

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

3

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ
ΛΟΓΟΙ Α' - Δ'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΙΓΝΑΤΙΟ ΣΑΚΑΛΚΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΟ

ΕΠΟΠΤΗΣ - ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Π. ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1995

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

(ΒΙΒΛΙΑ Α'. – Δ'.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόν τόμο αὐτό συνεχίζεται ἡ ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως μέ τὸ τρίτο κατὰ σειρά ἔργο αὐτοῦ τοὺς *Στρωματεῖς*. Τὸ ἔργο αὐτό, τὸ ὁποῖο σώζεται ἀκέφαλο καί μέ ἔλλιπῆ ἀρχή, εἶναι ὄχι μόνο ἀπό τὰ σπουδαιότερα σωζόμενα ἔργα αὐτοῦ, ἀλλά καί ἓνα ἀπό τὰ λαμπρότερα τῆς χριστιανικῆς πρώιμης γραμματείας. Παραδίδεται μόνο ἀπό τὸν κώδικα Laur. V3 Φλωρεντίας τοῦ 11^{ου} αἰῶνος. Φαίνεται ὅτι ἔχει σχέση μέ τὰ ἄλλα δύο σπουδαῖα ἔργα αὐτοῦ τὸν *Προτρεπτικό* καί τὸν *Παιδαγωγό*, ὅμως δέν ἔχει ὄνομα, ἀλλά καί δέν συμπίπτει κατὰ τὸ περιεχόμενο μέ τὸ ἀναμενόμενο ἀπό τὴ φράση «Λόγος ἐκδιδάσκων». Θὰ περίμενε κανεὶς βιβλίον μέ τὸν τίτλον *Διδάσκαλος* καί μέ αὐστηρῶς δογματικὸ περιεχόμενο.

Ὡς πρὸς τὸ ἂν ἀποτελοῦν οἱ *Στρωματεῖς* αὐτοτελὲς ἔργο ἢ τὸ τρίτον μέρος τῆς τριλογίας *Προτρεπτικός*, *Παιδαγωγός*, *Διδάσκαλος*, οἱ γνώμες τῶν εἰδικῶν ἐρευνητῶν διίστανται. Ἄλλοι δέχονται ὅτι εἶναι τὸ τρίτον μέρος τῆς τριλογίας αὐτῆς, ἀλλ' ἔχει τίτλον καί περιεχόμενο διάφορον, ἐπειδὴ δέν πρόφθασε νὰ τοῦ δώσει τὴν ὀριστικὴν μορφήν του, ἐνῶ ὁ De Faye λέγει, ὅτι ὁ Κλήμης ἔγραψε τὸν πρώτον *Στρωματέα* σὰν ἓνα προκαταρκτικὸ σχέδιον γιὰ νὰ προλειάνει τὸ ἔδαφος σχετικὰ μέ τὴν ἀντίδραση τῶν ἀπλοϊκῶν Χριστιανῶν, πού δέν δέχονταν εὐμενῶς τὴν ἀνάμιξη στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μέ τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἐξετάζοντας σ' αὐτόν τις ἀρχές τῆς χριστιανικῆς πίστεως καί τις σχέσεις πίστεως καί γνώσεως. Παρασύρθηκε ὅμως ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν σκέψεων του καί συνέχισε τὴν ἐκθεσὴν αὐτῶν, ἐγκαταλείποντας τὴν πρόθεσίν του νὰ συντάξει τὸν *Διδάσκαλον*. Ἄλλοι δέχονται ὅτι εἶχε στή σκέψιν του νὰ συντάξει τὸν *Διδάσκαλον*, ἀλλὰ δέν κατέστη δυνατὴ γιὰ διαφόρους λόγους ἢ σύνταξιν αὐτοῦ. Βέβαια οἱ γνώμες αὐτὲς πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπόψιν μέ πολλήν προσοχήν.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κλήμεντος ἡ χριστιανικὴ θεολογία δέν ἦταν δυνατὸν νὰ καταγραφῆ σὲ βιβλία στό σύνολόν της, γιὰ τὴν γεωργίαν στόν ἀγρὸν τοῦ Κυρίου «ἢ μὲν ἀγραφὸς, ἢ δὲ ἔγγραφος». Τὰ ἀπόρητα τῆς

χριστιανικῆς διδασκαλίας μεταδίδονται ὄχι μὲ τὴ γραφή, ἀλλὰ μὲ τὸ λόγο· «τὰ δὲ ἀπόρρητα, καθάπερ ὁ Θεός, λόγῳ πιστεύεται, οὐ γράμματι». Καί σημειώνει ὅτι οἱ πρεσβύτεροι δὲν ἔγραφαν, γιατί δὲν ἤθελαν νὰ μειώνεται ἡ διδασκαλικὴ φροντίδα τῆς παραδόσεως μὲ τὴ φροντίδα τῆς συγγραφῆς, χάνοντας τὸν καιρὸ τους στὴν ἀπασχόληση αὐτῆ. Ὁ ἴδιος ὅμως δεχόταν ὅτι εἶναι ἀπαραίτητη ἡ συγγραφή, ἀλλ' ὅπωςδήποτε δὲν ἔπρεπε νὰ γράφονται τὰ πάντα, καὶ μάλιστα τὰ πράγματα ἐκεῖνα ποὺ ἀπέφευγε καὶ νὰ τὰ λέγει. Ἔρα ὁ Κλήμης οὔτε ὑποσχέθηκε νὰ γράψει τὸν Διδάσκαλο, οὔτε καὶ τὸν ἔγραψε. Τὰ ἔργα τοῦ *Προτρεπτικός* καὶ *Παιδαγωγός* περιέχουν περίληψη τῆς διδασκαλίας τοῦ κατὰ τὰ ἀντίστοιχα στάδια αὐτῆς, ἐνῶ οἱ *Στρωματεῖς* περιέχουν ἀνάμικτα ὑλικὸ ἀπὸ ὅλα τὰ στάδια τῆς διδασκαλίας τοῦ, χωρὶς αὐτὸ βέβαια νὰ σημαίνει ὅτι δὲν ἔγραψε τὰ ἔργα τοῦ βάσει ἑνὸς προγράμματος.

Τὸ ὅλον ἔργο πρέπει νὰ γράφτηκε σὲ προχωρημένη ἡλικία τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ὄχι ἀκόμη γέρων, ἀφοῦ ὁ ἴδιος λέγει ὅτι γράφει αὐτὰ τὰ κείμενα ὡς ὑπομνήματα θησαυρισμένα γιὰ τὸ γῆρας, καὶ μᾶλλον πέραν τῆς ἡλικίας τῶν πενήντα ἐτῶν καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησή του ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς νέας σχολῆς, διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο εἶχε τὸν χρόνο νὰ καταστρώσει τὰ διδασκαλικά του μαθήματα. Βέβαια ὁ *Προτρεπτικός* εἶχε γραφεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν *Παιδαγωγό*, ἀφοῦ ἀναφέρεται σ' αὐτὸν. Στὸν *Παιδαγωγό* γίνεται λόγος «περὶ ἐγκρατείας» καὶ «γαμικοῦ λόγου», θέματα ποὺ διαπραγματεύονται οἱ *Β'* καὶ *Γ'* *Στρωματεῖς*, καὶ περιέχει αὐτὸς ὑπαινιγμούς ἀπὸ αὐτούς. Ἔρα θὰ γράφτηκε ὁ *Παιδαγωγός* μετὰ ἀπὸ αὐτούς καὶ μετὰ καὶ ἀπὸ τὸν πρῶτο *Στρωματέα*, στὸν ὁποῖο οἱ χρονολογικοὶ ὑπολογισμοὶ κατακλείονται μὲ τὸν θάνατο τοῦ Κομόδου, καὶ πρέπει νὰ γράφτηκε αὐτὸς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κομόδου καὶ τοῦ Σεπτεμίου Σεβήρου, δηλαδή μετὰ τῶν ἐτῶν 193-211. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως οἱ *Στρωματεῖς* αὐτοὶ ἦταν αὐτοτελεῖ κατὰ πᾶσα πιθανότητα δοκίμια, ποὺ εἶχαν συνταχθεῖ προηγουμένως καὶ ἀργότερα ἐνσωματώθηκαν κατὰ μέρος στοὺς *Στρωματεῖς*. Ἔρα γεννᾶται ἡ ἀκλόνητη πεποίθησις ὅτι ὁ *Παιδαγωγός* φράφτηκε πρὶν ἀπὸ ὅλους τοὺς *Στρωματεῖς*, τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ ὁποῖου ὡς ἐξίσου χρήσιμη στὸ λόγο ἐξηγεῖ στοὺς *Στρωματεῖς*, καὶ ὄχι σὲ προηγούμενα ἔργα τοῦ, ἐπειδὴ ἐκεῖνα εἶχαν δεχθεῖ κριτικὴ. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὸ ἀπολεσθὲν τμήμα τοῦ προοιμίου τοῦ *Α'* *Στρωματέως*, ποὺ χρησίμευε καὶ ὡς προ-

οίμιο ὅλου τοῦ ἔργου, δίνονταν στοιχεῖα γιὰ τὸ ὅλο συγγραφικὸ πρόγραμμα τοῦ Κλήμεντος· μὴ σωζομένου ὅμως ἀρκούμαστε στὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει στὴν ἀρχὴ ὁ Δ' *Στρωματεύς*, ὅπου δηλώνει ὅτι πρὸς συμπλήρωση τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὑπολείπεται ν' ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ θέματα τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς τελειότητος, τῆς πίστεως καὶ τοῦ θρησκευτικοῦ συμβολισμοῦ, μὲ τὸν ἠθικὸ λόγον, δηλαδή τὰ γνωρίσματα τοῦ βίου τοῦ γνωστικοῦ, πράγματα ποὺ διαπραγματεύονται οἱ ἐπόμενοι τέσσερις *Στρωματεῖς* (Δ' - Ζ'). Ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τοὺς ἐδῶ λόγους, ὑπολόγιζε σὲ ἓνα ὠρισμένο ἀριθμὸ βιβλίων νὰ συμπεριλάβει καὶ ἄλλα θέματα, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἔκτασής τους δὲν κατέστη δυνατόν. Τὰ ἐκτὸς σχεδίου τῶν *Στρωματέων* θέματα εἶναι ἢ «κατ' ἐπιτομὴν τῶν Γραφῶν ἔκθεσις», τὴν ὁποία παρακάτω καλεῖ «ὑποτύπωσιν», τὸ περὶ ἀρχῶν καὶ θεολογίας, τὸ περὶ προφητείας, καὶ «οἱ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεις», θέματα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐξετάσει σὲ ἄλλες σειρῆς.

Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἔργου, ποὺ εἶναι, ὅπως εἶπαμε, ἀκέφαλο, συνάγεται ἀπὸ ἀναγραφὰς μεταγενέστερων συγγραφέων καὶ εἶναι *Κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς*. Ἡ λέξις *Στρωματεύς* σημαίνει στρωματοθήκη, δηλαδή θήκη μέσα στὴν ὁποία φυλάσσονταν τὰ στρωσίδια καὶ οἱ τάπητες. Μὲ αὐτὴ τὴν ἔννοια φαίνεται νὰ χρησιμοποιοῦ καὶ ὁ Κλήμης τὸν ὄρο αὐτό. Οἱ *Στρωματεῖς* δηλαδή, σὰν κάποια θήκη ἢ κέλεφος καρυδιοῦ, περιλαμβάνουν, σὰν τὸ φαγώσιμο μέρος τοῦ καρυδιοῦ, τὶς χριστιανικὲς ἀλήθειες, ἢ σὰν κάποιο ὄρεινὸ δάσος περιέχουν καὶ ὀπωροφόρα δένδρα, ποὺ εἶναι οἱ ἀλήθειες τῆς πίστεως, καὶ ἀγρία δένδρα, ποὺ εἶναι τὰ δόγματα τῆς φιλοσοφίας. Συνεπῶς συνειδητὰ ἔδωσε αὐτὴ τὴ μορφή στὸ ὅλο ἔργο του, καὶ ἐνδεχομένως δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ ἐπεξεργασθεῖ αὐτὸ περισσότερο· γι' αὐτὸ καὶ διαφέρει τόσο πολὺ καὶ ὡς πρὸς τὴ μέθοδο, καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕφος ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔργα του. Γιατὶ μεταπηδᾷ ἀπὸ θέμα σὲ θέμα καὶ ἐπανέρχεται σὲ θέματα ποὺ φαίνονται νὰ ἔχουν ἐξαντληθεῖ. Ἴσως καὶ νὰ ἤθελε νὰ τοῦ δώσει πιὸ συστηματικὴ μορφή, ἀλλὰ δὲν πρόλαβε. Πάντως μέσα σ' ὅλο τὸ ἔργο διαφαίνεται ἡ πρόθεσή του νὰ δείξει, ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἡ ἀληθῆς φιλοσοφία καὶ ἡ ἀληθῆς γνώση, καὶ ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ πίστεψαν στὸν Χριστιανισμὸ καὶ παιδαγωγήθηκαν κατ'ἀλληλα γίνονται ὠριμοὶ στὸ νὰ κατανοήσουν τὶς θεμελιώδεις ἀλήθειες αὐτοῦ, καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀληθεῖς γνωστικοί.

Σώζονται ἑπτὰ *Στρωματεῖς*, τὰ θέματα τῶν ὁποίων περιληπτικὰ εἶναι τὰ ἑξῆς:

Στρωματεὺς Α': Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι κατασκευάσιμα τῶν δαιμόνων, ἀλλὰ δῶρο τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶναι πολὺ μεγάλη ἢ ἀξία τῆς γιὰ τὴν κατανόηση τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Στρωματεὺς Β': Ἐξετάζεται ἡ σχέση πίστεως καὶ γνώσεως. Ἡ πίστη προηγεῖται τῆς γνώσεως καὶ ἀποτελεῖ θεμέλιο αὐτῆς. Μόνο μὲ τὴν πίστη μπορεῖ νὰ φθάσει κανεὶς στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Ὅποιος ἔχει πίστη ἐπιβεβαιωμένη ἀπὸ τὴ γνώση, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς, πὺν διασώζει τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ μιμεῖται αὐτόν· αὐτὸς μπορεῖ νὰ φθάσει στὸ ὑψιστὸ ἀγαθὸ, ἐπιτυγχάνοντας μὲ φόβο καὶ ἀγάπη τὴν ἔνωσή του μὲ τὸν Θεό. Γίνεται καὶ λόγος περὶ τοῦ γάμου, τὸν ὁποῖο θεωρεῖ ἀπὸ τὰ ἀνώτερα ἀγαθὰ τοῦ Χριστιανοῦ.

Στρωματεὺς Γ': Γίνεται λόγος περὶ ἐγκρατείας, πὺν δὲν τὴν περιορίζει στὰ στενὰ ὄρια τῆς λέξεως, ἀλλ' ἐπεκτείνει αὐτὴν καὶ πολὺ πρὸ πέρα· στὴν περιφρόνηση τοῦ πλούτου, τὴ συγκράτηση τοῦ στόματος καὶ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν λογισμῶν τῆς πονηρίας. Παράλληλα ἐξετάζεται λεπτομερέστερα ὁ θεσμὸς τοῦ γάμου καὶ κατακρίνονται οἱ Ἐγκρατιτὲς πὺν ἀπέριπταν τὸν γάμο.

Στρωματεὺς Δ': Στὸν Στρωματέα αὐτὸν τονίζεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐξετάζεται τὸ μαρτύριο. Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς ἐπιτελεῖ τὸ καθῆκον του ὅλες τὶς ἡμέρες τῆς ζωῆς του, καὶ ὅπου τὸ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις ἐπισφραγίζει τὴ ζωὴ του μὲ τὸ μαρτύριο, πὺν εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀγάπης του πρὸς τὸν Θεό, καὶ ὄχι ἀποτέλεσμα φόβου, ἢ ἐλπίδας γιὰ τὰ ὑπεσχημένα ἀγαθὰ.

Οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς Στρωματεῖς θὰ ἐκδοθοῦν στὸν ἐπόμενον τόμο μαζί μὲ τὸ τέταρτο πολὺ σπουδαῖο ἔργο τοῦ Κλήμεντος, *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος*.

Τὸ κείμενο λαμβάνεται ἀπὸ τὴν ΡG, στὸ ὁποῖο γίνονται ὠρισμένες ἀναγκαῖες διορθώσεις, πρὸς καλύτερη κατανόηση αὐτοῦ. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ διορθωση πὺν γίνεται στὴ στίξη, πὺν καὶ αὐτὴ εἶναι σὲ ἄθλια κατάσταση.

Ἡ σύνταξη τῶν εἰσαγωγικῶν αὐτῶν γραμμῶν στηρίχθηκε στὰ ἀναγραφόμενα στὸν Β' Τόμο τῆς Πατρολογίας Π. Χρήστου στὸ λῆμμα «Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς», ὅπου μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ λεπτομερέστερα στοιχεῖα.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α' – ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Λείπει ἡ ἀρχή. ἵνα ὑπὸ χεῖρα ἀναγινώσκῃς αὐτάς καὶ
δυνηθῆς φυλάξαι αὐτάς. Πότερον δ' οὐδ' ὄλωσ, ἢ τισι καταλειπτέον
συγγράμματα; Καὶ εἰ μὲν τὸ πρότερον τίς ἢ τῶν γραμμάτων χρεία; εἰ δὲ
τὸ ἕτερον, ἦτοι τοῖς σπουδαίοις, ἢ τοῖς μὴ. Γελοῖον μὲντ' ἂν εἶη τὴν τῶν
5 σπουδαίων ἀποδοκιμάζοντα γραφήν, τοὺς μὴ τοιούτους ἀποδέχεσθαι
συντάττοντας. Ἄλλ' ἄρα Θεοπόμπω μὲν καὶ Τιμαίω, μύθους καὶ βλασ-
φημίας συντάττουσι, πρὸς δὲ καὶ Ἐπικούρω, ἀθεότητος κατάρχοντι.
ἔτι δὲ Ἰππώνακτι καὶ Ἀρχιλόχῳ, αἰσχρῶς οὕτως ἐπιτρεπτέον γράφειν,
τὸν δὲ τὴν ἀλήθειαν κηρύσσοντα κωλυτέον τοῖς ὕστερον ἀνθρώποις
10 ὠφέλειαν ἀπολιπεῖν. Καλὸν δ', οἶμαι, καὶ παῖδας ἀγαθοὺς τοῖς ἔπειτα
καταλείπειν· οἱ μὲν γε παῖδες σωμάτων, ψυχῆς δὲ ἔγγονοι οἱ λόγοι.
αὐτίκα πατέρας τοὺς κατηγήσαντάς φαμεν.

Κοινωνικὸν δὲ ἡ σοφία καὶ φιλόανθρωπον. Λέγει γοῦν ὁ Σολομῶν·
«Υἱέ, ἐὰν δεξάμενος ρῆσιν ἐντολῆς ἐμῆς, κρύψῃς παρὰ σεαυτῶ, ὑπα-
15 κούσεται σοφίας τὸ οὖς σου». Σπειρόμενον τὸν λόγον κρύπτεσθαι
μηνύει, καθάπερ ἐν γῆ, τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῆ· καὶ αὕτη πνευμα-
τικὴ φυτεία. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· «Καὶ παραβαλεῖς καρδίαν σου εἰς σύνε-
σιν, παραβαλεῖς δὲ αὐτὴν εἰς νουθέτησιν τῷ νιῶ σου». Ψυχὴ γάρ,

1. Λείπει ἡ ἀρχή.

2. Αὐτοὶ οἱ δύο εἶναι ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἱστορικοὶ, καταγόμενοι ὁ πρῶτος ἀπὸ τῆ
Χίο καὶ ὁ δεύτερος ἀπὸ τὸ Ταυρομένιο τῆς Ἰταλίας (375-250 π.Χ).

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΙΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α' - ΠΡΟΛΟΓΟΣ

(Σκοπὸς αὐτῶν τῶν γραπτῶν)¹ εἶναι νὰ τὰ ἔχεις κοντὰ σου καὶ νὰ τὰ διαβάξεις καὶ νὰ μπορέσεις νὰ τὰ φυλάξεις. Ποιὸ δηλαδὴ ἀπὸ τὰ δύο; νὰ μὴ γράφομε καθόλου, ἢ ν' ἀφήσομε τὸ γράψιμο σὲ κάποιους; Καὶ ἂν πρέπει νὰ ἐφαρμόσομε τὸ πρῶτο, τότε τί χρειάζονται τὰ γράμματα· ἂν πάλι τὸ δεύτερο, αὐτοὶ ποὺ θὰ γράφουν θὰ εἶναι οἱ ἀξιόλογοι ἄνθρωποι ἢ ὄχι; Γιατὶ βέβαια θὰ ἦταν γελοῖο νὰ ἀποδοκιμάζομε τὴ συγγραφὴ τῶν ἀξιόλογων, καὶ νὰ δεχόμαστε τῶν μὴ ἀξιόλογων. Νὰ ἐπιτρέπομε δηλαδὴ στὸ Θεόπομπο καὶ τὸν Τίμαιο¹ νὰ συνθέτουν μύθους καὶ βλασφημίες, ὅπως ἐπίσης στὸν Ἐπίκουρο νὰ ἠγεῖται στὴν ἀθεΐα, κι ἀκόμα νὰ ἐπιτρέπομε στὸν Ἰππώνακτα καὶ στὸν Ἀρχίλοχο³ νὰ γράφουν τέτοιες αἰσχροτήτες, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ ἐμποδίζομε τὸν κήρυκα τῆς ἀλήθειας ν' ἀφήσει στοὺς μεταγενέστερους ἄνθρώπους τὴν ὠφέλεια ἀπὸ αὐτὴν. Εἶναι καλὸ, νομίζω, γιὰ τοὺς μεταγενέστερους ν' ἀφήνομε καὶ παιδιὰ καλὰ. Καθόσον τὰ παιδιὰ εἶναι γεννήματα τῶν σωμάτων, ἐνῶ οἱ λόγοι τῆς ψυχῆς. Πατέρες πάλι λέμε ἐκείνους ποὺ μᾶς δίδαξαν τὴν κατήχηση.

Ἡ σοφία εἶναι κοινὸ κτῆμα ὄλων τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀγαπᾶ τοὺς ἀνθρώπους. Λέγει λοιπὸν ὁ Σολομών· «Ἄν, γιέ μου, ἀποδεχθεῖς αὐτὰ τὰ λόγια μου καὶ τὰ κρύψεις στὴν ψυχὴ σου, θὰ ἔχεις δεχθεῖ μὲ τὴν ἀκοή σου λόγος σοφίας»⁴. Ὅταν σπείρεται ὁ λόγος παραγγέλλει νὰ τὸν κρύβομε, σὰν μέσα στὴ γῆ, μέσα στὴν ψυχὴ ἐκείνου ποὺ διδάσκεται· καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ πνευματικὴ σπορὰ καὶ φυτεία. Γι' αὐτὸ προσθέτει· «Θ' ἀνοίξεις τὴν καρ-

3. Ὁ Ἐπίκουρος· Ἕλληνας φιλόσοφος (341-270 π.Χ) εἰσηγητὴς τῆς ἀντίληψης ποὺ φέρει τὸ ὄνομά του. Ἰππώναξ· (ἔζησε γύρω στὸ 550 π.Χ), σατυρικός ἱαμβογράφος, ἐφευρέτης τοῦ χωλιάμβου. Ἀρχίλοχος· (725-650 π. Χ), ἐπιφανὴς ἱαμβογράφος ἀπὸ τὴν Πάρο.

4. Παροιμ. 2, 1-2.

οἶμαι, ψυχῆ, καὶ πνεῦμα πνεύματι συναπτόμενα, κατὰ τὴν τοῦ λόγου σποράν αὖξει τὸ καταβληθὲν καὶ ζωογονεῖ· υἱὸς δὲ πᾶς ὁ παιδευόμενος καθ' ὑπακοὴν τοῦ παιδεύοντος· «Υἱέ», φησὶν, «ἐμῶν θεσμῶν (νομίμων) μὴ ἐπιλανθάνου».

5 Εἰ δὲ μὴ πάντων ἡ γνῶσις, ὄνος λύρας, ἧ̄ φασιν οἱ παροικιαζόμενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγγράμματα· ὕες γοῦν βορβόρω ἡδονται μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι. «Διὰ τοῦτο», φησὶν ὁ Κύριος, «ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες, οὐ βλέπουσι, καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσι, καὶ οὐ συνιοῦσι»· μὴ ὡς τὴν ἄγνοιαν αὐτοῖς παρέχοντος τοῦ Κυρίου, καὶ γὰρ
10 οὐ θεμιτὸν οὕτω φρονεῖν, ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν διελέγξαντος προφητικῶς καὶ ἀσυνέτους τῶν λεγομένων ἐσομένους μηνύσαντος. Ἦδη δὲ καταφαίνεται ἐκ περιουσίας ὁ Σωτὴρ αὐτός, κατὰ τὴν τοῦ λαμβάνοντος δύναμιν, καὶ δὴ ἐκ συνασκήσεως αὖξειν τοῖς δούλοις τὰ ὑπάρχοντα διανείμας, αὐθις ἐπανελθὼν, τιθέναι λόγον μετ' αὐτῶν· ὀπηνίκα τοὺς
15 μετ' αὖξήσαντας τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, τοὺς ἐν ὀλίγῳ πιστοὺς ἀποδεξάμενος, καὶ ἐπαγγειλάμενος ἐπὶ πολλῶν καταστήσειν, εἰς τὴν τοῦ Κυρίου χαρὰν προσέταξεν εἰσελθεῖν· τῷ δὲ ἀποκρυψαμένῳ τὸ πιστευθὲν ἀργύριον εἰς τὸ ἐκδανεῖσαι, καὶ αὐτὸ ὅπερ ἔλαβεν ἀποδιδόντι ἀργόν, «Πονηρὲ δοῦλε», εἶπε, «καὶ ὀκνηρὲ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς
20 τραπεζίταις, καὶ ἐλθὼν ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμόν». Ἐπὶ τούτοις ὁ ἀχρεῖος δοῦλος εἰς «τὸ ἐξώτερον ἐμβληθήσεται σκότος». «Σὺ οὖν ἐνδυναμοῦ», καὶ Παῦλος λέγει, «ἐν χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καὶ ἃ ἠκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι». Καὶ πάλιν
25 «Σπούδασον σεαυτὸν δόκιμον παραστήσαι τῷ Θεῷ, ἐργάτην ἀνεπίσχυτον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας». Εἰ τοίνυν ἄμφω κηρύττουσι τὸν λόγον, ὁ μὲν τῇ γραφῇ, ὁ δὲ τῇ φωνῇ, πῶς οὐκ ἄμφω ἀποδεκτέοι, ἐνεργὸν τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀγάπης πεποιημένοι; Τῇ δὲ αἰτία τοῦ μὴ τὸ βέλτιστον ἐλομένου Θεὸς ἀναίτιος

διὰ σου τὴν ὁδὸ τῆς σύνεσης, γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιεῖς γιὰ τὴ νουθεσία τοῦ γιοῦ σου»⁴. Γιατὶ, νομίζω, ἂν κατὰ τὴ σπορὰ τοῦ λόγου συναφθοῦν ψυχὴ μὲ ψυχὴ καὶ πνεῦμα μὲ πνεῦμα, κάνουν τὸ σπόρο νὰ μεγαλώσει καὶ τὸν ζωογονοῦν. Καὶ γιὸς εἶναι ὁ καθένας ποὺ ὑπακούει σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸν ἐκπαιδεύει. Γιατὶ λέγει· «Γιέ μου, νὰ μὴν ξεχνᾷς τοὺς νόμους μου»⁵.

Ἄν λοιπὸν ἡ γνώση δὲν εἶναι προσιτὴ σέ ὅλους, τότε, ὅπως λέγει ἡ παροιμία, τὰ συγγράμματα εἶναι γιὰ τοὺς πολλοὺς ὅ,τι ἡ λύρα γιὰ τὸ γάιδαρο. Οἱ χοῖροι εὐχαριστιοῦνται μὲ τὸν βοῦρκο πιὸ πολύ, παρὰ μὲ τὸ καθαρὸ νερό. Γι' αὐτὸ λέει ὁ Κύριος· «Τοὺς μιλῶ μὲ παραβολές, γιατί, ἐνῶ βλέπουν, δὲν βλέπουν, κι ἐνῶ ἀκοῦν, δὲν ἀκοῦνε καὶ δὲν ἐννοοῦν»⁶. Ὅχι βέβαια ὅτι παραχωρεῖ σ' αὐτοὺς ὁ Κύριος ἄγνοια, καθόσον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ σκεφτόμαστε ἔτσι, ἀλλὰ προφητικὰ ἐπισήμανε ἀπλῶς τὴν ἄγνοια ποὺ εἶχαν καὶ προανήγγειλε ὅτι δὲν θὰ καταλάβουν τοὺς λόγους του. Καὶ νὰ παρουσιάζεται ὁ ἴδιος ὁ Κύριος νὰ διαμοιράζει μὲ ὑπεραφθονία, ἀνάλογα μὲ τὴ δυνατότητα ἐκείνου ποὺ τὸν δέχεται, τὰ ὑπάρχοντά του στοὺς δούλους του γιὰ νὰ τὰ αὐξήσουν μὲ τὴν ἐργασία τους, κι ὅταν ἐπιστρέφει ζητᾷ τὸ λόγο ἀπὸ αὐτοὺς. Ὅποτε ἐκείνους ποὺ αὐξήσαν τὰ χρήματά του, τοὺς πιστοὺς στὰ λίγα, ἀφοῦ τοὺς ἐπιδοκίμασε καὶ ὑποσχέθηκε ὅτι θὰ τοὺς ἀναθέσει τὴ διεύθυνση πολλῶν, τοὺς πρόσταξε νὰ εἰσέλθουν στὴ χαρὰ τοῦ Κυρίου τους. Ἐνῶ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔκρυψε τὰ χρήματα ποὺ τοῦ δάνεισε ἐμπιστευόμενός του καὶ ἐπέστρεψε ἄγωνα ἐκεῖνα ποὺ ἔλαβε, εἶπε· «Δοῦλε πονηρὸ καὶ ὀκνηρὸ, ἔπρεπε νὰ βάλεις τὰ χρήματά μου στὴν τράπεζα, καὶ ἐρχόμενος ἐγὼ θὰ ἔπαιρνα τὸ δίκαιό μου»⁷. Γι' αὐτὸ ὁ ἀχρεῖος αὐτὸς δοῦλος «θὰ ριχτεῖ στὸ σκότος τὸ ἐξώτερο»⁸. Ἄλλὰ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Ἐσὺ ὅμως νὰ φανεῖς δυνατός, μὲ τὴ χάρη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· κι ὅσα ἀκουσες ἀπὸ ἐμένα μπροστὰ σέ πολλοὺς μάρτυρες, αὐτὰ νὰ τὰ μεταδώσεις σ' ἐμπιστοὺς ἀνθρώπους, ποὺ θὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ διδάξουν κι ἄλλους»⁹. Καὶ πάλι λέγει· «Φρόντισε νὰ παρουσιαστεῖς μπροστὰ στὸν Θεὸ ἄξιος τῆς ἐπιδοκιμασίας του, ἐργάτης ποὺ δὲν ντρέπεται γιὰ τὸ ἔργο του καὶ διδάσκει ὀρθὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου»¹⁰. Ἄν λοιπὸν καὶ οἱ δύο κηρύττουν τὸ λόγο, ὁ ἓνας γραπτὰ κι ὁ ἄλλος προφορικὰ, πῶς δὲν πρέπει νὰ γίνουν καὶ οἱ δύο ἀποδεκτοί, ἀφοῦ ἔχουν κάνει ἔργο τὴν πίστη μὲ τὴν ἀγάπη; Ὁ Θεὸς δὲν φέρει καμμιά εὐθύνη γιὰ ἐκεῖνον ποὺ δὲν διάλεξε τὸ καλύτερο.

7. Ματθ. 18, 32. Λουκᾶ 19, 22.

9. Β' Τιμ. 2,1,2.

8. Ματθ. 25, 30.

10. Β' Τιμ. 2, 15.

Αὐτίκα τῶν μὲν ἐκδανεῖσαι τὸν λόγον ἔργον ἐστίν, τῶν δὲ δοκιμά-
 σαι, καὶ ἦτοι ἐλέσθαι, ἢ μὴ· ἢ κρίσις δὲ ἐν αὐτοῖς κρίνεται. Ἄλλ' ἢ μὲν
 κηρυκτικὴ ἐπιστήμη, ἢ δὲ πῶς ἀγγελικὴ· ὁποτέρως ἂν ἐνεργῇ, διὰ τε
 τῆς χειρὸς, διὰ τε τῆς γλώττης, ὠφελούσα. «Ὅτι ὁ σπειρώων εἰς τὸ πνευ-
 5 μα ἐκ τοῦ Πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιοῦντες, μὴ
 ἐκκακῶμεν.» Συμβάλλεται γοῦν τὰ μέγιστα τῶ περιτυχόντι κατὰ τὴν
 θείαν πρόνοιαν, ἀρχὴν πίστεως, πολιτείας προθυμίαν, ὁρμὴν τὴν ἐπὶ
 τὴν ἀλήθειαν, κίνησιν ζητητικὴν, ἔχθος γνώσεως, συνελόντι εἰπεῖν,
 ἀφορμὰς δίδωσι σωτηρίας. Οἱ δὲ ἐντραφέντες γνησίως τοῖς τῆς ἀλη-
 10 θείας λόγοις, ἐφόδια ζωῆς αἰδίου λαβόντες, εἰς οὐρανὸν περοῦνται.
 Θαυμασιώτατα τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, «Ἐν παντί», φησί, «συνιστάντες
 ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι· ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες· ὡς
 μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγε πρὸς
 ὑμᾶς». «Διαμαρτύρομαι δέ», τῶ Τιμοθέῳ φησὶν ἐπιστέλλων, «ἐνώπιον
 15 τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα
 φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν».

Ἄνάγκη τοίνυν ἄμφω τούτῳ δοκιμάζειν σφᾶς αὐτοὺς τὸν μὲν, εἰ
 ἄξιός λέγειν τε καὶ ὑποπνήματα καταλιμπάνειν· τὸν δέ, εἰ ἀκροᾶσθαι
 τε καὶ ἐντυγχάνειν δίκαιος. Ἡ καὶ τὴν Εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες,
 20 ὡς ἔθος, αὐτὸν δὴ ἕκαστον τοῦ λαοῦ, λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν.
 Ἄριστη γὰρ πρὸς τὴν ἀκριθεῖ αἵρεσίν τε καὶ φυγὴν ἢ συνείδησις, θε-
 μέλιος δὲ αὐτῆς δέβαιος ὀρθὸς βίος ἅμα μαθήσει τῇ καθηκούσῃ· τό τε
 ἔπεσθαι ἑτέροις δοκιμασθεῖσιν ἤδη καὶ κατώρθωκόσιν ἄριστον πρὸς τε
 τῆς ἀληθείας τὴν νόησιν καὶ τὴν κατάπραξιν τῶν ἐντολῶν. «Ὡστε, ὅς
 25 ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος
 ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄν-
 θρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω καὶ τοῦ ποτηρίου
 πινέτω». Σκοπεῖσθαι οὖν ἀκόλουθον, ἄρα τῶν τὴν ὠφέλειαν τῶν πλη-
 σίον ἐπανηρημένων, εἰ μὴ θρασέως καὶ τισιν ἀντιζηλούμενος ἐπεπήδη-
 30 σε τῇ διδασκαλίᾳ, εἰ μὴ φιλόδοξος ἢ κοινωνία τοῦ λόγου, εἰ τοῦτον

Ἔσονται ἄλλων πάλι ἀπὸ αὐτοὺς ἔργο εἶναι νὰ δανείσουν τὸ λόγο, κι ἄλλων νὰ τὸν δοκιμάσουν, καὶ ἢ νὰ τὸν προτιμήσουν ἢ νὰ τὸν ἀπορρίψουν. Ἡ κρίση εἶναι εὐθύνη δική τους. Ἄλλα ἢ μία εἶναι ἐπιστήμη κήρυκα, ἐνῶ ἢ ἄλλη κατὰ κάποιο τρόπο ἀγγελική, καὶ ὠφελεῖ μὲ ὅποιο ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους ἐνεργεῖ, εἴτε μὲ τὴ γραφή εἴτε μὲ τὸ λόγο. Γιατὶ «ὅποιος σπέρνει σπόρους πνευματικούς, θὰ θερίσει τὸν καρπὸ τοῦ Πνεύματος, τὴν αἰώνια ζωή. Κι ὅταν κάνομε τὸ καλὸ, ἄς μὴ μᾶς σταματοῦν οἱ δυσκολίες»¹¹. Ὁποῖος λοιπὸν περιβάλλεται ἀπὸ τὴ θεία πρόνοια προσφέρει τὶς μεγαλύτερες προϋποθέσεις, ἀρχὴ τῆς πίστεως, προθυμία γιὰ χριστιανικὴ πολιτεία, ὁρμὴ γιὰ τὴν ἀλήθεια, τάση γιὰ ἀναζήτηση, δρόμο γιὰ τὴ γνώση, καὶ μὲ ἓνα λόγο, προσφέρει ἀφορμὲς σωτηρίας. Κι ὅσοι ἔχουν τραφεῖ γνήσια μὲ τοὺς λόγους τῆς ἀλήθειας, ἀφοῦ πάρουν τὰ ἐφόδια τῆς αἰώνιας ζωῆς, φτερουγίζουν πρὸς τὸν οὐρανὸ. Πολὺ θαυμάσια λοιπὸν τονίζει ὁ Ἀπόστολος· «Σὲ κάθε περίπτωσι νὰ παρουσιαζῶμασθε διάκονοι τοῦ Θεοῦ· σὰν φτωχοί, ἀλλὰ πού κάνομε πλούσιους πολλοὺς· σὰν νὰ μὴ ἔχομε τίποτε, καὶ πού ὅμως κατέχομε τὰ πάντα. Σᾶς μιλῆσαμε μὲ εἰλικρίνεια»¹². Καὶ στὴν Ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Τιμόθεο γράφει· «Σὺ ἔξορκίζω μπροστὰ στὸν Θεὸ καὶ στὸν Κύριον Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ στοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, νὰ τὰ φυλάξεις ὅλα αὐτὰ χωρὶς διάκρισι, καὶ νὰ μὴν κάνεις τίποτε μὲ μεροληψία»¹³.

Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν αὐτοὶ οἱ δύο νὰ δοκιμάζουν τὸν ἴδιον τὸν ἑαυτό τους· ὁ ἓνας ἂν εἶναι ἄξιος νὰ μιλάει καὶ νὰ ἀφήνει ὑπομνήματα, καὶ ὁ ἄλλος ἂν δικαιούται μόνον νὰ ἀκούει καὶ νὰ διαβάζει. Καὶ βέβαια ὠρισμένοι διανέμοντας καὶ τὴ θεία Εὐχαριστία, ὅπως εἶναι ἢ συνήθεια, ἐπιτρέπουν στὸν καθένα ἀπὸ τὸ λαὸ νὰ λάβει τὴ μερίδα του. Γιατὶ ἄριστο μέσο γιὰ τὴ σωστὴ ἐκλογή καὶ ἀποφυγὴ εἶναι ἡ συνείδησις, ἐνῶ σταθερὸ θεμέλιό της εἶναι ἡ ὀρθὴ ζωὴ μὲ τὴν ἀρμόζουσα γνώση. Καὶ τὸν ἀκολουθεῖ κανεὶς ἐπίσης ἄλλους πού δοκιμάστηκαν ἤδη κι ἐπέτυχαν εἶναι ἄριστο καὶ γιὰ τὴν κατανόησι τῆς ἀλήθειας καὶ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν. «Ὁποῖος λοιπὸν τρώει τὸν ἄρτο καὶ πίνει τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου μὲ τρόπο ἀνάξιον θὰ εἶναι ἔνοχος ἀπέναντι στὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξετάζει κανεὶς προσεκτικῶς τὸν ἑαυτό του καὶ τότε νὰ τρώει ἀπὸ τὸν ἄρτο καὶ νὰ πίνει ἀπὸ τὸ ποτήριον»¹⁴. Κατὰ συνέπειαν πρέπει νὰ ἐξετάζομε ἂν ὑπάρχει κάποιος πού μὲ θρασύτητα καὶ ἀπὸ ἀντιζηλία πρὸς κάποιους σφετερίσθηκε τὴ διδασκαλία, κι ἂν ὀφείλεται σὲ φιλο-

13. Α' Τιμ. 5, 21.

14. Α' Κορ. 11, 27-28.

μόνον καρποῦται τὸν μισθόν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπαιόντων, τό τε μὴ
 πρὸς χάριν ὀμιλεῖν· δωροδοκίας τε αὐτὴ διαβολὴν διαπέφενγεν ὁ δι' ὑπο-
 μνημάτων λαλῶν· «Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν,
 καθὼς οἴδατε», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας,
 5 Θεὸς μάρτυς, οὔτε ζητοῦντες ἐξ ἐνθρώπων δόξαν, οὔτε ἀφ' ὑμῶν, οὔτε
 ἀπ' ἄλλων, δυνάμενοι ἐν θάρρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι· ἀλλ' ἐγε-
 νήθημεν ἡπιοὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλπη τὰ ἑαυτῆς τέκνα».
 Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τοὺς τῶν θείων μεταλαμβάνοντας λόγων παραφν-
 λακτέον, εἰ μὴ περιεργίας ἔνεκεν ἱστορήσαντες, ὥσπερ τῶν πόλεων τὰ
 10 οἰκοδομήματα, εἰς τόδε ἀφικνουῦνται· εἰ μὴ μεταλήψεως χάριν τῶν κο-
 σμικῶν προσίαισι, κοινωνικὸς τῶν ἐπιτηδείων μαθόντες τοὺς καθω-
 σιωμένους τῷ Χριστῷ. Ἄλλ' οἱ μὲν ὑποκριταί, καὶ δὴ ἐάσθωσαν, εἰ δέ
 τις οὐ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλη, συνιέναι τὰ κάλλιστα τοῦτον αὐ-
 τῷ προσήκει.

15 Εἰ γοῦν «ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται βραχεῖς», τῷ ὄντι
 «δεῖσθαι» καθήκει, ὅπως ὅτι μάλιστα πλειόνων ἡμῖν ἐργατῶν εὐπορία
 γένηται. Ἡ γεωργία δὲ διττή· ἢ μὲν γὰρ ἄγραφος, ἢ δὲ ἔγγραφος. Ὁ-
 ποτέρως δ' ἂν ὁ τοῦ Κυρίου ἐργάτης σπεῖρη τοὺς εὐγενεῖς πυρούς, καὶ
 τοὺς στάχυς αὐξήσῃ τε καὶ θερίσῃ, θεῖος ὄντως ἀναφανήσεται γεωρ-
 20 γός. «Ἐργάζεσθε», φησὶν ὁ Κύριος, «μὴ τὴν ἀπολλυμένην βρωσιν,
 ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον». Τροφή δὲ καὶ ἡ διὰ σιτίων καὶ ἡ
 διὰ λόγων λαμβάνεται, καὶ τῷ ὄντι μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, οἱ τοὺς
 ἐνταῦθα κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν πλάνην πρὸς τῆς ἀγνοίας πολεμουμέ-
 νους μεταδιδάσκοντες καὶ μετάγοντες εἰς εἰρήνην τὴν ἐν Λόγῳ καὶ βίῳ
 25 τῷ κατὰ τὸν Θεόν, καὶ «τοὺς πεινῶντας δικαιοσύνην» τρέφοντες τῇ τοῦ
 ἄρτου διανομῇ. Εἰσὶ γὰρ καὶ ψυχαὶ ἰδίας ἔχουσαι τροφάς· αἱ μὲν κατ'
 ἐπίγνωσιν καὶ ἐπιστήμην αὐξουσαι, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν νεμόμε-
 ναι φιλοσοφίαν, ἧς καθάπερ καὶ τῶν καρῶν, οὐ τὸ πᾶν ἐδώδιμον. «Ὁ
 φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, τοῦ αὐξόντος ὄντες διάκονοι, ἐν εἰσὶ» κατὰ
 30 τὴν διακονίαν. Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον
 κόπον· Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί, Θεοῦ γεώργιον· Θεοῦ οἰκοδομῆ

δοξία ἢ μετάδοση τοῦ λόγου, ἢ ἂν ὁ μισθὸς του εἶναι αὐτός μόνο, ἢ σωτηρία τῶν ἀκροατῶν, καὶ ὄχι ἢ ὁμιλία πρὸς εὐχαρίστησή τους. Ἄλλὰ καὶ τὴν κατηγορία γιὰ δωροληψία τὴν ἀποφεύγει ὅποιος μιᾶ μὲ γραπτὰ. Γιατί, ὅπως γνωρίζετε, λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Ποτὲ δὲν φτάσαμε νὰ σᾶς κολακέψομε, οὔτε κινηθήκαμε ἀπὸ πλεονεξία, μάρτυράς μου εἶναι ὁ Θεός· οὔτε ζητήσαμε δόξα ἀπὸ ἀνθρώπους, οὔτε ἀπὸ σᾶς οὔτε ἀπὸ ἄλλους, ἂν καὶ βέβαια, σὰν ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ, μπορούσαμε νὰ γίνομε κάποιο βᾶρος. Ἄλλὰ εἴμαστε στοργικοὶ ἀπέναντί σας, ὅπως μιὰ τροφὸς ποὺ φροντίζει τὰ παιδιὰ της»¹⁵. Σύμφωνα μ' αὐτὸ κι ὅσοι μετέχουν τοὺς θείους λόγους πρέπει νὰ προσέχουν, μήπως, κηρύττοντας αὐτοὺς ἀπὸ περιέργεια, φτάνουν σ' αὐτὸ σὰ νὰ πρόκειται γιὰ οἰκοδομήματα τῶν πόλεων, μήπως προσέρχονται γιὰ νὰ μεταλάβουν κοσμικὰ πράγματα ἔχοντας πληροφορηθεῖ ὅτι οἱ χριστιανοὶ μεταδίδουν τὰ ἀπαραίτητα τῆς ζωῆς, ὅσοι εἶναι ἀφιερωμένοι στὸν Χριστὸ. Αὐτοὶ ὅμως εἶναι ὑποκριτὲς κι ἄς τοὺς ἀφήσομε λοιπὸν. Ἄν ὅμως δὲν θέλει κάποιος νὰ φαίνεται δίκαιος ἀλλὰ νὰ εἶναι¹⁶, αὐτὸς νὰ ἐννοήσει ὅτι τοῦ ἀρμόζουν τὰ ὠραιότατα.

Ἄν λοιπὸν ὁ θερισμὸς εἶναι πολὺς καὶ οἱ ἐργάτες λίγοι», τότε πρέπει νὰ παρακαλέσομε νὰ ὑπάρξουν ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότεροι ἐργάτες¹⁷. Ἡ γεωργία πάλι εἶναι διπλὴ· ἢ μία ἄγραφη καὶ ἢ ἄλλη γραπτὴ. Μὲ ὅποιο ἀπὸ τοὺς δύο τρόπους σπείρει ὁ ἐργάτης τοῦ Κυρίου τοὺς εὐγενικοὺς σπόρους του καὶ μεγαλώσει τὰ στάχυα καὶ θερίσει, θ' ἀναδειχθεῖ πραγματικὰ θεῖος γεωργός. «Καλλιεργεῖτε», λέγει ὁ Κύριος, «ὄχι τὴν τροφή ποὺ φθείρεται, ἀλλὰ ἐκείνη ποὺ μένει γιὰ ζωὴ αἰώνια»¹⁸. Τροφή βέβαια παίρνει κανένας καὶ μὲ τρόφιμα καὶ μὲ λόγους. Καὶ πραγματικὰ εἶναι μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί¹⁹, οἱ ὅποιοι προτείνουν τὴ δική τους διδασκαλία σ' αὐτοὺς ποὺ πολεμᾷ ἢ πλάνη τοῦ βίου καὶ τοὺς μεταφέρουν στὴν εἰρήνη τοῦ Λόγου καὶ τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, καὶ ποὺ τρέφουν μὲ τὴ διανομὴ τοῦ ἄρτου «ἐκείνους ποὺ πεινοῦν τὴ δικαιοσύνη»²⁰. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ ψυχὲς ποὺ ἔχουν τὶς δικές τους τροφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἄλλες μεγαλώνουν μὲ ἐπίγνωση καὶ γνώση, κι ἄλλες τρέφονται μὲ τὴν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἢ ὁποῖα, ὅπως καὶ τὰ καρύδια, δὲν εἶναι φαγώσιμη στὸ σύνολό της. «Ὅποιος φυτεύει καὶ ὅποιος ποτίζει εἶναι ὑπηρέτης ἐκείνου ποὺ δίνει τὴν αὔξηση, καὶ εἶναι ἴδιοι ὡς πρὸς τὴ διακονία· καθένας θα πάρει τὴν ἀμοιβή του ἀνάλογα μὲ τὸν κόπο του. Γιατὶ εἴμαστε συνεργάτες τοῦ Θεοῦ· ἔσεῖς εἴστε τὸ καλλιεργήσιμο χωράφι τοῦ Θεοῦ, τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Θεοῦ»²¹, σύμφω-

15. Α' Θεσ. 2, 5-7.

16. Ὁ Αἰσχύλος στοὺς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις γιὰ τὸν Ἀμφιάραο.

17. Ματθ. 9, 37-38.

18. Ἰω. 6, 27.

19. Ματθ. 6, 9.

20. Ματθ. 6, 6.

ἔστε», κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὐκ οὐδὲ ἀπὸ συγκρίσεως τὸ δοκίμιον ποιεῖσθαι τοῖς ἀκρωμένοις ἐπιτρεπτόν, οὐδὲ εἰς ἐξέτασιν ἔκδοτον παραδοτέον τὸν λόγον τοῖς ἐντεθραμμένοις λόγων παντοδαπῶν τέχναις καὶ δυνάμεσιν ἐπιχειρημάτων ὠγκωμένων, τοῖς προκατειλημμένοις ἤδη τὴν ψυχὴν καὶ μὴ προκεκενωμένοις. Ὁ δ' ἂν ἐκ πίστεως ἔληταί τις ἐστιᾶσαι, βέβαιος οὗτος εἰς θεῶν λόγων παραδοχὴν, κρίσιν εὐλογον τὴν πίστιν κεκτημένος. Ἔπεται δὲ ἐνθένδε αὐτῷ ἢ πειθῶ ἐκ περιουσίας. Καὶ τοῦτ' ἦν ἄρα τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· «Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Ἄρ' οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως». Ἐκαστός δὲ τούτων, κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ, εὐχαριστῶν ψαλλέτω· «Ραντιεῖς με ὑσώπω, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσομαι· ἀκουτιεῖς με εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν, ἀγαλλιάσονται ὅσα τεταπεινωμένα. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν μου, καὶ πάσας τὰς ἀνομίας μου ἐξάλειψον. Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀπορρίψης με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ Πνεύματι ἡγεμονικῶ στήριξόν με».

Ὁ μὲν οὖν πρὸς παρόντας λέγων καὶ χρόνῳ δοκιμάζει, καὶ κρίσει δικάζει, καὶ διακρίνει τῶν ἄλλων τὸν οἶόν τε ἀκούειν, ἐπιτηρῶν τοὺς λόγους, τοὺς τρόπους, τὰ ἥθη, τὸν βίον, τὰς κινήσεις, τὰς σχέσεις, τὸ βλέμμα, τὸ φθέγμα, τὴν τρίοδον, τὴν πέτραν, τὴν πατουμένην ὁδόν, τὴν καρποφόρον γῆν, τὴν ὑλομανοῦσαν χώραν, τὴν εὐφορου καὶ καλὴν καὶ γεωργομένην, τὴν πολυπλασιάσαι τὸν σπóρον δυναμένην· ὁ δὲ δι' ὑπομνημάτων λαλῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοσιοῦται, ταῦτα κεκραγῶς ἐγγράφως «Μὴ κέρδους ἔνεκα, μὴ κενοδοξίας χάριν, μὴ προσπαθεία νικᾶσθαι, μὴ φόβῳ δουλοῦσθαι, μὴ ἡδονῇ ἐπαίρεσθαι· μόνης δὲ τῆς τῶν τυγχανόντων ἀπολαύειν σωτηρίας, ἧς οὐδὲ κατὰ τὸ παρὸν μεταλαμβάνει, ἀλλὰ ἐλπίδι ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀποδοθησομένην πάντως ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ τὸν μισθὸν τοῖς ἐργάτοις κατ' ἀξίαν ἀποδώσειν ὑπεσχημένου». Ἄλλ' οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐφίεσθαι χρὴ τῷ εἰς ἄνδρας

να μὲ τὸν Ἀπόστολο. Οὔτε πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιτρέπομε στοὺς ἀκροατὲς τοῦ λόγου νὰ κάνουν τὴ δοκιμασία τους ἀπὸ σύγκριση, οὔτε νὰ παραδώσομε ἀνυπεράσπιστο τὸ λόγο γιὰ ἐξέταση σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι θρεμμένοι μὲ τὰ τεχνάσματα κάθε εἶδους ἀλαζονικῶν συλλογισμῶν, ποὺ ἔχουν ἤδη σχηματισμένες ἀπόψεις καὶ ἡ ψυχὴ τους δὲν εἶναι κενὴ καὶ ἄγραφη. Ὅποιος ἐπιλέξει νὰ παραθέσει τραπέζι ἀπὸ πίστη, αὐτὸς εἶναι σταθερὸς στὴν ἀποδοχὴ τῶν θείων λόγων, ἔχοντας λογικὸ κριτήριον τὴν πίστη. Ἀπὸ αὐτὸ ἀποκτᾶ πλούσια πειθῶ. Κι αὐτὸ σημαίνει ἴσως ἐκεῖνο τὸ προφητικόν· «Ἄν δὲν πιστέψετε οὔτε καὶ θὰ καταλάβετε»²². Ἐπομένως ὅσο ἔχομε καιρὸ, ἃς πράττομε τὸ καλὸ σὲ ὅλους, καὶ κυρίως στοὺς οἰκείους τῆς πίστεως»²³. Καὶ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς, σύμφωνα μὲ τὸν μακάριο Δαβὶδ, ἃς εὐχαριστεῖ ψάλλοντας· «Θὰ μὲ ραντίσεις μὲ ὕσσωπο καὶ θὰ καθαριστῶ, θὰ μὲ πλύνεις καὶ θὰ γίνω λευκότερος ἀπὸ χιόνι. Μιλώντας μου θὰ νιώσω ἀγαλλίαση καὶ χαρὰ, καὶ θὰ γεμίσει ἀπὸ ἀγαλλίαση ἡ ταπεινωμένη μου ὑπαρξή. Πάρε τὸ βλέμμα σου ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες μου καὶ ἐξάλειψε ὅλες τὶς ἀνομίες μου. Ἐγκατάστησε μέσα μου, Θεέ μου, καρδιὰ καθαρὴ καὶ σὰ σωθικά μου βάλε καινούργιο νοῦ ποὺ θὰ σκέπτεται ὀρθά. Μὴ μὲ ἀπομακρύνεις ἀπὸ ἐσένα καὶ μὴν πάρεις ἀπὸ ἐμένα τὸ Πνεῦμα σου τὸ ἅγιο. Δός μου τὴ χαρὰ τῆς σωτηρίας μου ἐκ μέρους σου καὶ στήριξέ με δίνοντάς μου βούληση κυρίαρχη»²⁴.

Ὅποιος λοιπὸν μιᾶ στοὺς παρόντες καὶ μὲ τὸν καιρὸ δοκιμάζει καὶ μὲ σωστὴ κρίση κρίνει καὶ ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκεῖνον ποὺ μπορεῖ ν' ἀκούσει, προσέχοντας τοὺς λόγους, τοὺς τρόπους, τὰ ἤθη, τὸν βίον, τὶς κινήσεις, τὶς σχέσεις, τὸ βλέμμα, τὸ λόγο, τὸ σταυροδρόμι, τὴν τρίοδο, τὴν πέτρα, τὸν πατημένο δρόμο, τὴν καρποφόρα γῆ, τὰ γεμάτα ἀπὸ βλάστηση χωράφια, τὴν εὐφορὴ καὶ καλὴ καὶ καλλιεργημένη γῆ, ποὺ μπορεῖ νὰ πολλαπλασιάσει τὸ σπόρο. Ἐνῶ ὅποιος μιᾶ μὲ γραπτὰ, ἀφοσιώνεται στὸν Θεόν, διακηρύσσοντας ἐγγράφως αὐτὰ ἐδῶ· «Οὔτε ἐξαιτίας κέρδους, οὔτε λόγῳ κενοδοξίας νὰ νικᾶται κανεὶς ἀπὸ τὴν προσκόλλησιν σὰ πάθη, οὔτε νὰ ὑποδουλώνεται σὸ φόβον, οὔτε νὰ παρασύρεται ἀπὸ τὴν ἡδονή, ἀλλὰ ν' ἀπολαμβάνει μόνον τὴ σωτηρία ἀπὸ ὅσους τὸν διαβάξουν, ποὺ δὲν τὴν μετέχει βέβαια κι αὐτὴν κατὰ τὸ παρόν, ἀλλὰ περιμένει μ' ἐλπίδα τὴν ἀμοιβὴν ποὺ θὰ τοῦ δοθεῖ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ἔχει ὑποσχεθεῖ ν' ἀποδώσει τὸ μισθὸν τοὺς στοὺς ἐργάτες ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τους». Ἄλλ' ὅποιος ἐγγράφεται στοὺς ἄνδρες²⁵, δὲν πρέπει οὔτε ἀνταμοιβὴν νὰ ἐπιθυμεῖ.

21. Α' Κορ. 3, 8-9.

24. Ψαλμ. 50, 9. 14.

22. Ἦσ. 7, 9.

23. Γαλ. 6, 10.

25. Ἐννοεῖ τὸ «ἄνδρα τέλειον».

ἐγγραφομένῳ. Οὐ γὰρ ὁ μὲν καυχησάμενος εὐπορίαν τὴν ἀμοιβὴν ἀπεύληφε δι' εὐδοξίας, ὁ δὲ τῶν προσηκόντων δι' ἀντιμισθίαν πράσσει, ἥτοι ὡς εὐεργὸς σπεύδων ἀπολαβεῖν, ἢ ὡς κακοεργὸς τὴν ἀμοιβὴν περιμυστάμενος, οὐχὶ τῇ κοσμικῇ ἐνέχεται συνηθείᾳ; Δεῖ δέ, ὡς οἶόν τε, 5 τὸν Κύριον μιμεῖσθαι. Οὗτος δ' ἂν εἶη ὁ τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐξυπηρετῶν, δωρεὰν λαβῶν, δωρεὰν διδούς, μισθὸν ἀξιόλογον ἀπολαμβάνων, τὴν πολιτείαν αὐτήν· «Οὐκ εἰσελεύσεται δὲ εἰς τὰ ἅγια μίσθωμα πόρνης», φησὶν.

Ἀπειρήται δ' οὖν προσφέρειν τῷ θυσιαστηρίῳ ἄλλαγμα κυνός 10 ὅτι δὲ ἀπήμβλυται κακὴ τροφή τε καὶ διδασκαλία τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, πρὸς τὸ οἰκεῖον φῶς βαδιζέτω, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἐγγράφως τὰ ἄγραφα δηλοῦσαν· «Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ», Ἡσαΐας λέγει· καὶ «Πίνε ὕδωρ ἀπὸ σῶν ἀγγείων», ὁ Σαλομῶν παραινεῖ. Ἐν γοῦν «τοῖς Νόμοις» ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων κελεύει τοὺς 15 γεωργοὺς μὴ ἐπαρδεῦσαι, μηδὲ λαμβάνειν ὕδωρ παρ' ἐτέρων, εἰ μὴ πρότερον ὀρύξαντες παρ' αὐτῶν ἄχρι τῆς παρθενίου καλουμένης, ἀνυδροῦν εὖρωσι τὴν γῆν. Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν οὐ δίκαιον, ἀργίαν δὲ ἐφοδιάζειν οὐ καλόν· εἰ καὶ φορτίον συνεπιτιθέναί μιν εὐλογον, συγκαθαίρειν δὲ οὐ προσήκειν, ὁ Πυθαγόρας ἔλεγεν. Συνεξάπτει δὲ ἡ 20 Γραφή τὸ ζώπυρον τῆς ψυχῆς, καὶ συντείνει τὸ οἰκεῖον ὄμμα πρὸς θεωρίαν, τάχα μὲν τι καὶ ἐντιθεῖσα, οἷον ὁ ἐγκεντριζὼν γεωργός, τὸ δὲ ἐνυπάρχον ἀνακινουῖσα· «Πολλοὶ γὰρ ἐν ὑμῖν», κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ δὲ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα».

25 Οὐ δὲ δὴ ἡ Γραφή εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πραγματεία, ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρίζεται λήθης φάρμακον, εἰδωλον ἀτεχνῶς καὶ σκιογραφία τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων, ὧν κατηξιώθη ἐπακοῦσαι, λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων καὶ τῷ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωνικός, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς 30 Μεγάλης Ἑλλάδος τῆς κοίλης θάτερος αὐτῶν Συρίας ἦν, ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου· ἄλλοι δὲ ἀνά τὴν ἀνατολήν, καὶ ταύτης ὁ μὲν τῆς τῶν Ἀσου-

Γιατί εκείνος πού πρόβαλε καυχώμενος τις ἀρετές του²⁶, δὲν ἔλαβε ἀμοιβὴ τιμητική· κι ὅποιος πάλι κάνει κάτι ἀπὸ ὅσα πρέπει γι' ἀνταμοιβή, εἴτε σπεύδοντας ν' ἀμειφθεῖ ἐπειδὴ ἔπραξε ὀρθά, εἴτε σὰν ἐργάτης κακοῦ προσπαθεῖ ν' ἀποφύγει τὴν ποινή, δὲν περιπίπτει στὴν κοσμικὴ συνήθεια; Πρέπει ὅμως ὅσο εἶναι δυνατὸ νὰ μιμούμαστε τὸν Κύριο. Καὶ τέτοιος εἶναι ὅποιος ὑπηρετεῖ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ· ἔλαβε δωρεάν, δίνει δωρεάν^{26α}, δέχεται ἀξιόλογο μισθό, αὐτὸ τὸν ἴδιο τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του· Γιατί λέγει· «Στὰ Ἅγια τῶν ἁγίων δὲν θὰ εἰσέλθουν ἀπολαβὲς πόρνης»²⁷.

Ἄπαγορεύεται λοιπὸν νὰ προσφῆρεται στὸ θυσιαστήριο ἀμοιβὴ κιναίδου. Κι ὅποιου τὸ βλέμμα τῆς ψυχῆς ἔχει ἐξασθενήσει ἀπὸ κακὴ τροφή καὶ διδασκαλία, ἃς βαδίζει στὸ οἰκεῖο φῶς, στὴν ἀλήθεια, πού δηλώνει ἔγγραφα ὅσα δὲν γράφονται· γιατί λέγει ὁ Ἡσαΐας· «Ὅσοι διψᾶτε, πηγαίνετε στὴν πηγὴ τοῦ νεροῦ»^{27α}. Καὶ ὁ Σολομὼν συμβουλεύει· «Πῖνε νερὸ ἀπὸ τὰ σταμνιά σου»²⁸. Στους Νόμους τοῦ λοιπὸν ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος, πού διδάχθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, παραγγέλλει στοὺς γεωργοὺς νὰ μὴν ποτίζουν, οὔτε νὰ παίρνουν νερὸ ἀπὸ ἄλλους, ἐκτὸς ἂν σκάψουν προηγουμένως βαθιὰ στὴ δική τους ἀκαλλιέργητη γῆ, καὶ τὴ βροῦνε τελείως στεγνή. Γιατί δὲν εἶναι δίκαιο νὰ βοηθᾶ κανεὶς τὴν ἀπορία, ὅπως καὶ δὲν εἶναι ὠραῖο τὸ νὰ τροφοδοτεῖ τὴν ἀργία. Ἄν καὶ ὁ Πυθαγόρας ἔλεγε ὅτι εἶναι εὐλόγο νὰ προσθέτει κανεὶς κάποιον φορτίο, δὲν πρέπει ὅμως καὶ ν' ἀφαιρεῖ. Ἀναζωπυρώνει ἡ Γραφὴ τὴ σπίθα τῆς ψυχῆς καὶ ἰσχυροποιεῖ τὰ μάτια τῆς γιὰ τὴ θεωρία, προσθέτοντας ἴσως καὶ κάτι, ὅπως ὁ γεωργὸς πού μπολιάζει, ζωντανεύοντας ἔτσι κι αὐτὸ πού ὑπάρχει. Γιατί σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Ἀπόστολο, «ὑπάρχουν ἀνάμεσά σας πολλοὶ ἄρρωστοι κι ἐξασθενημένοι καὶ ἀρκετοὶ ἔχουν κοιμηθεῖ (πεθάνει). Ἄν ἐξετάζαμε τὸν ἑαυτὸ μας δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τιμωρηθοῦμε»²⁹.

Αὐτὸ τὸ γραπτὸ δὲν εἶναι πραγματεία συνθεμένη γιὰ ἐπίδειξη, ἀλλὰ ἀποτελεῖ βοήθημα μνήμης γιὰ τὰ γηρατειά μου, φάρμακο τῆς λήθης, ἓνα ἄτεχνο εἶδωλο καὶ σκιαγράφημα τῶν ζωντανῶν καὶ ἐμψυχῶν ἐκείνων καὶ λόγων καὶ μακάρων ἀνδρῶν πού ἀξιώθηκα ν' ἀκούσω καὶ πού ἦταν πράγματι ἀξιόλογοι. Ἀπὸ τοὺς ἀνδρες αὐτοὺς ὁ ἓνας ἦταν Ἰωνας στὴν περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στὴ μεγάλη Ἑλλάδα· ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἄλλους δύο ἦταν ἀπὸ τὴν κοίλη Συρία κι ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ἄλλοι ζοῦσαν στὴν ἀνατολὴ καὶ συγκεκριμένα ὁ ἓνας στὴν Ἀσσυρία, καὶ ὁ ἄλλος στὴν Παλαιστίνη, Ἑβραῖος ἐκ γενετῆς. Κι ὅταν συνάντησα τὸν

27. Δευτ. 23,2-3.

27α. Ἡσ. 55,1.

28. Παρμ. 5,15.

29. Α' Κορ. 11,31-32.

ρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περιτυχὸν
 (δυνάμει δὲ οὗτος πρῶτος ἦν), ἀνεπαυσάμην ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας
 λεληθότα. Σικελικῇ τῷ ὄντι ἢ μέλιττα· προφητικοῦ τε καὶ ἀποστολικοῦ
 λεμῶνος τὰ ἄνθη δρεπόμενος, ἀκήρατόν τι γνώσεως χρῆμα ταῖς τῶν
 5 ἀκροωμένων ἐνεγέννησε ψυχαῖς. Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας
 σώζοντες διδασκαλίας παράδοσιν, εὐθύς ἀπὸ Πέτρου τε καὶ Ἰακώβου,
 Ἰωάννου τε καὶ Παύλου, τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρὸς
 ἐκδεχόμενος (ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν ὅμοιοι), ἤκον δὴ σὺν Θεῷ καὶ εἰς
 ἡμᾶς τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικά καταθησόμενοι σπέρματα,
 10 καὶ εὖ οἶδ' ὅτι ἀγαλλιάσονται οὐχὶ τῇ ἐκφράσει ἡσθέντες λέγω τῆδε,
 μόνη δὲ τῇ κατὰ τὴν ὑποσημείωσιν τηρήσει. Ποθούσης γάρ, οἶμαι,
 ψυχῆς τὴν μακαρίαν παράδοσιν ἀδιάδραστον φυλάττειν, ἢ τοιάδε
 ὑποτύψεις «Ἄνδρὸς δὲ φιλοῦντος σοφίαν, εὐφρανθήσεται πατήρ».
 Τὰ φρέατα ἐξαντλούμενα, διειδέστερον ὕδωρ ἀναδίδωσι, τρέπεται δὲ
 15 εἰς φθοράν, ὧν μεταλαμβάνει οὐδεὶς. Καὶ τὸν σίδηρον ἢ χρῆσις καθα-
 ρώτερον φυλάσσει, ἢ δὲ ἀχρηστία, ἰοῦ τούτῳ γεννητικῆ. Συνελόντι γάρ
 φάναι, ἢ συγγυμνασία ἔξιν ἐμποιεῖ ὑγιεινὴν καὶ πνεύμασι καὶ σώμα-
 σιν. «Οὐδεὶς ἄπει λύχνον καὶ ὑπὸ τὸν μόδιον τίθησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς
 λυχνίας φαίνειν τοῖς τῆς ἐστιάσεως τῆς αὐτῆς κατηξιωμένοις». Τί γάρ
 20 ὄφελος σοφίας μὴ σοφιζούσης τὸν οἶόν τε ἐπαῖειν;

Ἔτι τε καὶ ὁ Σωτὴρ «σώζει, καὶ αἰεὶ ἐργάζεται, ὡς βλέπει τὸν Πα-
 τέρα». Διδάσκων τις, μανθάνει πλεῖον, καὶ λέγων, συνακροᾶται πολλά-
 κισ τοῖς ἐπακούουσιν αὐτοῦ. Εἰς γάρ ὁ διδάσκαλος καὶ τοῦ λέγοντος
 καὶ τοῦ ἀκροωμένου, ὁ ἐπιτηγάζων καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον. Ἦ καὶ
 25 οὐ κεκάλυκεν ὁ Κύριος ἀπὸ ἀγαθοῦ σαββατίζειν, μεταδιδόναι δὲ τῶν
 θείων μυστηρίων καὶ τοῦ φωτὸς ἐκείνου τοῦ ἁγίου τοῖς χωρεῖν δυναμέ-
 νοις συγκεχώρηκεν. Ἀντίκα οὐ πολλοῖς ἀπεκάλυψε ἀ μὴ πολλῶν ἦν,
 ὀλίγοις δὲ οἷς προσήκειν ἠπίστατο, τοῖς οἷοις τε ἐκδέξασθαι καὶ τυπω-
 θῆναι πρὸς αὐτά· τὰ δὲ ἀπόρητα, καθάπερ ὁ Θεός, λόγῳ πιστεύεται,

τελευταῖο (πού ἦταν ὁμως αὐτός πρῶτος στήν δύναμη) ἀναπαύθηκα συναντώντας τον στήν ἡσυχία του στήν Αἴγυπτο³⁰. Ἦταν αὐτός πραγματική σικελική μέλισσα³¹, πού μάζευε τὰ ἄνθη τοῦ προφητικοῦ καί ἀποστολικοῦ λιβαδιοῦ καί γέννησε μέσα στίς ψυχές τῶν ἀκροατῶν του τόν ἀθάνατο θησαυρό τῆς γνώσης. Καί ὠρισμένοι ἀπό αὐτούς διέσωζαν τήν ἀληθινή παράδοση τῆς μακάριης διδασκαλίας κατ' εὐθειαν ἀπό τόν Πέτρο καί τόν Ἰάκωβο καί τόν Ἰωάννη καί τόν Παῦλο, τοὺς ἁγίους ἀποστόλους, καί δεχόμενοι αὐτήν, ὅπως τὸ παιδί πού δέχεται ἀπό τόν πατέρα (λίγα μοιάζουν τοὺς πατέρες τους), ἔφθασαν τέλος καί σ' ἡμᾶς μέ τῆ βοήθεια τοῦ Θεοῦ γιά νά καταθέσουν ἐκείνους τοὺς προγονικούς καί ἀποστολικούς σπόρους. Καί γνωρίζω πολὺ καλά ὅτι θὰ εὐχαριστηθοῦν ὄχι μέ αὐτήν τήν ἴδια τῆ διατύπωσή μου, ἀλλὰ μόνο ἐπειδὴ τηροῦνται στο γραπτό μου ὅσα παραδίδουν ἐκεῖνοι. Γιατί αὐτὴ ἡ ὑποτύπωση (σχεδιάγραμμα) εἶναι νομίζω τῆς ψυχῆς πού ποθεῖ νά διαφυλάξει ἀναπόδραστη τῆ μακάρια παράδοση· «Θὰ χαρεῖ ὁ πατέρας, ὅταν ὁ γιός του ἀγαπᾶ τῆ σοφία»³². Τὰ πηγᾶδια πού χρησιμοποιοῦνται βγάζουν διαυγέστερο νερό, ἀλλοιώνεται ὁμως τὸ νερὸ τῶν πηγαδιῶν ἐκείνων ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἀντλεῖ κανένας. Καί τὸ σίδηρο βέβαια ἢ χρῆση τὸ διατηρεῖ καθαρώτερο, ἐνῶ ἡ ἀχρηστία τοῦ δημιουργεῖ τῆ σκουριά. Γιὰ νά μιλήσω μέ συντομία, ἡ συνάσκησις προξενεῖ ὑγιηνὴ κατάστασις καί στο πνεῦμα καί στο σῶμα. «Κανένας δὲν ἀνάβει τὸ λυχνάρι γιά νά τὸ βάλει κάτω ἀπὸ τὸ μῶδιο (τὸν μετρητὴ τοῦ σιταριοῦ), ἀλλὰ τὸ βάζει πάνω στο λυχνοστάτη, γιά νά φέγγει σ' ἐκείνους»³³ πού ἀξιῶνονται νά συμμετέχουν στο ἴδιο τραπέζι. Γιατί σὲ τί ὠφελοῦν οἱ σοφοὶ λόγοι πού δὲν κάνουν σοφὸ ἐκεῖνον πού μπορεῖ νά τοὺς ἀκούσει;

Καί ὁ Σωτήρας ἀκόμη «σώζει καί ἐργάζεται συνέχεια, ὅπως βλέπει τὸν Πατέρα»³⁴. Ὅταν διδάσκει κάποιος, μαθαίνει περισσότερο, καί μιλώντας ἀκούει πολλὰς φορές μαζί μέ ἐκείνους πού τὸν ἀκοῦνε. Γιατί ἓνας εἶναι ὁ δάσκαλος κι ἐκεῖνου πού μιλάει κι ἐκεῖνου πού ἀκούει, ἐκεῖνος πού κάνει ν' ἀναβλύζει κι ὁ νοῦς κι ὁ λόγος. Γι' αὐτὸ καί δὲν ἐμπόδισε ὁ Κύριος τὸν ἀγαθὸ νά ἀναπαυθεῖ τὸ Σάββατο, ἀλλὰ ἐπέτρεψε νά μεταδίδονται τὰ θεῖα μυστήρια κι ἐκεῖνο τὸ ἅγιο φῶς σ' ὅσους μποροῦν νά τὸ δεχθοῦν. Καί ἐπίσης δὲν ἀπεκάλυψε σὲ πολλοὺς ὅσα δὲν ἦταν γιά πολλοὺς, ἀλλὰ σὲ λίγους πού γνώριζε ὅτι ἦταν κατάλληλοι καί ἱκανοὶ νά τὰ

31. Αὐτός, ὑπαινίσσεται ὁ Κλήμης, ὅτι ἦταν ὁ Πάνταινος, καί ὅτι καταγόταν ἀπὸ τῆ Σικελία.

32. Παρμ. 29, 3.

33. Ματθ. 5, 15. Μάρκ. 4, 21. Λουκᾶ 8, 16. 11, 33. 34. Ἰω. 17, 19.

οὐ γράμματι. *Κἄν τις λέγῃ γεγράφθαι, «Οὐδὲν κρυπτόν, ὃ οὐ φανερωθήσεται, οὐδὲ κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται», ἀκουσάτω καὶ παρ' ἡμῶν, ὅτι τῷ κρυπτῶς ἐπαῖοντι καὶ κρυπτόν φανερωθήσεται, διὰ τοῦδε προεθέσπισεν τοῦ λογίου· καὶ τῷ παρακεκαλυμμένως τὰ παραδι-
 5 δόμενα οἷω τε παραλαμβάνειν δηλωθήσεται τὸ κεκαλυμμένον, ὡς ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ τοῖς πολλοῖς κρυπτόν, τοῦτο τοῖς ὀλίγοις φανερόν γενήσεται. Ἐπεὶ διὰ τί μὴ πάντες ἴσασι τὴν ἀλήθειαν, διὰ τί δὲ μὴ ἠγάπηθη ἡ δικαιοσύνη, εἰ πάντων ἡ δικαιοσύνη; Ἀλλὰ γὰρ τὰ μυστήρια μυστικῶς παραδίδοται, ἵνα ἡ ἓν στόματι λαλοῦντος καὶ ὃ λαλεῖται
 10 μᾶλλον δὲ οὐκ ἐν φωνῇ, ἀλλ' ἐν τῷ νοεῖσθαι. «Δέδωκε δὲ ὁ Θεὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ».*

*Ἡ μὲν οὖν τῶνδέ μοι τῶν ὑπομνημάτων γραφὴ ἀσθενῆς μὲν εὗ
 15 οἶδ' ὅτι, παραβαλλομένη πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ κεχαριτωμένον, οὗ κατηξιώθημεν ὑπακοῦσαι· εἰκὼν δ' ἂν εἶη ἀναμιμνήσκουσα τοὺς ἀρχετύπους τὸν θύρωσιν πεπληγότα· «Σοφῶ» γὰρ, φησί, «λάλει, καὶ σοφώτερος ἔσται· καὶ τῷ ἔχοντι δὲ προστεθήσεται». Ἐπαγγέλλεται δὲ οὐχ ὥστε ἐρμηνεῦσαι τὰ ἀπόρητα ἱκανῶς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, μόνον δὲ τοῦ
 20 ὑπομνησαι, εἴτε ποτὲ ἐκλαθοίμεθα, εἴτε ὅπως μὴδ' ἐκλανθανοίμεθα. Πολλὰ δέ, εὗ οἶδα, παρερρῦηκεν ἡμᾶς χρόνου μήκει ἀγράφως διαπεσόντα. Ὅθεν τὸ ἀσθενὲς τῆς μνήμης τῆς ἐμῆς ἐπικουφίζων, κεφαλαίων συστηματικὴν ἔκθεσιν, μνήμης ὑπόμνημα σωτήριον πορίζων ἐμαυτῷ, ἀναγκαίως κέχρηται τῇδε τῇ ὑποτυπώσει. Ἔστι μὲν οὖν τινα μὴδὲ
 25 ἀπομνημονευθέντα ἡμῖν· πολλὴ γὰρ ἡ παρὰ τοῖς μακαρίοις δύναμις ἦν ἀνδράσιν. Ἔστι δὲ καὶ ἀνυποσημείωτα μεμενηκότα τῷ χρόνῳ, ἃ νῦν ἀπέδρα· τὰ δέ, ὅσα ἐσβέννυτο, ἐν αὐτῇ μαραινόμενα τῇ διανοίᾳ, ἐπεὶ μὴ ράδιος ἢ τοιάδε διακονία τοῖς μὴ δεδοκιμασμένοις, ταῦτα δὲ ἀναξω-
 πυρῶν ὑπομνήμασι, τὰ μὲν ἐκῶν παραπέμπομαι, ἐκλέγων ἐπιστημό-*

δεχθούν και νά συμμορφωθούν σ' αὐτά. Κι ὅσα εἶναι ἀπόρρητα, ὅπως ὁ Θεός, γίνονται πιστευτά μέ τὸ λόγο, ὄχι μέ τὰ γράμματα. Κι ἂν πεῖ κάποιος, ὅτι ἔχει γραφεῖ, «Δέν ὑπάρχει κρυφὸ πού δέν θά φανερωθεῖ, οὔτε καλυμμένο πού δέν θ' ἀποκαλυφθεῖ»³⁵, ἄς ἀκούσει κι ἀπὸ μᾶς, ὅτι αὐτὸ προκάθορισε μέ αὐτὸ τὸ λόγο, ὅτι σ' ἐκεῖνον πού μυστικά ἀκούει, θά φανερωθεῖ και τὸ μυστικό. Καὶ σ' ἐκεῖνον πού εἶναι σέ θέση νά παραλαμβάνει συγκεκριμένα ὅσα τοῦ παραδίδονται, θά τοῦ φανερωθεῖ τὸ καλυμμένο, ὅπως λέγει ἡ ἀλήθεια, και ὅ,τι εἶναι κρυμμένο γιὰ τοὺς πολλούς, αὐτὸ θά γίνει φανερὸ στοὺς λίγους. Καὶ γιατί ἄλλωστε δέν γνωρίζουν ὅλοι τὴν ἀλήθεια, γιατί δέν ἀγαπήθηκε ἡ δικαιοσύνη, ἂν ἡ δικαιοσύνη εἶναι γιὰ ὅλους; Τὰ μυστήρια λοιπὸν παραδίδονται μέ μυστικὸ τρόπο, γιὰ νά ὑπάρχει στὸ στόμα ἐκεῖνου πού μιᾶ κι αὐτὸ πού λέγεται, και ὄχι βέβαια στὰ λόγια, ἀλλὰ μᾶλλον στὰ νοήματα. «Ὁ Θεός ἔδωσε στήν Ἐκκλησία ἄλλοι νά εἶναι ἀποστόλοι, ἄλλοι προφῆτες, ἄλλοι εὐαγγελιστές, και ἄλλοι ποιμένες και δάσκαλοι μέ σκοπὸ τὸν καταρτισμὸ τῶν πιστῶν, γιὰ τὴ διακονία τους, ὥστε νά οἰκοδομηθεῖ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ»³⁶.

Ἡ γραπτὴ λοιπὸν διατύπωση αὐτῶν τῶν ὑπομνημάτων γνωρίζω πολὺ καλά ὅτι εἶναι ἀδύναμη συγκρινόμενη μέ τὸ γεμάτο χάρη πνεῦμα, στὸ ὁποῖο ἀξιωθήκαμε νά ὑπακούσομε· θά μπορούσε ὅμως νά εἶναι εἰκόνα πού φέρει στή μνήμη τοὺς ἀρχικούς τύπους Ἐκεῖνου πού δέχθηκε τὰ χτυπήματα τοῦ ραβδιοῦ. Γιατί λέγει· «Νά μιᾶς στὸ σοφὸ, και θά γίνει σοφώτερος· και σ' ἐκεῖνον πού ἔχει θά προστεθοῦν και ἄλλα»³⁷. Καὶ δέν ὑπόσχεται ὅτι θά ἐρμηνεύσει ἐπαρκῶς τὰ ἀπόρρητα, γιατί ἀπέχει πολὺ ἀπὸ αὐτὸ, ἀλλὰ μόνο θά ὑπομνήσει ἂν ποτὲ τὰ λησμονήσαμε, ἢ γιὰ νά μὴν τὰ λησμονήσομε καθόλου. Καὶ γνωρίζω πολὺ καλά, ὅτι πολλὰ μοῦ διέφυγαν ξεγλιστρώντας ἀκατάγραφα στὸ μάκρος τοῦ χρόνου. Γι' αὐτό, ἐλαφρύνοντας τὴν ἀσθένεια τῆς μνήμης μου, χρησιμοποιοῦ ὑποχρεωτικά σ' αὐτὴ τὴν ἔκθεση συστηματικὴ ἔκθεση τῶν κεφαλαίων, παρέχοντας στὸν ἑαυτὸ μου ὡς ὑπόμνημα πού διασώζει τὴ μνήμη. Ὑπάρχουν και μερικά πού δέν τὰ ἀπομνημονεύσαμε, γιατί ἦταν πολὺ μεγάλη ἡ δύναμη τῶν μακάριων ἀνδρῶν. Ἐπίσης ὑπάρχουν και μερικά πού δὲ σημειώθηκαν κάποτε και τώρα διέφυγαν· ἄλλα, ὅσα μαραίνονταν μέσα στήν ἴδια τὴν σκέψη κι ἔσθησαν, ἐπειδὴ δέν εἶναι εὐκόλη ἡ διακονία αὐτὴ γιὰ ὅσους δέν εἶναι δοκιμασμένοι, αὐτὰ ξαναζωντανεύοντάς τα μέ ὑπομνήματα, ἀλλὰ τὰ παραλείπω ἐσκεμμένα ξεχωρίζοντάς τα ἐπισταμένα ἐπειδὴ

36. Ἐφ. 4, 11-12.

νωσ, φοβούμενος γράφειν, ἃ καὶ λέγειν ἐφυλαξάμην· οὐτι που φθονῶν (σὺ γὰρ θέμις), δεδιῶς δὲ ἄρα περὶ τῶν ἐντυγχανόντων, μὴ πη ἑτέρως σφαλεῖεν, «καὶ παιδὶ μάχαιραν», ἧ̄ φασιν οἱ παροικιαζόμενοι, «ὀρέγοντες» εὐρεθῶμεν. Οὐ γὰρ ἔστι τὰ γραφέντα μὴ ἐκπεσεῖν, καίτοι ἀνέκδο-
5 τα ὑπὸ γ' ἐμοῦ μεμενηκότα· κυλιόμενα δὲ αἰεὶ, μόνη μιᾷ χρωόμενα τῇ ἐγγράφῳ φωνῇ, πρὸς τὸν ἐπανερόμενον οὐδὲν πλέον παρὰ τὰ γεγραμμένα ἀποκρίνεται· δεῖται γὰρ ἐξ ἀνάγκης βοηθοῦ, ἧ̄τοι τοῦ ἐγγραψαμένου, ἧ̄ καὶ ἄλλου τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἶχνος ἐμβεβηκότος.

Ἔστι δὲ ἃ καὶ αἰνίξεταιί μοι γραφή· καὶ τοῖς μὲν παραστήσεται, τὰ
10 δὲ μόνον ἔρεε· πειράσεται δὲ καὶ λανθάνουσα εἰπεῖν, καὶ ἐπικρυπτομένη ἐκφῆναι, καὶ δεῖξαι σιωπῶσα· τὰ τε παρὰ τῶν ἐπισήμων δογματιζόμενα αἰρέσεων παραθήσεται, καὶ τούτοις ἀντερεῖ πάνθ' ὅσα προοικονομηθῆναι καθήκει τῆς κατὰ τὴν ὑποπτικὴν θεωρίαν γνώσεως, ἧ̄ προ-
θήσεται ἡμῖν κατὰ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως κανόνα ἀπὸ
15 τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως προιοῦσιν, ἀναγκαίως ἔχοντα προδιαληφθῆναι τῆς φυσικῆς θεωρίας προπαρατιθεμένη, καὶ τὰ ἐμποδῶν ἰστάμενα τῇ ἀκολουθίᾳ προαπολυομένη· ὡς ἐτοίμους ἔχειν τὰς ἀκοὰς πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς γνωστικῆς παραδόσεως, προκεκαθαρομένης τῆς γῆς ἀπὸ τε τῶν ἀκανθῶν καὶ τῆς πόας ἀπάσης γεωργικῶς εἰς καταφύτευ-
20 σιν ἀμπελῶνος· ἀγῶν γὰρ καὶ ὁ προαγῶν, καὶ μυστήρια τὰ πρὸ μυστηρίων.

Οὐδὲ ὀκνήσει συγχρήσασθαι φιλοσοφίας καὶ τῆς ἄλλης προπαι-
δείας τοῖς καλλίστοις τὰ ὑπομνήματα ἡμῖν. «Οὐ γὰρ μόνον δι' Ἑβραί-
ους καὶ τοὺς ὑπὸ νόμον», κατὰ τὸν Ἀπόστολον, «Εὐλογον Ἰουδαῖον
25 γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας Ἕλληνα, ἵνα πάντας κερδάνω-
μεν». Κἂν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῇ «Νουθετοῦντες», γράφει,
«πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν
πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ». Ἀρμόζει δὲ καὶ ἄλλως τῇ τῶν
ὑπομνημάτων ὑποτυπώσει τὸ γλαφυρὸν τῆς θεωρίας· Ἀντίκα καὶ ἡ τῆς
30 χρηστομαθείας περιουσία οἷον ἡδυσμὰ τι ἔστι παραπεπλεγμένον ἀθλη-

φοβᾶμαι νὰ γράψω ἐκεῖνα πού δίστασα καὶ νὰ τὰ πῶ. Δὲν τὸ κάνω ἀπὸ φθόνο (γιατὶ αὐτὸ δὲν ἐπιτρέπεται), ἀλλὰ φοβᾶμαι γιὰ τοὺς ἀναγνώστες μου μήπως κάνουν λάθος διαφορετικὰ καὶ βρεθοῦμε, ὅπως λέγει ἡ παροιμία, «νὰ δίνομε μαχαίρι σ' ἓνα παιδί». Γιατὶ δὲν γίνεται ὅσα γράφτηκαν νὰ μὴν παρερμηνευθοῦν, ἂν καὶ βέβαια τὰ ἔχω κρατήσει ἀνέκδοτα. Ξεφυλλίζοντάς τα ὁμως συνέχεια, χρησιμοποιώντας πάντα τὴν ἴδια γραμμένη φωνή, σ' ἐκεῖνον πού τὰ ξαναρωτῶ δὲν ἔχουν ἄλλην ἀπάντηση ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν πού ἔχει καταγραφεῖ. Ἀναγκαστικὰ λοιπὸν χρειάζεται βοηθὸς ἢ αὐτὸς πού τὰ ἔγραψε ἢ κι ἓνας ἄλλος πού βαδίζει τὸν ἴδιο δρόμο.

Μερικὰ βέβαια θὰ τὰ ὑπαινιχθεῖ μόνο τὸ γραπτὸ καὶ σὲ ἄλλα θὰ ἐπιμείνει περισσότερο, ἐνῶ ἄλλα ἀπλῶς θὰ τὰ ἀναφέρει. Θὰ προσπαθήσει καὶ κρύβοντάς τα νὰ τὰ πεί καὶ καλύπτοντάς τα νὰ τ' ἀποκαλύψει καὶ νὰ τὰ φανερώσει σωπαίνοντας. Θὰ παραθέσει καὶ τὶς διδασκαλίες τῶν ὀνομαστῶν αἱρέσεων καὶ σ' αὐτὲς θ' ἀντιπαραθέσει ὅσα πρέπει νὰ προοικονομηθοῦν ἀπὸ τὴ γνώση πού παρέχει ἡ προφητικὴ θεωρία³⁸, ἢ θὰ τὰ ὀδηγήσει ξεκινώντας ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου μὲ τὸ λαμπρὸ καὶ σεβαστὸ κανόνα τῆς παράδοσης, προθέτοντάς τον ὡς ἀναγκαῖο νὰ προταχθεῖ ἀπὸ τὴ φυσικὴ θεωρία, κι ἀπομακρύνοντας ὅσα στέκονται ἐμπόδια στὴν ἀκολουθία. Ἔτσι θὰ εἶναι ἔτοιμη ἡ ἀκοή γιὰ νὰ δεχθεῖ τὴ γνωστικὴ παράδοση μὲ προκαθαρισμένη τὴ γῆ στὸ σύνολό της μὲ τὴν καλλιέργεια τόσο ἀπὸ τ' ἀγκάθια ὅσο καὶ τὰ χόρτα, γιὰ νὰ φυτευτεῖ τὸ ἀμπέλι. Γιατὶ ἀγώνας εἶναι καὶ ἡ δοκιμὴ τοῦ ἀγώνα, ὅπως καὶ μυστήριον καὶ τὰ προκαταρκτικὰ τοῦ μυστηρίου.

Τὰ ὑπομνήματά μου δὲν θὰ διστάσουν νὰ χρησιμοποιήσουν ταυτόχρονα τὰ ἀξιολογότερα στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἄλλης προπαιδείας. Γιατὶ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο, «δὲν εἶναι εὐλόγον νὰ γίνει Ἰουδαῖος μόνο γιὰ τοὺς Ἑβραίους καὶ ὅσους ἀποδέχονται τὸ νόμο, ἀλλὰ νὰ γίνει καὶ Ἕλληνας γιὰ τοὺς Ἕλληνες, γιὰ νὰ τοὺς κερδίσομε ὅλους»³⁹. Καὶ στὴν ἐπιστολὴ του στοὺς Κολοσσαεῖς γράφει: «Νουθετώντας καὶ διδάσκοντας κάθε ἄνθρωπο, μὲ ὅλη τὴ σοφία πού μᾶς δίνει ὁ Θεός, γιὰ νὰ βοηθήσομε νὰ γίνει κάθε ἄνθρωπος τέλειος ὅπως ὀρίζει ὁ Χριστός»⁴⁰. Ὅμως ἀρμόζει καὶ διαφορετικὰ ἡ γλαφυρὴ ἔκθεση στὴ διατύπωση τῶν ὑπομνημάτων. Ἐξάλλου καὶ ὁ πλοῦτος τῶν χρηστῶν μαθημάτων εἶναι σὰν ἓνα γλύκισμα συνδυασμένο μὲ τὴν τροφὴ τοῦ ἀθλητῆ, ὄχι βέβαια γιὰ

37. Παροιμ. 8, 9.

39. Α' Κορ. 9, 20-21.

38. Ἀντι ὑποπτικὴ θεωρία.

40. Κολ. 1, 28.

τοῦ βρώματι, οὐ τρυφητιῶντος, ὄρεξιν δὲ ἀγαθὴν φιλοτιμίαν λαμβάνοντος. Ψάλλοντες γοῦν, τὸ ὑπέροτονον τῆς σεμνότητος ἐμμελῶς ἀνίεμεν.

Καθάπερ δὲ οἱ βουλόμενοι δῆμῳ προσομιλῆσαι διὰ κήρυκος τοῦτο πολλάκις ποιοῦσιν, ὡς μᾶλλον ἐξάκουστα γενέσθαι τὰ λεγόμενα· οὕτω
 5 κἀκνταῦθα· πρὸς πολλοὺς γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος ὁ πρὸ αὐτῆς τῆς παραδόσεως λεγόμενος τῆς συνήθους διὸ δὴ παραθετέον δόξας τε καὶ φωνάς, τὰς ἐμβοώσας παρ' ἕκαστα αὐτοῖς δι' ὧν μᾶλλον οἱ ἀκούοντες ἐπιστραφήσονται. Καὶ δὴ, συνελόντι φάναι, ἐν πολλοῖς γὰρ τοῖς μαργαρίταις τοῖς μικροῖς ὁ εἶς, ἐν δὲ πολλῇ τῇ τῶν ἰχθύων ἄγρῳ ὁ καλλίχθυσ χρόνῳ
 10 δὲ καὶ πόνῳ τάληθές ἐκλάμπει, ἀγαθοῦ παρατυχόντος βοηθοῦ· δι' ἀνθρώπων γὰρ θεόθεν αἱ πλεῖσται εὐεργεσίαι χορηγοῦνται. Πάντες μὲν οὖν ὅσοι ταῖς ὄψεσι κεκρήμεθα, θεωροῦμεν τὰ προσπίπτοντα αὐταῖς, ἄλλοι δὲ ἄλλων ἔνεκα. Αὐτίκα οὐχ ὁμοίως θεωρεῖ τὸ πρόβατον ὁ μάγειρός τε καὶ ὁ ποιμὴν· ὁ μὲν γάρ, εἰ πῖόν ἐστι πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ
 15 εἰς εὐγένειαν τηρεῖ. Τὸ γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖται, εἰ χρήζει τροφῆς. Τὸν μᾶλλον κειράτω, εἰ σκέπης δεῖται. Ὡδέ μοι καὶ τῆς Ἑλληνικῆς χρηστομαθείας ὁ καρπὸς προχωρεῖτω. Οὐκ οἶμαι γὰρ τινα οὕτως εὐτυχῇ γραφὴν ἠγεῖσθαι, ἢ μηδεὶς ἀντερεῖ, ἀλλ' ἐκείνην εὐλογον νομιστέον, ἢ μηδεὶς εὐλόγως ἀντερεῖ. Καὶ πρᾶξιν ἅμα καὶ αἴρεσιν ἀπο-
 20 δεκτέον οὐ τὴν ἀμεμφῆ, ἀλλ' ἣν οὐδεὶς εὐλόγως καταμέμφεται. Οὐκ εὐθύς δ', εἴ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, κατὰ περιστάσιν αὐτὸ ποιεῖ, ἀλλὰ οἰκονομούμενός τι θεοσόφως, καὶ συμπεριφερόμενος ἐνεργήσει. Οὔτε γὰρ ὁ ἔχων τὴν ἀρετὴν χρήζει τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἔτι ὁδοῦ, οὔθ' ὁ ἐρρωμένος ἀναλήψεως. Καθάπερ γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδεύσαντες τὴν
 25 γῆν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τῷ ποτίμῳ τῶν παρ' Ἑλλησι λόγων προαρδεύομεν τὸ γεῶδες αὐτῶν, ὡς παραδέξασθαι τὸ καταβαλλόμενον σπέρμα πνευματικόν, καὶ τοῦτο εὐμαρῶς ἐκθρέψαι δύνασθαι.

Περιέξουσι δὲ οἱ Στραματεῖς ἀναμειγμένην τὴν ἀλήθειαν τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι, μᾶλλον δὲ ἐγκεκαλυμμένην καὶ ἐπικεκρυμμένην,
 30 καθάπερ τῷ λεπύρω τὸ ἐδώδιμον τοῦ καρούου· ἀρμόζει γὰρ, οἶμαι, τῆς

τρυφή, ἀλλὰ ποῦ ἐπιδιώκει σὰν καλὴ ἐπιθυμία τὴ φιλοδοξία. Ψάλλοντας λοιπὸν ἀφήνομε νὰ ὑψωθεῖ μελωδικὰ ὁ ἔντονος ὕμνος τῆς σεμνότητος.

Καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι ποῦ θέλουν νὰ μιλήσουν στὸ λαὸ χρησιμοποιοῦν πολλές φορές τὸν κήρυκα, γιὰ ν' ἀκουστοῦν καλύτερα οἱ λόγοι τους, ἔτσι κι ἐδῶ. Ἀπευθύνεται σὲ πολλοὺς ὁ λόγος μας ποῦ προηγεῖται ἀπὸ τὴ συνηθισμένη παράδοση. Γι' αὐτὸ λοιπὸν πρέπει νὰ παραθέσομε γνῶμες καὶ λόγους, ποῦ νὰ φωνάζουν σ' αὐτοὺς γιὰ καθένα ἀπὸ αὐτὰ ποῦ θὰ ὀδηγήσουν ἀποτελεσματικώτερα τοὺς ἀκροατὲς στὴν ἐπιστροφή τους. Καὶ γιὰ νὰ μιλήσω μὲ συντομία, τὸ ἓνα ἀνάμεσα στὰ πολλὰ μικρὰ μαργαριτάρια, καὶ στὸ γεμάτο ἀπὸ ψάρια δίχτυ τὸ χρυστόψαρο. Ἡ ἀλήθεια θὰ λάμψει μὲ τὸν καιρὸ καὶ μὲ κόπο, ὅταν τύχει καὶ ἄξιος βοηθός. Γιατὶ οἱ περισσότερες δωρεές τοῦ Θεοῦ δίνονται μέσω ἀνθρώπων. "Ὅλοι δηλαδὴ ὅσοι ἔχομε μάτια βλέπομε ὅσα προβάλλουν μπροστά τους, ὁ καθένας ὅμως γιὰ διαφορετικὸ σκοπὸ. Γιὰ παράδειγμα, δὲν βλέπουν τὸ πρόβατο παρόμοια ὁ μάγειρας καὶ ὁ βοσκός, ἀλλὰ ὁ ἓνας ἐξετάζει ἂν εἶναι παχύ, καὶ ὁ ἄλλος προσέχει τὴ ράτσα του. Τὸ γάλα τοῦ προβάτου τὸ ἀρμέγει κάποιος ἂν τοῦ χρειάζεται τροφή. "Ἄς κουρέψει τὸ μαλλί του, ἂν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σκέπασμα. "Ἐτσι ἄς προχωρεῖ καὶ ἡ καρποφορία τῆς χρηστῆς ἑλληνικῆς μάθησης. Γιατὶ δὲν νομίζω ὅτι κάποιος θεωρεῖ τόσο ἐπιτυχημένο γραπτὸ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὅποιο δὲν διατυπώνονται ἀντιρροήσεις ἀπὸ κανέναν, ἀλλὰ πρέπει εὐλόγα νὰ νομιστεῖ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὅποιο κανένας δὲν θὰ προβάλλει εὐλόγη ἀντίρρηση. "Ἐτσι πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ καὶ ἡ πράξις καὶ ἡ ἐπιλογή, ὄχι ἐκείνη ποῦ δὲν ἐπισύρει μομφή, ἀλλὰ ὅποια κανεὶς δὲν κατηγορεῖ εὐλόγα. Κι αὐτὸ δὲν τὸ κάνει κανένας κατὰ περίστασις, ἂν δὲν τὸ κάνει προηγουμένως, ἀλλὰ θὰ ἐνεργήσῃ οἰκονομῶντας τὸ πράγμα βοηθούμενος καὶ συμπεριφερόμενος μὲ κάποια θεῖα σοφία. Γιατὶ οὔτε αὐτὸς ποῦ ἔχει κτῆμα του τὴν ἀρετὴ ἔχει προσέτι ἀνάγκη ἀπὸ τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἀρετὴ, οὔτε ὅποιος ἔχει δυνάμεις χρειάζεται νὰ ἀναλάβῃ δυνάμεις. "Ὅπως δηλαδὴ οἱ γεωργοὶ ποτίζουν προηγουμένως τὴ γῆ (κι ἔπειτα σπέρνουν), ἔτσι κι ἐμεῖς μὲ ὅ,τι εἶναι πόσιμο ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς λόγους προαρδεύομε ὅ,τι γεῶδες ἔχουν, ὥστε νὰ δεχθοῦν τοὺς πνευματικοὺς σπόρους ποῦ σπέρνομε καὶ νὰ μπορέσουν νὰ τοὺς θρέψουν πλούσια.

Οἱ Στρωματεῖς θὰ περιλάβουν ἀναμιγμένη τὴν ἀλήθεια μέσα στὶς διδασκαλίαι τῆς φιλοσοφίας, ἢ καλύτερα σκεπασμένη καὶ κρυμμένη μέσα σ' αὐτή, ὅπως ἡ ψυχή τοῦ καρυδιοῦ μέσα στὸ κέλυφος. Γιατὶ πρέπει, νομί-

ἀληθείας τὰ σπέρματα μόνοις φυλάσσεσθαι τοῖς τῆς πίστεως γεωργοῖς. Οὐ λέληθε δέ με καὶ τὰ θρυλλούμενα πρὸς τινων, ἀμαθῶς ψοφοδεῶν, χρῆναι λεγόντων περὶ τὰ ἀναγκαιότατα καὶ συνέχοντα τὴν πίστιν καταγίνεσθαι, τὰ δὲ ἔξωθεν καὶ περιττὰ ὑπερβαίνειν, μάτην ἡμᾶς τρίβον-
5 τα καὶ κατέχοντα περὶ τοῖς οὐδὲν συμβαλλομένοις πρὸς τὸ τέλος. Οἱ δὲ καὶ πρὸς κακοῦ. ἂν τὴν φιλοσοφίαν εἰσδεδυκέναι τὸν βίον νομίζωσιν ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τινος εὐρετοῦ πονηροῦ. Ἐγὼ δέ, ὅτι μὲν ἢ κακία κακὴν φύσιν ἔχει, καὶ οὐποτ' ἂν καλοῦ τινος ὑποσταίῃ γεωργὸς γενέσθαι, παρ' ὅλους ἐνδείξομαι τοὺς Στρωματεῖς, αἰνισσόμενος
10 ἀμηγέτη θείας ἔργον προνοίας καὶ φιλοσοφίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ χρησίμου ἢ μὴ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ὑπομνημάτων τῶν περιειληφόντων κατὰ τοὺς ἀναγκαιούς καιροὺς τὴν ἑλληνικὴν δόξαν, τοσοῦτόν φημι τοῖς φιλεγκλή-
15 μοσι· πρῶτον μὲν, εἰ καὶ ἄχρηστος εἴη φιλοσοφία, εἰ εὐχρηστος ἢ τῆς ἀχρηστίας βεβαίωσις, εὐχρηστος ἔπειτα, οὐδὲ καταψηφίσασθαι τῶν Ἑλλήνων οἷόν τε, ψιλῇ τῇ περὶ τῶν δογματισθέντων αὐτοῖς χρωμένους φράσει, μὴ συνεμβαίνοντας εἰς τὴν κατὰ μέρος ἄχρι συγγνώσεως ἐκκάλυψιν. Πιστὸς γὰρ εὖ μάλα ὁ μετ' ἐμπειρίας ἔλεγχος, ὅτι καὶ τελειοτάτη
20 ἀπόδειξις εὐρίσκεται ἢ γνῶσις τῶν κατεγνωσμένων. Πολλὰ δ' οὖν, καὶ μὴ συμβαλλόμενα εἰς τέλος, συγκοσμεῖ τὸν τεχνίτην· καὶ ἄλλως ἢ πολυμαθία διασυστατικὴ τυγχάνει τοῦ παρατιθεμένου τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων πρὸς πειθᾶ τῶν ἀκροωμένων, θαυμαστὸν ἐγγεννῶσα τοῖς κατηχουμένοις, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συνίστησιν. Ἀξιοπίστος δὲ ἢ
25 τοιαύτη ψυχαγωγία, δι' ἧς κακουμένην οἱ φιλομαθεῖς παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὸ μήτε αὐτὴν τὴν φιλοσοφίαν λυμαίνεσθαι τὸν βίον, ψευδῶν πραγμάτων καὶ φαύλων ἔργων δημιουργὸν ὑπάρχουσαν, ἣν τινες διαβεβλήκασιν, ἀληθείας οὖσαν εἰκόνα ἐναργῆ, θεῖαν δωρεάν Ἑλλησι δεδεμένην· μήτε ἡμᾶς ἀποσπᾶσθαι τῆς πίστεως, οἷον ἀπό
30 τινος ἀπατηλοῦ τέχνης καταγοητευομένους, ἀλλ' ὡς ἔπος εἶπεῖν, περιβολῇ πλείονι χρωμένους, ἀμηγέτη συγγυμνασίαν τινὰ πίστεως ἀποδεικτικὴν ἐκπορίζεσθαι. Ναι μὴν καὶ συναφῇ τῶν δογμάτων διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως τὴν ἀλήθειαν μνηστεύεται, δι' ἧς ἐξηκολούθηκεν ἢ

ζω, οἱ σπόροι τῆς ἀλήθειας νὰ φυλάγονται μόνο ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς τῆς πίστεως. Δὲν ἀγνοῶ ἐπίσης κι αὐτὰ πού διαδίδουν μερικοί, συνδυάζοντας ἀμάθεια καὶ φόβο καὶ λέγοντας ὅτι πρέπει νὰ καταγινόμαστε μὲ τὰ ἐντελῶς ἀπαραίτητα καὶ ἐκεῖνα πού δίνουν συνοχὴ στὴν πίστη, νὰ προσπερνοῦμε ὅμως τὰ ἐξωτερικὰ καὶ περιττά, πού μᾶς καθυστεροῦν καὶ μᾶς κρατοῦν σ' αὐτὰ πού δὲν συμβάλλουν καθόλλου στὸν τελικὸ μας σκοπὸ. Ἄλλοι ἴσως νομίζουν, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀπὸ κάποιο κακὸ μπῆκε στὴ ζωὴ πρὸς βλάβη τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ κάποιον πονηρὸ ἐφευρέτη. Ἐγὼ ὅμως τὸ ὅτι ἡ κακία ἔχει κακὴ φύση καὶ ποτὲ δὲν θὰ γινόταν πρόξενος κάποιου καλοῦ, θὰ τὸ δείξω μέσα σὲ ὅλους τοὺς Στρωματεῖς, ὑποδηλώνοντας κατὰ κάποιο τρόπο ὅτι καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἔργο τῆς θείας πρόνοιας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

Περὶ τῆς χρησιμότητος ἢ μὴ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἐπερασιζόμενος τὰ ὑπομνήματα πού περιέλαβαν ὅταν ἔπρεπε τίς ἑλληνικὲς γνῶμες, θὰ πῶ τόσα μόνο στοὺς φιλοκατήγορους. Πρῶτον Ἄκομα κι ἂν εἶναι ἄχρηστη ἡ φιλοσοφία, γίνεται χρήσιμη, ἂν εἶναι χρήσιμη ἡ βεβαίωση τῆς ἀχρηστίας της. Καὶ δεύτερον, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ καταδικάσουμε τοὺς Ἕλληνας μὲ κενὲς κατηγορίες γιὰ τὴ διδασκαλία τους χωρὶς νὰ εἰσχωροῦμε στὴν ἐρμηνεία τῶν ἐπιμέρους ὡς τὴν τέλεια κατανόησή τους. Γιατὶ εἶναι ἀξιόπιστος ὁ ἐμπεριστατωμένος ἔλεγχος (πού περνᾷ ἀπὸ τὴν ἐμπειρία) καὶ τελειότατη ἀπόδειξη βρίσκεται νὰ εἶναι ἡ γνώση τῶν καταδικαστέων. Πολλὰ λοιπὸν εἶναι αὐτὰ πού κοσμοῦν ἓνα τεχνίτη κι ἂς μὴν συμβάλλουν στὸν τελικὸ σκοπὸ. Ἄλλωστε ἡ πολυμαθία εἶναι ἐξαιρετικὰ συστατικὸ στοιχεῖο γιὰ ἐκεῖνον πού παραθέτει τὰ βασικότερα δόγματα γιὰ νὰ πειστοῦν οἱ ἀκροατές, προκαλώντας τὸ θαυμασμὸ τῶν κατηχουμένων καὶ ὀδηγώντας τους στὴν ἀλήθεια. Καὶ εἶναι ἀξιόπιστη αὐτὴ ἡ καθοδήγηση τῆς ψυχῆς, μὲ τὴν ὁποία ἀποδέχονται κακοποιημένη τὴν ἀλήθεια οἱ φιλομαθεῖς, ὥστε οὔτε ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὴ μὰ νὰ λυμαίνεται τὸν βίον, μὲ τὸ νὰ γίνεται δημιουργὸς ψεύτικων πραγμάτων καὶ φαύλων ἔργων, τὴν ὁποία μερικοὶ τὴ συκοφαντοῦν, ἐνῶ εἶναι καθαρὴ εἰκόνα τῆς ἀλήθειας καὶ θεῖα δωρεὰ πού δέθηκε στοὺς Ἕλληνας, οὔτε κι ἐμεῖς ἀπὸ τὴν ἄλλη ν' ἀποσπώμαστε ἀπὸ τὴν πίστη, σὰ νὰ εἴμαστε καταγοητευμένοι ἀπὸ κάποια ἀπατηλὴ τέχνη, ἀλλά, ὅπως ἀλλιῶς θὰ λέγαμε, ἐξοπλισμένοι περισσότερο, νὰ ποριζόμεστε κατὰ κάποιο τρόπο

γνώσις· οὐ κατὰ προηγούμενον λόγον τῆς φιλοσοφίας παρεισελθούσης, διὰ δὲ τὸν ἀπὸ τῆς γνώσεως καρπὸν ἡμῶν, βέβαιον λαμβανόντων πείσμα τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, διὰ τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης Σιωπῶ γὰρ ὅτι οἱ Στρωματεῖς τῇ πολυμαθίᾳ σωματοποιούμενοι, 5 κρύπτειν ἐντέχνως τὰ τῆς γνώσεως βούλονται σπέρματα. Καθάπερ οὖν ὁ τῆς ἄγρας ἐρωτικός, ζητήσας, ἀνιχνεύσας, ἐρευνήσας, κυνοδρομήσας, αἶρεῖ τὸ θηρίον, οὕτω καὶ τὰληθὲς γλυκύτητι φαίνεται ζητηθὲν καὶ πόνη πορισθέν. Τί δὴ ποτ' οὖν ὧδε διατετάχθαι φίλον ἔδοξεν εἶναι τοῖς ὑπομνήμασιν; Ὅτι μέγας ὁ κίνδυνος, τὸν ἀπόρρητον ὡς ἀληθῶς 10 τῆς ὄντως φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσασθαι τοῖς ἀφειδῶς πάντα μὲν ἀντιλέγειν ἐθέλουσιν οὐκ ἐν δίκῃ, πάντα δὲ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἀπορρίπτουσι οὐδαμῶς κοσμίως, αὐτούς τε ἀπατῶντες, καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντες «Ἐβραῖοι μὲν γὰρ σημεῖα αἰτουῦσιν», ἢ φησιν ὁ Ἀπόστολος, «Ἕλληνες δὲ σοφίαν ζητοῦσι».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Κατὰ τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν ἐρευνῶντων περὶ ἀνωφελούς γνώσεως.

Πολὺς δὲ ὁ τοιόσδε ὄχλος οἱ μὲν αὐτῶν, ἡδοναῖς δεδουλωμένοι, ἀπιστεῖν ἐθέλοντες, γελῶσι τὴν ἀπάσης σεμνότητος ἀξίαν ἀλήθειαν, τὸ βάρβαρον ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι· οἱ δὲ τινες, σφᾶς αὐτοὺς ἐπαίροντες, 20 διαβολὰς τοῖς λόγοις ἐξευρίσκειν διάζονται, ζητήσεις ἐριστικὰς ἐκπορίζοντες, λεξιδίων θηράτορες, ζηλωταὶ τεχνυδρίων, ἐριδαντέες καὶ ἱμαντελικτέες, ὡς ὁ Ἀβδηρίτης ἐκεῖνός φησιν

«Στρεπτή γὰρ γλῶσσα βροτῶν· πολέες δ' ἐνὶ μῦθοι
Παντοίων· ἐπέων δὲ πολὺς νόμος ἔνθα καὶ ἔνθα».

25 Καί,

“Ὀπποῖον καὶ εἴησθα ἔπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις”.

Ταύτη γοῦν ἐπαιρόμενοι τῇ τέχνῃ οἱ κακοδαίμονες σοφισταί, τῇ σφῶν αὐτῶν στωμυλλόμενοι τερθρία, ἀμφὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν ποιὰν τῶν λέξεων σύνθεσίν τε καὶ περιπλοκὴν τὸν πάντα

παράλληλη ἄκηση ἀποδεικτική τῆς πίστεως. Καὶ βέβαια ἐγγυᾶται μὲ τὴν ἀντιπαράθεση συναφὴ καὶ τὴν ἀλήθεια τῶν δογμάτων στὴν ὁποία ἐπακολούθησε ἡ γνώση. Δὲν εἰσῆλθε μὲ λόγῳ πού προσηγήθηκε ἡ φιλοσοφία, ἀλλὰ χάρη στὸν καρπὸ πού προῆλθε ἀπὸ τὴ γνώση μας ἀντλοῦμε βέβαιη πειθῶ γιὰ τὴν ἀληθινὴ κατανόηση μὲ τὴν ἐπιστήμη αὐτῶν πού νοοῦμε. Ἀποσιωπῶ βέβαια ὅτι οἱ Στρωματεῖς, συγκροτώντας σῶμα μὲ τὴν πολυμαθία, θέλουν νὰ κρύψουν μὲ τέχνη τὰ σπέρματα τῆς γνώσης. Ὅπως λοιπὸν ὁ ἐραστὴς τοῦ κυνηγιοῦ, ἀφοῦ ἔψαξε καὶ βρῆκε τὰ ἴχνη καὶ ἐρεύνησε καὶ ἄφησε τὰ σκυλιά, συλλαμβάνει τὸ θήραμα, ἔτσι καὶ ἡ ἀλήθεια φανερώνεται ἂν τὴν ἀναζητήσῃ κανεὶς μὲ γλυκύτητα καὶ ἀποκτᾶται μὲ κόπο. Γιὰ ποιὸ λόγῳ λοιπὸν προτιμήθηκε αὕτῃ ἡ διάταξη γιὰ τὰ ὑπομνήματα; Ἐπειδὴ εἶναι μεγάλος ὁ κίνδυνος, ὁ ἀπόρρητος ἀληθινὰ τῆς πραγματικῆς φιλοσοφίας λόγος νὰ δοθεῖ στὴ χλεύη αὐτῶν πού θέλουν νὰ φέρουν σὲ ὅλα ἀντιρρήσεις ὄχι δικαιολογημένες, καὶ ἀπορρίπτουν κάθε λόγῳ καὶ κἄ-θε ἔκφραση, ἐξαπατώντας τὸν ἑαυτὸ τους καὶ πλανώντας τοὺς ὀπαδοὺς τους. Γιατί, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος, «Οἱ Ἑβραῖοι ἀπαιτοῦν ἀπόδειξη μὲ θαύματα, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ζητοῦν σοφία»¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.

Κατὰ τῶν σοφιστῶν καὶ ἐκείνων πού ψάχνουν γι' ἀνώφελη γνώση.

Πολὺς εἶναι ὁ ὄχλος αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶναι δοῦλοι τῶν ἡδονῶν, πού δὲν θέλουν νὰ πιστεύουν, εἰρωνεύονται τὴν ἀλήθεια τὴν ἄξια γιὰ κάθε σεβασμὸ, καὶ εἰσάγουν τὴ βαρβαρότητα στὴν παιδεία. Κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἐρεθίζοντας τὸν ἴδιο τους τὸν ἑαυτὸ, βιάζονται νὰ βρῖσκουν λόγους κατηγορίας, δημιουργώντας συζητήσεις ἐριστικές, εἶναι κυνηγοὶ λεξιδίων, ζηλωτὲς μικροτεχνασμάτων, “καυγατζῆδες καὶ στρεψόδικοι”, ὅπως λέγει ἐκεῖνος ὁ Ἀβδηρίτης¹.

“Μεταστρέφεται ἡ γλῶσσα τῶν ἀνθρώπων πολλὰ λόγια σ' αὐτή.

Κάθε εἶδους λόγια χωρίζονται ἀπὸ τὴ μᾶ καὶ τὴν ἄλλη”.

Καί·

“Ὅποιου εἶδους λόγῳ πεῖς, τέτοιο θ' ἀκούσεις”.

Ἀπὸ αὐτὴν λοιπὸν τὴν τέχνη ὠθούμενοι οἱ κακορρίζικοι σοφιστὲς, κολακευμένοι ἀπὸ τὴ φλυαρία τους, κοπιᾶζοντας σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους γύρω ἀπὸ τὴ διάκριση τῶν ὀνομάτων, τὴ σύνθεση καὶ τὴ περιπλοκὴ τους,

1. Δηλαδή ὁ Δημόκριτος.

πονούμενοι βίον, τρυγόνων ἀναφαίνονται λαλίστεροι· κνήθοντες καὶ γαργαλίζοντες οὐκ ἀνδρικῶς, ἐμοὶ δοκεῖν, τὰς ἀκοὰς τῶν κνίσασθαι γλιχομένων·

“Ποταμὸς ἀτέχνων ρημάτων, οὐδὲ σταλαγμὸς”·

5 ἀμέλει καὶ καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα αὐτοῖς ἀσθενεῖ καὶ διαρρεῖ, μόνῃ δὲ ἡ γλῶσσα ὑπολείπεται. Παγκάλως ὁ Ἀθηναῖος ἀποτείνεται, καὶ γράφει Σόλων·

“Εἰς γὰρ γλῶσσαν ὄρατε, καὶ εἰς ἔπη αἰμύλου ἀνδρός.

Εἰς ἔργον δ’ οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε.

10 Ὑμῶν δ’ εἷς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἵχνεσι θαίνει,
Σύμπασιν δ’ ὑμῖν χαῦνος ἔνεστι νόος”.

Τοῦτό που αἰνίσσεται ἡ σωτήριος ἐκείνη φωνή· «Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλί-
ναι». Μόνῳ γάρ, οἶμαι, τῷ πιστεύοντι, διακεκριμένῳ τέλεον τῶν ἄλλων,
15 τῶν πρὸς τῆς Γραφῆς θηριῶν εἰρημένων, ἐπαναπαύεται τὸ κεφάλαιον τῶν ὄντων, ὁ χρηστός καὶ ἡμερος Λόγος, «ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν Κύριος» γὰρ «μόνος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι», σοφοὺς δῆπου τοὺς σοφιστάς, τοὺς περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς τέχνας περιττούς, καλούσης τῆς Γραφῆς.
20 Ὅθεν οἱ Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ τοὺς περὶ ὀτιοῦν πολυπράγμονας σοφοὺς ἅμα καὶ «σοφιστάς» παρωνύμως κεκλήκασι. Κρατῖνος γοῦν ἐν τοῖς Ἀρχιλοχείοις, ποιητὰς καταλέξας, ἔφη·

“Οἷον σοφιστῶν σμῆνος ἀνεδειφῆσατε”.

Ἰοφῶν τε ὁμοίως ὁ κωμικὸς ἐν Αὐλωδοῖς σατύροις ἐπὶ ραψωδῶν καὶ
25 ἄλλων τινῶν λέγει·

..... Καὶ γὰρ εἰσελήλυθεν

Πολλῶν σοφιστῶν ὄχλος ἐξηρτυμένος.

Ἐπὶ τούτων καὶ τῶν παραπλησίων, ὅσοι τοὺς κενοὺς μεμελητήκασι λόγους, ἡ θεία Γραφή παγκάλως λέγει· «Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σο-
30 φῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω».

παρουσιάζονται πιό φλύαροι ἀπὸ τὰ τρυγόνια, ξύνοντας καὶ γαργαλώντας ὄχι ἀνδρικά, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὰ αὐτιά ἐκείνων ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ ἐρεθιστοῦν:

“Ποταμὸς ἀπὸ ἄτεχνους λόγους κι ὄχι στάξιμο”.

Βέβαια, ὅπως στὰ παλιὰ παπούτσια, ἄλλα σημεῖα τους εἶναι ἀσθενῆ κι ἄλλα διαρρέουν, καὶ τὸ μόνο ποὺ ἀπομένει εἶναι ἡ γλῶσσα Πάγκαλα ἀπευθύνεται σ' ἐμᾶς καὶ γράφει ὁ Ἄθηναῖος Σόλων

“Προσέχετε τὴ γλῶσσα καὶ τὰ λόγια τοῦ πειστικοῦ ἀνδρα.

Βλέπετε ὅμως ὅτι δὲν καταλήγουν σὲ κανένα ἔργο.

Καθένας ἀπὸ σᾶς περπατᾶει στὰ ἴχνης τῆς ἀλεποῦς, καὶ σ' ὅλους ἐσᾶς ὑπάρχει μέσα σας νοῦς ἀδρανής”.

Αὐτὸ κατὰ κάποιο τρόπο ὑπαινίσσεται ἐκείνη ἡ σωτήρια φωνή· «Οἱ ἀλεποῦδες ἔχουν φωλιές· ὁ Υἱὸς ὅμως τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει ποὺ νὰ γείρει τὸ κεφάλι του»². Γιατὶ μόνο στὸν πιστό, νομίζω, ποὺ ξεχωρίζει τελείως ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ποὺ ἡ Γραφή ἀποκαλεῖ θηρία, ἐπαναπαύεται ἡ κορυφὴ τῶν ὄντων, ὁ χρηστός καὶ ἡμερος Λόγος, «αὐτὸς ποὺ συλλαμβάνει τοὺς σοφοὺς μέσα στὴν πανουργία τους. Γιατὶ ὁ Κύριος μόνο γνωρίζει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἶναι μάταιοι»³. Σοφοὺς βέβαια ἡ Γραφή ὀνομάζει τοὺς σοφιστὲς ποὺ ἀσχολοῦνται ὑπερβολικὰ μὲ τις λέξεις καὶ τὰ τεχνάσματα. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἴδιοι ἐκείνους ποὺ πολυπραγμονοῦν γιὰ ὁποιοδήποτε θέμα τοὺς ἀποκαλοῦν σοφοὺς καὶ τοὺς δίνουν καὶ τὸ παρόνομα σοφιστῆς⁴. Κι ὁ Κρατῖνος λοιπὸν στὸ Ἀρχιλόγειο, ἀφοῦ τοὺς ὀνόμασε ποιητῆς, εἶπε·

“Ἀναδιφήσατε σὰν ἓνα σμῆνος σοφιστῶν”.

Καὶ ὁ Ἰοφῶν ὅμοια ὁ κωμικὸς στὸ σατυρικὸ δρᾶμα Αὐλωδοὺς λέγει γιὰ τοὺς ραψωδοὺς καὶ γιὰ κάποιους ἄλλους:

“.... Καὶ νὰ ὄρμησε μέσα

ὄχλος μεγάλος πολλῶν σοφιστῶν”.

Γι' αὐτοὺς καὶ τοὺς παραπλήσιους, ὅποιοι μελέτησαν τοὺς κενοὺς λόγους, λέγει πάρα πολὺ ωραῖα ἡ θεία Γραφή· «Θὰ ἐξαφανίσω τὴ σοφία τῶν σοφῶν καὶ θ' ἀπορρίψω τὴ φρόνηση τῶν φρόνιμων»⁵.

4. Βλ. Διογένης Λαερτίου.

5. Ἦσ. 29, 14. Α' Κορ. 1, 19.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

*Αἱ ἀνθρώπιναι τέχναι προῆλθον, οὐχ ἦττον τῆς γνώσεως
τῶν θείων πραγμάτων, θεόθεν.*

Ἦ Ομηρος δὲ καὶ τέκτονα σοφὸν καλεῖ, καὶ περὶ τοῦ Μαργεῖτου, εἰ
5 δὴ αὐτοῦ, ὧδέ πως γράφει·

“Τὸν δ’ οὐτ’ ἄρ’ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὐτ’ ἀροτῆρα,
Οὐτ’ ἄλλως τι σοφόν· πάσης δ’ ἡμάρτανε τέχνης”.

Ἦσιόδος γὰρ τὸν κιθαριστὴν Λῆνον, παντοίας σοφίας δεδαηκότα
εἰπὼν, καὶ ναύτην οὐκ ὀκνεῖ λέγειν σοφόν,

10 “Οὔτε τε ναυτιλίας σεσοφισμένον”,

γράφων. Δανιὴλ δὲ ὁ προφήτης, «Τὸ μυστήριον», φησὶν, «ὁ ὁ βασιλεὺς
ἐρωτᾷ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐπαιδιῶν, Γαζαρηνῶν δύναμις, τοῦ
ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ, ἀλλ’ ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων». Καὶ
δὴ τοὺς Βαβυλῶνος «σοφοὺς» προσαγορεύει. Ὅτι δὲ «σοφίαν» ὁμωνύ-
15 μως καλεῖ ἢ Γραφὴ πᾶσαν τὴν κοσμικὴν εἴτε ἐπιστήμην, εἴτε τέχνην,
ἄλλαι δὲ εἰσὶν αἱ κατ’ ἐπισύνθεσιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἐπινενοημέναι,
καὶ ὡς θεόθεν ἢ τεχνικὴ καὶ ἢ σοφὴ ἐπίνοια, σαφὲς ἔσται παραθεμέ-
νοις τήνδε τὴν λέξιν «Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων Ἴδου
ἀνακέκληκα τὸν Βεσελεὴλ τὸν τοῦ Οὐρί, τὸν ὦρ, τῆς φυλῆς Ἰούδα·
20 καὶ ἐνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον σοφίας καὶ συνέσεως καὶ ἐπιστήμης,
ἐν παντὶ ἔργῳ διανοεῖσθαι καὶ ἀρχιτεκτονῆσαι, ἐργάζεσθαι τὸ χρυσεόν,
καὶ τὸ ἀργύριον, καὶ τὸν χαλκόν, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν,
καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὰ λιθουργικά, καὶ τεκτονικὴν τῶν ξύλων ἐργάζε-
σθαι», ἕως «καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα». Ἐπειτα ἐπιφέρει καθολικὸν δὴ
25 λόγον· «Καὶ παντὶ τῷ συνετῷ καρδίᾳ δέδωκα σύνεσιν· τουτέστιν, τῷ
οἷω τε ἐπιδέξασθαι πόνῳ καὶ συνασκήσει. Πάλιν τε αὖ διαρρήδην ἐξ
ὀνόματος Κυρίου γέγραπται· «Καὶ σὺ λάλησον πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῆ
διανοία, οὓς ἐνέπλησα πνεῦμα αἰσθήσεως». Ἐχουσι μὲν τι οἰκεῖον
φύσεως ἰδίωμα οἱ σοφοὶ τῆ διανοία, λαμβάνουσι δὲ πνεῦμα αἰσθήσεως
30 παρὰ τῆς κυριωτάτης σοφίας διπτόν, ἐπιτηδείους σφᾶς αὐτοὺς παρα-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

Οἱ ἀνθρώπινες τέχνες, ὄχι λιγότερο ἀπὸ τὴ
γνώση τῶν θείων πραγμάτων, προήλθαν ἀπὸ τὸν Θεό.

Ὁ Ὅμηρος καὶ τὸν ξυλουργὸ καλεῖ σοφὸ καὶ γιὰ τὸν Μαργέτη – ἂν εἶναι δικοὶ του οἱ στίχοι – γράφει τὰ ἑξῆς:

“Αὐτὸν οἱ θεοὶ δὲν τὸν ἔκαναν οὔτε νὰ σκάβει οὔτε νὰ ὀργώνει,
οὔτε σὲ κάτι ἄλλο σοφὸ· σὲ κάθε τέχνη ἀποτύγχανε”.

Ὁ Ἡσίοδος ἐπίσης τὸν Λίνο τὸν κιθαριστή, ἀφοῦ τὸν εἶπε ἔμπειρο σὲ κάθε εἶδος σοφίας, δὲν διστάζει νὰ χαρακτηρίσει σοφὸ καὶ τὸν ναύτη, γράφοντας,

“Οὔτε ἔχει μάθει κάτι γιὰ τὴ ναυτιλία”.

Ὁ Δανιὴλ πάλι ὁ προφήτης λέγει: «Τὸ μυστήριον γιὰ τὸ ὁποῖο ἐρωτᾷ ὁ βασιλιάς δὲν ἀνήκει στὴν ἰκανότητα τῶν σοφῶν, τῶν μάγων, τῶν γητευτῶν, τῶν Γαζαρηνῶν, νὰ δώσουν ἀπάντηση στὸν βασιλιά, ἀλλ' ὑπάρχει ὁ Θεὸς στὸν οὐρανὸ πού θὰ τὸ ἀποκαλύψει»¹. Ὀνομάζει δηλαδή “σοφούς” ὅλους αὐτοὺς τῆς Βαβυλώνας. Καὶ ὅτι ἡ Γραφὴ ταυτίζει μὲ τὴ σοφία ὅλη τὴν κοσμικὴ ἐπιστήμη καὶ τέχνη, καὶ ἄλλα εἶναι ὅσα ἔχουν ἐπινοηθεῖ καὶ συγκροτηθεῖ μὲ συλλογισμοὺς ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ σοφὴ ἔμπνευση ἔρχονται ἀπὸ τὸν Θεό, θὰ γίνεи σαφές μὲ τὴν παράθεση αὐτοῦ τοῦ χωρίου: «Μίλησε ὁ Θεὸς στὸν Μωϋσῆ καὶ τοῦ εἶπε: Νά, κάλεσα τὸν Βεσελεήλ, τοῦ Οὐρί, γιὸ τοῦ Ὠρ, ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, καὶ τὸν γέμισα ἀπὸ θεῖο πνεῦμα σοφίας καὶ φρόνησης καὶ γνώσης, γιὰ νὰ σκέφτεται σὲ κάθε ἔργο του καὶ νὰ ἐργάζεται ὡς ἀρχιτέκτονας, κατεργαζόμενος τὸ χρυσάφι καὶ τὸν ἄργυρο καὶ τὸ χαλκὸ καὶ τὸν ὑάκινθο καὶ τὴν πορφύρα καὶ τὸ κόκκινο καὶ ὅσα ἀφοροῦν τὶς πέτρες καὶ τὰ ξύλα» μέχρι «καὶ ὅλα τὰ ἔργα»². Κι ἔπειτα γενικεύει τὸ πρᾶγμα: «Καὶ σὲ καθέναν πού ἔχει καρδιὰ γνωστικὴ τοῦ ἔδωσα γνώση»³, δηλαδή σ' ὅποιον μπορεῖ νὰ κοπιᾷ καὶ νὰ ἀσκηθεῖ. Καὶ πάλι ρητὰ ἐξ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἔχει γραφεῖ σαφῶς: «Καὶ ἐσὺ μίλησε σ' ὅλους τοὺς σοφοὺς στὴ διάνοια, πού τοὺς γέμισα μὲ πνεῦμα συναισθησης»⁴. Ἔχουν βέβαια οἱ σοφοὶ στὴ διάνοια κάποιο δικό τους φυσικὸ χαρακτηριστικὸ, παίρνουν ὅμως πνεῦμα συναι-

2. Ἐξ. 31, 2-5.

3. Ἐξ. 31, 6.

4. Ἐξ. 28, 3.

στήσαντες· οἱ μὲν γὰρ τὰς θαναύσους μετιόντες τέχνας τοῦ περὶ τὰς αἰσθήσεις ἀπολαύουσι περιττοῦ· ἀκοῆς μὲν ὁ κοινῶς λεγόμενος μουσικός, ἀφῆς δὲ ὁ πλαστικός, καὶ φωνῆς ὁ ᾠδικός, ὁσφρήσεως ὁ μυρεψικός, ὄψεως ὁ τῶν ἐν ταῖς σφραγῖσιν ἐντυπωμάτων τορευτικός, οἱ δὲ 5 ἀμφὶ τὴν παιδείαν διατρίβοντες τὴν συναίσθησιν χορηγοῦνται, καθ' ἣν τῶν μέτρων οἱ ποιηταί, καὶ τῆς λέξεως οἱ σοφισταί, καὶ τῶν συλλογισμῶν οἱ διαλεκτικοί, καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς κατ' αὐτοὺς θεωρίας ἀντιλαμβάνονται. Εὐρετικὸν γὰρ καὶ ἐπινοητικὸν ἢ συναίσθησις, ἐπιβάλλειν πιθανῶς ἀναπείθουσα, συναύξει δὲ τὴν ἐπιβολὴν ἢ εἰς ἐπιστήμην 10 συνάσκησις.

Εἰκότως τοίνυν ὁ Ἀπόστολος «πολυποίκιλον» εἶρηκε «τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως», διὰ τέχνης, διὰ ἐπιστήμης, διὰ πίστεως, διὰ προφητείας τὴν ἑαυτῆς ἐνδεικνυμένην δύναμιν εἰς τὴν ἡμετέραν εὐεργεσίαν· «Ὅτι πᾶσα σοφία παρὰ Κυρίου καὶ μετ' αὐτοῦ 15 ἔστιν εἰς τὸν αἰῶνα», ἣ φησιν ἢ τοῦ Ἰησοῦ σοφία· «Ἐὰν γὰρ τὴν φρόνησιν τὴν τε αἴσθησιν ἐπικαλέσῃ μεγάλη τῆ φωνῆ, καὶ ζητήσῃς αὐτὴν ὡσπερ ἀργυρίου θησαυρούς, καὶ προθύμως ἐξιχνιάσῃς, νοήσεις θεοσέβειαν, καὶ αἴσθησιν θεῖαν εὐρήσεις». Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ φιλοσοφίαν αἰσθήσεως εἶρηκεν ὁ προφήτης, ἦν μεγαλοφυῶς καὶ μεγα- 20 λοπρεπῶς ἐξερευνᾶν διδάσκει, εἰς τὴν ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν προκοπὴν. Ἀντέθηκεν οὖν αὐτῇ τὴν ἐν θεοσεβείᾳ αἴσθησιν, τὴν γνῶσιν αἰνισσόμενος καὶ τάδε λέγων· «Ὁ γὰρ Θεὸς δίδωσι σοφίαν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ στόματος, αἴσθησίν τε ἅμα καὶ φρόνησιν, καὶ θησαυρίζει δικαίοις βοήθειαν»· τοῖς γὰρ ὑπὸ φιλοσοφίας δεδικαιωμένοις βοήθεια θησαυρίζεται 25 καὶ ἢ εἰς θεοσέβειαν συναίσθησις

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

*Ἡ φιλοσοφία θεραπενίς ἐστι τῆς θεολογίας,
ὡς ἀλληγορικῶς δηλοῦται ὑπὸ τῆς ἱστορίας τῆς Σάρρας καὶ τῆς Ἄγαρ.*

Ἦν μὲν οὖν πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην ὧ Ελ- 30 λησιν ἀναγκαία φιλοσοφία, νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεῖα τις οὕσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμένοις ὅτι

σθησης από την κατεξοχήν σοφία, ἃν παρουσιάσουν τὸν ἑαυτό τους κατ'ἀλληλο. Ὅσοι δηλαδή ἀσκοῦν τὶς βάνανουσες τέχνες ἀπολαμβάνουν τὶς περιττολογίες τῶν αἰσθήσεων· αὐτὸς ποὺ κοινὰ λέγεται μουσικὸς ἀπολαμβάνει τὸ περιττὸ τῆς ἀκοῆς· ὁ πλάστης τῆς ἀφῆς, ὁ τραγουδιστὴς τῆς φωνῆς, ὁ ἀρωματοποιὸς τῆς ὄσφρησης, τῆς ὄψης ὁ κατασκευαστὴς τῶν ἀποτυπωμάτων τῆς σφραγίδας. Ὅσοι πάλι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν παιδεία ἀπολαμβάνουν τὴ συναίσθηση, ἔτσι ὅπως τὴ νιώθουν οἱ ποιητὲς στὰ μέτρα, οἱ σοφιστὲς στὶς λέξεις, οἱ διαλεκτικοὶ στοὺς συλλογισμοὺς, καὶ οἱ φιλόσοφοι στὴ θεωρία τους. Γιατὶ ἡ συναίσθηση εἶναι δύναμη ἐφευρετικὴ καὶ ἐπινοητικὴ, ποὺ ὑποχρεώνει τὸ νοῦ νὰ κινεῖται μὲ τὴ δυνατότητα νὰ πείθει.

Εὐλόγα λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος ὀνόμασε «πολυποίκιλη τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ»⁵, ποὺ ἐκδηλώνεται «μὲ πολλοὺς καὶ διάφορους τρόπους»⁶, δείχνοντας μὲ τὴν τέχνη, τὴν ἐπιστήμη, τὴν πίστη, τὴν προφητεία τὴ δύναμή της νὰ μᾶς εὐεργετῇ. Γιατί, «Κάθε εἶδους σοφία βρίσκεται στὸν Κύριο καὶ εἶναι μαζί του στὸν αἰῶνα»⁷, ὅπως λέγει ἡ σοφία τοῦ Ἰησοῦ. «Γιατί, ἂν ἐπικαλεστεῖς τὴ φρόνηση καὶ τὴν αἴσθηση μὲ ἔντονη φωνὴ καὶ τὴν ἀναζητήσεις σὰν θησαυροὺς ἀπὸ ἄργυρο καὶ ἐρευνήσεις μὲ προθυμία, θὰ κατανοήσεις τὴ θεοσέβεια καὶ θὰ βρεῖς τὴ θεία αἴσθηση»⁸. Ὁ θεῖος προφήτης μίλησε κάνοντας ἀντιδιαστολή πρὸς τὴν αἴσθηση τῆς φιλοσοφίας, τὴν ὁποία διδάσκει λαμπρὰ καὶ μεγαλοφάνταστα νὰ ἐρευνοῦμε γιὰ τὴν προκοπὴ μας στὴ θεοσέβεια. Ἀντιπαρέθεσε λοιπὸν σ' αὐτὴν τὴν αἴσθηση τῆς θεοσέβειας, ὑπονοώντας τὴ γνώση καὶ λέγοντας τὰ ἑξῆς· «Γιατί ὁ Θεὸς δίνει σοφία ἀπὸ τὸ στόμα του, αἴσθηση καὶ μαζί καὶ φρόνηση, κι ἔχει γιὰ τοὺς δίκαιους θησαυροὺς βοήθειας». Σ' ἐκείνους δηλαδή ποὺ δικαιοῦθηκαν μὲσω τῆς φιλοσοφίας χορηγεῖται θησαυρὸς βοήθειας καὶ ἡ συναίσθηση γιὰ θεοσέβεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

**Ἡ φιλοσοφία ὑπηρετεῖ τὴ θεολογία,
ὅπως δηλώνει ἀλληγορικὰ ἡ ἱστορία τῆς Σάρας καὶ τῆς Ἄγαρ.**

Πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία λοιπὸν τοῦ Κυρίου ἡ φιλοσοφία ἦταν ἀναγκαία στοὺς Ἕλληνες γιὰ τὴν ἄσκηση δικαιοσύνης, ἐνῶ τώρα γίνεται χρήσιμη γιὰ τὴ θεοσέβεια, χρησιμεύοντας ὡς προπαιδεῖα γιὰ ἐκείνους

5. Ἐφ. 3, 10.

6. Ἐβρ. 1, 1.

7. Σοφ. Σειράχ 1, 1.

8. Παροιμ. 3, 23.

«ὁ ποῦς σου», φησίν, «οὐ μὴ προσκόψη», ἐπὶ τὴν πρόνοιαν τὰ καλὰ ἀναφέροντος, εἴαν τε Ἑλληνικὰ ἦ, εἴαν τε ἡμέτερα. Πάντων μὲν γὰρ αἴτιος τῶν καλῶν ὁ Θεός ἀλλὰ τῶν μὲν κατὰ προηγούμενον, ὡς τῆς τε Διαθήκης τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας, τῶν δὲ κατ' ἐπακολούθημα, ὡς τῆς φιλοσοφίας. Τάχα δὲ καὶ προηγουμένως τοῖς Ἑλλησιν ἐδόθη τότε, πρὶν ἢ τὸν Κύριον καλέσαι καὶ τοὺς Ἑλληνας· «ἐπαιδαγώγει» γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ Ἑλληνικόν, ὡς «ὁ νόμος» τοὺς Ἑβραίους, «εἰς Χριστόν». Προ- παρασκευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία, προοδοποιούσα τὸν ὑπὸ Χριστοῦ τελειούμενον. «Αὐτίκα τὴν σοφίαν», ὁ Σαλομών, «περιχαράκωσον», φησί, «καὶ ὑπερψώσει σε, στεφάνῳ δὲ τρυφῆς ὑπερασπίσει σε», ἐπεὶ καὶ σὺ, τῷ θριγκῷ ὑπεροχρώσας αὐτὴν διὰ φιλοσοφίας καὶ πολιτείας ὀρθῆς, ἀνεπίδατον τοῖς σοφισταῖς τηρήσεις. Μία μὲν οὖν ἡ τῆς ἀληθεί- ας ὁδός, ἀλλ' εἰς αὐτὴν, καθάπερ εἰς ἀένναον ποταμόν, ἐκρέουσι τὰ ρεῖθρα ἀλλὰ ἄλλοθεν. Ἐνθέως οὖν ἄρα εἴρηται· «Ἄκουε, υἱέ μου, καὶ δέξαι ἐμοὺς λόγους», φησίν, «ἵνα σοι γένωνται πολλαὶ ὁδοὶ βίου· ὁδοὺς γὰρ σοφίας διδάσκω σε, ὅπως μὴ ἐκλίπῃς αἱ πηγαὶ» αἱ τῆς αὐτῆς ἐκβλύζουσαι γῆς.

Οὐ δὴ μόνον ἑνὸς τινος δικαίου ὁδοὺς πλείονας σωτηρίους κατέλε- ξεν, ἐπιφέρει δὲ ἄλλας πολλῶν πολλὰς δικαίων ὁδοὺς, μηνύων ὡδέ πως «Αἱ δὲ ὁδοὶ τῶν δικαίων ὁμοίως φωτὶ λάμπουσιν». Εἶεν δ' ἂν καὶ αἱ ἐντολαὶ καὶ αἱ προπαιδεῖαι, ὁδοὶ καὶ ἀφορμαὶ τοῦ βίου. «Ἱερουσα- λὴμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὡς ὄρνις τοὺς νεοσσούς;». Ἱερουσαλήμ δὲ «ὄρασις εἰρήνης» ἐρμηνεύεται. Δηλοῖ τοίνυν προφητικῶς τοὺς εἰρηρικῶς ὑποπτεύσαντας, πολυτρό- πως εἰς κλῆσιν παιδαγωγειῖσθαι. Τί οὖν; «ἠθέλησε» μὲν, οὐκ ἠδυνήθη δέ; Ποσάκις δὲ ἡ ποῦ; Δίς, διὰ τε προφητῶν, καὶ διὰ τῆς παρουσίας. Πολύτροπον μὲν οὖν τὴν σοφίαν ἢ «ποσάκις» ἐνδείκνυται λέξις, καὶ καθ' ἓνα ἕκαστον τρόπον ποιότητός τε καὶ ποσότητος πάντως σώζει τινάς, ἔν τε τῷ χρόνῳ, ἔν τε τῷ αἰῶνι· «Ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην». Κἂν τις διαζόμενος λέγη, «Μὴ πρόσεχε φαύλη γυ- ναικί· μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης», τὴν Ἑλλη-

1. Παροιμ. 3, 23.

2. Γαλ. 3, 24.

3. Παροιμ. 4, 8-9.

4. Ἐντὶ «πολυτελείας ὀρθῆς», προτιμοῦμε τὴν γραφὴν, «πολιτείας ὀρθῆς».

πού καρποῦνται τὴν πίστη μὲ ἀπόδειξη· γιατί λέγει, «δὲν θὰ σκοντάψει τὸ πόδι σου»¹, ἐφόσον ἀποδίδει αὐτὸς στὴν πρόνοια ὅσα εἶναι καλά, εἴτε ἑλληνικὰ εἶναι, εἴτε χριστιανικά. Γιατὶ ὅλων τῶν καλῶν αἴτιος εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ προηγήθηκαν, ὅπως εἶναι τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης, καὶ ἄλλα ἐπακολούθησαν, ὅπως εἶναι τῆς φιλοσοφίας. Ἄν καὶ δόθηκαν καὶ προηγουμένως στοὺς Ἕλληνες τότε, προτοῦ καλέσει ὁ Κύριος καὶ τοὺς Ἕλληνες. Γιατὶ «παιδαγωγοῦσε» κι αὐτὴ τοὺς Ἕλληνες «στὸν Χριστὸ» ὅπως «ὁ νόμος» τοὺς Ἑβραίους². Προπαρασκευάζει λοιπὸν ἡ φιλοσοφία προκαταρτίζοντας ἐκείνον πού τελειοποιεῖται ἀπὸ τὸν Χριστό. «Περιχαράκωσε», λέγει ὁ Σολομών, «ἀμέσως τὴ σοφία, καὶ θὰ σὲ ὑπερυψώσει καὶ θὰ σὲ προφυλάξει μὲ στεφάνι ἀπόλαυσης»³. Ἐπειδὴ καὶ ἐσὺ τὴν ὑπεροχύρωσες τοποθετώντας τεῖχος μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ μὲ τὸν ὀρθὸ τρόπο ζωῆς⁴, θὰ τὴν φυλάξεις ἀπλησίαστη ἀπὸ τοὺς σοφιστές. Ὁ δρόμος τῆς ἀλήθειας λοιπὸν εἶναι ἓνας, ἀλλὰ σ' αὐτὸν, ὅπως σὲ ποτάμι πού ρέει πάντοτε, χύνουν τὰ νερά τους κι ἄλλα ποτάμια ἀπὸ ἄλλοῦ. Ἄρα λοιπὸν εἶναι θεῖος ὁ λόγος πού λέγει· «Ἄκου, γιέ μου, καὶ δέξου τοὺς λόγους μου, γιὰ ν' ἀνοιχτοῦν μπροστά σου πολλοὶ δρόμοι στὴ ζωὴ. Γιατὶ σοῦ διδάσκω δρόμους σοφίας, γιὰ νὰ μὴ σοῦ λείψουν οἱ πηγές»⁵, πού ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ἴδια γῆ.

Δὲν ἀνέφερε λοιπὸν περισσότερους σωτήριους δρόμους μόνο ἑνὸς κάποιου δικαίου, ἀλλὰ προσθέτει καὶ πολλοὺς ἄλλους δρόμους πολλῶν δικαίων, διαμηνύοντάς τους κάπως ἔτσι· «Καὶ οἱ δρόμοι τῶν δικαίων λάμπουν ὅμοια μὲ τὸ φῶς»⁶. Θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι καὶ οἱ ἐντολές καὶ κάθε προπαίδεια δρόμοι καὶ μέσα τοῦ βίου. «Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, πόσες φορές θέλησα νὰ μαζέψω τὰ παιδιὰ σου, ὅπως ἡ ὄρνιθα τὰ μικρά της»⁷. Ἡ λέξη Ἰερουσαλήμ ἐρμηνεύεται «ὄραση εἰρήνης». Δηλώνει λοιπὸν προφητικὰ ἐκείνους πού ἐπόπτευσαν εἰρηνικὰ τὰ μυστήρια, ὀδηγούμενοι μὲ πολλοὺς τρόπους στὴν κλήση. Τί λοιπὸν; «Θέλησε νὰ τὰ μαζέψει», ἀλλὰ δὲν μπόρεσε; Καὶ πόσες φορές καὶ πού; Δύο φορές, μία μὲ τοὺς προφήτες, καὶ μία μὲ τὴν παρουσία του. Ἡ ἔκφραση «πόσες φορές», δείχνει ὅτι ἡ σοφία ἔχει πολλοὺς τρόπους, καὶ μὲ ἰδιαίτερο τρόπο, ὡς πρὸς τὸ εἶδος καὶ πλῆθος, σώζει ὠρισμένους καὶ στὴ ζωὴ αὐτὴ καὶ στὴν αἰώνια. «Γιατὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Κυρίου ἔχει γεμίσει τὴν οἰκουμένη»⁸. Κι ἂν κάποιος ἀναγκάζεται νὰ πει, «Μὴν προσέχεις σὲ φαύλη γυναίκα· σταλάζει μέλι

5. Παρμ. 4, 10, 11, 21.

7. Ματθ. 23, 37. Λουκᾶ 13, 34.

6. Παρμ. 4, 18.

8. Σοφ. Σολ. 1, 7

νικῆν εἶναι παιδείαν, ἐπακουσάτω τῶν ἐξῆς «Ἡ πρὸς καιρὸν λιπαίνει σὸν φάρυγγα», φησί· φιλοσοφία δὲ οὐ κολακεύει. Τίνα τοίνυν αἰνίσσεται τὴν ἐκπορνεύσασαν; ἐπιφέρει ρητῶς· «Τῆς γὰρ ἄφροσύνης οἱ πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ μετὰ θάνατον εἰς ἄδην· τὰ δὲ ἔχνη αὐτῆς οὐκ ἐρείδεται». Μακρὰν οὖν ποιήσον ἀπὸ τῆς ἄφρονος ἡδονῆς τὴν σὴν ὁδόν· «Μὴ ἐπιστῆ θύραις οἴκων αὐτῆς, ἵνα προσῆ ἄλλοις τὴν σὴν ζωὴν». Καὶ ἐπιμαρτυρεῖ· «Εἶτα μεταμελήσει σοι ἐπὶ γήρωσ, ἥνικα ἂν κατατριβῶσί σου σάρκες σώματος». Τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἄφρονος ἡδονῆς.

10 Καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ· ὅπηνίκα δ' ἂν φῆ, «Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτριάν», χρῆσθαι μὲν, οὐκ ἐνδιατριβεῖν δὲ καὶ ἐναπομένειν τῇ κοσμητῇ παιδείᾳ παραινεῖ· προπαιδεύει γὰρ τῷ κυριακῷ Λόγῳ τὰ κατὰ τοὺς προσήκοντας καιροὺς ἐκάστη γενεᾶ συμφερόντως δεδομένα. Ἦδη γὰρ τινες τοῖς φίλτροις τῶν θεραπειῶν δελεασθέντες, ὀλιγώρησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ κατεγήρασαν οἱ μὲν αὐτῶν ἐν μουσικῇ, οἱ δὲ ἐν γεωμετρίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν γραμματικῇ, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐν ρητορικῇ. Ἄλλ' ὡς «τὰ ἐγκύκλια» μαθήματα συμβάλλεται πρὸς φιλοσοφίαν, τὴν δέσποιναν αὐτῶν, οὕτω καὶ φιλοσοφία αὐτῇ πρὸς σοφίας κτησιν συνεργεῖ. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις σοφίας, ἡ σοφία δὲ ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων καὶ τῶν τούτων αἰτίων. Κυρία τοίνυν ἡ σοφία τῆς φιλοσοφίας, ὡς ἐκείνη τῆς προπαιδείας. Εἰ γὰρ ἐγκράτειαν φιλοσοφία ἐπαγγέλλεται γλώσσης τε καὶ γαστροῦ καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα, καὶ ἔστι δι' αὐτὴν αἵρετή, σεμνοτέρα φανεῖται καὶ κυριωτέρα, εἰ Θεοῦ τιμῆς τε καὶ γνώσεως ἕνεκεν ἐπιτηδεύοιτο. Τῶν εἰρημέων μαρτυρίαν παρέξει ἡ Γραφή διὰ τῶνδε. Σάρρα στείρα ἦν πάλαι, Ἄβραάμ δὲ γυνή· μὴ τίκτουσα ἡ Σάρρα, τὴν ἑαυτῆς παιδίσκη, ὀνόματι Ἄγαρ, τὴν Αἰγυπτίαν, εἰς παιδοποιίαν ἐπιτρέπει τῷ Ἄβραάμ. Ἡ σοφία τοίνυν, ἡ τῷ πιστῷ σύνοικος (πιστὸς δὲ ἐλογίσθη Ἄβραάμ καὶ δίκαιος), στείρα ἦν ἔτι καὶ ἄτεκνος κατὰ τὴν γενεάν ἐκείνην, μηδέπω μη-
30 δὲν ἐνάρετον ἀποκνήσασα τῷ Ἄβραάμ. Ἡξίου δὲ εἰκότως, τὸν ἦδη

ἀπὸ τὸ στόμα γυναίκας πόρνης», λέγοντας πὼς εἶναι ἑλληνικὴ παιδεία, ὡς ἀκούσει καὶ τὴ συνέχεια· «Αὐτὴ γλυκαίνει προσκαιρα τὸ λάρυγγά σου»· ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν κολακεύει. Ποιὰ λοιπὸν ὑπονοεῖ «ὅτι πόρνευσε»; Προσθέτει ρητὰ· «Γιατὶ τὰ πόδια τῆς ἀφροσύνης ὀδηγοῦν ἐκείνους πού τὴν ἔχουν μετὰ τὸ θάνατό τους στὸν Ἄδη. Τὰ βήματά της δὲν ἔχουν στήριγμα»^{8α}. Ἀπομάκρυνε λοιπὸν τὸ δρόμο σου ἀπὸ τὴν ἀνόητη ἡδονή. «Μὴ σταθεῖς στίς πόρτες πού στεγάζεται, γιὰ νὰ μὴν παραδώσεις στὰ χέρια ἄλλων τὴ ζωὴ σου». Καὶ δίνει τὴ διαβεβαίωση· «Ἀργότερα στὰ γηρατεία σου θὰ μετανοιώσεις, ὅταν μαραθοῦν οἱ σὰρκες καὶ τὸ σῶμα σου»^{8β}. Αὐτὸ πράγματι εἶναι τὸ τέλος τῆς ἀνόητης ἡδονῆς.

Καὶ αὐτὰ βέβαια ἔχουν ἔτσι. Ὅταν ὅμως λέγει, «Μὴν προσκολλᾶσαι πολὺ στὴν ξένη», συμβουλεύει νὰ τὴ χρησιμοποιοῖ βέβαια, ἀλλὰ νὰ μὴν ἀσχολεῖται μ' ἐπιμονὴ μὲ τὴν κοσμικὴ παιδεία· γιατί προπαιδεύει μὲ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου σὲ ὅσα ἔχουν δοθεῖ στοὺς καιροὺς πού ἔπρεπε σὲ κάθε γενιὰ πρὸς τὸ συμφέρον της. Γιατὶ μέχρι τώρα ὠρισμένοι, δελεασμένοι ἀπὸ τὰ φίλτρα τῶν θεραπειίδων, ἔχουν ἀδιαφορήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία πού εἶναι ἡ κυρία, καὶ γέρασαν ἄλλοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀσχολούμενοι μὲ τὴ μουσικὴ, ἄλλοι μὲ γεωμετρικὲς μελέτες, ἄλλοι μὲ τὴ γραμματικὴ, καὶ οἱ πῖο πολλοὶ μὲ τὴ ρητορικὴ. Ἀλλὰ ὅπως “τὰ ἐγκύκλια” μαθήματα συμβάλλουν στὴ φιλοσοφία, τὴν κυρία αὐτῶν, ἔτσι καὶ ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία συνεργεῖ στὴν ἀπόκτηση τῆς σοφίας. Εἶναι δηλαδὴ ἡ φιλοσοφία προπαρασκευὴ σοφίας, ἐνῶ ἡ σοφία εἶναι ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν αἰτίων αὐτῶν⁹. Εἶναι λοιπὸν ἡ σοφία ἡ κυρία τῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ ἡ φιλοσοφία εἶναι κυρία τῆς προπαιδείας. Γιατί, ἂν ἡ φιλοσοφία ὑπόσχεται ἐγκράτεια τῆς γλώσσας καὶ τῆς κοιλιᾶς καὶ τοῦ ὑπογάστριου καὶ γι' αὐτὸ προτιμᾶται, θὰ ἀποδειχθεῖ πῖο σεβαστὴ καὶ πῖο σπουδαιότερη, ἂν ἀσκεῖται γιὰ τὴν τιμὴ καὶ τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ. Τὴ μαρτυρία γι' αὐτὰ πού λέμε θὰ τὴ δώσει ἡ Γραφὴ μὲ τὰ ἑξῆς· Ἡ Σάρρα ἦταν παλαιὰ στείρα καὶ ἦταν γυναίκα τοῦ Ἀβραάμ. Ἐπειδὴ δὲν ἔκανε παιδί, τὴ δούλη της, πού λεγόταν Ἄγαρ καὶ ἦταν Αἰγύπτια, τὴν παραδίδει στὸν Ἀβραάμ, γιὰ νὰ τεκνοποιήσῃ μαζί της. Ἡ σοφία λοιπὸν, ἡ σύννοικος τοῦ πιστοῦ (ὁ Ἀβραάμ θεωρήθηκε πιστὸς καὶ δίκαιος), ἦταν ἀκόμα στείρα καὶ ἀτεκνη στὴ γενιὰ ἐκείνη καὶ δὲν εἶχε ἀκόμα γεννήσει τίποτε ἀξιόλογο ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴ στὸν Ἀβραάμ. Εἶχε εὐλογα τὴν ἀξίωση αὐτὸς πού

9. Ὁ Κλήμης καταλήγει σ' αὐτὴ τὴ διάκριση φιλοσοφίας καὶ σοφίας, πού εἶναι ἐξάλλου καὶ ἀρχαία ἑλληνικὴ, μὲ διαφορετικὸ νόημα τῆς σοφίας.

καιρὸν ἔχοντα προκοπῆς, τῇ κοσμικῇ παιδεΐα (Αἴγυπτος δὲ ὁ κόσμος ἀλληγορεῖται) συνευνασθῆναι πρότερον, ὕστερον δέ, καὶ αὐτῇ προσελθόντα κατὰ τὴν θεϊαν πρόνοιαν, γεννηῆσαι τὸν Ἰσαάκ. Ἐρμη-νεύει δὲ ὁ Φίλων τὴν μὲν Ἄγαρ «παροίκησιν» (ἐνταῦθα γὰρ εἴρηται· «Μὴ πολὺς 5 ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν»), τὴν Σάρραν δὲ «ἀρχή μου». Ἐνεστὶν οὖν, προ-παιδευθέντα, ἐπὶ τὴν ἀρχικωτάτην σοφίαν ἐλθεῖν, ἀφ' ἧς τὸ Ἰσραη-λιτικὸν γένος αὖξεται.

Ἐξ ὧν δείκνυται διδακτικὴν εἶναι τὴν σοφίαν, ἣν μετῆλθεν Ἀβρα- 10 ἄμ, ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων θεΐας μετιῶν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν πίστιν τε καὶ δικαιοσύνην. Ἰσαάκ δὲ «τὸ αὐτομαθὲς» ἐνδείκνυται· διὸ καὶ Χριστοῦ τύπος εὐρίσκεται. Οὗτος μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ, τῆς Ρεβέκκας, ἣν «ὑπο-μονὴν» μεταφράζουσιν, πλείοσι δὲ συνέρχεσθαι ὁ Ἰακώβ λέγεται ὡς ἂν «ἀσκητῆς» ἐρμηνευόμενος. Διὰ πλειόνων δὲ καὶ διαφερόντων αἱ ἀσκή- 15 σεις δογμάτων· ὅθεν καὶ «Ἰσραὴλ» οὗτος μετονομάζεται, ὁ τῷ ὄντι «διορατικός», ὡς ἂν πολὺπειρός τε καὶ ἀσκητικός. Εἶη δ' ἂν τι καὶ ἄλλο δηλούμενον διὰ τῶν τριῶν προπατόρων, κυρίαν εἶναι τὴν σφραγιδα τῆς γνώσεως, ἐκ φύσεως, καὶ μαθήσεως, καὶ ἀσκήσεως συνεστῶσαν.

Ἐχοις δ' ἂν καὶ ἄλλην εἰκόνα τῶν εἰρημένων, τὴν Θάμαρ ἐπὶ τριό- 20 δου καθεσθεῖσαν, καὶ πόρνης δόξαν παρασχοῦσαν, ἣν ὁ φιλομαθῆς Ἰούδας («δυνατὸς» δὲ ἐρμηνεύεται), ὁ μηδὲν ἄσκεπτον καὶ ἀδιερεύνη-τον καταλιπὼν, ἐπεσκέψατο καὶ πρὸς αὐτὴν ἐξέκλινε, σώζων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁμολογίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ, παραζηλούσης τῆς Σάρρας τὴν Ἄγαρ παρευδοκμοῦσαν αὐτήν, ὡς ἂν τὸ χρήσιμον ἐκλε- 25 ξάμενος μόνον τῆς κοσμικῆς φιλοσοφίας, «Ἴδου ἡ παιδίσκη ἐν ταῖς χερσί σου χρῶ αὐτῇ ὡς ἂν σοι ἀρεστὸν ἦ», φησί, δηλῶν ὅτι, Ἀσπάζο-μαι μὲν τὴν κοσμικὴν παιδεΐαν, καὶ ὡς νεωτέραν καὶ ὡς συνθεραπει-νίδα, τὴν δὲ ἐπιστήμην τὴν σὴν, ὡς τελείαν δέσποιναν, τιμῶ καὶ σέβω. «Καὶ ἐκάκωσεν αὐτὴν Σάρρα»· ἴσον τῷ, Ἐσωφρόνισε καὶ ἐνουθέτησεν. 30 Εὖ γοῦν εἴρηται, «Παιδεΐας Θεοῦ, υἱέ, μὴ ὀλιγῶρει, μηδὲ ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάν-

ἦταν σὲ περίοδο προῦδου νὰ κοιμηθεῖ πρῶτα μὲ τὴν κοσμικὴ παιδεία (ἢ Αἴγυπτος ἀλληγορικὰ σημαίνει τὸν κόσμον), καὶ ὕστερα, ἀφοῦ συνευρεθεῖ καὶ μαζὶ μὲ τὴν ἴδια τὴ Σάρρα, σύμφωνα μὲ τὴ θεία πρόνοια, νὰ τοῦ γεννήσει τὸν Ἰσαάκ. Ὁ Φίλων ἐρμηνεύει τὴν Ἔρα ὡς “παροίκηση” (ὡς πρὸς αὐτὸ εἰπώθηκε, «μὴν ἐνδιαφερθεῖς πολὺ γιὰ τὴν ξένη»¹⁰), ἐνῶ τὴν Σάρρα τὴν ἐρμηνεύει “ἀρχὴ μου”. Εἶναι δυνατὸν λοιπὸν, ἀφοῦ προπαιδευθεῖ, νὰ φτάσει στὴν ἀρχικώτατη σοφία, ἀπὸ τὴν ὁποία αὐξάνει τὸ Ἰσραηλιτικὸ γένος.

Ἀπὸ αὐτὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ σοφία εἶναι διδακτικὴ, ἡ σοφία στὴν ὁποία ἔφτασε ὁ Ἀβραάμ, ἐρχόμενος ἀπὸ τὴ θεὰ τῶν οὐράνιων πραγμάτων στὴν πίστη καὶ τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὄνομα Ἰσαάκ δείχνει τὴν αὐτομάθεια, γι' αὐτὸ κι ἀποτελεῖ τύπο τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς ἦταν ἄνδρας μιᾶς γυναίκας, τῆς Ρεβέκκας, πού τὴν μεταφράζουν “ὑπομονή”. Ὁ Ἰακώβ πάλι λέγεται ὅτι συνευρέθηκε μὲ περισσότερες, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου μεταφράζεται “ἀσκητής”, ἐπειδὴ οἱ ἀσκήσεις γίνονται σὲ περισσότερα καὶ διαφορετικὰ δόγματα. Γι' αὐτὸ ὁ ἴδιος μετονομάζεται ἀργότερα Ἰσραήλ, αὐτὸς ὁ πραγματικὰ «διορατικὸς», ἐπειδὴ ἦταν πολὺπείρος καὶ ἀσκητικὸς. Δηλώνουν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα οἱ τρεῖς προπάτορες, ὅτι εἶναι κυρία ἡ σφραγίδα τῆς γνώσης ἀποτελούμενη ἀπὸ τὴ φύση, τὴ μάθηση καὶ τὴν ἀσκηση.

Γιὰ ὅσα εἶπαμε θὰ μπορούσες νὰ ἔχεις καὶ μιὰ ἄλλη εἰκόνα, τὴν Θάμαρ πού κάθεσε στὸ τρίστρατο καὶ ἔδειχνε γιὰ πόρνη, στὴν ὁποία ὁ φιλομαθὴς Ἰούδας (ἐρμηνεύεται δυνατός), πού δὲν ἄφησε τίποτε χωρὶς νὰ τὸ ἐξετάσει καὶ νὰ τὸ ἐρευνήσῃ, πῆγε καὶ τὴν ἐπισκέφτηκε, ἐκπληρώνοντας τὴν ὁμολογία πού ἔκανε στὸν Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀβραάμ, ὅταν ἡ Σάρρα ζήλεψε τὴν Ἔρα, ἐπειδὴ φαινόταν νὰ ὑπερτερεῖ ἐναντί της, γιὰ νὰ δείξει ὅτι διάλεξε τὸ χρήσιμο στοιχεῖο μόνο τῆς κοσμικῆς φιλοσοφίας τῆς λέγει: «Παραδίνω τὴ δούλη στὰ χέρια σου· μεταχειρίσου τὴν ὅπως σοῦ ἀρέσει»¹¹, δηλώνοντας μ' αὐτό· Ἀποδέχομαι βέβαια τὴν κοσμικὴ παιδεία, καὶ ὡς πιὸ νέα καὶ ὡς συνδουλωμένη, ἀλλὰ τιμῶ καὶ σέβομαι τὴ δική σου ἐπιστήμη, σὰν κυρία τέλεια. «Καὶ ἡ Σάρρα τὴν τιμώρησε, πού εἶναι ταυτόσημο μὲ τὸ “τὴ σωφρόνησε καὶ τὴ συμβούλεψε”. Εὐλόγα λοιπὸν ἔχει λεχθεῖ, «Νὰ μὴν περιφρονεῖς, παιδί μου, τὴν παιδεία τοῦ Θεοῦ καὶ μὴ λυπᾶσαι ὅταν σὲ ἐλέγχει. Γιατὶ ὁ Κύριος παιδεύει ὅποιον ἀγαπᾶ καὶ χτυπᾶ μὲ τὸ

11. Γεν. 16, 6.

τα υίόν, ὃν παραδέχεται». Κατ' ἄλλους μέντοι γε τόπους ἐξεταζόμεναι αἱ προειρημέναι γραφαὶ ἄλλα μυστήρια μηνύουσι παρεστάναι. Φαμέν τοίνυν ἐνθένδε γυμνῶ τῷ λόγῳ, τὴν φιλοσοφίαν ζήτησιν ἔχειν περὶ ἀληθείας καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως· ἀλήθεια δὲ αὕτη, περὶ ἧς ὁ Κύριος 5 αὐτὸς εἶπεν, «Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια», τὴν τε αὐτῆς προπαιδείαν τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπαύσεως, γυμνάζειν τὸν νοῦν καὶ διεγείρειν τὴν σύνεσιν, ἀγχίνοϊαν γεννῶσαν ζητητικὴν διὰ φιλοσοφίας ἀληθοῦς, ἣν εὐρόντες, μᾶλλον δὲ εἰληφότες, παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἔχουσιν οἱ μύσται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

10 **Οὐκ ἐκ φύσεως οἱ ἀγαθοί· ἡ δὲ παιδεία συμβάλλει ἔτι μᾶλλον πρὸς τὴν ἀρετὴν.**

Πολλὰ δ' ἡ ἐτοιμότης πρὸς τὰ δέοντα ὄραν διὰ τῆς προγυμνασίας συμβάλλεται· εἴη δ' ἂν γυμνασία τῶ νῶ τὰ νοητά. Τριττὴ δὲ ἡ τούτων φύσις, ἐν τε ποσοῖς καὶ πηλίκοις, καὶ λεκτοῖς θεωρουμένη. Ὁ γὰρ 15 ἀπὸ τῶν ἀποδείξεων λόγος ἀκριδῆ πίστιν ἐντίθησι τῇ ψυχῇ τοῦ παρακολουθοῦντος, ὥστε μὴδ' ἂν ἄλλως ἔχειν τὸ ἀποδειχθὲν οἶεσθαι· τοῖς τε αὐτῶν δι' ἀπάτην ὑποτρέχουσι ἡμῖν ὑποπίπτειν οὐκ ἔα. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς μαθήμασι ἐκκαθαίρεται τε τῶν αἰσθητῶν καὶ ἀναζωπυροῦται ἡ ψυχὴ, ἵνα δὴ ποτε ἀλήθειαν διιδεῖν δυνηθῆ. Τροφὴ γὰρ καὶ ἡ παιδευ- 20 σις ἡ χρηστὴ σωζομένη, φύσεις ἀγαθὰς ποιεῖ, καὶ αἱ φύσεις αἱ χρησταί, τοιαύτης παιδείας ἀντιλαμβανόμεναι, ἔτι βελτίους τῶν πρότερον φύονται εἰς τε τὰ ἄλλα, καὶ εἰς τὸ γεννᾶν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις. Διὸ καὶ φησιν· «Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν καὶ γενοῦ ἐκείνου σοφώτερος», ὃς «πολλὴν» καὶ παντοδαπὴν ἐν τῷ ἀμῆτῳ παρατίθεται 25 πρὸς «τὴν τοῦ χεμιῶνος» ἀπειλὴν «τὴν τροφήν· ἢ, Πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστί· καὶ αὕτη γάρ, πάντα τὸν λεμιῶνα ἐπινεμομένη, ἐν κηρίον γεννᾶ». Εἰ δὲ «ἐν τῷ ταμείῳ εὐχῆ», ὡς ὁ Κύριος ἐδίδαξε «πνεύματι προσκυνεῖν», οὐκ ἔτι περὶ τὸν οἶκον εἴη ἂν μόνη ἡ

μαστίγιο ὅποιον παραδέχεται ὡς γιὸ του»¹². Οἱ Γραφές πὺ ἀναφέραμε ἐξεταζόμενες σὲ ἄλλα σημεῖα βρίσκονται νὰ παρουσιάζουν ἄλλα μυστήρια. Μιλώντας λοιπὸν κατὰ κυριολεξία λέμε ὅτι, ἡ φιλοσοφία ἐπιχειρεῖ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ φύση τῶν ὄντων, ἐνῶ ἀλήθεια εἶναι αὐτὴ πὺ εἶπε ὁ Κύριος ὁ ἴδιος· «Ἐγὼ εἶμαι ἡ ἀλήθεια»¹³. Καὶ πάλι ὅτι ἡ παιδεία πὺ προηγεῖται τῆς ἀνάπαυσης στὸν Χριστὸ γυμνάζει τὸ νοῦ καὶ διεγείρει τὴ διάνοια, γεννώντας μιὰ πνευματικὴ ἰκανότητα γιὰ ἔρευνα μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, πὺ τὴ βρῆκαν ἡ μᾶλλον τὴν ἔλαβαν καὶ τὴν κατέχουν οἱ μύστες ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'.

Οἱ καλοὶ δὲν γίνονται ἀπὸ τὴ φύση· περισσότερο συμβάλλει στὴν ἀρετὴ ἡ παιδεία.

Πολὺ συντελεῖ ἡ προθυμία στὴ θεώρηση ἐκείνων πὺ πρέπει μὲ τὴν προγύμναση, καὶ γύμναση γιὰ τὸ νοῦ θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι τὰ νοητά. Ἡ φύση τους εἶναι τριπλή, θεωρούμενη στὸ ποσὸ, στὸ μέγεθος καὶ σὲ ὅσα μπορούν νὰ λεχθοῦν. Γιατὶ ὁ ἀποδεικτικὸς λόγος ἐμβάλλει στὴν ψυχὴ ἐκείνου πὺ παρακολουθεῖ ἀκριβῆ πίστη, ὥστε οὔτε ἰδέα νὰ τοῦ περνᾷ ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὸ αὐτὸ πὺ ἀποδείχθηκε, καὶ ἐπίσης δὲν μᾶς ἀφήνει νὰ ὑποπέσομε σὲ ἐκείνους πὺ ἔρχονται νὰ μᾶς ξεγελάσουν. Σ' αὐτὰ λοιπὸν τὰ μαθήματα ἡ ψυχὴ καθαίρεται ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ καὶ ἀναθερμαίνεται, γιὰ νὰ μπορέσει κάποτε νὰ διακρίνει τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ καὶ ἡ ἐκπαίδευση πὺ διατηρεῖται χρηστὴ εἶναι τροφή, καὶ κάνει τίς φύσεις ἀγαθές. Καὶ οἱ χρηστὲς φύσεις, παίρνοντας τέτοια τροφή, γίνονται ἀκόμα καλύτερες ἀπὸ ὅ,τι προηγουμένως καὶ στὰ ἄλλα, καὶ στὸ νὰ γεννοῦν, ὅπως συμβαίνει καὶ στὰ ἄλλα ζῶα. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει· «Πῆγαινε, ὀκνηρέ, στὸ μυρμήγκι καὶ γίνε πιὸ σοφὸς ἀπὸ αὐτό, πὺ κατὰ τὸ θέρος ἀποθηκεύει πολλὴ καὶ κάθε εἶδους τροφή»¹ κατὰ τῆς ἀπειλῆς τοῦ χειμῶνα. «Ἡ, πῆγαινε στὴ μέλισσα καὶ μάθε ὅτι εἶναι ἐργατικὴ. Γιατὶ καὶ αὐτὴ, βοσκώντας σ' ὄλο τὸ λιβάδι², ἕνα μόνον κελλὶ κερήθρας γεννᾷ. Κι ἂν προσεύχεσαι στὸ ταμεῖο σου, ὅπως δίδαξε ὁ Κύριος³ «νὰ εἶναι πνευματικὴ προσκύνησή σου»⁴, καὶ νὰ μὴ εἶναι ἡ φροντίδα σου γιὰ τὸ σπίτι μόνον, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν

1. Παρμ. 6, 6-8.

2. Παρμ. 6, 8α.

3. Ματθ. 6, 6.

4. Ἰω. 4, 23.

οικονομία, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν, τίνα τε ἐπινεμητέον αὐτῇ, καὶ ὅπως, καὶ ὅποσον· τίνα τε ἀποθετέον καὶ ἐπιθησαυριστέον εἰς αὐτήν, καὶ ὅτε ταῦτα προκομιστέον, καὶ πρὸς οὓστινας. Οὐ γὰρ φύσει, μαθήσει δέ, οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ γίνονται, καθάπερ ἰατροὶ καὶ κυβερνήται. Ὅ-
 5 ρῶμεν γοῦν κοινῶς οἱ πάντες τὴν ἄμπελον καὶ τὸν ἵππον· ἀλλ' ὁ μὲν γεωργὸς εἴσεται, εἰ ἀγαθὴ πρὸς καρποφορίαν ἢ κακὴ ἢ ἄμπελος· καὶ ὁ ἵππικὸς ἄθυμον ἢ ταχὺν διακρίνει ραδίως· τὸ δ' ἄλλους παρ' ἄλλους εὖ πεφυκέναι πρὸς ἀρετὴν, ἐπιτηδεύματα μὲν τίνα τῶν οὕτω πεφυκότεων παρὰ τοὺς ἑτέρους ἐνδείκνυται, τελειότητα δὲ κατ' ἀρετὴν, οὐδ' ἦν τιν'
 10 οὖν τῶν ἄμεινον φύντων κατηγορεῖ, ὅποτε καὶ οἱ κακῶς πεφυκότες πρὸς ἀρετὴν, τῆς προσηκούσης παιδείας τυχόντες, ὡς ἐπίπαν καλοκαγαθίας ἤνυσαν· καὶ αὐτὰ ἐναντία, οἱ ἐπιτηδείως φύντες, ἀμελεία γεγόναισι κακοί. Φύσει δ' αὐτῶν κοινωνικοὺς καὶ δικαίους ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐδημιούργησεν, ὅθεν οὐδὲ τὸ δίκαιον ἐκ μόνης φαίνεσθαι τῆς θέσεως ρητέ-
 15 ον· ἐκ δὲ τῆς ἐντολῆς ἀναξωπτυρεῖσθαι τὸ τῆς δημιουργίας ἀγαθὸν νοητέον, μαθήσει παιδευθείσης τῆς ψυχῆς ἐθέλειν αἰρεῖσθαι τὸ κάλλιστον.

Ἄλλὰ καθάπερ καὶ ἄνευ γραμμάτων πιστὸν εἶναι δυνατὸν φαμεν, οὕτω συνεῖναι τὰ ἐν τῇ πίστει λεγόμενα οὐχ οἷόν τε, μὴ μαθόντα, ὁμολογοῦμεν. Τὰ μὲν γὰρ εὖ λεγόμενα προσίεσθαι, τὰ δὲ ἀλλότρια μὴ προ-
 20 σίεσθαι, οὐχ ἀπλῶς ἢ πίστις, ἀλλ' ἢ περὶ τὴν μάθησιν πίστιν ἐμποιεῖ. Εἰ δ' ἢ ἄγνοια, ἀπαιδευσία τε ἅμα καὶ ἀμαθία, τὴν ἐπιστήμην τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων ἐντίθησι τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ὡς ἐν πενίᾳ βίου ὀρθῶς ἐστὶ βιοῦν, οὕτω δὲ καὶ ἐν περιουσίᾳ ἔξεστι· καὶ ῥᾶον ἅμα καὶ θᾶπτον σὺν τῇ προπαιδείᾳ θηρᾶσαι ἂν τίνα τὴν ἀρετὴν ὁμολογοῦμεν, οὐδὲ
 25 δίχα τούτων ἀθήρατον οὖσαν· πλὴν καὶ τότε τοῖς μεμαθηκόσι καὶ τὰ αἰσθητήρια συγγεγυμιασμένοις. «Μῖσος μὲν γάρ», φησὶν ὁ Σολομών, «ἐγείρει νεῖκος, ὁδοὺς δὲ ζωῆς φυλάσσει παιδεία», ὡς μὴ ἀπατηθῆναι, ὡς μὴ κλαπῆναι πρὸς τῶν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀκροωμένων κακοτεχνίαν ἠσκηκότεων. «Παιδεία δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾶται», φησί· καὶ χρὴ μετεῖ-
 30 ναι τὸ ἐλεγκτικὸν εἶδος, ἔνεκα τοῦ τὰς δόξας τὰς ἀπατηλὰς διακρούε-

ψυχή, ποιὰ δηλαδή πρέπει θὰ ἀποδοθοῦν σ' αὐτή, καὶ πῶς καὶ σὲ τι θαθμό, καθὼς καὶ πόσα πρέπει ν' ἀποθηκεύσομε καὶ νὰ φυλάξομε γι' αὐτήν, καὶ πότε πρέπει νὰ τὰ προσκομίσομε καὶ σὲ ποιούς. Γιατί δὲν γίνονται οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴ φύση, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ μάθηση, ὅπως οἱ γιατροὶ καὶ οἱ κυβερνήτες. Ὅλοι δηλαδή βλέπομε ἀπὸ κοινοῦ τὸ κλῆμα καὶ τὸ ἄλογο. Ἀλλὰ ὁ γεωργὸς θὰ καταλάβει ἂν εἶναι καλὸ ἢ κακὸ γιὰ καρποφορία τὸ κλῆμα, καὶ ὁ εἰδικὸς στ' ἄλογα θὰ διακρίνει εὐκόλα ἂν εἶναι τὸ ἄλογο ἀργὸ ἢ γρήγορο. Καὶ ὅτι κάποιοι εἶναι καλύτεροι ἀπὸ ἄλλους ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴ τὸ δείχνουν κάποιες πράξεις ἐκείνων ἀπὸ τοὺς ἄλλους, τὴν τελειότητα ὅμως τῆς ἀρετῆς δὲν τὴν ἀποδίδει ὡς ἰδιαίτερο γνώρισμα ἐκείνων πού ἔχουν καλύτερη φύση, ὅποτε καὶ ὅσοι ἔχουν κατώτερη φύση ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴ, ἂν λάβουν τὴν πρέπουσα παιδεία, φτάνουν στὸ ἀποκορύφωμα τῆς καλοκαγαθίας. Καὶ τὸ ἀντίθετο πάλι, ὅσοι ἔχουν ἀριστη φύση μὲ τὴν ἀμέλεια γίνονται κακοί. Ὁ Θεὸς μᾶς δημιούργησε φύσει κοινωνικοὺς καὶ δίκαιους· γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ λέμε ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἐκδηλώνεται ἀπὸ μόνη τὴ θέση τῆς μέσα μας, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐννοοῦμε ὅτι τὸ ἀγαθὸ τῆς δημιουργίας ἀναθερμαίνεται ἀπὸ τὴν ἐντολή, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ παιδευτεῖ μὲ τὴ μάθηση νὰ θέλει νὰ ἐκλέξει τὸ ἄριστο.

Ἀλλὰ ὅπως λέμε ὅτι εἶναι δυνατὸ καὶ χωρὶς διδασκαλία νὰ εἶναι κάποιος πιστός, ἔτσι ὁμολογοῦμε ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοοῦμε ὅσα λέγονται σχετικὰ μὲ τὴν πίστη χωρὶς νὰ τὰ ἔχομε μάθει. Γιατί τὴν ἀποδοχὴ ὅσων λέγονται καλὰ καὶ τῆ μὴ ἀποδοχὴ τῶν ἀντιθέτων δὲν τὴ δημιουργεῖ ἀπλῶς ἡ πίστη, ἀλλὰ ὁ συνδυασμὸς πίστεως καὶ μάθησης. Κι ἂν ἡ ἄγνοια, πού εἶναι μαζὶ ἀπαιδευσία καὶ ἀμάθεια, εἰσάγει στὴ διδασκαλία τὴν ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ ἀνθρώπινων, ὥστόσο ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ ζῆσει ὀρθὰ ζώντας ζωὴ φτωχὴ, ἔτσι μπορεῖ καὶ σὲ βίῳ μὲ ἀφθονία. Καὶ δεχόμεστε ὅτι εὐκολώτερα καὶ γρηγορότερα μπορεῖ νὰ ἐπιδιώξει κανεὶς μαζὶ μὲ τὴν προπαίδεια τὴν ἀρετὴ, χωρὶς βέβαια νὰ εἶναι καὶ δίχως αὐτὴ ἀσύλληπτη. Ἀλλὰ καὶ τότε αὐτὸ συμβαίνει σ' ἐκείνους πού ἔχουν μάθει κι ἔχουν γυμνάσει τὰ αἰσθητήριά τους. Γιατί λέγει ὁ Σολομών, «τὸ μῖσος προκαλεῖ φιλονεικία, ἐνῶ ἡ παιδεία προφυλάσσει τοὺς δρόμους τῆς ζωῆς»⁵, ὥστε νὰ μὴν ἐξαπατηθοῦν καὶ νὰ μὴ γελαστοῦν ἀπὸ ἐκείνους πού ἀσκοῦν τὴν κακὴ τους τέχνη πρὸς ζημίαν τῶν ἀκροατῶν τους. «Ἡ ἀνεξέλεγκτη παιδεία πέφτει σὲ πλάνη»⁶, λέγει, καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ἔλεγχος γιὰ νὰ ἀποκροῦνται οἱ ἀπατηλὲς δοξασίες

6. Παροιμ. 10, 17.

σθαι τῶν σοφιστῶν· Εὐ γοῦν καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς ἐν τῷ
 Περὶ βασιλείας γράφει· “Πολυμαθείη κάρτα μὲν ὠφελεῖ, κάρτα δὲ
 βλάπτει τὸν ἔχοντα· ὠφελεῖ μὲν τὸν ἄξιον ὄντα, βλάπτει δὲ τὸν ρηϊ-
 δίως φωνέοντα πᾶν ἔπος, κ’ ἐν παντὶ δήμῳ. Χρὴ δὲ καιροῦ μέτρα εἰδέ-
 5 ναι· σοφίης γὰρ οὗτος ὄρος ὅσοι δὲ καὶ θύρησιν ἀείδουσιν, ἢ ἦν πη
 πεπνυμένα ἀεῖδωσιν, οὐ τιθέμενοι ἐν σοφίῃ, γνώμην δ’ ἔχουσι μωρίας”.

Καὶ Ἡσίοδος

“Μουσάων, αἶ τ’ ἄνδρα πολυφραδέοντα τιθεῖσαι
 Θέσπιον, αὐδήεντα”·

10 εὐπορον μὲν γὰρ ἐν λόγοις, «τὸν πολυφράδμονα» λέγει, δεινὸν δὲ «τὸν
 αὐδήεντα», καὶ «θέσπιον» τὸν ἔμπειρον καὶ φιλόσοφον καὶ τῆς ἀληθεί-
 ας ἐπιστήμονα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ’.

15 Ἡ φιλοσοφία προετοιμάζει τὴν ὁδὸν διὰ τὴν θεῖαν ἀρετὴν·
 οὐχὶ δὲ ὁποῖα τις φιλοσοφία, ἀλλ’ ἡ ἐκλεκτικὴ.

Καταφαίνεται τοίνυν προπαιδεία ἡ Ἑλληνικὴ, σὺν καὶ αὐτῇ φιλο-
 σοφία θεόθεν ἦκειν εἰς ἀνθρώπους, οὐ κατὰ προηγούμενον, ἀλλ’ ὅν
 τρόπον οἱ ὑετοὶ καταρῆγνυνται εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ εἰς τὴν κο-
 πρίαν, καὶ ἐπὶ τὰ δώματα. Βλαστάνει δ’ ὁμοίως καὶ πόα καὶ πυρός· φύ-
 20 εταί τε καὶ ἐπὶ τῶν μνημάτων συκῆ, καὶ εἴ τι τῶν ἀναιδεστέρων δέν-
 δρων· καὶ τὰ φυόμενα ἐν τύπῳ προκύπτει τῶν ἀληθῶν, ὅτι τῆς αὐτῆς
 τοῦ ὑετοῦ ἀπέλαυσε δυνάμειος ἀλλ’ οὐ τὴν αὐτὴν ἔσχηκε χάριν τοῖς ἐν
 τῷ πύονι φνεῖσιν, ἦτοι ξηρανθέντα ἢ ἀποτιλθέντα. Καὶ δὴ κἀνταῦθα
 χρησιμεύει ἡ «τοῦ σπόρου» παραβολή, ἣν ὁ Κύριος ἠρμήνευσε. Εἰς
 25 γὰρ ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις γῆς γεωργός, ὁ ἄνωθεν σπειρών ἐκ καταβολῆς
 κόσμου τὰ θρεπτικὰ σπέρματα, ὁ τὸν Κύριον καθ’ ἕκαστον καιρὸν
 ἐπομβρίας Λόγον, οἱ καιροὶ δὲ καὶ οἱ τόποι οἱ δεκτικοὶ τὰς διαφορὰς
 ἐγέννησαν. Ἄλλως τε ὁ γεωργός οὐ πυρούς μόνον (καίτοι καὶ τούτων
 πλείους εἰσὶ διαφοραὶ), σπείρει δὲ καὶ τὰ ἄλλα σπέρματα, κριθάς τε καὶ
 30 κνάμους καὶ πίσσον καὶ ἄρακα καὶ τὰ κηπευόμενα καὶ τὰ ἀνθευτικά
 σπέρματα. Τῆς αὐτῆς δὲ γεωργίας καὶ ἡ φυτουργία, καὶ ἐργάζεσθαι ὅ-
 σα εἰς αὐτὰ τε τὰ φυτώρια καὶ εἰς παραδείσους καὶ τὰ ὠραῖα, καὶ ὅλως

τῶν σοφιστῶν. Πολὺ σωστὰ λοιπὸν ὁ εὐδαιμονικὸς Ἀνάξαρχος γράφει στὸ ἔργο του, *Περὶ βασιλείας* «Ἡ πολυμάθεια πολὺ ὠφελεῖ καὶ πολὺ βλάπτει ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἔχει· ὠφελεῖ τὸν ἄξιο, βλάπτει ὅμως αὐτὸν ποὺ εὐκολα ἐκστομίζει κάθε λόγο καὶ σὲ ὅποιαδήποτε σύναξη. Ἐνῶ πρέπει νὰ γνωρίζει κανεὶς τὰ ὅρια τοῦ κακοῦ· γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ ὅρος τῆς σοφίας. Ὅσοι ὅμως καὶ στὶς πόρτες τραγουδοῦν, ἀκόμα κι ἂν τὸ ἄσμα τους εἶναι σοφό, δὲν θεωροῦνται σοφοί, ἀλλὰ λογαριάζονται ὡς ἀνόητοι. Καὶ ὁ Ἡσίοδος λέγει:

“Τῶν Μουσῶν ποὺ κάνουν τὸν ἄνθρωπο εὐγλωττο,
θεϊκό, γλυκόλογο”.

Εὐγλωττο λέγει ἐκεῖνον ποὺ εἶναι πλούσιος στὰ λόγια, γλυκόλογο τὸν φοβερό⁷, καὶ θεϊκὸ τὸν ἔμπειρο καὶ φιλόσοφο καὶ γνώστη τῆς ἀλήθειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

**Ἡ φιλοσοφία ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴ θεία ἀρετή,
ὄχι μιὰ συγκεκριμένη φιλοσοφία, ἀλλὰ ἡ ἐκλεκτικὴ.**

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ προπαιδεῖα μαζί μὲ τὴν ἴδια τὴ φιλοσοφία δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στοὺς ἀνθρώπους ὄχι σκόπιμα, ἀλλὰ ἔτσι ὅπως οἱ βροχὲς ξεσποῦν στὴ γόνιμη γῆ, καὶ στὴν κοπριά καὶ στὰ σπύτια. Καὶ βλαστάνουν ὅμοια καὶ τὰ χόρτα καὶ τὸ σιτάρι, ὅπως καὶ φυτρώνει καὶ στὰ μνήματα ἡ συκιὰ καὶ ὅποιοδήποτε ἄλλο ἀναιδέστερο δέντρο, καὶ αὐτὰ ποὺ φύονται ὑποτυπώνουν τὰ ἀληθινὰ, καθόσον ἀπόλαυσαν τὴν ἴδια δύναμη τῆς βροχῆς, δὲν εἶχαν ὅμως τὴν ἴδια χάρη μὲ ἐκεῖνα ποὺ φύτρωσαν στὴ γόνιμη γῆ, γιατί ἡ ξεράθηκαν, ἡ ἔχασαν τὰ φύλλα τους. Ἐδῶ λοιπὸν ἔχει τὴ θέση τῆς ἡ παραβολὴ τοῦ σπόρου ποὺ ἐρμήνευσε ὁ Χριστός¹. Γιατί εἶναι ἓνας ὁ γεωργὸς τῆς γῆς ποὺ ὑπάρχει στοὺς ἀνθρώπους, ποὺ σπέρνει ἀπὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου τοὺς θρηπτικούς σπόρους, αὐτὸς ποὺ ἔβραξε σὲ κάθε ἐποχὴ τὸν Κύριο Λόγο, ἐνῶ τίς διαφορὲς τίς γέννησαν οἱ καιροὶ καὶ οἱ τόποι. Ἐξάλλου ὁ γεωργὸς δὲν σπέρνει μόνο σιτάρι (ἂν καὶ βέβαια καὶ σ' αὐτὸ ὑπάρχουν πολλὲς διαφορὲς), ἀλλὰ σπέρνει κι ἄλλους σπόρους, ὅπως κριθάρι, κουνιά, μπιζέλια, ἀρακά καὶ τοὺς σπόρους τῶν λαχανικῶν καὶ τῶν λουλουδιῶν. Στὴν ἴδια τὴ γεωργία ἀνήκει τὸ φύτεμα καὶ ἡ ἐργασία καὶ στὰ ἴδια τὰ φυτῶρια καὶ στοὺς δεν-

7. Ἐπίδραση ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ Κίρκη ἀναφέρεται ὡς “εὐπλόκαμος, δεινὴ θεὸς ἀυδήεσσα”.

1. Ματθ. 13, 4-32 καὶ Μάρκ. 4, 1-20.

παντοίων δένδρων φύσιν καὶ τροφήν. Ὡσαύτως δὲ οὐχ ἡ ποιμενικὴ
 μόνη, ἀλλὰ καὶ ἡ βουκολικὴ, ἵπποτροφικὴ τε καὶ κυνοτροφικὴ, καὶ
 μελισσοουργικὴ, τέχνηαι πᾶσαι· συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἀγελοκομικὴ τε καὶ
 ζωοτροφικὴ ἀλλήλων μὲν τῶ μᾶλλον καὶ ἤττον διαφέρουσι, πλὴν αἱ
 5 πᾶσαι διωφελεῖς. Φιλοσοφίαν δέ, οὐ τὴν Στωϊκὴν λέγω, οὐδὲ τὴν Πλα-
 τωνικὴν, ἢ τὴν Ἐπικουρείον τε καὶ Ἀριστοτελικὴν, ἀλλ' ὅσα εἴρηται
 παρ' ἐκάστη τῶν αἰρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς
 ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν
 φημί. Ὅσα δὲ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀποτεμόμενοι παρεχάραξαν,
 10 ταῦτα οὐκ ἂν ποτε θεῖα εἶπομ' ἂν.

Ἦδη δὲ κἀκεῖνο σκοπῶμεν, ὡς, εἴ ποτε οἱ μὴ ἐπιστάμενοι εὖ
 ποιεῖν, διαβιοῦσι καλῶς· εὐποιία γὰρ περιπεπτώκασιν, ἔνιοι δὲ καὶ
 εὐστοχοῦσι διὰ συνέσεως εἰς τὸν περὶ ἀληθείας λόγον· «Ἀβραάμ» δὲ
 «οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη», ἀλλ' «ἐκ πίστεως.» Οὐδὲν οὖν ὄφελος
 15 αὐτοῖς μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ βίου, κἂν εὐεργῶς ὣσι νῦν, εἰ μὴ πίστιν
 ἔχοιεν. Διὰ τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων φωνῇ ἐρμηνεύθησαν αἱ Γραφαί, ὡς μὴ
 πρόφασιν ἀγνοίας προβάλλεσθαι δυνηθῆναί ποτε αὐτούς, οἷους τε
 ὄντας ἐπακοῦσαι καὶ τῶν παρ' ἡμῖν, ἦν μόνον ἐθελήσωσιν. Ἄλλως τις
 περὶ ἀληθείας λέγει, ἄλλως ἢ ἀλήθεια ἑαυτὴν ἐρμηνεύει· ἕτερον στοχα-
 20 σμὸς ἀληθείας, ἕτερον ἢ ἀλήθεια· ἄλλο ὁμοίωσις, ἄλλο αὐτὸ τὸ ὄν. Καὶ
 ἢ μὲν μαθήσει καὶ ἀσκήσει περιγίνεται, ἢ δὲ δυνάμει καὶ πίστει. Δωρεὰ
 γὰρ ἢ διδασκαλία τῆς θεοσεβείας, χάρις δὲ ἢ πίστις. Ποιοῦντες γὰρ τὸ
 θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ θέλημα γινώσκομεν. «Ἀνοίξατε οὖν», φησὶν ἡ
 Γραφή, «πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῶ
 25 Κυρίῳ» ἀλλ' αἱ μὲν εἰς δικαιοσύνην ὁδοί, πολυτρόπως σώζοντος τοῦ
 Θεοῦ (ἀγαθὸς γάρ), πολλαί τε καὶ ποικίλαι, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν
 κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλην. Ἐὰν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν
 εἴσοδον ζητῆς, ἀκούσῃ· «Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσον-
 ται ἐν αὐτῇ». Πολλῶν τοίνυν ἀνεαγμένων πυλῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὕτη
 30 ἦν ἐν Χριστῶ, ἐν ἧ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ κατευθύνοντες
 τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι γνωστικῇ. Αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ

δρόκηπους και τὰ ὠραῖα, και γενικά στο φύτεμα και στην ἀνάπτυξη τῶν δένδρων ὅλων τῶν εἰδῶν. Ἐπίσης ὄχι μόνο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βοσκοῦ προβάτων, ἀλλὰ και τοῦ ἀγελαδοβοσκοῦ, τοῦ ἵπποκόμου και ἡ κυνοτροφική και ἡ μελισσοργία ὅλα εἶναι τέχνες, και γιὰ νὰ μιλήσω μὲ συντομία, ἡ φροντίδα τῶν κοπαδιῶν και τῶν ζῶων διαφέρουν βέβαια μεταξύ τους λιγότερο ἢ περισσότερο, εἶναι ὅμως ὅλες ὠφέλιμες γιὰ τὴ ζωὴ. Και μιλώντας γιὰ φιλοσοφία δὲν ἐννοῶ τὴ Στωϊκὴ, οὔτε τὴν Πλατωνικὴ ἢ τὴν Ἐπικούρεια και τὴν Ἀριστοτελικὴ, ἀλλὰ ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ σὲ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς τὶς φιλοσοφίες ὀρθὰ, ποὺ διδάσκουν τὴ δικαιοσύνη μαζί μὲ τὴν εὐσεβῆ γνώση, ὅλο αὐτὸ τὸ ἐκλεκτικὸ ὀνομάζω φιλοσοφία. Ὅσα ὅμως παραχαράγματα ἀπέσπασαν ἀπὸ ἀνθρώπινους λογισμοὺς, αὐτὰ ποτέ δὲν θὰ μποροῦσα νὰ τὰ ὀνομάσω θεῖα.

Τώρα ἂς ἐξετάσουμε και τὸ ἄλλο. Ἄν δηλαδή ζοῦνε καλά ὅσοι δὲν γνωρίζουν νὰ πράττουν ὀρθὰ· γιὰτὶ σὲ κάποια περίπτωση ἔπραξαν καλά, ἐνῶ μερικοὶ πάλι εὐστοχοῦν μὲ τὴ σύνεσή τους στο λόγο τῆς ἀλήθειας. «Ὁ Ἀβραὰμ δὲν δικαιώθηκε ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν πίστη του»². Τίποτε λοιπὸν δὲν ἔχουν νὰ κερδίσουν μετὰ τὸ τέλος τῆς ζωῆς τους, ἔστω κι ἂν ἔχουν πράξει καλῶς, ἂν δὲν ἔχουν πίστη. Γι' αὐτὸ βέβαια και οἱ Γραφεὲς μεταφράστηκαν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ μὴν μπορέσουν οἱ Ἕλληνες νὰ προβάλλουν ποτέ ἄγνοια, ἀφοῦ ἔχουν τὴ δυνατότητα ν' ἀκούσουν και τὶς δικὲς μας ἀπόψεις, ἀρκεῖ μόνο νὰ θελήσουν. Διαφορετικὰ μιλάει κάποιος γιὰ τὴν ἀλήθεια, και διαφορετικὰ αὐτοερμηνεύεται ἡ ἀλήθεια· ἄλλο εἶναι ἡ εἰκασία γιὰ τὴν ἀλήθεια, και ἄλλο ἡ ἀλήθεια· ἄλλο ἡ ὁμοιότητα, και ἄλλο τὸ ἴδιο τὸ ὄν. Τὸ ἓνα τὸ ἀποχτοῦμε μὲ τὴ μάθηση και τὴν ἀσκησι, ἐνῶ τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ δύναμη και τὴν πίστη. Γιατὶ ἡ διδασκαλία τῆς θεοσέβειας εἶναι δώρημα, ἐνῶ ἡ πίστη εἶναι χάρις. Ὅταν δηλαδή κάνομε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, γνωρίζομε τὸ θέλημα. Γιατὶ λέγει ἡ Γραφή· «Ἀνοίξετε τὶς πύλες τῆς δικαιοσύνης· θὰ εἰσέλθω στο ναὸ και θὰ δοξολογήσω τὸν Κύριο»³. Ἀλλὰ οἱ δρόμοι τῆς δικαιοσύνης –ἐπειδὴ, ὄντας ἀγαθὸς ὁ Θεός, μὲ πολλοὺς τρόπους σώζει– εἶναι πολλοὶ και διάφοροι κι ὀδηγοῦν τέλος στὴν κύρια ὁδὸ και πύλη. Κι ἂν ζητᾶς τὴ βασιλικὴ κι αὐθεντικὴ εἰσοδο, ἄκουσε· «Αὐτὴ εἶναι ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· ἀπὸ αὐτὴν θὰ εἰσέλθουν οἱ δίκαιοι»⁴. Εἶναι πολλὲς λοιπὸν πύλες ἀνοιχτὲς γιὰ τὴ δικαιοσύνη, ἀλλὰ αὐτὴ εἶναι ἡ πύλη μὲσω τοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλοι ὅσοι μπαίνουν εἶναι μακάριοι και ὀδηγοῦν ὀρθὰ τὴ ζωὴ τους μὲ γνώση

3. Ψαλμ. 117, 19.

4. Ψαλμ. 117, 20.

«πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ, «κατὰ λέξιν φησί, τὰ διαφορὰς ἐκτιθέμενος τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν δοκίμων· «Ἦτω τις πιστός· ἦτω δυνατός τις γνῶσιν ἐξειπεῖν· ἦτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἦτω γοργὸς ἐν ἔργοις

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἡ σοφιστικὴ τέχνη ἐστὶ ἄχρηστος.

Ἡ δὲ σοφιστικὴ τέχνη, ἣν ἐξηλώκασιν Ἕλληνες, δύνამις ἐστὶ φανταστικὴ, διὰ λόγων δοξῶν ἐμπορητικὴ ψευδῶν ὡς ἀληθῶν παρέχει γὰρ πρὸς μὲν πειθῶ τὴν ρητορικὴν, πρὸς τὸ ἀγωνιστικὸν δὲ τὴν ἐριστι-
 10 κήν. Αἱ τοίνυν τέχναι, εἰ μὴ μετὰ φιλοσοφίας γένωνται, βλαβερώτεραι παντί που εἶεν ἄν. Ἐντικρὺς γὰρ οὖν ὁ Πλάτων «κακοτεχνίαν» προσεῖπε τὴν σοφιστικὴν· ὃ τε Ἀριστοτέλης ἐπόμενος κλεπτικὴν τινὰ αὐτὴν ἀποφαίνεται, ἅτε τὸ ὅλον τῆς σοφίας ἔργον πιθανῶς ὑφαιρουμένην καὶ ἐπαγγελιομένην σοφίαν, ἣν οὐκ ἐμελέτησεν. Ἐν βραχεῖ δὲ εἰπεῖν,
 15 καθάπερ τῆς ρητορικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ πιθανόν, ἔργον δὲ τὸ ἐπιχείρημα, καὶ τέλος ἡ πειθῶ, οὕτω τῆς ἐριστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ δόξαν, ἔργον δὲ τὸ ἀγώνισμα, καὶ τέλος ἡ νίκη. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τῆς σοφιστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ φαινόμενον, ἔργον δὲ διττόν· τὸ μὲν ἐκ ρητορικῆς, διεξοδικὸν φαινόμενον, τὸ δὲ ἐκ διαλεκτικῆς, ἐρωτητικόν· τέλος δὲ αὐτῆς ἡ
 20 ἔκπληξις. Ἡ τε αὖ θρυλλουμένη κατὰ τὰς διατριβὰς διαλεκτικὴ γύμνασμα φιλοσόφου περὶ τὸ ἔνδοξον δείκνυται, ἀντιλογικῆς ἕνεκεν δυνάμεως. Οὐδαμοῦ δ' ἐν τούτοις ἡ ἀλήθεια. Εἰκότως τοίνυν ὁ γενναῖος ἀπόστολος, ἐκφανλίζων τὰς περιττὰς ταύτας τῶν λέξεων τέχνας, «Εἴ τις μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις», φησί, «διδασκαλίᾳ δέ τινι τετύ-
 25 φωται, μὴ δὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται ἔρις, φθόνος, βλασφημία, ὑπόνοιαι πονηραί, διαπαραισθηταί διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας». Ὅρα ὅπως πρὸς αὐτοὺς κεκίνηται, «νόσον» ὀνομάζων τὴν λο-

πού ὁδηγεῖ στήν ἀγιότητα. Ὁ Κλήμης πάλι στήν ἐπιστολή του στοὺς Κορινθίους, ἐκθέτοντας λεπτομερῶς τὶς διαφορὲς ἐκείνων πού ἔχουν δοκιμαστεῖ στήν πίστη, λέγει· «Ἄς εἶναι κάποιος πιστός· ἄς εἶναι κάποιος δυνατός στὸ νὰ μεταδίδει τὴ γνώση· ἄς εἶναι κάποιος σοφὸς μὲ διάκριση στὴ σημασία τῶν λόγων· ἄς εἶναι κάποιος γρήγορος στὰ ἔργα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Ἡ σοφιστικὴ εἶναι τέχνη ἄχρηστη.

Ἡ σοφιστικὴ τέχνη ὅμως, μὲ τὴν ὁποία ἀσχολήθηκαν μὲ ζήλο οἱ Ἕλληνες, εἶναι δύναμη τῆς φαντασίας, ἢ ὁποία μὲ λόγια παριστάνει ψεύτικες ἀπόψεις ὡς ἀληθινές· γιατί γιὰ τὴν πειθῶ παρέχει τὴ ρητορικὴ, ἐνῶ τὴν ἐριστικὴ τέχνη γιὰ τὶς συζητήσεις. Οἱ τέχνες βέβαια, ἂν δὲν ἀσκοῦνται σύμφωνα μὲ τὴ φιλοσοφία, θὰ μπορούσαν ν' ἀποβοῦν πάρα πολὺ βλαβερὲς στὸν ὁποιοδήποτε. Ριζικὰ ἀντίθετος ὁ Πλάτων χαρακτήρισε τὴ σοφιστικὴ “κακοτεχνία”. Ἀκολουθώντας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ὁρίζει σὰν μιὰ τέχνη κλοπῆς, ἐπειδὴ ὑποκλέπτει μὲ τὴν πειθῶ ὅλο τὸ ἔργο τῆς σοφίας, ὑποσχόμενη σοφία πού δὲν ἔχει μελετήσει. Γιὰ νὰ μιλήσουμε μὲ συντομία, ὅπως ἀκριβῶς ἀρχὴ τῆς ρητορικῆς εἶναι τὸ πιθανό, ἔργο τῆς τὸ ἐπιχείρημα, καὶ κατὰληξη ἢ πειθῶ, ἔτσι ἀρχὴ τῆς ἐριστικῆς εἶναι ἡ γνώμη πού ἔχει κανεὶς, ἔργο ὁ ἀγώνας, καὶ τέλος ἡ νίκη. Κατὰ τὸν ἴδιο λοιπὸν τρόπο καὶ ἀρχὴ τῆς σοφιστικῆς εἶναι τὸ φαινόμενο, ἐνῶ τὸ ἔργο τῆς εἶναι διπλό· τὸ ἓνα εἶναι ἀφηγηματικὸ καὶ λαμβάνεται ἀπὸ τὴ ρητορικὴ, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἐρωταποκριτικὸ καὶ λαμβάνεται ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ, ἐνῶ τέλος τῆς εἶναι ὁ θαυμασμός. Ἡ διαλεκτικὴ πάλι, πού ἀποτελεῖ θέμα κοινὸ στὶς σχολές, ἀποδεικνύεται ἀσκηση τοῦ φιλοσόφου σ' αὐτὸ πού ἀνάγεται στὴ γνώμη, γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀντιρρητικῆς ἰκανότητος. Ἀλλὰ πουθενὰ σ' αὐτὰ δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια. Εὐλόγα λοιπὸν ὁ γεναῖος Ἀπόστολος, ἐκμηδενίζοντας αὐτὲς τὶς περιττὲς λεξιλογικὲς τέχνες, λέγει· «Ἄν κάποιος δὲν ἀκολουθεῖ τὰ λόγια πού εἶπε ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός, ἀλλὰ ἀπὸ κάποια διδασκαλία ἔχει φουσκώσει ἀπὸ ἐγωϊσμό, ἐνῶ δὲν γνωρίζει τίποτε, καὶ ἀντίθετα καταγίνεται νοσηρὰ σὲ λεπτολογίες καὶ λογομαχίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες γεννιοῦνται φθόνος, φιλονεικίες, προσβολές, καχυποψίες, συνεχεῖς συγκρούσεις ἀνθρώπων μὲ διρφθαρμένο μυαλό, πού ἔχουν στερηθεῖ τὴν ἀλήθεια»¹. Βλέπεις πῶς ἐπιτέθηκε ἐναντίον τους, ὀνομάζοντας

1. Α' Τιμ. 6, 3-5.

γικήν τέχνην αὐτῶν, ἐφ' ἧ̄ σεμνύνονται, οἷς φίλη ἢ στωμύλος αὕτη κακοτεχνία, εἴτε Ἐλληνες εἶεν, εἴτε καὶ θάρβαροι σοφισταί. Παγκάλως οὖν ὁ τραγικός Εὐριπίδης ἐν ταῖς Φοινίσσαις λέγει·

“... Ὁ δ' ἄδικος λόγος,

Νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν”.

5 «Υγιαίνων» μὲν γὰρ ὁ σωτήριος εἶρηται Λόγος, αὐτὸς ὢν ἀλήθεια, καὶ τὸ ὑγιαῖνον αἰεὶ ἀθάνατον μένει· ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ ὑγιεινοῦ τε καὶ θείου διάκρισις ἀθεότης τε καὶ πάθος θανατηφόρον. Λύκοι οὗτοι ἄρπαγες, προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδραποδισταί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὐγλωσσοί, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, διελεγχόμενοι δὲ λησταί, αἴρειν
10 ἀγωνιζόμενοι καὶ δόλω καὶ βία ἡμᾶς δὴ τοὺς ἀπερίττους, ὡς ἂν εἰπεῖν ἀδυνατωτέρους

“Ἀγλωσσία δὲ πολλάκις ληφθεὶς ἀνήρ,
Δίκαια λέξας, ἦσσαν εὐ εὐγλώσσου φέρει.

Νῦν δ' εὐρόοισι στόμασι τὰ ληθέστατα

15 Κλέπτουσιν, ὥστε μὴ δοκεῖν ἄ χρὴ δοκεῖν”,

ἢ τραγωδία λέγει. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐριστικοὶ οὗτοι, εἴτε αἰρέσεις μετίοιεν, εἴτε καὶ διαλεκτικὰ συνασκοῖεν τεχνύδρια· οὗτοι «οἱ τὰ κατάρτια κατασπῶντες, καὶ μηθὲν ὑφαίνοντες», φησὴν ἡ Γραφή· ματαιοπονίαν ἐξηλωκότες, ἦν «κυβείαν ἀνθρώπων» ὁ Ἀπόστολος ἐκάλεσε, «καὶ πανουργίαν, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης ἐπιτήδειον. Εἰσὶ γάρ», φησί,
20 «πολλοὶ ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι, φρεναπατοῦντες». Οὕκουν οὖν πᾶσιν εἶρηται, «Ὑμεῖς ἐστε οἱ ἅλεις τῆς γῆς». Εἰσὶ γάρ τινες τῶν καὶ τοῦ λόγου ἐπακηκοότων τοῖς ἰχθύσι τοῖς θαλασσίσις εἰοικότες, οἱ δὴ ἐν ἄλλῃ ἐκ γενετῆς τρεφόμενοι, ἄλλῶν ὁμως πρὸς τὴν σκευασίαν δέονται.
25 Ἐγὼ γ' οὖν καὶ πάννυ ἀποδέχομαι τὴν τραγωδίαν λέγουσαν·

“ὦ παῖ, γένοιντ' ἂν εὐ λεγόμενοι οἱ λόγοι

Ψευδεῖς ἐπῶν δὲ κάλλεσιν νικῶεν ἂν

Τάληθές ἀλλ' οὐ τοῦτο τὰκριδέστατον,

Ἄλλ' ἢ φύσις καὶ τοῦρθόν ὅς δ' εὐγλωσσίαν

30 Εἰ καὶ σοφὸς μὲν, ἀλλά γε τὰ πράγματα

Κρείσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

νόσο τῆ λογικῆ τέχνη τους, γιὰ τὴν ὁποία ἀλαζονεύονται ὅσοι ἀγαποῦν αὐτὴ τὴ φλύαρη κακοτεχνία, εἴτε αὐτοὶ εἶναι Ἑλληνες, εἴτε βάρβαροι σοφιστές; Πάρα πολὺ ὥραϊα λοιπὸν ὁ τραγικὸς Εὐριπίδης λέγει στὶς Φοίνισσες².

“.....Ὁ ἄδικος λόγος,
ἄρρωστος ἀπὸ τῆ φύση του, χρειάζεται φάρμακα σοφά”.

«Ἐπιγνῶσις» βέβαια ὀνομάσθηκε ὁ σωτήριος Λόγος, ἐπειδὴ εἶναι ὁ ἴδιος ἡ ἀλήθεια, καὶ τὸ ὑγιὲς μένει πάντα ἀθάνατο, ἐνῶ ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὸ ὑγιὲς καὶ τὸ θεῖο εἶναι ἀθεΐα καὶ θανατηφόρο πάθος. Αὐτοὶ εἶναι λύκοι ἀρπακτικοί, κρυμμένοι σὲ προβειὲς προβάτων, εὐγλωττοὶ ἐξανδραποδιστὲς ἀνθρώπων καὶ παραπλανητὲς ψυχῶν, ποὺ κλέβουν βέβαια κρυφὰ, ἀλλ' εἶναι ληστὲς φανεροί, ποὺ ἀγωνίζονται νὰ συλλάβουν μὲ τὸ δόλο καὶ τὴ βία ἐμᾶς τοὺς ἀπλοϊκοὺς, ποὺ δὲν ἔχομε τόση δύναμη στὸ λόγο, ὅπως λέγει καὶ ἡ τραγωδία.

“Κυριευμένος ὁ ἄνθρωπος πολλὰς φορὲς ἀπὸ ἀδυναμία λόγου,
καὶ δίκαια νὰ πεῖ, εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὸν δυνατὸ στὸ λόγο.
Τώρα ὅμως μὲ παλῦρροο στόμα πᾶνε τὰ πιὸ ἀληθινὰ
νὰ ὑποκλέψουν, ὥστε νὰ μὴ θεωροῦνται ὀρθὰ τὰ πρέποντα”.

Τέτοιοι εἶναι αὐτοὶ οἱ ἐριστικοί, εἴτε ἀκολουθοῦν αἰρέσεις, εἴτε ἐξασκοῦν διαλεκτικὰ τεχνύδρια· αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι «ποὺ σπάζουν τοὺς ἀργαλειοὺς καὶ δὲν ὑφαίνουν τίποτε», λέγει ἡ Γραφή, «ζηλεύοντας τὴ ματαιοπονία», τὴν ὁποία ὁ Ἀπόστολος ὀνόμασε «κυβεῖα τῶν ἀνθρώπων καὶ πανουργία κατάλληλη γιὰ τὴ μεθοδεῖα τῆς πλάνης»³. Γιατὶ λέγει, «Ἐπάρχουν πολλοὶ ἀνυπάκουοι, ματαιολόγοι, ποὺ ἐξαπατοῦν τὸ μυαλό»⁴. Δὲν ἔχει λεχθεῖ λοιπὸν γιὰ ὅλους, «Ἐσεῖς εἴστε τὸ ἅλας τῆς γῆς»⁵. Γιατὶ ὑπάρχουν μερικοὶ κι ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἀκούσει τὸ λόγο, ἀλλὰ μοιάζουν μὲ τὰ ψάρια τῆς θάλασσας, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ ἀπὸ τὴ γέννησή τους ζοῦνε μέσα στὴν ἀρμύρα, χρειάζονται ὅμως ἄλατι γιὰ τὸ πάστωμά τους. Ἐγὼ λοιπὸν ἀποδέχομαι μὲ πολλὴ θέρμη τὴν τραγωδία ποὺ λέγει·

“Παιδί μου, μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν καὶ λόγοι ψεύτικοι
εἰπωμένοι ὀρθά, καὶ ἡ ὁμορφιά τῶν λόγων μπορεῖ
νὰ νικάει τὸ ἀληθινὸ· δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸ τὸ ἄριστο,
ἀλλὰ ἡ φύση καὶ τὸ ὀρθό. Ὅποιος ἀσκεῖ τὴν εὐγλωττία,
ἂν καὶ εἶναι βέβαια σοφός, ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγματα νομίζω
ἀνώτερα ἀπὸ τοὺς λόγους πάντοτε”⁶.

5. Ματθ. 5, 13.

6. Ὁ ποιητὴς εἶναι ἄγνωστος.

Οὐ ποτε ἄρα ὀρεκτέον τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν· ἃ μὲν γὰρ ἐκείνους
 εἰδεῖν, οὐκ ἀσκοῦμεν ἡμεῖς, ἃ δὲ ἡμεῖς ἴσμεν, μακράν ἐστι τῆς ἐκείνων
 διαθέσεως. «Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «ἀλλή-
 λους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες». Ταύτη τοι ὁ φιλαλήθης
 5 Πλάτων, οἷον θεοφορούμενος. «Ὡς ἐγὼ τοιοῦτος». φησὶν, «ὅποῖος οὐ-
 δενὶ ἄλλῳ ἢ τῷ λόγῳ πείθεσθαι, ὡς ἂν μοι σκοπομένῳ βέλτιστος φαί-
 νοιτο». Αἰτιᾶται γοῦν τοὺς ἄνευ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δόξαις πιστεύον-
 τας, ὡς μὴ προσῆκον, ἀφιεμένους τοῦ ὀρθοῦ καὶ ὑγιοῦς λόγου, τῷ
 κοινωνοῦντι τοῦ ψεύδους πιστεύειν. Τὸ μὲν γὰρ ἐψεῦσθαι τῆς ἀληθεί-
 10 ας κακόν ἐστι, τὸ δὲ ἀληθεύειν καὶ τὰ ὄντα δοξάζειν, ἀγαθόν. Τῶν δὲ
 ἀγαθῶν ἀκουσίως μὲν στέρονται ἄνθρωποι, στέρονται δὲ ὄμως, ἢ κλα-
 πέντες, ἢ γοητευθέντες, ἢ διασθέντες, καὶ μὴ πιστεύσαντες. Ὁ μὲν δὴ
 πιστεύσας ἐκὼν ἤδη παραναλίσκεται, κλέπτεται δὲ ὁ μεταπεισθείς,
 ἐκλαθόμενος ὅτι τῶν μὲν ὁ χρόνος, τῶν δὲ ὁ λόγος ἐξαιρούμενος λαμ-
 15 θάνει. Βιάζεται τε πολλάκις ὀδύνη τε καὶ ἀλγηδὼν φιλονεικία τε αὐ-
 καὶ θυμὸς μετὰ τὸ δοξάσαι, καὶ ἐπὶ πᾶσι γοητεύονται οἱ ἥτοι ὑφ' ἡδο-
 νῆς κληθέντες ἢ ὑπὸ φόβου δείσαντες· πᾶσαι δὲ ἐκούσιοι τροπαί, καὶ
 τούτων οὐδὲν ἂν ποτε ἐπιστήμη ἐκλάβοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

20 Ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις ἀναγκαία ἐστι πρὸς κατανόησιν
 τῶν Γραφῶν.

Ἐνιοὶ δέ, εὐφρευεῖς οἰόμενοι εἶναι, ἀξιούσι μῆτε φιλοσοφίας ἄπτε-
 σθαι, μῆτε διαλεκτικῆς, ἀλλὰ μηδὲ τὴν φυσικὴν θεωρίαν ἐκμανθάνειν
 μόνην δὲ καὶ ψιλὴν τὴν πίστιν ἀπαιτοῦσιν· ὥσπερ, εἰ μηδεμίαν ἠξίου-
 25 ἐπιμέλειαν ποιησάμενοι τῆς ἀμπέλου, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τοὺς βότρυνας
 λαμβάνειν. «Ἄμπελος» δὲ ὁ Κύριος ἀλληγορεῖται, παρ' οὗ μετ' ἐπιμε-
 λείας καὶ τέχνης γεωργικῆς τῆς κατὰ τὸν Λόγον τὸν καρπὸν τρυγητέ-
 ον. Κλαδεῦσαι δεῖ, σκάψαι, ἀναδῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ποιῆσαι· δρεπάνου
 τε, οἶμαι, καὶ μακέλλης καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων τῶν γεωργικῶν πρὸς
 30 τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀμπέλου χρεία, ἵνα ἡμῖν τὸν ἐδώδιμον· καρπὸν

7. Γαλ. 5, 26.

8. Πλάτωνος, Κρίτων· στιχομυθία Σωκράτους πρὸς Κρίτωνα.

Ἄς μὴν ἐπιθυμήσομε λοιπὸν ποτὲ ν' ἀρέσομε στοὺς πολλούς. Ἐ-κεῖνα ποὺ μποροῦν νὰ εὐχαριστοῦν ἐκείνους, δὲν τὰ κάνομε ἐμεῖς, ἐνῶ αὐτὰ ποὺ γνωρίζομε ἐμεῖς, ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὴ διάθεση ἐκείνων. « Ἄς μὴ γινόμαστε ματαιόδοξοι», λέγει ὁ Ἀπόστολος, « προκαλώντας καὶ φθονώντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλο»⁷. Ἔτσι ὁ φίλος τῆς ἀλήθειας Πλάτων, ἐμπνευσμένος κατὰ κάποιον τρόπο ἀπὸ τὸν Θεό, λέγει· «Ἐγὼ εἶμαι τέτοιος, ὥστε νὰ μὴν πείθομαι σὲ κανέναν ἄλλο, παρὰ μονάχα στὸ λόγο, ποὺ ἐξεταζόμενος μοῦ φαίνεται καλύτερος»⁸. Καὶ κατηγορεῖ ὅσους χωρὶς νοῦ καὶ γνώση πιστεύουν σὲ δοξασίες, γιατί δὲν εἶναι ὀρθό, ἐγκαταλείποντας τὸν ὀρθὸ καὶ ὑγιῆ λόγο, νὰ πιστεύουν σ' ἐκεῖνον ποὺ εἶναι γεμάτος ψεῦδος. Γιατὶ τὸ νὰ ἀπομακρύνεται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἀλήθεια εἶναι κακό, ἐνῶ τὸ νὰ λέγει τὴν ἀλήθεια καὶ ἡ γνώμη του ν' ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, εἶναι καλό. Καὶ οἱ ἄνθρωποι χωρὶς νὰ τὸ θέλουν στεροῦνται τὸ ἀγαθό, τὸ στεροῦνται ὅμως ἢ γιατί ἐξαπατήθηκαν, ἢ γιατί παρασύρθηκαν ἢ ἐξαναγκάστηκαν καὶ δὲν πίστεψαν. Ὅποιος πίστεψε, αἰχμαλωτίζεται μὲ τὴ θέλησή του, ἐνῶ ἐξαπατᾶται ὁποῖος μεταπείσθηκε, λησμονώντας ὅτι ἄλλα τὰ ἀφαιρεῖ, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτός, ὁ χρόνος, καὶ ἄλλα ὁ λόγος. Μᾶς ἐξαναγκάζει πολλές φορὲς ὁ πόνος καὶ ἡ ἀγωνία καὶ πάλι ἡ φιλονεικία καὶ ὁ θυμὸς μετὰ τὴν ἀποδοχὴ μᾶς ἀποψῆς, καὶ γενικὰ παρασύρονται ὅσοι προκλήθηκαν ἀπὸ κάποια ἡδονὴ ἢ ἐπηρεάστηκαν ἀπὸ φόβο. Ὅλες αὐτὲς εἶναι ἀλλαγὲς ἐκούσιες καὶ κανένα ἀπὸ αὐτὰ δὲν θὰ τὸ συλλάβει ποτὲ ἡ γνώση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

Ἡ ἀνθρώπινη γνώση εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν κατανόηση τῶν Γραφῶν.

Μερικοί, ποὺ νομίζουν ὅτι εἶναι ἐξυπνοί, ἔχουν τὴν ἀξίωση οὔτε τὴ φιλοσοφία ν' ἀγγίζουν, οὔτε τὴ διαλεκτικὴ, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴ φυσικὴ θεωρία νὰ μαθαίνουν, παρὰ μονάχα ἀπαιτοῦν τὴν καθαρὴ πίστη. Εἶναι σὰ νὰ ἔχουν τὴν ἀξίωση, χωρὶς καμμιά ἐπιμέλεια τοῦ ἀμπελιοῦ, ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ μαζεύουν τὰ σταφύλια. Καὶ ἀλληγορικὰ «ἄμπελος» εἶναι ὁ Κύριος¹, ἀπὸ τὸν ὁποῖο μὲ τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὴ γεωργικὴ τέχνη, τὴ σύμφωνη μὲ τὸν Λόγο, πρέπει νὰ τρυγοῦμε τὸν καρπὸ. Πρέπει νὰ κλαδέψομε, νὰ σκάψομε, νὰ στερεώσομε τὰ κλήματα καὶ νὰ κάνομε ὅλα τὰ ἄλλα. Ἡ ἐπιμέλεια τοῦ ἀμπελιοῦ χρειάζεται, νομίζω, κλαδευτῆρι καὶ σκαπάνη καὶ τ

1. Ἰω. 15, 1.

ἐκφήνη. Καθάπερ δὲ ἐν γεωργίᾳ, οὕτω καὶ ἐν ἰατρικῇ, χρηστομαθῆς ἐκεῖνος, ὁ ποικιλωτέρων μαθημάτων ἀψάμενος, ὡς βέλτιον γεωρογεῖν τε καὶ ὑγιάζειν δύνασθαι· οὕτω κἀνταῦθα χρηστομαθῆ φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέροντα, ὥστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ μουσικῆς καὶ 5 ἀπὸ γραμματικῆς καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, δρεπόμενον τὸ χρήσιμον, ἀνεπιβούλευτον φυλάσσειν τὴν πίστιν. Παροραῖται δὲ καὶ ὁ ἀθλητής, ὡς προεῖρηται, ὁ μὴ ἄλλω εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος. Αὐτίκα καὶ κυβερνήτην τὸν πολύπειρον ἐπαινοῦμεν, ὃς πολλῶν ἀνθρώπων εἶδεν ἄστεα· καὶ ἰατρον τὸν ἐν πείρᾳ πολλῶν γεγενημένον, ἧ τινες καὶ τὸν 10 ἐμπειρικὸν ἀναπλάττουσιν. Ὁ δὲ πρὸς τὸν βίον ἀναφέρων ἕκαστα τὸν ὀρθόν, ἕκ τε τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν βαρβαρικῶν ὑποδείγματα κομίζων, πολύπειρος οὗτος τῆς ἀληθείας ἰχνευτής, καὶ τῷ ὄντι πολύμητις, δίκην τῆς βασάνου λίθου (ἧδ' ἐστὶ Λυδῆ), διακρίνειν πεπιστευμένη τὸ νόθον ἀπὸ τοῦ ἰθαγενοῦς χρυσίου, καὶ ἱκανὸς ὢν χωρίζειν ὁ πολυῖδρις 15 ἡμῶν καὶ γνωστικὸς σοφιστικὴν μὲν φιλοσόσου, κομμωτικὴν δὲ γυμναστικῆς, καὶ ὀψοποικὴν ἰατρικῆς, καὶ ρητορικὴν διαλεκτικῆς, καὶ μετὰ τὰς ἄλλας τῆς κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν αἰρέσεις, αὐτῆς τῆς ἀληθείας.

Πῶς δὲ οὐκ ἀναγκαῖον περὶ νοητῶν φιλοσοφοῦντα διαλαβεῖν τὸν 20 ἐπιποθοῦντα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐπίδολον γενέσθαι; Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ διαιρεῖσθαι χρήσιμον τὰς τε ἀμφιδόλους φωνὰς, τὰς τε ὁμωνύμως ἐκφερομένας κατὰ τὰς Διαθήκας; Παρ' ἀμφιβολίαν γὰρ ὁ Κύριος τὸν διάδολον κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ σοφίζεται χρόνον· καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐνταῦθα συνορῶ, ὅπως ποτὲ ὁ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς εὐ- 25 ρετής, ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι, παράγεται, τῷ κατ' ἀμφιβολίαν ἀπατώμενος τρόπῳ. Εἰ δὲ οἱ προφηῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ τὰς τέχνας ἐγνώκεσαν, δι' ὧν τὰ κατὰ φιλοσοφίαν ἐμφαίνεται γυμνάσματα, ἀλλ' ὁ νοῦς γε τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ πνεύματος ἐπικεκερμμένως λαλούμενος, διὰ τὸ μὴ πάντων εἶναι τὴν συνεῖσαν ἀκοήν, τὰς 30 ἐντέχνους ἀπαιτεῖ πρὸς σαφήνειαν διδασκαλίας. Ἀσφαλῶς γὰρ ἐγνώκεσαν τὸν νοῦν ἐκείνων οἱ προφηῆται καὶ οἱ τοῦ Πνεύματος μαθηταί· ἐκ γὰρ πίστεως, καὶ ὡς οὐχ οἷόν τε ραδίως, ὡς τὸ Πνεῦμα εἶρηκεν· ἀλλ'

ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα, γιὰ νὰ μᾶς δώσει τὸν φαγώσιμο καρπὸ. Καὶ ὅπως στὴ γεωργία, ἔτσι καὶ στὴν ἰατρικὴ, ἐκεῖνος ἔμαθε τὰ χρηστὰ, ἐκεῖνος ποὺ γεύθηκε περισσότερα μαθήματα, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ καλλιεργεῖ καλύτερα καὶ νὰ ἀποκαθιστᾷ τὴν ὑγεία. "Ἐτσι κι ἐδῶ χρηστομαθῆ ὀνομάζω ἐκεῖνον ποὺ ἀναφέρει τὰ πάντα στὴν ἀλήθεια, ὥστε καὶ ἀπὸ τὴ γεωμετρία καὶ τὴ μουσικὴ καὶ τὴ γραμματικὴ κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φιλοσοφία, δρέποντας τὸ χρῆσιμο, νὰ φυλάμε τὴν πίστη ἀπρόσβλητη ἀπὸ ἐπιβουλές. Ὅπως προλέχθηκε, περιφρονεῖται καὶ ὁ ἀθλητὴς, ποὺ δὲν προετοιμάστηκε γιὰ τὸν ἀγῶνα². Ἐπίσης ἐπαινοῦμε καὶ τὸν πολύπειρο κυβερνήτη ποὺ «γνώρισε τὶς πόλεις πολλῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ τὸ γιατρὸ ἐκεῖνο ποὺ ἀντιμετώπισε πολλὰ περιστατικά, καὶ ἔτσι μερικοὶ φαντάζονται καὶ τὸν ἐμπειρικό. Κι ὅποιος ἀναφέρει ὀτιδήποτε στὸν ὀρθὸ βίον, προσκομίζοντας ὑποδείγματα κι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κι ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, αὐτὸς εἶναι πολύπειρος ἀνιχνευτὴς τῆς ἀλήθειας καὶ πραγματικὰ πολυμήχανος, σὰν τὴν ἐξεταστικὴ λίθο (αὐτὴ εἶναι ἡ λυδία λίθος), ποὺ πιστεύεται ὅτι διακρίνει τὸ νόθο ἀπὸ τὸ γνήσιο χρυσάφι. Κι ὅποιος ἀπὸ ἐμᾶς ἔχει μεγάλη πείρα καὶ γνωρίζει πολλά, εἶναι ἱκανὸς νὰ χωρίζει τὴ σοφιστικὴ ἀπὸ τὴ φιλοσοφία, τὴν κομμωτικὴ ἀπὸ τὴ γυμναστικὴ, τὴ μαγειρικὴ ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ, τὴ ρητορικὴ ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ, καὶ τὰ ἄλλα ρεύματα τῆς βαρβαρικῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια.

Καὶ πῶς δὲν εἶναι ἀνάγκη, ὅποιος ποθεῖ, νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ φιλοσοφώντας γιὰ τὰ νοητά; Καὶ πῶς δὲν εἶναι χρῆσιμο νὰ διαιροῦνται οἱ δισημαντες λέξεις, οἱ ὁποῖες καὶ στίς δύο Διαθηκὲς ἐκφέρονται ὁμώνυμα; Γιατὶ ἀπὸ ἀμφιβολία ὁ Κύριος ξεγελᾷ ἐπιδέξια τὸ διάβολο κατὰ τὸ χρόνο τοῦ πειρασμοῦ του. Καὶ καθόλου ἐγὼ δὲν βλέπω ἐδῶ, μὲ ποιὸ τρόπο ὁ εὐρετὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς διαλεκτικῆς, ὅπως νομίζουν μερικοὶ, παρασύρεται ἀπατημένος ἀπὸ τὸν τρόπο τῆς ἀμφιβολίας. Κι ἂν οἱ προφῆτες καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲν γνώριζαν τὶς τέχνες μὲ τὶς ὁποῖες παρουσιάζονται τὰ γυμνάσματα τῆς φιλοσοφίας, τὸ νόημα ὡστόσο τοῦ προφητικοῦ καὶ διδασκαλικοῦ πνεύματος διακηρυσσόμενο καλυμμένα, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ὅλοι τὴν ἀκοὴ ἱκανὴ ν' ἀντιλαμβάνεται, ἀπαιτεῖ γιὰ διασαφήνιση τὶς ἔντεχνες διδασκαλίες. Γιατὶ οἱ προφῆτες καὶ οἱ μαθητὲς τοῦ Πνεύματος γνώριζαν ἀλάνθαστα τὸ πνεῦμα ἐκείνων. Καὶ τὸ γνώριζαν ἀπὸ πίστη καὶ μὲ ἓνα τρόπο ὄχι εὐκόλο, ὅπως εἶπε τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ δὲν

2. Ἀντὶ τῆς γραφῆς, "ἀλλ' εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος", προτιμοῦμε τὴ γραφὴν, "ὁ μὴ ἄλλω εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος".

οὐχ οὕτως ἐκδέξασθαι μὴ μεμαθηκότας. «Τὰς δὲ ἐντολάς», φησίν, «ἀπογράψαι δισσωῶς, βουλήσει καὶ γνώσει τοῦ ἀποκρίνασθαι λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. Τίς οὖν ἢ γνώσις τοῦ ἀποκρίνασθαι, ἢ τίς καὶ τοῦ ἐρωτᾶν; Εἴη δ' ἂν αὕτη διαλεκτική. Τί δ'; οὐχὶ καὶ τὸ
5 λέγειν ἔργον ἐστὶ καὶ τὸ ποιεῖν ἐκ τοῦ Λόγου γίνεται; Εἰ γὰρ μὴ Λόγῳ πράττομεν, ἀλόγως ποιοῦμεν ἄν. Τὸ λογικὸν δὲ ἔργον κατὰ Θεὸν ἐκτελεῖται. «Καὶ οὐδὲν χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο», φησί, τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ἦ οὐχὶ καὶ ὁ Κύριος Λόγῳ πάντα ἔπρασσε, ἐργάζεται δὲ καὶ τὰ κτή-
νη ἐλαννόμενα ἀναγκάζονται τῷ φόβῳ; οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ὀρθοδοξασταὶ
10 καλούμενοι ἔργοις προσφέρονται καλοῖς, οὐκ εἰδότες ἃ ποιοῦσιν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

**Μείζονα ἐπιμέλειαν δεῖ καταβάλλειν πράττειν καλῶς,
ἢ ὁμιλεῖν καλῶς.**

Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Σωτὴρ, ἄρτον λαβὼν, πρῶτον ἐλάλησεν καὶ εὐχα-
15 ρίστησεν· εἶτα κλάσας τὸν ἄρτον προέθηκεν, ἵνα δὴ φάγωμεν λογικῶς, καὶ τὰς Γραφὰς ἐπιγνόντες, πολιτευσώμεθα καθ' ὑπακοήν. Καθάπερ δὲ οἱ λόγῳ χρώμανοι πονηρῶ, οὐδὲν τῶν ἔργῳ χρωμένων πονηρῶ διαφέρουσιν (ἢ γὰρ διαβολὴ ξίφους διάκονος, καὶ λύπην ἐμποιεῖ βλασφημία, ἐξ ὧν αἱ τοῦ θίου ἀνατροπαί· ἔργα τοῦ πονηροῦ λόγου εἶεν ἂν ταῦ-
20 τα), οὕτω καὶ οἱ λόγῳ ἀγαθῶ κεχρημένοι συνεγγίζουσι τοῖς τὰ καλὰ τῶν ἔργων ἐπιτελοῦσιν. Ἀνακτᾶται γοῦν καὶ ὁ λόγος τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπὶ καλοκαγαθίαν προτρέπει, μακάριος δὲ ὁ περιδέξιος. Οὐτ' οὖν βλασφημητέος ὁ εὐποιοητικὸς πρὸς τοῦ εὖ λέγειν δυναμένου, οὐδὲ μὴ κακιστέος ὁ οἷός τε εὖ λέγειν, πρὸς τοῦ εὖ ποιεῖν ἐπιτηδείου, πρὸς δὲ ᾧ ἐκά-
25 τερος πέφυκεν, ἐνεργούντων. Ὁ δ' οὖν τὸ ἔργον δείκνυσι, τοῦτο ἕτερος λαλεῖ, οἷον ἐτοιμάζων τῇ εὐποίᾳ τὴν ὁδὸν καὶ ἐπὶ τὴν εὐεργεσίαν ἄγων τοὺς ἀκούοντας Ἦ ἔστι γὰρ καὶ σωτήριος λόγος, ὡς καὶ ἔργον σωτήριον. Ἡ δικαιοσύνη γ' οὖν οὐ χωρὶς λόγους συνίσταται. Ὡς δὲ τὸ εὖ πάσχειν περιαιρεῖται, ἔάν τὸ εὖ ποιεῖν ἀφελούμεν, οὕτως ἢ ὑπακοὴ καὶ

μποροῦν νὰ τὸ δεχθοῦν τόσο εὐκόλα, ἂν δὲν διδαχθεῖ. «Τὶς ἐντολές», λέγει, «νὰ τὶς γράψεις διπλά, στὴ θέληση καὶ στὴ γνώση, γιὰ ν' ἀπαντᾷς μὲ λόγους ἀλήθειας σ' ἐκείνους ποὺ σέ ρωτοῦν»³. Ποιὰ εἶναι λοιπὸν ἡ γνώση ν' ἀποκρίνεται κανεὶς καὶ ποιὰ ἡ γνώση νὰ ρωτᾷ; Αὕτὴ εἶναι ἡ διαλεκτική. Τί δηλαδή; καὶ τὸ νὰ ὀμιλεῖ κανεὶς δὲν εἶναι ἔργο, καὶ τὸ ἔργο δὲν γίνεται ἀπὸ τὸ Λόγο; Γιατί, ἂν δὲν πράττομε μὲ τὸ Λόγο, θὰ πράττομε παράλογα. Καὶ τὸ λογικὸ ἔργο γίνεται σύμφωνα μὲ τὸν Θεό. «Καὶ τίποτε δὲν ἔγινε χωρὶς αὐτόν»⁴, λέγει, δηλαδή τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἡ μήπως καὶ ὁ Κύριος δὲν τὰ ἔπραττε ὅλα μὲ τὸ Λόγο; Καὶ τὰ ζῶα ἐπίσης ἐργάζονται πιεζόμενα ἀπὸ τὸ φόβο ποὺ τὰ ἀναγκάζει. Ἀλλὰ καὶ οἱ λεγόμενοι “ὀρθόδοξοι” δὲν ἐπιχειροῦν καλὰ ἔργα, ἀγνοώντας τί κάνουν;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

**Πρέπει νὰ καταβάλλομε μεγαλύτερη φροντίδα
νὰ πράττομε καλά, παρὰ νὰ μιᾶμε καλά.**

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Σωτήρας, ἀφοῦ ἔλαβε ψωμί, πρῶτα μίλησε καὶ εὐχαρίστησε, κι ἔπειτα κόβοντας τὸ ψωμί τὸ παρέθεσε, γιὰ νὰ φᾶμε λογικά, καὶ ἔχοντας τὴ γνώση τῶν Γραφῶν, νὰ πολιτευθοῦμε μὲ ὑπακοή. Κι ὅπως ὅσοι μιᾶνε πονηρὰ δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ ἐκείνους ποὺ πράττουν πονηρὰ (γιατὶ ἡ διαβολὴ εἶναι ὑπηρέτης τοῦ ξίφους καὶ ἡ βλασφημία προκαλεῖ λύπη, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προέρχονται οἱ ἀνατροπὲς τῆς ζωῆς, καθόσον αὐτὰ εἶναι ἔργα τοῦ πονηροῦ λόγου), ἔτσι κι ὅποιοι μιᾶνε καλά ταυτίζονται μὲ ἐκείνους ποὺ πραγματοποιοῦν τὰ καλά ἔργα. Κατακτᾷ λοιπὸν καὶ ὁ λόγος τὴν ψυχὴ καὶ τὴν προτρέπει στὴν καλοκαγαθία, καὶ εἶναι μακάριος ὁποῖος χρησιμοποιεῖ καὶ τὰ δύο χέρια. Οὔτε λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ μπορεῖ νὰ μιᾶ καλά πρέπει νὰ βρίζει αὐτόν ποὺ πράττει καλά, οὔτε αὐτὸς ποὺ πράττει καλά νὰ κακίζει ἐκεῖνον ποὺ εἶναι ἱκανὸς νὰ μιᾶ καλά, ἀλλὰ νὰ ἐνεργεῖ ὁ καθένας σύμφωνα μ' αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο πλάστηκε. Ὁ ἕνας λοιπὸν δείχνει τὸ ἔργο του, αὐτὸ ὁ ἄλλος τὸ κηρύττει, ἐτοιμάζοντας κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὴν πραγματοποίησιν καλῶν ἔργων τὸ δρόμο καὶ ὀδηγώντας τοὺς ἀκροατὲς στὴν πραγματοποίησιν τῶν καλῶν. Γιατὶ ὑπάρχει καὶ σωτήριος λόγος, ὅπως ὑπάρχει καὶ σωτήριο ἔργο. Ἡ δικαιοπραξία δηλαδή δὲν ἐπιτυγχάνεται χωρὶς τὸ λόγο¹. Κι ὅπως τὸ νὰ δέχεται κανεὶς τὸ καλὸ καταργεῖται, ἂν ἀφαιρεθεῖ τὸ νὰ πράτ-

1. Ματθ. 12, 37.

πίστις ἀναιρεῖται μήτε τῆς ἐντολῆς, μήτε τοῦ τὴν ἐντολήν σαφηνιούντος συμπαραλαμβανομένων. Νυνὶ δὲ ἀλλήλων ἔνεκα εὐποροῦμεν, καὶ λόγων καὶ ἔργων.

Τὴν δὲ ἐριστικὴν τε καὶ σοφιστικὴν τέχνην παραιτητέον παντε-
 5 λῶς ἐπεὶ καὶ αἱ λέξεις αὐταὶ τῶν σοφιστῶν οὐ μόνον γοητεύουσαι κλέπτουσι τοὺς πολλούς, διαζόμεναι δ' ἔσθ' ὅτε, Καδμείαν νίκην ἀπηνέγκαντο. Παντὸς γὰρ μᾶλλον ἀληθῆς ὁ ψαλμὸς ἐκεῖνος· «Ὁ δίκαιος ζήσεται εἰς τέλος, ὅτι οὐκ ὄψεται καταφθοράν, ὅτ' ἂν ἴδῃ σοφούς ἀποθνήσκοντας». Τίνας δὴ σοφούς λέγει; ἄκουσον ἐκ τῆς σοφίας Ἰησοῦ.
 10 «Οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη». Ταύτην δὴ λέγει, ἣν ἐπενόησαν τέχνηαι λεκτικαὶ τε καὶ διαλεκτικαὶ. «Ζητήσεις οὖν σοφίαν παρὰ κακοῖς, καὶ οὐχ εὐρήσεις». Κἂν πύθη πάλιν ποίαν ταύτην, «Στόμα δικαίου», φήσει σοι, «ἀποστάξει σοφίαν»· σοφία δὲ ὁμωνύμως τῇ ἀληθείᾳ ἢ σοφιστικῇ λέγεται τέχνη. Ἐμοὶ δὲ εἰκότως, οἶμαι, πρόκειται, βιοῦν μὲν
 15 κατὰ τὸν Λόγον καὶ νοεῖν τὰ σημαινόμενα, εὐγλωττίαν δὲ μήποτε ζηλοῦντα, ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ αἰνίξασθαι τὸ νοούμενον. Ὅποιώ δὲ ὀνόματι δηλοῦται τοῦτο, ὅπερ παραστήσαι θούλομαι, οὐθὲν μοι μέλει. Σωθῆναι γὰρ εὖ οἶδ' ὅτι, καὶ συνάρασθαι τοῖς σώζεσθαι γλιχομένοις, βέλτιστόν ἐστιν, οὐχὶ συνθεῖναι τὰ λεξείδια καθάπερ τὰ κόσμια. «Κἂν
 20 φυλάξης», φησὶν ὁ Πυθαγόρειος ἐν τῷ Πλάτωνος Πολιτικῷ, «τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι, πλουσιώτερος εἰς γῆρας ἀναφανήση φρονήσεως». Καὶ ἐν γε τῷ Θεαιτήτῳ εὖροις ἂν πάλιν· «Τὸ δὲ εὐχερὲς τῶν ὀνομάτων τε καὶ ρημάτων καὶ μὴ δι' ἀκριθείας ἐξεταζόμενον, τὰ μὲν πολλὰ οὐκ ἀγεννές, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ τούτου ἐναντίον, ἀνελεύ-
 25 θερον ἔστι δ' ὅτε ἀναγκαῖον». Ταῦτα, ὡς ἔνι μάλιστα, διὰ βραχέων ἐξήνεγκεν ἡ Γραφή· «Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασι γίνου», λέγουσα· ἡ μὲν γὰρ λέξεις οἷον ἐσθῆς ἐπὶ σώματος, τὰ δὲ πράγματα σάρκες εἰσὶ καὶ νεῦρα.

Οὐ χρὴ τοίνυν τῆς ἐσθῆτος πρὸ τῆς τοῦ σώματος σωτηρίας κήδεσθαι· εὐτελεῖ γὰρ οὐ μόνον δίαιταν, ἀλλὰ καὶ λόγον ἀσκητέον ἀπε-
 30 ριπτόν τε καὶ ἀπερίεργον, τῷ τὸν ἀληθῆ βίον ἐπανηρημένῳ, εἴ γε τὴν τρυφήν ὡς δολεράν τε καὶ ἄσωτον παραιτούμεθα· καθάπερ τὸ μύρον

2. Καδμεία νίκη εἶναι αὐτὴ πού προκαλεῖ τὴν καταστροφή καὶ τοῦ νικητῆ, καὶ τοῦ νικημένου. Τέτοια ἦταν ἡ νίκη τῶν Καδμείων (Θηβαίων) πάνω στους ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, ἡ τῶν Σπαρτιατῶν μεταξύ τους.

τει κανείς τὸ καλό, ἔτσι καὶ ἡ ὑπακοή καὶ ἡ πίστη ἀναιροῦνται, ἂν δὲν συνυπάρχουν ἡ ἐντολή καὶ ἐκεῖνος ποὺ θὰ διασαφηνίσει τὴν ἐντολή. Τώρα ὅμως ἔχομε ἀφθονα καὶ τὰ δύο, καὶ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα.

Ἄλλὰ τὴν ἐριστική καὶ τὴ σοφιστική τέχνη πρέπει νὰ τίς ἀποφύγομε τελείως. Γιατὶ καὶ οἱ ἴδιες οἱ λέξεις τῶν σοφιστῶν δὲν ἐξαπατοῦν μόνο γοητεύοντας τοὺς πολλοὺς, ἀλλὰ μερικὲς φορὲς ἐξαναγκάζοντάς τους κερδίζουν Καδμεία νίκη³. Περισσότερο ἀληθινὸς λοιπὸν ἀπὸ ὅλους εἶναι ὁ Ψαλμὸς ἐκεῖνος ποὺ λέγει· «Ὁ δίκαιος θὰ ζήσει ὡς τὸ τέλος, γιατί δὲν θὰ γνωρίσει φθορά, ὅταν δεῖ τοὺς σοφοὺς νὰ πεθαίνουν»⁴. Καὶ ποιὸς ὅμως λέγει σοφοὺς; Ἀκουσε ἀπὸ τὴ σοφία τοῦ Ἰησοῦ· «Δὲν εἶναι σοφία ἡ γνώση τῆς πονηρίας»⁴. Μ' αὐτὴν δηλαδή ἐννοεῖ τὴ γνώση ποὺ ἐπινόησαν οἱ τέχνες τῶν λέξεων καὶ τῆς διαλεκτικῆς. «Θὰ ζητήσεις λοιπὸν σοφία κοντὰ στοὺς κακοὺς καὶ δὲν θὰ βρεῖς»⁵. Κι ἂν ρωτήσεις πάλι, ποιά εἶναι αὐτή; θὰ σοῦ πεῖ· «Τὸ στόμα τοῦ δικαίου εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἀποστάξει σοφία»⁶. Σοφία βέβαια μὲ τὸ νόημα τῆς ἀλήθειας λέγεται ἡ σοφιστική τέχνη. Ἐγὼ ὅμως θεωρῶ, καὶ νομίζω εὐλόγα, τὸ νὰ ζῶ σύμφωνα μὲ τὸ Λόγο καὶ νὰ κατανοῶ ἐκεῖνα ποὺ θέλει νὰ πεῖ. Τὴν εὐγλωττία νὰ μὴν τὴ ζηλεύω ποτέ, ἀλλὰ ν' ἀρκοῦμαι στὸν ὑπαινιγμὸ μόνο τοῦ νοήματος. Μὲ ποιά τώρα λέξη δηλώνεται αὐτὸ ποὺ θέλω νὰ πῶ, δὲν μ' ἐνδιαφέρει καθόλου. Γιατὶ γνωρίζω καλά, ὅτι τὸ νὰ σωθοῦν καὶ νὰ βοηθήσεις ἐκείνους ποὺ ἐπιθυμοῦν τὴ σωτηρία, εἶναι τὸ καλύτερο, καὶ ὄχι νὰ συνθέτεις τὰ λεξείδια, ὅπως τὰ κοσμήματα. «Κι ἂν τηρήσεις», λέγει ὁ Πυθαγόρειος στὸν *Πολιτικό* τοῦ Πλάτωνος, «τὴν ἀδιαφορία γιὰ τὰ ὀνόματα, στὰ γηρατειά σου θὰ γίνεις πλουσιώτερος σὲ φρόνηση»⁷. Καὶ στὸν *Θεαίτητο* θὰ βρεῖς τὸ ἐξῆς· «Ἡ προχειρότητα στὴ χρῆση τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ρημάτων δίχως πολὺ ἀκριβῆ ἐξέταση, δὲν εἶναι τίς πιὸ πολλές φορὲς ἀγένεια, ἀλλὰ μάλλον εἶναι τὸ ἀντίθετό του, ἀνελεύθερο· εἶναι ὅμως κάποτε ἀναγκαῖο»⁸. Αὐτά, ὅσο βέβαια ἦταν δυνατό, διατύπωσε συντομώτερα ἡ Γραφή λέγοντας· «Μὴν ἀπασχολεῖσαι πολὺ μὲ τίς λέξεις» ἡ λέξη εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἔνδυμα τοῦ σώματος, ἐνῶ τὰ πράγματα εἶναι σάρκες καὶ νεῦρα.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ φροντίζομε γιὰ τὸ ἔνδυμα πρὶν ἀπὸ τὴ σωτηρία τοῦ σώματος. Πρέπει δηλαδή ὄχι μόνο ν' ἀκολουθεῖ δίαιτα λιτή, ἀλλὰ καὶ νὰ μιᾶ χωρὶς περιττὲς καὶ περιεργές λέξεις ὅποιος ἔχει προτιμήσει τὴν ἀληθινὴ ζωὴ, ἐφόσον βέβαια ἀρνηθοῦμε τὴν τρυφή ὡς δολερὴ

3. Ψαλμ. 48, 10-11.

6. Παροιμ. 10, 31.

4. Σοφ. Σειρ. 19, 22.

7. *Πολιτεία*, 261, ε.

5. Παρμ. 14, 6

8. *Θεαίτητος*. 184 c.

καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ Λακεδαιμόνιοι, δολερὰ μὲ τὰ ἴματα, δολερὰ δὲ τὰ χρίσματα ὑπολαβόντες ὀρθῶς, καὶ ὀνομάσαντες· ἐπεὶ μὴτε ἐκεῖνη καλὴ σκευασία τροφῆς, ἢ πλείω τῶν τρεφόντων ἔχουσα τὰ ἡδύσματα, μὴτε λόγου χρῆσις ἀστεία ἢ τέρπειν μᾶλλον ἢ ὠφελεῖν τοὺς ἀκούοντας δυναμένη. Μούσας σειρήνων ἠδίους ἠγεῖσθαι Πυθαγόρας παραινεῖ· τὰς σοφίας ἀσκεῖν μὴ μετὰ ἡδονῆς διδάσκων, ἀπατηλὸν δὲ τὴν ἄλλην διελέγχων ψυχαγωγίαν. Σειρήνας δὲ παραπλεύσας, εἷς ἀρκεῖ· καὶ τῇ Σφιγγὶ ἀποκρινάμενος ἄλλος εἷς· εἰ δὲ βούλεσθε, μηδὲ εἷς. Οὐκὸν πλατύνειν τὰ φυλακτήρια χρὴ ποτε, κενοδοξίαν ζηλοῦντας· 10 ἀρκεῖ δὲ τῷ γνωστικῷ κἂν εἷς μόνος ἀκροατῆς εὐρεθῆ. Ἔστι γ' οὖν ἀκούσαι καὶ Πινδάρου τοῦ Βοιωτίου γράφοντος· «Μὴ πρὸς ἅπαντας ἀναρρηξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον· Ἔσθ' ὅτε πιστοτάταις σιγᾶς ὁδοῖς. Κέντρος δὲ μάχας ὁ κρατιστεύων λόγος». Διατείνεται οὖν εὖ μάλᾳ ὁ μακάριος Ἀπόστολος παραινῶν ἡμῖν «μὴ λογομαχεῖν τε δι' οὐδὲν χρήσιμον 15 ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκουόντων, τὰς δὲ θεβήλους κenoφωνίας περιίστασθαι· ἐπὶ πλεῖον γὰρ προκόπτουσιν ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἔξει».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Τίς ἡ κοσμικὴ σοφία τε καὶ φιλοσοφία,
20 ἣν ὁ Ἀπόστολος βούλεται ἡμᾶς φεύγειν.

Αὕτη οὖν «ἡ σοφία τοῦ κόσμου μωρία παρὰ Θεῶν ἐστίν»· καὶ τούτων «τῶν σοφῶν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμούς, ὅτι εἰσὶ μάταιοι». Μηδεὶς τοίνυν καυχάσθω, ἐν ἀνθρωπίνῃ προανέχων διανοίᾳ. Εὖ γάρ τοι ἐν τῷ Ἱερεμῖα γέγραπται· «Μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ 25 αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ κανχόμενος, συνιέναι καὶ γινώσκειν, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ

9. Ὁ Πυθαγόρας ἔλεγε ὅτι εἶναι διπλῆ ἢ διαφορὰ τῶν ἡδονῶν. Τῇ μία, ποῦ διακρίνεται γιὰ τὴν πολυτέλειά της καὶ ἀναφέρεται στὴν κοιλιά καὶ τὰ ἀφροδίσια, τὴν παρομοίαζε μὲ τὶς ἀνδροφόνες ὠδὲς τῶν σειρήνων, ἐνῶ τὴν ἄλλη, ποῦ ἀναφέρεται στὰ καλὰ καὶ δίκαια, ποῦ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴ ζωή, καὶ εἶναι ὅμοια γλυκεῖα πρὸς τὸ παρὸν καὶ ἀμεταμέλητη στὸ μέλλον, ἔλεγε ὅτι μοιάζει μὲ κάποια ἀρμονία τῶν Μουσῶν.

καὶ ἄσωτη, ὅπως τ' ἀρώματα καὶ τὴν πορφύρα οἱ παλαιοὶ Λακεδαιμόνιοι, οἱ ὅποιοι ὀρθὰ θεώρησαν ἀπατηλὰ τὰ φορέματα καὶ ἀπατηλὰ τὰ μυρωδικὰ καὶ ὀρθὰ τὰ χαρακτήρισαν, καθόσον οὔτε ἐκείνη ἢ παρασκευὴ τροφῆς εἶναι καλή, πὺν περιλαμβάνει περισσότερες νοστιμιές ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν τροφή, οὔτε ἢ χρῆση τοῦ λόγου ἢ γεμάτη εὐγένεια, πὺν μπορεῖ νὰ τέρπει μᾶλλον, παρὰ νὰ ὠφελεῖ τοὺς ἀκροατές. Ὁ Πυθαγόρας προτρέπει νὰ θεωροῦμε τὶς Μοῦσες πὺν εὐχάριστες ἀπὸ τὶς σειρῆνες, διδάσκοντας νὰ μὴν ἐπιδεικνύομε σοφία χρησιμοποιώντας τρόπους ἡδονῆς, καὶ ἐλέγχοντας ὡς ἀπατηλὴ τὴν ἄλλη ψυχαγωγία⁹. Γιὰ νὰ παραπλεύσει τὶς σειρῆνες, εἶναι ἀρκετὸς ἓνας ἄνδρας, κι ἄλλος ἓνας ν' ἀποκριθεῖ στὴ Σφίγγα· κι ἂν θέλετε οὔτε ἓνας. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ πλατύνομε ποτὲ τὰ φυλακτήριά μας, ἀπὸ ζῆλο γιὰ τὴ ματαιοδοξία¹⁰. Ὁ ἄνθρωπος τῆς γνώσης ἱκανοποιεῖται ἂν βρεθεῖ ἕστω κι ἓνας μόνο ἀκροατής. Μποροῦμε ν' ἀκούσομε καὶ τὸν Πίνδαρο τὸν Βοιωτὸ πὺν λέγει· «Δὲν πρέπει σ' ὅλους ν' ἀποκαλύψεις τὸν ἀρχαῖο λόγο· κάποτε εἶναι ἀσφαλέστεροι οἱ δρόμοι τῆς σιγῆς. Ὁ νικητὴς λόγος εἶναι τὸ κίνητρο γιὰ τὴ μάχη. Πάρα πολὺ σωστὰ λοιπὸν ὁ μακάριος Ἀπόστολος μᾶς συμβουλεύει λέγοντάς· «νὰ μὴν λογομαχοῦν γιὰ κάτι πὺν δὲν εἶναι χρήσιμο, ἀλλὰ καταστρέφει ἐκείνους πὺν ἀκοῦν· τὶς κούφιεσ φλυαρίες νὰ τὶς ἀποφεύγουν, γιὰτί θὰ προχωρήσουν περισσότερο στὴν ἀσέβεια καὶ ἡ διδασκαλία τους θα ξαπλωθεῖ σὰν γάγγραινα»¹¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'.

Ποιὰ εἶναι ἡ κοσμικὴ σοφία καὶ φιλοσοφία πὺν ὁ Ἀπόστολος θέλει ν' ἀποφεύγομε.

Αὐτὴ λοιπὸν «ἡ σοφία τοῦ κόσμου εἶναι μπροστὰ στὸν Θεὸ μωρία» καὶ αὐτῶν «τῶν σοφῶν οἱ διαλογισμοὶ γνωρίζει ὁ Κύριος ὅτι εἶναι μάταιοι»¹. Νὰ μὴν καυχίεται λοιπὸν κανένας ἐπαιρόμενος γιὰ τὴν ἀνθρώπινη διάνοια. Ἐπιτυχημένα λοιπὸν ἔχει γραφεῖ στὸν Ἱερεμία· «Νὰ μὴν καυχίεται ὁ σοφὸς γιὰ τὴ σοφία του· νὰ μὴν καυχίεται ὁ ἰσχυρὸς γιὰ τὴν ἰσχύ του· νὰ μὴν καυχίεται ὁ πλούσιος γιὰ τὰ πλούτη του· ἀλλὰ γι' αὐτὸ νὰ καυχίεται ὅποιος καυχίεται· ὅτι συναισθάνεται καὶ γνωρίζει ὅτι ἐγὼ εἶμαι

10. Πρὸβλ. Ματθ. 23, 5· «Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις· πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν».

11. Β' Τιμ. 2, 14-16-17.

1. Α' Κορ. 3, 19-20.

κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτι ἐν τούτοις τὸ θέλημά μου, λέγει Κύριος». «Ἴνα μὴ πεποισμένοι ᾖμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς», ὁ Ἀπόστολός φησιν, «ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Ὁ γὰρ πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπὸ οὐδενὸς ἀνακρίνεται». Ἐπαῖω δὲ κάκεινων αὐτοῦ· «Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μηδεὶς ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, μηδὲ ὑπεισέρχηται ὁ συλαγωγῶν». Καὶ πάλιν· «Βλέπετε οὖν, μὴ τις ἔσται ὑμᾶς ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν»· φιλοσοφίαν μὲν οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ τὴν Ἐπικούρειον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς πράξεσιν τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος, διαβάλλων πρόνοιαν ἀναιροῦσαν καὶ ἡδονὴν ἐκθειάζουσαν, καὶ εἰ δὴ τις ἄλλη τὰ στοιχεῖα ἐκτετίμηκε, μὴ ἐπιστήσασα τὴν ποιητικὴν αἰτίαν τούτοις, μηδὲ ἐφαντάσθη τὸν Δημιουργόν.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Στωϊκοί, ὧν καὶ αὐτῶν μέμνηται, σῶμα ὄντα τὸν Θεὸν διὰ τῆς ἀτμοστάτης ὕλης πεφοιτηκέναι λέγουσιν οὐ καλῶς «Παράδοσιν δὲ ἀνθρωπίνην» τὴν λογικὴν τερθρείαν λέγει. Διὸ κάκεινα ἐπιστέλλει· «Τὰς νεωτέρας ζητήσεις φεύγετε»· μειρακιώδεις γὰρ αἰτιαῦται φιλονεικίαι. «Ἄρετὴ δὲ οὐ φιλομειράκιον», ὁ φιλόσοφος λέγει Πλάτων· καὶ τὸ ἀγώνισμα ἡμῶν, κατὰ τὸν Λεοντῖνον Γοργίαν, διττῶν δὲ ἀρετῶν δεῖται, τόλμης καὶ σοφίας τόλμης μὲν, τὸ κίνδυνον ὑπομεῖναι, σοφίας δὲ, τὸ αἶνιγμα γινῶναι. Ὁ γὰρ τοι Λόγος, καθάπερ τὸ κήρυγμα τὸ Ὀλυμπιάσι, καλεῖ μὲν τὸν βουλόμενον, στεφανοῖ δὲ τὸν δυνάμενον ἀκίνητον μὲν, ὅτι πρὸς ἀλήθειαν, καὶ τῷ ὄντι ἀργὸν οὐ βούλεται εἶναι τὸν πιστεύσαντα ὁ Λόγος, «Ζητεῖτε, γάρ, καὶ εὐρήσετε», λέγει, ἀλλὰ τὴν ζήτησιν εἰς εὐρεσιν περαιοῖ, τὴν καινὴν ἐξελάσας φλυαρίαν, ἐγκρίνων δὲ τὴν ὀχυροῦσαν τὴν πίστιν ἡμῖν θεωρίαν. «Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ», φησὶν ὁ Ἀπόστολος διακρίνειν δηλονότι τὰ ὑπὲρ αὐτῶν λεγόμενα μεμαθηκόσι, καὶ

1. Α' Κορ. 3, 19-20.

2. Ἱερ. 9, 23-24.

3. Β' Κορ. 1, 9-10· Α' Κορ. 5, 15.

4. Κολ. 2, 4· 8.

5. Κολ. 2, 8.

6. Πράξ. 17, 18.

ὁ Κύριος ποῦ χαρίζει τὸ ἔλεός του καὶ ἐκδηλώνει τὴν κρίση του καὶ τὴ δικαιοσύνη του πάνω στὴ γῆ. Γιατὶ σ' αὐτὰ βρῖσκεται τὸ θέλημά μου, λέγει ὁ Κύριος»². «Γιὰ νὰ μὴ στηρίζομε τὴν ἐμπιστοσύνη μας στὸν ἑαυτό μας, ἀλλὰ στὸν Θεὸ ποῦ ἀνασταίνει τοὺς νεκρούς», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «στὸν Θεὸ ποῦ μᾶς ἔσωσε ἀπὸ ἓνα τέτοιο θάνατο, ὥστε ἡ πίστη μας νὰ μὴ στηρίζεται στὴ σοφία τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ στὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ ὁ πνευματικὸς ἄνθρωπος τὰ ἐννοεῖ ὅλα, ἀλλὰ τὸν ἴδιο δὲν τὸν ἐννοεῖ κανένας μὴ πνευματικὸς»³. Γνωρίζω ὅμως καὶ τὰ ἐξῆς ἐκείνου· «Σᾶς τὰ λέγω αὐτὰ, γιὰ νὰ μὴ σᾶς παρασύρει κάποιος μὲ τὴν ἀληθοφάνεια τῶν λόγων του, οὔτε νὰ ὑπεισέλθει ἀνάμεσά σας ἐκεῖνος ποῦ θὰ σᾶς αἰχμαλωτίσει»⁴. Καὶ πάλι· «Προσέχετε λοιπὸν μήπως βρεθεῖ κάποιος ποῦ θὰ σᾶς αἰχμαλωτίσει μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν καθαρὴ ἀπάτη, κατὰ τὴν παράδοση τῶν ἀνθρώπων καὶ σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν Χριστό»⁵. Κι ὁ Παῦλος κατηγορεῖ τὴ φιλοσοφία, ὄχι ὅλη, ἀλλὰ τὴν Ἐπικούρεια, ποῦ τὴν ἀναφέρει καὶ στὶς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, καὶ ποῦ ἀναιρεῖ τὴν πρόνοια καὶ ἐκθειάζει τὴν ἡδονὴ καὶ ὅποια ἄλλη φιλοσοφία ἐκτιμᾷ τὰ στοιχεῖα, χωρὶς νὰ βάζει νὰ προΐσταται σ' αὐτὰ ἡ ποιητικὴ αἰτία, οὔτε νὰ φανταστεῖ τὸν Δημιουργό.

Ἄλλὰ καὶ οἱ Στωϊκοί⁶, ποῦ τοὺς ἀναφέρει κι αὐτούς, λένε ὄχι ὀρθά, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι σῶμα καὶ ὅτι διέρχεται καὶ ἀπὸ τὴν πιὸ εὐτελεῆ ὕλη. «Ἀνθρώπινη παράδοση» ὀνομάζει τὸ λογικὸ ψέλλισμα. Γι' αὐτὸ γράφει στὴν ἐπιστολὴ του καὶ τὰ ἐξῆς· «Ν' ἀποφεύγετε τὶς νεώτερες⁷ (νεανικές, μωρές) συζητήσεις, γιατί αὐτὲς μοιάζουν μὲ φιλονεικίες παιδιῶν». Καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων λέγει, ὅτι «ἡ ἀρετὴ δὲν ἀγαπᾷ τὰ παιδιᾶ». Ὁ δικός μας ἀγώνας, σύμφωνα μὲ τὸν Γοργία τὸ Λεοντίνο, χρειάζεται δύο ἀρετές, τόλμη καὶ σοφία· τόλμη, γιὰ νὰ ὑπυμείνομε τὸν κίνδυνο, καὶ σοφία, γιὰ νὰ καταλάβομε τὸ αἰνίγμα. Γιατὶ ὁ Λόγος βέβαια, ὅπως καὶ τὸ κήρυγμα στὴν Ὀλυμπία, καλεῖ ἐκεῖνον ποῦ θέλει, στεφανώνει ὅμως αὐτὸν ποῦ μπορεῖ. Ὁ Λόγος δὲν θέλει νὰ εἶναι ὅποιος πίστεψε ἀκίνητος κι ἀληθινὰ ἀδρανής, γιατί λέγει, «νὰ ζητᾶτε, καὶ θὰ βρεῖτε»⁸, ἀλλὰ τὴ ζήτηση πρὸς εὕρεση τὴ σταματᾷ ἀποκρούοντας τὴ νέα φλυαρία καὶ ἐγκρίνοντας τὴ θεωρία ποῦ θωρακίζει τὴν πίστη. «Αὐτὸ σᾶς τὸ λέγω, γιὰ νὰ μὴ σᾶς ἐξαπατᾷ κάποιος μὲ τὴν ἀληθοφάνεια τῶν λόγων του»⁹, λέγει ὁ Ἀπόστολος· νὰ ξεχωρίζουν δηλαδὴ μαθαίνοντας ὅσα λέγονται ἀπὸ αὐτούς καὶ ν'

7. Μᾶλλον «μωράς», ὅπως γράφει Β' Τιμ 2, 23, ἐνῶ 2, 22 ἔχει «νεωτερικῶς».

8. Ματθ. 7, 7.

9. Κολ. 2, 4.

ἀπαντᾶν πρὸς τὰ ἐπιφερόμενα διδεδαγμένοις. «Ὡς οὖν παρελάβετε Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον, ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν αὐτῷ καὶ θεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει». Πειθῶ δὲ ἡ θεβαίωσις τῆς πίστεως. «Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν» ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστὸν «διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης», τῆς ἀναιρούσης τὴν Πρόνοιαν, «κατὰ παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων»· ἡ γὰρ κατὰ τὴν θείαν παράδοσιν φιλοσοφία ἴσθησι τὴν πρόνοιαν καὶ θεβαιοῖ, ἧς ἀναιρεθείσης, μῦθος ἡ περὶ τὸν Σωτῆρα οἰκονομία φαίνεται «κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν», φερομένων ἡμῶν. Ἡ γὰρ ἀκόλουθος Χριστῷ διδασκαλία καὶ τὸν Δημιουργὸν ἐκθειάζει, καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν κατὰ μέρος ἄγει, καὶ τρεπτὴν καὶ γενητὴν οἶδε τὴν τῶν στοιχείων φύσιν, καὶ πολιτεύεσθαι εἰς δύναμιν ἐξομοιωτικὴν τῷ Θεῷ διδάσκει, καὶ τὴν οἰκονομίαν ὡς ἡγεμονικόν, τῆς ἀπάσης προῖεσθαι παιδείας.

15 Στοιχεῖα δὲ σέβουσι, Διογένης μὲν τὸν ἀέρα, Θαλῆς δὲ τὸ ὕδωρ, Ἴππασος δὲ τὸ πῦρ, καὶ οἱ τὰς ἀτόμους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ὄνομα ὑποδύομενοι, ἄθεοί τινες ἀνθρωπίσκοι καὶ φιλήδονοι. «Διὰ τοῦτο προσεύχομαι», φησὶν, «ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα». Ἐπεὶ «ὅτε ἦμεν νήπιοι», φησὶν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, «ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι. Ὁ δὲ νήπιος, κἂν κληρονόμος ᾖ, οὐδὲν δούλου διαφέρει, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς». Νήπιοι οὖν καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἐὰν μὴ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπανδρωθῶσιν. Εἰ γὰρ «οὐ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδείας μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρως», ἀλλὰ γ' οὖν σπέρμα ἐστὶν Ἀβραάμ, τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας τὸ ἴδιον εἰληφὸς δωρεάν.

«Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος ὢν», καὶ μηδέπω ἐπιστάμενος τὸν λόγον, καθ' ὃν πεπίστευκε καὶ ἐνεργεῖ, μήτε ἀπο-

10. Κολ. 2, 6-7.

13. Γαλ. 4, 3· 1-2.

11. Κολ. 2, 8.

14. Γεν. 21, 10. Γαλ. 4, 30.

12. Φιλιπ. 1, 9-10.

15. Ἐβρ. 5, 14· 13.

ἀπαντοῦν σὰ ἐρωτήματα πού τοὺς ὑποβάλλουν. «Ὅπως λοιπὸν παραλάβετε τὸν Κύριό μας Ἰησοῦ Χριστό, νὰ βαδίζετε σύμφωνα μ' αὐτόν, ριζωμένοι σ' αὐτόν καὶ οἰκοδομώντας τὴ ζωὴ σας σ' αὐτόν καὶ σταθεροποιούμενοι στὴν πίστη»¹⁰. «Προσέχετε, μήπως βρεθεῖ κάποιος καὶ σὰς ἀποσπᾶσει» ἀπὸ τὴν πίστη σας στὸν Χριστό «μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴν κενὴ ἀπάτη», πού ἀπορρίπτει τὴν Πρόνοια, «σύμφωνα μ' αὐτὰ πού κυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων»¹¹. Γιατὶ ἡ σύμφωνη μὲ τὴ θεία παράδοση φιλοσοφία ἐγκαθιστᾷ τὴν Πρόνοια μέσα στὸν κόσμον καὶ τὴν ἐπιβεβαιώνει, γιατί, ἂν αὐτὴ ἀπορριφθεῖ, ἀποδεικνύεται μῦθος ἢ σχετικὴ μὲ τὸν Σωτῆρα οἰκονομία, ἀφοῦ ἔμεῖς συμπεριφερόμαστε τότε «σύμφωνα μὲ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν Χριστό»¹¹. Γιατὶ ἡ διδασκαλία πού συμφωνεῖ μὲ τὸν Χριστό, καὶ τὸν Δημιουργὸ ἐκθειάζει, καὶ τὴν Πρόνοια τὴν ὀδηγεῖ ὡς τὰ ἐπιμέρους, καὶ γνωρίζει ὅτι ἡ φύση τῶν στοιχείων μεταβάλλεται καὶ γίνεται διαρκῶς, καὶ διδάσκει νὰ ἔχομε τὴ δύναμη πού ἐξομοιώνει μὲ τὸν Θεό, προτάσσοντας σέ ὅλη τὴν παιδεία τὴν οἰκονομία ὡς κυρίαρχη δύναμη.

Ἐκτὸς τῶν στοιχείων τιμοῦν, ὁ Διογένης τὸν ἀέρα, ὁ Θαλῆς τὸ νερό, ὁ Ἴππασος τὴ φωτιὰ, καὶ ἐκεῖνοι πού ἔθεσαν ὡς ἀρχὲς τὰ ἄτομα, παίρνοντας τὸ ὄνομα τῆς φιλοσοφίας κάποια ἄθεα ἀνθρωπάκια καὶ φιλήδονα. «Γι' αὐτὸ προσεύχομαι», λέγει, «νὰ γίνεται ἡ ἀγάπη σας ὅλο καὶ περισσότερη καὶ νὰ συνοδεύεται ἀπὸ ἀληθινὴ γνώση καὶ σωστὴ κρίση, γιὰ νὰ διακρίνετε ποῖο εἶναι τὸ συμφέρον σας»¹². Γιατὶ, «ὅταν ἤμασταν ἀνήλικοι», λέγει ὁ ἴδιος Ἀπόστολος, «ἤμασταν ὑποδουλωμένοι σὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Καὶ τὸ ἀνήλικο παιδί, ἀκόμα κι ἂν εἶναι κληρονόμος, δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ δούλο μέχρι τὸ διάστημα πού ὄρισε ὁ πατέρας του»¹³. Ἀνήλικοι λοιπὸν εἶναι καὶ οἱ φιλόσοφοι ἂν δὲν φθάσουν διὰ τοῦ Χριστοῦ στὴν ἀνδρική ἡλικία. Γιατὶ, ἂν καὶ «δὲν θὰ κληρονομήσει ὁ γιὸς τῆς δούλης μαζί μὲ τὸν γιὸ τῆς ἐλευθέρης»¹⁴, εἶναι ὡστόσο γενιὰ τοῦ Ἀβραάμ, πού ἔλαβε τὸ μερίδιό του δωρεὰν χωρὶς νὰ τοῦ ἔχει ὑποσχεθεῖ.

«Ἡ στερεὰ τροφή εἶναι γιὰ τοὺς τέλειους, πού ἀπὸ τὴ συνήθεια ἔχουν τὰ αἰσθητήριά τους γυμνασμένα γιὰ νὰ διακρίνουν τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακό. Γιατὶ, καθένας πού πίνει ἀκόμα γάλα, δὲν ἔχει δοκιμάσει τὸ λόγο τῆς δικαιοσύνης, ἐπειδὴ εἶναι νήπιος»¹⁵. Δὲν γνώρισε ἀκόμα τὸ λόγο γιὰ τὸν ὁποῖο πίστεψε καὶ ἐνεργεῖ¹⁶, οὔτε μπορεῖ ν' ἀποδώσει σ' αὐτόν τὴν αἰτία.

16. «Ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ καθὼς ἔστι ἀληθῶς, λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν» Α' Θεοσ. 2, 13.

δοῦναι δυνάμενος τὴν αἰτίαν ἐν αὐτῷ. «Πάντα δὲ δοκιμάζετε», ὁ Ἀπόστολός φησι, «καὶ τὸ καλὸν κατέχετε», τοῖς πνευματικοῖς λέγων, τοῖς ἀνακρίνουσι πάντα κατὰ ἀλήθειαν λεγόμενα, πότερον δοκεῖ ἢ οὕτως ἔχεται τῆς ἀληθείας «Παιδεία δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾶται, καὶ αἱ πληγαὶ 5 καὶ οἱ ἔλεγχοι διδῶσι παιδείαν σοφίας», οἱ μετ' ἀγάπης δηλονότι ἔλεγχοι. «Καρδία γὰρ εὐθεῖα ἐκζητεῖ γνῶσιν», ὅτι ὁ ζητῶν τὸν Θεὸν εὐρήσει γνῶσιν μετὰ δικαιοσύνης, οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτήν, εἰρήνην εὖρον. «Καὶ γνώσομαι», φησὶν, «οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν»· τοὺς δοκῆσει σοφοὺς καὶ οἰομένους εἶναι, οὐκ 10 ὄντας δὲ σοφοὺς, ἐπιρραπίζων γράφει· «Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»· οὐ τῷ μὴ ἀληθεῖ, ἀλλὰ καθ' ὑπόληψιν πιθανῷ· «ἐν δυνάμει» δέ, εἶπε· μόνη γὰρ ἡ ἀλήθεια δυνατή. Καὶ πάλιν· «Εἴ τις δοκεῖ ἐγνωκέναι τι, οὐπω ἔγνω καθὸ δεῖ γνῶναι»· οὐ γὰρ ποτε ἡ ἀλήθεια οἴησις, ἀλλ' ἡ μὲν «ὑπόληψις τῆς γνώσεως φυσιοῦ» καὶ τύφου ἐμπύμπλησιν 15 «οἰκοδομεῖ δὲ ἡ ἀγάπη», μὴ περὶ τὴν οἴησιν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναστρεφόμενη. Ὅθεν, «Εἴ τις ἀγαπᾷ, οὗτος ἔγνωσται», λέγει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Τὰ τῆς πίστεως μυστήρια οὐ δεῖ πᾶσι κοινολογεῖσθαι.

Ἐπεὶ δὲ μὴ μόνη παράδοσις καὶ πάνδημος τῷ γε αἰσθημένῳ τῆς 20 μεγαλειότητος τοῦ λόγου, ἐπικρουπτέον οὖν τὴν ἐν μυστηρίῳ λαλουμένην σοφίαν, ἣν ἐδίδαξεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἦδη γ' οὖν καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης πυρὶ καθαίρεται τὴν γλῶτταν, ὡς εἰπεῖν δυνηθῆναι τὴν ὄρασιν καὶ οὐδὲ τὴν γλῶτταν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκοὰς ἀγνίζεσθαι προσήκει ἡμῖν, εἴ γε τῆς ἀληθείας μεθεκτοὶ εἶναι πειρώμεθα. Ταῦτα ἦν 25 ἐμποδῶν τοῦ γράφειν ἐμοί, καὶ νῦν ἔτι εὐλαβῶς ἔχω, ἧ φησὶν, «Ἐμπροσθεν τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας μὴ βάλλειν, μὴ ποτε καταπατήσωσι τοῖς ποσὶ, καὶ στραφέντες ρήξωσιν ἡμᾶς». Χαλεπὸν γὰρ τοὺς περὶ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καθαροὺς ὄντως καὶ διαυγεῖς ἐπιδειῖξαι λόγους

17. Α' Θεσσ. 5, 21.

19. Α' Κορ. 4, 19.

18. Παρμ. 15, 14.

20. Α' Κορ. 4, 20.

«Νὰ τὰ δοκιμάζετε ὅλα», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «καὶ νὰ κρατᾶτε τὸ καλό»¹⁷, λέγοντάς τα αὐτὰ στοὺς πνευματικούς ἀνθρώπους, πὺ ἐξετάζουν ὅλα ὅσα λέγονται σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθεια, ζητώντας νὰ μάθουν ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο, ἔτσι τοὺς φαίνονται, ἢ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. «Ἡ παιδεία πὺ δὲν ἐλέγχεται πλανᾶται· τὰ χτυπήματα καὶ οἱ ἔλεγχοι ἀποφέρουν τὴ σοφὴ παιδεία», φυσικὰ οἱ ἔλεγχοι πὺ γίνονται ἀπὸ ἀγάπη. Γιατὶ «ἡ ἀνυπόκριτη καρδιὰ ζητεῖ τὴ γνώση»¹⁸· γιατί ὅποιος ζητᾶ τὸν Θεὸ θὰ βρεῖ τὴ γνώση πὺ τὴ συνοδεύει ἢ δικαιοσύνη, κι ὅποιοι τὴ ζήτησαν σωστὰ, βρῆκαν τὴν εἰρήνη. «Καὶ θὰ προσέξω», λέγει, ὅχι τὸ λόγο αὐτῶν πὺ ἔχουν ἔπαρση, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴ τους»¹⁹. Καὶ δίνοντας ράπισμα στοὺς δοκησίσοφους καὶ σ' ὅσους νομίζουν πὺ εἶναι σοφοί, ἐνῶ δὲν εἶναι, γράφει. «Γιατὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν βρῖσκεται στὰ λόγια»²⁰, τὰ μὴ ἀληθινὰ, ἀλλὰ πιθανὰ κατὰ τὴ γνώμη κάποιου. Εἶπε ἐπίσης «στὴ δύναμη», γιατί μόνο ἡ ἀλήθεια εἶναι δυνατὴ. Καὶ πάλι· «Ἄν κάποιος ἔχει τὴν ἐντύπωση ὅτι ξέρει κάτι, δὲν ξέρει ἀκόμα, ὅπως πρέπει νὰ ξέρει»²¹, γιατί ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἔπαρση, ἀλλὰ «ἡ ἐντύπωση γιὰ γνώση ὀδηγεῖ στὴν ἔπαρση» καὶ γεμίζει ἀπὸ ἀλαζονεία, ἐνῶ «αὐτὴ πὺ οἰκοδομεῖ εἶναι ἡ ἀγάπη», ὅχι ὅταν στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴν ἔπαρση, ἀλλὰ ὅταν ζεῖ μὲ τὴν ἀλήθεια. Γι' αὐτὸ λέγει· «Ἄν ἀγαπᾶ κάποιος τὸν Θεὸ, αὐτὸς ἔχει γνωρισθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ»²².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'.

Τὰ μυστήρια τῆς πίστεως νὰ μὴν κοινολογοῦνται σὲ ὄλους.

Ἐπειδὴ δὲν εἶναι κατάλληλη γιὰ τὴν ἀλήθεια μόνη ἡ παράδοση πὺ κοινολογεῖται σ' αὐτὸν πὺ ἔχει ἀντιληφθεῖ τὴ μεγαλειότητα τοῦ Λόγου, πρέπει νὰ μείνει κρυφὴ ἢ σοφία πὺ τὴ δίδαξε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ πὺ ἐκφράζεται μὲ μυστικὸ τρόπο. Ἦδη καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας καθαίρει τὴ γλώσσα μὲ τὴ φωτιὰ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐκφράσει τὸ ὄραμά του¹. Κι ὅχι μόνο τὴ γλώσσα, ἀλλὰ πρέπει νὰ καθαίρομε καὶ τὴν ἀκοή, ἂν ἐπιδιώκομε νὰ γίνομε κοινωνοὶ τῆς ἀλήθειας. Αὐτὰ μ' ἐμπόδιζαν νὰ γράψω, ἀλλὰ καὶ τώρα ἀκόμα διστάζω, καθὼς λέγει, «νὰ μὴ βάζομε τὰ μαργαριτάρια μπροστὰ στοὺς χοίρους, μήπως τὰ καταπατήσουν μὲ τὰ πόδια τους κι ὕστερα γυρίσουν καὶ μᾶς ξεσχίσουν»². Γιατὶ εἶναι δύσκολο νὰ φανερωθοῦν οἱ ἀληθινὰ καθαροὶ καὶ διαυγεῖς λόγοι γιὰ τὸ ἀληθινὸ φῶς σὲ

21. Α' Κορ. 8, 2· 1.

22. Α' Κορ. 8, 3.

1. Ἡσ. 6, 6-7.

2. Ματθ. 7, 6.

ἀκροατῶν τοῖς ὑώδεσί τε καὶ ἀπαιδεύτοις· σχεδὸν γὰρ οὐκ ἔστι τούτων
 πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελαστότερα ἀκούσματα, οὐδ' αὖ πρὸς τοὺς
 εὐφεῖς θαυμασιώτερά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερα. «Ψυχικὸς δὲ ἄνθρω-
 πος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστιν».
 5 Σοφοὶ δὲ οὐκ ἐκφέρουσιν ἐκ στόματος, ἃ διαλογίζονται ἐν συνεδρίῳ.
 «Ἄλλ' ὃ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς», φησὶν ὁ Κύριος, «κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωμά-
 των», τὰς ἀποκρύφους τῆς ἀληθοῦς γνώσεως παραδόσεις, ὑψηλῶς καὶ
 ἐξόχως ἐρμηνευόμενας ἐκδέχεσθαι κελεύων· καὶ καθάπερ ἠκούσαμεν
 εἰς τὸ οὖς, οὕτω καὶ παραδιδόναι οἷς δέον· οὐχὶ δὲ πᾶσιν ἀναίδην ἐκδι-
 10 δόναι τὰ ἐν παραβολαῖς εἰρημένα πρὸς αὐτούς, παραγγέλλων. Ἄλλ'
 ἔστι τῷ ὄντι ἢ τῶν ὑπομνημάτων ὑποτύπωσις, ὅσα διασποράδην καὶ
 διερρημιμένως ἐγκατεσπαρμένην ἔχουσι τὴν ἀλήθειαν, ὅπως ἂν λάθοι
 τοὺς δίκην κολοιῶν σπερμολόγους· ἐπὰν δὲ ἀγαθοῦ τύχῃ γεωργοῦ,
 ἐκφύσει τε ἕκαστον αὐτῶν, καὶ τὸν πυρὸν ἀναδείξει.

15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

**Ἐπασαὶ αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ περιέχουσι
 σπέρμα τι ἀληθείας.**

Μιᾶς τοίνυν οὔσης τῆς ἀληθείας (τὸ γὰρ ψεῦδος μυρίας ἐκτροπὰς
 ἔχει), καθάπερ αἱ Βάκχαι τὰ τοῦ Πενθέως διαφορήσασαι μέλη, αἱ τῆς
 20 φιλοσοφίας τῆς τε βαρβάρου, τῆς τε Ἑλληνικῆς αἰρέσεις, ἐκάστη, ὅπερ
 ἔλαχεν, ὡς πᾶσαν ἀνχεῖ τὴν ἀλήθειαν. Φωτὸς δ', οἶμαι, ἀνατολῇ πάντα
 φωτίζεται. Σύμπαντες οὖν Ἑλληνέες τε καὶ βάρβαροι, ὅσοι τὰληθοῦς
 ὠρέχθησαν, οἱ μὲν οὐκ ὀλίγα, οἱ δὲ μέρος τι εἶπερ ἄρα τοῦ τῆς ἀληθείας
 λόγου ἔχοντες ἀναδειχθεῖεν. Ὁ γ' οὖν αἰὼν τοῦ χρόνου τὸ μέλλον καὶ
 25 τὸ ἐνεστώς, αὐτὰρ δὴ καὶ τὸ παρωχηκὸς ἀκαριαίως συνίστησι· πολὺ δὲ
 πλέον δυνατωτέρα τοῦ αἰῶνος ἢ ἀλήθεια συναγαγεῖν τὰ οἰκεῖα σπέρ-
 ματα, κἂν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐκπέση γῆν. Πάμπολλα γὰρ τῶν παρᾶ
 ταῖς αἰρέσεσι δοξαζομένων εὐροῖμεν ἂν, ὅσαι μὴ τέλεον ἐκκεκώφηνται,
 μηδὲ ἐξετημήθησαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ
 30 γυναικωνίτιδες ἀποκοψάμεναι τὸν Χριστόν· εἰ καὶ ἀλλήλοις ἀνόμοια
 εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γε καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦνται. Ἡ γὰρ ὡς
 μέλος, ἢ ὡς εἶδος, ἢ ὡς γένος, εἰς ἓν συνέπεται. Ἡδὴ δὲ καὶ ἡ ὑπάτη,

ἀνθρώπους ὅμοιους μὲ χοίρους καὶ ἀπαίδευτους. Δὲν ὑπάρχουν δηλαδή γιὰ τοὺς πολλοὺς πιὸ ἀξιογέλαστες ἀνακοινώσεις ἀπὸ αὐτά, οὔτε πάλι γιὰ τοὺς εὐφυεῖς πιὸ θαυμάσια καὶ πιὸ ἔνθεα. «Ὁ ἄνθρωπος τῶν αἰσθήσεων δὲν δέχεται τὰ δῶρα τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· γιατί εἶναι γι' αὐτὸν ἀνοησίες»³. Ἐνῶ οἱ σοφοὶ δὲν διατυπώνουν τοὺς διαλογισμοὺς τους στὶς συγκεντρώσεις. «Ἀλλὰ αὐτὸ πὺ ἀκοῦτε στὸ αὐτί», λέγει ὁ Κύριος, «νὰ τὸ διακηρύξετε ἀπὸ τοὺς ἑξῶστες»⁴, προστάζοντάς μας νὰ δεχόμεστε μὲ ὑψηλὴ καὶ ἑξαιρετὴ ἑρμηνεία τὶς ἀπόκρυφες παραδόσεις τῆς ἀληθινῆς γνώσης. Καὶ ὅπως τὶς ἀκούσαμε στὸ αὐτί, ἔτσι νὰ τὶς παραδίνομε καὶ σ' ἐκείνους πὺ πρέπει, παραγγέλλοντάς νὰ μὴν ἀνακοινώνομε σ' ὅλους ἀνοιχτὰ ὅσα εἰπώθηκαν σ' ἐκείνους μὲ παραβολές. Ἀλλὰ ὑπάρχει μιὰ διατύπωση τῶν ὑπομνημάτων σὲ ὅσα ἔχουν διάσπαρτη κι ἐδῶ κι ἐκεῖ ριγμένη τὴν ἀλήθεια, πρὸς διαφυγὴ τῶν ὁμοίων μὲ φλύαρες κίσσεσ σπερμολόγων. Κι ὅταν αὐτὰ ἐπιτύχουν ἕναν καλὸ γεωργό, θὰ φυτρώσει καθένα ἀπὸ αὐτὰ καὶ θ' ἀναδείξει τὸν σπόρο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'.

Ὅλες οἱ φιλοσοφικὲς σχολὲς περιέχουν κάποιο σπέρμα ἀλήθειας.

Ὄντας λοιπὸν μία ἡ ἀλήθεια (γιατὶ τὸ ψεῦδος ἔχει μύριες παραλλαγές), ὅπως ἀκριβῶς οἱ Βάκχες πὺ ἀπέσπασαν τὰ μέλη τοῦ Πενθέως, ἔτσι τὰ ρεῦματα τῆς βαρβαρικῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἔχοντας καθένα ὅ,τι τοῦ ἔλαχε, καυχιέται πὺ εἶναι ὅλη ἡ ἀλήθεια. Μὲ τὴν ἀνατολὴ τοῦ φωτὸς ὅλα, νομίζω, φωτίζονται. Ὅλοι λοιπὸν μαζί, Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, ὅσοι ὀρέχθηκαν τὸ ἀληθινό, θὰ παρουσιαστοῦν νὰ ἔχουν οἱ Ἕλληνες ὄχι λίγα καὶ οἱ βάρβαροι ἕνα μέρος τῆς ἀλήθειας πὺ ἀπέκάλυψε ὁ Λόγος. Ἡ αἰωνιότητα δηλαδή βάζει μαζί σὲ μιὰ στιγμή τὸ μέλλον καὶ τὸ παρόν, ὅπως βέβαια καὶ τὸ παρελθόν. Ἀλλὰ πολὺ πιὸ δυνατὴ ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα εἶναι ἡ ἀλήθεια νὰ μαζέψει τὰ σκόρπια σπέρματά της ἀκόμα κι ἂν πέσουν σὲ ξένη γῆ. Γιατὶ θὰ βροῦμε πᾶμπολλες ἀπὸ τὶς δοξασίες τῶν αἱρέσεων, ὅσες δὲν ἔχουν γίνει τελείως ἀνόητες, οὔτε ἀποκόπηκαν ἀπὸ τὴ φυσικὴ τους ἀκολουθία, ὅπως οἱ γυναῖκες τοῦ γυναικωνίτη ἀπέκοψαν τὸν ἄνδρα, δηλαδή τὸν Χριστό, ἂν καὶ φαίνονται ἀνόμοιες μεταξύ τους, ὅπως ὁμολογοῦνται στὸ γένος καὶ σὲ ὅλη τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ἡ ὡς μέλος ἡ ὡς εἶδος ἡ ὡς γένος συμπίπτουν σὲ ἕνα. Ἡ ἀνώτατη

3. Α' Κορ. 2, 14.

4. Ματθ. 10, 27.

ἐναντία τῇ νεάτῃ οὐσα, ἀλλ' ἄμφω γε ἁρμονία μία· ἐν τε ἀριθμοῖς ὁ ἄρτιος τῶ περιττῶ διαφέρεται, ὁμολογοῦσι δὲ ἄμφω τῇ ἀριθμητικῇ· ὡς τῶ σχήματι ὁ κύκλος, καὶ τὸ τρίγωνον, καὶ τὸ τετράγωνον, καὶ ὅσα τῶν σχημάτων ἀλλήλων διενήνοχεν, ἀτὰρ καὶ ἐν τῶ κόσμῳ παντὶ τὰ μέρη 5 σύμπαντα, κἂν διαφέρεται πρὸς ἄλληλα, τὴν πρὸς τὸ ὅλον οἰκειότητα διαφυλάττει.

Οὕτως οὖν ἢ τε θάρβαρος, ἢ τε Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, τὴν αἰδίων ἀλήθειαν σπαραγμὸν τινα οὐ τῆς Διονύσου μυθολογίας, τῆς δὲ τοῦ Λόγου τοῦ ὄντος αἰεὶ θεολογίας πεποιήται· ὁ δὲ τὰ διηρημένα συνθεῖς 10 αὐθις καὶ ἐνοποιήσας, τέλειον τὸν Λόγον ἀκινδύνως εὐ ἴσθ' ὅτι κατόψεται, τὴν ἀλήθειαν. Γέγραπται γ' οὖν ἐν τῷ Ἑκκλησιαστικῷ· «Καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν, οἳ δὴ ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἡ καρδιά μου εἶδε πολλά· σοφίαν καὶ γνῶσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην ἔγνω ἔτι. Καί γε τοῦτό ἐστι προαίρεσις πνεύματος, ὅτι ἐν 15 πλήθει σοφίας πλήθος γνώσεως». Ὁ δὲ τῆς παντοδαπῆς σοφίας ἔμπειρος, οὗτος κυρίως ἂν εἴη γνωστικός. Αὐτίκα γέγραπται· «Περισσεῖα γνώσεως τῆς σοφίας ζωοποιήσει τὸν παρ' αὐτῆς». Πάλιν τε αὐτὸν βεβαιοῖ σαφέστερον τὰ εἰρημένα ἢ δε ἢ ρῆσις· «Πάντα ἐνώπια τοῖς νοοῦσι· τὰ δὲ πάντα Ἑλληνικά ἐστι καὶ βαρβαρικά· θάτερα δὲ οὐκ ἔτι πάντα. Ὁρ- 20 θᾶ δέ, τοῖς βουλομένοις ἀπενέγκασθαι αἴσθησιν. ᾿Ανθαιρεῖσθε παιδεῖαν, καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσίου δεδοκμασμένον»· ἀνθαιρεῖσθε δὲ καὶ αἴσθησιν χρυσίου καθαροῦ· «κρείσσων γὰρ σοφία λίθων πολυτελῶν· πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἄξιον αὐτῆς».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

25

Ἡ παρ' Ἑλλησι διαδοχὴ τῶν φιλοσόφων.

Φασὶ δὲ Ἑλληνες, μετὰ γε Ὀρφέα καὶ Λῖνον καὶ τοὺς παλαιότατους παρὰ σφίσι ποιητάς, ἐπὶ σοφία πρώτους θαυμασθῆναι τοὺς ἐπτά, τοὺς ἐπικληθέντας σοφούς, ὧν τέσσαρες μὲν ἀπὸ Ἀσίας ἦσαν, Θαλῆς

1. Ἀπολογία Ἰουστίνου· «Ἐκαστος γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θεοῦ Λόγου τὸ συγενὲς ὄρων, καλῶς ἐφθέγγετο». «Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπείου διδασκαλίας φαίνονται τὰ ἡμέτερα· διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸν φανέντα δι' ἡμᾶς Χριστὸν γεγονέναι, καὶ σῶμα, καὶ λόγον, καὶ ψυχὴν· ὅσα γὰρ καλῶς αἰεὶ ἐφθέγγαντο καὶ εὐρον οἱ φιλοσοφήσαντες ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγου μέρος εὐρέσεως καὶ θεωρίας ἐστὶ

δηλαδή χορδή εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν κατώτατη, καὶ οἱ δύο ὁμως ἀποτελοῦν μία ἄρμονία. Καὶ στοὺς ἀριθμοὺς πάλι ὁ ἀρτιος διαφέρει ἀπὸ τὸν περιττό, βρίσκονται ὁμως σὲ συμφωνία στὴν ἀριθμητικὴ, ὅπως κατὰ τὸ σχῆμα ὁ κύκλος καὶ τὸ τρίγωνο καὶ τὸ τετράγωνο καὶ ὅσα σχήματα διαφέρουν μεταξύ τους. Καὶ στὸν κόσμο ὅλον ὅλα τὰ μέρη, καὶ ἂν ἀκόμα διαφέρουν μεταξύ τους, φυλάγουν τὴν οἰκειότητά τους μὲ τὸ ὅλο.

Ἔτσι λοιπόν, τόσο ἡ βαρβαρικὴ ὅσο καὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία προξένησαν στὴν ἀθάνατη ἀλήθεια κάποιον σπάρραγμα¹, ὄχι βέβαια τοῦ μύθου τοῦ Διονύσου, ἀλλὰ τῆς θεολογίας τοῦ Λόγου ποὺ ὑπάρχει πάντοτε. Καὶ ὅποιος ξανασυνδέσει πάλι τὰ χωρισμένα καὶ τὰ ἐνοποιήσει, μάθε ὅτι θὰ δεῖ ἀκίνδυνα τὸν τέλειο Λόγο, τὴν ἀλήθεια. Ἐχει γραφεῖ λοιπόν στὸν Ἐκκλησιαστή· «Ἐδωσε καὶ ἄλλη σοφία σὲ ὅλους ὅσοι ἦρθαν πρὶν ἀπὸ ἐμένα στὴν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἡ καρδιά μου ἔμαθε πολλά, σοφία, γνώση, παραβολές, καὶ ἀκόμα καὶ ἐπιστήμη. Καὶ αὐτὸ βέβαια εἶναι προ-ἐκλογή τοῦ Πνεύματος, γιατί σὲ πλῆθος σοφίας ὑπάρχει πλῆθος γνώσης»². Καὶ ὅποιος εἶναι κάτοχος τῆς κάθε εἴδους σοφίας, αὐτὸς κυριολεκτικὰ θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ἄνθρωπος τῆς γνώσης. Καὶ πάλι γράφει· «Ἡ ἀφθαρσία τῆς γνωστικῆς σοφίας θὰ δώσει ζωὴ σ' ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἔχει»³. Καὶ πάλι βεβαιώνει σαφέστερα ὅσα εἰπώθηκαν αὐτῇ ἐδῶ ἢ ῥῆση· «Εἶναι ὅλα μπιστὰ στὰ μάτια ἐκείνων ποὺ σκέφτονται»⁴. Ἡ λέξη «ὅλα» δηλώνει τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ βαρβαρικὰ· γιατί τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο δὲν εἶναι ὅλα. Καὶ εἶναι ὀρθὰ γιὰ ὅσους θέλουν ν' ἀποκομίσουν γνώση. «Προτιμῆστε τὴν παιδεία καὶ ὄχι τὸ ἀσήμι· τὴ γνώση ἀπὸ τὸ δοκιμασμένο χρυσάφι»⁵. Ἀπὸ τὸ καθαρὸ χρυσάφι προτιμῆστε τὴν αἴσθηση. «Εἶναι ἀνώτερη ἢ σοφία ἀπὸ πολύτιμους λίθους· ὅτιδῆποτε ἀκριβοῦς πράγμα δὲν εἶναι ἀντάξιό της»⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'.

Διαδοχὴ φιλοσόφων στοὺς Ἕλληνες.

Οἱ Ἕλληνες λένε ὅτι μετὰ τὸν Ὄρφέα καὶ τὸν Λῆνο καὶ τοὺς παλαιότερους ποιητὲς τους, πρῶτοι θαυμάστηκαν γιὰ τὴ σοφία τους ἐκεῖνοι ποὺ ὀνομάσθηκαν ἑπτὰ σοφοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ τέσσερες ἦταν ἀπὸ τὴν

πονηθέντα αὐτοῖς ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ τοῦ Λόγου ἐγνώρισαν, ὅς ἐστι Χριστός, καὶ ἐναντία ἑαυτοῖς πολλάκις

2. Ἐκκλ. 1, 16-18.

3. Ἐκκλ. 7, 12.

4. Παρμ. 8, 9.

5. Παρμ. 8, 10.

6. Παρμ. 8, 11.

τε ὁ Μιλήσιος, καὶ Βίας ὁ Πριηνεύς, καὶ Πιπτακὸς ὁ Μιτυληναῖος, καὶ
 Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος· δύο δὲ ἀπὸ Εὐρώπης, Σόλων τε ὁ Ἀθηναῖος,
 καὶ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος τὸν δὲ ἑβδομον, οἱ μὲν Περιάνδρον εἶναι
 λέγουσι τὸν Κορίνθιον, οἱ δὲ Ἀνάχαρσιν τὸν Σκύθην, οἱ δὲ Ἐπιμενί-
 5 δην τὸν Κρηῖτα, ὃν Ἑλληνικὸν οἶδε προφήτην, οὗ μέμνηται ὁ ἀπόστο-
 λος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ, λέγων οὕτως· «Εἶπέ τις ἐξ
 αὐτῶν ἴδιος προφήτης οὕτω· Κρηῖτες αἰεὶ ψεῦσαι, κακὰ θηρία, γαστέ-
 ρες ἀργαί· καὶ ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής». Ὁρᾷς ὅπως καὶ τοῖς
 Ἑλλήνων προφήταις δίδωσὶ τι τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἐπαισχύνεται,
 10 πρὸς τε οἰκοδομὴν καὶ πρὸς ἐντροπὴν διαλεγόμενός τινων. Ἑλληνικοῖς
 συγχεῖσθαι ποιήμασι; Πρὸς γ' οὖν Κορινθίους (οὐ γὰρ ἐνταῦθα μό-
 νον), περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως διαλεγόμενος, ἱαμβεῖω συγκέ-
 χρηται τραγικῶ· «Τί μοι ὄφελος», λέγων, «εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται;
 Φάγωμεν καὶ πίνωμεν, αὖριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. Μὴ πλανᾶσθε· φθεί-
 15 ρουσιν ἤδη χρήσθ' ὁμιλίαι κακαί». Οἱ δὲ Ἀκουσίλαον τὸν Ἀργεῖον ἐγ-
 κατέλεξαν τοῖς ἐπτὰ σοφοῖς ἄλλοι δὲ Φερεκύδην τὸν Σύριον. Πλάτων
 δὲ ἀντὶ Περιάνδρου, ὡς ἀναξίου σοφίας, διὰ τὸ τετυρανηκέναι, ἀντι-
 κατατάττει Μύσωνα τὸν Χηνέα.

Ὡς μὲν οὖν κάτω που τῆς Μωϋσέως ἡλικίας οἱ παρ' Ἑλλησι σοφοὶ
 20 γεγόνασι, μικρὸν ὕστερον δειχθήσεται, ὁ δὲ τρόπος τῆς παρ' αὐτοῖς
 φιλοσοφίας, ὡς Ἑβραϊκὸς καὶ αἰνιγματώδης, ἤδη ἐπισκεπτέος Βρα-
 χυλογίαν γοῦν ἠσπάζοντο τὴν παραινετικὴν, τὴν ὠφελμιωτάτην. Αὐ-
 τήκα Πλάτων πάλαι τὸ διὰ σπουδῆς γεγονέναι τόνδε τὸν τρόπον λέγει,
 κοινῶς μὲν πᾶσιν Ἑλλησιν, ἐξαιρέτως δὲ Λακεδαιμονίοις καὶ Κρησὶ
 25 τοῖς εὐνομοτάτοις· Τὸ μὲν οὖν, «Γνωθὶ σαυτόν», οἱ μὲν Χίλωνος ὑπει-
 λήφασι, Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ Περί θεῶν, Θαλοῦ, Ἀριστοτέλης δὲ τῆς
 Πυθίας Δύναται δὲ τὴν γνώσιν ἐγκελεύεσθαι μεταδιώκειν. Οὐκ ἔστι
 γὰρ ἄνευ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας εἰδέναι τὰ μέρη· δεῖ δὴ τὴν γένεσιν τοῦ
 κόσμου πολυπραγμονῆσαι, δι' ἧς καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν κατα-
 30 μαθεῖν ἐξέσται. Πάλιν αὖ Χίλωνι τῷ Λακεδαιμονίῳ ἀναφέρουσι τό,
 «Μηδὲν ἄγαν», Στρατῶν δὲ ἐν τῷ Περί εὐρημάτων Στρατοδήμῳ τῷ

Ἄσια, ὁ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὁ Βίας ὁ Πριηνεύς, ὁ Πιπτακός ὁ Μυτιληναῖος, καὶ ὁ Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος· δύο ἦταν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην· Ὁ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος καὶ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος· ἕβδομος ἄλλοι λένε πὼς εἶναι ὁ Περίανδρος ὁ Κορίνθιος, ἄλλοι ὁ Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης, καὶ ἄλλοι ὁ Ἐπιμενίδης ὁ Κρητικός. Αὐτὸν τὸν θεωρεῖ Ἑλληνα προφήτη καὶ τὸν ἀναφέρει ὁ ἀπόστολος Παῦλος στὴν ἐπιστολὴ τοῦ στὸν Τίτο μὲ τὰ ἐξῆς· «Εἶπε κάποιος ἀπὸ αὐτούς, προφήτης δικός τους, τὰ ἐξῆς· Οἱ Κρηῖτες εἶναι πάντοτε ψεῦτες, κακὰ θηρία, ποὺ τρέφουν μονάχα τὴν κοιλιὰ τους. Καὶ ἡ μαρτυρία αὐτὴ εἶναι ἀληθινή»¹. Βλέπεις ὅτι καὶ στοὺς Ἑλληνες προφῆτες παρέχει μέρος τῆς ἀλήθειας καὶ δὲν διστάζει νὰ μιλήσει ἔτσι, ὥστε νὰ οἰκοδομηθοῦν καὶ νὰ ντραποῦν μερικοί, χρησιμοποιώντας ἑλληνικά ποιήματα; Πρὸς τοὺς Κορινθίους πάλι (ὄχι βέβαια ἐδῶ μονάχα), μιλώντας γιὰ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν, χρησιμοποίησε τὸν τραγικὸ ἰαμβικὸ στίχο, λέγοντας· «Ποιὸ τὸ ὄφελός μου, ἂν οἱ νεκροὶ δὲν θ' ἀναστηθοῦν; Ἄς φᾶμε κι ἄς πιοῦμε, ἀφοῦ αὔριο παθαίνομε. Μὴν ξεγελιέστε “Φθείρουν τὰ χρηστὰ ἦθη οἱ κακὲς συντροφιές”»². Ἄλλοι πάλι συγκατέλεξαν στοὺς ἑπτὰ σοφοὺς τὸν Ἀκουσίλαο ἀπὸ τὸ Ἄργος, καὶ ἄλλοι τὸν Φερεκύδη τὸν Σύριο. Ὁ Πλάτων στὴ θέση τοῦ ἀνάξιου γιὰ φιλοσοφία Περιάνδρου, ποὺ ἄσκησε ἐξουσία τυράννου, τοποθετεῖ τὸν Μύσωνα τὸν Χηνέα.

Ὅτι βέβαια οἱ Ἑλληνες εἶναι μετὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωυσῆ, θὰ τὸ δείξω λίγο πιὸ κάτω. Τώρα πρέπει νὰ ἐξεταστῆ ὁ τρόπος τῆς φιλοσοφίας τους, ποὺ ὑπῆρξε Ἑβραϊκὸς καὶ αἰνιγματικὸς. Ἀκολουθοῦσαν λοιπὸν τὶς ὀλιγόλογες παραινέσεις, ποὺ εἶναι ὠφελιμότητες. Ὁ Πλάτων πάλι λέγει, ὅτι αὐτὸς ὁ τρόπος ἀπὸ παλαιὰ χρησιμοποιήθηκε κοινὰ ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἑλληνες καὶ κατεξοχὴν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμόνιους καὶ τοὺς Κρητικούς, ποὺ εἶχαν τοὺς καλύτερους νόμους. Τὸ ρητὸ δηλαδὴ “Γνῶθι σ' αὐτόν”, ἄλλοι τὸ θεωροῦν ὅτι εἶναι τοῦ Χίλωνος, ὁ Χαμαιλέων στὸ ἔργο του *Περὶ Θεοῦ* λέγει ὅτι εἶναι τοῦ Θαλῆ, ἐνῶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει ὅτι εἶναι τῆς Πυθίας. Μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνα παράγγελμα γιὰ τὴν ἐπιδίωξι τῆς γνώσης. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατόν, ἂν δὲν γνωρίζεις τὴν οὐσία τοῦ ὄλου, νὰ γνωρίζεις τὰ μέρη. Ἐπομένως πρέπει νὰ ἐξετάσομε λεπτομερῶς τὴ γένεσι τοῦ κόσμου, ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ μπορέσομε νὰ κατανοήσομε καὶ τὴ φύσι τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ Χίλωνα πάλι τὸν Λακεδαιμόνιο ἀποδίδουν τό, «Μὴν πράττεις τίποτε μὲ ὑπερβολή». Ὁ Στράτων στὸ ἔργο του “Περὶ εὐρημά-

2. Α' Κορ. 15, 32-33.

Τεγεάτη προσάπτει τὸ ἀπόφθεγμα· Δίδυμος δὲ Σόλωνι αὐτὸ ἀνατίθησιν ὥσπερ ἀμέλει Κλεοβούλω τό, «Μέτρον ἄριστον». Τὸ δ', «Ἐγγύα, παρὰ δ' ἄτα», Κλεομένης μὲν ἐν τῷ Περὶ Ἑσιόδου Ὀμήρω φησὶ προειρηθῆναι διὰ τούτων·

5 Δειλαί τοι δειλῶν τε καὶ ἐγγύαι ἐγγυάασθαι·

οἱ δὲ περὶ Ἀριστοτέλη Χίλωνος αὐτὸ νομίζουσι· Δίδυμος δὲ Θαλοῦ φησιν εἶναι τὴν παραίνεσιν. Ἐπειτα ἐξῆς τό, «Πάντες ἄνθρωποι κακοί», ἢ, «Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων κακοί» (διχῶς γὰρ ἐκφέρεται τὸ αὐτὸ ἀπόφθεγμα), οἱ περὶ Σωτάδαν τὸν Βυζάντιον Βίαντος λέγουσιν
10 εἶναι· καὶ τό, «Μελέτη πάντα καθαιρεῖ», Περιάνδρου τυγχάνειν βούλονται· ὁμοίως δὲ τὴν, «Γνῶθι καιρόν», παραίνεσιν Πιπτακοῦ καθεστάναι. Ὁ μὲν οὖν Σόλων Ἀθηναίσις, Πιπτακὸς δὲ Μιτυληναίσις ἐνομοθέτησαν. Ὁψὲ δὲ Πυθαγόρας, ὁ Φερεκύδους γνώριμος, φιλόσοφον ἑαυτὸν πρῶτος ἀνηγόρευσε. Φιλοσοφίας τοίνυν μετὰ τοὺς προειρημένους
15 ἄνδρας τρεῖς γεγόνασι διαδοχαί, ἐπώνυμοι τῶν τόπων, περὶ οὓς διέτριψαν· Ἰταλικὴ μὲν ἢ ἀπὸ Πυθαγόρου, Ἰωνικὴ δὲ ἢ ἀπὸ Θαλοῦ, Ἐλεατικὴ δὲ ἢ ἀπὸ Ξενοφάνους. Πυθαγόρας μὲν οὖν Μνησάρχου, Σάμιος, ὡς φησιν Ἰππόβοτος ὡς δὲ Ἀριστόξενος ἐν τῷ «Πυθαγόρου Βίῳ» καὶ Ἀρίσταρχος, καὶ Θεόπομπτος, Τυρρηνὸς ἦν ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος
20 ἢ Τύριος ὥστε εἶναι, κατὰ τοὺς πλείστους, τὸν Πυθαγόραν βάρβαρον τὸ γένος.

Ἄλλὰ καὶ Θαλῆς, ὡς Λεάνδρος καὶ Ἡρόδοτος ἱστοροῦσι, Φοῖνιξ ἦν, ὡς δὲ τινες ὑπειλήφασιν, Μιλήσιος μόνος οὗτος δοκεῖ τοῖς τῶν Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβληκέναι· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνα-
25 γράφεται, ὥσπερ οὐδὲ Φερεκύδου τοῦ Συρίου, ᾧ Πυθαγόρας ἐμαθήτευσεν. Ἄλλ' ἢ μὲν ἐν Μεταποντίῳ τῆς Ἰταλίας, ἢ κατὰ Πυθαγόραν φιλοσοφία ἢ Ἰταλική, κατεγήρασεν. Ἀναξίμανδρος δὲ Πραξιδάμου Μιλήσιος, Θαλῆν διαδέχεται· τοῦτον δὲ Ἀναξιμένης Εὐρουστράτου Μιλήσιος, μεθ' ὃν Ἀναξαγόρας Ἠγησιδούλου Κλαζομένιος Οὗτος

των” ἀποδίδει τό ἀπόφθεγμα στὸν Στρατόδημο τὸν Τεγεάτη. Ὁ Δίδυμος τό ἀποδίδει στὸν Σόλωνα, ὅπως βέβαια ἀποδίδει καὶ στὸν Κλεόβουλο τό ρητό: “Τό ἄριστο εἶναι τό μέτρο”. Καὶ τὸ ἄλλο «ἐγγυήσου, ἢ τιμωρία εἶναι κοντά», ὁ Κλεομένης στὸ ἔργο του *Περὶ τοῦ Ἡσιόδου*, λέγει ὅτι ἔχει εἰπωθεῖ πρῶτα ἀπὸ τὸν Ὀμηρο μὲ τὰ ἑξῆς:

“Ἀχρηστες οἱ ἐγγυήσεις πού δίνονται γιὰ τοὺς ἀχρηστους”³.

Οἱ Ἀριστοτελικοὶ πάλι νομίζουν ὅτι αὐτό εἶναι τοῦ Χίλωνος. Ὁ Δίδυμος λέγει, ὅτι ἡ γνώμη εἶναι τοῦ Θαλῆ. Κι ἔπειτα αὐτό: “Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοί”, ἢ “οἱ πῶς πολλοὶ ἄνθρωποι εἶναι κακοί” (γιατί τὸ ἴδιο ἀπόφθεγμα ἐκφέρεται μὲ αὐτοὺς τοὺς δύο τρόπους) οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Βυζάντιο Σωτάδης λένε ὅτι εἶναι τοῦ Βίαντα· καὶ τὸ ἄλλο, “Ἡ μελέτη νικᾷ τὰ πάντα”, θέλουν ν’ ἀνήκει στὸν Περίανδρο. Ἐπίσης καὶ τῆ συμβουλή, “Νὰ διακρίνεις τὴν εὐκαιρία”, λένε ὅτι εἶναι τοῦ Πιπτακοῦ. Ὁ Σόλων δηλαδὴ νομοθέτησε στοὺς Ἀθηναίους καὶ ὁ Πιπτακὸς στοὺς Μυτιληναίους. Τέλος ὁ Πυθαγόρας, ὁ γνωστὸς τοῦ Φερεκύδη, ἀναγόρευσε πρῶτος τὸν ἑαυτό του φιλόσοφο. Διαδοχικὰ λοιπὸν σύμφωνα μὲ τοὺς ἄνδρες πού προμνημονεύσαμε ἀναπτύχθηκαν τρεῖς σχολές τῆς φιλοσοφίας, πού ἔχουν τὸ ὄνομα τῶν τόπων, ὅπου αὐτοὶ ἔζησαν. Ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα ἢ Ἰταλική, ἀπὸ τὸν Θαλῆ ἢ Ἰωνική, καὶ ἀπὸ τὸν Ξενοφάνη ἢ Ἑλεατική. Ὁ Πυθαγόρας, γιὸς τοῦ Μνησάρχου, ἦταν Σάμιος, ὅπως λέγει ὁ Ἰππόβοτος· ὅπως ὅμως λέγει ὁ Ἀριστόξενος στὸ βίο τοῦ Πυθαγόρα, ὁ Ἀρίσταρχος καὶ ὁ Θεόπομπος, ἦταν Τυρρηνός· ἐνῶ ὅπως λέγει ὁ Νεάνδης ἦταν Σύριος ἢ Τύριος. Ἐτσι, σύμφωνα μὲ τοὺς περισσότερους, ὁ Πυθαγόρας εἶχε βαρβαρική καταγωγή.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Θαλῆς, ὅπως διηγοῦνται ὁ Λεάνδρος καὶ ὁ Ἡρόδοτος, ἦταν Φοίνικας, ἐνῶ ὅπως ὑπέθεσαν μερικοὶ ἦταν Μιλήσιος. Μόνο γι’ αὐτὸν ὑπάρχει ἡ γνώμη ὅτι συναντήθηκε μὲ τοὺς προφῆτες τῶν Αἰγυπτίων. Δάσκαλός του δὲν ἀναγράφεται κανένας. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν Φερεκύδη τὸν Σύριο, κοντὰ στὸν ὁποῖο μαθήτευσε ὁ Πυθαγόρας. Ἀλλὰ ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ Πυθαγόρα, ἢ Ἰταλική, πού λειτούργησε στὸ Μεταπόντιο τῆς Ἰταλίας, ἔφτασε στὸ τέλος τῆς. Καὶ ὁ Ἀναξίμανδρος τοῦ Πραξιδάμου, ὁ Μιλήσιος, διαδέχεται τὸν Θαλῆ, κι αὐτὸν πάλι τὸ διαδέχθηκε ὁ Ἀναξιμένης τοῦ Εὐρυστράτου, Μιλήσιος. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν ἦρθε ὁ Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ὁ ὁποῖος με-

3. Ὀμήρου, Ὀδύσεια, Θ 351.

μετήγαγεν ἀπὸ τῆς Ἰωνίας Ἀθήναζε τὴν διατριβὴν. Τοῦτον διαδέχεται Ἀρχέλαος, οὗ Σωκράτης διήκουσεν

“Ἐκ δ’ ἄρα τῶν ἀπέκλινε λαοξόος ἐννομολέσχης,
Ἑλλήνων ἐπαιιδός”,

5 ὁ Τίμων φησὶν ἐν τοῖς «Σύλλοις», διὰ τὸ ἀποκεκλικέναι ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπὶ τὰ ἠθικά. Σωκράτους δὲ ἀκούσας, Ἀντισθένης μὲν ἐκύνισε, Πλάτων δὲ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀνεχώρησε. Παρὰ Πλάτωνι Ἀριστοτέλης φιλοσοφῆσας, μετελθὼν εἰς τὸ Λύκειον, κτίζει τὴν περιπατητικὴν αἵρεσιν. Τοῦτον διαδέχεται Θεόφραστος, ὃν Στράτων, ὃν Λύκων, εἶτα
10 Κριτόλαος, εἶτα Διόδωρος. Σπεύσιππος δὲ Πλάτωνα διαδέχεται, τοῦτον δὲ Ξενοκράτης, ὃν Πολέμων. Πολέμωνος δὲ ἀκουσται Κράτης τε καὶ Κράντωρ, εἰς οὓς ἡ ἀπὸ Πλάτωνος κατέληξεν ἀρχαία Ἀκαδημία. Κράντωρ δὲ μετέσχεν Ἀρκεσίλαος, ἀφ’ οὗ μέχρι Ἡγησιλάου ἦνθησεν Ἀκαδημία ἡ μέση. Εἶτα Καρνεάδης διαδέχεται Ἡγησίλαον καὶ οἱ
15 ἐφεξῆς. Κράτητος δὲ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ τῆς Στωϊκῆς ἄρχας αἰρέσεως, γίνεται μαθητής. Τοῦτον διαδέχεται Κλεάνθης, ὃν Χρῦσιππος καὶ οἱ μετ’ αὐτόν. Τῆς δὲ Ἑλεατικῆς ἀγωγῆς Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος κατάρχει, ὃν φησι Τίμαιος κατὰ Ἰέρωνα τὸν Σικελίας δυνάστην καὶ Ἐπίχαρμον τὸν ποιητὴν γεγονέναι. Ἀπολλόδωρος δέ, κατὰ τὴν τεσσα-
20 ρακοστὴν Ὀλυμπιάδα γενόμενον, παρατετακέναι ἄχρι τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων. Παρμενίδης τοίνυν Ξενοφάνους ἀκουστής γίνεται, τούτου δὲ Ζήνων, εἶτα Λεύκιππος, εἶτα Δημόκριτος καὶ Μητροδωρος ὁ Χίος, οὗ Διογένης ὁ Σμυρναῖος, οὗ Ἀνάξαρχος τούτου δὲ Πύρρων, οὗ Ναυσιφάνης τούτου φασὶν ἐνιοὶ μαθητὴν Ἐπίκουρον γενέσθαι.
25 Καὶ ἡ μὲν διαδοχὴ τῶν παρ’ Ἑλλησι φιλοσόφων, ὡς ἐν ἐπιτομῇ.

Ἦδε οἱ χρόνοι δὲ τῶν προκαταρξάντων τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν ἐπομένως λεκτέοι, ἵνα δὴ ἐν συγκρίσει ἀποδείξωμεν πολλαῖς γενεαῖς προεσφυτέραν τὴν κατὰ Ἑβραίουσ φιλοσοφίαν. Καὶ περὶ μὲν Ξενοφάνους εἴρηται, ὅς τῆς Ἑλεατικῆς ἤρξε φιλοσοφίας. Θαλῆν δὲ Εὐδήμος ἐν ταῖς
30 Ἀστρολογικαῖς ἱστορίαις τὴν γενομένην ἔκλειψιν τοῦ ἡλίου προειπεῖν φησί, καθ’ οὓς χρόνους συνῆψαν μάχην πρὸς ἀλλήλους Μῆδοί τε καὶ Λυδοί, βασιλεύοντος Κναξάρους μὲν, τοῦ Ἀστυάγουσ πατρός, Μῆ-

τέφερε τὴ σχολή του ἀπὸ τὴν Ἰωνία στὴν Ἀθήνα. Αὐτὸν τὸν διαδέχθηκε ὁ Ἀρχέλαος, ποὺ ἄκουσε τὰ μαθήματά του ὁ Σωκράτης·

“Ἀπὸ αὐτοὺς ἀπέκλινε ὁ λιθοξόος δάσκαλος τῶν νόμων,
ὁ γητευτὴς τῶν Ἑλλήνων...”

λέγει στοὺς Σίλλους⁴ του ὁ Τίμων, ἐπειδὴ ἀπέκλιναν ἀπὸ φυσικὰ θέματα στὰ ἠθικά. Κι ἀφοῦ ἄκουσαν τὸν Σωκράτη, ὁ Ἀντισθένης ἔγινε εἰσηγητὴς τῆς κυνικῆς σχολῆς, ἐνῶ ὁ Πλάτων ἀποσύρθηκε στὴν Ἀκαδημία. Ἀφοῦ μαθήτευσε κοντὰ στὸν Πλάτωνα ὁ Ἀριστοτέλης, μετέβη στὸ Λύκειο καὶ ἴδρυσε τὴν Περιπατητικὴ σχολή. Αὐτὸν τὸν διαδέχθηκε ὁ Θεόφραστος, αὐτὸν ὁ Στράτων, αὐτὸν ὁ Λύκων, ἔπειτα ὁ Κριτόλαος, κι ἔπειτα ὁ Διόδωρος. Ὁ Σπεύσιππος ἀπὸ τὴν ἄλλη διαδέχεται τὸν Πλάτωνα, αὐτὸν ὁ Ξενοκράτης, κι αὐτὸν ὁ Πολέμων. Ἀκροατὲς τοῦ Πολέμονα ἦταν ὁ Κράτης καὶ ὁ Κράντωρ, στοὺς ὁποίους κατέληξε ἡ ἀρχαία Ἀκαδημία. Συμμέτοχος τοῦ Κράντορος ἦταν ὁ Ἀρκεσίλαος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο μέχρι τὸν Ἡγησίλαο ἀνθῆσε ἡ μέση Ἀκαδημία. Ἐπειτα ὁ Καρνεάδης διαδέχεται τὸν Ἡγησίλαο καὶ οἱ ἐπόμενοι. Μαθητὴς τοῦ Κράτητος ἔγινε ὁ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Στωϊκῆς σχολῆς. Αὐτὸν τὸν διαδέχθηκε ὁ Κλεάνθης, κι αὐτὸν ὁ Χρύσιππος καὶ οἱ ἄλλοι στὴ συνέχεια. Τῆς Ἑλεατικῆς πάλι σχολῆς ἀρχηγέτης ἦταν ὁ Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, ποὺ ὁ Τίμαιος λέγει ὅτι ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Ἰέρωνα τοῦ τυράννου τῆς Σικελίας καὶ τοῦ ποιητῆ Ἐπίχαρμου. Ὁ Ἀπολλόδωρος λέγει ὅτι ἔζησε κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴ Ὀλυμπιάδα καὶ παρέτεινε τὸ χρόνο τῆς ζωῆς του ὡς τοὺς χρόνους τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Κύρου. Ὁ Παρμενίδης λοιπὸν ἔγινε ἀκροατὴς τοῦ Ξενοφάνη, κι αὐτοῦ ἀκροατὴς ὁ Ζήνων· ἀκολουθοῦν ἔπειτα ὁ Λεύκιππος καὶ μετὰ ὁ Δημόκριτος. Ἀκροατὲς τοῦ Δημόκριτου ἦταν ὁ Πρωταγόρας ἀπὸ τὰ Ἄβδηρα καὶ ὁ Μητρόδωρος ἀπὸ τὴ Χίο, αὐτοῦ ὁ Διογένης ὁ Σμυρναῖος, καὶ αὐτοῦ ὁ Ἀνάξαρχος. Αὐτοῦ ἦταν ὁ Πύρρων, κι αὐτοῦ ὁ Ναυσιφάνης. Αὐτοῦ μαθητὴς λένε μερικοὶ πὼς ἔγινε ὁ Ἐπίκουρος. Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ διαδοχὴ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων μὲ συντομία.

Ἀκολουθῶς πρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔζησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς φιλοσοφίας τους, γιὰ ν' ἀποδείξουμε συγκρίνοντας ὅτι ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑβραίων εἶναι πολλὲς γενιὲς ἀρχαιότερη. Γιὰ τὸν Ξενοφάνη εἰπώθηκε ὅτι ὑπῆρξε ἀρχηγέτης τῆς Ἑλεατικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Θαλῆς, λέγει ὁ Εὐδήμος στὶς *Ἀστρολογικὲς Ἱστορίες*, προανήγγειλε τὴν ἐκλειψη τοῦ ἡλίου τὸ χρόνο ποὺ ἔδωσαν μάχη μεταξύ τους οἱ Μῆδοι καὶ οἱ Λυδοί, ὅταν βασίλευε στοὺς Μῆδους ὁ Κυαξάρης, πατέρας τοῦ Ἀστυ-

δων, Ἀλυάττου δὲ τοῦ Κροίσου, Λυδῶν. Συνάδει δὲ αὐτῶ καὶ Ἡρόδοτος ἐν τῇ πρώτῃ. Εἰσὶ δὲ οἱ χρόνοι ἀμφὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. Πυθαγόρας δὲ κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον περὶ τὴν ἑξηκοστὴν δευτέραν Ὀλυμπιάδα εὐρίσκεται. Σόλωνος δὲ ζηλωτῆς Μνησίφιλος 5 ἀναγράφεται, ᾧ Θεμιστοκλῆς συνδιέτριψεν. Ἦκμασεν οὖν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα. Ἡράκλειτος γὰρ ὁ Βαύρωνος Μελαγκόμαν τὸν τύραννον ἔπεισεν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχήν. Οὗτος βασιλέα Δαρειῖον παρακαλοῦντα ἤκειν εἰς Πέρσας ὑπερεῖδεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

10 Ἡ τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ βαρβάρων ἔλκει τὴν προέλευσιν.

Οἶδε μὲν οἱ χρόνοι τῶν παρ' Ἑλλῆσι πρεσβυτάτων σοφῶν τε καὶ φιλοσόφων ὡς δὲ οἱ πλεῖστοι αὐτῶν βάρβαροι τὸ γένος, καὶ παρὰ βαρβάρους παιδευθέντες, τί δεῖ καὶ λέγειν; εἶγε Τυρρηνὸς ἢ Τυρρήνιος ὁ 15 Πυθαγόρας ἐδεικνυτο. Ἀντισθένης δὲ Φρυγῆς ἦν, καὶ Ὀρφεὺς Ὀδρύσης ἢ Θραξ. Ὀμηρον γὰρ οἱ πλεῖστοι Αἰγύπτιον φαίνουσι. Θαλῆς δὲ Φοῖνιξ ὢν τὸ γένος, καὶ τοῖς Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβληκέναι εἴρηται καθάπερ καὶ ὁ Πυθαγόρας αὐτοῖς γε τούτοις, δι' οὓς καὶ περιετέμετο, ἵνα δὴ, καὶ εἰς τὰ ἄδυστα κατελθὼν, τὴν μυστικὴν παρ' 20 Αἰγυπτίων ἐκμάθοι φιλοσοφίαν. Χαλδαίων τε καὶ μάγων τοῖς ἀρίστοις συνεγένετο καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν νῦν οὕτω καλουμένην, τὸ παρ' αὐτῶ ὀμακοεῖον αἰνίττεται. Πλάτων δὲ οὐκ ἀρνεῖται τὰ κάλλιστα εἰς φιλοσοφίαν παρὰ τῶν βαρβάρων, ἐμπορεύεσθαι εἰς τε Αἶγυπτον ἀφικέσθαι ὁμολογεῖ. Δύνασθαι γοῦν ἐν τῷ Φαίδωνι πανταχόθεν τὸν 25 φιλόσοφον ὠφελεῖσθαι γράφων, «Πολλὴ μὲν ἡ Ἑλλάς», ἔφη, «ᾧ Κέθης, ἢ δ' ὅς, ἐν ἧ εἰσι πάμπαν ἀγαθοὶ ἄνδρες, πολλὰ δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη». Οὕτως οἶεται ὁ Πλάτων καὶ βαρβάρων φιλοσόφους τινὰς εἶναι. Ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἔμπαλιν ὑπολαμβάνει μόνους φιλοσοφῆσαι Ἑλληνας δύνασθαι.

30 Ἐν τε τῷ «Συμποσίῳ ἐπαινῶν Πλάτων τούτους βαρβάρους, ὡς διαφερόντως ἀσκήσαντας μόνους, ἀληθῶς φησὶ, «καὶ ἄλλοθι πολλαχοῦ, καὶ

5. Ἡ πρώτη Ὀλυμπιάδα ἐγίνετο τὸ 776 π. Χ. 50 X 4.

1. Εἰκάζεται ὅτι πρέπει νὰ γραφεῖ Τύριος (Migne).

άγη, καὶ στοὺς Λυδοὺς ὁ Ἀλυάττης, ὁ γιὸς τοῦ Κροίσου. Μαζί του συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος, στὸ πρῶτο βιβλίο. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι γύρω στὴν πεντηκοστὴ Ὀλυμπιάδα⁵. Ὁ Πυθαγόρας στὰ χρόνια τοῦ τυράννου Πολυκράτη, ζεῖ γύρω στὴν ἑξηκοστὴ δευτέρη Ὀλυμπιάδα. Ὡς θερμὸς μαθητὴς τοῦ Σόλωνα ἀναφέρεται ὁ Μνησίφιλος, τὸν ὁποῖο συναναστράφηκε ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἐπομένως ὁ Σόλων ἔζησε κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴ ἔκτη Ὀλυμπιάδα. Γιατὶ ὁ Ἡράκλειτος, γιὸς τοῦ Βαῦσωνα, ἔπεισε τὸν Μελαγκόμα νὰ καταθέσει τὴν ἀρχή. Αὐτὸς περιφρόνησε τὴν πρόσκληση τοῦ βασιλιᾶ Δαρείου νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς Πέρσες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'.

Κατὰ μεγάλο μέρος ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων προέρχεται ἀπὸ τοὺς βαρβάρους.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐποχὴ πού ἔζησαν οἱ ἀρχαιότατοι σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων. Ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν βαρβαρικὴ καταγωγή καὶ ὅτι παιδεύτηκαν κοντὰ στοὺς βαρβάρους, τί χρειάζεται νὰ τὸ ποῦμε; Ἄν ἦταν δηλαδὴ Τυρρηνὸς ἢ Τυρρήνιος¹ ὁ Πυθαγόρας, καὶ ἂν ὁ Ἀντισθένης ἦταν ἀπὸ τὴ Φρυγία, καὶ ὁ Ὀρφέας ἂν ἦταν Ὀδρουσὸς ἢ Θράκας. Ὁ Ὀμηρος, λένε οἱ περισσότεροὶ, ἦταν Αἰγύπτιος, ὁ Θαλῆς Φοίνικας στὴν καταγωγή καὶ λέγεται ὅτι συναναστράφηκε τοὺς προφῆτες τῶν Αἰγυπτίων· τὸ ἴδιο καὶ ὁ Πυθαγόρας συναναστράφηκε τοὺς ἴδιους, πού ἔξαιτίας τους ἔκανε περιτομή, ὥστε κατεβαίνοντας στὰ ἄδυτα νὰ μάθει τὴ μυστικὴ φιλοσοφία τῶν Αἰγυπτίων. Ἐπίσης ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἀριστοὺς Χαλδαίους καὶ τοὺς μάγους, καὶ τὴν ἐκκλησίᾳ πού τώρα λέμε ὑπονοεῖ τὸ ὀμακοεῖον πού διατηροῦσε. Ὁ Πλάτων δὲν ἀρνεῖται ὅτι τὰ κάλλιστα στοιχεῖα τῆς φιλοσοφίας του τὰ παρέλαβε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἐπισκέφτηκε τὴν Αἴγυπτο. Γράφει λοιπὸν στὸν *Φαῖδωνα*, ὅτι ὁ φιλόσοφος μπορεῖ νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ παντοῦ. «Εἶναι μεγάλη, εἶπε ἐκεῖνος, ἡ Ἑλλάδα, Κέβη, στὴν ὁποία ζοῦνε ἄνθρωποι τέλεια ἀπὸ κάθε ἄποψη καὶ πολλὰ εἶναι καὶ τὰ βαρβαρικὰ φύλα». Ἔτσι πιστεύει ὁ Πλάτων ὅτι ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ φιλόσοφοι βάρβαροι. Ὁ Ἐπίκουρος ἀντίθετα νομίζει πὼς μόνο οἱ Ἕλληνες μποροῦν νὰ φιλοσοφήσουν.

Καὶ στὸ Συμπόσιο ὁ Πλάτων ἐπαινώντας τοὺς βαρβάρους, γιατί ἐφάρμοσαν ἐξαιρέτα τοὺς νόμους², γράφει τὴν ἀλήθεια: «Καὶ σὲ πολλὰ

2. Τὸ κείμενο γράφει «μόνους», ἀλλὰ τὸ πιθανὸν δὲν φαίνεται ὅτι μόνοι οἱ βάρβαροι ἀνέπτυξαν φιλοσοφία.

ἐν Ἑλλησι καὶ βαρβάροις, ὧν καὶ ἱερὰ πολλὰ ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιούτους παῖδας». Δῆλόν δέ εἰσιν οἱ βάρβαροι, διαφερόντως τιμήσαντες τοὺς αὐτῶν νομοθέτας τε καὶ διδασκάλους, θεοὺς προσειπόντες. «Ψυχὰς γὰρ ἀγαθὰς», κατὰ Πλάτωνα, «καταλιπούσας τὸν ὑπερουράνιον τόπον, ὑπομεῖναι ἐλθεῖν εἰς τόνδε τὸν τάρταρον, καὶ σῶμα ἀναλαβούσας, τῶν ἐν γενέσει κακῶν ἀπάντων μετασχεῖν ὑπολαμβάνουσι, κηδεμόνας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους», αἱ νόμους τε ἔθεσαν καὶ φιλοσοφίαν ἐκήρυξαν· «οὐ μείζον ἀγαθὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει οὐτ' ἤλθέ ποτε ἐκ θεῶν, οὐτ' ἀφίξεται». Καί μοι δοκοῦσιν αἰσθόμενοι τῆς μεγάλης εὐποίας τῆς διὰ τῶν σοφῶν, σεβασθῆναί τε τοὺς ἄνδρας, καὶ δημοσίᾳ φιλοσοφῆσαι, Βραχμᾶνές τε σύμπαντες, καὶ Ὀδρῦσαι, καὶ Γέται. Καὶ τὸ τῶν Αἰγυπτίων γένος ἐθεολόγησαν ἀκριδῶς τὰ ἐκείνων, Χαλδαῖοί τε καὶ Ἀράβιοι, οἱ κληθέντες «εὐδαίμονες», καὶ ὅσοι γε τὴν Παλαιστίνην κατώκησαν, καὶ τοῦ Περσικοῦ γένους οὐ τὸ ἐλάχιστον μέρος, καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις γένη μυρία. Ὁ δὲ Πλάτων δῆλον ὡς σεμνύνων ἀεὶ τοὺς βαρβάρους εὐρίσκεται, μεμνημένος αὐτοῦ τε καὶ Πυθαγόρου, τὰ πλεῖστα καὶ γενναιότατα τῶν δογμάτων ἐν βαρβάροις μαθόντας. Διὰ τοῦτο καὶ γένη βαρβάρων εἶπε «γένη φιλοσόφων ἀνδρῶν βαρβάρων», γινώσκων ἐν τε τῷ «Φαίδρω» τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, καὶ τοῦ Θωυθ ἡμῖν σοφώτερον δείκνυσιν, ὄντινα Ἐρμῆν οἶδεν ὄντα. Ἀλλὰ κἂν τῷ «Χαρμίδῃ» Θραῦκας τινὰς ἐπιστάμενος φαίνεται, οἱ λέγονται ἀθανατίζειν τὴν ψυχὴν.

Ἱστορεῖται δὲ Πυθαγόρας μὲν Σώγχηδι τῷ Αἰγυπτίῳ ἀρχιπροφήτῃ μαθητεῦσαι· Πλάτων δὲ Σεχνούφιδι τῷ Ἡλιοπολίτῃ· Εὐδοξος δὲ ὁ Κνίδιος Κονούφιδι τῷ καὶ αὐτῷ Αἰγυπτίῳ. Ἐν δὲ τῷ «Περὶ ψυχῆς» Πλάτων πάλιν προφητείαν γνωρίζων φαίνεται, προφήτην εἰσάγων τὸν τῆς Λαχέσεως λόγον ἐξαγγέλλοντα, πρὸς τὰς κληρουμένας ψυχὰς προθεσπίζοντα· κἂν τῷ «Τιμαίῳ» τὸν σοφώτατον Σόλωνα μανθάνοντα εἰσάγει πρὸς τοῦ βαρβάρου. Ἔχει δὲ τὰ τῆς λέξεως ὧδε· «Ἦ Σόλων, Σόλων, Ἑλληνες ὑμεῖς ἀεὶ παῖδές ἐστε· γέρον δὲ Ἑλλήνων οὐδεὶς οὐ γὰρ ἔχετε μάθημα χρόνῳ πολιόν». Δημόκριτος γὰρ τοὺς Βαβυλωνίους

3. Πλάτωνος, Συμπόσιον 1198.

4. Τιμαίος 47, α.

5. Οἱ κάτοικοι τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας.

ἄλλα μέρη καὶ βέβαια καὶ στοὺς Ἕλληνας καὶ στοὺς βαρβάρους, ἔγιναν ἤδη γι' αὐτοὺς (τοὺς φιλοσόφους) πολλὰ γι' αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ παιδιὰ τους”³. Καὶ οἱ βάρβαροι εἶναι φανερό, ὅτι τίμησαν ἔξαιρετικά τοὺς νομοθέτες καὶ τοὺς δασκάλους τους, ὀνομάζοντάς τους θεούς. “Ἀγαθὲς ψυχές”, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, “ἀφήνοντας τὸν ὑπερουράνιο τόπο, ὑπέμειναν νὰ ρθοῦν σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τάρταρο καὶ παίρνοντας σῶμα πιστεύουν ὅτι μετέχουν σὲ ὅλα τὰ κακὰ ποὺ ἔχει ἡ γένεση· φροντίζοντας γιὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἔθεσαν νόμους καὶ κήρυξαν τὴ φιλοσοφία, ἀπὸ τὴν ὁποία μεγαλύτερο ἀγαθὸ οὔτε ἦρθε ποτὲ ἐκ μέρους τῶν θεῶν στὸ ἀνθρώπινο γένος, οὔτε θαρθεῖ”⁴. Καὶ νομίζω, κατανοώντας τὴν μεγάλη εὐεργεσία ποὺ προῆλθε ἀπὸ τοὺς σοφούς, καὶ τοὺς ἄνδρες σεβάστηκαν, καὶ δημόσια φιλοσόφησαν, καὶ ὅλοι οἱ Βραχμάνες καὶ οἱ Ὀδρουσοὶ καὶ οἱ Γέτες. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι θεολόγησαν γι' αὐτοὺς ἀκριβῶς ὅ,τι εἶχαν πεῖ ἐκεῖνοι, καὶ οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἄραβες, ποὺ λέγονται “εὐδαιμονες”⁵, καὶ ὅσοι βέβαια ἔγιναν κάτοικοι τῆς Παλαιστίνης, καὶ ἀπὸ τὸ Περσικὸ ἔθνος ὄχι τὸ ἐλάχιστο μέρος, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰ καὶ ἄλλα ἄπειρα φύλα. Ἐνῶ καὶ τὸν Πλάτωνα τὸν συναντοῦμε φανερὰ νὰ ἐπαινεῖ τοὺς βαρβάρους, ἀναφέροντας τὸν ἑαυτοῦ καὶ τὸν Πυθαγόρα ὅτι ἔμαθαν τὰ περισσότερα καὶ ἐπισημότερα σημεῖα τῆς διδασκαλίας τους ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ φύλα τῶν βαρβάρων τ' ἀποκάλεσε “φύλα φιλοσόφων βαρβάρων”, ἀναγνωρίζοντας καὶ στὸν Φαῖδρο τὸν αἰγύπτιο βασιλέα καὶ παρουσιάζοντάς μας αὐτὸν σοφώτερο ἀπὸ τὸν Θωύθ, ποὺ γνωρίζει ὅτι εἶναι ὁ Ἑρμῆς. Ἄλλὰ καὶ στὸν Χαρμίδη⁶ φαίνεται ὅτι γνωρίζει μερικοὺς Θράκες, ποὺ ἀκούγονται ὅτι ἀθανατίζουν τὴν ψυχὴ.

Διηγοῦνται ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἔγινε μαθητὴς τοῦ αἰγύπτιου ἀρχιπροφήτη Σώγχηδα, ὁ Πλάτων τοῦ Ἡλιουπολίτη Σεχνούφιδος, καὶ ὁ Εὐδοξος ὁ Κνίδιος μαθήτευσε στὸν Κονούφιδα, αἰγύπτιο καὶ αὐτόν. Στὸ ἔργο του *Περὶ ψυχῆς*⁷ ὁ Πλάτων πάλι φαίνεται ὅτι γνωρίζει τὴν προφητεία, παρουσιάζοντας ἕνα προφήτη νὰ ἐξαγγέλλει τὸ λόγο τῆς Λάχεσης, ποὺ θεομοθετεῖ προηγουμένως γιὰ τὶς ψυχὲς ποὺ κληρώνονται· καὶ στὸν *Τίμαιο* παρουσιάζει τὸν σοφώτατο Σόλωνα νὰ μαθαίνει ἀπὸ τὸν βάρβαρο. Καὶ λέγει τὰ ἑξῆς: “ὦ Σόλων, Σόλων· ἐσεῖς οἱ Ἕλληνας εἶστε πάντοτε παιδιὰ γέροντας Ἕλληνας δὲν ὑπάρχει· γιὰτὶ δὲν ἔχετε καμμιά γνώση ποὺ νὰ ἔχει γεράσει ἀπὸ τὰ χρόνια”. Ὁ Δημόκριτος πάλι συνέθεσε τοὺς “Βαβυ-

6. 467. Ἐκεῖ λέγεται ὅτι οἱ Θράκες γιατροὶ νομίζεται ὅτι προκαλοῦν τὴν ἀθανασία.

7. Ὁ Πλάτων δὲν ἔχει ἔργο *Περὶ ψυχῆς*. Πρόκειται γιὰ τὸ Ἰ' βιβλίον τῆς *Πολιτείας*.

λόγους ἠθικοὺς πεποίηται· λέγεται γὰρ τὴν Ἀκικάρου στήλην ἐρμηνευθεῖσαν τοῖς ἰδίοις συντάξαι συγγράμμασι. Κάστιν ἐπισημῆνασθαι παρ' αὐτοῦ, «Τάδε λέγει Δημόκριτος», γράφοντος· ναὶ μὴν καὶ περὶ αὐτοῦ, ἧ̅ σεμννόμενός φησί που ἐπὶ τῇ πολυμαθίᾳ· Ἐγὼ δὲ τῶν
 5 κατ' ἐμαυτὸν ἀνθρώπων γῆν πλείστην ἐπεπλανησάμην, ἱστορέων τὰ μῆκιστα· καὶ ἀέρας τε καὶ γέας πλείστας εἶδον καὶ λογίων ἀνθρώπων πλείστων ἐσήκουσα· καὶ γραμμίων συνθέσιος μετὰ ἀποδείξιος οὐδεὶς κάμῃ παρήλλαξεν, οὐδ' οἱ Αἴγυπτίων καλεόμενοι Ἀρπεδονάπται· σὺν τοῖς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτε' ὀγδώκοντα ἐπὶ ξείνης ἐγενήθην». Ἐπῆλθε γὰρ
 10 Βαβυλῶνά τε καὶ Περσίδα καὶ Αἴγυπτον, τοῖς τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων· Ζωροάστρην δὲ τὸν μάγον τὸν Πέρσην ὁ Πυθαγόρας ἐξήλωσεν. Βίβλους ἀποκρύφους τάνδρὸς τοῦδε οἱ τὴν Προδίκου μετιόντες αἴρεσιν ἀγχοῦσι κεκτῆσθαι. Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ «Περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων» Ναζαράτῳ τῷ Ἀσσυρίῳ μαθητεύσαι ἱστορεῖ
 15 τὸν Πυθαγόραν (Ἰεζεκιήλ τοῦτον ἠγοῦνταί τινες οὐκ ἔστι δέ, ὡς ἔπειτα δηλωθήσεται), ἀκηκοέναι τε πρὸς τούτοις Γαλατῶν καὶ Βραχιμίων τὸν Πυθαγόραν βούλεται.

Κλέαρχος δὲ ὁ Περιπατητικὸς εἰδέναί φησί τινα Ἰουδαῖον, ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο. Ἡράκλειτος γὰρ οὐκ ἀνθρωπίνως φησὶν, ἀλλὰ
 20 σὺν Θεῷ μᾶλλον Σιδύλλῃ πεφάνθαι. Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς παρὰ τὸ βουλευτήριον δείκνυσθαι πέτραν τινά, ἐφ' ἧς λέγεται καθίζεσθαι τὴν πρώτην Σίδυλλαν, ἐκ τοῦ Ἐλικῶνος παραγενομένην, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· ἔνιοι δὲ φασιν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος. Σαραπίων δὲ ἐν τοῖς ἔπεσι, μηδὲ ἀποθανοῦσαν
 25 λῆξαι μαντικῆς φησὶ τὴν Σίδυλλαν· καὶ τὸ μὲν εἰς ἀέρα χωρῆσαν αὐτῆς μετὰ τελευτήν, τοῦτ' εἶναι τὸ ἐν φήμαις καὶ κληδόσι μαντευόμενον· τοῦ δὲ εἰς γῆν μεταβαλόντος σώματος, πόας ὡς εἰκὸς ἀναφυεῖσης, ὅσα ἂν αὐτὴν ἐπινεμηθῇ θρέμματα, κατ' ἐκεῖνον δῆπουθεν γεγόμενα τὸν τόπον, ἀκριβῆ τὴν διὰ τῶν σπλάγχχνων τοῖς ἀνθρώποις προφαίνειν τοῦ
 30 μέλλοντος δήλωσιν γράφει· τὴν δὲ ψυχὴν αὐτῆς εἶναι τὸ ἐν τῇ σελήνῃ φαινόμενον πρόσωπον οἶεται. Τάδε μὲν περὶ Σιδύλλης.

Νουμᾶς δέ, ὁ Ρωμαίων βασιλεὺς, Πυθαγόριος μὲν ἦν, ἐκ δὲ τῶν Μωϋσεῶς ὠφεληθεὶς, διεκάλυψεν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκό-

8. Ἄντι τὸ «ἀρπεδόνες ἄπτειν» = γραμμὰς συντίθεσθαι· γεωμέτρεις.

9. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Πολυῖστορα· ἐλευθερώθηκε τὸ 82 π. Χ.

λωνιακούς ἠθικούς λόγους” καὶ λένε ὅτι συμπεριέλαβε τὴν ἐρμηνεία τῆς στήλης τοῦ Ἀκικάρου στὰ συγγράμματά του. Καὶ μποροῦμε νὰ τὸ ἐπισημάνομε ἀπὸ τὸν ἴδιο πὺ γράφει· “Αὐτὰ λέγει ὁ Δημόκριτος”. Καὶ βέβαια καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως μὲ καύχησι λέγει κάπου γιὰ τὴν πολυμαθείά του· “Ἐγὼ περιπλανήθηκα πάρα πολλές χῶρες τῶν συγχρόνων μου, ἐξερευνώντας τὰ πιὸ μακρινὰ μέρη. Εἶδα καὶ κλίματα καὶ χῶρες καὶ ἄκουσα πάρα πολλοὺς λογίους καὶ κανένας ὡς τώρα δὲν μὲ πέρασε στὴν ἀπόδειξη σχημάτων, οὔτε οἱ λεγόμενοι Ἀρπεδονάπται⁸ τῶν Αἰγυπτίων· μὲ ὅλα αὐτὰ ἔζησα στὴν ξενιτεία ὀγδόντα ὅλα ἔτη”. Γιατὶ ἐπισκέφθηκε τὴ Βαβυλώνα καὶ τὴν Περσία καὶ τὴν Αἴγυπτο, μαθητεύοντας στοὺς μάγους καὶ στοὺς ἱερεῖς. Τὸν Ζωροάστρη, τὸν μάγο Πέρση, τὸν ἀκολοῦθησε μὲ ζῆλο ὁ Πυθαγόρας. Τὰ ἀπόκρυφα βιβλία αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου καυχιοῦνται ὅτι ἔχουν στὴν κατοχὴ τους ὅσοι ἀκολουθοῦν τὴ διδασκαλία τοῦ Προδίκου. Ὁ Ἀλέξανδρος⁹ στὸ βιβλίον του *Περὶ τῶν συμβόλων τοῦ Πυθαγόρα* λέγει, ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἐγίνε μαθητὴς τοῦ Ἀσύριου Ναζαράτου (ὠρισμένοι νομίζουν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Ἰεζεκιήλ· δὲν εἶναι ὁμως, ὅπως θὰ δείξω ἀργότερα), καὶ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν θέλει τὸν Πυθαγόρα νὰ ἔχει ἀκούσει μαθήματα ἀπὸ Γαλάτες καὶ Βραχμάνες.

Ὁ Κλέαρχος πάλι ὁ περιπατητικὸς λέγει, ὅτι γνωρίζει κάποιον Ἰουδαῖο, πὺ ἐγίνε μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ Ἡράκλειτος λέγει ὅτι ἡ Σίβυλλα μιᾶ ὄχι μὲ τρόπο ἀνθρώπινο, ἀλλὰ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Λένε λοιπὸν ὅτι στοὺς Δελφοὺς κοντὰ στὸ βουλευτήριον δείχνουν μιὰ πέτρα, πὺ πάνω σ' αὐτὴ λένε ὅτι κάθιζε ἡ πρώτη Σίβυλλα, ἡ ὁποῖα ἦρθε ἀπὸ τὸν Ἐλικῶνα καὶ εἶχε ἀνατραφεῖ ἀπὸ τὶς Μοῦσες. Ἄλλοι λένε ὅτι ἦρθε ἀπὸ τὶς Μαλιεῖς, ἀφοῦ ἦταν κόρη τῆς σιδῶνας¹⁰ Λαμίας. Ὁ Σαραπίων στὰ ἔπη του λέγει ὅτι ἡ Σίβυλλα δὲν ἔχασε τὴ μαντικὴ τῆς οὔτε ὅταν πέθανε, καὶ ὅτι ἀπὸ αὐτὴν μετὰ τὸ θάνατό τῆς πῆγε στὸν ἀέρα, αὐτὸ εἶναι πὺ δίνει μαντεῖες μὲ σημεῖα καὶ φῆμες, τὸ σῶμα τῆς πάλι πὺ μεταβλήθηκε σὲ γῆ, ὅταν βγεῖ τὸ χόρτο ὅπως εἶναι φυσικό, ὅσα ζωντανὰ τὸ βοσκῆσουν πηγαίνοντας στὸ μέρος ἐκεῖνο, δίνουν, γράφει, ἀκριβῶς μὲ τὰ σπλάχνα τους στοὺς ἀνθρώπους τὴ δῆλωση τοῦ μέλλοντος. Καὶ ψυχὴ τῆς νομίζει πῶς εἶναι τὸ πρόσωπο πὺ φαίνεται στὴ σελήνη. Αὐτὰ γιὰ τὴ Σίβυλλα.

Ὁ Νουμᾶς, ὁ βασιλιάς τῶν Ρωμαίων, ἦταν Πυθαγόρειος, ἀλλὰ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Μωυσῆ, ἐμπόδισε τοὺς Ρωμαίους νὰ κατασκευάζουν

10. Τὸ Σιδῶνος ἴσως εἶναι Ποσειδῶνος.

να Θεοῦ Ρωμαίους κτίξιν. Ἐν γοῦν ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι, ναοὺς οἰκοδομούμενοι, ἄγαλμα οὐδὲν οὔτε πλαστόν, οὔτε μὴν γραπτόν, ἐποίησαντο. Ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμᾶς δι' ἐπικρύψεως, ὡς οὐκ ἐφάσασθαι τοῦ βελτίστου δυνατὸν ἄλλως, ἢ μόνω
5 τῷ κῶ.

Φιλοσοφία τοίνυν, πολυωφελές τι χρῆμα, πάλαι μὲν ἤκμασε παρὰ βαρβάρους, κατὰ τὰ ἔθνη διαλάμπασα, ὕστερον δὲ καὶ εἰς Ἑλληνας κατῆλθεν. Προέστησαν δ' αὐτῆς Αἰγυπτίων τε οἱ προφήται, καὶ Ἀσσυρίων οἱ Χαλδαῖοι, καὶ Γαλατῶν οἱ Δρυῖδαι, καὶ Σαμαναῖοι Βάκτρων,
10 καὶ Κελτῶν οἱ φιλοσοφήσαντες, καὶ Περσῶν οἱ μάγοι, οἱ μὲν γε καὶ Σωτῆρος προεμήνυσαν τὴν γένεσιν, ἀστέρους αὐτοῖς καθηγουμένου εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀφικνούμενοι γῆν Ἰνδῶν τε οἱ συμνοσοφισταί, ἄλλοι τε φιλόσοφοι θάρβαροι. Διττὸν δὲ τούτων τὸ γένος οἱ μὲν Σαρμάναι αὐτῶν, οἱ δὲ Βραχμᾶνες καλούμενοι. Καὶ τῶν Σαρμάνων οἱ Ἀλλόδιοι
15 προσαγορευόμενοι, οὔτε πόλεις οἰκοῦσιν, οὔτε στέγας ἔχουσι· δένδρων δὲ ἀμφιέννυνται φλοιοῖς, καὶ ἀκρόδρυα σιτοῦνται, καὶ ὕδωρ ταῖς χερσὶ πίνουσιν. Οὐ γάμον, οὐ παιδοποιίαν ἴσασιν, ὥσπερ οἱ νῦν Ἐγκρατηταὶ καλούμενοι. Εἰσὶ δὲ τῶν Ἰνδῶν οἱ τοῖς Βούττι(δδ)α πειθόμενοι παραγέμμασιν, ὃν δι' ὑπερβολὴν συμνότητος εἰς θεὸν τετιμήκασιν. Σκύθης δὲ
20 καὶ Ἀνάχαρσις ἦν, καὶ πολλῶν παρ' Ἑλλησι διαφέρων οὔτος ἀναγράφεται φιλοσόφων. Τοὺς δὲ Ὑπερβορέους Ἑλλάνικος ὑπὲρ τὰ Ρί-παια ὄρη οἰκεῖν ἱστορεῖ· διδάσκεσθαι δὲ αὐτοὺς δικαιοσύνην, μὴ κρεωφαγοῦντας, ἀλλ' ἀκροδρούοις χρωμένους. Τοὺς ἑξηκονταετείς οὔτοι ἔξω πυλῶν ἄγοντες, ἀφανίζουσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ παρὰ Γερμανοῖς αἱ ἱεραὶ
25 καλούμεναι γυναικες, αἱ ποταμῶν δύναις προβλέπουσαι, καὶ ρευμάτων ἕλιγμοῖς καὶ ψόφοις, τεκμαίρονται καὶ προθεσπίζουσι τὰ μέλλοντα. Αὗται γοῦν οὐκ εἶασαν αὐτοὺς τὴν μάχην θέσθαι πρὸς Καίσαρα πρὶν ἐπιλάμψαι σελήνην τὴν νέαν.

Τούτων ἀπάντων πρεσβύτατον μακροῶ τὸ Ἰουδαῖον γένος καὶ τὴν
30 παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίαν ἔγγραπτον γενομένην, προκατάρξαι τῆς παρ' Ἑλλησι φιλοσοφίας, διὰ πολλῶν ὁ Πυθαγόριος ὑποδείκνυσι Φίλων. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀριστόβουλος ὁ Περιπατητικὸς, καὶ ἄλλοι πλείους, ἵνα μὴ κατ' ὄνομα ἐπιῶν διατρίβω. Φανερώτατα δὲ Μεγασθένης ὁ

ἀνθρωπόμορφη ἢ ζωόμορφη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Χτίζοντας λοιπὸν ναὸ σὰ πρῶτα ἑκατὸν ἑβδομήντα χρόνια, δὲν ἔκαναν καμμιά εἰκόνα οὔτε γλυπτὴ οὔτε ζωγραφιστή. Τοὺς ἔδειχνε δηλαδὴ ὁ Νουμᾶς μὲ ἀπόκρυψη, ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προσεγγίσει τὸ ἄριστο μὲ ἄλλο τρόπο, παρὰ μόνον μὲ τὸ νοῦ.

Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν, ποὺ εἶναι πολλαπλὰ ὠφέλιμη ἀπὸ παλαιά, ἤκμασε βέβαια στοὺς βαρβάρους φωτίζοντας τὰ ἔθνη, ἀλλ' ὕστερα πῆγε καὶ στοὺς Ἕλληνας. Προηγῆθησαν οἱ προφήτες τῶν Αἰγυπτίων, καὶ οἱ Χαλδαῖοι¹¹ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ οἱ Δρυῖδες τῶν Γαλατῶν, καὶ οἱ Σαμαναῖοι τῶν Βάκτρων, καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς Κέλτες φιλοσόφησαν, καὶ οἱ μάγοι τῶν Περσῶν προανείγγειλαν τὴ γέννηση τοῦ Σωτήρα φτάνοντας στὴν Ἰουδαία μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ ἄστρου. Εἶναι καὶ οἱ Γυμνοσοφιστὲς τῶν Ἰνδῶν καὶ ἄλλοι φιλόσοφοι βάρβαροι. Σὲ δύο γένη χωρίζονται αὐτοί· τὸ ἓνα γένος τους εἶναι οἱ Σαρμάνες, καὶ οἱ ἄλλοι εἶναι οἱ καλούμενοι Βραχμάνες. Ἀπὸ τοὺς Σαρμάνες ἐκεῖνοι ποὺ καλοῦνται Ἀλλόβιοι, οὔτε σὲ πόλεις κατοικοῦν οὔτε σὲ σπίτια μένουν. Ντύνονται μὲ φλοιούς ἀπὸ δένδρα, τρῶνε καρπούς καὶ πίνουν νερὸ μὲ τὰ χέρια. Δὲν συνάπτουν γάμο οὔτε τεκνοποιοῦν, ὅπως οἱ σημερινοὶ ὀνομαζόμενοι Ἐγκρατηταί. Ἐνα μέρος τῶν Ἰνδῶν εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἀκολουθοῦν τὰ παραγγέλματα τοῦ Βούδα, τὸν ὁποῖο ἀπὸ ὑπερβολικὸ σεβασμὸ τὸν τίμησαν ὡς θεό. Ὁ Ἀνάχαρσις ἦταν Σκύθης καὶ ἀναγράφεται ὅτι ὑπερεῖχε ἀπὸ πολλοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους. Γιὰ τοὺς Ὑπερβόρειους γράφει ὁ Ἑλλάνικος, ὅτι κατοικοῦν πάνω ἀπὸ τὰ Ρίπαια ὄρη καὶ διδάσκοντας τὴν ἠθικὴν, ὀρίζουν ν' ἀποφεύγουν νὰ τρῶνε κρέας καὶ νὰ τρώγουν καρπούς· αὐτοὶ ἐκείνους ποὺ γίνονται ἐξήντα ἐτῶν τοὺς θγάζουν ἔξω ἀπὸ τίς πύλες τῆς πύλης καὶ τοὺς ἐξαφανίζουν. Στους Γερμανοὺς πάλι ζοῦν οἱ λεγόμενες ἱερὲς γυναῖκες, ποὺ εἰκάζουν καὶ προαναγγέλλουν τὰ μέλλοντα παρατηρώντας τίς δίνες τῶν ποταμῶν, τοὺς ἐλιγμούς καὶ τὸν παφλασμὸ τῶν ρευμάτων. Αὐτὲς ἀπαγόρευσαν αὐτοὺς νὰ συνάψουν μάχη πρὸς τὸν Καίσαρα πρὶν ἀνατεῖλει ἡ νέα σελήνη.

Ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς πολὺ ἀρχαιότερο εἶναι τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ φιλοσοφία τους ἀφοῦ καταγράφηκε, δείχνει ὁ Πυθαγόρειος Φίλων μὲ πολλὰ ὅτι ἄρχισε αὐτὴ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν. Καὶ αὐτὸ βέβαια λέγει ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ὁ περιπατητικὸς Ἀριστόβουλος καὶ ἄλλοι πολλοί, γιὰ νὰ μὴν καθυστερῶ ἀναφέροντας τὰ ὀνόματά τους. Καὶ ὁ Μεγα-

11. Χαλδαῖοι, γένος μάγων, πάντα γινωσκόντων (Ἡσύχιος).

Συγγραφεύς, ὁ Σελεύκῳ τῷ Νικάτορι συμβεβιωκώς, ἐν τῇ τρίτῃ τῶν «Ἰνδικῶν» ὧδε γράφει: «Ἄπαντα μὲν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ 5 τῶν καλουμένων Ἰουδαίων». Τινὲς δὲ μυθικώτερον τῶν Ἰδαίων καλουμένων Δακτύλων σοφούς τινὰς πρώτους γενέσθαι λέγουσιν· εἰς οὓς ἢ τε τῶν Ἐφεσίων λεγομένων γραμμάτων, καὶ ἢ τῶν κατὰ μουσικὴν εὐρεσις ρυθμῶν ἀναφέρεται. Δι' ἣν αἰτίαν οἱ παρὰ τοῖς μουσικοῖς δάκτυλοι τὴν προσηγορίαν εἰλήφασιν. Φρύγες δὲ ἦσαν καὶ βάρβαροι οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι. Ἡρόδωρος δὲ τὸν Ἡρακλέα, μάντιν καὶ φυσικὸν γενόμενον, ἱστορεῖ παρὰ Ἄτλαντος τοῦ βαρβάρου τοῦ Φρυγῶς διαδέχεσθαι τοὺς τοῦ κόσμου κίονας αἰνιττομένου τοῦ μύθου, τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην μαθήσει διαδέχεσθαι. Ὁ δὲ Βηρύτιος Ἐρμιππος Χείρωνα τὸν κένταυρον σοφὸν καλεῖ, ἐφ' οὗ καὶ ὁ τὴν «Τιτανομαχίαν» γράψας, 15 φησὶν, ὡς «πρῶτος οὗτος εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγεν, δείξας ὄρκον καὶ θυσίας ἰλαράς, καὶ σχήματα Ὀλύμπου». Παρὰ τούτῳ Ἀχιλλεὺς παιδεύεται, ὁ ἐπ' Ἴλιον στρατεύσας. Ἰππῶ δέ, ἢ θυγάτηρ τοῦ Κενταύρου, συνοικήσασα Αἰόλῳ, ἐδιδάξατο αὐτὸν τὴν φυσικὴν θεωρίαν, τὴν πάτριον ἐπιστήμην. Μαρτυρεῖ καὶ Εὐριπίδης περὶ τῆς Ἰπ- 20 ποῦς ὧδέ πως

Ἦ πρῶτα μὲν τὰ θεῖα προῦμαντεύσατο

Χρησιμοῖσιν, ἢ δι' ἀστέρων ἐπανατολάς.

Παρὰ τῷ Αἰόλῳ τούτῳ Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν Ἰλίαν ἄλωσιν ξενίζεται.

Παρατήρει μοι τοὺς χρόνους εἰς σύγκρισιν τῆς Μωσέως ἡλικίας, καὶ 25 τῆς κατ' αὐτὸν ἀρχαιοτάτης φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

**Πλὴν τῆς φιλοσοφίας οἱ βάρβαροι ἐφεῦρον
ἴσως καὶ ἄλλας τινὰς τέχνας.**

Οὐ μόνον δὲ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης σχεδὸν τέχνης εὐρεταὶ 30 βάρβαροι. Αἰγύπτιοι γοῦν πρῶτοι ἀστρολογίαν εἰς ἀνθρώπους ἐξήνεγκαν· ὁμοίως δὲ καὶ Χαλδαῖοι. Αἰγύπτιοι λύχνους τε αὐτὰ καίειν πρῶτοι κατέδειξαν, καὶ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς δώδεκα μῆνας διεῖλον, καὶ ἐν ἱεροῖς μίσγεσθαι γυναιξὶν ἐκώλυσαν, μηδ' εἰς ἱερὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυ-

σθένης ὁ συγγραφεύς, ποῦ ἔζηξε μαζί μὲ τὸν Σέλευκο τὸν Νικάτορα, γράφει στὸ τρίτο βιβλίο τῶν Ἰνδικῶν του τὰ ἑξῆς: “Ὅλα ὅσα εἰπώθηκαν περὶ φύσεως ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους κυκλοφοροῦν καὶ σὲ ὅσους φιλοσοφοῦν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Ἀνάμεσα στοὺς Ἰνδοὺς ἀπὸ τοὺς Βραχμάνες, ἐνῶ στὴ Συρία ἀπὸ τοὺς λεγόμενους Ἰουδαίους”. Μερικοὶ μὲ ἐντονώτερο μυθικὸ χρῶμα λένε ὅτι προηγήθηκαν μερικοὶ σοφοὶ τῶν λεγόμενων Ἰδαίων Δακτύλων, στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ἡ ἀνακάλυψη τῶν Ἐφέσιων λεγόμενων γραμμάτων καὶ τῶν ρυθμῶν τῆς Μουσικῆς. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο πῆραν τὸ ὄνομά της οἱ δάκτυλοι τῶν μουσικῶν. Οἱ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι ἦταν Φρύγες καὶ βάρβαροι. Ὁ Ἡρόδωρος διηγεῖται ὅτι ὁ Ἡρακλῆς, ποῦ ὑπῆρξε μάντης καὶ φυσικός, δέχθηκε στοὺς ὤμους του ἀπὸ τὸν βάρβαρο Φρύγα Ἄτλαντα τοὺς στύλους τοῦ κόσμου, ὑπανισσόμενος μὲ αὐτὸ ὁ μύθος, ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῶν οὐρανίων γίνεται δεκτὴ μὲ τὴ μάθηση. Ὁ Ἑρμιππος ἀπὸ τὴ Βηρυτὸ καλεῖ σοφὸ τὸν κένταυρο Χείρωνα, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ ὁ συγγραφεύς τῆς *Τιτανομαχίας* λέγει, ὅτι “αὐτὸς πρῶτος ὀδήγησε τοὺς ἀνθρώπους στὴ δικαιοσύνη, παρουσιάζοντας τὸν ὄρκο καὶ τὶς χαρούμενες θυσίαι καὶ τὶς μορφές τοῦ Ὀλύμπου”. Σ’ αὐτὸν κοντὰ ἐκπαιδεύεται ὁ Ἀχιλλέας, ποῦ πῆρε μέρος στὴν ἐκστρατεία τῆς Τροίας. Ἡ Ἰππώ, ἡ κόρη τοῦ Κενταύρου, ποῦ συζεύχθηκε τὸν Αἴολο, τοῦ δίδαξε τὴ φυσικὴ θεωρία, τὴν ἐπιστήμη τοῦ πατέρα της. Γιὰ τὴν Ἰππώ μαρτυρεῖ καὶ ὁ Εὐριπίδης μὲ τὰ ἑξῆς:

“Ἡ ὁποία πρώτη προφήτεψε γιὰ τὰ θεῖα
μὲ χρησμούς, ἢ μὲ τὴν ἀνατολὴ τῶν ἀστεριῶν”.

Σ’ αὐτὸν τὸν Αἴολο φιλοξενεῖται ὁ Ὀδυσσεύς μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας. Παρατήρησε, σὲ παρακαλῶ, τοὺς χρόνους καὶ σύγκρινέ τους μὲ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωϋσῆ καὶ τῆς σύγχρονῆς του ἀρχαιότατης φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'.

**Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φιλοσοφία οἱ βάρβαροι ἀνακάλυψαν
ἴσως κι ἄλλες τέχνες.**

Δὲν ἀνακάλυψαν μόνο τὴ φιλοσοφία οἱ βάρβαροι, ἀλλὰ καὶ κάθε τέχνη σχεδόν. Οἱ Αἰγύπτιοι λοιπὸν ἔφεραν πρῶτοι στοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀστρολογία, τὸ ἴδιο καὶ οἱ Χαλδαῖοι. Οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίσης ἔδειξαν πρῶτοι ν’ ἀνάβουμε λυχνάρια καὶ χώρισαν τὸ χρόνο σὲ δώδεκα μῆνες· ἐμπόδισαν ἀκόμα τὴ συνάφεια μὲ γυναῖκα μέσα στὰ ἱερὰ καὶ νομοθέτησαν νὰ μὴν

ναικὸς ἀλούτους ἐνομοθέτησαν. Γεωμετρίας τε αὐτῆς εὑρεταὶ γεγόνασιν. Εἰσὶν δὲ οἱ Κᾶρας τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινενοηκέναι λέγουσιν. Πτήσεις δὲ ὀρνίθων παρεφυλάξαντο πρῶτοι Φρύγες. Καὶ θυτικὴν ἠκρίδωσαν Τοῦσκοι, Ἰταλίας γείτονες. Ἰσαυροὶ δὲ καὶ Ἀραβες ἐξεπέ-
 5 νησαν τὴν οἰωνιστικὴν, ὥσπερ Τελμισεῖς τὴν δι' ὀνείρων μαντικὴν. Τυρρηνοὶ σάλπιγγα ἐπενόησαν, καὶ Φρύγες αὐλόν. Φρύγες γὰρ ἦσθην Ὀλυμπός τε καὶ Μαρσύας. Κάδμος δὲ Φοῖνιξ ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἑλλησιν εὑρετής, ὡς φησὶν Εὐφορος ὅθεν καὶ Φοινικήϊα τὰ γράμμα-
 10 τα Ἡρόδοτος κεκλήσθαι γράφει. Οἱ δὲ Φοίνικας καὶ Σύρους γράμμα-
 τα ἐπινοῆσαι πρῶτους λέγουσιν· ἰατρικὴν δὲ Ἀπὶν Αἰγύπτιον αὐτό-
 χθονα, πρὶν εἰς Αἴγυπτον ἀφικέσθαι τὴν Ἰώ· μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκλη-
 πιὸν τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν.

Ἄτλας δὲ ὁ Λίβυς πρῶτος ναῦν ἐναυπηγήσατο καὶ τὴν θάλασσαν ἐπλευσε. Κέλμις τε αὐτῆς καὶ Δαμναμενὺς οἱ τῶν Ἰδαίων Δάκτυλοι, πρῶτοι
 15 σίδηρον εὗρον ἐν Κύπρῳ· ὁ δὲ ἄλλος Ἰδαῖος εὗρε χαλκοῦ κράσιν, ὡς δὲ Ἡσίοδος, Σκύθης. Καὶ μὴν Θραῖκες πρῶτοι τὴν καλουμένην ἄρπην εὗρον, ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη, καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Ὁμοίως δὲ καὶ Ἰλλύριοι τὴν καλουμένην πέλταν ἐξεῦρον. Ἐτι φασὶ Τουσκάνους τὴν πλαστικὴν ἐπινοῆσαι, Ἰτανόν τε (Σαμνίτης
 20 οὗτος ἦν) πρῶτον θυρεὸν κατασκευᾶσαι. Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθοτο-
 μίαν ἐξεῦρε· καὶ μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Πάγκαιον ἐπενόησεν ὄρος. Ἦδη δὲ καὶ ἄλλο ἔθνος, Καππαδόκες, πρῶτοι εὗρον τὸν νάβλαν κα-
 λούμενον, ὃν τρόπον καὶ τὸ δίχορδον Ἀσσύριοι. Καρχηδόνιοι γὰρ πρῶτοι τετρήρη κατεσκεύασαν· ἐναυπήγησε δὲ αὐτὴν Βόσπορος αὐτο-
 25 σχέδιον. Μήδειά τε, ἡ Αἰήτου, ἡ Κολχίς, πρώτη βαφὴν τριχῶν ἐπενόη-
 σεν. Ἀλλὰ καὶ Νώροπες (ἔθνος ἐστὶ Παιονικόν, νῦν δὲ Νωρικοὶ κα-
 λοῦνται), κατειργάσαντο χαλκόν, καὶ σίδηρον ἐκάθηραν πρῶτοι. Ἀ-
 μυκός τε, ὁ Βεβρούκων βασιλεύς, ἱμάντας πυκτικούς πρῶτος εὗρε.

Περὶ τε μουσικὴν Ὀλυμπός ὁ Μυσός τὴν Λύδιον ἀρμονίαν ἐφιλο-
 30 τέχνησεν, οἳ τε Τρωγλοῦται καλούμενοι σαμβύκην εὗρον, ὄργανον μουσικόν. Φασὶ δὲ καὶ τὴν πλαγίαν σύριγγα Σάτυρον εὑρεῖν τὸν Φρύ-
 γα· τρίχορδον δὲ ὁμοίως καὶ τὴν διάτονον ἀρμονίαν Ἀγνήν, τὸν καὶ

1. Ἄλλος γράφει, Τέλμις καὶ Δαμναμενεύς.

2. Ἡ πέλτη ἦταν μικρὴ καὶ ἐλαφριά ἀσπίδα, ποῦ τὴν ἔφεραν οἱ Πελταστῆς.

μπαίνουν στο ἱερὸ ἔπειτ' ἀπὸ ἐπαφὴ μὲ τὴ γυναίκα τους χωρὶς νὰ λουστοῦν. Ἀνακάλυψαν ἐπίσης τὴ γεωμετρία. Μερικοὶ λένε ὅτι τὴν πρόγνωση μὲ τὰ ἄστρα τὴν ἐπινόησαν οἱ Κάρες. Τὸ πέταγμα τῶν πουλιῶν τὸ παρατήρησαν πρῶτοι οἱ Φρυγες. Οἱ Τοῦσκοι, γείτονες τῆς Ἰταλίας, ἄσκησαν μὲ ἀκρίβεια τὴν ἱεροσκοπία. Οἱ Ἰσαυροὶ καὶ οἱ Ἀραβες ἐκπόνησαν τὴν οἰωνοσκοπία, ὅπως οἱ Τελμισσεῖς τὴ μαντικὴ τῶν ὀνείρων. Οἱ Τυρρηνοὶ ἐπινόησαν τὴ σάλπιγγα, καὶ οἱ Φρυγες τὸν αὐλό. Φρύγες ἦταν ὁ Ὀλυμπος καὶ ὁ Μαρσύας. Ὁ Κάδαμος ἦταν Φοίνικας, καὶ ἀνακάλυψε τὰ γράμματα γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ὅπως λέγει ὁ Εὐφορος. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ γράμματα λέγονται φοινικικά, ὅπως γράφει ὁ Ἡρόδοτος. Ἄλλοι λένε ὅτι πρῶτοι οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Σύροι ἐπινόησαν τὰ γράμματα. Τὴν ἰατρικὴ τὴ βρῆκε ὁ Ἄπις, Αἰγύπτιος ἐντόπιος, πρὶν φτάσει στὴν Αἴγυπτο ἢ Ἰώ. Στὴ συνέχεια τὴν ἀνάπτυξε λένε ὁ Ἀσκληπιός.

Ὁ Ἄτλας ὁ Λίβυος πρῶτος ναυπήγησε πλοῖο καὶ ταξίδεψε στὴ θάλασσα. Ὁ Κέλμις πάλι καὶ ὁ Δαμνανεύς¹ πρῶτοι βρῆκαν τὸν σίδηρο στὴν Κύπρο· ὁ ἄλλος Ἰδαῖος βρῆκε τὴν πρόσμειξη στὸν σίδηρο τοῦ χαλκοῦ. Ὁ Ἡσίοδος ἦταν Σκύθης. Καὶ βέβαια πρῶτοι οἱ Θράκες βρῆκαν τὴ λεγόμενὴ ἄρπα, πού εἶναι ξίφος καμπύλο, καὶ πρῶτοι χρησιμοποίησαν πέλτες² ἐπάνω στά ἄλογα. Ἐπίσης τὴν καλούμενη πέλτη τὴ βρῆκαν καὶ οἱ Ἰλλυριοί. Ἀκόμη λένε ὅτι οἱ Τουσκανοὶ ἐπινόησαν τὴν ἀγγειοπλαστικὴ καὶ ὁ Ἰτανός (αὐτὸς ἦταν Σαμνίτης) πρῶτος κατασκεύασε θυρεό. Ὁ Κάδαμος ὁ Φοίνικας βρῆκε τὴ λιθοτομικὴ καὶ ἐπινόησε νὰ ἰδρῦσει μεταλλεῖα χρυσοῦ στὸ Παγγαῖο ὄρος. Ἦδη καὶ ἓνας ἄλλος λαός, οἱ Καππαδόκες, βρῆκαν πρῶτοι τὸν καλούμενο νάβλα, καθὼς καὶ οἱ Ἀσσύριοι τὸ δίχορδο. Οἱ Καρχηδόνιοι πάλι πρῶτοι κατασκεύασαν τριήρη, τὴν ὁποία ναυπήγησε μὲ δικό του σχέδιο ὁ Βόσπορος. Ἡ κόρη τοῦ Αἰήτη Μήδεια, ἀπὸ τὴν Κολχίδα, ἐπινόησε πρῶτὴ τὴ βαφὴ τοῦ μαλλιοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Νώροπες (πού εἶναι παιονικὸ ἔθνος καὶ πού τώρα καλοῦνται Νωρικοί) ἄρχισαν τὴν κατεργασία τοῦ χαλκοῦ καὶ πρῶτοι ἔβγαλαν καθαρὸ σίδηρο. Ὁ Ἄμυκος, ὁ βασιλιάς τῶν Βερύκων, βρῆκε πρῶτος τοὺς ἱμάντες (γάντια) τῆς πυγμαχίας.

Στὴ μουσικὴ ὁ Ὀλυμπος ἀπὸ τὴ Μυσία συνέθεσε τὴ Λυδικὴ ἀρμονία. Οἱ γνωστοὶ Τρωγλοδύτες βρῆκαν τὸ μουσικὸ ὄργανο σαμβύκη. Καὶ λένε ὅτι καὶ τὸν πλαγίαυλο τὸν βρῆκε ὁ Σάτυρος ἀπὸ τὴ Φρυγία· τὸ τρίχορδο, ὅμοια καὶ τὸ διατονικὸ³ μουσικὸ εἶδος, τὰ βρῆκε ὁ Ἄγνης, ἀπὸ τὴ

3. Τὰ ἄλλα δύο εἶναι τὸ ἑναρμόνιο καὶ τὸ χρωματικὸ.

αὐτὸν Φρύγα· κρούματα δὲ Ὀλυμπον ὁμοίως τὸν Φύργα· καθάπερ
 Φρύγιον ἄρμονίαν καὶ μιξοφρύγιον καὶ μιξολύδιον Μαρσύαν, τῆς αὐ-
 τῆς ὄντα τοῖς προειρημένοις χώρας· καὶ τὴν Δώριον Θάμυριν ἐπινοῆ-
 σαι τὸν Θοῤᾳκα Πέρσας τε πρῶτους ἀκηκόαμεν ἀπήνην καὶ κλίνην καὶ
 5 ὑποπόδιον ἐργάσασθαι, τοὺς τε Σιδονίους τρίκροτον ναῦν κατασκευά-
 σαι. Σικελοὶ τε, οἱ πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ, πρῶτοι φόρμιγγα εὔρον, οὐ πολὺ
 τῆς κιθάρας λειπομένην, καὶ κρόταλα ἐπενόησαν. Ἐπί τε Σεμιράμεως
 βασιλέως Αἰγυπτίων τὰ θύσσινα ἱμάτια εὐρηθῆναι ἱστοροῦσιν, καὶ πρῶ-
 τὴν ἐπιστολὰς συντάξαι Ἄτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσασαν, φησὶν
 10 Ἑλλάνικος Σκάμων μὲν οὖν ὁ Μιτυληναῖος, καὶ Θεόφραστος ὁ Ἐρέσ-
 σιος, Κύδιππός τε ὁ Μαντινεύς, ἔτι τε Ἀντιφάνης, καὶ Ἀριστόδημος,
 καὶ Ἀριστοτέλης, πρὸς τούτοις δὲ Φιλοστέφανος, ἀλλὰ καὶ Στράτων ὁ
 περιπατητικὸς ἐν τοῖς Περί εὐρημάτων, ταῦτα ἱστόρησαν.

Παρεθέμην δὲ αὐτῶν ὀλίγα εἰς σύστασιν τῆς παρὰ βαρβάροις
 15 εὐρετικῆς καὶ διωφελοῦς φύσεως παρ' ὧν Ἕλληνες τὰ ἐπιτηδεύματα
 ὠφέληνται. Εἰ δέ τις τὴν φωνὴν διαβάλλει τὴν βάρβαρον, «Ἐμοὶ» δέ,
 φησὶν ὁ Ἀνάχαρσις, «πάντες Ἕλληνες σκυθίζουσιν». Οὗτος ἦν ὁ παρ'
 Ἕλλησι θαυμασθεῖς, ὁ φήσας, «ἐμοὶ περίβλημα γλαῖνα, δεῖπνον, γάλα,
 τυρός». Ὁρᾶς φιλοσοφίαν βάρβαρον, ἔργα ἐπαγγελλομένην, οὐ λό-
 20 γους. Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶν «Καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης εἰς
 μὴ εὖσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ
 εἰς ἄερα λαλοῦντες. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἰσιν ἐν κόσμῳ, καὶ
 οὐδὲν ἄφωνον. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ
 λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐμοὶ βάρβαρος». Καί, «Ὁ λαλῶν
 25 γλώσση προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύῃ».

Ναὶ μὴν ὀψέ ποτε εἰς Ἕλληνας ἢ τῶν λόγων παρήλθε διδασκαλία
 τε καὶ γραφή. Ἀλκμαίων γοῦν ὁ Περίθου, Κροτωνιάτης πρῶτος φυσικὸν
 λόγον συνέταξεν. Οἱ δὲ Ἀναξαγόραν Ἠγησιδούλου, Κλαζομέ-
 νιον, πρῶτον διὰ γραφῆς ἐκδοῦναι βιβλίον ἱστοροῦσι. Μέλος τε αὖ
 30 πρῶτος περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς Λακεδαιμονίων νόμους ἐμε-
 λοποίησε Τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος. Διθύραμβον δὲ ἐπενόησεν Λάσ-

4. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὴ βασίλισσα τῶν Ἀσυρίων Σεμίραμη.

5. Ἡ πλήρης διατύπωση εἶναι· Ἐμοὶ μὲν περίβλημα γλαῖνα Σκυθικὴ, ὑπόδημα
 δέρμα ποδῶν, κοίτη δὲ πᾶσα γῆ· δεῖπνον καὶ ἄριστον γάλα καὶ τυρός καὶ κρέας ὀπτόν

Φρυγία κι αὐτός. Τίς νότες τίς βρῆκε ὁ Ὀλυμπος, ὅμοια κι αὐτὸς ἀπὸ τῆ Φρυγία, ὅπως καὶ τῆ Φρύγια ἄρμονία καὶ τὸ μιξοφρύγιο καὶ τὸ μιξολύδιο τὰ βρῆκε ὁ Μαρσύας, πού ἦταν ἀπὸ τὴν ἴδια χώρα μὲ τοὺς προηγούμενους. Τὸν Δώριο τρόπο τὸν ἐπινόησε ὁ Θάμυρις ἀπὸ τῆ Θράκη. Ἐχομε ἀκουστά ὅτι οἱ Πέρσες πρῶτοι κατασκεύασαν ἀμᾶξι καὶ κρεβδάτι καὶ τὸ σταμνί, ἐνῶ οἱ Σιδόνιοι κατασκεύασαν τὴν τριήρη. Οἱ Σικελοί, γείτονες τῆς Ἰταλίας, πρῶτα βρῆκαν τὴ φόρμιγγα, πού δὲν εἶναι πολὺ κατώτερη ἀπὸ τὴν κιθάρα, κι ἐπινόησαν καὶ τὰ κρόταλα. Ἐπὶ ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Σεμράμεως τῶν Αἰγυπτίων⁴ διηγοῦνται ὅτι βρῆκαν καὶ τὰ βύσσινα ἐνδύματα. Πρώτη ἔγραψε ἐπιστολὴ ἡ Ἄτοσσα, ἡ βασίλισσα τῶν Περσῶν, λέγει ὁ Ἑλλάνικος. Αὐτὰ τὰ ἔγραψαν ὁ Σκάμων ἀπὸ τῆ Μυτιλήνη, ὁ Θεόφραστος ὁ Ἐρέσιος, ὁ Κῦδιππος ἀπὸ τῆ Μαντινεία, κι ἀκόμα ὁ Ἀντιφάνης, ὁ Ἀριστόδημος καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὁ περιπατητικὸς Στράτων στὸ ἔργο *Περὶ εὐρημάτων*.

Παρέθεσα λίγα ἀποσπάσματα ἀπὸ αὐτοὺς, γιὰ νὰ πιστοποιηθεῖ ἡ ὑπαρξη στοὺς βαρβάρους μιᾶς φύσης πού ἐφευρίσκει πράγματα ὠφέλιμα γιὰ τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες ὠφελήθηκαν σ' ἐκεῖνα πού ἐπιτηδεύονταν. Κι ἂν κανεὶς κατηγορήσει τὴ γλώσσα τῶν βαρβάρων, ὁ Ἀνάχαρις παρατηρεῖ, «Κατὰ τὴ γνώμη μου ὅλοι οἱ Ἕλληνες σκυθίζουν». Αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού θαύμασαν οἱ Ἕλληνες, αὐτὸς πού εἶπε: «Φόρεμά μου εἶναι ἡ χλαίνη, καὶ φαγητὸ γάλα καὶ τυρί»⁵. Βλέπεις φιλοσοφία βαρβαρική πού προβάλλει ἔργα, ὄχι λόγια. Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει τὰ ἐξῆς: «Καὶ σεῖς ἂν δὲν πεῖτε ἓνα λόγο εὐκολονόητο, πῶς θὰ γίνεῖ κατανοητὸ αὐτὸ πού λέτε; Θὰ εἶναι τότε σὰ νὰ μιλάτε στὸν ἀέρα. Ὑπάρχουν στὸν κόσμον τόσες γλώσσες, ὅσα καὶ τὰ ἔθνη τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν ὑπάρχει ἔθνος χωρὶς τὴ γλώσσα του. Ἄν ὅμως δὲν ξέρω τὴ σημασία τῆς γλώσσας, θὰ εἶμαι ἐγὼ γι' αὐτὸν πού μου μιᾶ βάρβαρος κι αὐτὸς πάλι θὰ εἶναι βάρβαρος γιὰ μένα»⁶. Κι ἀκόμα: «Αὐτὸς πού μιᾶ μιὰ γλώσσα, νὰ προσευχηθεῖ γιὰ νὰ ἐξηγήσει αὐτὰ πού λέγει»⁷.

Ἦρθε βέβαια ἀργὰ στοὺς Ἕλληνες ἡ προφορική διδασκαλία καὶ ἡ γραφή. Ὁ Ἀλκμαίων λοιπόν, ὁ γιὸς τοῦ Περίθου, ἀπὸ τὸν Κρότωνα, εἶναι ὁ πρῶτος πού ἔγραψε λόγο γιὰ τὴ φύση. Ἄλλοι λένε ὅτι πρῶτος ὁ Ἀναξαγόρας τοῦ Ἠγησιβούλου, ἀπὸ τίς Κλαζομενές, δημοσίευσε γραπτὸ βιβλίο. Πρῶτος ἔβαλε μελωδία στὰ ποιήματα καὶ μελοποίησε τοὺς νόμους τῶν Λακεδαιμονίων ὁ Τέρπανδρος ἀπὸ τὴν Ἄντισσα. Τὸν διθύραμβο τὸν

πιεῖν ὕδωρ (Migne).

6. Α' Κορ. 14, 9-11.

7. Α' Κορ. 14, 13.

σος Ἐρμιονεύς· ὕμνον Στησίχορος Ἱμεραῖος· χορείαν Ἀλκμάν Λακε-
 δαμονίος· τὰ ἐρωτικά Ἀνακρέων Τήϊος· ὑπόρρησιν Πίνδαρος Θηβαῖ-
 ος νόμους τε πρώτους ἦσεν ἐν χορῶ καὶ κιθάρα Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος.
 Ναὶ μὴν ἴαμβον μὲν ἐπενόησεν Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος, χωλὸν δὲ ἴαμβον
 5 Ἰππώναξ ὁ Ἐφέσιος, καὶ τραγωδίαν μὲν Θέσπις ὁ Ἀθηναῖος, κωμωδί-
 αν δὲ Σισαρίων ὁ Ἰκαριεύς. Τοὺς χρόνους τούτων παῖδες παραδιδόασι
 γραμματικῶν· μακρὸν δ' ἂν εἴη τούτους ἀκριβολογούμενον παραθέ-
 σθαι αὐτοῦ δεικνυμένου τοῦ Διονύσου, δι' ὃν καὶ Διονύσια καὶ θεά,
 μεταγενεστέρου Μωϋσέως, ἢ αὐτίκα μάλα.

10 Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατὰ διατριβὴν λόγους καὶ τὰ ρητορικὰ ἰδιώμα-
 τα εὐρεῖν, καὶ μισθοῦ συνηγορήσαι πρῶτον δικανικὸν λόγον εἰς ἔκδο-
 σιν γραψάμενον Ἀντιφῶντα Φύλου, Ραμνούσιον, ὡς φησι Διόδωρος.
 Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ Κυμαῖος πρῶτος τοῦ κριτικοῦ εἰσηγήσατο τοῦνο-
 μα, καὶ γραμματικὸς προσηγορεύθη. Ἐνιοὶ δὲ Ἐρατοσθένην τὸν

15 Κυρηναῖόν φασιν· ἐπειδὴ ἐξέδωκεν οὗτος διβλία δύο, «Γραμματικά»
 ἐπιγράψας. Ὀνομάσθη δὲ γραμματικός, ὡς νῦν ὀνομάζομεν, πρῶτος
 Πραξιφάνης Διονυσοφάνους, Μιτυληναῖος. Ζάλευκός τε ὁ Λοκρὸς
 πρῶτος ἰστόρηται νόμους θέσθαι· οἱ δὲ Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκέως.
 Οὗτος μετὰ Δαναὸν γίνεται, ἐνδεκάτῃ ἄνωθεν ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωϋ-

20 σέως γενεᾷ, ὡς ὀλίγον ὑποβάντες δεῖξομεν. Λυκουῦργος δὲ μετὰ πολλὰ
 τῆς Ἰλίου ἀλώσεως γεγονώς ἔτη, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν
 πενήκοντα νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις· Σόλωνος γὰρ τοὺς χρόνους
 προειρήκαμεν. Δράκων δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς νομοθέτης, περὶ τὴν τριακο-
 στὴν καὶ ἐνάτην Ὀλυμπιάδα γεγονώς εὐρίσκεται. Ἀντίλοχος δὲ αὖ, ὁ

25 τοὺς ἱστορας πραγματευσάμενος ἀπὸ τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας ἐπὶ τὴν
 Ἐπικούρου τελευτήν, γαμηλιῶνος δὲ δεκάτῃ ἱσταμένου γενομένην, ἔτη
 φέρει τὰ πάντα τριακόσια δώδεκα. Ἐτι φασὶ τὸ ἠρῶον τὸ ἐξάμετρον
 Φανοθέαν, τὴν γυναῖκα Ἰκαρίου, οἱ δὲ Θέμιν, μίαν τῶν Τιτανίδων, εὐ-
 ρεῖν. Δίδυμος δ' ἐν τῷ «Περὶ Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας Θεανῶ τὴν

30 Κροτωνιάτιν πρώτην γυναικῶν φιλοσοφῆσαι καὶ ποιήματα γράψαι,
 ἱστορεῖ.

ἐπινόησε ὁ Λάσος ἀπὸ τὴν Ἑρμιόνη, τὸν ὕμνο ὁ Στησίχορος ἀπὸ τὴν Ἰμέρα, τὸ χορικό ὁ Ἀλκμάν ὁ Λακεδαιμόνιος, τὰ ἐρωτικά ὁ Ἀνακρέων ὁ Τήσιος, τὸ μέλος πού συνοδεύει τὸ χορὸ ὁ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος. Ὁ Τιμόθεος ἀπὸ τὴ Μίλητο ἔψαλε τοὺς λεγόμενους πρώτους λόγους μὲ τὴν κιθάρα γιὰ χορὸ. Τὸν ἱαμβο τὸν ἐπινόησε ὁ Ἀρχίλοχος ἀπὸ τὴν Πάρο, τὸ χωλίαμβο ὁ Ἰππώναξ ἀπὸ τὴν Ἔφεσο, τὴν τραγωδία τὴν ἐπινόησε ὁ Θέσπης ὁ Ἀθηναῖος, καὶ τὴν κωμωδία ὁ Σισαρίων ἀπὸ τὴν Ἰκαρία. Τοὺς χρόνους πού ἔζησαν ὅλοι αὐτοὶ τοὺς παραδίδουν οἱ γραμματικοὶ (οἱ φιλόλογοι), καὶ ἀπαιτεῖ πολὺ χρόνο νὰ τοὺς παραθέσομε ἐδῶ λεπτομερῶς, ἀκόμα καὶ ἂν τοὺς ὑποδεικνύει ὁ ἴδιος ὁ Διόνυσος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τελοῦνται τὰ Διονύσια καὶ τὸ θέαμα, πού εἶναι μεταγενέστερος ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ ἢ σύγχρονος.

Λένε ἀκόμα ὅτι βρῆκαν τοὺς λόγους μέσα στὶς σχολές καὶ τὰ ρητορικά ἰδιώματα καὶ ὅτι πρῶτος ἔγινε συνήγορος μὲ ἀμοιβὴ γράφοντας δικανικὸ λόγο γιὰ ἐκφώνηση ὁ Ἀντιφώντας, γιὸς τοῦ Φύλου, ἀπὸ τὸν Ραμνούντα, ὅπως λέγει ὁ Διόδωρος. Ὁ Ἀπολλόδωρος πάλι ἀπὸ τὴν Κύμη πρῶτος εἰσηγήθηκε τὸ ὄνομα τοῦ κριτικοῦ καὶ ὀνομάσθηκε γραμματικός. Μερικοὶ λένε πὼς ἦταν ὁ Ἐρατοσθένης ὁ Κυρηναῖος, ἐπειδὴ δημοσίευσε δύο βιβλία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν “Γραμματικά”. Γραμματικός, μὲ τὴν ἔννοια πού τὸν λέμε σήμερα, πρῶτος ὀνομάσθηκε ὁ Πραξιφάνης τοῦ Διονυσοφάνη, ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη. Ὁ Ζάλευκος ὁ Λοκρὸς γράφουν ὅτι πρῶτος ἔκανε νόμους. Ἄλλοι λένε ὅτι ἦταν ὁ Μίνωας, ὁ γιὸς τοῦ Δία, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Λυγκέα. Αὐτὸς ἔζησε μετὰ τὸν Δαναό, ἔνδεκα γενιές ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Ἰνάχου καὶ τοῦ Μωυσῆ, ὅπως θὰ δείξω λίγο παρακάτω. Ὁ Λυκοῦργος πού ἔζησε πολλὰ χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας, ἑκατὸν πενήντα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὶς Ὀλυμπιάδες, θέτει νόμους στοὺς Λακεδαιμόνιους. Γιὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνα μιλῆσαμε πιὸ μπροστὰ. Ὁ Δράκων, νομοθέτης καὶ αὐτός, ζεῖ γύρω στὴν τριακοστὴ ἑνατὴ Ὀλυμπιάδα. Ὁ Ἀντίλοχος πάλι, πού ἔγραψε γιὰ ὅλους τοὺς πεπαιδευμένους ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πυθαγόρα μέχρι τὸ θάνατο τοῦ Ἐπικούρου, πού ἔγινε τὴ δεκάτη τοῦ μηνὸς Γαμηλιῶνος, ἀνεβάζει σὲ τριακόσια δώδεκα τὸν ἀριθμὸ ὅλων τῶν ἐτῶν. Ἀκόμη λένε ὅτι τὸν ἠρωϊκὸ ἑξάμετρο στίχο τὸν βρῆκε ἢ Φανοθέα, ἢ γυναῖκα τοῦ Ἰκαρίου, καὶ ἄλλοι ἢ Θέμις, μὰ ἀπὸ τὶς Τιτανίδες. Ὁ Δίδυμος γράφει στὸ ἔργο του *Περὶ Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας*, ὅτι πρώτη γυναῖκα, πού φιλοσόφησε καὶ συνέθεσε ποιήματα, ἦταν ἢ Θεανὼ ἀπὸ τὸν Κρότωνα.

Ἡ μὲν οὖν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὡς μὲν τινες, κατὰ περίπτωσιν ἐπίβολος τῆς ἀληθείας ἀμηγέτη, ἀμυδρῶς τε, καὶ οὐ πάσης, γίνεται· ὡς δὲ ἄλλοι βούλονται, ἐκ τοῦ διαδόλου τὴν κίνησιν ἴσχει. Ἐνιοὶ δὲ δυνάμεις τινὰς ὑπεβεθηκνίας ἐμπνεῦσαι τὴν πᾶσαν φιλοσοφίαν ὑπειλήφασιν. Ἄλλ' εἰ μὲν μὴ καταλαμβάνει ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὸ μέγεθος τῆς ἀληθείας, ἔτι δὲ ἐξασθενεῖ πράττειν τὰς κυριακὰς ἐντολάς, ἀλλ' οὖν γε προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν τῇ βασιλικωτάτῃ διδασκαλίᾳ, ἀμηγέτη σωφρονίζουσα, καὶ τὸ ἦθος προτυποῦσα, καὶ προστύφουσα εἰς παραδοχὴν τῆς ἀληθείας τὴν Πρόνοιαν δοξάζοντα.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Περὶ τῆς ρήσεως τοῦ Σωτῆρος· «Πάντες οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί».

Ναί, φασίν, γεγράφθαι, «Πάντες οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί». Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν Λόγῳ (οὗτοι δὲ οἱ πρὸ 15 τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως), ἐξακούονται καθολικώτερον. Ἄλλ' οἱ μὲν προφήται ἄτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Φησὶ γοῦν ἡ Γραφή· «Ἀπέστειλεν ἡ σοφία τοὺς ἑαυτῆς δούλους, συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα οἴνου». Φιλοσοφία δὲ οὐκ ἀπεστάλη ὑπὸ Κυρίου, ἀλλ' ἦλθε, 20 φησὶ, κλαπεῖσα, ἢ παρὰ κλέπτου δοθεῖσα, εἴτ' οὖν δυνάμεις, ἢ ἄγγελος, μαθὼν τι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ καταμείνας ἐν αὐτῇ, ταῦτα ἐνέπνευσε καὶ κλέψας ἐδίδαξεν, οὐχὶ μὴ εἰδότος τοῦ Κυρίου, τοῦ καὶ τὰ τέλη τῶν ἐσομένων πρὸ καταβολῆς τοῦ ἑκαστόν εἶναι ἐγνωκότος, ἀλλὰ μὴ κωλύσαντος. Εἶχε γάρ τινα ὠφέλειαν τότε ἢ εἰς ἀνθρώπους ἐρχομένη κλοπῇ, 25 οὐ τοῦ ὑφελομένου τὸ συμφέρον σκοπούμενου, κατευθυνούσης δὲ εἰς τὸ συμφέρον τῆς Προνοίας τὴν ἔκβασιν τοῦ τολμήματος.

Οἶδα πολλοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιφνομένους ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ κωλύον αἴτιον εἶναι λέγοντας· φασὶ γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ τῶν μὴ κωλύσαντα· ὡς τοῦ ἐμπροσημοῦ, τὸν μὴ σδέσαντα τὸ δεινὸν 30 ἀρχόμενον· καὶ τοῦ ναυαγίου, τὸν κυβερνήτην, μὴ στείλαντα τὴν ὀθό-

Ἡ ἑλληνικὴ λοιπὸν φιλοσοφία, ὅπως λένε ὠρισμένοι, κατὰ περίπτωσιν συλλαμβάνει τὴν ἀλήθεια, ἀμυδρὰ καὶ ὄχι ὀλόκληρη. Ὅπως ἄλλοι πάλι θέλουν, ἔχει τὸ ξεκίνημά της ἀπὸ τὸ διάβολο. Καὶ μερικοὶ ὑποθέτουν ὅτι κάποιες δυνάμεις ποὺ ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἔχουν ἐμπνεύσει ὅλη τὴ φιλοσοφία. Ἀλλὰ ἂν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν συλλαμβάνει τὸ μέγεθος τῆς ἀλήθειας, καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι ἀδύνατη νὰ πράξει τίς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου, ὥστόσο προετοιμάζει τὸ δρόμο μὲ τὴ βασιλικότατη διδασκαλία, σωφρονίζοντας κάπως καὶ διαμορφώνοντας τὸ ἦθος καὶ ἀσκώντας το προκαταβολικὰ στὴν παραδοχὴ τῆς ἀλήθειας αὐτὸν ποὺ τιμᾷ τὴν Πρόνοια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ.

Γιὰ τὸ λόγο τοῦ Σωτήρα: «Ὅλοι ὅσοι προσηγήθηκαν ἀπὸ μένα ἦταν κλέφτες καὶ ληστές».

Ναί, λένε, ἔχει γραφεῖ: «Ὅλοι ὅσοι φάνηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ εἶναι κλέφτες καὶ ληστές»¹. Ὅλοι λοιπὸν αὐτοὶ γιὰ τοὺς ὁποίους γίνεται λόγος (αὐτοὶ οἱ πρὶν ἀπὸ τὴ σάρκωση τοῦ Λόγου) ἐκλαμβάνονται γενικώτερα. Ἀλλὰ οἱ προφήτες βέβαια, ἐπειδὴ στάλθηκαν καὶ ἐμπνεύσθηκαν ἀπὸ τὸν Κύριο, δὲν εἶναι κλέφτες, ἀλλὰ ὑπηρέτες. Λέγει λοιπὸν ἡ Γραφή: «Ἀπέστειλε ἡ σοφία τοὺς δούλους της προσκαλώντας μὲ κήρυγμα δυνατὸ σὲ ποτήρι κρασιοῦ»². Ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν ἔχει σταλεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο, ἀλλὰ τὴν ἔκλεψαν καὶ ἤρθε, λέγει, ἡ δόθηκε ἀπὸ κλέφτη, εἴτε κάποια δύναμη ἢ κάποιος ἄγγελος ποὺ ἔμαθε μέρος τῆς ἀλήθειας καὶ δὲν ἀρκέστηκε σ' αὐτὴ, ἐνέπνευσε τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα καὶ κλέπτοντάς τα τὰ δίδαξε, ὄχι γιατί δὲν τὸ γνώριζε ὁ Κύριος, αὐτὸς ποὺ γνωρίζει ποιὸ θὰ εἶναι τὸ τελικὸ μέλλον καθενὸς προτοῦ ἀκόμα γεννηθεῖ, ἀλλὰ γιατί δὲν τὸ ἐμπόδισε. Εἶχε βέβαια τότε κάποια ὠφέλεια ἢ κλοπὴ ποὺ ἔγινε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὄχι γιατί αὐτὸς ποὺ τὴν ἔκανε ἀπέβλεπε στὸ συμφέρον του, ἀλλὰ ἡ πρόνοια ὡδήγοῦσε τὸ τόλμημα ν' ἀποβεῖ πρὸς τὸ συμφέρον.

Γνωρίζω πολλοὺς ποὺ συνεχῶς μᾶς ἐπιτίθενται καὶ χαρακτηρίζουν αἴτιο ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἐμποδίζει. Λένε δηλαδὴ ὅτι αἴτιος κλοπῆς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν φύλαξε ἢ ποὺ δὲν ἐμπόδισε. Ἔτσι λοιπὸν αἴτιος τοῦ ἐμπρησμοῦ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἔσθησε τὴ φωτιὰ στὴν ἀρχὴ της, καὶ αἴτιος τοῦ ναυαγίου ὁ κυβερνήτης ποὺ δὲν κατέβασε τὰ πανιά. Καὶ βέβαια τι-

1. Ἰω. 10, 8.

2. Παροιμ. 9, 3.

νην. Αὐτίκα κολάζονται πρὸς τοῦ νόμου οἱ τούτων αἴτιοι· ὧ γὰρ κωλύσαι δύνάμις ἦν, τούτῳ καὶ ἡ αἰτία τοῦ συμβαίνοντος προσάπτεται.

Φαμὲν δὴ πρὸς αὐτούς, τὸ αἴτιον ἐν τῷ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν καὶ δοῦν νοεῖσθαι, τὸ δὲ μὴ κωλύον, κατὰ γε τοῦτο ἀνενέργητον εἶναι. Ἔτι
 5 τὸ μὲν αἴτιον πρὸς τῇ ἐνεργείᾳ ἐστὶ· καθάπερ ὁ μὲν ναυπηγὸς πρὸς τὸ γίγνεσθαι τὸ σκάφος, ὁ δὲ οἰκοδόμος πρὸς τὸ ἐκτίσθαι τὴν οἰκίαν, τὸ δὲ μὴ κωλύον κεχώρισται τοῦ γινομένου· διὰ τοῦτο γοῦν ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ κωλύσαι δυνάμενον οὐκ ἐνεργεῖ, οὐδὲ κωλύει· τί γὰρ ἐνεργεῖ ὁ μὴ κωλύων; Ἦδη δὲ καὶ εἰς ἀπέμφασιν αὐτοῖς ὁ λόγος χωρεῖ, εἴ γε τῆς
 10 τρώσεως οὐχὶ τὸ βέλος, ἀλλὰ τὴν ἀσπίδα, τὴν μὴ κωλύσασαν τὸ βέλος διελθεῖν, αἰτιάσονται· οὐδὲ γὰρ τὸν κλέπτην, ἀλλὰ τὸν μὴ κωλύσαντα τὴν κλοπὴν καταμέμψονται. Καὶ τὰς ναῦς τοίνυν τῶν Ἑλλήνων μὴ τὸν Ἔκτορα ἐμπροῆσαι λεγόντων, ἀλλὰ τὸν Ἀχιλλέα· διότι κωλύσαι τὸν Ἔκτορα δυνάμενος, οὐ κεκάλυκεν· ἀλλ' ὁ μὲν διὰ μῆνιν (ἐπ' αὐτῷ δὲ
 15 ἦν καὶ μηνίειν, καὶ μή)· καὶ μὴν οὐκ ἀπεῖρξε τὸ πῦρ, καὶ ἴσως συναίτιος· ὁ δὲ διάβολος, αὐτεξούσιος ὢν, καὶ μετανοῆσαι οἷός τε ἦν καὶ κλέψαι· καὶ ὁ αἴτιος αὐτὸς τῆς κλοπῆς, οὐχ ὁ μὴ κωλύσας Κύριος. Ἀλλ' οὐδ' ἐπιβλαβῆς ἢ δόσις ἦν, ἵνα ἡ κώλυσις παρέλθῃ. Εἰ δὲ χρῆ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς αὐτούς, ἴστωσαν τὸ μὲν μὴ κωλυτικόν, ὅπερ φαμὲν ἐπὶ
 20 τῆς κλοπῆς γεγονέναι, μηδ' ὄλως αἴτιον εἶναι, τὸ δὲ κωλυτικὸν ἐνέχεσθαι τῷ τοῦ αἰτίου ἐγκλήματι. Ὁ γὰρ προασπίζων αἰτιός ἐστι τῷ προασπιζομένῳ τοῦ μὴ τιτρώσκεσθαι, κωλύων τὸ τρωθῆναι αὐτόν. Καὶ τῷ Σωκράτει τὸ δαμόνιον αἴτιον ἦν, οὐχὶ μὴ κωλύον, ἀλλὰ προτρέπων, εἰ καὶ μὴ προέτρεπεν. Οὔτε δὲ οἱ ἔπαινοι, οὔτε οἱ ψόγοι, οὔθ' αἱ τιμαί,
 25 οὔθ' αἱ κολάσεις δίκαιαι, μὴ τῆς ψυχῆς ἐχούσης τὴν ἀξουσίαν τῆς ὁρμῆς καὶ ἀφορμῆς, ἀλλ' ἀκουσίου τῆς κακίας οὔσης. Ὅθεν ὁ μὲν κωλύσας αἴτιος, ὁ δὲ μὴ κωλύσας τὴν αἴρεσιν τῆς ψυχῆς κρίνει δικαίως, ἵν' ὅτι μάλιστα ὁ Θεὸς μὲν ἡμῖν κακίας ἀναίτιος. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων προαίρεσις καὶ ὁρμὴ κατάρχει, διημαρτημένη δὲ ὑπόληψις ἔσθ'
 30 ὅτε κρατεῖ, ἧς ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας οὔσης ὀλιγοροῦμεν ἀποστῆναι,

μωροῦνται ἀπὸ τὸ νόμο οἱ αἵτιοι γι' αὐτὰ· γιατί σέ ὅποιον ἔχει τὴ δύναμη νὰ ἐμποδίσει, σ' αὐτὸν ἀποδίδεται καὶ ἡ αἰτία τοῦ συμβάντος.

Ἄπαντοῦμε λοιπὸν σ' αὐτούς, ὅτι τὸ αἴτιο βρῖσκεται στὸ νὰ κάνεις κάτι, νὰ ἐνεργεῖς καὶ νὰ δράς, τὸ νὰ μὴν λειτουργεῖ ὅμως τὸ ἐμπόδιο τὴν ὥρα αὐτὴ σημαίνει ὅτι εἶναι ἀνενέργητο. Ἄκόμη τὸ αἴτιο ὑπάρχει στὴν ἐνέργεια· ὁ ναυπηγὸς λόγου χάρη στὴν κατασκευὴ τοῦ σκάφους, ὁ οἰκοδόμος στὴν οἰκοδομὴ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ νὰ μὴν λειτουργεῖ τὸ ἐμπόδιο σημαίνει ὅτι εἶναι χωρισμένο ἀπὸ αὐτὸ πού γίνεται. Γι' αὐτὸ καὶ πραγματοποιεῖται, ἐπειδὴ αὐτὸ πού μπορεῖ νὰ ἐμποδίσει οὔτε ἐνεργεῖ οὔτε ἐμποδίζει. Τί δηλαδή κάνει ἐκεῖνος πού δὲν ἐμποδίζει; Ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς ὁδηγεῖ πιά σὲ ἀνοησία, ἂν καταλογίσουν τὴν αἰτία τοῦ τραυματισμοῦ ὄχι στὸ βέλος, ἀλλὰ στὴν ἀσπίδα πού δὲν ἐμπόδισε τὸ βέλος νὰ περάσει. Οὔτε ἐπίσης νὰ κατηγορήσουν τὸν κλέφτη, ἀλλὰ ἐκεῖνον πού δὲν ἐμπόδισε τὴν κλοπὴ. Κι ἂς ποῦνε ὅτι τὰ πλοῖα τῶν Ἑλλήνων δὲν τὰ κατέκαυσε ὁ Ἐκτορας, ἀλλὰ ὁ Ἀχιλλέας, ἐπειδὴ, ἐνῶ μποροῦσε νὰ ἐμποδίσει τὸν Ἐκτορα, δὲν τὸν ἐμπόδισε τελικὰ. Αὐτὸς ὅμως ἀπὸ τὸ θυμὸ του (ἦταν στὴν ἐξουσία του καὶ νὰ θυμώσει καὶ νὰ μὴ θυμώσει) καὶ τὴ φωτιὰ δὲν ἐμπόδισε καὶ ἴσως ἦταν συναίτιος. Ὁ διάβολος, ἀφοῦ ἦταν αὐτεξούσιος καὶ νὰ μετανοήσει, μποροῦσε καὶ νὰ ἐξαπατήσει, καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ αἴτιος τῆς ἀπάτης, ὄχι ὁ Κύριος πού δὲν τὸν ἐμπόδισε. Ἄλλὰ οὔτε ἦταν βλαβερό τὸ δῶρο, γιὰ νὰ χρειασθεῖ παρεμπόδιση. Κι ἂν πρέπει νὰ μιλήσουμε μὲ ἀκρίβεια σ' αὐτούς, νὰ ξέρουν, ὅτι ἡ μὴ παρεμπόδιση, πού συνέβη κατὰ τὴν κλοπὴ, δὲν εἶναι καθόλου τὸ αἴτιο τῆς κλοπῆς· τὸ ἐμπόδιο ὅμως ἐνοχοποιεῖται μὲ τὴν κατηγορία τοῦ αἰτίου. Ὁ ὑπερασπιστὴς δηλαδή εἶναι γιὰ τὸν ὑπερασπιζόμενο αἴτιος τοῦ ὅτι δὲν τραυματίζεται, ἐμποδίζοντας τὸν τραυματισμὸ του. Καὶ γιὰ τὸν Σωκράτη τὸ δαιμόνιό του θὰ ἦταν ἡ αἰτία, ὄχι ἂν δὲν τὸν ἐμπόδιζε, ἀλλ' ἂν τὸν προέτρεπε. Ἄλλὰ βέβαια δὲν τὸν προέτρεπε. Οὔτε οἱ ἔπαινοι, οὔτε οἱ μομφές, οὔτε οἱ τιμές, οὔτε οἱ τιμωρίες θὰ ἦταν δίκαιες, ἂν ἡ ψυχὴ δὲν εἶχε τὴν ἐξουσία νὰ ἐπιθυμεῖ κάτι καὶ νὰ μὴν ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ ἦταν ἡ κακία ἀκούσια. Ἐπομένως ὅποιος ἐμπόδισε εἶναι αἴτιος, ἐνῶ αὐτὸς πού δὲν ἐμπόδισε τὴν ἐκλογὴ τῆς ψυχῆς κρίνει δίκαια, ὥστε νὰ εἶναι γιὰ μᾶς ὁ Θεὸς τελείως ἀνεύθυνος γιὰ τὴν κακία μας. Ἐπειδὴ στὴν περίπτωσι τῶν ἁμαρτημάτων κυριαρχοῦν ἐλεύθερη ἐκλογὴ καὶ ἐπιθυμία, ἐνῶ ἐπικρατεῖ μερικὲς φορὲς ἡ ἐσφαλμένη γνώμη, πού ἀμελοῦμε νὰ τὴν ἀλλάξουμε, ἐπειδὴ εἶναι ἄγνοια καὶ ἀμάθεια, ἀκολουθοῦν εὐλόγα οἱ τιμωρίες. Ὁ πυρετὸς δηλαδή εἶναι κάτι ἀκούσιο·

εικότως αἱ κολάσεις. Καὶ γὰρ τὸ πυρέττειν ἀκούσιον, ἀλλ' ὅταν δι' ἑαυ-
τόν τις καὶ δι' ἀκρασίαν πυρέττη, αἰτιώμεθα τοῦτον.

Ὡς δὲ καὶ τῆς κακίας ἀκουσίου οὔσης· οὐ γὰρ αἰρεῖται τις κακόν,
ἢ κακόν· τῇ δὲ περὶ αὐτῶ ἡδονῇ συναπαγόμενος, ἀγαθὸν ὑπολαβὼν,
5 ληπτὸν ἡγεῖται. Ὡν οὕτως ἐχόντων, τὸ ἀπαλλάττεσθαι τῆς τε ἀγνοίας,
τῆς τε αἰρέσεως τῆς φαύλης καὶ ἐπιτερποῦς, καὶ πρὸ τούτων τὸ μὴ
συκατατίθεσθαι ταῖς ἀπατηλαῖς ἐκείναις φαντασίαις, ἀπόκειται ἐφ'
ἡμῖν. «Ληστής δὲ καὶ κλέπτης» ὁ διάβολος λέγεται, ψευδοπροφήτας
ἐγκαταμίξας τοῖς προφήταις, καθάπερ τῶ πυρῶ τὰ ζιζάνια· «Πάντες
10 οὖν οἱ πρὸ Κυρίου κλέπται καὶ Λησταί»· οὐχ ἀπλῶς πάντες ἄνθρωποι,
πάντες δὲ οἱ ψευδοπροφήται, καὶ πάντες οἱ μὴ κυρίως ὑπ' αὐτοῦ ἀπο-
σταλέντες. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ψευδοπροφήται τὸ κλέμμα τὸ ὄνομα τὸ προ-
φητικόν, προφήται ὄντες, ἀλλὰ τοῦ ψεύστου. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· «Υ-
μεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πα-
15 τρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν
τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῶ. Ὅτ' ἂν λαλή-
τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ιδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστί, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ».
Ἐν δὲ τοῖς ψεύδεσι καὶ ἀληθῆ τινα ἔλεγον οἱ ψευδοπροφήται.

Καὶ τῶ ὄντι οὗτοι ἐν «ἐκστάσει» προεφήτευσον, ὡς ἂν «ἀποστάτου»
20 διάκονοι. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ποιμὴν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας, τῶ Ἐρμᾶ
περὶ τοῦ ψευδοπροφήτου· «Τινὰ γὰρ ρήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διά-
βολος αὐτὸν πληροῖ τῶ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἴ τινα δυνήσεται ρῆξαι τῶν
δικαίων». Πάντα μὲν οὖν οἰκονομεῖται ἄνωθεν εἰς καλόν, «ἵνα γνωρι-
σθῆ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρό-
25 γνωσιν τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῶ». τῶ Θεῶ δὲ οὐδὲν ἀντίκει-
ται, οὐδὲ ἐναντιοῦται τι αὐτῶ, Κυρίῳ καὶ παντοκράτορι ὄντι. Ἀλλὰ καὶ
αἱ τῶν ἀποστατησάντων βουλαί τε καὶ ἐνέργειαι, μερικαὶ οὔσαι, γίνον-
ται μὲν ἐκ φαύλης διαθέσεως, καθάπερ καὶ αἱ νόσοι αἱ σωματικά,
κυβερνῶνται δὲ ὑπὸ τῆς καθόλου προνοίας ἐπὶ τέλος ὑγιεινόν, κἂν
30 νοσοποιὸς ἢ ἡ αἰτία. Μέγιστον γοῦν τῆς θείας προνοίας, τὸ μὴ εἶσαι
τὴν ἐξ ἀποστάσεως ἐκουσίου φευῖσαν κακίαν ἄχρηστον καὶ ἀνωφελῆ
μένειν, μηδὲ μὴν κατὰ πάντα βλαβεράν αὐτὴν γενέσθαι· τῆς γὰρ θείας

ὅταν ὁμως κάποιος ἔχει πυρετὸ ἐξαιτίας του καὶ ἀπὸ ἀκρασία, θεωροῦμε αἴτιο αὐτὸν τὸν ἴδιο.

Ἔτσι καὶ μὲ τὴν κακία ποῦ εἶναι ἀκούσια· δὲν προτιμᾶ δηλ. κανεὶς τὸ κακὸ ὡς κακὸ, ἀλλὰ παρασυρμένος ἀπὸ τὴν ἡδονὴ ποῦ τὸ συνοδεύει, θεωρώντας τὸ ἀγαθὸ, νομίζει ὅτι πρέπει νὰ τὸ λάβει. Ὄντας αὐτὰ ἔτσι, τὸ ν' ἀπαλλαγοῦμε ἀπὸ τὴν ἄγνοια καὶ τὴ φαῦλη ἐκλογὴ ποῦ μᾶς εὐχαριστεῖ, καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὰ τὸ νὰ μὴ συγκατατιθέμεθα στὶς ἀπατηλὲς ἐκεῖνες φαντασίες, ἀπόκειται σ' ἐμᾶς. «Ληστής» καὶ «κλέπτης» λέγεται ὁ διάβολος, ἀναμειγνύοντας ψευδοπροφήτες στοὺς προφήτες, ὅπως τὰ ζιζάνια στὸ σιτάρι· «Ὅλοι λοιπὸν ὅσοι ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τὸν Κύριο εἶναι ἀπατεῶνες καὶ ληστές»³, ὄχι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γενικά, ἀλλὰ ὅλοι οἱ ψευδοπροφήτες καὶ ὅλοι ὅσους δὲν ἔστειλε ὁ ἴδιος ἀποκλειστικά. Εἶχαν βέβαια καὶ οἱ ψευδοπροφήτες τὸ κλοπιμαῖο ὄνομα τὸ προφητικὸ, κι ἦταν προφήτες, ἀλλὰ τοῦ ἀπατεῶνα. Γιατὶ λέγει ὁ Κύριος· «Σεῖς εἶστε ἀπὸ τὸν πατέρα σας τὸν διάβολο καὶ θέλετε νὰ κάνετε τίς ἐπιθυμίες τοῦ πατέρας σας. Ἐκεῖνος ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δολοφόνος τῶν ἀνθρώπων, καὶ δὲν ἔμεινε στὴν ἀλήθεια, γιατί δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια σ' αὐτόν. Ὄταν λέγει τὸ ψεῦδος, μιλάει ἀπὸ δικά του· γιατί εἶναι ψεύτης αὐτὸς καὶ ὁ πατέρας του»⁴. Μέσα στὰ ψεύδη τους βέβαια ἔλεγαν οἱ ψευδοπροφήτες καὶ μερικὲς ἀλήθειες.

Καὶ πράγματι αὐτοὶ προφήτευαν σὲ κατάσταση ἔκστασης, ἀφοῦ ἦταν ὑπηρέτες τοῦ ἀποστάτη. Καὶ ὁ Ποιμὴν, ὁ ἄγγελος τῆς μετάνοιας, λέγει στὸν Ἑρμᾶ γιὰ τὸν ψευδοπροφήτη· «Λέγει βέβαια μερικὰ ἀληθινὰ πράγματα, γιατί τὸν γεμίζει ὁ διάβολος μὲ τὸ πνεῦμα του, μήπως μπορέσει νὰ κλονίσει κάποιον ἀπὸ τοὺς δίκαιους». Ὅλα οἰκονομοῦνται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ γιὰ τὸ καλὸ, «γιὰ νὰ γίνει γνωστὴ μέσω τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλη σοφία τοῦ Θεοῦ, σύμφωνα μὲ τὸ προαιώνιο σχέδιό του, ποῦ πραγματοποιήθηκε ἀπὸ τὸν Χριστό»⁵. Στὸν Θεὸ τίποτε δὲν μπορεῖ ν' ἀντισταθεῖ, οὔτε ἐναντιώνεται τίποτε σ' αὐτόν, ποῦ εἶναι Κύριος καὶ παντοκράτορας. Ἀλλὰ καὶ τὰ σχέδια ὅσων ἀποστάτησαν καὶ οἱ ἐνέργειες, ἂν καὶ εἶναι μερικὲς, προέρχονται ἀπὸ φαῦλη διάθεση, ὅπως ἀκριβῶς καὶ οἱ σωματικὲς ἀσθένειες, ὀδηγοῦνται ὁμως ἀπὸ τὴν καθολικὴ πρόνοια σὲ κατάληξη ὑγιεινὴ, ἔστω κι ἂν εἶναι ἡ αἰτία νοσοποιητικὴ. Τὸ μέγιστο λοιπὸν καλὸ τῆς θείας Πρόνοιας εἶναι τὸ νὰ μὴν ἀφήσει νὰ μένει ἄχρηστη καὶ ἀνώφελη ἡ κακία ποῦ φύτρωσε ἀπὸ ἐκούσια ἀποστασία, οὔτε νὰ ἀποβεῖ γενικά βλαβερὴ. Γιατὶ τὸ ἔργο τῆς θείας σοφίας καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δύ-

3. Ἰω. 1, 8.

4. Ἰω. 8, 44.

5. Ἐφ. 3, 10-11.

σοφίας καὶ ἀρετῆς καὶ δυνάμεως ἔργον ἐστὶν οὐ μόνον τὸ ἀγαθοποιεῖν (φύσις γάρ, ὡς εἶπεῖν, αὕτη τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν, καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν), ἀλλὰ κάκεινο μάλιστα, τὸ διὰ κακῶν τῶν ἐπινοηθέντων πρὸς τινῶν, ἀγαθὸν τι καὶ χρηστὸν τέλος ἀποτελεῖν, καὶ ὡς φελίμως τοῖς δοκοῦσι φαύλοις χρῆσθαι, καθάπερ καὶ τῷ ἐκ πειρασμοῦ μαρτυρίῳ. Ἔστιν οὖν κἂν φιλοσοφία τῇ κλαυεῖση, καθάπερ ὑπὸ Προμηθέως, πῦρ ὀλίγον εἰς φῶς ἐπιτήδειον χρησίμως ζωπυρούμενον, ἵχνος τι σοφίας καὶ κινήσις παρὰ Θεοῦ.

Ταῦτα δ' ἂν εἶεν «κλέπται καὶ λησταὶ» οἱ παρ' Ἑλλησι φιλόσοφοι, 10 καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας παρὰ τῶν Ἑβραϊκῶν προφητῶν μέρη τῆς ἀληθείας οὐ κατ' ἐπίγνωσιν λαβόντες, ἀλλ' ὡς ἴδια σφετερισάμενοι δόγματα· καὶ τὰ μὲν παραχαράξαντες, τὰ δὲ ὑπὸ περιεργίας ἀμαθῶς σοφισάμενοι, τὰ δὲ καὶ ἐξευρόντες ἴσως γὰρ καὶ «πνεῦμα αἰσθήσεως» ἐσχήκασιν. Ὡμολόγησε δὲ καὶ Ἀριστοτέλης τῇ Γραφῇ, κλεπτικὴν 15 σοφίας τὴν σοφιστικὴν εἰπὼν, ὡς προεμηνύσαμεν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος «Ἄ καὶ λαλοῦμεν», λέγει, «οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος». Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν προφητῶν «Πάντες», φησὶν, «ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν», δηλονότι τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε οὐ κλέπται οἱ προφήται. «Καὶ ἡ διδαχὴ ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν 20 ἐμὴ, ὁ Κύριος λέγει, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρὸς»· ἐπὶ δὲ τῶν κλεπτόντων, «Ὁ δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ», φησὶ, «λαλῶν τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ». Τοιοῦτοι δὲ οἱ Ἕλληνες, «φίλαντοι καὶ ἀλαζόνες». Σοφοὺς δὲ αὐτοὺς λέγουσα ἡ Γραφή, οὐ τοὺς ὄντως σοφοὺς διαβάλλει, ἀλλὰ τοὺς δοκῆσει σοφοῦς.

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

**Διασαφήνισις τῆς ρήσεως τοῦ Ἀποστόλου
«Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν».**

Καὶ περὶ τούτων φησὶν «Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν 30 σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω». Ἐπιφέρει γοῦν ὁ Ἀπόστολος «Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;», πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν γραμματέων, τοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου ζητητάς, τοὺς ἐξ

6. Ἐξ. 28, 3.

7. Α' Κορ. 2, 13.

8. Ἰω. 1, 16.

ναμης εἶναι ὄχι μόνο νὰ προκαλεῖ τὸ ἀγαθὸ (καθόσον αὐτὴ εἶναι, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, ἢ φύση τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἡ φύση τῆς φωτιᾶς εἶναι νὰ θερμαίνει καὶ τοῦ φωτὸς νὰ φωτίζει), ἀλλὰ πιὸ πολὺ εἶναι τὸ ἄλλο· μὲ τὰ κακὰ δηλαδὴ ποὺ μερικοὶ σχεδίασαν, νὰ ὀδηγεῖ σὲ κάποιο ἀγαθὸ ἀποτέλεσμα καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ ὠφέλιμα ἐκεῖνα ποὺ θεωροῦνται φαῦλα, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ πειρασμός. Ὑπάρχει λοιπὸν καὶ στὴ φιλοσοφία ποὺ κλάπηκε, κατ' ἀναλογία πρὸς τὸν Προμηθεά, λίγη φωτιὰ κατάλληλη ν' ἀναζωπυρωθεῖ χρῆσιμα σὲ φῶς, κάποιο ἴχνος σοφίας καὶ κίνηση ἀπὸ τὸν Θεό.

Σύμφωνα μ' αὐτὰ εἶναι «κλέπτες καὶ ληστὲς» οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἔλαβαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους προφῆτες, χωρὶς νὰ τὸ συνειδητοποιοῦν, ψήγματα τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ τὰ οἰκειοποιήθηκαν σὰ νὰ ἦταν δικὰ τους. Κι ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ τὰ παραχάραξαν, ἄλλα ἀπὸ ἀμάθεια τὰ διατύπωσαν ἐξεζητημένα μὲ τὸν τρόπο τῶν σοφιστῶν, καὶ ἄλλα τὰ βρῆκαν οἱ ἴδιοι· ἴσως βέβαια ἔλαβαν καὶ κάποιο «πνεῦμα συναισθήσεως»⁶. Μὲ τὴ Γραφὴ συμφώνησε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὀνομάζοντας τὴ σοφιστικὴ κλεπτικὴ σοφία, ὅπως προανέφερα. Ὁ Ἀπόστολος πάλι λέγει· «Κι αὐτὰ τὰ ἐκφράζομε ὄχι μὲ λόγια ἀνθρώπινης σοφίας, ἀλλὰ μὲ τὴ διδαχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁷. Ἐνῶ γιὰ τοὺς προφῆτες λέγει· «Ὅλοι ἐλάβαμε ἀπὸ τὸ δικό του ἀξεπέραστο πλοῦτο»⁸, τὸν πλοῦτο δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε δὲν ἦταν οἱ προφῆτες κλέπτες. «Καὶ ἡ διδασκαλία ἡ δική μου, δὲν εἶναι δική μου, λέγει ὁ Κύριος, ἀλλὰ τοῦ Πατέρα μου ποὺ μὲ ἔστειλε». Ἐνῶ γι' αὐτοὺς ποὺ κλέπτουν λέγει· «Ὅποιος μιλάει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ζητεῖ τὴν δική του δόξα»⁹. Τέτοιοι εἶναι οἱ Ἕλληνες, «φίλαυτοι καὶ ἀλαζόνες»¹⁰. Καὶ λέγοντάς τους ἡ Γραφὴ σοφοῦς, δὲν κατηγορεῖ τοὺς πραγματικὰ σοφοῦς, ἀλλὰ αὐτοὺς ποὺ νομίζουν ὅτι εἶναι σοφοί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'.

Διασαφήνιση τοῦ λόγου τοῦ Ἀποστόλου, «θὰ ἐξαλείψω τὴ σοφία τῶν σοφῶν».

Καὶ γι' αὐτοὺς λέγει· «θ' ἀφανίσω τὴ σοφία τῶν σοφῶν καὶ δὲν θὰ λάβω ὑπ' ὄψη μου τὴν φρόνηση τῶν φρονίμων»¹. Προσθέτει πάλι ὁ Ἀπόστολος· «Ποῦ εἶναι ὁ σοφός; Ποῦ εἶναι ὁ γραμματεὺς; Ποῦ εἶναι ὁ συζητητῆς αὐτοῦ τοῦ ἐδῶ αἰώνα;», θέτοντας σ' ἀντιδιαστολὴ πρὸς τοὺς γραμ-

9. Ἰω. 16, 18.

10. Β' Τιμ. 3, 2.

1. Α' Κορ. 1, 19.

ἔθνῶν φιλοσόφους, τάξας. «Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου;»· ἐπίσης τῷ Μωρᾶν ἔδειξε, καὶ οὐκ ἀληθῆ, ὡς ᾤοντο. Καὶ πύθη τὴν αἰτίαν τῆς δοξασοφίας αὐτῶν, «διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν», ἐρεῖ «ἐπειδὴν ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ», τουτέστι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελημένη, «οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας», τῆς διὰ τῶν προφητῶν λαλούσης, «αὐτόν», δηλονότι τὸν Θεόν· «εὐδόκησεν οὗτος ὁ Θεὸς διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς μαρτίας», τῆς δοκούσης Ἑλλῆσιν εἶναι μαρτίας, «σῶσαι τοὺς πιστεύοντας· ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι», φησί, «σημεῖα αἰ-
 5 τοῦσι» πρὸς πίστιν· «Ἑλληνας δὲ σοφίαν ζητοῦσι», τοὺς ἀναγκαστι-
 10 κούς καλουμένους λόγους, καὶ τοὺς ἄλλους συλλογισμοὺς δηλονότι. «Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Ἰησοῦν Χριστὸν ἑσταυρωμένον Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον», διὰ τό, εἰδότας τὴν προφητείαν, μὴ πιστεύειν τῇ ἐκβάσει, «Ἑλλῆσι δὲ μαρτίαν», μυθῶδες γὰρ ἡγοῦνται οἱ δοκησίσοφοι, διὰ τε ἀνθρώπου Υἱὸν Θεοῦ λαλεῖν, υἰὸν τε ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ δὴ καὶ πεπον-
 15 θῆναι τοῦτον· ὅθεν αὐτοὺς ἢ πρόληψις τῆς οἰήσεως ἀναπείθει ἀπιστεῖν. Ἡ γὰρ παρουσία τοῦ Σωτῆρος οὐ μαρτῶδες ἐποίησε καὶ σκληροκαρδίους καὶ ἀπίστους, ἀλλὰ συνετοὺς καὶ εὐπειθεῖς, προσέτι πιστοὺς Ἐδείχθησαν δέ, ἐκ τῆς τῶν ὑπακουσάντων ἐκουσίου προσκλίσεως χωρισθέντες, οἱ μὴ ἐθελήσαντες πείθεσθαι ἀσύνετοί τε καὶ ἄπιστοι καὶ μα-
 20 ροί. «Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλῆσι, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις ἐστὶ καὶ Θεοῦ σοφία».

Μὴ τι οὖν (ὅπερ καὶ ἄμεινον), ἀποφατικὸν ἡγητέον τό, «Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου», ἐπίσης, «Οὐκ ἐμώρανεν», ἵνα μὴ ἡ αἰτία τῆς σκληροκαρδίας αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ φαίνεται γενο-
 25 μένη, «τοῦ μαρτῶντος τὴν σοφίαν»; Ἐν πᾶσι γάρ, καίτοι σοφοὶ ὄντες, ἐν μείζονι αἰτία γεγόνασι, μὴ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι· ἐκούσιος γὰρ ἢ τε αἴρεσις, ἢ τε τῆς ἀληθείας ἐκλογή. Ἀλλὰ καὶ τό, «Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν», τῇ τῆς καταφρονουμένης ὑπερορῶμένης βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντιπαραθέσει καταλάμπαι φησὶν· ὡς καὶ ὁ λύχνος,
 30 ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος, ἀπολωλέναι λέγεται, τῷ μὴ τὴν ἴσην ἐκτελεῖν ἐνέργειαν. Πάντων τοίνυν ἀνθρώπων κεκλημένων, οἱ ὑπακούσαι βουληθέντες, «κλητοὶ» ὀνομάσθησαν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀδικία παρὰ

ματεῖς, τοὺς συζητητὲς τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, τοὺς φιλοσόφους ἀπὸ τὰ ἔθνη. «Δὲν μετέτρεψε ὁ Θεὸς σὲ μωρία τῆ σοφία τοῦ κόσμου;»², πὺ εἶναι ἴδιο σὰ νὰ λέγει, τὴν ἀπέδειξε ἀνόητη καὶ ὄχι ἀληθινή, ὅπως πίστευαν. Κι ἂν ζητήσεις νὰ μάθεις τὴ δοκησοσφία τους, θὰ σοῦ πεῖ· «Ἐξαιτίας τῆς πώρωσης τῆς καρδιᾶς τους»³. «Ἐπειδὴ μὲ τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ», δηλαδή μὲ τὴ σοφία πὺ κήρυξαν οἱ προφῆτες, «ὁ κόσμος δὲν τὸν κατανόησε μὲ τὴ σοφία» πὺ μιλάει μέσω τῶν προφητῶν, δηλαδή τὸν Θεό, «εὐδόκησε ὁ Θεὸς μὲ τὸ κήρυγμα τῆς μωρίας», τῆς μωρίας κατὰ τοὺς Ἑλληνες, «νὰ σώσει ἐκείνους πὺ πιστεύουν ἔπειδὴ», λέγει, «οἱ Ἰουδαῖοι ζητοῦν θαύματα» γιὰ νὰ πιστέψουν, «καὶ οἱ Ἑλληνες ζητοῦν σοφία», δηλαδή τοὺς ἀποδεικτικoὺς λεγόμενους λόγους καὶ τοὺς ἄλλους συλλογισμοὺς. «Ἐμεῖς ὁμως κηρύττομε τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ τὸν ἐσταυρωμένο, πὺ εἶναι γιὰ τοὺς Ἰουδαίους σκάνδαλο», ἔπειδὴ δὲν πιστεύουν στὴν ἔκβαση, ἂν καὶ γνωρίζουν τὴν προφητεία, «καὶ γιὰ τοὺς Ἑλληνες μωρία», ἔπειδὴ οἱ δοκησίσοφοι θεωροῦν μῦθο νὰ μιᾶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μέσω ἀνθρώπων, καὶ νὰ ἔχει ὁ Θεὸς Υἱό, καὶ μάλιστα νὰ ἔχει αὐτὸς ὑποστῆ παθήματα. Ἐπομένως ἡ πρόληψη τῆς ἔπαρσης τοὺς παρασύρει στὸ νὰ μὴ πιστεύουν. Γιατὶ ἡ παρουσία τοῦ Σωτήρα δὲν ἔκανε τοὺς ἄπιστους ἀνόητους καὶ σκληρόκαρδους καὶ ἄπιστους, ἀλλὰ συνετοὺς καὶ ὑπάκουους καὶ περισσότερο πιστοὺς. Καὶ ἔτσι φάνηκαν, καθὼς χωρίστηκαν ἀπὸ τὴν ἐκούσια προσκόλλησι ἐκείνων πὺ ὑπάκουσαν, ἀσύνητοι καὶ ἄπιστοι καὶ μωροὶ ὅσοι δὲν θέλησαν νὰ πεισθοῦν. «Ἐνῶ γιὰ τοὺς κλητοὺς, Ἰουδαίους καὶ Ἑλληνες, ὁ Χριστὸς εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ»⁴.

Μήπως λοιπὸν (πὺ εἶναι καὶ τὸ καλύτερο) πρέπει νὰ θεωρήσομε ἀρνητικὸ ἐκεῖνο τὸ «Δὲν ἔκανε μωρία ὁ Θεὸς τὴ σοφία τοῦ κόσμου», ἐπίσης καὶ τὸ «δὲν ἔκανε ἀνοησία», γιὰ νὰ μὴ φαίνεται ὅτι αἰτία γιὰ τὴ σκληρότητα τῆς καρδιᾶς τους ἔγινε ὁ Θεός, πὺ ἔκανε μωρία τὴ σοφία; Σὲ ὅλα λοιπὸν, ἂν καὶ ἦταν σοφοί, θεωρήθηκαν περισσότερο ἔνοχοι, ἔπειδὴ δὲν πίστεψαν στὸ κήρυγμα· γιὰτὶ εἶναι ἐκούσια καὶ ἡ προτίμησι καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῆς ἀλήθειας. Ἄλλὰ κι ἐκεῖνο τὸ «Θὰ ἀφανίσω τὴ σοφία τῶν σοφῶν», θὰ διευκρινιστεῖ, λέγει, μὲ τὴν ἀντιπαράθεσι τῆς καταφρονημένης καὶ περιφρονημένης βαρβαρικῆς φιλοσοφίας, ὅπως καὶ τὸ λυχνάρι, ὅταν καταφωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιο, λέμε ὅτι χάνεται, μὲ τὸ νὰ μὴν ἐκπέμπει τὴν ἴδια (μὲ τὸν ἥλιο) ἐνέργεια. Ἐνῶ λοιπὸν ἔχουν κληθεῖ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ὀνομάστηκαν «κλητοί» ὅσοι θέλησαν νὰ ὑπακούσουν. Γιατὶ στὸν

3. Ἐφ. 4, 18.

4. Α' Κορ. 1, 21-24.

τῷ Θεῷ. Αὐτίκα ἐξ ἑκατέρου γένους οἱ πιστεύσαντες, οὗτοι «λαὸς
 περιούσιος». Καὶ ταῖς Πράξεις τῶν ἀποστόλων εὗροις ἂν κατὰ λέξιν,
 «Οἱ μὲν οὖν ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν», οἱ δὲ μὴ
 θελήσαντες πείθεσθαι, ἑαυτοὺς ἀπέστησαν δηλαδή. Πρὸς τούτους ἡ
 5 προφητεία λέγει «Καὶ θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς
 φάγεσθε», ἐφ' ἡμῖν κείμενα διαλέγχουσα καὶ τὴν αἴρεσιν, καὶ τὴν
 ἐκτροπήν. «Θεοῦ» δὲ εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος τὴν κατὰ τὸν Κύριον διδα-
 σκαλίαν «σοφίαν», ἵνα δείξῃ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν δι' Υἱοῦ παραδι-
 δομένην. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ δοκησίσοφος παραινέσεις ἔχει τινάς, τὰς
 10 παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ κελευούσας «ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον
 τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.
 Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν. Μὴ δίδοτε τόπον τῷ δια-
 βόλῳ. Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιᾶτω, ἐργαζόμενος
 τὸ ἀγαθόν» (ἐργάζεσθαι δὲ ἐστὶ τὸ προσεκπονεῖν ζητοῦντα τὴν ἀλή-
 15 θειαν· σὺν γὰρ τῇ λογικῇ εὐπορίᾳ) «ἵνα ἔχητε μεταδοῦναι τῷ χρείαν ἔ-
 χοντι», καὶ τῆς κοσμικῆς περιουσίας, καὶ τῆς θείας σοφίας. Βούλεται
 γὰρ ἐκδιδάσκεσθαι τὸν λόγον, καὶ εἰς τὰς τραπέζας τὸ ἀργύριον βάλ-
 λεσθαι, δεδοκιμασμένον ἀκριβῶς, εἰς τὸ ἐκδανείζεσθαι. Ὅθεν
 ἐπιφέρει· «Λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω».
 20 Σαπρὸς λό-γος οὗτος, ὁ ἐξ οἰήσεως· «ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκο-
 δομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούουσιν». Ἀγαθοῦ δ' ἂν ἀνά-
 γκη Θεοῦ ἀγαθὸν τὸν λόγον. Πῶς δὲ οὐκ ἀγαθὸς ὁ σώζων;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

25 **Περὶ τῆς ρήσεως τοῦ Σωτῆρος· «Πάντες οἱ πρὸ τῆς παρουσίας
 τοῦ Κυρίου κλέπται καὶ λησταί».**

Ἐπεὶ οὖν μαρτυροῦνται ἀληθῆ τινα δογματίζειν καὶ Ἕλληνες, ἕξ-
 ἐστι κἀντεῦθεν σκοπεῖν. Ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων
 ἀναγράφεται λέγων πρὸς τοὺς Ἀρεοπαγίτας· «Δεισιδαιμονεστέρους
 ὑμᾶς θεωρῶ· διερχόμενος γὰρ καὶ ἱστορῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον
 30 θωμόν, ἐν ᾧ ἀνεγέγραπτο, “Ἀγνώστῳ Θεῷ”. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐ-

5. Τίτ. 2, 14 «Καθαρίση ἑαυτῷ λαὸν περιούσιον».

6. Πράξ. 2, 41.

Θεὸ δὲν ὑπάρχει ἀδικία. Ὅσοι λοιπὸν πίστεψαν ἀπὸ τοὺς δύο λαοὺς, αὐτοὶ εἶναι «ὁ λαὸς ὁ περιούσιος»⁵. Καὶ στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μπορεῖς νὰ βρεῖς κατὰ λέξιν· «Ὅσοι ἀποδέχθησαν τὸν λόγον τοῦ βαπτίστηκαν»⁶, ἐνῶ ὅσοι δὲν θέλησαν νὰ πειθοῦν, εἶναι φανερὸ ὅτι ἀπομάκρυναν τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ αὐτόν. Σ' αὐτοὺς λέγει ἡ προφητεία· «Ἄν θελήσετε καὶ ἂν μὲ ἀκούσετε, θὰ φᾶτε τῆς γῆς τὰ ἀγαθὰ»⁷, φανερώνοντας ὅτι εἶναι στὴν ἐξουσία μας καὶ ἡ ὀρθὴ ἐκλογή καὶ ἡ παρεκτροπή. Τὴ διδασκαλία τὴ σύμφωνη μὲ τὸν Κύριο ὁ Ἀπόστολος τὴν ὀνόμασε «σοφία τοῦ Θεοῦ», γιὰ νὰ δείξει ὅτι τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία τὴν παραδίδει ὁ Υἱός. Ἄλλὰ καὶ στὸν κατὰ φαντασία σοφὸ ἀπευθύνονται μερικὲς παραινέσεις ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο ποὺ παραγγέλλουν· «Ντυθεῖτε τὸν καινούργιο ἄνθρωπο ποὺ δημιουργήθηκε ὅπως θέλει ὁ Θεὸς μὲ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγιότητα τῆς ἀλήθειας. Γι' αὐτὸ ἀπορρίψατε τὸ ψεῦδος καὶ λέγετε τὴν ἀλήθεια. Μὴ δίνετε εὐκαιρία στὸ διάβολο. Ὁ κλέφτης νὰ μὴν κλέβει πιά, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ κοπιᾶζει στὴν ἐργασία τοῦ ἀγαθοῦ» (καὶ ἐργασία σημαίνει νὰ κοπιᾶζεις ἀναζητώντας τὴν ἀλήθεια, μὲ συνοδεία τῆς ἐργασίας τοῦ ἀγαθοῦ), «γιὰ νὰ μπορεῖτε νὰ μεταδίδετε σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει ἀνάγκη»⁸ καὶ ἀπὸ τὸν κοσμικὸ πλοῦτο καὶ ἀπὸ τὴ θεία σοφία. Γιατί θέλει νὰ διδάσκεται ὁ λόγος τοῦ καὶ τὰ χρήματα νὰ κατατίθενται στίς τράπεζες ἐλεγμένα μὲ ἀκρίβεια, γιὰ νὰ φέρνουν τόκο. Γι' αὐτὸ προσθέτει· «Νὰ μὴ θγαίνει ἀπὸ τὸ στόμα σας λόγος κακός»· κακὸς λόγος εἶναι ὁ λόγος τῆς ἔπαρσης· «ἀλλ' ἂν ὑπάρχει κάποιος λόγος γιὰ τὴ θεραπεία τῆς ἀνάγκης καὶ γιὰ τὴν εὐχαρίστηση ἐκείνων ποὺ ἀκοῦνε»⁹. Γιατί εἶναι ἀνάγκη, νὰ εἶναι ἀγαθὸς ὁ λόγος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς δὲν εἶναι ἀγαθὸς αὐτὸς ποὺ σώζει;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΘ'.

Ἐπιτρέπει νὰ κατέχουν οἱ φιλόσοφοι μέρος τῆς ἀλήθειας.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐπιβεβαιώνεται ὅτι οἱ Ἕλληνες διδάσκουν κάποιες ἀλήθειες, μποροῦμε ν' ἀρχίσουμε τὴν ἐξέτασή μας ἀπὸ αὐτούς. Γράφεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὅτι ὁ Παῦλος εἶπε στοὺς Ἀρεοπαγίτες· «Σᾶς βλέπω ὅτι εἶστε πάρα πολὺ εὐλαβεῖς. Περιπατώντας μέσα στὴν πόλη καὶ παρατηρώντας τὰ ἱερά σας βρῆκα καὶ ἓνα βωμὸ ποὺ ἡ ἐπιγραφή του ἔγραφε· "Στὸν ἄγνωστο Θεό". Αὐτὸν λοιπὸν ποὺ τιμᾶτε χωρὶς νὰ τὸν

7. Ἦσ. 1. 19.

8. Ἐφ. 4, 24. 25. 27. 28.

9. Ἐφ. 4, 29.

σεβείτε, τούτον ἐγὼ καταγγέλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὐτος, οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται, προσδεόμενός τινος, αὐτὸς δούς πᾶσι ζωὴν καὶ πνοὴν καὶ τὰ πάντα ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς πᾶν γένος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ παντός προσώπου τῆς γῆς· ὀρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸ Θεῖον, εἴ ἄρα ψηλαφήσειαν ἢ εὕροιεν ἄν· καίτοι οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντος· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν
10 εἰρήκασιν·

“Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν...”

Ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι, καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν ἐκ τῶν Ἀράτου «Φαινομένων» δοκιμάζει τὰ παρ' Ἑλλησι καλῶς εἰρημένα, καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περιφράσιν πρὸς τῶν
15 Ἑλλήνων τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνίξατο, κατ' ἐπίγνωσιν δὲ δεῖν δι' Υἱοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. «Ἀπέστειλα οὖν διὰ τοῦτό σε εἰς τὰ ἔθνη, ἀνοιξαί», φησὶν, «ὄφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκοτόυς εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ Θεόν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κληρὸν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ». Οὗτοι οὖν
20 οἱ ἀνοιγόμενοι τυφλῶν ὀφθαλμοί, ἢ δι' Υἱοῦ ἐπίγνωσίς ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις· τό τε «ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπιστρέψαι», τὸ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐστὶ μεταβάλλεσθαι δι' ἣν ἡ δουλεία ἐγεγόνει. Οὐ μὴν ἀπλῶς πᾶσαν φιλοσοφίαν ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' ἐκείνην περὶ ἧς καὶ ὁ παρὰ Πλάτωνι λέγει Σωκράτης
25 τῆς “Εἰσὶ γὰρ δὴ, ὡς φασί, περὶ τὰς τελετὰς Ναρθηκοφόροι μὲν πολλοί, Βάκχοι δὲ τε, παῦροι”, «πολλοὺς μὲν τοὺς κλητοὺς, ὀλίγους δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς» αἰνιττόμενος. Ἐπιφέρει γοῦν σαφῶς “Οὗτοι δὲ εἰσὶ, κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ πεφιλοσοφηκότες ὀρθῶς, ὧν δὴ καὶ γὰρ, κατὰ γε τὸ δυνατόν, οὐδὲν ἀπέλιπον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ
30 προὔθυμήθην γενέσθαι. Εἰ δὲ ὀρθῶς προὔθυμήθην, καί τι ἠνύσαμεν, ἐκεῖσε ἐλθόντες, τὸ σαφές εἰσόμεθα, εἴαν Θεὸς θέλη, ὀλίγον ὑστερον”. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι πίστεως ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν τὴν μετὰ θάνα-

1. Πράξ. 17, 22-28.

2. Στίχ. 5.

3. Πράξ. 26, 17-18.

4. Πλάτωνος, Φαίδων 52.

γνωρίζετε, αὐτὸν ἐγὼ σᾶς κάνω γνωστό. Ὁ Θεὸς ποὺ ἔκανε ὅλον τὸν κόσμον καὶ ὅλα ὅσα βρίσκονται σ' αὐτόν, αὐτὸς εἶναι Κύριος τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ δὲν κατοικεῖ σὲ ναοὺς φτιαγμένους ἀπὸ ἀνθρώπους, οὔτε τὸν ὑπηρετοῦν ἀνθρώπινα χέρια, σὰν νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κάτι, ἀφοῦ αὐτὸς ἔδωσε σ' ὅλα ζωὴ καὶ πνοή καὶ τὰ πάντα. Ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο δημιούργησε ὅλο τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ κατοικεῖ σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, ὀρίζοντας σταθεροὺς καιροὺς καὶ ὀροθέσια τῆς κατοικίας τους, γιὰ νὰ ἀναζητοῦν τὸ Θεῖο, μήπως τυχόν τὸ ψηλαφήσουν ἢ τουλάχιστο τὸ βροῦνε, ἂν καὶ βέβαια δὲν εἶναι μακριὰ ἀπὸ τὸν καθένα μας, καθόσον σ' αὐτὸν μέσα ζοῦμε καὶ κινούμαστε καὶ ὑπάρχομε, ὅπως εἶπαν καὶ κάποιοι ποιητές σας·

“Γιατί εἴμαστε ἐκείνου γενιὰ”»¹.

Ἀπὸ αὐτὰ εἶναι φανερὸ ὅτι χρησιμοποιοῦντας ἀκόμα καὶ ποιητικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ *Φαινόμενα* τοῦ ποιητῆ Ἀράτου², ἐπιδοκιμάζει ὅσα καλὰ εἶπαν οἱ Ἕλληνες, καὶ μὲ τὸν ἄγνωστο Θεὸ ὑπαινίχθηκε, ὅτι μὲ τὴν περίφραση οἱ Ἕλληνες τιμοῦν τὸν δημιουργὸ Θεό, ἀλλὰ μὲ ἐπίγνωση πρέπει νὰ παραλάβουν τὴ γνώση περὶ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν Υἱό του. «Σέ ἔστειλα στὰ ἔθνη γι' αὐτὸ τὸ λόγο», λέγει, γιὰ νὰ ἀνοίξεις τὰ μάτια τους, ὥστε νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὸ σκοτάδι στὸ φῶς καὶ ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Σατανᾶ στὸν Θεό, γιὰ νὰ λάβουν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν τους καὶ κληρο ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ μὲ τὴν πίστη τους σ' ἐμένα ἔχουν σωθεῖ»³. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ μάτια τῶν τυφλῶν ποὺ ἀνοίγουν εἶναι ἢ μέσω τοῦ Υἱοῦ ἐπίγνωση τοῦ Πατέρα, ποὺ εἶναι τὸ νόημα τῆς περίφρασης τῶν Ἑλλήνων. Καὶ τὸ «νὰ ἐπιστρέψουν ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ Σατανᾶ», σημαίνει νὰ μεταβληθοῦν καὶ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας ἔγιναν δοῦλοι. Δὲν ἀποδεχόμεστε ὅμως γενικὰ ὅλη τὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία λέγει ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης: “Ὑπάρχουν δηλαδή, ὅπως λένε, στίς τελετές πολλοὶ ποὺ κρατοῦν ραβδί, ἀλλὰ ἀληθινοὶ Βάκχοι εἶναι λίγοι”⁴, ὑπνοῶντας τὸ «πολλοὶ εἶναι οἱ καλεσμένοι, ἀλλὰ οἱ ἐκλεκτοὶ λίγοι»⁵. Καὶ προσθέτει μὲ σαφήνεια: “Αὐτοὶ κατὰ τὴ γνώμη μου δὲν εἶναι ἄλλοι, παρὰ ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν φιλοσοφήσει ὀρθά, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ἐγὼ, δὲν παρέλειψα τίποτα στὴ ζωὴ μου κατὰ τὸ δυνατόν, ἀλλὰ μὲ κάθε τρόπο προσπάθησα νὰ συγκαταλεχθῶ. Ἄν ὀρθὰ προσπάθησα καὶ ἂν πέτυχα κάτι, ὅταν πᾶμε ἐκεῖ θὰ τὸ μάθομε καθαρὰ, ἂν θέλει ὁ Θεός, λίγο ἄργότερα”⁶. Δὲν νομίζεις ἄραγε ὅτι αὐτὸ εἶναι ποὺ διασαφηνίζει

5. Ματθ. 20, 16· 22, 14.

6. Πλάτ. *Φαίδων*. 52.

τον ἐλπίδα τοῦ δικαίου σαφηνίζειν; Κἂν τῷ «Δημοδόκῳ» (εἰ δὴ τοῦ Πλάτωνος τὸ σύγγραμμα). “Μὴ δὲ ἡγοῦ τὸ φιλοσοφεῖν λέγειν περὶ τὰς τέχνας κυπτάζοντα ζῆν, οὐδὲ πολυμαθοῦντα, ἀλλὰ ἄλλο τι ἐπεὶ ἔγωγε ᾧμην καὶ ὄνειδος εἶναι”. Ἦδει γάρ, οἶμαι, “ὡς ἄρα ἤδη πολυμαθῆ νό-
5 ον ἔχειν, οὐ διδάσκειν”, καθ’ Ἡράκλειτον. Ἐν τε τῷ ἐ τῆς «Πολι-
τείας». “Τούτους οὖν πάντας, φησί, καὶ ἄλλους τοιούτων τινῶν μαθη-
ματικούς, καὶ τῶν τεχνυδρίων, φιλοσόφους θήσομεν; Οὐδαμῶς, εἶπεν,
ἀλλ’ ὁμοίους μὲν φιλοσόφοις Τοὺς δ’ ἀληθινούς, ἔφη, τίνας λέγεις;
Τοὺς τῆς ἀληθείας, ἦν δ’ ἐγώ, φιλοθεάμονας”.

10 Οὐ γὰρ ἐν γεωμετρίας, αἰτήματα καὶ ὑποθέσεις ἐχούση, φιλοσοφία·
οὐδ’ ἐν μουσικῇ, στοχαστικῇ γε οὕση· οὐδ’ ἐν ἀστρονομία, φυσικῶν καὶ
ρεόντων καὶ εἰκότων βεβυσμένη λόγων· ἀλλ’ αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δεῖ ἐπι-
στήμης καὶ τῆς ἀληθείας, ἐτέρων μὲν ὄντων τὰγαθοῦ ὁδῶν· ὥσπερ δὲ
ἐπὶ τὰγαθόν. Ὡστ’ οὐδ’ αὐτὸς τὴν «ἐγκύκλιον» παιδείαν συντελεῖν
15 πρὸς τὰγαθὸν δίδωσιν, συνεργεῖν δὲ πρὸς τὸ διεγείρειν καὶ συγγυμνά-
ζειν πρὸς τὰ νοητὰ τὴν ψυχὴν. Εἴτ’ οὖν κατὰ περίπτωσίν φασιν ἀπο-
φθέγξασθαί τινα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας τοὺς Ἕλληνας, θείας οἰκο-
νομίας ἢ περιπτώσεις· οὐ γὰρ ταυτόματον ἐκθειάσει τις διὰ τὴν πρὸς
ἡμᾶς φιλοτιμίαν· εἴτε κατὰ συντυχίαν, οὐκ ἀπρονόητος ἢ συντυχία· εἴτ’
20 αὖ φυσικὴν ἔννοιαν ἐσχηκέναι τοὺς Ἕλληνας λέγοι, τὸν τῆς φύσεως
δημιουργὸν ἕνα γινώσκουμεν, καθὸ καὶ τὴν δικαιοσύνην φυσικὴν εἰρή-
καμεν· εἴτε μὴν κοινὸν ἐσχηκέναι νοῦν, τίς ὁ τούτου πατήρ καὶ τίς κατὰ
τὴν τοῦ νοῦ διανομὴν δικαιοσύνη, σκοπήσωμεν. Ἄν γὰρ «προαναφώ-
νησίν» τις εἶπη, καὶ «συνεκφώνησιν» αἰτιάσηται, προφητείας εἶδη
25 λέγει. Ναὶ μὴν κατ’ ἔμφασιν ἀληθείας ἄλλοι θέλουσιν εἰρησθαί τινα
τοῖς φιλοσόφοις. Ὁ μὲν οὖν θεσπέσιος Ἀπόστολος ἐφ’ ἡμῶν γράφει·
«Βλέπομεν γὰρ νῦν ὡς δι’ ἐσόπτρου», κατ’ ἀνάκλασιν ἐπ’ αὐτοῦ ἑαυ-
τοὺς γινώσκοντες, καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν θείου τοῦ ποιητικὸν αἴτιον, ὡς οἶόν
τε, συνθεωροῦντες. «Εἶδες» γάρ, φησί, «τὸν ἀδελφόν σου, εἶδες τὸν Θε-
30 ὄν σου»· τὸν Σωτῆρα οἶμαι Θεὸν εἰρησθαι ἡμῖν τὰ νῦν. Μετὰ δὲ τὴν τῆς
σαρκὸς ἀπόθεσιν, «πρόσωπον πρὸς πρόσωπον»· τότε ἤδη ὀριστικῶς
καὶ καταληπτικῶς, ὅτι ἂν «καθαρὰ ἢ καρδιά» γένηται. Καὶ κατ’ ἔμφα-

7. Τὸ χωρίο ὑπάρχει στοὺς Ἐραστῆς 237.

8. Ὁ Ἡράκλειτος λέγει· “Πολυμαθῆ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκειν”.

ἀπὸ τις Ἑβραϊκὲς γραφὲς τὴν ἐλπίδα τοῦ δικαίου ποὺ δίνει ἢ πίστη μετὰ θάνατον; Καὶ στὸν Δημόδοκο⁹ (ἂν βέβαια τὸ σύγραμμα εἶναι τοῦ Πλάτωνα) λέγει· “Καὶ μὴ νομίζεις ὅτι ἐγὼ λέγω φιλοσοφία, τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς σκύδοντας πάνω στὶς τέχνες, οὔτε τὸ νὰ συγκεντρώνει πολλές γνώσεις, ἀλλὰ κάτι διαφορετικό. Γιατὶ αὐτὰ ἐγὼ τουλάχιστον θὰ τὰ θεωροῦσα καὶ ντροπή”. Γιατὶ ἤξερε, νομίζω, ὅτι ὁ πολυμαθὴς δὲν ἔχει νοῦ, πράγμα ποὺ τὸ λέει σύμφωνα μὲ τὸν Ἡράκλειτο⁸. Στὸ πέμπτο βιβλίο τῆς Πολιτείας λέγει· “Ὅλους αὐτοὺς λοιπὸν καὶ ἄλλους ποὺ γνωρίζουν τέτοια πράγματα καὶ τέτοιες μικροτέχνες, θὰ τοὺς θεωρήσομε φιλοσόφους; Καθόλου, ἀπάντησε, ἀλλὰ ὁμοίους μὲ φιλοσόφους. Κι ἀληθινούς φιλοσόφους, εἶπε, ποιὸν ὀνομάζεις; Αὐτοὺς ποὺ ἀγαποῦν νὰ εἶναι θεατὲς τῆς ἀλήθειας”.

Ἡ φιλοσοφία δηλαδή δὲν εἶναι σὰν τὴ γεωμετρία ποὺ ἔχει αἰτήματα καὶ ὑποθέσεις, οὔτε σὰν τὴ μουσικὴ ποὺ προχωρεῖ μὲ εἰκασίες, οὔτε σὰν τὴν ἀστρονομία ποὺ εἶναι κορεσμένη ἀπὸ φυσικὲς, ρέουσες καὶ πιθανοφανεῖς αἰτίες, ἀλλὰ χρειάζεται γνῶση τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀλήθειας, γιατί εἶναι ἄλλα τὰ ἀγαθὰ καὶ ἄλλοι οἱ δρόμοι πρὸς τὸ ἀγαθόν⁹. Ὡστε οὔτε αὐτὸς δὲν δέχεται ὅτι ἡ “ἐγκύκλιος” παιδεία συντελεῖ στὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ βοηθᾷ νὰ διεγείρει καὶ νὰ γυμνάσει τὴν ψυχὴ πρὸς τὰ νοητὰ. Εἶτε λοιπὸν λένε κάπου κάπου ὅτι οἱ Ἕλληνες διατύπωσαν κάτι ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν φιλοσοφία, κι αὐτὰ ἦταν μὴ ἐκδήλωση τῆς θείας οἰκονομίας. Γιατὶ δὲν θὰ ἐκθεᾷ κανένας τὸ περιπτωσιακό, ἐπειδὴ βρῖσκεται σὲ φιλονεικία μὲ ἐμᾶς. Εἶτε κατὰ τύχη (ἢ τύχη δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν πρόνοια), εἶτε πάλι λέγει, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν φυσικὴ ἔννοια, μὲ ὅλα αὐτὰ ἀναγνωρίζομε ὡς ἓνα τὸν δημιουργὸ τῆς φύσης, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο εἶπαμε καὶ τὴ δικαιοσύνη φυσική. Ἄν πάλι εἶχαν τὸν κοινὸ σὲ ὅλους νοῦ, ἃς ἐξετάσομε ποιὸς εἶναι ὁ πατέρας του, καὶ ποιά εἶναι ἡ δικαιοσύνη κατὰ τὴ διανομὴ τοῦ νοῦ. Ἄν δηλαδή κάποιος τὴν ὀνομάσει “προαγγελία” καὶ θεωρήσει αἰτία τὴ “συναγγελία”, ὁμλεῖ γιὰ εἶδη προφητείας. Ἄλλοι πάλι θέλουν νὰ ἔχουν λεχθεῖ ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους μερικὰ ποὺ μοιάζουν ἀληθινά. Ὁ θεσπέσιος λοιπὸν Ἀπόστολος γράφει ἀποβλέποντας σ’ ἐμᾶς· «Τώρα βλέπομε σὰν μέσα ἀπὸ καθρέφτη»¹⁰ καὶ κατὰ ἀντανάκλαση πάνω σ’ αὐτὸν ἀναγνωρίζομε τὸν ἑαυτὸ μας, βλέποντας μαζὶ καὶ τὴν ποιητικὴ αἰτία τῆς θεότητος, ὅσο εἶναι δυνατό. Γιατὶ λέγει, «Εἶδες τὸν ἀδερφό σου, εἶδες τὸν Θεό σου»· μᾶς εἶπε, νομίζω, τώρα τὸν Σωτῆρα Θεό. Μετὰ τὴν ἀπόθεση ὁμως τῆς σάρκα «πρόσωπο πρὸς πρόσωπο»· τότε δηλαδή θὰ γίνει καταληπτὸς ὀριστικὰ, ὅταν γίνει «καθαρὴ ἢ καρδιά μας». Ὅσοι ἀπὸ τοὺς

9. Δεχόμεστε τὴ γραφὴ· “Ἐτέρων μὲν ὄντων τὰγαθῶν, ἐτέρων δὲ ὀδῶν ἐπὶ τὰγαθόν”.

10. Α' Κορ. 13, 12.

σιν δὲ καὶ διάφασιν οἱ ἀκριδῶς παρ' Ἑλλησι φιλοσοφήσαντες, διο-
 ρῶσι τὸν Θεόν· τοιαῦται γὰρ αἱ κατ' ἀδυναμίαν φαντασίαι ἀληθῶς, ὡς
 φαντασία καθορᾶται ἐν τοῖς ὕδασι, ὁρῶμεν καὶ τὰ διὰ τῶν διαφανῶν
 καὶ διαηγῶν σωμάτων. Καλῶς οὖν ὁ Σολομών, «Ὁ σπείρων», φησί,
 5 «δικαιοσύνην, ἐργάζεται πίστιν· εἰσὶ δὲ οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ πλείο-
 να ποιοῦσι». Καὶ πάλιν «Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κε-
 ρεῖς πόαν· καὶ συνάγαγε χόρτον ὠριμον, ἵνα ἔχῃς πρόβατα εἰς ἱμα-
 τισμόν»· ὁρᾷς ὅπως καὶ τῆς ἔξωθεν σκέπης τε καὶ φυλακῆς φροντι-
 στέον· «Γνωστῶς δὲ ἐπιγνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σου. Ὅτι ἂν γὰρ ἔθνη
 10 τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι, νόμον μὴ ἔχον-
 τες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, τῆς ἀκροβυστίας τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυ-
 λασσούσης», κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ πρὸ τοῦ νόμου, καὶ πρὸ τῆς
 παρουσίας Οἴονει δὲ σύγκρισιν ποιούμενος ὁ Λόγος τῶν ἀπὸ φιλοσο-
 φίας πρὸς τοὺς αἵρετικοὺς καλουμένους, ἐμφανῶς πάνυ, «Κρείσσων»,
 15 φησί, «φίλος ἐγγύς, ἢ ἀδελφὸς μακρὰν οἰκῶν. Ὅς δὲ ἐρείδεται ἐπὶ
 ψεύδεσιν, οὗτος πομαίνει ἀνέμους, καὶ διώκει ὄρνεα περωτά». Οὐκ,
 οἶμαι, φιλοσοφίαν λέγειν τανῦν τὸν Λόγον, καίτοι ἐν πολλοῖς τὰ εἰκότα
 ἐπιχειρεῖ καὶ πιθανεύεται φιλοσοφία, ἀλλὰ τὰς αἱρέσεις ἐπιρραπίζει.
 Ἐπιφέρει γοῦν· «Ἀπέλιπε γὰρ ὁδοὺς τοῦ ἑαυτοῦ ἀμπελῶνος τὰς δὲ
 20 τροχιάς τοῦ ἰδίου γεωργίου πεπλάνηται». Αὗται δὲ εἰσιν αἱ τὴν ἐξ ἀρ-
 χῆς ἀπολείπουσαι Ἐκκλησίαν.

Αὐτίκα ὁ εἰς αἵρεσιν ὑποπεσῶν «διέρχεται δι' ἐρημίας ἀνύδρου»,
 τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν καταλιπὼν, ἔρημος Θεοῦ, ὕδωρ ἀνύδρον ζητῶν,
 «τὴν ἀοίκητον καὶ δίψιον ἐπερχόμενος γῆν, συνάγων χερσὶν ἀκαρπίαν.
 25 Καὶ τοῖς ἐνδεέσι φρενῶν παρακελεύομαι», λέγουσά φησιν ἡ Σοφία,
 τοῖς ἀμφὶ τὰς αἱρέσεις δηλονότι· «Ἄρτων κρυφίων ἠδέως ἄψασθε, καὶ
 ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ»· «ἄρτον» καὶ «ὕδωρ» οὐκ ἐπ' ἄλλων τινῶν,
 ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῶν ἄρτων καὶ ὕδατι κατὰ τὴν προσφορὰν, μὴ κατὰ τὸν κανό-
 να τῆς Ἐκκλησίας, χρωμένων αἱρέσεων, ἐμφανῶς ταπτύσης τῆς Γρα-
 30 φῆς. Εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ ὕδωρ ψιλὸν εὐχαριστοῦσιν. «Ἀλλὰ ἀποπήδησον,

11. Παροιμ. 11, 21, 24.

12. Παροιμ. 27, 25-26.

Ἕλληνες φιλοσόφησαν μὲ ἀκρίβεια βλέπουν τὸν Θεὸ καὶ μὲ τὴν ἀντανάκλαση τοῦ καθρέφτη καὶ μὲ ἄμεση θέα. Γιατὶ τέτοιες εἶναι ἀληθινὰ ἔξαιτίας τῆς ἀδυναμίας μας οἱ φαντασίες, σὰν τὴν εἰκόνα ποὺ φαίνεται στὸ νερό, ὅπως βλέπομε τὰ πράγματα μέσω τῶν διαφανῶν καὶ δαυγῶν σωμάτων. Σωστὰ λοιπὸν ὁ Σολομὼν λέγει· «Ὅποιος σπέρνει δικαιοσύνη, ἐργάζεται γιὰ τὴν πίστη. Ὑπάρχουν κάποιοι ποὺ σπέρνουν τὰ δικά τους καὶ κερδίζουν περισσότερα»¹¹. Καὶ πάλι λέγει· «Φρόντισε τὰ φυτὰ τῆς πεδιάδας, καὶ θὰ πάρεις χλόη· καὶ μάζεψε ὠριμα χόρτα, γιὰ νὰ ἔχεις πρόβατα γιὰ νὰ ντυθεῖς»¹². Βλέπεις ὅτι πρέπει νὰ φροντίζομε καὶ γιὰ τὰ ἐξωτερικὰ σκεπάσματα καὶ τὴν προφύλαξή μας. «Νὰ προσπαθεῖς νὰ γνωρίσεις τὶς ψυχές τοῦ ποιμνίου σου»¹³. «Ὅταν οἱ λαοὶ ποὺ δὲν ἔχουν νόμο, κάνουν ἐκ φύσεως ὅσα προβλέπει ὁ νόμος, αὐτοί, ἂν καὶ δὲν ἔχουν νόμο, εἶναι οἱ ἴδιοι νόμοι γιὰ τὸν ἑαυτό τους»¹⁴ ἢ ἀκροβυστία τους τηρεῖ τὶς διατάξεις τοῦ νόμου, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο, καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Χριστοῦ. Καὶ κάνοντας κατὰ κάποιο τρόπο σύγκριση ὁ Λόγος ἐκείνων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴ φιλοσοφία πρὸς τοὺς λεγόμενους αἰρετικούς, λέγει μὲ πολλὴ σαφήνεια· «Εἶναι καλύτερα νὰ ἔχεις ἓνα φίλο κοντά, παρὰ ἓνα ἀδελφὸ ποὺ κατοικεῖ μακριά. Ὅποιος στηρίζεται στὰ ψεύδη, αὐτὸς βόσκει ἀνέμους καὶ καταδιώκει ἀγριοπούλια φτερωτά»¹⁵. Δὲν νομίζω πὼς ἐδῶ ὁ Λόγος ἐννοεῖ τὴ φιλοσοφία, ἂν καὶ βέβαια σὲ πολλὰ περιπτώσεις ἡ φιλοσοφία χρησιμοποιεῖ λογικὰ ἐπιχειρήματα ποὺ πείθουν στὴν πίστη, ἀλλὰ πλήττει τὶς αἱρέσεις. Συμπληρώνει λοιπὸν· «Ἐγκατέλειψε τοὺς δρόμους τοῦ ἀμπελώνα του καὶ πλανήθηκε στὰ δρομάκια τοῦ χωραφιοῦ του»¹⁵. Αὐτὲς εἶναι ἐκεῖνες (οἱ αἱρέσεις) ποὺ ἐγκαταλείπουν τὴν ἐξαρχῆς Ἐκκλησία.

Ὅποιος δηλαδὴ παρασύρθηκε στὴν αἵρεση «περνὰ μέσα ἀπὸ ἀνυδρὴ ἔρημο», ἐγκαταλείποντας τὸν πραγματικὸ Θεό, ἔρημος ἀπὸ Θεό, ζητώντας ἀνύπαρκτο νερό, «περπατώντας τὴν ἀκατοίκητη καὶ διψασμένη γῆ, μαζεύοντας μὲ τὰ χέρια του ἀνύπαρκτους καρπούς. Καὶ σ' ἐκείνους ποὺ δὲν ἔχουν νοῦ παραγγέλλω», ἀπευθύνεται ἡ Σοφία καὶ λέγει σ' ἐκείνους ποὺ ἀκολουθοῦν τὶς αἱρέσεις· «Θὰ δοκιμάσετε μ' εὐχαρίστηση κρυφὰ ψωμιά καὶ κλεμμένο γλυκὸ νερό»¹⁶. «Ψωμί» καὶ «νερό» ὄχι κάτι ἄλλο, ἀλλὰ τὸ ψωμί καὶ τὸ νερό ποὺ χρησιμοποιοῦν οἱ αἱρέσεις κατὰ τὴν θεία εὐχαριστία, ὄχι σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ φανερὰ προστάζει ἡ Γραφή. Ὑπάρχουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ κάνουν τὴ θεία εὐχαρι-

13. Παρμ. 27, 23.

14. Ρωμ. 2, 14.

15. Παρμ. 9, 12.

16. Παρμ. 9, 16-17.

μὴ χρονίσης ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς», «τόπον» τὴν Συναγωγὴν, οὐχὶ δὲ Ἐκκλησίαν, ὁμωνύμως προσεῖπεν. Εἶτα ἐπιφωνεῖ· «Οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον», τὸ βάπτισμα τὸ αἰρετικόν, οὐκ οἰκεῖον καὶ γνήσιον ὕδωρ λογιζομένη. «Καὶ ὑπερβῆσῃ ποταμὸν ἀλλότριον», τὸν παραφέ-
5 ροντα καὶ κατασύροντα εἰς θάλασσαν, εἰς ἣν ἐκδίδεται ὁ παρεκτρα-
πείς ἐκ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐδραιότητος, συνεκρυνεῖς αὐθις εἰς τὰ ἔθνικὰ καὶ ἄτακτα τοῦ θείου κύματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

10 Κατὰ ποῖον λόγον ἡ φιλοσοφία συμβάλλει εἰς τὴν
κατανόησιν τῆς ἀληθείας.

Ὡς δὲ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ καθέλκοντες τὴν ναῦν, οὐ πολλὰ
αἷτια λέγουσι ἄν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν αἰτίων ἔν· οὐκ ἔστι γὰρ αἷτιος ἕκαστος
τοῦ καθέλκεσθαι τὴν ναῦν, ἀλλὰ σὺν τοῖς ἄλλοις· οὕτω καὶ ἡ φιλοσο-
φία, πρὸς κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ζήτησις οὕσα ἀληθείας, συλλαμβά-
15 νεται· οὐκ αἷτία οὕσα καταλήψεως, σὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αἷτία καὶ συνερ-
γός, τάχα δὲ καὶ τὸ συναίτιον αἷτιον. Ὡς δὲ, ἐνὸς ὄντος τοῦ εὐδαίμο-
νεῖν, αἷτιαί τι γυγάνουσι αἷ ἀρεταὶ πλείονες ὑπάρχουσαι, καὶ ὡς τοῦ
θερμαίνεσθαι ὃ τε ἥλιος, τό τε πῦρ, βαλανεῖόν τε καὶ ἐσθῆς, οὕτω μιᾶς
οὕσης τῆς ἀληθείας, πολλὰ τὰ συλλαμβανόμενα πρὸς ζήτησιν αὐτῆς, ἡ
20 δὲ εὐρεσις, ἡ δι' Υἱοῦ Εἰ γοῦν σκοποῖμεν, μία κατὰ δύναμίν ἐστιν ἡ
ἀρετὴ· ταύτην δὲ συμβέβηκε, τούτοις μὲν τοῖς πράγμασιν ἐγγενομένην,
λέγεσθαι φρόνησιν, ἐν τούτοις δὲ σωφροσύνην, ἐν τούτοις δὲ ἀνδρείαν
ἡ δικαιοσύνην. Ἀνά τὸν αὐτὸν οὖν λόγον καὶ μιᾶς οὕσης ἀληθείας, ἐν
γεωμετρία μὲν γεωμετρίας ἀλήθεια, ἐν μουσικῇ δὲ μουσικῆς, καὶ φιλο-
25 σοφία τῇ ὀρθῇ Ἑλληνικῇ εἶη ἂν ἀλήθεια. Μόνη δὲ ἡ κυρία αὕτη ἀλή-
θεια, ἀπερεγχείρητος ἦν παρὰ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παιδευόμεθα. Τοῦτόν
φάμεν τὸν τρόπον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς δραχμῆς, τῷ μὲν ναυκλήρῳ
δοθείσης, λέγεσθαι ναῦλον, τῷ δὲ τελώνῃ τέλος καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ
σταθμούχῳ, μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ, καὶ τῷ πεπράσκοντι ἀραδῶνα
30 Ἐκάστη δὲ εἶτε ἀρετὴ, εἶτε καὶ ἀλήθεια, συνωνύμως καλουμένη, μόνου
τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελέσματός ἐστιν αἷτία· κατὰ σύγχρησιν δὲ τούτων
γίνεται τὸ εὐδαμόνως ζῆν.

στία μὲ νερό μόνο¹⁷. «Ἄλλα πήδησε ἀπὸ τὸ φράχτη, μὴν ἀργήσεις στὸν τόπο της»¹⁸. Τὸπο ὀνόμασε τὴ Συναγωγή, ὄχι τὴ συνώνυμή της Ἐκκλησία. Κι ἔπειτα ἀναφωνεῖ· «Ἔτσι θὰ περάσεις τὸ ξένο νερό», καὶ ἐννοεῖ τὸ αἰρετικὸ βάπτισμα ὄχι τὸ οἰκεῖο καὶ γνήσιο. «Καὶ θὰ περάσεις ξένο ποτάμι»¹⁸, ποῦ παρασέρνει καὶ ὀδηγεῖ στὴ θάλασσα, ὅπου γλιστρᾷ ὁποῖος ἔχει παρεκτραπεῖ ἀπὸ τὴ σταθερότητα τῆς ἀλήθειας, συνεκρέοντας πάλι στὰ εἰδωλολατρικὰ καὶ ἄτακτα κύματα τοῦ βίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Κ'.

Ἐπὶ ποιά ἀποψη ἡ φιλοσοφία συντελεῖ στὴν κατανόηση τῆς θείας ἀλήθειας.

Ὅπως οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι ποῦ καθελκύνουν τὸ πλοῖο, δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ὀνομαστοῦν πολλὰ αἷτια, ἀλλὰ ἓνα αἷτιο μὲ τὴ συμβολὴ πολλῶν, γιατί δὲν εἶναι καθένας μόνος τοῦ αἷτιος τῆς καθέλκυσης τοῦ πλοίου, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, ἔτσι καὶ ἡ φιλοσοφία, ποῦ εἶναι ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας, βοηθᾷ στὴν κατανόηση τῆς ἀλήθειας. Δὲν εἶναι αὕτη ἡ αἷτια τῆς κατανόησης, ἀλλὰ εἶναι αἷτια μαζὶ μὲ ἄλλα καὶ συνεργὸς καὶ ἴσως καὶ τὸ συναῖτιο αἷτιο. Κι ὅπως ἐνῶ ἡ εὐδαιμονία εἶναι μία, αἷτιες τῆς εἶναι οἱ ἀρετὲς ποῦ εἶναι περισσότερες, κι ὅπως τῆς θέρμανσης αἷτια εἶναι καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ φωτιὰ καὶ τὸ λουτρό καὶ τὸ φόρεμα, ἔτσι, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι μία, συμβάλλουν πολλὰ στὴν ἀναζήτησή της, καὶ ἡ εὕρεσή της γίνεται μὲ τὸν Υἱὸ. Ἄν λοιπὸν ἐξετάσομε, θὰ δοῦμε ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι μία κατὰ τὴ σημασία, ἀλλὰ συμβαίνει κατὰ τὴν ἐκδήλωσή της σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις νὰ λέγεται φρόνηση, σὲ ἄλλες σωφροσύνη, καὶ σὲ ἄλλες πάλι ἀνδρεία ἢ δικαιοσύνη. Κατὰ τὸν ἴδιο λοιπὸν λόγο κι ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι μία, ὑπάρχει στὴ γεωμετρία ἡ ἀλήθεια τῆς γεωμετρίας, στὴ μουσικὴ ἡ ἀλήθεια τῆς μουσικῆς, καὶ στὴν ὀρθὴ φιλοσοφία ὑπάρχει ἡ ἑλληνικὴ ἀλήθεια. Αὕτη μόνον εἶναι ἡ κύρια ἀλήθεια, ἡ τέλεια, ποῦ τὴ διδασκόμαστε ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο τὴ μία καὶ τὴν ἴδια δραχμὴ, ὅταν τὴ δώσομε στὸν πλοίαρχο, λέγεται ναῦλος, στὸν τελώνη φόρος, σ' ἐκεῖνον ποῦ νοικιάζει σπίτια ἐνοίκιο, στὸ δάσκαλο μισθός, καὶ σ' ἐκεῖνον ποῦ πουλάει προκαταβολή. Κάθε μιὰ ἀρετὴ ἢ ἀλήθεια, ποῦ εἶναι συνώνυμή της, εἶναι αἷτια μόνον γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα ποῦ τὴν ἀφορᾷ, καὶ μὲ τὴ συμβολὴ ὄλων αὐτῶν ἐπιτυγχάνεται ἡ εὐτυχισμένη ζωὴ.

17. Πρόκειται γιὰ τοὺς λεγόμενους Ὑδροπαραστάτες.

18. Παροιμ. 9, 18α.

Μὴ γὰρ δὴ εὐδαιμονῶμεν πρὸς τὰ ὀνόματα, ὅτ' ἂν τὸν ὀρθὸν βίον εὐδαιμονίαν λέγωμεν, καὶ εὐδαίμονα τὸν κεκοσμημένον τὴν ψυχὴν ἐναρέτως. Εἰ δὲ καὶ πόρρωθεν συλλαμβάνεται φιλοσοφία τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν εὐρέσει, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς διατείνουσα ἐπὶ τὴν προσ-
 5 εχῶς ἀπτομένην τῆς ἀληθείας, τὴν καθ' ἡμᾶς εἶδησιν· ἀλλὰ συλλαμβά-
 νεταιί γε τῷ λογικῷ, ἐπιχειρεῖν ἐσπουδακότη ἀνθάπτεσθαι γνώσεως. Χωρίζεται τε ἡ Ἑλληνικὴ ἀλήθεια τῆς καθ' ἡμᾶς, εἰ καὶ τοῦ αὐτοῦ μετεἴληφεν ὀνόματος, καὶ μεγέθει γνώσεως καὶ ἀποδείξει κυριωτέρα καὶ θεία δυνάμει καὶ τοῖς ὁμοίοις. Θεοδίδακτοι γὰρ ἡμεῖς, ἱερά ὄντως
 10 γράμματα παρὰ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παιδευόμενοι, ἔνθεν οὐδ' ὡσαύτως κινουσι τὰς ψυχάς, ἀλλὰ διαφόρῳ διδασκαλίᾳ. Εἰ δὲ διαστέλλεσθαι ἡμᾶς διὰ τοὺς φιλεγκλήμονας δεήσει, συναίτιον φιλοσοφίαν καὶ συνεργὸν λέγοντας τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, ζήτησιν οὖσαν ἀληθείας, προ-
 παιδεῖαν αὐτὴν ὁμολογήσομεν τοῦ γνωστικοῦ, οὐκ αἷτιον τιθέμενοι τὸ
 15 συναίτιον· οὐδὲ μὴν τὸ συνεργὸν συνεκτικόν, οὐδ' ὡς οὐκ οὔσης ἄνευ τὴν φιλοσοφίαν. Ἐπεὶ σχεδὸν οἱ πάντες ἄνευ τῆς «ἐγκυκλίου παιδείας» καὶ φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς, οἱ δὲ καὶ ἄνευ γραμμάτων, τῇ θεία καὶ βαρβάρῳ κινήθοντες φιλοσοφία, δυνάμει τὸν περὶ Θεοῦ διὰ πίστεως παρελήφαμεν λόγον, αὐτουργῶ σοφία πεπαιδευμένοι. Ὁ δὲ μεθ' ἐτέ-
 20 ρου ποιεῖ, ἀτελὲς ὄν καθ' αὐτὸ ἐνεργεῖν, συνεργὸν φάμεν καὶ συναίτιον, ἀπὸ τοῦ συναιτίου αἷτιον ὑπάρχειν, ἀπὸ τοῦ ἑτέρῳ συνελθεῖν, αἷτιον γί-
 γνεσθαι ὠνομασμένον, καθ' ἑαυτὸ δὲ μὴ δύνασθαι τὸ ἀποτέλεσμα τὸ κατ' ἀλήθειαν παρέχειν.

Καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίου ποτὲ καὶ ἡ φιλοσοφία τοὺς Ἑλ-
 25 ληνας, οὐκ εἰς τὴν καθόλου δὲ δικαιοσύνην, εἰς ἣν εὐρίσκεται συνεργός, καθάπερ καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος βαθμὸς τῷ εἰς τὸ ὑπερῶν ἀνιόντι, καὶ ὁ γραμματιστῆς τῷ φιλοσοφήσοντι, οὐχ ὡς κατὰ τὴν ἀφαι-
 ρεσιν αὐτῆς, ἥτοι ἐλλείπειν τῷ καθόλου Λόγῳ, ἢ ἀναιρεῖσθαι τὴν ἀ-
 λήθειαν· ἐπεὶ καὶ ἡ ὄψις συμβάλλεται, καὶ ἡ ἀκοή καὶ ἡ φωνὴ πρὸς
 30 ἀλήθειαν, νοῦς δὲ ὁ γνωρίζων αὐτὴν προσφυῶς. Ἀλλὰ τῶν συνεργῶν τὰ μὲν πλείονα, τὰ δ' ἐλάσσονα προσφέρεται δυνάμιν. Ἡ γοῦν σαφή-
 νεια συνεργεῖ πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀληθείας, καὶ ἡ διαλεκτικὴ πρὸς τὸ μὴ ὑποπίπτειν ταῖς κατατρεχούσαις αἰρέσεσιν. Αὐτοτελής μὲν

Νά μὴν εὐτυχοῦμε λοιπὸν στὰ ὀνόματα, ὅταν λέμε εὐδαιμονία τὸν ὀρθὸ βίον κι εὐτυχισμένο ἐκεῖνον ποὺ ἡ ψυχὴ του εἶναι στολισμένη μ' ἀρετές. Κι ἂν ἡ φιλοσοφία βοηθάει στὴν εὕρεση τῆς ἀλήθειας, τείνοντας μὲ διάφορες ἔννοιες στὴ δική μας γνώση, βοηθάει φυσικὰ ἐκεῖνον ποὺ ἐπιχειρεῖ λογικὰ μὲ ζῆλο νὰ προσεγγίσει τὴ γνώση. Καὶ διακρίνεται ἡ ἑλληνικὴ ἀλήθεια ἀπὸ τὴ δική μας, ἂν καὶ βέβαια ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα, καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῆς γνώσης, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐγκυρότερη ἀπόδειξη, καὶ ὡς πρὸς τὴ θεία δύναμη, καὶ ὡς πρὸς τὰ ὅμοια. Γιατὶ ἐμεῖς εἴμαστε “θεοδίδοκτοι”¹, ἐφόσον διδαχθήκαμε πρᾶγματι τὰ ἱερὰ γράμματα ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ δὲν κινοῦνται στὴν ἴδια γραμμὴ μ' ἐμᾶς, ἀλλὰ ἀκολουθοῦν διαφορετικὴ διδασκαλία. Κι ἂν πρέπει νὰ διακρινῶμαστε ἐμεῖς ἕξαιτίας ἐκείνων ποὺ ἀγαποῦν νὰ μᾶς κατηγοροῦν, λέγοντας τὴ φιλοσοφία συναίτιο καὶ συνεργὸ τῆς ἀληθινῆς κατανόησης, ἐπειδὴ ἀποτελεῖ ἀναζήτησι τῆς ἀλήθειας, θὰ τὴ δεχθοῦμε ὡς προσπάθεια τοῦ ἀναζητητῆ τῆς ἀλήθειας γνωστικοῦ, καὶ δὲν θὰ ποῦμε αἴτιο τὸ συναίτιο· οὔτε βέβαια αὐτὸ ποὺ ἀπλὰ βοηθεῖ θὰ τὸ ποῦμε ἀποκλησικὸ συντελεστή, οὔτε θὰ θεωρήσουμε τὴ φιλοσοφία αὐτὸ χωρὶς τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει. Γιατὶ ὅλοι σχεδὸν χωρὶς τὴν “ἐγκύκλιο παιδεία” καὶ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, καὶ οἱ ἄλλοι χωρὶς καθόλου γράμματα, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ θεία καὶ βαρβαρικὴ φιλοσοφία, παρελάβαμε μὲ τὴν πίστη τὸν δυναμικὸ² λόγο περὶ Θεοῦ, διδαγμένοι ἀπὸ τὴν αὐτοδίδακτη σοφία. Κι ὅποιο δημιουργεῖ μαζί μὲ κάποιον ἄλλο, μὴ ἔχοντας τὴν τελειότητα νὰ ἐνεργεῖ μόνο του, τὸ ὀνομάζουμε συνεργὸ καὶ συναίτιο, καὶ εἶναι αἴτιο κατὰ συναιπότητα καὶ ὀνομάζεται αἴτιο γιὰ τὴ συνέργειά του μὲ ἄλλο, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του δὲν μπορεῖ νὰ δώσει τὸ ἀληθινὸ ἀποτέλεσμα.

Ἄν καὶ βέβαια καὶ καθ' ἑαυτὴν ἡ φιλοσοφία δικαίωρε κάποτε τοὺς Ἕλληνες, ὄχι ὡς πρὸς τὴν τέλεια δικαιοσύνη, στὴν ὁποία τὴ βρίσκομε συνεργὸ σὰν πρῶτο καὶ δεύτερο σκαλὶ γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἀνεβαίνει στὸ ὑπερῶο, καὶ σὰν γραμματέα ὡς πρὸς τὸ φιλόσοφο. Ὅχι πὼς ὅταν ἀπουσιάσει θὰ εἶναι ἡ ἑλλιπὴς ὁ καθολικὸς Λόγος ἢ θὰ ἀναιρεθεῖ ἡ ἀλήθεια. Γιατὶ συμβάλλει καὶ ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἀκοή καὶ ἡ φωνὴ στὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ὁ νοῦς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τὴ γνωρίζει ὅπως ἀρμόζει στὴ φύση της. Ἄπὸ ὅσα συνεργοῦν βοηθοῦν ἄλλα μὲ περισσότερη κι ἄλλα μὲ μικρότερη συμβολή, στὴν παράδοση ὅμως τῆς ἀλήθειας συντελεῖ ἡ σαφήνεια, καὶ ἡ διαλεκτικὴ στὸ νὰ μὴν πέφτομε στὶς αἰρέσεις ποὺ κυκλοφοροῦν. Ἐχει τὴ

2. Βλ. Ρωμ. 1, 4. Α' Θεσ. 1, 5.

οὐν καὶ ἀπροσδεῆς ἢ κατὰ τὸν Σωτῆρα διδασκαλία, «δύναμις οὖσα καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ», προσιούσα δὲ φιλοσοφία ἢ Ἑλληνική, οὐ δυνατωτέραν ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουομένη τὰς δολερὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, «φραγμὸς» οἰκείως εἴρηται καὶ θριγκὸς εἶναι «τοῦ ἀμπελῶνος.» Καὶ ἡ μὲν, ὡς ἄρτος, ἀναγκαία πρὸς τὸ ζῆν, ἢ κατὰ τὴν πίστιν ἀλήθεια, ἢ προπαιδεία δὲ προσοψήματι ἔοικεν καὶ τραγήματι. «Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τραγάλιον», κατὰ τὸν Θηβαῖον Πίνδαρον. Ἐντικρυς δὲ ἐξεῖπεν ἡ Γραφή· «Πανουργότερος ἔσται ἄκακος, 10 συνιών, ὁ δὲ σοφὸς δέξεται γνῶσιν». Καὶ «ὁ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λαλῶν, τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν ἀληθῆς ἐστὶ, καὶ ἀδικία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ». Ἐμπαλιν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφετερισάμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἰδίῳ ἀνύχων, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν αὖξων, καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν οὗτος κλέπτῃς ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἴρηται. Φησὶ γοῦν «Υἱέ, μὴ γίνου 15 ψεύστης ὁδηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν». Ἦδη δὲ ὁ κλέπτῃς, ὅπερ ὑφελόμενος ἔχει ἀληθῶς ἔχει, καὶ χρυσίον ἢ, καὶ ἀργυρος, καὶ λόγος, καὶ δόγμα. Ἐκ μέρους τοίνυν ἃ κεκλόφασιν, ἀληθῆ μὲν, στοχαστικῶς δὲ καὶ ταῖς τῶν λόγων ἀνάγκαις ἴσασι, μαθητευθέντες οὖν, καταληπτικῶς ἐπιγνώσκονται.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς ἐποχῆς Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν πρὸς τοὺς χρόνους τῶν Ἑλλήνων, δείκνυται, ὅτι τὰ δόγματα καὶ οἱ νόμοι τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότεροί εἰσι τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας.

25 Καὶ περὶ μὲν τοῦ παρ' Ἑβραίων τὰ τῶν φιλοσόφων ἐσκευωρηθῆναι δόγματα μικρὸν ὑστερον διαληψόμεθα, πρότερον δέ, ὅπερ ἀκόλουθον ἦν, περὶ τῶν κατὰ Μωϋσέα χρόνων ἤδη λεκτέον, δι' ὧν δειχθήσεται ἀναμφηρίστως πάσης σοφίας ἀρχαιοτάτη ἢ κατὰ Ἑβραίους φιλοσοφία. Εἴρηται μὲν οὖν περὶ τούτων ἀκριβῶς Τατιανῷ ἐν τῷ «Πρὸς 30 Ἑλληνας», εἴρηται δὲ Κασσιανῷ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν «Ἐξηγητικῶν»,

δική της τελειότητα και δὲν χρειάζεται τίποτε ἢ διδασκαλία τοῦ Σωτήρα μας, «ἀφοῦ εἶναι δύναμη καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ³. Ὄταν προσέλθει ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία δὲν κάνει τὴν ἀλήθεια ἰσχυρότερη, ἀλλὰ, ἀχρηστεύοντας τὴν σοφιστικὴ ἐπίθεση ἐναντίον της κι ἀποκρούοντας τὶς δόλιες ἐπιβουλές κατὰ τῆς ἀλήθειας, λέγεται πολὺ σωστὰ ὅτι εἶναι «φραγμὸς»⁴ καὶ ἀνάχωμα «τοῦ ἀμπελώνα». Καὶ ἡ μία, δηλαδή ἡ ἀλήθεια τῆς πίστεως, εἶναι ἀπαραίτητη στὴ ζωὴ ὅπως τὸ ψωμί, ἐνῶ ἡ προπαίδεια ἀναλογεῖ μὲ τὸ προσφάγι καὶ τὸ ἐπιδόρπιο. “Ὄταν τελειώσει τὸ δεῖπνο, εἶναι γλυκὸ τὸ ἐπιδόρπιο”, κατὰ τὸν θηβαῖο Πίνδαρο. Ἡ Γραφή εἶπε τὸ ἀντίθετο· «Ὁ ἄκακος γίνεται πρὸ σοφός, ὅταν σκέφτεται, ἐνῶ ὁ σοφὸς θὰ λάβει (πρόσθετη) γνώση»⁵. Καὶ ὁ Κύριος λέγει· «Ὅποιος μιλάει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, ἐπιζητεῖ τὴ δική του δόξα, ἐνῶ ὁποῖος ζητεῖ τὴ δόξα ἐκείνου πού τὸν ἔστειλε, εἶναι εἰλικρινὴς καὶ δὲν ὑπάρχει ἀδικία σ’ αὐτόν»⁶. Ἀντίθετα λοιπὸν ἀδικεῖ ὁποῖος σφετερίστηκε ἡθὴ καὶ ἰδέες βαρβάρων καὶ καυχιέται σὰ νὰ ᾔναι δικὰ του, αὐξάνοντας τὴ δόξα του καὶ φαλκιδεύοντας τὴν ἀλήθεια. Αὐτὸς ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴ Γραφή κλέφτης. Λέγει λοιπὸν· «Γιέ μου, μὴ γίνεις ψεύτης, γιατί τὸ ψέμα ὀδηγεῖ στὴν κλεψιά». Ἦδη ὁ κλέφτης, ἐκεῖνο πού ἀφαίρεσε καὶ τὸ ἔχει, τὸ ἔχει ἀληθινὰ, εἴτε αὐτὸ εἶναι χρυσός, εἴτε ἄργυρος, εἴτε λόγος, εἴτε διδασκαλία. Τὰ ἐπιμέρους λοιπὸν πού ἔχουν κλέψει, ναὶ μὲν εἶναι ἀληθινὰ, ἀλλὰ τὰ γνωρίζουν μὲ ὑποθέσεις κι ἀποδεικτικούς συλλογισμούς· ὅταν τὰ διδαχθοῦν καὶ τὰ μάθουν, θὰ τὰ κατανοήσουν τέλεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑ'.

Συγκρίνοντας τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωϋσῆ καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν μὲ τοὺς χρόνους τῶν Ἑλλήνων, ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ δόγματα καὶ οἱ νόμοι τῶν Ἰουδαίων εἶναι πολὺ ἀρχαιότεροι ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων.

Γιὰ τὸ ὅτι οἱ φιλόσοφοι ἔχουν ὑφαρπάσει τὰ δόγματά τους ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, θὰ μιλήσουμε λίγο ἀργότερα. Προηγουμένως ὅμως πρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μωϋσῆ, ὅπως τὸ ἀπαιτεῖ ἡ σειρὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ δειχθεῖ χωρὶς ἀντιλογία ὅτι ἀπὸ κάθε φιλοσοφία ἢ ἀρχαιότατη εἶναι ἡ ἑβραϊκὴ φιλοσοφία. Ὁ Τατιανὸς ἔχει μιλήσει ἀκριβῶς γι' αὐτὰ στὸ λόγο του *Πρὸς τοὺς Ἕλληνας*. Μίλησε γι' αὐτὰ καὶ ὁ Κασσιανὸς στὸ

4. Ματθ. 21, 33.

5. Παρμ. 21, 11.

6. Ἰω. 7, 18.

ἀπαιτεῖ δὲ ὁμῶς τὸ ὑπόμνημα καὶ ἡμᾶς ἐπιδραμεῖν τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰρημένα. Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμματικός, ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθείς, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν «Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν», καίτοι φιλαπεχθημόνως πρὸς Ἑβραίους διακείμενος, ἅτε Αἰγύπτιος τὸ γένος, ὡς καὶ κατὰ 5 Ἰουδαίων συντάξασθαι διβλίον, Ἀμώσιος τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως, μεμνημένος, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον τὸν Μενδήσιον, καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὧδε ἔχει «Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀθυρίαν Ἄμωσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἰναχον, ὡς ἐν τοῖς «Χρόνοις» ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος». Ὁ δὲ Πτολε- 10 μαῖος οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν, τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν ὄλαις ἐκθέμενος δίβλοις, κατὰ Ἄμωσιν φησιν Αἰγύπτου βασιλέα, Μωϋσέως ἡγουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίοις τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν.

Ἐξ ὧν συνῶπται, κατὰ Ἰναχον ἠκμακέναι τὸν Μωϋσέα. Παλαί- 15 τερα δὲ τῶν Ἑλληνικῶν τὰ Ἀργολικά, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, ὡς Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς ἐν τοῖς «Χρόνοις» διδάσκει. Τούτων δὲ τεσσαράκοντα μὲν γενεαῖς νεώτερα τὰ Ἀττικά, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὧς φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός· ἐννέα δὲ τὰ Ἀρκαδικά, τὰ ἀπὸ Πελασοῦ· λέγεται δὲ καὶ οὗτος αὐτόχθων· τού- 20 των δὲ ἄλλα πενήκοντα δυοῖν νεώτερα τὰ Φθιωτικά, τὰ ἀπὸ Δευκαλίωνος. Εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσιν ἢ πλείους διαριθμοῦνται, ἔτη δέ, ὡς ἔπος εἶπεῖν, τετρακόσια, καὶ πρόσω. Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν, ἀφ' ὧν Κτησίας λέγει, φανήσεται τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ ἢ Μωϋσέ- 25 ως, κατὰ Ἄμωσιν τὸν Αἰγύπτιον καὶ κατὰ Ἰναχον τὸν Ἀργεῖον, ἐξ Αἰγύπτου κίνησις. Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μὲν Φορωνέα τὸν μετ' Ἰναχον, ὁ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσιμὸς, καὶ ἡ ἐν Σικυῶνι βασιλεία, πρώτου μὲν Αἰγιαλέως, εἶτα Εὐρωπος, εἶτα Τελχίνος, καὶ ἡ Κρήτος ἐν Κρήτῃ. Ἀκουσίλαος γὰρ Φορωνέα πρῶτον ἄνθρωπον γενέσθαι λέγει, 30 ὅθεν καὶ ὁ τῆς «Φορωνίδος» ποιητῆς εἶναι αὐτὸν ἔφη «πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων».

Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων ἐν «Τιμαίῳ» κατακολουθήσας Ἀκουσίλαῳ, γράφει· «Καί ποτε προσαγαεῖν βουληθεῖς αὐτοὺς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς

πρῶτο βιβλίο τῶν Ἐξηγητικῶν του. Ὅμως τὸ ὑπόμνημά μου ἀπαιτεῖ νὰ διατρέξω κι ἐγὼ ὅ,τι ἔχει λεχθεῖ γι' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Ὁ Ἄπίων λοιπὸν ὁ γραμματικὸς, ποῦ ὀνομάστηκε Πλειστονίκης, στὴν τέταρτη ἀπὸ τις Αἴγυπτιακὲς ἱστορίες του, ἂν καὶ δέβαια εἶναι ἐχθρικά διατεθειμένος πρὸς τοὺς Ἑβραίους, καθόσον εἶναι Αἰγύπτιος στὴν καταγωγή, τόσο, ὥστε νὰ συγγράψῃ βιβλίο κατὰ τῶν Ἰουδαίων, ἀναφέροντας τὸν βασιλιὰ τῶν Αἰγυπτίων Ἄμωσι καὶ τὰ κατορθώματά του, παραθέτει ὡς μάρτυρα τὸν Πτολεμαῖο ἀπὸ τῆ Μένδη, καὶ λέγει κατὰ λέξη τὰ ἑξῆς· Ὁ Ἄμωσις ποῦ ἔζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀργείου Ἰνάχου κατέστρεψε τὴν Ἀθυρία¹, ὅπως ἔγραψε στοὺς χρόνους τοῦ Πτολεμαῖο ἀπὸ τῆ Μένδη. Αὐτὸς ὁ Πτολεμαῖος ἦταν ἱερέας καὶ διηγούμενος τὰ ἔργα τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων σὲ τρία βιβλία, λέγει ὅτι, ὅταν βασίλευε στὴν Αἴγυπτο ὁ Ἄμωσις, μὲ τὴν ἡγεσία τοῦ Μωυσῆ ἔγινε ἡ ἔξοδος τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

Ἀπὸ αὐτὰ συνάγεται ὅτι ὁ Μωυσῆς ἔζησε τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰνάχου. Καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Ἄργουσις εἶναι παλαιότερη ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, ὅπως διδάσκει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσέας στοὺς Χρόνους του. Ἀπὸ τὰ Ἀργολικὰ νεώτερα κατὰ σαράντα γενεὲς εἶναι τὰ Ἀττικά, ποῦ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Κέκροπα, τὸν δίμορφο καὶ ἐντόπιον, ὅπως λέγει κατὰ λέξη ὁ Τατιανός, καὶ ἐννέα γενεὲς τὰ Ἀρκαδικὰ, ποῦ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν Πελασγὸ, καὶ λέγεται ὅτι κι αὐτὸς ἦταν ἐντόπιος. Ἀπὸ τὰ Ἀρκαδικὰ νεώτερα κατὰ πενήντα δύο γενεὲς εἶναι τὰ Φθιωτικά, ποῦ ἀρχίζουν μὲ τὸν Δευκαλῶνα. Ἀπὸ τὸν Ἰναχο ὡς τὰ Τρωικὰ μεσολαβοῦν εἴκοσι ἢ καὶ περισσότερες γενεὲς ἢ, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἀλλιῶς, τετρακόσια καὶ περισσότερα χρόνια. Κι ἂν ἡ ἱστορία τῶν Ἀσσυρίων εἶναι πολλὰ χρόνια ἀρχαιότερη ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, σύμφωνα μ' αὐτὰ ποῦ λέγει ὁ Κτησίας, θὰ φανεῖ κατὰ τὸ τριακοστὸ δεῦτερον ἔτος, στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἄμωσι καὶ τοῦ Ἀργείου Ἰνάχου, ὅτι ἔγινε τὸ ξεκίνημα τοῦ Μωυσῆ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Στὰ χρόνια τοῦ Φορωνέα, ποῦ ἔζησε μετὰ τὸν Ἰναχο, ἔγινε στὴν Ἑλλάδα ὁ κατακλυσμὸς ἐπὶ Ὠγύγου, καὶ ἡ βασιλεία τῆς Σικυώνας μὲ πρῶτο βασιλέα τὸν Αἰγιαλέα, ἔπειτα τὸν Εὐρωτα, κι ἔπειτα τὸν Τελχίνα· τότε ἔγινε καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Κρητὸς στὴν Κρήτη. Ὁ Ἀκουσίαιλος λέγει ὅτι ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦταν ὁ Φορωνέας καὶ ἔτσι ὁ ποιητὴς τῆς Φορωνίδος λέγει, ὅτι αὐτὸς ἦταν «πατέρας τῶν θνητῶν ἀνθρώπων».

Ἐχοντας αὐτὰ ὑπόψη ὁ Πλάτων στὸν Τίμαιο ἀκολουθώντας τὸν Ἀκουσίαιλο γράφει· «Κι ὅταν κάποτε θέλησε νὰ τοὺς κάνει νὰ μλήσουν γιὰ

1. Ἀδέβαιο τὸ ὄνομα· ἄλλες γραφές· Ἀβαρις, Αὔαρις, Ἀούαρις.

λόγους τῶν τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν ἐπιχειρεῖ, περὶ Φορωνέως τε τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νιώθης, καὶ τὰ μετὰ τὸν κατακλυσμόν». Κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ Ἀκταία ἢ Ἀττική, κατὰ δὲ Τριόπαν, Προμηθεὺς καὶ Ἄτλας καὶ Ἐπιμηθεὺς, ὁ καὶ διφυῆς 5 Κέκροψ καὶ Ἰνώ. Κατὰ δὲ Κρότωπον, ἢ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκτύρωσις καὶ ἢ ἐπὶ Δευκαλίωνος ἐπομβρία, κατὰ δὲ Σθένελον, ἢ τε Ἀμφικτυόνος βασιλεία καὶ ἢ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία καὶ ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις, “Ὁν πρῶτον”, φησὶν Ὅμηρος, “τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς”, ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀνακομιδή· κατὰ δὲ 10 Λυγκέα, τῆς Κόρης ἢ ἀρπαγὴ καὶ ἢ τοῦ ἐν Ἐλευσίनि τεμένους καθίδρουσις, Τριπτολέμου τε γεωργία, καὶ ἢ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία, Μίνωός τε βασιλεία. Κατὰ δὲ Προῖτον, ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος, κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἰωνος εἰς Ἀθήνας ἀφίξις, καὶ ὁ δεύτερος Κέκροψ, αἷ τε Περσέως καὶ 15 Διονύσου πράξεις, Ὀρφεὺς τε καὶ Μουσαῖος. Κατὰ δὲ τὸ ὀκτωκαιδέκατον ἔτος τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας Ἴλιον ἐάλω, Δημοφῶντος τοῦ Θησέως βασιλεύοντος Ἀθήνησι τῷ πρώτῳ ἔτει, Θαρρηλιῶνος μηνὸς δευτέρου ἐπὶ δέκα, ὡς φησὶ Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος Αἰγίας δὲ καὶ Δερκύλος ἐν τῇ τρίτῃ μηνὸς Πανήμου, ὀγδόῃ φθίνοντος Ἑλλάνικος γὰρ 20 δωδεκάτῃ Θαρρηλιῶνος μηνός, καὶ τινες τῶν τὰ Ἀττικὰ συγγραψαμένων, ὀγδόῃ φθίνοντος, βασιλεύοντος τὸ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως πληθουούσης σελήνης

“Νυξ μὲν ἔην”,

φησὶν ὁ τὴν Μικρὰν Ἰλιάδα πεποιηκώς,

25 “Μεσάτα, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελάνα”.

Ἔτεροι Σκιροφοριῶνος τῆ αὐτῆ ἡμέρα. Θησεὺς δέ, ὁ Ἡρακλέους ζηλωτῆς ὢν, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Τρωϊκῶν μιᾶ γενεᾶ. Τοῦ γοῦν Τληπολέμου, ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὅμηρος μέμνηται ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντος. Προτερεῖν ἄρα Μωῦσῆς ἀποδείκνυται, τῆς μὲν Διονύσου ἀπο- 30 θεώσεως, ἔτη ἑξακόσια τέσσαρα, εἴ γε τῆς Περσέως βασιλείας τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ἔτει ἐκθεοῦται, ὡς φησὶν Ἀπολλόδωρος ἐν τοῖς «Χρονικοῖς». Ἀπὸ δὲ Διονύσου ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἰάσονα ἀρι-

τὴν ἀρχαία ἱστορία τῆς πόλης, ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξιστορήσει τὰ ἀρχαιότατα καὶ γιὰ τὸν Φορωνέα τὸν πρῶτο πού εἶπαμε καὶ τῆ Νιόβη καὶ γιὰ ὅσα ἐπακολούθησαν τὸν κατακλυσμό". Στὴν ἐποχὴ τοῦ Φόρβαντα ἔζησε ὁ Ἄκταϊος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἡ Ἀττικὴ ὀνομάστηκε Ἀκταΐα. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Τριόπα ἔζησαν ὁ Προμηθεάς, ὁ Ἄτλας, ὁ Ἐπιμηθεάς, ὁ δίμορφος Κέκροπας καὶ ἡ Ἰώ. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Κρότωντα ἔγινε ἡ πυρκαϊὰ ἐπὶ Φαέθοντα καὶ ὁ κατακλυσμὸς ἐπὶ Δευκαλίωνα. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Σθενέλου συνέπεσε ἡ βασιλεία τοῦ Ἀμφικτύονα καὶ ἡ παρουσία τοῦ Δαναοῦ στὴν Πελοπόννησο καὶ ἡ κτίσις τῆς Δαρδανίας ἀπὸ τὸν Δάρδανο, τὸν ὁποῖο πρῶτον, λέγει ὁ Ὅμηρος, γέννησε ὁ Δίας πού συγκεντρώνει τὰ νέφη, καὶ ἡ μετανάστευσις ἀπὸ τὴν Κρήτη εἰς τὴ Φοινίκη. Στὰ χρόνια τοῦ Λυγκέα ἔγινε ἡ ἀρπαγὴ τῆς Κόρης, καὶ ἡ ἴδρυσις τοῦ τεμένους στὴν Ἐλευσίνα, ἡ τέχνη τῆς γεωργίας ἀπὸ τὸν Τριπτόλεμο, ἡ παρουσία τοῦ Κάδμου εἰς τὴ Θήβα καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Μίνωα. Στὰ χρόνια τοῦ Προίτου ἔγινε ὁ πόλεμος τοῦ Εὐμόλπου πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐνῶ στὰ χρόνια τοῦ Ἀκριοῦ τὸ πέρασμα τοῦ Πέλοπα ἀπὸ τὴ Φρυγία, ἡ ἄφιξις τοῦ Ἰωνά στὴν Ἀθήνα, καὶ ὁ δεῦτερος Κέκροπας, τὰ κατορθώματα τοῦ Περσέα καὶ τοῦ Διονύσου, καὶ ἔζησαν ὁ Ὀρφέας καὶ ὁ Μουσαῖος. Τὸ δέκατο ὄγδοο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἀγαμέμνονα πάρηκε ἡ Τροία εἰς τὸ πρῶτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Δημοφώντα, γιοῦ τοῦ Θησέα, τῆ δωδέκατη μέρα τοῦ Θαρρηλιώνα, ὅπως λέγει ὁ Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος. Ὁ Αἰγίας ὅμως καὶ ὁ Δερκύλος, στὴν τρίτη ἱστορία, τὴν ὄγδοη ἡμέρα τελειώνοντας ὁ μήνας Πάνημος, ἐνῶ ὁ Ἑλλάνικος λέγει τῆ δωδέκατη τοῦ Θαρρηλιώνα. Καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τῶν Ἀττικῶν, λένε τὴν ὄγδοη τελειώνοντας ὁ μήνας, τελευταῖο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μενεσθέα, καὶ ἐνῶ ἦταν πανσέληνος

“Ἦταν νύχτα,

λέγει ὁ ποιητὴς τῆς *Μικρῆς Ἰλιάδας*,
μεσάνυχτα καὶ ἡ σελήνη ἔλαμπε ψηλά”.

Ἄλλοι πάλι λένε τὴν ἴδια μέρα, ἀλλὰ τοῦ Σκιροφοριώνα. Ὁ Θησέας πού ἦταν ζηλωτὴς τοῦ Ἡρακλῆ, ἦταν προγενέστερος ἀπὸ τὰ Τρωϊκὰ κατὰ μία γενεά. Τὸν Τληπόλεμο, πού ἦταν γιὸς τοῦ Ἡρακλῆ, ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ὅτι πῆρε μέρος εἰς τὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Τροίας. Ἄρα ὁ Μωϋσῆς προηγεῖται ἀπὸ τὴν θεοποίησιν τοῦ Διονύσου ἑξακόσια τέσσαρα ἔτη, ἐφόσον βέβαια ἡ θεοποίησίς του ἔγινε τὸ τριακοστὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Περσέα, ὅπως λέγει ὁ Ἀπολλόδωρος εἰς τὰ *Χρονικά* του. Ἀπὸ τὸν Διόνυσον ὡς τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὰ παλικάρια πού μαζί μὲ τὸν Ἰάσονα

στεῖς τοὺς ἐν τῇ Ἀργοῖ πλεύσαντας συνάγεται ἔτη ἑξήκοντα τρία· Ἀσκληπιός τε καὶ Διόσκουροι συνέπλεον αὐτοῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ρόδιος Ἀπολλώνιος ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἡρακλέους ἐν Ἀργεὶ βασιλείας ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους αὐτοῦ καὶ Ἀσκληπιουῦ ἀποθέωσιν ἔτη 5 συνάγεται τριάκοντα ὀκτώ, κατὰ τὸν χρονολόγρον Ἀπολλόδωρον· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Κάστορος καὶ Πολυδεύκους ἀποθέωσιν ἔτη πενήκοντα τρία· ἐνταῦθά που καὶ ἡ Ἰλίου κατάληψις. Εἰ δὲ χρῆ πείθεσθαι καὶ Ἡσιόδῳ τῷ ποιητῇ, ἀκούσωμεν αὐτοῦ·

“Ζηνὶ δ’ ἄρ’ Ἀτλαντὶς Μαίη τέκε κύνδιμον Ἑρμῆν,
10 Κήρουκ’ ἀθανάτων ἱερὸν λέχος εἰσαναβάσα.
Καδμείη δ’ ἄρα οἱ Σεμέλη τέκε φαίδιμον υἱόν,
Μιχθεῖσ’ ἐν φιλότῃτι, Διώνυσον πολυγηθῆ”.

Κάδμος μὲν, ὁ Σεμέλης πατήρ, ἐπὶ Λυγκέως εἰς Θήβας ἔρχεται, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐρετὴς γίνεται. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ 15 Ἰσιδι, ἐβδόμη γενεᾶ ἀπὸ Ἰνάχου. Ἰσιν δὲ τὴν καὶ Ἰώ φασὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν διὰ πάσης τῆς γῆς πλανωμένην. Ταύτην δὲ Ἰστρός ἐν τῷ «Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας» Προμηθέως θυγατέρα φησὶ, Προμηθεὺς δὲ κατὰ Τριόπαν ἐβδόμη γενεᾶ μετὰ Μωϋσέα, ὥστε καὶ πρὸ τῆς καθ’ Ἑλληνας ἀνθρωπογονίας ὁ Μωϋσῆς ἠκμακεῖν φαίνεται. Λέων δὲ, ὁ 20 τὰ περὶ τῶν κατ’ Αἴγυπτον θεῶν πραγματευσάμενος, τὴν Ἰσιν ὑπὸ Ἑλλήνων Δήμητρα καλεῖσθαι φησιν, ἣ κατὰ Λυγκέα γίνεται, ἐνδεκάτη ὕστερον Μωϋσέως γενεᾶ. Ἄπις τε, ὁ Ἀργεὺς Βασιλεύς, Μέμφιν οἰκίζει, ὡς φησιν Ἀρίστιππος ἐν πρώτῃ «Ἀρκαδικῶν». Τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναι φησὶ Σάραπιν, καὶ τοῦτον εἶναι, 25 ὃν Αἰγύπτιοι σέβουσιν. Νυμφόδωρος δὲ ὁ Ἀμφιπολίτης, ἐν τρίτῳ «Νωμίμων Ἀσίας», τὸν Ἄπιν τὸν ταῦρον, τελευτήσαντα καὶ ταριχευθέντα, εἰς «σορὸν» ἀποτίθεσθαι τῷ ναῶ τῷ τιμωμένου δαίμονος, κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνηθεῖα τινὶ τῶν ἐγχωρίων ὕστερον. Ἄπις δὲ τρίτος ἐστὶν ἀπὸ Ἰνάχου. Ναι μὴν ἡ Λητώ κατὰ Τι- 30 τυὸν γίνεται·

“Λητώ γὰρ ἤλκησε, Διὸς κυδρὴν παρὰκοιτιν”.

Τιτυὸς δὲ συνεχρόνισε Ταντάλῳ. Εἰκότως ἄρα καὶ Βοιώτιος Πίνδαρος γράφει· “Ἐν χρόνῳ δὲ γένητ’ Ἀπόλλων” καὶ οὐδὲν θαυμαστόν, ὅπου

ἔπλευσαν μὲ τὴν Ἀργῶ μεσολαβοῦν ἐξήντα τρία χρόνια. Μαζί τους ταξίδεψαν ὁ Ἀσκληπιός καὶ οἱ Διόσκουροι, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος στὰ Ἀργοναυτικά του. Ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Ἡρακλῆ στὸ Ἄργος μέχρι τὴ θεοποίηση τοῦ Ἡρακλῆ τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ μαζεύονται τριάντα ὀκτῶ ἔτη, σύμφωνα μὲ τὸν χρονογράφο Ἀπολλόδωρο· ἀπὸ ἐδῶ μέχρι τὴ θεοποίηση τοῦ Κάστορα καὶ τοῦ Πολυδεύκη μεσολαβοῦν πενήντα τρία ἔτη. Ἐκεῖ κάπου γίνεται καὶ ἡ κατάληψη τοῦ Ἰλίου. Κι ἂν πρέπει νὰ πιστέψουμε καὶ τὸν Ἡσίοδο τὸν ποιητὴ ἃς τὸν ἀκούσομε νὰ μᾶς λέγει·

“Ἡ κόρη τοῦ Ἄτλαντα Μαῖα γέννησε στὸν Δία τὸν δοξασμένο Ἑρμῆ, τὸν ἀγγελιοφόρο τῶν θεῶν, ἀνεβαίνοντας στὴν ἱερὴ κλίνη, καὶ ἡ κόρη τοῦ Κάδμου Σεμέλη τοῦ γέννησε δυνατὸ γιό, σμίγοντας ἐρωτικά μαζί του, τὸν Διόνυσο τὸν πολὺχαρο”².

Ὁ Κάδμος, ὁ πατέρας τῆς Σεμέλης, πῆγε στὴ Θήβα ἐπὶ Λυγκέως, καὶ γίνεται ὁ ἐφευρέτης τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Ὁ Τριόπας εἶναι σύγχρονος τῆς Ἰσιδας, ἕβδομη γενιὰ ἀπὸ τὸν Ἰναχο. Τὴν Ἰσιδα τὴν ὀνομάζουν καὶ Ἰῶ, ἐπειδὴ φέρεται αὐτὴ νὰ περιπλανιέται σ’ ὅλη τὴ γῆ. Αὐτὴν ὁ Ἰστρος στὸ βιβλίο σου *Περὶ τῆς ἀποικίας τῶν Αἰγυπτίων* τὴν θεωρεῖ θυγατέρα τοῦ Προμηθέα. Κι ὁ Προμηθέας σύμφωνα μὲ τὸν Τριόπα εἶναι ἑπτὰ γενιές μετὰ τὸν Μωυσῆ, ὥστε ὁ Μωϋσῆς φαίνεται πὼς ἔχει ἀκμάσει πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοὺς Ἕλληνες. Ὁ Λέων πού πραγματεύθηκε γιὰ τοὺς θεοὺς τῶν Αἰγυπτίων, λέγει ὅτι τὴν Ἰσιδα οἱ Ἕλληνες τὴν ἔλεγαν Δήμητρα, καὶ αὐτὴ ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λυγκέα, ἑνδέκατη γενιὰ μετὰ τὸν Μωυσῆ. Ὁ Ἄπις, ὁ βασιλιάς τοῦ Ἄργους, χτίζει τὴ Μέμφιδα, ὅπως λέγει ὁ Ἀρίστιππος στὸ πρῶτο βιβλίο τῶν Ἀρκαδικῶν του. Αὐτὸς ὁ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος λέγει ὅτι ἐπονομάσθηκε Σάραπις, κι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος πού προσκυνοῦν οἱ Αἰγύπτιοι. Ὁ Νυμφόδωρος ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη στὸ τρίτο βιβλίο τῶν *Νομίμων τῆς Ἀσίας* λέγει, ὅτι τὸν Ἄπι τὸν ταῦρο, ὅταν πέθανε καὶ ταριχεύθηκε, τὸν ἀπέθεσαν σὲ “σορὸ” στὸ ναὸ τοῦ τιμώμενου δαίμονα, καὶ ἕξαιτίας αὐτοῦ ὀνομάστηκε Σορόαπις, κι ὕστερα ἀπὸ μιὰ γλωσσικὴ συνήθεια τῶν ἐντοπίων Σάραπις. Ὁ Ἄπις εἶναι ὁ τρίτος ἀπὸ τὸν Ἰναχο. Ἡ Λητὼ πάλι ἔζησε στοὺς χρόνους τοῦ Τιτυοῦ·

“Ἡ Λητὼ ἔσυρε κάτω τὴ δοξασμένη σύζυγο τοῦ Δία”.

Ὁ Τιτυὸς ἦταν σύγχρονος τοῦ Ταντάλου. Δικαιολογημένα λοιπὸν γράφει καὶ ὁ Πίνδαρος ὁ Βοιωτός· “Μὲ τὸν καιρὸ γεννήθηκε ὁ Ἀπόλλων”.

γε καὶ Ἀδμήτω θητεύων εὐρίσκεται σὺν καὶ Ἡρακλεῖ “μέγαν εἰς ἐνιαυτόν”. Ζῆθος δὲ καὶ Ἀμφίων, οἱ μουσικῆς εὐρεταί, περὶ τὴν Κάδμου γεγόνασιν ἡλικίαν. Κἄν τις ἡμῖν λέγη, Φημονόην πρώτην χρησιμωδῆσαι Ἀκρισίῳ, ἀλλ’ ἴστω γε, ὅτι μετὰ Φημονόην ἔτεσιν ὕστερον εἰκοσιε-
 5 πτά, οἱ περὶ Ὀρφέα καὶ Μουσαῖον καὶ Λῖνον, τὸν Ἡρακλέους διδάσκολον. Ὀμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος πολλῶ νεώτεροι τῶν Ἰλιακῶν, μεθ’ οὓς μακρῶ νεώτεροι οἱ παρ’ Ἑλλησι νομοθέται, Λυκοῦργός τε καὶ Σόλων, καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοί, οἳ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδην, καὶ Πυθαγόραν τὸν μέγαν, κάτω που περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας γενομένους, ὡς
 10 παρεστήσαμεν. Καὶ θεῶν ἄρα τῶν πλείστων παρ’ Ἑλλησιν, οὐ μόνον τῶν λεγομένων σοφῶν τε καὶ ποιητῶν, ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν ἀποδέδεικται πρεσβύτερος. Καὶ οὔτε γε μόνος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Σίβυλλα Ὀρφείως παλαιότερα· λέγεται γὰρ καὶ περὶ τῆς ἐπωνυμίας αὐτῆς καὶ περὶ τῶν
 15 χρησμῶν τῶν καταπεφημισμένων ἐκείνης εἶναι λόγοις πλείους. Φρυγίαν τε οὗσαν, κεκλήσθαι Ἀρτεμιν, καὶ ταύτην παραγενομένην εἰς Δελφοὺς ἄσαι·

“ὦ Δελφοί, θεράποντες ἐκηδόλου Ἀπόλλωνος,

ἦλθον ἐγὼ χρήσουσα Διὸς νόον αἰγιόχοιο,

Αὐτοκασιγνήτω κεχολωμένη Ἀπόλλωνι”.

20 Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη καλουμένη. Μέμνηται τούτων Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν τῷ «Περὶ χρηστηρίων». Ἐῷ δὲ τὴν Αἰγυπτίαν καὶ τὴν Ἰταλὴν, ἣ τὸ ἐν Ρώμῃ Κάρμαλον ᾤκησεν, ἧς υἱὸς Εὐάνδρος, ὁ τὸ ἐν Ρώμῃ τοῦ Πανὸς ἱερόν, τὸ Λουπέρκιον καλούμενον, κτίσας.

25 Ἄξιον δὲ, ἐνταῦθα γενομένους, διερευνησαι καὶ τῶν ἄλλων, τῶν μετὰ Μωϋσέα παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προφητῶν τοὺς χρόνους. Μετὰ τὴν Μωϋσείως τοῦ θίου τελευτὴν διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ Ἰησοῦς, πολεμῶν μὲν ἔτη ξέ, ἐν δὲ τῇ γῇ τῇ ἀγαθῇ ἄλλα πέντε καὶ εἴκοσι ἀναπαυσάμενος. Ὡς δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ περιέχει, διεδέξατο τὸν
 30 Μωϋσέα ὁ προειρημένος ἀνὴρ ἔτι κς. Ἐπειτα ἁμαρτόντες οἱ Ἑβραῖοι, παραδίδονται Χουσαχάρ, βασιλεῖ Μεσοποταμίας, ἔτεσιν ὀκτώ, ὡς ἡ τῶν «Κριτῶν» ἱστορεῖ βίβλος. Δηθέντες δὲ ὕστερον τοῦ Θεοῦ, λαμβάνουσιν ἡγεμόνα Γοθονιήλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Χαλέβ τὸν νεώτερον, ἐκ

καὶ δὲν εἶναι θαυμαστὸ, τῇ στιγμῇ πού τὸν βρίσκομε νὰ εἶναι δοῦλος τοῦ Ἄδμητου μαζί με τὸν Ἡρακλῆ “γιὰ μεγάλο διάστημα”. Ὁ Ζῆθος καὶ ὁ Ἄμφίων, οἱ ἐφευρέτες τῆς μουσικῆς, ἔζησαν στὴν ἐποχὴ τοῦ Κάδμου. Κι ἂν μᾶς λέγει κάποιος, ὅτι πρώτη ἢ Φημονόη ἔδωσε χρησμὸ στὸν Ἀκρίσιο, ἃς ξέρει ὡστόσο ὅτι μετὰ τῇ Φημονόη, εἴκοσι ἑπτὰ ἔτη, ἔζησαν οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Ὀρφέα καὶ τὸν Μουσαῖο καὶ τὸν Λίνο, τὸν δάσκαλο τοῦ Ἡρακλῆ. Ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἦταν πολὺ μεταγενέστεροι ἀπὸ τὰ Τρωικά, καὶ πολὺ πιὸ νεώτεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν οἱ νομοθέτες τῶν Ἑλλήνων Λυκοῦργος καὶ Σόλων, καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοί, καὶ οἱ γύρω ἀπὸ τὸν Σύριο Φερεκύδη καὶ τὸν Πυθαγόρα τὸν μέγα, πού ἔζησαν πολὺ πιὸ κάτω ἀπὸ τὶς Ὀλυμπιάδες, ὅπως δείξαμε. Ἄρα καὶ ἀπὸ τοὺς περισσότερους θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, ὄχι μονάχα ἀπὸ τοὺς λεγόμενους σοφοὺς καὶ ποιητές, ἀποδείχθηκε προγενέστερος ὁ Μωϋσῆς. Καὶ δὲν εἶναι βέβαια αὐτὸς μονάχα, ἀλλὰ καὶ ἡ Σίβυλλα εἶναι παλαιότερη ἀπὸ τὸν Ὀρφέα. Γιατὶ λέγεται καὶ γιὰ τὴν ἐπωνυμία της καὶ γιὰ τοὺς χρησμούς της, ὅτι ὑπάρχουν πολλὲς ἐκδοχὲς ὅτι δηλαδὴ ἦταν ἀπὸ τῇ Φρυ-γία καὶ ὀνομαζόταν Ἄρτεμις, κι ὅταν ἔφτασε στοὺς Δελφοὺς ἔψαλε:

“ὦ Δελφοί, ὑπηρέτες τοῦ τοξότη Ἀπόλλωνα,
ἦρθα νὰ δώσω χρησμούς γιὰ τὶς βουλὲς τοῦ Δία τοῦ δυνατοῦ,
μὲ τὸν αὐτὰδελφὸ μου Ἀπόλλωνα ὀργισμένη”.

Ἐπάρχει καὶ ἄλλη Σίβυλλα ἀπὸ τὴν Ἐρυθραία, πού λεγόταν Ἡροφίλη. Αὐτὲς τὶς ἀναφέρει ὁ Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο στὸ ἔργο του *Περὶ χρηστηρίων*. Ἀφήνω τῇ Σίβυλλα τὴν Αἰγύπτια καὶ τὴν Ἰταλίη, πού κατοίκησε στὴ Ρώμη στὸ Κάρμαλο³, τῆς ὁποίας γιὸς ἦταν ὁ Εὐάνδρος, πού ἔχτισε τὸ ἱερό τοῦ Πάνα στὴ Ρώμη, τὸ λεγόμενο Λουπέρκιο.

Ἀξίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ διερευνήσουμε καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους προφήτες τῶν Ἑβραίων πού ἔζησαν στοὺς χρόνους μετὰ τὸν Μωϋσῆ. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Μωϋσῆ διαδέχεται τὴν ἡγεμονία τοῦ λαοῦ ὁ Ἰησοῦς, πού ἔκανε πολέμους ἐξήντα πέντε χρόνια καὶ στὴ γῆ τὴν εὐλογημένη ἀναπαύθηκε ἄλλα εἴκοσι πέντε. Κι ὅπως ἀναφέρει τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ἄνδρας πού ἀναφέρομε διαδέχθηκε τὸν Μωϋσῆ στὰ εἴκοσι ἑπτὰ του χρόνια. Ἐπειτα, ὅταν ἀμάρτησαν οἱ Ἑβραῖοι, παραδίδονται στὸν Χουσαχάρ, τὸν βασιλιὰ τῆς Μεσοποταμίας, γιὰ ὀχτὼ χρόνια, ὅπως ἱστορεῖ τὸ βιβλίον τῶν *Κριτῶν*. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ παρακάλεσαν τὸν Θεό, ἀποχτοῦν ἡγεμόνα τὸν Γοθονιήλ, τὸν νεώτερο ἀδελφὸ τοῦ Χάλεβ, ἀπὸ τῇ φυλῇ τοῦ Ἰούδα, ὁ ὁποῖος, σκοτώνοντας τὸν βασιλιὰ τῆς Μεσοποταμίας, γίνεται ἡγεμόνας

φυλῆς Ἰούδα, ὃς ἀποκτείνας τὸν τῆς Μεσοποταμίας βασιλέα, ἤρξε τοῦ λαοῦ ἔτεσιν ἐφεξῆς ν'. Καὶ πάλιν ἁμαρτόντες, παρεδόθησαν Αἰγλῶμ βασιλεῖ Μωαβιτῶν, ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα. Ἐπιστρεψάντων δὲ αὐτῶν, αὐθις ἠγήσατο αὐτῶν Ἀῶδ ἔτεσιν ὀγδοήκοντα, ἀνὴρ ἀμφοτεροδέξιος, 5 ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀνελὼν τὸν Αἰγλῶμ. Τελευτήσαντος δὲ Ἀῶδ, ἁμαρτήσαντες αὐθις, παρεδόθησαν βασιλεῖ Χαναὰν Ἰαβεὶμ ἔτεσιν εἴκοσι· ἐπὶ τούτου προφητεύει Δεβδώρα, γυνὴ Λαβιδῶθ, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ὁζιοῦς ὁ τοῦ Ρησοῦ. Διὰ ταύτης ἠ- γησάμενος τῆς στρατιᾶς Βαράκ ὁ τοῦ Βενήρ, ἐκ φυλῆς Νεφθαλίμ, 10 παραταξάμενος Σισάρα τῷ ἀρχιστρατήγῳ τοῦ Ἰαβεὶμ, ἐνίκησε, καὶ ἤρξεν ἐντεῦθεν τοῦ λαοῦ διακρίνουσα ἡ Δεβδώρα ἔτη τεσσαράκοντα.

Τελευτησάσης δὲ αὐτῆς, ἁμαρτῶν αὐθις ὁ λαός, παραδίδοται Μαδιηναίοις ἔτη ἐπτὰ. Ἐπὶ τούτοις Γεδεὼν ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ὁ τοῦ Ἰωᾶς, τριακοσίους ἐκστρατεύσας, καὶ δώδεκα μυριάδας αὐτῶν ἀπολέ- 15 σας, ἤρξεν ἔτη τεσσαράκοντα, μεθ' ὃν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχμέλεχ ἔτη τρία. Διαδέχεται τοῦτον Βωλεᾶς υἱὸς Βηδᾶν, υἱοῦ Χαρράν, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, ἄρξας ἔτη γ' πρὸς τοῖς εἴκοσι. Μεθ' ὃν ἐξαμαρτῶν πάλιν ὁ λαός, ἔτεσιν ὀκτωκαίδεκα Ἀμμανίταις παραδίδοται, μετανοησάντων δὲ αὐτῶν ἠγεῖται Ἰεφθάε ὁ Γαλααδίτης, ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, καὶ ἤρξεν 20 ἔτη ἕξ. Μεθ' ὃν ἤρξεν Ἀβαθθᾶν ὁ ἐκ Βηθλεέμ, φυλῆς Ἰούδα, ἔτη ζ'. Ἐπειτα Ἐβρῶν ὁ Ζαβουλωνίτης, ἔτη η'. Ἐπειτα Ἐγλῶμ, Ἐφραῖμ, ἔτη η'. Ἐνιοὶ δὲ τοῖς τοῦ Ἀβαθθᾶν ἔτεσιν ζ' συνάππουσι τὰ Ἐβρῶμ μ' ἔτη. Καὶ μετὰ τοῦτον ἐξαμαρτῶν πάλιν ὁ λαός, ὑπὸ ἀλλοφύλοις γίνεται τοῖς Φυλιστιεῖμ ἔτη μ'. Ἐπιστρεψάντων δὲ αὐτῶν, Σαμψὼν ἠγεῖται, ἐκ 25 φυλῆς Δάν, νικήσας ἐν πολέμῳ τοὺς ἀλλοφύλους. Οὗτος ἤρξεν ἔτεσιν εἴκοσι. Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὔσης διέκρινε τὸν λαὸν Ἡλὶ ὁ ἱερεὺς, τεσσαράκοντα ἔτη. Τοῦτον δὲ διαδέχεται Σαμουήλ ὁ προφήτης (σὺν οἷς Σαοὺλ ἐβασίλευσεν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ κατασχών). Οὗτος καὶ τὸν Δαβὶδ ἔχρισεν. Ἐτελεύτα δὲ Σαμουήλ δυοῖν ἐτῶν πρότερος τοῦ Σαοὺλ 30 ἐπὶ ἀρχιερέως Ἀβιμέλεχ. Οὗτος τὸν Σαοὺλ εἰς βασιλέα ἔχρισεν, ὃς

για πενήντα χρόνια. Και ἐπειδὴ πάλι ἀμάρτησαν οἱ Ἑβραῖοι, παραδόθηκαν στὸν Αἰγλώμ, τὸν βασιλιᾶ τῶν Μωαβιτῶν, γιὰ δεκαοχτὼ χρόνια. Ὅταν μετανόησαν, ἔγινε ἡγέτης τους ὁ Ἀώδ γιὰ ὀγδόντα ἔτη, ἄνδρας ἀμφοτεροδέξιος, ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Ἐφραῖμ· αὐτὸς εἶναι ποὺ σκότωσε τὸν Αἰγλώμ. Κι ὅταν πέθανε ὁ Ἀώδ, ἀφοῦ ἀμάρτησαν πάλι, παραδόθηκαν στὸν βασιλιᾶ τῆς Χανανὰν Ἰαβεὶμ γιὰ εἴκοσι χρόνια. Κατὰ τὴ βασιλεία αὐτοῦ προφητεύει ἡ Δεβδώρα, ἡ σύζυγος τοῦ Λαβιδῶθ, ἀπὸ τῆ φυλῆ Ἐφραῖμ, καὶ ἀρχιερέας ἦταν ὁ Ὄξιους, ὁ γιὸς τοῦ Ρησοῦ. Μέσω αὐτῆς ὁ Βαράκ, ὁ γιὸς τοῦ Βενήρ, ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Νεφθαλείμ, ἔλαβε τὴν ἀρχηγία τῆς στρατιᾶς κι ἀφοῦ ἀντιπαραετάχθηκε στὸν ἀρχιστράτηγο τοῦ Ἰαβεὶμ Σισάρα, τὸν κατενίκησε. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἡ Δεβδώρα ἔγινε κριτῆς τοῦ λαοῦ ἐπὶ σαράντα ἔτη.

Ὅταν αὐτὴ πέθανε, ὁ λαὸς ἀμάρτησε πάλι καὶ παραδόθηκε στοὺς Μαδιανῖτες γιὰ ἑπτὰ χρόνια. Ἐπειτα ὁ Γεδεὼν ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Μανασσῆ, γιὸς τοῦ Ἰωᾶς, ὀδηγώντας τριακόσιους ἄνδρες κι ἀφοῦ σκότωσε ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες τῶν ἐχθρῶν, εἶχε τὴν ἀρχηγία σαράντα χρόνια. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν ἀναλαμβάνει ὁ γιὸς του Ἀχιμέλεχ γιὰ τρία χρόνια. Αὐτὸν τὸν διαδέχεται ὁ Βωλιάς, γιὸς τοῦ Βηδᾶν, γιοῦ τοῦ Χαρράν, ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Ἐφραῖμ, ποὺ εἶχε τὴν ἡγεσία εἴκοσι τρία χρόνια. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸν πάλι ἀμάρτησε ὁ λαὸς καὶ παραδίδεται ἐπὶ δεκαοχτὼ χρόνια στοὺς Ἀμμανῖτες. Ὅταν μετανόησαν ἀρχηγὸς γίνεται ὁ Ἰεφθάε ὁ Γαλααδίτης, ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Μανασσῆ, καὶ εἶχε τὴν ἀρχὴ ἐπὶ ἕξι χρόνια. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸν ἔγινε ἀρχηγὸς ὁ Ἀβαθθᾶν, ἀπὸ τῆ Βηθλεέμ, τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα γιὰ ἑπτὰ χρόνια. Ἐπειτα ὁ Ἐβρών ὁ Ζαβουλωνίτης χρόνια ὀκτώ, ἔπειτα ὁ Ἐγλώμ, ἀπὸ τῆ φυλῆ Ἐφραῖμ, χρόνια ὀκτώ. Μερικοὶ στὰ ἑπτὰ χρόνια τοῦ Ἀβαθθᾶν προσθέτουν τὰ σαράντα χρόνια τοῦ Ἐβρώμ. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸν ἀμάρτησε πάλι ὁ λαὸς καὶ πέφτει στὰ χέρια τῶν ἀλλοφύλων Φιλισταίων, ἐπὶ σαράντα χρόνια. Ἀφοῦ μετενόησαν, ἡγέτης τους γίνεται ὁ Σαμψών, ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Δάν, ποὺ νίκησε πολεμώντας τοὺς ἀλλοφύλους. Αὐτὸς εἶχε τὴν ἡγεσία ἐπὶ εἴκοσι χρόνια καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸν σὲ μιὰ περίοδο ἀναρχίας ἔγινε κριτῆς τοῦ λαοῦ ἐπὶ σαράντα χρόνια ὁ ἱερέας Ἡλί. Αὐτὸν τὸν διαδέχεται ὁ Σαμουήλ ὁ προφήτης (μαζὶ μ' αὐτοὺς βασιλέψε ὁ Σαούλ, ἔχοντας τὴ βασιλεία γιὰ εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια). Αὐτὸς ἔχρισε καὶ τὸν Δαβίδ. Ὁ Σαμουήλ πέθανε δυὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸν Σαούλ, ὅταν ἀρχιερέας ἦταν ὁ Ἀβιμέλεχ, καὶ αὐτὸς ἔχρισε βασιλέα τὸν Σαούλ ποὺ

4. Ὡρισμένοι ἐρμηνευτὲς θέλουν ὀκτὼ ἔτη.

πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς κριτὰς, ὧν ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἕως τοῦ Σαμουὴλ γίνεται ἔτη τετρακόσια ἑξηκοντατρία, μῆνες ἑπτὰ.

Ἔπειτα διὰ τῆς πρώτης βίβλου τῶν «Βασιλειῶν», τοῦ Σαοὺλ ἔτη εἴκοσι ἐπιανακαινισθεὶς ἐβασίλευσε. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίην Σαοὺλ
 5 βασιλεύει Δαβὶδ τὸ δεύτερον ἐν Χεβρών, ὁ τοῦ Ἰεσσαί, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἔτι τεσσαράκοντα, ὡς περιέχει ἡ δευτέρα τῶν «Βασιλειῶν». Καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἀβιάθαρ, ὁ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἐκ συγγενείας Ἡλί. Προφητεύουσι δὲ Γὰδ καὶ Νάθαν ἐπ' αὐτοῦ. Γίνονται οὖν ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἕως παρέλαβε τὴν βασιλείαν Δαβίδ, ὡς μὲν τινες, ἔτη τετρακόσια πεν-
 10 τήκοντα, ὡς δὲ ἡ προκειμένη δείκνυσι χρονογραφία, συνάγονται ἔτη πεντακόσια εἴκοσιτρία, μῆνες ἑπτὰ, εἰς τὴν τοῦ Δαβίδ τελευταίην. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐβασίλευσε Σολομών, υἱὸς Δαβίδ, ἔτη τεσσαράκοντα. Διαμένει ἐπὶ τούτου Νάθαν προφητεύων, ὃς καὶ παρεκάλει αὐτὸν περὶ τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς, ὁμοίως καὶ Ἀχίας ἐκ Σηλὼμ προφητεύει. Ἦσαν
 15 δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ἄμφω, ὃ τε Δαβίδ ὃ τε Σολομών, προφήται. Σαδὼκ δὲ ὁ ἀρχιερεὺς πρῶτος ἐν τῷ ναῷ, ὃν ὠκοδόμησε Σολομών, ἱεράτευσεν, ὄγδοος ὧν ἀπὸ Ἀαρών, τοῦ πρώτου ἀρχιερέως. Γίνονται οὖν ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὴν Σολομῶντος ἡλικίαν, ὡς μὲν τινὲς φασιν, ἔτη πεντακόσια ἐνενηκοντα πέντε, ὡς δὲ ἕτεροι, πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἕξ. Εἰ δέ τις
 20 τοῖς ἀπὸ Ἰησοῦ μέχρι Δαβίδ τετρακοσίοις πενήκοντα ἔτεσι συγκαταριθμῆσαι τὰ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας τεσσαράκοντα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ἃ ἐγεγόνει ὁ Μωϋσῆς, πρὸ τοῦ τὴν ἔξοδον τοῖς Ἑβραίοις ἀπὸ Αἰγύπτου γεγονέναι, προσθεῖη τε τούτοις τὰ τῆς βασιλείας τῆς Δαβίδ τεσσαράκοντα ἔτη, συνάξει ἔτη τὰ πάντα ἑξακόσια δέκα.
 25 Ἀκριδέστερον δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς χρονογραφία πρόεισιν, εἰ τοῖς πεντακοσίοις εἴκοσι καὶ τρισὶ καὶ μισὶν ἑπτὰ, μέχρι τῆς Δαβίδ τελευταίας, προσθεῖη τις τὰ τε τοῦ Μωϋσέως ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη, τὰ τε του Σολομῶντος τεσσαράκοντα· συνάξει γὰρ τὰ πάντα ἐπὶ τὴν Σολομῶντος τελευταίην ἔτη ἑξακόσια ὀγδοήκοντα τρία, μῆνας ἑπτὰ.

30 Εἶραμος τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Σολομῶντι δίδωσι, καθ' οὓς χρόνους μετὰ τὴν Τροίας ἄλωσιν Μενελάω εἰς Φοίνικην ἄφιξις, ὡς φησι Μέγανδρος ὁ Περγαμηνός, καὶ Λαῖτος ἐν τοῖς «Φοινικοῖς». Μετὰ δὲ Σολομῶντα βασιλεύει Ροβοάμ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ἑπτακαίδεκα, καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἀβιμέλεχ ὁ τοῦ Σαδὼκ. Ἐπὶ τούτου μερισθείσης τῆς βασι-
 35 λείας, ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεύει Ἰεροβοάμ, ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ, ὁ δοῦλος

ἦταν ὁ πρῶτος βασιλιάς τῶν Ἰσραηλιτῶν μετὰ τοὺς Κριτές. Ἡ διάρκεια τῆς ἐξουσίας τῶν Κριτῶν μέχρι τὸν Σαμουὴλ ἀνέρχεται σὲ τετρακόσια ἐξήντα τρία χρόνια καὶ ἑπτὰ μῆνες.

Ἐπειτα, ὅπως λέγει τὸ πρῶτο βιβλίο τῶν *Βασιλειῶν*, ὁ Σαοὺλ μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ὑγείας του βασίλευσε εἴκοσι ἔτη. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σαοὺλ βασιλεύει ὁ Δαβίδ γιὰ δεύτερη φορὰ στὴ Χεβρών, γιὸς τοῦ Ἰεσσαί, ἀπὸ τῆ φυλῆ τοῦ Ἰούδα, σαράντα χρόνια, ὅπως λέγει τὸ δεύτερο βιβλίο τῶν *Βασιλειῶν*. Ἀρχιερέας ἦταν ὁ Ἀβιάθαρ, γιὸς τοῦ Ἀβιμέλεχ, συγγενῆς τοῦ Ἡλί, στὴν ἐποχὴ τοῦ ὁποίου προφητεύουν ὁ Γὰδ καὶ ὁ Νάθαν. Μαζεύονται λοιπὸν ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ μέχρι πού πῆρε τὴ βασιλεία ὁ Δαβίδ, ὅπως μερικοὶ λένε, τετρακόσια πενήντα χρόνια, ὅπως ὁμως δείχνει ἡ χρονογραφία πού παραθέσαμε πεντακόσια εἴκοσι τρία χρόνια καὶ ἑπτὰ μῆνες ὡς τὸ θάνατο τοῦ Δαβίδ. Ἐπειτα βασίλευσε ὁ Σολομών, ὁ γιὸς τοῦ Δαβίδ, ἐπὶ σαράντα χρόνια. Στὰ χρόνια αὐτοῦ ζεῖ καὶ προφητεύει ὁ Νάθαν, ὁ ὁποῖος τὸν προέτρεπε γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ναοῦ. Ὁμοια προφητεύει καὶ ὁ Ἀχίας ἀπὸ τῆ Σηλώμ. Ἦταν ὁμως προφῆτες καὶ οἱ δύο βασιλιάδες, ὁ Δαβίδ καὶ ὁ Σολομών. Στὸ ναὸ πού ἔχτισε ὁ Σολομών πρῶτος ἱεράτευσε ὁ Σαδώκ, ὄγδοος στὴ σειρὰ ἀπὸ τὸν Ἀαρών, τὸν πρῶτο ἀρχιερέα. Συμπληρώνονται λοιπὸν ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Σολομώντα, ὅπως λένε μερικοὶ πεντακόσια ἐνενήντα πέντε χρόνια, ἢ ὅπως λένε ἄλλοι πεντακόσια ἐβδομήντα ἕξι. Ἄν κάποιος στὰ τετρακόσια πενήντα ἔτη ἀπὸ τὸν Ἰησοῦ ὡς τὸν Δαβίδ συνυπολογίσει τὰ σαράντα ἔτη τῆς στρατηγίας τοῦ Μωυσῆ καὶ τὰ ἄλλα ὄγδόντα ἔτη πού ἔζησε ὁ Μωυσῆς πρὶν ἀπὸ τὴν ἔξοδο τῶν Ἑβραίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, καὶ σ' αὐτὰ προσθέσει τὰ σαράντα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Δαβίδ, θὰ συμπληρώσει ἓνα σύνολο ἑξακοσίων δέκα ἐτῶν. Ἡ δική μας χρονογραφία βαδίζει μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, ἂν στὰ πεντακόσια εἴκοσι τρία καὶ τοὺς ἑπτὰ μῆνες, ὡς τὸν θάνατο τοῦ Δαβίδ προσθέσει κανεὶς τὰ ἑκατὸν εἴκοσι ἔτη τοῦ Μωυσῆ καὶ τὰ σαράντα τοῦ Σολομώντα, ὅποτε θὰ μαζέψει συνολικὰ ὡς τὸ τέλος τοῦ Σολομώντα ἑξακόσια ὄγδόντα τρία χρόνια καὶ ἑπτὰ μῆνες.

Ὁ Εἶραμος δίνει τὴν κόρη του στὸν Σολομώντα, κατὰ τοὺς χρόνους μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας, κατὰ τοὺς ὁποίους χρόνους ὁ Μενέλαος φθάνει στὴ Φοινίκη, ὅπως λέγει ὁ Μένανδρος ὁ Περγαμηνὸς καὶ ὁ Λαῖτος στὰ *Φοινικικά*. Μετὰ τὸν Σολομώντα βασιλεύει ὁ Ροβοάμ, ὁ γιὸς του, ἐπὶ δέκα ἑπτὰ χρόνια, καὶ ἀρχιερέας ἦταν ὁ Ἀβιμέλεχ, γιὸς τοῦ Σαδώκ. Στὰ χρόνια του διαιρεῖται ἡ βασιλεία καὶ στὴ Σαμάρεια βασιλεύει ὁ Ἱεροβοάμ, ἀπὸ τῆ φυλῆ Ἐφραΐμ, ὁ δοῦλος τοῦ Σολομώντα, καὶ προφητεύει

Σολομῶντος, προφητεύει δὲ ἔτι Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμῆ, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ροβοάμ, καὶ προφητεύσας ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Ἀβιούμ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη εἰκοσιτρία, καὶ ὁμοίως ὁ τούτου υἱὸς Ἀσαμάν. Οὗτος ἐπὶ γήρως ἐπο-
 5 δάγησε· προφητεύει δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἰοῦ, υἱὸς Ἀνανίου. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Ἰωσαφάτ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ε'. Ἐπὶ τούτου προφητεύουσιν Ἠλίας ὁ Θεσβίτης, καὶ Μιχαίας υἱὸς Ἰεβλαῖ, καὶ Ἀβδίας υἱὸς Ἀνανίου. Ἐπὶ δὲ Μιχαίου, καὶ ψευδοπροφήτης ἦν Σεδεκίας ὁ τοῦ Χαναάν. Ἐπειτα τούτοις ἡ βασιλεία Ἰωράμ, τοῦ υἱοῦ Ἰωσαφάτ, ἐπὶ ἔτη ὀκτώ,
 10 ἐφ' οὗ προφητεύει Ἠλίας, καὶ μετὰ Ἠλίαν Ἐλισαῖος ὁ τοῦ Σαφάτ. Ἐπὶ τούτου οἱ ἐν Σαμαρείᾳ κόπρον ἔφαγον περισσευῶς, καὶ τὰ τέκνα τὰ ἑαυτῶν. Ὁ δὲ χρόνος Ἰωσαφάτ, ἀπὸ τῶν ὑστάτων τῆς τρίτης τῶν Βασιλειῶν ἄχρι τῆς τετάρτης ἐπεκτείνει. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωράμ ἀνελήφθη μὲν Ἠλίας, ἠρξάτο δὲ προφητεύειν Ἐλισαῖος, υἱὸς Σαφάτ, ἔτη ἕξ, ὧν
 15 ἐτῶν τεσσαράκοντα. Εἶτα Ὀχοζίας ἐβασίλευσεν ἔτος ἕν' ἐπὶ τούτου ἔτι προφητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀβδαδωναῖος. Μετὰ τοῦτον ἡ μήτηρ Ὀχοζίου Γοθολία βασιλεύει ἔτη ὀκτώ, κατακτείνασα τὰ τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς· ἐκ γὰρ τοῦ γένους ἦν Ἀχαάβ. Ἡ δὲ ἀδελφὴ Ὀχοζίου Ἰωσαβαΐα ἐξέκλεψε τὸν υἱὸν Ὀχοζίου Ἰωᾶς, καὶ τούτῳ περιέθηκεν
 20 ὕστερον τὴν βασιλείαν. Ἐπὶ τῆς Γοθολίας ταύτης ἔτι ὁ Ἐλισαῖος προφητεύει, μεθ' ἧν βασιλεύει, ὡς προεῖπον, Ἰωᾶς ὁ περισωθεὶς ὑπὸ Ἰωσαβαΐας τῆς Ἰωδαῆ τοῦ ἀρχιερέως γυναικός, καὶ τὰ πάντα γίνεται ἔτη τεσσαράκοντα.

Συνάγεται οὖν ἀπὸ Σολομῶντος ἐπὶ Ἐλισαίου τοῦ προφήτου τε-
 25 λευτὴν ἔτη, ὡς μὲν τινὲς φασιν, ἑκατὸν πέντε, ὡς δὲ ἕτεροι, ἑκατὸν δύο, ὡς δὲ ἡ προκειμένη δηλοῖ χρονογραφία, ἀπὸ βασιλείας τῆς Σολομῶντος ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἕν, ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν ἐπὶ τὴν Ὀμήρου γένεσιν, ὕστερον τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας Ἀρίσταρχος δέ, ἐν τοῖς «Ἀρχιλοχείοις ὑπομνήμασι», κατὰ τὴν Ἰωνικὴν ἀποικίαν φησὶ φέρε-
 30 σθαι αὐτόν, ἢ ἐγένετο μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Τρωϊκῶν, Ἀπολλόδωρος δὲ μετὰ ἔτη ἑκατὸν τῆς Ἰωνικῆς ἀποικίας, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου, Λακεδαμονίων βασιλεύοντος, ὥστε ἐπιβαλεῖν αὐτῷ Λυκοῦργον τὸν νομοθέτην, ἔτι νέον ὄντα. Εὐθυμένης δὲ ἐν τοῖς «Χρονικοῖς» συνακμάσασα Ἡσιόδῳ ἐπὶ Ἀκάστου ἐν Χίῳ γενέσθαι περὶ τὸ

5. Ὁχι βέβαια Ροβοάμ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔφυγε, ἀλλὰ Ἱεροβοάμ..

ἀκόμα ὁ Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης καὶ ὁ Σαμαίας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμαμῆ, καὶ αὐτὸς πού ἔφυγε ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ Ἰούδα καὶ πῆγε στὸν Ἱεροβοὰμ καὶ προφήτευσεν ἐν τῷ θυσιαστήριῳ. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸν βασιλεύει ὁ Ἀβιούμ, ὁ γιὸς του, εἴκοσι τρία ἔτη, καθὼς καὶ ὁ γιὸς τοῦ Ἀβιούμ Ἀσαμάν. Αὐτὸς σὺν τῇ γηρατειά του ἔπαθε ποδάγρα καὶ προφητεύει σὺν χρόνιαις τοῦ Ἰοῦ, ὁ γιὸς τοῦ Ἀνανία. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν βασιλεύει ὁ Ἰωσαφάτ, γιὸς τοῦ Ἀνανία, πέντε χρόνια. Στὴν ἐποχὴν τοῦ προφητεύει ὁ Ἡλίας ὁ Θεσβίτης καὶ ὁ Μιχαίας, ὁ γιὸς τοῦ Ἰεβλᾶ, καὶ ὁ Ἀβδίας, ὁ γιὸς τοῦ Ἀνανία. Ἐπὶ Μιχαίου ἦσαν καὶ ὁ ψευδοπροφήτης Σεδεκίας, γιὸς τοῦ Χαναάν. Σ' αὐτοὺς ἀκολουθεῖ ἡ βασιλεία τοῦ Ὠράμ, γιου τοῦ Ἰωσαφάτ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη. Τότε προφητεύει ὁ Ἡλίας καὶ ἔπειτα ὁ Ἐλισαῖος ὁ γιὸς τοῦ Σαφάτ. Στὴν ἐποχὴν τοῦ οἱ Σαμαρεῖτες ἔφαγαν κοπρὰν περιστερᾶς, αὐτοὶ καὶ τὰ παιδιά τους. Ἡ βασιλεία τοῦ Ἰωσαφάτ διαρκεῖ ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τρίτης βασιλείων μέχρι τὴν τετάρτην. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰωράμ ἐγένετο ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἡλία καὶ ἄρχισε νὰ προφητεύει ὁ Ἐλισαῖος, ὁ γιὸς τοῦ Σαφάτ, ἐπὶ ἕξι χρόνια, καὶ ἦσαν σαράντα ἔτων. Ἐπειτα γιὰ ἓνα χρόνον βασιλεύει ὁ Ὀχοζίας, ἐνῶ προφητεύει ἐκόμα ὁ Ἐλισαῖος καὶ μαζί μ' αὐτὸν ὁ Ἀβδωνοῦς. Μετὰ τὸν Ὀχοζία βασιλεύει ἡ μητέρα του Γοθολία ὀκτὼ χρόνια, ἀφοῦ σκώπησε τὰ παιδιά τοῦ ἀδελφοῦ της, γιατί ἦσαν ἀπὸ τὴν γενεὰν τοῦ Ἀχαάβ. Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ὀζία Ἰωσαβαία ἔκλεψε τὸν Ἰωάσ, τὸν γιὸν τοῦ Ὀζία, καὶ τὸν ἔκανε ἔπειτα βασιλιά. Ἐπὶ τῆς Γοθολίας αὐτῆς ἀκόμα προφητεύει ὁ Ἐλισαῖος. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὴν, ὅπως προανέφερα, βασιλεύει ὁ Ἰωάσ, πού εἶχε περισωθεῖ ἀπὸ τὴν Ἰωσαβαία τὴν γυναῖκα τοῦ ἀρχιερέως Ἰωδαέ, καὶ ἔτσι συμπληρῶνται σαράντα χρόνια.

Συμπληρῶνται λοιπὸν ἀπὸ τὸν Σολομώντα ὡς τὸν θάνατον τοῦ Ἐλισαίου τοῦ προφήτη, ὅπως λένε μερικοὶ, ἑκατὸν πέντε χρόνια, ἐνῶ κατ' ἄλλους ἑκατὸν δύο. Ὅπως ὁμως δείχνει ἡ χρονολογία αὐτὴ ἀπὸ τὴν βασιλείαν τοῦ Σολομώντα ἑκατὸν ὀγδόντα ἓνα χρόνια, ἐνῶ ἀπὸ τὰ Τρωϊκὰ ὡς τὴν γέννησιν τοῦ Ὀμήρου κατὰ τὸν Φιλόχορον μεσολαβοῦν ἑκατὸν ὀγδόντα χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὸν Ἰωνικὸν ἀποικισμόν. Ὁ Ἀρίσταρχος σὺν τῇ Ἀρχιλόχεια ὑπομνήματι λέγει ὅτι ἔζησεν κατὰ τὸν Ἰωνικὸν ἀποικισμόν, πού ἐγένετο ἑκατὸν σαράντα χρόνια μετὰ τὰ Τρωϊκὰ, ἐνῶ ὁ Ἀπολλόδωρος λέγει ὅτι ἔζησεν ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὸν Ἰωνικὸν ἀποικισμόν, ὅταν βασιλεύσῃ τῶν Λακεδαιμονίων ἦσαν ὁ Ἀγησίλαος, ὁ γιὸς τοῦ Δορυσσαίου, πού κάλεσε κοντά του τὸν Λυκούργον τὸν νομοθέτην πού ἦταν ἀκόμα νέος. Ὁ Εὐθυμένης σὺν τῇ Χρονικῇ λέγει, ὅτι συνήκμασε μὲ τὸν Ἡσίοδον στὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀκάστου καὶ γεννήθηκε στὴ Χίο, διακόσια χρόνια περίπου μετὰ τὴν ἄλωσην

διακοσιοστὸν ἔτος ὕστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως· ταύτης δὲ ἐστὶ τῆς δόξης καὶ Ἀρχέμαχος ἐν «Εὐβοϊκῶν τρίτῳ, ὡς εἶναι αὐτόν τε καὶ τὸν Ἡσίοδον καὶ Ἐλισαίου τοῦ προφήτου νεωτέρους

Κὰν ἔπεσθαί τις βουληθῆ τῷ γραμματικῷ Κράτητι καὶ λέγῃ περὶ
 5 τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον Ὅμηρον γεγονέναι, μετὰ ἔτη ὀγδοήκοντα
 τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, εὐρεθῆσεται πάλιν Σολομῶντος μεταγενέστερος,
 ἐφ' οὗ ἡ Μενελάου εἰς Φοινίκην ἄφιξις, ὡς προεῖρηται Ἐρατοσθένους
 δὲ μετὰ τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἀλώσεως τὴν Ὀμήρου ἡλικίαν φέ-
 ρει. Ναὶ μὴν Θεόπομπος μὲν, ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τρίτῃ «τῶν Φιλίπ-
 10 πικῶν» μετὰ ἔτη πεντακόσια τῶν ἐπὶ Ἰλίῳ στρατευσάντων γεγονέναι
 τὸν Ὅμηρον ἱστορεῖ. Εὐφορίων δὲ ἐν τῷ «Περὶ Ἀλιάδων, κατὰ Γύγην
 αὐτὸν τίθησι γεγονέναι, ἧς βασιλεύειν ἤρξατο ἀπὸ τῆς ὀκτωκαιδεκά-
 τῆς Ὀλυμπιάδος, ὃν καὶ φησι πρῶτον ὠνομάσθαι τύραννον. Σωσίδιος
 δὲ ὁ Λάκων, ἐν «Χρόνων ἀναγραφῇ», κατὰ τὸ ὀγδοὸν ἔτος τῆς Χαρίλ-
 15 λου τοῦ Πολυδέκτου βασιλείας Ὅμηρον φέρει. Βασιλεύει μὲν οὖν Χά-
 ριλλος ἔτη ἑξηκοντατέσσαρα, μεθ' ὃν υἱὸς Νίκανδρος ἔτη τριακον-
 ταεννέα. Τούτου κατὰ τὸ τριακοστὸν τέταρτον ἔτος τεθῆναι φησι τὴν
 πρώτην Ὀλυμπιάδα, ὡς εἶναι ἐννενήκοντά που ἐτῶν πρὸ τῆς τῶν Ὀ-
 λυμπιῶν θέσεως Ὅμηρον. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωᾶν διαδέχεται τὴν βασιλείαν
 20 Ἀμασίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη τριακονταεννέα. Τοῦτον Ὀζίας ὁμοίως, ὁ
 υἱὸς αὐτοῦ, ἐπὶ ἔτη πεντηκονταδύο, καὶ λεπρῶν οὗτος ἐτελεύτα. Προ-
 φητεύουσι δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἀμῶς καὶ Ἡσαΐας ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ Ὡσηὲ ὁ
 τοῦ Βηερεὶ, καὶ Ἰωνᾶς ὁ τοῦ Ἀμαθί, ὁ ἐκ Γέθ Χοβέρ, ὁ κηρύξας Νι-
 νευῖταις, ὁ ἐκ τοῦ κήτους διελθών.

25 Ἐπειτα βασιλεύει Ἰωνάθαν, ὁ υἱὸς Ὀζίου, ἔτη ἑκκαίδεκα. Ἐπὶ
 τούτου ἔτι Ἡσαΐας προφητεύει, καὶ Ὡσηὲ, καὶ Μιχαίας ὁ Μωραη-
 θίτης, καὶ Ἰωήλ ὁ τοῦ Βαθουήλ. Τοῦτον διαδέχεται ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχάζ
 ἐπὶ ἔτη ἑκκαίδεκα. Ἐπὶ τούτου, πεντεκαιδεκάτῳ ἔτει, ὁ Ἰσραὴλ εἰς
 Βαβυλῶνα ἀπήχθη· Σαλμανασάρ τε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, με-
 30 τῶκισε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ εἰς Μήδους καὶ Βαβυλῶνα. Πάλιν τὸν Ἀχάζ
 διαδέχεται Ὡσηὲ ἐπὶ ἔτη ὀκτώ. Εἶτα Ἐζεκίας ἐπὶ ἔτη εἰκοσιεννέα.
 Τούτῳ δι' ὀσιότητα, πρὸς τῷ τέλει τοῦ βίου γενομένῳ, διὰ Ἡσαίου δω-
 ρεῖται ὁ Θεὸς ἄλλα ἔτη διῶσαι πεντεκαίδεκα, δι' ἀναποδιομοῦ ἡλίου.
 Μέχρι τούτου διατείνουσι προφητεύοντες Ἡσαΐας καὶ Ὡσηὲ καὶ Μι-

τῆς Τροίας. Τῇ γνώμῃ αὐτῇ συμμερίζεται καὶ ὁ Ἀρχέμαχος στὸ τρίτο βιβλίο τῶν *Εὐβοϊκῶν* του. Ἔτσι αὐτὸς καὶ ὁ Ἡσίοδος εἶναι νεώτεροι καὶ ἀπὸ τὸν Ἐλισαῖο τὸν προφήτη.

Κι ἂν θελήσει κάποιος ν' ἀκολουθήσει τὸν γραμματικὸ Κράτητα καὶ ἰσχυριστεῖ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔζησε γύρω ἀπὸ τὴν κάθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν, ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας, καὶ πάλι θὰ βρεθεῖ μεταγενέστερος τοῦ Σολομώντα, πὺρ στὴν ἐποχὴ του, ὅπως εἶπαμε, ἔφτασε ὁ Μενέλαος στὴ Φοινίκη. Ὁ Ἐρατοσθένης μεταφέρει τὴ ζωὴ τοῦ Ὀμήρου μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ Ἰλίου ἑκατὸ χρόνια. Ὁ Θεόπομπος στὸ τεσσαρακοστὸ τρίτο βιβλίο τῶν *Φιλιππικῶν* ἱστορεῖ ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔζησε πεντακόσια χρόνια μετὰ τὴν ἐκστρατεία στὴν Τροία. Ἐνῶ ὁ Εὐφορίων στὸ ἔργο του *Περὶ Ἀλιάδων* τὸν τοποθετεῖ στὰ χρόνια τοῦ Γύγῃ, πὺρ ἡ βασιλεία του ἄρχισε ἀπὸ τὴ δέκατη ὄγδοη Ὀλυμπιάδα, καὶ λέγει πὺρ αὐτὸς ἦταν καὶ ὁ πρῶτος πὺρ ὀνομάστηκε τύραννος. Ὁ Σωσίβιος ὁ Λάκωνας στὴν *Ἀναγραφὴ τῶν χρόνων* τοποθετεῖ τὸν Ὅμηρο στὸ ὄγδοο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Χαρίλου, γιοῦ τοῦ Πολυδέκτη. Ὁ Χάριλος βασίλευσε ἐξήντα τέσσερα χρόνια καὶ ἔπειτα ὁ γιὸς του Νικάνδρος τριάντα ἐννιά. Κάπου στὸ τριακοστὸ τέταρτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Νικάνδρου λένε ὅτι θεσπίστηκε ἡ πρώτη Ὀλυμπιάδα, ὥστε ὁ Ὅμηρος ἔζησε κάπου ἐνενηντα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν καθιέρωση τῶν Ὀλυμπίων. Μετὰ τὸν Ἰωάν διάδοχός του στὴ βασιλεία ἦταν ὁ Ἀμασίας, ὁ γιὸς του, πὺρ βασίλευσε τριανταεννιά χρόνια. Αὐτὸν ὅμοια τὸν διαδέχθηκε ὁ γιὸς του Ὀζίας, πὺρ βασίλευσε πενήντα δύο χρόνια καὶ πέθανε λεπρός. Στὴν ἐποχὴ του προφητεῦουν ὁ Ἀμῶς καὶ ὁ Ἡσαΐας, ὁ γιὸς του, καὶ ὁ Ὠσηέ, ὁ γιὸς τοῦ Βηερεί, καὶ ὁ Ἰωνᾶς τοῦ Ἀμαθί, ἀπὸ τὴ Γέθ Χοβέρ, πὺρ κήρυξε στοὺς Νινευίτες, ἀφοῦ ἐξῆλθε ἀπὸ τὸ κῆτος.

Ἐπειτα βασιλεύει ὁ Ἰωανᾶθαν, ὁ γιὸς τοῦ Ὀζία, δεκαῆξι χρόνια. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του προφητεῦει ἀκόμα ὁ Ἡσαΐας καὶ ὁ Ὠσηέ καὶ ὁ Μιχαίας τοῦ Μωρασθεὶ καὶ ὁ Ἰωὴλ τοῦ Βαθουήλ. Τὸν Ἰωανᾶθαν διαδέχθηκε ὁ γιὸς του Ἀχάζ καὶ βασίλευσε δεκαῆξι χρόνια. Στὸ δέκατο πέμπτο ἔτος τῆς βασιλείας του οἱ Ἰσραηλίτες ὀδηγήθηκαν αἰχμάλωτοι στὴν Βαβυλώνα. Ὁ Σαλμανάσαρ, ὁ βασιλιάς τῶν Ἀσσυρίων, μετεγκατέστησε τοὺς κατοίκους τῆς Σαμάρειας στὴ Μηδία καὶ στὴ Βαβυλώνα. Ὁ διάδοχος πάλι τοῦ Ἀχάζ Ὠσηέ βασίλευσε ὀκτῶ ἔτη, ἔπειτα ὁ Ἐζεκίας ἐπὶ εἰκοσιεννιά. Σ' αὐτόν, φθάνοντας στὸ τέλος τῆς ζωῆς του, λόγῳ τῆς ἁγίας ζωῆς του ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἡσαΐα παραχώρησε νὰ ζήσει ἀλλὰ δεκαπέντε ἔτη μετὰ ἀντίστροφη πορεία τοῦ ἡλίου^α. Ὡς τὰ χρόνια τοῦ Ἰεζεκία ἑξακο-

χαίας. Λέγονται δὲ οὗτοι μετὰ τὴν Λυκούργου τοῦ νομοθέτου Λακε-
 δαιμονίων ἡλικίαν γεγονέναι. Διευχίδας γὰρ ἐν τετάρτῳ «Μεγαρι-
 κῶν» περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἐννενηκοστὸν ἔτος ὑστερον τῆς Ἰλίου ἀ-
 λώσεως τὴν ἀκμὴν Λυκούργου φέρει. Ἡσαΐας δὲ ἀπὸ τῆς Σολομῶντος
 5 βασιλείας, ἐφ' οὗ Μενέλεως εἰς Φοινίκην γενόμενος ἐδείχθη, διακο-
 σιοστῷ ἔτει προφητεύων ἔτι φαίνεται, Μιχαίας τε σὺν αὐτῷ καὶ Ὡσηὲ
 καὶ Ἰωὴλ ὁ τοῦ Βαθουήλ. Μετὰ δὲ Ἐζεκιάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μανασσῆς
 βασιλεύει ἔτη πεντηκονταπέντε, ἔπειτα ὁ τούτου υἱὸς Ἀμὼς ἔτη δύο,
 μεθ' ὃν Ἰωσίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νομικώτατος, ἔτη τριάκοντα καὶ ἓν. Οὗ-
 10 τος ἐπέθηκε «τὰ κῶλα» τῶν ἀνθρώπων «ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδώλων»,
 καθὼς ἐν τῷ Λευιτικῷ γέγραπται.

Ἐπὶ τούτου ὀκτωκαιδεκάτῳ ἔτει τὸ Πάσχα ἤχθη, ἐξ οὗ ἀπὸ Σα-
 μουήλ, μήτε ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τελεσθέν. Τότε καὶ Χελκίας, ὁ ἱερεὺς, ὁ
 τοῦ προφήτου Ἰερεμίου πατήρ, περιτυχῶν τῷ τοῦ Νόμου βιβλίῳ ἐν τῷ
 15 ἱερῷ ἀποκειμένῳ, ἀναγνοὺς ἐτελεύτησεν. Ἐπὶ τούτου προφητεύει Ὀλ-
 δᾶ καὶ Σοφονίας καὶ Ἰερεμίας, ἐπὶ δὲ Ἰερεμίου ψευδοπροφήτης γίνε-
 ται Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου. Οὗτος, παρακούσας Ἰερεμίου τοῦ προφήτου,
 ὑπὸ Νεχαῶ, βασιλέως Αἰγύπτου, ἀνηρέθη, κατὰ ποταμὸν Εὐφράτην,
 ὁρμῶντι αὐτῷ πρὸς Ἀσσυρίους ἀπαντήσας. Ἰωσίαν διαδέχεται Ἰεχω-
 20 νίας καὶ Ἰωάχας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, μῆνας τρεῖς καὶ ἡμέρας δέκα. Τοῦτον
 Νεχαῶ, βασιλεὺς Αἰγύπτου, δῆσας, ἀπήγαγεν εἰς Αἴγυπτον, καταστή-
 σας ἀντ' αὐτοῦ βασιλέα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωακείμ ἐπὶ φόρῳ τῆς γῆς,
 ἔτη ἕνδεκα. Μετὰ τοῦτον ὁ ὁμώνυμος αὐτοῦ Ἰωακείμ τρίμηνον βασι-
 λεύει. Εἶτα Σεδεκίας ἔτη ἕνδεκα, καὶ μέχρι τούτου προφητεύων διατεί-
 25 νει Ἰερεμίας προφητεύουσι δὲ καὶ Βουζὶ καὶ Οὐρίας, ὁ υἱὸς Σαμαίου,
 καὶ Ἀμβακούμ σὺν αὐτῷ, καὶ τέλος ἔχει τὰ τῶν Ἑβραϊκῶν βασιλείων.

Γίνονται οὖν ἀπὸ μὲν τῆς Μωϋσέως γενέσεως ἕως τῆς μετοικεσίας
 ταύτης ἔτη, ὡς μὲν τινες, ἐννεακόσια ἐβδομήκοντα δύο, κατὰ δὲ τὴν
 ἀκριβῆ χρονογραφίαν, χίλια ὀγδοηκονταπέντε, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα·
 30 ἀπὸ δὲ τῆς Δαβὶδ βασιλείας ἕως τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς ὑπὸ Χαλδαιῶν
 γενομένης, ἔτη τετρακόσια πεντηκονταδύο, μῆνες ἕξ· ὡς δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς
 τῶν χρόνων ἀκριβεία συνάγει, ἔτη τετρακόσια ὀγδοηκονταδύο, μῆνες
 ἕξ, ἡμέραι δέκα. Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς Σεδεκίου βασιλείας

λουθοῦν νὰ προφητεύουν ὁ Ἡσαΐας καὶ ὁ Ὡσηὲ καὶ ὁ Μιχαΐας. Αὐτοὶ λένε ὅτι ἔζησαν μετὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λυκούργου, τοῦ νομοθέτη τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ Διευχίδας στὸ τέταρτο βιβλίο τῶν *Μεγαρικών* του τοποθετεῖ τὴν ἀκμὴ τοῦ Λυκούργου διακόσια ἐνενήντα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ Ἰλίου. Ὁ Ἡσαΐας εἶναι φανερό ὅτι προφήτεψε διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Σολομώντα πού στὰ χρόνια του δείξαμε ὅτι ἦρθε ὁ Μενέλαος στὴ Φοινίκη, καὶ μαζί του ὁ Μιχαΐας, ὁ Ὡσηὲ καὶ ὁ Ἰωὴλ τοῦ Βαθουήλ. Μετὰ τὸν Ἐζεκία βασιλεύει ὁ γιὸς του Μανασσῆς ἐπὶ πενήντα πέντε χρόνια, ἔπειτα ὁ γιὸς του Ἀμὼς δύο χρόνια, κι ἔπειτα ὁ Ἰωσίας, ὁ αὐστηρὸς τηρητὴς τοῦ νόμου ἐπὶ τριανταένα χρόνια. Αὐτὸς τοποθέτησε «τὰ μέλη τῶν ἀνθρώπων πάνω στὰ μέλη τῶν εἰδώλων», ὅπως γράφει τὸ Λευϊτικόν⁶.

Ἐπὶ Ἰωσία στὸ δέκατο ὄγδοο ἔτος τῆς βασιλείας του ἐορτάσθηκε τὸ Πάσχα, πού δὲν εἶχε τελεστῆ ὅλο τὸ διάστημα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σαμουήλ. Τότε καὶ ὁ Χελκίας, ὁ ἱερέας, ὁ πατέρας τοῦ προφήτη Ἰερεμία, βρῆκε τὸ βιβλίο τοῦ Νόμου, πού φυλαγόταν στὸ ναό, καὶ ἀφοῦ τὸ διάβασε πέθανε. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰωσία προφήτεψε ὁ Ὀλδᾶ καὶ ὁ Σοφωνίας καὶ ὁ Ἰερεμίας. Ἐπὶ Ἰερεμίου ἐμφανίζεται ἕνας ψευδοπροφήτης, ὁ Ἀνανίας τοῦ Ἰωσίου. Αὐτὸν, ἐπειδὴ παράκουσε τὸν Ἰερεμία τὸν προφήτη, τὸν σκότωσε ὁ Νεχαώ, ὁ Φαραὼ τῆς Αἰγύπτου, τὸν ποταμὸ Εὐφράτη, ὅταν τὸν συνάντησε νὰ ὀρμᾷ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων. Τὸν Ἰωσία τὸν διαδέχθηκε ὁ Ἰεχωνίας καὶ ὁ Ἰωάχας, ὁ γιὸς του, βασιλεύοντας τρεῖς μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες. Αὐτὸν ὁ βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου Νεχαώ τὸν ὀδήγησε δεμένο στὴν Αἴγυπτο, ἐγκαθιστώντας στὴ θέση του βασιλιά τὸν ἀδελφὸ του Ἰωακείμ, φόρου ὑποτελῆ, γιὰ ἕνδεκα χρόνια. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸν βασιλεύει γιὰ ἕνα τρίμηνο ὁ ὁμώνυμος ἀδελφὸς του Ἰωακείμ. Ἐπειτα γιὰ ἕνδεκα χρόνια ὁ Σεδεκίας καὶ ὡς τὰ χρόνια τοῦ Σεδεκία ἐξακολουθεῖ νὰ προφητεύει ὁ Ἰερεμίας· προφητεύουν ἀκόμα ὁ Βουζι καὶ ὁ Οὐρίας, γιὸς τοῦ Σαμαίου, καὶ ὁ Ἀμβακούμ μαζί του. Ἔτσι παίρνουν τέλος τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἑβραίων.

Γίνονται λοιπὸν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Μωυσῆ ὡς αὐτὴ τὴ μετοικεσία ἐννιακόσια ἐβδομήντα δύο χρόνια, ὅπως λένε μερικοί, ἐνῶ κατὰ τὴν ἀκριβῆ χρονογραφία χίλια ὀγδονταπέντε χρόνια, ἔξι μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες. Ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Δαβὶδ ὡς τὴν αἰχμαλωσίαν ἀπὸ τοὺς Χαλδαίους τετρακόσια πενήντα δύο χρόνια κι ἔξι μῆνες, ὅπως ὁμως προκύπτει ἀπὸ τὸν δικὸ μας ἀκριβῆ ὑπολογισμὸ τῶν χρόνων εἶναι τετρακόσια ὀγδόντα δύο χρόνια, ἔξι μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες. Τὸ δωδέκατο ἔτος τῆς βασιλείας

Ναβουχοδονόσορ, πρὸ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐπὶ
 Φοίνικας καὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσεν, ὡς φησι Βῆρωσσοσ ἐν ταῖς
 «Χαλδαϊκαῖς ἱστορίαις». Ἰωᾶβας δέ, περὶ Ἀσσυρίων γράφων, ὁμολο-
 γεῖ τὴν ἱστορίαν παρὰ Βηρώσσου εἰληφέναι, μαρτυρῶν τἀλήθειαν
 5 τάνδρι. Ὁ τοίνυν Ναβουχοδονόσορ, τυφλώσας τὸν Σεδεκίαν, εἰς Βαβυ-
 λῶνα ἀπάγει, καὶ τὸν λαὸν πάντα μετοικίζει (καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία
 ἐπὶ ἔτη ἑβδομήκοντα), πλὴν ὀλίγων, οἱ εἰς Αἴγυπτον κατέφυγον. Προ-
 φητεύουσι δὲ καὶ ἐπὶ Σεδεκίου ἔτι Ἰερεμίας καὶ Ἀμβακούμ. Ἐν δὲ τῷ
 πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύουσιν Ἰεξε-
 10 κὴλ, μεθ' ὃν Ναούμ ὁ προφήτης, ἔπειτα Δανιήλ· πάλιν αὖ μετὰ τοῦτον
 προφητεύουσιν Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας ἐπὶ Δαρείου τοῦ πρώτου, ἔτη
 δύο, μεθ' ὃν ὁ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος Μετὰ δὲ Ἀγγαῖον καὶ Ζαχαρί-
 αν Νεεμίας ὁ ἀρχιοινοχός Ἀρταξέρξου, υἱὸς δὲ Ἀκηλί τοῦ Ἰσραηλί-
 του, οἰκοδομεῖ τὴν πόλιν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν νεῶν ἐπισκευάζει. Ἐν τῇ
 15 αἰχμαλωσίᾳ ταύτῃ γίνεται Αἰσθήρ καὶ Μαρδοχαῖος, οὗ φέρεται δι-
 βλίον, ὡς καὶ τὸ τῶν Μακκαβαϊκῶν. Κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ταύτην, τῇ
 εἰκόνι λατρεῦσαι μὴ θελήσαντες Μισαήλ, Ἀνανίας τε καὶ Ἀζαρίας, εἰς
 κάμινον ἐμβληθέντες πυρός, δι' ἐπιφανείας ἁγγέλου σώζονται. Τότε
 διὰ δράκοντα Δανιήλ, εἰς λάκκον λεόντων βληθείς, ὑπὸ Ἀμβακούμ
 20 προνοία Θεοῦ τραφεῖς, ἑβδομαῖος ἀνασώζεται. Ἐνταῦθα καὶ τὸ ση-
 μεῖον ἐγένετο Ἰωνᾶ, καὶ Τωβίας διὰ Ραφαήλ τοῦ ἁγγέλου Σάρραν ἄγε-
 ται γυναῖκα, τοῦ δαίμονος αὐτῆς ἑπτὰ τοὺς πρώτους μνηστῆρας ἀνε-
 λόντος, καὶ μετὰ τὸν γάμον Τωβίου ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τωβὴτ ἀναβλέπει.

Ἐνταῦθα Ζοροβάβελ, σοφία νικήσας τοὺς ἀνταγωνιστάς, τυγχά-
 25 νει παρὰ Δαρείου ὠνησάμενος ἀνανέωσιν Ἱερουσαλήμ, καὶ μετὰ
 Ἐσδρα εἰς τὴν πατρίαν γῆν ἀναξεύγνυσι, δι' ὃν γίνεται ἡ ἀπολύτρω-
 σις τοῦ λαοῦ, καὶ ὁ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωρισμὸς καὶ ἀνακαινισμὸς
 λογίων, καὶ τὸ σωτήριον ἄγεται Πάσχα, καὶ λύσις ὀθνείας ἐπιγαμ-
 βρίας. Προεκεκηρύχει δὲ καὶ Κῦρος τὴν Ἑβραίων ἀποκατάστασιν.
 30 Τελεσθείσης δὲ ἐπὶ Δαρείου τῆς ὑποσχέσεως, ἡ τῶν Ἑγκαινίων ἄγεται
 ἑορτή, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς Σκηνηῆς, καὶ γίνεται τὰ πάντα ἔτη σὺν τοῖς τῆς
 αἰχμαλωσίας μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ λαοῦ, ἀπὸ μὲν τῆς Μωϋ-

τοῦ Σεδεκία, ὁ Ναβουχοδονόσορ, ἑβδομήντα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἡγεμονία τῶν Περσῶν, ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅπως λέγει ὁ Βήρωσσοσ στὶς *Χαλδαικὲς ἱστορίες*. Ὁ Ἰωάβας, γράφοντας γιὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ὁμολογεῖ ὅτι ἔλαβε τὴν ἱστορία ἀπὸ τὸν Βήρωσσο, ἐπιβεβαιώνοντας γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ ἱστορικοῦ. Ὁ Ναβουχοδονόσορ λοιπόν, ἀφοῦ τύφλωσε τὸν Σεδεκία, τὸν ὀδηγεῖ στὴ Βαβυλώνα καὶ μετοικίζει ὅλο τὸ λαὸ (ἢ αἰχμαλωσία κράτησε ἑβδομήντα χρόνια), ἐκτὸς ἀπὸ λίγους μονάχα ποὺ ζήτησαν καταφύγιο στὴν Αἴγυπτο. Ἐπὶ Σεδεκία προφήτευαν ἀκόμα ὁ Ἰερεμίας καὶ ὁ Ἀμβακούμ. Τὸ πέμπτο ἔτος τῆς βασιλείας του προφητεύει στὴ Βαβυλώνα ὁ Ἰεζεκιήλ, ἔπειτα ὁ Ναούμ ὁ προφήτης, καὶ ἔπειτα ὁ Δανιήλ. Καὶ πάλι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸν προφητεύουν ὁ Ἀγγαῖος καὶ ὁ Ζαχαρίας ἐπὶ τοῦ Δαρείου τοῦ πρώτου, ἐπὶ δύο χρόνια· ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸν ὁ συγκαταλεγόμενος μέσα στοὺς δώδεκα "Ἄγγελος"⁷. Ἐπειτα ἀπὸ τὸν Ἀγγαῖο καὶ τὸν Ζαχαρία ὁ ἀρχιοινοχόος τοῦ Ἀρταξέρξη, ὁ Νεεμίας, γιὸς τοῦ Ἰσραηλίτη Ἀκηλί, οἰκοδομοεῖ τὴν πόλη Ἱερουσαλήμ καὶ ἐπισκευάζει τὸ ναό. Σ' αὐτὴ τὴν αἰχμαλωσία ἡ Ἔσθῆρ καὶ ὁ Μαρδοχαῖος, ποὺ ἀναφέρεται καὶ βιβλίο του, ὅπως καὶ τὰ *Μακκαβαϊκά*. Κατὰ τὴν αἰχμαλωσία αὐτὴ, ἐπειδὴ δὲν θέλησαν νὰ προσκυνήσουν τὴν εἰκόνα τοῦ βασιλιᾶ ὁ Μισαήλ, ὁ Ἀνανίας καὶ ὁ Ἀζαρίας, ρίχτηκαν στὸ πυρωμένο καμίνι, ἀλλὰ σώζονται μὲ τὴν ἐμφάνιση ἁγγέλου. Τότε ἐξαιτίας τοῦ δράκοντα ὁ Δανιήλ ρίχτηκε στὸ λάκκο τῶν λεονταριῶν, ἀλλὰ σώζεται τὴν ἑβδομῆ ἡμέρα, ἀφοῦ μὲ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ ἔπαιρνε τροφή μὲ τὸν Ἀμβακούμ. Τότε ἔγινε καὶ τὸ σημεῖο στὸν Ἰωνᾶ καὶ ὁ Τωθίας μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἁγγέλου Ραφαήλ παίρνει γυναίκα του τὴ Σάρρα, ἀφοῦ ὁ δαίμονας σκότωσε τοὺς ἑπτὰ πρώτους μνηστῆρες της, καὶ μετὰ τὸ γάμο τοῦ Τωθία ξαναβρίσκει τὸ φῶς ὁ πατέρας του Τωθῆτ.

Τότε ὁ Ζοροβάβελ, ἀφοῦ νίκησε μὲ τὴ σοφία του τοὺς ἀνταγωνιστές του, πετυχαίνει ἀπὸ τὸν Δαρεῖο τὴν ἄδεια ν' ἀνοικοδομηθεῖ ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ μὲ τὸν Ἔσδρα ἐπιστρέφουν στὴν γῆ τῶν πατέρων τους, μὲ τὸν ὁποῖο γίνεται ἡ ἀπολύτρωση τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἀναγνώριση καὶ ἡ ἀνανέωση τῶν θείων λόγων, ἐορτάζεται τὸ θεῖο Πάσχα καὶ διαλύεται ἡ ἐπιγαμία τῶν Ἑβραίων μὲ τοὺς εἰδωλολάτρεις. Εἶχε βέβαια προκηρύξει καὶ ὁ Κύρος τὴν ἀποκατάσταση τῶν Ἑβραίων. Ὅταν ἐκληρώθηκε ἡ ἐπὶ Δαρείου ὑπόσχεση, τελεῖται ἡ ἐορτὴ τῶν Ἑγκαινίων, ὅπως καὶ ἡ ἐορτὴ ἐπὶ τῆς Σκηνῆς, καὶ γίνεται ὅλο τὸ διάστημα μαζί μὲ τὴν αἰχμαλωσία ὡς τὴν ἀπε-

7. Δηλαδή ὁ Μαλαχίας, ποὺ στὰ ἑλληνικὰ σημαίνει "ἄγγελος".

σέως γενέσεως ἔτη χίλια ἑκατὸν νέ, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα, ἀπὸ δὲ τῆς
 Δαβὶδ βασιλείας ἔτη, ὡς μὲν τινες, τριακόσια πενήκοντα δύο, ὡς δὲ
 ἀκριδέστερον, πεντακόσια ἑβδομήκοντα δύο, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα.
 Πεπλήρωται τοίνυν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς ἐπὶ Ἰερεμίου τοῦ προφή-
 5 του εἰς Βαβυλῶνα γενομένης τὰ ὑπὸ Δανιήλ τοῦ προφήτου εἰρημένα
 οὕτως ἔχοντα: «Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες συνετημήθησαν ἐπὶ τὸν λαόν
 σου καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ συντελεσθῆναι ἁμαρτίαν καὶ τοῦ
 σφραγίσαι ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀδικίας καὶ τοῦ ἐξιλάσα-
 σθαι καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν
 10 καὶ προφήτην καὶ τοῦ χρῖσαι Ἅγιον ἁγίων, καὶ γνώση καὶ συνήσεις
 ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκρίνασθαι καὶ τοῦ οἰκοδομηῆσαι Ἱερουσα-
 λὴμ, ἕως χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἑξηκον-
 ταδύο· καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ τεῖχος, καὶ
 κενωθήσονται οἱ καιροί, καὶ μετὰ τὰς ἑξηκονταδύο ἑβδομάδας ἐξολο-
 15 θρευθήσεται χρῖσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ· καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ
 ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ. Καὶ ἐκκοπήσονται ἐν
 κατακλυσμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συνετημημένοι ἀφανισμοῖς. Καὶ
 δυναμώσει διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μία, καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος
 ἀρθήσεταιί μου θυσία καὶ σπονδή, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερόν βδέλυγμα τὸ ἐρημώ-
 20 σεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ, συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμω-
 σιν. Καὶ ἡμισυ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυ-
 γίου ἀφανισμοῦ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ». Ὅτι
 μὲν οὖν ἐν ἑπτὰ ἑβδομάσιν ὠκοδομήθη ὁ ναός, τοῦτο φανερόν ἐστι· καὶ
 γὰρ ἐν τῷ Ἑσδρα γέγραπται. Καὶ οὗτος ἐγένετο χριστὸς βασιλεὺς
 25 Ἰουδαίων ἡγούμενος, πληρουμένων τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων, ἐν Ἱερουσα-
 λὴμ.

Καὶ ἐν ταῖς ἑξηκονταδύο ἑβδομάσιν ἠσύχασεν ἅπανα ἡ Ἰουδαία,
 καὶ ἐγένετο ἄνευ πολέμων· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Χριστός, «Ἅγιος τῶν
 ἁγίων», ἐλθὼν καὶ πληρώσας «τὴν ὄρασιν καὶ τὸν προφήτην, ἐχρίσθη»
 30 τὴν σάρκα τῷ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεύματι· ἐν ταύταις «ταῖς ἑξηκοντα-
 δύο ἑβδομάσι,» καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης, καὶ «ἐν τῇ μιᾷ ἑβδομάδι» ὁ
 Κύριος ἑβδομάδος τὸ ἡμισυ κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐν τῇ ἁγία

λευθέρωση τοῦ λαοῦ, ἀπό τῆ γέννηση τοῦ Μωυσοῦ ἔτη χίλια ἑκατὸν πενήντα πέντε, ἕξι μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες, ἐνῶ ἀπὸ τῆ βασιλεία τοῦ Δαβίδ, ὅπως λένε μερικοί, πεντακόσια⁸ πενήντα δύο ἔτη, ἕξι μῆνες καὶ δύο ἡμέρες, καὶ γιὰ μεγαλύτερη ἀκρίβεια πεντακόσια ἑβδομήντα δύο ἔτη, ἕξι μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες. Ἐκπληρώθηκαν λοιπὸν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰερεμία τοῦ προφήτη στὴ Βαβυλώνα ὅσα εἶπε ὁ Δανιήλ ὁ προφήτης ποὺ εἶναι τὰ ἑξῆς: Ἐβδομήντα ἑβδομάδες⁹ καθορίστηκαν γιὰ τὸ λαὸ καὶ τὴν ἁγία πόλη, γιὰ νὰ λάβει τέλος ἡ ἁμαρτία καὶ νὰ μπεῖ σφραγίδα στὰ ἁμαρτήματα, ν' ἀπαλειφθοῦν οἱ ἀδικίες, νὰ γίνεῖ ἡ συμφιλίωση μὲ τὸν Θεό, νὰ ἐπέλθει ἡ αἰώνια δικαιοσύνη, νὰ σφραγιστοῦν οἱ ὁράσεις καὶ οἱ προφητεῖες, καὶ νὰ χρισθεῖ ὁ Ἅγιος τῶν ἁγίων. Καὶ θὰ μάθεις καὶ θὰ κατανοήσεις, ὅτι ἀφότου δοθεῖ ἡ ἀδεια γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς Ἱερουσαλήμ, ὥσπου νὰ ἔρθει ὁ ἡγούμενος ποὺ θὰ χρίσω ἐγώ, θὰ μεσολαβήσουν ἑπτὰ ἑβδομάδες καὶ ἄλλες ἑξήντα δύο ἑβδομάδες. Καὶ θὰ ἐπιστρέψει ὁ λαὸς καὶ θὰ κατασκευαστεῖ πλατεία καὶ τεῖχος, καὶ ἔτσι θὰ περάσει τὸ πρῶτο διάστημα (τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων). Στὸ τέλος τῶν ἑξήντα δύο ἑβδομάδων θὰ θανατωθεῖ ὁ χριστὸς τοῦ Κυρίου, ἐνῶ δὲν θὰ ἔχει διαπράξει καμμιά ἁμαρτία. Μαζὶ μὲ τὸν ἡγούμενο ποὺ ἔρχεται θὰ καταστραφεῖ ἡ πόλη καὶ ὁ ναός. Ὁ λαὸς θὰ ξεριζωθεῖ ὅπως στὸν κατακλισμό καὶ θὰ εἶναι ἀφανισμένοι ἀπὸ τὶς συμφορὲς ὡς τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Θὰ κάνει τότε διαθήκη σημαντικὴ γιὰ μιὰ ἑβδομάδα (ἑτῶν). Στὸ μισὸ τῆς ἑβδομάδας θὰ δώσουν τέλος στὶς θυσίες καὶ τὶς σπονδὲς σ' ἑμένα. Στὸ ἱερὸ θὰ ἐγκατασταθεῖ τὸ βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων καὶ ὡς τὸ τέλος τοῦ καιροῦ, καὶ τότε θὰ δοθεῖ τὸ τέλος τῆς ἐρήμωσης. Καὶ στὸ μισὸ τῆς ἑβδομάδας θὰ σταματήσουν τὰ θυμιάματα καὶ οἱ θυσίες καὶ τὸ τέλος τοῦ ἀφανισμοῦ θὰ πάει ὡς τὴ συντέλεια καὶ σὰν σπονδὴ ἀφανισμοῦ»¹⁰. Ὅτι ὁ ναὸς οἰκοδομήθηκε σὲ ἑπτὰ ἑβδομάδες (ἑτῶν) εἶναι φανερό· πράγματι ἔχει γραφεῖ στὸν Ἔσδρα. Καὶ ἔτσι ἔγινε ὁ χριστὸς βασιλεὺς, ἀρχηγὸς τῶν Ἰουδαίων στὴν Ἱερουσαλήμ μὲ τὴ συμπλήρωση τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων.

Καὶ στὶς ἑξήντα δύο ἑβδομάδες ἠσύχασε ὅλη ἡ Ἰουδαία καὶ δὲν τάλαιπωρήθηκε ἀπὸ πολέμους. Καὶ ὁ Κύριός μας ὁ Χριστὸς, ὁ «Ἅγιος τῶν ἁγίων» ἦρθε καὶ ἐκπλήρωσε «τὴν ὄραση καὶ τὸν προφήτη, ἔλαβε τὸ χρίσμα» ὁ Κύριος στὴ σάρκα του ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατέρα του, σ' αὐτὲς «τὶς ἑξήντα δύο ἑβδομάδες», ὅπως εἶπε ὁ προφήτης, καὶ στὴ μία ἑβδομάδα. Τὸ μισὸ τῆς ἑβδομάδας καταλαμβάνει ἡ βασιλεία τοῦ Νέρωνα, ποὺ

8. Τὸ κείμενο ἔχει «τριακόσια».

9. Ἐννοεῖται «ἑτῶν».

10. Δαν. 9, 24-27.

πόλει Ἱερουσαλήμ ἔστησε τὸ βδέλυγμα· καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀνηρέθη καὶ αὐτός, καὶ Ὁθων καὶ Γάλβας καὶ Οὐιτέλλιος, Οὐεσπεσιανὸς δὲ ἐκράτησε, καὶ καθεῖλε τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸ ἅγιον ἠρήμωσε. Καὶ ὡς ταῦθ' οὕτως ἔχει, τῷ δὲ συνιέναι δυναμένῳ δῆλον, καθὰ καὶ 5 ὁ προφήτης εἶρηκε. Τοῦ ἑνδεκάτου τοίνυν ἔτους πληρουμένου, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου, βασιλεύοντος Ἰωακείμ, ἡ αἰχμαλωσία εἰς Βαβυλῶνα γίνεται ὑπὸ βασιλέως Ναβουχοδονόσορ, τῷ ἑβδόμῳ ἔτει βασιλεύοντος αὐτοῦ Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων δὲ Οὐαφρη βασιλεύοντος τῷ δευτέρῳ ἔτει, Φιλίππου δὲ Ἀθήνησιν ἄρχοντας, τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς 10 ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος.

Καὶ ἔμεινεν ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἔτη ἑβδομήκοντα, καταλήξασα εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, τοῦ Περσῶν καὶ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων γεγενημένου βασιλέως ἐφ' οὗ, ὡς προεῖπον, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας καὶ ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἄγγελος προφητεύουσι, καὶ ἦν 15 ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ. Κἂν τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Δαρείου βασιλείας, ὃν φησὶν Ἡρόδοτος καταλῦσαι τὴν τῶν μάγων ἀρχὴν, ἀποστέλλεται Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, ἐγειραὶ καὶ ἐπικοσμησαὶ τὸν νεῶν, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις. Συνάγονται οὖν καὶ τῶν Περσῶν οἱ χρόνοι οὕτω· Κῦρος ἔτη τριάκοντα· Καμβύσης δεκαεννέα· Δαρεῖος ἕξ καὶ τεσσα- 20 ράκοντα· Ξέρξης ἕξ καὶ εἴκοσι· Ἀρταξέρξης ἕν καὶ τεσσαράκοντα· Δαρεῖος ὀκτώ· Ἀρταξέρξης τεσσαρακονταδύο· Ὡχος ἢ Ἀρσῆς τρία. Συνάγεται ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν Περσικῶν ἔτη διακόσια τριακονταπέντε.

Καθελὼν δὲ τὸν Δαρεῖον τοῦτον Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὰ προκειμένα ἔτη, βασιλεύειν ἄρχεται· ὁμοίως οὖν καὶ τῶν Μακεδονικῶν 25 βασιλέων οἱ χρόνοι οὕτω κατάγονται· Ἀλέξανδρος ἔτη δεκαοκτώ· Πτολεμαῖος ὁ Λάγου ἔτη τεσσαράκοντα· Πτολεμαῖος ὁ Φιλιάδελφος ἔτη εἰκοσιεπτὰ· εἶτα ὁ Εὐεργέτης ἔτη πέντε καὶ εἴκοσι· εἶτα ὁ Φιλοπάτωρ ἔτη ἑπτακαίδεκα, μεθ' ὃν ὁ Ἐπιφανῆς ἔτη τέσσαρα καὶ εἴκοσι τοῦτον διαδέχεται ὁ Φιλομήτωρ, καὶ βασιλεύει ἔτη πέντε καὶ τριάκον- 30 τα, μεθ' ὃν ὁ Φύσκων, ἔτη ἑννέα καὶ εἴκοσι· εἶτα ὁ Λάθουρος ἔτη ἕξ καὶ τριάκοντα· εἶτα ὁ ἐπικληθεὶς Διόνυσος, ἔτη ἑννέα καὶ εἴκοσι· ἐπὶ πᾶσιν ἡ Κλεοπάτρα ἐβασίλευσεν ἔτη δύο καὶ εἴκοσι, μεθ' ἣν ἡ τῶν Καππαδό-

ἔστησε τὸ βδέλυγμα στὴν ἅγια πόλη Ἱερουσαλήμ. Στὸ μισὸ τῆς ἑβδομάδας ἐπίσης δολοφονήθηκε κι αὐτὸς καὶ ὁ Ὑθων καὶ ὁ Γάλβας καὶ ὁ Βιτέλλιος, καὶ ἐπικράτησε ὁ Βεσπεσιανός, ὁ ὁποῖος κατέστρεψε τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ ἐρήμωσε τὸ ναό. Καὶ ὅτι αὐτὰ ἔχουν ἔτσι, εἶναι φανερὸ σὲ ὅποιον μπορεῖ νὰ τὰ ἐννοήσῃ, ὅπως εἶπε καὶ ὁ προφήτης. Ὅταν λοιπὸν τελείωσε τὸ ἐνδέκατο ἔτος, στὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου, καὶ ἐνῶ βασιλιὰς ἦταν ὁ Ἰωακείμ, γίνεται ἡ αἰχμαλωσία στὴ Βαβυλώνα ἀπὸ τὸ βασιλιὰ Ναβουχοδονόσορ, πού ἦταν στὸ ἑβδομο ἔτος βασιλιὰς τῶν Ἀσσυρίων, ἐνῶ βασιλιὰς τῶν Αἰγυπτίων ἦταν ὁ Οὐαφρῆ στὸν δεύτερο χρόνο, καὶ στὴν Ἀθήνα ἦταν ἄρχοντας ὁ Φίλιππος, τὸν πρῶτο χρόνο τῆς τεσσαρακοστῆς ὀγδοῆς Ὀλυμπιάδας.

Ἡ αἰχμαλωσία κράτησε ἑβδομήντα χρόνια καὶ τελείωσε τὸ δεύτερο ἔτος τῆς ἀρχῆς τοῦ Δαρείου, τοῦ γιοῦ τοῦ Ὑστάσπου, πού ἔγινε βασιλιὰς τῶν Περσῶν, τῶν Ἀσσυρίων καὶ τῶν Αἰγυπτίων. Στὴν ἐποχὴ του, ὅπως εἶπα, ἔζησαν οἱ προφῆτες Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας καὶ ὁ Ἄγγελος (Μαλαχίας), ἓνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα, ἐνῶ ἀρχιερέας ἦταν ὁ Ἰησοῦς, ὁ γιὸς τοῦ Ἰωσεδέκ. Στὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, πού ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι κατέλυσε τὴν ἀρχὴ τῶν μάγων, ἀποστέλλεται ὁ Ζοροβάβελ, ὁ γιὸς τοῦ Σαλαθιήλ, νὰ οἰκοδομήσῃ καὶ νὰ κοσμήσῃ τὸν ναὸ στὰ Ἱεροσόλυμα. Καὶ οἱ χρόνοι τῶν Περσῶν καταριθμοῦνται ὡς ἑξῆς· τριάντα χρόνια βασίλευσε ὁ Κύρος, δεκαεννιά ὁ Καμβύσης, ὁ Δαρείος σαράντα ἕξι, ὁ Ξέρξης εἴκοσι ἕξι, ὁ Ἀρταξέρξης σαράντα ἔτη, ὁ Δαρείος ὀκτώ, ὁ Ἀρταξέρξης σαράντα δύο, ὁ Ὡχος ἢ Ἀρσῆς τρία. Συγκεντρώνονται λοιπὸν καὶ στοὺς Πέρσες ὅλα μαζὶ τὰ ἔτη διακόσια τριάντα πέντε.

Ἀφοῦ ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν σκότωσε αὐτὸν τὸν Δαρεῖο¹¹, ἀρχίζει τὴ βασιλεία του κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη. Ὅμοια λοιπὸν καὶ οἱ χρόνοι τῶν Μακεδόνων βασιλέων προχωροῦν ὡς ἑξῆς· Ὁ Ἀλέξανδρος βασιλεύει δεκαοχτὼ χρόνια, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ γιὸς τοῦ Λάγου, σαράντα χρόνια, ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος εἴκοσι ἑπτὰ χρόνια· ἔπειτα (ὁ Πτολεμαῖος) ὁ Εὐεργέτης εἴκοσι πέντε χρόνια· ἔπειτα ὁ Φιλοπάτωρ δεκαεπτὰ χρόνια· μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ὁ Ἐπιφανῆς εἴκοσι τέσσερα χρόνια· αὐτὸν τὸν διαδέχεται ὁ Φιλομήτωρ καὶ βασιλεύει τριανταπέντε χρόνια, καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ὁ Φύσκων εἴκοσιεννιά χρόνια· ἔπειτα ὁ Λάθουρος τριάντα ἕξι χρόνια· ἔπειτα εἴκοσι ἐννιά χρόνια αὐτὸς πού ἐπονομάσθηκε Διόνυσος. Τῆ σειρὰ κατακλείει ἡ Κλεοπάτρα, πού βασίλευσε εἴκοσι δύο χρόνια, κι ἔπειτ' ἀπὸ

11. Μικρὴ παραδρομὴ τοῦ συγγραφέα. Ὁ Δαρεῖος ἦταν γιὸς τοῦ Ἀρσῆ.

κων βασιλεία ἡμερῶν ὀκτωκαίδεκα. Γίνονται τοίνυν ἐπὶ ταῦτό καὶ οἱ τῶν Μακεδόνων βασιλέων χρόνοι, ἔτη τριακόσια δώδεκα, ἡμέραι ὀκτωκαίδεκα. Ἀποδείκνυνται τοίνυν οἱ ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου προφητεύσαντες, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, Ἀγγαῖος 5 καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν δώδεκα Ἄγγελος, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδῆς καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος προφητεύσαντες, πρεσβύτεροι εἶναι Πυθαγόρου, τοῦ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἐξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα φερομένου, καὶ τοῦ πρεσβυτάτου τῶν παρ' Ἑλλησι σοφῶν Θαλοῦ, περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα γενομένου. Συνεχρόνισαν δὲ οἱ συγ- 10 καταλεγέντες σοφοὶ τῷ Θαλεῖ, ὡς φησιν Ἄνδρων ἐν τῷ «Τρίποδι». Ἡράκλειτος γάρ, μεταγενέστερος ὢν Πυθαγόρου, μέμνηται αὐτοῦ ἐν τῷ συγγράμματι. Ὅθεν ἀναμφιλέκτως τῆς τῶν προειρημένων προφητῶν ἡλικίας, σὺν καὶ τοῖς ἐπτὰ λεγομένοις σοφοῖς, προγενεστέρα ἂν εἶη ἢ Ὀλυμπιάς ἢ πρώτη, ἢ καὶ ὑστέρα τῶν Ἰλιακῶν δείκνυται ἔτεσι 15 τετρακοσίους ἐπτὰ.

Ῥάδιον τοίνυν συνιδεῖν Σολομῶντα, τὸν κατὰ Μενέλαον γερόμενον (ὁ δὲ κατὰ τὰ Ἰλιακὰ ἦν), πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερον τῶν παρ' Ἑλλησι σοφῶν. Τούτου δ' αὖ ὁπόσοις ἔτεσι Μωϋσῆς προτερεῖ, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἡμῖν δεδήλωται. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Πολυῖστωρ ἐπικληθείς, ἐν τῷ 20 περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἀνέγραψέ τινας ἐπιστολάς, Σολομῶντος μὲν πρὸς τε Οὐάφρην τὸν Αἰγύπτου βασιλέα, πρὸς τε τὸν Φοινίκης Τυρίων, τὰς τε αὐτῶν πρὸς Σολομῶντα, καθ' ἃ δείκνυται ὁ μὲν Οὐάφρης ὀκτὼ μυριάδας ἀνδρῶν Αἰγυπτίων ἀπεσταλέναι αὐτῷ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ νεώ, ἄτερος δὲ τὰς ἴσας σὺν ἀρχιτέκτονι Τυρίῳ, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, 25 ἐκ τῆς φυλῆς Δαβίδ, ὡς ἐκεῖ γέγραπται, Ὑπέρων τοῦνομα. Ναὶ μὴν Ὀνομάκριτος ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὀρφέα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχήν, περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα, εὐρίσκεται. Ὀρφεὺς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μουσαίου μαθητῆς Ἀμφίων γάρ δυοῖ προάγει γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν Δημό- 30 δοκος δὲ καὶ Φήμιος, μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν· ὁ μὲν γάρ παρὰ τοῖς Φαίαξιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς μνηστήρσι, κατὰ τὸ κιθαρίζειν εὐδοκίμων. Καὶ τοὺς μὲν ἀναφερομένους εἰς Μουσαῖον «Χρησμούς» Ὀνομακρίτου

αὐτὴν γιὰ δεκαοχτὼ ἡμέρες βασιλεύουν οἱ Καππαδόκες. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἡ διάρκεια τῆς βασιλείας τῶν Μακεδόνων τριακόσια δώδεκα χρόνια καὶ δεκαοχτὼ ἡμέρες. Ἀποδεικνύεται λοιπὸν ὅτι ἦταν ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου, τὸ δεύτερο ἔτος τῆς βασιλείας του, πού προφήτευσαν ὁ Ἄγγαϊος καὶ ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ Ἄγγελος, ἕνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα, κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς τεσσαρκοστῆς ὄγδοης Ὀλυμπιάδας, προγενέστεροι τοῦ Πυθαγόρα, πού παραδίδει ὅτι ἔζησε τὴν ἑξηκοστὴν δευτέρην Ὀλυμπιάδα, προγενέστερα καὶ ἀπὸ τὸν ἀρχαιότερο σοφὸ τῶν Ἑλλήνων, τὸν Θαλῆ, πού ἔζησε γύρω στὴν πεντηκοστὴ Ὀλυμπιάδα. Ἦταν σύγχρονοι οἱ σοφοὶ πού εἶχαν συγκαταλεχθεῖ μὲ τὸν Θαλῆ, ὅπως λέγει ὁ Ἄνδρων στὸν Τριποδά του. Γιατὶ ὁ Ἡράκλειτος, πού εἶναι μεταγενέστερος ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα, τὸν ἀναφέρει στὸ σύγγραμμά του. Γι' αὐτὸ χωρὶς ἀντίρρηση ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν προφητῶν πού ἀναφέραμε, μαζὶ μὲ τοὺς ἑπτὰ λεγόμενους σοφοὺς, εἶναι προγενέστερη ἢ πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.), πού φαίνεται καὶ μεταγενέστερη τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου τετρακόσια ἑπτὰ χρόνια.

Εἶναι εὐκόλο λοιπὸν ν' ἀντιληφθοῦμε, ὅτι ὁ Σολομών, πού ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Μενέλαου (πού ἤκμασε κατὰ τὰ Τρωϊκά), ἦταν πολλὰ χρόνια προγενέστερος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες σοφοὺς. Πόσα χρόνια εἶναι ὁ Μωϋσῆς προγενέστερος ἀπὸ τὸν Σολομώντα τὸ δηλώσαμε στὰ προηγούμενα. Ὁ Ἀλέξανδρος, πού ὀνομάστηκε Πολυῖστωρ, στὸ σύγγραμμά του γιὰ τοὺς Ἰουδαίους περιέλαβε μερικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Σολομώντα πρὸς τὸν Οὐάφρη, τὸ βασιλιὰ τῆς Αἰγύπτου, καὶ στὸ βασιλιὰ τῶν Τυρίων τῆς Φοινίκης, καθὼς καὶ τὶς ἐπιστολὲς αὐτῶν πρὸς τὸ Σολομώντα. Ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ αὐτὲς ὁ Οὐάφρης τοῦ ἔστειλε ὀκτὼ μυριάδες Αἰγυπτίους γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ. Ἐνας ἄλλος ἔστειλε ἴσο ἀριθμὸ ἀνδρῶν μ' ἕνα ἀρχιτέκτονα ἀπὸ τὴν Τύρο, ἀπὸ μητέρα Ἰουδαία ἀπὸ τὴ φυλὴ τοῦ Δαβίδ, ὅπως γράφει ἐκεῖ, μὲ τὸ ὄνομα Ὑπέρων. Καὶ βέβαια ὁ Ὀνομάκριτος ὁ Ἀθηναῖος, πού λένε πὼς εἶναι δικά του τὰ ποιήματα στὸν Ὀρφέα, ζεῖ γύρω στὴν πεντηκοστὴ Ὀλυμπιάδα, ὅταν ἄρχοντες ἦταν οἱ Πεισιστρατίδες. Ὁ Ὀρφέας, πού συνταξίδεψε μαζὶ μὲ τὸν Ἡρακλῆ, ἦταν μαθητὴς τοῦ Μουσαίου. Ὁ Ἀμφίων προηγεῖται ἀπὸ τὰ Τρωϊκά δυὸ γενεές. Ὁ Δημόδοκος καὶ ὁ Φήμιος ζοῦνε μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας, καὶ ἦταν ξακουστοὶ στὴν κιθάρα ὁ ἕνας στοὺς Φαίακες καὶ ὁ ἄλλος στοὺς μνηστήρες. Οἱ Χρησιμοὶ πού ἀποδίδονται στὸν Μουσαῖο λένε ὅτι εἶναι τοῦ Ὀνομάκριτου ὁ Κράτητας τοῦ Ὀρφέα λένε ὅτι εἶναι τοῦ Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλειώτη, ἐνῶ ἡ Κατάβαση στὸν Ἄδη ὅτι εἶναι τοῦ Προδίκου τοῦ Σάμου.

εἶναι λέγουσι τὸν «Κράτητα» δὲ τὸν Ὀρφέως, Ζωπύρου καὶ Ἡρακλεώτου τὴν τε «Εἰς ἄδου κατάβασιν» Προδίκου τοῦ Σαμίου. Ἴων δὲ ὁ Χῖος ἐν τοῖς «Τριγράμμοις» καὶ Πυθαγόραν εἰς Ὀρφέα ἀνενεγκεῖν τινα ἱστορεῖ. Ἐπιγένης δὲ ἐν τοῖς περὶ τῆς εἰς Ὀρφέα ποιήσεως, Κέρκωπος εἶναι λέγει τοῦ Πυθαγορείου τὴν «Εἰς ἄδου κατάβασιν» καὶ τὸν «Ἱερὸν λόγον», τὸν δὲ «Πέπλον» καὶ τὰ «Φυσικὰ» Βροντίνου. Ναὶ μὴν καὶ Τέρπανδρον ἀρχαῖζουσί τινες. Ἑλλάνικος γοῦν τοῦτον ἱστορεῖ κατὰ Μίδα γεγονέναι, Φανείας δὲ, πρὸ Τερπάνδρου τιθεὶς Λέσχην τὸν Λέσβιον, Ἀρχιλόχου νεώτερον φέρει τὸν Τέρπανδρον, διημι-
 10 λῆσθαι δὲ τὸν Λέσχην Ἀρκτίνῳ καὶ νενικηκέναι. Ξάνθος δὲ ὁ Λυδὸς περὶ τὴν ὀκτωκαιδεκάτην Ὀλυμπιάδα, ὡς δὲ Διονύσιος, περὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην Θάσον ἐκτίσθαι, ὡς εἶναι συμφμανὲς τὸν Ἀρχίλοχον μετὰ τὴν εἰκοστὴν ἤδη γνωρίζεσθαι Ὀλυμπιάδα. Μέννηται γοῦν καὶ τῆς Μαγνητῶν ἀπωλείας, προσφάτως γεγενημένης Σιμωνίδης μὲν οὖν
 15 κατὰ Ἀρχίλοχον φέρεται, Καλλῖνος δὲ πρεσβύτερος οὐ μακρῶ τῶν γὰρ Μαγνητῶν ὁ μὲν Ἀρχίλοχος ἀπολωλότων, ὁ δὲ εὐήμερῶν μὲννηται. Εὐμηλος δὲ ὁ Κορίνθιος, πρεσβύτερος ὢν, ἐπιβεβληκέναι Ἀρχία τῷ Συρακούσας κτίσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν προήχθημεν εἰπεῖν, ὅτι μάλιστα ἐν τοῖς πάνυ παλαιοῖς τοὺς τοῦ κύκλου ποιητὰς τιθέασιν.

20 Ἦδη δὲ καὶ παρ' Ἑλλησι χρησιμολόγοι συχνοὶ γεγονέναι φέρονται, ὡς οἱ Βάκιδες, ὁ μὲν Βοιώτιος, ὁ δὲ Ἀρκάς, πολλὰ πολλοῖς προαγορεύσαντες. Τῇ δὲ τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλήτου συμβουλῇ καὶ Πεισίστρατος ἐκράτνυε τὴν τυραννίδα, τὸν καιρὸν τῆς ἐπιθέσεως δηλώσαντος. Σιγάσθω γὰρ Κομήτης, ὁ Κρής, Κινύρας ὁ Κύπριος, Ἄδμητος ὁ
 25 Θετταλός, Ἀρισταῖος ὁ Κυρηναῖος, Ἀμφιάραιος ὁ Ἀθηναῖος, Τιμόξενος ὁ Κερκυραῖος, Δεμαίνετος ὁ Φωκαεὺς, Ἐπιγένης ὁ Θεσπιεύς, Νικίας ὁ Καρύστιος, Ἀρίστων ὁ Θετταλός, Διονύσιος ὁ Καρχηδόνιος, Κλεοφῶν ὁ Κορίνθιος, Ἰππῶ τε ἢ Χείρωνος, καὶ Βοιῶ καὶ Μαντῶ καὶ τῶν Σιβυλλῶν τὸ πλῆθος, ἢ Σαμία, ἢ Κολοφωνία, ἢ Κυμαία, ἢ Ἐρυ-
 30 θραία, ἢ Φυντῶ, ἢ Ταραξάνδρα, ἢ Μακέτις, ἢ Θετταλή, ἢ Θεσπρωτίς, Κάλχας τε αὖ καὶ Μόψος, οἱ κατὰ τὰ Τρωϊκὰ γεγόνασι, πρεσβύτερος δὲ ὁ Μόψος, ὡς ἂν συμπλεύσας τοῖς Ἀργοναύταις. Φασὶ δὲ τὴν Μό-

Ὁ Ἴων ὁ Χῖος στὰ *Τρίγραμμα*¹² ἱστορεῖ ὅτι κι ὁ Πυθαγόρας ἀπέδωσε μερικὰ στὸν Ὅρφέα. Ὁ Ἐπιγένης ὅμως στὰ γραπτὰ του γιὰ τὴν ποίηση τοῦ Ὅρφέα λέγει ὅτι εἶναι τοῦ Κέκροπα τοῦ Πυθαγόρειου ἢ *Κατάβαση* στὸν ἄδη καὶ ὁ Ἱερὸς λόγος. Ὁ Πέπλος καὶ τὰ Φυσικὰ λέγει ὅτι εἶναι τοῦ Βροντίνου. Μερικοὶ λένε ὅτι στοὺς παλαιούς συμπεριλαμβάνεται καὶ ὁ Τέρπανδρος· ὁ Ἑλλάνικος ἱστορεῖ ὅτι αὐτὸς ἔζησε στὴν ἐποχὴ τοῦ Μίδα. Ὁ Φανείας, θέτοντας πρὶν ἀπὸ τὸν Τέρπανδρο τὸν Λέσχη τὸν Λέσβιο, κάνει τὸν Τέρπανδρο νεώτερο ἀπὸ τὸν Ἀρχίλοχο καὶ ὅτι ὁ Λέσχη διαγωνίστηκε μὲ τὸν Ἀρκίνο καὶ νίκησε. Ὁ Ξάνθος ὁ Λυδὸς ἔζησε γύρω στὴ δέκατη ὀγδόη Ὀλυμπιάδα, κι ὅπως λέγει ὁ Διονύσιος γύρω στὴ δέκατη πέμπτη χτίστηκε ἡ Θάσος, ὥστε ἀπὸ αὐτὰ νὰ γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ Ἀρχίλοχος εἶναι ἤδη γνωστὸς μετὰ τὴν εἰκοστὴ Ὀλυμπιάδα. Ἀναφέρει καὶ τὴν ἀπώλεια τῶν Μαγνητῶν πού εἶχε γίνει πρόσφατα. Ὁ Σιμωνίδης φέρεται ὅτι ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Ἀρχίλοχου καὶ ὁ Καλλῖνος δὲν εἶναι πολὺ μεγαλῦτερος. Γιατί ὁ Ἀρχίλοχος ἀναφέρει τοὺς Μάγνητες νὰ ἔχουν χαθεῖ, ἐνῶ ὁ Καλλῖνος νὰ εὐμεροῦν. Ὁ Εὐμηλος ὁ Κορίνθιος, πού εἶναι ἀρχαιότερος, λένε ὅτι συναντήθηκε μὲ τὸν Ἀρχία πού ἔκτισε τὶς Συρακοῦσες. Καὶ αὐτὰ ἀποφασίσαμε νὰ τὰ ἐκθέσουμε, κυρίως γιατί μαζί μὲ τοὺς πολὺ παλαιούς κατατάσσουν τοὺς ποιητὲς τοῦ ἐπικοῦ κύκλου.

Ἦδη καὶ πολλοὶ χρησολόγοι ἀναφέρονται ὅτι ζοῦνε στοὺς Ἕλληνας, ὅπως οἱ Βάκιδες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ἦταν Βοιωτὸς, καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, καὶ πού ἔδωσαν πολλοὺς χρησμούς σὲ πολλοὺς ἀνθρώπους. Μὲ τὴ συμβουλὴ τοῦ Ἀθηναίου (Βάκιδος) Ἀμφιλήτου καὶ ὁ Πεισίστρατος ἐγκαθίδρυσε τὸ τυραννικὸ του καθεστώσ, πού τοῦ δήλωσε τὸ χρόνο τῆς ἐπίθεσης. Ἄς μὴν ἀναφέρομε τὸν Κομήτη ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὸν Κινύρα τὸν Κύπριο, τὸν Ἀδμητο τὸν Θεσσαλό, τὸν Ἀρισταῖο ἀπὸ τὴν Κυρήνη, τὸν Ἀθηναῖο Ἀμφιάραιο, τὸν Τιμόξενο τὸν Κερκυραῖο, τὸν Δεμαίνετο ἀπὸ τὴ Φωκίδα, τὸν Ἐπιγένη ἀπὸ τὶς Θεσπιές, τὸν Νικία ἀπὸ τὴν Κάρουστο, τὸν Ἀρίστωνα τὸν Θεσσαλό, τὸν Καρχηδόνιο Διονύσιο, τὸν Κλεοφώντα τὸν Κορίνθιο, τὴν Ἰππὼ τοῦ Χείρωνα, καὶ τὴ Βοιωτὴ καὶ τὴ Μαντῶ καὶ τὸ πλῆθος τῶν Σιβυλλῶν, τὶς καταγόμενες ἀπὸ τὴ Σάμο, ἀπὸ τὸν Κολοφώνα, ἀπὸ τὴν Κύμη, καὶ ἀπὸ τὶς Ἐρυθρές, καθὼς καὶ τὴ Φυτῶ, τὴν Ταραξάνδρα, τὴ Μακέτη, τὴ Θεσσαλή, καὶ τὴν ἀπὸ τὴ Θεσπρωτία. Κι ὁ Κάλχας ἐπίσης καὶ ὁ Μόψος, πού ἔζησαν στὴν ἐποχὴ τῶν Τρωϊκῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀρχαιότερος εἶναι ὁ Μόψος, πού συνταξίδεψε μὲ τοὺς Ἀργοναῦτες. Λένε ὅτι τὴ λεγόμενη μαντικὴ τοῦ Μόψου τὴν εἶχε συντάξει

ψου καλουμένην «Μαντικήν» συντάξει τὸν Κυρηναῖον Βάπτον· Δω-
 ρόθεός τε ἐν τῷ πρώτῳ «Πανδέκτη» Ἀλκινόος καὶ Κορώνης ἐπακου-
 σαι τὸν Μόψον ἱστορεῖ. Προγνώσει δὲ καὶ Πυθαγόρας ὁ μέγας προσα-
 νεῖχεν αἰεὶ, Ἄβαρίς τε ὁ Ὑπερβόρειος, καὶ Ἀρισταίας ὁ Προκοννήσιος,
 5 Ἐπιμενίδης τε ὁ Κρής, ὅστις εἰς Σπάρτην ἀφίκετο, καὶ Ζωροάστρης ὁ
 Μῆδος, Ἐμπεδοκλῆς τε ὁ Ἀκραγαντῖνος, καὶ Φορμίων ὁ Λάκων· ναί-
 μην Πολυάρατος ὁ Θάσιος, Ἐμπεδοτίμος τε Συρακούσιος· ἐπὶ τε τού-
 τοις Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος μάλιστα· “Ἔστι γάρ μοι”, φησὶν ἐν τῷ Θε-
 άγει, “ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον θεία μοῖρα παραγινόμενον δαιμόνιον ση-
 10 μεῖον. Τοῦτο δὲ ἐστὶ φωνή, ἣ, ὅταν γένηται, ἐπίσχει τοῦτο, ὃ μέλλω
 πράττειν, προτρέπει δὲ οὐδέποτε”. Ἐξήκεστός τε, ὁ Φωκέων τύραννος,
 δύο δακτυλίους φορῶν γεγοητευμένους, τῷ ψόφῳ τῷ πρὸς ἀλλήλους
 διησθάνετο τοὺς καιροὺς τῶν πράξεων, ἀπέθανε δὲ ὁμῶς δολοφονη-
 θείς, καίτοι προσημήναντος τοῦ ψόφου, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ
 15 «Φωκέων πολιτείᾳ».

Ἄλλὰ καὶ τῶν παρ’ Αἰγυπτίοις ἀνθρώπων ποτέ, γεγομένων δὲ ἀν-
 θρωπίνῃ δόξῃ θεῶν, Ἐρμῆς τε ὁ Θηβαῖος καὶ Ἀσκληπιὸς ὁ Μεμφίτης,
 Τειρεσίας τε αὖ καὶ Μαντῶ ἐν Θήβαις, ὡς φησὶν Εὐριπίδης· Ἐλενος
 ἦδη καὶ Λαοκόων καὶ Οἰνώνη καὶ Βρηῆνος ἐν Ἰλίῳ· Κρηῆνος γὰρ εἰς τῶν
 20 Ἡρακλειδῶν ἐπιφανῆς φέρεται μάντις, καὶ Ἰαμος ἄλλος ἐν Ἡλίδι, ἀφ’
 οὗ οἱ Ἰαμίδαι· Πολυῦδός τε ἐν Ἄργεϊ, ἐν Μεγάροις, οὗ μέμνηται ἡ τρα-
 γωδία· Τί μοι Τήλεμον καταλέγειν, ὅς, Κυκλώπων μάντις ὢν, Πολυφή-
 μῳ θεσπίζει τὰ κατὰ τὴν Ὀδυσσεῶς πλάνην, ἢ τὸν Ἀθήνησιν Ὀνομά-
 κριτον, ἢ τὸν Ἀμφιάρεων, τὸν σὺν τοῖς ἑπτὰ τοῖς ἐπὶ Θήβας στρατεύ-
 25 σασι, μιᾶ γενεᾷ τῆς Ἰλίου ἀλώσεως πρεσβύτερον φερόμενον· ἢ Θεο-
 κλύμενον ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἢ Τελμισὸν ἐν Καρίᾳ, ἢ Γάλεον ἐν Σικελίᾳ·
 Εἶεν δ’ ἂν καὶ ἕτεροι πρὸς τούτοις, Ἰδμων ὁ σὺν τοῖς Ἀργοναύταις,
 Φημονόη Δελφίς, Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς ἐν Παμφυλίᾳ,
 καὶ Ἀμφίλοχος Ἀμφιαράου ἐν Κιλικίᾳ, Ἀλκμέων ἐν Ἀκαρνάσιν,
 25 Ἀνίας ἐν Δήλῳ, Ἀρίστανδρός τε ὁ Τελμισεύς, ὁ σὺν Ἀλεξάνδρῳ γενό-
 μενος· Ἦδη δὲ καὶ Ὀρφέα Φιλόχορος μάντιν ἱστορεῖ γενέσθαι ἐν τῷ

ὁ Βάπτος ἀπὸ τὴν Κυρήνη. Ὁ Δωρόθεος ἱστορεῖ στὸν πρῶτο *Πανδέκτη*, ὅτι ὁ Μόψος ἄκουσε τὴν Ἀλκυόνη καὶ τὴν Κορώνη. Καὶ ὁ μέγας Πυθαγόρας ἔδινε μεγάλη προσοχὴ πάντοτε στὴν πρόγνωση, καθὼς καὶ ὁ Ἄβαρις ὁ Ὑπερβόρεος καὶ ὁ Ἀρισταίας ἀπὸ τὴν Προκόννησο, ὁ Ἐπιμενίδης ἀπὸ τὴν Κρήτη, πού πῆγε στὴ Σπάρτη, ὁ Ζωροάστρης ὁ Μῆδος, ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἀπὸ τὸν Ἀκράγαντα, καὶ ὁ Φορμίων ἀπὸ τὴ Λακωνία. Κι ἀκόμα εἶναι καὶ ὁ Πολυάρατος ἀπὸ τὴ Θάσο καὶ ὁ Ἐμπεδοτίμος ἀπὸ τὴς Συρακοῦσες. Καὶ τέλος μαζὶ μ' αὐτοὺς κατ' ἔξοχὴν καὶ ὁ Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος, πού λέγει στὸν Θεάγη· “Ἀπὸ τὴν παιδική μου ἡλικία ἄρχισε μὲ θεία παραχώρηση νὰ μοῦ ἔρχεται ἓνα σημεῖο δαιμονικό. Κι αὐτὸ εἶναι μιὰ φωνή, πού ὅταν τὴν ἀκούσω μὲ ἐμποδίζει σ' αὐτὸ πού πάω νὰ πράξω, ἀλλὰ δὲν μὲ προτρέπει ποτέ”. Ὁ Ἐξήκестος, ὁ τύραννος τῶν Φωκέων, φοροῦσε δυὸ δακτυλίδια διαδασμένα ἀπὸ γητευτή, κι ἀπὸ τὸν κρότο πού ἔκαναν μεταξύ τους καταλάβαινε τὴν ὥρα τῆς πράξης· πέθανε ὅμως δολοφονημένος, παρόλο πού ὁ κρότος εἶχε δώσει σημεῖο, ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης στὸ ἔργο του *Φωκέων πολιτεία*.

Ἄλλὰ καὶ στοὺς Αἰγύπτιους κάποτε κοινοὶ θνητοὶ ἔγιναν κατὰ τὴν πίστη τῶν ἀνθρώπων θεοί, ὁ Ἐρμῆς ὁ Θηβαῖος καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς ἀπὸ τὴ Μέμφιδα. Ἦταν ἐπίσης καὶ ὁ Τειρεσίας καὶ ἡ Μαντῶ στὴς Θῆβες, ὅπως λέγει ὁ Εὐριπίδης¹³. Κι ἀκόμα ὁ Ἐλενος καὶ ὁ Λασκόων καὶ ἡ Οἰνώνη καὶ ὁ Βρῆνος¹⁴ στὴν Τροία. Ἀπὸ τοὺς Ἡρακλεΐδες ἀναφέρουν τὸν Κρῆνο ὡς μάντη ἐπιφανῆ. Στὴν Ἥλιδα ἦταν ἓνας ἄλλος, ὁ Ἰαμος, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προῆλθαν οἱ Ἰαμίδες. Στὸ Ἄργος καὶ στὰ Μέγαρα ἦταν ὁ Πολύιδος, πού τὸν ἀναφέρει ἡ τραγωδία. Τί νὰ ἀναφέρω τοῦ Τήλεμο, πού ἦταν μάντης τῶν Κυκλώπων καὶ προεῖπε στὸν Πολύφημο τὴν περιπλάνηση τοῦ Ὀδυσσεά, ἢ τὸν Ὀνομάκριτο στὴν Ἀθήνα, ἢ τὸν Ἀμφιάραιο, ἓναν ἀπὸ τὴς ἑπτὰ πού ἐκστράτευσαν κατὰ τῆς Θῆβας καὶ ἀναφέρεται ὅτι εἶναι ἀρχαιότερος μιὰ γενεὰ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας, ἢ τὸν Θεοκλύμενο στὴν Κεφαλληνία, ἢ τὸν Τελμισὸ στὴν Καρία, ἢ τὸν Γάλεο στὴ Σικελία; Θὰ μπορούσαν ν' ἀναφερθοῦν καὶ ἄλλοι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτούς, ὅπως ὁ Ἰδμων πού ἦταν μαζὶ μὲ τοὺς Ἀργοναῦτες καὶ ἡ Φημονόη ἢ Δελφική, ὁ Μόψος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ τῆς Μαντοῦς στὴν Παμφυλία, καὶ ὁ Ἀμφίλοχος τοῦ Ἀμφιαράου στὴν Κιλικία, ὁ Ἀλκμέων στοὺς Ἀκαρνάνες, ὁ Ἀνίας στὴ Δῆλο, ὁ Ἀρίστανδρος ἀπὸ τὴν Τελμισσό, πού ἀκολούθησε τὸν Ἀλέξανδρο. Ἦδη καὶ γιὰ τὸν Ὀρφέα ἱστορεῖ ὁ Φιλόχορος στὸ πρῶτο

13. *Φοίνισσαι* 841.

14. Ἴσως, Οἰνώνη Κεβρῆνος.

πρώτῳ «Περὶ μαντικῆς». Θεόπομπος δὲ καὶ Ἔφορος καὶ Τίμαιος, Ὁρθαγόραν τινὰ μάντιν ἀναγράφουσι, καθάπερ ὁ Σάμιος Πυθοκλῆς ἐν τετάρτῳ «Ἰταλικῶν» Γάϊον Ἰούλιον Νέπωτα.

Ἄλλ' οἱ μὲν, «κλέπται πάντες καὶ ληϊσταί,» ὡς φησιν ἡ Γραφή, τὰ 5 πλεῖστα ἐκ παρατηρήσεως καὶ ἐξ εἰκότων προειρηκότες, καθάπερ οἱ φυσιογνωμονοῦντες ἰατροί τε καὶ μάντις, οἱ δὲ καὶ ὑπὸ δαυμόνων κινηθέντες, ἢ ὑδάτων, καὶ θυμιαμάτων, καὶ ἀέρος ποιοῦ ἔκταραχθέντες· παρὰ Ἑβραίοις δὲ οἱ προφήται δυνάμει Θεοῦ καὶ ἐπιπνοίᾳ· πρὸ μὲν τοῦ Νόμου Ἀδάμ ἐπὶ τε τῆς γυναικὸς ἐπὶ τε τῆς ζώων ὀνομασίας προ- 10 θεσπίσας, καὶ Νῶε μετάνοιαν κηρύξας, Ἀβραάμ τε καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ἀντικρυσ οὐκ ὀλίγα τῶν μελλόντων καὶ ἤδη ἐνεστῶτων προφαίνοντες.

Σὺν δὲ τῷ Νόμῳ Μωϋσῆς τε καὶ Ἀαρών, μεθ' οὓς προφητεύουσιν Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, Σαμουήλ, Γάδ, Νάθαν, Ἀχίας, Σαμαίας, Ἰού, 15 Ἡλίας, Μιχαίας, Ἀβδιού, Ἐλισαῖος, Ἀβδαδωναῖ, Ἀμώς, Ἡσαΐας, Ὡσηέ, Ἰωνᾶς, Ἰωήλ, Ἰερεμίας, Σοφωνίας Βουζι, Ἰεζεκιήλ, Οὐρίας, Ἀμβακούμ, Ναούμ, Δανιήλ, Μισαήλ ὁ τοὺς συλλογισμοὺς γράψας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας, ὁ καὶ ἐν τοῖς δώδεκα Ἄγγελος. Γίνονται δὲ οἱ πάντες προφήται πέντε καὶ τριάκοντα, γυναικῶν δὲ (καὶ γὰρ καὶ αὗται 20 προεφύτευον), Σάρρα τε καὶ Ρεβέκκα καὶ Μαριάμ, Δεβδώρα τε καὶ Ὀλδά. Ἐπειτα περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους Ἰωάννης προφητεύει μέχρι τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος, μετὰ δὲ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ Ἄννα καὶ Συμεών· Ζαχαρίας γάρ, ὁ Ἰωάννου πατήρ, καὶ πρὸ τοῦ παιδὸς προφητεύειν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγεται.

Ἄνωθεν οὖν ἀπὸ Μωϋσέως συναγάγωμεν τὴν καθ' Ἑλληνας χρο- 25 νογραφίαν. Ἀπὸ τῆς Μωϋσέως γενέσεως ἐπὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἔξοδον ἔτη ὀγδοήκοντα, καὶ τὰ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, ἄλλα τεσσαράκοντα. Γίνεται ἡ ἔξοδος κατὰ Ἰναχον, πρὸ τῆς Σωθιακῆς περιόδου, ἐξελθόντες ἀπ' Αἰγύπτου Μωϋσέως ἔτεσι πρότερον τριακο- 30 σίοις τεσσαρακονταπέντε. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας καὶ Ἰνάχου ἐπὶ τὸν Δευκαλίωνος κατακλυσμόν, τὴν δευτέραν λέγω ἐπομβρίαν καὶ ἐπὶ τὸν Φαέθοντος ἐμπρησμόν, ἃ δὴ συμβαίνει κατὰ Κρότῳπον,

βιβλίο τοῦ ἔργου *Περὶ μαντικῆς*, ὅτι ἦταν μάντης. Οἱ Θεόπομπος, ὁ Ἐφορος καὶ ὁ Τίμαιος γράφουν στὰ ἔργα τους γιὰ κάποιο μάντη Ὁρθαγόρα, ὅπως καὶ ὁ Πυθοκλῆς ἀπὸ τῆ Σάμο στὸ τέταρτο βιβλίο τῶν *Ἰταλικῶν* ἀναφέρει τὸν Γάιο Ἰούλιο Νέπωτα.

Ἄλλὰ αὐτοὶ «ὄλοι εἶναι κλέφτες καὶ ληστές»¹⁵, ὅπως λέγει ἡ Γραφή, πὺν προανήγγειλαν τὰ περισσότερα ἀπὸ παρατήρηση καὶ ἀπὸ συμπερασμοὺς, ὅπως οἱ φυσιολογικοὶ γιατροὶ καὶ μάντις. Ἄλλοι πάλι παρακινήθηκαν κι ἀπὸ δαίμονες ἢ ἀπὸ νερά καὶ θυμάματα καὶ ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἀέρα. Ἐνῶ στοὺς Ἑβραίους οἱ προφῆτες ἐνεργοῦσαν μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν ἔμπνευση τοῦ Θεοῦ. Πρὶν δοθεῖ ὁ Νόμος, ὁ Ἀδάμ προφήτεψε τὸ ὄνομα τῆς γυναίκα καὶ τῶν ζώων, καὶ ὁ Νῶε κήρυξε μετάνοια· ὁ Ἀβραάμ καὶ ὁ Ἰσαάκ καὶ ὁ Ἰακώβ προαναγγέλουν ἀπερίφραστα ὄχι λίγα ἀπὸ τὰ μελλοντικά καὶ αὐτὰ πὺν ἤδη ἔχουν συμβεῖ.

Κατὰ τὸν καιρὸ πὺν δίνεται ὁ Νόμος εἶναι ὁ Μωυσῆς καὶ ὁ Ἀαρών. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτοὺς προφητεύουν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, ὁ Σαμουήλ, ὁ Γάδ, ὁ Νάθαν, ὁ Ἀχίας, ὁ Σαμαίας, ὁ Ἰού, ὁ Ἡλίας, ὁ Μιχαίας, ὁ Ἀβδιού, ὁ Ἐλισαῖος, Ὁ Ἀβδαδωναῖ, ὁ Ἀμώς, ὁ Ἡσαΐας, ὁ Ὡσηέ, ὁ Ἰωνᾶς, ὁ Ἰωήλ, ὁ Ἰερεμίας, ὁ Σοφωνίας γιὸς τοῦ Βουζί, ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁ Οὐρίας, ὁ Ἀμβακούμ, ὁ Ναοῦμ, ὁ Δανιήλ, ὁ Μισαήλ, πὺν ἔγραψε τοὺς συλλογισμοὺς, ὁ Ἀγγαῖος, ὁ Ζαχαρίας καὶ ὁ μεταξὺ τῶν δώδεκα Ἄγγελος (Μαλαχίας). Ὅλοι οἱ προφῆτες εἶναι τριάντα πέντε. Ἀπὸ τὶς γυναῖκες (γιατὶ προφήτευαν κι αὐτὲς) εἶναι ἡ Σάρρα, ἡ Ρεβέκκα, ἡ Μαριάμ, ἡ Δεβδώρα καὶ ἡ Ὀλδά. Ἐπειτα στοὺς ἴδιους χρόνους προφητεύει καὶ ὁ Ἰωάννης μέχρι τὸ σωτήριο βάπτισμα, ἐνῶ μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἄννα καὶ ὁ Συμεών. Ὁ Ζαχαρίας βέβαια, ὁ πατέρας τοῦ Ἰωάννη, πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ παιδιοῦ του, λέγεται στὰ εὐαγγέλια ὅτι προφήτεψε.

Ἄς συγκεντρώσομε λοιπὸν ἀπὸ παλαιά, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Μωυσῆ, τὴν χρονογραφία τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Μωυσῆ ὡς τὴν ἔξοδο τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο εἶναι ὀγδόντα χρόνια καὶ ἄλλα σαράντα χρόνια ὡς τὸ θάνατό του. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰνάχου γίνεται ἡ ἔξοδος πρὶν ἀπὸ τὴ Σωθιακὴ περιπλάνηση¹⁶, ἀφοῦ προσηγήθηκε ἡ ἔξοδος τοῦ Μωυσῆ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τριακόσια σαράντα πέντε χρόνια. Ἀπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Μωυσῆ καὶ τοῦ Ἰνάχου μέχρι τὸν κατακλυσμὸ τοῦ Δευκαλίωνα, ἐννοῶ τὸν δεύτερο κατακλυσμὸ καὶ τὴν πυρκαϊὰ ἐπὶ Φαέθοντος, πὺν γίνονται στὰ χρόνια τοῦ Κρότωπου¹⁷, ἀριθμοῦνται σαράντα γενιές. Στὰ

16. Σωθιακὴ ἀπὸ τὸ Σῶθις, πὺν εἶναι ἡ Ἰὼ ἢ Ἰσις.

17. Ἡ Κέρροπα.

γενεαὶ τεσσαράκοντα ἀριθμοῦνται· εἰς μέντοι τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἐγκαταλέγονται γενεαί. Ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπὶ τὸν Ἰδης ἐμπρησιμὸν καὶ τὴν εὐρεσιν τοῦ σιδήρου καὶ Ἰδαίους Δακτύλους ἔτη ἑβδομηκοντατρία, ὡς φησι Θράσυλλος, καὶ ἀπὸ Ἰδης ἐμπρησμοῦ ἐπὶ Γανυμήδους 5 ἀρπαγὴν ἔτη ἑξηκονταπέντε. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Περσέως στρατείαν, ὅτε καὶ Γλαῦκος ἐπὶ Μελικέρτη τὰ Ἴσθμια ἔθηκεν, ἔτη πεντεκαίδεκα, ἀπὸ δὲ Περσέως στρατείας ἐπὶ Ἰλίου κτίσιν, ἔτη τριακοντατέσσαρα. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν εἰσπλουν τῆς Ἀργοῦς ἔτη ἑξηκοντατέσσαρα. Ἐκ τούτου ἐπὶ Θησέα καὶ Μινώταυρον ἔτη τριακονταδύο· εἶτα ἐπὶ τοὺς 10 ἐπτὰ ἐπὶ Θήβαις ἔτη δέκα. Ἐπὶ δὲ τὸν Ὀλυμπιάσιν ἀγῶνα δὴ Ἡρακλῆς ἔθηκεν ἐπὶ Πέλοπι, ἔτη τρία· εἷς τε τὴν Ἀμαζόνων εἰς Ἀθήνας στρατείαν καὶ τὴν Ἑλένης ὑπὸ Θησέως ἀρπαγὴν ἔτη ἑννέα. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους ἀποθέωσιν ἔτη ἑνδεκα· εἶτα ἐπὶ τῆς Ἑλένης ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀρπαγὴν ἔτη τέσσαρα.

15 Ἀπὸ δὲ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Αἰνείου κάθοδον καὶ κτίσιν Λαουινίου ἔτη δέκα· ἐπὶ τε τὴν Ἀσκανίου ἀρχὴν ἔτη ὀκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον ἔτη ἑξήκοντα ἕν· ἐπὶ τε τὴν Ἰφίτου Ὀλυμπιάδα, ἔτη τριακόσια τριακονταοκτώ. Ἐρατοσθένης δὲ τοὺς χρόνους ὧδε ἀναγράφει· “Ἀπὸ μὲν Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ Ἡρακλειδῶν κάθοδον ἔτη 20 ὀγδοήκοντα· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἰωνίας κτίσιν ἔτη ἑξήκοντα· τὰ δὲ τούτοις ἐξῆς, ἐπὶ μὲν τὴν ἐπιτροπίαν τὴν Λυκούργου ἔτη ἑκατὸν πενηκονταεννέα, ἐπὶ δὲ προηγούμενον ἔτος τῶν πρώτων Ὀλυμπίων, ἔτη ἑκατὸν ὀκτώ. Ἀφ’ ἧς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τὴν Ξέρξου διάβασιν ἔτη διακόσια ἑννεήκοντα ἐπτὰ, ἀφ’ ἧς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ 25 πολέμου ἔτη τεσσαρακονταοκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν κατάλυσιν καὶ Ἀθηναίων ἦταν ἔτη εἰκοσιεπτὰ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην ἔτη τριακοντατέσσαρα, μεθ’ ἧν ἐπὶ τὴν Φιλίππου τελευταίαν ἔτη τριακονταπέντε. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου μεταλλαγὴν ἔτη δώδεκα”.

Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἑνιοὶ φασιν ἐπὶ Ρώμης κτίσιν 30 συνάγεσθαι ἔτη εἰκοσιτέσσαρα· ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν ὑπατοὶ ἐγένοντο ἐπὶ ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα τρία· ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευταίαν, ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκον-

ἑκατὸ χρόνια ἀντιστοιχοῦν τρεῖς γενεές. Ἀπὸ τὸν κατακλυσμὸ μέχρι τὸν ἔμπρησμο τῆς Ἰδης καὶ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ σιδήρου καὶ τοὺς Ἰδαίους Δακτύλους εἶναι ἑβδομήντα τρία χρόνια, ὅπως λέγει ὁ Θράσυλλος. Ἀπὸ τὸν ἔμπρησμο τῆς Ἰδης ὡς τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Γανυμήδη εἶναι ἑξήντα πέντε χρόνια. Ἀπὸ ἐδῶ μέχρι τὴν ἐκστρατεία τοῦ Περσέα, ὅταν κι ὁ Γλαῦκος θέσπισε γιὰ τὸν Μελικέρτη τὰ Ἰσθμια, εἶναι δεκαπέντε χρόνια. Ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Περσέα μέχρι τὴν κτίση τοῦ Ἰλίου εἶναι τριάντα τέσσερα χρόνια. Ἀπὸ ἐδῶ μέχρι τὸν πλοῦ τῆς Ἀργοῦς (στὸν Πόντο) εἶναι ἑξήντα τέσσερα χρόνια. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸ μεσολαβοῦν τριανταδύο χρόνια ὡς τὸν Θησέα καὶ τὸν Μινώταυρο, κι ἔπειτα δέκα χρόνια ὡς τὴν ἐκστρατεία τῶν ἑπτὰ κατὰ τῆς Θήβας. Ὡς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες, ποὺ ὁ Ἡρακλῆς ἴδρυσε γιὰ τὸν Πέλοπα, εἶναι τρία χρόνια, καὶ ἔννια χρόνια ὡς τὴν ἐκστρατεία τῶν Ἀμαζόνων στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ἑλένης ἀπὸ τὸν Θησέα. Ἀπὸ ἐδῶ μέχρι τὴ θεοποίηση τοῦ Ἡρακλῆ εἶναι ἔνδεκα χρόνια καὶ ἔπειτα τέσσερα χρόνια ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ἑλένης ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο.

Ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὡς τὴν κάθοδο τοῦ Αἰνεία καὶ τὴν κτίση τοῦ Λαοβινίου δέκα χρόνια· ὀκτώ χρόνια ὡς τὴν ἀρχὴ τοῦ Ἀσκανίου καὶ ἑξήντα ἓνα ὡς τὴν κάθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν. Ὡς τὴν Ὀλυμπιάδα τοῦ Ἰφίτου τριακόσια τριάντα ὀκτώ χρόνια. Ὁ Ἐρατοσθένης ἀναγράφει τοὺς χρόνους ὡς ἑξῆς· «Ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὡς τὴν κάθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν ἔτη ὀγδόντα. Ἀπὸ ἐδῶ ὡς τὴν ἴδρυση τῆς Ἰωνίας ἑξήντα χρόνια. Ἡ συνέχεια εἶναι ἡ ἑξῆς· Μέχρι τὴν ἐπιτροπεία τοῦ Λυκούργου εἶναι ἑκατὸν πενήντα ἔννια χρόνια. Ὡς τὸ πρῶτο ἔτος τῶν πρῶτων Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων χρόνια ἑκατὸν ὀκτώ. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν Ὀλυμπιάδα ὡς τὴ διάβαση τοῦ Ξέρξη εἶναι διακόσια ἑνενήντα ἑπτὰ χρόνια κι ἀπὸ τὴ διάβαση ὡς τὴν ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔτη σαράντα ὀκτώ καὶ ὡς τὴν ἦττα τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν κατάλυση τῆς πολιτείας τους ἔτη εἴκοσι ἑπτὰ, καὶ τριάντα τέσσερα ὡς τὴ μάχη στὰ Λεῦκτρα. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὴν, ὡς τὸ θάνατο τοῦ Φιλίππου τριάντα πέντε. Ἐπειτα ὡς τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου δώδεκα χρόνια».

Ἀπὸ τὴν πρώτη πάλι Ὀλυμπιάδα λένε μερικοὶ ὡς τὴν κτίση τῆς Ρώμης μεσολαβοῦν εἴκοσι τέσσερα χρόνια. Ἀπὸ δῶ ὡς τὴν πώση τῆς Βαβυλώνας¹⁸ ἔγιναν ὕπατοι ἐπὶ διακόσια σαράντα τρία χρόνια. Ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Βαβυλώνας ὡς τὸ τέλος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἶναι ἑκατὸν ὀγδό-

18. Ἐννοεῖται ἡ ἄλωση ἀπὸ τὸν Κύρο.

τα ἕξ. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκη, ὅτε Ἀντώνιος ἀπέσφαξε
 ἑαυτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη διακόσια ἑννεήκοντα τέσσαρα ὑπάτευεν
 Αὐγούστος τὸ τέταρτον. Ἀφ' οὗ χρόνου ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε
 Δομετιανὸς ἐν Ρώμῃ, ἔτη ἑκατὸν δεκατέσσαρα, ἀπὸ δὲ τοῦ πρώτου
 5 ἀγῶνος ἐπὶ τὴν Κομόδου τελευταίην ἔτη ἑκατὸν ἑνδεκα. Εἰσὶ δέ, οἱ ἀπὸ
 Κέκροπος μὲν ἐπὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα συνάγουσιν ἔτη χίλια
 ὀκτακόσια εἰκοσιοκτῶ, ἀπὸ δὲ Δημοφῶντος χίλια διακόσια πενήκον-
 τα, καὶ ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἡρακλειδῶν καθοδὸν ἔτη ἑκατὸν
 εἴκοσιν, ἢ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ τούτου ἐπὶ Εὐαίνετον ἄρχοντα,
 10 ἐφ' οὗ φασιν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀσίαν διαβῆναι, ὡς μὲν Φανείας ἔτη
 ἑπτακόσια δεκαπέντε, ὡς δὲ Ἐφορος ἑπτακόσια τριακονταπέντε, ὡς δὲ
 Τίμαιος καὶ Κλείταρχος ὀκτακόσια εἴκοσιν, ὡς δὲ Ἐρατοσθένης ἑπτα-
 κόσια ἑβδομηκοντατέσσαρα, ὡς δὲ Δοῦρις ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ
 τὴν Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν διάβασιν ἔτη χίλια. Ἐντεῦθεν ἐπὶ Εὐαίνε-
 15 τον τὸν Ἀθήνησιν ἄρχοντα, ἐφ' οὗ θνήσκει Ἀλέξανδρος, ἔτη ια'. Ἐν-
 τεῦθεν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν Γερμανικοῦ Κλαυδίου Καίσαρος, ἔτη τρια-
 κόσια ἐξήκοντα πέντε, ἀφ' οὗ χρόνου δῆλα γίνεται καὶ τὰ ἐπὶ τὴν Κο-
 μόδου τελευταίην ἔτη, ὅσα γε συνάγεται.

Μετὰ δὲ τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς βαρβάρους χρόνων,
 20 ἀποδοτέον καὶ τὰ μέγιστα διαστήματα. Ἀπὸ μὲν Ἀδὰμ ἕως τοῦ κατα-
 κλυσμοῦ συνάγεται ἔτη διοχίλια ἑκατὸν τεσσαρακονταοκτῶ, ἡμέραι
 τέσσαρες. ἀπὸ δὲ Σῆμ ἕως Ἀβραὰμ ἔτη χίλια διακόσια ν'. Ἀπὸ δὲ
 Ἰσαὰκ ἕως τῆς κληροδοσίας ἔτη ἑξακόσια δεκαεξί. Ἐπειτα ἀπὸ Κριτῶν
 ἕως Σαμουήλ ἔτη τετρακόσια ἐξήκοντα τρία, μῆνες ἑπτὰ. Καὶ μετὰ
 25 τοὺς Κριτάς, βασιλειῶν ἔτη πεντακόσια ἑβδομηκονταδύο, μῆνες ἕξ,
 ἡμέραι δέκα, μεθ' οὗς χρόνους Περσικῆς βασιλείας ἔτη διακόσια τρια-
 κονταπέντε, ἔπειτα τῆς Μακεδονικῆς ἕως Ἀντωνίου ἀναιρέσεως ἔτη
 τριακόσια δώδεκα, ἡμέραι δεκαοκτῶ. Μεθ' ὃν χρόνον ἡ Ρωμαίων
 βασιλεία ἕως τῆς Κομόδου τελευταίης ἔτη διακόσια εἰκοσιδύο. Πάλιν τε
 30 αὖ ἀπὸ τῆς ἑβδομηκονταετοῦς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς τοῦ λαοῦ εἰς πα-
 τρώαν γῆν ἀποκαταστάσεως εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐπὶ Οὐεσπεσια-
 νοῦ ἔτη συνάγεται τετρακόσια δέκα. τελευταῖα δὲ ἀπὸ Οὐεσπεσιανοῦ
 ἕως τῆς Κομόδου τελευταίης εὐρίσκεται ἔτη ἑκατὸν εἴκοσι ἑν, μῆνες ἕξ,

να ἕξι χρόνια. Ἐπὶ ἐδῶ ὡς τῆ νίκη τοῦ Αὐγούστου, ὅταν ὁ Ἀντώνιος αὐτοκτόνησε στήν Ἀλεξάνδρεια, εἶναι διακόσια ἑνενήντα τέσσερα χρόνια. Ἦταν ὁ τέταρτος χρόνος τῆς ὑπατείας τοῦ Αὐγούστου. Ἐπὶ τὸ χρόνο αὐτὸς ὡς τὸν ἀγῶνα ποῦ ἴδρυσε ὁ Δομετιανὸς στὴ Ρώμη εἶναι ἑκατὸν δεκατέσσερα ἔτη. Ἐπὶ τὸν πρῶτο ἀγῶνα ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου εἶναι ἑκατὸν ἑνδεκα χρόνια. Μερικοὶ ἀπὸ τὸν Κέκροπα ὡς τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Μακεδόνα μετροῦν χίλια ὀκτακόσια εἴκοσι ὀκτῶ χρόνια, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Δημοφῶντα χίλια διακόσια πενήντα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὡς τὴν κάθοδο τῶν Ἡρακλειδῶν ἑκατὸν εἴκοσι ἢ ἑκατὸν ὀγδόντα χρόνια. Ἐπὶ τὸ γεγονός αὐτὸ ὡς τὸν ἄρχοντα Εὐαίνετο, κατὰ τὴν ἀρχὴ τοῦ ὁποίου λένε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε στήν Ἀσία, ὁ Φανείας λέγει ὅτι εἶναι ἑπτακόσια δεκαπέντε χρόνια, ὁ Ἐφόρος ἑπτακόσια τριάντα πέντε, ὁ Τιμαίος καὶ ὁ Κλείταρχος ὀκτακόσια εἴκοσι, ὁ Ἐρατοσθένης ἑπτακόσια ἑβδομήντα τέσσερα, καὶ ὁ Δούρις ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας ὡς τὸ πέρασμα τοῦ Ἀλεξάνδρου στήν Ἀσία χίλια χρόνια. Ἐπὶ ἐδῶ ὡς τὸν ἄρχοντα Εὐαίνετο στήν Ἀθήνα, κατὰ τὴν ἀρχοντεία τοῦ ὁποίου πέθανε ὁ Ἀλέξανδρος, εἶναι ἑνδεκα ἔτη. Ἐπὶ ἐδῶ ὡς τὴν ἡγεμονία τοῦ Καίσαρα Κλαύδιου Γερμανικοῦ εἶναι τριακόσια ἑξήντα πέντε χρόνια, καὶ ἀπὸ αὐτὸ τὸ χρόνο εἶναι φανερὸ πόσα χρόνια μαζεύονται καὶ μέχρι τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου.

Μετὰ τὰ Ἑλληνικὰ πρέπει ν' ἀποδώσουμε καὶ τὰ μέγιστα διαστήματα καὶ ἀπὸ τοὺς χρόνους τῶν βαρβάρων. Ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸν κατακλυσμὸ μεσολαβοῦν δύο χιλιάδες ἑκατὸν σαράντα ὀκτῶ χρόνια καὶ τέσσερες ἡμέρες· ἀπὸ τὸν Σῆμ ὡς τὸν Ἀβραάμ χίλια διακόσια πενήντα χρόνια. Ἐπὶ τὸν Ἰσαάκ ὡς τὴν κληρονομία τῆς γῆς εἶναι ἑξακόσια δεκαἕξι χρόνια. Ἐπειτα, ἀπὸ τοὺς Κριτῆς ὡς τὸν Σαμουήλ εἶναι τετρακόσια ἑξήντα τρία χρόνια καὶ ἑπτὰ μῆνες. Μετὰ τοὺς Κριτῆς εἶναι πεντακόσια ἑβδομήντα δύο χρόνια, ἕξι μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες. Ἐπειτα ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοὺς εἶναι διακόσια χρόνια τῆς βασιλείας τῶν Περσῶν, ἔπειτα τριακόσια δώδεκα ἀπὸ τὴ Μακεδονικὴ βασιλεία ὡς τὴν αὐτοκτονία τοῦ Ἀντωνίου. Μετὰ τὰ χρόνια αὐτὰ ἀρχίζει ἡ βασιλεία τῶν Ρωμαίων καὶ ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου εἶναι διακόσια εἴκοσι δύο χρόνια. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία τῶν ἑβδομήντα χρόνων καὶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ λαοῦ στὴ γῆ τῶν πατέρων τους ὡς τὴν αἰχμαλωσία τοῦ Βεσπεσιανοῦ μεσολαβοῦν τετρακόσια δέκα χρόνια, καὶ τέλος ἀπὸ τὸν Βεσπεσιανὸ ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου ἀριθμοῦνται ἑκατὸν εἴκοσι ἕνα χρόνια, ἕξι μῆνες καὶ εἴκοσι τέσ-

ἡμέραι εἰκοσιτέσσαρες. Δημήτριος δέ φησιν ἐν τῷ «Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων» τὴν Ἰούδα φυλὴν καὶ Βενιαμὴν καὶ Λευὶ μὴ αἰχμαλωτισθῆναι ὑπὸ τοῦ Σεναχηρείμ, ἀλλ' εἶναι ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης εἰς τὴν ἐσχάτην, ἣν ἐποιήσατο Ναβουχοδονόσορ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔτη ἑκατὸν εἰκοσιοκτώ, μῆνας ἕξ, ἀφ' οὗ δὲ αἱ φυλαὶ αἱ δέκα ἐκ Σαμαρείας αἰχμάλωτοι γεγόνασιν ἕως Πτολεμαίου τετάρτου ἔτη πεντακόσια ἑβδομηκοντατρία, μῆνας ἑννέα, ἀφ' οὗ δὲ ἐξ Ἱεροσολύμων ἔτη τριακόσια τριακονταοκτώ, μῆνας τρεῖς.

Φίλων δὲ καὶ αὐτὸς ἀνέγραψε τοὺς βασιλεῖς τοὺς Ἰουδαίων δια-
 10 φώνως τῷ Δημητρίῳ. Ἔτι δὲ καὶ Εὐπόλεμος ἐν τῇ ὁμοίᾳ πραγματεία
 τὰ πάντα ἔτη φησὶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἄχρι τοῦ πέμπτου ἔτους Δημητρίου
 Πτολεμαίου, τὸ δωδέκατον βασιλεύοντος Αἰγύπτου, συνάγεσθαι ἔτη
 ,ερμθ'. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου ἐξήγαγε Μωϋσῆς τοὺς Ἰουδαίους ἐξ Αἰγύ-
 πτου ἐπὶ τὴν προειρημένην προθεσμίαν συνάγεσθαι ἔτη δισχίλια
 15 πεντακόσια ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου ἄχρι τῶν ἐν Ρώμῃ
 ὑπάτων Γαίου Δομετιανοῦ, Κασσιανοῦ συναθροίζεται ἔτη ἑκατὸν εἰκο-
 σιν. Εὐφορος δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, καὶ ἔθνη καὶ γλώσ-
 σας πέντε καὶ ἑβδομήκοντα λέγουσιν εἶναι, ἐπακούσαντες τῆς φωνῆς
 Μωϋσέως λεγούσης· «Ἦσαν δὲ πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ἐξ Ἰακώβ πέντε καὶ
 20 ἑβδομήκοντα, αἱ εἰς Αἴγυπτον κατελθοῦσαι». Φαίνονται δὲ εἶναι καὶ
 κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον αἱ γενικαὶ διάλεκτοι δύο καὶ ἑβδομήκοντα, ὡς
 αἱ ἡμέτεραι παραδιδόασιν Γραφαί, αἱ δὲ ἄλλαι αἱ πολλαὶ ἐπὶ κοινωνία
 διαλέκτων δύο ἢ τριῶν ἢ καὶ πλειόνων γίνονται. Διάλεκτος δὲ ἐστὶ λέ-
 ξις ἴδιον χαρακτῆρα τόπου ἐμφαίνουσα, ἢ λέξις ἴδιον ἢ κοινὸν ἔθνους
 25 ἐπιφαίνουσα χαρακτῆρα. Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληνες διαλέκτους εἶναι τὰς
 παρὰ σφίσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα, καὶ πέμπτῃ τὴν
 κοινήν, ἀπεριλήπτους δὲ οὖσας τὰς βαρβάρων φωνάς, μηδὲ διαλέ-
 κτους, ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι. Ὁ Πλάτων δὲ καὶ τοῖς θεοῖς διάλεκτον
 ἀπονέμει τινά, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῶν ὄνειράτων τεκμαιρόμενος καὶ τῶν
 30 χρησμῶν· ἄλλως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν δαμονόντων, οἱ τὴν αὐτῶν οὐ φθέγ-
 γονται φωνὴν οὐδὲ διάλεκτον, ἀλλὰ τὴν τῶν ὑπεισιόντων δαμόνων.

Οἶεται δὲ καὶ ἀλόγων ζώων διαλέκτους εἶναι, ὧν τὰ ὁμογενῆ ἐπα-
 κούειν. Ἐλέφαντος γοῦν ἐμπεσόντος εἰς βόρβορον καὶ βοήσαντος,

σερες ἡμέρες. Ὁ Δημήτριος στὸ ἔργο του *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων* λέγει ὅτι ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ Βενιαμὴν καὶ τοῦ Λευὶ δὲν αἰχμαλωτίστηκαν ἀπὸ τὸν Σεναχηρείμ, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀπὸ αὐτῆ τὴν αἰχμαλωσία ὡς τὴν τελευταία πού ἔκανε ὁ Ναβουχοδονόσορ ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ἑκατὸν εἴκοσι ὀκτῶ ἔτη καὶ ἕξι μῆνες. Ἀπὸ τὸ χρόνο πού αἰχμαλωτίστηκαν οἱ δέκα φυλές ἀπὸ τὴ Σαμάρεια ὡς τὸν Πτολεμαῖο τὸν τέταρτο εἶναι πεντακόσια ἑβδομήντα τρία χρόνια καὶ ἑννιά μῆνες, καὶ ἀπὸ τὸ χρόνο τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ εἶναι τριακόσια τριάντα ὀκτῶ χρόνια καὶ τρεῖς μῆνες.

Ὁ Φίλων ἔγραψε κι ἐκεῖνος τοὺς βασιλεῖς τῶν Ἰουδαίων διαφωνώντας μὲ τὸν Δημήτριο. Ἐπίσης καὶ ὁ Εὐπόλεμος στὴν ὅμοια πραγματεία του λέγει, ὅτι συνολικὰ ἀπὸ τὸν Ἀδάμ ὡς τὸ πέμπτο ἔτος τοῦ Δημητρίου τοῦ Πτολεμαίου, πού γιὰ δωδέκατο χρόνο βασίλευε στὴν Αἴγυπτο, μεσολαβοῦν πέντε χιλιάδες ἑκατὸν σαράντα ἑννιά χρόνια. Ἀπὸ τὸ χρόνο πού ὁ Μωυσῆς ἔβγαλε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο τοὺς Ἰουδαίους ὡς τὴν προθεσμία πού προαναφέραμε μαζεύονται δύο χιλιάδες πεντακόσια ὀγδόντα χρόνια. Ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ὡς τὴν ὑπατεία τοῦ Γαίου Δομετιανοῦ καὶ τοῦ Κασσιανοῦ μαζεύονται ἑκατὸν εἴκοσι χρόνια. Ὁ Εὐφορος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ λένε ὅτι ὑπάρχουν ἑβδομήντα πέντε ἔθνη καὶ γλῶσσες, ἀφοῦ ἀκουσαν τὸ λόγο τοῦ Μωϋσῆ πού τοὺς ἔλεγε «Ἦταν ὅλοι ἀπὸ τὸν Ἰακώβ ἑβδομήντα πέντε ψυχές πού εἶχαν κατεβεῖ στὴν Αἴγυπτο»¹⁹. Καὶ πράγματι φαίνονται νὰ εἶναι στ' ἀλήθεια οἱ γενικῆς διάλεκτοι ἑβδομήντα δύο, ὅπως παραδίδουν οἱ δικές μας Γραφές, ἐνῶ οἱ ἄλλες οἱ πολλὲς γίνονται μὲ ἀνάμιξη δύο ἢ τριῶν ἢ καὶ πολλῶν διαλέκτων. Ἡ διάλεκτος εἶναι ὁμιλία, πού φανερῶνει ἓνα ἰδιαίτερο χαρακτήρα τόπου, ἢ ὁμιλία πού φανερῶνει ἰδιαίτερο ἢ κοινὸ χαρακτήρα ἑνὸς ἔθνους. Οἱ Ἕλληνες λένε ὅτι οἱ διάλεκτοί τους εἶναι πέντε· Ἀττικὴ, Ἰωνικὴ, Δωρικὴ, Αἰολικὴ καὶ πέμπτη ἢ κοινή. Οἱ ἀμέτρητοι τρόποι ὁμιλίας τῶν βαρβάρων δὲν λέγονται διάλεκτοι, ἀλλὰ γλῶσσες. Ὁ Πλάτων ἀποδίδει καὶ στοὺς θεοὺς κάποια διάλεκτο, συμπεραίνοντας κυρίως ἀπὸ τὰ ὄνειρα καὶ τοὺς χρησμούς, ὅπως κι ἀπὸ τοὺς δαιμονιζόμενους, πού δὲν ἐκφράζονται μὲ τὴ δική τους διάλεκτο ἢ γλῶσσα, ἀλλὰ μὲ τῶν δαιμόνων πού μπαίνουν μέσα τους.

Νομίζει πὼς ὑπάρχει καὶ ὁμιλία τῶν ἄλογων ζώων, πού τὴν ἐννοοῦν τὰ ζῶα τοῦ ἰδίου γένους. Ὅταν γιὰ παράδειγμα ἓνας ἐλέφαντας πέσει

19. Γεν. 46, 27.

παρών τις ἄλλος καὶ τὸ συμβᾶν θεωρήσας, ὑποστρέψας μετ' οὐ πολὺ, ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ ἀγέλην ἐλεφάντων, καὶ σώζει τὸν ἐμπεπτωκότα. Φασὶ δὲ καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ σκορπίον, εἰ μὴ ἐφικνῆται παίειν τὸν ἄνθρωπον, ἀπιόντα μετὰ πλειόνων ἀναστρέφειν, ἐξαρτώμενον δὲ θᾶτερον θατέρου
 5 ἀλύσεως δίκην, οὕτω δὴ φθάνειν ἐπιχειροῦντα τῇ ἐπιβουλῇ· οὐ δῆπου νεύματι ἀφανεῖ τῶν ἀλόγων ζῶων κεκρημένων, οὐδὲ μὴν τῷ σχήματι μηνυόντων σφίσιν, ἀλλ' οἶμαι τῇ οἰκείᾳ διαλέκτῳ. Φασὶ δὲ καὶ ἄλλοι τινές, ὡς εἶ τις ἰχθὺς ἀνασπώμενος, τῆς μηρίνθου ἀπορραγείσης ἀποδράσει, οὐκ ἔτ' ἂν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἰχθὺς αὐτῆς ἐκεί-
 10 νης εὐρεθῆσεται τῆς ἡμέρας. Αἱ δὲ πρῶται καὶ γενικαὶ διάλεκτοι βάρβαροι μὲν, φύσει δὲ τὰ ὀνόματα ἔχουσιν· ἐπεὶ καὶ τὰς εὐχὰς ὁμολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι δυνατωτέρας εἶναι τὰς βαρβάρῳ φωνῇ λεγομένας. Καὶ Πλάτων δὲ ἐν «Κρατύλῳ» τὸ πῦρ ἐρμηνεῦσαι βουλόμενος, βαρβαρικόν φησιν εἶναι τὸ ὄνομα. Μαρτυρεῖ γοῦν τοὺς Φρύγας οὕτω καλοῦντας,
 15 μικρόν τι παρακλίνοντας.

Οὐδὲν δέ, οἶμαι, ἐπὶ τούτοις χειρόν καὶ τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαϊκῶν βασιλέων παραθέσθαι, εἰς ἐπίδειξιν τῆς τοῦ Σωτῆρος γενέσεως. Αὐγουστος ἔτη τεσσαρακοντατρία· Τιβέριος ἔτη κβ'. Γάϊος ἔτη δ'. Κλαύδιος ἔτη ιδ'. Νέρων ἔτη ιδ'. Γάλβας ἔτος ἕν'. Οὐεσπεσιανὸς ἔτη ι'
 20 Τίτος ἔτη γ'. Δομιτιανὸς ἔτη ιε'. Νέρβας ἔτος α'. Τραϊνανὸς ἔτη ιθ'. Ἀδριανὸς ἔτη κα'. Ἀντωνῖνος ἔτη κα'. ὁμοίως πάλιν Ἀντωνῖνος καὶ Κόμοδος ἔτη λβ'. Γίνεται τὰ πάντα ἀπὸ Αὐγούστου ἕως Κομόδου ἔτη σκβ', καὶ τὰ ἀπὸ Ἀδάμ ἕως Κομόδου τελευταῖα ἔτη ,ε ψ π δ', μῆνες δύο, ἡμέραι δώδεκα. Τινὲς μέντοι τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαϊκῶν βασιλέων οὕτως
 25 ἀναγράφουσι· Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἔτη γ', μῆνας δ', ἡμέρας ε', μεθ' ὃν Αὐγουστος ἐβασίλευσεν ἔτη μς', ἡμέραν μίαν. Ἐπειτα Τιβέριος ἔτη κς', μῆνας ζ', ἡμέρας ιθ', ὃν διαδέχεται Γάϊος Καῖσαρ ἔτη τρία, μῆνας ι', ἡμέρας ὀκτώ· τοῦτον Κλαύδιος ἔτη ιγ', μῆνας η', ἡμέρας κη'. Νέρων ἔτη ιγ', μῆνας ὀκτώ, ἡμέρας κη'. Γάλβας μῆνας ἐπτά, ἡμέρας ζ'. Ὁθων μῆ-
 30 ας ε', ἡμέραν α'. Οὐϊτέλλιος μῆνας ἐπτά, ἡμέραν α'. Οὐεσπεσιανὸς ἔτη ια', μῆνας ια', ἡμέρας κβ'. Τίτος ἔτη β', μῆνας β'. Δομιτιανὸς ἔτη ιε',

στο βουρκο καὶ βάλει τὶς φωνές, κι ἓνας ἄλλος παρῶν ἐκεῖ δεῖ τὸ περιστατικό, φεύγει καὶ σὲ λίγο γυρίζει φέρνοντας μαζί του κοπάδι ἀπὸ ἐλέφαντες καὶ σώζει ἐκεῖνον ποὺ ἔπεσε. Λένε ὅτι καὶ στὴ Λιβύη, ἂν ἓνας σκορπιὸς δὲν μπορεῖ νὰ χτυπήσει τὸν ἄνθρωπο, φεύγει καὶ γυρίζει μὲ περισσότερους, καὶ πιασμένοι ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, σὰν σὲ ἄλυσίδα, ἔτσι πετυχαίνει στὴν ἐπιβουλὴ του. Τὰ ἄλογα ζῶα, νομίζω, δὲν χρησιμοποιοῦν κάποιο ἀδηλο νεῦμα, οὔτε ἀλλάζουν μεταξὺ τους κάποια ἐνδεικτικὴ κίνηση, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦν τὴ διάλεκτό τους. Μερικοὶ ἄλλοι πάλι λένε πὼς ἂν ἓνα ψάρι πιαστεῖ στὸ ἄγκίστρι καὶ σπάζοντάς το ξεφύγει, ἐκείνη τὴ μέρα δὲν θὰ βρεθεῖ στὸν τόπο ἐκεῖνο ψάρι τοῦ ἴδιου εἴδους. Οἱ πρῶτες καὶ γενικὲς διάλεκτοι εἶναι βαρβαρικές, ἀλλὰ ἔχουν τὶς ὀνομασίες ἀπὸ τὴ φύση. Γιατὶ καὶ οἱ εὐχὲς πιστεύουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι εἶναι ἰσχυρότερες ἂν λέγονται σὲ βαρβαρικὴ γλώσσα. Καὶ ὁ Πλάτωνας στὸν *Κρατύλο* θέλοντας νὰ ἐρμηνεύσει τὴ λέξη πῦρ, λέγει ὅτι εἶναι βαρβαρικὴ. Καὶ φέρνει τὴ μαρτυρία ὅτι καλοῦν ἔτσι τὴ φωτιᾶ οἱ Φρύγες μ' ἐλάχιστη παρέκκλιση.

Ἔστερ' ἀπὸ αὐτὰ δὲν θὰ εἶναι κακό, νομίζω, νὰ παραθέτω καὶ τὴ χρονολογία τῶν βασιλέων τῆς Ρώμης, γιὰ νὰ δειχθεῖ ἡ γέννηση τοῦ Σωτήρα. Τὴν ἀρχὴ εἶχε ὁ Αὐγουστος σαράντα τρία χρόνια, ὁ Τιβέριος εἴκοσι δύο, ὁ Γάϊος τέσσερα, ὁ Κλαύδιος δεκατέσσερα, ὁ Νέρωνας δεκατέσσερα, ὁ Γάλβας ἓνα, ὁ Βεσπεσιανὸς δέκα, ὁ Τίτος τρία, ὁ Δομετιανὸς δεκαπέντε, ὁ Νέρβας ἓνα, ὁ Τραϊανὸς δεκαεννιά, ὁ Ἀδριανὸς εἴκοσι ἓνα, ὁ Ἀντωνῖνος εἴκοσι ἓνα, καὶ ὅμοια πάλι ὁ Ἀντωνῖνος καὶ ὁ Κόμοδος τριάντα δύο. Γίνονται ὅλα μαζί ἀπὸ τὸν Αὐγουστο ὡς τὸν Κόμοδο διακόσια εἴκοσι δύο χρόνια. Καὶ ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδο πέντε χιλιάδες ἑπτακόσια δέκα ὀκτώ χρόνια, δύο μῆνες καὶ δώδεκα μέρες. Μερικοὶ ὅμως ἄλλοι ἀναφέρουν τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαίων βασιλέων ὡς ἑξῆς· Ὁ Γάϊος Ἰούλιος Καίσαρ τρία χρόνια, τέσσερες μῆνες καὶ πέντε ἡμέρες. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸν βασίλευσε ὁ Αὐγουστος σαράντα ἕξι χρόνια, τέσσερις μῆνες, καὶ μία ἡμέρα. Ἐπειτα ὁ Τιβέριος εἴκοσι ἕξι χρόνια, ἕξι μῆνες καὶ δεκαεννιά ἡμέρες. Αὐτὸν τὸν διαδέχθηκε ὁ Γάϊος Καίσαρ, ποὺ βασίλευσε τρία ἔτη, δέκα μῆνες, καὶ ὀκτώ ἡμέρες. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὸν βασίλευσε ὁ Κλαύδιος δεκατρία χρόνια, ὀκτώ μῆνες καὶ εἴκοσι ὀκτώ ἡμέρες. Ὁ Νέρωνας δεκατρία χρόνια, ὀκτώ μῆνες καὶ εἴκοσι ὀκτώ ἡμέρες, ὁ Γάλβας ἑπτὰ μῆνες καὶ ἕξι ἡμέρες, ὁ Ὄθωνας πέντε μῆνες καὶ μία ἡμέρα, ὁ Βιτέλλιος ἑπτὰ μῆνες καὶ μία ἡμέρα, ὁ Βεσπεσιανὸς δέκα ὀκτώ χρόνια, ἔνδεκα μῆνες καὶ εἴκοσι ἑννιά ἡμέρες, ὁ Τίτος δύο χρόνια καὶ δύο μῆνες, ὁ

μῆνας η', ἡμέρας ε'. Νέρβας ἔτος α', μῆνας δ', ἡμέρας ι'. Τραιανὸς ἔτη ιθ',
 μῆνας ζ', ἡμέρας ιε'. Ἀδριανὸς ἔτη κ', μῆνας ι', ἡμέρας κη'. Ἀντωνῖνος
 ἔτη κβ', μῆνας τρεῖς, ἡμέρας ζ'. Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος ἔτη ιθ',
 ἡμέρας ια'. Κόμοδος ἔτη ιβ', μῆνας θ', ἡμέρας ιδ'. Ἀπὸ Ἰουλίου τοίνυν
 5 Καίσαρος ἕως Κομόδου τελευτῆς γίνονται ἔτη σλς, μῆνες ζ'. Συνάγεται
 δὲ πάντα τὰ ἀπὸ Ρωμύλου τοῦ κτίσαντος Ρώμην ἕως Κομόδου τελευ-
 τῆς ἔτη θηγ', μῆνες ζ'. Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν τῷ ὀγδόῳ καὶ εἰ-
 κοστῷ ἔτει, ὅτε πρῶτον ἐκέλευσαν «ἀπογραφὰς» γενέσθαι ἐπὶ Αὐγού-
 στου.

10 Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές ἐστιν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Λουκᾶν γέ-
 γραπται οὕτως· «Ἐτει δὲ πεντεκαιδεκάτῳ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος, ἐγέν-
 νετο ρῆμα Κυρίου ἐπὶ Ἰωάννην, τὸν Ζαχαρίου υἱόν». Καὶ πάλιν ἐν τῷ
 αὐτῷ· «Ἦν δὲ Ἰησοῦς ἐρχόμενος ἐπὶ τὸ βάπτισμα ὡς ἐτῶν λ'». Καὶ ὅτι
 ἐνιαυτὸν μόνον ἔδει αὐτὸν κηρῦσαι, καὶ τοῦτο γέγραπται οὕτως· «Ἐνι-
 15 αὐτὸν δεκτὸν Κυρίου κηρῦσαι ἀπέστειλὲν με». Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης
 εἶπε καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Πεντεκαιδεκάτῳ οὖν ἔτει Τιβερίου καὶ πεντε-
 καιδεκάτῳ Αὐγούστου· οὕτω πληροῦνται τὰ τριάκοντα ἔτη, ἕως οὗ
 ἔπαθεν. Ἀφ' οὗ δὲ ἔπαθεν, ἕως τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ, γίνον-
 ται ἔτη μβ', μῆνες γ' καὶ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ ἕως Κο-
 20 μόδου τελευτῆς ἔτη ρκη', μῆνες ι', ἡμέραι γ'. Γίνονται οὖν ἀφ' οὗ ὁ
 Κύριος ἐγεννήθη ἕως Κομόδου τελευτῆς τὰ πάντα ἔτη ἑκατὸν ἑννενη-
 κοντατέσσαρα, μὴν εἰς, ἡμέραι ιγ'. Εἰσὶ δὲ οἱ περιεργότερον τῇ γενέσει
 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προστιθέν-
 τες, ἣν φασιν ἔτους κη' Αὐγούστου, ἐν πέμπτῃ Πάχων καὶ εἰκάδι.

25 Οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδου καὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἑορ-
 τάζουσι, προδιανυκτερεύοντες ἀναγνώσει. Φασὶ δὲ εἶναι τὸ πεντεκαι-
 δέκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος, τὴν πεντεκαιδεκάτην τοῦ Τυβὶ μη-
 νός, τινὲς δὲ αὐτὴν ἑνδεκάτην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τό τε πάθος αὐτοῦ
 ἀκριβολογούμενοι φέρουσιν οἱ μὲν τινες τῷ ἑκκαιδεκάτῳ ἔτει Τιβερίου
 30 Καίσαρος, Φαμενώθ κέ, οἱ δὲ Φαρμουθὶ κέ· ἄλλοι δὲ Φαρμουθὶ ιθ',

Δομετιανὸς δεκαπέντε χρόνια, ὀκτὼ μῆνες καὶ πέντε ἡμέρες, ὁ Νέρβας ἓνα ἔτος, τέσσερες μῆνες καὶ δέκα ἡμέρες, ὁ Τραιανὸς δεκαεννιά χρόνια, ἑπτὰ μῆνες καὶ δεκαπέντε ἡμέρες, ὁ Ἀδριανὸς εἴκοσι χρόνια, δέκα μῆνες καὶ εἴκοσι ὀκτὼ ἡμέρες, ὁ Ἀντωνῖνος εἴκοσι δύο χρόνια, τρεῖς μῆνες καὶ ἑπτὰ ἡμέρες, ὁ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος δέκα ἐννιά χρόνια καὶ ἑνδεκα ἡμέρες, ὁ Κόμοδος δώδεκα χρόνια, ἐννιά μῆνες καὶ δεκατέσσερες μέρες. Ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Καίσαρα λοιπὸν ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου γίνονται διακόσια τριάντα ἕξι χρόνια καὶ ἕξι μῆνες. Μαζεύονται λοιπὸν ὅλα τὰ χρόνια ἀπὸ τὸν Ρωμύλο ποῦ ἔκτισε τὴ Ρώμη ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου ἐννιακόσια πενήντα τρία χρόνια καὶ ἕξι μῆνες. Ὁ Κύριός μας γεννήθηκε τὸ εἰκοστὸ ὄγδοο ἔτος, ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ διατάχθηκε ἀπογραφή ἐπὶ Αὐγούστου²⁰.

Ὅτι αὐτὸ εἶναι ἀλήθεια ἔχει γραφεῖ στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ ποῦ λέγει· «Τὸ δέκατο πέμπτο ἔτος ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρα μίλησε ὁ Κύριος στὸν Ἰωάννη, τὸ γιὸ τοῦ Ζαχαρία»²¹. Καὶ πάλι, στὸ ἴδιο εὐαγγέλιο· «Ὅταν ὁ Ἰησοῦς βάδιζε πρὸς τὸ βάπτισμα ἦταν ἕως τριάντα ἐτῶν»²². Καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ κηρῦξει τὸ λόγο γιὰ ἓνα μόνο χρόνο, ἔχει καὶ αὐτὸ γραφεῖ ἔτσι· «Μὴ ἔστειλε νὰ κηρῦξω γιὰ ἓνα χρόνο ποῦ εἶναι δεκτὸς ἀπὸ τὸν Κύριο»²³. Αὐτὸ τὸ εἶπε καὶ ὁ προφήτης καὶ τὸ Εὐαγγέλιο. Τὸ δέκατο πέμπτο λοιπὸν ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου καὶ δέκατο πέμπτο τοῦ Αὐγούστου· ἔτσι συμπληρῶνονται τὰ τριάντα χρόνια, ὡσότου ἔπαθε. Καὶ ἀφοῦ ἔπαθε ὡς τὴν καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ γίνοντα σαράντα δύο χρόνια καὶ τρεῖς μῆνες. Καὶ ἀπὸ τὴν καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου ἑκατὸν εἴκοσι ὀκτὼ χρόνια, δέκα μῆνες καὶ τρεῖς ἡμέρες. Ἀπὸ τότε λοιπὸν ποῦ γεννήθηκε ὁ Κύριος ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου γίνεται σύνολο ἐτῶν ἑκατὸν ἐνενήντα τέσσερα, ἓνας μῆνας καὶ δεκατρεῖς μέρες. Μερικοὶ μὲ πῖο περίεργο ζῆλο στὴ γέννηση τοῦ Κυρίου μας προσθέτουν ὄχι μόνο τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέρα, ποῦ τὴν λένε ἡμέρα τοῦ εἰκοστοῦ ὄγδου ἐτους Αὐγούστου, εἰκοστὴ πέμπτη Πάχων (Μαΐου).

Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βασιλείδη ἐορτάζουν καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ βαπτίσματός του, διανυκτερεύοντας μὲ ἀναγνώσματα. Λένε πὼς εἶναι τὸ δέκατο πέμπτο ἔτος τοῦ Τιβερίου Καίσαρα, ἡ δέκατη πέμπτη τοῦ μηνὸς Τουβί· μερικοὶ πάλι τὴν λένε ἐνδέκατη τοῦ ἰδίου μήνα. Θέλοντας νὰ προσδιορίσουν ἀκριβῶς τὸ πάθος τὸ μεταφέρουν μερικοὶ στὸ δέκατο ἕκτο ἔτος τοῦ Τιβερίου Καίσαρα, Φαμενώθ εἴκοσι πέντε· ἄλλοι Φαρμουθὶ (Ἀπριλίου)

22. Λουκᾶ 3, 23.

23. Ἦσ. 61, 1-2. Λουκᾶ 4, 19.

πεπονθέναι τὸν Σωτῆρα λέγουσι. Ναὶ μὴν τινες αὐτῶν φασι Φαρμουθὶ γεγεννηῆσθαι καὶ ἢ κε. Ἔτι δὲ κάκεῖνα τῆ χρονογραφία προσαιποδοτέον, τὰς ἡμέρας λέγω, αἷς αἰνίττεται Δανιὴλ ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ, τὰ Οὐεσπεσιανοῦ ἔτη ζ, μῆνα ζ. Τὰ γὰρ δύο ἔτη προσλαμβάνεται τοῖς Ἔθωνος καὶ Γάλβα καὶ Οὐϊτελλίου μηνὶ ιζ, ἡμέραις η', καὶ οὕτω γίνεται ἔτη τρία καὶ μῆνες ζ, ὅ ἐστι «τὸ ἥμισυ τῆς ἐβδομάδος», καθὼς εἶρηκε Δανιὴλ ὁ προφήτης. Εἶρηκε δὲ ὅτι ἡμέρας γενέσθαι, ἀφ' οὗ ἔσται τὸ βδέλυγμα ὑπὸ Νέρωνος εἰς τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Οὕτω γὰρ τὸ ρητὸν τὸ ὑποτεταγμένον δείκνυσιν

10 «Ἔως πότε ἡ ὄρασις στήσεται, ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, ἡ ἁμαρτία ἐρημώσεως, ἡ δοκεῖσα, καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ ἅγιον συμπατηθήσεται; Καὶ εἶπεν αὐτῶ· Ἔως ἐσπέρας καὶ πρωὶ ἡμέραι ὅτι καὶ ἀρθήσεται τὸ ἅγιον». Αὐταὶ οὖν αἱ ὅτι ἡμέραι, γίνονται ἔτη ζ, μῆνες δ', ὧν τὸ ἥμισυ κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐγένετο ἥμισυ ἐβδομάδος, τὸ δὲ ἥμισυ Οὐεσπεσιανὸς σὺν Ἔθωνι καὶ Γάλβα καὶ Οὐϊτελλίῳ. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει Δανιὴλ· «Μακάριος ὁ φθάσας εἰς ἡμέρας ἀτλέ». Μέχρι γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ὁ πόλεμος ἦν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαύσατο. Δείκνυται δὲ καὶ οὗτος ὁ ἀριθμὸς ἐκ τοῦ ὑποτεταγμένου κεφαλαίου, ἔχοντος ὧδε· «Καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδεδελεχισμοῦ, καὶ δοθῆναι βδέλυγμα

20 ἐρημώσεως, ἡμέρας χιλίους διακοσίους ἑννεήκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας ἀτλέ».

Φλαύιος δὲ Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος, ὁ τὰς Ἰουδαικὰς συντάξας ἱστορίας, καταγαγὼν τοὺς χρόνους, φησὶν ἀπὸ Μωϋσέως ἕως Δαβὶδ ἔτη γίνεσθαι φπέ, ἀπὸ δὲ Δαβὶδ ἕως Οὐεσπεσιανοῦ δευτέρου ἔτους

25 ἀροθ'· εἶτα ἀπὸ τούτου μέχρι Ἀντωνίνου δεκάτου ἔτους ἔτη ος, ὡς εἶναι ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὸ δέκατον ἔτος Ἀντωνίνου πάντα ἔτη ἀλλγ'. Ἄλλοι δὲ μέχρι τῆς Κομόδου τελευτῆς ἀριθμήσαντες ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωϋσέως, ἔτη ἔφησαν γίνεσθαι β'λμβ, οἱ δὲ βωκαί. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ἢ ἀπὸ Ἀβραὰμ γενεαλογία μέχρι Μαρίας τῆς

30 μητρὸς τοῦ Κυρίου περαιουῖται· «Γίνονται γάρ», φησὶν, «ἀπὸ Ἀβραὰμ

εἴκοσι πέντε· ἄλλοι Φαρμουθὶ δεκαεννιά λένε πὼς ἔπαθε ὁ Σωτήρας. Ἄλλοι λένε ὅτι γεννήθηκε Φαρμουθὶ εἴκοσι τέσσερις ἢ εἴκοσι πέντε. Ἀκόμη κι ἐκεῖνα πρέπει ν' ἀποδώσομε στὴ χρονογραφία· ἐννοῶ τίς ἡμέρες ποὺ ὑπαινίσσεται ὁ Δανιήλ ἀπὸ τὴν ἐρήμωση τῆς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἑπτὰ ἔτη τοῦ Βεσπεσιανοῦ καὶ τοὺς ἑπτὰ μῆνες· γιατί τὰ δύο ἔτη προσθέτονται στὸ χρόνο τοῦ Ἰθωνα, τοῦ Γάλβα καὶ τοῦ Βιτέλλιου, δέκα ἑπτὰ μῆνες καὶ ὀκτὼ ἡμέρες· κι ἔτσι γίνονται τρία ἔτη καὶ ἕξι μῆνες· ὁ χρόνος αὐτὸς εἶναι «ὁ μισὸς τῆς ἐβδομάδας»²⁴, ὅπως εἶπε ὁ Δανιήλ ὁ προφήτης. Εἶπε ὅτι ἦταν δύο χιλιάδες τριακόσιες ἡμέρες ἀπὸ τότε ποὺ ἐγκαταστάθηκε τὸ βδέλυγμα ἀπὸ τὸν Νέρωνα στὴν ἁγία πόλη ὡς τὴν καταστροφή της. Γιατὶ αὐτὸ λέγει τὸ παρακάτω χωρίο. «Ὡς πότε θὰ ἰσχύει ἡ ὄραση, ἡ θυσία θὰ λείπει, ἡ ἁμαρτία τῆς ἐρήμωσης ποὺ δόθηκε, καὶ ἡ ἐξουσία καὶ τὸ Ἅγιο θὰ καταπατοῦνται; Καὶ τοῦ εἶπε· Ὡς τὸ βράδυ καὶ τὸ πρωὶ δύο χιλιάδες τριακόσιες ἡμέρες»²⁵. Αὐτὲς λοιπὸν οἱ δύο χιλιάδες τριακόσιες ἡμέρες γίνονται ἕξι χρόνια καὶ τέσσερες μῆνες, ποὺ τὸ μισὸ τους κατέλαβε ἡ βασιλεία τοῦ Νέρωνα κι ἔγινε τὸ μισὸ τῆς ἐβδομάδας τῶν ἐτῶν· τὸ ἄλλο μισὸ τὸ κατέλαβε ἡ βασιλεία τοῦ Βεσπεσιανοῦ μαζὶ μὲ τοῦ Ἰθωνα καὶ τοῦ Γάλβα καὶ τοῦ Βιτέλλιου. Καὶ γι' αὐτὸ λέγει ὁ Δανιήλ· «Εὐλογημένος ὁποῖος φτάσει σὲ χίλιες τριακόσιες τριάντα πέντε ἡμέρες»²⁶. Γιατὶ ὡς τίς μέρες αὐτὲς κράτησε ὁ πόλεμος κι ἔπειτα σταμάτησε. Κι αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ παρακάτω κεφάλαιο ποὺ ἔχει ὡς ἑξῆς· «Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ διακοπεῖ ἡ καθημερινὴ τάξη στὸ ναὸ καὶ θὰ στηθεῖ τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρήμωσης θὰ περάσουν χίλιες διακόσιες ἐνενήντα μέρες. Εὐλογημένος ὁποῖος ὑπομείνει καὶ φτάσει σὲ χίλιες τριακόσιες τριάντα πέντε»²⁷.

Ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος, ποὺ συνέγραψε τίς Ἰουδαϊκὲς ἱστορίες, κατεβάζοντας τὰ χρόνια, λέγει ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ὡς τὸν Δαβὶδ γίνονται πεντακόσια ὀγδόντα πέντε χρόνια· ἀπὸ τὸν Δαβὶδ ὡς τὸ δεύτερο ἔτος τοῦ Βεσπεσιανοῦ χίλια ἑκατὸν ἐβδομήντα ἐννιά· ἀπὸ αὐτὸν ἔπειτα, ὡς τὸ δέκατο ἔτος τοῦ Ἀντωνίνου ἐβδομήντα ἑπτὰ· ὥστε ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ὡς τὸ δέκατο ἔτος τοῦ Ἀντωνίνου εἶναι συνολικὰ χίλια ἐννιακόσια τριάντα πέντε ἔτη· Ἄλλοι πάλι μετρώντας ὡς τὸ θάνατο τοῦ Κόμοδου ἀπὸ τὸν Ἰναχο καὶ τὸν Μωυσῆ λένε ὅτι γίνονται δύο χιλιάδες ἐννιακόσια σαράντα δύο, καὶ ἄλλοι δύο χιλιάδες ὄχτακόσια εἴκοσι ἕνα. Στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Ματθαίου ἡ γενεαλογία ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ καὶ τελειώνει στὴ Μαρία, τὴ μητέρα τοῦ Κυρίου. Λέγει λοιπὸν ὁ Ματθαῖος· «Ἀπὸ τὸν

24. Δαν. 9, 27.

25. Δαν. 8, 13-14.

26. Δαν. 12, 12.

27. Δαν. 12, 11-12.

ἕως Δαβὶδ γενεαὶ ἰδ', καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος γενεαὶ ἰδ', καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως ἄλλα γενεαὶ ἰδ'· τρία διαστήματα μυστικά, ἐξ ἑβδομάσι τελειούμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

5 *Περὶ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν ἑρμηνείας τῆς Π. Διαθήκης.*

Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν χρόνων διαφόρως πολλοῖς ἱστορηθέντα καὶ πρὸς ἡμῶν ἔκτεθέντα, ὧδε ἔχέτω, ἑρμηνευθῆναι δὲ τὰς Γραφάς, τὰς τε τοῦ Νόμου, καὶ τὰς προφητικάς, ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων διαλέκτων εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν φασὶν ἐπὶ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, ἧ, 10 ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἐπικληθέντος, τὴν μέγιστην φιλοτιμίαν εἰς τοῦτο προσενεγκαμένου Δημητρίου τοῦ Φαληρέως καὶ τὰ περὶ τὴν ἑρμηνείαν ἀκριβῶς πραγματευσαμένου. Ἔτι γὰρ Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, φιλοτιμούμενος ὁ βασιλεὺς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρὸς αὐτὸν γενομένην βιβλιοθήκην πάσαις κατακοσμηῆσαι γραφαῖς, 15 ἠξίωσε καὶ τοὺς Ἱεροσολυμίτας τὰς παρ' αὐτοῖς προφητείας εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον ἑρμηνεῦσαι. Οἱ δὲ ἅτε ἔτι ὑπακούοντες Μακεδόσι, τῶν παρὰ σφίσι εὐδοκίμοτάτων, περὶ τὰς Γραφάς ἐμπείρους καὶ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου εἰδήμονας, ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἐκλεξάμενοι, ἀπέστειλαν αὐτῶ μετὰ καὶ τῶν θείων βιβλίων. Ἐκάστου δὲ ἐν 20 μέρει κατ' ἰδίαν ἐκάστην ἑρμηνεύσαντος προφητείας, συνέπνευσαν αἱ πᾶσαι ἑρμηνεῖαι συναντιβληθεῖσαι καὶ τὰς διανοίας καὶ τὰς λέξεις Θεοῦ γὰρ ἦν θούλημα μεμελετημένον εἰς Ἑλληνικὰς ἀκοάς. Οὐ δὴ ξένον ἐπιπνοία Θεοῦ, τοῦ τὴν προφητείαν δεδωκότος, καὶ τὴν ἑρμηνείαν, οἶονεὶ Ἑλληνικὴν προφητείαν, ἐνεργεῖσθαι· ἐπεὶ κὰν τῇ Ναβουχο- 25 δονόσορ αἰχμαλωσίᾳ διαφθαρεῖσῶν τῶν Γραφῶν, κατὰ τοὺς Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, χρόνους, ἐπίπνους Ἔσδρας ὁ Λευίτης, ὁ ἱερεὺς, γενόμενος, πάσας τὰς παλαιὰς αὐθις ἀνανεούμενος προεφήτευσεν Γραφάς.

Ἀριστόβουλος δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῷ πρὸς τὸν Φιλομήτορα κατὰ 30 λέξιν γράφει· «Κατηκολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλάτων τῇ καθ' ἡμᾶς νομοθεσίᾳ, καὶ φανερός ἐστὶ περιεργασάμενος ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων. Διερμηνήνεται δὲ πρὸ Δημητρίου, ὑφ' ἑτέρου, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου

Ἄβραάμ ὡς τὸν Δαβὶδ εἶναι δεκατέσσερις γενιές, καὶ ἀπὸ τὸν Δαβὶδ ὡς τὴν αἰχμαλωσίαν ἐν τῇ Βαβυλώνᾳ δεκατέσσερις γενιές, καὶ ἀπὸ τῆ μεταφορᾶ ἐν τῇ Βαβυλώνᾳ ὡς τὸν Χριστὸν εἶναι ὅμοια ἄλλες δεκατέσσερις γενιές»²⁸. Εἶναι τρία μυστικὰ διαστήματα, πὺ περιλαμβάνονται σὲ ἕξι ἑβδομάδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΒ'.

Ἡ Ἑλληνικὴ μετάφρασις τῆς Π. Διαθήκης.

Ἔτσι ἂς εἶναι λοιπὸν οἱ διαφορᾶς πὺ ἱστοροῦν πολλοὶ καὶ πὺ ἐκθέσαμεν καὶ ἡμεῖς. Λένε ὅτι οἱ Γραφεῖς ἐρμηνεύθησαν, ὁ νόμος καὶ τὰ προφητικὰ βιβλία ἀπὸ τὴν Ἑβραϊκὴν διάλεκτον ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσᾳ, ἐπὶ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Λάγου ἢ, ὅπως λένε ἄλλοι, ἐπὶ Πτολεμαίου πὺ ἐπονομάσθηκε Φιλάδελφος. Τῇ μέγιστῃ ἐπιμέλειᾳ ἐν τῷ ἐγχείρηματι προσέφερε ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς καὶ φρόντισε γιὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐρμηνείας. Ἐνῶ δηλαδὴ ἀκόμη οἱ Μακεδόνες κατεῖχαν τὴν Ἀσίαν, φιλοδοξῶντας ὁ βασιλεὺς νὰ κοσμήσῃ τὴν βιβλιοθήκην πὺ εἶχε ἀνεγείρει μὲ ὅλα τὰ συγγράμματα, ζήτησε ἀπὸ τοὺς Ἱεροσολυμίτας νὰ ἐρμηνεύσουν τὶς προφητεῖας τοὺς ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσᾳ. Καὶ αὐτοὶ, ἐπειδὴ ἦσαν ἀκόμη ὑπήκοοι τῶν Μακεδόνων, ἐξέλεξαν ἑβδομήντα δύο πρεσβυτέρους ἀπὸ τοὺς πῶ δόκιμους λόγιους πὺ εἶχαν, ἔμπειρους ἐν τῇ Γραφῇ καὶ γνῶστες τῆς ἑλληνικῆς διαλέκτου, καὶ τοὺς ἔστειλαν σ' αὐτὸν μαζὶ μὲ τὰ θεῖα βιβλία. Καὶ ἀφοῦ καθένας τοὺς ἀτομικὰ ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τοῦ ἐρμήνευσε καθεμὶν ἑνὴν προφητείαν, συνέπεσαν ἔπειτα ἀπὸ παραβολὴν μεταξὺ τοὺς ὅλες οἱ ἐρμηνεῖες καὶ ἐν τῇ νοήματι καὶ ἐν τῇ λέξει. Γιατὶ ἦσαν θέλημα Θεοῦ πὺ προοριζόταν γιὰ ἑλληνικὰς ἀκοὰς. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον μὲ τὸ φωτισμὸν τοῦ Θεοῦ, πὺ ἔδωκε τὴν προφητείαν, νὰ γίνεταί ἡ ἐρμηνεία, κατὰ κάποιον τρόπον προφητεῖαν ἑλληνικὴν. Γιατὶ καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἐπειδὴ οἱ Γραφεῖς εἶχαν καταστραφεῖ, ἐν τῇ χρόνῳ τοῦ Ἀρταξέρξε τοῦ βασιλεῖ τῶν Περσῶν, φωτισμένος ὁ Ἔσδρας ὁ λευΐτης, ὁ ἱερέας, προφήτεψε ἀνακαινίζοντας πάλιν ὅλες τὶς παλαιὰς Γραφεῖς.

Ὁ Ἀριστόβουλος ἐν τῷ πρώτῳ ἀπὸ τὰ πρὸς τὸν Φιλομήτορα γράφει ἐν τῇ λέξει· “Ἀκολούθησε πιστὰ καὶ ὁ Πλάτων τῇ δικῇ μας νομοθεσίᾳ καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι ἐξέτασε λεπτομερῶς καθεμὶν τι πὺ λέγεται σ' αὐτήν. Ἐχουν ἐρμηνευτεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Δημήτριον ἀπὸ ἄλλων, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπικράτησιν

28. Ματθ. 1, 17.

καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἐξαγωγήν τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἀπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις, ὥστε εὐδηλον εἶναι, τὸν προειρημένον φιλόσοφον εἰληφέναι 5 πολλά· γέγονε γὰρ πολυμαθῆς· καθὼς καὶ Πυθαγόρας πολλά τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιίαν». Νουμῆνιος δέ, ὁ Πυθαγόρειος φιλόσοφος, ἀντικρυσ γράφει· “Τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωϋσῆς ἀττικίζων;”. Οὗτος ὁ Μωϋσῆς θεολόγος καὶ προφήτης, ὡς δέ τινες, νόμων ἱερῶν ἐρμηνεὺς ἦν. Τὸ γένος αὐτοῦ καὶ τὰ πράξεις καὶ τὸν βίον, 10 ἀξιόπιστοι κηρύσσουσαι αὐταὶ αἱ Γραφαί· λεκτέον δὲ ὅμως καὶ ἡμῖν, ὡς ὅτι μάλιστα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ τῆς ἡλικίας, γεννήσεως καὶ βίου τοῦ Μωϋσέως.

Μωϋσῆς, ἄνωθεν τὸ γένος Χαλδαῖος ὢν, ἐν Αἰγύπτῳ γεννᾶται, τῶν 15 προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Αἴγυπτον μεταναστάντων. Ἑβδόμη γενεᾷ γεννηθεὶς καὶ τραφεὶς βασιλικῶς, περιστάσει κέχρηται τοιαύτη. Εἰς πολανθρωπίαν ἐπιδεδωκότων ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Ἑβραίων, δείσας ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας τὴν ἐκ τοῦ πλήθους ἐπιβουλήν, τῶν γεννωμένων ἐκ τῶν Ἑβραίων κελεύει τὰ μὲν θήλεα τρέφειν αὐτοὺς (ἀσθενὲς γὰρ εἰς πόλεμον γυνή), διαφθεῖρειν δὲ τὰ ἄρρενα, εὐαλκῆ νεότητα ὑφορώμενος. Εὐπατριδὴν δὲ τὸν παῖδα ὄντα τρεῖς 20 ἐφεξῆς κρύπτοντες ἔτρεφον μῆνας οἱ γονεῖς, νικώσης τῆς φυσικῆς εὐνοίας τὴν τυραννικὴν ὠμότητα. Δείσαντες δὲ ὕστερον μὴ συναπόλωνται τῷ παιδί, ἐκ δίδλου τῆς ἐπιχωρίου σκευῆς τι ποιησάμενοι, τὸν παῖδα ἐνθέμενοι, ἐκτιθέασιν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἐλώδους ὄντος. Ἐπετήρει δὲ τὸ ἀποθησόμενον, ἄπωθεν ἐστῶσα, τοῦ παιδὸς ἢ ἀδελφῆς. Ἐνταῦθα ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, συχνῶ χρόνῳ μὴ κυῖσκουσα, τέκνον δὲ ἐπιθυμοῦσα, ἐκείνης ἀφικνεῖται τῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν ποταμόν, λουτροῖς καὶ περιρραντηρίοις χρησομένη· ἐπακούσασα δὲ κλαυθμυρι- 30 ζομένου τοῦ παιδός, κελεύει προσενεχθῆναι αὐτῇ καὶ κατοικτεῖρασα, ἐζήτει τροφόν. Ἐνταῦθα προσδραμοῦσα ἢ ἀδελφῆ τοῦ παιδός, ἔχειν

τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Περσῶν, τόσο τὰ ἔργα πού ἀναφέρονται στήν ἔξοδο τῶν Ἑβραίων, τῶν συμπολιτῶν μας, ἀπό τήν Αἴγυπτο καί ὅλα τὰ λαμπρά γεγονότα καί ἡ κατάκτηση τῆς χώρας καί ἡ ἐξήγηση ὅλης τῆς νομοθεσίας. Ὡστε εἶναι πολὺ φανερό, ὅτι ὁ φιλόσοφος πού ἀναφέραμε ἔχει λάβει πολλὰ, ἔγινε δηλαδή πολυμαθής· ὅπως κι ὁ Πυθαγόρας μετέφερε πολλὰ ἀπὸ τὰ δικά μας στὴ διδασκαλία του. Ὁ Νουμήνιος¹, ὁ Πυθαγόρειος φιλόσοφος, γράφει ἀνεπιφύλακτα: “Τί λοιπὸν εἶναι ὁ Πλάτων, παρὰ Μωϋσῆς πού ἀπτικίζει;”. Αὐτὸς ὁ Μωϋσῆς ἦταν θεολόγος καί προφήτης, καί ὅπως λένε μερικοί, ἑρμηνευτὴς τῶν ἱερῶν νόμων. Τῆ γενιὰ του καί τίς πράξεις του καί τὴ ζωὴ του τὴ διακηρύττουν αὐτὲς οἱ Γραφές πού εἶναι ἀξιόπιστες. Ἄς τὰ ἐκθέσουμε κι ἐμεῖς ὅσο μπορούμε καλύτερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΓ'.

Ἡ ἡλικία, ἡ γέννηση καί ἡ ζωὴ τοῦ Μωϋσῆ.

Ὁ Μωϋσῆς καταγόταν ἀπὸ γενιὰ Χαλδαίων καί γεννήθηκε στήν Αἴγυπτο, ἐπειδὴ οἱ πρόγονοί του ἐξαιτίας πολυχρόνιου λιμοῦ εἶχαν μεταναστεύσει ἀπὸ τὴ Βαβυλώνα στήν Αἴγυπτο. Ἐχοντας γεννηθεῖ κατὰ τὴν ἑβδομὴ γενιὰ, ἀνατράφηκε βασιλικά κάτω ἀπὸ τὰ ἑξῆς περιστατικά. Ἐπειδὴ οἱ Ἑβραῖοι στήν Αἴγυπτο εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ πολὺ, ὁ βασιλιάς τῆς χώρας φοβήθηκε γιὰ ἓνα κακὸ ξέσπασμα τοῦ πλήθους. Γι' αὐτὸ δίνει διαταγὴ τὰ θηλυκὰ παιδιὰ νὰ τὰ μεγαλώνουν οἱ Ἑβραῖοι (γιατὶ ἡ γυναίκα εἶναι ἀδύναμη γιὰ πόλεμο), τὰ ἀγόρια ὅμως νὰ τὰ σκοτώνουν, γιατί θεωροῦσε ὑποπτη μιὰ ἰσχυρὴ νεολαία. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ παιδί εἶχε ὄψη εὐγενῆ, οἱ γονεῖς τὸ ἔκρυβαν τρεῖς συνέχεια μῆνες, καθὼς νικοῦσε ἡ φυσική τους ἀγάπη τὴν σκληρότητα τοῦ τυράννου. Φοβήθηκαν ὅμως ὕστερα μήπως πεθάνουν κι αὐτοὶ μαζί μὲ τὸ παιδί τους, καί πλέκοντας ἓνα καλάθι ἀπὸ τὸ ντόπιο φυτὸ βίβλο, βάζουν μέσα τὸ παιδί καί τὸ ἐκθέτουν κοντὰ στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ, μέσα στὰ ἔλη. Περίμενε ὅμως νὰ δεῖ τί θ' ἀπογίνει ἡ ἀδελφή τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ μακριὰ. Στὸ μέρος αὐτὸ ἡ κόρη τοῦ βασιλιᾶ, ἐπειδὴ γιὰ πολὺ διάστημα δὲν ἔκανε παιδί, πού πολὺ ὥστόσο ἐπιθυμοῦσε, ἔρχεται ἐκείνη τὴν ἡμέρα στὸν ποταμὸ γιὰ νὰ κάνει λουτρὸ καί νὰ πλυθεῖ. Ἀκουσε τὸ κλαυθμύρισμα τοῦ παιδιοῦ καί προστάζει νὰ τῆς τὸ φέρουν· τὸ λυπήθηκε καί ζήτησε παραμὰνα. Τρέχει τότε ἐκεῖ ἡ

1. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀπάμεια τῆς Συρίας. Στὸ ἀποτέλεσμα πού κατέληξε ἔπειτα ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία.

ἔφασκεν Ἑβραίαν γυναῖκα μὴ πρό πολλοῦ τετοκυῖαν, παραστήσειν αὐτῇ τροφόν, εἰ θούλοιο· τῆς δὲ συνθεμένης καὶ δεηθείσης, παρήνευγε τὴν μητέρα τὴν τοῦ παιδὸς τροφὸν ἔσομένην, ὡς τινα ἄλλην οὔσαν, ἐπὶ ρητῶ μισθῶ· εἶτα τίθεται τῷ παιδίῳ ὄνομα ἢ βασιλῆς Μωϋσῆν, ἐτύμωσ, διὰ τὸ ἐξ «ὔδατος» ἀνελέσθαι αὐτό· τὸ γὰρ ὔδαρ «μῶϋ» ὀνομάζουσι Αἰγύπτιοι, εἰς ὃ ἐκτέθειται τεθνηξόμενος. Καὶ γὰρ τοι Μωϋσῆν «τὸν ἀποπνεύσαντα τῷ ὔδατι» προσαγορεύουσι.

Δῆλον οὖν ὡς ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ περιμηθέντι τῷ παιδίῳ οἱ γονεῖς ἔθεντο ὄνομά τι· ἐκαλεῖτο δὲ Ἰωακείμ. Ἔσχεν δὲ καὶ τρίτον ὄνομα ἐν οὐρανῷ μετὰ τὴν ἀνάληψιν, ὡς φασιν οἱ μύσται, Μελχί. Ἐν δὲ ἡλικίᾳ γενόμενος, ἀριθμητικὴν τε καὶ γεωμετρίαν, ρυθμητικὴν (ρυθμικὴν) τε καὶ ἀρμονικὴν, ἔτι τε ἰατρικὴν ἅμα καὶ μουσικὴν παρὰ τοῖς διαπρέπουσιν Αἰγυπτίων ἐδιδάσκετο, καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυται. Τὴν δὲ ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληνας ἐδίδασκον ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς ἂν βασιλικὸν παιδίον, ἧ φησι Φίλων ἐν τῷ «Μωϋσέως Βίῳ». Προσεμάνθανε δὲ τὰ Αἰγυπτίων γράμματα καὶ τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην παρὰ τε Χαλδαίων, παρὰ τε Αἰγυπτίων· ὅθεν ἐν ταῖς Πράξεσι «πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων πεπαιδεῦσθαι» φέρεται. Εὐπόλεμος δὲ ἐν «τῷ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων» «τὸν Μωϋσῆ, φησί, πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γραμματικὴν πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι· καὶ παρὰ Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων». Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φιλοσοφίαν ἀΐξας, ἐπέτεινε τὴν φρόνησιν, τὴν συγγενικὴν καὶ προγονικὴν ζηλώσας παιδείαν, ἄχρι καὶ τὸν Αἰγύπτιον τὸν τῷ Ἑβραίῳ ἀδίκως ἐπιθέμενον πατάξας, ἀποκτεῖναι. Φασὶ δὲ οἱ μύσται λόγῳ μόνῳ ἀναλεῖν τὸν Αἰγύπτιον, ὥσπερ ἀμέλει ὕστερον Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται τοὺς νοσφισαμένους τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ ψευσαμένους, λόγῳ ἀποκτείνας. Ἀρτάπανος γοῦν ἐν τῷ «Περὶ Ἰουδαίων» συγγράμματι ἱστορεῖ «Κατακλεισθέντα εἰς φυλακὴν Μωϋσέα ὑπὸ Νεχεφρέους τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἐπὶ τῷ παραιτεῖσθαι τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἀπολυθῆναι, νύκτωρ ἀνοιχθέντος τοῦ δεσμοτηρίου κατὰ θούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἐξελθόντα, καὶ εἰς τὰ βασίλεια παρελθόντα,

1. Πράξ. 7, 22.

2. Ἄλλη γραφή· «φύσιν ἄξας»· προτιμοῦμε τὴν ἐν τῷ κειμένῳ.

ἀδελφή τοῦ παιδιοῦ καὶ λέγει πῶς εἶναι μιὰ γυναίκα Ἑβραία πού δὲν ἦταν πολὺ πού εἶχε γεννήσει κι ἂν ἤθελε μποροῦσε νὰ τῆς τὴ φέρει σὰν τροφó. Ἐκείνη συγκατατέθηκε καὶ παρεκάλεσε μάλιστα, καὶ ἡ ἀδελφή τότε φέρνει τὴ μητέρα τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ γίνεῖ τροφός, σὰν μιὰ ξένη, μὲ μισθó κανονικό. Ἐπειτα ἡ πριγκήπισσα δίνει στὸ παιδί τὸ ὄνομα Μωϋσῆς, σύμφωνα μὲ τὴν κυριολεκτικὴ σημασία τοῦ ὀνόματος ἐπειδὴ τὸ ἔβγαλε ἀπὸ τὸ νερό, καὶ τὸ νερό οἱ Αἰγύπτιοι τὸ λένε «μῶϋ», τὸ νερό στὸ ὁποῖο εἶχε ἐκτεθεῖ γιὰ νὰ πεθάνει. Καὶ Μωϋσῆ βέβαια ὀνομάζουν «τὸν ἀνασυρμένο ἀπὸ τὸ νερό».

Εἶναι φανερό ὅτι προηγουμένως κατὰ τὴν περιτομὴ τοῦ παιδιοῦ τοῦ εἶχαν βάλει κάποιον ὄνομα, τὸ ὄνομα Ἰωακείμ. Ἔλαβε καὶ τρίτο ὄνομα στὸν οὐρανὸ μετὰ τὴν ἀνάληψή του, ὅπως λένε οἱ μύστες, τὸ ὄνομα Μελχί. Ὅταν ἦρθε στὴν κατάλληλη ἡλικία διδασκόταν ἀπὸ διαπρεπεῖς Αἰγυπτίους ἀριθμητικὴ καὶ γεωμετρία καὶ ρυθμικὴ καὶ ἁρμονικὴ κι ἀκόμα ἱατρικὴ μαζὶ καὶ μουσικὴ. Καὶ ἐπὶ πλέον τὴ φιλοσοφία μὲ σύμβολα πού ἐπιδεικνύουν μὲ τὰ ἱερογλυφικὰ γράμματα. Τὴν ἄλλη ἐγκύκλιο παιδεία τὴ δίδασκαν Ἕλληνες στὴν Αἴγυπτο, ὅπως ἔπρεπε σὲ βασιλοπαῖδι, ὅπως λέγει ὁ Φίλων στὸ *Βίο τοῦ Μωϋσῆ*. Πλούτιζε ὁμως τίς γνώσεις του μὲ τὰ αἰγυπτιακὰ γράμματα καὶ τὴν ἐπιστήμη τῶν οὐρανῶν ἀπὸ Χαλδαίους καὶ Αἰγύπτιους. Γι' αὐτὸ παρουσιάζεται στὶς Πράξεις «νὰ ἔχει μορφωθεῖ μὲ ὅλη τὴ σοφία τῶν Αἰγυπτίων»¹. Ὁ Εὐπόλεμος στὸ βιβλίον του *Περὶ τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας* λέγει, ὅτι «ὁ Μωϋσῆς ἔγινε πρῶτος σοφός, καὶ τὴ γραμματικὴ, δηλαδὴ τὰ γράμματα, πρῶτος τὴν παρέδωσε στοὺς Ἑβραίους. Ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους τὴν παρέλαβαν οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Φοίνικες». Κι ἀφοῦ ρίχθηκε μὲ πολὺ ζῆλο στὴ φιλοσοφία² αὐτῶν, ἐνίσχυσε τὴ φρόνησή του, ἐκδηλώνοντας ὅλο τὸ ζῆλο του γιὰ τὴν παιδεία τῶν ὁμοεθνῶν καὶ τῶν προγόνων του, ὥσπου χτύπησε καὶ σκότωσε τὸν Αἰγύπτιο πού εἶχε ἀδίκῃ ἐπιτεθεῖ στὸν Ἑβραῖο. Οἱ μύστες λένε ὅτι μὲ τὸ λόγο μόνο θανάτωσε τὸν Αἰγύπτιο, ὅπως βέβαια ὕστερα ὁ Πέτρος στὶς Πράξεις παρουσιάζεται νὰ σκοτώνει μὲ τὸν λόγο μόνο ἐκείνους πού ἰδιοποιήθηκαν τὴν ἀξία τοῦ χωραφιοῦ καὶ εἶπαν ψέματα³. Ὁ Ἀρτάπανος στὸ σύγγραμμά του *Περὶ Ἰουδαίων ἱστορεῖ*: «Κλεισμένος στὴ φυλακὴ ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τὸ βασιλιὰ τῆς Αἰγύπτου Νεχεφρῆ»⁴, ἐπειδὴ ζητοῦσε ν' ἀπελευθερωθεῖ ὁ λαὸς ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, ἀφοῦ ἀνοιξε τὴ νύχτα τὸ δεσμοτήριον μὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ, βγήκε καὶ πῆγε στ' ἀνάκτορα γιὰ

3. Πράξ. 5, 1-2 καὶ ἐξῆς.

4. Ἡ μᾶλλον Χενεφρῆ.

ἐπιστῆναι κοιμωμένῳ τῷ βασιλεῖ καὶ ἐξεγεῖραι αὐτόν. Τὸν δέ, καταπλαγέντα τῷ γεγονότι, κελεύσαι τῷ Μωϋσεῖ τὸ τοῦ πέμψαντος εἰπεῖν ὄνομα Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν προσκύναντα πρὸς τὸ οὓς εἰπεῖν· ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα, ἄφωνον πεσεῖν· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως, 5 πάλιν ἀναδιῶναι”. Περὶ δὲ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ Μωϋσέως συνάσεται ἡμῖν καὶ ὁ Ἐζεκίηλος, ὁ τῶν Ἰουδαϊκῶν τραγωδιῶν ποιητής, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ δράματι «Ἐξαγωγή», γράφων ὧδε ἐκ προσώπου Μωϋσέως

10 Ἰδὼν γὰρ ἡμῶν γένναν ἄλις ἠὺξημένην,
 Δόλον καθ’ ἡμῶν πολὺν ἐμηχανήσατο
 Βασιλεὺς Φαραώ· τοὺς μὲν ἐν πλινθεύμασιν
 Οἰκοδομίας τε θάρεσιν αἰκίζων βροτούς,
 Πόλεσί τε πύργους σφῶν ἔκητι δυσμόρων.
 Ἔπειτα κηρύσσει μὲν Ἑβραίων γένει
 15 Τάρσενικὰ ρίπτειν ποταμὸν ἐς βαθύρροον.
 Ἐνταῦθα μήτηρ ἢ τεκοῦσ’ ἔκρουπέ με
 Τρεῖς μῆνας, ὡς ἔφασκεν· οὐ λαθοῦσα δέ,
 Ὑπεξέθηκε, κόσμον ἀμφιθειῖσά μοι,
 Παρ’ ἄκρα ποταμοῦ, λάσιον εἰς ἔλος βαθύ·
 20 Μαριάμ δ’ ἀδελφή μου κατώπτευεν πέλας.
 Κάπειτα θυγάτηρ βασιλέως ἄβραις ὁμοῦ
 Κατῆλθε λουτροῖς χρώτα φαιδρῦναι νέον.
 Ἰδοῦσά μ’ εὐθύς καὶ λαβοῦσ’, ἀνείλετο.
 Ἔγνω δ’ Ἑβραῖον ὄντα· καὶ λέγει τάδε·
 25 Μαριάμ δ’ ἀδελφή, προσδραμοῦσα βασιλίδι,
 Θέλεις τροφὸν σοι παιδί τῷδ’ εὖρω ταχὺ
 Ἐκ τῶν Ἑβραίων; Ἡ δὲ ἐπένευσεν κόρη.
 Μολοῦσα δ’ εἶπε μητρὶ, καὶ παρῆν ταχὺ
 Αὐτῇ τε μήτηρ, καὶ ἔλαβέν μ’ ἐς ἀγκάλας.
 30 Εἶπεν δὲ θυγάτηρ βασιλέως· Τοῦτον, γύναι,
 Τρόφευε, καὶ γὰρ μισθὸν ἀποδώσω σέθεν.
 Ὄνομα δὲ Μωσῆν ὠνόμαξε, τοῦ χάριν
 Ὑγρᾶς ἀνεῖλε ποταμίας ἀπ’ ἠόνος.
 Ἐπεὶ δὲ καιρὸς νηπίων παρῆλθέ μοι,
 35 Ἦγέν με μήτηρ βασιλίδος πρὸς δώματα,

νά βρεῖ τὸ βασιλιᾶ νά κοιμᾶται καὶ νά τὸν ξυπνήσει. Κι αὐτὸς κατάπληκτος ἀπὸ τὸ συμβᾶν, διέταξε τὸν Μωϋσῆ νά πεί τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ πού τὸν ἔστειλε· ἔσκυψε καὶ τοῦ εἶπε στὸ αὐτί. “Ὅταν τὸ ἄκουσε ὁ βασιλιάς ἔπεσε ἄφωνος· τὸν κράτησε ὁμως ὁ Μωυσῆς κι ἐπανῆλθε στὴ ζωή”. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀνατροφή τοῦ Μωϋσῆ θὰ συμφωνήσῃ μαζί μας καὶ ὁ Ἐξεκίηλος, ὁ ποιητὴς τῶν Ἑβραϊκῶν τραγωδιῶν, στὸ δράμα του πού ἐπιγράφεται «Ἐξαγωγή» (Ἐξοδος), γράφοντας τὰ ἑξῆς ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Μωϋσῆ·

“Ὅταν εἶδε τίς γεννήσεις μας νά πληθαίνουν πολύ,
μηχανεύτηκε εἰς βάρος μας φοβερὸ δόλο
ὁ βασιλιάς, ὁ Φαραώ· ἄλλους θνητοὺς στά πλιθιά
γιὰ τίς οἰκοδομὲς ταλαιπωροῦσε μὲ φορτία
κι ἔχτιζε τείχη στίς πόλεις χωρὶς αὐτοὶ νά θέλουν.
Ἔπειτα θγάζει διαταγή γιὰ τὸ γένος τῶν Ἑβραίων
νά ρίχνουν τ’ ἀρσενικά στὸ βαθὺ ποτάμι.
Τότε ἡ μάνα πού μὲ γέννησε μ’ ἔκρυψε
τρεῖς μῆνες, ὅπως ἔλεγε. Καὶ μὴ μπορώντας νά κρυφτεῖ,
μ’ ἐξέθεσε, βάζοντάς μου στολίδια,
στὴν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ, στὸ πυκνόφυτο βαθὺ ἔλος,
ἐνῶ κατασκόπευε ἡ ἀδελφή μου Μαριὰμ ἐκεῖ κοντά.
Κι ἔπειτα ἡ κόρη τοῦ βασιλιᾶ μαζί μὲ τίς βάργιες της
κατέβηκε νά φρεσκάρει μὲ λουτρὸ τὸ νεανικὸ της σῶμα.
Καὶ μόλις μὲ εἶδε, μὲ πῆρε καὶ μὲ σήκωσε.
Κατάλαβε πῶς ἤμουν Ἑβραῖος καὶ λέγει τοῦτα
ἡ Μαριὰμ ἡ ἀδελφή μου τρέχοντας στὴ βασιλοπούλα·
Θέλεις νά σοῦ βρῶ γρήγορα μιὰ τροφὸ γιὰ τὸ παιδί
ἀπὸ τοὺς Ἑβραῖους; Ἐκείνη συγκατένευσε στὴν ἀδελφή μου
καὶ τρέχοντας τὸ εἶπε στὴ μητέρα μου· ἦρθε γρήγορα
ἡ ἴδια ἡ μάνα μου καὶ μὲ πῆρε στὴν ἀγκαλιά της.
Καὶ εἶπε ἡ κόρη τοῦ βασιλιᾶ· Σ’ αὐτόν, γυναίκα,
θὰ γίνεις τροφὸς κι ἐγὼ θὰ σοῦ δώσω μισθό.
Νά τὸν φωνάζεις μὲ τ’ ὄνομα Μωϋσῆ, γιὰ τὸ λόγο ὅτι
μ’ ἀνέσυρε ἀπὸ τὴν ὑγρὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ.
Κι ὅταν πέρασα τὴ νηπιακὴ ἡλικία
μὲ πῆγε ἡ μάνα μου στὰ διαμερίσματα τῆς βασιλοπούλας
κι ὅλα μοῦ τὰ διηγήθηκε καὶ μοῦ τὰ ἐξήγησε,

Ἄπαντα μυθεύσασα καὶ λέξασά μοι,
Γένος πατρῶν καὶ Θεοῦ δωρήματα.

Ἔως μὲν οὖν τὸν παιδὸς εἶχομεν χρόνον,
Τροφαῖσι βασιλικαῖσι καὶ παιδεύμασιν

5 Ἄπανθ' ὑπισχνεῖθ', ὡς ἀπὸ σπλάγχνων ἐών·
Ἐπεὶ δὲ πλήρης κόλπος ἡμερῶν παρῆν,
Ἐξῆλθον οἴκων βασιλικῶν..."

Ἐπειτα τὴν διαμάχην τοῦ τε Ἑβραίου καὶ τοῦ Αἰγυπτίου διηγησάμε-
νος, καὶ τὴν ταφὴν τὴν ἐν τῇ ψάμμῳ τοῦ Αἰγυπτίου, ἐπὶ τῆς ἐτέρας μά-
10 χης φησὶν οὕτως·

"... τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν;

Ὁ δ' εἶπεν· Ἡμῖν τίς σ' ἀπέστειλε κριτὴν,

Ἡ πιστάτην ἐνταῦθα; Μὴ κτείνεις δέ με,

Ὡσπερ τὸν ἐχθρὸς ἄνδρα; Καὶ δείσας ἐγὼ

15 Ἐλεξα· Πῶς ἐγένετο συμφανὲς τόδε;"

Φεύγει δὴ ἐντεῦθεν, καὶ ποιμαίνει πρόβατα, προδιδασκόμενος εἰς
ἡγεμονίαν ποιμενικὴν· προγυμνασία γὰρ βασιλείας, τῷ μέλλοντι τῆς
ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης ἢ ποιμενικῆς, καθάπερ
καὶ τοῖς πολεμικοῖς τῇ φύσει ἢ θηρευτικῇ. Ἄγει δὲ αὐτὸν ἐντεῦθεν ὁ
20 Θεὸς ἐπὶ τὴν τῶν Ἑβραίων στρατηγίαν. Ἐπειτα νουθετοῦνται μὲν
Αἰγύπτιοι πολλάκις ἀσύνετοι, θεαταὶ δὲ Ἑβραῖοι ἐγίνοντο ὡς ἕτεροι
κακῶν ὑπέμενον, ἀκινδύνως ἐκμανθάνοντες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ.
Ἐπεὶ δὲ Αἰγύπτιοι ἀκοῆ μὴ παραδεχόμενοι τὰ τῆς δυνάμεως ἀποτελέ-
σματα, δι' ἀφροσύνην οἱ νῆπιοι ἀπιστοῦντες, τότε, ὡς εἴρηται, ρεχθὲν
25 δέ τε «οἱ νῆπιοι ἔγνωσαν»· ὕστερόν τε ἐξιόντες οἱ Ἑβραῖοι, πολλὴν
λείαν τῶν Αἰγυπτίων ἐκφορήσαντες, ἀπήεσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν,
ὡς οἱ κατήγοροί φασιν (οὐδὲ γὰρ ἀλλοτριῶν αὐτοὺς ἀνέπειθεν ἐπι-
θυμεῖν ὁ Θεός), ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ὡς παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπηρέτη-
σαν τοῖς Αἰγυπτίοις, μισθὸν ἀναγκαῖον κομιζόμενοι, ἔπειτα δὲ καὶ τρό-
30 πον τινὰ ἡμύναντο, ἀντιλυποῦντες, ὡς φιλαργύρους, Αἰγυπτίους τῇ
τῆς λείας ἐκφορῆσει, καθάπερ ἐκεῖνοι τοὺς Ἑβραίους τῇ καταδου-
λώσει· εἴτ' οὖν, ὡς ἐν πολέμῳ φαίη τις τοῦτο γεγονέναι, τὰ τῶν ἐχθρῶν
φέρειν ἡξιῶν νόμῳ τῶν κεκρατηκότων, ὡς κρείττονες ἡττόνων (καὶ
τοῦ πολέμου ἢ αἰτία δικαία. Ἰκέται διὰ λιμὸν Ἑβραῖοι ἦκον πρὸς

τὴν πατρικὴν γενιᾶ μου καὶ τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ.
 “Ὅσο περνοῦσαν τὰ παιδικὰ μου χρόνια
 μὲ βασιλικὴ ἀνατροφή καὶ μαθήματα
 τὰ πάντα μοῦ ὑποσχόταν σὰ νὰ ἦμουν σπλάχνο της.
 Κι ὅταν πιά εἶχε συμπληρωθεῖ ὁ κύκλος τῶν ἡμερῶν
 Βγῆκα ἀπὸ τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο...”.

Ἔπειτα, ἀφοῦ διηγήθηκε τὴ φιλονεικία μεταξὺ τοῦ Ἑβραίου καὶ τοῦ Αἰγυπτίου καὶ τὴν ταφὴ τοῦ Αἰγυπτίου στὴν ἄμμο, γιὰ τὴν ἄλλη μάχη λέγει αὐτός:

“...γιατὶ χτυπᾶς τὸν πιὸ ἀδύνατό σου;
 κι ὁ ἄλλος εἶπε· Ποιὸς σ' ἔστειλε κριτὴ σ' ἐμᾶς
 ἢ ἐπιστάτη ἐδῶ; Μήπως γιὰ νὰ μὲ σκοτώσεις
 ὅπως τὸν χθεσινό; Φοβήθηκα ἐγὼ
 καὶ εἶπα· Πῶς τὸ πράγμα φανερώθηκε;”

Φεύγει λοιπὸν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ βόσκει πρόβατα, προασκούμενος γιὰ τὴν ποιμαντορικὴ του ἡγεμονία. Γιατὶ ἡ ποιμενικὴ εἶναι προγύμναση γιὰ τὴ βασιλεία, γιὰ ὅποιον πρόκειται νὰ ἐπιστατήσῃ στὴν ἡμερώτατη ἀγέλη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως γιὰ τὶς πολεμικὲς φύσεις τὸ κυνήγι. Ἀπὸ ἐδῶ ὁ Θεὸς τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἡγεσία τῶν Ἑβραίων. Στὴ συνέχεια νουθετοῦνται οἱ Αἰγύπτιοι ποὺ στάθηκαν ἀσύνητοι πολλὲς φορές. Οἱ Ἑβραῖοι γίνονταν θεατὲς στὶς συμφορὲς ποὺ πάθαιναν ἄλλοι, μαθαίνοντας ἀκίνδυνα μ' αὐτὰ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Κι ἐπειδὴ οἱ Αἰγύπτιοι δὲν παραδέχονταν ὅσα ἄκουαν γιὰ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ τ' ἀποτελέσματά της, δυσπιστώντας οἱ ἀθλοὶ ἀπὸ ἀνοησία, τότε, ὅπως ἔχει εἰπωθεῖ, «κατενόησαν οἱ ἀνόητοι» αὐτὸ ποὺ εἶχε πιά συμβεῖ. Καὶ τέλος φεύγοντας οἱ Ἑβραῖοι, βγάζοντας μαζί τους πολλὴ λεία ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, ἀναχώρησαν ὄχι ἀπὸ πλεονεξία, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ κατήγοροί τους· γιατί δὲν τοὺς ἔπειθε ὁ Θεὸς νὰ ἐπιθυμοῦν τὰ ξένα, ἀλλὰ πρῶτα παίρνοντας τὸν ἀπαραίτητο μισθὸ γιὰ τὶς ὑπηρεσίες ὅλο τὸν καιρὸ στοὺς Αἰγυπτίους, κι ἔπειτα κατὰ κάποιον τρόπο ἀμύνθηκαν μὲ τὴ σειρὰ τους προκαλώντας λύπες στοὺς φιλάργυρους Αἰγυπτίους μὲ τὴν ἀποκομιδὴ τῆς λείας, ὅπως λυποῦσαν ἐκεῖνοι τοὺς Ἑβραίους μὲ τὴ σκληρὴ ὑποδούλωσή τους. Κι ἔπειτα, τέλος, μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ ὅτι αὐτὸ γινόταν ὅπως σὲ πόλεμο, ἀξιῶνοντας νὰ λάβουν τὰ πράγματα τῶν ἐχθρῶν κατὰ τὸ νόμο τῶν νικητῶν, ὡς ἰσχυροὶ αὐτοὶ ἀπὸ κατώτερους τους (καὶ ἡ αἰτία τοῦ πολέμου ἦταν δίκαιη. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν ἔρθει στοὺς Αἰγυπτίους ὡς ἰκέτες ἐξαιτίας τῆς πείνας, κι ἐκεῖνοι

Αἰγυπτίους, οἱ δέ, τοὺς ξένους καταδουλωσάμενοι, τρόπον αἰχμαλώτων ὑπηρετεῖν ἠνάγκασαν σφίσι, μηδὲ τὸν μισθὸν ἀποδιδόντες) εἶτε, ὡς ἐν εἰρήνῃ, μισθὸν ἔλαβον τὴν λείαν παρὰ ἀκόντων τῶν πολὺν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων, ἀλλὰ ἀποστερούντων.

5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ΄

Περὶ τοῦ ρόλου Μωϋσέως ὡς στρατιωτικοῦ ἡγέτου.

Ἔστιν οὖν ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν προφητικός, νομοθετικός, τακτικός, στρατηγικός, πολιτικός, φιλόσοφος. Ὅπως μὲν οὖν ἦν προφητικός, μετὰ ταῦτα λεχθήσεται, ὅπηνίκα ἂν περὶ προφητείας διαλαμβάνωμεν, 10 τὸ τακτικὸν δὲ μέρος ἂν εἴη τοῦ στρατηγικοῦ, τὸ στρατηγικὸν δὲ τοῦ βασιλικοῦ. Πάλιν τε αὖ τὸ νομοθετικὸν μέρος ἂν εἴη τοῦ βασιλικοῦ, καθάπερ καὶ τὸ δικαστικόν. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ τὸ μὲν θεῖον μέρος ἐστίν, οἷον τὸ κατὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἅγιον Υἱὸν αὐτοῦ, παρ' ὧν τά τε ἀπὸ γῆς ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐκτός, καὶ ἡ τελεία εὐδαιμονία χορηγεῖται. «Αἰτεῖ- 15 σθε» γάρ, φησί, «τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται». Δεύτερον δὲ ἐστὶν εἶδος βασιλείας, μετὰ τὴν ἀκραιφνῶς λογικὴν καὶ θεῖαν διοίκησιν, τὸ μόνον τῷ θυμοειδεῖ τῆς ψυχῆς εἰς βασιλείαν συγχρώμενον, καθ' ὃ εἶδος Ἡρακλῆς μὲν Ἄργους, Ἀλέξανδρος δὲ Μακεδόνων, ἐβασίλευσε. Τρίτον δέ, τὸ ἐνὸς ἐφιέμενον, τοῦ νικῆσαι μόνον καὶ κα- 20 ταστρέψασθαι· τὸ δὲ πρὸς κακὸν ἢ ἀγαθὸν τὴν νίκην ποιεῖσθαι, τῷ τοιούτῳ οὐ πρόσεστιν, ὥς Πέρσαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντες συνεχρήσαντο. Τοῦ γὰρ θυμοῦ τὸ μὲν φιλόνεικον μόνον ἐστίν, αὐτοῦ τοῦ κρατεῖν ἔνεκα τὴν δυναστείαν πεποιημένον, τὸ δὲ φιλόκαλον εἰς καλὴν καταχρωμένης τῆς ψυχῆς τῷ θυμῷ. Τετάρτη δέ, ἡ πασῶν κακίστη, ἢ 25 κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τάττεται βασιλεία, ὡς ἡ Σαρδαναπάλου καὶ τῶν τὸ τέλος ποιουμένων, ταῖς ἐπιθυμίαις ὡς πλεῖστα χαρίζεσθαι. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ, τοῦ τε κατ' ἀρετὴν νικῶντος καὶ τοῦ κατὰ θίαν, ὄργανον τὸ τακτικόν. Ἄλλο δὲ κατ' ἄλλην φύσιν τε καὶ ὕλην ἐν μὲν γε ὄπλοις καὶ τοῖς μαχίμοις ζώοις, δι' ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων, ψυχὴ τὸ τάπτον ἐστὶ 30 καὶ νοῦς ἐν δὲ τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεσιν, ὧν ἐπικρατοῦμεν τῇ ἀρετῇ, λογισμὸς ἐστὶ τὸ τακτικόν, ἐπισφραγιζόμενος ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην μεθ' ὁσιότητος, καὶ γνῶσιν ἀγαθὴν μετ' ἀληθείας, τὸ τέλος εἰς

ἔκαναν δούλους τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ τοὺς ὑπη-ρετοῦν σὰν αἰχμάλωτοι, χωρὶς οὔτε τὸ μισθὸ τους νὰ τοὺς ἀποδίδουν)· εἶτε, ὅπως σὲ εἰρήνῃ, ὡς μισθὸ τους πῆραν τὴ λεία χωρὶς τὴ θέληση ἐκείνων ποὺ δὲν τοὺς τὸν ἀπέδιδαν πολὺ χρόνον, ἀλλὰ τοὺς τὸν στεροῦσαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΔ'.

Πῶς ὁ Μωϋσῆς ἀνέλαβε τὸ ρόλο στρατιωτικοῦ ἡγέτη.

Εἶναι λοιπὸν ὁ Μωϋσῆς προφήτης, νομοθέτης, τακτικός, στρατηγικός, πολιτικός, φιλόσοφος. Πῶς ἦταν προφήτης θὰ τὸ ποῦμε πιὸ κάτω, ὅταν θὰ μιλοῦμε γιὰ τὴν προφητεία· ὅσον ἀφορᾷ τὸ τακτικὸ εἶναι μέρος τοῦ στρατηγικοῦ, κι αὐτὸ μέρος τοῦ βασιλικοῦ. Ἐπίσης καὶ τὸ νομοθετικὸ εἶναι μέρος τοῦ βασιλικοῦ, ὅπως καὶ τὸ δικαστικὸ. Τοῦ βασιλικοῦ ἓνα μέρος εἶναι θεϊκὸ, δηλαδή σύμφωνα μὲ τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἅγιο Υἱὸ του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους χορηγοῦνται τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ ἡ τέλεια εὐδαιμονία· γιὰτὶ λέγει· «Ζητεῖτε τὰ μεγάλα, καὶ θὰ σᾶς προστεθοῦν καὶ τὰ μικρὰ»¹. Τὸ δεύτερο μέρος εἶναι εἶδος βασιλείας, μὲ τὴν καθαρὴ λογικὴ καὶ θεία διοίκηση, καὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιεῖ τὸ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς γιὰ τὴ βασιλεία· σύμφωνα μὲ τὸ εἶδος αὐτὸ βασιλέψαν ὁ Ἡρακλῆς στὸ Ἄργος, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος στοὺς Μακεδόνες. Τρίτο εἶναι τὸ νὰ ἐπιθυμεῖ κανεὶς ἓνα, νὰ νικήσει μόνον καὶ νὰ καταστρέψει· τὸ νὰ θέλει νὰ νικᾷ γιὰ καλὸ ἢ γιὰ κακό, αὐτὸ δὲν ὑπάρχει σ' αὐτόν. Αὐτὸ τὸ χρησιμοποίησαν οἱ Πέρσες ὅταν ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Τοῦ θυμοῦ δηλαδή ἓνα μέρος εἶναι φιλόνηκο μόνον, ποὺ αὐξάνει τὴ δύναμή του γιὰ νὰ κυριαρχεῖ· τὸ ἄλλο ἐπιδιώκει τὸ καλὸ, ὅποτε ἡ ψυχὴ χρησιμοποιεῖ τὸ θυμὸ γιὰ καλὸ. Τέταρτη καὶ χειρότερη ἀπὸ ὅλες κατατάσσεται ἡ σύμφωνη μὲ τὶς ἐπιθυμίες βασιλεία, ὅπως ἡ βασιλεία τοῦ Σαρδανάπαλου καὶ ἐκείνων ποὺ σκοπὸ τους βάζουν νὰ χαρίζουν τὰ πάντα σὲ τὶς ἐπιθυμίες. Ὁργανο τοῦ βασιλικοῦ, ποὺ νικᾷ σύμφωνα μὲ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴ σωματικὴ ρώμη, εἶναι τὸ τακτικὸ, ποὺ διαφοροποιεῖται ἀνάλογα μὲ τὴ φύση καὶ τὴν ὕλη. Στὰ ὅπλα καὶ στὰ μαχητικὰ ζῶα μὲ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα μέσα, ἐκεῖνο ποὺ ὁργανώνει εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς· στὰ πάθη τῆς ψυχῆς, τὰ ὁποῖα ὑποτάσσομε μὲ τὴν ἀρετὴ, τὸ τακτικὸ εἶναι ὁ λογισμὸς ποὺ ἐπισφραγίζει τὴν ἐγκράτεια καὶ τὴ σωφροσύνη μὲ ἀγιότητα καὶ ἐπίσης

1. Ματθ. 6, 33.

εὐσέβειαν ἀναφέρων Θεοῦ· οὕτω γὰρ τῇ ἀρετῇ χρωμένοις φρόνησις ἢ τάττουσά ἐστι, τὰ δὲ θεῖα ἢ σοφία, τὰ ἀνθρώπεια δὲ ἢ πολιτικὴ, σύμπαντα δὲ ἢ βασιλική.

Βασιλεὺς τοίνυν ἐστὶν ὁ ἄρχων κατὰ νόμους, ὁ τὴν τοῦ ἄρχειν ἐκόντων ἐπιστήμην ἔχων, οἷός ἐστιν ὁ Κύριος, τοὺς εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ πιστεύοντος προσιέμενος. Πάντα γὰρ παρέδωκεν ὁ Θεὸς καὶ πάντα ὑπέταξε Χριστῷ, τῷ βασιλεῖ ἡμῶν, «ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνη κάμψη, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς».

10 Ἰδέαις δὲ ἐνέχεται τὸ στρατήγημα τρισίν, ἀσφαλεῖ, παραδόλῳ, καὶ τῷ ἐκ τούτων μικτῷ· συντίθεται δὲ τούτων ἕκαστον ἐκ τριῶν, ἢ διὰ λόγου, ἢ διὰ ἔργων, ἢ καὶ δι' ἀμφοτέρων ἅμα τούτων. Ταῦτα δὲ ὑπάρξει πάντα ἐπιτελεῖν, ἢ πείθοντας, ἢ διαζομένους, ἢ ἀδικοῦντας, ἐν τῷ ἀμύνασθαι, οἷς ἐμπεριέχεται ἢ τὰ δίκαια ποιοῦντας, ἢ ψευδομένους, ἢ ἀλη-

15 θεύοντας, ἢ καὶ τούτων ἅμα τισὶ χρωμένους κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Ταῦτα δὲ σύμπαντα, καὶ τὸ πῶς δεῖ χρῆσθαι τούτων ἐκάστω, παρὰ Μωϋσέως λαβόντες Ἕλληνες, ὠφέληνται. Τύπου δὲ ἔνεκεν, ἑνὸς ἢ καὶ δευτέρου ἐπιμνησθήσομαι παραδείγματος στρατηγικοῦ. Μωϋσῆς, τὸν λαὸν ἐξαγαγὼν, ὑποπτεύσας ἐπιδιώξειν τοὺς Αἰγυπτίους, τὴν ὀλίγην

20 καὶ σύντομον ἀπολιπὼν ὁδόν, ἐπὶ τὴν ἔρημον ἐτρέπετο καὶ νύκτωρ τὰ πολλὰ τῇ πορείᾳ ἐκέχρητο. Ἐτέρα γὰρ ἦν οἰκονομία, καθ' ἣν ἐπαιδεύοντο Ἑβραῖοι, δι' ἐρημίας πολλῆς καὶ χρόνου μακροῦ, εἰς μόνον τὸ πιστεύειν τὸν Θεὸν εἶναι, δι' ὑπομονῆς ἐθιζόμενοι σώφρονος. Τὸ γοῦν στρατήγημα τοῦ Μωϋσέως διδάσκει πρὸ τῶν κινδύνων δεῖν τὰ χρήσι-

25 μα συνιδεῖν, καὶ οὕτως ἐπιβαλεῖν. Ἀμέλει γέγονεν ὅπερ καὶ ὑπώπτευσεν· ἐπεδίωξαν γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐφ' ἵππων καὶ ὀχημάτων, ἀλλ' ἀπώλοντο θάπτον, ραγείσης τῆς θαλάσσης, καὶ σὺν ἵπποις καὶ ἄρμασιν αὐτοὺς κατακλυσάσης, ὡς μηδὲ λείψανον αὐτῶν ἀπολειφθῆναι.

Μετὰ δὲ ταῦτα στύλος πυρὸς ἐπόμενος (ὠδήγει γὰρ ἔμποσθεν 30 αὐτῶν) ἤγε νύκτωρ τοὺς Ἑβραίους δι' ἀβάτου, ἐν πόνοις καὶ ὁδοιπορίαις εἰς τε ἀνδρείαν, εἰς τε καρτερίαν γυμνάζων καὶ συμβιδάζων αὐτούς,

τὴν ἀγαθὴν γνῶσιν μὲ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸ σκοπὸν τῆς βάζει τὸν σεβασμὸν τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι λοιπὸν γιὰ τοὺς ἐνάρετους αὐτὴ ποὺ βάζει σὲ τάξιν εἶναι ἡ φρόνησις· σὰ θεῖα πράγματα ἢ σοφία, σὰ ἀνθρώπινα ἢ πολιτικὴ, ἐνῶ σὲ ὅλα ἡ γνῶσις τῆς βασιλείας.

Βασιλιάς λοιπὸν εἶναι ὁποῖος ἄρχει σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους, ὁποῖος κατέχει τὴν ἐπιστήμην νὰ ἄρχει σὲ ἀνθρώπους ποὺ τὸ ἐπιθυμοῦν. Τέτοιος εἶναι ὁ Κύριος ποὺ δέχεται ὅσους πιστεύουν σ' αὐτὸν μὲ τὴ χάριν του. Γιατὶ ὁ Θεὸς παρέδωσε τὰ πάντα καὶ ὑπέταξε τὰ πάντα στὸν Χριστὸ, τὸν βασιλιά μας, «μὲ σκοπὸν σὲ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ νὰ γονατίσει κάθε δημιουργία ἀπὸ τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ ὑποχθόνια, καὶ κάθε γλώσσα νὰ ὁμολογήσει, ὅτι Κύριος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, γιὰ νὰ δοξάζεται ἔτσι ὁ Θεός»². Ἡ τέχνη τοῦ στρατηγοῦ περικλείει τρεῖς ἰδέες· ἀσφάλεια, τόλμη καὶ μίξις τῶν δύο. Κάθε μὲ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἰδέες ἐκδηλώνεται ἀπὸ τρία, ἢ μὲ λόγον ἢ μὲ ἔργα ἢ καὶ μὲ τὰ δύο. Αὐτὰ θὰ μπορέσει νὰ τὰ πραγματοποιήσῃ ὅλα ἢ μὲ τὴν πειθὴν, ἢ μὲ τὴν βίαν, ἢ μὲ ἀδικίαν, κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν ἐκείνων ποὺ πρέπει· ἢ κἀνοντας τὰ δίκαια, ἢ λέγοντας ψέματα, ἢ λέγοντας τὴν ἀλήθειαν, ἢ χρησιμοποιώντας κάποιαν ἀπὸ αὐτὰ ταυτόχρονα. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο χρήσης τοὺς ἐπωφελήθησαν οἱ Ἕλληνες παίρνοντάς τα ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ. Γιὰ διασαφήνισιν τοῦ πράγματος, θὰ μνημονεύσω ἓνα ἢ δύο παραδείγματα στρατηγικῆς. Ὅταν ὁ Μωϋσῆς ἔβγαλε τὸ λαὸν, ἐπειδὴ ὑποπτεύθηκε ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι θὰ τοὺς καταδίωκον, παρακάμπτοντας τὸ μικρὸν καὶ σύντομον δρόμον, βάδισε στὴν ἔρημον, καὶ τὶς πιὸ πολλὰς φορὰς ἢ πορεία γινόνταν τὴ νύχταν. Ἦταν καὶ αὐτὴ μὲ ἄλλη οἰκονομία, μὲ τὴν ὁποία ἀσκοῦνταν οἱ Ἑβραῖοι μὲ τὴν πολλὴν ἔρημιάν καὶ τὸ μακρὸν χρόνον, νὰ στέκονται μόνο στὴν πίστη τοὺς στὸν Θεόν, ἐπιζόμενοι σ' αὐτὸ μὲ φρόνιμον ὑπομονήν. Τὸ στρατήγημα αὐτὸ τοῦ Μωϋσῆ διδάσκει, ὅτι μπροστὰ στοὺς κινδύνους πρέπει νὰ διακρίνει κανεὶς τὰ χρήσιμα, καὶ ἔτσι νὰ προχωρεῖ στὴν ἀντιμετώπισίν τους. Καὶ ἐγίνετο ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ εἶχε ὑποπτευθεῖ. Τοὺς καταδίωξαν οἱ Αἰγύπτιοι μὲ ἄλογα καὶ ἄρματα, ἀλλὰ καταστράφηκαν γρηγορώτερα, ὅταν σχίστηκε ἡ θάλασσα καὶ τοὺς κατέκλυσε μαζί μὲ τ' ἄλογα καὶ ἄρματα, ὥστε νὰ μὴ μείνει οὔτε ἵχνος τους.

Ἔπειτα ἓνας φωτεινὸς στύλος ποὺ τοὺς συνόδευε (πήγαινε μπροστὰ ὁδηγώντας τους) περνοῦσε τὴ νύχταν τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ ἀπάτητα μέρη μὲ κόπους καὶ πεζοπορίες. γυμνάζοντάς τους καὶ παιδεύοντάς τους στὴν

ἵνα καὶ χρηστὰ τὰ τῆς χώρας μετὰ τὴν πείραν τῶν δοκούντων δεινῶν φανῆ, εἰς ἣν ἐξ ἀνοδίας παρέπεμπεν αὐτούς. Ναὶ μὴν καὶ τοὺς πολεμίους, τοὺς τῆς χώρας προκαθεζομένους, τροπωσάμενος, ἀπέκτεινεν, ἐξ ἐρήμου καὶ τραχείας ὁδοῦ (τοιαύτη γὰρ ἡ ἀρετὴ τοῦ στρατηγικοῦ) ἐπιθέμενος αὐτοῖς. Ἐμπειρίας γὰρ καὶ στρατηγίας ἔργον ἦν τὸ τὴν χώραν τῶν πολεμίων λαθεῖν. Τοῦτο συνιδῶν Μιλτιάδης, ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγός, ὁ τῆ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ νικήσας τοὺς Πέρσας, ἐμμήσατο τόνδε τὸν τρόπον ἤγαγε τοὺς Ἀθηναίους νύκτωρ, δι' ἀνοδίας βαδίσας, καὶ πλανήσας τοὺς τηροῦντας αὐτὸν τῶν βαρβάρων· ὁ γὰρ Ἰππίας, ὁ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάς, ἐπήγαγε τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ τοὺς ἐπικαίρους τῶν τόπων προκαταλαβόμενος ἐφύλαττε, διὰ τὸ τῆς χώρας ἔχειν τὴν ἐμπειρίαν. Ἔργον μὲν οὖν ἦν τὸν Ἰππίαν λαθεῖν ὅθεν εἰκότως ὁ Μιλτιάδης συγχρησάμενος ἀνοδία τε, καὶ νυκτὶ ἐπιθέμενος τοῖς Πέρσας, ὧν Δάτις ἠγεῖτο, κατῶρθωσεν. Ἀλλὰ καὶ Θρασυβούλω τοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ Φυλῆς καταγαγόντι καὶ βουλομένῳ λαθεῖν στύλος ὁδηγὸς γίνεται διὰ τῶν ἀτριβῶν ἰόντι· τῷ Θρασυβούλω νύκτωρ, ἀσελήνου καὶ δυσχεμερίου τοῦ καταστήματος γεγονότος, πῦρ ἔωρᾶτο προηγούμενον, ὅπερ αὐτοὺς ἀπταισίτως προπέμψαν, κατὰ τὴν Μουνυχίαν ἐξέλιπεν· ἔνθα νῦν ὁ τῆς Φωσφόρου βωμὸς ἐστι.

15 Πιστὰ τοίνυν τὰ ἡμέτερα κἂν ἐντεῦθεν γενέσθω τοῖς Ἕλλησιν ὅτι ἄρα δυνατὸν τῷ παντοκράτορι Θεῷ, προηγεῖσθαι ποιῆσαι τοῖς Ἑβραίοις νύκτωρ στύλον πῦρός, τὸν καὶ καθηγησάμενον αὐτοῖς τῆς ὁδοῦ. Λέγεται δὲ καὶ ἐν χρησμῷ τινι·

“Στύλος Θεβαίοισι Διώνυσσος πολυγηθῆς”,

20 ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορίας. Ἀλλὰ καὶ Εὐριπίδης ἐν «Ἀντιόπη» φησὶν·

“... Ἐνδον δὲ θαλάμοις βουκόλον

Κομῶντα κισσῷ, στύλον Εὐΐτου Θεοῦ”.

Σημαίνει δὲ ὁ στύλος τὸ ἀνεικόνιστον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πεφωτισμένος 25 στύλος, πρὸς τῷ τὸ ἀνεικόνιστον σημαίνει, δηλοῖ τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρεπτον αὐτοῦ φῶς καὶ ἀσχημάτιστον. Πρὶν γοῦν ἀκριβωθῆναι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας ἰστάντες οἱ παλαιοί,

ἀνδρεία καὶ στήν καρτερικότητα, γιὰ νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι ἦταν καλή ἡ χώρα, ἔπειτα ἀπὸ τὴ δοκιμὴ τῶν νομιζόμενων δεινῶν, ὅπου τοὺς ὀδηγοῦσε ἀπὸ τοὺς ἀπάτητους δρόμους. Καὶ βέβαια καὶ τοὺς ἐχθρούς τους, πὺν ὑπεράσπιζαν τὴ χώρα, τοὺς ἔτρεψε σὲ φυγὴ καὶ τοὺς σκότωσε, προσβάλλοντάς τους ἀπὸ ἔρημο καὶ τραχὺ δρόμο (γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρετὴ τοῦ στρατηγοῦ). Καὶ πράγματι ἦταν ἀποτέλεσμα ἐμπειρίας καὶ στρατηγικῆ τέχνης ἡ κατάλειψη τῆς χώρας τῶν ἐχθρῶν. Αὐτὸ εἶχε ἀντιληφθεῖ ὁ Μιλτιάδης, ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ὁ νικητὴς τῶν Περσῶν στὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα, καὶ προτίμησε τὸν ἑξῆς τρόπο· ὀδήγησε τὴ νύχτα τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ μέρος χωρὶς δρόμο, ἀφοῦ παραπλάνησε τοὺς βαρβάρους πὺν τὸν παρακολουθοῦσαν. Γιατὶ ὁ Ἴππίας, ὁ ἀποστάτης τῆς Ἀθήνας, εἶχε ὀδηγήσει τοὺς βαρβάρους στὴν Ἀττικὴ, καὶ προκατέλαβε καὶ φύλαγε τὶς ἐπίκαιρες θέσεις, ἐπειδὴ γνώριζε τὴ χώρα. Ἡ δυσκολία ἦταν νὰ μὴν πάρει εἶδηση ὁ Ἴππίας. Γι' αὐτὸ δικαιολογημένα ὁ Μιλτιάδης στὴν ἐπίθεσή του κατὰ τῶν Περσῶν, πὺν ὀδηγοῦσε ὁ Δάτις, χρησιμοποίησε ἀπάτητα μέρη καὶ τὴ νύχτα πέτυχε στὴ μάχη μαζί μ' ἐκείνους πὺν εἶχε τὴν ἠγεσία τους. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ Θρασύβουλο, ὅταν ὀδηγοῦσε τοὺς ἐξόριστους τοῦ ἀπὸ τὴ Φυλὴ καὶ ἠθέλε νὰ περάσει ἀπαρατήρητος, γίνεται ὀδηγὸς τοῦ ἑνασ στύλος, ὅταν περνοῦσε ἀπὸ ἀπάτητα μέρη, τὴ νύχτα, δίχως σελῆνη καὶ μὲ χειμωνιάτικο οὐρανὸ· ἔβλεπαν μιὰ φλόγα νὰ προσηγεῖται, πὺν, ἀφοῦ τοὺς ὀδήγησε ἀλάθητα, κατὰ τὴ Μουνυχία χάθηκε, ὅπου τῶρα εἶναι ὁ βωμὸς τῆς Φωσφόρου. Ἔστω λοιπὸν κι ἀπὸ αὐτὰ ἃς γίνουν ἀξιόπιστα τὰ δικά μας στοὺς Ἕλληνας· ὅτι δηλαδὴ εἶναι δυνατὸ στὸν παντοκράτορα Θεὸ νὰ κάνει νὰ προσηγεῖται στοὺς Ἑβραίους νύχτα ἑνασ στύλος πύρινος, πὺν τοὺς ἔδειχνε τὸ δρόμο. Καὶ σὲ κάποιον χρησμὸ λέγεται·

“Στύλος γιὰ τοὺς Θηβαίους ὁ Διόνυσος ὁ πολύχαρος”,
ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν Ἑβραίων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐριπίδης, λέγει στὴν Ἀντιόπη·

“... Μέσα στοὺς θαλάμους ἑνα βοῖδοβοσκὸ
στεφανωμένο μὲ κισσὸ, στύλο τοῦ Εὐΐου Θεοῦ”.

Ὁ στύλος σημαίνει τὸ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἰκονίζεται. Ὁ φωτισμένος στύλος ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σημασία τοῦ ἀνεικόνιστου, δηλώνει τὴ σταθερότητα καὶ τὴ μονιμότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀμετάβλητο φῶς πὺν δὲν παίρνει συγκεκριμένη μορφή. Προτοῦ βρεθοῦν λοιπὸν οἱ ἀκριβεῖς ἀναλογίες τῶν ἀγαλιμά-

ἔσεβον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ Θεοῦ. Γράφει γοῦν ὁ τὴν «Φορωνίδα» ποιήσας·

“Καλλιθόη κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης

Ἡρῆς Ἀργείης, ἢ στέμμασι καὶ θυσάνοισι

5 Πρώτη ἐκόσμησεν περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τὴν Εὐρωπαϊαν ποιήσας ἱστορεῖ τὸ ἐν Δελφοῖς ἄγαλμα Ἀπόλλωνος κίονα εἶναι διὰ τῶνδε·

“Ὀφρα Θεῶ δεκάτην ἀκροθίνιά τε κρεμάσαιμεν

Σταθμῶν ἐκ ζαθέων καὶ κίονος ὑψηλοῖο”.

10 Ἀπόλλων μὲν τοι, μυστικῶς κατὰ «στέρησιν τῶν πολλῶν» νοούμενος, ὁ εἷς ἐστὶ Θεός. Ἄλλ’ οὖν τὸ πῦρ ἐκεῖνο τὸ εἰκὸς στύλω, καὶ πῦρ τὸ δι’ ἀδάτου, σύμβολόν ἐστι φωτὸς ἀγίου, τοῦ διαβαίνοντος ἐκ γῆς, καὶ ἀνατρέχοντος αὐθις εἰς οὐρανὸν διὰ τοῦ ξύλου, δι’ οὗ καὶ τὸ βλέπειν ἡμῖν νοητῶς δεδῶρηται.

15

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ’

Περὶ μιμήσεως τῶν νόμων Μωϋσέως ὑπὸ Πλάτωνος.

Πλάτων δὲ ὁ φιλόσοφος, ἐκ τῶν Μωϋσέως τὰ περὶ τὴν νομοθεσίαν ὠφεληθεὶς, ἐπετίμησε μὲν τῇ Μίνως καὶ Λυκούργου πολιτεία, πρὸς ἀνδρείαν μόνην ἀποβλεπομέναις, ἐπήνεσε δέ, ὡς σεμνοτέραν, τὴν ἐν τι
20 λέγουσαν, καὶ πρὸς δόγμα ἐν νεύουσιν αἰεὶ· καὶ γὰρ ἰσχυρὴ καὶ σεμνό-
τητι καὶ φρονήσει πρέπειν ἂν μᾶλλον φιλοσοφεῖν ἡμᾶς λέγει, πρὸς τὸ
ἀξίωμα τοῦ οὐρανοῦ ἀμετανοήτως χρωμένους γνώμη τῇ αὐτῇ καὶ περὶ
τῶν αὐτῶν. Ἄρα οὖν τὰ κατὰ τὸν Νόμον ἐρμηνεύει, πρὸς ἓνα Θεὸν ἀ-
φορᾶν καὶ δικαιοπραγεῖν ἐντελλόμενος. Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δύο εἶδη λέ-
25 γει· τὸ μὲν νομικόν, τὸ δὲ πολιτικόν, ὁμωνύμως ὠνομασμένον. Καὶ πο-
λιτικὸν μὲν κυρίως αἰνίττεται τὸν Δημιουργὸν ἐν τῷ ὁμωνύμῳ διβλίῳ,
τούς τε εἰς αὐτὸν ἀφορῶντας καὶ βιοῦντας ἐνεργῶς καὶ δικαίως σὺν
καὶ τῇ θεωρίᾳ, καὶ αὐτοὺς πολιτικούς ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἐπίσης τῷ νο-
μικῷ κεκλημένον πολιτικὸν εἰς τε κοσμικὴν μεγαλόνοϊαν διαιρεῖ, εἰς τε
30 ἰδιωτικὴν σύνταξιν, ἣν κοσμιότητα, καὶ ἁρμονίαν, καὶ σωφροσύνην
ὠνόμασεν, ὅταν ἄρχοντες μὲν πρέπωσι τοῖς ἀρχομένοις, πειθήνιοι δὲ οἱ
ἀρχόμενοι τοῖς ἀρχουσι γίνωνται· ὅπερ ἢ κατὰ Μωϋσέα πραγματεία
διὰ σπουδῆς ἔχει γενέσθαι. Ἔτι τὸ μὲν νομικὸν πρὸς γενέσεως εἶναι, τὸ

των, οἱ παλαιοὶ ἔστηναν κίονες καὶ τοὺς προσκυνοῦσαν σὰν ἀγάλματα θεῶν. Γράφει λοιπὸν ὁ ποιητὴς τῆς Φορωνίδας·

“Ἡ Καλλιθόη ἢ κλεισάρισσα τῆς Ὀλύμπιας βασίλισσας τῆς Ἥρας τῆς Ἀργείας, πού με στέμματα καὶ θυσάνους στόλισε πρώτη ὀλόγυρα τὸν ψηλὸ κίονα τῆς βασίλισσας”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ποιητὴς τῆς *Εὐρωπίας* ἱστορεῖ τὸ ἀγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα στοὺς Δελφοὺς ὅτι εἶναι κίονας, μετὰ ἐξῆς·

“Γιὰ ν’ ἀναρτήσομε τὸ δέκατο ἀπὸ τοὺς πρώτους καρπούς ἀπὸ τίς θεϊκὲς βάσεις καὶ τὸν ψηλὸ κίονα”.

Ὁ Ἀπόλλωνας βέβαια, ἐννοούμενος μυστικὰ «κατὰ στέρηση τῶν πολλῶν», εἶναι ὁ ἕνας Θεός. Ἡ φωτιά ὅμως ἐκείνη πού ἔμοιαζε μετὰ στύλο καὶ μετὰ τὴν φωτιά τῆς ἐρημιάς, εἶναι σύμβολο τοῦ ἁγίου φωτός, πού περνᾷ ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἀνεβαίνει πάλι στὸν οὐρανὸ μέσω τοῦ ξύλου τοῦ σταυροῦ καὶ μετὰ τὸ ὅποιο φῶς μᾶς ἔχει δωρηθεῖ καὶ ἡ νοητὴ ὄραση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΕ΄.

Πῶς ὁ Πλάτων μιμήθηκε στοὺς Νόμους τοῦ τὸν Μωϋσῆ.

Ὁ φιλόσοφος Πλάτωνας ἐπωφελήθηκε ἀπὸ ὅσα νομοθετεῖ ὁ Μωϋσῆς καὶ ἐνῶ ἐπέκρινε τὴν πολιτεία τοῦ Μίνωα καὶ τοῦ Λυκούργου, ἐπειδὴ ἀπέβλεπαν στὴν ἀνδρεία μόνον, ἐπαίνεσε ὡς πιὸ σπουδαία ἐκείνη πού μιλάει γιὰ ἕνα καὶ πάντοτε κλίνει πρὸς ἕνα δόγμα. Γιατί πρέπει, λέγει, μᾶλλον νὰ φιλοσοφοῦμε μετὰ δύναμη καὶ σεμνότητα καὶ φρόνηση, χρησιμοποιώντας γιὰ τὴν καταξίωσή μας στοὺς οὐρανοὺς ἀμετάκλητοι τὴν ἴδια γνώμη γιὰ τὰ ἴδια πράγματα. Ἄρα λοιπὸν ἐρμηνεύει τὸν Μωσαϊκὸ Νόμον καὶ παραγγέλλει ν’ ἀποβλέπομε σ’ ἕνα Θεὸ καὶ νὰ ἐνεργοῦμε μετὰ δικαιοσύνη. Τὸ πολιτικὸ λέγει ὅτι ἔχει δύο εἴδη· τὸ ἕνα νομικὸ, ἐνῶ τὸ ἄλλο καὶ αὐτὸ πολιτικὸ κατὰ ὁμωνυμία. Καὶ ὡς πολιτικὸ κυρίως ὑπαινίσσεται τὸν Δημοουργό, στὸ ὁμώνυμο βιβλίον του, καὶ αὐτοὶ πού ἀποβλέπουν σ’ αὐτὸν καὶ ζοῦν ἐνεργὰ καὶ δίκαια χωρὶς νὰ παραλείπουν τὴ θεωρία, τοὺς ὀνομάζει καὶ αὐτοὺς πολιτικούς, καὶ τὸ μέρος πού ὀνομάζεται πολιτικὸ ἐξίσου μετὰ τὸ νομικὸ τὸ διαιρεῖ στὴν κοσμικὴ μεγαλωσύνη τοῦ νοῦ καὶ στὴν ἰδιωτικὴ τάξη, πού τὴν ὀνόμασε κοσμιότητα, καὶ ἁρμονία, καὶ σωφροσύνη, ὅταν οἱ ἄρχοντες εἶναι κατάλληλοι γιὰ ἐκείνους πού ἄρχονται καὶ οἱ ἀρχόμενοι πείθονται στοὺς ἄρχοντες, πράγματα πού φροντίζουν καὶ ἐπιδιώκουν νὰ γίνονται τὰ γραπτὰ τοῦ Μωϋσῆ. Ἀκόμα διδαγμένος ὁ Πλάτων ὅτι τὸ

πολιτικὸν δὲ πρὸς φιλίας καὶ ὁμοιοῖας, ὁ Πλάτων ὠφελῆθεις, τοῖς μὲν «Νόμοις» τὸν φιλόσοφον τὸν ἐν τῇ «Ἐπινομίδι» συνέταξε, τὸν τὴν διέξοδον πάσης γενέσεως, τῆς διὰ τῶν πλανωμένων, εἰδότα· φιλόσοφον δὲ ἄλλον τὸν «Τίμαιον», ὄντα ἀστρονομικὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς ἐκείνων 5 φορᾶς, συμπαθείας τε καὶ κοινωνίας τῆς πρὸς ἄλληλα, ἐπομένους «τῇ Πολιτείᾳ» συνάπτει· ἔπειτα τέλος γάρ, οἶμαι, τοῦ τε πολιτικοῦ, τοῦ τε κατὰ νόμον διοῦντος ἢ θεωρία· ἀναγκαῖον γοῦν τὸ πολιτεύεσθαι ὀρθῶς, ἄριστον δὲ τὸ φιλοσοφεῖν. Ὁ γὰρ νοῦν ἔχων πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς γνῶσιν συντείνας, διώσειε, κατευθύνας μὲν τὸν βίον ἔργοις ἀγαθοῖς, 10 ἀτιμάσας δὲ τὰ ἐναντία, τὰ τε πρὸς ἀλήθειαν συλλαμβανόμενα μεθέπων μαθήματα. Νόμος δέ ἐστιν οὐ τὰ νομιζόμενα (οὐδὲ γὰρ τὰ ὀρώμενα ὄρασις), οὐδὲ δόξα πᾶσα (οὐ γὰρ καὶ ἡ πονηρά), ἀλλὰ νόμος ἐστὶ χρηστὴ δόξα, χρηστὴ δὲ ἡ ἀληθής, ἀληθής δὲ ἡ «τὸ ὄν» εὐρίσκουσα, καὶ τούτου τυγχάνουσα. «Ὁ ὢν δὲ ἔξαπέσταλκέ με», φησὶν ὁ Μωϋσῆς 15 Ἡ τινες ἀκολούθως, δηλονότι τῇ χρηστῇ δόξῃ, λόγον ὀρθὸν τὸν νόμον ἔφασαν· προστακτικὸν μὲν, ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δέ, ὢν οὐ ποιητέον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ΄.

Εὐλόγως Μωϋσῆς θεῖος νομοθέτης προσαγορεύεται, εἰ καὶ 20 ἐλάττων Χριστοῦ, ἀλλὰ μετὰ μείζονος δυνάμεως ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων νομοθετῶν Μίνως καὶ Λυκούργου.

Ὅθεν ὁ νόμος εἰκότως εἴρηται διὰ Μωϋσέως δεδύσθαι, κανῶν τυγχάνων δικαίων τε καὶ ἀδίκων· καὶ τοῦτον κυρίως θεσμόν ἂν εἴποιμεν, τὸν ὑπὸ Θεοῦ διὰ Μωϋσέως παραδεδομένον. Ἔχει γοῦν τὴν ἀγω- 25 γὴν εἰς τὸ Θεῖον. Λέγει δὲ καὶ ὁ Παῦλος «Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἄχρις ἂν ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται». Εἶτα οἶονεὶ ἐπεξηγούμενος τὴν διάνοιαν, ἐπιφέρει· «Πρὸ τοῦ δὲ ἐλθεῖν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι», φόβῳ δηλαδή ἀπὸ ἁμαρτιῶν, «εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθήσονται· ὥστε ὁ νόμος παιδα- 30 γωγὸς ἡμῶν ἐγένετο εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν». Ὁ νο-

1. Ἐξ. 3, 14.

2. Συνήθως ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ θεὸς ὁ θεῖος νόμος.

νομικὸ ἀποβλέπει στὴ γένεση τῆς κατοικίας, ἐνῶ τὸ πολιτικὸ στὴ φιλία καὶ στὴν ὁμόνοια, μὲ τοὺς νόμους του συνέδεσε τὸν φιλόσοφο τῆς Ἐπινομίδας, πού εἶναι γνώστης τῆς διαδικασίας κάθε γένεσης μέσω τῶν πλανητῶν. Καὶ ἕναν ἄλλο φιλόσοφο ἔπειτα, τὸν Τίμαιο, πού εἶναι ἀστρονομικὸς ἐπιστήμων καὶ θεωρητικὸς τῆς φορᾶς ἐκείνων, τῆς μεταξύ τους συμπάθειας καὶ κοινωνίας, τὸν συνάπτει μὲ τὴν *Πολιτεία* γιατί εἶναι τέλος, νομίζω, τόσο τοῦ πολιτικοῦ, ὅσο καὶ ἐκείνου πού ζεῖ σύμφωνα μὲ τὸν νόμο, ἢ θεωρία. Εἶναι ἀναγκαῖο λοιπὸν νὰ ζοῦμε ὀρθὰ ὡς πολίτες καὶ ἄριστο τὸ νὰ φιλοσοφοῦμε. Ὅποιος ἔχει νοῦ, συντείνοντας ὅλες τίς δυνάμεις του γιὰ τὴ γνώση, θὰ ζήσει, κατευθύνοντας τὸ βίον του μὲ ἔργα ἀγαθὰ, καὶ περιφρονώντας τὰ ἀντίθετα, θὰ ἀκολουθεῖ τὰ μαθήματα πού συμβάλλουν στὴν ἀλήθεια. Καὶ νόμος εἶναι ὄχι ὅσα νομίζουμε (ὅπως δὲν εἶναι ὄραση ὅσα δὲν εἶναι ὄρατά), οὔτε ἢ κάθε δοξασία (γιατί δὲν εἶναι καὶ ἢ κακὴ), ἀλλὰ νόμος εἶναι ἢ χρηστὴ δόξα, χρηστὴ πάλι εἶναι ἢ ἀληθινή, καὶ ἀληθινὴ εἶναι ἐκείνη πού βρίσκει τὸ ὄν (αὐτὸ πού ὑπάρχει) καὶ τὸ ἐπιτυγχάνει. «Ὁ ὢν (αὐτὸς πού ὑπάρχει) μ' ἔχει στείλει»¹, λέγει ὁ Μωϋσῆς. Καὶ σύμφωνα μ' αὐτήν, δηλαδή τὴ χρηστὴ γνώμη, εἶπαν ὠρισμένοι τὸ νόμο ὀρθὸ λόγο, πού προστάζει γι' αὐτὰ πού πρέπει νὰ γίνονται, καὶ ἀπαγορεύει ἐκεῖνα πού δὲν πρέπει νὰ γίνονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΣΤ'.

Ὅρθα λέγεται ὁ Μωϋσῆς θεῖος νομοθέτης, ἂν καὶ κατώτερος ἀπὸ τὸν Χριστό, ἀλλὰ μὲ μεγαλύτερη δύναμη ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας νομοθέτες Μίνωα καὶ Λυκοῦργο.

Γι' αὐτὸ εὐλόγα λέγεται ὅτι ὁ νόμος ἔχει δοθεῖ ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ καὶ εἶναι κανόνας γιὰ τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα καὶ αὐτὸν κυρίως μπορούμε νὰ τὸν ποῦμε θεσμό², αὐτὸν πού παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Μωϋσῆ. Ὁδηγεῖ λοιπὸν στὸ Θεῖο. Καὶ ὁ Παῦλος λέγει· «Ὁ Νόμος δόθηκε ἐξαιτίας τῶν παραβάσεων, μέχρι πού νὰ ῥθει ὁ ἀπόγονος τῆς ὑποσχέσεως»³. Κι' ἔπειτα ἐπεξηγώντας κατὰ κάποιον τρόπο τὸ νόημα αὐτῶν, προσθέτει· «Πρὶν ἔρθει ὁ Χριστὸς μᾶς φρουροῦσε ὁ νόμος, σὰν τοὺς φυλακισμένους», ἀπὸ φόβο δηλαδή τῶν ἁμαρτιῶν, «ὥσπου νὰ φανερωθεῖ ἢ μελλοντικὴ πίστη μας. Ὁ νόμος λοιπὸν ἦταν παιδαγωγὸς μας ὀδηγώντας μας στὸν Χριστό, γιὰ νὰ ἐπιτύχομε τὴ δικαίωση ἀπὸ τὴν πίστη μας»⁴. Ὁ νομο-

3. Γαλ. 3, 19.

4. Γαλ. 3, 23-24.

μοθετικός δέ ἐστὶν ὁ τὸ προσῆκον ἐκάστω μέρει τῆς ψυχῆς καὶ τοῖς τούτων ἔργοις ἀπονέμων. Μωϋσῆς δέ, συνελόντι εἰπεῖν, νόμος ἔμψυχος ἦν, τῷ χρηστῷ Λόγῳ κυβερνώμενος. Πολιτείαν γοῦν διηκόνησεν ἀγαθὴν, ἣ δέ ἐστὶ τροφή ἀνθρώπων καλὴ κατὰ κοινωνίαν. Αὐτίκα τὴν δικαστικὴν μετεχειρίζετο, ἐπιστήμην οὖσαν διορθωτικὴν τῶν ἁμαρτανομένων, ἔνεκεν τοῦ δικαίου. Σύστοιχος δὲ αὐτῇ ἡ κολαστικὴ, τοῦ κατὰ τὰς κολάσεις μέτρου ἐπιστημονικὴ τις οὖσα. Κόλασις δὲ οὖσα, διόρθωσις ἐστὶ ψυχῆς. Ἔστι δέ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῷ Μωϋσεῖ ἡ πᾶσα ἀγωγή, παιδευτικὴ μὲν τῶν οἴων τε γενέσθαι καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν, θηρευτικὴ δὲ τῶν ὁμοίων τούτοις, ἣτις ἂν εἴη στρατιγικὴ, ἣ δὲ χρηστικὴ τοῖς θηρευθεῖσι Λόγῳ κατὰ τρόπον σοφία εἴη ἂν νομοθετικὴ· κτᾶσθαι τε γὰρ καὶ χρῆσθαι ταύτης ἴδιον, βασιλικωτάτης οὖσης. Μόνον γοῦν τὸν σοφὸν οἱ φιλόσοφοι βασιλέα, νομοθέτην, στρατηγόν, δίκαιον, ὄσιον, θεοφιλῆ κηρύττουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα περὶ τὸν Μωϋσέα εὖροισιν, ὡς ἐξ αὐτῶν δείκνυται τῶν Γραφῶν, εὖ μάλα πεπεισμένως ἂν ἀγορεύοισιν σοφὸν τῷ ὄντι τὸν Μωϋσέα.

Καθάπερ οὖν τὴν ποιμενικὴν τῶν προβάτων προνοεῖν φάμεν, οὕτω γὰρ «ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν τὴν ψυχὴν τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων», οὕτω γε καὶ τὴν νομοθετικὴν τὴν ἀνθρώπων ἀρετὴν κατασκευάζειν ἐροῦμεν, τὸ ἀνθρώπινον κατὰ δύναμιν ἀγαθὸν ἀναξωπτουσαν, ἐπιστατικὴν οὖσαν καὶ κηδεμονικὴν τῆς ἀνθρώπων ἀγέλης. Εἰ δὲ ἡ ποιμνὴ ἢ ἀλληγορουμένη πρὸς τοῦ Κυρίου οὐδὲν ἄλλο, ἢ ἀγέλη τις ἀνθρώπων ἐστίν, ὁ αὐτὸς ἔσται ποιμὴν τε καὶ νομοθέτης ἀγαθός, μιᾶς τῆς ἀγέλης, «τῶν αὐτοῦ ἐπαιόντων προβάτων», ὁ εἷς κηδεμών, «ὁ τὸ ἀπολωλὸς ἐπιζητῶν τε» καὶ εὐρίσκων, νόμῳ καὶ λόγῳ, εἴ γε ὁ νόμος πνευματικός, καὶ ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἄγων· ὁ γὰρ Πνεύματι ἁγίῳ γενόμενος, πνευματικός. Οὗτος δὲ ὁ τῷ ὄντι νομοθέτης, ὃς οὐ μόνον ἐπαγγέλλεται τὰ ἀγαθὰ τε καὶ καλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσταται. Τούτου καὶ ὁ νόμος, τοῦ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντος, τὸ σωτήριον πρόσταγμα· μᾶλλον δὲ ἐπιστήμης πρόσταγμα ὁ νόμος «Δύναμις» γὰρ «καὶ σοφία» ὁ Λόγος «τοῦ Θεοῦ». Νόμων τε αὖ ἐξηγητὴς οὗτος αὐτός, δι' οὗ ὁ νόμος ἐδόθη· ὁ πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν θείων προσταγμάτων, ὁ τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς

θετικὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀπονέμει τὸ πρέπον στὸ κάθε μέρος τῆς ψυχῆς καὶ στὰ ἔργα τους. Ὁ Μωϋσῆς, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ συντομία, ἦταν ἔμψυχος νόμος, κατευθυνόμενος ἀπὸ τὸν χρηστὸ Λόγο. Καὶ ὑπηρέτησε τὴν ἀγαθὴ πολιτεία, καὶ αὐτὴ εἶναι καλὴ ἀγωγή τῶν ἀνθρώπων γιὰ κοινωνία. Καὶ ἐπίσης μεταχειριζόταν τὴ δικαστικὴ, ποὺ εἶναι ἐπιστήμη διορθωτικὴ ἐκείνων ποὺ ἁμαρτάνουν, γιὰ χάρη τοῦ δικαίου. Σύστοιχη μὲ αὐτὴν εἶναι ἡ κολαστικὴ, ποὺ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν μέτρων τῶν τιμωριῶν. Ἡ τιμωρία εἶναι ἡ διόρθωση τῆς ψυχῆς. Καὶ ὅλη ἡ ἀγωγή, γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, τοῦ Μωϋσῆ ἦταν παιδευτικὴ ἐκείνων ποὺ εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ γίνουν καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, καὶ ποὺ ἀποσκοποῦσε στὸ νὰ θηρεύει ἐκείνους ποὺ ἦταν ὅμοιοι μ' αὐτοὺς, ποὺ εἶναι στρατηγικὴ· κι' αὐτὴ ποὺ χρησιμοποιεῖ ὅσους θηρεύτηκαν μὲ τὸ Λόγο εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο σοφία νομοθετικὴ· γιατί τὸ γνῶρισμά της εἶναι νὰ ἀποκτᾶ καὶ νὰ χρησιμοποιεῖ, ὄντας ἡ πιὸ βασιλικώτερη. Γιατί οἱ φιλόσοφοι ἀναγνωρίζουν μόνο τὸν σοφὸ ὡς βασιλέα, νομοθέτη, στρατηγὸ, δίκαιο, ὄσιο, θεοφιλῆ. Ἄν διαπιστώσουμε αὐτὰ τὰ γνωρίσματα στὸν Μωϋσῆ, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τίς ἴδιες τίς Γραφεῖς, πάρα πολὺ πειστικὰ θὰ ἀναγορεύσουμε πραγματικὰ σοφὸ τὸν Μωϋσῆ.

Ὅπως λοιπὸν λέμε ὅτι ἡ ποιμαντικὴ τέχνη φροντίζει τὰ πρόβατα, γιατί ἔτσι «ὁ καλὸς βοσκὸς θυσιάζει τὴν ψυχὴν του γιὰ τὰ πρόβατά του»⁵, ἔτσι καὶ ἡ νομοθετικὴ θὰ ποῦμε ὅτι οἰκοδομεῖ τὴν ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων, ἀναζωπυρῶνοντας κατὰ δύναμη τὸ ἀνθρώπινο ἀγαθόν, γιατί ἐπιστατεῖ καὶ κηδεμονεύει τὴν ἀνθρώπινη ἀγέλη. Κι' ἂν τὸ ἀλληγοροῦμε ἀπὸ τὸν Κύριον ποιμνιον δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο, παρὰ κάποια ἀγέλη ἀνθρώπων, αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶναι ὁ ποιμὴν καὶ ὁ νομοθέτης ὁ ἀγαθὸς τῆς μιᾶς ἀγέλης, «τῶν προβάτων ποὺ ὑπακούνε σ' αὐτόν»⁶, ὁ ἕνας ποὺ τὰ φροντίζει, «ποὺ ἀναζητεῖ ἐκεῖνο ποὺ χάθηκε καὶ ποὺ τὸ βρίσκει»⁷ μὲ τὸ νόμο καὶ μὲ τὸ λόγο, ἐφόσον ὁ νόμος εἶναι πνευματικὸς καὶ ὁδηγεῖ στὴν εὐδαιμονία. Γιατί αὐτὸς ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι πνευματικὸς. Καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ πραγματικὸς νομοθέτης, ποὺ δὲν ἐπαγγέλλεται μόνο τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ καλά, ἀλλὰ καὶ τὰ γνωρίζει. Κι' αὐτοῦ εἶναι ὁ νόμος, ἐκείνου ποὺ ἔχει τὴν ἐπιστήμη τοῦ νόμου, τὸ σωτηριὸν πρόσταγμα. Καὶ μᾶλλον ὁ νόμος εἶναι πρόσταγμα γιὰ ἐπιστήμη· γιατί ὁ Λόγος «εἶναι δύναμη καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ»⁸. Κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος, μέσω τοῦ ὁποίου δόθηκε ὁ νόμος, εἶναι καὶ ὁ ἐξηγητὴς του· ὁ πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν θείων προσταγμάτων, ὁ μονογενὴς

5. Ἰω. 10, 11.

6. Ἰω. 10, 16.

7. Ματθ. 18, 12.

8. Α' Κορ. 1, 24.

ἐξηγούμενος, Υἱὸς μονογενῆς. Ἐπειτα οἱ μὲν πειθόμενοι τῷ νόμῳ, τῷ τε γνῶσιν ἔχειν τινὰ αὐτοῦ, οὔτ' ἀπιστεῖν, οὔτ' ἀγνοεῖν δύνανται τὴν ἀλήθειαν, οἱ δὲ ἀπιστοῦντες, ἤκιστα τε ἐν τοῖς ἔργοις εἶναι βεβουλημένοι, εἴτερ τινὲς ἄλλοι, καὶ οὗτοι ἀγνοεῖν ὁμολογοῦνται τὴν ἀλήθειαν.

5 Τίς τοίνυν ἡ ἀπιστία τῶν Ἑλλήνων; Μὴ πη βούλεσθε πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, φασκούση θεόθεν διὰ Μωϋσέως δεδόσθαι τὸν νόμον, ὅποτε γε καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν παρὰ σφίσι τιμῶσι Μωσῆ; τὸν τε Μίνω παρὰ Διὸς δι' ἐνάτου ἔτους λαμβάνειν τοὺς νόμους ἱστοροῦσι, φοιτῶντα εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον τὸν τε αὖ Λυκοῦργον τὰ νομοθετικά, εἰς Δελφοὺς πρὸς
10 τὸν Ἀπόλλωνα συνεχῆς ἀπιόντα, παιδεύεσθαι γράφουσι Πλάτων τε καὶ Ἀριστοτέλης καὶ Ἐφορος Χαμαιλέων τε ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ «Περὶ μέθης» καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ «Λοκρῶν πολιτεία», Ζάλευκον τὸν Λοκρὸν παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς τοὺς νόμους λαμβάνειν ἀπομνημονεύουσιν. Οἱ δέ, τὸ ἀξιοπίστον τῆς παρ' Ἑλλησι νομοθεσίας, ὡς οἶόν τε
15 αὐτοῖς, ἐπαίροντες εἰς τὸ Θεῖον, κατ' εἰκόνα τῆς κατὰ τὸν Μωϋσέα προφητείας, ἀγνώμονες, οὐκ αὐτόθεν ὁμολογοῦντες τὴν τε ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀρχέτυπον τῶν παρὰ σφίσι ἱστορουμένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ΄

20 Ὁ νόμος, κηδόμενος τῶν ἀνθρώπων, εἴτε σωφρονίζων εἴτε κολάζων, πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν σκοπεῖ.

Μὴ τοίνυν κατατρεχέτω τις τοῦ νόμου διὰ τῆς τιμωρίας, ὡς οὐ καλοῦ κἀγαθοῦ· οὐ γὰρ ὁ μὲν τὴν τοῦ σώματος νόσον ἀπάγων εὐεργέτης δόξει, ψυχῆς δὲ ἀδικίας ὁ πειρώμενος ἀπαλλάττειν οὐ μᾶλλον ἢ εἴη κηδεμών, ὅσῳπερ ψυχὴ σώματος ἐντιμότερον· ἀλλ' ἄρα τῆς μὲν τοῦ
25 σώματος ὑγείας ἔνεκα καὶ τομὰς καὶ καύσεις καὶ φαρμακοποσίας ὑφίστάμεθα, καὶ ὁ ταῦτα προσάγων σωτὴρ τε καὶ ἰατρὸς καλεῖται, οὐ φθόνῳ τινί, οὐδὲ δυσμενεῖᾳ τῇ πρὸς τὸν πάσχοντα, ὡς δ' ἂν ὁ τῆς τέχνης ὑπαγορεύει λόγος, καὶ μέρη τινὰ ἀποτέμνων, ὡς μὴ τὰ ὑγιαίνοντα συνδιαφθείρεσθαι αὐτῷ· καὶ οὐκ ἂν τις πονηρίας αἰτιάσαιτο τοῦ
30 ἰατροῦ τὴν τέχνην· τῆς δὲ ψυχῆς ἔνεκα οὐχ ὁμοίως ὑποστησόμεθα, εἴαν τε φεύγειν, εἴαν τε ἐκτίνειν ζημίας, εἴαν τε δεσμά, εἰ μέλλοι τις μόνον ἐξ ἀδικίας ποτὲ δικαιοσύνην κτᾶσθαι; Ὁ γὰρ νόμος, κηδόμενος τῶν ὑπη-

Υἱός, πὺ ἐξηγεῖ τὸ βάθος τοῦ Πατέρα. Ἐπειτα ὅσοι πείθονται στὸ νόμο, ἐπειδὴ ἔχουν κάποια γνώση του, οὔτε ἀπιστοῦν οὔτε μποροῦν ν' ἀγνοοῦν τὴν ἀλήθεια. Ἐνῶ ὅσοι δὲν πιστεύουν καὶ δὲν θέλουν καθόλου νὰ δεσμευθοῦν μὲ τὰ ἔργα τοῦ νόμου, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ὁμολογοῦν καὶ αὐτοὶ ὅτι ἀγνοοῦν τὴν ἀλήθεια.

Ποιὰ εἶναι λοιπὸν ἡ ἀπιστία τῶν Ἑλλήνων; Τὸ ὅτι δὲν θέλουν νὰ πιστέψουν στὴν ἀλήθεια, πὺ λέγει ὅτι ὁ νόμος δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Μωϋσῆ, τὴ στιγμή πὺ καὶ αὐτοὶ μὲ ἀφορμὴ τοὺς δικούς τους τιμοῦν τὸ Μωϋσῆ; Διηγοῦνται ὅτι καὶ ὁ Μίνωας κάθε ἔνατο χρόνο ἔπαιρνε τοὺς νόμους ἀπὸ τὸν Δία, πηγαίνοντας στὸ ἄντρο τοῦ Δία. Ἐπίσης ὅτι καὶ ὁ Λυκουργὸς πήγαινε συνεχῶς στοὺς Δελφοὺς γιὰ νὰ διδαχθεῖ τὰ νομοθετικά, γράφουν καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ἐφορος. Ὁ Χαμαιλέων ὁ Ἡρακλεώτης στὸ ἔργο τοῦ *Περὶ μέθης* καὶ ὁ Ἀριστοτέλης στὴν *Λοκρῶν Πολιτεία* μνημονεῦουν ὅτι ὁ Ζάλευκος ὁ Λοκρὸς ἔπαιρνε τοὺς νόμους ἀπὸ τὴν Ἀθηνᾶ. Καὶ ὅσοι τὴν ἀξιοπιστία τῆς νομοθεσίας τῶν Ἑλλήνων, ὅσο τοὺς ἦταν δυνατὴ, τὴν ἀνεβάζουν στὸ Θεῖο, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Μωσαϊκῆς προφητείας, εἶναι ἀγνώμονες, ἀφοῦ δὲν ὁμολογοῦν τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ ἀρχικὸ πρότυπο ὅσων ἱστοροῦνται ἀπὸ αὐτοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΖ'.

**Ὁ νόμος ἀποσκοπεῖ στὸ καλὸ τῶν ἀνθρώπων,
καὶ δταν τοὺς διορθώνει καὶ δταν τοὺς τιμωρεῖ.**

Ἄς μὴν κατηγορεῖ λοιπὸν κανένας τὸ νόμο, ἔξαιτίας τῶν τιμωριῶν, ὅτι δὲν εἶναι καλὸς καὶ ὠφέλιμος. Γιατὶ δὲν θὰ θεωρηθεῖ εὐεργέτης ὁποῖος ἀπαλλάσσει τὸ σῶμα ἀπὸ τὴ νόσο καὶ δὲν θὰ εἶναι πολὺ περισσότερο κηδεμόνας τῆς ψυχῆς ὁποῖος προσπαθεῖ νὰ τὴν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν ἀδικία, ὅσο ἡ ψυχὴ εἶναι πολυτιμότερη ἀπὸ τὸ σῶμα. Γιὰ χάρη ὅμως τῆς ὑγείας τοῦ σώματος ὑπομένουμε καὶ ἐγχειρήσεις καὶ καυτηριάσεις καὶ φάρμακα, καὶ ὁποῖος μᾶς προσφέρει ὅλα αὐτὰ καλεῖται σωτήρας καὶ γιατρός. Δὲν ἐνεργεῖ ἀπὸ κάποιο φθόνο οὔτε ἀπὸ ἐχθρότητα πρὸς τὸν ἀρρωστο, ἀλλά, ὅπως ὑπαγορεύει ἡ ἀπαίτηση τῆς ἐπιστήμης, καὶ μέλη κόβει γιὰ νὰ μὴν καταστρέφονται μαζί τους καὶ τὰ ὑγιῆ, καὶ δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κατηγορήσει γιὰ κακία τὴν τέχνη τοῦ γιατροῦ. Γιὰ χάρη ὅμως τῆς ψυχῆς μας δὲν θὰ δείξομε τὴν ἴδια ὑπομονὴ εἴτε σ' ἐξορία εἴτε σὲ περίπτωσι ζημίας εἴτε σὲ φυλακὴς, ἀρκεῖ μονάχα κάποιος νὰ περάσει ἀπὸ τὴν ἀδικία στὴ δικαιοσύνη; Ὁ νόμος δηλαδή, φροντίζοντας γιὰ τὸ καλὸ τῶν ὑπηκόων, παι-

κόων, πρὸς μὲν τὴν θεοσέβειαν παιδεύει, καὶ ὑπαγορεύει τὰ ποιητέα, εἴργει τε ἕκαστον τῶν ἁμαρτημάτων, δίκας ἐπιτιθείς τοῖς μετρίοις αὐτῶν· ὅταν δέ τινα οὕτως ἔχοντα κατίδη ὡς ἀνίατον δοκεῖν, εἰς ἔσχατον ἀδικίας ἐλαύνοντα, τότε ἤδη τῶν ἄλλων κηδόμενος, ὅπως ἂν μὴ 5 διαφθείρωνται πρὸς αὐτοῦ, ὥσπερ μέρος τι τοῦ παντός σώματος ἀποτεμῶν, οὕτω που τοιοῦτον ὑγιέστατα ἀποκτίννυσι. «Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν». Προεῖπε γὰρ ὁ προφήτης· «Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ἔνεκα γὰρ τοῦ διδάξαι σε τὴν 10 δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἐπαίδευσέ σε», φησί, «καὶ ἐπείρασέ σε, καὶ ἐλιμαγχόνησέ σε, καὶ ἐδίψησέ σε ἐν γῆ ἐρήμῳ, ἵνα γνωσθῇ πάντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον· καὶ γνώσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἰς τις παιδεύσει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω παιδεύσει σε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν». Ὅτι δὲ 15 τὸ ὑπόδειγμα σωφρονίζει, αὐτίκα φησί· «Πανούργος ἰδὼν τιμωρούμενον πονηρόν, κραταιῶς αὐτὸς παιδεύεται»· ἐπεὶ «γενεὰ σοφίας, φόβος Κυρίου».

Μέγιστον δὲ καὶ τελεώτατον ἀγαθόν, ὅταν τινὰ ἐκ τοῦ κακῶς πράττειν, εἰς ἀρετὴν τε καὶ εὐπραγίαν μετάγειν δύνηται τις, ὅπερ ὁ νόμος 20 ἐργάζεται· ὥστε καὶ ὅταν ἀνηκέστῳ τινὶ κακῶ περιπέσῃ τις, ὑπὸ τῆς ἀδικίας καὶ πλεονεξίας καταληφθεὶς, εὐεργετοῖτ' ἂν ὁ ἀποκτιννύμενος εὐεργέτης γὰρ ὁ νόμος, τοὺς μὲν δικαίους ἐξ ἀδίκων ποιεῖν δυνάμενος, ἦν μόνον ἐπαίειν ἐβελήσωσιν αὐτοῦ· τοὺς δὲ ἀπαλλάττων τῶν παρόντων κακῶν· τοὺς γὰρ σωφρόνως καὶ δικαίως διοῦν ἐλομένους 25 ἀθανατίζειν ἐπάγεται. Τὸ δὲ γινῶναι νόμον διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς· Καὶ πάλιν· «Ἄνδρες κακοὶ οὐ νοοῦσι νόμον, οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντὶ ἀγαθῷ». Δεῖ δὴ τὴν διοικοῦσαν Πρόνοιαν κυρίαν τε εἶναι καὶ ἀγαθὴν· ἀμφοῖν γὰρ ἡ δύναμις οἰκονομεῖ σωτηρίαν· ἡ μὲν κολάσει σωφρονίζουσα ὡς κυρία, ἡ δὲ δι' εὐποίας χρηστευομένη ὡς 30 εὐεργέτις· Ἐξεσι δὲ μὴ εἶναι ἀπειθείας υἱόν, ἀλλὰ μεταβαίνειν ἐκ τοῦ σκότους εἰς ζωὴν, καὶ παραθέντα τῇ σοφίᾳ τὴν ἀκοήν, νόμιμον εἶναι Θεοῦ δοῦλον μὲν τὰ πρῶτα, ἔπειτα δὲ πιστὸν γενέσθαι θεράποντα, φο-

1. Α' Κορ. 11, 32.

3. Δευτ. 8, 2-5. 11.

2. Ψαλμ. 117, 18.

4. Παροιμ. 22, 3-4.

δαγωγεί πρὸς τὴ θεοσέβεια, ὑπαγορεύει τὰ πρακτέα, κι ἐμποδίζει τὸν καθένα ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα, ἐπιβάλλοντας τιμωρίες γιὰ τὰ μέτρια ἀπὸ αὐτά. Ὅταν ὅμως συναντήσει κάποιον καὶ τοῦ φανεῖ ἀθεράπευτος, φθάνοντας στὸ ἔσχατο ὄριο τῆς ἀδικίας, τότε πιά φροντίζοντας γιὰ τοὺς ἄλλους, ὥστε νὰ μὴ διαφθαροῦν ἀπὸ αὐτόν, ἀποκόπτοντάς τον κατὰ κάποιο τρόπο ἀπὸ τὸ ὅλο σῶμα, μ' αὐτόν τὸν τρόπο ἀποκαθιστᾷ τὴν ὑγεία φονεύοντας τον. «Ὅταν μᾶς κρίνει ὁ Κύριος», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «μᾶς παιδαγωγεῖ, γιὰ νὰ μὴν καταδικαστοῦμε τελικὰ μαζὶ μὲ ὅλο τὸν κόσμο»¹. Γιατὶ πρὶν ἀπὸ αὐτόν εἶπε ὁ προφήτης· «Δείχνοντας τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ μένα ὁ Κύριος μὲ τιμώρησε, δὲν μὲ παρέδωσε ὅμως στὸ θάνατο»². «Σὲ τιμώρησε γιὰ νὰ σὲ διδάξει τὴ δικαιοσύνη του» λέγει· «σοῦ ἔθεσε πειρασμούς, σὲ βασάνισε μὲ τὴν πείνα καὶ τὴ δίψα στὴν ἔρημο, γιὰ νὰ γίνουν γνωστὲς καλὰ ὅλες οἱ δίκαιες κρίσεις ποὺ ἐγὼ σήμερα σοῦ παραγγέλλω. Καὶ θὰ μάθεις καλὰ ὅτι, ὅπως ἓνας ἄνθρωπος παιδεύει τὸ γιό του, ἔτσι κι ἐσένα θὰ σὲ παιδέψει ὁ Κύριος ὁ Θεός μας»³. Ὅτι τὸ παράδειγμα σωφρονίζει λέγει ἀμέσως· «Ὅταν ὁ πανοῦργος δεῖ ἓνα κακό νὰ τιμωρεῖται, τιμωρεῖται κι ὁ ἴδιος σκληρότερα». Γιατὶ «ὁ φόβος τοῦ Κυρίου εἶναι πηγὴ σοφίας»⁴.

Μέγιστο καὶ τελειότατο ἀγαθὸ εἶναι ὅταν μπορεῖ κανεὶς νὰ μεταφέρει κάποιον ἀπὸ τὴν ἀδικία στὴν ἀρετὴ καὶ στὰ καλὰ ἔργα, πράγμα ποὺ κάνει ὁ νόμος. Ὄστε ὅταν περιπέσει κάποιος σὲ ἓνα ἀθεράπευτο κακό, ἔχοντας γίνεαι αἰχμάλωτος τῆς ἀδικίας καὶ τῆς πλεονεξίας, ἐκεῖνος ποὺ φονεύεται εὐεργετεῖται. Ὁ νόμος δηλαδὴ εἶναι εὐεργέτης, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ κάνει κάποιους ἀπὸ ἄδικους δίκαιους, ἀρκεῖ νὰ θελήσουν μόνο νὰ ὑπακούσουν σ' αὐτόν, κι ἄλλους πάλι τοὺς ἐλευθερώνει ἀπὸ τὰ παρόντα δεινά. Γιατὶ αὐτοὺς ποὺ διάλεξαν νὰ ζοῦν μὲ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη τοὺς ὑπόσχεται τὴν ἀθανασία. Ἡ κατανόηση πάλι τοῦ νόμου εἶναι ἔργο ἀγαθῆς διάνοιας. Καὶ ἐπίσης· «Οἱ κακοὶ ἄνδρες δὲν καταλαβαίνουν τὸ νόμο· ὅσοι ὅμως ζητοῦν τὸν Κύριο, θὰ καταλάβουν κάθε ἀγαθό»⁵. Πρέπει λοιπὸν ἡ Πρόνοια ποὺ κυβερνᾷ νὰ εἶναι κυρίαρχη καὶ ἀγαθὴ· γιὰ τὴν καὶ τῶν δύο ἡ δύναμη οἰκονομεῖ τὴ σωτηρία· ἡ μία σωφρονίζοντας μὲ τὴν τιμωρία, ὡς κυρίαρχη, καὶ ἡ ἄλλη πράττοντας τὸ καλὸ μὲ τὴν εὐποιΐα, ὡς εὐεργέτρια. Καὶ εἶναι δυνατὸ νὰ μὴν εἶναι κανεὶς γιὸς τῆς ἀπειθείας, ἀλλὰ νὰ μεταβαίνει ἀπὸ τὸ σκοτάδι στὴ ζωὴ, καὶ στρέφοντας τὴν ἀκοή του στὴ σοφία, νὰ εἶναι νομοταγῆς δοῦλος στὴν ἀρχή, κι ἔπειτα νὰ γίνεαι πι-

5. Παροιμ. 28, 5.

δούμενον Κύριον τὸν Θεόν· εἰ δέ τις ἐπαναβαίῃ, τοῖς υἱοῖς ἐγκαταλέγεται. Ἐπὰν δὲ «ἀγάπη καλύψῃ πλῆθος ἁμαρτιῶν», μακαρίας ἐλπίδος τελειώσῃ, αὐξηθέντα ἐν ἀγάπῃ ἐκδέχασθαι τοῦτον, ἐγκαταταγέντα τῇ ἐκλεκτῇ υἰοθεσίᾳ, τῇ φίλῃ κεκλημένη τῷ Θεοῦ, ἄδοντα ἤδη τὴν εὐχὴν
5 καὶ λέγοντα· «Γενέσθω μοι Κύριος εἰς Θεόν».

Τοῦ νόμου δὲ τὴν εὐποιίαν διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περικοπῆς δεδήλωκεν ὁ Ἀπόστολος, γράφων ᾧδὲ πως «Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηχούμενος ἐκ
10 τοῦ νόμου, πέποιθάς τε σεαυτὸν ὄδηγόν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μὴ μορφωσιν τῆς γνώσεως καὶ ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ»· ταῦτα γὰρ δύνασθαι τὸν νόμον ὁμολογεῖται· καὶ οἱ κατὰ νόμον μὴ πολιτευόμενοι, ὡς ἐν νόμῳ ἀλαζονεύονται βιοῦντες. «Μακάριος δὲ ἀνὴρ ὃς εὗρε σοφίαν, καὶ θνητὸς ὃς
15 εἶδε φρόνησιν. Ἐκ δὲ τοῦ στόματος αὐτῆς», τῆς σοφίας δηλονότι, «δικαιοσύνη ἐκπορεύεται· νόμον δὲ καὶ ἔλεον ἐπὶ γλώσσης φορεῖ». Ἐνὸς γὰρ Κυρίου ἐνέργεια, ὃς ἐστὶ «δύναμις καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ», ὃ τε νόμος, τό τε Εὐαγγέλιον, καὶ ὃν ἐγέννησε φόβον ὁ νόμος, ἐλεήμων οὗτος εἰς σωτηρίαν. «Ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πίστις καὶ ἀλήθεια μὴ ἐκλι-
20 πέτωσάν σε· ἄψαι δὲ αὐτὰς περὶ σῶ τραχήλῳ». Ὁμοίως δὲ τῷ Παύλῳ ἢ προφητεία ὀνειδίζει τὸν λαόν, ὡς μὴ συνιέντα τὸν νόμον· «Σύντριμμα καὶ ταλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν»· «οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν». Οἴδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος,
25 ἐάν τις αὐτῷ νομίμως χρήσῃται, «οἱ δὲ θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι οὐ νοοῦσι,» φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «οὔτε ἂ λέγουσιν, οὔτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται». «Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ΄

30

Τετραμερῆς ἡ τοῦ Νόμου τοῦ Μωϋσέως διαίρεσις.

Ἡ μὲν οὖν κατὰ Μωϋσέα φιλοσοφία τετραχῇ τέμνεται, εἷς τε τὸ

6. Α' Πέτρ. 4, 8.

7. Ρωμ. 2, 17-20.

8. Παρμ. 3, 13.16.

9. Α' Κορ. 1, 24.

10. Παροιμ. 3, 3.

11. Ἦσ. 59, 7-8. Ρωμ. 3, 16. Ψαλμ. 13, 3.

12. Ρωμ. 3, 17.

στός ὑπηρέτης του, φοβούμενος τὸν Κύριο τὸν Θεό. Κι ἂν κάποιος ἀνεβεῖ ψηλότερα, παίρνει θέση ἀνάμεσα στοὺς υἱούς. Ἄλλὰ ὅταν «ἡ ἀγάπη σκεπάσει πλῆθος ἁμαρτιῶν»⁶ μὲ τὴν τελείωση τῆς μακάριας ἐλπίδας, τὸν δέχεται αὐξημένο στὴν ἀγάπη, καταταγμένο στοὺς ἐκλεκτοὺς υἱούς, πού λέγονται φίλοι τοῦ Θεοῦ, ψάλλοντας ἤδη τὴν εὐχή και λέγοντας: «Ἄς μοῦ εἶναι Θεὸς ὁ Κύριός μου».

Τὴν ἀγαθοεργία τοῦ νόμου ὁ Ἀπόστολος τὴ δήλωσε μὲ τὴν περικοπὴ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους γράφοντας ὡς ἐξῆς: «Ἄν ἐσὺ ὀνομάζῃσαι Ἰουδαῖος κι ἐπαναπαύεται στὸ νόμο και καυχιέσαι στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ και γνωρίζεις τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ και διαλέγεις τὰ ὠφέλιμα μὲ τὴν ὁδηγία τοῦ νόμου και πιστεύεις ὅτι εἶσαι ὁδηγὸς τυφλῶν, φῶς γιὰ ὅσους βρῖσκονται στὸ σκοτάδι, παιδαγωγὸς τῶν ἀνόητων, δάσκαλος τῶν νηπίων, λαμβάνοντας τὴ γνώση και τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὸ νόμο»⁷ (γιατὶ αὐτὰ ὁμολογεῖται ὅτι ἐπιτυγχάνει ὁ νόμος), ἔστω κι ἂν ὅσοι δὲν πολιτεύονται σύμφωνα μὲ τὸ νόμο ἀλαζονεύονται ὅτι ζοῦν σύμφωνα μὲ τὸ νόμο. Ἐπίσης «Εἶναι μακάριος ὁποῖος ἀπέκτησε τὴ σοφία και ὁποῖος θνητὸς ἀντίκρουσε τὴ φρόνηση. Ἀπὸ τὸ στόμα της», δηλαδή τῆς σοφίας, «ἐκπορεύεται δικαιοσύνη, και ἔχει στὴ γλῶσσα του τὸ νόμο και τὴν ἐλεημοσύνη»⁸. Γιατὶ εἶναι ἐνέργεια ἑνὸς Κυρίου, «πού εἶναι δύναμη και σοφία Θεοῦ»⁹, τόσο ὁ νόμος ὅσο και τὸ Εὐαγγέλιο, και ὁ φόβος πού γέννησε ὁ νόμος εἶναι ἐλεήμων πρὸς σωτηρία. «Ἡ ἐλεημοσύνη και ἡ πίστη και ἡ ἀλήθεια νὰ μὴ σὲ ἐγκαταλείπουν· κρέμασέ τις αὐτέες γύρω στὸ λαιμό σου»¹⁰. Ὁμοια μὲ τὸν Παῦλο και ἡ προφητεία κατηγορεῖ τὸ λαὸ, ἐπειδὴ δὲν κατανοεῖ τὸ νόμο: «Συντρίμμα και ταλαιπωρία στὸ δρόμο τους, τὸ δρόμο τῆς εἰρήνης δὲν τὸν γνώρισαν»¹¹. «Δὲν τοὺς συνοδεύει ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ»¹². «Λένε ὅτι εἶναι σοφοί, ἀλλὰ ἔχουν γίνει μωροί»¹³. Γνωρίζομε ὅμως ὅτι ὁ νόμος εἶναι καλός, ὅταν τὸν χρησιμοποιοῦσε κανεὶς ὀρθά· αὐτοὶ ὅμως πού θέλουν νὰ εἶναι δάσκαλοι τοῦ νόμου δὲν σκέφτονται», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «οὔτε αὐτὰ πού λένε οὔτε γιὰ ποιά πράγματα διαβεβαιώνουν»¹⁴. «Ὁ σκοπὸς τῆς παραγγελίας εἶναι ἀγάπη ἀπὸ καθαρὴ καρδιά, και ἀγαθὴ συνείδηση, και πίστη ἀνυπόκριτη»¹⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΗ'.

Τετραμερῆς διαίρεση τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Μωϋσῆ τέμνεται σὲ τέσσερα μέρη: στὸ ἱστορικὸ και

13. Ρωμ. 1, 22.

14. Α' Τιμ. 1, 8, 7.

15. Α' Τιμ. 1, 5.

ἱστορικὸν καὶ τὸ κυρίως λεγόμενον νομοθετικόν, ἅπερ ἂν εἴη τῆς
 ἠθικῆς πραγματείας ἴδια· τὸ τρίτον δέ, εἰς τὸ ἱερουργικόν, ὃ ἔστιν ἤδη
 τῆς φυσικῆς θεωρίας καὶ τέταρτον ἐπὶ πᾶσι τὸ θεολογικὸν εἶδος, ἡ
 «ἐποπτεία», ἣν φησὶν ὁ Πλάτων τῶν μεγάλων ὄντως εἶναι μυστηρίων.
 5 Ἀριστοτέλης δὲ τὸ εἶδος τοῦτο «Μετὰ τὰ φυσικά» καλεῖ. Καὶ ἡ γε κατὰ
 Πλάτωνα διαλεκτικὴ, ὡς φησὶν ἐν τῷ «Πολιτικῷ», τῆς τῶν ὄντων δη-
 λώσεως εὐρετικὴ τίς ἐστὶν ἐπιστήμη. Κτητὴ δὲ αὕτη τῷ σώφρονι, οὐχ
 ἔνεκα τοῦ λέγειν τι, πράττειν τι τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους (ὥσπερ οἱ
 νῦν διαλεκτικοί, περὶ τὰ σοφιστικὰ ἀσχολούμενοι, ποιοῦσιν), ἀλλὰ τῷ
 10 Θεῷ κεχαρισμένα μὲν λέγειν δύνασθαι, κεχαρισμένα δὲ πράττειν, τὸ
 πᾶν εἰς δύναμιν. Μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὕσα τῇ ἀληθείᾳ ἢ ἀληθῆς δια-
 λεκτικὴ, ἐπισκοποῦσα τὰ πράγματα, καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐξουσίας
 δοκιμάζουσα, ὑπεξαναβαίνει περὶ τὴν πάντων κρατίστην οὐσίαν, το-
 λμᾷ τε ἐπέκεινα ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων Θεόν, οὐκ ἐμπειρίαν τῶν θνητῶν,
 15 ἀλλ' ἐπιστήμην τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἐπαγγελιομένη, ἣ συνέπεται
 καὶ ἡ περὶ τῶν ἀνθρωπείων, περὶ τε τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις, οἰ-
 κεία χρῆσις. Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ Γραφὴ τοιούτους τινὰς ἡμᾶς διαλεκτι-
 κούς οὕτως ἐθέλουσα γενέσθαι, παραινεῖ· «Γίνεσθε δὲ δόκιμοι τραπε-
 ζῖται», τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν κατέχοντες
 20 Αὕτη γὰρ τῷ ὄντι ἡ διαλεκτικὴ φρόνησις ἐστὶ περὶ τὰ νοητὰ διαι-
 ρητικὴ, ἐκάστου τῶν ὄντων ἀμίκτως τε καὶ εἰλικρινῶς τοῦ ὑποκειμένου
 δεικτικὴ, ἡ δὲ δύναμις περὶ τὰ τῶν πραγμάτων γένη διαιρητικὴ, μέχρι τῶν
 ἰδικωτάτων καταβαίνουσα, παρεχομένη ἕκαστον τῶν ὄντων καθαρὸν,
 οἷόν ἐστι, φαίνεσθαι. Διὸ καὶ μόνη αὕτη ἐπὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν χειρα-
 25 γαγεῖ, ἣτις ἐστὶ δύναμις θεία τῶν ὄντων ὡς ὄντων γνωστικὴ, τὸ τέλειον
 ἔχουσα, παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένη· οὐκ ἄνευ τοῦ Σωτῆρος, τοῦ κα-
 ταγαγόντος ἡμῶν τῷ θείῳ Λόγῳ τοῦ ὁρατικοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπιχυ-
 θεῖσαν ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς ἄγνοιαν ἀγλυώδη, καὶ τὸ βέλτιστον
 ἀποδεδωκότος, «ὄφρ' εὖ γινώσκομεν ἡμὲν Θεόν, ἡδὲ καὶ ἄνδρα».
 30 Οὗτός ἐστιν ὁ τῷ ὄντι δείξας ὅπως τε γνωστέον ἑαυτούς οὗτος ὁ τῶν
 ὄλων τὸν Πατέρα ἐκκαλύπτων, ᾧ ἂν βούληται, καὶ ὡς οἷόν τε τὴν
 ἀνθρωπίνην φύσιν χωρῆσαι νοεῖν· «Οὐδεὶς γὰρ ἔγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ
 Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ».
 Εἰκότως ἄρα ὁ Ἀπόστολος, κατὰ ἀποκάλυψιν, φησὶν, ἐγνωκέναι τὸ

τὸ κυρίως λεγόμενον νομοθετικὸν, πού εἶναι ἀντικείμενα τῆς ἠθικῆς διαπραγμάτευσης· στὸ τρίτον τὸ ἱεραρχικόν, τὸ ὁποῖον πραγματεύεται ἡ φυσικὴ θεωρία, καὶ τελευταῖον τὸ τέταρτον τὸ θεολογικὸν εἶδος, ἡ “ἐποπτεία”, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Πλάτων λέγει ὅτι εἶναι πραγματικὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα μυστήρια. Ὁ Ἀριστοτέλης καλεῖ τὸ εἶδος αὐτὸ *Μετὰ τὰ φυσικά*. Καὶ ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Πλάτωνα, ὅπως λέγει στὸν Πολιτικόν, εἶναι ἡ ἐπιστήμη πού θέλει νὰ ἀνακαλύψει τί εἶναι τὰ ὄντα. Κι ὁ φρόνιμος πρέπει νὰ τὴν ἀποκτᾷ ὄχι γιὰ νὰ λέγει καὶ νὰ πράττει κάτι ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στοὺς ἀνθρώπους (ὅπως οἱ τωρινοὶ διαλεκτικοὶ κάνουν, ἀσχολούμενοι περὶ τὰ διαλεκτικά), ἀλλὰ νὰ μποροῦν ὅσο γίνεται νὰ λένε καὶ νὰ πράττουν ἐκεῖνα πού εἶναι ἀρεστά στὸν Θεόν. Κι ἐπειδὴ ἡ ἀληθινὴ διαλεκτικὴ εἶναι πραγματικὰ μικτὴ ἐπιστήμη, ἐπισκοπώντας τὰ πράγματα καὶ ἐξετάζοντας τὶς δυνάμεις καὶ τὶς ἐξουσίες, ἀνεβαίνει μέσα ἀπὸ αὐτὰ στὴν ἀνώτερον ἀπὸ ὅλα οὐσία, καὶ ἡ τόλμη τῆς φτάνει πέρα ἀπὸ αὐτά, στὸν Θεὸ τῶν ὄλων, καὶ δὲν ὑπόσχεται ἐμπειρία τῶν θνητῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τὴν ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν οὐράνιων, τὴν ὁποία ἀκολουθεῖ ἡ σχετικὴ μὲ τὰ ἀνθρώπινα, γύρω ἀπὸ τοὺς λόγους καὶ τὶς πράξεις, οἰκεία χρῆσις. Εὐλόγα λοιπὸν ἡ Γραφή, θέλοντας νὰ γίνουμε καὶ ἡμεῖς τέτοιου εἴδους διαλεκτικοί, μᾶς συμβουλεύει· «Γίνεστε δόκιμοι τραπεζῖτες», ἄλλα ἀπορρίπτοντας, καὶ κρατώντας τὸ καλόν.

Αὕτη πραγματὶ ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη πού ἀναλύει τὰ ἀντικείμενα τῆς νόησης καὶ δείχνει τὸ ὑποκείμενον κάθε ὄντος ἔξω ἀπὸ μίξιν καὶ καθαρὰ. Ἡ ἀλλιῶς εἶναι δύναμις πού διαιρεῖ τὰ γένη τῶν πραγμάτων, κατεβαίνοντας ὡς τὰ εἰδικότατα, παρέχοντας καθένα ἀπὸ τὰ ὄντα νὰ φαίνεται καθαρὸν, τέτοιον πού εἶναι. Γι' αὐτὸ αὕτη καὶ μόνον ὁδηγεῖ στὴν ἀληθινὴ σοφία, πού εἶναι ἡ θεία ἰκανότητα γνώσης τῶν ὄντων ὡς ὄντων, διακρινόμενη γιὰ τὴν τελειότητά της καὶ ὄντας ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε πάθος· ὄχι βέβαια χωρὶς τὸν Σωτῆρα πού ἐξάλειψε μὲ τὸν θεῖον Λόγον τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας πού ἀπὸ τὴ φαύλη ἀναστροφή εἶχε ἐπιχυθεῖ στὸ ὄρατικὸν τῆς ψυχῆς, καὶ ἀποκατέστησε τὸ ἄριστον, “γιὰ νὰ γνωρίζομε καλὰ τόσο τὸν Θεόν, ὅσο καὶ τὸν ἄνθρωπον”¹. Αὐτὸς εἶναι πού πραγματικὰ μᾶς ἔδειξε, πῶς πρέπει νὰ γνωρίζομε τὸν ἑαυτὸν μας. Αὐτὸς πού ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα ὄλων σὲ ὅποιον θέλει, καὶ ὅσο μπορεῖ νὰ νοήσῃ ἡ ἀνθρώπινη φύσις. Γιατὶ «κανένας δὲν γνώρισεν τὸν Υἱόν, ὅσο ὁ Πατέρας, οὔτε τὸν Πατέρα, παρὰ ὁ Υἱὸς καὶ αὐτὸς πού ὁ Υἱὸς θὰ τοῦ τὸν ἀποκαλύψῃ»². Εὐλό-

1. Ἀλλαγμένος λίγο ὁμηρικὸς στίχος.

2. Ματθ. 11, 27.

μυστήριον, «καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ». Πρὸς ὃ δύνασθε, εἶπεν· ἐπεὶ ἤδει τινὰς γάλα μόνον εἰληφότας, οὐδέπω δὲ καὶ βρῶμα, αὐτίκα οὐχ ἀπλῶς γάλα. Τριχῶς δὲ ἡμῖν ἐκληπτέον τοῦ νόμου 5 τὴν βούλησιν ἢ ὡς σημεῖον ἐμφαίνουσιν, ἢ ὡς ἐντολὴν κυροῦσαν εἰς πολιτείαν ὀρθήν, ἢ θεσπίζουσιν ὡς προφητείαν. Ἀνδρῶν δὲ εὖ οἶδ' ὅτι τὰ τοιαῦτα διακρίνειν τε καὶ λέγειν· οὐ γὰρ δὴ μία Μύκονος ἢ πᾶσα πρὸς νόησιν Γραφή, ἢ φασιν οἱ παροικιαζόμενοι· διαλεκτικώτερον δέ, ὡς ἐνι μάλιστα, προσιτέον αὐτῇ, τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας 10 διδασκαλίας θηρωμένοις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ΄

**Παγκάλως οἱ Ἕλληνες ἐκλήθησαν παρ' ἱερέως Αἰγυπτίου
"παῖδες αἰεὶ" κατὰ σύγκρισιν πρὸς τοὺς Ἑβραίους.**

Ὅθεν παγκάλως ὁ παρὰ τῷ Πλάτωνι Αἰγύπτιος ἱερεὺς, ὃς Σόλων, Σόλων", εἶπεν, ὡς Ἕλληνες ὑμεῖς αἰεὶ παῖδες ἐστε, οὐδ' ἠντιναοῦν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχοντες δι' ἀρχαίαν ἀκοὴν παλαιὰν δόξαν· γέρον δὲ Ἑλλήνων οὐκ ἔστιν οὐδεὶς", γέροντος, οἶμαι, εἰπὼν τοὺς τὰ πρεσβύτερα, τουτέστι τὰ ἡμέτερα, εἰδόμενος ὡς ἔμπαινον νέους τοὺς τὰ νεώτερα καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπιτετηδευμένα, τὰ χθὲς καὶ πρῶην γενόμενα, ὡς 20 παλαιὰ καὶ ἀρχαῖα, ἱστοροῦντας. Ἐπήγαγεν οὖν, «μάθημα χρόνω πολιόν», κατὰ βαρβαρικόν τινα τρόπον ἀπλάστῳ καὶ οὐκ εὐκρινεῖ χρωμένων ἡμῶν τῇ μεταφορᾷ. Ἀτεχνῶς γοῦν οἱ εὐγνώμονες ὄλω τῷ πλάσματι τῷ τῆς ἐρμηνείας προσίασιν. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων φησί, τὴν οἴησιν αὐτῶν «βραχὺ τι διαφέρειν μύθων»· οὐ γὰρ μύθων παιδικῶν ἐξα- 25 κουστέον, οὐδὲ μὴν τῶν τοῖς παισὶ γενομένων μύθων, «Παῖδας» δὲ εἶρηκεν αὐτούς γε τοὺς μύθους, ὡς ἂν μικρὸν διορώντων τῶν παρ' Ἕλλησιν οἰησισόφων ἀνιπιτόμενος «τὸ μάθημα τὸ πολιόν» τὴν παρὰ βαρβάροις προγενεστάτην ἀλήθειαν, ᾧ ῥήματι τέθεικε τό, «παῖς μῦθος», τὸ μυθικὸν τῆς τῶν νεωτέρων ἐπιβολῆς διελέγχων, ὡς, δίκην παι- 30 δων, μηδὲν πρεσβύτερον ἐχούσης ἄμφω κοινῶς, τοὺς μύθους αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους, παιδικούς εἶναι παριστάς. Θείως τοίνυν ἡ δύναμις ἡ

γα λοιπόν ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψη γνώρισε τὸ μυστήριον «καθὼς ἔγραψα πιὸ πάνω μὲ λίγα λόγια· διαβάζοντάς τα μπορεῖτε νὰ καταλάβετε (ὅσο μπορεῖτε), πόσο βαθιὰ ἔχω γνωρίσει τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ»³. Εἶπε «ὅσο μπορεῖτε», ἐπειδὴ ἤξερε ὅτι μερικοὶ εἶχαν λάβει μόνο γάλα καὶ ὄχι ἀκόμα καὶ τροφή στερεά, ἀλλὰ καὶ οὔτε μόνο γάλα. Ἀπὸ τρεῖς ἀπόψεις πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὴ βούλησιν τοῦ νόμου· ἢ ὅτι φανερώσει ἓνα σημεῖον, ἢ ὅτι βεβαιώνει μιὰ ἐντολή γιὰ πολιτεία ὀρθή, ἢ ὅτι θεσπίζει ὡς προφητεία. Γνωρίζω ὅμως καλὰ ὅτι αὐτὰ μποροῦν νὰ τὰ διακρίνουν ὅσοι ἔχουν φτάσει στὴν ἀνδρική ἡλικία. Γιατὶ δὲν εἶναι βέβαια μία Μύκονος ἢ ὅλη Γραφή νὰ τὴν ἐννοήσουμε, ὅπως λέγει ἡ παροιμία. Πρέπει νὰ τὴν πλησιάσουμε ὅσο γίνεται πιὸ διαλεκτικὰ, ἀναζητώντας τὴν ἀκολουθία τῆς θείας διδασκαλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΘ'.

Οἱ Ἕλληνες ὀρθὰ χαρακτηρίστηκαν παιδιὰ ἀπὸ ἱερέα Αἰγύπτου σὲ σύγκρισιν μὲ τοὺς Ἑβραίους.

Γι' αὐτὸ πολὺ σωστὰ ὁ Αἰγύπιος ἱερέας, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πλάτων, εἶπε τὸ «Σόλων, Σόλων, ἐσεῖς οἱ Ἕλληνες εἶστε πάντοτε παιδιὰ· δὲν ἔχετε στίς ψυχὰς σας μιὰ ὁποιαδήποτε γνώμη ἀπὸ παλαιὸν λόγο· καὶ δὲν εἶναι γέροντας κανένας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας»⁴. Γέροντες εἶπε, νομίζω, ἐκείνους ποὺ γνωρίζουν τὰ ἀρχαιότερα, δηλαδὴ τὰ δικὰ μας· ὅπως πάλι νέους εἶπε ὅσους ἱστοροῦν ὡς παλαιὰ καὶ ἀρχαία τὰ νεώτερα καὶ ὅσα ἔχουν μελετήσει οἱ Ἕλληνες, πράγματα ποὺ ἔγιναν χθὲς καὶ πρόσφατα. Πρόσθεσε λοιπὸν «μιὰ γνώμη γερασμένη ἀπὸ τὸ χρόνο», γιατί μὲ κάποιον βαρβαρικό τρόπο ἐμεῖς χρησιμοποιοῦμε μεταφορὰς πρόχειρες καὶ ὄχι εὐκρινεῖς. Οἱ καλοδιάθετοι λοιπὸν πλησιάζουν χωρὶς ἐκζήτηση ὅλη τὴ σύνθεσιν τῆς ἐξήγησιν. Γιὰ τοὺς Ἕλληνας λένε, ὅτι ἡ φαντασία τους «λίγο διαφέρει ἀπὸ μύθους». Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἀκοῦμε μύθους γιὰ παιδιὰ ἢ μύθους ποὺ φτιάχνουν παιδιὰ· «Παιδιὰ» εἶπε τοὺς ἴδιους τοὺς μύθους, κάνοντας ὑπαινιγμό, ὅτι οἱ Ἕλληνες δοκησίσοφοι λίγος μόνο διέκριναν «τὸ πολὺν μάθημα», τὴν πολὺ προγενέστερη ἀλήθεια τῶν βαρβάρων· σ' αὐτὴ τὴ λέξη ἀντιπαρέβαλε τὸ «παιδιὸν μύθος», διελέγχοντας τὸ μυθικὸ τῆς ἐξήγησιν τῶν νεωτέρων, ἐπειδὴ, σὰν τὰ παιδιὰ, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀρχαιότερον, παριστάνοντας ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὰ δύο, καὶ τοὺς μύθους καὶ τοὺς λόγους,

3. Ἐφ. 3, 3-4.

4. *Τίμαιος*, 22, b.

τῷ Ἑρμᾷ κατὰ ἀποκάλυψιν λαλοῦσα, “Τὰ δράματα”, φησί, “καὶ τὰ ἀποκαλύμματα διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἔστι”. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τῆς πολυμαθοῦς περιουσίας ἀποδείξεις ἰσχυροποιούσι, καὶ βεβαιούσι καὶ
 5 θεμελιούσι τοὺς λόγους τοὺς ἀποδεικτικούς, ὅσον ἔτι αἱ αὐτῶν ὡς νέων φρένες ἠερέθονται. «Λαμπτήρ ἄρα ἐντολὴ ἀγαθή», κατὰ τὴν Γραφήν, «νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ· ὁδοὺς γὰρ διότητος ἐλέγχει παιδεία». “Νόμος ὁ πάντων βασιλεύς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων”, λέγει Πίνδαρος. Ἐγὼ δὲ τὸν θέμενον τὸν νόμον διὰ τούτων ἐξακούω, καὶ τό γε Ἡσιόδιον ἐπὶ
 10 τοῦ πάντων λελέχθαι Θεοῦ λαμβάνω, εἰ καὶ στοχαστικῶς εἴρηται τῷ ποιητῇ, ἀλλ’ οὐ καταληπτικῶς

“Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,
 Ἰχθύσι γὰρ καὶ θηρσί καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς,
 Ἐσθέμεν ἀλλήλους ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ’ αὐτῶν.
 15 Ἀνθρώποισι δ’ ἔδωκε δίκην, ἢ πολλὸν ἀρίστη”.

Εἴτ’ οὖν τὸν ἅμα τῇ γενέσει φύσει νόμον, εἴτε καὶ τὸν αὐθις δοθέντα, πλὴν ἐκ Θεοῦ, ὃ τε τῆς φύσεως, ὃ τε τῆς μαθήσεως νόμος εἷς ὡς καὶ Πλάτων ἐν τῷ «Πολιτικῷ» ἓνα τὸν νομοθέτην φησίν· ἐν δὲ τοῖς «Νόμοις,» ἓνα τὸν συνήσοντα τῶν μουσικῶν, διὰ τούτων διδάσκων τὸν
 20 Λόγον εἶναι ἓνα, καὶ τὸν Θεὸν ἓνα. Μωϋσῆς δὲ φαίνεται τὸν Κύριον διαθήκην καλῶν «Ἴδου ἐγώ», λέγων· «ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ»· ἐπεὶ καὶ πρότερον εἶπεν, διαθήκην μὴ ζητεῖν αὐτὴν ἐν γραφῇ· ἔστι γὰρ διαθήκη, ἣν ὁ αἴτιος τοῦ παντός Θεὸς τίθεται. Θεὸς δὲ παρὰ τὴν θέσιν εἴρηται, καὶ τάξιν, τὴν διακόσμησιν. Ἐν δὲ τῷ Πέτρου «Κηρύγματι»
 25 εὗροισ ἂν Νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προσαγορευόμενον.

Ἄλλ’ ὁ μὲν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων πρῶτος ἡμῖν Στρωματεὺς ἐνταῦθα περιγεγράφθω.

ὅτι εἶναι παιδικά. Θεϊκὰ λοιπὸν ἡ δύναμη ποὺ μιᾶ κατὰ ἀποκάλυψη στὸν Ἑρμᾶ λέγει· «Τὰ ὄραματα καὶ οἱ ἀποκαλύψεις εἶναι γιὰ τοὺς δίψυχους, γι' αὐτοὺς ποὺ ἔχουν διαλογισμοὺς στὴν καρδιά τους, ἂν ὑπάρχουν αὐτὰ ἢ δὲν ὑπάρχουν». Ὁμοια καὶ οἱ ἀποδείξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐσώτερο πλοῦτο ἰσχυροποιοῦν καὶ βεβαιώνουν καὶ θεμελιώνουν τοὺς ἀποδεικτικούς λόγους, ὅσο ἀκόμα ἢ ὅμοια μὲ νεανικὴ σκέψη τους μετεωρίζεται. «Λυχνάρι ἐπομένως εἶναι ἡ ἀγαθὴ ἐντολή» κατὰ τὴ Γραφή καὶ «ὁ νόμος εἶναι φῶς γιὰ τὴν πορεία· γιατί ἡ παιδεία ἐλέγχει τοὺς δρόμους τοῦ βίου»⁵. «Ὁ νόμος εἶναι βασιλιάς ὅλων, τῶν θνητῶν καὶ τῶν ἀθανάτων», λέγει ὁ Πίνδαρος. Ἐγὼ σ' αὐτὰ διακρίνω ἑκείνον ποὺ ἔθεσε τὸ νόμο. Κι αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ Ἡσίοδος θεωρῶ ὅτι ἔχει λεχθεῖ γιὰ τὸν Θεὸ τῶν ἄλλων, ἂν καὶ ὁ ποιητὴς τὸ εἶπε μὲ τὴ φαντασία του κι ὄχι μὲ τὴ λογική·

“Αὐτὸν τὸ νόμο ὄρισε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου·
τὰ ψάρια καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ φτερωτὰ πουλιὰ
νὰ τρῶνε τὸ ἓνα τὸ ἄλλο· δικαιοσύνη δὲ λειτουργεῖ σ' αὐτὰ·
στοὺς ἀνθρώπους ἔδωσε τὴ δικαιοσύνη, ποὺ εἶναι πολὺ ἄριστη”.

Εἴτε λοιπὸν ὁ νόμος ποὺ ὑπάρχει μέσα μας ἀπὸ τὴ γέννησή μας ἐκ φύσεως, εἴτε πάλι αὐτὸς ποὺ δόθηκε ἔπειτα ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Θεό, ὁ νόμος τῆς φύσης καὶ τῆς μάθησης εἶναι ἓνας, ὅπως καὶ ὁ Πλάτων στὸν *Πολιτικό* λέγει ἓνα τὸν νομοθέτη, ἐνῶ στοὺς *Νόμους* λέγει, ὅτι αὐτὸς ποὺ θὰ μάθει τὰ μουσικά, θὰ εἶναι ἓνας, διδάσκοντας μὲ αὐτὰ, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἓνας, καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας. Ὁ Μωυσεῖς πάλι φαίνεται ὅτι καλεῖ τὸν Κύριο «διαθήκη» λέγοντας· «Ἴδου ἐγώ, ἡ διαθήκη μου μ' ἐσένα»⁶. Γιατὶ καὶ προηγουμένως εἶπε, τὴ διαθήκη μὴν τὴν ζητᾶς στὴ Γραφή· γιατί εἶναι ἡ διαθήκη, ποὺ τὴν κάνει ὁ Θεός, ὁ αἴτιος τοῦ παντός. Ὁ Θεὸς εἰπώθηκε ἀπὸ τὴ λέξη θέση, καὶ τὴν τάξη καὶ τὴ διευθέτηση. Στὸ κήρυγμα τοῦ Πέτρου θὰ βρεῖς νὰ ὀνομάζεται ὁ Κύριος Νόμος καὶ Λόγος.

Ἄς περιοριστεῖ ὅμως σ' αὐτὰ ὁ πρῶτος Στρωματεὺς τῶν γνωστικῶν ὑπομνημάτων σύμφωνα μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία.

5. Παροιμ. 6, 23.

6. Γέν. 17, 4.

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

**Εκθεσις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῶν διαλαμβανομένων ἐν τοῖς ἐξῆς θεμάτων.*

Ἐξῆς δ' ἂν εἶη διαλαβεῖν, ἐπεὶ κλέπτιας τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας Ἑλληνας εἶναι προσεῖπεν ἡ Γραφή, ὅπως τοῦτο δι' ὀλίγων δειχθήσεται. Οὐ γὰρ μόνον τὰ παράδοξα τῶν παρ' ἡμῖν ἱστορουμένων ἀπομιμουμένους ἀναγράφειν αὐτοὺς παραστήσομεν, πρὸς δὲ τὰ κυριώτερα 5 τῶν δογμάτων σκευωρουμένους καὶ παραχαράσσοντας (προγενεστέρων οὐσῶν τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ὡς ἀπεδείξαμεν), διελέγξομεν ἐν τε τοῖς περὶ πίστεως, περὶ τε σοφίας, γνώσεώς τε καὶ ἐπιστήμης, ἐλπίδος τε καὶ ἀγάπης, περὶ τε μετανοίας καὶ ἐγκρατείας, καὶ δὴ καὶ φόβου Θεοῦ· σμῆνος ἀτεχνῶς τῶν ἀληθείας ἀρετῶν· ὅσα τε ἀπαιτήσῃ ἢ κατὰ 10 τὸν τόπον τὸν προκειμένον ὑποσημείωσις, περιληφθήσεται, καὶ ὡς τὰ μάλιστα τὸ ἐπικεκρυμμένον τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, τὸ συμβολικὸν τοῦτο καὶ αἰνιγματῶδες εἶδος, ἐξήλωσαν οἱ πραγματικῶς τὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφήσαντες, χρησιμώτατον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαιότατον, τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ὑπάρχον. Ἐπὶ τούτοις, ἀκόλουθον οἶμαι, ὑπὲρ ὧν 15 κατατρέχουσιν ἡμῶν Ἑλληνες, ἀπολογήσασθαι, ὀλίγαις συγχρωμένους Γραφαῖς, εἴ πως ἡρέμα καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἐπαῖων ἐπιστρέψαι δυναθείη ἐξ ὧν ἐπίστευσεν, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσεν. Διαδέξεται δὲ εἰκότως τοὺς γενναίους τῶν φιλοσόφων ἔλεγχος ἀγαπητικὸς τοῦ θίου τε αὐτῶν, καὶ τῆς εὐρέσεως τῶν καινῶν δογμάτων, οὐκ ἀμυνομένων ἡμῶν τοὺς 20 κατηγόρους (πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τοὺς εὐλογεῖν μεμαθηκότας τοὺς καταρωμένους, κἂν βλασφήμους κενῶς καταφέρωσιν ἡμῶν λόγους), ἀλλ' εἰς ἐπιστροφὴν τὴν ἐκείνων αὐτῶν, εἴ πως ἐπαισχυνθεῖεν οἱ πάνσοφοι

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

**Ὁ συγγραφέας ἐκθέτει τὰ θέματα πού θά διαπραγματευθεῖ
στή συνέχεια.**

Ἐπειδή ἡ Γραφή εἶπε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι κλέφτες τῆς βαρβαρικῆς φιλοσοφίας, ἡ συνέχεια τῆς ἐργασίας μας θά εἶναι νά δείξομε μέ λίγα λόγια πῶς τὸ ἐννοεῖ αὐτό. Γιατί δέν θά τοὺς παρουσιάσομε μόνο ν' ἀπομιμοῦνται τὴν ἀναγραφή ὄσων θαυμαστῶν ἱστοροῦνται στή δική μας γραμματεία, ἀλλὰ κοντὰ σ' αὐτὸ θά τοὺς ἀποκαλύψομε νά μηχανεύονται νά διαστρέφουν τὰ σημαντικότερα διδάγματα (γιατί ὅπως δείξαμε εἶναι προγενέστερες οἱ δικές μας γραφές) πού ἀναφέρονται καί σὲ θέματα πίστεως καὶ σοφίας καὶ γνώσης καὶ ἐπιστήμης, ἐλπίδας καὶ ἀγάπης, μετάνοιας καὶ ἐγκράτειας, καὶ μάλιστα καὶ φόβου Θεοῦ. Εἶναι πραγματικὰ πλῆθος ὁλόκληρο οἱ ἀρετές τῆς ἀλήθειας καὶ ὅσα θά ἀπαιτηθεῖ νά σημειώσομε πού θά περιληφθοῦν σ' αὐτὸν τὸν τόπο, καὶ πόσο ἐξαιρετικὸ ζῆλο ἔδειξαν γιὰ τὰ μυστικὰ τῆς βαρβαρικῆς φιλοσοφίας, αὐτὸ τὸ συμβολικὸ καὶ αἰνιγματικὸ εἶδος, ὅσοι φιλοσόφησαν πραγματικὰ τὴ σκέψη τῶν ἀρχαίων, πράγμα πού εἶναι πολὺ χρήσιμο, ἢ καλύτερα ἐντελῶς ἀπαραίτητο γιὰ τὴ γνώση τῆς ἀλήθειας. Ἐπιπλέον, θεωρῶ λογικὸ, γιὰ ὅσα μᾶς κατηγοροῦν οἱ Ἕλληνες, ν' ἀπολογηθοῦμε, χρησιμοποιώντας λίγα χωρία ἀπὸ τὶς Γραφές, μήπως καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἀκούοντας ἤρεμα μπορέσει νά ἐπιστρέψει, ἀπὸ ὅσα πίστεψε, σ' Ἐκεῖνον πού δέν πίστεψε. Καὶ φυσικὰ γιὰ τοὺς γενναίους ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους θά ἐπακολουθήσει ἔλεγχος φιλικὸς τῆς ζωῆς τους καὶ τῆς ἀνακάλυψης τῶν νέων δογμάτων, ὄχι πολεμώντας τοὺς κατηγοροῦς μας (ἀπέχει αὐτὸ πάρα πολὺ ἀπὸ ἐμᾶς, πού μάθαμε νά εὐλογοῦμε ὅσους μᾶς καταριοῦνται, ἀκόμα καὶ ἂν καταφέρουν ἐναντίον μας ἀβάσιμες βλάβσφημες κατηγορίες), ἀλλὰ κάνοντάς το γιὰ τὴν ἐπι-

δι' ἐλέγχου βαρβάρου σωφρονισθέντες, ὡς διιδεῖν ὄψῃ γούν δυνηθῆ-
ναι, ὅποια ἄρα εἶη τὰ μαθήματα, ἐφ' ἃ στέλλονται τὰς ἀποδημίας τὰς
διαποντίους.

Ἔστω μὲν γὰρ δὴ κλέπται, καὶ δὴ καὶ ταῦτα ἀποδεικτέα, περιαιρε-
5 θείσης αὐτοῖς τῆς φιλαυτίας, ἃ δὲ αὐτοὶ διζησάμενοι, ἑαυτοὺς ἐξευρη-
κέναι φρονάπτονται, τούτων ὁ ἔλεγχος. Κατεπακολούθημα δὲ καὶ περὶ
τῆς ἐγκυκλίου καλουμένης παιδείας, εἰς ὅσα ἄχρηστος· περὶ τε ἄστρο-
λογικῆς καὶ μαθηματικῆς καὶ μαγικῆς, γοητείας τε, ἐπιδραμητέον.
Αὐχοῦσι γὰρ δὴ καὶ ἐπὶ τῆσδε οἱ Πανέλληνες, ὡς μεγίσταις ἐπιστή-
10 μαις. «Ὅς δ' ἐλέγχει μετὰ παρρησίας, εἰρηνοποιεῖ». Ἐφάμεν πολλάκις
ἤδη μῆτε μεμελετηκέναι, μῆτε μὴν ἐπιτηδεύειν ἑλληνίζειν· ἱκανὸν γὰρ
δὴ τοῦτο, ἀποδημαγωγεῖν τῆς ἀληθείας τοὺς πολλούς· τὸ δὲ τῶ ὄντι
φιλοσόφημα, οὐκ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' εἰς τὴν γνώμην ὀνήσει τοὺς
ἐπαῖοντας Δεῖ δ', οἴμαι, τὸν ἀληθείας κηδόμενον οὐκ ἐξ ἐπιβουλήs καὶ
15 φροντίδος τὴν φράσιν συνθεῖναι, πειραῖσθαι δὲ ὀνομάζειν μόνον ὡς
δύναται, ὃ θούλεται· τοὺς γὰρ τῶν λέξεων ἐχομένους καὶ περὶ ταύτας
ἀσχολουμένους διαδιδράσκει τὰ πράγματα. Γεωργοῦ μὲν οὖν ἴδιον τὸ
ἐν ἀκάνθαις φυόμενον ρόδον ἀβλαβῶs λαβεῖν, καὶ τεχνίτου τὸν ἐν
ὄστρεῖῳ σαρκὶ κατορωρυγμένον μαργαρίτην ἐξευρεῖν. Φασὶ δὲ καὶ τὰς
20 ὄρνιθας ἠδίστην ἔχειν τὴν σαρκὸς ποιότητα, ὅτε, οὐκ ἀφθόνου τροφῆs
παρατεθείσης αὐταῖς, αἶδε σκαλεύουσαι τοῖς ποσίν, ἐκλέγονται μετὰ
πόνου τὰς τροφάς. Εἴ τις οὖν τοῦ ὁμοίου θεωρητικὸς ἐν πολλοῖς τοῖς
πιθανοῖς τε καὶ Ἑλληνικοῖς τὸ ἀληθές διεληλυθέναι ποθεῖ, καθάπερ
ὑπὸ τοῖς μορμολυκείοις τὸ πρόσωπον τὸ ἀληθινόν, πολυπραγμονήσας,
25 θηράσεται. Φησὶ γὰρ ἐν τῶ ὄράματι τῶ Ἑρμῆ ἢ Δύναμις ἢ φανείσα·
«Ὁ ἐὰν ἐνδέχεταιί σοι ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

**Μόνον διὰ τῆς πίστεως δύναται τις ἀχθῆναι
εἰς τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ.**

30 «Ἐπὶ δὲ σῆ σοφία μὴ ἐπαίρου», αἱ Παροιμίαι λέγουσιν, «ἐν πάσαις

1. Παροιμ. 10, 10.

2. Ποιμὴν, Ὁρασις Γ', 3, 4..

στροφή εκείνων, μήπως ντραποῦν οἱ πάνσοφοι σωφρονισμένοι ἀπὸ βαρβαρικό ἔλεγχο, ὥστε ἔστω κι ἄργά νὰ μπορέσουν νὰ διακρίνουν, τί λογῆς εἶναι τὰ μαθήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐπιχειροῦν τὶς ὑπερόντιες ἀποδημίες τους.

Ὁ ἔλεγχός μας δηλαδή θὰ στραφεῖ σ' αὐτὰ πού ἔχουν κλέψει, καὶ πρέπει βέβαια κι αὐτὰ ν' ἀποδειχθοῦν, καὶ νὰ τοὺς ἀφαιρεθεῖ ἢ φιλαυτία καὶ σὲ ὅσα διατείνονται μὲ ὀργή ὅτι τὰ βρῆκαν μὲ δικό τους ψάξιμο. Φυσικό ἐπακολούθημα εἶναι, ὅτι θὰ δοῦμε ἐπιτροχάδην καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν καλούμενη ἐγκύκλιο παιδεία, ὅσα εἶναι ἄχρηστα, ὅπως ἡ ἀστρολογία, τὰ μαθηματικά, οἱ μαγεῖες καὶ οἱ γοητεῖες. Γιατὶ καυχῶνται καὶ γι' αὐτὲς οἱ Πανέλληνες, ὅτι εἶναι τὰχα μέγιστες ἐπιστῆμες. «Ὅποιος ἐλέγχει μὲ παρησιία, φέρνει εἰρήνη»¹. Εἶπαμε πολλές φορές ἤδη, ὅτι οὔτε ἀσκηθήκαμε οὔτε προσπαθοῦμε νὰ ἐκφρασθοῦμε ἑλληνικά· γιατί αὐτὸ εἶναι ἱκανὸ ν' ἀπομακρύνει τοὺς πολλοὺς ἀπὸ τὴν ἀλήθεια· ἐνῶ τὸ πραγματικό φιλοσόφημα δὲν θὰ ὠφελήσει στὴ γλώσσα τοὺς ἀκροατές, ἀλλὰ στὴ γνώμη. Δὲν πρέπει λοιπὸν, νομίζω, ὅποιος σέβεται τὴν ἀλήθεια νὰ συνθέτει τὴ φράση του μὲ ἐπίβουλη σκοπιμότητα καὶ φροντίδα πολλή, ἀλλὰ νὰ προσπαθεῖ μόνο νὰ ὀνομάζει ὅπως μπορεῖ αὐτὸ πού θέλει· γιατί ὅσοι καταπιάνονται ἀπὸ τὶς λέξεις καὶ ἀσχολοῦνται μ' αὐτὲς, τοὺς ξεφεύγουν τὰ πράγματα. Γνώρισμα τοῦ γεωργοῦ εἶναι νὰ κόψει χωρὶς νὰ πληγωθεῖ τὸ τριαντάφυλλο πού φύεται μέσα στ' ἀγκάθια, καὶ τοῦ τεχνίτη νὰ βρεῖ μέσα στὴ σάρκα τοῦ στρειδιοῦ τὸ παραχωμένο μαργαριτάρι. Λένε ὅτι καὶ οἱ ὄρνιθες ἔχουν γλυκύτατη γεύση ὅταν δὲν τὶς ἔχει δοθεῖ ἀφθονη τροφή, ἀλλὰ σκαλίζοντας αὐτὲς μὲ τὰ πόδια τους, διαλέγουν μὲ κόπο τὶς τροφές τους. Ἄν λοιπὸν κάποιος, πού ἀσχολεῖται θεωρητικὰ μὲ τὶς ὁμοιότητες, ποθεῖ μέσα σὲ πολλὰ πιθανὰ πού εἶναι καὶ ἑλληνικά νὰ βρεῖ τὸ ἀληθινό, ὅπως κάτω ἀπὸ τὸ προσωπεῖο τὸ ἀληθινὸ πρόσωπο, θὰ τὸ ἐπιτύχει ἂν ψάξει πολὺ. Γιατὶ λέγει στὸν Ἑρμᾶ ἢ Δύναμη πού τοῦ παρουσιάστηκε στὸ ὄραμά του· «Ὅποιο ἐνδέχεται νὰ σοῦ ἀποκαλυφθεῖ, θ' ἀποκαλυφθεῖ»².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

**Μόνο μὲ τὴν πίστη μπορεῖ νὰ φτάσει κανεὶς
στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ.**

«Μὴν ἐπαίρεσαι γιὰ τὴ σοφία σου», λένε οἱ Παροιμίες· «Νὰ ἔχεις

δὲ ὁδοῖς γνώριζε αὐτήν, ἵνα ὀρθοτομῇ τὰς ὁδοὺς σου, ὃ δὲ ποῦς σου οὐ μὴ προσκόπτῃ». Βούλεται μὲν γὰρ διὰ τούτων δεῖξαι, ἀκόλουθα δεῖν γενέσθαι τῷ λόγῳ τὰ ἔργα· ἤδη δὲ ἐμφαίνειν, χρῆναι τὸ ἐξ ἀπάσης παιδείας χρήσιμον ἐκλεγομένους ἡμᾶς ἔχειν, αἱ δὴ ὁδοὶ σοφίας ποικίλαι, ὀρθοτομεῖν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας, ὁδὸς δὲ ἡ πίστις «Ὁ δὲ ποῦς σου μὴ προσκοπέτω», λέγει περὶ τινῶν ἐναντιοῦσθαι δοκούντων τῇ μιᾷ καὶ θεῖα τῇ προνοητικῇ διοικήσει. Ὅθεν ἐπάγει· «Μὴ ἴσθι φρόνιμος παρὰ σεαυτῶ», κατὰ τοὺς ἀθέους λογισμοὺς τοὺς ἀντιστασιώδεις τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ «Φοβοῦ» δὲ τὸν μόνον δυνατὸν «Θεόν», ὃ ἔπεται, μηδὲν ἀντικειῖσθαι τῷ Θεῷ. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπαγωγή διδάσκει σαφῶς, ὅτι «ὁ θεῖος φόβος ἔκκλισίς ἐστι κακοῦ». Φησὶ γάρ· «Καὶ ἔκκλινον ἀπὸ παντός κακοῦ». Αὕτη παιδεία σοφίας· «Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει»· ἀλγεῖν μὲν ποιῶν εἰς σύνεσιν, ἀποκαθιστὰς δὲ εἰς εἰρήνην καὶ ἀφθαρσίαν. Ἡ μὲν οὖν βάρβαρος φιλοσοφία, ἣν μεθέπομεν ἡμεῖς, τελεία τῷ ὄντι καὶ ἀληθής. Φησὶ γοῦν ἐν τῇ Σοφίᾳ· «Αὐτὸς γὰρ μοι δέδωκε τῶν ὄντων γνώσιν ἀψευδῆ, εἰδέναί σύστασιν κόσμον», καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως «Καὶ δυνάμεις ριζῶν». Ἐν τούτοις ἅπασι τὴν φυσικὴν ἐμπειριεῖληφε θεωρίαν, τὴν κατὰ τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἀπάντων τῶν γεγονότων.

Ἐξῆς δὲ καὶ περὶ τῶν νοητῶν αἰνίττεται, δι' ὧν ἐπάγει· «Ὅσα τέ ἐστι κρυπτὰ καὶ ἐμφανῆ, ἔγνω· ἡ γὰρ πάντων τεχνῆτις ἐδίδαξέ με, σοφία». Ἐχεις ἐν βραχεῖ τὸ ἐπάγγελμα τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας. Ἀνάγει δὲ ἡ τούτων μάθησις μετὰ ὀρθῆς πολιτείας ἀσκηθεῖσα, διὰ τῆς πάντων τεχνίτιδος σοφίας, ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα τοῦ παντός, δυσάλωτόν τι χρῆμα καὶ δυσθήρατον, ἐξαναχωροῦν ἀεὶ καὶ πόρρω ἀφιστάμενον τοῦ διώκοντος. Ὁ δὲ αὐτός, μακρὰν ὦν, ἐγγυτάτῳ βέβηκε, θαῦμα ἄρρητον. «Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ», φησὶ Κύριος πόρρω μὲν κατ' οὐσίαν· πῶς γὰρ ἂν συνεγγίσει ποτὲ τὸ γεννητὸν ἀγεννήτῳ; Ἐγγυτάτῳ δὲ δυνάμει, ἣ τὰ πάντα ἐγκεκόλπισται. «Εἰ ποιήσει τις κρύφα», φησὶ, «τί, καὶ οὐ ἐπόψομαι αὐτόν;». Καὶ δὴ πάρεστιν ἀεὶ τῇ τε ἐποπτικῇ, τῇ τε εὐεργετικῇ, τῇ τε παιδευτικῇ ἀπτομένη ἡμῶν δυνάμει· δύνამις τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ

1. Παρμ. 3, 5-6.

2. Παρμ. 3, 7.

3. Παρμ. 3, 12.

4. Παρμ. 3, 23.

ὑπόψη σου τῆ θεία σοφία παντοῦ ὅπου πηγαίνει, γιὰ νὰ κατευθύνει ὀρθὰ τοὺς δρόμους σου καὶ τὸ πόδι σου δὲν θὰ σκοντάψει»¹. Μ' αὐτὰ θέλει νὰ δείξει, ὅτι τὰ ἔργα πρέπει νὰ εἶναι σύμφωνα μὲ τὰ λόγια. Καὶ φανερώνουν ἤδη ὅτι πρέπει νὰ ἐπιλέγομε καὶ νὰ κρατοῦμε ἀπὸ ὅλη τὴν παιδεία ὅ,τι εἶναι χρήσιμο. Οἱ δρόμοι τῆς σοφίας εἶναι διάφοροι, γιὰ νὰ ὀδηγοῦν ὀρθὰ στὸ δρόμο τῆς ἀλήθειας· καὶ δρόμος εἶναι ἡ πίστη. «Καὶ τὸ πόδι σου νὰ μὴ σκοντάφτει», τὸ λέγει γιὰ μερικές ἀπόψεις ποὺ δείχνουν νὰ ἐναντιώνονται στὴ μία καὶ θεία διοίκηση τῆς πρόνοιας. Γι' αὐτὸ προσθέτει· «Μὴ σχηματίσεις τὴ γνώμη ὅτι εἶσαι σοφός», σύμφωνα μὲ τοὺς ἄθεους λογισμοὺς ποὺ ἀντιστέκονται στὴν οἰκονομία τοῦ Θεοῦ. Νὰ φοβᾶσαι τὸν Θεό», τὸν μόνο δυνατὸ, κι αὐτὸ συνεπάγεται, νὰ μὴν ἀντιστέκεται κανεὶς καθόλου στὸν Θεό. Ἄλλωστε κι αὐτὸ ποὺ ἀκολουθεῖ διδάσκει σαφῶς ὅτι, «Ὁ θεῖος φόβος εἶναι ἀποφυγὴ τοῦ κακοῦ». Γιατὶ λέγει· «Ἀπομακρύνσου ἀπὸ κάθε κακὸ»². Σ' αὐτὸ μᾶς παιδεύει ἡ σοφία· Γιατὶ «ὅποιον ἀγαπᾷ ὁ Κύριος τὸν παιδεύει»³. Τὸν κάνει νὰ πονᾷ γιὰ νὰ τὸν συνετίσει, ἀποκαθιστώντας τὸν σὲ εἰρήνη⁴ καὶ ἀφθαρσία. Ἡ βαρβαρική λοιπὸν φιλοσοφία, ποὺ ἀκολουθοῦμε ἐμεῖς, εἶναι πραγματικὰ τέλεια κι ἀληθινή. Γι' αὐτὸ λέγει στὴ Σοφία· «Αὐτὸς μοῦ ἔδωσε ἀληθινὴ γνώση τῶν ὄντων, γιὰ νὰ μάθω τὴ σύσταση τοῦ κόσμου» καὶ τὰ λοιπὰ ὡς τὴ φράση «καὶ δυνάμεις ριζῶν»⁵. Σὲ ὅλα αὐτὰ περιέλαβε τὴ φυσικὴ θεωρία, ὅλων τῶν δημιουργημάτων τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Στὴ συνέχεια κάνει ὑπαινιγμοὺς καὶ γιὰ τὰ νοητὰ μ' αὐτὰ ποὺ προσθέτει· «Ὅσα εἶναι κρυφὰ καὶ φανερά, τὰ γνώρισα· γιατί μὲ δίδαξε ἡ σοφία ποὺ κατασκεύασε τὰ πάντα»⁶. Ἐχεις μὲ συντομία αὐτὸ ποὺ ἐπαγγέλλεται ἡ δική μας φιλοσοφία. Καὶ ἡ μάθηση αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἂν ἀσκηθεῖ μὲ ὀρθὴ πολιτεία ὀδηγεῖ μέσω τῆς Σοφίας ποὺ κατασκεύασε τὰ πάντα στὸν ἡγεμόνα τοῦ παντός, κάτι ποὺ δύσκολα συλλαμβάνεται καὶ αἰχμαλωτίζεται, ἀλλὰ ξεγλιστρᾷ πάντοτε κι ἀπομακρύνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὸν διώκτη του. Κι αὐτός, ἐνῶ εἶναι μακριά, ἦρθε πολὺ κοντά, θαῦμα ἀνείπωτο. «Ἐγὼ εἶμαι Θεὸς ποὺ εἶμαι κοντά»⁷, λέγει ὁ Κύριος. Μακριὰ βέβαια ὡς πρὸς τὴν οὐσία· γιατί πῶς μπορεῖ ποτὲ νὰ προσεγγίσει τὸ γεννητὸ τὸ ἀγέννητο; Πολὺ κοντὰ πάλι εἶναι, ὡς πρὸς τὴ δύναμη, ποὺ ἔχει στὸν κόλπο τῆς τὰ πάντα. «Ἄν κάνει κάποιος κάτι κρυφά», λέγει, «τί νομίζει, ὅτι δὲν θὰ τὸν ἀντιληφθῶ;»⁸. Εἶναι πάντα δηλαδὴ κοντά μας μὲ τὴν ἐποπτικὴ καὶ τὴν εὐεργετικὴ καὶ τὴν παιδευτικὴ δύναμη καὶ μᾶς

5. Σοφ. Σολ 7, 17-20.

6. Σοφ. Σολ 7, 21.

7. Ἱερ. 23, 23.

8. Ἱερ. 23, 24.

Μωϋσῆς, οὐ ποτε ἀνθρωπίνη σοφία γνωσθήσεται τὸν Θεὸν πεπεισμέ-
 νος, «Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν», φησί», καὶ εἰς τὸν γνόφον, οὗ ἦν ἡ φω-
 νὴ τοῦ Θεοῦ, εἰσελθεῖν διάζεται, τουτέστιν, εἰς τὰς ἀδύτους καὶ ἀειδεῖς
 περὶ τοῦ ὄντος ἐννοίας. Οὐ γὰρ ἐν γνόφῳ ἢ τόπῳ ὁ Θεός, ἀλλ' ὑπεράνω
 5 καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ τῆς τῶν γεγονότων ιδιότητος· διὸ οὐδ' ἐν
 μέρει καταγίνεται ποτε, οὔτε περιέχων, οὔτε περιεχόμενος, ἢ κατὰ ὀρι-
 σμὸν τινα, ἢ κατὰ ἀποτομὴν. «Ποῖον γὰρ οἶκον οἰκοδομήσετε μοι;», λέ-
 γει Κύριος· ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτῷ ᾠκοδόμησεν, ἀχώρητος ὢν· καὶ «ὁ οὐ-
 ρανὸς θρόνος» αὐτοῦ λέγεται, οὐδ' οὕτω περιέχεται, ἐπαναπαύεται δέ
 10 τερπόμενος τῇ δημιουργίᾳ.

Δῆλον οὖν ἡμῖν ἐστὶ κεκρύφθαι τὴν ἀλήθειαν· εἰ καὶ ἐξ ἐνὸς παρα-
 δείγματος ἤδη δέδεικται, μικρὸν δ' ὕστερον καὶ διὰ πλειόνων παρα-
 στήσομεν. Πῶς δὲ οὐχὶ ἀποδοχῆς ἄξιοι οἱ τε μαθεῖν ἐθέλοντες, οἱ τε
 δυνάμενοι, κατὰ τὸν Σολομῶντα, «γνῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν, νοῆσαί
 15 τε λόγους φρονήσεως, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων, νοῆσαί τε δικαιο-
 σύνην ἀληθῆ»; ὡς οὔσης καὶ ἐτέρας τῆς μὴ κατὰ τὴν ἀλήθειαν διδα-
 σκομένης πρὸς τῶν νόμων τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν φιλοσό-
 φων. «Καὶ κρίματα», φησὶν, «εὐθῦναι», οὐ τὰ δικαστικά, ἀλλὰ τὸ κρι-
 τήριον τὸ ἐν ἡμῖν, ὑγιὲς καὶ ἀπλανὲς ἔχειν δεῖν μηνύει· «Ἴνα δῶ ἀκά-
 20 κοὺς πανουργίαν, παιδὶ δὲ νέῳ αἴσθησίν τε καὶ ἔννοιαν. Τῶνδε γὰρ
 ἀκούσας σοφὸς» ὁ ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς πεπεισμένος, «σοφώτερος
 ἔσται» κατὰ τὴν γνῶσιν· «ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται· νοήσει τε
 παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ρήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα». Οὐ
 γὰρ κινδύλους οἱ ἔπιπνοι ἐκ Θεοῦ λόγους προφέρουσι, οὐδ' οἱ παρὰ
 25 τούτων ἐμπορευόμενοι· οὐδὲ μὴν πάγας, αἷς οἱ πολλοὶ τῶν σοφιστῶν
 τοὺς νέους ἐμπλέκουσι, πρὸς οὐδὲν ἀληθὲς σχολάζοντες, ἀλλ' οἱ μὲν τὸ
 ἅγιον «Πνεῦμα» κεκτημένοι, «ἐρευνῶσι τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ», τουτέστι,
 τῆς περὶ τὰς προφητείας ἐπικρύψεως ἐπήβολοι γινόμενοι. «Τῶν δὲ
 ἀγίων μεταδιδόναι τοῖς κυσίν» ἀπαγορεύεται, ἔστ' ἂν μένη θηρία· οὐ
 30 γὰρ ποτε ἐγκριναῖναι προσήκει φθονεροῖς καὶ τεταραγμένοις, ἀπίστοις
 τε ἔτι ἤθεσιν, εἰς ὑλακὴν ζητήσεως ἀναιδέσι, τοῦ θείου καὶ καθαροῦ
 νάματος τοῦ ζῶντος ὕδατος. «Μὴ δὴ ὑπερεκχέισθω σοι ὕδατα ἔξω

ἀγγίζει· ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ ὁ Μωυσῆς δὲν θὰ δειχθεῖ ποτὲ ὅτι ἔπεισε τὸν Θεὸ με σοφία ἀνθρώπινη. «Φανέρωσε μου τὸν ἑαυτό σου»⁹, λέγει· καὶ μέσα στὸ γνόφο ἀπ' ὅπου ἀκουγόταν ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ διάζε-ται νὰ μπεῖ, δηλαδή στίς ἀπλησίαστες καὶ ἀμορφες ἔννοιες περὶ τοῦ ὄν-τος. Γιατὶ βέβαια ὁ Θεὸς δὲν βρίσκεται μέσα σὲ γνόφο ἢ μέσα σὲ τόπο, ἀλλὰ πάνω καὶ ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο καὶ ἀπὸ τὴν ιδιότητα τῶν ὄντων. Γι' αὐτὸ ποτὲ δὲν εἶναι σ' ἓνα μέρος, οὔτε περιέχει οὔτε περιέχεται ἢ μὲ περιο-ρισμὸ ἢ μὲ τομῆ. «Ποιὸ οἶκο θὰ μοῦ οἰκοδομήσετε; λέγει ὁ Κύριος»¹⁰. Ἄλ- λά δὲν οἰκοδόμησε οὔτε γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἐπειδὴ εἶναι ἀχώρητος. Ἀκό-μα κι ἂν λέγεται «ὁ οὐρανὸς θρόνος του», οὔτε ἔτσι περιέχεται, ἀλλὰ ἐπα-ναπαύεται εὐφραινόμενος ἀπὸ τὴ δημιουργία.

Εἶναι λοιπὸν φανερὸ σ' ἐμᾶς, ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι κρυμμένη, καὶ ἂν καὶ αὐτὸ ἔχει ἀποδειχθεῖ ἀπὸ ἓνα παράδειγμα μόνο, λίγο πιὸ ὕστερα θὰ τὸ παρουσιάσομε καὶ μὲ περισσότερα. Πῶς δὲν εἶναι ἄξιοι ἀποδοχῆς αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ μάθουν κι αὐτοὶ ποὺ μποροῦν κατὰ τὸν Σολομώντα «νὰ κατανοήσουν τὴ σοφία καὶ τὴν παιδεία, ν' ἀντιληφθοῦν λόγους φρό-νησης, νὰ καταλάβουν λόγους περίτεχνους, καὶ νὰ ἐννοήσουν τὴν ἀλη-θινή δικαιοσύνη»¹¹; Γιατὶ ὑπάρχει κι ἄλλη δικαιοσύνη, ποὺ δὲν διδάσκε-ται σύμφωνα μὲ τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων. «Καὶ γιὰ νὰ βγεῖ σωστὴ ἀπόφαση», λέγει, δὲν εἶναι οἱ δικανι-κοὶ νόμοι, ἀλλὰ μᾶς παραγγέλλει αὐτό, ὅτι πρέπει νὰ ἔχομε τὸ μέσα μας κριτήριον ὑγιὲς κι ἀπαραπλάνητο. «Γιὰ νὰ δώσει στους ἄκακους ἐξυπνά-δα καὶ στὸ νέο παιδί ἀντίληψη καὶ σκέψη. Ἀκούοντάς τα αὐτὰ ὁ σοφὸς» ποὺ ἔχει πειστεῖ νὰ ὑπακοῦει στίς ἐντολές, «θὰ γίνεαι σοφώτερος στὴ γνώ-ση. Κι ὅποιος ἔχει νοῦ, θ' ἀποκτήσει ἱκανότητα νὰ κυβερνᾷ· θὰ ἐννοήσῃ τὴν παραβολὴ καὶ τὸ σκοτεινὸ λόγο, τὰ λόγια τῶν σοφῶν καὶ τὰ αἰνίγμα-τα»¹². Ὅσοι ἔχουν τὴν πνοὴ τοῦ Θεοῦ δὲν ἐκστομίζουν κίβδηλους λόγους, οὔτε ὅσοι διδάσκονται ἀπὸ αὐτούς· οὔτε παγιδεύονται ἀπὸ τὰ πολλὰ τεχνάσματα τῶν σοφιστῶν ποὺ ἐμπλέκουν τοὺς νέους, χωρὶς νὰ τοὺς ἐν-διαφέρει καθόλου ἡ ἀλήθεια. Ἀλλὰ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν μέσα τους τὸ ἅγιο Πνεῦμα «ἐρευνοῦν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ»¹³, δηλαδή κατανοοῦν τὸ μυστικὸ νόημα τῶν προφητειῶν. Τὸ «νὰ παραδίδει κανεὶς τὰ ἅγια στὰ σκυλιὰ»¹⁴ ἀπαγορεύεται, ὅσο μένουν ἐννοεῖται -θηρία. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχουν ἐπαφὴ μὲ φθονεροὺς καὶ ταραγμένους μὲ ἄπιστα ἀκόμη φρονήματα, γιὰ ν' ἀλυχτήσουν οἱ ἀναιδεῖς, ἀναζητώντας τὸ θεῖο καὶ καθαρὸ νάμα τοῦ

12. Παρμ. 1, 3-6.

13. Α' Κορ. 2, 10.

14. Ματθ. 7, 6.

πηγῆς σου· εἰς δὲ σᾶς πλατείας διαπορευέσθω σὰ ὕδατα». “Οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοί, ὀκόσοι ἐγκυρσεύουσιν· οὐδὲ μαθόντες, γινώσκουσιν· ἑαυτοῖσι δὲ δοκέουσι”, κατὰ τὸν γενναῖον Ἡράκλειτον.
 Ἐὰρ οὐ δοκεῖ σοι καὶ οὗτος τοὺς μὴ πιστεύοντας ψέγειν;

5 Ὁ «δὲ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται», ὁ προφήτης εἶρηκε. Λέγει δὲ καὶ ἄλλος προφήτης «Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε». Πῶς γὰρ τούτων ὑπερφυᾶ θεωρίαν χωρήσαι ποτ' ἂν ψυχῇ, διαμαχομένης ἔνδον τῆς περὶ τὴν μάθησιν ἀπιστίας; πίστις δέ, ἦν διαβάλλουσι κενὴν καὶ θάρβαρον νομίζοντες Ἕλληνες, πρόληψις ἐκούσιός ἐστι, θεοσεβεί-
 10 ας συγκατάθεσις, «ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων», κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· «ταύτη γὰρ μάλιστα ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Χωρὶς δὲ πίστεως ἀδύνατόν ἐστιν εὐαρεσθῆσαι Θεῷ». Ἄλλοι δ' ἀφανοῦς πράγματος ἐνωτικὴν συγκατάθεσιν ἀπέδωκαν εἶναι τὴν πίστιν, ὥσπερ ἀμέλει τὴν ἀπόδειξιν ἀγνωστομένου
 15 πράγματος φανερὰν συγκατάθεσιν. Εἰ μὲν οὖν προαίρεσις ἐστίν, ὀρεκτικὴ τινος οὕσα, ἢ ὄρεξις νῦν διανοητικὴ· ἐπεὶ δὲ πράξεως ἀρχὴ ἢ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκεται· ἀρχὴ γὰρ τῆς πράξεως, θεμέλιος ἔμφρονος προαιρέσεως, προαποδεικνύντος τινὸς αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως τὴν ἀπόδειξιν. Ἐθελοντὴν δὲ συνέπεσθαι τῷ συμφερόντι, συνέσεως ἀρχή.
 20 Μεγάλην γοῦν εἰς γνῶσιν ροπὴν ἀπερίσπαστος παρέχει προαίρεσις. Αὐτίκα ἢ μελέτη τῆς πίστεως ἐπιστήμη γίνεται, θεμελίῳ θεδαίῳ ἐπερηρισμένη. Τὴν γοῦν ἐπιστήμην ὀρίζονται φιλοσόφων παῖδες, ἔξιν ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Ἔστιν οὖν ἄλλη τις τοιαύτη κατάστασις ἀληθῆς θεοσεβείας αὐτῆς, ἧς μόνος διδάσκαλος ὁ λόγος; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι.
 25 Θεόφραστος δὲ τὴν αἴσθησιν ἀρχὴν εἶναι πίστεώς φησιν· ἀπὸ γὰρ ταύτης αἱ ἀρχαὶ πρὸς τὸν λόγον τὸν ἐν ἡμῖν καὶ τὴν διάνοιαν ἐκτείνονται. Ὁ πιστεύσας τοίνυν ταῖς Γραφαῖς ταῖς θείαις, τὴν κρίσιν θεδαίαν ἔχων, ἀπόδειξιν ἀναντήρητον τὴν τοῦ τᾶς Γραφᾶς δεδωρημένου φωνῆν λαμβάνει Θεοῦ. Οὐκέτ' οὖν πίστις γίνεται δι' ἀποδείξεως ὠχυρωμένη.
 30 «Μακάριοι τοίνυν, οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες». Αἱ γοῦν τῶν σειρήνων ἐπιτελέσεις, δύναμιν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνδεικνύμεναι, ἐξέπληττον τοὺς παρατυγχάνοντας, πρὸς τὴν τῶν λεγομένων παραδοχὴν σχεδὸν ἄκοντας εὐτρεπίζουσαι.

ζωντανου νερου. «Να μην ξεχειλίσουν τα νερά έξω από τη πηγή σου, αλλά ὡς τρέχουν στις πλατειές σου»¹⁵. Γιατί δὲν ἔχουν πολλοὶ τέτοια φρονήματα, ὅσοι πέφτουν σ' αὐτά, "οὔτε ὅταν διδαχθοῦν τὰ μαθαίνουν"· ἀπλῶς ἔχουν τὴ γνώμη ὅτι τὰ ξέρουν, σύμφωνα μὲ τὸν γενναῖο Ἡρόκλειτο. Δὲν νομίζεις λοιπὸν ὅτι κι αὐτὸς ψέγει ὅσους δὲν πιστεύουν;

Ὁ προφήτης ὁμως εἶπε, «Ὁ δίκαιος πὺ μεσιτεύει θὰ ζήσει ἀπὸ τὴν πίστη του»¹⁶. Κι ἄλλος προφήτης λέγει· «Ἄν δὲν πιστέψετε, οὔτε καὶ θὰ καταλάβετε»¹⁷. Πῶς δηλαδὴ μπορεῖ ποτὲ μιὰ ψυχὴ νὰ χωρέσει τὴν ὑπερφυσικὴ θεωρία αὐτῶν, ἐνῶ διαμάχεται μέσα τῆς ἡ ἀπιστία γιὰ ὅσα θέλει νὰ μάθει; Ἡ πίστη πὺ οἱ Ἕλληνες τὴν κατηγοροῦν, νομίζοντάς τὴν κενὴ καὶ βάρβαρη, εἶναι μιὰ ἐκούσια προκατάληψη, συγκατάθεση γιὰ θεοσέβεια, «πραγματικὸτητα ὅσων ἐλπίζαμε, ἀπόδειξη πραγμάτων πὺ δὲ φαίνονται»¹⁸, σύμφωνα μὲ τὸν θεῖο Ἀπόστολο. «Ἀπὸ αὐτὴν» κυρίως «πῆραν τὴ μαρτυρία οἱ παλαιότεροι. Χωρὶς πίστη εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνεῖ κανεὶς εὐάρεστος στὸν Θεό»¹⁸. Ἄλλοι πάλι ὄρισαν τὴν πίστη ὅτι εἶναι μιὰ ἐνωτικὴ συγκατάθεση γιὰ ἕνα ἀφανὲς πράγμα. "Ὅπως βέβαια ἡ ἀπόδειξη εἶναι φανερὴ συγκατάθεση γιὰ ἀγνοοῦμενο πράγμα." Ἄν λοιπὸν εἶναι προαίρεση, πὺ ἐπιθυμεῖ κάτι, ἡ ἐπιθυμία τότε εἶναι διανοητικὴ, ἐπειδὴ ἡ προαίρεση εἶναι ἀρχὴ πράξης, ἡ πίστη εὐρίσκεται νὰ εἶναι θεμέλιος λίθος ἔμφρονης προαίρεσης, κατὰ τὴν ὁποία προαποδεικνύει κάποιος στὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴν πίστη τὴν ἀπόδειξη. Ἀρχὴ τῆς σύνεσης εἶναι ν' ἀκολουθεῖ κανεὶς ἐθελοντικὰ τὸ συμφέρον. Μεγάλῃ λοιπὸν ὥθησι γιὰ γνώση παρέχει ἡ ἀπερίσπαστη προαίρεση. Ἡ ἀσκησι τῆς πίστεως γίνεται ἀμέσως ἐπιστήμη, στηριγμένη σὲ σταθερὸ θεμέλιο. Τὴν ἐπιστήμη τὴν ὀρίζουν οἱ φιλόσοφοι, ὡς ἔξῃ πὺ δὲν τὴν μετακινεῖ ὁ λόγος. Ὑπάρχει λοιπὸν κάποια ἄλλη τέτοια ἀληθινὴ κατάστασι, πλὴν τῆς ἴδιας τῆς θεοσέβειας, πὺ μόνος δάσκαλός τῆς εἶναι ὁ Λόγος; Ἐγὼ τουλάχιστο δὲν νομίζω. Ὁ Θεόφραστος λέγει, πῶς ἀρχὴ τῆς πίστεως εἶναι μιὰ αἴσθησι. Γιατί ἀπὸ αὐτὴν οἱ ἀρχὲς πρὸς τὸν μέσα μας λόγο καὶ τὴ διάνοια τείνουν. "Ὅποιος λοιπὸν πιστέψει σὲ θεῖες Γραφές, ἔχοντας βέβαιη κρίσι, παίρνει σὰν ἀπόδειξη ἀναντίρρητη τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ πὺ δώρησε τὲς Γραφές. Ἡ πίστη λοιπὸν δὲν κατοχυρώνεται μὲ τὴν ἀπόδειξη. «Μακάριοι λοιπὸν εἶναι ὅσοι πιστέψουν χωρὶς νὰ δοῦν»¹⁹. Τὰ ἄσματα τῶν Σειρήνων, δείχνοντας μιὰν ὑπεράνθρωπη δύναμη, ἔκαναν κατάπληκτους ἐκείνους πὺ ἔπεφταν σ' αὐτὲς, παρασύροντάς τους χωρὶς νὰ θέλουν σχεδὸν νὰ δεχτοῦν ὅσα τοὺς ἔλεγαν.

18. Ἐβρ. 11, 1.2.6.

19. Ἰω. 20, 29.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

*Ἀναίρεσις τῆς δοξασίας τῶν αἰρετικῶν,
ὅτι ἀπὸ φύσεως ἢ πίστις.*

Ἐνταῦθα φυσικὴν ἡγοῦνται τὴν πίστιν οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλείδην
5 καθὸ καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τάττουσιν αὐτήν, τὰ μαθήματα ἀναποδεί-
κτως εὐρίσκουσιν καταλήψει νοητικῇ. Οἱ δὲ ἀπὸ Οὐαλεντίνου, τὴν
μὲν πίστιν τοῖς ἀπλοῖς ἀπονεύμαντες ἡμῖν, αὐτοῖς δὲ τὴν γνῶσιν, τοῖς
φύσει σωζομένοις, κατὰ τὴν τοῦ διαφέροντος πλεονεξίαν σπέρματος
ἐνυπάρχειν δούλονται, μακροῦ δὲ κεχωρισμένην πίστεως, ἢ τὸ πνευμα-
10 τικὸν τοῦ ψυχικοῦ λέγοντες. Ἔτι φασὶν οἱ ἀπὸ Βασιλείδου, πίστιν ἅμα
καὶ ἐκλογὴν οἰκείαν εἶναι καθ' ἕκαστον διάστημα, κατ' ἐπακολούθημα
δ' αὐτῆς ἐκλογῆς τῆς ὑπερκοσμίου, τὴν κοσμικὴν ἀπάσης φύσεως
συνέπεσθαι πίστιν, κατάλληλόν τε εἶναι τῇ ἐκάστου ἐλπίδι καὶ τῆς πί-
στεως τὴν δωρεάν. Οὐκέτι οὖν προαιρέσεως κατόρθωμα ἢ πίστις, εἰ
15 φύσεως πλεονέκτημα· οὐδὲ ἀμοιβῆς δικαίας τεύξεται, ἀναίτιος ὢν, ὁ
μὴ πιστεύσας· καὶ οὐκ αἴτιος ὁ πιστεύσας. Πᾶσα δὲ ἢ τῆς πίστεως καὶ
ἀπιστίας ιδιότης καὶ διαφορότης οὐτ' ἐπαίνω, οὔτε μὴν ψόγω ὑποπέ-
σοι ἄν, ὀρθῶς λογιζομένοις, προηγουμένην ἔχουσα τὴν ἐκ τοῦ τὰ πάν-
τα δυνατοῦ φυσικὴν ἀνάγκην γενομένην. Νευροσπαστουμένων δὲ
20 ἡμῶν, ἀψύχων δίκην, φυσικαῖς ἐνεργείαις, τό τε ἀκούσιον παρέλκει,
ὄρμη τε, ἢ προκαθηγουμένη τούτων. Καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐννοῶ ζῶον
τούτο, οὗ τὸ ὀρμητικὸν ἀνάγκη λέλογχεν ὑπὸ τῆς ἔξωθεν αἰτίας κινού-
μενον. Πού δὲ ἔτι ἢ τοῦ ποτε ἀπίστου μετάνοια, δι' ἣν ἄφεσις ἁμαρ-
τιῶν; Ὡστε οὐδὲ βάπτισμα ἔτι εὐλογον, οὐδὲ μακαρία σφραγίς, οὐδὲ ὁ
25 Υἱός, οὐδὲ ὁ Πατήρ· ἀλλὰ Θεός, οἶμαι, ἢ τῶν φύσεων αὐτοῖς εὐρίσκε-
ται διανομή, τὸν θεμέλιον τῆς σωτηρίας, τὴν ἐκούσιον πίστιν οὐκ ἔχου-
σα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

*Ἔτι περὶ τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως,
καὶ ὅτι ἢ πίστις θεμέλιόν ἐστι τῆς γνώσεως.*

30

Ἡμεῖς δέ, οἱ τὴν αἵρεσιν καὶ φυγὴν δεδόσθαι τοῖς ἀνθρώποις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

**Ἐντίκρουση τῆς γνώμης τῶν αἱρετικῶν,
ὅτι ἡ πίστις προέρχεται ἀπὸ τὴ φύσιν.**

Οἱ ὄπαδοι τοῦ Βασιλείδου θεωροῦν τὴν πίστιν φαινόμενο φυσικόν, γι' αὐτὸ καὶ τὴ θεωροῦν ὡς ἀσκηση ἐκλογῆς ποὺ πετυχαίνει τὴ γνώσιν μὲ διανοητικὴ ἐνέργεια χωρὶς ἀπόδειξιν. Ὅσοι πάλιν ἀκολουθοῦν τὸν Οὐαλεντίνου ἀπονέμουν τὴν πίστιν ὡς ἡμᾶς τοὺς ἀπλοῦς, καὶ γιὰ τοὺς ἑαυτοῦς τοὺς, ποὺ σώζονται ἀπὸ τὴ φύσιν τοὺς, θέλουν νὰ ὑπάρχει μέσα τοὺς ἡ γνώσιν ἄνάλογα μὲ τὴν περίσσειαν τοῦ διαφορετικοῦ σπέρματος καὶ σὲ πολὺ μεταλύτερη ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν πίστιν ἀπὸ ὅ,τι τὸ πνευματικὸν ἀπὸ τὸ ψυχικόν. Λένε ἀκόμα οἱ ὄπαδοι τοῦ Βασιλείδου, ὅτι ἡ πίστις εἶναι καὶ ἐκλογὴ ἀνάλογη γιὰ κάθε διάστημα. Καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ἐπακολούθημα πάλιν τῆς ὑπερκόσμιας ἐκλογῆς ἡ κοσμικὴ πίστις ἀκολουθεῖ κάθε φύσιν, καὶ κατάλληλη στὴν ἐλπίδα τοῦ καθενὸς εἶναι καὶ ἡ δωρεὰ τῆς πίστεως. Δὲν εἶναι λοιπὸν κατόρθωμα τῆς προαίρεσης ἡ πίστις, ἂν εἶναι πλεονέκτημα τῆς φύσεως· οὔτε θὰ ἐπιτύχει δίκαιη ἀμοιβὴ ὁποῖος δὲν πίστεψε, ἀφοῦ εἶναι ἀνεύθυνος, οὔτε ἔχει εὐθύνη ὁποῖος πίστεψε. Καὶ ὅλη ἡ ἰδιαιτερότητα καὶ ἡ διαφορικότης τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀπιστίας οὔτε τὸν ἔπαινον οὔτε τὴ μομφὴν θὰ δεχθεῖ ἐκείνων ποὺ σκέπτονται ὀρθῶς, ἀφοῦ ἔχει πίσω τῆς τὴ φυσικὴ ἀνάγκη ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἐκείνον ποὺ μπορεῖ τὰ πάντα. Κι ἐπειδὴ ἡμεῖς κινούμεσθα ὡς νευρῶσπαστα, ὅμοια μὲ ἀψυχα πράγματα, ἀπὸ ἐνέργειες φυσικῆς, καὶ τὸ ἀκούσιο παρασύρει, καὶ ἡ ὁρμὴ ποὺ προηγεῖται ἀπὸ αὐτά. Κι ἐγὼ τουλάχιστον δὲν ἐννοῶ ζῶον αὐτὸ ποὺ ἡ δύναμη τῆς ὁρμῆς τοῦ κινεῖται κατὰ τὴν ἀνάγκη ποὺ τοῦ ἔλαχε ἀπὸ ἐξωτερικῆς αἰτίας. Ποιὰ θέσιν ἔχει τότε ἡ μετάνοια τοῦ ἀπιστοῦ, ποὺ γι' αὐτὴν παρέχεται ἡ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν; Ὡστε οὔτε τὸ βάπτισμα εἶναι πιά εὐλογο, οὔτε ἡ μακάριον σφραγίδα τῆς δωρεᾶς, οὔτε ὁ Υἱὸς οὔτε ὁ Πατέρας, ἀλλὰ Θεός, νομίζω, εἶναι γι' αὐτοὺς ἡ διανομὴ τῶν φύσεων, ποὺ δὲν ἔχει τὸ θεμέλιον τῆς σωτηρίας, τὴν ἐκούσιαν πίστιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

**Καὶ πάλιν γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως,
καὶ ὅτι ἡ πίστις εἶναι τὸ θεμέλιον τῆς γνώσεως.**

Ἐμεῖς ὅμως, ποὺ παρελάβομε ἀπὸ τὶς Γραφὰς ὅτι ἡ ἐξουσία ἐκλογῆς

1. Γι' αὐτὸ καὶ λέγονται Γνωστικοί. Ὁ Εἰρηναῖος λέγει: "Τὸ μὲν πνευματικὸν φύσει σωζόμενον".

αὐτοκρατορικὴν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν Γραφῶν παρεληφότες, ἀμεταπτώτῳ κριτηρίῳ τῇ πίστει ἐπαναπανώμεθα, τὸ πνεῦμα πρόθυμον ἐνδειξάμενοι, ὅτι εἰλόμεθα τὴν ζωὴν, καὶ τῷ Θεῷ διὰ ἐκείνου φωνῆς πεπιστεύκαμεν, καὶ ὁ τῷ Λόγῳ πιστεύσας οἶδε τὸ πρᾶγμα ἀληθές· ἀλή-
 5 θεια γὰρ ὁ Λόγος. Ὁ δὲ ἀπιστήσας τῷ λέγοντι, ἠπίστησε τῷ Θεῷ. «Πί-
 στει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαι-
 νομένων τὸ βλεπόμενον γεγονέναι», φησὶν ὁ Ἀπόστολος· «πίστει πλεί-
 ονα θυσίαν Ἰαβελ παρὰ Κάϊν προσήνεγκε, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι
 δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι' αὐτῆς,
 10 ἀποθανών, ἔτι λαλεῖ», καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως, «ἢ πρόσκαιρον ἔχει ἁμαρτίας
 ἀπόλαυσιν». Τούτους μὲν οὖν καὶ πρὸ Νόμου ἢ πίστις δικαίωσασα,
 κληρονόμους κατέστησε τῆς θείας ἐπαγγελίας. Τί οὖν ἐπὶ τὰ τῆς πίστε-
 ως ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν ἱστορίας ἀναλεγόμενος, παρατίθεται μαρτύρια·
 «Ἐπιλείπει γὰρ με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών, Βαράκ, Σαμ-
 15 ψών, Ἰεφθάε, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουήλ, καὶ τῶν προφητῶν», καὶ τὰ τού-
 τοις ἐπόμενα.

Τεσσάρων δὲ ὄντων, ἐν οἷς τὸ ἀληθές, αἰσθήσεως, νοῦ, ἐπιστήμης,
 ὑπολήψεως, φύσει μὲν πρῶτος ὁ νοῦς, ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἢ αἴ-
 σθησις ἐκ δὲ αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ ἢ τῆς ἐπιστήμης συνίσταται οὐ-
 20 σία, κοινὸν δὲ νοῦ τε καὶ αἰσθήσεως τὸ ἐναργές. Ἄλλ' ἢ μὲν αἰσθησις
 ἐπιβάθρα τῆς ἐπιστήμης, ἢ πίστις δέ, διὰ τῶν αἰσθητῶν ὀδεύσασα,
 ἀπολείπει τὴν ὑπόληψιν, πρὸς δὲ τὰ ἀψευδῆ σπεύδει καὶ εἰς τὴν ἀλή-
 θειαν καταμένει. Εἰ δὲ τις λέγοι τὴν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι
 μετὰ λόγου, ἀκουσάτω, ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀναπόδεικτοι· οὔτε γὰρ τέχνη,
 25 οὔτε μὴν φρονήσει γνωσταί. Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενά ἐστίν
 ἄλλως ἔχειν, ἢ δὲ ποιητικὴ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Πίστει οὖν
 ἐφικέσθαι μόνῃ οἴονται τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς. Πᾶσα γὰρ ἐπιστήμη
 διδακτὴ ἐστὶ, τὸ δὲ διδακτὸν ἐκ προοικνωσκομένου.

Οὐ προεγινώσκετο δὲ ἢ τῶν ὄλων ἀρχὴ τοῖς Ἑλλησιν· οὔτ' οὖν
 30 Θαλῆ, ὕδωρ ἐπιπταμένῳ τὴν πρώτην αἰτίαν, οὔτε τοῖς ἄλλοις τοῖς
 φυσικοῖς τοῖς ἐξῆς ἐπεὶ καὶ Ἀναξαγόρας πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν

και ἀποφυγῆς δόθηκε στους ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν Κύριο ἐλεύθερη, δείχνοντας τὸ πνεῦμα μας πρόθυμο, ἐπαναπαυόμαστε στὸ ἀμετάπτωτο κριτήριο τῆς πίστεως, ὅτι διαλέξαμε τὴ ζωὴ καὶ πιστέψαμε στὸν Θεὸ μὲ τὸν Λόγο ἐκείνου. Κι ὁποῖος πίστεψε στὸν Λόγο, βλέπει ὅτι τὸ πράγμα εἶναι ἀληθινό, γιατί ὁ Λόγος εἶναι ἡ ἀλήθεια. "Ὁποῖος ὅμως δὲν πίστεψε, ἀπίστησε στὸν Θεὸ πὺ λέγει· «Μὲ τὴν πίστη ἐννοοῦμε ὅτι καταρτίστηκαν οἱ αἰῶνες, μὲ τὸν Λόγο τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ γίνει αὐτὸ πὺ βλέπομε ἀπὸ κάποια πὺ δὲν φαίνονταν», λέγει ὁ Ἀπόστολος. «Ἀπὸ πίστη ὁ Ἄβελ πρόσφερε μεγαλύτερη θυσία ἀπὸ τὸν Κάιν, ὑπὸ τὴν ὁποία ἀποδείχθηκε ὅτι εἶναι δίκαιος, ἀφοῦ ἔδωσε μαρτυρία γιὰ τὰ δῶρα τοῦ ὁ Θεός· καὶ μὲ τὴν πίστη του, ἂν καὶ πέθανε μιλάει ἀκόμα...» καὶ τὰ παρακάτω, ὡς τὸ σημεῖο, «παρὰ νὰ ἔχει πρόσκαιρη ἀπόλαυση τῆς ἁμαρτίας»¹. Αὐτοὺς λοιπὸν καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο, ἀφοῦ τοὺς δικαίωσε ἡ πίστη, τοὺς ἔκανε κληρονόμους τῆς θείας ἐπαγγελίας. Ἄλλὰ γιὰ ποιὸ λόγο, ἐξετάζοντας τὴν πίστη ἀπὸ τὴν ἱστορία μας, παραθέτω μαρτυρίες; «Θὰ μοῦ λείψει ὁ χρόνος νὰ μιῶ γιὰ τὸν Γεδεών, τὸν Βαράκ, τὸν Σαμψών, τὸν Ἰεφθάε, τὸν Δαβὶδ καὶ τὸν Σαμουὴλ καὶ τοὺς προφῆτες»² καὶ τὰ ὅσα λέγει στὴ συνέχεια αὐτῶν.

Ἐνῶ λοιπὸν εἶναι τέσσερα ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα βρίσκεται ἡ ἀλήθεια, δηλαδή ἡ αἴσθησις, ὁ νοῦς, ἡ ἐπιστήμη, καὶ ἡ γνώμη (διαφέρουν στὴ σειρά). Πρῶτος ἀπὸ τὴ φύση τοῦ εἶναι ὁ νοῦς, γιὰ μᾶς ὅμως καὶ ἀποβλέποντας σ' ἐμᾶς ἡ αἴσθησις. Ἀπὸ τὴν αἴσθησις καὶ τὸ νοῦ συνίσταται ἡ οὐσία τῆς ἐπιστήμης. Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ νοῦ καὶ τῆς αἴσθησις εἶναι ἡ ἐνάργεια (καθαρότητα). Ἄλλὰ ἡ αἴσθησις εἶναι τὸ βάθος τῆς ἐπιστήμης. Ἡ πίστη ὅμως, διοδεύοντας διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων, ἐγκαταλείπει τὴ γνώμη, καὶ σπεύδει πρὸς ἐκεῖνα πὺ δὲν ἔχουν ψεῦδος καὶ ἐγκαθίσταται στὴν ἀλήθεια. Κι ἂν κάποιος λέγει, ὅτι ἡ ἐπιστήμη δίνει λογικὲς ἀποδείξεις, ἃς ἀκούσει ὅτι καὶ οἱ ἀρχές εἶναι ἀναπόδεικτες. Γιατί οὔτε μὲ τὴν τέχνη γίνονται γνωστὲς οὔτε μὲ τὴ σκέψη. Καθόσον ἡ σκέψη ἀσχολεῖται μὲ ὅσα ἐνδέχεται νὰ εἶναι καὶ διαφορετικὰ, ἐνῶ ἡ τέχνη εἶναι κατασκευαστικὴ μόνο, καὶ ὄχι καὶ θεωρητικὴ. Μόνο μὲ τὴν πίστη λοιπὸν νομίζουν ὅτι θὰ φτάσουν στὴν ἀρχὴ τῶν ὄλων. Κάθε ἐπιστήμη λοιπὸν εἶναι διδακτὴ, κι ὅτι εἶναι διδακτὸ, στηρίζεται σὲ κάτι πὺ ἔγινε γνωστὸ πρὶν.

Καὶ τοὺς Ἕλληνες δὲν ἦταν γνωστὴ πρὶν ἡ ἀρχὴ τῶν ὄλων. Οὔτε ὁ Θαλῆς τὴν ἤξερε, πὺ ὄριζε τὸ νερὸ ὡς πρώτη αἰτία, οὔτε οἱ ἄλλοι φυσικοὶ πὺ ἀκολουθοῦν. Γιατί κι ὁ Ἀναξαγόρας πρῶτος ἔβαλε ἐπιστά-

1. Ἐβρ. 11, 3-4. 25

2. Ἐβρ. 11, 32.

τοῖς πράγμασιν· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐτήρησε τὴν ἀξίαν τὴν ποιητικὴν, δίνους τινὰς ἀνοήτους ἀναζωγραφῶν, σὺν τῇ τοῦ νοῦ ἀπραξία τε καὶ ἀνοία. Διὸ καὶ φησιν ὁ Λόγος «Μὴ εἴπητε ἑαυτοῖς διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς». Ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη ἕξις ἀποδεικτικὴ, ἢ πίστις δὲ χάρις ἐξ ἀνα-
 5 ποδείκτων εἰς τὸ καθόλου ἀναδιβάξουσα τὸ ἀπλοῦν, ὃ οὔτε σὺν ὕλῃ ἐστίν, οὔτε ὕλῃ, οὔτε ὑπὸ ὕλης. Οἱ δὲ ἄπιστοι, ὡς ἔοικεν, ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀοράτου πάντα ἔλκουσιν εἰς γῆν, ταῖς χερσὶν ἀτεχνῶς πέτρας καὶ δρυὲς περιλαμβάνοντες, κατὰ τὸν Πλάτωνα· τῶν γὰρ τοιούτων ἐφαπτό-
 10 μνοι πάντων, διισχυρίζονται τοῦτ' εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα· ταῦτόν σῶμα καὶ οὐσίαν ὀριζόμενοι, πρὸς αὐτοὺς ἀμφισθητοῦντες, μάλα εὐλαβῶς ἄνωθεν ἐξ ἀοράτου ποθὲν ἀμύνονται νοητὰ ἄττα καὶ ἀσώματα εἶδη, διαζόμενοι τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν εἶναι. «Ἴδου δὴ, ποιῶ καινά», ὁ Λόγος φησίν, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὐς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη», καινῶ ὀφθαλμῶ,
 15 καινῇ ἀκοῇ, καινῇ καρδίᾳ, ὅσα ὄρατὰ καὶ ἀκουστά, καταληπτὰ διὰ τῆς πίστεως καὶ συνέσεως, πνευματικῶς λεγόντων, ἀκουόντων, πραττόντων τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Ἔστι γὰρ δόκιμον νόμισμα, καὶ ἄλλο κίβδηλον, ὅπερ οὐδὲν ἔλαττον ἀπατᾷ τοὺς ἰδιώτας, οὐ μὴν τοὺς ἀργυραμοιβούς, οἳ ἴσασι μαθόντες τό τε παρακεχαραγμένον καὶ τὸ δόκιμον
 20 χωρίζειν καὶ διακρίνειν· οὕτως ὁ ἀργυραμοιβὸς τῷ ἰδιώτῃ, τὸ νόμισμα τοῦτο μόνον ὅτι κίβδηλόν ἐστιν, φησί· τὸ δὲ πῶς, μόνος ὁ τοῦ τραπεζίτου γνώριμος, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦτο ἀλειφόμενος, μανθάνει.

Ἀριστοτέλης δὲ τὸ ἐπόμενον τῇ ἐπιστήμῃ κρῖμα ὡς ἀληθές, τὸ δὲ τι πίστιν εἶναί φησι. Κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἢ πίστις, καὶ ἔστιν
 25 αὐτῆς κριτήριον. Ὑποκρίνεται δὲ τὴν πίστιν ἢ εἰκασία, ἀσθενὴς οὕσα ὑπόληψις καθάπερ ὁ κόλαξ τὸν φίλον, καὶ ὁ λύκος τὸν κύνα. Ἐπειδὴ δὲ ὄρῶν ὁ τέκτων, ὅτι μαθὼν τινα, τεχνίτης γίνεται, καὶ ὁ κυβερνήτης, παιδευθεὶς τὴν τέχνην, κυβερνητῶν δυνήσεται, οὐκ ἀπαρκεῖν λογιζόμενος τὸ βούλεσθαι καλὸν γενέσθαι κάγαθόν, ἀνάγκη δὲ ἄρα πειθόμενον
 30 μαθεῖν, τὸ δὲ πείθεσθαι τῷ Λόγῳ, ὃν διδάσκαλον ἀνηγορεύσαμεν, αὐτῷ ἐκείνῳ πιστεῦσαί ἐστι, κατ' οὐδὲν ἀντιβαίνοντα· πῶς γὰρ οἷόν τε

τη σὰ πράγματα τὸν νοῦ, οὔτε κι αὐτὸς ὅμως δὲν τήρησε τὸ ἀξίωμα τῆς ποιητικῆς αἰτίας, παρὰ σχεδίαζε κάποιες περιστροφές ἀνόητες ποῦ συνοδεύονταν ἀπὸ ἀπραξία τοῦ νοῦ καὶ ἀνοησία. Γι' αὐτὸ κι ὁ Λόγος λέγει: «Μὴ ὀνομάσετε δάσκαλο γιὰ τὸν ἑαυτὸ σας πάνω στὴ γῆ»³. Ἡ ἐπιστήμη δηλαδή εἶναι δύναμη ἀποδεκτικὴ, ἐνῶ ἡ πίστη εἶναι χάρη ποῦ χωρὶς ἀποδείξεις ἀνεβάζει στὸ γενικὸ καὶ ἀπλὸ, ποῦ οὔτε συνοδευτικὸ τῆς ὕλης εἶναι οὔτε ὕλη οὔτε ὑπόβαθρο τῆς ὕλης. Οἱ ἄπιστοι πάλι, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ ἀόρατο ἔλκουν τὰ πάντα στὴ γῆ, ἀγκαλιάζοντας κυριολεκτικὰ μὲ τὰ χέρια τους πέτρες καὶ δρυς, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων. Πιάνοντας μὲ τὰ χέρια τους ὅλα αὐτὰ, δισχυρίζονται, ὅτι αὐτὸ μόνον ὑπάρχει, ὅποιο μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ πλησιάσει καὶ νὰ τὸ ἀγγίξει. Ὁρίζοντας πῶς εἶναι τὸ ἴδιο τὸ σῶμα καὶ ἡ οὐσία, αὐτοαμφισβητούμενοι, μὲ πολλὴ εὐλάβεια κάπου ἀπὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸ ἀόρατο διεκδικοῦν κάποια νοητὰ καὶ ἀσώματα εἶδη, πείθοντας μὲ τὴ βία ὅτι εἶναι ἡ ἀληθινὴ οὐσία. «Νὰ λοιπὸν, κάνω τὰ πάντα καινούργια», λέγει ὁ Λόγος, «ὅσα δὲν εἶδαν μάτια, οὔτε αὐτιὰ ἄκουσαν, οὔτε ἀνέβηκαν στὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου»⁴. Μὲ καινὰ μάτια, καινὴ ἀκοή, καινὴ καρδιά, ὅσα μπορεῖ νὰ ἰδωθοῦν καὶ ν' ἀκουστοῦν μποροῦν νὰ κατανοηθοῦν μὲ τὴν πίστη καὶ τὴ σκέψη, ὅταν μιλοῦν πνευματικὰ κι ἀκοῦνε καὶ πράττουν οἱ μαθητὲς τοῦ Κυρίου. Γιατὶ ὑπάρχει γνήσιο νόμισμα, κι ἄλλο νόμισμα πάλι κίβδηλο, ποῦ καθόλου λιγότερο ἔξαπατᾶ τοὺς μὴ εἰδικοὺς, ὄχι βέβαια τοὺς ἀργυραμοιβούς, ποῦ ἔμαθαν καὶ γνωρίζουν τὸ παραχαραγμένο καὶ τὸ γνήσιο, νὰ τὰ ξεχωρίζουν καὶ νὰ τὰ διακρίνουν. Ἔτσι ὁ ἀργυραμοιβὸς λέγει στὸν ἰδιώτη μόνον, ὅτι τὸ νόμισμα αὐτὸ εἶναι κίβδηλο· τὸ πῶς ὅμως εἶναι κίβδηλο τὸ μαθαίνει μόνον ὁ γνωστὸς τοῦ τραπεζίτη κι ὁ μαθητευόμενος στὸ ἐπάγγελμα.

Ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀληθινὴ κρίση ποῦ ἀκολουθεῖ τὴν ἐπιστήμη, λέγει ὅτι αὐτὸ εἶναι ἡ πίστη. Εἶναι λοιπὸν ἡ πίστη σημαντικότερη ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη καὶ εἶναι τὸ κριτήριό της. Τὴν πίστη τὴν ὑποκρίνεται ἡ εἰκασία, ποῦ εἶναι ἀδύναμη γνώμη, ὅπως ὁ λύκος ὑποκρίνεται τὸ σκύλο. Ἐπειδὴ βλέποντας ὁ τέκτονας ὅτι, ἂν μάθει μερικὰ πράγματα, γίνεται τεχνίτης, καὶ ὁ κυβερνήτης ἂν μάθει τὴν τέχνη, θὰ μπορέσει νὰ κυβερνήσει, σκεφτόμενος ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὸ τὸ νὰ θέλει νὰ γίνεи καλὸς καὶ δίκαιος, ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ πεισθεῖ νὰ μάθει καὶ τὸ νὰ πείθεται στὸν Λόγο, ποῦ τὸν ἀνακηρύξαμε δάσκαλο, ποῦ σημαίνει τὸ νὰ πιστέψει στὸν ἴδιο ἐκεῖνο καὶ νὰ μὴν ἀντιβαίνει σὲ τίποτε. Γιατὶ πῶς εἶναι δυνατὸ ν'

3. Ματθ. 23, 8.

4. Ἦσ. 64, 4. 19. Α' Κορ. 2, 9.

ἀνεπίστασθαι τῷ Θεῷ; Πιστὴ τοίνυν ἢ γνῶσις γνωστὴ δὲ ἢ πίστις θεία
 τινὶ ἀκολουθία τε καὶ ἀντακολουθία γίνεται. Ναὶ μὴν καὶ ὁ Ἐπίκου-
 ρος, ὁ μάλιστα τῆς ἀληθείας προτιμήσας τὴν ἡδονήν, πρόληψιν εἶναι
 διανοίας τὴν πίστιν ὑπολαμβάνει· πρόληψιν δὲ ἀποδίδωσιν, ἐπιβολὴν
 5 ἐπὶ τι ἐναργές, καὶ ἐπὶ τὴν ἐναργῆ τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν, μὴ δύνα-
 σθαι δὲ μηδένα μήτε ζητῆσαι, μήτε ἀπορῆσαι, μηδὲ μὴν δοξᾶσαι, ἀλλ'
 οὐδὲ ἐλέγξαι χωρὶς προλήψεως. Πῶς δ' ἂν, μὴ ἔχων τις πρόληψιν οὐ
 ἐφίεται, μάθοι περὶ οὐ ζητεῖ; Ὁ μαθὼν δὲ ἤδη κατάληψιν ποιεῖ τὴν
 πρόληψιν. Εἰ δὲ ὁ μαθάνων οὐκ ἄνευ προλήψεως μαθάνει τῆς τῶν
 10 λεγομένων παραδεκτικῆς, αὐτὸς μὲν ὧτα ἔχει τὰ ἀκουστικά τῆς ἀλη-
 θείας, μακάριος δὲ ὁ λέγων εἰς ὧτα ἀκουόντων· ὥσπερ ἀμέλει μακά-
 ριος καὶ αὐτός, ὁ τῆς ὑπακοῆς. Τὸ δὲ κατακοῦσαι, συνειναί ἐστιν. Εἰ
 τοίνυν ἢ πίστις οὐδὲν ἄλλο, ἢ πρόληψίς ἐστι διανοίας περὶ τὰ λεγόμε-
 να, καὶ τοῦτο ὑπακοή τε εἴρηται, σύνεσις τε πειθῶ, οὐ μὴν μαθήσεταιί
 15 τις ἄνευ πίστεως ἐπεὶ μηδὲ ἄνευ προλήψεως. Ἀληθές δ' οὖν ὄν πάντως
 μᾶλλον ἀποδείκνυται τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰρημένον· «Ἐὰν μὴ πι-
 στεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε». Τοῦτο καὶ Ἡρόκλειτος ὁ Ἐφέσιος τὸ λό-
 γιον παραφράσας, εἶρηκεν· «Ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρή-
 σει, ἀνεξερεύνητον ἐὼν καὶ ἄπορον».

20 Ἀλλὰ καὶ Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς Νόμοις «τὸν μέλλοντα μα-
 κάριον τε καὶ εὐδαίμονα γενέσθαι τῆς ἀληθείας ἐξ ἀρχῆς εὐθύς εἶναι
 μέτοχον χρῆναι, φησὶν, ἴν' ὡς πλεῖστον χρόνον ἀληθῆς ὢν διαδιώη·
 πιστὸς γάρ. Ὁ δὲ ἄπιστος, ᾧ φίλον ψεῦδος ἐκούσιον· ὅτω δὲ ἀκούσιον,
 ἄνους ὢν, οὐ ζῶον οὐθ' ἕτερον οὖν ζηλωτόν. Ἄφιλος γὰρ πᾶς, ὃ γε ἄ-
 25 πιστος καὶ ἀμαθής». Καὶ μὴ τι ταύτην «σοφίαν βασιλικήν» ἐν «Εὐθυ-
 δήμῳ» ἐπικεκρυμμένως λέγει; Ἐν γοῦν τῷ «Πολιτικῷ» πρὸς λέξιν φη-
 σὶν· «Ὡστε ἢ τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως ἐπιστήμη βασιλική, καὶ ὁ ταύτην
 κεκτημένος, εἴαν τε ἄρχων, εἴαν τε ἰδιώτης ὢν τυγχάνη, πάντως κατὰ γε
 τὴν τέχνην αὐτὴν βασιλικὸς ὀρθῶς προσαγορευθήσεται».

30 Αὐτίκα οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότες χρηστοὶ τέ εἰσι καὶ λέ-
 γονται· ὡς οἱ τῷ ὄντι βασιλικοὶ βασιλεῖ μεμελημένοι· Ὡς γὰρ οἱ σοφοὶ

ἀντιπαραταχθεῖ στὸν Θεό; Ἡ γνώση λοιπὸν χρειάζεται τὴν πίστη καὶ ἡ πίστη τῇ γνώσῃ σύμφωνα μὲ μιὰ θεία ἀκολουθία καὶ ἀντακολουθία. Ἀκόμα κι ὁ Ἐπίκουρος ποὺ προτίμησε ἀπόλυτα τὴν ἡδονὴ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, θεωρεῖ πὼς ἡ πίστη εἶναι μιὰ προληπτικὴ ἰδέα, σκέψη. Τὴν πρόληψη τὴν ἐννοεῖ σὰν μιὰ προσέγγιση σὲ κάτι ἐναργές (καθαρό) καὶ στὴν ἐναργῆ διανοητικὴ εἰκόνα τοῦ πράγματος. Καὶ δὲν μπορεῖ κανένας οὔτε νὰ ζητήσῃ οὔτε ν' ἀπορήσῃ οὔτε νὰ σχηματίσῃ γνώμη, ἀλλ' οὔτε καὶ νὰ ἐλέγξῃ χωρὶς πρόληψη. Καὶ πῶς, ἂν δὲν ἔχει μιὰ προληπτικὴ ἰδέα ἐκείνου ποὺ ἐπιθυμεῖ, θ' ἀποκτήσῃ γνώσεις γι' αὐτὸ ποὺ ζητεῖ; Ὅποιος ἔμαθε, μεταβάλλει ἤδη τὴν πρόληψη σὲ κατάληψη. Καὶ ἂν ὅποιος μαθαίνει δὲν μαθαίνει χωρὶς πρόληψη ποὺ συντελεῖ στὴν παραδοχὴ τῶν λεγομένων, αὐτὸς ἔχει βέβαια αὐτιὰ ποὺ ἀκοῦν τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ μακάριος εἶναι αὐτὸς ποὺ μιᾶ στ' αὐτιὰ ἐκείνων ποὺ ἀκοῦνε, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι μακάριος κι αὐτὸς ποὺ εἶναι γιὸς ὑπακοῆς. Τὸ νὰ ἀκούσεις εἶναι νὰ καταλάβεις. Ἄν λοιπὸν ἡ πίστη δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ μιὰ πρόληψη τῆς διάνοιας σχετικὰ μὲ τὰ λεγόμενα, κι αὐτὸ ἔχει χαρακτηρισθεῖ ὑπακοή, καὶ κατανόηση καὶ πειθῶ, δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ μάθει κανένας χωρὶς πίστη, ἀφοῦ δὲν μπορεῖ νὰ μάθει καὶ χωρὶς πρόληψη. Ἀληθινὸ λοιπὸν ἀποδεικνύεται αὐτὸ ποὺ εἶπε ὁ προφήτης· «Ἄν δὲν πιστέψετε, οὔτε θὰ καταλάβετε»⁵. Αὐτὸ τὸ λόγο εἶπε παραφρασμένο καὶ ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος· “Ἄν δὲν ἔχει ἐλπίδα, τὸ ἀνέλπιστο δὲν θὰ βρεθεῖ, ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ βρεθεῖ”.

Ἄλλὰ καὶ ὁ φιλόσοφος Πλάτων στοὺς *Νόμους* του λέγει· “Ὅποιος μέλλει νὰ γίνῃ μακάριος καὶ εὐτυχισμένος, πρέπει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ εἶναι μέτοχος τῆς ἀλήθειας, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ζήσει ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο χρόνο μέσα στὴν ἀλήθεια· γιατί εἶναι πιστός. Ἐνῶ ὁ ἄπιστος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἀγαπᾷ τὸ ψεῦδος μὲ τὴ θέλησή του. Σ' ὅποιον εἶναι ἀκούσιο, ἐπειδὴ εἶναι ἀνόητος, δὲν εἶναι ζῶο. Κανένα λοιπὸν ἀπὸ τὰ δύο δὲν εἶναι ἀξιοζήλευτο. Δὲν εἶναι ἀγαπητὸς κανένας ἄπιστος καὶ ἀμαθής”. Καὶ μήπως αὐτὸ τὸ λέγει συγκαλυμμένα “σοφία βασιλική” στὸν *Εὐθύδημον*, Στὸν *Πολιτικό* λοιπὸν λέγει κατὰ λέξη· “Ὡστε ἡ βασιλικὴ τέχνη εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ βασιλιᾶ· κι ὅποιος τὴν ἔχει, εἴτε ἄρχοντας εἶναι εἴτε ἀπλὸς πολίτης, ὅπως δὴποτε σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν τέχνη ὀρθὰ θὰ ὀνομασθεῖ βασιλικός”.

Ἐξάλλου ὅσοι ἔχουν πιστέψῃ στὸν Χριστό, καὶ εἶναι χρηστοὶ καὶ λέγονται, καὶ ὅπως οἱ πραγματικὰ βασιλικοὶ δέχονται τὴ φροντίδα τοῦ

5. Ἦσ. 6, 9.

σοφία εἰσὶ σοφοί, καὶ οἱ νόμιμοι νόμῳ νόμιμοι, οὕτως οἱ Χριστῶ βασι-
 λεῖ βασιλεῖς, καὶ οἱ Χριστοῦ Χριστιανοί. Εἴθ' ὑποβάς, ἐπιφέρει σαφῶς
 «Τὸ μὲν ὀρθὸν ἂν εἴη νόμιμον, καὶ νόμος φύσει ἂν ὁ λόγος ὁ ὀρθός, καὶ
 οὐκ ἐν γράμμασιν, οὐδὲ ἐτέροις». Ὁ τε Ἐλεάτης ξένος τὸν βασιλικὸν
 5 καὶ πολιτικὸν ἄνδρα “νόμον ἔμψυχον” ἀποφαίνεται. Τοιοῦτος δὲ ὁ
 πληρῶν μὲν τὸν νόμον, «ποιῶν δὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς», ἀναγεγραμ-
 μένος δὲ ἀντικρὺς ἐπὶ ξύλου τινὸς ὑψηλοῦ, παράδειγμα θείας ἀρετῆς
 τοῖς διορᾶν δυναμένοις ἐκκείμενος Ἴσασι δὲ Ἑλληνας τὰς τῶν ἐν
 Λακεδαίμονι ἐφόρων σκυτάλας, νόμῳ ἐπὶ ξύλων ἀναγεγραμμένας, ὁ δὲ
 10 ἐμὸς νόμος, ὡς προεῖρηται, βασιλικὸς τέ ἐστι, καὶ ἔμψυχος καὶ ὁ λόγος
 ὁ ὀρθός: “Νόμος, ὁ πάντων βασιλεύς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων”, ὡς ὁ
 Βοιωτίος ἄδει Πίνδαρος. Σπεύσιππος γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κλεοφῶντα
 πρώτῳ τὰ ὅμοια τῷ Πλάτῳ εἶκε διὰ τούτου γράφειν: “Εἰ γὰρ ἡ βα-
 σιλεία σπουδαῖον, ὃ τε σοφὸς μόνος βασιλεύς καὶ ἄρχων ὁ νόμος, λό-
 15 γος ἂν ὀρθός, σπουδαῖος, ἃ καὶ ἔστιν”. Τούτοις ἀκόλουθα οἱ Στωϊκοὶ
 φιλόσοφοι δογματίζουσι, βασιλείαν, ἱερωσύνην, προφητείαν, νομοθε-
 τικὴν, πλοῦτον, κάλλος ἀληθινόν, εὐγένειαν, ἐλευθερίαν, μόνῳ προσά-
 πτοντες τῷ σοφῷ· ὁ δὲ δυσεύρετος πάνυ σφόδρα καὶ πρὸς αὐτῶν ὁμο-
 λογεῖται.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

**Διὰ πολλῶν παραδειγμάτων δείκνυσι, ὅτι πλεῖστα ὄσα
 οἱ Ἑλληνας παρὰ τῶν ἀγίων Γραφῶν παρέλαβον.**

Πάντα τοίνυ τὰ προειρημένα φαίνεται παρὰ Μωϋσέως τοῦ μεγά-
 λου ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας διαδεδόσθαι δόγματα. Πάντα μὲν οὖν τοῦ
 25 σοφοῦ ὑπάρχειν διὰ τούτων διδάσκει· «Καὶ διότι ἠλέησέ με ὁ Θεός,
 ἔστι μοι πάντα». Θεοφιλῆ δὲ αὐτὸν μηνύει, λέγων· «Θεὸς Ἀβραάμ,
 Θεὸς Ἰσαάκ, Θεὸς Ἰακώβ». Ὁ μὲν γὰρ «φίλος» ἀντικρὺς κεκλημένος
 εὐρίσκεται, ὁ δὲ «Ὁρῶν τὸν Θεόν», μετωνομασμένος δείκνυται· τὸν τε
 Ἰσαάκ, ὡς καθωσιωμένον ἱερεῖον ἀλληγορήσας, ἐξελέξατο ἑαυτῷ,
 30 τύπον ἐσόμενον ἡμῖν οἰκονομίας σωτηρίου. Παρὰ τε Ἑλλησιν ἄδεται ὁ

βασίλειᾱ. Ὅπως δηλαδή οἱ σοφοὶ εἶναι σοφοὶ ὡς πρὸς τὴ σοφία καὶ οἱ νόμιμοι εἶναι νόμιμοι ὡς πρὸς τὸ νόμο, ἔτσι εἶναι βασιλεῖς ὡς πρὸς τὸν βασιλέα Χριστὸ, καὶ Χριστιανοὶ ὡς πρὸς τὸν Χριστό. Κι ἔπειτα πιὸ κάτω προσθέτει σαφῶς: “Τὸ ὀρθὸ εἶναι νόμιμο καὶ νόμος φύσει εἶναι ὁ ὀρθὸς λόγος, ὄχι σὲ γράμματα οὔτε σὲ κάτι ἄλλο”. Καὶ ὁ Ἐλεάτης ξένος ἀποφαίνεται πῶς ὁ βασιλικὸς καὶ πολιτικὸς ἄνδρας εἶναι “νόμος ἔμψυχος”. Τέτοιος εἶναι ὁποῖος τηρεῖ τὸ νόμο καὶ «κάνει τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα»⁶ καὶ ἔχει ἀναγραφεῖ ἀπέναντί μας σὲ ξύλο ὑψηλὸ καὶ προσφέρεται παράδειγμα θείας ἀρετῆς σὲ ὅσους ἔχουν τὴ δύναμη νὰ τὸν διακρίνουν. Οἱ Ἕλληνες γνωρίζουν τὶς σκυτάλες τῶν ἐφόρων τῆς Λακεδαιμόνος, ὅπου εἶναι χαραγμένοι οἱ νόμοι. Ὁ δικὸς μου ὅμως νόμος, ὅπως εἶπα πιὸ πρῖν, εἶναι βασιλικὸς καὶ ἔμψυχος καὶ ὁ λόγος ὁ ὀρθός. “Ὁ νόμος εἶναι βασιλιάς ὅλων, θνητῶν καὶ ἀθανάτων”, ὅπως ψάλλει ὁ Βοιωτὸς Πίνδαρος. Ὁ Σπεύσιππος στὸν πρῶτο λόγο του πρὸς Κλεοφώντα φαίνεται νὰ λέει τὰ ὅμοια μὲ τὸν Πλάτωνα: “Ἄν δηλαδή ἡ βασιλεία εἶναι σπουδαία καὶ ὁ σοφὸς τότε εἶναι μόνος βασιλιάς καὶ ἄρχων· ὁ νόμος πού εἶναι λόγος ὀρθὸς εἶναι σπουδαῖος”· καὶ ἔτσι εἶναι. Ἀκολουθώντας αὐτοὺς οἱ στωϊκοὶ φιλόσοφοι δογματίζουν προσάπτοντας στὸν σοφὸ μόνον τὴ βασιλεία, τὴν ἱερωσύνη, τὴν προφητεία, τὴ νομοθεσία, τὸν πλοῦτο, τὸ ἀληθινὸ κάλλος, τὴν εὐγένεια, τὴν ἐλευθερία. Καὶ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἔξαιρετικὰ δυσεύρετος τὸ ὁμολογοῦν καὶ οἱ ἴδιοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

Ἀποδεικνύει μὲ πολλὰ παραδείγματα ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀντλήσαν πάμπολλα ἀπὸ τὶς ἅγιες Γραφές.

Ὅλα αὐτὰ τὰ δόγματα πού ἀναφέραμε φαίνεται ὅτι δόθηκαν στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τὸν μέγα Μωϋσῆ. Μὲ αὐτὰ λοιπὸν διδάσκει ὅτι ὅλα εἶναι τοῦ σοφοῦ· «Καὶ ἐπειδὴ μὲ ἐλέησε ὁ Θεός, ἔχω τὰ πάντα»¹. Τὸν παρουσιάζει ὅτι εἶναι φίλος τοῦ Θεοῦ, λέγοντας· «Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, Θεὸς τοῦ Ἰσαάκ, Θεὸς τοῦ Ἰακώβ»². Ὁ ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἀποκαλεῖται ρητὰ «φίλος» τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ ὁ ἄλλος παρουσιάζεται μὲ ἄλλο ὄνομα, ὡς «Βλέπων τὸν Θεό». Τὸν Ἰσαάκ πάλι ἀλληγορώντας τὸν ὡς καθαγιασμένο σφάγιο, τὸν διάλεξε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, γιὰ νὰ γίνῃ γιὰ μᾶς τύπος τῆς σωτήριας οἰκονομίας. Καὶ στοὺς Ἕλληνες φημίζεται ὁ Μίνωας ὡς «βασιλιάς πού βασι-

6. Ματθ. 21, 31.

1. Γέν. 33, 11.

2. Ἐξ. 3, 16.

Μίνως ἐννέωρος βασιλεύς, ἀριστῆς Διός· ἀκηκοότων αὐτῶν ὅπως ποτὲ μετὰ Μωϋσέως διελέγετο ὁ Θεός, «ὡς εἶ τις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον». Ἦν δ' οὖν ὁ μὲν Μωϋσῆς σοφός, βασιλεύς, νομοθέτης, ὁ Σωτὴρ δὲ ἡμῶν ὑπερβάλλει πᾶσαν ἀνθρωπίνην φύσιν· καλὸς μὲν ὡς ἀγαπᾶσθαι μόνος πρὸς ἡμῶν, τὸ καλόν, τὸ ἀληθινὸν ἐπιποθούντων· «ἦν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν». Βασιλεύς δὲ καὶ ὑπὸ παίδων ἀπείρων ἔτι, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀπιστούντων καὶ ἀγνοούντων ἀναγορευόμενος, καὶ πρὸς αὐτῶν προφητῶν ἀνακηρυττόμενος δείκνυται. Πλούσιος δὲ εἰς τοσοῦτον, ὡς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὸ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπ' αὐτὴν χρυσίον, ὑπερηφάνησεν σὺν καὶ δόξῃ πάσῃ διδόμενα αὐτῷ πρὸς τοῦ Ἀντικειμένου.

Τί δεῖ λέγειν, ὡς μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ μόνος ἐπιστήμων τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπείας, «Βασιλεύς εἰρήνης, Μελχισεδέκ», ὁ πάντων ἰκανώτατος ἀφηγεῖσθαι τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, νομοθέτης δέ, ὡς ἂν διδοὺς τὸν νόμον ἐν τῷ στόματι τῶν προφητῶν, τά τε πρακτέα καὶ μὴ, σαφέστατα ἐντελλόμενός τε καὶ διδάσκων. Τίς δ' ἂν τούτου εὐγενέστερος, οὐ μόνος Πατὴρ ὁ Θεός; Φέρε δὴ καὶ Πλάτωνα τοῖς αὐτοῖς ἐπιβάλλοντα παραστησώμεθα δόγμασιν· πλούσιον μὲν τὸν σοφὸν εἴρηκεν ἐν τῷ Φαίδρω, «ὦ φίλε Πᾶν», λέγων, «καὶ ὅσοι ἄλλοι τῆδε θεοί, δοίητέ μοι καλῶ γενέσθαι τᾶνδοθεν· ἔξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντὸς εἶναί μοι φίλα· πλούσιον δὲ νομίζομι τὸν σοφόν!». Καταμεμφόμενος δὲ ὁ Ἀθηναῖος ξένος τῶν οἰομένων πλουσίους εἶναι τοὺς πολλὰ κεκτημένους χρήματα, ὧδε λέγει· «Πλουσίους δ' αὖ σφόδρα εἶναι κάγαθούς ἀδύνατον, οὓς γε δὴ πλουσίους οἱ πολλοὶ καταλέγουσι· λέγουσι δὲ τοὺς κεκτημένους ἐν ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων πλείστου νομίσματος ἄξια κτήματα, ἃ καὶ κακός τις κέκτηται». «Τοῦ πιστοῦ ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων», ὁ Σολομὼν λέγει, «τοῦ δὲ ἀπίστου οὐδὲ ὄβολός». Πιστέον οὖν πολλῶ μᾶλλον τῇ Γραφῇ λεγούσῃ, «θᾶπτον κάμηλον διὰ τρυπήματος βελόνης διελεύσεσθαι, ἢ πλούσιον» φιλοσοφεῖν· «μακαρίζει» δ' ἔμπαλιν «τοὺς πένητας», ὡς συνῆκε Πλάτων, λέγων· «Πενίαν δὲ ἠγῆτέον οὐ τὸ τὴν οὐσίαν ἐλάττω ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τὴν ἀπληστίαν πλείω· οὐ γὰρ πενία ποτὲ ἢ ὀλιγοχρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία, ἧς φροῦδος ὁ ἀγαθὸς ὢν, καὶ πλούσιός γ' ἂν εἴη».

3. Ὀμήρου, Ὀδύσσεια, 2, 178.

4. Ἐξ. 33, 11.

5. Ἰω. 1, 9.

λευε ἔννια χρόνια, συνομιλητῆς καὶ τοῦ Δία”³, ἐπειδὴ ἄκουσαν ὅτι κάποτε ὁ Θεὸς συνομιλοῦσε μὲ τὸ Μωϋσῆ, «σὰ νὰ μιλοῦσε κάποιος πρὸς τὸ φίλο του»⁴. Ὁ Μωϋσῆς ἦταν βέβαια σοφός, βασιλεύς, νομοθέτης, ὁ Σωτήρας μας ὅμως ὑπερβάλλει κάθε ἀνθρώπινη φύση· καλὸς ν’ ἀγαπιέται μόνος ἀπὸ ἐμᾶς, πὺν ποθοῦμε τὸ ἀληθινὸ καλό· γιατί «ἦταν τὸ φῶς τὸ ἀληθινό»⁵. Βασιλιάς ὀνομαζόταν καὶ ἀπὸ ἄπειρα ἀκόμη παιδιὰ καὶ ἀπὸ Ἰουδαίους πὺν ἀπιστοῦσαν καὶ ἀγνοοῦσαν, καὶ παρουσιάζεται νὰ τὸν ἀνακηρύττουν οἱ ἴδιοι οἱ προφῆτες. Πλούσιος σὲ τόσο βαθμό, ὥστε ὅλη τὴ γῆ καὶ τὸ χρυσάφι τὸ πᾶνω καὶ κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὰ περιφρόνησε τελείως, πὺν τοῦ δίνονταν ἀπὸ τὸν Ἀντικείμενο, συνοδευόμενα καὶ ἀπὸ ὅλη τὴ δόξα.

Τί χρειάζεται νὰ πῶ, ὅτι εἶναι ὁ μόνος ἀρχιερέας, ὁ μόνος πὺν ἔχει τὴ γνώση τῆς θεραπείας τοῦ Θεοῦ, «Ἦταν βασιλεύς τῆς εἰρήνης, ὁ Μελχισεδέκ»⁶, ὁ πιὸ ἱκανὸς ἀπὸ ὅλους νὰ γίνεῖ ὁδηγὸς τοῦ ἀνθρώπινου γένους; Καὶ νομοθέτης, σὰ νὰ ἔδινε τὸ νόμο στὸ στόμα τῶν προφητῶν, παραγγέλλοντας καὶ διδάσκοντας ὅσα πρέπει νὰ πράττονται καὶ ὅσα ὄχι. Ποιὸς ἔχει εὐγενέστερη καταγωγή ἀπὸ αὐτὸν πὺν πατέρας του εἶναι ὁ Θεὸς μόνος; Ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς παρουσιάσομε καὶ τὸν Πλάτωνα νὰ διατυπώνει τὰ ἴδια διδάγματα. Στὸν Φαῖδρο εἶπε τὸν σοφὸ πλούσιο· “ὦ φίλε Πάνα”, λέγει, “κι ὅσοι ἄλλοι θεοὶ εἶστε ἐδῶ, δῶστε νὰ γίνω ὁμορφος ἐσωτερικά· κι ὅσα ἐξωτερικά ἔχω νὰ εἶναι φιλικὰ μὲ τὰ ἐσωτερικά· πλούσιο νὰ νομίζω τὸν σοφόν». Κατηγορώντας ὁ Ἀθηναῖος ξένος ἐκείνους πὺν νομίζουν ὅτι εἶναι πλούσιοι, ἐπειδὴ ἔχουν πολλὰ χρήματα, λέγει τὰ ἐξῆς· «Οἱ πολλὺ πλούσιοι εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι καὶ ἀγαθοί· λέγω τοὺς πλούσιους πὺν νομίζουν οἱ πολλοί· δηλαδὴ αὐτοὺς πὺν ἔχουν ἀποκτήσει, λίγοι αὐτοὶ μέσα στοὺς πολλούς, περιουσία μὲ μεγάλη ἀξία, πὺν μπορεῖ νὰ τὴν ἀποκτήσει κι ἓνας κακός”. «Ὁλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων εἶναι τοῦ πιστοῦ», λέγει ὁ Σολομών, «ἐνῶ στὸν ἀπιστο οὔτε ὀβολός»⁷. Πρέπει λοιπὸν νὰ πειστοῦμε μᾶλλον στὴ Γραφή πὺν λέγει· «Εἶναι πιὸ εὐκόλο νὰ περάσει καρὰ βόσχοινο ἀπὸ τὸ μάτι τῆς βελόνας, παρὰ ὁ πλούσιος νὰ ζεῖ μὲ εὐσέβεια»⁸. Ἀντίθετα «μακαρίζει τοὺς φτωχοὺς»⁹, ὅπως κατάλαβε ὁ Πλάτων λέγοντας· “Πτώχεια πρέπει νὰ θεωροῦμε ὄχι τὴ μείωση τῆς περιουσίας μας, ἀλλὰ τὴν αὐξηση τὴν ἀπληστίας μας. Γιατί ποτὲ δὲν εἶναι πτώχεια τὰ λίγα χρήματα, ἀλλὰ ἡ ἀπληστία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἂν ἀπομακρυνθεῖ ὁποῖος εἶναι ἀγαθός, θὰ εἶναι καὶ πλούσιος”.

6. Ἐβρ. 7, 1-2.

7. Παρμ. 17, 6.

8. Ματθ. 19, 24.

9. Ματθ. 5, 5.

Ἐν τε τῷ «*Αλκιβιάδῃ*» δουλοπρεπὲς μὲν τὴν κακίαν προσαγορεύει, ἔλευθεροπρεπὲς δὲ τὴν ἀρετὴν. «Ἄρατε», φησὶν, «ἀφ' ὑμῶν τὸν βαρὺν ζυγόν, καὶ λάβετε τὸν προῶν», ἢ *Γραφή* φησι καθάπερ καὶ οἱ ποιηταὶ «*δούλειον*» καλοῦσι «*ζυγόν*». Καὶ τό, «Ἐπράθητε ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν», τοῖς προειρημένοις συνάδει. «Πᾶς μὲν οὖν ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν δούλός ἐστιν, ὁ δὲ δούλος οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐὰν δὲ ὁ υἱὸς ἡμᾶς ἔλευθερώσῃ, ἔλεύθεροι ἔσεσθε, καὶ ἡ ἀλήθεια ἔλευθερώσει ὑμᾶς». Καλὸν δ' αὖ εἶναι τὸν σοφὸν ὁ Ἀθηναῖος ξένος ὡδὶ λέγει, ὡς εἴ τις δισχυρίζοιτο εἶναι τοὺς δικαίους, ἂν καὶ τυγχάνωσιν
10 ὄντες αἰσχροὶ τὰ σώματα· κατὰ γε τὸ δικαιοτάτον ἦθος, ταύτῃ ἂν καλοὺς εἶναι σχεδὸν οὐδεὶς ἂν λέγων οὕτω, πλημμελῶς δόξειεν λέγειν· καί, «Τὸ εἶδος αὐτοῦ ἐκλείπον παρὰ πάντα τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἦν», ἢ προφητεία προηγόρευσε. Πλάτων δὲ «*βασιλέα*» τὸν σοφὸν εἴρηκεν ἐν τῷ «*Πολιτικῷ*», καὶ πρόκειται ἡ λέξις.

15 Τούτων δὴ ἐπιδεδειγμένων, ἀναδράμωμεν αὖθις ἐπὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως λόγον. Ναὶ μὴν μετὰ πάσης ἀποδείξεως ὁ Πλάτων, ὅτι πίστεως χρεῖα πανταχοῦ, ὡδέ πως παρίστησιν, ἐξυμνῶν ἅμα τὴν εἰρήνην· «Πιστὸς μὲν γὰρ καὶ ὑγιὴς ἐν στάσεσιν οὐκ ἂν που γένοιτο ἄνευ συμπάσης ἀρετῆς μαχητικοὶ δὲ καὶ ἐθελονταὶ ἀποθνήσκουσιν ἐν πολέμῳ τῶν
20 μισθοφόρων εἶναι πάμπολλοι, ὧν πλεῖστοι γίνονται θρασεῖς καὶ ἀδικοὶ, ὑβρισταὶ τε καὶ ἀφρονες, ἐκτὸς δὴ τινῶν μάλα ολίγων». Εἰ δὴ ταῦτα ὀρθῶς λέγεται, «πᾶς νομοθέτης, οὗ καὶ σμικρὸν ὄφελος, παρὰ τὴν μεγίστην ἀρετὴν ἀποβλέπων, μάλιστα σταθήσεται τοὺς νόμους. Αὕτη δὲ ἐστὶ πιστότης», ἧς κατὰ πάντα καιρὸν χρῆζομεν, ἐν τε εἰρήνῃ καὶ παντὶ
25 πολέμῳ, καὶ τῷ ἄλλῳ σύμπαντι θίῳ· συλλαβοῦσα γὰρ ἔοικε τὰς ἄλλας πειρέχειν. «Τὸ δὲ ἄριστον οὐθ' ὁ πόλεμος, οὔτε ἡ στάσις ἀπευκτὸν γὰρ τὸ δεηθῆναι τούτων· εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα καὶ φιλοφροσύνη» τὸ κράτιστον. Ἐκ δὴ τούτων καταφαίνεται μεγίστη μὲν εὐχή, τὸ εἰρήνην ἔχειν, κατὰ Πλάτωνα, μεγίστη δὲ ἀρετῶν μήτηρ, ἡ πίστις.

30 Εἰκότως οὖν εἴρηται παρὰ τῷ Σολομῶντι· «*Σοφία ἐν στόματι πιστῶν*». Ἐπεὶ καὶ Ξενοκράτης ἐν τῷ «*Περὶ φρονήσεως*» «τὴν σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας εἶναί φησι», τὴν φρόνησιν ἡγούμενος διττὴν τὴν μὲν πρακτικὴν, τὴν δὲ θεωρητικὴν, ἣν δὴ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρωπίνην. Διόπερ ἡ μὲν σοφία φρόνησις, οὐ

Καὶ στὸν Ἀλκιβιάδῃ ὀνομάζει τὴν κακία δουλοπρεπὲς πράγμα, ἐνῶ ἐλεύθερο τὴν ἀρετὴ· «Πετάξτε ἀπὸ πάνω σας τὸ βαρὺ ζυγὸ καὶ λάβετε τὸν ἑλαφρὸ»¹⁰, λέγει ἡ Γραφή· ὅπως καὶ οἱ ποιητὲς ἔχουν τὴν ἔκφραση “δουλικὸς ζυγός”. Καὶ τό, «Ἐχετε πωληθεῖ στὶς ἁμαρτίες σας»¹¹, συμφωνεῖ μὲ τὰ προηγούμενα. «Ὁ καθένας λοιπὸν ποὺ πράττει τὴν ἁμαρτία εἶναι δοῦλος· κι ὁ δοῦλος δὲν μένει γιὰ πάντα στὸ ἴδιο σπίτι. Ἄν σᾶς ἐλευθερώσει ὁ Υἱός, θὰ ἐλευθερωθεῖτε, θὰ σᾶς ἐλευθερώσει ἡ ἀλήθεια»¹². Καὶ γιὰ τὸ ὅτι ὁ σοφὸς εἶναι ὠραῖος, λέγει πάλι αὐτὰ ὁ Ἀθηναῖος ξένος, σὰ νὰ ἰσχυριζόταν κανεὶς ὅτι εἶναι οἱ δίκαιοι, ἂν καὶ τυχαίνει νὰ εἶναι στὸ σῶμα ἄσχημοι. Κατὰ τὸ ἐξαιρετικὰ βέβαια δίκαιο ἦθος τους, ἂν γι' αὐτὸ κανεὶς λέγει ἔτσι ὅτι εἶναι ὠραῖοι, δὲν θὰ νομιστεῖ ὅτι μιᾶ παράφωνα. «Ἡ μορφὴ του ὑπολειπόταν ὡς πρὸς τὴν ὠραιότητα μεταξὺ ὅλων τῶν ἀνθρώπων»¹³ προεκήρυξε ἡ προφητεία. Καὶ ὁ Πλάτων εἶπε στὸν Πολιτικὸ βασιλέα τὸν σοφὸ, πράγμα ποὺ τὸ εἶπα προηγουμένως.

Ἄφοῦ τὰ δείξαμε αὐτά, ἄς γυρίσομε πάλι στὸ λόγο μας γιὰ τὴν πίστη. Ὁ Πλάτων βέβαια μὲ κάθε ἀπόδειξη, τὸ ὅτι ἡ πίστη χρειάζεται παντοῦ τὸ παρουσιάζει ὡς ἐξῆς, ἐξυμνώντας ταυτόχρονα τὴν εἰρήνη· “Πιστὸς καὶ εἰλικρινὴς σὲ στασιαστικά κινήματα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει κανένας, ἂν δὲν εἶναι κάτοχος ὅλης τῆς ἀρετῆς· μαχητικοὶ καὶ πρόθυμοι νὰ πεθαίνουν στὸν πόλεμο εἶναι πάμπολλοι ἀπὸ τοὺς μισθοφόρους. Ἄπὸ αὐτοὺς οἱ περισσότεροι γίνονται θρασεῖς καὶ ἄδικοι, ὑβριστὲς κι ἀνόητοι, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς πολὺ λίγους”. Ἄν αὐτὰ εἶναι ὀρθά, “κάθε νομοθέτης, ποὺ μπορεῖ καὶ λίγη βοήθεια νὰ προσφέρει, θὰ θέσει τοὺς νόμους του, ἀποβλέποντας στὴ μέγιστη ἀρετὴ. Αὐτὴ εἶναι ἡ πιστότητα”, ποὺ ἔχομε τὴν ἀνάγκη σὲ κάθε περίπτωση, καὶ στὴν εἰρήνη καὶ σὲ κάθε πόλεμο καὶ σ' ὅλη τὴν ἄλλη ζωὴ μας· γιατί ἔχει συλλάβει φαίνεται καὶ περιέχει ὅλες τὶς ἄλλες. “Τὸ ἄριστο δὲν εἶναι οὔτε ὁ πόλεμος οὔτε ἡ στάση. Νὰ εὐχόμεστε νὰ μὴ χρειαστοῦν ποτέ· ἡ εἰρήνη καὶ ἡ φιλία μεταξὺ μας εἶναι τὸ καλύτερο”. Ἄπὸ αὐτὰ γίνεται φανερό, ὅτι ἡ πιὸ μεγάλη εὐχὴ κατὰ Πλάτωνα εἶναι, νὰ ἐπικρατεῖ εἰρήνη, ἐνῶ ἡ μέγιστη μητέρα τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ πίστη.

Εὐλόγα λοιπὸν λέγει ὁ Σολομών· «Ἡ σοφία εἶναι στὸ στόμα τῶν πιστῶν»¹⁴. Γιατὶ καὶ ὁ Ξενοκράτης στὸ ἔργο του *Περὶ φρονήσεως* λέγει, ὅτι “ἡ σοφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν πρώτων αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας”, δίνοντας στὴ φρόνηση διπλὸ νόημα· ὅτι εἶναι πρακτικὴ καὶ θεωρητικὴ, ποὺ εἶναι καὶ ἡ σοφία τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτό, ἐνῶ ἡ σοφία εἶναι φρόνη-

13. Ἦσ. 53, 3.

14. Σοφ. Σειρ. 15, 9.

μὴν πᾶσα φρόνησις σοφία. Δέδεικται δὲ τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς ἐπιστήμη πιστή, ἀλλ' οὐκ ἀπόδειξις εἶναι. Καὶ γὰρ ἄτοπον τοὺς μὲν Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου ζηλωτάς, τῶν ζητουμένων τὰς ἀποδείξεις παραιτουμένους, τό, "Αὐτὸς ἔφα" πίστιν ἠγεῖσθαι, καὶ ταύτη ἀρκεῖσθαι μόνῃ τῇ φωνῇ 5 πρὸς τὴν βεβαίωσιν ὧν ἀκηκόασι, τοὺς δὲ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονας, ἀπιστεῖν ἐπιχειροῦντας ἀξιοπίστῳ διδασκάλῳ, τῷ μόνῳ Σωτῆρ Θεῷ, βασάνους τῶν λεγομένων ἀπαιτεῖν παρ' αὐτοῦ. Ὁ δέ, «ὁ ἔχων ὅτα ἀκούειν ἀκούετω», λέγει. Καὶ τίς οὗτος; Ἐπίχαρμος εἰπάτω. "Νοῦς ὄρη, νοῦς ἀκούει· τὰ δ' ἄλλα, κωφὰ καὶ τυφλά". Ἀπίστους εἶναί τινες 10 ἐπιστύφῳν Ἡράκλειτός φησιν. "Ἀκούσαι οὐκ ἐπιστάμενοι, οὐδ' εἰπεῖν", ὠφελῆθεις δὴπρῶθεν παρὰ Σολομῶντος. «Ἐὰν ἀγαπήσης ἀκούειν, ἐκδέξῃ· καὶ ἐὰν κλίνῃς τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Περὶ ἀνωτερότητος καὶ ὠφελιμότητος τῆς πίστεως.

15 «Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;», Ἡσαΐας φησίν. «Ἡ μὲν γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοή διὰ ρήματος Θεοῦ», φησὶν ὁ Ἀπόστολος «Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὗ οὐκ ἤκουσαν; Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; Πῶς δὲ κηρύξουσι, ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; Καθὼς γέγραπται· Ὡς ὠραῖοι οἱ πόδες τῶν 20 εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ». Ὁρᾷς, πῶς ἀνάγει τὴν πίστιν δι' ἀκοῆς καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων κηρύξεως ἐπὶ τὸ ρῆμα Κυρίου καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Οὐδέπω συνίεμεν ἀπόδειξιν εἶναι τὸ ρῆμα Κυρίου. Ὡσπερ οὖν τὸ σφαιρίζειν οὐκ ἐκ τοῦ κατὰ τέχνην πέμποντος τὴν σφαῖραν ἤρτηται μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύθμως ἀποδεχομένου προσδεῖ αὐτῷ, ἵνα 25 δὴ κατὰ νόμους τοὺς σφαιρητικούς τὸ γυμνάσιον ἐκτελῆται· οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν ἀξιόπιστον εἶναι συμβέβηκεν, ὅταν ἡ πίστις τῶν ἀκροωμένων, τέχνη τις, ὡς εἰπεῖν, ὑπάρχουσα φυσικὴ, πρὸς μάθησιν συλλαμβάνει. Συνεργεῖ οὖν καὶ ἡ γόνιμος ὑπάρχουσα πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων καταβολήν· οὔτε γὰρ τῆς ἀρίστης παιδεύσεως ὄφελός τι 30 ἄνευ τῆς τοῦ μανθάνοντος παραδοχῆς, οὔτε μὴν προφητείας, οὔτε τῆς τῶν ἀκουόντων εὐπειθείας μὴ παρούσης. Καὶ γὰρ τὰ κάρφη τὰ ξηρά,

ση, δὲν εἶναι καθε φρόνηση σοφία. Ἐχει δειχθεῖ πὼς εἶναι τῆς ἀρχῆς τῶν ὄλων ἐπιστήμη πειστική, ὄχι ὅμως καὶ ἀποδείξη. Πράγματι εἶναι παράλογο οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Πυθαγόρα τοῦ Σάμιου νὰ παραιτοῦνται ἀπὸ τὶς ἀποδείξεις, καὶ νὰ θεωροῦν πίστη τὸ “Αὐτὸς ἔφη”, καὶ σ' αὐτὴ μόνο τὴ δήλωση ν' ἀρκοῦνται γιὰ τὴ βεβαίωση ὅσων ἄκουσαν, ἐνῶ αὐτοὶ ποὺ ἀγαποῦν τὴ θέαση τῆς ἀλήθειας νὰ θέλουν νὰ δυσπιστοῦν σὲ ἀξιόπιστο δάσκαλο, τὸν μόνο Σωτήρα Θεό, ἀπαιτώντας ἀπὸ αὐτὸν τὴ βασανιστικὴ ἐξέταση τῶν λόγων του. Ἐνῶ αὐτὸς λέγει, «Ὅποιος ἔχει αὐτιά, ἄς ἀκούει»¹⁵. Καὶ ποιὸς εἶναι αὐτός; Ἄς τὸ πεῖ ὁ Ἐπίχαρμος: “Νοῦς βλέπει καὶ νοῦς ἀκούει· τὰ ἄλλα εἶναι τυφλὰ καὶ κουφὰ”. Ἐλέγχοντας κάποιους ὁ Ἡράκλειτος ὡς ἄπιστους, λέγει· «Δὲν ξέρουν ν' ἀκούσουν οὔτε νὰ ποῦν». Σ' αὐτὸ ἔχει ὠφεληθεῖ ἀσφαλῶς ἀπὸ τὸν Σολομώντα. «Ἄν ἀγαπᾶς ν' ἀκοῦς, θὰ διδαχθεῖς ἀπὸ αὐτὴν καὶ ἂν κλίνεις τὸ αὐτί σου, θὰ γίνεις σοφός»¹⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

Ἡ ἀνωτερότητα καὶ ἡ ὠφελιμότητα τῆς πίστεως.

«Κύριε, ποιὸς πίστεψε σ' αὐτὰ ποὺ ἄκουσα ἀπὸ σένα;»¹, λέγει ὁ Ἡσαΐας. Ἐνῶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ἡ πίστη ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἀκοή, ἐνῶ ἡ ἀκοή τροφοδοτεῖται ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ»². «Πῶς λοιπὸν θὰ ἐπικαλεστοῦν ἐκεῖνον ποὺ δὲν πίστεψαν; Πῶς θὰ πιστέψουν σ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν ἄκουσαν; Καὶ πῶς ν' ἀκούσουν χωρὶς νὰ κηρῦξει κάποιος; Πῶς θὰ κηρῦξουν ἂν δὲν ἀποσταλοῦν; Ὅπως ἔχει γραφεῖ· Πόσο ὠραῖα εἶναι τὰ πόδια ἐκείνων ποὺ εὐαγγελίζονται τὶς καλὲς εἰδήσεις»³. Βλέπεις πῶς ἀναφέρει τὴν πίστη μέσω τῆς ἀκοῆς καὶ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων στὸ λόγο τοῦ Κυρίου καὶ στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ; Ποτὲ δὲν σκεπτόμαστε ὅτι εἶναι ἀπόδειξη ὁ λόγος τοῦ Κυρίου. Κι ὅπως τὸ πέταγμα τῆς μπάλλας δὲν ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ τὴν τέχνη ἐκείνου ποὺ τὴν πετάει, ἀλλὰ τοῦ χρειάζεται κι ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὴ δεχθεῖ μὲ τὴν κίνηση ποὺ πρέπει, γιὰ νὰ γίνεται τὸ παιχνίδι σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ τὸ διέπουν, ἔτσι καὶ ἡ διδασκαλία συμβαίνει νὰ εἶναι ἀξιόπιστη, ὅπως ἡ πίστη ἐκείνων ποὺ ἀκοῦν, εἶναι, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, μιὰ τέχνη φυσικὴ ποὺ συντελεῖ στὴ μάθηση. Βοηθᾶ βέβαια καὶ ἡ γόνιμη γῆ γιὰ νὰ ριχτοῦν οἱ σπόροι. Γιατὶ οὔτε ὄφελος προκύπτει ἀπὸ τὴν ἄριστη παιδεία, χωρὶς νὰ τὴν ἀποδέχεται αὐτός ποὺ μαθαίνει, οὔτε ἀπὸ τὴν προφητεία, ἂν δὲν ὑπάρχει ἡ προθυμία γιὰ ὑπακοή τῶν

1. Ἦσ. 53, 1. Ρωμ. 10, 17.

2. Ρωμ. 10, 14-15.

3. Ματθ. 24, 45· 25, 21.

ἔτοιμα ὄντα κταδέχεσθαι τὴν δύναμιν τὴν καυστικήν, ῥᾶον ἐξάπτεται
καὶ ἡ λίθος ἢ θρυλλομένη ἔλκει τὸν σίδηρον διὰ συγγέννειαν ὥσπερ
καὶ τὸ δάκρυον τὸ σούχιον ἐπισπᾶται τὰ κάρφη, καὶ τὸ ἤλεκτρον τὰς
ἀχυρμιάς ἀνακινεῖ. Πείθεται δὲ αὐτοῖς τὰ ἐλκόμενα, ἀρρήτῳ ἐλκόμενα
5 πνεύματι, οὐχ ὡς αἷτια, ἀλλ' ὡς συναίτια.

Διπλοῦ τοίνυν ὄντος τοῦ τῆς κακίας εἶδους, τοῦ μὲν μετὰ ἀπάτης
καὶ τοῦ λανθάνειν, τοῦ δὲ μετὰ θίας ἄγοντος καὶ φέροντος· ὁ θεῖος Λό-
γος κέκραγε, πάντας συλλήθδην καλῶν εἰδῶς μὲν καὶ μάλιστα τοὺς μὴ
πεισθησομένους, ὅμως δ' οὖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν τὸ προφασίσασθαί τινας,
10 δικαίαν τὴν κλῆσιν πεποιήται, τὸ κατὰ δύναμιν δὲ ἐκάστου ἀπαιτεῖ.
Τοῖς μὲν γὰρ ὁμοῦ τῷ θέλειν καὶ τὸ δύνασθαι πάρεστιν, ἐκ συνασκήσε-
ως ἠὺξήκοσι εἰς τοῦτο καὶ κεκαθαρομένοις, οἱ δέ, εἰ καὶ μήπω δύνανται,
τὸ θούλεσθαι ἤδη ἔχουσιν. Ἔργον δὲ τὸ μὲν θούλεσθαι ψυχῆς, τὸ
πράττειν δέ, οὐκ ἄνευ σώματος. Οὐδὲ μὴν τῷ τέλει παραμετρεῖται μόνῳ
15 τὰ πράγματα, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐκάστου κρίνεται προαιρέσει, εἰ ραδίως
εὔλετο, εἰ ἐφ' οἷς ἡμαρτεν μετενόησεν, εἰ σύνεσιν ἔλαβεν ἐφ' οἷς ἔπται-
σεν καὶ μετέγνω, ὅπερ ἐστί, «μετὰ ταῦτα ἔγνω»· βραδεῖα γὰρ γνῶσις
μετάνοια, γνῶσις δὲ ἡ πρώτη ἀναμαρτησία.

Πίστεως οὖν καὶ ἡ μετάνοια κατόρθωμα· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσῃ
20 ἀμάρτημα εἶναι ᾧ προκατείχεται, οὐδὲ μεταθήσεται· κἂν μὴ πιστεύσῃ,
κόλασιν μὲν ἐπηρετῆσθαι τῷ πλημμελοῦντι, σωτηρίαν δὲ τῷ κατὰ τὰς
ἐντολάς βιοῦντι, οὐδ' οὕτω μεταβαλεῖται. Ἦδη δὲ καὶ ἡ ἐλπίς ἐκ πίστε-
ως συνέστηκεν. Ὁρίζονται γοῦν οἱ ἀπὸ Βασιλείδους τὴν πίστιν, ψυχῆς
συγκατάθεσιν πρὸς τι τῶν μὴ κινούντων αἴσθησιν, διὰ τὸ μὴ παρεῖναι
25 Ἐλπίς δὲ προσδοκία κτήσεως ἀγαθοῦ. Πιστὴν δὲ ἀνάγκη τὴν προσδο-
κίαν εἶναι. Πιστὸς δὲ ὁ ἀπαραβάτως τηρητικὸς τῶν ἐγχειρισθέντων,
ἐγχειρίζονται δὲ ἡμῖν οἱ περὶ Θεοῦ λόγοι, καὶ οἱ θεῖοι λόγοι, αἱ ἐντολαί,
σὺν τῇ καταπράξει τῶν παραγγελμάτων. Οὗτός ἐστιν «ὁ δοῦλος ὁ
πιστός», ὁ πρὸς τοῦ Κυρίου ἐπαινούμενος. Ἐπὶ δὲ εἶπη, «Πιστὸς ὁ
30 Θεός», ᾧ ἀποφαινομένῳ πιστεύειν ἄξιον, μηνύει· ἀποφαίνεται δὲ ὁ
Λόγος αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη «πιστὸς ὁ Θεός».

ἀκροατῶν. Γιατί και τὰ ξερὰ χόρτα, πού εἶναι ἔτοιμα νά δεχθοῦν τή δύναμη τῆς φωτιᾶς, ἀνάβουν εὐκολώτερα. Καί ἡ φημισμένη πέτρα ἔλκει τὸ σίδηρο ἀπό συγγένεια, ὅπως και τὸ δάκρυ τοῦ ἠλέκτρου ἔλκει τὰ ἄχυρα και προκαλεῖ κίνηση στό σωρὸ τῶν ἀχύρων. Καί ὑπακούουν σ' αὐτὰ ὅσα ἔλκονται, ἐλκόμενα ἀπὸ ἓνα ἄρρητο πνεῦμα, ὄχι ὡς αἷτια, ἀλλὰ ὡς συναίτια.

Εἶναι λοιπὸν δύο τὰ εἶδη τῆς κακίας· τὸ ἓνα ἀξαπατᾷ και κινεῖται ὑπογείως, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἄγει και φέρει μὲ τὴ βία. Ὁ θεῖος Λόγος φωνάζει και φωνάζει ὅλους μαζί. Γνωρίζει βέβαια και πολὺ καλά ἐκείνους πού δὲν πρόκειται νά πεισθοῦν, ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ εἶναι στήν ἐξουσία μας νά πεισθοῦμε ἢ νά μὴ πεισθοῦμε, γιὰ νά μὴν μποροῦν μερικοὶ νά προφασισθοῦν ὅτι δὲν γνωρίζουν, ἔκανε τὴν κλήση δίκαιη, και ζητεῖ ἀπὸ τὸν καθένα τὸ ἀνάλογο μὲ τὴ δύναμή του. Σέ ἄλλους δηλαδή ὑπάρχουν ταυτόχρονα και ἡ θέληση και ἡ ἱκανότητα, πού μὲ τὴ συνάσκησιν ἔγιναν καλύτεροι σ' αὐτὰ κι ἔχουν καθαρθεῖ. Ἄλλοι πάλι, ἂν και δὲν μποροῦν ἀκόμα, ἤδη ἔχουν τὴ θέληση. Ἡ θέληση εἶναι ἔργο τῆς ψυχῆς, ἡ πράξις ὅμως δὲν γίνεται χωρὶς τὸ σῶμα. Οὔτε τὰ πράγματα μετριοῦνται μόνο μὲ τὸ τέλος τους, ἀλλὰ κρίνονται κι ἀπὸ τὴν προαίρεση τοῦ καθενός, ἂν εὐκολα διάλεξε, ἂν μετανόησε γιὰ ὅσα ἡμάρτησε, ἂν συνετίστηκε ἀπὸ τὰ σφάλματά του και μετάνοιωσε, πού σημαίνει «κατάλαβε ἔπειτα». Γιατί μετάνοια εἶναι γνώση πού ἀποκτᾶται ἀργοπορημένα, και γνώση εἶναι ἀναμαρτησία ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Και ἡ μετάνοια λοιπὸν εἶναι κατ' ὄρθωμα τῆς πίστεως· γιατί, ἂν δὲν πιστέψει ὅτι εἶναι ἡμάρτημα ἐκεῖνο πού τὸν εἶχε κυριέψει, οὔτε και θ' ἀλλάξει γνώμη. Κι ἂν δὲν πιστέψει ὅτι ἀπειλεῖ τιμωρία αὐτὸν πού ἡμαρτάνει, ἐνῶ ἀναμένει σωτηρία αὐτὸν πού ζεῖ σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολές, οὔτε ἔτσι θά ἀλλάξει. Ἀφοῦ και ἡ ἐλπίδα στηρίζεται στήν πίστη. Οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Βασιλείου ὀρίζουν τὴν πίστη ὡς συγκατάθεση τῆς ψυχῆς σὲ κάτι ἀπὸ ὅσα δὲν προκαλοῦν κάποια αἴσθησιν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι παρόντα. Ἡ ἐλπίδα εἶναι προσδοκία ἀπόκτησης ἀγαθοῦ και εἶναι ἀνάγκη ἢ προσδοκία νά εἶναι ἀξιόπιστη, και πιστὸς ὅποιος τηρεῖ ἀπαράβατα ὅσα τοῦ δόθηκαν, και βέβαια μᾶς δίνονται οἱ λόγοι περὶ Θεοῦ και οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ, οἱ ἐντολές, μαζί μὲ τὴν ἐκτέλεση τῶν παραγγελμάτων. Αὐτὸς εἶναι ὁ πιστὸς δοῦλος, πού ἐπαινεῖ ὁ Κύριος. Ὅταν ὅμως λέγει, «Εἶναι πιστὸς ὁ Θεός», δηλώνει ὅτι ἀξίζει νά πιστεύει σ' Ἐκεῖνον πού ἀποφαίνεται· και ἀποφαίνεται ὁ Λόγος του, και αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος «ὁ πιστὸς Θεός».

Πῶς οὖν, εἰ τὸ πιστεύειν ὑπολαμβάνειν ἐστὶ, βέβαια τὰ παρ' αὐτῶν
 οἱ φιλόσοφοι νομίζουσιν; Οὐ γάρ ἐστιν ὑπόληψις ἢ ἐκούσιος πρὸ ἀπο-
 δείξεως συγκατάθεσις, ἀλλὰ συγκατάθεσις ἰσχυρῶ τινι. Τίς δ' ἂν εἴη
 δυνατώτερος Θεοῦ; Ἡ δὲ ἀπιστία ὑπόληψις τοῦ ἀντικειμένου ἀσθενῆς
 5 ἀποφατική, καθάπερ ἢ δυσπιστία ἕξις δυσπαράδεκτος πίστεως. Καὶ ἡ
 μὲν πίστις ὑπόληψις ἐκούσιος καὶ πρόληψις εὐγνώμονος προκατα-
 λήψεως, προσδοκία δὲ δόξα μέλλοντος, ἢ δὲ τῶν ἄλλων προσδοκία
 δόξα ἀδήλου, πεποιθήσις δὲ διάληψις βεβαία περί τινος. Διὸ πιστεύο-
 μεν, ὡς ἂν πεποιθότες ὦμεν εἰς δόξαν θεῖαν καὶ σωτηρίαν, πεποιθήμεν
 10 δὲ τῷ μόνῳ Θεῷ, ὃν γινώσκουμεν, ὅτι οὐ παραβήσεται τὰ καλῶς ἡμῖν
 ἐπηγγελμένα, καὶ διὰ ταῦτα δεδημιουργημένα καὶ δεδωρημένα ὑπ' αὐ-
 τοῦ ἡμῖν εὐνοϊκῶς. Εὐνοια δὲ ἐστὶ βουλήσις ἀγαθῶν ἑτέρῳ ἕνεκεν αὐ-
 τοῦ ἐκείνου· ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἀνευδεής, εἰς ἡμᾶς δὲ ἢ εὐεργεσία καὶ ἢ
 παρὰ τοῦ Κυρίου εὐμένεια καταλήγει, εὐνοια θεῖα οὐσα, καὶ εὐνοια
 15 πρὸς τὸ εὐποιεῖν οὐσα. Εἰ δὲ «τῷ Ἀβραάμ πιστεύσαντι ἐλογίσθη εἰς
 δικαιοσύνην», σπέρμα δὲ Ἀβραάμ ἡμεῖς, δι' ἀκοῆς καὶ ἡμῖν πιστευτέ-
 ον. Ἰσραηλῖται γὰρ ἡμεῖς, οἱ μὴ διὰ σημείων, δι' ἀκοῆς δὲ εὐπειθεῖς
 Διὰ τοῦτο, «Εὐφράνθητι στείρα, ἢ οὐ τίκτουσα· ρῆξον καὶ βόησον»,
 φησὶν, «ἢ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς
 20 ἐχούσης τὸν ἄνδρα». «Ἐβίωσας εἰς τὸ περίφραγμα τοῦ λαοῦ, ἐνευλο-
 γήθησαν τὰ τέκνα σου εἰς τὰς σκηνάς τῶν πατέρων».

Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ μοναὶ ὑπὸ τῆς προφητείας ἡμῖν τε αὐτῶν καὶ τοῖς Πα-
 τριάρχαις καταγγέλλονται, εἰς ἀμφοῖν ταῖν διαθήκαιν δείκνυται ὁ Θε-
 ὁς, Ἐπιφέρει γοῦν σαφέστερον· «Ἐκκληρονόμησας τὴν διαθήκην τοῦ
 25 Ἰσραήλ», τῇ ἐξ ἔθνῶν κλήσει λέγων, τῇ στείρᾳ ποτὲ τούτου τοῦ ἀνδρός,
 ὃς ἐστὶν ὁ Λόγος, τῇ ἐρήμῳ πρότερον τοῦ νυμφίου. «Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ
 πίστεως ζήσεται», τῆς κατὰ τὴν διαθήκην καὶ τὰς ἐντολάς ἐπειδὴ δύο
 αὐταὶ ὀνόματι καὶ χρόνῳ, καθ' ἡλικίαν καὶ προκοπὴν οἰκονομικῶς δε-
 δομένα, δυνάμει μία οὐσαι, ἢ μὲν παλαιά, ἢ δὲ καινή, διὰ Υἱοῦ παρ'
 30 ἐνὸς Θεοῦ χορηγοῦνται· ἢ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους Ἐ-

Πῶς λοιπόν, ἂν ἡ πίστις εἶναι κάποια ὑπόθεση, οἱ φιλόσοφοι θεωροῦν βέβαια ὅσα διδάσκουν; Γιατί ὑπόθεση δὲν εἶναι ἡ ἐκούσια συγκατάθεση σὲ κάτι πού ἔχει προαποδειχτεῖ, ἀλλὰ συγκατάθεση σὲ κάτι ἰσχυρό. Καὶ ποῖος εἶναι ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸν Θεό; Ἡ ἀπιστία πάλι εἶναι ὑπόθεση ὁποιοῦ ἀντιτίθεται, ἀδύνατη καὶ ἀρνητική, ὅπως ἡ δυσπιστία εἶναι ἔξη πού δύσκολα παραδέχεται τὴν πίστιν. Ἡ πίστις εἶναι ἐκούσια ὑπόθεση καὶ πρόληψη μιᾶς συνετῆς προκατανόησης, ἡ προσδοκία εἶναι γνώμη γιὰ τὸ μελλοντικό, καὶ ἡ προσδοκία ἄλλων πραγμάτων εἶναι γνώμη γιὰ τὸ ἀδηλο· πεποίθησις πάλι εἶναι ἡ βέβαιη ἀντίληψη κάποιου πράγματος. Γι' αὐτὸ πιστεύομε σ' ἐκεῖνον πού ἔχομε τὴν πεποίθησις ὅτι θὰ μᾶς δώσει τὴν θεῖα δόξα καὶ τὴν σωτηρία. Καὶ πεποίθησις ἔχομε στὸν Θεὸ μόνον, τὸν ὁποῖο γνωρίζομε, ὅτι δὲν θὰ ἀθετήσῃ ὅσα καλῶς μᾶς ἔχει ὑποσχεθεῖ, καὶ γι' αὐτὸ ἔχουν δημιουργηθεῖ καὶ χαριστεῖ ἀπὸ αὐτὸν σ' ἐμᾶς ἀπὸ εὐνοια. Εὐνοια πάλι εἶναι τὸ νὰ θέλει κανεὶς ἀγαθὰ γιὰ κάποιον γιὰ χάριν αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Αὐτὸς δὲν ἔχει ἀνάγκη, ἡ εὐεργεσία ὅμως καὶ ἡ εὐμένεια τοῦ Κυρίου καταλήγει σ' ἐμᾶς καὶ εἶναι εὐνοια θεῖα καὶ εὐνοια πρὸς εὐεργεσία. Κι ἂν «στὸν Ἀβραάμ πού πίστεψε ἡ πίστις τοῦ ἀναγνωρίστηκε πρὸς δικαίωσίν του»⁵, ἐμεῖς πού εἴμαστε ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ πρέπει νὰ πιστέψομε μέσω τῆς ἀκοῆς. Γιατί ἐμεῖς εἴμαστε Ἰσραηλίτες, πού δὲν ὑπακούομε ζητώντας σημεῖα, ἀλλὰ μᾶς φτάνει ἡ ἀκοή. Γι' αὐτὸ λέγει: «Πλημμύρισε λοιπὸν ἀπὸ χαρὰ ἐσὺ ἢ στεῖρα, ἐσὺ πού δὲν εἶχες παιδιά· ξέσπασε σὲ φωνὴ ἐσὺ πού δὲν ἔνιωσες πόνους τῆς γέννας· γιατί εἶναι πολλὰ τὰ παιδιά τῆς ἔρημης μᾶλλον, παρὰ ἐκείνης πού ἔχει τὸν ἄνδρα»⁶. «Ἐζήσεις στὸ περίφραγμα τοῦ λαοῦ καὶ τὰ παιδιά σου εὐλογήθηκαν σὲ τὴν σκηνὴ τῶν πατέρων σου».

Ἄν ἀποδίδονται οἱ ἴδιες κατοικίες ἀπὸ τὴν προφητεία σ' ἐμᾶς καὶ στοὺς Πατριάρχες, ὁ Θεὸς παρουσιάζεται ἓνας καὶ σὲ δύο Διαθήκες. Προσθέτει λοιπὸν σαφέστερα: «Κληρονόμησες τὴν διαθήκην τοῦ Ἰσραήλ»· ἐννοεῖ τὴν πρόσκλησις ἀπὸ τὰ ἔθνη, τὴν στεῖρα κάποτε αὐτοῦ τοῦ ἄνδρα, πού εἶναι ὁ Λόγος, πού δὲν εἶχε προηγουμένως νυμφίον. «Ὁ δίκαιος ὅμως θὰ ζήσῃ ἀπὸ τὴν πίστιν»⁷, τὴν σύμφωνη μὲ τὴν διαθήκην καὶ τὴν ἐντολὴν. Ἐπειδὴ αὐτὲς εἶναι δύο καὶ στὸ ὄνομα καὶ στὸ χρόνο, καὶ ὁ Θεὸς οἰκονόμησε νὰ δοθοῦν σύμφωνα μὲ τὴν ἡλικία καὶ τὴν προκοπή, ἐνῶ στὴ δύναμιν οἱ δύο εἶναι μία, ἡ μία Παλαιὰ καὶ ἡ ἄλλη Καινὴ, χορηγοῦνται ἀπὸ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Υἱοῦ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς

6. Ἦσ. 54, 1. Γαλ. 4, 27.

7. Ρωμ. 1, 17.

πιστολῇ λέγει· «Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν» τὴν μίαν, τὴν ἐκ προφητείας εἰς Εὐαγγέλιον τετελειωμένην, δι' ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου διδάσκων σωτηρίαν. Ταύτην, ἔφη, «παρατίθεμαί σοι τὴν παραγγελίαν, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς 5 προαγούσας ἐπὶ σέ προφητείας, ἵνα στρατεύσῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἣν τινες ἀπωσάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν», ὅτι τὴν θεόθεν ἤκουσαν συνείδησιν ἀπιστία κατεμίαναν. Οὐκοῦν ἔτ' εἰκότως πρόχειρον τὴν πίστιν διαβλητέον, ὡς εὐκόλον τε καὶ πάνδημον, καὶ πρὸς ἔτι τῶν τυχόντων. Εἰ γὰρ ἀν- 10 θρώπινον ἦν τὸ ἐπιτήδευμα, ὡς Ἕλληνες ὑπέλαβον, κὰν ἀπέσβη· εἰ δὲ αὐξεί, οὐκ ἔστιν ἔνθα οὐκ ἔστιν.

Φημὶ τοίνυν τὴν πίστιν, εἴτε ὑπὸ ἀγάπης θεμελιωθῆ, εἴτε καὶ ὑπὸ φόβου, ἢ φασιν οἱ κατήγοροι, θεῖόν τι εἶναι, μῆτε ὑπὸ ἄλλης φιλίας κοσμικῆς διασπασμένην, μῆτε ὑπὸ φόβου παρόντος διαλυομένην. Ἡ 15 μὲν γὰρ ἀγάπη τῇ πρὸς τὴν πίστιν φιλία τοὺς πιστοὺς ποιεῖ, ἡ δὲ πίστις ἔδρασμα ἀγάπης, ἀντεπάγουσα τὴν εὐποίαν· ὅτε καὶ τοῦ νόμου παιδαγωγὸς φόβος, ἀφ' ὧν πιστεύεται, καὶ φόβος εἶναι πιστεύεται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὸ εἶναι δείκνυται, ὁ δὲ μέλλον καὶ ἀπειλῶν, οὐχὶ δὲ ἐνεργῶν καὶ παρών, πιστεύεται· καὶ τὸ εἶναι πιστευόμενος, οὐκ αὐτὸς 20 τῆς πίστεως γεννητικός, ὃ γε πρὸς αὐτῆς ἀξιόπιστος εἶναι δοκιμασθεῖς. Θεία τοίνυν ἡ τοσαύτη μεταβολή, ἐξ ἀπιστίας πιστόν τι γενόμενον, καὶ τῇ ἐλπίδι καὶ τῷ φόβῳ πιστεῦσαι. Καὶ δὴ ἡ πρώτη πρὸς σωτηρίαν νεῦσις ἡ πίστις ἡμῖν ἀναφαίνεται, μεθ' ἣν φόβος τε καὶ ἐλπίς καὶ μετάνοια, σὺν τε ἐγκρατεία καὶ ὑπομονῇ προκόπτουσαι, ἄγουσιν ἡμᾶς ἐπὶ 25 τε ἀγάπην, ἐπὶ τε γνῶσιν. Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας, «Ἀφ' οὗ», φησὶν, «ἔλαβον μέρους, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ἡμῖν πέμψαι, ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. Τῆς μὲν οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσὶν οἱ συλλήπτορες φόβος καὶ ὑπομονή, τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἐγκράτεια. Τούτων οὖν», φησί, «τὰ 30 πρὸς τὸν Κύριον, μενόντων ἀγνῶς, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις». Στοιχείων γοῦν τῆς γνώσεως τῶν προειρη-

τοὺς Ρωμαίους· «Γιατὶ μέσα στὸ εὐαγγέλιο ἀποκαλύπτεται ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἀπὸ πίστη στὴ μία πίστη»⁸, ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν προφητεία καὶ ὀλοκληρῶνεται στὸ Εὐαγγέλιο, μέσω τοῦ ἑνὸς καὶ ἰδίου Κυρίου, διδάσκοντας τὴ σωτηρία. «Αὐτὴν τὴν παραγγελία σοῦ ἐμπιστεύομαι, Τιμόθεε, παιδί μου, σύμφωνα μὲ τὶς προφητεῖες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ σένα· γιὰ νὰ ἀναλάβεις μέσα στὸ πλαίσιο τῆς τὸν ὠραῖο ἀγῶνα σου, ἔχοντας πίστη καὶ ἀγαθὴ συνείδηση. Αὐτὴ μερικοὶ τὴν ἀποποιήθηκαν καὶ ναυᾶγησαν στὴν πίστη»⁹. ἔπειδὴ τὴ συνείδηση ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸ Θεὸ τὴν καταμόλυναν μὲ τὴν ἀπιστία τους. Δὲν πρέπει λοιπὸν ἔτσι προῆχει νὰ διαβάλλεται ἡ πίστη, γιατί τάχα εἶναι κάτι εὐκόλο καὶ κοινὸ καὶ ἀπὸ τὰ τυχαῖα. Γιατί, ἂν ἦταν ἀνθρώπινο πράγμα, ὅπως ὑπέθεσαν οἱ Ἕλληνες, θὰ εἶχε σβῆσει. Ἄν ὅμως αὐξάνει, δὲν μπορεῖ νὰ τοποθετηθεῖ ἐκεῖ ποὺ δὲν ὑπάρχει.

Νομίζω λοιπὸν ὅτι ἡ πίστη, εἴτε θεμελιωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγάπη εἴτε ἀπὸ τὸ φόβο, ὅπως λένε οἱ κατήγοροι, εἶναι κάτι θεϊκό, ποὺ δὲν διασπᾶται οὔτε ἀπὸ κάποια ἄλλη κοσμικὴ φιλία, οὔτε ἀπὸ κάποιο παρόντα φόβο διαλύεται. Γιατὶ ἡ ἀγάπη κάνει τοὺς πιστοὺς μὲ τὴ φιλία τῆς πίστεως, ἐνῶ ἡ πίστη εἶναι τὸ ἐδραῖωμα τῆς ἀγάπης, ἀντιπροκαλώντας τὴν εὐεργεσία· ὅταν ὁ φόβος, ποὺ εἶναι ὁ παιδαγωγὸς τοῦ νόμου, ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ τὸν πιστεύουν, πιστεύεται πὼς εἶναι καὶ φόβος. Ἄν δηλαδὴ τὸ εἶναι ἀποδεικνύεται κατὰ τὴν ἐνέργεια καὶ αὐτὸς ποὺ μέλλει καὶ ἀπειλεῖ νὰ ἐνεργήσῃ πιστεύεται πὼς δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐνεργεῖ καὶ εἶναι παρών, τότε, ὅποιος πιστεύεται πὼς ἔχει τὸ εἶναι, δὲν γεννᾷ αὐτὸς τὴν πίστη, αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ δοκιμάστηκε ἀπὸ αὐτὴν καὶ βρέθηκε ἀξιόπιστος. Εἶναι θεϊκὴ λοιπὸν ἡ τόσο μεγάλῃ μεταβολή, ἀπὸ τὴν ἀπιστία νὰ γίνῃ κάτι πιστό καὶ νὰ πιστέψῃ μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ φόβο. Ὡς πρώτη λοιπὸν κίνηση πρὸς τὴ σωτηρία ἐμφανίζεται σ' ἐμᾶς ἡ πίστη, καὶ ἀκολουθοῦν ὁ φόβος καὶ ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ μετάνοια, ποὺ προκόβουν μὲ τὴν ἐγκράτεια καὶ τὴν ὑπομονὴ καὶ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν ἀγάπη καὶ στὴ γνώση. Εὐλόγα λοιπὸν λέγει ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας· «Ἀπὸ τὸ μέρος ποὺ ἔλαβα, θέλησα νὰ σᾶς στείλω λίγο λίγο, γιὰ νὰ ἔχετε μαζὶ μὲ τὴν πίστη τέλεια καὶ τὴ γνώση. Βοηθοὶ στὴν πίστη μας εἶναι ὁ φόβος καὶ ἡ ὑπομονή, ἐνῶ σύμμαχοί μας ἡ μακροθυμία καὶ ἡ ἐγκράτεια. Αὐτὰ λοιπὸν», λέγει, «ὅταν μένουν ἀγνὰ μπροστὰ στὸν Κύριο, χαίρονται μαζὶ τους ἡ σοφία, ἡ σύνεση, ἡ ἐπιστήμη, ἡ γνώση». Ἐνῶ λοιπὸν οἱ προειπωμένες ἀρετὲς εἶναι στοιχεῖα τῆς γνώσης, ἀκόμα

9. Α' Τιμ. 1, 18-19.

μένων ἀρετῶν, στοιχειωδεστέραν εἶναι συμβέβηκε τὴν πίστιν, οὕτως ἀναγκαίαν τῷ γνωστικῷ ὑπάρχουσαν, ὡς τῷ κατὰ τὸν κόσμον τόνδε βιοῦντι πρὸς τὸ ζῆν τὸ ἀναπνεῖν. Ὡς δ' ἄνευ τῶν τεσσάρων στοιχείων οὐκ ἔστι ζῆν, οὐδ' ἄνευ πίστεως γνῶσιν ἐπακολουθῆσαι. Αὕτη τοίνυν
5 κρηπίς ἀληθείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς ἀφελιμότητος τοῦ φόβου, καὶ ἀναίρεσις τῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν.

Οἱ δὲ τοῦ φόβου κατηγοροῦντες κατατρέχουσι τοῦ νόμου. Εἰ δὲ
10 τοῦ νόμου, δῆλόν που ὡς καὶ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον Θεοῦ. Τρία γὰρ
ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ὑφέστηκεν παρὰ τὸ ὑποκείμενον, ὁ διοικῶν, ἡ διοί-
κησις, τὸ διοικούμενον. Εἰ γοῦν καθ' ὑπόθεσιν ἐξέλοιεν τὸν νόμον,
ἀνάγκη δήπου ἕκαστον, ὃς ἄγεται ὑπὸ ἐπιθυμίας, ἡδονῇ χαριζόμενον,
ἀμελεῖν μὲν τοῦ καλῶς ἔχοντος, ὑπερφρονεῖν δὲ τοῦ Θείου, ἀσεβεῖν δὲ
15 ἅμα καὶ ἀδικεῖν ἀδεῶς, ἀποσκιρτήσαντα τῆς ἀληθείας. Ναί, φασίν,
ἄλογος ἔκκλησις ὁ φόβος ἐστί, καὶ πάθος. Τί σὺ λέγεις; Καὶ πῶς ἂν σοι
ἔτι σώζοιτο οὗτος ὁ ὄρος, διὰ Λόγου δοθείσης μοι τῆς ἐντολῆς; Ἐντο-
λή δὲ ἀπαγορεύει τὸν φόβον, ἐπαρτῶσα διὰ παιδείαν τὸν οὕτως ἐπιδε-
χόμενον νουθετεῖσθαι. Οὐ τοίνυν ἄλογος ὁ φόβος· λογικὸς μὲν οὖν,
20 (πῶς γὰρ οὐ;), παραινῶν, «Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ
ψευδομαρτυρήσεις». Ἄλλ' εἰ σοφίζονται τὰ ὀνόματα, εὐλάβειαν κα-
λούντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλογον οὔσαν ἔκκλησιν.
Ἐνοματομάχους τούτους οὐκ ἀπὸ τρόπου ὁ Φασηλίτης ἐκάλει Κρι-
τόλαος. Ἀστεία μὲν οὖν ἤδη καὶ καλλίστη πέφηνε τοῖς ἐγκαλοῦσιν
25 ἡμῖν ἡ ἐντολή, ὀνόματος ἐναλλαγῇ νοηθεῖσα. Ἡ οὖν εὐλάβεια λογικὴ
δείκνυται, τοῦ βλάπτοντος ἔκκλησις οὔσα, ἐξ ἧς ἡ μετάνοια τῶν προη-
μαρτημένων φύεται. «Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου, σύνεσις δὲ
ἀγαθὴ πᾶσι τοῖς ποιούσιν αὐτήν». Τὴν σοφίαν λέγει ποιήσιν, ἧ ἔστι
φόβος Θεοῦ, ὁδοποιῶν εἰς σοφίαν. Εἰ δὲ ὁ νόμος φόβου ἐμπποιητικός,
30 ἀρχὴ σοφίας γνῶσις νόμου· καὶ οὐκ ἔστιν ἄνευ νόμου σοφός. Ἄσοφοι

πιὸ στοιχειώδης συμβαίνει νὰ εἶναι ἡ πίστη, πού εἶναι τόσο ἀναγκαία στὸν γνωστικό, ὅπως ἡ ἀναπνοὴ γι' αὐτὸν πού ζεῖ μέσα σ' αὐτὸν τὸν κόσμο γιὰ νὰ ἐξακολουθήσει νὰ ζεῖ. Κι ὅπως χωρὶς τὰ τέσσερα στοιχεῖα δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ζωὴ, οὔτε καὶ χωρὶς πίστη εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπακολουθήσει γνώση. Αὐτὴ εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἀλήθειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

Ἡ ὠφελιμότητα τοῦ φόβου καὶ ἡ ἀντίκρουση τῶν ἐναντίον του κατηγοριῶν.

“Οποιοὶ κατηγοροῦν τὸ φόβο, ἐπιτίθενται στὸ νόμο. Κι ἂν ἐπιτίθενται στὸ νόμο, εἶναι φανερό ὅτι ἐπιτίθενται καὶ στὸν Θεό πού ἔδωκε τὸ νόμο. Αὐτὰ τὰ τρία στοιχεῖα ὑπάρχουν ὑποχρεωτικὰ στὸ θέμα μας· αὐτὸς πού διοικεῖ, ἡ διοίκηση καὶ ὁ διοικούμενος. Ἐὰν λοιπὸν ὑποθέσουμε ὅτι διαγράφουν τὸ νόμο, εἶναι ἀνάγκη ἀσφαλῶς καθένας νὰ ἔχει κάποια ἐπιθυμία, ὑποχωρώντας στὴν ἡδονή, νὰ ἀμελεῖ γιὰ τὸ σωστό, νὰ περιφρονεῖ τὸ Θεῖο, νὰ δείχνει ἀσέβεια καὶ ν' ἀδικεῖ ἄφοβα, ἀποσηκτώντας ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Naί, λένε, ὁ φόβος εἶναι παράλογη παρέκκλιση καὶ ἓνα πάθος. Τί εἶναι αὐτὸ πού λές; Καὶ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ σταθεῖ αὐτὸς ὁ ὀρισμὸς, τί στιγμή πού ἡ ἐντολὴ μου δόθηκε μέσω τοῦ Λόγου; Καὶ ἡ ἐντολὴ ἀπαγορεύει τὸ φόβο, προβάλλοντάς τον γιὰ νὰ παιδαγωγῆσει ἐκείνους πού δέχονται αὐτὸν τὸν τρόπο νοθεσίας. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράλογος ὁ φόβος. ὄντας λοιπὸν λογικὸς (καὶ πῶς ὄχι;), συμβουλεύει, «Δὲν θὰ φονεύσεις, δὲν θὰ μοιχεύσεις, δὲν θὰ κλέψεις, δὲν θὰ ψευδομαρτυρήσεις»¹. Ἄλλ' ἂν θέλουν νὰ χρησιμοποιοῦν σοφιστικὰ τὰ ὀνόματα, ὅς καλοῦν οἱ φιλόσοφοι εὐλάβεια τὸ φόβο τοῦ νόμου, πού εἶναι μὴ εὐλογη παρέκκλιση. Δὲν τοὺς ὀνόμαζε ἄστοχα “ὀνοματομάχους” ὁ Κριτόλαος ἀπὸ τὴ Φασήλιδα. Δείχθηκε λοιπὸν εὐφυῆς καὶ κάλλιστη στοὺς κατηγοροὺς μας ἡ ἐντολὴ, νοηθεῖσα σὰν ἀλλαγὴ ὀνόματος. Ἡ εὐλάβεια λοιπὸν (ὁ εὐλαβὴς φόβος), δείχνεται λογικὴ, ἐπειδὴ εἶναι παρέκκλιση ἀπὸ τὸ βλαβερό, ἀπὸ τὴν ὁποία βλαστάνει ἡ μετάνοια γιὰ τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματα. Γιατὶ «Ἀρχὴ σοφίας εἶναι ὁ φόβος τοῦ Κυρίου, καὶ ἡ σύνεση εἶναι ἀγαθὴ γιὰ ὅσους τὴν κάνουν πράξη»². Τὴ σοφία τὴ λέγει πράξη, πού εἶναι φόβος Θεοῦ πού ἀνοίγει τὸ δρόμο γιὰ τὴ σοφία. Ἐὰν τώρα ὁ νόμος προκαλεῖ τὸ φόβο, ἀρχὴ τῆς σοφίας εἶναι ἡ γνώση τοῦ νόμου, καὶ δὲν ὑπάρχει σοφὸς χωρὶς

2. Ψαλμ. 110, 10.

τοίνυν οἱ παραιτούμενοι τὸν νόμον ᾧ ἔπεται ἀθέους αὐτοὺς λογίζεσθαι. Παιδεία δὲ ἀρχὴ σοφίας «Σοφίαν δὲ καὶ παιδείαν ἀσεβεῖς ἐξουθενήσουσι», λέγει ἡ Γραφή.

Τίνα δὲ τὰ φοβερά ὁ νόμος καταγγέλλει, θεασώμεθα. Εἰ μὲν τὰ 5 μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, οἷον πενίαν, καὶ νόσον, καὶ ἀδοξίαν, καὶ δυσγένειαν, καὶ ὅσα παραπλήσια, ταῦτα μὲν καὶ οἱ κατὰ πόλιν νόμοι προτείνοντες, ἐπαινοῦνται καὶ τοῖς ἐκ Περιπάτου τρία γένη τῶν ἀγαθῶν εἰσηγουμένοις, καὶ τὰ τούτων ἐναντία λογιζομένοις εἶναι κακά, ἀρμόνιος ἦδε ἡ δόξα, ἡμῖν δὲ ὁ δοθείς νόμος τὰ τῷ ὄντι κακά ἀποφεύ-
10 γειν προστάττει, μοιχείαν, ἀσέλγειαν, παιδεραστίαν, ἄγνοιαν, ἀδικίαν, νόσον ψυχῆς, θάνατον οὐ τὸν διαλύοντα ψυχὴν ἀπὸ σώματος, ἀλλὰ τὸν διαλύοντα ψυχὴν ἀπὸ ἀληθείας· δειναὶ γὰρ καὶ φοβεραὶ τῷ ὄντι κακίαι αὗται καὶ αἰ ἀπὸ τούτων ἐνέργειαι. «Οὐ μὴν ἀδίκως ἐκτείνεσθαι δίκτυα πτερωτοῖς», λέγουσιν οἱ χρησμοὶ οἱ θεοὶ· «αὐτοὶ γὰρ αἰ-
15 μάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακά». Πῶς οὖν ἕως νῦν ἀγαθὸς ὁ νόμος πρὸς τινῶν αἰρέσεων λέγεται, ἐπιβωμένων τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, «Διὰ γὰρ νόμου γινώσις ἁμαρτίας»; Πρὸς οὓς φάμεν Ὁ νόμος οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἔδειξε τὴν ἁμαρτίαν. Προστάξας γὰρ ἃ ποιητέον, ἤλεγξε τὰ μὴ ποιητέα. Ἀγαθοῦ δὲ τὸ μὲν σωτήριον ἐκδιδά-
20 ξαι, τὸ δὲ δηλητήριον ἐπιδείξαι· καὶ τῷ μὲν χρῆσθαι συμβουλεῦσαι, τὸ δὲ ἀποφυγεῖν κελεῦσαι. Αὐτίκα ὁ Ἀπόστολος, ὃν οὐ συνιῆσι, γινώσιν εἶπεν ἁμαρτίας διὰ νόμου πεφανερωῦσθαι, οὐχὶ ὑπόστασιν εἰληφέναι.

Πῶς δ' οὐκ ἀγαθὸς ὁ παιδεύων νόμος, «ὁ παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν» δοθείς, ἵνα δὴ ἐπιστρέψωμεν, διὰ φόβου παιδευτικῶς κατευθυ-
25 νόμενοι, πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ τελείωσιν; «Οὐ βούλομαι», φησὶν, «τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ». Μετάνοιαν δὲ ἐντολὴ ποιεῖ, κωλυτικὴν μὲν τῶν μὴ ποιητέων, ἐπαγγελτικὴν δὲ τῶν εὐεργεσιῶν. «Θάνατον» δέ, οἶμαι, τὴν ἄγνοιαν λέγει. «Καὶ ὁ ἐγγὺς Κυρίου, πλήρης μαστίγων»· ὁ συνεγγίζων δηλονότι τῇ γνώσει, κινδύνων,
30 φόβων, ἀνιῶν, θλίψεων, διὰ τὸν πόθον τῆς ἀληθείας ἀπολαύει· «Υἱὸς γὰρ πεπαιδευμένος σοφὸς ἀπέβη, καὶ διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοή-

νόμο. "Ασοφοι λοιπὸν εἶναι ὅσοι παραμερίζουν τὸ νόμο καὶ ἡ συνέπεια εἶναι νὰ θεωροῦνται ἄθεοι. Ἐνῶ ἡ παιδεία εἶναι ἀρχὴ τῆς σοφίας. «Τῆ σοφία καὶ τὴν παιδεία οἱ ἄσεβεῖς δὲν θὰ τὴν ἐξουθενώσουν»³, λέγει ἡ Γραφή.

"Ἄς δοῦμε τώρα ποιά εἶναι τὰ φοβερά πού καταγγέλλει ὁ νόμος. "Ἄν εἶναι τὰ ἐνδιάμεσα ἀρετῆς καὶ κακίας, ὅπως γιὰ παράδειγμα εἶναι ἡ πενία, ἡ νόσος, ἡ ἔλλειψη δόξας, ἡ ταπεινὴ καταγωγὴ, καὶ τὰ παραπλήσια· αὐτὰ καὶ οἱ νόμοι τῶν πόλεων ὅταν τὰ προβάλλουν ἐπαινοῦνται. Αὐτὴ ἡ γνώμη ἀρμόζει καὶ στοὺς Περιπατητικούς, πού εἰσηγοῦνται τρία εἶδη ἀγαθῶν καὶ πού θεωροῦν τὰ ἀντίθετά τους κακά· σ' ἐμᾶς ὁ νόμος πού μᾶς δόθηκε μᾶς προστάζει ν' ἀποφεύγομε τὰ πραγματικὰ κακά, τὴ μοιχεία, τὴν ἀσέλγεια, τὴν παιδερασία, τὴν ἄγνοια, τὴν ἀδικία, τὴν ψυχικὴ νόσο, τὸ θάνατο, ὅχι αὐτὸν πού χωρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἀλλὰ αὐτὸν πού χωρίζει τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Αὐτὲς εἶναι πραγματικὰ δεινὲς καὶ φοβερὲς κακίες καὶ οἱ ἐνέργειες πού ἀπορρέουν ἀπὸ αὐτές. «Ἄλλ' ὅμως μὴν ἀπλώνετε ἀδίκως δίχτυα στὰ φτερωτὰ», λένε οἱ θεῖοι χρησμοί· «γιατὶ οἱ ἴδιοι μετέχοντας σὲ αἵματα θησαυρίζουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους κακά»⁴. Πῶς λοιπὸν ὡς τώρα ὁ νόμος λέγεται ἀγαθὸς ἀπὸ μ-ρικὲς αἰρέσεις πού ἐπικαλοῦνται τὸν Ἀπόστολο πού λέγει, «Μέσω τοῦ νόμου ἔρχεται ἡ γνώση τῆς ἁμαρτίας»⁵; Σ' αὐτοὺς ἀπαντοῦμε· Ὁ νόμος δὲν δημιούργησε τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ τὴν ἔδειξε. Προστάζοντας δηλαδή τί πρέπει νὰπραχθοῦν, ἔδειξε αὐτὰ πού δὲν ἔπρεπε νὰπραχθοῦν. Καὶ εἶναι ἔργο τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρα νὰ διδάξει τὰ σωτήρια φάρμακα καὶ νὰ δείξει τὰ δηλητήρια, καὶ νὰ συμβουλέψει τὸ ἓνα νὰπραχθεῖ καὶ τὸ ἄλλο ν' ἀποφευχθεῖ. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀπόστολος, πού δὲν ἐννοοῦν, εἶπε ὅτι ἡ γνώση τῆς ἁμαρτίας φανερώθηκε μέσω τοῦ νόμου, ὅχι ὅτι ἔλαβε ὑπόσταση.

Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι ἀγαθὸς ὁ νόμος, πού δόθηκε ὡς παιδαγωγός μας γιὰ τὸν Χριστό⁶, γιὰ νὰ ἐπιστρέψομε, ὀδηγούμενοι παιδαγωγικὰ ἀπὸ τὸ φόβο, πρὸς τὴν τελείωσή μας μέσω τοῦ Χριστοῦ; «Δὲν θέλω», λέγει, «τὸ θάνατο τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ τὴ μετάνοια αὐτοῦ»⁷. Ἡ ἐντολὴ προκαλεῖ τὴν μετάνοια, πού ἐμποδίζει νὰπραχθοῦν ὅσα δὲν πρέπει καὶ ἐπαγγέλλεται τὶς εὐεργεσίες. Θάνατο, νομίζω, λέγει τὴν ἄγνοια. «Κι αὐτὸς πού εἶναι κοντὰ στὸν Κύριο εἶναι γεμάτος ἀπὸ χτυπήματα»⁸· ὁποῖος δηλαδή πλησιάζει τὴ γνώση γιὰ τὸν πόθο τῆς ἀλήθειας ἀπολαμβάνει κινδύνους, φόβους, πόνους, θλίψεις. «Ὁ γιὸς πού ἔχει παιδευθεῖ ἔγινε σοφός· καὶ σώθη-

6. Γαλ. 3, 24.

7. Ἰεζ. 33, 11. 18, 23· 32.

8. Ἰουδήθ 8, 27.

μων. Υἱὸς δὲ νοήμων δέξεται ἐντολάς». Καὶ Βαρνάβας ὁ Ἀπόστολος, «Οὐαὶ οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες», προστάξας, ἐπήγαγε· «Πνευματικοὶ γενώμεθα, ναὸς τέλειος τῷ Θεῷ· ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, μελετῶμεν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσειν 5 ἀγωνιζώμεθα τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἵνα ἐν τοῖς δικαιώμασιν αὐτοῦ εὐφρανθῶμεν». Ὅθεν, «Ἀρχὴ σοφίας, φόβος Θεοῦ» θείως λέλεκται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἀναίρεσις τῶν τοῦ Βασιλείδου καὶ Οὐαλεντίνου φληνάφων, ὅτι αἰτία τῶν πραγμάτων ἐστὶ ὁ φόβος.

10 Ἐνταῦθα οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλείδην, τοῦτο ἐξηγούμενοι τὸ ρητόν, «αὐτόν φασιν Ἄρχοντα, ἐπακούσαντα τὴν φάσιν τοῦ διακονουμένου Πνεύματος, ἐκπλαγῆναι τῷ τε ἀκούσματι καὶ τῷ θεάματι, παρ' ἐλπίδας εὐηγγελισμένον καὶ τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ φόβον κληθῆναι, ἀρχὴν γενόμενον σοφίας φυλοκρινητικῆς τε καὶ διακριτικῆς καὶ τελεωτικῆς καὶ 15 ἀποκαταστατικῆς. Οὐ γὰρ μόνον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλογὴν διακρίνας, ὁ ἐπὶ πᾶσι προπέμπει». Ἔοικε δὲ καὶ Οὐαλεντίνος ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τοιαῦτ' αἰτιάζων· «Ἐπιπέμπει γὰρ αὐταῖς γὰρ γράφει ταῖς λέξεσι· «Καὶ ὡς περίφοβος ἐπ' ἐκείνου τοῦ πλάσματος ὑπῆρξε τοῖς ἀγγέλοις, ὅτε μείζονα ἐφθέγγετο τῆς πλάσεως, διὰ τὸν ἀοράτως ἐν αὐτῷ σπέρμα 20 δεδωκότα τῆς ἄνωθεν οὐσίας καὶ παρρησιαζόμενον· οὕτω καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῖς ποιουῦσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες καὶ εἰκόνες, καὶ πάντων αἱ χεῖρες ἀνύουσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ· εἰς γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν πρὸ ὄντος ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθε- 25 στῶτος, καὶ κατεπλάγησαν καὶ ταχὺ τὸ ἔργον ἠφάνισαν». Μιᾶς δ' οὐσης ἀρχῆς, ὡς δειχθήσεται ὕστερον, τερετίσματα καὶ μινυρίσματα ἀναπλάσσοντες οἶδε οἱ ἄνδρες φανήσονται. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν προπαιδεύεσθαι διὰ Κυρίου, τῷ Θεῷ συμφέρειν ἔδοξεν, «ἀρχὴ σοφίας φόβος» εἴρηται «Κυρίου», παρὰ Κυρίου διὰ Μωϋσέως 30 δοθεὶς τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ σκληροκαρδίοις.

9. Παροιμ. 10, 4,5,8.

10. Ἦσ. 5,21.

11. Παροιμ. 1,7.

κε ἀπὸ τῆ φωτιά ὁ γιὸς ποὺ καταλαβαίνει· κι ὁ γιὸς ποὺ καταλαβαίνει θὰ δεχθεῖ τὶς ἐντολές»⁹. Καὶ ὁ Ἀπόστολος Βαρνάβας, ἀφοῦ πρόταξε τὸ «Ἀλλοίμονο ὅσοι θεωροῦν τὸν ἑαυτὸ τους συνετὸ, κι εἶναι στὰ μάτια τους ἐπιστήμονες»¹⁰, ὕστερα πρόσθεσε· «Ἄς γίνουμε ἄνθρωποι πνευματικοί, ναὸς τέλειος τοῦ Θεοῦ», ὅσο εἶναι στὴν ἐξουσία μας. Γι' αὐτὸ τὸ «Ἀρχὴ σοφίας εἶναι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ»¹¹, ἔχει εἰπωθεῖ κατὰ τρόπο θεϊκὸ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Ἀντίκρουση τῶν φλυαριῶν τοῦ Βασιλείδη καὶ τοῦ Οὐαλεντίνου, ὅτι αἰτία τῶν πραγμάτων εἶναι ὁ φόβος.

Ἐδῶ οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Βασιλείδη ἐξηγώντας αὐτὸ τὸ ρητὸ λένε· «Ὁ ἴδιος ὁ Ἄρχοντας¹ ἀφοῦ ἄκουσε τὸ λόγο τοῦ Πνεύματος ποὺ δέχεται τὴ διακονία, ἔμεινε κατάπληκτος μὲ τὸ ἀκουσμα καὶ τὸ θέαμα, ὅταν δέχθηκε τὸ ἀνέλπιστο καλὸ ἀγγελμα. Καὶ ἡ κατάπληξή του ὀνομάστηκε φόβος, κι ἔγινε ἀρχὴ σοφίας ποὺ διακρίνει τὰ γένη μεταξύ τους, διαχωρίζει, τελειοποιεῖ καὶ ἀποκαθιστᾶ. Γιατὶ τὸ στέλνει διακρίνοντας ὄχι μόνο τὸν κόσμο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλογή». Φαίνεται καὶ ὁ Οὐαλεντίνος σὲ κάποια ἐπιστολὴ του ὅτι κάτι τέτοια σκεῖφτηκε· γιατί γράφει αὐτολεξεὶ τὰ ἑξῆς· «Καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ πλάσμα του ἔγινε γιὰ τοὺς ἀγγέλους ὅπως ἓνας φόβος², ὅταν τοὺς εἶπε πράγματα ἀνώτερα ἀπὸ τὴν πλάση τους, ἐξαιτίας ἐκείνου ποὺ τοῦ εἶχε δώσει ἀόρατα κάποιο σπέρμα τῆς οὐράνιας οὐσίας, καὶ γι' αὐτὸ μιλοῦσε μὲ θάρρος. Ἔτσι καὶ στίς γενιές τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων κατήντησαν φόβοι γιὰ τοὺς κατασκευαστές τους, ὅπως οἱ ἀνδριάντες καὶ οἱ εἰκόνες. Καὶ τὰ χέρια ὅλων ἐνεργοῦν στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ ὁ Ἀδὰμ ποὺ πλάστηκε στὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου προκάλεσε τὸ φόβο πρὶν ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ αὐτὸς εἶχε ἐγκατασταθεῖ μέσα του, κι ἔμειναν ἐκπληκτοὶ καὶ γρήγορα ἀφάνισαν τὸ ἔργο». Κι ἐπειδὴ εἶναι μία ἡ ἀρχή, ὅπως θὰ δειχθεῖ ἔπειτα, θὰ φανεῖ ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι παρουσιάζουν μερικὲς φλυαρίες πουλιῶν καὶ κλαυθμρισμοῦς. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Θεὸς εἶδε ὅτι συνέφερε ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες μέσω τοῦ Κυρίου νὰ προπαιδεύονται οἱ ἄνθρωποι, γι' αὐτὸ ὁ φόβος τοῦ Κυρίου ὀνομάστηκε ἀρχὴ σοφίας³, ἀφοῦ δόθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο μέσω τοῦ Μωϋσῆ στους ἀπειθεῖς καὶ σκληροκάρδους.

1. Πρόκειται γιὰ τὸν Γιαχβέ.

2. Ἄλλη γραφὴ τοῦ «ὡς περίφοβος», «ὡσπερεὶ φόβος».

3. Ψαλμ. 110, 10. Παροιμ. 1, 7.

Οὗς γὰρ οὐχ αἰρεῖ λόγος, τιθασσεύει τούτους φόβος Ὁ καὶ προῖ-
 δὼν ἄνωθεν ὁ παιδεύων Λόγος, ἑκατέρω τῶν τρόπων ἐκκαθαίρων,
 οἰκείως εἰς θεοσέβειαν ἤρμοσεν ὄργανον. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ἐκπληξίς
 φόβος ἐκ φαντασίας ἀσυνήθους, ἡ ἐπ' ἀπροσδοκῆτῳ φαντασίᾳ, ἅτε καὶ
 5 ἀγγελίας φόβος δέ, ὡς γεγονότι ἢ ὄντι, ἡ θαυμασιότης ὑπερβάλλουσα.
 Οὐ συνορῶσι τοίνυν ἐμπαθῆ ποιήσαντες δι' ἐκπλήξεως, τὸν μέγιστον
 καὶ πρὸς αὐτῶν ἀνυμνούμενον Θεόν, καὶ πρό γε τῆς ἐκπλήξεως ἐν
 ἀγνοίᾳ γενόμενον. Εἰ δὴ ἀγνοία προκατῆρξε τῆς ἐκπλήξεως, εἰ δ' ἡ
 ἐκπληξίς καὶ ὁ φόβος ἀρχὴ σοφίας φόβος τοῦ Θεοῦ γεγένηται, κινδύ-
 10 νεύει τῆς τε σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοσμοποιίας ἀπάσης, ἀλλὰ καὶ
 τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς ἀγνοία προκατάρχειν αἰτιώ-
 δης. Πότερον οὖν, τῶν καλῶν ἢ φαύλων ἢ ἀγνοία; Ἀλλ' εἰ μὲν τῶν
 καλῶν, τί παύεται ἐκπλήξει; καὶ παρέλθοι ὁ διάκονος αὐτοῖς καὶ τὸ
 κήρυγμα καὶ τὸ βάπτισμα; εἰ δὲ τῶν φαύλων, πῶς τῶν καλλίστων
 15 αἴτιον τὸ κακόν; Εἰ μὴ γὰρ προῦπῆρχεν ἀγνοία, οὐκ ἂν ὁ διάκονος
 κατῆλθεν οὐδ' ἂν ἐκπληξίς εἶλε τὸν Ἄρχοντα, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν οὐδ'
 ἂν ἀρχὴν σοφίας ἐκ τοῦ φόβου ἔλαβεν εἰς τὴν φυλοκρίνησιν τῆς τε
 ἐκλογῆς, τῶν τε κοσμικῶν. Εἰ δὲ ὁ φόβος τοῦ προόντος ἀνθρώπου ἐπι-
 θούλους τοῦ σφετέρου πλάσματος πεποίηκε τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἐνίδρου-
 20 μένου τῷ δημιουργήματι ἀοράτου τοῦ σπέρματος τῆς ἄνωθεν οὐσίας,
 ἢ ὑπολήψει κενῆ παρεξήλωσαν, ὅπερ ἀπίθανον, ἀγγέλους δημιουρ-
 γίας, ἧς ἐπιστεύθησαν, οἷον τέκνου τινός, αὐθέντας γενέσθαι, ἀγνοίαν
 πᾶσαν κατεγνωσμένους, ἢ προγνώσει ἐνεχόμενοι κεκίνηνται. ἀλλ' οὐκ
 ἂν ἐπεθούλευσαν δι' οὐ ἐπιεχείρησαν, ᾧ προέγνωσαν, οὐδ' ἂν κατεπλά-
 25 γησαν τὸ ἔργον τὸ αὐτῶν ἐκ προγνώσεως τὸ ἄνωθεν σπέρμα νενοηκό-
 τες, ἢ τὸ τελευταῖον γνώσει πεποισθότες ἐτόλμησαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀδύνα-
 τον μαθόντες τὸ διαφέρον τὸ ἐν πληρώματι ἀνθρώπῳ ἐπιβουλεύειν, ἔτι
 καὶ τὸ «κατ' εἰκόνα», ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀρχέτυπον, καὶ ὃ σὺν τῇ γνώσει τῇ
 κοινῇ ἀφθαρτον, παρειλήφesan.

30 Τούτοις τε οὖν αὐτοῖς καὶ ἑτέροις τισί, μάλιστα δὲ τοῖς ἀπὸ Μαρ-
 κίωνος, ἐκδοᾶ οὐκ ἐπαῖσουσιν ἡ Γραφή· «Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων ἀναπαύ-
 σεται ἐπ' εἰρήνης πεποισθώς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ».

“Οποιους λοιπὸν δὲν τοὺς ἐπηρεάζει ὁ λόγος, τοὺς τιθασσεύει ὁ φόβος. Αὐτὸ προβλέποντας ὁ Λόγος πού μᾶς παιδαγωγεῖ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, καθαίροντάς μας καὶ μὲ τὸν ἓνα καὶ μὲ τὸν ἄλλο τρόπο, μᾶς ἐφοδίασε μὲ τὸ οἰκεῖο πρὸς θεοσέβεια ὄργανο. Ἡ ἐκπληξη λοιπὸν εἶναι φόβος ἀπὸ μιὰ ἀσυνήθιστη φαντασία, ἢ ἀπὸ μιὰ ἀπροσδόκητη φαντασία ἀπὸ κάποιον μῆνυμα. Ἐνῶ ὁ φόβος εἶναι τὸ ὑπερβολικὰ θαυμαστὸ ἢ σὲ κάτι πού ἐγινε ἢ σὲ κάτι πού εἶναι. Δὲν καταλαβαίνουν λοιπὸν ὅτι μὲ τὴν ἐκπληξη κάνουν νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ πάθη τὸν μέγιστο καὶ ἀνυμνούμενο ἀπὸ αὐτοὺς Θεό, ἐνῶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπληξη βέβαια τοῦ εἶχαν προσάψει καὶ ἄγνοια. Ἐάν λοιπὸν ἡ ἄγνοια ὑπῆρξε ἀρχικὰ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκπληξη, καὶ ἂν ἡ ἐκπληξη καὶ ὁ φόβος, ἢ ἀρχὴ τῆς σοφίας, γίνε φόβος τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει κίνδυνος πρὶν ἀπὸ τὴ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ὅλη τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἴδιας τῆς ἐκλογῆς, νὰ βρῖσκεται ἡ αἰτιώδης ἄγνοια. Τί ἀπὸ τὰ δύο λοιπὸν εἶναι ἡ ἄγνοια, ἀπὸ τὰ καλὰ ἢ τὰ κακά; Ἐάν εἶναι ὅμως ἀπὸ τὰ καλὰ, γιατί μὲ τὴν ἐκπληξη παύει; Καὶ εἶναι περιττὸ καὶ τοῦ διακόνου τὸ κήρυγμα καὶ τὸ βάπτισμα. Ἐάν πάλι εἶναι ἀπὸ τὰ φαῦλα, πῶς εἶναι αἴτιον τῶν ἄριστων τὸ κακό; Γιατί, ἂν δὲν προὔπῃρχε ἡ ἄγνοια, δὲν θὰ κατέβαινε ὁ διάκονος, οὔτε θὰ δοκίμαζε ἐκπληξη ὁ Ἄρχοντας, ὅπως λένε αὐτοί. Οὔτε θὰ εἶχε λάβει ἀρχὴ σοφίας ἀπὸ τὸ φόβο γιὰ τὴ διάκριση τῶν γενιῶν καὶ τῆς ἐκλογῆς καὶ τῶν κοσμικῶν. Κι ἂν ὁ φόβος τοῦ προὔπαρχοντος ἀνθρώπου ἔκανε τοὺς ἀγγέλους νὰ ὑπονομεύουν τὸ δικό τους πλάσμα, ἐπειδὴ μέσα στὸ δημιούργημα ἔχει ἐμφυτευθεῖ ἀόρατο σπέρμα τῆς οὐράνιας οὐσίας, ἢ μπορεῖ κι ἀπὸ κούφια ἰδέα, πράγμα πού εἶναι ἀπίθανο, νὰ ζήλεψαν τοὺς ἀγγέλους γιὰ τὴ δημιουργία πού τοὺς εἶχε ἀνατεθεῖ, νὰ γίνουν δηλαδὴ κύριοι κατὰ κάποιον τρόπο ἑνὸς παιδιοῦ, ἐνῶ τοὺς εἶχε κακολογησθεῖ τέλεια ἄγνοια, ἢ παρακινήθηκαν, ἐπειδὴ διέθεταν τὴν πρόγνωση· ὡστόσο δὲν θὰ ὑπονόμευαν αὐτὸ πού προεῖδαν μὲ τὸ ἐγχείρημά τους· οὔτε θὰ εἶχαν ἐκπλαγεῖ ἀπὸ τὸ δικό τους ἔργο, διαπιστώνοντας ἀπὸ πρόγνωση τὸ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μέσα τους σπέρμα. Ἐάν θὰ τολμοῦσαν τὸ τελευταῖο, ἔχοντας πεποίθηση στὴ γνώση, πού εἶναι κι αὐτὸ ἀδύνατο, μαθαίνοντας τὴ διαφορὰ τῆς ἐπιβουλῆς κατὰ τοῦ πλήρους ἀνθρώπου, ἀκόμα καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, ὅπου βρῖσκεται καὶ τὸ ἀρχέτυπο καὶ τὸ ὁποῖο μαζί μὲ τὴν κοινὴ γνώση τὸ εἶχαν παραλάβει ἀφθαρτο.

Σ' αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ἴδιους καὶ σὲ κάποιους ἄλλους, καὶ μάλιστα στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαρκίωνα πού δὲν ἀκοῦνε, φωνάζει ἡ Γραφή καὶ λέγει· «Ὁποῖος μ' ἀκούει, θ' ἀναπαυθεῖ ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στὴν εἰρή-

Τί τοίνυν τὸν νόμον βούλονται; Κακὸν μὲν οὖν οὐ φήσουσι, δίκαιον δὲ
 διαστέλλοντες τὸ ἀγαθὸν τοῦ δικαίου. Ὁ δὲ Κύριος, φοβεῖσθαι τὸ κα-
 κὸν προστάτων, οὐ κακῶ τὸ κακὸν ἀπαλλάττει, τῷ δὲ ἐναντίῳ τὸ ἐναν-
 τίον καταλύει. Ἀγαθῶ δὲ κακὸν ἐναντίον, ὡς δίκαιον ἀδίκῳ. Εἰ τοίνυν
 5 κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν εἴρηκεν, ἣν ὁ τοῦ Κυρίου φόβος ἐργάζεται,
 ἀγαθὸν ὁ φόβος· καὶ ὁ ἐκ τοῦ Νόμου φόβος, οὐ μόνον δίκαιος, ἀλλὰ
 καὶ ἀγαθός, κακίαν ἀναιρῶν· φόβῳ δὲ ἀφοβίαν εἰσάγων, οὐ πάθει
 ἀπάθειαν, παιδεία δὲ μετριοπάθειαν ἐμποιεῖ. Ἐπὶ οὖν ἀκούσωμεν,
 «Τίμα τὸν Κύριον, καὶ ἰσχύσεις πλην δὲ αὐτοῦ μὴ φοβοῦ ἄλλον», τὸ
 10 φοβεῖσθαι ἁμαρτάνειν, ἔπεσθαι δὲ ταῖς ὑπὸ Θεοῦ δοθείσαις ἐντολαῖς,
 τιμὴν ἣν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκδεχόμεθα. Δέος δὲ ἐστὶ φόβος Θεοῦ. Ἄλλ' εἰ
 καὶ πάθος ὁ φόβος, ὡς βούλονται τινες, ὅτι φόβος ἐστὶ πάθος, οὐχ ὁ
 πᾶς φόβος πάθος· ἢ γοῦν δεισιδεμονία πάθος, φόβος δαυμόνων οὔσα,
 ἐκπαθῶν τε καὶ ἐμπαθῶν. Ἐμπαθῶν οὖν ὁ τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ φόβος
 15 ἀπαθῆς φοβεῖται γὰρ τις οὐ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸ ἀποπεσεῖν τοῦ Θεοῦ.
 Ὁ δὲ τοῦτο δεδιώς, τὸ τοῖς κακοῖς περιπεσεῖν, φοβεῖται καὶ δέδιεν τὰ
 κακά· ὁ δεδιώς δὲ τὸ πτώμα, ἄφθαρτον ἑαυτὸν καὶ ἀπαθῆ εἶναι βούλε-
 ται. «Σοφὸς φοβηθεὶς ἐξέκλινεν ἀπὸ κακοῦ, ὁ δὲ ἄφρων μίγνυται πε-
 ποιθῶς», ἡ Γραφή λέγει· αὐθὶς τε, «Ἐν φόβῳ Κυρίου ἐλπίς ἰσχύος»,
 20 φησὶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Οἱ χριστιανικαὶ ἀρεταὶ ἀντακολουθοῦσιν ἀλλήλαις.

Ἀνάγει γοῦν ὁ τοιοῦτος φόβος ἐπὶ τε τὴν μετάνοιαν, ἐπὶ τε τὴν ἐλ-
 πίδα. Ἐλπίς δὲ προσδοκία ἀγαθῶν, ἢ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐέλπις ἀμέλει
 25 καὶ ἡ ἐμπρωσία λαμβάνεται εἰς εὐέλπιδα, ἣν ἐπὶ τὴν ἀγάπην χειραγω-
 γεῖν μεμαθήκαμεν. Ἀγάπη δὲ ὁμόνοια ἂν εἴη τῶν κατὰ τὸν λόγον καὶ
 τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον, ἢ, συνελόντι φάναι, κοινωνία βίου· ἢ ἐκτένεια
 φιλίας καὶ φιλοστοργίας μετὰ λόγου ὀρθοῦ περὶ χρῆσιν ἐταίρων. Ὁ δὲ
 ἐταῖρος «ἕτερος ἐγώ». Ἡ καὶ ἀδελφοὺς τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννη-
 30 θέντας προσαγορεύομεν. Παράκειται δὲ τῇ ἀγάπῃ ἢ τε φιλοξενία, φι-

νη, και θα ήσυχάσει ἀπὸ κάθε κακὸ χωρὶς φόβο»⁴. Τί θέλουν λοιπὸν τὸ νόμο; Δὲν θα τὸν ποῦνε βέβαια κακὸ, ἀλλὰ δίκαιο, διαστελλοντας τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ δίκαιο. Ὁ Κύριος προστάζοντας νὰ φοβόμαστε τὸ κακὸ, δὲν μᾶς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸ κακὸ μὲ τὸ κακὸ, ἀλλὰ διαλύει τὸ ἀντίθετο μὲ τὸ ἀντίθετο. Ἀντίθετο στὸ ἀγαθὸ εἶναι τὸ κακὸ, ὅπως στὸ δίκαιο τὸ ἄδικο. Ἄν λοιπὸν εἶπε τὴν ἀφοβία ἀρχὴ τῶν κακῶν, ποῦ τὴν προκαλεῖ ὁ φόβος τοῦ Κυρίου, τότε ὁ φόβος εἶναι ἀγαθός. Ἐπίσης και ὁ φόβος ἀπὸ τὸ Νόμο, δὲν εἶναι μόνο δίκαιος, ἀλλὰ και ἀγαθός, ἐξαλείφοντας τὴν κακία. Μὲ τὸ φόβο εἰσάγει τὴν ἀφοβία, ὅχι μὲ τὸ πάθος τὴν ἀπάθεια, ἐνῶ μὲ τὴν παιδεία δημιουργεῖ μέσα μας μετριοπάθεια. Ὅταν λοιπὸν ἀκούσομε, «Νὰ τιμᾶς τὸν Κύριο και θα εἶσαι ἰσχυρός· κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸν μὴ φοβᾶσαι ἄλλον»⁵, νὰ φοβόμαστε τὴν ἁμαρτία, και ν' ἀκολουθοῦμε τις ἐντολές ποῦ μᾶς ἔδωσε ὁ Θεός, τιμὴ ποῦ δεχόμαστε ἀπὸ τὸν Θεό. Τὸ δέος εἶναι φόβος τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ ἂν κι εἶναι ὁ φόβος πάθος, δὲν εἶναι πάθος ὁ κάθε φόβος. Ἡ δεισιδαιμονία (δέος) λοιπὸν εἶναι πάθος, ἀφοῦ εἶναι ὁ φόβος τῶν δαιμόνων, ποῦ κινοῦνται μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὰ πάθη. Ἀντίθετα λοιπὸν, ὁ φόβος τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ εἶναι ἀπαθής· ἐπειδὴ δὲν φοβᾶται κανεὶς τὸν Θεό, ἀλλὰ τὸ ν' ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Ὅποιος φοβᾶται αὐτὸ τὸ πράγμα, τὸ νὰ πέσει δηλαδὴ στὴ διάθεση τῶν κακῶν, φοβᾶται και τρέμει τὰ κακά· κι ὅποιος φοβᾶται τὴν πτώση, θέλει νὰ εἶναι ἀφθαρτος και ἀπαθής. «Ὁ σοφὸς ποῦ φοβήθηκε ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὸ κακὸ, ἐνῶ ὁ ἀνόητος ἀναμειγνύεται μ' αὐτὸ μὲ θάρρος», λέγει ἡ Γραφή. Και πάλι· «Στὸ φόβο τοῦ Κυρίου στηρίζεται ἡ ἐλπίδα για δύναμη»⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

Οἱ χριστιανικὲς ἀρετὲς συνδέονται μεταξύ τους.

Ὁ φόβος αὐτοῦ ὁδηγεῖ τόσο στὴ μετάνοια ὅσο και στὴν ἐλπίδα. Ἐλπίδα εἶναι ἡ προσδοκία ἀγαθοῦ ἢ καλὴ ἐλπίδα για ἓνα ἀπὸν ἀγαθὸ. Και βέβαια κάτι ποῦ θα μᾶς τύχει τὸ θεωροῦμε καλὴ ἐλπίδα, ποῦ μάθαμε νὰ τὴν ὁδηγοῦμε στὴν ἀγάπη. Ἡ ἀγάπη πάλι εἶναι ὁμόνοια τῶν λόγων, τοῦ βίου και τοῦ τρόπου μας ἢ, μ' ἓνα λόγο, κοινωνία βίου. Ἡ εἶναι ἐκτενὴς φιλία και φιλοστοργία σύμφωνα μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο στὴ σχέση μὲ τοὺς φίλους. Ὁ φίλος εἶναι ἓνας ἄλλος ἐγώ. Γι' αὐτὸ και ὀνομάζομε ἀδελφοὺς ὁσους ἀναγεννήθηκαν μὲ τὸν ἴδιο μ' ἐμᾶς λόγο. Μὲ τὴν ἀγάπη γειτονεῦει ἡ

5. Παροιμ. 7, 2.

6. Παροιμ. 14, 16, 26.

λοτεχνία τις οὔσα περὶ χρῆσιν ξένων· ξένοι δέ, ὧν ξένα τὰ κοσμικά· κοσμικοὺς γὰρ τοὺς εἰς γῆν ἐλπίζοντας καὶ τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξακούομεν· «Μὴ συσχηματίζεσθε», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφοῦσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοός, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον». Ἀναστρέψει τοίνυν ἡ φιλοξενία περὶ τὸ ὠφέλιμον τοῖς ξένοις· ξένοι δὲ οἱ ἐπίξενοι, ἐπίξενοι δὲ οἱ φίλοι, φίλοι δὲ οἱ ἀδελφοί· «Φίλε κασίγνητε», φησὶν Ὁμηρος ἢ τε φιλανθρωπία, δι' ἣν καὶ ἡ φιλοστοργία, φιλικὴ χρῆσις ἀνθρώπων ὑπάρχουσα· ἢ τε φιλοστοργία, φιλοτεχνία τις οὔσα περὶ στέρξιν φίλων ἢ οἰκείων, συμπαρομαρτοῦσιν ἀγάπῃ.

Εἰ δὲ τῷ ὄντι ἄνθρωπος ὁ ἐν ἡμῖν ἐστὶν ὁ πνευματικός, φιλαδελφία ἢ φιλανθρωπία, τοῖς τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος κεκοινωνηκόσιν. Στέρξις δ' αὐτῷ, τήρησις ἐστὶν εὐνοίας ἢ ἀγαπήσεως· ἀγάπησις δὲ ἀπόδειξις παντελῆς καὶ τὸ ἀγαπᾶσθαι ἀρέσκεσθαι τῷ ἡθελῶν, ἀγόμενόν τε καὶ ἀπαγόμενον. Ἄγονται δὲ εἰς ταυτότητα δι' ὁμόνοιαν, ἐπιστήμην οὔσαν κοινῶν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ ἡ ὁμογνωμοσύνη συμφωνία γνωμῶν. Καί, «Ἡ ἀγάπη», φησὶν, «ἀνυπόκριτος ἔστω ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἀποστρυγούντες τὸ πονηρὸν, γινώμεθα κολλῶμενοι τῷ ἀγαθῷ τῇ φιλαδέλφια τε», καὶ τὰ ἐξῆς ἕως, «Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες». Ἐπειτα, «Μὴ νικῶ», λέγει, «ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νίκα ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν». Ἰουδαίοις τε ὁ αὐτὸς ἀπόστολος «μαρτυρεῖν» ὁμολογεῖ, «ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσι, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν· ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στηῆσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν»· οὐ γὰρ τὸ βούλημα τοῦ νόμου ἔγνωσαν τε καὶ ἐποίησαν, ἀλλ' ὁ ὑπέλαβον αὐτοί, τοῦτο καὶ βούλεσθαι τὸν νόμον ᾤθησαν· οὐδ' ὡς προφητεύοντι τῷ νόμῳ ἐπίστευσαν, λόγῳ δὲ ψιλῷ καὶ φόβῳ, ἀλλ' οὐ διαθέσει καὶ πίστει ἠκολούθησαν· «Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην», ὁ ὑπὸ νόμου προφητευθεὶς παντὶ τῷ πιστεύοντι· Ὅθεν εἴρηται τούτοις παρὰ Μωϋσέως· «Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργισθῆναι ὑμᾶς», τῷ εἰς ὑπακοὴν δηλονότι εὐτρεπεῖ γενομένῳ. Καὶ διὰ Ἡσαΐου, «Εὐρέθη», λέγει, «τοῖς

1. Ρωμ. 12, 2.

2. Ἴσως ἀπόδειξις = ἀποδοχή.

3. Ρωμ. 12, 9,10,18, 21.

φιλοξενία, πού είναι μιὰ τέχνη συναναστροφῆς μὲ τοὺς ξένους μας. Καὶ ξένοι εἶναι ὅποιοι τοὺς εἶναι ξένα τὰ κοσμικά. Γιατὶ κοσμικοὺς ἐννοοῦμε ἐκείνους πού ἐλπίζουν στὴ γῆ καθὼς καὶ στίς σαρκικὲς ἐπιθυμίες· γιατί λέγει ὁ Ἀπόστολος· «Μὴ συμμορφώνεστε μὲ αὐτὸν ἐδῶ τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ νὰ μεταμορφώνεστε μὲ τὴν ἀνανέωση τοῦ νοῦ σας, γιὰ νὰ δοκιμάζετε ποιὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ καλὸ, τὸ ἀρεστὸ σ' αὐτὸν καὶ τέλειο»¹. Ἡ φιλοξενία θὰ στραφεῖ πρὸς τὸ ὠφέλιμο στοὺς ξένους. Ξένοι εἶναι οἱ φιλοξενούμενοι, φιλοξενούμενοι οἱ φίλοι, καὶ φίλοι εἶναι οἱ ἀδελφοί. «Φίλε κασίγνητε» (φίλε ἀδελφέ), λέγει ὁ Ὅμηρος. Καὶ ἡ φιλανθρωπία, χάρη στὴν ὁποία ὑπάρχει καὶ ἡ φιλόστοργία, εἶναι φιλικὴ συμπεριφορὰ μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ ἡ φιλοστοργία εἶναι μιὰ τέχνη ν' ἀνέχεσαι τοὺς φίλους ἢ τοὺς δικούς σου συνδεδεμένους μὲ ἀγάπη.

Κι ἂν ὁ πραγματικὸς ἄνθρωπος μέσα μας εἶναι ὁ πνευματικὸς, φιλαδελφία εἶναι ἡ φιλανθρωπία πρὸς αὐτοὺς πού κοινώνησαν τὸ ἴδιο Πνεῦμα. Ἀνοχή καὶ στέρεξη εἶναι ἡ διατήρηση τῆς εὐνοίας ἢ τῆς ἀγάπης. Ἀγάπη εἶναι ἡ τέλεια ἀπόδειξη². Τὸ νὰ ἀγαπᾶσαι εἶναι τὸ νὰ ἀρέσεις γιὰ τὸ ἦθος σου, ἔλκοντας καὶ ἀπωθώντας. Καὶ ἔλκονται σὲ ταυτότητα χάρη στὴν ὁμόνοια, πού εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν κοινῶν ἀγαθῶν. Γιατὶ ἡ ὁμογνωμοσύνη εἶναι συμφωνία γνωμῶν. Καὶ «Ἡ ἀγάπη», λέγει, «ἄς εἶναι ἀνυπόκριτη μεταξύ μας, καὶ μισώντας τὸ κακὸ, ἄς προσκολληθοῦμε στὸ ἀγαθὸ μὲ τὴ φιλαδελφία», καὶ τὰ ἐξῆς ὡς τὸ· «Ἄν εἶναι δυνατὸ, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ σᾶς, νὰ ζεῖτε μὲ εἰρήνη μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους». Κι ἔπειτα λέγει· «Νὰ μὴ σὲ νικᾷ τὸ κακὸ, ἀλλὰ νὰ νικᾷς τὸ κακὸ μὲ τὸ καλὸ»³. Καὶ γιὰ τοὺς Ἰουδαίους ὁ ἴδιος ἀπόστολος ὁμολογεῖ πὼς καταμαρτυρεῖ ὅτι «ἔχουν ζῆλο Θεοῦ, ὄχι ὅμως μὲ ἐπίγνωση. Γιατὶ, ἀγνοώντας τὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ καὶ ζητώντας νὰ ἐγκαταστήσουν τὴ δική τους, δὲν ὑποτάχθηκαν στὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ»⁴. Δὲν κατάλαβαν καὶ δὲν ἐφάρμοσαν τὴ θέληση τοῦ νόμου, ἀλλὰ αὐτὸ πού ὑπέθεσαν ἐκεῖνοι, αὐτὸ νόμισαν ὅτι ἤθελε ὁ νόμος· οὔτε πίστεψαν τὸν προφητικὸ χαρακτήρα τοῦ νόμου, ἀλλὰ εἶδαν μόνο τὰ κούφια λόγια καὶ τὸν ἀκολούθησαν ἀπὸ φόβο κι ὄχι ἀπὸ διάθεση καὶ πίστη. Γιατὶ «τέλος τοῦ νόμου γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ δικαιοσύνη εἶναι ὁ Χριστός», πού τὸν ἔχει προφητεύσει ὁ νόμος γιὰ καθένα πού πιστεύει⁵. Γι' αὐτὸ εἶπε σ' αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς· «Ἐγὼ θὰ σᾶς κᾶνω νὰ ἀγανακτήσετε γιὰ ἓνα ἔθνος πού δὲν εἶναι ἔθνος, θὰ σᾶς κᾶνω νὰ ὀργισθεῖτε γιὰ ἓνα ἔθνος βάρβαρο, πού εἶναι προφανῶς ἔτοιμο νὰ ὑπακούσῃ»⁶. Καὶ

4. Ρωμ. 10, 2-3.

5. Ρωμ. 10, 4.

6. Δευτ. 32, 21.

ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι»· πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας δηλαδή, μεθ' ἣν καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἐκεῖνα τὰ προφητευθέντα οἰκείως λέγεται νῦν· «Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ὅλην τὴν ἡμέραν ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα».

5 Ὁραῖς τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ ἔθνων κλήσεως, σαφῶς πρὸς τοῦ προφήτου ἀπείθεαν τοῦ λαοῦ καὶ ἀντιλογίαν εἰρημένην; Εἴθ' ἡ ἀγαθότης καὶ ἐπὶ τούτοις δείκνυται τοῦ Θεοῦ· φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· «Ἀλλὰ τῶ αὐτῶν παραπτώματι ἢ σωτηρίᾳ τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ παραζηλῶσαι αὐτούς καὶ μετανοῆσαι βουληθῆναι. Ὁ Ποιμὴν δέ, ἀπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοι-
10 μημένων θεῖς τὴν λέξιν, δικαίους οἶδέ τινας ἐν ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίοις οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. Φησὶ γοῦν, «τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύξαντας τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας, τῇ δυνάμει καὶ τῇ πί-
15 στει κηρύξαι τοῖς προκεκοιμημένοις». Εἶτα ἐπιφέρει· «Καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγίδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἄλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τούτων οὖν ἐξωποιοῦνθησαν καὶ ἐπέγνω-
20 σαν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμησαν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ πύργου, καὶ ἀλατόμητοι συνωκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν καὶ ἐν μεγάλῃ ἀγνεΐᾳ· μόνην δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον». «Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυ-
25 τοῖς εἰσι νόμος», κατὰ τὸν Ἀπόστολον.

Ὡς μὲν οὖν ἀντακολουθοῦσιν ἀλλήλαις αἱ ἀρεταί, τί χρῆ λέγειν, ἐπιδεδειγμένοι ἤδη, ὡς πίστις μὲν ἐπὶ μετανοίᾳ ἐλπίζεται, εὐλάβεια δὲ ἐπὶ πίστει· καὶ ἡ ἐν τούτοις ἐπιμονὴ τε καὶ ἄσκησις ἅμα μαθήσει συμπεραιουῦται εἰς ἀγάπην, ἡ δὲ τῇ γνώσει τελειοῦται; Ἐκεῖνο δὲ ἐξ ἀνάγκης παρασημειωτέον, ὡς μόνον τὸ Θεῖον σοφὸν εἶναι φύσει νοεῖσθαι
30 χρῆ. Διὸ καὶ ἡ σοφία δύναμις Θεοῦ, ἡ διδάξασα τὴν ἀλήθειαν· κἀν-

μέσω τοῦ Ἡσαΐα λέγει· «Βρέθηκα ἀπὸ αὐτοὺς πού δὲν μὲ ζητοῦσαν· φανερώθηκα σ' αὐτοὺς πού δὲν μὲ ρωτοῦσαν»⁷· πρὶν δηλαδή ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι οἰκεῖα ὅσα ἔχουν προφητευθεῖ καὶ λέγονται τώρα γιὰ τὸν Ἰσραήλ· «Ἐπλωσα σ' ἑσένα τὰ χέρια μου ὅλη τὴν ἡμέρα γιὰ ἓνα λαὸ ἀνυπάκουο, πού ὅλο ἀντιλέγει»⁸.

Βλέπεις τὴν αἰτία πού κάλεσε τὰ ἔθνη, πού ὁ προφήτης λέγει ὅτι εἶναι ἡ ἀνυπακοή τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἀντιλογία; Ἐπειτα καὶ σ' αὐτὰ παρουσιάζεται ἡ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Γιατί λέγει ὁ Ἀπόστολος· «Ἄλλὰ μὲ τὸ δικό τους παράπτωμα ἦρθε ἡ σωτηρία στὰ ἔθνη, γιὰ νὰ τοὺς κάνει νὰ ζηλέψουν πολὺ καὶ νὰ θελήσουν νὰ μετανοήσουν»⁹. Ὁ Ποιμὴν ἐξάλλου, μιλώντας γενικὰ γιὰ τοὺς νεκροὺς ἀναγνωρίζει μερικοὺς δίκαιους στὰ ἔθνη καὶ στοὺς Ἰουδαίους, ὄχι μόνο πρὶν ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο, στὴν προσπάθεια νὰ εὐαρεστήσουν τὸν Θεὸ, ὅπως ὁ Ἄβελ, ὅπως ὁ Νῶε, ὅπως ὁποῖος ἄλλος δίκαιος ὑπάρχει. Λέγει λοιπὸν· «Τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς δασκάλους πού κήρυξαν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι νεκροί, μὲ τὴ δύναμη καὶ τὴν πίστη νὰ κηρύξουν σὲ ὅσους εἶχαν κοιμηθεῖ πρὶν». Κι ἔπειτα προσθέτει· «Αὐτοὶ τοὺς ἔδωσαν τὴ σφραγίδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβηκαν λοιπὸν μαζί μ' αὐτοὺς στὸ νερὸ καὶ πάλι ἀνέβηκαν. Ἀλλὰ αὐτοὶ κατέβηκαν ζωντανοὶ καὶ πάλι ζωντανοὶ ἀνέβηκαν. Ἐνῶ ἐκεῖνοι, ὅσοι εἶχαν κοιμηθεῖ πρὶν, κατέβηκαν νεκροὶ καὶ ἀνέβηκαν ζωντανοὶ. Μέσω αὐτῶν λοιπὸν ἔλαβαν ζωὴ καὶ ἐπίγνωση τοῦ ὀνόματος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ κι ἀνέβηκαν μαζί μ' αὐτοὺς καὶ πῆραν μέρος στὴν οἰκοδομὴ τοῦ πύργου καὶ συνοικοδομήθηκαν μαζί μὲ τοὺς ἄλλους χωρὶς νὰ ἔχουν λατομηθεῖ ἀπὸ λατομεῖο. Κοιμήθηκαν ἔπειτα ἀπὸ μιὰ ζωὴ δικαιοσύνης καὶ μεγάλης ἀγνείας· καὶ δὲν εἶχαν μόνη αὐτὴ τὴ σφραγίδα». «Γιατί ὅταν τὰ ἔθνη, πού δὲν ἔχουν νόμο, ἐφαρμόζουν τὶς διατάξεις τοῦ νόμου ἀπὸ τὴ φύση τους, αὐτοί, μὴ ἔχοντας νόμο, εἶναι οἱ ἴδιοι νόμος γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους»¹⁰, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο.

Ὅτι λοιπὸν οἱ ἀρετὲς γίνονται ἢ μία ἐπακόλουθο τῆς ἄλλης, τί χρειάζεται νὰ τὸ ποῦμε, ἀφοῦ ἔχει ἤδη ἀποδειχθεῖ ὅτι ἡ πίστη ἐλπίζει στὴ μετάνοια καὶ ἡ εὐλάβεια στὴν πίστη, καὶ ἡ ἐπιμονὴ σ' αὐτὲς καὶ ἡ ἄσκησις μαζί μὲ τὴ μάθησις συγκαταλήγουν στὴν ἀγάπη, κι αὐτὴ τελειοποιεῖται μὲ τὴ γνώση; Πρέπει νὰ σημειώσουμε παράλληλα ἀπὸ ἀνάγκη ἐκεῖνο, ὅτι μόνο τὸ Θεῖο πρέπει νὰ νοεῖται ὅτι εἶναι σοφὸ ἀπὸ τὴ φύση του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σοφία εἶναι δύναμη τοῦ Θεοῦ, πού δίδαξε τὴν ἀλήθεια. Ἐδῶ εἶναι

8. Ρωμ. 10, 21.

9. Ρωμ. 11, 11.

10. Ρωμ. 2, 14.

ταῦθά που εἴληπται ἢ τελείωσις τῆς γνώσεως. Φιλεῖ δὲ καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν ὁ φιλόσοφος, ἐκ τοῦ θεράπων εἶναι γνήσιος, δι' ἀγάπην ἤδη φίλος νομισθεὶς. Ταύτης δὲ ἀρχὴ τὸ θαυμάσαι τὰ πράγματα, ὡς Πλάτων ἐν «Θεαιτήτῳ» λέγει· καὶ Ματθίας ἐν ταῖς «Παραδόσεσι» παραι-
 5 νῶν, «Θαύμασον τὰ παρόντα», βαθμὸν τοῦτον πρῶτον τῆς ἐπέκεινα γνώσεως ὑποτιθέμενος Ἡ καὶ τῷ καθ' Ἑβραίου Εὐαγγελίῳ, «Ὁ θαυμάσας βασιλεύσει», γέγραπται, «καὶ ὁ βασιλεύσας ἀναπαυθήσεται». Ἀδύνατον οὖν τὸν ἀμαθῆ, ἔστ' ἂν μένη ἀμαθῆς, φιλοσοφεῖν τὸν γε μὴ ἔννοιαν σοφίας εἰλιφότα, φιλοσοφίας οὔσης ὀρέξεως τοῦ ὄντως
 10 ὄντος καὶ τῶν εἰς τοῦτο συντεινόντων μαθημάτων. Καὶ τῷ ποιεῖν καλῶς ἢ τισιν ἐξησηκόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐπίστασθαι ὡς χρηστὸν καὶ ποιητέον καὶ συνεκπονητέον, καθὸ καὶ ὁμοιοῦται τις Θεῷ, Θεῷ λέγω τῷ Σωτῆρι, θεραπεύων τὸν τῶν ὄλων Θεὸν διὰ τοῦ ἀρχιερέως Λόγου, δι' οὗ καθορᾶται τὰ κατ' ἀλήθειαν καλὰ καὶ δίκαια. Εὐσέβειά ἐστι πρᾶξις
 15 ἐπομένη καὶ ἀκόλουθος Θεῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Τίνων ἀντέχεται ὁ Χριστιανὸς φιλόσοφος.

Τριῶν τοίνυν τούτων ἀντέχεται ὁ ἡμεδαπὸς φιλόσοφος· πρῶτον μὲν τῆς θεωρίας, δεύτερον δὲ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐπιτελέσεως, τρίτον
 20 ἀνδρῶν ἀγαθῶν κατασκευῆς, ἃ δὴ συνελθόντα τὸν γνωστικὸν ἐπιτελεῖ. Ὅτι δ' ἂν ἐνδέξη τούτων, χωλεύει τὰ τῆς γνώσεως. Ὅθεν θείως ἢ Γραφή φησι· «Καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Λάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἔρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα γῆς Αἰγύπτου, ἐν ἧ' κατωκήσατε ἐν αὐτῇ, οὐ ποιήσετε·
 25 καὶ κατὰ ἐπιτηδεύματα γῆς Χαναάν, εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, οὐ ποιήσετε· καὶ τοῖς νομίμοις αὐτῶν οὐ πορεύεσθε· τὰ κρίματά μου ποιήσετε, καὶ τὰ προστάγματά μου φυλάξιθε· πορεύεσθε ἐν αὐτοῖς ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου, καὶ ποιήσετε αὐτά. Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς· Ἐγὼ
 30 Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν». Εἴτ' οὖν κόσμου καὶ ἀπάτης, εἴτε παθῶν καὶ κακιῶν σύμβολον Αἴγυπτος καὶ ἡ Χανανίτις γῆ, ὧν μὲν ἀφεκτέον,

πού βρίσκεται ἡ τελειοποίηση τῆς γνώσης. Ὁ φιλόσοφος εὐχαριστεῖται κι ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθεια, ἐπειδὴ εἶναι θεράποντας τῆς γνώσης, πού ἀπὸ ἀγάπη θεωρήθηκε ἤδη φίλος. Αὐτῆς ἀρχὴ εἶναι ὁ θαυμασμός τῶν πραγμάτων, ὅπως λέγει ὁ Πλάτων στὸν *Θεαίτητο*. Καὶ ὁ Μαθίας στὶς *Παραδόσεις* συμβουλεύοντας, «θαύμασε τὰ παρόντα», δρίζει αὐτὸν πρῶτο βαθμὸ τῆς παραπέρα γνώσης. Ἔτσι καὶ στὸ *Κατὰ Ἑβραίους Εὐαγγέλιο* ἔχει γραφεῖ: «Ὅποιος θαύμασε θὰ γίνεи βασιλιάς, κι ὅποιος γίνεи βασιλιάς θ' ἀναπαυθεῖ». Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατο νὰ φιλοσοφεῖ ὁ ἀμαθὴς ὅσο μένει ἀμαθὴς, ὅποιος δὲν ἔχει καταλάβει τὴν ἔννοια τῆς σοφίας, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ὄρεξη τοῦ ὄντως ὄντος καὶ τῶν μαθήσεων πού συντελοῦν σ' αὐτό. Καὶ στὸ νὰ πράττει καλῶς, ὅπως εἶναι ἐξησηκῆμένος σὲ μερικά, τὸ νὰ γνωρίζει πῶς πρέπει νὰ τὸ χρησιμοποιεῖ καὶ πῶς νὰ ἐνεργεῖ, καὶ νὰ συνεργάζεται, κατὰ τὸ ὁποῖο καὶ γίνεται κάποιος ὅμοιος μὲ τὸν Θεό, ἐννοῶ τὸν Θεὸ Σωτήρα, ὑπηρετώντας τὸν Θεὸ τῶν ὅλων μέσω τοῦ ἀρχιερέα Λόγου, πού δείχνει νὰ βλέπομε τὰ ἀληθινὰ καλὰ καὶ δίκαια. Ἡ εὐσέβεια εἶναι πράξη πού ἔπεται καὶ πού ἀκολουθεῖ τὸν Θεό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Τί διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του ὁ Χριστιανὸς φιλόσοφος.

Ὁ δικὸς μας φιλόσοφος λοιπὸν διεκδικεῖ τρία πράγματα: πρῶτα τὴ θεωρία, δεύτερον τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν, τρίτον τὴ δημιουργία τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα ὅταν συμπέσουν δημιουργοῦν τὸν γνωστικὸ. Ἄν κάποιο ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἐλλιπὲς ἡ γνώση χωλαίνει. Γι' αὐτὸ ἡ ἀγία Γραφή θεϊκὰ λέγει: «Μίλησε ὁ Κύριος στὸν Μωϋσῆ καὶ τοῦ εἶπε: Μίλησε στοὺς Ἰσραηλίτες καὶ πές τους: Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σας. Δὲν θὰ πράξετε σύμφωνα μὲ τὶς συνήθειες τῆς Αἰγυπτιακῆς γῆς, ὅπου κατοικήσατε: οὔτε θὰ πράξετε σύμφωνα μὲ τὶς συνήθειες τῆς γῆς Χαναάν, ἐκεῖ ὅπου ἐγὼ θέλω νὰ σᾶς εἰσαγάγω, καὶ δὲν θὰ βαδίσετε σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τους. Νὰ τηρήσετε τὶς ἀποφάσεις μου καὶ νὰ ἐφαρμόζετε τὶς ἐντολές μου. Μὰ βαδίζετε μέσα στὰ πλαίσιά τους. Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεός σας καὶ νὰ φυλάξετε ὅλα τὰ προστάγματά μου καὶ νὰ τὰ ἐφαρμόσετε. Ὁ ἄνθρωπος πού θὰ τὰ ἐφαρμόσει θὰ ζήσει μέσα στὰ πλαίσιά τους. Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεός σας»¹. Εἴτε τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀπάτης, εἴτε παθῶν καὶ κακιῶν εἶναι ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Χαναάν σύμβολο, τὸ θεῖο λόγιο μᾶς

1. Λευίτ. 18, 1-5.

ὅποια δὲ ἐπιτηδευτέον, ὡς θεῖα καὶ οὐ κοσμικά, δείκνυσιν ἡμῖν τὸ λόγιον. Ὅταν δὲ εἴπῃ, «Ὁ ποιήσας ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς», τὴν τε Ἑβραίων αὐτῶν ἐπανόρθωσιν, τὴν τε τῶν πέλας ἡμῶν αὐτῶν συνάσκησίν τε καὶ προκοπὴν, ζωὴν λέγει αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. «Οἱ γὰρ νε-
 5 κροὶ τοῖς παραπτώμασι συζωοποιοῦνται Χριστῷ», διὰ τῆς ἡμετέρας Διαθήκης. Πολλάκις δὲ ἐπαναλαμβάνουσα ἡ Γραφή, τό, «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, δυσωπεῖ μὲν διατρεπτικώτατα ἔπεσθαι διδάσκουσα τῷ τὰς ἐντολάς δεδοκότε Θεῷ, ὑπομνήσκει δὲ ἡρέμα ζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ ὡς οἶόν τε γινώσκειν ἐπιχειρεῖν, ἥτις ἂν εἴῃ θεωρία μεγίστη, ἢ ἐπο-
 10 πτική, ἢ τῷ ὄντι ἐπιστήμη, ἢ ἀμετάπτωτος λόγῳ γινομένη· αὕτη ἂν εἴῃ μόνη ἢ τῆς σοφίας γνῶσις, ἧς οὐδέποτε χωρίζεται ἢ δικαιπραγία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ἡ διὰ πίστεως κτωμένη γνῶσις, δεβαιότερα πάντων ἐστί.

15 Ἄλλ' ἢ μὲν τῶν οἰησισόφων, εἴτε αἰρέσεις εἶεν βάρβαροι, εἴτε οἱ παρ' Ἑλλησι φιλόσοφοι, «γνῶσις φυσιοῦ» κατὰ τὸν Ἀπόστολον· πιστὴ δὲ ἢ γνῶσις, ἥτις ἂν εἴῃ ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν παραδιδομένων. Φήσαμεν δὲ ἂν αὐτὴν λόγον εἶναι τοῖς ἀμφισβητούμενοις ἐκ τῶν ὁμολογουμένων ἐκπορίζοντα τὴν πίστιν.
 20 Πίστεως δ' οὔσης διττῆς, τῆς μὲν ἐπιστημονικῆς, τῆς δὲ δοξαστικῆς, οὐθὲν κωλύει ἀπόδειξιν ὀνομάζειν διττὴν, τὴν μὲν ἐπιστημονικὴν, τὴν δὲ δοξαστικὴν· ἐπεὶ καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ πρόγνωσις διττὴ λέγεται, ἢ μὲν ἀπηκριβωμένην ἔχουσα τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἢ δὲ ἐλλιπῆ. Καὶ μήτι ἢ παρ' ἡμῖν ἀπόδειξις μόνη ἂν εἴῃ ἀληθῆς, ἅτε ἐκ θείων χορηγουμένη Γρα-
 25 φῶν, τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ τῆς «θεοδιδάκτου σοφίας,» κατὰ τὸν Ἀπόστολον; Μάθησις γοῦν καὶ τὸ πείθεσθαι ταῖς ἐντολαῖς, ὃ ἐστι πιστεύειν τῷ Θεῷ. Καὶ ἡ πίστις δύναμις τις τοῦ Θεοῦ, ἰσχὺς οὔσα τῆς ἀληθείας. Αὐτίκα φησὶν· «Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, μεταστήσετε τὸ ὄρος»· καὶ πάλιν, «Κατὰ τὴν πίστιν σου γενηθήτω σοι»·

δείχνει ἀπὸ ποιὰ πρέπει ν' ἀπέχομε καὶ ποιὰ πρέπει νὰ πράττομε ὡς θεῖα καὶ ὄχι κοσμικά. Καὶ ὅταν λέγει, «Ὁ ἄνθρωπος πού θὰ τὰ ἐφαρμόσει θὰ ζήσει μέσα στὰ πλαίσια τους», ἐννοεῖ καὶ τῶν Ἑβραίων τὴν ἀποκατάσταση καὶ τῶν πλησίον μας τὴν ἄσκησι καὶ τὴν προκοπή, τὴ ζωὴ ἐκείνων καὶ τὴ δική μας. Γιατὶ οἱ νεκροὶ ἀπὸ τὰ παραπτώματα τους, συνζωοποιοῦνται μαζί μὲ τὸν Χριστό, μὲ τὴ δική μας τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἐπαναλαμβάνοντας πολλές φορές ὅτι, «Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ Θεός σας», τοὺς κάνει νὰ ντραποῦν, διδάσκοτάς τους μὲ ἄριστο προτρεπτικὸ τρόπο ν' ἀκολουθοῦν τὸν Θεὸ πού τοὺς ἔδωσε τὶς ἐντολές. Τοὺς ὑποδεικνύει ἥπια νὰ ζητοῦν τὸν Θεὸ καὶ νὰ ἐπιχειροῦν ὅσο γίνεται νὰ τὸν γνωρίσουν. Αὐτὴ εἶναι ἡ μέγιστη θεωρία, πού ἀντικρούζει ἐποπτικὰ τὰ ἱερὰ μυστήρια, ἡ πραγματικὴ ἐπιστήμη, πού δὲν μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ ἀπὸ τὸ λόγο. Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη γνώση τῆς σοφίας, ἀπὸ τὴν ὁποία ποτὲ δὲν χωρίζεται ἡ δικαιοπραξία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'.

Ὅτι ἡ γνώση πού κατακτᾶται μὲ τὴν πίστη εἶναι ἡ βεβαιότερη ὄλων.

Ἄλλὰ τῶν κατὰ φαντασία σοφῶν ἡ γνώση εἴτε εἶναι βάρβαρες αἱρέσεις εἴτε οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἑλλήνων, προκαλεῖ ἀλαζονεία, κατὰ τὸν Ἀπόστολο. Πιστὴ εἶναι ἡ γνώση, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἐπιστημονικὴ ἀπόδειξι ὅσων παραδίδει ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία. Θὰ μπορούσαμε νὰ τὴ χαρακτηρίσομε ὡς λόγο πού γιὰ τὰ ἀμφισβητούμενα ἀπὸ τὰ ὁμολογούμενα ἐκμαιεῦει τὴν πίστη. Ὄντας λοιπὸν ἡ πίστη διπλή, ἐπιστημονικὴ καὶ δοξαστικὴ, δὲν ἐμποδίζει τίποτε νὰ ὀνομάζομε τὴν ἀπόδειξι διπλή, τὴ μία ἐπιστημονικὴ καὶ τὴν ἄλλη δοξαστικὴ. Ἐπειδὴ καὶ ἡ γνώση καὶ ἡ πρόγνωση χαρακτηρίζεται διπλή· ἡ μία ἔχει χαρακτήρα ὀλοκληρωμένο, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἔλλιπῆ. Καὶ μήπως ἡ δική μας (τῶν Χριστιανῶν) ἀπόδειξι θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μόνη ἀληθινὴ, ἐπειδὴ χορηγεῖται ἀπὸ τὶς θεῖες Γραφές, τὰ ἱερὰ γράμματα καὶ τὴ «θεοδίδακτη σοφία¹, κατὰ τὸν Ἀπόστολο; Εἶναι μάθησι λοιπὸν καὶ ἡ συμμόρφωσι μὲ τὶς ἐντολές, πού σημαίνει πίστη στὸν Θεό. Καὶ ἡ πίστη εἶναι κάποια δύναμη τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ εἶναι δύναμη τῆς ἀλήθειας. Καὶ πάλι λέγει· «Ἄν ἔχετε πίστη σὰν κόκκο σιναπιοῦ, θὰ μετακινήσετε τὸ βουνό»². Καὶ αὐτό· «Ἄς σοῦ γί-

2. Ματθ. 17, 20.

καὶ ὁ μὲν θεραπεύεται, προσλαβὼν τῆ πίστει τὴν ἴασιν· ὁ δὲ νεκρὸς ἀνίσταται διὰ τὴν τοῦ πιστεύσαντος, ὅτι ἀναστήσεται, ἰσχύν. Ἡ δὲ δοξαστικὴ ἀπόδειξις ἀνθρωπικὴ τέ ἐστι καὶ πρὸς τῶν ρητορικῶν γινομένη ἐπιχειρημάτων ἢ καὶ διαλεκτικῶν συλλογισμῶν.

5 Ἡ γὰρ ἀνωτάτω ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα, ἐπιστημονικὴν πίστιν ἐντίθησι διὰ τῆς τῶν Γραφῶν παραθέσεώς τε καὶ διοίξεως ταῖς τῶν μαθάνειν ὀρεγομένων ψυχαῖς, ἣτις ἂν εἶη γνῶσις. Εἰ γὰρ τὰ παραλαμβανόμενα πρὸς τὸ ζητούμενον ἀληθῆ λαμβάνεται, ὡς ἂν θεῖα ὄντα καὶ προφητικά, δῆλόν που ὡς καὶ τὸ συμπέρασμα τὸ ἐπιφερόμενον αὐτοῖς
10 ἀκολούθως ἀληθὲς ἐπενεχθήσεται· καὶ εἶη ἂν ὀρθῶς ἡμῖν ἀπόδειξις ἢ γνῶσις. Ἡνίκα γοῦν τῆς οὐρανίου καὶ θείας τροφῆς τὸ μνημόσυνον ἐν στάμνῳ χρυσῷ καθιεροῦσθαι προσετάττετο, «Τὸ γόμορ», φησί, «τὸ δέκατον τῶν τριῶν μέτρον ἦν»· ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς τρία μέτρα, τρία κριτήρια μνηύεται· αἰσθησις μὲν αἰσθητῶν, λεγομένων δὲ ὀνομάτων καὶ
15 ρημάτων ὁ λόγος, νοητῶν δὲ νοῦς. Ὁ τοίνυν γνωστικὸς ἀφέξεται μὲν τῶν κατὰ λόγον καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν καὶ τῶν κατὰ αἴσθησιν καὶ ἐνέργειαν ἁμαρτημάτων, ἀκηκοώς, ὅπως «Ὁ ἰδὼν πρὸς ἐπιθυμίαν ἐμοίχευσεν», λαβὼν τε ἐν νῷ, ὡς «Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῆ καρδία, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται», κάκεινο ἐπιστάμενος, ὅτι «Οὐ τὰ εἰσερχόμε-
20 να εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα διὰ τοῦ στόματος, ἐκεῖνα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἐκ γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοί». Τοῦτ', οἶμαι, τὸ κατὰ Θεὸν ἀληθινὸν καὶ δίκαιον μέτρον, ᾧ μετρεῖται τὰ μετρούμενα, ἢ τὸν ἄνθρωπον συνέχουσα δεκάς, ἣν ἐπὶ κεφαλαίων τὰ προειρημένα τρία ἐδήλωσεν μέτρα. Εἶη δ' ἂν σῶμᾶ τε
25 καὶ ψυχῆ, αἷ τε πέντε αἰσθήσεις, καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ σπερματικόν, καὶ τὸ διανοητικὸν ἢ πνευματικόν, ἢ ὅπως καὶ θούλει καλεῖν. Χρῆ δέ, ὡς ἔπος εἶπεῖν, τῶν ἄλλων πάντων ὑπεραναβαίνοντας ἐπὶ τὸν νοῦν ἴστασθαι, ὥσπερ ἀμέλει κἂν τῷ κόσμῳ τὰς ἐννέα μοῖρας ὑπερπηδήσαντας (πρώτην μὲν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐν μιᾷ χῶρᾳ τιθε-
30 μένων διὰ τὴν ἴσην τροπὴν, ἔπειτα δὲ τὰς ἑπτὰ τὰς πλανωμένας, τὴν τε ἀπλανῆ, ἐνάτην), ἐπὶ τὸν τέλειον ἀριθμὸν τὸν ὑπεράνω τῶν θεῶν, τὴν δὲ δεκάτην μοῖραν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἀφικνεῖσθαι τοῦ Θεοῦ, συνελόντι φάναι, μετὰ τὴν κτίσιν τὸν ποιητὴν ἐπιποθοῦντας.

νει σύμφωνα με την πίστη σου»³. Και ὁ ἕνας θεραπεύεται, ἀποχτώντας τὴν ἴαση μέσω τῆς πίστεως· ὁ ἄλλος, ὁ νεκρὸς, ἀνασταίνεται χάρις στὴ δύναμη ἐκείνου ποὺ πίστεψε ὅτι θ' ἀναστηθεῖ. Ἡ δοξαστικὴ ἀπόδειξη εἶναι ἀνθρώπινη καὶ γίνεται ἀπὸ ρητορικὰ ἐπιχειρήματα καὶ διαλεκτικοὺς συλλογισμούς.

Ἡ ἀνώτατη λοιπὸν ἀπόδειξη, ποὺ τὴ χαρακτηρίσαμε ἐπιστημονικὴ, προκαλεῖ πίστη μὲ τὴν παρὰθεση ἀπὸ τῆ Γραφῆ καὶ τὸ φωτισμὸ μας στὶς ψυχὲς ἐκείνων ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ μαθαίνουν, κι αὐτὸ εἶναι ἡ γνώση. Ἄν δηλαδή τὰ χωρία ποὺ παραθέτομε γιὰ τὸ θέμα μας θεωροῦνται ἀληθινὰ, ἐπειδὴ εἶναι θεῖα καὶ προφητικά, εἶναι φανερὸ ὅτι καὶ τὸ συμπέρασμα ποὺ ἐπακολουθεῖ θὰ εἶναι ἀληθινὸ, καὶ ὀρθὰ θὰ εἶναι ἡ ἀπόδειξη γνώση. Ὅταν ὁμως τὸ ἀναμνηστικὸ τῆς θείας τροφῆς δινῶταν ἐντολὴ νὰ τὸ καταθέσουν σὲ στάμνα χρυσή, λέγει· «τὸ γόμαρ ἦταν μέτρο τὸ ἕνα δέκατο τῶν τριῶν»⁴. Γιατὶ μέσα μας λειτουργοῦν τρία μέτρα, τρία κριτήρια· ἡ αἴσθησις γιὰ τὰ αἰσθητά, ὁ λόγος γιὰ ὅσα ὀνόματα καὶ ρῆμα λέγονται, καὶ ὁ νοῦς γιὰ τὰ νοητά. Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν θὰ ἀπόσχει βέβαια ἀπὸ τὰ ἁμαρτήματα λόγου, διάνοιας αἴσθησις καὶ ἐνέργειας, ἀκούοντας ὅπως· «Ὁποῖος εἶδε καὶ ἐπιθύμησε ἔγινε μοιχός»⁵, καὶ σκεπτόμενος, ὅπως, «Μακάριοι ὅσοι ἔχουν καθαρὴ καρδιά, γιατί αὐτοὶ θὰ δοῦν τὸν Θεό»⁶, καὶ γνωρίζοντας καὶ ἐκεῖνο, ὅτι «Δὲν μολύνουν τὸν ἄνθρωπο ὅσα εἰσέρχονται στὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐκεῖνα ποὺ βγαίνουν ἀπὸ αὐτό, αὐτὰ μολύνουν τὸν ἄνθρωπο, γιατί οἱ διαλογισμοὶ βγαίνουν ἀπὸ τὴν καρδιά»⁷. Αὐτὸ εἶναι, νομίζω, τὸ δίκαιο μέτρο ποὺ θέλει ὁ Θεός, μὲ τὸ ὁποῖο μετροῦνται ὅσα μετροῦνται, ἡ δεκάδα ποὺ συγκροτεῖ τὸν ἄνθρωπο, τὴν ὁποία δήλωσαν συνοπτικὰ τὰ τρία μέτρα ποὺ ἀναφέραμε. Καὶ εἶναι τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, οἱ πέντε αἰσθήσεις, ἡ φωνή, ἡ δύναμη ἀναπαραγωγῆς, καὶ ἡ διανοητικὴ ἢ πνευματικὴ δύναμη, ἡ ὅπως ἀλλιῶς θέλεις νὰ τὴν ὀνομάσεις. Καὶ πρέπει, ὅπως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, ἀνεβαίνοντας πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, νὰ στέκεται κανεὶς στὸ νοῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στὸν κόσμον ὑπερπηδοῦμε τὶς ἑννέα μοῖρες (πρῶτὴ τὴν ἀποτελούμενη ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ποὺ τὰ θέτομε στὴν ἴδια μοῖρα, ἐπειδὴ ἐναλλάσσονται μεταξύ τους μὲ τὸν ἴδιο τρόπο· ἔπειτα τοὺς ἑπτὰ πλανῆτες, ἐνῶ στὴν ἑνατῆ μοῖρα εἶναι οἱ ἀπλανεῖς), καὶ ἐρχόμεστε ἔπειτα στὸν τέλειο ἀριθμὸ δέκα, τὸν πάνω ἀπὸ τοὺς θεούς⁸, φθάνοντας στὴ δέκατη μοῖρα, στὴ γνώση τοῦ Θεοῦ· καὶ γιὰ νὰ μιλήσομε μὲ συντομία, ποθώντας μετὰ τὴ δημιουργία τὸν Δημιουργό.

7. Ματθ. 15, 11. 19.

8. Ἄλλη γραφή· ὑπεράνω τῶν ἑννέα.

Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται, τοῦ τε οἴφι τῶν τε ἱερείων, τῷ Θεῷ προσεκο-
 μίζοντο· καὶ ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτὴ ἀπὸ δεκάτης ἤρχετο, παντὸς πάθους
 καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις οὕσα. Πέπηγεν οὖν τῇ πίστει ὁ γνω-
 στικός· ὁ δὲ οἰησίσοφος ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας οὐχ ἄπτεται, ἀστάτοις καὶ
 5 αἰδρῦτοις ὁρμαῖς κεχρημένος. Εἰκότως οὖν γέγραπται: «Ἐξῆλθεν δὲ
 Κάϊν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, καὶ ᾤκησεν ἐν γῆ Ναϊδ, κατέναντι
 Ἐδέμ». Ἑρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ναϊδ «σάλος», ἡ δὲ Ἐδέμ «τρυφή»·
 πίστις δὲ καὶ γνῶσις καὶ εἰρήνη «ἡ τρυφή», ἧς ὁ παρακούσας ἐκβάλλε-
 ται. Ὁ δὲ οἰησίσοφος τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἐπαίειν βούλεται τῶν θείων
 10 ἐντολῶν, ἀλλ', οἷον αὐτομαθῆς, ἀφηνιάσας, εἰς σάλον κυμαινόμενον ἐ-
 κῶν μεθίσταται, εἰς τὰ θνητά τε καὶ γενητὰ καταβαίνων ἐκ τῆς τοῦ ἀγε-
 νήτου γνώσεως, ἄλλοτε ἄλλοῖα δοξάζων. «Οἷς δὲ μὴ ὑπάρχει κυβέρνη-
 σις, πίπτουσιν ὥσπερ φύλλα»· ὁ λογισμὸς καὶ τὸ ἡγεμονικόν, ἄπται-
 στον μένον καὶ καθηγούμενον τῆς ψυχῆς, κυβερνήτης αὐτῆς εἴρηται
 15 ὄντως γὰρ ἀτρέπτως πρὸς τὸ ἀτρέπτον ἢ προσαγωγή. Οὕτως «Ἀβρα-
 ἂμ ἐστὼς ἦν ἀπέναντι Κυρίου, καὶ ἐγγίσας εἶπεν». Καὶ τῷ Μωϋσεῖ λέ-
 γεται: «Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ». Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα τῷ Ἐστώ-
 τι, ὃν σέβουσιν, ἐξομιοῦσθαι τρόπον βούλονται.

Ἡ πίστις οὖν ἧ τε γνῶσις τῆς ἀληθείας αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡς-
 20 αὐτως ἔχειν κατασκευάζουσι τὴν ἐλομένην αὐτὰς ψυχὴν. Συγγενές δὲ
 τῷ ψεύδει μετάβασις, ἐκτροπὴ καὶ ἀπόστασις, ὥσπερ τῷ γνωστικῷ ἡρε-
 μία καὶ ἀνάπαυσις καὶ εἰρήνη. Καθάπερ οὖν τὴν φιλοσοφίαν ὁ τύφος
 καὶ ἡ οἴησις διαδέβληκεν, οὕτω καὶ τὴν γνῶσιν ἢ ψευδῆς γνῶσις, ἧ τε
 ὁμωνύμως καλουμένη, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος γράφων, «ᾧ Ω Τιμόθεε»,
 25 φησὶν, «τὴν παραθήκην φύλαξον, ἐκτροπέμενος τὰς βεβήλους κενοφω-
 νίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἦν τινες ἐπαγγελλόμε-
 νοι, περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν». Ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι τῆς φωνῆς
 οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων τὰς πρὸς Τιμόθεον ἀθετοῦσιν Ἐπιστολάς. Φέρε
 οὖν, εἰ ὁ Κύριος ἀλήθεια, καὶ σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ, ὥσπερ οὖν ἐστι,
 30 δειχθεῖν, ὅτι τῷ ὄντι γνωστικός ὁ τοῦτον ἐγνωκῶς, καὶ τὸν Πατέρα τὸν
 αὐτοῦ δι' αὐτοῦ· συναίσθεται γὰρ τοῦ λέγοντος «Χεῖλη δικαίων ἐπί-
 σταται ὑψηλά».

Γι' αὐτὸ προσκομίζονταν στὸν Θεὸ οἱ δεκάτες, καὶ τοῦ οἴφι⁹ καὶ τῶν σφαγίων, καὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα ἄρχιζε ἀπὸ τῆ δεκάτη, ἐπειδὴ εἶναι ἡ διάβαση (τὸ πέρασμα) ἀπὸ κάθε πάθος καὶ κάθε αἰσθητό. Ὁ γνωστικὸς λοιπὸν εἶναι σταθερὸς στὴν πίστη, ἐνῶ ὁ κατὰ φαντασίαν σοφὸς δὲν πλησιάζει τὴν ἀλήθεια, ἐπειδὴ κινεῖται ἀπὸ ἄστατες καὶ μεταβαλλόμενες ὁρμές. Δικαιολογημένα λοιπὸν ἔχει γραφεῖ· «Ἐφυγε λοιπὸν ὁ Κάιν μπροστὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ κατοίκησε στὴ χώρα Ναϊδ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἐδέμ»¹⁰. Ἡ Ναϊδ ἐξηγεῖται “σάλος”, ἐνῶ ἡ Ἐδέμ “τροφή”, καὶ ἡ τροφή εἶναι πίστη καὶ γνώση καὶ εἰρήνη, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁποῖος παρακούει ἐκδιώκεται. Ὁ κατὰ φαντασίαν ὁμως σοφὸς στὴν ἀρχὴ οὔτε ν' ἀκούσει θέλει τὶς θεῖες ἐντολές, ἀλλὰ, σὰν νὰ εἶναι αὐτοδίδακτος, ἀφηνιασμένος ρίχνεται μὲ τὴ θέλησή του στὴ φορτουνιασμένη θάλασσα, κατεβαίνοντας στὰ θνητὰ καὶ γεννητὰ ἀπὸ τὴ γνώση τοῦ ἀγέννητου, ἔχοντας διαφορετικὲς κάθε φορὰ γνώμες. «Αὐτοὶ ποὺ δὲν ἔχουν κυβέρνηση, πέφτουν σὰν τὰ φύλλα»¹¹. ὁ λογισμὸς καὶ τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς, μένοντας ἀκλόνητο καὶ καθοδηγώντας τὴν ψυχὴ, λέγεται κυβερνήτης αὐτῆς. Γιατὶ πραγματικὰ ἡ προσαγωγή σὸ ἀμετάβλητο γίνεται μὲ τρόπο ἀμετάβλητο. Ἔτσι «ὁ Ἀβραὰμ στεκόταν ἀπέναντι στὸν Κύριο καὶ πλησιάζοντας εἶπε»¹². Καὶ στὸν Μωυσῆ λέγεται· «Ἐσὺ στάσου ἐκεῖ μαζί μου»¹³. Καὶ οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Σίμωνα θέλουν νὰ ἐξομοιωθοῦν στὸν τρόπο μὲ τὸν Ἑσῶτα (τὴ σταθερὴ μορφὴ) ποὺ λατρεύουν.

Ἡ πίστη λοιπὸν καὶ ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας κάνουν τὴν ψυχὴ ποὺ τὴ διάλεξε νὰ μένει πάντοτε σταθερὴ καὶ ἴδια σὲ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ της. Συγγενικὸ μὲ τὸ ψεῦδος εἶναι ἡ μετὰθεση, ἡ ἐκτροπή, ἡ ἀπομάκρυνση, ὅπως γιὰ τὸν γνωστικὸ εἶναι ἡ ἡρεμία, ἡ ἀνάπαυση, καὶ ἡ εἰρήνη. Ὅπως ἀκριβῶς τὴ φιλοσοφία τὴ διέβαλαν ἡ ἀλαζονεία καὶ ἡ ἔπαρση, ἔτσι διαβάλλει καὶ τὴ γνώση ἡ ψευδὴς γνώση, ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὴ γνώση, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Ἀπόστολος γράφοντας λέγει· «ὦ Τιμόθεε, φύλαξε αὐτὸ ποὺ σοῦ ἐμπιστεύθηκα ὡς παρακαταθήκη, καὶ ἀπόφευγε τὰ βλάσφημα καὶ κούφια λόγια καὶ τὶς ἀντιρρήσεις τῆς ψευδώνυμης γνώσης, τὴν ὁποία προβάλλοντας μερικοὶ, ἀπέτυχαν στὴν πίστη»¹⁴. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ λόγια ἐλεγχόμενοι οἱ διάφοροι αἵρετικοί, ἀθετοῦν τὶς ἐπιστολές πρὸς τὸν Τιμόθεο. Ὡστε λοιπὸν, ἂν ὁ Κύριος φανεῖ ὅτι εἶναι ἀλήθεια καὶ σοφία καὶ δύναμη Θεοῦ, ὅπως καὶ εἶναι, αὐτὸς ποὺ τὸν γνώρισε καὶ μέσω αὐτοῦ τὸν Πατέρα του εἶναι πραγματικὰ γνωστικὸς, γιατί θὰ συναισθανθεῖ ἐκείνον ποὺ λέγει· Τὰ χεῖλη τοῦ δίκαιου ξέρουν νὰ μιλοῦν γιὰ ὑψηλά»¹⁵.

12. Γεν. 18, 22-23.

13. Ἐξ. 34, 2.

14. Α' Τιμ. 6, 20-21.

15. Παρμ. 10, 21.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τῆς διττῆς πίστεως.

Τῆς δὲ πίστεως, καθάπερ τοῦ χρόνου, διττῶν ὄντων, εὐροίμεν ἂν
 5 διττὰς ἀρετάς, συννοικούσας ἄμφω. Τοῦ γὰρ χρόνου τῷ μὲν παρωχηκό-
 τι ἢ μνήμη, τῷ δὲ μέλλοντι ἐλπίς ἐστὶ. Πιστεύομεν δὲ τὰ παρωχηκότα
 γεγονέναι, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· ἀγαπῶμέν τε αὐτῶν, οὕτως ἔχειν τὰ
 παρωχηκότα, πίστει πεπεισμένοι, τὰ μέλλοντα ἐλπίδι ἀπεκδεχόμενοι.
 Διὰ πάντων γὰρ ἡ ἀγάπη τῷ γνωστικῷ πεφοίτηκεν, ἕνα Θεὸν εἰδότε
 10 «Καὶ ἰδοὺ πάντα, ὅσα δεδημιούργηκε, λίαν καλά», οἷδέν τε καὶ θαυ-
 μάξει. Θεοσέβεια δὲ προστίθησι μῆκος βίου, καὶ φόβος Κυρίου προστί-
 θησιν ἡμέρας. Ὡς οὖν αἱ ἡμέραι μόριον βίου τοῦ κατεπανάδασιν, οὕτω
 καὶ ὁ φόβος τῆς ἀγάπης ἀρχή, κατὰ παραύξησιν πίστις γινόμενος, εἶτα
 ἀγάπη. Ἄλλ' οὐχ ὡς φοβοῦμαι τὸ θηρίον καὶ μισῶ, διττοῦν τυγχάνον-
 15 τος τοῦ φόβου, ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι ἅμα καὶ ἀγα-
 πῶ· πάλιν φοβούμενος μὴ κολασθῶ, ἐμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν
 φόβον· ὁ φοβούμενος προσκόψαι τῷ πατρί, ἀγαπᾷ ἑαυτόν. Μακάριος
 οὖν ὃς πιστὸς γίνεται, ἀγάπη καὶ φόβῳ κεκραμένος· πίστις δὲ ἰσχύς εἰς
 σωτηρίαν καὶ δύναμις εἰς ζωὴν αἰώνιον. Πάλιν ἡ προφητεία πρόγνω-
 20 σίς ἐστίν, ἡ δὲ γνῶσις προφητεία, νόησις, οἷον γνῶσις τῶν ἐκείνοις προ-
 εγνωσμένων ὑπὸ τοῦ προφαίνοντος τὰ πάντα Κυρίου. Ἡ τοίνυν γνῶ-
 σις τῶν προαγορευθέντων τριττὴν ἐνδείκνυται τὴν ἔκβασιν, ἢ γεγο-
 νυῖαν πάλαι, ἢ ἐνεστηκυῖαν ἤδη, ἢ ἔσεσθαι μέλλουσαν. Εἴθ' αἱ μὲν
 ἀκρότητες ὑποπεπτώκασι πίστει, ἢ τελεσθέντων ἢ ἐλπίζομένων, πειθῶ
 25 δὲ παρέχει ἡ ἐνεστηκυῖα ἐνέργεια πρὸς τὴν βεβαίωσιν ἀμφοῖν τοῖν
 ἄκροισιν. Εἰ γὰρ, μιᾶς οὔσης τῆς προφητείας, τὸ μὲν ἤδη τελεῖται, τὸ δὲ
 πελήρωται, πιστὸν ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐλπίζομενον καὶ τὸ παρωχηκὸς
 ἀληθές. Πρότερον γὰρ ἐνεστῶς ἦν, εἶτα ἡμῖν παρῶχηκεν, ὡς εἶναι καὶ
 τὴν τῶν παρωχηκότων πίστιν κατάληψιν παρωχηκότος, καὶ τὴν μὲν
 30 ἔσομένην ἐλπίδα κατάληψιν ἔσομένου πράγματος. Τὰς δὲ συγκαταθέ-
 σεις οὐ μόνον οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἐφ' ἡμῖν
 εἶναι λέγουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'.

Ἡ διπλή πίστη.

Ὦντας ἡ πίστη κι ὁ χρόνος διπλά, θὰ βροῦμε δύο ἀρετὲς νὰ συνοικοῦν μαζί σ' αὐτὰ. Τοῦ χρόνου δηλαδή πὺν πέρασε ἀρετὴ εἶναι ἡ μνήμη, ἐνῶ τοῦ μελλοντικοῦ ἡ ἐλπίδα, καὶ πιστεύομε ὅτι τὰ περασμένα ἔχουν γίνεῖ καὶ τὰ μέλλοντα ὅτι θὰ συμβοῦν. Καὶ ἐπίσης ἀγαπᾶμε τὰ περασμένα ἔτσι ὅπως εἶναι, ἔχοντας πεισθεῖ ἀπὸ τὴν πίστη, καὶ τὰ μελλοντικὰ τὰ περιμένομε μὲ τὴν ἐλπίδα. Ἀπὸ ὅλα δηλαδή γεννιέται ἡ ἀγάπη στὸν γνωστικὸ πὺν ἀναγνωρίζει ἕνα Θεό· «Καὶ νὰ, ὅλα ὅσα δημιούργησε εἶναι καλὰ λίαν»¹, καὶ γνωρίζει καὶ θαυμάζει. Ὁ σεβασμὸς τοῦ Θεοῦ προσθέτει μᾶκρος χρόνου καὶ ὁ φόβος τοῦ Κυρίου προσθέτει ἡμέρες. Ὅπως λοιπὸν οἱ ἡμέρες εἶναι τμῆμα τοῦ βίου στὴν ὅλη πορεία του, ἔτσι καὶ ὁ φόβος εἶναι ἀρχὴ τῆς ἀγάπης, πὺν στὴν ἐπέκτασή του γίνεται πίστη κι ἔπειτα ἀγάπη. Ἀλλ' ὅπως φοβᾶμαι τὸ θηρίο καὶ τὸ μισῶ, ὅπου ὁ φόβος εἶναι διπλός, δὲν φοβᾶμαι ἔτσι καὶ τὸν πατέρα μου, πὺν τὸν φοβᾶμαι καὶ ταυτόχρονα τὸν ἀγαπῶ. Καὶ ἐπίσης ἀπὸ τὸ φόβο μήπως τιμωρηθῶ, ἀγαπῶ τὸν ἑαυτό μου, προτιμώντας τὸ φόβο. Ὅποιος φοβᾶται μήπως δυσαρεστήσει τὸν πατέρα του ἀγαπᾶ τὸν ἑαυτό του. Εἶναι μακάριος λοιπὸν ὅποιος γίνεται πιστὸς ἀπὸ ἕνα κράμα πίστεως καὶ φόβου. Πίστη εἶναι ἀγώνας γιὰ τὴ σωτηρία καὶ δύναμη γιὰ ζωὴ αἰώνια. Ἐπίσης ἡ προφητεία εἶναι πρόγνωση καὶ ἡ γνώση προφητεία, σκέψη, ἕνα εἶδος γνώσης ὅσων εἶχαν προγνωσθεῖ σ' ἐκείνους ἀπὸ τὸν Κύριο πὺν προφανερώνει τὰ πάντα. Ἡ γνώση λοιπὸν τῶν προειπωμένων δείχνει τριπλῆ ἐκδοσὴ· ἡ ὅτι ἔχει γίνεῖ, ἡ συντελεῖται τώρα, ἡ ὅτι πρόκειται νὰ γίνεῖ. Ἐπειτα, τὰ δύο ἄκρα ἀνήκουν στὴν περιοχὴ τῆς πίστεως, γιὰ ὅσα ἔχουν τελεστεῖ ἡ ἐλπίζονται, ἐνῶ τὴν πειθῶ τὴ δίνει αὐτὸ πὺν συντελεῖται τώρα, πρὸς ἐπιβεβαίωση τῶν δύο ἄκρων. Ἄν λοιπὸν μᾶς κάποιας προφητείας ἕνα μέρος γίνεται τώρα κι ἕνα ἄλλο ἔχει ἐκπληρωθεῖ, ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ἀξιόπιστο κι αὐτὸ πὺν ἐλπίζεται καὶ ὅ,τι πέρασε ἀληθινό. Γιατί προηγουμένως ἦταν κατὰ τὸ παρόν, ἔπειτα ἔγινε γιὰ μᾶς παρελθόν, ὥστε νὰ εἶναι καὶ ἡ πίστη στὰ περασμένα κατανόηση ἑνὸς πράγματος πὺν πέρασε καὶ ἡ ἐλπίδα γιὰ τὸ μέλλον κατανόηση ἑνὸς πράγματος πὺν μέλλεται. Τὸ νὰ συγκατατιθέμεθα καὶ οἱ πλατωνικοὶ καὶ οἱ στωϊκοὶ λένε ὅτι ἀνήκει στὴν ἐλεύθερη θέλησή μας.

1. Γεν. 1, 31.

Πᾶσα οὖν δόξα καὶ κρίσις καὶ ὑπόληψις καὶ μάθησις οἷς ζῶμεν καὶ
 σύνεσμεν αἰεὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, συγκατάθεσις ἐστίν, ἢ δ' οὐδὲν
 ἄλλο, ἢ πίστις εἴη ἂν ἢ τε ἀπιστία, ἀποσύστασις οὕσα τῆς πίστεως, δυ-
 νατὴν δείκνυσι τὴν συγκατάθεσιν τε καὶ πίστιν· ἀνυπαρξία γὰρ στέρη-
 5 σις οὐκ ἂν λεχθεῖη. Κἄν τις τάληθές σκοπῆ, εὐρήσει τὸν ἀνθρωπον
 φύσει διαβεβλημένον μὲν πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους συγκατάθεσιν, ἔχοντα
 δὲ ἀφορμὰς πρὸς πίστιν τάληθοῦς. «Ἡ τοίνυν συνέχουσα τὴν Ἐκκλη-
 σίαν», ὡς φησὶν ὁ Ποιμὴν, «ἀρετὴ ἢ πίστις ἐστί, δι' ἧς σώζονται οἱ
 ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἢ δὲ ἀνδριζομένη ἐγκράτεια. Ἔπεται δ' αὐτοῖς
 10 ἀπλότης, ἐπιστήμη, ἀκακία, σεμνότης, ἀγάπη. Πᾶσαι δὲ αὗται πίστεώς
 εἰσι θυγατέρες. Καὶ πάλιν, προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ οἰκοδομεῖ,
 τελειοῖ δὲ ἢ ἀγάπη. Φοβητέον οὖν τὸν Κύριον, λέγει, εἰς οἰκοδομήν,
 ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφὴν. Ἐμπαλιν δέ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ
 Κυρίου, τουτέστι τὰς ἐντολάς, ἀγαπητέον καὶ ποιητέον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ
 15 διαδόλου φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον· ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβος παι-
 δεύει καὶ εἰς ἀγάπην ἀποκαθίστησιν, ὁ δὲ τῶν τοῦ διαδόλου ἔργων
 μῖσος ἔχειν σύννοικον». Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ «τὴν μετάνοιαν σύνεσιν εἶναι»,
 φησί, «μεγάλην μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασεν, οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει·
 βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν ἀγαθοεργεῖ. Ἄφεσις
 20 τοίνυν ἁμαρτιῶν μετανοίας διαφέρει· ἄμφω δὲ δείκνυσι τὰ ἐφ' ἡμῖν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας μετανοίας.

«Τὸν οὖν εἰληφότα τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν οὐκ ἔτι ἁμαρτάνειν
 χρή· ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἁμαρτιῶν αὕτη ἂν εἴη
 25 τῶν προὑπαρξάντων κατὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ πρῶτον βίον, τὸν ἐν ἀγνοίᾳ
 λέγω, αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετάνοια, ἢ καθαίρουσα τὸν
 τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἢ πίστις θεμελιωθῆ.
 Καρδιαγνώστης δὲ ὢν ὁ Κύριος καὶ τὰ μέλλοντα προγινώσκων, τό τε
 εὐμετάβολον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ παλίμβολον καὶ πανοῦργον τοῦ
 30 διαδόλου, ἄνωθεν ἀρχῆθεν προεῖδεν, ὡς, ζηλώσας ἐπὶ τῇ ἀφέσει τῶν

Κάθε λοιπὸν γνώμη (δόξα) καὶ κρίση καὶ ὑπόθεση καὶ μάθησις, μὲ τις ὅποιες ζοῦμε καὶ συναναστρεφόμαστε πάντοτε μὲ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, εἶναι συγκατάθεσις, ἢ ὅποια δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ πίστις, καὶ ἢ ἀπιστία, πὺ εἶναι ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν πίστις, ἀποδεικνύει δυνατὴ τὴ συγκατάθεσις καὶ τὴν πίστις. Γιατὶ ἡ ἀνυπαρξία δὲν μπορεῖ νὰ λεχθεῖ στέρησις. Κι ἂν κάποιος ἐξετάζει τὴν ἀλήθεια, θὰ βρεῖ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ φύσις του νὰ κλίνει πρὸς τὴ συγκατάθεσις στὸ ψεῦδος, ἀλλὰ νὰ ἔχει εὐκαιρίες πὺ τὸν σπρώχνουν στὴν πίστις τοῦ ἀληθινοῦ. «Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν πὺ συνέχει τὴν Ἐκκλησία», ὅπως λέγει ὁ Ποιμὴν, «εἶναι ἡ πίστις, χάρις στὴν ὅποια σώζονται οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ αὐτὴ πὺ πράττει τὰ ἀνδρικὰ ἔργα εἶναι ἡ ἐγκράτεια. Αὐτὲς τὶς ἀκολουθοῦν ἡ ἀπλότης, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἀκακία, ἡ σεμνότης, ἡ ἀγάπη. Ὅλες αὐτὲς εἶναι θυγατέρες τῆς πίστεως. Καὶ ἐπίσης, προηγεῖται ἡ πίστις, ὁ φόβος οἰκοδομεῖ, ἡ ἀγάπη ὀλοκληρῶνει. Πρέπει λοιπὸν νὰ φοβοῦμαστε τὸν Κύριον, λέγει, γιὰ νὰ οἰκοδομούμαστε, ἀλλὰ ὄχι τὸ διάβολον γιὰ καταστροφὴ μας. Καὶ ἐπίσης, τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, δηλαδὴ τὶς ἐντολές, πρέπει νὰ τὰ ἀγαπᾶμε καὶ νὰ τὰ ἐκτελοῦμε, ἐνῶ τὰ ἔργα τοῦ διαδόλου νὰ τὰ φοβόμαστε καὶ νὰ μὴ τὰ ἐκτελοῦμε. Γιατὶ ὁ φόβος τοῦ Κυρίου παιδαγωγεῖ καὶ μᾶς ἀποκαθιστᾶ στὴν ἀγάπη, ἐνῶ ὁ φόβος τῶν ἔργων τοῦ διαδόλου ἔχει συγκάτοικον τὸ μῖσος». Ὁ ἴδιος πάλι λέγει ὅτι καὶ «ἡ μετάνοια εἶναι μεγάλη σύνεσις (συναίσθησις)· γιατί, μετανοώντας γιὰ ἐκεῖνα πὺ ἔκανε, δὲν τὰ ξανακάνει οὔτε τὰ ξαναλέγει. Βασανίζοντας τὴν ψυχὴ του γιὰ ὅσα ἀμάρτησε, τὴν εὐεργετεῖ. Ἡ ἄφεσις λοιπὸν τῶν ἀμαρτιῶν διαφέρει ἀπὸ τὴ μετάνοια, καὶ οἱ δύο ὁμως δείχνουν αὐτὰ πὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ μᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'.

Ἡ πρώτη καὶ ἡ δεύτερη μετάνοια.

Ὅποιος ἔλαβε τὴν ἄφεσις τῶν ἀμαρτιῶν του, δὲν πρέπει πιά νὰ ἀμαρτάνει. Αὐτὴ ἡ πρώτη καὶ μόνη μετάνοια εἶναι γιὰ τὶς ἀμαρτίες πὺ προῦπηρξαν κατὰ τὴν εἰδωλολατρικὴ καὶ πρώτη ζωὴ μας, ἐννοῶ τὴ ζωὴ τῆς ἀγνοίας. Καὶ ἐπίσης ὑπάρχει μετάνοια γιὰ ὅσους ἔχουν κληθεῖ, πὺ καθαίρει τὸ χῶρον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ πλημμελήματα, γιὰ νὰ θεμελιωθεῖ ἡ πίστις. Κι ἐπειδὴ ὁ Κύριος εἶναι καρδιογνώστης καὶ γνωρίζει ἀπὸ πρὶν τὰ μελλοντικά, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι εὐμετάβολος καὶ πόσο παλίμβουλος καὶ πανοῦργος εἶναι ὁ διάβολος, ἀπὸ ἄνω καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ προεῖδε ὅτι,

ἁμαρτιῶν τὸν ἄνθρωπον, προστρίψηταί τινας αἰτίας τῶν ἁμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ, φρονίμως πονηρευόμενος, ὅπως δὴ καὶ αὐτοὶ συνεκπέσοιεν αὐτῷ. Ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἂν τῇ πίστει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὢν, μετάνοιαν δευτέραν, ἣν, εἴ
 5 τις ἐκπειρασθεῖη μετὰ τὴν κλήσιν, διασθεῖς καὶ κατασοφισθεῖς, μίαν ἔτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ». «Ἐκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία, φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθίειν μέλλοντος ὑπεναντίους». Αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς
 10 ἁμαρτήμασι μετάνοιαι, οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσι, ἢ μόνῳ τῷ συναισθῆσθαι ὅτι ἁμαρτάνουσι· καὶ οὐκ οἶδ' ὀπότερον αὐτοῖν χειρὸν, ἢ τὸ εἰδότα ἁμαρτάνειν, ἢ μετανοήσαντα ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, πλημμελεῖν αὐθις τῷ ἐλέγχεσθαι γὰρ ἐκατέρωθεν ἡ ἁμαρτία φαίνεται, ἢ μὲν ἐπὶ τῷ πραχθῆναι καταγινωσκομένη πρὸς τοῦ ἐργάτου
 15 τῆς ἀνομίας, ἢ δὲ τὸ πραχθησόμενον προγινώσκοντος, ὡς φαῦλον ἐπιχειροῦντος. Καὶ ὅς μὲν θυμῷ χαρίζεται ἴσως καὶ ἡδονῇ, οὐκ ἄγνοῶν τίσι χαρίζεται, ὅς δὲ ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο μετανοῶν, εἶτα παλινδρομῶν αὐθις εἰς ἡδονήν, συνάπτει τῷ τὴν ἀρχὴν ἐκουσίως ἐξαμαρτάνοντι· ἐφ' ᾧ γὰρ τις μετενόησεν, αὐθις τοῦτο ποιῶν, οὐ πράσσει κατεγνωκῶς,
 20 τοῦτο ἐκὼν ἐπιτελεῖ.

Ὁ μὲν οὖν, ἐξ ἔθνῶν καὶ τῆς προδιότητος ἐκείνης ἐπὶ τὴν πίστιν ὀρμήσας, ἅπαξ ἔτυχεν ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, ὁ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἁμαρτήσας, εἴτε μετανοῶν, κἂν συγγνώμης τυγχάνῃ, αἰδεῖσθαι ὀφείλει, μηκέτι λουόμενος εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ οὐ τὰ εἰδῶλα μόνον κα-
 25 ταλιπεῖν, ἀ πρότερον ἐξεθείαζεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τοῦ προτέρου θίου, «τὸν οὐκ ἐξ αἰμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός», ἐν πνεύματι δὲ ἀναγεννώμενον, ὅπερ εἶη ἂν τὸ μὴ εἰς ταυτὸν ὑπενεχθέντα πλημμέλημα μετανοῆσαι· μελέτη γὰρ ἔμπαλιν ἁμαρτιῶν τὸ πολλάκις μετανοεῖν, καὶ ἐπιτηδειότης εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀνασκησίας. Δόκησις τοίνυν μετανοίας,

ζηλεύοντας τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν του, θὰ προσάψει μερικές αἰτίες ἁμαρτημάτων στοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ, μὲ τὴ σκόπιμη πονηρία νὰ πέσουν κι αὐτοὶ μαζί του, ἔδωσε λοιπὸν, ὄντας πολυεύσπλαχνος, καὶ γι' αὐτοὺς πού, ἐνῶ εἶναι πιστοί, πέφτουν σὲ κάποιο πλημμέλημα, μιὰ δεύτερη μετάνοια, ὥστε, ἂν ὑποκῦψει κανεὶς στὸν πειρασμὸ μετὰ τὴν κλήση ἐκβιασμένος καὶ παρασυρμένος ἀπὸ σοφιστεῖες, νὰ λάβει μιὰ ἀκόμη, ἀλλὰ ἀμετανόητη μετάνοια. «Γιατὶ ὅταν ἐκούσια ἁμαρτάνομε, ἀφοῦ ἔχομε λάβει ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας, δὲν ἀπομένει πιά θυσία γιὰ τὶς ἁμαρτίες μας, ἀλλὰ κάποια φοβερὴ προσδοκία κρίσης καὶ ἡ μανία τῆς φωτιᾶς πού προῖκεται νὰ καταφάγει τοὺς ἀντίθετους»¹. Καὶ οἱ συνεχεῖς αὐτὲς καὶ ἐπαναλαμβανόμενες μετάνοιες γιὰ τὰ ἁμαρτήματα δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὴ μία μετάνοια ἐκείνων πού δὲν ἔχουν πιστέψει, παρὰ μόνο ὡς πρὸς τὴ συναίσθηση ὅτι ἁμαρτάνουν. Καὶ δὲν ξέρω ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο εἶναι χειρότερο γι' αὐτούς, τὸ νὰ ἁμαρτάνουν συνειδητὰ, ἢ, ἐνῶ μετανόησαν γιὰ ὅσα ἁμάρτησαν, νὰ ἁμαρτάνουν πάλι. Μὲ τὸ νὰ ἐλέγχεται κι ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς ἡ ἁμαρτία φαίνεται ἢ μία πού καταδικάζεται γιὰ τὴ διάπραξή της ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἐργάτη τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἡ ἄλλη κατὰ τὴν ὁποία, ἐνῶ κάποιος γνωρίζει ἀπὸ πρὶν αὐτὸ πού θὰπραχθεῖ ὅτι εἶναι φαῦλο, τὸ ἐπιχειρεῖ. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν πού χαρίζεται στὸ θυμὸ ἐξίσου καὶ στὴν ἡδονή, χωρὶς νὰ ἀγνοεῖ σὲ ποιὸς χαρίζεται, καὶ αὐτὸς πού μετανοεῖ πού χαρίστηκε σ' αὐτούς καὶ ἔπειτα ἐπιστρέφει στὴν ἡδονή, βρίσκονται κοντὰ σ' ἐκεῖνον πού ἁμαρτάνει ἐκούσια ἀπὸ τὴν ἀρχή. Γιατὶ γι' αὐτὸ πού κάποιος μετενόησε, ὅταν ἐπανέρχεται πάλι σ' αὐτὸ πού εἶχε καταδικαστεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο, αὐτὸ τὸ κάνει ἐκούσια.

Ἐκεῖνος λοιπὸν πού ἦρθε στὴν πίστη ἀπὸ τὰ ἔθνη καὶ ἀπὸ ἐκείνη τὴν προηγούμενη ζωὴ πέτυχε μιὰ φορὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, ἐνῶ ὅποιος στὴ συνέχεια ἁμάρτησε κι ἔπειτα μετανοεῖ, κι' ἂν ἀκόμα συγχωρεῖται, πρέπει νὰ νιώθει ντροπὴ καὶ νὰ μὴν δέχεται βάπτισμα γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν του. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλείψει μόνο τὰ εἰδῶλα, πού προηγουμένως τὰ ἐκθείαζε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τῆς προηγούμενης ζωῆς του «αὐτὸς» πού ἀναγεννιέται «ὄχι ἀπὸ αἷματα οὔτε ἀπὸ θέλημα σαρκικό»², ἀλλὰ μὲ τὴ χάρις τοῦ Πνεύματος, πού σημαίνει νὰ μὴν πέσει στὸ ἴδιο πλημμέλημα καὶ νὰ μετανοήσει. Γιατὶ οἱ πολλὲς μετάνοιες σημαίνουν πάλι ἄλλη μελέτη τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἐπιτηδειότητα σὲ εὐκόλες μεταβολὲς ἀπὸ ἔλλειψη ἄσκησης. Εἶναι λοιπὸν φαντασία μετάνοιας καὶ ὄχι μετά-

2. Ἰω. 1, 13.

οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελοῦμεν
 πολλάκις. «Δικαιοσύνη δὲ ἀνώμους ὀρθοτομεῖ ὁδοὺς», κέκραγεν ἡ
 Γραφή. Καὶ πάλιν αὖ, «Ἡ τοῦ ἀκάκου δικαιοσύνη κατορθώσει τὴν ὁ-
 δὸν αὐτοῦ». Ναὶ μὴν, «Καθὼς οἰκτεῖρει πατὴρ υἱούς, ὠκτείρησεν Κύ-
 5 ριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν», ὁ Δαβὶδ γράφει. «Οἱ σπεύροντες οὖν ἐν
 δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θεριοῦσι», τῶν ἐν μετανοία ἐξομολογουμένων.
 «Μακάριοι γὰρ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον».

ἽΟρᾶς τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμφερῆ μακαρισμόν; «Μὴ φοβοῦ»,
 φησὶν, «ὅταν πλουτήσῃ ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ
 10 οἴκου αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκῃ αὐτὸν λήψεται τὰ πάντα, οὐδὲ
 συγκαταθήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ ἐλέει σου εἰσελεύ-
 σομαι εἰς τὸν οἶκόν σου, προσκυνήσω πρὸς ναὸν ἁγίον σου ἐν φόβῳ
 σου. Κύριε, ὁδήγησόν με ἐν τῇ δικαιοσύνῃ σου». ἽΟρμὴ μὲν οὖν φοβε-
 ρὰ διανοίας ἐπὶ τι ἢ ἀπὸ του· πάθος δὲ πλεονάζουσα ὁρμὴ, ἢ ὑπερτεί-
 15 νουσα τὰ κατὰ τὸν λόγον μέτρα, ἢ ὁρμὴ ἐκφερομένη, καὶ ἀπειθῆς λό-
 γω. Παρὰ φύσιν οὖν κινήσεις ψυχῆς κατὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀπειθειαν
 τὰ πάθη. ἽΗ δ' ἀπόστασις καὶ ἔκστασις καὶ ἀπειθεια ἐφ' ἡμῖν, ὥσπερ
 καὶ ἡ ὑπακοὴ ἐφ' ἡμῖν, διὸ καὶ τὰ ἐκούσια κρίνεται. Αὐτίκα καθ' ἐν
 ἕκαστον τῶν παθῶν, εἴ τις ἐπεξίῳ, ἀλόγους ὀρέξεις εὔροι ἂν αὐτά.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Κατὰ ποίους τρόπος τὸ ἀκούσιον γίγνεται.

Τὸ γοῦν ἀκούσιον οὐ κρίνεται. Διπτὸν δὲ τοῦτο, τὸ μὲν γινόμενον
 μετ' ἀγνοίας, τὸ δὲ ἀνάγκῃ· ἐπεὶ πῶς ἂν καὶ δικάσειας περὶ τῶν κατὰ
 τοὺς ἀκουσίους τρόπους ἁμαρτάνειν λεγομένων; ἽΗ γὰρ αὐτὸν τίς
 25 ἠγγνόησεν, ὡς Κλεομένης καὶ ἽΑθάμας, οἱ μανέντες, ἢ τὸ πρᾶγμα, ὃ
 πράσσει, ὡς Αἰσχύλος, τὰ μυστήρια ἐπὶ σκηνῆς ἐξειπών, ἐν ἽΑρείῳ
 πάγῳ κριθεὶς οὕτως ἀφείθη, ἐπιδείξας αὐτὸν μὴ μεμνημένον ἢ ὅπερ
 πράττεται ἀγνοήσας τις, ὥσπερ ὁ τὸν ἀντίπαλον ἀφείξ, καὶ ἀποκτείνας
 οἰκεῖον ἀντὶ τοῦ πολεμίου· ἢ τὸ ἐν τίνι πράττεται, καθάπερ ὁ ταῖς

νοια πραγματικῆς, τὸ νὰ ζητάει κανεὶς πολλὰς φορὲς συγνώμη, γιὰ τὰ πλημμελήματα ποὺ κάνομε πολλὰς φορὲς. Γιατὶ ἡ Γραφή κραυγάζει· «Ἡ δικαιοσύνη τέμνει ὀρθὰ τέλειους δρόμους»³. Καὶ ἄλλοῦ πάλι λέγει· «Ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἄκακου θὰ κατευθεύει ὀρθὰ τὴν πορεία του»⁴. Καὶ ὁ Δαβὶδ γράφει· «Ὡπως ὁ πατέρας λυπᾶται τὰ παιδιὰ του, ἔτσι εὐσπλαχνίστηκε ὁ Κύριος αὐτοὺς ποὺ τὸ φοβοῦνται»⁵. «Ὅποιοι σπέρνουν μὲ κλάματα, θὰ θερίσουν μὲ χαρὰ»⁶, ἀπὸ αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ ἐξομολογοῦνται μὲ πραγματικὴ μετάνοια. «Μακάριοι εἶναι ὅλοι ὅσοι φοβοῦνται τὸν Κύριο»⁷.

Βλέπεις στὸ Εὐαγγέλιο τὸν ὅμοιο μακαρισμὸ; «Μὴ φοβᾶσαι», λέγει, «ὅταν ἓνας ἄνθρωπος πλουτήσῃ καὶ ὅταν πληθύνῃ ἡ δόξα τοῦ σπιτιοῦ του· γιὰτὶ πεθαίνοντας δὲν θὰ πάρῃ τίποτε μαζί του, οὔτε θὰ κατεβεῖ ἡ δόξα του μαζί του στὸν τάφο»⁸. «Ἐγὼ ἔχοντας θάρρος στὸ ἔλεός σου θὰ μπῶ στὸν ναὸ σου καὶ θὰ προσκυνήσω μέσα σ' αὐτὸν μὲ φόβο. Κύριε, ὁδήγησέ με μὲ τὴ δικαιοσύνη σου»⁹. Ὑπάρχει φοβερὴ ὁρμὴ τῆς διάνοιάς μας πρὸς κάτι ἢ ἀπὸ κάτι, ἐνῶ πάθος εἶναι περίσσια ὁρμὴ, ποὺ ξεπερνᾷ τὰ λογικὰ μέτρα, ἢ ὁρμὴ ἢ ὁργὴ ποὺ ἐξωτερικεύεται καὶ δὲν ὑπακούει στὴ λογικὴ. Τὰ πάθη λοιπὸν εἶναι κίνηση τῆς ψυχῆς παρὰ φύσιν μὲ ἀνυπακοή στὸ λόγο. Ἡ ἀποστασία ὅμως καὶ ἡ ἀπομάκρυνση καὶ ἡ ἀπειθεια εἶναι στὴν ἐξουσία μας, ὅπως εἶναι στὴν ἐξουσία μας καὶ ἡ ὑπακοή· γι' αὐτὸ καὶ ὅσα εἶναι ἐκούσια κρίνονται. Ὡστε, ἐάν ἐξετάσει κανεὶς τὸ καθένα ἀπὸ τὰ πάθη, θὰ τὰ βρεῖ νὰ εἶναι ὀρέξεις ἄλογες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'.

Μὲ ποιὸν τρόπον γίνεται τὸ ἀκούσιο.

Τὸ ἀκούσιο λοιπὸν δὲν κρίνεται. Κι αὐτὸ εἶναι διπλό· τὸ ἓνα γίνεται ἀπὸ ἄγνοια, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀπὸ ἀνάγκη· πῶς δηλαδὴ θὰ μπορούσες νὰ δικάσεις ἐκεῖνους ποὺ λέμε ὅτι ἁμαρτάνουν μὲ τρόπους ἀκούσιους; Ἡ δηλαδὴ αὐτὸς ἀγνόησε τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως ὁ Κλεομένης καὶ ὁ Ἄθάμας, ποὺ τρελλάθηκαν, ἢ ἀγνόησε τὸ πράγμα ποὺ κάνει, ὅπως ὁ Αἰσχύλος, ποὺ φανέρωσε τὰ μυστήρια πάνω στὴ σκηνή, καὶ ἀφοῦ κρίθηκε στὸν Ἄρειο Πάγο, ἔτσι τὸν ἄφησαν, ἐπειδὴ παρουσίασε τὸν ἑαυτὸ του ὅτι δὲν ἦταν μνημένος. Ἡ ἀγνοῶντας κανεὶς αὐτὸ ποὺ πράττεται, ὅπως ἐκεῖνος ποὺ ἀφήνει τὸν ἀντίπαλο καὶ σκοτώνει τὸ δικό του ἀντὶ τὸν ἐχθρό· ἢ αὐτὸ μὲ τὸ ὅποιο πράττεται κάτι, ὅπως ἐκεῖνος ποὺ γυμνάζεται μὲ τὶς σφαι-

7. Ψαλμ. 127, 1.

8. Ψαλμ. 48, 17-18.

9. Ψαλμ. 5, 7-8.

ἐσφαιρωμέναις λόγχαις γυμναζόμενος καὶ ἀποκτείνας τινά, τοῦ δόρατος ἀποβαλόντος τὴν σφαῖραν ἢ τὸ παρὰ τὸ πῶς, ὡς ὁ ἐν σταδίῳ ἀποκτείνας τὸν ἀνταγωνιστὴν· οὐ γὰρ θανάτου, ἀλλὰ νίκης χάριν ἠγωνίζετο, ἢ τὸ οὐ ἔνεκα πράττεται, οἷον ὁ ἰατρός δέδωκεν ἀντίδοτον ὑγιεινήν, 5 καὶ ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ οὐ τούτου χάριν δέδωκεν, ἀλλὰ τοῦ σῶσαι.

Ἐκράτει μὲν οὖν ὁ νόμος τότε καὶ τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα, ὡς τὸν ἀκουσίως γονορρηῆ, ἀλλ' οὐ κατ' ἴσον τῷ ἐκουσίως. Καίτοι κακείνος ὡς ἐπὶ ἐκουσίῳ κολασθήσεται, εἴ τις μεταγάγοι τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· τῷ ὄντι γὰρ κολαστέος ὁ ἀκρατὴς τοῦ γονίμου λόγου, ὁ καὶ 10 αὐτὸ πάθος ἐστὶ ψυχῆς ἄλογον, ἐγγὺς ἀδολεσχίας ἰόν· «Πιστὸς δὲ ἤρηται πνοῆ κρύπτειν πράγματα». Τὰ προαιρετικὰ τοίνυν κρίνεται. «Κύριος γὰρ ἐτάζει καρδίας καὶ νεφρούς», καὶ ὁ «ἐμβλέψας πρὸς ἐπιθυμίαν» κρίνεται. Διό, «Μηδὲ ἐπιθυμῆσης», λέγει καὶ «Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσί με τιμᾶ», φησὶν, «ἢ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἐστὶν ἀπ' 15 ἐμοῦ». Εἰς αὐτὴν γὰρ ἀφορᾷ τὴν γνώμην ὁ Θεός· ἐπεὶ καὶ τὴν Λὼτ γυναῖκα ἐπιστραφεῖσαν μόνον ἐκουσίως ἐπὶ τὴν κακίαν τὴν κοσμικὴν, κατέλιπεν ἀναίσθητον, ὡς λίθον δείξας ἀλατίνην, καὶ στήσας, εἰς τὸ μὴ πρόσω χωρεῖν, οὐ μωρὰν καὶ ἄπρακτον εἰκόνα, ἀρτύσαι δὲ καὶ στῦσαι τὸν πνευματικῶς δυνάμενον διορᾶν.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

**Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τοῦ ἐκουσίου,
καὶ τῶν ἐπομένων αὐτῶν ἁμαρτημάτων.**

Τὸ δ' ἐκούσιον ἢ τὸ κατ' ὄρεξιν ἐστίν, ἢ τὸ κατὰ προαίρεσιν, ἢ τὸ κατὰ διάνοιαν. Αὐτίκα παράκειται πως ταῦτα ἀλλήλοις, ἁμάρτημα, ἀ- 25 τύχημα, ἀδίκημα. Καὶ ἔστιν ἁμάρτημα μὲν, φέρε εἰπεῖν, τὸ τρυφητικῶς καὶ ἀσελγῶς βιοῦν, ἀτύχημα δὲ τὸν φίλον, ὡς πολέμιον, ὑπ' ἀγνοίας βαλεῖν· ἀδίκημα δὲ ἢ τυμβωρυχία ἢ ἢ ἱεροσυλία. Τὸ δὲ ἁμαρτάνειν ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν κρίνεται ὅτι χρὴ ποιεῖν συνίσταται, ἢ τῷ ἀδυνατεῖν ποιεῖν ὡσπερ ἀμέλει καὶ βόθρῳ περιπίπτει τις, ἢτοι ἀγνοήσας, ἢ ἀδυνατήσας

4. Ἐξ. 20, 17.

5. Ἦσ. 29, 13. Ματθ. 15, 8. Μάρκ. 7, 6.

ρωτῆς λόγους καὶ σκοτώνει κάποιον μὲ σφαίρα ριγμένη ἀπὸ τὸ δόρυ· ἢ ἀγνοώντας τὸ πῶς, ὅπως ἐκεῖνος στὸ στάδιο ποὺ σκότωσε τὸν ἀνταγωνιστὴ του· γιατί δὲν ἀγωνιζόταν γιὰ θάνατο, ἀλλὰ γιὰ χάρη τῆς νίκης· ἢ γιὰ ποιὸ λόγο πράττεται κάτι, ὅπως ὁ γιατρὸς ποὺ ἔδωσε ἀντίδοτο γιὰ τὴν ὑγεία, ἀλλὰ σκότωσε τὸν ἀσθενῆ· δὲν τοῦ τὸ ἔδωσε βέβαια γι' αὐτὸ, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν σώσει.

Ἐὸ νόμος τότε τιμωροῦσε καὶ τὸν ἀκούσιο φονιά, καὶ ἐκεῖνον ποὺ ἔπασχε ἀκούσια ἀπὸ γονόρροια, δὲν ἔδειχνε ὅμως τὴν ἴδια αὐστηρότητα ὅπως στὸν ἐκούσιο δράστη. Ἐν καὶ βέβαια καὶ ἐκεῖνος θὰ τιμωρηθεῖ σὰν ἐκούσιος, ἂν θελήσει κανεὶς νὰ μιλήσει γιὰ τὸ πάθος μὲ τὴ γλώσσα τῆς ἀλήθειας. Εἶναι πράγματι ἄξιος καταδίκης ἐκεῖνος ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συγκρατήσῃ τὸν γόνιμο λόγο, πράγμα ποὺ κι αὐτὸ εἶναι ἓνα ἄλογο πάθος τῆς ψυχῆς, ποὺ φτάνει στὴ φλυαρία· «Ὁ πιστὸς ἐκλέγει νὰ κρύβει τὸ πρᾶγμα μέσα στὴν ἀναπνοή του»¹. Ἐρα λοιπὸν τὰ ἐκούσια κρίνονται. «Ὁ Κύριος ἐρευνᾷ τὶς καρδιῆς καὶ τοὺς νεφρούς»². Ἐπίσης κρίνεται «καὶ ἐκεῖνος ποὺ κοίταξε μὲ ἐπιθυμία»³. Γι' αὐτὸ λέγει, «Οὔτε νὰ ἐπιθυμήσεις»⁴. Ἐπίσης λέγει· «Αὐτὸς ὁ λαὸς μὲ τιμᾷ μὲ τὰ χεῖλη· ἢ καρδιᾶ τους ὅμως ἀπέχει πολὺ ἀπὸ ἔμένα»⁵. Ἐ Θεὸς δηλαδὴ ἐξετάζει τὴν ἴδια τὴ γνώμη. Ἐτσι καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ Λῶτ μόνο ὅταν γύρισε μὲ τὴ θέλησή της στὴν κοσμικὴ κακία τὴν ἀφησε ἀναίσθητη, δείχνοντάς τὴν σὰν στήλη ἀπὸ ἀλάτι καὶ στήνοντάς τὴν, γιὰ νὰ μὴν προχωρεῖ περισσότερο, ὄχι σὰν μιὰ ἠλίθια καὶ ἄχρηστη εἰκόνα, ἀλλὰ ἐπιδίωκε νὰ συνετίσει καὶ νὰ συγκρατήσῃ ἐκεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ δεῖ τὸ πρᾶγμα πνευματικᾶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'.

Τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἐκούσιου καὶ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ τὰ ἀκολουθοῦν.

Τὸ ἐκούσιο ἀνήκει ἢ στὴν ἐπιθυμία ἢ στὴν προαίρεση ἢ στὴ διάνοια. Ἐμεσα δεμένα μεταξύ τους εἶναι κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἁμάρτημα, τὸ ἀτύχημα, καὶ τὸ ἀδίκημα. Καὶ ἁμάρτημα, λόγου χάρη, εἶναι τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς μέσα στὴν τρυφή καὶ τὴν ἀσέλγεια· ἀτύχημα, τὸ νὰ χτυπήσεις τὸ φίλο ἀπὸ ἄγνοια σὰν νὰ ἦταν ἐθχρὸς· ἐνῶ ἀδίκημα εἶναι ἢ τυμβωρυχία ἢ ἢ ἱεροσυλία. Ἐ ἁμαρτία συνίσταται ἀπὸ ἄγνοια νὰ κρίνει κανεὶς τί πρέπει νὰ κάνει, ἢ ἀπὸ ἀδυναμία νὰ πράττει· ὅπως βέβαια καὶ σὲ λάκκο πέφτει

1. Παροιμ. 11, 13.

2. Ψαλμ. 7, 10. Ἱερ. 17, 10.

3. Ματθ. 5, 28.

ὑπερβῆναι δι' ἀσθένειαν σώματος. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῖν γε ἢ τε πρὸς τὴν παιδείαν ἡμῶν παρὰστασις, ἢ τε πρὸς τὰς ἐντολὰς ὑπακοή, ὧν, εἰ μὴ μετέχειν βουληθεῖμεν, θυμῷ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ ἐκδότους σφᾶς αὐτοὺς ἐπιδόντες, ἁμαρτησόμεθα, μᾶλλον δὲ ἀδικήσομεν τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν. Ὁ μὲν

5 γὰρ Λαΐος ἐκεῖνος κατὰ τὴν τραγωδίαν φησίν·

“Λέληθεν οὐδὲν τῶνδὲ μ', ὧν σὺ νουθετεῖς

Γνώμην δ' ἔχοντά μ' ἢ φύσις διάζεται”,

τουτέστι, τὸ ἐκδοτον γεγενῆσθαι τῷ πάθει. Ἡ Μήδεια δέ, καὶ αὐτὴ ὁμοίως ἐπὶ τῆς σκηνῆς βοᾷ·

10 “Καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλλω κακά·

Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων”.

Ἀλλ' οὐδὲ Αἴας σιωπᾷ, μέλλων δὲ ἑαυτὸν ἀποσφάττειν, κέκραγεν·

“Οὐδὲν οὖν ἦν πῆμα, ἐλευθέρου

Ψυχὴν δάκνον οὕτως, ὡς ἀνδρὸς ἀτιμία

15 Οὕτως πέπονθα, καί με συμφοροῦσα

Βαθεῖα κηλὶς, ἐκ θυθῶν ἀναστρέφει,

Λύσσης· πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον”.

Τούτους μὲν οὖν ὁ θυμὸς μυρίους δὲ ἄλλους ἢ ἐπιθυμία τραγωδεῖ, τὴν Φαῖδραν, τὴν Ἀνθίαν, τὴν Ἐριφύλην,

20 “Ἡ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα”.

Τὸν γὰρ κομικὸν ἐκεῖνον Θρασωνίδην ἄλλη σκηνή,

“Παιδισκάριον με, φησίν, εὐτελὲς καταδεδούλωκεν”.

Ἀτύχημα δὲ νοῦ παράλογός ἐστιν ἁμαρτία, ἢ δὲ ἁμαρτία ἐκούσιος ἀδικία, ἀδικία δὲ ἐκουσίος κακία. Ἔστιν οὖν ἢ μὲν ἁμαρτία ἐμὸν ἐκού-

25 σιον (διὸ καὶ φησίν· «Ἁμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν»· τοῖς ἤδη πεπιστευκόσι λέγων· «Ὅτι τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν»), ἀτυχία δὲ ἐστὶν ἄλλου εἰς ἐμὲ προᾶξις ἐκούσιος, ἢ δὲ ἀδικία μόνη εὐρίσκεται ἐκούσιος, εἴτε ἐμῇ εἴτε ἄλλου.

Ταύτας δ' αἰνίσσεται τῶν ἁμαρτιῶν τὰς διαφορὰς ὁ Ψαλμωδός, μακα-
30 ρίους λέγων, ὧν ὁ Θεὸς τὰς μὲν ἀπήλειψεν ἀνομίας, τὰς δὲ ἐπεκάλυψεν ἁμαρτίας· οὐκ ἐλογίσατό τε τὰς ἄλλας, καὶ ἀφῆκε τὰς λοιπὰς. Γέγραπται γάρ· «Μακάριοι, ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθη-

κάνεις ἢ ἐπειδὴ δὲν τὸν ἤξερε, ἢ δὲν μπόρεσε νὰ τὸν ὑπερβεῖ ἀπὸ σωματική ἀδυναμία. Ἄλλ' εἶναι στὴν ἐξουσία μας νὰ ἐπιδιώξομε τὴν παιδεία ἢ νὰ ὑπακούομε στὶς ἐντολές. Ἄν δὲν θέλομε νὰ μετέχομε σ' αὐτά, ἀλλὰ παραδώσομε τοὺς ἑαυτοὺς μας στὸ θυμὸ καὶ στὴν ἐπιθυμία, θὰ ἀμαρτήσομε, ἢ, καλύτερα, θὰ ἀδικήσομε τὴν ψυχὴ μας. Ἐκεῖνος λοιπὸν ὁ Λάιος τῆς τραγωδίας λέγει:

“Δὲ μοῦ διαφεύγει τίποτε ἀπὸ ὅσα μὲ νουθετεῖς,
ἀλλὰ μ' ἐξαναγκάζει ἢ φύση παρόλο πού ξέρω”,
δηλαδή ὅτι θὰ παραδοθῶ στὸ πάθος. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Μήδεια κραυγάζει πάνω στὴ σκηνή:

“Καὶ γνωρίζω τὸ ἔγκλημα πού πάω νὰ κάνω,
ὁ θυμὸς ὅμως εἶναι πιὸ ἰσχυρὸς ἀπὸ τὴ λογικὴ μου”.
Οὔτε κι ὁ Αἴας ὅμως σωπαίνει, ἀλλὰ τὴ στιγμή πού προέκειται ν' αὐτοκτονήσει κραυγάζει:

“Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν κανένα πάθημα τοῦ ἐλεύθερου
τὴν ψυχὴ πού ἔτσι δαγκάνει, ὅσο ἡ προσβολὴ ἀνθρώπου.
Αὐτὸ ἔχω πάθει καὶ μ' ἔχει συνεπάρει
πέσιμο βαθὺ καὶ ἀπὸ τὰ βάθη μ' ἀναποδογουρίζει,
μανιασμένο ἀπὸ τὰ ὀδυνηρὰ κεντριά τῆς λύσσας”.

Αὐτοὺς βέβαια τοὺς ἐξουσίασε ὁ θυμὸς, ἀλλὰ μύριους ἄλλους ἢ ἐπιθυμία τοὺς σπρώχνει στὴν τραγωδία, τὴ Φαίδρα, τὴν Ἀνθία, τὴν Ἐριφύλη,
“πού δέχθηκε χρυσάφι πολύτιμο γιὰ τὸν ἀγαπητό της ἄνδρα”.

Ἐκεῖνον τὸν κωμικὸ Θρασωνίδη ἄλλη σκηνὴ (κωμικὴ) λέγει,
“Ἐνα τιποτένιο παιδαρέλλι μ' ἔκανε σκλάβο του”.

Τὸ ἀτύχημα πάλι εἶναι παράλογο ἀμάρτημα τοῦ νοῦ, ἐνῶ ἡ ἀμαρτία εἶναι ἀδικία ἐκούσια καὶ ἡ ἐκούσια ἀδικία εἶναι κακία. Ἡ ἀμαρτία λοιπὸν εἶναι κάτι ἐκούσιο δικῶ μου (γι' αὐτὸ καὶ λέγει: «ἡ ἀμαρτία δὲν θὰ σᾶς κυριέψει· γιατί δὲν εἴστε δοῦλοι τοῦ νόμου· σᾶς φροντίζει ἢ χάρη»¹). Ἐνῶ σ' αὐτοὺς πού ἤδη ἔχουν πιστέψει λέγει: «Μὲ τὸ πάθημα ἐκείνου θεραπευθήκαμε ἐμεῖς»²). Ἀτυχία εἶναι ἢ ἀκούσια πράξη ἐνὸς ἄλλου σ' ἐμένα καὶ μόνη ἐκούσια εἶναι ἢ ἀδικία εἴτε προέρχεται ἀπὸ ἐμένα εἴτε ἀπὸ ἄλλον. Ὁ Ψαλμωδὸς ὑπαινίσσεται αὐτὲς τὶς διαφορὲς τῶν ἀμαρτιῶν λέγοντας μακάριους ἐκείνους πού ὁ Θεὸς ἀπάλειψε τὶς ἀνομίες τους καὶ κάλυψε τὶς ἀμαρτίες τους· δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψη τὶς ἄλλες καὶ συγχώρησε τὶς λοιπές. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ: «Μακάριοι ὅσοι ἔχουν ἀφεθεῖ οἱ ἀνομίες τους καὶ ὅσοι

2. Ἦσ. 53, 5. Α' Πέτρ. 2, 24.

σαν αἱ ἁμαρτίαι· μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσηται Κύριος ἁμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος»· οὗτος ὁ μακαρισμὸς ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἐκλελεγμένους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. «Καλύπτει μὲν γὰρ ἀγάπη πλῆθος ἁμαρτιῶν», ἀπαλείφει «δὲ ὁ
5 τὴν μετάνοιαν μᾶλλον τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἢ τὸν θάνατον αἰρούμενος». Οὐ λογίζονται δέ, ὅσαι μὴ κατὰ προαίρεσιν συνίστανται· «Ὁ γὰρ ἐπιθυμήσας ἤδη μεμοίχευκε», φησὶν. Ἀφήσὶ τε τὰς ἁμαρτίας ὁ φωτίζων Λόγος «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ», φησὶν ὁ Κύριος, «ζητήσουσι τὴν ἀδικίαν Ἰσραὴλ, καὶ οὐχ ὑπάρξει, καὶ τὰς ἁμαρτίας Ἰούδα, καὶ οὐ μὴ εὐ-
10 ρεθῶσιν. Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται κατὰ πρόσωπόν μου;». Ὁρᾷς ἓνα Θεὸν καταγγελλόμενον ἀγαθόν, τῶν κατ' ἀξίαν ἀπονεμητικόν τε καὶ ἀφετικόν ἁμαρτημάτων. Φαίνεται δὲ καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ μείζονι ἐπιστολῇ τὰς διαφορὰς τῶν ἁμαρτιῶν ἐκδιδάσκων ἐν τούτοις· «Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα ἁμαρτίαν μὴ
15 πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν»· τοῖς ἁμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, εἶπεν. «Ἔστι γὰρ ἁμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείνης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ τις πᾶσα ἀδικία ἁμαρτία ἐστὶ· καὶ ἔστιν ἁμαρτία μὴ πρὸς θάνατον».

Ἄλλὰ καὶ Δαβὶδ, καὶ πρὸ Δαβὶδ ὁ Μωϋσῆς, τῶν τριῶν δογμάτων
20 τὴν γνῶσιν ἐμφαίνουσι διὰ τούτων· «Μακάριος ἀνὴρ, ὡς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν» καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· οἱ γὰρ λεπίδα μὴ ἔχοντες, ὡς ἀπαγορεύει Μωϋσῆς ἐφάπτεσθαι, κάτω τῆς θαλάσσης νέμονται. «Οὐδὲ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν ἔστη», καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἁμαρτάνουσι, ὡς ὁ χοῖρος πεινῶν
25 γὰρ κραυγάζει, πληρωθεὶς δὲ τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει. «Οὐδὲ ἐπὶ καθέδραν λομῶν ἐκάθισε», καθὼς τὰ πνητὰ εἰς ἀρπαγὴν ἔτομα. Παρήνευσε δὲ Μωϋσῆς οὐ φάγεσθαι χοῖρον οὐδὲ αἰτόν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντ' ἰχθύν, ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ.

Ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας Ἀκήκοα δ' ἔγωγε σοφοῦ τὰ τοιαῦτα ἀν-
30 δρός, «βουλήν μὲν ἀσεβῶν» τὰ ἔθνη λέγοντος, «ὁδὸν δὲ ἁμαρτωλῶν» τὴν Ἰουδαϊκὴν ὑπόληψιν, καὶ «καθέδραν λομῶν» τὰς αἱρέσεις ἐκλαμ-

3. Ψαλμ. 31, 1-2. Ρωμ. 4, 7-8.

4. Α' Πέτρ. 4, 8.

5. Ἰεζ. 13, 11.

6. Ματθ. 5, 28.

7. Ἰερ. 25 (Μασ. 50), 2

8. Ἰερ. 29, 19.

καλύφθηκαν οἱ ἁμαρτίες τους· μακάριος εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού ὁ Θεός δέν θά λάβει ὑπόψη τήν ἁμαρτία του καί πού δέν ὑπάρχει δόλος στά λόγια του»³. Αὐτός ὁ μακαρισμός εἰπώθηκε ἀπό τοὺς ἐκλεγμένους ἀπὸ τὸν Θεό μέσου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Κυρίου μας. «Ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν»⁴. Τίς ἀπαλείφει αὐτὸς «πού προτιμᾷ τὴ μετάνοια τοῦ ἁμαρτωλοῦ, παρὰ τὸ θάνατό του»⁵. Δέν ὑπολογίζονται ὅσες δέν γίνονται κατὰ προαίρεση (συνειδητά). Γιατὶ λέγει· «Ὅποιος ἐπιθύμησε, ἔχει κίολας μοιχεύσει»⁶. Συγχωρεῖ τίς ἁμαρτίες ὁ Λόγος πού φωτίζει· «Ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, λέγει ὁ Κύριος, θά ζητήσουν τὴν ἀδικία τοῦ Ἰσραὴλ καί δέν θά ὑπάρχει, καί τίς ἁμαρτίες τοῦ Ἰούδα, καί δέν θά βρεθοῦν»⁷. Ποιὸς εἶναι ὅπως ἐγώ; Καί ποιὸς θά μὲ ἀντικρύσει καί θ' ἀντισταθεῖ;»⁸. Βλέπεις ἓνα Θεό πού διακηρύσσεται ἀγαθός, πού ἀπονέμει στὸν καθένα ὅ,τι τοῦ ἀξίζει, καί πού συγχωρεῖ τίς ἁμαρτίες. Βλέπομε καί τὸν Ἰωάννη στὴ μεγαλύτερη ἐπιστολή του νὰ διδάσκει τίς διαφορὲς τῶν ἁμαρτιῶν μὲ αὐτὰ τὰ λόγια· «Ἄν κάποιος δεῖ τὸν ἀδελφὸ του νὰ κάνει κάποια ἁμαρτία ὄχι ἀπὸ ἐκεῖνες πού ὀδηγοῦν στὸ θάνατο, θά παρακαλέσει τὸν Θεὸ καί αὐτὸς θά τοῦ δώσει ζωή. Αὐτὰ» τὰ εἶπε «γιὰ ὅσους ἁμαρτάνουν ὄχι πρὸς θάνατο. Γιατὶ ὑπάρχει ἁμαρτία πού ὀδηγεῖ στὸ θάνατο. Δέν λέγω νὰ παρακαλέσει κανένας γι' αὐτήν. Κάθε ἀδικη πράξη εἶναι ἁμαρτία· καί ὑπάρχει ἁμαρτία πού δέν ὀδηγεῖ στὸ θάνατο»⁹.

Ἄλλὰ κι ὁ Δαβίδ καί πρὶν ἀπὸ τὸν Δαβίδ ὁ Μωϋσῆς δηλώνουν τὴ γνώση τῶν τριῶν δογμάτων μὲ αὐτὰ· «Εἶναι μακάριος ὁ ἄνθρωπος πού δέν πορεύθηκε στὴ σύναξη τῶν ἀσεβῶν»¹⁰. ὅπως τὰ ψάρια δηλαδή πού πορεύονται στὰ σκότη τοῦ βυθοῦ· γιατί ὅσοι δέν ἔχουν ἐλπίδα, πού ὁ Μωϋσῆς ἀπαγορεύει νὰ ὑπάρχει ἐπαφή μαζί τους, βόσκουν κάτω ἀπὸ τὴ θάλασσα. «Οὔτε σταμάτησε στὸ δρόμο τῶν ἁμαρτωλῶν»¹⁰, ὅπως ἁμαρτάνουν ἐκεῖνοι πού νομίζουν ὅτι φοβοῦνται τὸν Κύριο, ὅπως ὁ χοῖρος· γιατί ὅταν πεινᾷ, κραυγάζει, ἐνῶ ὅταν χορτάσει δέν γνωρίζει τὸν κύριό του. «Οὔτε κάθισε στὸ κάθισμα φθοροποιῶν ἀνθρώπων»¹⁰, ὅπως τὰ πουλιὰ πού εἶναι ἔτοιμα γιὰ ἀρπαγή. Παρήγγειλε ὁ Μωϋσῆς νὰ μὴ τρώγουν χοῖρο, οὔτε ἀετό, οὔτε γεράκι, οὔτε κόρακα, οὔτε ὅποιοδήποτε ψάρι πού δέν ἔχει λέπια¹¹.

Αὐτὰ βέβαια λέγει ὁ Βαρνάβας. Ἐγὼ ἄκουσα ἓνα σοφὸ σ' αὐτὰ ἄνδρα, ὅτι λέγοντας «βουλή ἀσεβῶν» ἐννοεῖ τὰ ἔθνη, «δρόμο ἁμαρτωλῶν» τὴν Ἰουδαϊκὴ ἀντίληψη, καί «κάθισμα (καθέδρα) φθοροποιῶν (λοιμῶν)

9. Α' Ἰω. 5, 16-17. 10. Ψαλμ. 1, 1.

11. Λευϊτ. 11. Δευτ. 19.

βάνοντος. Ἐτερος δὲ κυριώτερον ἔλεγεν, τὸν μὲν πρῶτον μακαρισμὸν
 τετάχθαι ἐπὶ τῶν μὴ κατακολουθησάντων ταῖς γνώμας ταῖς πονηραῖς.
 ταῖς ἀποστατησάσαις τοῦ Θεοῦ, τὸν δεύτερον δὲ ἐπὶ τῶν τῇ εὐρυχώρῳ
 καὶ πλατεΐᾳ ὁδοῦ οὐκ ἐμμενόντων, ἢ τῶν ἐν νόμῳ τραφέντων, ἢ καὶ τῶν
 5 ἔθνῶν μετανενοηκότων. «Καθέδρα δὲ λοιμῶν» καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ
 δικαστήρια εἶη ἄν, ὅπερ καὶ μᾶλλον ἢ ἐξακολούθησις ταῖς πονηραῖς
 καὶ ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσίαις καὶ ἢ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κοινωνία.
 «Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ», ὁ Πέτρος ἐν τῷ «Κηρύ-
 γματι» νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προσεῖπεν. Δοκεῖ δὲ καὶ ἄλλως.
 10 τριῶν ἀποδοχῆν ἁμαρτίας τρόπων διδάσκειν ὁ νομοθέτης τῶν μὲν ἐν
 λόγῳ διὰ τῶν ἰχθύων τῶν ἀναύδων· ἔστι γὰρ τῷ ὄντι «οὐ σιγῆ λόγου
 διαφέρει· ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας»· τῶν δὲ ἐν ἔργῳ διὰ τῶν ἀρ-
 πακτικῶν καὶ σαρκοδόρων ὀρνέων· χοῖρος βορβόρῳ ἤδεται καὶ κόπρω·
 καὶ χρῆ μὴδὲ «τὴν συνείδησιν ἔχειν μεμολυσμένην». Εἰκότως οὖν
 15 φησὶν ὁ προφήτης «Οὐχ οὕτως», φησὶν, «οἱ ἀσεβεῖς, ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χνοῦς,
 ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσο-
 νται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει», οἱ ἤδη κατακεκρυμένοι· ἐπεὶ «ὁ μὴ πιστεύων
 ἤδη κέκριται· οὐδὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλήν δικαίων»· οἱ ἤδη κατεγνω-
 σμένοι, εἰς τὸ μὴ ἐνωθῆναι τοῖς ἀπταιστώσ βεβιωκόσιν· «ὅτι γινώσκει
 20 Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολεῖται». Πάλιν ὁ Κύριος
 δείκνυσιν ἄντικρυς ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ παραπτώματα καὶ τὰ πλημμελήμα-
 τα, τρόπους θεραπείας καταλλήλους τοῖς πάθεσιν ὑποτιθέμενος, πρὸς
 τῶν ποιμένων ἐπανορθοῦσθαι βουλόμενος ἡμᾶς διὰ Ἰεζεκιήλ, αἰτιώμε-
 νος αὐτῶν, οἶμαι, τινᾶς, ἐφ' οἷς οὐκ ἐτήρησαν τὰς ἐντολάς «Τὸ ἡσθε-
 25 νηκὸς οὐκ ἐνισχύσατε», καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως, «Καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐπιζητῶν, οὐ-
 δὲ ἀποστρέφων». «Μεγάλη γὰρ χαρὰ παρὰ τῷ Πατρὶ ἑνὸς ἁμαρτωλοῦ
 σωθέντος», ὁ Κύριός φησι. Ταύτῃ πλέον ἐπαινετὸς ὁ Ἀβραάμ, ὅτι ἐπο-
 ρεύθη καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἐντεῦθεν ἀρυσάμενός τις
 τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, τὸ «Ἔπου Θεῶν», ἀπεφθέγγετο. «Οἱ δὲ εὐσε-
 30 θεῖς», φησὶν Ἡσαΐας, «συνετὰ ἐβουλεύσαντο». Βουλὴ δὲ ἐστὶ ζήτησις

ἀνθρώπων» θεωρεῖ τις αἰρέσεις. Ἐνας ἄλλος ἔλεγε ἀκριβέστερα, ὅτι ὁ πρῶτος μακαρισμός εἰπώθηκε γιὰ ἐκείνους πού δὲν ἀκολούθησαν τίς πονηρὲς γνῶμες πού ἀποστάτησαν ἀπὸ τὸ Θεό· ὁ δεύτερος γιὰ ἐκείνους πού δὲν παρέμειναν στὸν εὐρύχωρο καὶ πλατὺ δρόμο ἢ γιὰ ἐκείνους πού ἀνατράφηκαν μὲ τὸ νόμο, ἢ καὶ γιὰ τὰ ἔθνη πού δὲν μετενόησαν. «Κάθισμα φθοροποιῶν (καθέδρα λοιμῶν)» εἶναι καὶ τὰ θέατρα καὶ τὰ δικαστήρια, ὅπου ἀκολουθοῦνται οἱ φαῦλες καὶ φθοροποιὲς ἐξουσίες καὶ γίνεται συμμετοχὴ στὰ ἔργα τους. Ἄλλ' ὅμως «Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου βρῖσκεται μέσα στὸ νόμο του»¹². Ὁ Πέτρος στὸ *Κήρυγμα* ὀνόμασε τὸν Κύριο Νόμο καὶ Λόγο. Νομίζω ὅμως ὅτι καὶ ἀλλιῶς διδάσκει ὁ νομοθέτης τὴν πραγματοποίηση τῆς ἁμαρτίας μὲ τρεῖς τρόπους. Ἐκεῖνοι πού ἁμαρτάνουν μὲ τὸ λόγο μοιάζουν μὲ τὰ ἀμίλητα ψάρια· γιὰ τὴν ὑπάρχει πράγματι σιγὴ πού διαφέρει ἀπὸ τὸ λόγο. Ὑπάρχει καὶ ἀκίνδυνο βραβεῖο τῆς σιγῆς. Ἐκεῖνοι πού ἁμαρτάνουν μὲ τὰ ἔργα μοιάζουν μὲ τὰ ἀρπακτικὰ σαρκοδόρα ἀγριοπούλια. Ὁ χοῖρος εὐχαριστεῖται μὲ τὸ βούρκο καὶ τὴν κοπριά. Καὶ πρέπει νὰ μὴν ἔχουν οὔτε τὴ συνείδησή τους μολυσμένη¹³. Εὐλόγα λοιπὸν λέγει ὁ προφήτης· «Δὲν εἶναι ἔτσι οἱ ἀσεβεῖς, ἀλλὰ εἶναι σὰν τὴ σκόνη πού σηκώνει ὁ ἄνεμος ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Γι' αὐτὸ δὲν θ' ἀναστηθοῦν οἱ ἀσεβεῖς στὴν κρίση»¹⁴, αὐτοὶ πού ἔχουν ἤδη καταδικαστεῖ. Γιὰ τὸ «ἐκεῖνος πού δὲν πιστεύει ἤδη ἔχει κριθεῖ»¹⁵. «οὔτε οἱ ἁμαρτωλοὶ στὴ σύναξη τῶν δικαίων»¹⁶. Αὐτοὶ πού ἔχουν ἤδη καταδικαστεῖ νὰ μὴν ἔνωθοῦν μ' αὐτοὺς πού ἔζησαν χωρὶς σφάλματα. «Γιὰ τὸν Κύριον γνωρίζει τὴν ὁδὸ τῶν δικαίων καὶ ἡ ὁδὸς τῶν ἀσεβῶν θὰ ἐξαφανιστεῖ»¹⁶. Πάλι ὁ Κύριος δείχνει καθαρὰ ὅτι εἶναι στὴν ἐξουσία μας τὰ παραπτώματα καὶ τὰ πλημелήματα μας, προτείνοντας τρόπους θεραπείας κατάλληλους γιὰ τὰ πάθη, θέλοντας νὰ διορθωνόμαστε ἀπὸ τοὺς ποιμένες μας ὅπως μᾶς λέγει μέσω τοῦ Ἰεζεκιήλ, κατηγορώντας, νομίζω, μερικοὺς ἀπὸ αὐτοὺς ἐπειδὴ δὲν τήρησαν τίς ἐντολές· «Δὲν ἐνισχύσατε ἐκεῖνο πού ἦταν ἀσθενικὸ» καὶ τὰ ἐξῆς ὡς τό, «Καὶ δὲν ὑπάρχει ἐκεῖνος πού θὰ τὸν ἀναζητήσῃ καὶ θὰ τὸν ἐπαναφέρει»¹⁷. «Γιὰ τὸ γίνεται μεγάλη χαρὰ κοντὰ στὸν Πατέρα ὅταν σωθεῖ ἓνας ἁμαρτωλός»¹⁸, λέγει ὁ Κύριος. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη εἶναι πιὸ ἀξιέπαινος ὁ Ἀβραάμ, ἐπειδὴ πορεύθηκε ὅπως τοῦ παρήγγειλε ὁ Κύριος. Ἀπὸ ἐδῶ ἀντλώντας κάποιος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας σοφοὺς εἶπε τὸ «ν' ἀκολουθεῖς τὸν Θεό». «Οἱ εὐσεβεῖς», λέγει ὁ Ἡσαΐας, «σκέφθηκαν συ-

14. Ψαλμ. 1, 5, 4.

17. Ἰεζ. 34, 4. 6.

15. Ἰω. 3, 18.

18. Λουκᾶ 15, 10.

16. Ψαλμ. 1, 5-6.

19. Ἡσ. 32, 8.

περὶ τοῦ πῶς ἂν ἐν τοῖς παροῦσι πράγμασιν ὀρθῶς διεξάγοιμεν, εὐδου-
λία δὲ φρόνησις πρὸς τὰ βουλευόμενα.

Τί δέ; οὐχὶ καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν ἐπὶ τῷ Κάϊν συγγνώμην ἀκολού-
θως οὐ πολλῶ ὕστερον τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ εἰσάγει δηλῶν, ὅτι
5 συγγνώμην μετάνοια πέφυκε γεννᾶν; Ἡ συγγνώμη δὲ οὐ κατὰ ἄφεισιν,
ἀλλὰ κατὰ ἴασιν συνίσταται. Τὸ δ' αὐτὸ γίνεται καὶ τῇ κατὰ τὸν Ἀα-
ρῶν τοῦ λαοῦ μοσχοποιίᾳ. Ἐντεῦθεν τις τῶν παρ' Ἑλλησι σοφῶν,
«Συγγνώμη τιμωρίας κρεῖσσον» ἀποφθέγγετο ὡσπερ ἀμέλει καὶ τό,
“Ἐγγύα, παρὰ δ' ἄτα”, ἀπὸ τῆς Σολομῶντος φωνῆς λεγούσης, «Υἱέ,
10 ἐὰν ἐγγυήσῃ σὸν φίλον, παραδώσεις σὴν χεῖρα ἐχθρῶ· παγίς γὰρ ἀνδρὶ
ἰσχυρὰ τὰ ἴδια χεῖλη, καὶ ἀλίσκεται ρήμασιν ἰδίου στόματος». Μυστι-
κώτερον δὲ ἤδη τὸ “Γινῶθι σαυτὸν” ἐκεῖθεν εἴληπται. “Εἶδες τὸν ἀδελ-
φόν σου, εἶδες τὸν Θεόν σου”. Ταύτη που «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν
Θεόν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν»· ἐν ταύταις
15 λέγει «ταῖς ἐντολαῖς ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας κρεμαῖσθαί τε
καὶ ἐξηρητῆσθαι». Συνάδει τούτοις κάκεινα· «Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἵνα
ἡ χαρὰ ἢ ἐμὴ πληρωθῇ· αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἢ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπᾶτε
ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς». Ἐλεήμων γὰρ καὶ οἰκτίρμων ὁ
Κύριος, καὶ Χριστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι». Σαφέστερον δὲ τό, “Γινῶθι
20 σαυτόν” παρεγγυῶν ὁ Μωϋσῆς, λέγει πολλάκις· «Πρόσεχε σεαυτῶ». Ἐλεημοσύναις οὖν καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι, τῷ δὲ φό-
βῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. «Φόβος δὲ Κυρίου παιδεία καὶ
σοφία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

25 **Πῶς δεῖ ὑπολαμβάνειν ρήσεις τῆς ἀγίας Γραφῆς
ἀποδιδούσας τῷ Θεῷ ἀνθρωπίνας ιδιότητας.**

Ἐνταῦθα πάλιν ἐπιφύονται οἱ κατήγοροι, χαρὰν καὶ λύπην πάθη
ψυχῆς λέγοντες τὴν μὲν γὰρ χαρὰν εὐλογον ἔπαρσιν ἀπιδιδόασιν, καὶ
τὸ ἀγάλλεσθαι χαίρειν ἐπὶ καλοῖς, τὸ δὲ ἔλεος λύπην ἐπὶ ἀναξίως κα-
30 κοπαθοῦντι, τροπᾶς δὲ εἶναι ψυχῆς καὶ πάθη τὰ τοιαῦτα. Ἡμεῖς δέ, ὡς

20. Παρμ. 6, 1-2.

21. Γεν. 33, 10.

22. Λουκᾶ 10, 27. Ματθ. 23, 37.39.40. Μάρκ. 12, 30.

νετά»¹⁹. Βουλή είναι ἡ ἀναζήτηση τοῦ πῶς θὰ περάσομε ὀρθὰ μέσα στὰ παρόντα πράγματα, ἐνῶ εὐβουλία ἡ φρόνηση στὶς σκέψεις.

Τί ὅμως; Μήπως καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴ συνῶμη πού δόθηκε στὸν Κάιν, στή συνέχεια ὄχι πολὺ ἀργότερα δὲν παρουσιάζει τὸν μετανοιωμένο Ἐνώχ, δηλώνοντας ὅτι ἡ μετάνοια ἀπὸ τὴ φύση τῆς γεννᾶ τὴ συνῶμη; Ἡ συγγνώμη βέβαια δὲν εἶναι ἄφεση ἀλλὰ θεραπεία. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ μόσχου μπροστὰ στὸν Ἄαρών. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονός κάποιος σοφὸς Ἕλληνας εἶπε τὸ ἀπόφθεγμα: «Ἡ συγγνώμη εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὴν τιμωρία». Ὅπως βέβαια καὶ τὸ «Γίνε ἐγγυητὴς καὶ ἡ ζημιὰ εἶναι κοντά», ἀπ' αὐτὸ πού εἶπε ὁ Σολομών: «Παδί μου, ἂν γίνεις ἐγγυητὴς στὸ φίλο σου, θὰ παραδοθεῖς στὸν ἐχθρό σου· γιατί παγίδα ἰσχυρὴ γιὰ τὸν ἄνδρα εἶναι τὰ χεῖλη του καὶ συλλαμβάνεται μὲ τὰ λόγια τοῦ ἴδιου τοῦ στόματός του»²⁰. Πολὺ πιὸ μυστικὸ τὸ «Γνώρισε τὸν ἑαυτὸ σου», πού ἔχει ληφθεῖ ἀπὸ τό, «Εἶδες τὸν ἀδελφὸ σου, εἶδες τὸν Θεὸ σου»²¹. Τὸ ἴδιο νόημα ἔχει καὶ αὐτό. «Ν' ἀγαπήσεις τὸν Κύριο τὸν Θεὸ σου μὲ ὅλη τὴν καρδιά σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτὸ σου· ἀπὸ αὐτές», λέγει, «τίς ἐντολές ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες ἔχουν ἐξαρτηθεῖ καὶ κρέμονται»²². Συμφωνοῦν μὲ αὐτὰ καὶ τὰ ἐξῆς: «Σᾶς τὰ εἶπα αὐτὰ, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ χαρὰ μου· κι αὐτὴ εἶναι ἡ ἐντολή μου, ν' ἀγαπᾶτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ὅπως ἐγὼ ἀγάπησα ἐσᾶς»²³. Γιατί λέγει: «Ὁ Κύριος εἶναι ἔλεήμων καὶ εὐσπλαχνικὸς καὶ Κύριος Χριστὸς γιὰ ὅλους»²⁴. Ἀκόμα σαφέστερα παραγγέλλοντας ὁ Μωϋσῆς τὸ, «Γνώρισε τὸν ἑαυτὸ σου», λέγει συχνά: «Πρόσεχε τὸν ἑαυτὸ σου»²⁵. Μὲ ἐλεημοσύνες καὶ πίστη καθαρῶνται οἱ ἁμαρτίες καὶ μὲ τὸ φόβο τοῦ Κυρίου παρεκκλίνει ὁ καθένας ἀπὸ τὸ κακό. Γιατί «ὁ φόβος τοῦ Κυρίου εἶναι παιδεία καὶ σοφία»²⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'.

Πῶς μπορούμε νὰ ἐξηγήσομε χωρὶα τῆς ἀγίας Γραφῆς πού ἀποδίδουν στὸν Θεὸ ἀνθρώπινα συναισθήματα.

Ἐδῶ πάλι ἐπιτίθενται οἱ κατήγοροι λέγοντας ὅτι ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη εἶναι πάθη τῆς ψυχῆς. Τὴ χαρὰ τὴν ὀρίζουν ὡς εὐλογία ἔξαρση, τὴν ἀγαλλίαση χαρὰ γιὰ τὰ καλά, καὶ τὸ ἔλεος λύπη γιὰ κάποιον πού ἀναξιοπαθεῖ, κι ὅτι αὐτὰ εἶναι μεταβολές καὶ πάθη τῆς ψυχῆς. Ἐμεῖς ὅμως, ὅπως φαί-

23. Ἰω. 15, 11-12.

24. Ψαλμ. 102, 8. 110, 4.

25. Γεν. 24, 6. Ἐξ. 10, 28. 34, 12. Δευτ. 4, 9.

26. Σοφ. Σειράχ 1, 27.

ἔοικεν, οὐ πανόμεθα τὰ τοιαῦτα σαρκικῶς νοοῦντες τὰς Γραφάς, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων παθῶν ἀναγόμενοι, τὸ βούλημα τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ ὁμοίως τοῖς ἡμεδαποῖς κινήμασιν ἐπεκδεχόμενοι. Ὡς δ' ἡμεῖς ἀκοῦσαι δυνατοί, οὕτως ἔχει ἐπὶ τοῦ παντοκράτορος ὑπολαμβάνοντες, ἀθέως 5 πλανώμεθα. Οὐ γὰρ ὡς ἔχει τὸ Θεῖον, οὕτως οἷόν τε ἦν λέγεσθαι, ἀλλ' ὡς οἷόν τε ἦν ἐπαῖναι ἡμᾶς σαρκὶ πεπεδημένους, οὕτως ἡμῖν ἐλάλησαν οἱ προφήται, συμπεριφερομένου σωτηρίως τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείᾳ τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ τοίνυν βούλημά ἐστι τοῦ Θεοῦ σώζεσθαι τὸν ταῖς ἐντολαῖς πειθήνιον, τὸν τε ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων μετανοοῦντα, χαίρο- 10 μεν δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν τὸ χαρτὸν ἡμῶν ἐξιδιοποιήσατο ὁ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσας Κύριος καθάπερ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φιλανθρώπως λέγων· «Ἐπίνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν· ὁ γὰρ ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων πεποιήκατε, ἐμοὶ πεποιήκατε». Ὡσπερ οὖν τρέφεται μὴ τρεφόμενος διὰ τὸ τετράφθαι 15 ὄνπερ βούλεται, οὕτως ἐχάρη μὴ τραπεῖς, διὰ τὸ ἐν χαρᾷ γεγονέναι τὸν μετανενοηκότα ὡς ἐβούλετο.

Ἐπεὶ δὲ πλουσίως ἐλεεῖ ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, τὰς τε ἐντολάς διδούς, διὰ νόμου καὶ διὰ προφητῶν, καὶ προσεχέστερον ἤδη διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ παρουσίας, σώζων καὶ ἐλεῶν, ὡς εἴρηται, τοὺς ἠλεημένους, κυρίως τε 20 ἐλεεῖ ὁ κρείττων τὸν ἐλάσσων· καὶ κρείττων μὲν ἄνθρωπος ἀνθρώπου οὐκ ἂν εἴη, καθὸ ἄνθρωπος πέφυκεν· κρείττων δὲ ὁ Θεὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ πάντα· εἰ τοίνυν ὁ κρείττων τὸν ἥσσων ἐλεεῖ, μόνος ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐλεήσει· κοινωνικὸς μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπὸ δικαιοσύνης γίνεται, καὶ μεταδίδωσιν ὢν ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τε φυσικὴν εὐνοίαν καὶ 25 σχέσιν, διὰ τε τὰς ἐντολάς αἷς πείθεται. Ὁ Θεὸς δὲ οὐδεμίαν ἔχει πρὸς ἡμᾶς φυσικὴν σχέσιν, ὡς οἱ τῶν αἰρέσεων κτίσται θέλουσιν, οὐτ' εἰ ἐκ μὴ ὄντων ποιοίη, οὐτ' εἰ ἐξ ὕλης δημιουργοίη· ἐπεὶ τὸ μὲν οὐθ' ὄλως ὄν, ἢ δὲ κατὰ πάντα ἕτερα τυγχάνει τοῦ Θεοῦ· εἰ μὴ τις μέρος αὐτοῦ καὶ ὁμοουσίους ἡμᾶς τῷ Θεῷ τολμήσει λέγειν· καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἀνέξεταιί 30 τις ἐπαῖων τούτου Θεὸν ἐγνωκώς, ἀπιδῶν εἰς τὸν βίον τὸν ἡμέτερον, ἐν ὅσοις φυρόμεθα κακοῖς. Εἴη γὰρ ἂν οὕτως, ὁ μὴδ' εἰπεῖν θέμις, μερικῶς

νεται, δὲν παύομε ν' ἀντιλαμβανόμεσθε σ' αὐτὰ σαρκικὰ τὶς Γραφές καὶ ξεκινώντας ἀπὸ τὰ δικά μας πάθη, νὰ ἐκλαβάνομε τὸ θέλημα τοῦ ἀπαθoῦς Θεοῦ ὁμοίᾳ μὲ τὰ δικά μας συναισθήματα. Ἐν τῷ ὄντι, ὅπως καὶ ἡμεῖς ἔχομε τὴν δυνατότητα ν' ἀκοῦμε, ὑποθέτομε ὅτι ἔτσι γίνεται καὶ στὸν παντοκράτορα, τότε πέφτομε σὲ ἄθετη πλάνη. Γιατὶ δὲν ἦταν δυνατό ὅπως εἶναι τὸ Θεῖο, ἔτσι νὰ λέγεται, ἀλλὰ ὅπως ἦταν δυνατό νὰ καταλάβομε ἡμεῖς δεμένοι μέσα στὴ σάρκα, ἔτσι μᾶς μίλησαν οἱ προφῆτες, συμπεριφερόμενος ὁ Κύριος σωτήρια γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ἀσθένεια. Ἐπειδὴ λοιπὸν θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ σώζεται ὁποῖος εἶναι ὑπάκουος σὲ τὶς ἐντολές του καὶ ὁποῖος μετανοεῖ ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες του, καὶ ἡμεῖς χαιρόμαστε γιὰ τὴν σωτηρία μας, ἰδιοποιήθηκε τὴ δική μας χαρὰ ὁ Κύριος πού μίλησε μέσω τῶν προφητῶν, ὅπως ἀκριβῶς λέγει καὶ στὸ Εὐαγγέλιο μὲ συναισθήματα ἀνθρώπινα: «Πείνασα καὶ μοῦ δώσατε νὰ φάγω, δίψασα καὶ μοῦ δώσατε νὰ πιῶ. Ἐκεῖνο πού κάνατε σ' ἕνα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσήμαντους, τὸ ἔχετε κάνει σ' ἐμένα»¹. Ὅπως λοιπὸν τρέφεται ἐνῶ δὲν τρέφεται ἔπειδὴ τρέφεται ἐκεῖνος πού αὐτὸς θέλει, ἔτσι χάρηκε χωρὶς νὰ μεταβληθεῖ, ἔπειδὴ ἐνῶσε χαρὰ αὐτὸς πού μετανόησε ὅπως ἐκεῖνος ἤθελε.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔλεει πλούσια, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς καὶ ἔχει δώσει τὶς ἐντολές του μὲ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες καὶ πολὺ πιὸ πρόσφατα τῶρα μὲ τὴν παρουσία τοῦ Υἱοῦ του, σώζοντας καὶ ἐλεώντας, ὅπως εἶπαμε, ἐκείνους πού ἔχουν ἐλεηθεῖ, καὶ ἔπειδὴ κυρίως ἔλεει ὁ ἀνώτερος τὸν κατώτερο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνας ἄνθρωπος ἀνώτερος ἀπὸ ἄλλον ἄνθρωπο, καθόσον εἶναι ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ φύση του, ἐνῶ ὁ Θεὸς εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο σὲ ὅλα, ἂν λοιπὸν ὁ ἀνώτερος ἔλεει τὸν κατώτερο, ὁ μόνος πού θὰ μᾶς ἐλεήσει εἶναι ὁ Θεός. Γιατὶ ἡ δικαιοσύνη κάνει τὸν ἄνθρωπο κοινωνικὸ καὶ μεταδίδει ἀπὸ αὐτὰ πού ἔλαβε ἀπὸ τὸν Θεό, λόγω κάποιας φυσικῆς ἀγάπης καὶ σχέσης μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἐξαιτίας τῶν ἐντολῶν πού ἐφαρμόζει. Ὁ Θεὸς ὅμως δὲν ἔχει καμμιά φυσικὴ σχέση μ' ἐμᾶς, ὅπως θέλουν οἱ κατασκευαστὲς τῶν αἰρέσεων, οὔτε ἂν μᾶς δημιουργεῖ ἀπὸ τὸ μηδέν, οὔτε ἂν μᾶς πλάθει ἀπὸ τὴν ὕλη, ἔπειδὴ τὸ μηδέν δὲν εἶναι καθόλου ὄν, ἐνῶ ἡ ὕλη εἶναι τελείως διάφορη ἀπὸ τὸν Θεό, ἂν βέβαια δὲν τολμήσει καὶ ὅλας κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι εἴμαστε μέρος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁμοῦσοι μαζί του. Καὶ δὲν ξέρω πῶς θὰ ἀνεχθεῖ κάποιος, πού γνωρίζει τὸν Θεό, νὰ ἀκούει αὐτὸ τὸ πράγμα, προσέχοντας τὴ δική μας ζωὴ, πού εἶναι ἀναμιγμένη μὲ τόσα δεινά: θὰ φαινόταν δηλαδὴ ἔτσι, πράγμα

1. Ματθ. 25, 35. 40.

ἁμαρτάνων ὁ Θεός, εἴ γε τὰ μέρη τοῦ ὄλου μέρη καὶ συμπληρωτικά τοῦ ὄλου· εἰ δὲ μὴ συμπληρωτικά, οὐδὲ μέρη εἶη ἄν.

Ἄλλὰ γὰρ φύσει πλούσιος ὢν ὁ Θεός ἐν ἐλέῳ, διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα κήδεται ἡμῶν, μήτε μορίων ὄντων αὐτοῦ, μήτε φύσει τέκνων.
 5 Καὶ δὴ ἡ μέγιστη τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος ἔνδειξις αὕτη τυγχάνει· ὅτι οὕτως ἐχόντων ἡμῶν πρὸς αὐτόν, καὶ φύσει ἀπηλλοτριωμένων παντελῶς, ὅμως κήδεται. Φυσικὴ μὲν γὰρ ἡ πρὸς τὰ τέκνα φιλοστοργία τοῖς ζώοις, ἣ τε ἐκ συνηθείας τοῖς ὁμογνώμοσι φιλία, Θεοῦ δὲ ὁ ἔλεος εἰς ἡμᾶς πλουσίως, τοὺς κατὰ μηδὲν αὐτῷ προσήκοντας, ἣ οὐσία ἡμῶν
 10 λέγω, ἣ φύσει, ἣ δυνάμει τῆ οἰκεία τῆς οὐσίας ἡμῶν· μόνῳ δὲ τῷ ἔργον εἶναι τοῦ θελήματος αὐτοῦ· καὶ δὴ τὸν ἐκόντα μετὰ ἀσκήσεως καὶ διδασκαλίας τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἐπανηρημένον εἰς νίοθεσίαν καλεῖ, τὴν μεγίστην πασῶν προκοπῆν. «Παρανομίαι δὲ ἄνδρα ἀγορεύουσι, σειραῖς δὲ τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται», καὶ ἔστιν ὁ
 15 Θεός ἀναίτιος καὶ τῷ ὄντι «μακάριος ἀνὴρ, ὃς καταπτήσσει πάντα δι' εὐλάβειαν».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς γνώσεως.

Ὡς οὖν ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητικὴ ἐστὶν ἕξις, ἀφ' ἧς τὸ ἐπίστασθαι
 20 συμβαίνει, γίνεται δὲ ἡ κατάληψις αὐτῆ ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου, οὕτω καὶ ἡ ἄγνοια φαντασία ἐστὶν εἴκουσα, μεταπτωτικὴ ὑπὸ λόγου, τὸ δὲ μεταπίπτον, ὡς καὶ τὸ συνασκούμενον, ἐκ λόγου ἐφ' ἡμῖν. Παράκειται δὲ τῆ ἐπιστήμῃ ἡ τ' ἐμπειρία καὶ ἡ εἶδησις, σύνεσις τε καὶ νόησις, καὶ γνῶσις. Καὶ ἡ μὲν εἶδησις ἐπιστήμη τῶν καθ' ὄλου κατ' εἶδος εἶη ἄν, ἡ
 25 δὲ ἐμπειρία ἐπιστήμη περιληπτικὴ· ὥστε καὶ οἷόν ἐστιν ἕκαστον πολυπραγμονεῖν· νόησις δὲ ἐπιστήμη νοητοῦ, καὶ σύνεσις ἐπιστήμη συμβλητοῦ, ἣ σύμβλησις ἀμετάπτωτος, ἣ συμβλητικὴ δύναμις, ὢν φρόνησις ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνὸς καὶ ἐκάστου, καὶ πάντων τῶν εἰς ἓνα λόγον· γνῶσις δὲ ἐπιστήμη τοῦ ὄντος αὐτοῦ, ἣ ἐπιστήμη σύμφωνος τοῖς

πού οὔτε νὰ τὸ ποῦμε εἶναι θεμιτό, ὅτι ὁ Θεὸς ἀμαρτάνει μερικῶς, ἐφόσον τὰ μέρη ἐνὸς ὅλου συμπληρώνουν τὸ ὅλο· γιατί, ἂν δὲν τὸ συμπληρώνουν, τότε δὲν εἶναι οὔτε μέρη.

Ἄλλὰ ὁ Θεὸς πλούσιος ἀπὸ τὴ φύση του σὲ ἔλεος, ἕξαιτίας τῆς ἀγαθότητάς του μᾶς φροντίζει, ἐνῶ δὲν εἴμαστε οὔτε μόρια του οὔτε ἐκ φύσεως παιδιά του. Καὶ ἡ μέγιστη βέβαια ἐνδειξη τῆς ἀγαθότητάς του εἶναι αὐτὴ· ὅτι δηλαδή, ἐνῶ ἔχομε αὐτὴ τὴ σχέση μ' αὐτὸν καὶ εἴμαστε ἐντελῶς ἀποξενωμένοι ἀπὸ αὐτὸν, ὅμως μᾶς φροντίζει. Στὰ ζῶα βέβαια εἶναι φυσικὴ ἡ φιλοστοργία πρὸς τὰ παιδιά τους καὶ ἡ φιλία στοὺς ὁμοϊδιάτες ἕξαιτίας τῆς συνήθειας, τοῦ Θεοῦ ὅμως τὸ ἔλεος δίνεται πλούσια σ' ἐμᾶς, πού δὲν ἔχομε καμμιά σχέση μαζί του ἢ κατὰ τὴν οὐσία ἢ κατὰ τὴ φύση ἢ τὴ δύναμη, πού εἶναι οἰκεία στὴν οὐσία μας, ἀλλὰ μόνο κατὰ τὸ ὅτι αὐτὸ εἶναι ἔργο τοῦ θελήματός του. Αὐτὸν λοιπόν, πού θέλοντας μὲ ἀσκησι καὶ διδαχὴ ἔχει δεχθεῖ τὴ γνώση τῆς ἀλήθειας, τὸν καλεῖ σὲ υἱοθεσία, πού εἶναι ἡ μεγαλύτερη προκοπὴ ἀπὸ ὅλες. «Οἱ παρανομίες συλλαμβάνουν τὸν ἄνδρα, καὶ μὲ τὶς ἀλυσίδες τῶν ἀμαρτιῶν του σφίγγεται ὁ καθένας², καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἀνεύθυνος. Καὶ εἶναι πραγματικὰ «Μακάριος ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι συνεσταλμένος μπροστὰ σὲ ὅλα ἀπὸ εὐλάβεια»³.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ'.

Τὰ διάφορα εἶδη τῆς γνώσης.

“Ὅπως λοιπόν ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἱκανότητα πού δίνει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γνώσης (τοῦ ἐπίστασθαι), καὶ ἡ γνώση αὐτὴ εἶναι ἀδιάσειστη ἀπὸ τὸ λόγο, ἔτσι καὶ ἡ ἄγνοια εἶναι φαντασία ὑποχωρητικὴ, πού μπορεῖ νὰ ἀνατραπεῖ ἀπὸ τὸ λόγο· κι αὐτὸ πού ἀνατρέπεται, ὅπως κι αὐτὸ πού ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸ λόγο, εἶναι στὴν ἐξουσία μας. Συνδεδεμένη μὲ τὴν ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἐμπειρία καὶ ἡ εἶδηση, ἡ σύνεση καὶ ἡ νόηση, καθὼς καὶ ἡ γνώση. Καὶ ἡ εἶδηση βέβαια εἶναι ἐπιστήμη τῶν καθόλου κατὰ εἶδος, ἐνῶ ἡ ἐμπειρία εἶναι ἐπιστήμη περιληπτικὴ, καὶ ἕξαιτίας αὐτοῦ εἶναι δυνατὸ καθένας νὰ πολυεξετάζει. Νόηση εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ νοητοῦ, ἐνῶ σύνεση ἡ ἐπιστήμη τοῦ συμβλητοῦ (ἐκείνου δηλαδή πού μπορεῖ νὰ συμβληθεῖ μ' ἓνα ἄλλο), ἡ σύμβληση καὶ συμβολὴ ἀδιάσειστη, ἡ δύναμη συμβλητικὴ ἐκείνων πού συλλαμβάνονται μὲ φρόνηση καὶ ἐπιστήμη, καὶ καθενὸς χωριστὰ καὶ ὅλων μαζί πού ἀνήκουν στὴν ἴδια κατηγορία. Γνώση εἶναι ἡ

3. Παροιμ. 28, 14.

γινομένοις ἀλήθειά τε ἐπιστήμη ἀληθοῦς ἢ δὲ ἕξις τῆς ἀληθείας ἐπι-
 στήμη ἀληθῶν. Ἡ δὲ ἐπιστήμη διὰ τοῦ λόγου συνίσταται, καὶ ἀμετά-
 πτωτός ἐστιν ἄλλω λόγῳ· ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ. Ἄ δὲ
 μὴ ποιούμεν, ἤτοι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι οὐ ποιούμεν, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλε-
 5 σθαι, ἢ δι' ἀμφοτέρα. Οὐχ ἰπτάμεθα μὲν οὖν, ἐπειδὴ οὔτε δυνάμεθα
 οὔτε βουλόμεθα· οὐ νηχόμεθα δέ, φέρει εἰπεῖν, ἄρτι, ἐπειδὴ δυνάμεθα
 μὲν, οὐ βουλόμεθα δέ· οὐκ ἐσμὲν δὲ ὡς ὁ Κύριος, ἐπειδὴ βουλόμεθα
 μὲν, οὐ δυνάμεθα δέ. «Οὐδεὶς γὰρ μαθητῆς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον· ἀρ-
 κετὸν δέ, εἰάν γενώμεθα ὡς ὁ διδάσκαλος», οὐ κατ' οὐσίαν· ἀδύνατον
 10 γὰρ ἴσον εἶναι πρὸς τὴν ὑπαρξίν τὸ θέσει τῷ φύσει· τὸ δὲ αἰδίους γεγο-
 νέναι, καὶ τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν ἐγνωκέναι, καὶ νιούς προσηγορεῦ-
 σθαι, καὶ τὸν πατέρα ἀπὸ τῶν οἰκείων καθορᾶν μόνον. Προηγεῖται τοί-
 νυν πάντων τὸ βούλεσθαι· αἱ γὰρ λογικαὶ δυνάμεις τοῦ βούλεσθαι διά-
 κονοὶ πεφύκασιν· «Θέλε», φησί, «καὶ δυνήσῃ»· τοῦ γνωστικοῦ δὲ καὶ ἡ
 15 βούλησις καὶ ἡ κρίσις καὶ ἡ ἄσκησις ἡ αὐτή. Εἰ γὰρ αἱ αὐταὶ προθέ-
 σεις, τὰ αὐτὰ καὶ τὰ δόγματα καὶ αἱ κρίσεις, ἵνα δὴ ὡσιν αὐτῷ καὶ οἱ
 λόγοι, καὶ ὁ θίος, καὶ ὁ τρόπος ἀκόλουθοι τῇ ἐνστάσει. «Καρδία δὲ
 εὐθεῖα ἐκζητεῖ γνώσεις, καὶ ἐκείνων ἐπαῖει. Ὁ Θεὸς δεδίδαχέ με σο-
 φίαν, καὶ γνῶσιν ἁγίων ἔγνωκα».

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

**Ὁ τοῦ Μωϋσέως Νόμος πηγὴ ἐστὶ ἐστὶ πάσης γνώσεως,
 καὶ παρ' αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες ἤντησαν τὰ αὐτῶν ἠθικά.**

Προφανεῖς μὲν οὖν καὶ πᾶσαι ἄλλαι ἀρεταί, αἱ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ
 ἀναγεγραμμέναι, ἀρχὴν Ἕλλησι παντός τοῦ ἠθικοῦ τόπου παρασχόμε-
 25 ναι· ἀνδρείαν λέγω, καὶ σωφροσύνην, καὶ φρόνησιν, καὶ δικαιοσύνην,
 καρτερίαν τε καὶ ὑπομονήν, καὶ τὴν σεμνότητα, καὶ ἐγκράτειαν, τὴν τε
 ἐπὶ τούτοις εὐσέβειαν. Ἄλλ' ἡ μὲν εὐσέβεια παντί που δήλη τὸ ἀνωτά-
 τω καὶ πρεσβύτατον αἴτιον σέβειν καὶ τιμᾶν διδάσκουσα, καὶ δικαιοσύ-
 νην δὲ αὐτὸς ὁ νόμος παρίστησι, παιδεύων τὴν τε φρόνησιν διὰ τῆς
 30 τῶν αἰσθητῶν εἰδώλων ἀποχῆς καὶ τῆς πρὸς τὴν ποιητὴν καὶ Πατέρα
 τῶν ὄλων προσκλίσεως, ἀφ' ἧς δόξης, οἷον πηγῆς, πᾶσα σύνεσις αὐξέ-

1. Ἴσως ἀπὸ σημείωση στὸ περιθώριο.

2. Ματθ. 10, 25. Λουκᾶ 6, 40.

ἐπιστήμη τοῦ ἴδιου τοῦ ὄντος ἢ ἡ ἐπιστήμη πού συμφωνεῖ μὲ ὅσα γίνονται, ἐνῶ ἀλήθεια εἶναι ἢ ἐπιστήμη τοῦ ἀληθινοῦ· ἢ ἔξη πάλι τῆς ἀλήθειας εἶναι ἢ ἐπιστήμη τῶν ἀληθῶν. Ἡ ἐπιστήμη λειτουργεῖ μὲ τὸ λόγο καὶ εἶναι ἀδιάσειστη ἀπὸ ἄλλο λόγο. (Ἐδῶ ἐξετάζει λεπτομερῶς τὴ γνώση)¹. Αὐτὰ πού δὲν κάνομε ἢ ἐπειδὴ δὲν μποροῦμε ἢ ἐπειδὴ δὲν θέλομε ἢ καὶ γιὰ τὰ δύο. Δὲν πετοῦμε δηλαδή ἐπειδὴ οὔτε μποροῦμε οὔτε θέλομε· δὲν κολυμπᾶμε τώρα, λόγου χάρη, ἐπειδὴ μποροῦμε βέβαια, ἀλλὰ δὲν θέλομε. Δὲν εἴμαστε ὅπως ὁ Κύριος, ἐπειδὴ θέλομε βέβαια, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε. Γιατὶ «Κανένας μαθητῆς δὲν εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸ δάσκαλό του· εἶναι ἀρκετό, ἂν γίνομε ὅπως ὁ δάσκαλός μας»², ὄχι βέβαια κατ' οὐσία. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ἴσο ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξὴ τὸ “θέσει” μὲ τὸ “φύσει”. Τὸ νὰ γίνομε ὅμως αἰώνιοι καὶ νὰ γνωρίσομε τὴ θεωρία τῶν ὄντων καὶ νὰ ὀνομασθοῦμε υἱοὶ καὶ νὰ βλέπομε τὸν Πατέρα ἀπὸ τὰ δικά μας αὐτὸ ἐξαρτᾶται μόνο ἀπὸ μᾶς. Προηγεῖται λοιπὸν ἀπὸ ὅλα τὸ νὰ θέλομε· γιατί οἱ λογικὲς δυνάμεις διανοκοῦν ἀπὸ τὴ φύση τους τὴ θέληση. «Νὰ θέλεις», λέγει, «καὶ θὰ μπορέσεις»³· στὸν γνωστικὸ ἢ θέληση καὶ ἡ κρίση καὶ ἡ ἄσκηση εἶναι τὸ ἴδιο. Ἄν εἶναι ἴδιες οἱ προθέσεις τῆς ψυχῆς, εἶναι τὰ ἴδια καὶ τὰ δόγματα καὶ οἱ κρίσεις, γιὰ νὰ εἶναι γι' αὐτὸν καὶ οἱ λόγοι καὶ ὁ βίος καὶ ὁ τρόπος σύμφωνα μὲ τὴν κατάστασή του. «Γιατὶ μιὰ καρδιὰ εἰλικρινῆς ψάχνει γιὰ γνώσεις καὶ τίς ἐνστερνίζεται»⁴. «Ὁ Θεὸς μὲ δίδαξε σοφία καὶ γνώρισα τὴ γνώση τῶν ἁγίων»⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'.

Ὁ Μωσαϊκὸς νόμος εἶναι πηγὴ κάθε ἠθικῆς γνώσης καὶ ἀπὸ αὐτὸν οἱ Ἕλληνες ἀντλήσαν τὰ δικά τους ἠθικά.

Εἶναι ὀλοφάνερο λοιπὸν ὅτι καὶ ὅλες οἱ ἀρετὲς πού ἀναγράφει ὁ Μωϋσῆς ἔδωσαν στοὺς Ἕλληνας τὴν ἀρχὴν κάθε ἠθικοῦ θέματος, καὶ ἐννοῶ τὴν ἀνδρεία, τὴ σωφροσύνη, τὴ φρόνηση, τὴ δικαιοσύνη, τὴν καρτερία καὶ τὴν ὑπομονή, τὴ σεμνότητα, τὴ ἐγκράτεια, καὶ τὴν κατάληξη ὅλων, τὴν εὐσέβεια. Ἄλλ' ἢ εὐσέβεια βέβαια εἶναι στὸν καθένα φανερό, ὅτι διδάσκει νὰ σεβῶμαστε καὶ νὰ τιμοῦμε τὸ ἀνώτατο καὶ πρεσβύτατο αἴτιο, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ νόμος παρουσιάζει τὴ δικαιοσύνη, παιδαγωγώνας καὶ τὴ φρόνηση μὲ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ εἶδωλα καὶ τὴν ἀφοσίωση στὸν Ποιητὴ καὶ Πατέρα ὅλων, ἀπὸ τὴν ὁποία γνώμη, σὰν ἀπὸ πηγὴ αὐξάνει κάθε σύνεση. Γιατὶ «τίς θυσίης τῶν ἀνόμων τίς σιχαίνεται ὁ

3. Μάρκ. 1, 40.

4. Παροιμ. 27, 21.

5. Παροιμ. 24 (Ματ. 30), 3.

ται. «Θυσίαι γὰρ ἀνόμων βδέλυγμα Κυρίῳ, εὐχαὶ δὲ κατευθυνόντων δεκταὶ παρ' αὐτῶ»· ἐπεὶ δεκτὴ παρὰ Θεῶ δικαιοσύνη μᾶλλον, ἢ θυσία. Τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ Ἡσαΐα· «Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ἡμῶν; λέγει Κύριος», καὶ πᾶσα ἡ περικοπὴ. «Λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· αὕτη
5 γὰρ θυσία Θεῶ δεκτὴ, καρδία συντετριμμένη, καὶ ζητοῦσα τὸν πεπλα-
κότα. Ζυγὰ δόλια βδέλυγμα ἔναντι Θεοῦ, στάθμιον δὲ δίκαιον δεκτὸν αὐτῶ». Ἐντεῦθεν, «ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν», Πυθαγόρας παραινεῖ «Δι-
καιοσύνη δὲ δολία» εἴρηται ἢ τῶν αἰρέσεων ἐπαγγελία· καί, «Γλῶσσα
μὲν ἀδίκων ἐξολεῖται, στόμα δὲ δικαίων ἀποστάζει σοφίαν». «Ἄλλὰ
10 γὰρ τοὺς σοφοὺς καὶ φρονίμους φαύλους καλοῦσιν».

Μακρὸν δ' ἂν εἶη περὶ τῶν ἀρετῶν τούτων μαρτυρίας παρατίθε-
σθαι, ἀπάσης ταύτας ἐξυμνούσης τῆς Γραφῆς· ἐπεὶ δ' οὖν τὴν μὲν
ἀνδρείαν ὀρίζονται ἐπιστήμην δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ μεταξύ, τὴν δὲ
σωφροσύνην ἔξιν εἶναι, αἰρέσει καὶ φυγῇ σώζουσαν τὰ τῆς φρονήσεως
15 κρίματα, παράκειται τῇ μὲν ἀνδρεία ἢ τε ὑπομονή, ἣν καρτερίαν κα-
λοῦσιν, ἐπιστήμην ἐμμενετέων καὶ οὐκ ἐμμενετέων, ἢ τε μεγαλοψυχία,
ἐπιστήμη τῶν συμβαινόντων ὑπεραιούσα, ἀλλὰ καὶ τῇ σωφροσύνη ἢ
εὐλάβεια, ἔκκλισις οὐσα σὺν λόγῳ. Φυλακὴ δὲ τῶν ἐντολῶν, τήρησις
οὐσα αὐτῶν ἀβλαβῆς, περιποίησις ἐστὶν ἀσφαλείας θίου. Καὶ οὐκ
20 ἔστιν ἄνευ καρτερικὸν εἶναι, οὐδὲ μὴν ἄνευ σωφροσύνης ἐγκρατῆ.

Ἄντακολουθοῦσι δὲ ἀλλήλαις αἱ ἀρεταί· καὶ παρ' ᾧ αἱ τῶν ἀρε-
τῶν ἀκολουθία, παρὰ τούτῳ καὶ ἡ σωτηρία, τήρησις οὐσα τοῦ εὖ ἔ-
χοντος. Εἰκότως ἔτι περὶ τούτων διαλαβόντες τῶν ἀρετῶν, περὶ πασῶν
ἂν εἶημεν ἐσκεμμένοι, ὅτι ὁ μίαν ἔχων ἀρετὴν γνωστικῶς, πάσας ἔχει
25 διὰ τὴν ἀντακολουθίαν. Αὐτίκα ἡ ἐγκράτεια διάθεσις ἐστὶν ἀνυπέρβα-
τος τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον φανέντων. Ἐγκρατεύεται δὲ ὁ κατέχων
τάς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὀρμάς, ἢ ὁ κατέχων αὐτόν, ὥστε μὴ ὀρμᾶν
παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Σωφροσύνη δὲ αὕτη οὐκ ἄνευ ἀνδρείας ἐπειδὴ
ἐξ ἐντολῶν γίνεται, ἐπομένη τῷ διατεταγμένῳ Θεῶ, φρόνησις τε καὶ ἡ
30 μμητικὴ τῆς θείας διαθέσεως δικαιοσύνη, καθ' ἣν ἐπομένην ἀκολου-

1. Παροιμ. 15, 8.

3. Ἡσ. 58, 6.

2. Ἡσ. 1, 11.

4. Παροιμ. 11, 1.

Κύριος, ἐνῶ οἱ εὐχῆς ἐκείνων πού βαδίζουν ὀρθά εἶναι δεκτὲς ἀπὸ αὐτόν»¹. Γιατὶ στὸν Θεὸ δεκτὴ εἶναι ἢ δικαιοσύνη μᾶλλον, παρὰ ἢ θυσία. Αὐτὰ λέγει καὶ ὁ Ἡσαΐας· «Τί μοῦ χρειάζεται τὸ πλῆθος τῶν θυσιῶν σας; λέγει ὁ Κύριος»²· καὶ ὅλο τὸ ἐδάφιο· «Διάλυσε κάθε δεσμὸ σου μὲ τὴν ἀδικία· αὐτὴ εἶναι θυσία δεκτὴ ἀπὸ τὸ Θεό, καρδιᾶ συντριμμένη πού ζητᾷ τὸν πλάστη της»³. «Ζυγαριὰ δόλια εἶναι βδέλυγμα γιὰ τὸν Θεό, ἐνῶ τὰ δίκαια σταθμὰ εἶναι δεκτὰ ἀπὸ αὐτόν»⁴. Γνωρίζοντας αὐτὰ ὁ Πυθαγόρας συμβουλεύει, «Νὰ μὴν ὑπερβαίνεται ἢ ζυγαριὰ». «Δόλια δικαιοσύνη» λέγεται ἢ ἐπαγγελία τῶν αἰρέσεων, καὶ «ἢ γλῶσσα τῶν ἀδικῶν θὰ χαθεῖ, ἐνῶ τὸ στόμα τῶν δικαίων ἀποστάζει σοφία»⁵. «Ἀλλὰ βέβαια τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς φρόνιμους τοὺς ἀποκαλοῦν φαύλους»⁶.

Θὰ εἶναι μακρηγορία νὰ παραθέσομε μαρτυρίες γι' αὐτὲς τὶς ἀρετὲς; ἀφοῦ τὶς ἐξυμνεῖ ἡ Γραφὴ στὸ σύνολό της. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὴν ἀνδρεία τὴν ὀρίζουν ὡς ἐπιστήμη τῶν φοβερῶν καὶ μὴ φοβερῶν καὶ τῶν ἐνδιάμεσων, καὶ τὴ σωφροσύνη ὅτι εἶναι ἰκανότητα, πού μὲ τὴν ἐκλογὴ καὶ τὴν ἀποφυγὴ διασώζει τὶς φρόνιμες ἀποφάσεις, συνοδεύουν τὴν ἀνδρεία καὶ ἢ ὑπομονή, πού τὴν ὀνομάζουν καρτερία, ἐπιστήμη αὐτῶν πού ὑπομένονται κι αὐτῶν πού ὄχι, καὶ ἢ μεγαλοψυχία, πού εἶναι ἐπιστήμη νὰ ὑψώνεται κανεὶς πάνω ἀπὸ τὰ γεγονότα. Ἀλλὰ καὶ τὴ σωφροσύνη τὴ συνοδεύει ἢ εὐλάβεια, πού εἶναι ἔλλογη ἀποφυγὴ. Ἡ φύλαξη τῶν ἐντολῶν, πού εἶναι καὶ ἀβλαβὴς τήρησή τους, εἶναι ἢ διατήρηση τῆς ἀσφάλειας τοῦ βίου. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν χωρὶς ἀνδρεία νὰ εἶναι κάποιος καρτερικός, οὔτε χωρὶς σωφροσύνη νὰ εἶναι ἐγκρατής.

Οἱ ἀρετὲς ἀκολουθοῦν ἢ μία τὴν ἄλλη. Καὶ σὲ ὅποιον ὑφίσταται αὐτὴ ἢ ἀκολουθία τῶν ἀρετῶν, σ' αὐτόν ὑπάρχει καὶ ἢ σωτηρία, πού εἶναι ἢ διατήρηση τῆς καλῆς κατάστασης. Ἀκόμα εἶναι φυσικό, μιλώντας γιὰ τὶς ἀρετὲς αὐτὲς, νὰ σκεφτόμαστε ὅλες συνολικά, ἐπειδὴ, ὅποιος ἔχει μία ἀρετή, ἔχει γνωστικὰ ὅλες ἐξαιτίας τῆς μεταξύ τους ἀκολουθίας. Ἐξάλλου ἢ ἐγκράτεια εἶναι διάθεση πού δὲν ὑπερβαίνει ὅσα ἔχουν ἀποδειχθεῖ ἀπὸ τὸν ὀρθὸ λόγο. Καὶ ἐγκρατής εἶναι ὅποιος κατέχει τὶς ἀντίθετες πρὸς τὸν ὀρθὸ λόγο ὀρμές, ἢ ὅποιος συγκρατεῖ τὸν ἑαυτὸ του, ὥστε νὰ μὴν ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἡ ἴδια ἢ σωφροσύνη δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει χωρὶς ἀνδρεία· ἐπειδὴ γίνεται ἀπὸ τὶς ἐντολές, ἀκολουθώντας τὸν Θεὸ πού διακόσμησε τὰ πάντα καὶ ἢ φρόνηση καὶ ἢ δικαιοσύνη πού μιμεῖται τὴ θεία διάθεση, κατὰ τὴν ὁποία, ἀσκώντας ἐγκράτεια, ὀδηγούμεστε

5. Παροιμ. 10, 31.

6. Παροιμ. 16, 21.

θως τῷ Θεῷ προᾶξιν στελλόμεθα ἕξομοιούμενοι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸ
 δυνατὸν ἡμῖν, ἐπικήροισ τὴν φύσιν ὑπάρχουσιν. Τοῦτο δέ ἐστι δίκαιον
 καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἄνευθεές μὲν γὰρ τὸ Θεῖον καὶ
 ἀπαθές ὄθεν οὐδὲ ἐγκρατές κυρίως οὐ γὰρ ὑποπίπτει πάθει ποτέ, ἵνα
 5 καὶ κρατήσῃ τοῦδε ἢ δὲ ἡμετέρα φύσις, ἐμπαθῆς οὕσα, ἐγκρατείας
 δεῖται, δι' ἧς πρὸς τὸ ὀλιγοδεές συνασκουμένη, συνεγγίζειν πειροᾶται
 κατὰ διάθεσιν τῇ θείᾳ φύσει· ὁ γὰρ σπουδαῖος ὀλιγοδεής, ἀθανάτου
 καὶ θνητῆς φύσεως μεθόριος· τὸ μὲν ἐνδεές διὰ τε τὸ σῶμα, διὰ τε τὴν
 γένεσιν αὐτὴν ἔχων, ὀλίγων δὲ διὰ τὴν λογικὴν ἐγκράτειαν δεῖσθαι
 10 δεδίδαγμένος· ἐπεὶ τίνα λόγον ἔχει τὸ ἀπειπεῖν τὸν Νόμον ἀνδρὶ «γυ-
 ναικὸς ἀμπεχόνην ἀναλαμβάνειν»; Ἡ οὐχὶ ἀνδρίζεσθαι ἡμᾶς βούλε-
 ται, μήτε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἔργα, μήτε κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν
 λόγον ἐκθηλυνομένους; ἠρρενωῶσθαι γὰρ τὸν ἀληθείᾳ σχολάζοντα ἔν τε
 ὑπομοναῖς, ἔν τε καρτερίαις, κἂν τῷ βίῳ, κἂν τῷ τρόπῳ, κἂν τῷ λόγῳ,
 15 κἂν τῇ ἀσκήσει, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ εἴ που μαρτυρίου δι'
 αἵματος χωροῦντος ἐπικαταλάβοι χρεῖα, βούλεται.

Πάλιν, «Εἴ τις», φησί, «νεωστὶ δευμάμενος οἰκίαν, οὐκ ἔφθῃ εἰσοι-
 κίσασθαι, ἢ ἀμπελῶνα νεόφυτον ἐργασάμενος, μηδέπω τοῦ καρποῦ
 μετείληφεν, ἢ παρθένον ἐγγυησάμενος, οὐδέπω ἔγημεν», τούτους
 20 ἀφεῖσθαι τῆς στρατείας, ὁ φιλόανθρωπος κελεύει Νόμος στρατηγικῶς
 μὲν, ὡς μὴ περισπώμενοι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, ἀπρόθυμοι τῷ πολέμῳ
 ἐξυπηρετῶμεν, ἐλεύθεροι γὰρ τὰς ὁρμὰς οἱ ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς
 ἐπαποδυνόμενοι, φιλανθρώπως δέ, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἀδη-
 λα· ἄδικον εἶναι λογισάμενος, τὸν μὲν μὴ ὄνασθαι τῶν αὐτοῦ πόνων,
 25 ἕτερον δὲ τὰ τῶν καμώντων ἀταλαιπώρως λαβεῖν. Ἔοικε δὲ ὁ Νόμος
 καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐμφαίνειν ἀδρείαν, δεῖν νομοθετῶν τὸν φυτεύσαντα
 καρποῦσθαι, καὶ τὸν οἰκοδομησάμενον οἰκεῖν, καὶ τὸν μνάμενον γα-
 μεῖν· οὐ γὰρ ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας τοῖς ἀσκήσασι κατὰ τὸν λόγον τὸν
 γνωστικὸν κατασκευάζει· «Τελευτήσαντος γὰρ καὶ ζῶντος ἀνδρός ἀ-

καθαροὶ πρὸς τὴν εὐσέβεια καὶ τὴν πράξη πού ἔρχεται καταπόδας σὲ ἀκολουθία μὲ τὸν Θεό, γινόμενοι ὅμοιοι μὲ τὸν Κύριο, ὅσο εἶναι σ' ἐμᾶς δυνατό, πού ἔχομε τὴ φύση ἐπίκαιρη (θνητή). Αὐτὸ εἶναι δίκαιο καὶ ἅγιο νὰ γίνει μὲ φρόνηση. Γιατὶ τὸ Θεῖο εἶναι χωρὶς ἀνάγκη καὶ χωρὶς πάθος· γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι κυριολεκτικὰ οὔτε ἐγκρατές, γιατί δὲν ὑποπίπτει ποτὲ σὲ πάθος, ὥστε νὰ κυριαρχήσει σ' αὐτό. Ἡ δική μας ὁμως φύση, ἐπειδὴ εἶναι ἐμπαθής, χρειάζεται τὴν ἐγκράτεια. Μ' αὐτὴν ἐξασκεῖται στὴν ὀλιγόστευση τῶν ἀναγκῶν καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ προσεγγίσει κατὰ τὴ διάθεση τὴ θεία φύση. Γιατὶ ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ἔχει λίγη ἀνάγκη, ὄντας στὸ μεταίχμιο τῆς ἀθάνατης καὶ θνητῆς φύσης. Οἱ ἀνάγκες ὀφείλονται στὸ σῶμα καὶ στὴν προέλευσή του, ἐνῶ τὸ νὰ ἔχει λίγες τὸ ἔχει διδαχθεῖ χάρις στὴ λογικὴ ἐγκράτεια. Γιατὶ ἀλλιῶς τί λόγο ἔχει ἡ ἀπαγόρευση τοῦ Νόμου στὸν ἄντρα «νὰ μὴ φορᾶει φόρεμα γυναικας»⁷; Ἡ μήπως δὲν θέλει νὰ ἔχομε ἐμεῖς ἀνδρική συμπεριφορὰ καὶ νὰ μὴ συμπεριφερόμαστε γυναικεῖα οὔτε στὸ σῶμα καὶ στὰ ἔργα, οὔτε στὴ διάνοια καὶ τὸ λόγο; Καὶ πραγματικὰ θέλει νὰ ἔχει φρόνημα ἀνδρικό ὅποιος ἀσκεῖται ἀληθινὰ στὴν ὑπομονὴ καὶ στὴν καρτερία καὶ στὸ βίο καὶ στὴ συμπεριφορὰ καὶ στὸ λόγο καὶ στὴν ἄσκηση, νύχτα καὶ μέρα, κι ἂν κάποτε χρειαστεῖ καὶ νὰ μαρτυρήσει μὲ αἷμα.

Πάλι λέγει, «Ἄν κάποιος, πού πρόσφατα ἔχτισε σπίτι καὶ δὲν πρόλαβε νὰ τὸ κατοικήσει, ἢ πού φύτεψε νέο ἀμπελώνα καὶ ἀκόμα δὲν δοκίμασε τὸν καρπὸ του, ἢ ἀρραβωνιάστηκε μιὰ κοπέλλα κι ἀκόμα δὲν τὴν νυμφεύθηκε»⁸, αὐτοὺς ὅλους ὁ φιλάνθρωπος Νόμος προστάζει νὰ μὴν τοὺς συμπεριλαμβάνουν στὴ στράτευση· ἀπὸ ἀποψη στρατιωτικὴ, γιὰ νὰ μὴν περισπῶμαστε ἀπὸ τίς ἐπιθυμίες καὶ εἴμαστε ἀπρόθυμοι νὰ ὑπηρετοῦμε στίς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις· γιατί εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ ἀπαιτήσεις ὅσοι ρίχνονται ἀπροφάσιστα στὰ δεινὰ. Ἀπὸ ἀποψη πάλι φιλανθρωπίας, ἐπειδὴ ὑπάρχει ἀδηλόγητα στὰ πολεμικὰ ἔργα, θεώρησε ὅτι εἶναι ἀδικία ὁ ἓνας νὰ μὴν ἀπολαύσει τοὺς κόπους του, κι ὁ ἄλλος χωρὶς ταλαιπωρία νὰ πάρει τὸν κόπο τῶν ἄλλων. Καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Νόμος δηλώνει καὶ τὴν ψυχικὴ ἀνδρεία, νομοθετώντας ὅτι πρέπει ν' ἀπολαμβάνει τοὺς καρποὺς αὐτὸς πού φύτεψε, καὶ νὰ κατοικεῖ στὸ σπίτι πού αὐτὸς τὸ ἔχτισε, καὶ νὰ νυμφεῖται αὐτὸς πού ἀρραβωνιάστηκε· γιατί δὲν ἀφήνει ἀνολοκλήρωτες τίς ἐλπίδες ἐκείνων πού ἔζησαν σύμφωνα μὲ τὸν γνωστικὸ λόγο. «Ὅταν πεθάνει κι ὅταν ζεῖ ὁ ἀγαθὸς ἄνδρας, ἢ ἐλπίδα του δὲν

8. Δευτ. 20, 5-7.

γαθοῦ οὐκ ἀπόλλυται ἐλπίς. Ἐγώ», φησί, «τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ», ἡ Σοφία λέγει, «οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες εὐρήσουσιν εἰρήνην», καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δέ; οὐχὶ αἱ Μαδιηναίων γυναῖκες τῷ κάλλει τῷ σφῶν πολεμοῦντας τοὺς Ἑβραίους ἐκ σωφροσύνης δι' ἀκρασίαν εἰς ἀθεότητα
 5 ὑπηγάγοντο; Προσεταιρισάμεναι γὰρ τοὺς ἐκ τῆς σεμνῆς ἀσκήσεως εἰς ἡδονὰς ἑταιρικᾶς τῷ κάλλει δελεάσασαι, ἐπὶ τε τὰς τῶν εἰδώλων θυσίας, ἐπὶ τε τὰς ἀλλοδαπὰς ἐξέμηναν γυναῖκας, γυναικῶν δὲ ἅμα καὶ ἡδονῆς ἠττηθέντες, ἀπέστησαν μὲν τοῦ Θεοῦ, ἀπέστησαν δὲ καὶ τοῦ νόμου, καὶ μικρὸν δεῖν ὁ πᾶς λεῶς ὑποχείριος τοῖς πολεμίοις γυναι-
 10 κείῳ στρατηγήματι ἐγεγόνει, ἕως αὐτοὺς κινδυνεύοντας ἀνεχαίτισε νοουθετήσας φόβος. Αὐτίκα οἱ περιλειφθέντες, φιλοκινδύνως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα ἀράμενοι, κύριοι κατέστησαν τῶν πολεμίων.

«Ἀρχὴ οὖν σοφίας θεοσέβεια, σύνεσις δὲ ἀγίων προμήθεια, τὸ δὲ γνῶναι Νόμον, διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς». Οἱ τοίνυν ἐμπαθοῦς φόβου
 15 περιποιητικὸν τὸν Νόμον ὑπολαβόντες, οὔτε ἀγαθοὶ συνιέναι, οὔτε ἐνενόησαν τῷ ὄντι τὸν Νόμον «Φόβος γὰρ Κυρίου ζωὴν ποιεῖ, ὁ δὲ πλανώμενος ὀδυνηθήσεται ἐν πόνοις, οἷς οὐκ ἐπισκέπτεται γνῶσις». Ἀμέλει μυστικῶς ὁ Βαρνάβας, «Ὁ δὲ Θεὸς ὁ τοῦ παντός κόσμου κυριεύων», φησί, «δώη καὶ ὑμῖν σοφίαν καὶ σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνῶσιν τῶν
 20 δικαιωμάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν. Γίνεσθε οὖν θεοδίδακτοι, ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ ὁ Κύριος ἀφ' ἡμῶν, ἵνα εὕρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τούτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης» γνωστικῶς προσηγόρευσεν. Περί τε τῆς μεταδόσεως καὶ κοινωνίας, πολλῶν ὄντων, ἀπόχρη μόνον τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι νόμος ἀπαγορεύει ἀδελφῷ δανείζειν· ἀδελφὸν ὀνομά-
 25 ζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύντα γονέων, ἀλλὰ καὶ ὃς ἂν ὁμόφυλος ἦ, ὁμογνώμων τε καὶ τοῦ αὐτοῦ Λόγου κεκοινωνηκῶς οὐ δικαιοῶν ἐκλέγειν τόκους ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλὰ ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμαις χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις Θεὸς γὰρ ὁ κτίστης τοιαῦσδε χάριτος, ἥδη δὲ ὁ μεταδοτικὸς, καὶ τόκους ἀξιολόγους λαμβάνει, τὰ τιμιώτατα τῶν ἐν
 30 ἀνθρώποις, ἡμερότητα, χρησιότητα, μεγαλόνοιαν, εὐφημίαν, εὐκλειαν.

χάνεται»⁹. Γιατί λέγει ἡ Σοφία· «Ἐγὼ ἀγαπῶ ἐκείνους πού με ἀγαποῦν, καί ὅσοι με ἀναζητοῦν θά βροῦν εἰρήνη»¹⁰ καί τὰ ἔξης. Τί δηλαδή; Οἱ γυναῖκες τῶν Μαδιανιτῶν, ὅταν τοὺς πολεμοῦσαν οἱ Ἑβραῖοι, δέν τοὺς ἔσυραν μέ τήν ὁμορφιά τους ἀπό τή σωφροσύνη στήν ἀθεΐα ἔξαιτίας τῆς ἀκράτειάς τους; Τοὺς προσεταιρίστηκαν δηλαδή δελεάζοντάς τους μέ τήν ὁμορφιά τους, καί ἀφοῦ τοὺς ἀπέσπασαν ἀπό τή σοβαρή ἄσκηση, τοὺς ἔσπρωξαν σέ ἡδονές ἐταιρικές, καί κυριεύθηκαν ἀπό τρελλή μανία γιά θυσίες εἰδώλων καί γιά ξένες γυναῖκες. Κι ἀφοῦ νικήθηκαν ἀπό τίς γυναῖκες καί τήν ἡδονή, ἀποστάτησαν ἀπό τόν Θεό, ἀποστάτησαν κι ἀπό τὸ Νόμο, καί παραλίγο ὅλος ὁ λαός θά γινόταν ὑποχείριος τῶν ἐχθρῶν μ' ἓνα γυναικεῖο στρατήγημα, μέχρι πού μπροστά στόν κίνδυνο τοὺς ἀναχαίτισε νουθετώντας τους ὁ φόβος. Καί ἀμέσως, ὅσοι εἶχαν ἀπομείνει, ἀνέλαβαν ριψοκίνδυνα τόν ἀγώνα γιά χάρη τῆς εὐσέβειας καί νίκησαν τοὺς ἐχθρούς.

«Ἀρχή λοιπόν τῆς σοφίας εἶναι ἡ θεοσέβεια καί ἡ γνώση τῶν θείων πραγμάτων εἶναι προφύλαξη· ἐνῶ ἡ γνώση τοῦ Νόμου εἶναι γνώρισμα ἀγαθῆς διάνοιας»¹¹. Ὅσοι λοιπόν ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Νόμος προκαλεῖ ἐμπαθῆ φόβο, οὔτε εἶναι ἱκανοί νά καταλάβουν, οὔτε κατάλαβαν πραγματικά τὸ Νόμο. Γιατί λέγει· «Ὁ φόβος τοῦ Κυρίου δίνει ζωή, ἐνῶ ὅποιος πλανιέται θά νιώσει μεγάλη ὀδύνη, ἀπό πόνους πού προκαλοῦνται ὅταν λείπει ἡ γνώση»¹². Ἀλλά βέβαια καί ὁ Βαρνάβας λέγει μυστικά· «Ὁ Θεός, ὁ Κύριος ὅλου τοῦ κόσμου νά δώσει καί σ' ἐσᾶς σοφία καί σύνεση, ἐπιστήμη, γνώση τῶν δίκαιων ἀπαιτήσεών του, ὑπομονή. Ἐπιθυμεῖτε λοιπόν τή διδασκαλία τοῦ Θεοῦ, ψάχνοντας νά βρεῖτε τί ζητεῖ ἀπό σᾶς ὁ Θεός, γιά νά βρεῖτε τήν ἡμέρα τῆς κρίσης ἐκείνους πού ἐπιβουλεύονται αὐτές τίς ἀπαιτήσεις». «Παιδιά τῆς ἀγάπης καί τῆς εἰρήνης» τοὺς ἀποκάλεσε ἐπειδὴ τοὺς γνώριζε. Γιὰ τή μετάδοση τώρα καί κοινωνία, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλά χωρία, φτάνει νά ποῦμε αὐτό μόνο, ὅτι ὁ Νόμος ἀπαγορεύει νά δαυνίζομε στόν ἀδελφό μας. Ἀδελφὸ δέν λέγει μόνο αὐτὸν πού προέρχεται ἀπό τοὺς ἴδους γονεῖς, ἀλλὰ καί ἐκεῖνον πού εἶναι ὁμόφυλος, ἔχει ἴδιες γνώμες μ' αὐτὸν καί μετέχει τὸν ἴδιο Λόγο. Δέν κρίνει δίκαιο νά παίρνει τόκους ἀπό χρήματα, ἀλλὰ μέ χέρια ἀνοιχτὰ καί γνώμη νά χαρίζει σέ ὅσους ἔχουν ἀνάγκη. Γιατί ὁ Θεός εἶναι ὁ χορηγὸς αὐτοῦ τοῦ δώρου, καί ἤδη αὐτὸς πού μεταδίδει παίρνει ταυτόχρονα καί τόκους ἀξιόλογους, τὰ πιὸ πολύτιμα τῶν ἀνθρώπων, ἡμερότατα, καλωσύνη, μεγαλυψυχία, ἐπαι-

10. Παρμ. 8, 17.

11. Παρμ. 9, 10.

12. Παρμ. 19, 23.

Ἄρ' οὐ δεοκεῖ σοι φιланθρωπίας εἶναι τὸ παράγγελμα τοῦτο; ὥσπερ
 κάκεινο· «Μισθὸν πένητος αὐθήμερον ἀποδιδόναι», ἀνυπερθέτως δεῖν
 διδάσκει ἐκτίνειν τὸν ἐπὶ ταῖς ὑπηρεσίαις μισθόν· παραλύεται γάρ,
 οἶμαι, ἢ προθυμία τοῦ πένητος ἀτροφήσαντος πρὸς τοῦπιόν. Ἔτη
 5 φησί, «Δανειστής μὴ ἐπιστῆ χρεώστου οἰκία ἐνέχυρον μετὰ βίας ληψό-
 μενος, ἀλλ' ὁ μὲν ἔξω προφέρειν κελευέτω, ὁ δὲ ἔχων μὴ ἀναδυσέσθω».
 Ἐν τε τῷ ἀμῆτῳ τὰ ἀποπίπτοντα τῶν δραγμάτων ἀναρεῖσθαι κωλύει
 τοὺς κτήτορας· καθάπερ κἂν τῷ θερισμῷ ὑπολείπεσθαι τι παραινεῖ
 ἄτμητον· διὰ τούτου εὖ μάλα τοὺς μὲν κτήτορας εἰς κοινωνίαν καὶ με-
 10 γαλοφροσύνην συνασκῶν ἐκ τοῦ προϊέναι τι τῶν ἰδίων τοῖς δεομένοις,
 τοῖς πένησι δὲ ἀφορμὴν πορίζων τροφῶν.

Ὅρας ὅπως ἡ νομοθεσία τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην ἅμα καὶ ἀγα-
 θότητα καταγγέλλει, τοῦ πᾶσιν ἀφθόνως χορηγοῦντος τὰς τροφάς· Ἐν
 τε αὐτῇ τρυγῇ τὸ ἐπιέναι πάλιν τὰ καταλειφθέντα δρεπομένους, καὶ τὸ
 15 τὰς ἀποπιπτούσας ρῶγας συλλέγειν κεκώλυκεν, τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐ-
 λαίας συλλέγουσι διατάσσεται. Ναὶ μὴν καὶ αἱ δεκάται τῶν τε καρπῶν
 καὶ τῶν θρεμμάτων, εὐσεβεῖν τε εἰς τὸ Θεῖον καὶ μὴ πάντα εἶναι φιλο-
 κερδεῖς, μεταδιδόναι δὲ φιλανθρωπίας καὶ τοῖς πλησίον, ἐδίδασκον.
 Ἐκ τούτων γάρ, οἶμαι, τῶν ἀπαρχῶν καὶ οἱ ἱερεῖς διετρέφοντο· ἤδη
 20 οὖν συνίεμεν, εἰς εὐσέβειαν καὶ εἰς κοινωνίαν καὶ εἰς δικαιοσύνην καὶ
 εἰς φιλανθρωπίαν παιδευομένους ἡμᾶς πρὸς τοῦ νόμου. Ἡ γὰρ οὐχὶ
 διὰ μὲν τοῦ ἑβδόμου ἔτους ἀρχὴν ἀνίσθαι τὴν χώραν προστάττει, τοὺς
 πένητας δὲ ἀδεῶς τοῖς κατὰ Θεὸν φνεῖσι καρποῖς χρῆσθαι ἐκέλευεν,
 τῆς φύσεως τοῖς βουλομένοις γεωργοῦσης·

25 Πῶς οὖν οὐ χρηστὸς ὁ νόμος καὶ δικαιοσύνης διδάσκαλος; Πάλιν
 τε αὐτῷ πεντηκοστῷ ἔτει τὰ αὐτὰ ἐπιτελεῖν κελεύει, ἃ καὶ τῷ ἑβδόμῳ,
 προσαποδιδούς ἐκάστῳ τὸ ἴδιον, εἴ τις ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τινα περιστά-
 σιν ἀφηρέθη χωρίον, τὴν τε ἐπιθυμίαν τῶν κτᾶσθαι ποθούντων περιο-
 ρίζων χρόνῳ μεμετροημένῳ καρπώσεως, τοὺς τε πενία μακροῦ ὑποσχόν-
 30 τας δίκην μὴ διὰ βίου κόλαζομένους ἐλών. «Ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πί-
 στες φυλακαὶ βασιλικαί, εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος

νο και δόξα. "Αρα λοιπόν δεν νομίζεις ότι αυτό το παράγγελμα προέρχεται από φιλανθρωπία; όπως βέβαια και εκείνο· «Τὸ μισθὸ τοῦ φτωχοῦ νὰ τὸν δίνεις τὴν ἴδια μέρα»¹³, διδάσκοντας, ὅτι πρέπει χωρὶς ἀναβολὴ νὰ πληρώνεις τὴν ἀμοιβὴ γιὰ ὑπηρεσίες πού σου προσφέρουν. Γιατὶ παραλύει, νομίζω, ἡ προθυμία τοῦ φτωχοῦ γιὰ τὸ ἐπόμενο ἔργο ἂν τοῦ λείψει ἡ τροφή. Λέγει ἀκόμα· «Ὁ δανειστής νὰ μὴ παρουσιαστῆι στὸ σπίτι τοῦ χρεοφειλέτη, γιὰ νὰ πάρει μὲ βία ἐνέχυρο, ἀλλὰ νὰ δώσει ἐντολὴ νὰ τοῦ τὸ φέρει ἔξω, κι αὐτὸς ἂν ἔχει νὰ μὴν ἀρνηθεῖ»¹⁴. Κατὰ τὸ σήκωμα τῶν δεματιῶν ἀπαγορεύει τοὺς ἰδιοκτῆτες νὰ μαζεύουν τοὺς καρπούς πού πέφτουν, ὅπως και στὸ θερισμὸ συμβουλεύει ν' ἀφήνουν κάτι ἀθέριστο¹⁵. Μὲ αὐτὸ ἀσκεῖ πολὺ καλὰ ἐκείνους πού ἔχουν μὲ τὸ νὰ ἀφήνουν κάτι ἀπὸ τὰ δικά τους σ' ἐκείνους πού βρίσκονται σὲ ἀνάγκη, και μὲ τὸ νὰ προσφέρει στους φτωχοὺς ἀφορμὴ ἐξοικονόμησης τροφῆς.

Βλέπεις ὅτι ἡ νομοθεσία δείχνει τὴ δικαιοσύνη και μαζί και τὴν καλωσύνη τοῦ Θεοῦ, πού χορηγεῖ ἄφθονα τὶς τροφές σὲ ὅλους. Και στὸν τρύγο ἀπαγόρευσε νὰ ἐπιστρέφουν πάλι και νὰ τρυγοῦν ὅσα ἔμειναν και νὰ μαζεύουν τὶς ρῶγες πού ἔπεσαν. Τὰ ἴδια διατάζει και γιὰ ἐκείνους πού μαζεύουν ἐλιές. Και βέβαια και οἱ δεκάτες ἀπὸ τοὺς καρπούς και τὰ ζῶα δίδασκαν νὰ εἶναι εὐσεβεῖς πρὸς τὸν Θεὸ και νὰ μὴν ἀγαποῦν ὑπερβολικὰ τὸ κέρδος, ἀλλὰ νὰ μεταδίδουν ἀπὸ τὴ φιλανθρωπία και στους ἄλλους. Ἐκείνοι νομίζω τὶς ἀπαρχές συντηροῦνταν και οἱ ἱερεῖς. Ἐπιλαμβανόμεστε τώρα ὅτι ὁ νόμος μᾶς παιδαγωγεῖ στὴν εὐσέβεια, στὴν κοινωνικότητα, στὴ δικαιοσύνη και στὴ φιλανθρωπία. Και μήπως κάθε ἔβδομο ἔτος δὲν προστάζει ν' ἀφήνουν τὴ χώρα ἀκαλλιέργητη, και πρόσταζε οἱ φτωχοὶ νὰ παίρνουν ἄφοβα τοὺς καρπούς πού ἔδωσε ὁ Θεός, μὲ γεωργὸ τὴ φύση γιὰ ἐκείνους πού ἤθελαν; Πῶς λοιπόν δὲν εἶναι φιλάνθρωπος ὁ νόμος και δάσκαλος τῆς δικαιοσύνης;

Και πάλι διατάζει νὰ κάνουν τὰ ἴδια και τὸ πεντηκοστὸ ἔτος, πού κάνουν και στὸ ἔβδομο, ἀποδίδοντας στὸν καθένα τὸ δικό του, ἂν ἀπὸ κάποιον στὸ μεταξύ ἀφαιρέθηκε τὸ χωράφι του γιὰ κάποια δύσκολη περίσταση, κι ἔτσι περιορίζε μὲ τὸ μετρημένο χρόνο κατοχῆς και τὴν ἐπιθυμία ἐκείνων πού ποθοῦσαν νὰ ἀποχτοῦν κτήματα, κι αὐτοὺς πού τιμωρήθηκαν μὲ μακροχρόνια φτώχεια νὰ μὴ θέλει νὰ τιμωροῦνται σὲ ὅλη τὴ ζωὴ τους. «Οἱ ἐλεημοσύνες και ἡ πίστη εἶναι βασιλικές φρουρήσεις»¹⁶ και «ἔχει τὴν εὐλογία ἐπάνω του ὁποῖος μεταδίδει»¹⁷, και «ὁποῖος ἐλεεῖ τοὺς

15. Λευϊτ. 19, 9. 23, 22. Δευτ. 24, 19.

16. Παρμ. 20, 28.

17. Παρμ. 11, 26.

καί, «Ὁ ἐλέων πτωχοὺς μακαρισθήσεται», ὅτι τὴν ἀγάπην ἐνδείκνυται εἰς τὸ ὅμοιον διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Δημιουργὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους Ἐχει μὲν οὖν καὶ ἄλλας ἐκδόσεις τὰ προειρημένα φυσικωτέρας, περὶ τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀπολήψεως τῆς κληρο-
5 νομίας, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι λέλεκται.

Ἄγάπη δὲ πολλαχῶς νοεῖται, διὰ προαότητος, διὰ χρηστότητος, δι' ὑπομονῆς, δι' ἀφθονίας καὶ ἀξηλίας, δι' ἀμισίας, δι' ἀμνησικακίας ἀμέριστός ἐστιν ἐν πᾶσιν, ἀδιάκριτος, κοινωνική. Πάλιν «Ἐὰν ἴδῃς, φησί, τῶν οἰκείων ἢ φίλων, ἢ καθόλου ὧν γνωρίζεις ἀνθρώπων, ἐν ἐρημίᾳ
10 πλανωμένον ὑποζύγιον, ἀπαγαγὼν ἀπόδος· κἂν οὖν τύχη μακρὰν ἀφεστῶς ὁ δεσπότης, μετὰ τῶν σαντοῦ διαφυλάξας, ἄχρις ἂν κομίσηται ἀπόδος». Φυσικὴν κοινωνίαν διδάσκει τὸ εὔρημα παρακαταθήκην λογιζέσθαι, μηδὲ μνησικακεῖν τῷ ἐχθρῷ. «Πρόσταγμα Κυρίου πηγὴ ζωῆς ὡς ἀληθῶς, ποιεῖ ἐκκλίνειν ἐκ παγίδος θανάτου». Τί δέ; οὐχὶ τοὺς
15 ἐπήλυδας ἀγαπᾶν κελεύει, οὐ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλ' ὡς ἑαυτούς, κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν; Ναὶ μὴν τὰ ἔθνη τετίμηκεν, καὶ τοῖς γε κακῶς πεποιηκόσιν οὐ μισοπονηρεῖ. Ἄντικρος γοῦν φησιν· «Οὐ βδελύξῃ Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἐγένου κατ' Αἴγυπτον», ἢ τοι τὸν ἐθνικόν, ἢ καὶ πάντα τὸν κοσμικόν, Αἰγύπτιον προσειπῶν. Τούς τε πο-
20 λεμίους, κἂν ἤδη τοῖς τείχεσιν ἐφεστῶτες ὦσιν, ἐλεῖν τὴν πόλιν πειρώμενοι, μήπω νομιζέσθαι πολεμίους, ἄχρις ἂν αὐτούς ἐπικηρουκευσάμενοι προσκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην. Ναὶ μὴν καὶ τῇ αἰχμαλώτῳ οὐ πρὸς ὕβριν ὀμιλεῖν κελεύει, ἀλλὰ τὰς ἡμέρας ἐπιτρέψας, φησί, πενθῆσαι, ὡς θούλεται, μεταμφιάσας ὕστερον, ὡς γαμετῇ νόμῳ συνέρχου· οὔτε
25 γὰρ ἐφ' ὕβρει τὰς συνουσίας, οὐδὲ μὴν διὰ μισθαρινίαν, ὡς ἐταίρας, ἀλλ' ἢ διὰ μόνην τῶν τέκνων γένεσιν, γίνεσθαι τὰς ὀμιλίας ἀξιοῖ

Ὁραῖς φιλανθρωπίαν μετ' ἐγκρατείας; Τῷ ἐρῶντι, κυρίῳ τῆς αἰχμαλώτου γεγονότι, οὐκ ἐπιτρέπει χαρίζεσθαι τῇ ἡδονῇ· ἀνακόπτει δὲ τὴν ἐπιθυμίαν διαστήματι μεμετροημένῳ, καὶ προσέτι ἀποκείρει τῆς αἰχμα-
30 λώτου καὶ τὰ τρίχας, ἵνα τὸν ἐφύβριστον δυσωπήσῃ ἔρωτα· εἰ γὰρ λογισμὸς ἀναπειθῆι γῆμαι, καὶ γενομένης αἰσχρᾶς ἀνθέξεται. Ἐπειτα ἐάν

φτωχούς θὰ χαρακτηριστεῖ μακάριος»¹⁸. Ἐπειδὴ δείχνει τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ὁμοίους τοῦ ἔξαιτίας τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Δημιουργὸ τοῦ ἀνθρώπου γένους. Ὅσα ἔχουμε πεῖ ἀφοροῦν κι ἄλλες περιπτώσεις πιὸ φυσικὲς καὶ γιὰ τὴν ἀνάπαυση καὶ γιὰ τὴ λήψη τῆς κληρονομίας, πού δὲν χρειάζεται νὰ λεχθοῦν τώρα.

Ἡ ἀγάπη νοεῖται μὲ πολλοὺς τρόπους· μὲ τὴν πραότητα, τὴν καλωσύνη, τὴν ὑπομονή, τὴν ἀφθονή παροχή, τὴν ἔλλειψη ζήλειας, μὲ τὴν ἔλλειψη μίσους, μὲ τὴν ἀμνησικακία. Σὲ ὅλα εἶναι ἀμέριστη, δὲν κάνει διακρίσεις, εἶναι κοινωνική. Πάλι λέγει· «Ἄν δεῖς τὴν οἰκείων σου ἢ τῶν φίλων σου ἢ τῶν γνωστῶν σου γενικά, ἓνα ὑποζύγιο πού ἔχει χαθεῖ στὴν ἐρημιά, νὰ τοὺς τὸ πᾶς καὶ νὰ τοὺς τὸ δώσεις. Κι ἂν τύχει ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ νὰ λείπει μακριά, φύλαξέ το μαζί μὲ τὰ δικά σου, ὥσπου νὰ γυρίσει, ὅποτε τὸ δίνεις»¹⁹. Φυσικὴ κοινωνικὴ σχέση διδάσκει αὐτὸ πού βρήκαμε καὶ νὰ θεωρεῖται παρακαταθήκη, οὔτε νὰ μνησικακεῖ κανεὶς ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ του. «Τὸ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου εἶναι ἀληθινὰ θεῖα πηγὴ, κάνει νὰ παρακάμπτομε τὶς παγίδες τοῦ θανάτου»²⁰. Ἄλλὰ τί; Μήπως καὶ τοὺς ξένους δὲν προστάζει νὰ τοὺς ἀγαπᾶμε ὄχι μόνο σὰν φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλὰ σὰν τοὺς ἑαυτοὺς μας, κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ; Καὶ βέβαια τίμησε τὰ ἔθνη κι ἐναντίον αὐτῶν πού ἔπραξαν τὸ κακὸ δὲν μνησικακεῖ. Διακηρῦσσει λοιπὸν ἀνεπιφύλακτα· «Δὲν θὰ θεωρήσεις βδελυρὸ τὸν Αἴγυπτιο, ἐπειδὴ ἔζησες σὰν πάροικος στὴν Αἴγυπτο»²¹, ἢ τὸν εἰδωλολάτρη ἢ κάποιον ἀπὸ ὅποιαδήποτε χώρα ἀποκαλώντας τὸν «Αἴγυπτιο». Οἱ ἐχθροὶ ἀκόμα κι ἂν ἀπειλοῦν ἤδη τὰ τείχη, ἐπιχειρώντας νὰ καταλάβουν τὴν πόλη, νὰ μὴν θεωροῦνται ἀκόμα ἐχθροί, ὥσπου νὰ κληθοῦν μὲ κήρυκες γιὰ τὴν εἰρήνη. Καὶ βέβαια καὶ τὴν αἰχμάλωτη προστάζει νὰ μὴν τὴν πλησιάζεις γιὰ νὰ τὴν προσβάλεις. Ἄλλὰ ἀφοῦ τῆς ἐπιτρέψεις, λέγει, νὰ πενήθει τριάντα ἡμέρες, ὅπως θέλει, ἀλλάζοντας ὕστερα τὴ φορεσιά της, νὰ συνέρχεσαι μαζί της ὅπως μὲ νόμιμη σύζυγο. Κι ἔχει τὴν ἀξίωση οἱ συνευρέσεις νὰ μὴ γίνονται μὲ τὴ βία οὔτε γιὰ ἀμοιβή, σὰ νὰ εἶναι ἑταῖρες, ἀλλὰ μονάχα γιὰ γέννηση παιδιῶν.

Βλέπεις φιλανθρωπία μαζί κι ἐγκράτεια; Στὸν ἐρωτευμένο, πού ἔγινε κύριος τῆς αἰχμάλωτης, δὲν ἐπιτρέπει νὰ ὑποχωρεῖ στὴν ἡδονή· διακόπτει τὴν ἐπιθυμία γιὰ διάστημα ὀρισμένο καὶ ἐπιπλέον κουρεύει καὶ τὰ μαλλιά τῆς αἰχμάλωτης, γιὰ νὰ ἀποκρούσει τὸν προσβλητικὸ ἔρωτα. Γιατί, ἂν ὁ λογισμὸς τοῦ λέγει νὰ τὴ νυμφευθεῖ, θὰ κρατήθει κι ἂν γίνε

20. Παρμ. 14, 27.

21. Δευτ. 23, 8.

τις, τῆς ἐπιθυμίας κατάκορος γενόμενος, μηκέτι κοινωνεῖν τῇ αἰχμαλώτῳ καταξιώσῃ, μηδὲ πιπράσκειν ταύτην ἐξεῖναι διατάττεται, ἀλλὰ μηδὲ ἔτι θεράπαιναν ἔχειν, ἐλευθέραν δὲ εἶναι, καὶ τῆς οἰκειίας ἀπαλλάττεσθαι θούλεται, ὡς μή, γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελθούσης, πάθη
 5 τι τῶν κατὰ ζηλοτυπίαν ἀνήκεστον. Τί δέ; καὶ ἐχθρῶν ὑποζύγια ἀχθοφοροῦντα συνεπικουφίζειν καὶ συνεγείρειν προστάσσει, πόρρωθεν διδάσκων ἡμᾶς ὁ Κύριος ἐπιχαιρεκακίαν μὴ ἀσπάζεσθαι, μηδὲ ἐφήδεσθαι τοῖς ἐχθροῖς, ἵνα, τούτοις ἐγγυμνασαμένους, ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι διδάξῃ. Οὔτε γὰρ φθονεῖν καὶ ἐπὶ τοῖς τοῦ πέλας ἀγα-
 10 θοῖς λυπεῖσθαι προσῆκεν, οὐδὲ μὴν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς ἠδονὴν καρποῦσθαι. Κἂν πλανώμενον μέντοι, φησὶν, ἐχθροῦ τινος ὑποζύγιον εὗρης, τὰ τῆς διαφορᾶς διαλιπὼν ὑπεκκαύματα, ἀπαγαγὼν ἀπόδος τῇ γὰρ ἀμνηστειᾷ ἔπεται ἢ καλοκάγαθία, καὶ ταύτῃ ἢ τῆς ἐχθρας διάλυσις Ἐντεῦθεν εἰς ὁμόνοϊαν καταρτιζόμεθα, ἢ δὲ εἰς εὐδαι-
 15 μονίαν χειραγωγεῖ. Κἂν τὸν ἐξ ἔθους ἐχθρὸν ὑπολάβῃς, παραλογιζόμενον δὲ τοῦτον ἀλόγως ἦτοι ἐπιθυμία ἢ καὶ θυμῷ καταλάβῃς, ἐπίστρεψον αὐτὸν εἰς καλοκάγαθίαν.

Ἄρα οὐχὶ ἤδη καταφαίνεται φιλόανθρωπος καὶ χρηστὸς ὁ νόμος «ὁ εἰς Χριστὸν παιδαγωγῶν»; Θεὸς τε ὁ αὐτὸς ἀγαθὸς μετὰ δικαιοσύ-
 20 νης, ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐκάστῳ γένει προσφυῶς εἰς σωτηρίαν κεκρημένος; «Ἐλεεῖτε», φησὶ ὁ Κύριος, «ἵνα ἐλεηθῆτε· ἀφίετε, ἵνα ἀφεθῇ ὑμῖν· ὡς ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν· ὡς δίδοτε, οὕτω δοθήσεται ἡμῖν· ὡς κρίνετε, οὕτω κριθήσεσθε· ὡς χρηστεύεσθε, οὕτω χρηστευθήσεται ἡμῖν ᾧ μέτρω μετρεῖτε, ἀντιμετροθήσεται ὑμῖν». Ἔτι τοὺς τροφῆ
 25 δουλεύοντας ἀτμιάζεσθαι κωλύει, τοῖς τε ἐκ δανείων καταδουλωθεῖσιν, ἐκεχειρίαν τῆς εἰς πᾶν δίδωσιν ἐνιαυτῷ ἐβδόμῳ. Ἀλλὰ καὶ ἰκέτας ἐκδιδόναι εἰς κόλασιν κωλύει. Παντὸς οὖν μᾶλλον ἀληθὲς τὸ λόγιον ἐκεῖνο· «Ὡσπερ δοκιμάζεται χρυσὸς καὶ ἄργυρος εἰς κάμινον, οὕτως ἐκλέγεται καρδίας ἀνθρώπων Κύριος». Καί, «Ὁ μὲν ἐλεήμων ἀνὴρ μα-
 30 κροθυμεῖ· ἐν παντί τε μερομινῶντι ἔνεστι σοφία· ἐμπεσεῖται γὰρ μέρος ἀνδρὶ νοήμονι· φροντιστῆς τε ὢν, ζωὴν ζητήσει· καὶ ὁ ζητῶν τὸν

ἀσχημη. Ἐπειτα, ἂν κάποιος χορτάσει τὴν ἐπιθυμία του καὶ ἀπαξιώσει νὰ ἔχει σχέση μετὰ τὴν αἰχμάλωτη, διατάσσεται νὰ μὴ ἐπιτρέπεται αὐτὴ νὰ πουληθεῖ, καὶ οὔτε ὑπηρέτρια νὰ τὴν ἔχει, ἄλλα θέλει νὰ εἶναι ἐλεύθερη καὶ ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴ δουλεία, γιὰ νὰ μὴ μπεῖ στὸ σπίτι ἄλλη γυναίκα καὶ ἀπὸ ζήλεια τῆς προξενήσει ἀνεπανόρθωτο κακὸ. Καὶ τί ἄλλο; Καὶ τὰ φορτωμένα ὑποζύγια τῶν ἐχθρῶν προστάζει ν' ἀνακουφίζονται καὶ νὰ σηκώνονται ὅταν πέφτουν, διδάσκοντάς μας ἀπὸ πολὺ πρὶν ὁ Κύριος, νὰ μὴ δεχόμεστε τὴ χαιρεκακία καὶ νὰ μὴ χαιρόμαστε σὲ κάποιον κακὸ τῶν ἐχθρῶν μας, ὥστε, γυμνασμένοι ἔτσι μ' αὐτὰ, νὰ μᾶς διδάξει νὰ προσευχόμεστε γιὰ τοὺς ἐχθροὺς μας. Οὔτε δηλαδὴ ἔπρεπε νὰ φθονοῦν καὶ νὰ λυποῦνται, οὔτε νὰ δοκιμάζουσαν εὐχαρίστηση ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πλησίον τους. Κι ἂν βρεῖς, λέγει, τὸ ὑποζύγιό κάποιου ἐχθροῦ σου νὰ περιπλανιέται, διακόπτοντας τὶς αἰτίες τῆς διαφορᾶς σας, νὰ τὸ πάρεις ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ τοῦ τὸ δώσεις· γιὰ τὴ λήθη τῆς ἀδικίας τὴν ἀκολουθεῖ ἢ καλωσύνη καὶ αὐτὴν πάλι ἢ διάλυση τῆς ἐχθρας. Ἀπὸ αὐτὰ προετοιμαζόμεστε γιὰ ὁμόνοια, καὶ αὐτὴ μᾶς χειραγωγεῖ στὴν εὐδαιμονία. Κι ἂν κάποιος πού συναναστρέφεται συνήθως ὑποθέσεις πὼς εἶναι ἐχθρὸς καὶ καταλάβεις ὅτι αὐτὸς παραλογίζεται ἢ ἀπὸ ἐπιθυμία ἢ καὶ ἀπὸ θυμὸ, κάνε τον νὰ ἐπιστρέψει στὴν καλωσύνη.

Ἀποδεικνύεται ἄρα μ' αὐτὰ ὅτι εἶναι φιλόανθρωπος καὶ ὠφέλιμος ὁ νόμος «πὺ παιδαγωγεῖ στὸν Χριστό²², καὶ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς καὶ δίκαιος καὶ κάθε γένος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τὸ χρησιμοποιοῦν κατάλληλα γιὰ τὴ σωτηρία του; Γιατὶ λέγει ὁ Κύριος· «Ἐλεεῖτε, γιὰ νὰ ἐλεηθεῖτε· συγχωρεῖτε, γιὰ νὰ συγχωρηθεῖτε· αὐτὸ πὺ κάνετε στοὺς ἄλλους, αὐτὸ θὰ γίνῃ καὶ σ' ἐσᾶς· ὅπως δίνετε, ἔτσι θὰ δοθεῖ καὶ σὲ σᾶς· ὅπως κρίνετε, ἔτσι θὰ κριθεῖτε· ὅση καλωσύνη δείξετε, τόση θὰ σᾶς δευχθεῖ· μετὰ τὸ μέτρο πὺ μετράτε, μετὰ τὸ ἴδιο θὰ ἀντιμετρηθεῖτε»²³. Ἀκόμη ὅσοι εἶναι δοῦλοι τῆς τροφῆς τοὺς ἐμποδίζει νὰ ἐξευτελίζονται· καὶ σ' αὐτοὺς πὺ καταδουλώθηκαν ἀπὸ δάνεια τοὺς δίνει ἀνακωχὴ κάθε ἑβδομοῦ ἔτος. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰκέτες ἐμποδίζει νὰ παραδίδονται σὲ τιμωρία. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο εἶναι ἀληθινὸς ὁ λόγος αὐτός· «Ὅπως δοκιμάζεται ὁ χρυσὸς καὶ τὸ ἀσήμι στὸ καμίνι, ἔτσι ἐπιλέγει ὁ Κύριος τὶς καρδιὰς τῶν ἀνθρώπων»²⁴. Καὶ «Ὁ ἐλεῆμων ἄνθρωπος μακροθυμεῖ»²⁵. «Ὅποιος μεριμνᾷ, ἔχει μέσα του σοφία»²⁶. «Ὁ ἄνθρωπος ὁ φρόνιμος καταλαμβάνεται ἀπὸ μέριμνα»²⁷· καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἄνθρωπος πὺ φροντίζει, θ' ἀναζητή-

25. Παρμ. 19, 11.

26. Παρμ. 14, 23.

27. Παρμ. 17, 12.

Θεὸν εὐρήσει γνῶσιν μετὰ δικαιοσύνης. Οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὸν εἰρήνην εὗρον». Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας τὸ ἡμέρον τὸ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα παρὰ τοῦ Νόμου εἰληφέναι. Αὐτίκα τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποιμένας, κατὰ τε τὰ αἰπόλια καὶ βουκόλια, τῆς πα-
 5 ραχρῆμα ἀπολαύσεως, μηδὲ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν, διηγόρευσεν, ἐκ γονέων τε ἔνεκα καὶ μητέρων, εἰς ἡμερότητα τὸν ἄνθρωπον κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀνατρέφων. Χάρισαι γοῦν, φησί, τῇ μητρὶ τὸ ἔκγονον, κἂν ἐπτά τὰς πρώτας ἡμέρας· εἰ γὰρ μηδὲν ἀναιτίως γίνεται, γάλα τε ἐπομβρεῖται ταῖς τετοικνίαις εἰς διατροφήν τῶν ἐγκόνων, ἀποσπῶν
 10 τῆς τοῦ γάλακτος οἰκονομίας τὸ τεχθέν, ἀτιμάζει τὴν φύσιν.

Δυσωπήσθωσαν οὖν Ἕλληνες καὶ εἴ τις ἕτερός ἐστι τοῦ νόμου κατατρέχων· εἰ ὁ μὲν καὶ ἐπ' ἀλόγων ζώων χρηστεύεται, οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκτιθέασιν ἔγγονα, καίτοι μακρόθεν καὶ προφητικῶς ἀνακοπτόντος αὐτῶν τὴν ἀγριότητα τοῦ νόμου διὰ τῆς προειρημένης ἐν-
 15 τολῆς· εἰ γὰρ τῶν ἀλόγων τὰ ἔγκονα διαζεύγνυσθαι τῆς τεκούσης πρὸς τῆς γαλακτουχίας ἀπαγορεύει, πολὺ πλέον ἐπ' ἀνθρώπων τὴν ὠμὴν καὶ ἀτιθάσσευτον προθεραπεύει γνώμην, ἵν', εἰ καὶ τῆς φύσεως μαθήσεως γοῦν μὴ καταφρονῶσιν. Ἐρίφων μὲν γὰρ καὶ ἀρνῶν ἐμφορεῖσθαι ἐπιτέτραπται, καὶ τις ἴσως ἀπολογία τῷ διαζεύξαντι τῆς τεκούσης τὸ
 20 ἔκγονον· ἢ δὲ τοῦ παιδίου ἔκθεσις τίνα τὴν αἰτίαν ἔχει; Ἐχρῆν γὰρ μηδὲ τὴν ἀρχὴν γῆμαι τῷ μηδὲ παιδοποιεῖσθαι γλιχομένῳ, ἢ δι' ἡδονῆς ἀκρασίαν, παιδοκτόνον γεγονέναι. Πάλιν αὖ ὁ χρηστός νόμος ἀπαγορεύει ἡμέρα τῇ αὐτῇ συγκαταθύειν ἔκγονον καὶ μητέρα.

Ἐντεῦθεν καὶ Ῥωμαῖοι, εἰ καὶ τις ἔγκνος καταδικασθεῖν τὴν ἐπὶ
 25 θανάτῳ, οὐ πρότερον ἐῶσιν ὑποσχεῖν τὴν τιμωρίαν πρὶν ἢ ἐκτεκεῖν. Ἄντικρυς γοῦν καὶ ὅσα τῶν ζώων κνοφορεῖ, ὁ νόμος οὐκ ἐπιτρέπει, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, μακρόθεν ἐπισχῶν τὴν εὐχέρειαν τῶν εἰς ἄνθρωπον ἀδικούντων. Οὕτως ἄχρι καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸ ἐπιεικὲς ἀπέτεινεν, ἵνα, ἐν τοῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες, πολλῇ τινι περι-
 30 ουσίᾳ φιλανθρωπίας ἐν τοῖς ὁμογενέσι χρησώμεθα. Οἱ δὲ καὶ περιλακτίζοντες τὰς γαστέρας πρὸ τῆς ἀποτέξεως ζώων τινῶν, ἵνα δὴ γάλακτι ἀνακεκραμένην σάρκα θοινάζωνται, τάφον τῶν κνοφορουμένων τὴν εἰς γένεσιν κτισθεῖσαν μήτραν πεποιήκασι, διαρρηδὴν τοῦ νομοθέτου κελεύοντος· «Ἄλλ' οὐδὲ ἐψήσεις ἄρνα ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ»·

σει τῆ ζωῆ· «κι ὅποιος ζητᾷ τὸν Θεό, θά βρεῖ γνώση καὶ δικαιοσύνη, καὶ ὅποιοι τὸν ἀναζήτησαν ὀρθὰ βρῆκαν εἰρήνη»²⁸. Ἐγὼ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι κι ὁ Πυθαγόρας τὴν ἡμερᾶδα πρὸς τὰ ζῶα τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ Νόμο. Ἀπὸ ὅσα γιὰ παράδειγμα γεννιοῦνται σὲ κοπάδια ἀπὸ πρόβατα, αἴγες καὶ μοσχάρια, ἀπαγορεύει τὴν ἄμεση ἀπόλαυση, οὔτε καὶ μὲ τὸ πρόσχημα τῆς θυσίας, ἕξαιτίας τῶν γονιῶν καὶ τῶν μητέρων, ἀνατρέφοντας ἔτσι τὸν ἄνθρωπο στὴν ἡμερότητα ἀπὸ τὰ κατώτερα, τὰ ἄλογα ζῶα. Χάρισε λοιπὸν, λέγει, τὸ παιδί στὴ μητέρα, ἔστω καὶ τὶς ἑπτὰ πρῶτες μέρες· γιατί, ἂν δὲν γίνεται τίποτα ἀναίτια, κατεβαίνει γάλα στὶς μητέρες ποὺ γέννησαν γιὰ νὰ τρέφουν τὰ παιδιὰ τους, ἐνῶ, ἀποσπώντας κανεὶς ἀπὸ τὸ θήλασμα τὸ μικρό, προσβάλλει τὴ φύση.

Ἄς ντραποῦν λοιπὸν οἱ Ἕλληνες καὶ ὅποιοι ἄλλοι ἐπιτίθενται στὸ νόμο, ἐὰν αὐτὸς δείχνει καλωσύνη καὶ στὰ ἄλογα ζῶα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐκθέτουν καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ἀνθρώπων, παρόλο ποὺ ἀπὸ παλιὰ καὶ προφητικά ὁ νόμος ἀνακόπτει τὴν ἀγριότητά τους μὲ τὴν ἐντολὴ ποὺ ἀναφέραμε· γιατί, ἂν ἀπαγορεύει τὰ παιδιὰ τῶν ἄλογων ζώων νὰ χωρίζονται ἀπὸ τὴ μητέρα τους ὡς πρὸς τὴ διατροφή τους μὲ γάλα, πολὺ περισσότερο θεραπεύει τὴ σκληρῆ καὶ ἄγρια γνώμη τῶν ἀνθρώπων, ὥστε, ἂν καὶ περιφρονοῦν τὴ φύση, νὰ μὴν περιφρονοῦν τὴ μάθηση. Γιατὶ ἐπιτρέπεται ἡ χρῆση κατσικιῶν κι ἄρνιῶν ὡς τροφή, καὶ ὑπάρχει ἴσως κάποια δικαιολογία γιὰ ἐκεῖνον ποὺ χώρισε τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μητέρα· ἡ ἐκθεση ὅμως τοῦ παιδιοῦ ποιά αἰτία ἔχει; Ἐπρεπε νὰ μὴν παντρευτεῖ καθόλου ὅποιος δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ κάνει παιδιὰ, παρὰ νὰ γίνεαι παιδοκτόνος νικημένος ἀπὸ τὴν ἡδονή. Πάλι ὁ ἡμερος νόμος ἀπαγορεύει τὴν ἴδια μέρα νὰ θυσιάζονται μαζὶ παιδιὰ καὶ μητέρα.

Ἀπὸ ἐδῶ οἱ Ρωμαῖοι, ἂν κάποια ἔγκυος καταδικαστεῖ σὲ θάνατο, δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ὑποστεῖ τὴν τιμωρία προτοῦ γεννήσει. Ρητὰ λοιπὸν κι ὁ νόμος, ὅσα ζῶα κυοφοροῦν, δὲν ἐπιτρέπει νὰ τὰ σφάζουν, ὥσπου νὰ γεννήσουν, ἀπὸ παλιὰ θέλοντας νὰ συγκρατήσῃ τὴν εὐκολία ἐκείνων ποὺ ἀδικοῦν τὸν ἄνθρωπο. Ἐτσι ἐπεξέτεινε τὴν ἐπιείκεια ἀκόμα καὶ στὰ ἄλογα ζῶα, ὥστε, ἀσκημένοι στὰ ὄχι ὅμοιά μας, νὰ δείξομε ἀφθονη φιλανθρωπία στοὺς ὁμοίους μας. Κι ὅσοι δίνουν λακτίσματα στὴν κοιλιὰ προτοῦ ἓνα ζῶο γεννήσει, γιὰ νὰ φάνε κρέας ἀνακατεμένο μὲ γάλα, κάνουν τὰφο τῶν ἐμβρύων τὴ μήτρα ποὺ ἔγινε γιὰ τὴ γένεση, ἂν καὶ βέβαια ὁ νομοθέτης προστάζει ρητὰ· «Δὲν θά βράσεις τὸ ἄρνι μέσα στὸ γάλα τῆς

μη γὰρ γινέσθω ἢ τοῦ ζῶντος τροφή ἢ ἄδυσμα τοῦ ἀναιρεθέντος ζώου, φησὶν, ἢ σὰρξ, μηδὲ τὸ τῆς ζωῆς αἷτιον συνεργὸν τῇ τοῦ σώματος καταναλώσει γινέσθω. Ὁ δὲ αὐτὸς νόμος διαγορεύει, «βοῦν ἄλοῶντα μὴ φμιοῦν»· δεῖ γὰρ «καὶ τὸν ἐργάτην τροφῆς ἀξιοῦσθαι»· ἀπαγορεύει τε 5 ἐν ταῦτῳ καταξευγνύναι πρὸς ἄροτρον γῆς βοῦν καὶ ὄνον· τάχα μὲν καὶ τοῦ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικείου στοχασάμενος, δηλῶν δ' ἅμα, μηδένα τῶν ἑτεροεθνῶν ἀδικεῖν καὶ ὑπὸ ζυγὸν ἄγειν, οὐδὲν ἔχοντας αἰτιάσασθαι, ἢ ὅτι τὸ ἀλλογενές, ὅπερ ἐστὶν ἀναίτιον, μήτε κακία, μήτε ἀπὸ κακίας ὀρμώμενον. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ μηνύειν ἢ ἀλληγορία, μὴ δεῖν ἐπί- 10 σης καθαρῶ καὶ ἀκαθάρτῳ, πιστῶ τε καὶ ἀπίστῳ τῆς τοῦ Λόγου μεταδιδόναι γεωργίας διότι τὸ μὲν ἐστὶ καθαρὸν, ὁ βοῦς, ὄνος δὲ τῶν ἀκαθάρτων λελόγισται. Δαψιλευόμενος δὲ τῇ φιλανθρωπία ὁ χρηστὸς Λόγος, μηδὲ ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης ἐστί, δενδροτομεῖν ταῦτα προσῆκον εἶναι διδάσκει, μηδὲ μὴν κείρειν ἐπὶ λύμη στάχυν πρὸ τοῦ θερισμοῦ· 15 ἀλλὰ μηδὲ συνόλως καρπὸν ἡμερον διαφθείρειν, μήτε τὸν γῆς, μήτε τὸν τῆς ψυχῆς οὐδὲ γὰρ τὴν τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷ.

Ναὶ μὴν καὶ γεωργικοὶ παρὰ τοῦ νόμου καὶ ταῦτα ὠφέληνται· κελεύει γὰρ τὰ νεόφυτα τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμνοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζε- 20 σθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἔνδειαν ἐξασθενεῖν, ἀροῦν τε καὶ περισκάπτειν, ὡς μηδὲν παραβλαστάνον κωλύῃ τὴν αὐξησιν. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐᾷ δρέπεσθαι ἀτελεῖ ἔξ ἀτελῶν, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν ἔτει τετάρτῳ, καθιερώσαντα τὴν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ τελειωθῆναι τὸ δένδρον. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τῆς γεωργίας τύπος διδα- 25 σκαλίας τρόπος διδάσκων δεῖν τὰς παραφύσεις τῶν ἁμαρτιῶν ἐπικόπτειν, καὶ τὰς συναναθαλλούσας τῷ γονίμῳ καρπῷ ματαιίας τῆς ἐννοίας πόας, ἔστ' ἂν τελειωθῇ καὶ βέβαιον γένηται, τὸ ἔρνος τῆς πίστεως. Τῷ τε γὰρ τετάρτῳ ἔτει, ἐπεὶ καὶ χρόνου χρεῖα τῷ κατηχουμένῳ βεβαίως, ἢ τετράς τῶν ἀρετῶν καθιεροῦνται τῷ Θεῷ, τῆς τρίτης ἤδη μόνης 30 συναππούσης, ἐπὶ τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν. Θυσία δὲ αἰνέσεως ὑπὲρ ὀλοκαυτώματα. «Οὗτος γὰρ σοι», φησί, «δίδωσιν ἰσχὺν

μητέρας του»²⁹. νὰ μὴ γίνεῖ, λέγει, ἡ σάρκα τοῦ σκοτωμένου ζώου εὐχαρίστηση τοῦ ζωντανοῦ, οὔτε τὸ αἷτιο τῆς ζωῆς συνεργάτης στὴν καταναλωτική διαδικασία τοῦ σώματος. Ὁ ἴδιος νόμος ἀπαγορεύει «νὰ βάζουν φίμωτρο σὲ βόδι πὺν ἀλωνίζει»· γιὰτὶ «πρέπει καὶ ὁ ἐργάτης νὰ θεωρεῖται ἄξιος τῆς τροφῆς του»³⁰. Ἀπαγορεύει ἐπίσης νὰ ζεύγουν μαζὶ στὸ ἀλέτρι βόδι μὲ ὄνο· ἴσως ἐπειδὴ σκέφτηκε καὶ τὴν ἀνεκτικότητα σχετικὰ μὲ τὰ ζῶα καὶ συνάμα ἤθελε νὰ δηλώσει νὰ μὴν ἀδικεῖται κανένας καὶ ἀπὸ τοὺς ἀλλοεθνεῖς καὶ νὰ μπαίνει στὸ ζυγὸ, χωρὶς καμμιά αἰτία, παρὰ μόνο ὅτι εἶναι ἀπὸ ἄλλο γένος, πράγμα πὺν δὲν ἀποτελεῖ αἰτία, οὔτε εἶναι κακὸ οὔτε προέρχεται ἀπὸ κακία. Ἐγὼ ἔχω τὴ γνώμη πὺς ἡ ἀλληγορία δηλώνει ἀκόμα, ὅτι δὲν πρέπει ἐξίσου στὸν καθαρὸ καὶ στὸν ἀκάθαρτο, στὸν πιστὸ καὶ στὸν ἄπιστο, νὰ μεταδίδει κανεὶς τὴν καλλιέργεια τοῦ Λόγου. Γιὰτὶ τὸ ἓνα εἶναι καθαρὸ, τὸ βόδι, ἐνῶ ὁ ὄνος κατατάσσεται στὰ ἀκάθαρτα. Διαθέτοντας ἄφθονη φιλανθρωπία ὁ σπλαχνικὸς Λόγος οὔτε ὅσα ἀνήκουν στὰ ἡμερα δένδρα δὲν εἶναι σωστὸ διδάσκει νὰ τὰ κόβομε οὔτε νὰ ἀποσποῦμε ἓνα στάχυ ἀπλὰ γιὰ νὰ τὸ ἀποσπάσομε πρὶν ἀπὸ τὸ θερισμό. Ἀλλ' οὔτε γενικὰ νὰ καταστρέφομε ἡμερους καρπούς, οὔτε τῆς γῆς οὔτε τῆς ψυχῆς. Καὶ δὲν ἀφήνει οὔτε ἡ χώρα τῶν πολεμίων νὰ ρημάζεται.

Καὶ βέβαια καὶ οἱ γεωργοὶ ἔχουν σ' αὐτὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ τὸ νόμο. Γιὰτὶ παραγγέλλει νὰ φροντίζονται τὰ νεόφυτα δένδρα γιὰ μὰ τριετία, κόβοντας τὶς περιττὲς ἀποβλαστήσεις, γιὰ νὰ μὴν πιέζονται ἀπὸ τὸ βάρος τους καὶ ἀπὸ τὸν κατακερματισμὸ τῆς τροφῆς ἀπὸ ἔλλειψη ἐξασθενοῦν, νὰ ὀργώνουν καὶ νὰ σκάβουν γύρω στὸν κορμὸ τους, νὰ μὴν φυτρώνουν γύρω τους ἄλλα φυτὰ καὶ ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξή τους. Οὔτε ἐπιτρέπει νὰ κόβονται οἱ καρποὶ πρὶν ὠριμάσουν ἀπὸ ἀνώριμα φυτὰ, ἀλλὰ μετὰ τὴ παρέλευση τριῶν ἐτῶν στὸ τέταρτο ἔτος, ἀφοῦ ἀφιερῶσει τοὺς πρώτους, τὴν ἀπαρχή, στὸν Θεὸ μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ δένδρου. Αὐτὸς ὁ τύπος τῆς γεωργίας θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἓνας τρόπος διδασκαλίας, πὺν διδάσκει ὅτι πρέπει νὰ κόβομε τὰ παρακλάδια τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν ἀχρηστὴ βλάστηση τῶν ἐννοιῶν, πὺν βλαστάνει μαζὶ μὲ τὸν γόνιμο καρπό, ὡσπυ νὰ γίνεῖ τέλειο καὶ σταθερὸ τὸ φυτὸ τῆς πίστες. Καὶ τὸ τέταρτο ἔτος, ἐπειδὴ βέβαια ἀπαιτεῖται γιὰ τὸν κατηγούμενο καὶ κάποιος χρόνος, καθιερῶνεται στὸν Θεὸ ἡ τετράδα τῶν ἀρετῶν, ἐνῶ ἡ τρίτη συνδέεται μόνη τῆς μὲ τὴν τέταρτη ὑπόσταση³¹ τοῦ Κυρίου. Ἡ θυσία τῆς δοξολογίας εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὰ ὀλοκαυτώματα. Γιὰτὶ λέγει· «Αὐτὸς σοῦ δίνει

31. Δηλ. τὴν ἀνθρώπινη. Οἱ ἄλλες τρεῖς εἶναι τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδας.

ποιῆσαι δύναμιν». Ἐὰν δὲ φωτισθῇ σοι τὰ πράγματα, λαβὼν καὶ κτησάμενος ἰσχύν, ἐν γνώσει ποίει δύναμιν. Ἐμφαίνει γὰρ διὰ τούτων τά τε ἀγαθὰ, τὰς τε δωρεὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγεῖσθαι, καὶ δεῖν ἡμᾶς, διακόνους γενομένους τῆς θείας χάριτος, σπείρειν τὰς τοῦ Θεοῦ εὐποιίας, καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς. Ἴνα ὡς ὅτι μάλιστα ὁ μὲν σώφρων τοὺς ἐγκρατεῖς, ὁ δὲ ἀνδρεῖος τοὺς γενναίους, συνετούς τε ὁ φρόνιμος, καὶ δίκαιος τοὺς δικαίους ἐκτελῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

10 **Περὶ τοῦ ἀληθοῦς γνωστικοῦ, ὅστις, ὡν μιμητῆς τοῦ Θεοῦ, ἀδιαλείπτως εὐεργετεῖται ὑπ' αὐτοῦ.**

Οὗτός ἐστιν ὁ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὁ γνωστικός, ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν ἐγκρατευόμενος, ὑπομένων, δικαίως θιούς, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδιδούς ὧν ἔχει ὡς οἶός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ 15 ἔργῳ. «Οὗτος μέγιστος», φησὶν, «ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὃς ἂν ποιῇ καὶ διδάσκη», μιμούμενος τὸν Θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι· κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ δωρεαί. «Ὅς δ' ἂν ἐγχειρῇ τι πράσειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν Θεὸν παραξύνει», φησὶν· ἀλαζονεία γὰρ ψυχῆς ἐστὶ κακία, ἀφ' ἧς καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν μετανοεῖν κελεύει, ἀρμοζομένοις τὸν βίον 20 ἐξ ἀναρμοστίας πρὸς τὴν ἀμείνω μεταβολὴν διὰ τῶν τριῶν τούτων, στόματος, καρδίας, χειρῶν. Σύμβολον δ' ἂν εἴη ταῦτα, πράξεως μὲν αἱ χεῖρες, βουλής δὲ ἡ καρδία, καὶ λόγου στόμα. Καλῶς οὖν ἐπὶ τῶν μετανοούντων εἴρηται τὸ λόγιον ἐκεῖνο· «Τὸν Θεὸν εἴλου σήμερον, εἶναί σου Θεόν· καὶ Κύριος εἴλετό σε σήμερον, γενέσθαι λαὸν» αὐτῷ. Τὸν 25 γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ ὄν, οἰκέτην ὄντα, ἐξοικειοῦται ὁ Θεός· κἂν εἰς ἧ τὸν ἀριθμὸν, ἐπίσης τῷ λαῷ τετίμηται· μέρος γὰρ ὧν τοῦ λαοῦ, συμπληρωτικός αὐτοῦ γίνεται, ἀποκατασταθεὶς ἐξ οὗ ἦν· καλεῖται δὲ καὶ ἐκ μέρους τὸ πᾶν. Αὕτη δὲ ἡ εὐγένεια ἐν τῷ ἐλέσθαι καὶ συνα-

δύναμη για να πραγματοποιήσεις τις ἀρετές»³². Κι ἂν φωτιστοῦν για σένα τὰ πράγματα καὶ λάβεις καὶ κάνεις κτῆμα σου τὴν ἰσχύ, να πραγματοποιεῖς τις ἀρετές με γνώση. Μὲ αὐτὰ φανερώνει, ὅτι τὰ ἀγαθὰ καὶ οἱ δωρεές δίνονται ἀπὸ τὸν Θεό, καὶ πρέπει ἡμεῖς, ἀφοῦ γίνομε διάκονοι τῆς θείας χάριτος, να διαδίδομε τις εὐεργεσίες τοῦ Θεοῦ, κι ὅσους μᾶς πλησιάζουν να τοὺς μετατρέπομε σὲ καλοὺς καὶ δίκαιους. Ὡστε, ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο ὁ φρόνιμος να δημιουργεῖ τοὺς ἐγκρατεῖς, ὁ ἀνδρεῖος τοὺς γενναίους, ὁ φρόνιμος τοὺς συνετοὺς, καὶ τέλος ὁ δίκαιος τοὺς δίκαιους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΘ'.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικός. Συνεχῶς εὐεργετούμενος ἐπειδὴ εἶναι μιμητὴς τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὸς εἶναι ὁ πλασμένος σύμφωνα με τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοίωση, ὁ γνωστικός, πὸ μιμεῖται τὸν Θεὸ ὅσο εἶναι δυνατό, χωρὶς να παραλείψει τίποτε ἀπὸ τὴ δυνατὴ ὁμοίωση, με τὸ να δείχνει ἐγκράτεια, ὑπομονή, να ζεῖ με δικαιοσύνη, να κυριαρχεῖ στὰ πάθη του, να μεταδίδει ἀπὸ ὅσα ἔχει, να εὐεργετεῖ ὅσο μπορεῖ, καὶ με λόγια καὶ με ἔργα. «Αὐτὸς εἶναι μέγιστος», λέγει, «στὴ βασιλεία, ὅποιος τηρεῖ ὅλες τις ἐντολές καὶ διδάσκει ἔτσι καὶ τοὺς ἄλλους»¹, μιμούμενος τὸν Θεὸ με τὸ να κάμνει κι αὐτὸς παρόμοια χαρίσματα· γιατί οἱ δωρεές τοῦ Θεοῦ εἶναι ὠφέλιμες σ' ὅλους. «Ὅποιος ὁμως», λέγει, «ἐπιχειρεῖ να πράξει κάτι ἀπὸ περηφάνεια προκαλεῖ τὸ θυμὸ τοῦ Θεοῦ»². Γιατί ἡ ἀλαζονεία εἶναι κακία τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὅπως κι ἀπὸ τις ἄλλες κακίες, προστάζει να μετανοοῦμε, προσαρμόζοντας τὴ ζωὴ μας ἀπὸ τὴν ἀπροσαρμοστία στὴν καλύτερη μεταβολὴ με αὐτὰ τὰ τρία, τὸ στόμα, τὴν καρδιά, τὰ χέρια. Κι αὐτὰ θὰ μπορούσαν να συμβολίζουν τὰ χέρια τὴν πράξη, ἡ καρδιά τὰ διανοήματα, καὶ τὸ στόμα τὸ λόγο. Ἔχει λοιπὸν λεχθεῖ καλά, για ὅσους μετανοοῦν, ἐκεῖνος ὁ λόγος· «Τὸν Θεὸ διάλεξες σήμερα για να εἶναι Θεός σου, καὶ ὁ Κύριος ἐπίσης σε διάλεξε, για να γίνεις λαὸς του»³. Γιατί ἐκεῖνον πὸ ἔχει τὸ ζῆλο να ὑπηρετεῖ τὸ ὄν, ἀπὸ ὑπηρέτη ὁ Κύριος τὸν κάνει οἰκεῖο δικό του. Κι ἂν αὐτὸς εἶναι ἕνας, ἔχει τὴν τιμὴ ὁλόκληρη τοῦ λαοῦ. Ἐπειδὴ εἶναι δηλαδὴ μέρος τοῦ λαοῦ, συμπληρώνει τὸ λαό, ἔχοντας ἀποκατασταθεῖ στὸ χῶρο τῆς προέλευσής του. Ἐξάλλου τὸ σύνολο καλεῖται καὶ ἀπὸ

1. Ματθ. 5, 19.

2. Ἀριθμ. 15, 30.

3. Δευτ. 26, 17-18.

σκηῆσαι τὰ κάλλιστα διαδεικνύνται· ἐπεὶ τί τὸν Ἀδάμ ὠφέλησεν ἢ τοιαύτη αὐτοῦ εὐγένεια; πατὴρ δὲ αὐτοῦ θνητὸς οὐδεὶς· αὐτὸς γὰρ ἀνθρώπων τῶν ἐν γενέσει πατήρ. Τὰ μὲν αἰσχροῦ οὗτος προθύμως εἴλετο, ἐπόμενος τῇ γυναικί, τῶν δὲ ἀληθῶν καὶ καλῶν ἠμέλησεν, ἐφ' οἷς θνητὸν
5 ἀθανάτου βίον, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος, ἀνθυπηλλάξατο. Νῶε δέ, ὁ μὴ οὕτω γενόμενος ὡς ὁ Ἀδάμ, ἐπισκοπῇ θεῖα διασώζεται· φέρων γὰρ αὐτὸν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ.

Τόν τε Ἀβραὰμ ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενον γυναικῶν οὐ δι' ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, δι' ἐλπίδα δέ, οἶμαι, τοῦ πληθῦναι τὸ γένος ἐν ἀρχῇ, εἰς
10 μόνος διαδέχεται κληρονόμος τῶν πατρῶων ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι δικωκίσθησαν τῆς συγγενείας· ἔκ τε αὐτοῦ διδύμων γενομένων, ὁ νεώτερος κληρονομεῖ, εὐάρεστος τῷ πατρὶ γενόμενος, καὶ τὰς εὐχὰς λαμβάνει· δουλεύει δὲ ὁ πρεσβύτερος αὐτῷ· ἀγαθὸν γὰρ μέγιστον τῷ φαύλῳ, τὸ μὴ αὐτεξούσιον. Ἡ δὲ οἰκονομία αὕτη καὶ προφητικὴ καὶ τυπικὴ. Ὅτι
15 δὲ τοῦ σοφοῦ πάντα ἐστὶ, σαφῶς μηνεύει λέγων· «Διότι ἠλέησέν με ὁ Θεός, ἔστι μοι, πάντα». Ἐνὸς γὰρ δεῖν ὀρέγεσθαι διδάσκει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τοῖς ἀξίοις τὰ ἐπιγγελλόμενα νέμεται. Κληρονόμον οὖν τὸν σπουδαῖον γενόμενον τῆς βασιλείας συμπολίτην διὰ τῆς θείας σοφίας ἀναγράφει καὶ τῶν πάλαι δικαίων, τῶν κατὰ τὸν νόμον καὶ πρὸ
20 νόμου νομίμως βεβιωκότων, ὧν αἱ πράξεις νόμοι γεγόνασιν εἰς ἡμᾶς. Πάλιν τε αὖ βασιλέα τὸν σοφὸν διδάσκων, τοὺς μὴ ὁμοφύλους ποιεῖ λέγοντας αὐτῷ· «Βασιλεὺς παρὰ Θεοῦ σὺ ἐν ἡμῖν εἶ»· ἐθελουσίῳ γνώμη τῶν ἀρχομένων διὰ ζῆλον ἀρετῆς ὑπακουόντων τῷ σπουδαίῳ

Πλάτων δὲ ὁ φιλόσοφος, εὐδαιμονίας τέλος τιθέμενος, ὁμοίωσιν
25 Θεῷ φησιν αὐτὴν εἶναι κατὰ τὸ δυνατόν· εἴτε καὶ συνδραμών πως τῷ δόγματι τοῦ νόμου (αἱ γὰρ μεγάλαι φύσεις καὶ γυμναὶ παθῶν εὐστοχοῦσί πως περὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς φησιν ὁ Πυθαγόρειος Φίλων, τὰ Μωϋσέως ἐξηγούμενος)· εἴτε καὶ παρὰ τινων τότε λογίων ἀναδιδαχθεῖς, ἅτε μαθήσεως αἰεὶ διψῶν. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος «Ὅπισω Κυρίου
30 τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλάξετε». Τὴν μὲν γὰρ ἐξομοίωσιν ὁ νόμος ἀκολουθίαν ὀνομάζει, ἢ δὲ τοιαύτη ἀκολουθία

4. Ὁ Κλήμης ἀντικρούει γνώμη τῶν αἵρετικῶν ὅτι ὁ Ἀδάμ δὲν μετενόησε.

τό μέρος. Κι αυτή ή ευγένεια γίνεται φανερή στην έκλογή και άσκησι των άριστων. Γιατι τον Άδάμ σε τί τον ώφέλησε αυτή ή ευγένειά του; Κανένας θνητός δέν ήταν πατέρας του. Αυτός διάλεξε πρόθυμα τὰ αισχρά, ακολουθώντας τή γυναίκα, άδιαφόρησε όμως για τὰ άληθινά και τὰ καλά, ανταλλάσσοντας με θνητή ζωή τήν πρώτη τήν άθάνατη, όχι όμως ως τὸ τέλος⁴. Ένω ο Νώε, που δέν ήταν όπως ο Άδάμ, διασώζεται με τήν θεία επίβλεψη, γιατί άφιέρωσε τον έαυτό του στον Θεό.

Τον Άβραάμ πάλι που έκανε παιδιά με τρεις γυναίκες, όχι για ν' απολαύσει ήδονή, αλλά με τήν έλπίδα, νομίζω, να πληθύνει στην άρχή του τό γένος του, ένας μόνο κληρονόμος γίνεται ο κληρονόμος των πατρικών αγαθών, ένω οι άλλοι απομακρύνθηκαν από τή συγγένεια. Και από τους διδύμους που αυτός απέκτησε, κληρονομεί ο νεώτερος ευαρεστώντας τον πατέρα του και παίρνοντας τήν ευχή του, κι ο μεγαλύτερος τον ύπηρετεί. Γιατι τὸ μέγιστο αγαθό για τον φαῦλο είναι να μην όρίζει τον έαυτό του. Αυτή ή διευθέτηση είναι και προφητική και παραδειγματική. "Οτι βέβαια όλα είναι του σοφοῦ, τὸ δηλώνει σαφώς λέγοντας: «Έπειδή ο Θεός μου έδειξε τὸ έλεός του, έχω τὰ πάντα»⁵. Ένα πρέπει να επιθυμούμε διδάσκει. Εκείνον μέσω του οποίου έγιναν τὰ πάντα και που στους άξιους μοιράζει όσα υποσχέθηκε. Εκείνον λοιπόν που φάνηκε σπουδαίος τον αναγράφει με τή θεία σοφία κληρονόμο τής βασιλείας και συμπολίτη των ανέκαθεν δικαίων, όσων έζησαν στην εποχή του νόμου και πριν από τὸ νόμο αλλά νόμιμα, και που οι πράξεις τους έγιναν σ' έμας νόμοι. Και πάλι διδάσκοντας ότι ο σοφός είναι βασιλιάς, κάνει τους μη όμόφυλους να λένε σ' αυτόν: «Εσύ ήσουν βασιλιάς από τον Θεό ανάμεσά μας»⁶ με έκούσια γνώμη των υπηκόων που υπακούουν στον σπουδαίο έξαιτίας του ζήλου που δείχνει για τήν άρετή.

Ο φιλόσοφος Πλάτων όρίζοντας τὸ τέλος τής ευδαιμονίας, λέγει πως αυτό είναι κατά τὸ δυνατόν ή όμοίωση με τον Θεό, είτε συμβαδίζοντας κάπως με τὸ δόγμα του νόμου (γιατι οι μεγάλες φύσεις και γυμνές από πάθη ευστοχοῦν κατά κάποιο τρόπο στην αναζήτηση τής αλήθειας, όπως λέγει ο Πυθαγόρειος φιλόσοφος Φίλων, έξηγώντας τὰ σχετικά με τον Μωϋση), είτε γιατί διδάχθηκε τότε από κάποιους λόγιους, έπειδή πάντα διψούσε για μάθηση. Γιατι ο νόμος λέγει: «Να ακολουθεíte τον Κύριο τον Θεό σας, και να φυλάξετε τις έντολές μου»⁷. Τήν έξομοίωση ο νόμος τήν όνομάζει ακολουθία, και αυτή ή ακολουθία έξομοιώνει όσο τής είναι δυ-

5. Γεν. 33, 11.

6. Γεν. 33, 6.

7. Δευτ. 13, 4.

κατὰ δύναμιν ἕξομοιοῦ. «Γίνεσθε», φησὶν ὁ Κύριος, «ἐλεήμονες καὶ οἰκτιρόμονες, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος οἰκτιρῶν ἐστίν». Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν τέλος εἶναι ἐδογματίσαν, τὸν Θεὸν εἰς φύσιν μετονομάσαντες εὐπρεπῶς· ἐπειδὴ ἡ φύσις καὶ εἰς
5 φυτὰ, καὶ εἰς σπαρτά, καὶ εἰς δένδρα, καὶ εἰς λίθους διατείνει.

Σαφῶς τοίνυν εἴρηται· «Ἄνδρες κακοὶ οὐ νοοῦσι νόμον, οἱ δὲ ἀγαπῶντες νόμον προβάλλουσιν ἑαυτοῖς τεῖχος. Σοφία γὰρ πανούργων ἐπιγνώσεται τὰς ὁδοὺς αὐτῆς· ἄνοια δὲ ἀφρόνων ἐν πλάνῃ. Ἐπὶ
10 τίνα γὰρ ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τούτους λόγους», ἡ προφητεία λέγει. Τριττὰ δὲ εἶδη φιλίας διδασκόμεθα· καὶ τούτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἄριστον τὸ κατ' ἀρετὴν· στερρὰ γὰρ ἡ ἐκ λόγου ἀγάπη· τὸ δὲ δεύτερον καὶ μέσον κατ' ἀμοιβὴν· κοινωνικὸν δὲ τοῦτο καὶ μεταδοτικὸν καὶ διωφελές· κοινὴ γὰρ ἡ ἐκ χάριτος φιλία· τὸ
15 δὲ ὕστατον καὶ τρίτον, ἡμεῖς μὲν τὸ ἐκ συνηθείας φαμέν, οἱ δὲ τὸ καθ' ἡδονὴν τρεπτόν καὶ μεταβλητόν. Καί μοι δοκεῖ παγκάλως Ἰππόδαμος ὁ Πυθαγόρειος γράφειν τὰς φιλίας· «Ἄ μὲν ἐξ ἐπιστάμας θεῶν, ἃ δ' ἐκ παροχᾶς ἀνθρώπων, ἃ δὲ ἐξ ἀδονᾶς ζώων». Οὐκοῦν ἡ μὲν τίς ἐστι φιλοσόφου φιλία, ἡ δὲ ἀνθρώπου, ἡ δὲ ζώου. Τῷ γὰρ ὄντι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος εὐεργετῶν, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς εὐεργετεῖται· ὥσπερ γὰρ ὁ
20 κυβερνήτης, ἅμα σώζει καὶ σώζεται. Διὰ τοῦτο ὅταν τις αἰτῶν τύχη, οὐ φησι τῷ διδόντι, Καλῶς ἔδωκας, ἀλλὰ, Καλῶς εἴληφας. Οὕτω λαμβάνει μὲν ὁ δίδους, δίδωσι δὲ ὁ λαμβάνων. «Δίκαιοι δὲ οἰκτεῖρουσι καὶ ἐλεοῦσι, χρηστοὶ δὲ ἔσσονται οἰκήτορες γῆς· ἄκακοι δὲ ὑπολειφθήσονται ἐπ' αὐτῆς, οἱ δὲ παρανομοῦντες ἐξολοθρευθήσονται ἀπ' αὐτῆς».

25 Καί μοι δοκεῖ τὸν πιστὸν προμαντευόμενος Ὅμηρος εἰρηκέναι, «Δὸς φίλῳ», ἐχθρῷ δὲ ἐπικουρητέον, ἵνα μὴ μείνη ἐχθρός· ἐπικουρία γὰρ εὐνοία μὲν συνδεῖται, λύεται δὲ ἐχθρα· Ἄλλ' «εἰ καὶ προθυμία πρόκειται καθὸ ἔαν ἔχη, εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ», καὶ τὰ

8. Λουκᾶ 6, 36.

10. Παρμ. 14, 8.

9. Παρμ. 28, 4-5.

11. Ἦσ. 66, 2.

νατό. Γιατί ὁ Κύριος λέγει· «νά γίνεστε ἐλεήμονες καὶ σπλαχνικοί, ὅπως σπλαχνικὸς εἶναι ὁ οὐράνιος Πατέρας σας»⁸. Ἐκτὸ αὐτὰ ὁρμώμενοι καὶ οἱ Στωϊκοὶ δίδαξαν ὅτι τὸ τέλος εἶναι νὰ ζοῦμε σὲ ἀκολουθία μὲ τὴ φύση, μετονομάζοντας κόσμια τὸν Θεὸ σὲ φύση, ἐπειδὴ ἡ φύση ἐκτείνεται καὶ στὰ φυτὰ καὶ στὰ σπαρτὰ καὶ στὰ δένδρα καὶ στὶς πέτρες.

Ἔχει λεχθεῖ λοιπὸν μὲ σαφήνεια· «Ἄνδρες κακοὶ δὲν ἐννοοῦν τὸ νόμο· κι ὅσοι ἀγαποῦν τὸ νόμο προτάσσουν τεῖχος στὸν ἑαυτό τους»⁹. «Ἡ σοφία τῶν φρόνιμων θ' ἀντληφθεῖ τοὺς δρόμους τῆς ἡ ἀφροσύνη ὅμως τῶν ἀνόητων πλανᾶται»¹⁰. «Σὲ ποιὸν νὰ ρίξω τὸ βλέμμα μου, ἂν ὄχι στὸν πρῶο καὶ στὸν ἡσυχό κι αὐτὸν ποὺ τρέμει τὸ λόγο μου;»¹¹, λέγει ἡ προφητεία. Μαθαίνομε ὅτι ὑπάρχουν τρία εἶδη φιλίας· τὸ πρῶτο καὶ ἄριστο εἶναι τὸ σύμφωνο μὲ τὴν ἀρετὴ, γιατί εἶναι ἰσχυρὴ ἡ ἀγάπη ποὺ ἀναδύεται ἀπὸ τὸ λόγο. Τὸ δεύτερο καὶ μεσαῖο εἶναι γιὰ λόγους ἀνταπόδοσης· εἶναι ἓνας τρόπος κοινωνικῆς συμβίωσης, προθυμῆς μετάδοσης, ὠφέλιμης στὴ ζωὴ· γιατί εἶναι κοινὴ ἡ φιλία ποὺ προσφέρει ἡ χάρη. Τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐμεῖς λέμε ὅτι τὸ δημιουργεῖ ἡ συνήθεια, καὶ οἱ ἄλλοι ἐννοοῦν τὴν τρεπτότητα καὶ ρευστότητα τῆς ἡδονῆς. Καὶ νομίζω πολὺ ὠραῖα ὁ πυθαγορικὸς Ἰππόδαμος γράφει θαυμάσια γιὰ τὰ εἶδη τῆς φιλίας· «Θεμελιώνονται ἄλλα στὴ γνώση τῶν θεῶν, ἄλλα σὲ παροχές ἀνθρώπων, καὶ ἄλλα σὲ ἡδονὴ ζώων». Τὸ πρῶτο εἶδος εἶναι ἡ φιλία τοῦ φιλοσόφου, τὸ δεύτερο τοῦ ἀνθρώπου, τὸ τρίτο τοῦ ζώου. Εἶναι πράγματι εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ποὺ εὐεργετεῖ, εὐεργετούμενος ταυτόχρονα καὶ ὁ ἴδιος· ὅπως δηλαδὴ ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου ποὺ σώζει καὶ ταυτόχρονα σώζεται. Γι' αὐτὸ ὅταν κάποιος ἐπιτύχει τὸ αἶτημά του, δὲν λέγει σ' αὐτὸν ποὺ τοῦ ἔδωσε, «Καλὰ μοῦ τὸ ἔδωσες», ἀλλὰ «καλὰ ἔλαβες». Ἐτσι λαμβάνει αὐτὸς ποὺ δίνει καὶ δίνει αὐτὸς ποὺ λαμβάνει. «Οἱ δίκαιοι λυποῦνται καὶ ἐλεοῦν»¹², καὶ «Οἱ καλοὶ θὰ κατοικήσουν τὴ γῆ, καὶ οἱ ἀκακοὶ θ' ἀπομείνουν σ' αὐτήν, ὅσοι ὅμως παρανομοῦν θὰ ἐξολοθρευθοῦν ἀπὸ αὐτήν»¹³.

Καὶ μοῦ φαίνεται ὁ Ὅμηρος προμάντευε τὸν πιστό, λέγοντας· «Δῶσε στὸ φίλο σου· τὸν ἐχθρό σου βοήθησέ τον γιὰ νὰ μὴ μείνει ἐχθρός. Μὲ τὴ βοήθεια συσφίγγεται ἡ ἀγάπη καὶ διαλύεται ἡ ἐχθρα». «Ἄλλὰ καὶ προθυμία ἂν ὑπάρχει εἶναι εὐπρόσδεκτη, προσφέροντας ὅ,τι ἔχει κανένας ὄχι ὅ,τι δὲν ἔχει· ὄχι γιὰ νὰ ὑπάρχει ἀνεση στοὺς ἄλλους καὶ σὲ μᾶς θλίψη, ἀλλὰ νὰ μοιράζεται ἐξίσου σὲ ὅλους στὸν τωρινὸ καιρὸ»¹⁴. Καὶ τὰ παρα-

12. Παρμ. 21, 26.

13. Παρμ. 2, 21-22.

14. Β' Κορ. 8, 12-13.

ἐξῆς· «Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα», ἡ Γραφή λέγει. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, ὡς καὶ πρόσθεν εἰρήκαμεν, οὐ τὸ κατὰ σῶμα μνηύεται (οὐ γὰρ θέμις θνητὸν ἀθανάτῳ ἔξομοιοῦσθαι), ἀλλ' ἡ κατὰ νοῦν καὶ λογισμόν, ᾧ καὶ τὴν
 5 πρὸς τὸ εὐεργετεῖν καὶ τὴν πρὸς τὸ ἄρχειν ὁμοιότητα προσηκόντως ὁ Κύριος ἐνσφραγίζεται· οὐ γὰρ αἱ ἡγεμονίαι σωμάτων ποιότησιν, ἀλλὰ διανοίας κρίσεσι κατορθοῦνται· βουλαῖς γὰρ ἀνδρῶν ὁσίων εὖ μὲν οἰκοῦνται πόλεις, εὖ δ' οἶκος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

10 Ὁ ἀληθῆς γνωστικός ἀσκεῖ ὑπομονὴν καὶ ἐγκράτειαν.

Ἡ γε μὴν καρτερία καὶ αὐτὴ εἰς τὴν θείαν ἔξομοίωσιν διάζεται, δι' ὑπομονῆς ἀπάθειαν καρπούμενη, εἴ τῳ ἔναυλα τὰ ἐπὶ τὸν Ἀνανίαν ἱστορούμενα, ὧν εἷς καὶ Δανιὴλ ὁ προφήτης ἦν, θείας πίστεως πεπληρωμένος. Βαβυλῶνα ᾧκει Δανιήλ, καθάπερ ὁ μὲν Λῶτ τὰ Σόδομα, τὴν
 15 Χαλδαίων δὲ γῆν ὁ Ἀβραάμ, ὁ μετ' ὀλίγον φίλος τοῦ Θεοῦ. Κατήγαγεν οὖν εἰς ὄρυγμα θηρίων ἔμπλεων τὸν Δανιήλ ὁ Βαβυλωνίων βασιλεύς, ἀνήγαγε δὲ αὐτὸν ἀβλαβῆ ὁ ἀπάντων βασιλεύς, ὁ πιστὸς Κύριος. Ταύτην κτήσεται τὴν ὑπομονὴν ὁ γνωστικός, ἢ γνωστικός εὐλογήσῃ πειραζόμενος, ὡς ὁ γενναῖος Ἰώβ, ὡς Ἰωνᾶς εὐξεται καταπινόμενος
 20 ὑπὸ κήτους, καὶ ἡ πίστις αὐτὸν ἀποκαταστήσει Νινευῖταις προφητεύοντα· κἂν μετὰ λεόντων καθειροχθῆ, ἡμερώσει τὰ θηρία· κἂν εἰς πῦρ ἐμβληθῆ, δροσισθήσεται, ἀλλ' οὐκ ἐκπυρωθήσεται· μαρτυρήσει νύκτωρ, μαρτυρήσει μεθ' ἡμέραν· ἐν λόγῳ, ἐν βίῳ, ἐν τρόπῳ μαρτυρήσει· σύνοικος ἐν τῷ Κυρίῳ ὀαριστῆς τε καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα
 25 διαμένει· καθαρὸς μὲν τὴν σάρκα, καθαρὸς δὲ τὴν καρδίαν, ἡγιασμένος τὸν λόγον. «Ὁ κόσμος τούτῳ», φησὶν, «ἔσταύρωται, καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ». Οὗτος, τὸν σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος περιφέρων, ἔπεται Κυρίῳ μετ' ἴχνιον, ὥστε Θεός, ἅγιος ἀγίων γενόμενος.

Πάσης τοίνυν ἀρετῆς μεμνημένος ὁ θεῖος νόμος, ἀλείφει μάλιστα
 30 τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν ἐγκράτειαν, θεμέλιον ἀρετῶν κατατιθέμενος

κάτω· «Σκόρπισε, ἔδωσε στοὺς φτωχοὺς. Ἡ δικαιοσύνη του παραμένει στὸν αἰῶνα»¹⁵, λέγει ἡ Γραφή. Ἡ συμμόρφωσή μας μετὴν εἰκόνα καὶ ἡ ὁμοίωση, ὅπως εἶπαμε καὶ προηγουμένως, δὲν ἐκδηλώνεται στὸ σῶμα (γιατὶ δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ ἐξομοιώνεται τὸ θνητὸ μετὸ ἀθάνατο), ἀλλὰ στὸ νοῦ καὶ στὸ λογισμό, ὅπου κατάλληλα ὁ Κύριος βάζει τὴ σφραγίδα τῆς ὁμοιότητάς μετὴν εὐεργετικότητα καὶ τὴν ἀρχικότητά του. Γιατὶ οἱ ἡγεμονίες δὲν κατορθώνονται μετὴν ἰδιότητες τῶν σωμάτων, ἀλλὰ μετὴν κρίσεις τοῦ νοῦ. Μὲ τὶς σκέψεις τῶν ἁγίων ἀνδρῶν κατοικοῦνται ὄρθα οἱ πόλεις καθὼς καὶ τὰ σπίτια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Κ'.

Ὁ ἀληθινὸς γνωστικὸς ἀσκεῖ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἐγκράτεια.

Καὶ αὐτὴ βέβαια ἡ καρτερία σπεύδει πρὸς τὴ θεία ἐξομοίωση, δρέποντας τὸν καρπὸ τῆς ἀπάθειας μετὴν ὑπομονή, ἃν ἔχει κανεὶς ζωηρὰ στὴ μνήμη του ὅσα ἱστοροῦνται γιὰ τὸν Ἀνανία, ἕνας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦταν καὶ ὁ Δανιήλ ὁ προφήτης, πλήρης ἀπὸ τὴ θεία πίστη. Στὴν Βαβυλώνα κατοικοῦσε ὁ Δανιήλ, ὅπως ὁ Λῶτ τὰ Σόδομα, ὁ Ἀβραάμ τὴ γῆ τῶν Χαλδαίων, αὐτὸς πού σὲ λίγο ἔγινε ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ. Σὲ λάκκο λοιπὸν γεμάτο μετὴν ἄγρια θηρία κατέβασε τὸν Δανιήλ ὁ βασιλιάς τῶν Βαβυλωνίων, καὶ τὸν ἀνέβασε ἀνέπαφο ὁ βασιλιάς τῶν ὄλων, ὁ πιστὸς Κύριος. Αὐτὴ τὴν ὑπομονὴ θέλει ν' ἀποκτήσει ὁ γνωστικὸς, σὰν γνωστικὸς. Ὅταν περνᾷ πειρασμοὺς θὰ εὐλογῆσει, ὅπως ὁ γενναῖος Ἰώβ, καὶ θὰ προσευχηθεῖ ὅπως ὁ Ἰωνᾶς, ἐνῶ τὸν κατάπινε τὸ κῆτος, καὶ ἡ πίστη του θὰ τὸν ἀποκαταστήσει νὰ προφητεύει στοὺς Νινευίτες. Κι ἂν κλειστεῖ μαζί μετὴν λιοντάρια, θὰ ἐξημερώσει θηρία· ἂν ριχτεῖ στὴ φωτιά, θὰ δροοιστεῖ, ἀλλὰ δὲν θὰ καεῖ· θὰ δώσει τὴ μαρτυρία του τὴ νύχτα. Θὰ δώσει τὴ μαρτυρία του τὴν ἡμέρα· θὰ δώσει τὴ μαρτυρία του μετὸ λόγον, μετὸ βίον του, μετὸν τρόπον του· ὄντας σύννοικος τοῦ Κυρίου παραμένει συνομιλητὴς τους καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα· καθαρὸς στὴ σάρκα, καθαρὸς στὴν καρδιά, ἁγιασμένος στὸ λόγον. Γιατὶ λέγει, «Ὁ κόσμος σταυρώθηκε γι' αὐτόν, καὶ αὐτὸς γιὰ τὸν κόσμον»¹. Αὐτὸς, περιφέροντας τὸ σταυρὸ τοῦ Σωτῆρα, ἀκολουθεῖ τὰ ἴχνη τοῦ Κυρίου, σὰν νὰ ἔχει γίνει θεὸς, ἅγιος ἁγίων.

Ἀναφέροντας λοιπὸν ὁ θεῖος νόμος κάθε ἀρετὴ, ἐτοιμάζει πολὺ καλὰ τὸν ἄνθρωπον γιὰ τὴν ἐγκράτεια, τοποθετώντας τὴν ὡς θεμέλιον τῶν ἀρε-

1. Γαλ. 6, 14.

ταύτην καὶ δὴ προπαιδεύει ἡμᾶς εἰς τὴν περιποίησιν τῆς ἐγκρατείας, ἀπὸ τῆς τῶν ζώων χρήσεως ἀπογορεύων μεταλαμβάνειν τῶν ὅσα φύσει πύονα, καθάπερ τὸ τῶν σῶν γένος, εὐσαρκότατον τυγχάνον· τρυφητιῶσι γὰρ ἢ τοιαύτη χρῆσις χορηγεῖται. Λέγεται γοῦν, τινὰ τῶν φιλοσοφούντων ἐτυμολογοῦντα τὴν ὕν, θῦν εἶναι φάναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον ἐπιτήδειον· δεδοσθαι γὰρ τῷδε τῷ ζῳῷ ψυχὴν πρὸς οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἔνεκα τοῦ τὰς σάρκας σφριγαῖν. Τῶν τε ἰχθύων ὁμοίως ἀπηγόρευσε μεταλαμβάνειν, στέλλων ἡμῶν τὰς ἐπιθυμίας ἐκείνων οἷς μήτε πτερύγια μήτε λεπίδες εἰσίν· εὐσαρκία γὰρ καὶ πιότητι τῶν ἄλλων ἰχθύων οὗτοι διαφέρουσι. Ἐντεῦθεν οἶμαι καὶ τὰς τελετὰς οὐ μόνων τινῶν ζώων ἀπαγορεύειν ἄπτεσθαι, ἀλλ' ἔστιν αἰ καὶ τῶν καταθυομένων ὑπεξείλετο τῆς χρήσεως μέρος, δι' αἰτίας αἷς ἴσασιν οἱ μύσται. Εἰ δὴ γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρατητέον, δῆλον ὡς ἄνωθεν παρειλήφμεν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ νόμου τὴν ἐπιθυμίαν ἐκκόπτειν. Γένοιτο δ' ἂν τελείως τοῦτο, εἰ τοῦ ὑπεκκαύματος τῆς ἐπιθυμίας, τῆς ἡδονῆς λέγω, ἀνυποκρίτως καταγνοίημεν. Φασὶ δὲ αὐτῆς εἶναι τὴν ἔννοιαν, κίνησιν λείαν καὶ προσηνῆ μετὰ τινος αἰσθήσεως. Ταύτη δουλεύοντα τὸν Μενέλεων, μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν, φασὶν ὀρμήσαντα τὴν Ἑλένην ἀνελεῖν, ὡς κακῶν τοσούτων αἰτίαν γενομένην, ὅμως οὐ κατισχύσαι προᾶξαι, ἠττηθέντα τῷ κάλλει, δι' οὗ ἐπὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡδονῆς ἀφίκετο. Ὅθεν ἐπισκώπτοντες οἱ τραγωδοποιοί, ὀνειδιστικῶς ἐπεβόησαν αὐτῷ·

“Σὺ δ', ὡς ἐσεῖδες μαστόν, ἐκβαλὼν ξίφος,
Φίλημ' ἐδέξω, προδότιν αἰκάλλων κύνα”.

25 Καὶ πάλιν·

“Ἄρ' εἰς τὸ κάλλος ἐκκεκώφηνται ξίφη;”

Ἐγὼ δὲ ἀποδέχομαι τὸν Ἀντισθένη, “τὴν Ἀφροδίτην”, λέγοντα, “κἂν κατατοξεύσαμεν, εἰ λάβοιμι· ὅτι πολλὰς ἡμῶν καλὰς καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας διέφθειρεν”. Τὸν τε ἔρωτα “κακίαν” φησὶ “φύσεως, ἧς ἦτους ὄντες οἱ καχοδαίμονες, Θεὸν τὴν νόσον καλοῦσιν”. δεικνύται γὰρ διὰ τούτων ἠττᾶσθαι τοὺς ἀμαθεστέρους δι' ἄγνοιαν ἡδονῆς, ἣν οὐ χρὴ προσίεσθαι, κἂν Θεὸς λέγηται, τουτέστι κἂν θεόθεν ἐπὶ τὴν τῆς παιδοποιίας χρεῖαν δεδομένη τυγχάνῃ. Καὶ ὁ Ξενοφῶν ἀντικρὺς κακίαν λέγων τὴν ἡδονὴν, φησὶν· “ὦ τλήμων, τί δὲ σὺ ἀγαθὸν οἶσθα, ἢ τί

τῶν, καὶ κυρίως μᾶς προετοιμάζει στὴν ἀπόκτηση τῆς ἐγκράτειας ἀπαγορεύοντας ἀπὸ τῆ χρήση τῶν ζώων ὅσα ἀπὸ τῆ φύση τους εἶναι παχιά, ὅπως τὸ εἶδος τῶν χοίρων, ποὺ ἔχουν παχιᾶς σάρκες. Γιατὶ ἡ χρήση αὐτῶν γίνεται ἀπὸ τοὺς τρυφηλοὺς. Λένε λοιπὸν ὅτι κάποιος φιλόσοφος, ἐτυμολογώντας τὸ ὄνομα ὕς (χοῖρος), εἶπε ὅτι εἶναι θῦν, ἐπειδὴ εἶναι κατάλληλος γιὰ τὴ θυσία μόνο καὶ τὴ σφαγὴ. Γιατὶ σ' αὐτὸ τὸ ζῶο δόθηκε ἡ ζωὴ γιὰ κανένα ἄλλο λόγο, παρὰ γιὰ νὰ ἔχει παχιά σάρκα. Περιορίζοντας ἄκόμα τὶς ἐπιθυμίες μας, ἀπαγόρευσε τὶς βρώσεις τῶν ψαριῶν ποὺ δὲν ἔχουν οὔτε περὺγια οὔτε λέπια· γιὰτὶ αὐτὰ διαφέρουν στὴ σάρκα καὶ στὸ λίπος ἀπὸ τὰ ἄλλα ψάρια. Γι' αὐτὸ νομίζω ὅτι καὶ τὰ μυστήρια δὲν ἀπαγορεύουν μόνο ν' ἀγγίζουσιν μερικὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ τῶν ζώων ποὺ θυσιάζονται ἀφαίρεσε ὀρισμένα μέρη ἀπὸ τῆ χρήση τους, γιὰ λόγους ποὺ οἱ μνημένοι γνωρίζουν. Κι ἂν πρέπει νὰ εἴμαστε ἐγκρατεῖς στὴ γαστέρα καὶ στὰ ὑπογάστρια, εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχομε παραλάβει ἀπὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸν Κύριο μέσω τοῦ νόμου ν' ἀποκόπτομε τὴν ἐπιθυμία. Κι αὐτὸ μπορεῖ νὰ γίνῃ τέλεια, ἂν καταδικάσομε ἀνυπόκριτα τὸ προσάναμμα τῆς ἐπιθυμίας, ἐννοῶ τὴν ἡδονή. Καὶ ἡ ἐννοιά της λένε πὼς εἶναι, κίνηση ὀμαλὴ καὶ πλανεύτρα μὲ κάποια αἴσθησι. Ἀπὸ αὐτὴν αἰχμαλωτισμένος ὁ Μενέλαος, μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Τροίας λένε πὼς ὄρμησε νὰ σκοτώσῃ τὴν Ἑλένη, ἐπειδὴ στάθηκε ἡ αἰτία τόσων δεινῶν, ὅμως δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ τὸ κάνῃ, γιὰτὶ νικήθηκε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά, ποὺ τοῦ ἔφερε στὸ νοῦ του τὴν ἡδονή. Γι' αὐτὸ σατιρίζοντάς τον οἱ τραγωδοποιοὶ τὸν ὄνειδισαν ἔτσι:

“Ἐσὺ μόλις εἶδες τὸ μαστὸ τῆς πέταξες τὸ ξίφος,
καὶ δέχτηκες τὸ φιλί της, χαϊδεύοντας τὴν προδότρα σκύλα”².

Καὶ πάλι:

“Μπροστὰ στὴν ὁμορφιά στόμωσαν τὰ ξίφη”.

Ἐγὼ παραδέχομαι τὸν Ἀντισθένη ποὺ λέγει: “Τὴν Ἀφροδίτη, ἂν τὴν πιάσω, στόχο θὰ τὴν κάνω τοῦ τόξου μου, ἐπειδὴ διέφθειρε πολλές καὶ καλὲς γυναῖκες μας”. Καὶ γιὰ τὸν ἔρωτα λέγει, ὅτι “εἶναι κακία τῆς φύσης, ἀπὸ τὴν ὁποία νικημένοι οἱ δυστυχεῖς, ὀνομάζουν θεὸ τὴ νόσο”. Μὲ ταῦτα λοιπὸν ἀποδεικνύεται, ὅτι νικιοῦνται οἱ πιὸ ἀμαθεῖς ἀπὸ ἄγνοια τῆς ἡδονῆς, ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὴν πλησιάζουν, ἀκόμα κι ἂν λέγεται θεός, δηλαδὴ ἔστω κι ἂν τυχαίνει νὰ τὴν ἔχει δώσει ὁ Θεὸς γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ γεννιοῦνται παιδιὰ. Καὶ ὁ Ξενοφὼν χαρακτηρίζοντας ρητὰ κακία τὴν ἡδονὴ λέγει: “Δυστυχησμένη, τί καλὸ ἐσὺ γνωρίζεις, ἢ τί καλὸ

2. Εὐρ. Ἀνδρ. 629, 630.

καλὸν σκοπεῖς; ἥτις οὐδὲ τὴν τῶν ἡδέων ἐπιθυμίαν ἀναμένεις, πρὶν μὲν πεινῆν ἐσθίουσα, πρὶν δὲ διψῆν πίνουσα· καὶ ἵνα μὲν ἡδέως φάγῃς, ὀψοποιούς μηχανωμένη, ἵνα δὲ ἡδέως πίνῃς, οἴνους πολυτελεῖς παρασκευάζῃ· καὶ τοῦ θέρους χιόνα περιθέουσα ζητεῖς· ἵνα δὲ κατακοιμηθῇς ἡδέως, οὐ μόνον τὰς κλῖνας μαλθακάς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπόβαθρα ταῖς κλῖναις παρασκευάζῃ". "Ὅθεν, ὡς ἔλεγεν Ἀρίστων,

"... Πρὸς ὄλον τὸ τετράχορδον,

ἡδονήν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν,

πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως καὶ μάχης.

10 Οὗτοι γάρ, οὗτοι, καὶ διὰ σπλάγχνων ἔσω

Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ".

Καὶ γὰρ "τῶν σεμνῶν οἰομένων εἶναι τοὺς θυμοὺς ἢ ἡδονὴ κηρίνους ποιεῖ", κατὰ Πλάτωνα· ὅτι "ἐκάστη ἡδονὴ τε καὶ λύπη προσπασσαλοῖ τῷ σώματι ψυχὴν" τοῦ γε μὴ ἀφορίζοντος καὶ ἀποσταυροῦντος ἑαυτὸν
15 τῶν παθῶν. «Ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ», φησὶν ὁ Κύριος, «σώσει αὐτήν»· ἥτοι ριψοκινδύνως ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος αὐτήν ἐπιδιδούς, ὡς αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν, ἢ ἀπολέσας αὐτήν ἐκ τῆς πρὸς τὸν συνήθη θίον κοινωνίας. Ἐὰν γὰρ ἀπολῦσαι, καὶ ἀποστήσαι, καὶ ἀφορίσαι (τοῦτο γὰρ ὁ σταυρὸς σημαίνει) τὴν ψυχὴν ἐβελήσης τῆς ἐν
20 τούτῳ τῷ ζῆν τέρψεώς τε καὶ ἡδονῆς, ἔξεις αὐτήν ἐν τῇ ἐλπίδι τῆ προσδοκωμένη, εὐρημένην καὶ ἀναπεπαυμένην.

Εἴη δ' ἂν τοῦτο μελέτη θανάτου, εἰ μόναις ταῖς κατὰ φύσιν μεμετρημέναις ὀρέξεσι, μηδὲν ὑπεροριζούσαις τῶν κατὰ φύσιν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον ἢ παρὰ φύσιν, ἔνθα τὸ ἁμαρτητικὸν φύεται, ἀρκειῖσθαι βουλοίμεθα.
25 «Ἐνδύσασθαι οὖν δεῖ τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς στήναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαδόλου· ἐπεὶ τὰ ὄπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαιρέσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς ὑπακοὴν
30 τοῦ Χριστοῦ», ὁ θεϊὸς φησὶν Ἀπόστολος Ἀνδρὸς δὴ χρεῖα, ὅστις θαυμαστῶς καὶ ἀσυγχύτως τοῖς πράγμασι χρήσεται, ἀφ' ὧν τὰ πάθη ὀρ-

ἔχεις σκοπό σου; Ἐσὺ δὲν περιμένεις κὰν τὴν ἐπιθυμία τῶν εὐχάριστων, ἀλλὰ τρῶς προτοῦ πεινάσεις καὶ πίνεις προτοῦ διψᾶσεις. Καὶ γιὰ νὰ φᾶς μὲ ὄρεξη μηχανεύεσαι τρόπους νὰ βρεῖς μαγείρους, καὶ γιὰ νὰ πίνεις μὲ ἀπόλαυση ἐτοιμάζεις κρασιὰ ἀκριβά. Καλοκαιριὰτικα τρέχεις νὰ βρεῖς χιόνια. Καὶ γιὰ νὰ κοιμηθεῖς εὐχάριστα δὲν κάνεις μόνο τὰ κρεβάτια μαλακά, ἀλλὰ καὶ τὰ βάρθρα τῶν κρεβάτιῶν". Γι' αὐτό, ὅπως ἔλεγε ὁ Ἄριστων

“...Γιὰ ὅλο τὸ τετραχορδο,

τὴν ἡδονή, τὴν ἐπιθυμία, τὴ λύπη, τὸ φόβο,
χρειάζεται πολλὴ ἄσκηση καὶ πολὺς πόλεμος.

Γιατὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι καὶ μέσα ἀπὸ τὰ σπλάχνα

περνοῦν, καὶ ταράζουν τὴν καρδιὰ τῶν ἀνθρώπων”.

Γιατὶ σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, “Ἐκείνων ποὺ θεωροῦνται ὅτι εἶναι σπουδαῖοι, ἢ ἡδονὴ κάνει τις καρδιές τους κήρινες, γιατί κάθε ἡδονὴ καὶ λύπη προσπασσάλωνουν στὸ σῶμα τὴν ψυχὴ” ἐκείνου ποὺ δὲν χωρίζει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὰ πάθη καὶ δὲν τὸν σταυρώνει γι' αὐτὰ. Γιατὶ λέγει ὁ Κύριος: «Ὅποιος ἀπολέσει τὴν ψυχὴ σου, αὐτὸς θὰ τὴ σώσει»³, ἢ ριψοκινδυνεύοντας γιὰ τὸν Σωτῆρα, ὅπως ἔκανε αὐτὸς γιὰ μᾶς, ἢ χάνοντάς τὴν ἀπὸ τὴν ἀνάμιξή του στὴ συνηθισμένη ζωὴ. Ἄν δηλαδὴ θελήσεις νὰ ἀπολύσεις, ν' ἀπομακρύνεις καὶ νὰ χωρίσεις (γιατὶ αὐτὸ σημαίνει ὁ σταυρὸς) τὴν ψυχὴ σου ἀπὸ τὴν τέρψη καὶ τὴν ἡδονὴ αὐτῆς ἐδῶ τῆς ζωῆς, θὰ τὴν ἔχεις στὸν κόσμον ποὺ προσδοκᾶς καὶ ἐλπίζεις, θὰ τὴν ἔχεις βρεῖ καὶ θ' ἀναπαύεται.

Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι μελέτη θανάτου, ἂν θέλομε νὰ περιορίστοῦμε μόνο στίς κατὰ φύσιν μετρημένες ἐπιθυμίες, ποὺ δὲν ξεπερνοῦν καθόλου τὰ ὅρια κατὰ φύσιν, πρὸς τὰ πάνω ἀπὸ τὰ ὅρια, ἢ ποὺ δὲν περνοῦν στὰ παρὰ φύσιν, ὅπου βλαστάνει τὸ ἀμαρτητικό. «Πρέπει λοιπὸν νὰ φορέσομε τὴν πανοπλία τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ μπορούμε ν' ἀντιστεκόμαστε στίς μεθοδεύσεις τοῦ διαβόλου»⁴. Γιατὶ τὰ ὄπλα ποὺ χρησιμοποιοῦμε στὴν ἐκστρατεία μας δὲν εἶναι σαρκικά, ἀλλὰ ἔχουν τὴ δύναμη ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ ρίχνουν ὄχυρά, νὰ ἀντρέπουν ἰσχυρισμούς καὶ κάθε τι ποὺ ὀρθώνεται μὲ ἔπαρση κατὰ τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ αἰχμαλωτίζομε κάθε σκέψη, κάνοντάς τὴν νὰ ὑπακούει στὸν Χριστό⁵, λέγει ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Χρειάζεται λοιπὸν ἓνας ἄνδρας, ποὺ θὰ χρησιμοποιήσῃ θαυμαστά καὶ χωρὶς σύγχυση τὰ πράγματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ξεκινοῦν τὰ πάθη, ὅπως εἶναι ὁ

4. Ἐφ. 6, 11.

5. Β' Κορ. 10, 4-5.

μάται· οἶον πλούτῳ καὶ πενίᾳ, καὶ δόξῃ καὶ ἀδοξίᾳ, ὑγείᾳ καὶ νόσῳ,
 ζωῇ καὶ θανάτῳ, πόνῳ καὶ ἡδονῇ. Ἴνα γὰρ ἀδιαφόρως τοῖς διαφόροις
 χρήσωμαι, πολλῆς ἡμῖν δεῖ διαφορᾶς, ἅτε προκεκακωμένοις ἀσθενείᾳ
 πολλῇ, καὶ προδιαστροφῇ κακῆς ἀγωγῆς τε καὶ τροφῆς, μετὰ ἀμαθίας
 5 προαπολελανκόσιν. Ὁ μὲν οὖν ἀπλοῦς λόγος τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσο-
 φίας τὰ πάθη πάντα ἐναπερείσματα τῆς ψυχῆς φησιν εἶναι, τῆς μαλθα-
 κῆς καὶ εἰκούσης, καὶ οἶον ἐναποσφραγίσματα τῶν πνευματικῶν δυνά-
 μεων, πρὸς αἷς ἢ πάλῃ ἡμῖν. Ἔργον γάρ, οἶμαι, ταῖς κακούργοις δυνά-
 μεσιν ἐνεργεῖν τι τῆς ἰδίας ἕξεως παρ' ἕκαστα πειρᾶσθαι, εἰς τὸ κατα-
 10 γωνίσασθαι καὶ ἐξιδιοποιήσασθαι τοὺς ἀπειταμένους αὐτάς. Ἐπεταί
 δ' εἰκότως τοὺς μὲν καταπαλαίεσθαι, ὅσοι δὲ ἀθλητικώτερον τὸν ἀγῶ-
 να μεταχειρίζονται, πάμμαχον ἀγωνισάμενοι, καὶ μέχρι τοῦ στεφάνου
 χωρήσασαι αἱ προειρημένα δυνάμεις ἐν πολλῷ τῷ λύθρῳ, τότε δὴ
 ἀπαυδῶσι, θαυμάζουσαι τοὺς νικηφόρους. Τῶν γὰρ κινουμένων ἃ μὲν
 15 καθ' ὄρμην καὶ φαντασίαν κινεῖται, ὡς τὰ ζῶα· τὰ δὲ κατὰ μετάθεσιν,
 ὡς τὰ ἄψυχα. Κινεῖσθαι δὲ καὶ τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ μεταβατικῶς φα-
 σὶν εἰς αὐξήσιν, εἴ τις αὐτοῖς ἄψυχα εἶναι συγχωρήσει τὰ φυτὰ. Ἐξεως
 μὲν οὖν οἱ λίθοι, φύσεως δὲ τὰ φυτὰ, ὄρμησ τε καὶ φαντασίας, τῶν τε αὐ-
 δνεῖν τῶν προειρημένων, καὶ τὰ ἄλογα μετέχει ζῶα. Ἡ λογικὴ δὲ δύνα-
 20 μίς, ἰδία οὖσα τῆς ἀνθρωπείας ψυχῆς, οὐχ ὡσαύτως τοῖς ἀλόγοις ζώοις
 ὄρμᾶν ὀφείλει, ἀλλὰ καὶ διακρίνειν τὰς φαντασίας, καὶ μὴ συναποφέ-
 ρεσθαι αὐταῖς.

Αἱ τοίνυν δυνάμεις, περὶ ὧν εἰρήκαμεν, κάλλη καὶ δόξας καὶ μοι-
 χείας καὶ ἡδονὰς καὶ τοιαύτας τινὰς φαντασίας δελεαστικὰς περιτεί-
 25 νοῦσι ταῖς εὐεπιφόροις ψυχαῖς, καθάπερ οἱ ἀπελαύνοντες τὰ θρέμμα-
 τα, θαλλοὺς προσιέντες εἶτα κατασοφισάμενοι τοὺς μὴ διακρίνειν δυ-
 νηθέντας τὴν ἀληθῆ ἀπὸ ψεύδους ἡδονήν, καὶ τὸ ἐπίκηρόν τε καὶ ἐφύ-
 βριστον ἀπὸ τοῦ ἀγίου κάλλους, ἄγουσιν δουλωσάμενοι. Ἐκάστη δὲ
 ἀπάτη συνεχῶς ἐναπερειδομένη τῇ ψυχῇ, τὴν φαντασίαν ἐν αὐτῇ τυ-
 30 ποῦται· καὶ δὴ τὴν εἰκόνα ἔλαθεν περιφέρουσα τοῦ πάθους ἢ ψυχῆ τῆς
 αἰτίας, ἀπὸ τε τοῦ δελέατος, καὶ τῆς ἡμῶν συγκαταθέσεως γινομένης.
 Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βασιλείδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰώθασιν·
 πνεύματά τινα ταῦτα κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν προσηρητημένα τῇ λογικῇ

πλοῦτος καὶ ἡ πενία, ἡ δόξα καὶ ἡ ἀδοξία, ἡ ὑγεία καὶ ἡ νόσος, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ὁ πόνος καὶ ἡ ἡδονή. Καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦμαι ἀδιάφορα τὰ διάφορα, μᾶς χρειάζεται μεγάλη διαφορά, ἐπειδὴ ἔχομε ταλαιπωρηθεῖ προηγουμένως ἀπὸ μεγάλη ἀσθένεια καὶ ἔχομε ἀπολαῦσει μὲ ἀμάθεια τὴ διαστροφή κακῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ὁ ἀπλὸς λοιπὸν λόγος τῆς δικῆς μας φιλοσοφίας λέγει, ὅτι ὅλα τὰ πάθη εἶναι ἐντυπώματα στὴν ψυχὴ ποὺ εἶναι μαλακὴ καὶ ὑποχωρεῖ, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀποσφραγίσματα σ' αὐτὴν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ποὺ ἐναντίον τους πολεμοῦμε. Γιατὶ ἔργο, νομίζω, τῶν κακῶν δυνάμεων εἶναι νὰ προσπαθοῦν νὰ ἐκδηλώνουν κάτι ἀπὸ τὴ φύση τους σὲ κάθε περίπτωσι, γιὰ νὰ κατανικήσουν καὶ νὰ προσεταιριστοῦν ἐκείνους ποὺ τοὺς ἀρνήθηκαν. Κι ἔρχεται ἡ φυσικὴ συνέπεια, ἄλλοι νὰ θγαίνουν κατανικημένοι, ἐνῶ ὅσοι ἀγωνίζονται μὲ περισσότερον πάθος, ἀφοῦ ἀγωνιστοῦν μὲ ὅλη τὴ δυνάμη τους καὶ φτάσουν ὡς τὸ στεφάνωμα, τότε οἱ δυνάμεις ποὺ ἀναφέραμε γεμάτες αἵματα ἀπαυδοῦν, θαυμάζοντας τοὺς νικητές. Γιατὶ ἀπὸ ὅσα κινοῦνται, ἄλλα κινοῦνται ἀπὸ τὶς ὁρμὲς καὶ τὴ φαντασίαν, ὅπως τὰ ζῶα, καὶ ἄλλα ὅταν ἀλλάζουμε τὴ θέσιν τους, ὅπως τὰ ἄψυχα. Ἀπὸ τὰ ἄψυχα κινοῦνται καὶ τὰ φυτὰ μεταφερόμενα, λένε, γιὰ νὰ μεγαλώσουν, ἂν δεχθεῖ κανεὶς τὴ γνώμη τους, ὅτι τὰ φυτὰ εἶναι ἄψυχα. Οἱ πέτρες μετέχουν σὲ μιὰ σταθερὴ κατάστασι, τὰ φυτὰ σὲ μιὰ φύσιν, καὶ σὲ ὁρμὴ καὶ φαντασίαν καθὼς καὶ στὰ δύο προηγούμενα (κατάστασι καὶ φύσιν), μετέχουν καὶ τὰ ἄλογα ζῶα. Ἡ λογικὴ δυνάμη, ποὺ εἶναι γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, δὲν πρέπει νὰ ὁρμᾷ ὅμοια ὅπως στ' ἄλογα ζῶα, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ διακρίνει τὶς φαντασίαις, καὶ νὰ μὴν παρασύρεται μαζί τους.

Οἱ δυνάμεις λοιπὸν, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλῆσαμε, προβάλλουν στὶς ψυχὰς ποὺ παρασύρονται εὐκόλα, ὁμορφιὰς καὶ δόξαις καὶ μοιχεῖαις καὶ ἡδοναῖς καὶ κάτι τέτοιαις δελεαστικαῖς φαντασίαις, ὅπως αὐτοὶ ποὺ ὀδηγοῦν τὰ ζῶα προτείνοντας κάποιον βλαστὸν. Κι ἔπειτα, ξεγελώνοντας ἐκείνους ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ διακρίνουν τὴν ἀληθινὴν ἀπὸ τὴν ψευδῆ ἡδονή, καὶ τὸ ὑποκείμενον στὸ θάνατον καὶ ἀλαζωνικὸν ἀπὸ τὸ ἅγιον κάλλος, τοὺς σέρνουν σάν δούλους τους. Καὶ κάθε ἀπάτη μὲ τὸ νὰ ἐναποτίθεται στὴν ψυχὴ συνεχῶς, τὴ σφραγίζει μὲ τὴν εἰκόνα της, καὶ ἡ ψυχὴ περιφέρει τὴν εἰκόνα τοῦ πάθους, ἀγνοώντας τὴν αἰτία, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ δέλεαρ καὶ τὴ συγκατάθεσίν μας. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Βασιλείδου συνήθιζαν νὰ ὀνομάζουν τὰ πάθη προσαρτήματα· ὅτι ἦταν δηλαδὴ κάποια πνεύματα κατὰ τὴν οὐσίαν προσαρτημένα στὴ λογικὴ ψυχὴ ἀπὸ μιὰ ἀρχικὴν ταραχὴν καὶ σύγχυσιν. Καὶ

ψυχῆ, κατὰ τινὰ τάρραχον καὶ σύγχυσιν ἀρχικὴν· ἄλλας τε αὖ πνευμά-
των νόθους καὶ ἑτερογενεῖς φύσεις προσεπιφύεσθαι ταύταις, οἷον λύ-
κου, πιθήκου, λέοντος, τράγου, ὧν τὰ ιδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φαντα-
ζόμενα, τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζώοις ἐμπερῶς ἐξομοιοῦν λέγου-
5 σιν. Ὡν γὰρ ιδιώματα φέρουσι, τούτων τὰ ἔργα μιμοῦνται· καὶ οὐ μόνον
ταῖς ὁρμαῖς καὶ φαντασίαις τῶν ἀλόγων ζώων προσοικειοῦνται,
ἀλλὰ καὶ φυτῶν κινήματα καὶ κάλλη ζηλοῦσι, διὰ τὸ καὶ φυτῶν ιδιώ-
ματα προσηρητημένα φέρειν. Ἐχει δὲ καὶ ἕξωθεν ιδιώματα, οἷον ἀδάμαν-
τος σκληρίαν. Ἀλλὰ μὲν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο διαλεξόμεθα ὕστερον,
10 ὁπηνίκα περὶ ψυχῆς διαλαμβάνομεν· νῦν δὲ τοῦτο μόνον παρασημειω-
τέον, ὡς Δουρείου τινὸς ἵππου, κατὰ τὸν ποιητικὸν μῦθον, εἰκόνα σώ-
ζει ὁ κατὰ Βασιλείδην ἄνθρωπος, ἐν ἐνὶ σώματι τοσούτων πνευμάτων
διαφόρων στρατὸν ἐγκεκολλησμένος

Αὐτὸς γοῦν ὁ τοῦ Βασιλείδου υἱὸς Ἰσίδωρος ἐν τῷ “Περὶ προσφυ-
15 οῦς ψυχῆς”, συναισθόμενος τοῦ δόγματος, οἷον ἑαυτοῦ κατηγορῶν,
γράφει κατὰ λέξιν· “Ἐὰν γὰρ τινὶ πείσμα δῶς, ὅτι μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ
μονομερὴς, τῇ δὲ τῶν προσαρτημάτων βία τὰ τῶν χειρόνων γίνεται
πάθη, πρόφασιν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἔξουσιν οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων
λέγειν· Ἐβιάσθην, ἀπηνέχθην, ἄκων ἔδρασα, μὴ βουλόμενος ἐνήργη-
20 σα· τῆς τῶν κακῶν ἐπιθυμίας αὐτὸς ἠγησάμενος, καὶ οὐ μαχεσάμενος
ταῖς τῶν προσαρτημάτων βίαις. Δεῖ δὲ, τῷ λογιστικῷ κρείττονας γενο-
μένους, τῆς ἐλάττονος ἐν ἡμῖν κτίσεως φανῆναι κρατοῦντας”. Δύο γὰρ
δὴ ψυχὰς ὑποτίθεται καὶ οὗτος ἐν ἡμῖν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι, περὶ
ὧν ὕστερον ἐπισκεψόμεθα. Ἀλλὰ καὶ Οὐαλεντίνος, πρὸς τινὰ ἐπιστέλ-
25 λων, αὐταῖς λέξεσι γράφει περὶ τῶν προσαρτημάτων· “Εἷς δὲ ἔστιν
ἀγαθός, οὗ παρρησία ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ φανέρωσις, καὶ δι’ αὐτοῦ μόνου
δύναιτο ἂν ἡ καρδία καθαρὰ γενέσθαι, παντὸς πονηροῦ πνεύματος
ἐξωθουμένου τῆς καρδίας· πολλὰ γὰρ ἐνοικοῦντα αὐτῇ πνεύματα οὐκ
ἐὰ καθαρῶν ἐκαστον δὲ αὐτῶν, τὰ ἴδια ἐκτελεῖ ἔργα, πολλαχῶς ἐν-
30 θριζόντων ἐπιθυμίαις οὐ προσηκούσαις. Καί μοι δοκεῖ ὁμοίον τι πά-
σχειν τῷ πανδοχείῳ ἡ καρδία· καὶ γὰρ ἐκεῖνο κατατιτράται τε καὶ ὀ-
ρύττεται, καὶ πολλάκις κόπρου πύμπλαται, ἀνθρώπων ἀσελγῶς ἐμμε-
νόντων, καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν ποιουμένων τοῦ χωρίου, καθάπερ
ἀλλοτρίου καθεστῶτος. Τὸν τρόπον τοῦτον καὶ ἡ καρδία μέχρι μὴ προ-
35 νοίας τυγχάνει, ἀκάθαρτος οὖσα, πολλῶν οὖσα δαιμόνων οἰκητήριον

ἄλλες πάλι νόθες καὶ ἑτερογενεῖς φύσεις πνευμάτων φυτρώνουν πάνω σ' αὐτές, ὅπως φύσεις λύκου, πιθήκου, λεονταριοῦ, τράγου, ποῦ ἐμφανιζόμενες γύρω στὴν ψυχὴ λένε ὅτι ἑξομοιώνουν τὶς ἐπιθυμίες τῆς ψυχῆς μὲ τὰ ζῶα. Γιατὶ μιμοῦνται τὰ ἔργα ἐκείνων ποῦ ἔχουν τὶς ἰδιότητές τους. Καὶ δὲν ἑξομοιώνονται οἱ ψυχές μόνο μὲ τὶς ὁρμές καὶ τὶς εἰκόνες τῶν ἄλογων ζώων, ἀλλὰ μιμοῦνται τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὰ κάλλη τῶν φυτῶν, ἐπειδὴ ἔχουν προσαρτημένες καὶ ἰδιότητες φυτῶν· ἔχει ἐπίσης καὶ ἰδιώματα ἕξης, ὅπως σκληρότητα τοῦ διαμαντιοῦ. Ἀλλὰ ἐνάντια σ' αὐτὸ τὸ δόγμα θὰ μιλήσομε ἀργότερα, ὅταν γίνει λόγος γιὰ τὴν ψυχὴ. Τώρα νὰ κάνομε μόνο αὐτὴ τὴ σημείωση· ὅτι ὁ ἄνθρωπος, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη τοῦ Βασιλείδη, μοιάζει, σύμφωνα μὲ τὸν ποιητικὸ μῦθο, μὲ κάποιον Δούρειο ἵππο, ἔχοντας κλεισμένο σὲ ἓνα σῶμα, στὴν κοιλιὰ του, στρατὸ ὀλόκληρο ἀπὸ διάφορα πνεύματα.

Ὁ ἴδιος βέβαια ὁ γιὸς τοῦ Βασιλείδη ὁ Ἰσίδωρος στὸ ἔργο του, *Περὶ προσφυοῦς ψυχῆς*, ἐνῶ συμφωνεῖ μὲ τὴ διδασκαλία, σὰ νὰ κατηγορεῖ τὸν ἑαυτὸ του, γράφει κατὰ λέξη· “Ἄν πείσεις κάποιον, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι μονομερῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν πίεση τῶν προσαρτημάτων γίνονται τὰ πάθη τῶν χειρότερων, δὲν θὰ ἔχουν μιὰ πρόχειρη πρόφαση ὅσοι εἶναι μοχθηροὶ νὰ λένε· Ἐξαναγκάστηκα, παρασύρθηκα, ἔπραξα ἀκούσια, ἐνέργησα χωρὶς νὰ θέλω. Ἐνῶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἦταν ποῦ ἠγγήθηκε στὴν ἐπιθυμία τῶν κακῶν καὶ δὲν πολέμησε τὴ βία τῶν προσαρτημάτων. Πρέπει ὅμως νὰ γίνομε ἰσχυρότεροι στὸ λογιστικὸ καὶ νὰ ἐμφανιστοῦμε κύριοι τῆς κατώτερης μέσας μας δημιουργίας”. Γιατὶ κι αὐτὸς ὑποθέτει δύο ψυχές μέσα μας, ὅπως οἱ Πυθαγόρειοι, γιὰ τοὺς ὁποίους θὰ μιλήσομε ἀργότερα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Οὐαλεντίνος, γράφοντας σὲ κάποιους γιὰ τὰ προσαρτήματα σημειώνει αὐτολεξεῖ· “Ἐνας εἶναι ἀγαθός, ποῦ εἶναι κοντά μας μὲ τὴ φανέρωση τοῦ Υἱοῦ καὶ μέσω αὐτοῦ μονάχα θὰ μπορούσε νὰ γίνει καθαρὴ ἡ καρδιά μας, μὲ τὴν ἀποβολὴ ἀπὸ τὴν καρδιά κάθε πονηροῦ πνεύματος. Γιατί, κατοικώντας πολλὰ πνεύματα μέσα της, δὲν τὴν ἀφήνουν νὰ γίνει καθαρὴ. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ κάνει τὰ δικά του ἔργα καὶ ὑβρίζει μὲ πολλοὺς τρόπους μ' ἐπιθυμίες ἀπρεπεῖς. Καὶ μοῦ φαίνεται πῶς ἡ καρδιά πάσχει ὅτι καὶ ἓνα πανδοχεῖο· γιατί κι αὐτὸ τὸ κατατροποῦν καὶ τὸ σκάβουν καὶ πολλές φορές γεμίζει κοπριά ἀπὸ τὴν ἀσελγῆ συμπεριφορὰ τῶν ἀνθρώπων, ποῦ δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει καθόλου ὁ χώρος, ἀφοῦ εἶναι ξένος. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἡ καρδιά, ὅσο δὲν φροντίζει κανένας γι' αὐτήν, μένει ἀκάθαρτη καὶ εἶναι κατοικία πολλῶν δαιμόνων. Ὅταν ὅμως τὴν ἐπισκεφθεῖ

ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψῃται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, ἡγίασται καὶ φωτὶ διαλάμπει· καὶ οὕτω μακαρίζεται ὁ ἔχων τὴν τοιαύτην καρδίαν, ὅτι ὄψεται τὸν Θεόν”.

Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ μὴ προνοεῖσθαι ἐξ ἀρχῆς τὴν τοιαύτην ψυχὴν, 5 εἰπάτωσαν ἡμῖν. Ἦτοι γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία (καὶ πῶς ὥσπερ ἐκ μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσσεισιν αὐτῇ;) ἢ φύσις σωζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει καὶ ἀνάγκη ταύτην, ἐξ ἀρχῆς διὰ συγγένειαν προνοουμένην, μηδεμίαν παρείσδυσιν τοῖς ἀκαθάρτοις παρέχειν πνεύμασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ διασθείη, καὶ ἀσθενῆς ἐλεγχθείη. Ἐὰν γὰρ δῶ μετανοήσασαν αὐ- 10 τὴν ἐλέσθαι τὰ κρείττω, τοῦτ' ἐκεῖνος ἄκων ἐρεῖ, ὅπερ ἡ παρ' ἡμῖν ἀλήθεια δογματίζει, ἐκ μεταβολῆς πειθηνίου, ἀλλ' οὐκ ἐκ φύσεως, τὴν σωτηρίαν. Ὡσπερ γὰρ αἱ ἀναθυμιάσεις, αἷ τε γῆθεν αἷ τε ἀπὸ τελμάτων, εἰς ὀμίχλας συνίστανται καὶ νεφελῶδεις συστροφάς, οὕτως αἱ τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν ἀναδόσεις καχεξίαν προστρέβονται ψυχῇ, κατασκε- 15 δαννύουσαι τὰ εἶδωλα τῆς ἡδονῆς ἐπίπροσθεν τῆς ψυχῆς Ἐπισκοποῦσι γοῦν τῷ φωτὶ τῷ νοερῷ, ἐπισπωμένης τῆς ψυχῆς τὰς ἐκ τῆς ἐπιθυμίας ἀναδόσεις, καὶ παχυνούσης τὰς συστροφάς τῶν παθῶν, ἐνδεδεχεία ἡδονῶν. Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ αἶρεται βῶλος, ἀλλ' ἀφεψόμενος διυλίζεται· ἔπειτα καθαρὸς γενόμενος, χρυσὸς ἀκούει, γῆ κεκαθαυμέ- 20 νη. «Αἰτεῖσθε» γάρ, «καὶ δοθήσεται ἡμῖν», τοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐλέσθαι τὰ κάλλιστα δυναμένοις λέγεται.

Ὅπως δ' ἡμεῖς τοῦ διαβολοῦ τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰς τὴν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ψυχὴν ἐπισπεύειν φαμέν, οὗ μοι δεῖ πλειόνων λόγων, παραθεμένῳ μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ὁ 25 δέ, τῶν ἑβδομήκοντα ἦν καὶ συνεργὸς τοῦ Παύλου), κατὰ λέξιν ὧδέ πως λέγοντα· «Πρὸ τοῦ ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ οἰκητήριον τῆς καρδίας καὶ ἀσθενές, ἀληθῶς οἰκοδομητὸς ναὸς διὰ χειρὸς ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρίας, καὶ ἦν οἶκος δαυμόνων, διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναντία τῷ Θεῷ». Τὰς ἐνεργείας οὖν τὰς τοῖς δαυμονίοις καταλ- 30 λήλους ἐπιτελεῖν φησὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς οὐχὶ δὲ αὐτὰ τὰ πνεύματα ἐν τῇ τοῦ ἀπίστου κατοικεῖν ψυχῇ λέγει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιφέρει· «Προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως οἰκοδομηθῇ πως μάθετε λαβόντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ἐλπίσαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα, γενώμεθα καινοί, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι». Οὐ γὰρ οἱ δαίμονες ἡμῶν ἀπελαύ- 35 νονται, ἀλλ' αἱ ἁμαρτίαι, φησὶν, ἀφίενται, ὡς ὁμοίως ἐκεῖνοις ἐπιτε-

ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατέρας, ἀγιάζεται κι ἀστράφτει ἀπὸ τὸ φῶς. Καὶ ἔτσι μακαρίζεται ἐκεῖνος ποὺ ἔχει τέτοια καρδιά, ὅτι θὰ δεῖ τὸν Θεό⁶».

Ἄς μᾶς ποῦν λοιπὸν ποιὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ δὲν δείχθηκε πρόνοια ἀπὸ τὴν ἀρχὴ γι' αὐτὴν τὴν ψυχὴ; Ἡ δὲν ἔχει ἀξία (πῶς ὅμως μετὰ τὴ μετάνοια ἢ πρόνοια τὴν περιβάλλει;), ἢ εἶναι φύση ποὺ σώζεται, ὅπως αὐτὸς θέλει, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ τύχει φροντίδας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἕξαιτίας τῆς συγγενείας της, καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπει καμμιά παρείδυση στὰ ἀκάθαρτα πνεύματα, ἐκτὸς ἂν ἐξαναγκαστεῖ καὶ ἐλεγχθεῖ ἀδύνατη. Ἄν δηλαδή μετανόησει καὶ ἐκλέξει τὰ καλύτερα, θὰ πεῖ χωρὶς νὰ θέλει, αὐτὸ ποὺ διδάσκει ἢ δικὴ μας ἀλήθεια, ὅτι ἡ σωτηρία πραγματοποιεῖται ἔπειτα ἀπὸ μεταβολὴ ἐκούσια κι ὄχι ἐκ φύσεως. Γιατί, ὅπως οἱ ἀναθυμιάσεις ἀπὸ τὴ γῆ καὶ τὰ τέλματα συνίστανται σὲ ὁμίχλες καὶ συμπυκνώσεις νεφῶν, ἔτσι καὶ οἱ ἀναδόσεις τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν προσδίδουν στὴν ψυχὴ καχεξία, κατασκορπίζοντας τὰ εἰδῶλα τῆς ἡδονῆς μπροστὰ στὴν ψυχὴ. Σκοτεινιάζουν λοιπὸν τὸ νοερὸ φῶς, προσελκύοντας ἢ ψυχὴ τὶς ἀναδόσεις τῆς ἐπιθυμίας καὶ πυκνώνοντας τὶς συστροφές τῶν παθῶν ἀπὸ τὴ συνεχῆ χρῆση τῶν ἡδονῶν. Τὸ χρυσάφι δὲν βγαίνει σβῶλος ἀπὸ τὴ γῆ, ἀλλὰ χωνεύεται καὶ διυλίζεται, κι ἔπειτα, ἀφοῦ καθαριστεῖ, λέγεται χρυσάφι, μέταλλο καθαρμένο. «Ζητᾶτε καὶ θὰ σᾶς δοθεῖ⁷», λέγεται γιὰ ἐκείνους ποὺ μποροῦν νὰ διαλέξουν ἀπὸ μόνοι τους τὰ ἄριστα.

Πῶς ὅμως ἐμεῖς ἐννοοῦμε ὅτι οἱ ἐνέργειες τοῦ διαβόλου καὶ τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα σπέρνουν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, δὲν μοῦ χρειάζονται περισσότερα λόγια, παρὰ νὰ φέρω μάρτυρα τὸν ἀπόστολο Βαρνάβα (αὐτὸς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑβδομήντα καὶ συνεργάτης τοῦ Παύλου), ποὺ λέγει καταλέξη· «Πρὶν πιστέψομε ἐμεῖς στὸν Θεὸ ἦταν ἡ κατοικία τῆς καρδιάς μας ἀδύναμη, ἀληθινὰ ναὸς χειροποίητος· ἦταν γεμάτος εἰδωλολατρία, καὶ ἦταν οἶκος δαιμόνων, ἐπειδὴ ἐκάμαμε ὅσα ἦταν ἀντίθετα στὸν Θεό». Τὶς ἐνέργειες λοιπὸν τὶς κατάλληλες γιὰ τοὺς δαίμονες λέγει ὅτι τὶς κἀνουν οἱ ἁμαρτωλοί· δὲν λέγει ὅτι τὰ ἴδια τὰ πνεύματα ποὺ κατοικοῦσαν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Προσέχετε, ὥστε ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου νὰ οἰκοδομηθεῖ μεγαλοπρεπῆς. Μάθετε ὅτι ἐλάβετε τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν σας, κι ἀφοῦ ἐλπίσομε σ' αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἃς γίνομε νέοι ἄνθρωποι, δημιουργούμενοι πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ». Δὲν ἐκδιώκονται ἀπὸ ἐμᾶς οἱ δαίμονες, ἀλλὰ συγχωροῦνται, λέγει, οἱ ἁμαρτίες, ποὺ ὅμοια μ' ἐκείνους κάναμε προτοῦ πιστέψομε. Δικαιολο-

6. Ματθ. 5, 8.

7. Ματθ. 7, 7.

λοῦμεν πρὶν ἢ πιστεῦσαι. Εἰκότως οὖν ἀντέθηκε τὰ ἐπιφερόμενα· «Διὸ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός κατοικεῖ ἐν ἡμῖν πως ὁ Λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλήσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιομάτων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς».

5 Οἶδα ἐγὼ αἰρέσει τινὶ ἐντυχῶν, καὶ ὁ ταύτης προϊστάμενος διὰ τῆς χρήσεως ἔφασκε τῆς ἡδονῆς ἡδονῇ μάχεσθαι, αὐτομολῶν πρὸς ἡδονὴν διὰ προσποιητοῦ μάχης ὁ γενναῖος οὗτος γνωστικός· ἔφασκε γὰρ δὴ αὐτὸν καὶ γνωστικὸν εἶναι· ἐπεὶ οὐδὲν μέγα ἔλεγεν τὸ ἀπέχεσθαι ἡδονῆς μὴ πεπειραμένον, ἐν αὐτῇ δὲ γενόμενον, μὴ κρατεῖσθαι· ὅθεν γυ-
10 μνάζεσθαι δι' αὐτῆς ἐν αὐτῇ. Ἐλάνθανε δὲ ἑαυτὸν κατασοφιζόμενος ὁ ἄθλιος τῇ φιληδόνη τέχνῃ. Ταύτη δῆλον οὖν τῇ δόξῃ καὶ Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος προσέβαλε, τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἀνχοῦντος σοφιστοῦ· ὀνειδιζόμενος οὖν ἐπὶ τῷ συνεχῶς ὁμιλεῖν τῇ ἐταίρῳ τῇ Κορινθία, «Ἔχω γάρ», ἔλεγεν, «Λαῖδα, καὶ οὐκ ἔχομαι ὑπ' αὐτῆς». Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ
15 φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάῳ ἔπεσθαι, ἀπομνημόνευμά τι τάνδρὸς φέροντες ἐκ παρατροπῆς, τὸ δεῖν παραχρησθαι τῇ σαρκί. Ἄλλ' ὁ μὲν γενναῖος κολούειν δεῖν ἐδήλου τὰς τε ἡδονάς, τὰς τε ἐπιθυμίας, καὶ τῇ ἀσκήσει ταύτη καταμαραίνειν τὰς τῆς σαρκὸς ὁρμάς τε καὶ ἐπιθέσεις. Οἱ δέ, εἰς ἡδονὴν τράγων δίκην ἐκχυθέντες, οἷον ἐφυβρίζοντες τῷ
20 σώματι, καθηδυπαθοῦσιν οὐκ εἰδότες, ὅτι τὸ μὲν ρακοῦται, φύσει ρευστὸν ὄν, ἡ ψυχὴ δὲ αὐτῶν ἐν βορβόρῳ κακίας κατορώρουκται, δόγμα ἡδονῆς αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ἀνδρὸς ἀποστολικοῦ, μεταδιωκόντων. Τίνι γὰρ οὗτοι Σαρδαναπάλου διαφέρουσιν, οὗ τὸν βίον δηλοῖ τὸ ἐπίγραμμα·

25 “Ταῦτ' ἔχω ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ μετ' ἔρωτος
Τέρπν' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κείνα, λέλειπται.
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασιλεύσας”.

Καθόλου γὰρ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ τῆς ἡδονῆς πάθος, ἐπακολούθημα δὲ χρειαῖς τισὶ φυσικαῖς, πείνη, δίψη, ρίγει, γάμφ. Εἰ γοῦν ταύτης δίχα πιεῖν οἷόν τε ἦν, ἢ τροφῆς προσίεσθαι, ἢ παιδοποιεῖν, ἐδείχθη ἂν οὐδε-
30 μίᾳ ἑτέρῳ χρειᾷ ταύτης. Οὔτε γὰρ ἐνέργεια, οὔτε διάθεσις, οὐδὲ μὴν μέρος τι ἡμέτερον ἡδονῆς, ἀλλ' ὑπουργίας ἕνεκα παρῆλθεν εἰς τὸν βίον, ὥσπερ τοὺς ἄλλας φασί, τῆς παραπέμψεως τῆς τροφῆς χάριν. Ἡ δέ,

γημένα λοιπὸν ἀντιπαρέθεσε τὰ ἀκόλουθα· «Γι' αὐτὸ στὸ κατοικητήριό μας βρῖσκεται ἀληθινὰ ὁ Θεὸς. Κατοικεῖ μέσα μας κατὰ κάποιον τρόπο ὁ Λόγος τῆς πίστεώς του, ἡ κλήση τῆς ὑπόσχεσής του, ἡ σοφία τῶν δίκαιων ἀποφάσεών του, οἱ ἐντολές τῆς διδαχῆς του».

Ἐχω προσωπικὴ γνώση ἀπὸ συνομιλία μὲ κάποια αἴρεση, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἔλεγε νὰ πολεμοῦμε τὴν ἡδονὴ χρησιμοποιώντας τὴν ἡδονή, αὐτομολώντας πρὸς τὴν ἡδονὴ μὲ προσποιητὴ μάχη αὐτὸς ὁ γενναῖος γνωστικός, γιατί ἔλεγε πὼς εἶναι καὶ γνωστικός, ἐπειδὴ δὲν θεωροῦσε καθόλου μεγάλο τὸ ν' ἀπέχει κανεὶς ἀπὸ τὴν ἡδονὴ ὅταν δὲν τὴν ἔχει δοκιμάσει, καὶ νὰ μὴν συγκρατεῖται, ὅταν μπλεχτεῖ μαζί της, γιὰ νὰ μὴν νικηθεῖ· γι' αὐτὸ πρέπει νὰ γυμνάζεται μὲσω αὐτῆς ὅταν εἶσαι μπλεγμένος μαζί της. Δὲν συνειδητοποιοῦσε ὁ ἄθλιος, ὅτι διατύπωνε σοφίσματα γιὰ χάρη τῆς φιλήδονης τέχνης. Αὐτὴ τὴ γνώμη τὴ δέχθηκε καὶ ὁ Ἀρίστιππος ὁ Κηρυναῖος, πού ἀληθινὰ καυχιοῦταν ὅτι ἦταν σοφιστής. Κατηγοροῦμενος λοιπὸν γιὰ τὸ ὅτι συναναστρεφόταν ἀδιάκοπα τὴν Κορίνθια ἑταίρα, ἔλεγε· “Ἐξουσιάζω τὴ Λαΐδα, καὶ δὲν μ' ἐξουσιάζει”. Τέτοιοι εἶναι καὶ αὐτοὶ πού λένε ὅτι ἀκολουθοῦν τὸν Νικόλαο, φέρνοντας ἀλλαγμένο κάτι πού θυμοῦνται ἀπὸ τὸν ἄνδρα, ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦν πολὺ τὴ σάρκα. Ἀλλὰ ὁ γενναῖος δήλωνε ὅτι ἔπρεπε νὰ περιορίζονται οἱ ἡδονές καὶ οἱ ἐπιθυμίες καὶ μὲ αὐτὴ τὴν ἀσκηση περιορισμοῦ νὰ μαραίνονται οἱ ὀρμές καὶ οἱ ἐπιθέσεις τῆς σάρκας. Αὐτοὶ ὅμως ξεχύθηκαν στὴν ἡδονὴ ὅπως οἱ τράγοι, καὶ ἐξευτελίζοντας κατὰ κάποιον τρόπο τὸ σῶμα, ἐπιδίδονται ἀχόρταγα στὴν ἡδυπάθεια, μὴ γνωρίζοντας, ὅτι τὸ σῶμα καταρακώνεται, ἐπειδὴ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του ρευστό, ἐνῶ θάβεται στὸ βόρβορο τῆς κακίας ἢ ψυχῆ ἐκείνων πού κυνηγοῦν τὸ δόγμα τῆς ἴδιας τῆς ἡδονῆς, καὶ ὄχι τὸ δόγμα ἄνδρα ἀποστολικοῦ. Σὲ τί λοιπὸν διαφέρουν αὐτοὶ ἀπὸ τὸν Σαρδανάπαλο, τὸν βίον τοῦ ὁποίου διηγεῖται τὸ ἐπίγραμμα,

“Ἐχω ὅσα ἔφαγα, καὶ ἀλαζονεύθηκα, καὶ ὅσα εὐχάριστα ἐρωτικὰ δοκίμασα· ἐγκατέλειψα ὅμως τὰ πολλὰ καὶ εὐτυχῆ ἐκεῖνα.

Τέφρα εἶμαι καὶ ἐγὼ ὁ βασιλιάς τῆς μεγάλης πόλης τοῦ Νίνου”.

Ἡ ἡδονὴ δηλαδή δὲν εἶναι γενικὰ κάτι ἀναγκαῖο, ἀλλὰ εἶναι ἐπακολούθημα σὲ κάποιες φυσικὲς ἀνάγκες, τὴν πείνα, τὴ δίψα, τὸ κρῦο, τὸ γάμο. Ἐν ἑξῆς λοιπὸν χωρὶς αὐτὴν μποροῦσε κανεὶς νὰ πιεῖ καὶ νὰ λάβει τροφή, ἢ νὰ κάνει παιδί, θὰ ἀποδεικνυόταν ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμιά ἄλλη ἀνάγκη τῆς. Γιατὶ οὔτε ἐνέργεια, οὔτε διάθεση, οὔτε ἓνα μέρος δικό μας εἶναι ἡ ἡδονή, ἀλλὰ πρὸς ἐξυπηρέτηση μπῆκε στὴ ζωὴ, ὅπως τὸ ἀλάτι λένε γιὰ

ἀφηνιάσασα καὶ τοῦ οἴκου κατακρατήσασα, πρώτην ἐπιθυμίαν γεννᾷ, ἔφεσιν καὶ ὄρεξιν οὕσαν ἄλογον τοῦ κεχαρισμένου αὐτῆ καὶ τὸν Ἐπίκουρον τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἀνέπεισε θέσθαι τὴν ἡδονήν. Θειάζει γοῦν σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπι-
5 σμα. Τί γὰρ ἕτερον ἢ τρυφή ἢ φιλήδονος λιχνεία, καὶ πλεονασμὸς περιεργος, πρὸς ἡδυπάθειαν ἀνειμένων; Ἐμφαντικῶς ὁ Διογένης ἐν τινι τραγωδίᾳ γράφει·

“Οἱ τῆς ἀνάδρου καὶ διεσκατωμένης
Τρυφῆς ὑφ’ ἡδοναῖσιν ἀχθέντες κέαο,
10 Πονεῖν ἐθέλοντες οὐδὲ θαιά...”

Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ὅσα αἰσχροῦς μὲν εἴρηται, ἐπαξίως δὲ τῶν φιληδότων.

Διό μοι δοκεῖ θείως ὁ νόμος ἀναγκαίως τὸν φόβον ἐπαρτᾶν, ἵν’ εὐλαβεία καὶ προσοχῆ τὴν ἀμεριμνίαν ὁ φιλόσοφος κτήσῃται τε καὶ
15 τηρήσῃ, ἀδιάπτωτός τε καὶ ἀναμάρτητος ἐν πᾶσι διαμένων. Οὐ γὰρ ἄλλως εἰρήνη καὶ ἐλευθερία περιγίνεται, ἢ διὰ τῆς ἀπαύστου καὶ ἀναπαυδῆτου πρὸς τὰς τῶν παθῶν ἡμῶν ἀντιμαχήσεις. Οὗτοι γὰρ οἱ ἀνταγωνιστῆται παχεῖς καὶ Ὀλυμπικοί, σφηκῶν ὡς εἰπεῖν, εἰσὶ δριμύτεροι, καὶ μάλιστα ἡ ἡδονή, οὐ μόνον μεθ’ ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ ἐν αὐτοῖς
20 τοῖς ἐνυπνίοις μετὰ γοητείας δελεαστικῶς ἐπιβουλεύουσα καὶ δάκνουσα. Πῶς οὖν ἔτι δίκαιοι κατατρέχειν τοῦ Νόμου Ἕλληνες, φόβῳ καὶ αὐτοὶ τὴν ἡδονὴν δουλοῦσθαι διδάσκοντες; Ὁ γοῦν Σωκράτης “Φυλάσσεσθαι κελεύει τὰ ἀναπειθόντα μὴ πεινῶντας ἐσθίειν, καὶ μὴ διψῶντας πίνειν, καὶ τὰ βλέμματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλε-
25 πώτερον σκορπίων καὶ φαλάγγων ἰὸν ἐνιέναι πεφυκότα». Καὶ Ἀντισθένης δὲ “μανῆναι μᾶλλον ἢ ἡσθῆναι” αἰρεῖται. Ὁ τε Θηβαῖος Κράτης

“Τῶν δέ, φησί, κράτει, ψυχῆς ἤθει ἀγαλλομένη,
Οὐθ’ ὑπὸ χρυσίων δουλουμένη οὐθ’ ὑπ’ ἐρώτων
30 Τηξιπόθων οὐδ’ ἔτι συνέμποροί εἰσι φιλύθρι”.

Καὶ τὸ ὅλον ἐπιλέγει·

“Ἡδονῆ ἀνδραποδάδει ἀδούλωτοι καὶ ἄκναπτοι,
Ἀθάνατον βασιλείαν ἐλευθερίαν τ’ ἀγαπῶσιν”.

Οὗτος ἐν ἄλλοις εὐθυρημόνως γράφει· “Τῆς εἰς τὰ Ἀφροδίσια ἀκα-

χάρη τῆς διατήρησης τῆς τροφῆς. Αὐτὴ ὅμως ἀφηνιάζοντας καὶ κυριαρχώντας στὸ σπῖτι, γεννᾶ πρώτη τὴν ἐπιθυμία, ποὺ εἶναι πόθος καὶ ἐπιθυμία ἄλογη γι' αὐτὸ ποὺ τῆς ἔχει χαριστεῖ. Ἔτσι ἔπεισε καὶ τὸν Ἐπίκουρο νὰ βάλει τὴν ἡδονὴ σκοπὸ τοῦ φιλοσόφου. Κάνει λοιπὸν θεὸ τῆς σάρκας τὸ στέρεο οἰκοδόμημα καὶ τὴ σίγουρη ἐλπίδα γι' αὐτὸ. Γιατὶ τί ἄλλο εἶναι ἢ τρυφή, παρὰ φιλήδονη λαιμαργία καὶ περίεργη πλεονεξία ἐκείνων ποὺ ἔχουν ριχτεῖ στὶς ἀπολαύσεις; Ἐμφαντικὰ γράφει σὲ μιὰ τραγωδία τοῦ ὁ Διογένης:

“Τῆς ἀνανδρης καὶ σὶ ἀφοδεύματα βουτηγμένης
 τρυφῆς ὅποιοι γιὰ ἡδονὴ ἔκαναν δέσμα τὴν καρδιά τους
 μὴ θέλοντας νὰ κάνουν τὸν παραμικρὸ κόπο”.

Αὐτὰ καὶ ἡ συνέχειά τους ὅσα διατυπώθηκαν βέβαια μ' αἰσχρολογίες, εἶναι ὅμως ἀντάξια τῶν φιλήδονων.

Γι' αὐτὸ νομίζω ὁ νόμος θεϊκὰ ἐπιβάλλει ἔξαναγκαστικὰ τὸ φόβο, ὥστε ὁ εὐλαβῆς καὶ προσεκτικὸς ὁ φιλόσοφος ν' ἀποκτήσει καὶ τηρήσει τὴν ἀμεριμνησία, παραμένοντας σὲ ὅλα δίχως πτώσεις καὶ δίχως ἁμαρτίες. Γιατὶ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἐλευθερία δὲν ἐπικρατοῦν ἀλλιῶς, παρὰ μὲ τὴν ἀδιάκοπη κι ἀκούραστη ἀντιπαράθεση πρὸς τὸ πάθημα, καθόσον οἱ ἀνταγωνιστὲς μας αὐτοὶ εἶναι στιβαροὶ καὶ ἀθλητὲς Ὀλυμπίων, καὶ εἶναι πιὸ ὀδυνηροί, ὅπως θὰ λέγαμε, ἀπὸ σφῆκες, καὶ ἡ ἡδονὴ πολὺ ἔντονα ὄχι μόνο τὴ μέρα, ἀλλὰ καὶ τὴ νύχτα τοὺς ἐπιβουλεύεται καὶ τοὺς δαγκάνει ἀκόμα καὶ στὰ ὄνειρά τους, τοὺς γοητεύει καὶ τοὺς δελεάζει. Πῶς λοιπὸν ἔχουν δίκιο οἱ Ἕλληνες νὰ ἐπιτίθενται στὸ Νόμο, ἀφοῦ κι αὐτοὶ διδάσκουν, ὅτι ἡ ἡδονὴ εἶναι δούλη τοῦ φόβου; Ὁ Σωκράτης λοιπὸν παραγγέλλει “Νὰ φυλαγόμαστε ἀπὸ ὅσα θέλουν νὰ μᾶς πείσουν νὰ τρῶμε χωρὶς νὰ πεινᾶμε, καὶ νὰ πίνουμε χωρὶς νὰ διψᾶμε, καὶ ὅτι τὰ βλέμματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν ὠραίων μᾶς ρίχνουν δηλητήριο πιὸ δραστικὸ ἀπὸ τῶν σκορπιῶν καὶ τῶν ἀραχνῶν”. Κι ὁ Ἀντισθένης προτιμᾶ, “Νὰ τρελλαθεῖ μᾶλλον, παρὰ νὰ δοκιμάσει ἡδονή”. Ἐπίσης ὁ Κράτης ὁ Θηβαῖος λέγει:

“Αὐτὰ νὰ τὰ νικᾶς καὶ νὰ χαίρεσαι μὲ τὰ σωστὰ ἦθη.

Νὰ μὴ σὲ ὑποδουλώνουν οὔτε τὰ χρυσάφια οὔτε οἱ ἔρωτες
 ποὺ σὲ μαραζώνουν· δὲν συνοδοιποροῦν μὲ τὸν ἀλαζόνα”.

Κι ὁ ἐπίλογος στὸ ὅλο ποίημα:

“Στὴν ἀνδραποδώδη ἡδονὴ ἀδούλωτα κι ἀλύγιστα
 τὴν ἀθάνατη βασιλεία καὶ τὴν ἐλευθερία ἀγαποῦν”.

Αὐτὸς μὲ ἄλλα λόγια γράφει ἀπερίφραστα: “Πραῦντικὸ κατάπλασμα τῆς

τασχέτου ὀρμῆς κατάπλασμα εἶναι λιμόν· εἰ δὲ μὴ βρόχον". Ζήνωνι δὲ τῷ Στωϊκῷ τὴν διδασκαλίαν μαρτυροῦσι, καὶ τοι διασύροντες, οἱ κωμικοί, ᾧ δέ πως

5 "Φιλοσοφίαν κενὴν γὰρ οὗτος φολοσοφεῖ·
 Πεινῆν διδάσκει, καὶ μαθητὰς λαμβάνει·
 Εἷς ἄρτος, ὄψον ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ".

Πάντες δὴ οὗτοι οὐκ αἰσχύνονται σαφῶς ὁμολογεῖν τὴν ἐκ τῆς εὐλαθείας ὠφέλειαν, ἢ δὲ ἀληθῆς καὶ οὐκ ἄλογος σοφία, οὐ λόγοις ψιλοῖς καὶ θεσπίσμασι πεποιθυῖα, ἀλλὰ σκεπαστηρίοις ἀτρώτοις καὶ
 10 μυστηρίοις δραστικοῖς, ταῖς θεαίαις ἐντολαῖς συγγυμνασία τε καὶ συνασκήσει μελετῶσα, δύναμιν θεῖαν κατὰ τὸ ἐμπνεόμενον μέρος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου λαμβάνει. Ἦδη γοῦν καὶ τοῦ ποιητικοῦ Διὸς τὴν αἰγίδα γράφουσι.

15 "Δεινήν, ἣν πέρι μὲν πάντη Φόβος ἐστεφάνωται
 Ἐν δ' Ἦρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δὲ κρυόεσσα Ἰωκὴ·
 Ἐν δέ τε Γοργεῖή κεφαλῇ, δεινοῖο πελώρου,
 Δεινὴ τε σμερδνὴ τε, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο".

Τοῖς δὲ τὸ σωτήριον διοραῖν ὀρθῶς δυναμένοις οὐκ οἶδα εἴ τι φίλτερον φανήσεται τῆς τε σεμνότητος τοῦ νόμου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εὐλα-
 20 θείας. Ἀλλὰ γὰρ ὅταν ὑπέρτονον ἄδειν λέγηται, ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τινος, ἵνα μὴ τινες τῶν ζηλούντων αὐτὸν ἔκτονον καὶ ἀπόχορδον ἄσωσιν, οὕτως ἀκούω οὐχ ὡς ὑπέρτονον, ἀλλὰ τοῖς μὴ βουλομένοις ἀναλαβεῖν τὸν θεῖον ζυγόν, τούτοις ὑπέρτονον τοῖς γὰρ ἀτόνοις καὶ ἀσθενικοῖς τὸ μέτριον ὑπέρτονον δοκεῖ, καὶ τοῖς ἀδίκους ἀκροδίκαιον
 25 τὸ ἐπιβάλλον. Ὅσους γὰρ διὰ τὸ φιλικῶς πρὸς ἁμαρτίας ἔχειν ἢ συγγνώμη παρεισέρχεται, οὗτοι τὴν ἀλήθειαν ἀπῆνειαν ὑπολαμβάνουσι, καὶ τὴν αὐστηρίαν ἀποτομίαν, καὶ ἀνηλεῆ τὸν μὴ συναμαρτάνοντα μηδὲ συγκατασπῶμενον. Εὖ γοῦν ἡ τραγωδία ἐπὶ τοῦ Ἀἰδίου γράφει·

30 "Πρὸς δ' οἶον ἦξις δαίμονα, ὡς ἔρωτα·
 Ὅς οὔτε τοῦπεικῆς, οὔτε τὴν χάριν
 Ἦδει· μόνον δι' ἔστεργε τὴν ἀπλῶς δίκην".

Καὶ γὰρ εἰ μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ προσταττόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου οἰοί τέ ἐστε, ἀλλὰ τοι συνορῶντες ὡς ὑποδείγματα ἡμῖν ἔκκειται κάλλιστα ἐν αὐτῷ, τρέφειν καὶ αὔξειν τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας δυνάμεθα·

ἀκατάσχετης ὁρμῆς πρὸς τὰ ἀφροδίσια εἶναι ἢ πείνα· ἀλλιῶς χρειάζεται
θηλεία". Τοῦ στωικοῦ Ζήνωνα τῆ διδασκαλία παραδίδουν οἱ κωμικοὶ
ποιητῆς, ἄν καὶ βέβαια τῆ διασύρουν κάπως ἔτσι·

“Κούφια φιλοσοφία αὐτὸς φιλοσοφεῖ·
διδάσκει τὴν πείνα καὶ παίρνει μαθητῆς·
μαζὶ μὲ τὸ ψωμί, προσφάγι σύκο κι ἔπειτα πίνει νερό”.

“Οἱ αὐτοὶ δὲν ντρέπονται νὰ ὁμολογήσουν ρητὰ τὴν ὠφέλεια ἀπὸ
τὴν εὐλάβεια. Ἡ ἀληθινὴ ὅμως καὶ ὄχι παράλογη σοφία δὲν στηρίζεται
σὲ κούφιους λόγους καὶ θεσπίσματα, ἀλλὰ σὲ προφυλακτῆρια ἄτρωτα καὶ
μυστήρια δραστικὰ, καὶ μελετῶντας τὶς θεῖες ἐντολὲς γυμναζόμενη καὶ
ἀσκούμενη, λαμβάνει θεία δύναμη κατὰ τὸ μέρος τῆς ποῦ ἐμπνέεται ἀπὸ
τὸν θεῖο Λόγο. Ἦδη λοιπὸν περιγράφουν καὶ τὴν αἰγίδα (ἀσπίδα) τοῦ
ποιητικοῦ Δία·

“Φοβερὴ ποῦ ἔχει στεφάνι ὀλόγουρὰ τῆς τὸ Φόβο,
καὶ μέσα εἶναι ἢ Φιλονεικία καὶ ἢ Ἄλκη καὶ ἢ παγερὴ φρίκη.
Κι ἀκόμα μέσα εἶναι ἢ κεφαλὴ τῆς Γοργῆς, τέρας πελώριου
τρομερὴ καὶ φρικτὴ, τέρας τοῦ ἀσπιδοφόρου Δία”.

Γι' αὐτοὺς ὅμως ποῦ μποροῦν νὰ διακρίνουν ὀρθὰ τὴ σωτηρία, δὲν γνω-
ρίζω ἄν θὰ φανεῖ κάτι πρὸ ἀγαπητὸ ἀπὸ τὸ σεβασμὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς
θυγατέρας τοῦ τῆς εὐλάβειας. Ἄλλὰ ὅταν λένε πῶς κάποιοι τραγουδοῦν
πολὺ ἔντονα, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κύριος γιὰ μερικοὺς, γιὰ νὰ μὴν τραγουδί-
σουν παράτονα καὶ χωρὶς ρυθμὸ ὅσοι ποθοῦν αὐτόν, τ' ἀκούω ἔτσι, ὄχι
σὰν πολὺ ἔντονο τραγουδί, ἀλλὰ γιὰ ἐκείνους ποῦ δὲν θέλουν νὰ σηκώ-
σουν τὸ θεῖο ζυγὸ, γι' αὐτοὺς εἶναι πολὺ ἔντονο· γιατί γιὰ ὅσους δὲν ἔ-
χουν δύναμη καὶ εἶναι ἀσθενικοί, τὸ μέτριο θεωρεῖται πολὺ ἔντονο, καὶ
γιὰ τοὺς ἀδικούς τὸ ἐπιβαλλόμενο θεωρεῖται πολὺ αὐστηρό. Γιατὶ σὲ ὅ-
σους τοὺς ἀρέσει ἢ ἁμαρτία καὶ ἐπακολουθεῖ ἢ μετάνοια, αὐτοὶ τὴν ἀλή-
θεια τῆ νομίζουσαν σκληρότητα καὶ τὴν αὐστηρότητα τραχύτητα καὶ ἀνελέ-
ητο ἐκεῖνον ποῦ δὲν συμμετέχει στὴν ἁμαρτία τους καὶ στὸν κατήφορό
τους. Ἐπιτυχημένα λοιπὸν ἢ τραγωδία γράφει γιὰ τὸν Ἄδη·

“Σὲ ποιὸ δαίμονα σὰν σέ ἔρωτα θὰ φτάσεις,
ποῦ οὔτε τὴν ἐπιείκεια οὔτε τὴ χάρη
γνωρίζει· ἔστεργε μόνο ἀπλὰ τὴν τιμωρία”.

Κι ἄν λοιπὸν δὲν μπορεῖτε ἀκόμα νὰ κάνετε ὅσα προστάζει ὁ νόμος,
ἀλλὰ βλέποντας ὅτι ὑπάρχουν γιὰ μᾶς σ' αὐτόν ὑποδείγματα κάλλιστα,
μποροῦμε νὰ τρέφομε καὶ νὰ μεγαλώνουμε τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας, κι

καὶ τῆδε ὠφελοίμεθ' ἂν κατὰ δύναμιν προθυμότερον, τὰ μὲν προκαλούμενοι, τὰ δὲ μιμούμενοι, τὰ δὲ καὶ δυσωπούμενοι. Οὔτε γὰρ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι κατὰ νόμον διώσαντες, «ἀπὸ δρυὸς ἦσαν παλαιφάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης»· τῷ γοῦν βουλευθῆναι γνησίως φιλοσοφεῖν, ὅλους αὐτοὺς 5 φέροντες ἀνέθεσαν τῷ Θεῷ, καὶ εἰς πίστιν ἐλογίσθησαν. Καλῶς ὁ Ζήνων ἐπὶ τῶν Ἰνδῶν ἔλεγεν, ἓνα Ἰνδὸν παροπτώμενον ἐθέλειν ἰδεῖν, ἢ πάσας τὰς περὶ πόνου ἀποδείξεις μαθεῖν. Ἡμῖν δὲ ἄφθονοι μαρτύρων πηγαὶ ἐκάστης ἡμέρας, ἐν ὀφθαλοῖς ἡμῶν θεωρούμεναι, παροπτωμένων, ἀνασκινδαλευομένων, τὰς κεφαλὰς ἀποτεμνομένων. Τούτους 10 πάντας ὁ παρὰ τοῦ νόμου φόβος εἰς Χριστὸν παιδαγωγήσας, συνήσκησε τὸ εὐλαβὲς καὶ δι' αἱμάτων ἐνδείκνυσθαι. «Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοῦ διακρινεῖ». Τίνας τούτους; Τοὺς ἡδονῆς κρείττονας, τοὺς τῶν παθῶν διαφέροντας, τοὺς ἕκαστον ὧν πράσσουσιν ἐπισταμένους, τοὺς Γνωστικούς, τοὺς τοῦ κόσμου μείζονας. Καὶ πάλιν, «Ἐγὼ εἶπα, θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες», τίσι λέγει ὁ Κύριος; Τοῖς παραιτούμενοις, ὡς οἶόν τε, πᾶν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ὑμεῖς γὰρ οὐκ ἔτι ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι». Καὶ πάλιν λέγει· «Ἐν σαρκὶ ὄντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· σὰρξ γὰρ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομηῆσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ». Ἴδου δέ, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, 20 διαλέγων ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα εἴρηκεν.

Χρὴ τοίνυν συνασκεῖν αὐτοὺς εἰς εὐλάβειαν τῶν ὑποπιπτόντων τοῖς πάθεσι, φυγαδεύοντας κατὰ τοὺς ὄντως φιλοσόφους τὰ πασητιῶντα τῶν βρωμάτων καὶ τὴν παρὰ τὴν κοίτην ἔκλυτον ἄνεσιν καὶ τὴν 25 τρυφήν, καὶ τὰ εἰς τρυφήν πάθη ἄλλοις εἶναι ἄθλον βαρὺ, ἡμῖν δὲ οὐκ ἔτι· δῶρον γὰρ τοῦ Θεοῦ σωφροσύνη τὸ μέγιστον. «Αὐτὸς γὰρ εἴρηκεν Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω», ἄξιον κρίνας διὰ τὴν γνησίαν αἴρεσιν. Οὕτω τοίνυν ἡμᾶς εὐλαβῶς προσιέναι πειρωμένους ἐκδέξεται ὁ χρηστός τοῦ Κυρίου ζυγὸς ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ἐνὸς ἠνιόχου 30 κατὰ προκοπὴν ἐλαύνοντος ἕκαστον ἡμῶν εἰς σωτηρίαν, ὅπως ὁ προσήκων τῆς εὐδαμονίας περιγένηται καρπός. Γίνεται δὲ ἡ ἀσκησις κατὰ

8. Ψαλμ. 81, 1.

9. Ψαλμ. 81, 6.

10. Ρωμ. 8, 9.

11. Α' Κορ. 10, 3.

ἔτσι μπορούμε νὰ ὠφελούμαστε, κατὰ τὸ δυνατὸ σ' ἐμᾶς, προθυμότερα, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὰ προκαλώντας τα, ἄλλα μιμούμενοι, καὶ γιὰ ἄλλα δείχνοντας φόβο. Γιατὶ οὔτε οἱ παλιοὶ δίκαιοι, ποὺ ἔζησαν σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, «κατὰγονταν ἀπὸ παμπάλαιη δρυῖ, οὔτε ἀπὸ πέτρα». Μὲ τὸ νὰ θελήσουν δηλαδή νὰ φιλοσοφήσουν γνήσια, ἀνέθεσαν προσφορὰ ὅλο τὸν ἑαυτό τους στὸν Θεό, κι αὐτὸ τοὺς λογαριάστηκε ὡς πίστη. Σωστὰ ἔλεγε ὁ Ζήωνας γιὰ τοὺς Ἴνδούς, ὅτι ἤθελε νὰ δεῖ ἓνα Ἴνδὸ νὰ ψήνεται, ἢ νὰ μάθει ὅλες τὶς ἀποδείξεις περὶ πόνου. Ἐμεῖς ἔχομε καθημερινὰ ἀφθονες πηγές μαρτύρων, ποὺ τοὺς βλέπουμε μὲ τὰ μάτια μας νὰ ψήνονται, νὰ βασανίζονται, νὰ κόβουν τὰ κεφάλια τους. Ὅλους αὐτοὺς τοὺς παιδαγωγῆσε στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ ὁ φόβος ποὺ διδάσκει ὁ νόμος, τοὺς ἄσκησε νὰ παρουσιάσουν τὴν εὐλάβειά του ἀκόμα καὶ μὲ αἷμα· «Στάθηκε ὁ Θεὸς σὲ συναγωγή θεῶν καὶ στὸ μέσο θὰ διακρίνει τοὺς θεούς»⁸. Ποιοὶ εἶναι αὐτοί; Οἱ νικητὲς τῆς ἡδονῆς, οἱ κύριοι τῶν παθῶν, αὐτοὶ ποὺ γνωρίζουν καλὰ κάθετι ποὺ πράττουν, οἱ Γνωστικοί, αὐτοὶ ποὺ ξεπέρασαν τὸν κόσμο. Καὶ πάλι τὸ «Ἐγὼ εἶπα, εἶστε θεοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ Ὑψίστου ὅλοι»⁹, σὲ ποιὸν τὸ λέγει ὁ Κύριος; Σ' ἐκείνους ποὺ ἀποθέτουν, ὅσο γίνεται, κάθετι τὸ ἀνθρώπινο. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ἐσεῖς δὲν θὰ εἶστε ἄλλο μέσα στὴ σάρκα, ἀλλὰ μέσα στὸ πνεῦμα»¹⁰. Καὶ πάλι λέγει· «Ἐνῶ εἴμαστε μέσα στὴ σάρκα, δὲν πολεμοῦμε μὲ ὅπλα σαρκικά»¹¹, γιατί «ἡ σάρκα καὶ τὸ αἷμα δὲν μποροῦν νὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, οὔτε ἡ φθορὰ κληρονομεῖ τὴν ἀφθαρσία»¹². Καὶ «Νά, σὰν ἄνθρωποι ποὺ εἶστε πεθαίνετε»¹³, εἶπε ἐλέγχοντάς μας τὸ Πνεῦμα.

Πρέπει λοιπὸν ν' ἀσκοῦμε τοὺς ἑαυτοὺς μας νὰ φυλαγόμαστε ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶναι ὑπεύθυνα γιὰ τὰ πάθη, ἐκδιώκοντας ὅπως κάνουν οἱ πραγματικοὶ φιλόσοφοι τὶς τροφές ποὺ ἐξάπτουν τὰ πάθη καὶ τὸ ἔκλυτο ξάπλωμα στὸ κρεββάτι καὶ τὴν τρυφή καὶ τὰ πάθη ποὺ ὀδηγοῦν στὴν τρυφή, γιὰ ἄλλους ἄθλο βαρὺ, ὄχι ὅμως πλέον γιὰ μᾶς. Καθόσον τὸ μεγαλύτερο δῶρο τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ σωφροσύνη. «Γιατὶ ὁ ἴδιος εἶπε· Δὲν θὰ σὲ ἀφήσω, οὔτε θὰ σ' ἐγκαταλείψω»¹⁴, ἐπειδὴ σὲ ἔκρινε ἄξιο γιὰ τὴ γνήσια ἐκλογή σου. Ἔτσι λοιπὸν θὰ μᾶς δεχθεῖ, καθὼς θὰ ἐπιχειροῦμε νὰ πλησιάσουμε μ' εὐλάβεια ὁ ἀγαθὸς ζυγὸς τοῦ Κυρίου ἀπὸ πίστη σὲ πίστη καὶ θὰ μᾶς ὀδηγεῖ ἓνας ἠνίοχος προοδευτικὰ καθένα ἀπὸ ἐμᾶς στὴ σωτηρία, γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ὁ καρπὸς τῆς εὐδαιμονίας ποὺ πρέπει. Καὶ ἡ ἄσκηση γίνεται σύμφωνα μὲ τὸν Ἰπποκράτη ἀπὸ τὴν Κῶ, «ὑγεία ὄχι

12. Α' Κορ. 15, 50.

13. Ψαλμ. 81, 7.

14. Ἐβρ. 8, 5.

τὸν Κῶνον Ἴπποκράτην, “Οὐ μόνον τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς
 ὑγίεια, ἀσκήσιον πόνων, ἀκορήσιον τροφῆς”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Ἐξέτασις φιλοσοφικῶν τινῶν γνωμῶν διὰ τὸ ὑπατον ἀγαθόν.

5 Ἐπίκουρος δέ, ἐν τῷ μὴ πεινῆν, μηδὲ διψῆν, μήτε ριγοῦν, τὴν
 εὐδαιμονίαν τιθέμενος, τὴν ἰσότηον ἐπεφώνησε φωνήν, ἀσεβῶς εἰπὼν,
 ἐν τούτοις κἂν Διὶ πατρὶ μάχεσθαι ὥσπερ ὑῶν σκατοφάγων, καὶ οὐχί
 τῶν λογικῶν καὶ φιλοσόφων, τὴν μακαρίαν νίκην δογματίζων· τῶν
 γὰρ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς ἀρχομένων τούς τε Κυρηναίκοὺς εἶναι, καὶ τὸν
 10 Ἐπίκουρον· τούτους γὰρ τέλος εἶναι λέγειν διαρρηθῆναι τὸ ἡδέως ζῆν
 τέλειον δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν ἡδονήν. Ὁ δὲ Ἐπίκουρος καὶ τὴν τῆς
 ἀλγηδόνοσ ὑπεξαίρεσιν ἡδονὴν εἶναι λέγει· αἰρετὸν δὲ εἶναι φησὶν, ὃ
 πρῶτον ἐξ ἑαυτοῦ ἐφ’ ἑαυτὸ ἐπισπᾶται, πάντως δηλονότι ἐν κινήσει
 ὑπάρχων. Δεινόμαχος δὲ καὶ Καλλιφῶν τέλος εἶναι ἔφασαν πᾶν τὸ
 15 καθ’ αὐτὸν ποιεῖν ἔνεκα τοῦ ἐπιτυγχάνειν ἡδονῆς καὶ τυγχάνειν· ὃ τε
 Ἰερώνυμος ὁ περιπατητικὸς, τέλος μὲν εἶναι τὸ ἀσχλήτως ζῆν, τελικὸν
 δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ Διόδωρος ὁμοίως, ἀπὸ τῆς
 αὐτῆς αἰρέσεως γενόμενος, τέλος ἀποφαίνεται τὸ ἀσχλήτως καὶ καλῶς
 ζῆν. Ἐπίκουρος μὲν οὖν καὶ οἱ Κυρηναῖκοι τὸ πρῶτον οἰκειὸν φασιν
 20 ἡδονὴν εἶναι· ἔνεκα γὰρ ἡδονῆς παρελθοῦσα, φασὶν, ἡ ἀρετὴ ἡδονὴν
 ἐνεποίησε. Κατὰ δὲ τοὺς περὶ Καλλιφῶντα, ἔνεκα μὲν τῆς ἡδονῆς
 παρεισῆλθεν ἡ ἀρετὴ, χρόνῳ δὲ ὕστερον, τὸ περὶ αὐτὴν κάλλος κατι-
 δοῦσα, ἰσότημον ἑαυτὴν τῇ ἀρχῇ, τουτέστι τῇ ἡδονῇ, παρέσχεν.

Οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη τέλος ἀποδιδοῦσιν εἶναι τὸ ζῆν κατ’
 25 ἀρετὴν· οὔτε δὲ τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε τὸ τέλος παντὶ τῷ τὴν ἀρετὴν
 ἔχοντι παρεῖναι· βασανιζόμενον γὰρ καὶ τύχαις ἀβουλήτοις περιπίπτον-
 τα τὸν σοφόν, καὶ διὰ ταῦτα ἐκ τοῦ ζῆν ἀσμένως ἐθέλοντα διαφεύγειν,
 μὴ εἶναι μήτε μακάριον, μήτ’ εὐδαίμονα· δεῖ γὰρ καὶ χρόνου τινὸς τῇ
 ἀρετῇ· οὐ γὰρ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ περιγίνεται, ἢ καὶ ἐν τελείῳ συνίσταται·
 30 ἐπεὶ μὴ ἔστιν, ὡς φασὶ, παῖς εὐδαίμων ποτέ· τέλειος δ’ ἂν εἴη χρόνος ὁ
 ἀνθρώπινος βίος συμπληροῦσθαι τοίνυν τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τῆς τρι-

μόνο τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς ἀκούραστη προθυμία γιὰ τοὺς πόνους, καὶ ἀκόρεστος ὄρεξι τροφῆς”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑ'

Ἐξέταση διαφόρων φιλοσοφικῶν γνωμῶν γιὰ τὸ ὑπατο ἀγαθόν.

Ὁ Ἐπίκουρος τοποθετώντας τὴν εὐδαιμονία στὴν ἀπουσία τῆς πείνας, τῆς δίψας, καὶ τοῦ ψύχους διατύπωσε τὸν ἰσόθεο λόγο, λέγοντας μὲ ἀσέβεια, ὅτι γιὰ αὐτὰ τὰ πράγματα θὰ ἄνοιγε πόλεμο ἀκόμα καὶ μὲ τὸ Δία πατέρα, δογματίζοντας τὴ μακάρια νίκη ὄχι τῶν λογικῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τῶν χοίρων ποὺ καταβροχθίζουν βρομιές. Ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν ἡδονὴ εἶναι καὶ οἱ Κυρηναῖκοι καὶ ὁ Ἐπίκουρος· αὐτοὶ λένε ρητὰ ὅτι τελικὸς σκοπὸς εἶναι ἡ ζωὴ μὲ ἡδονή, καὶ τέλειο ἀγαθὸ εἶναι μόνον ἡ ἡδονή. Ὁ Ἐπίκουρος καὶ τὴν ἐξαφάνιση τοῦ πόνου τὴ λέγει ἡδονή, καὶ προτιμητέο λέγει εἶναι αὐτὸ ποὺ πρῶτο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ἔλκει πρὸς τὸν ἑαυτὸ του, ὅπως δὴποτε προφανῶς ἐπειδὴ βρῖσκεται σὲ κίνηση. Ὁ Δεινόμαχος πάλι καὶ ὁ Καλλιφῶν ἔλεγαν, ὅτι τέλος εἶναι νὰ κανεὶ κανεὶς ὅ,τι ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν γιὰ νὰ ἐπιτύχει τὴν ἡδονή. Καὶ ὁ Ἱερώνυμος ὁ περιπατητικὸς, τέλος ἔλεγε πὼς εἶναι τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς χωρὶς ἐνοχλήσεις, καὶ ὅτι τελικὸ ἀγαθὸ εἶναι μόνον ἡ εὐδαιμονία. Ὁμοῖα καὶ ὁ Διό-δωρος, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια αἵρεση, ἀποφαίνεται, ὅτι τέλος εἶναι τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς καλὰ καὶ δίχως ἐνοχλήσεις. Ὁ Ἐπίκουρος καὶ οἱ Κυρηναῖκοι λένε ὅτι πρῶτο οἰκεῖο πράγμα γιὰ μᾶς εἶναι ἡ ἡδονή, γιατί χάρη στὴν ἡδονὴ ἦρθε ἡ ἀρετὴ καὶ προκάλεσε τὴν ἡδονή. Σύμφωνα μὲ τοὺς μαθητὲς τοῦ Καλλιφῶντα ἐξαιτίας τῆς ἡδονῆς παρεισῆλθε καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἀργότερα διαπιστώνοντας τὸ γύρω ἀπὸ αὐτὴν κάλλος παρουσίασε τὸν ἑαυτὸ της ἰσότημο μὲ τὴ ἀρχή, δηλαδὴ τὴν ἡδονή.

Οἱ μαθητὲς τοῦ Ἀριστοτέλη ὀρίζουν, ὅτι τέλος εἶναι τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς ἐνάρετα. Οὔτε ὅμως ἡ εὐδαιμονία οὔτε τὸ τέλος παραμένουν στὸν ἐνάρετο. Ὁ σοφὸς δηλαδὴ βασανιζόμενος καὶ περιπίπτοντας στὰ περιστατικὰ ποὺ δὲν θέλει καὶ γι' αὐτὸ ἐπιθυμώντας εὐχαρίστως ν' ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴ ζωὴ, δὲν εἶναι οὔτε μακάριος, οὔτε εὐτυχισμένος. Γιατὶ ἡ ἀρετὴ χρειάζεται καὶ κάποιο χρόνο, δὲν ἐπικρατεῖ σὲ μὴ ἡμέρα οὔτε φτάνει σὲ τελειότητα. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει, ὅπως λένε, ποτὲ μικρὸ παιδί εὐτυχισμένο· ὁ τέλειος χρόνος εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἡ εὐδαιμονία λοιπὸν

γενείας τῶν ἀγαθῶν. Οὐτ' οὖν ὁ πένης, οὐθ' ὁ ἄδοξος, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἐπί-
 νοσος, ἀλλ' οὐδ' ἂν οἰκέτης ἢ τις κατ' αὐτούς. Πάλιν δ' αὖ Ζήνων μὲν ὁ
 Στωϊκὸς τέλος ἡγεῖται τὸ κατ' ἀρετὴν ζῆν, Κλεάνθης δὲ τὸ ὁμολογου-
 μένως τῇ φύσει ζῆν ἐν τῷ εὐλογιστεῖν, ὃ ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ
 5 κεῖσθαι διελάμβανεν· ὃ τε Ἀντίπατρος, ὁ τούτου γνώριμος, τὸ τέλος
 κεῖσθαι ἐν τῷ διηνεκῶς καὶ ἀπαραβάτως ἐκλέγεσθαι μὲν τὰ κατὰ φύ-
 σιν, ἀπεκλέγεσθαι δὲ τὰ παρὰ φύσιν ὑπολαμβάνει. Ἀρχίδημός τε αὖ
 οὕτως ἐξηγεῖτο εἶναι τὸ τέλος, ἐκλεγόμενος τὰ κατὰ φύσιν μέγιστα καὶ
 κυριώτατα, οὐχ οἷόν τε ὄντα ὑπερβαίνειν. Πρὸς τούτοις ἔτι Παναίτιος
 10 τὸ ζῆν κατὰ τὰς δεδομένας ἡμῖν ἐκ φύσεως ἀφορμὰς τέλος ἀπεφήνατο.

Ἐπὶ πᾶσί τε ὁ Ποσιδώνιος τὸ ζῆν, θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀλή-
 θειαν καὶ τάξιν, καὶ συγκατασκευάζοντα αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατόν, κατὰ
 μηδὲν ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς. Τινὲς δὲ τῶν νεω-
 τέρων Στωϊκῶν οὕτως ἀπέδοσαν τέλος εἶναι, τὸ ζῆν ἀκολούθως τῇ τοῦ
 15 ἀνθρώπου κατασκευῇ. Τί δὴ σοι Ἀρίστωνα καταλέγομι; τέλος οὗτος
 εἶναι τὴν ἀδιαφορίαν ἔφη· τὸ δὲ ἀδιάφορον ἀπλῶς ἀδιάφορον ἀπολεί-
 πει· ἢ τὰ Ἡρόλλου εἰς μέσον παράγομι; τὸ κατ' ἐπιστήμην ζῆν τέλος
 εἶναι τίθησιν Ἡρόλλος. Τοὺς γὰρ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας νεωτέρους ἀξιοῦ-
 σί τινες τέλος ἀποδιδόναι τὴν ἀσφαλῆ πρὸς τὰς φαντασίας ἀποχὴν.
 20 Ναι μὴν Λύκος ὁ περιπατητικὸς τὴν ἀληθινὴν χαρὰν τῆς ψυχῆς τέλος
 ἔλεγεν εἶναι, ὡς Λεύκιμος τὴν ἐπὶ τοῖς καλοῖς. Κριτόλαος δέ, ὁ καὶ αὐ-
 τὸς περιπατητικὸς, τελειότητα ἔλεγε κατὰ φύσιν εὐρουῦντος βίου, τὴν
 ἐκ τῶν τριῶν γενῶν συμπληρουμένην προγονικὴν τελειότητα μηνύων.

Οὐκ οὖν ἐπὶ τούτοις ἀρκουμένους καταπαυστέον, φιλοτιμητέον δέ,
 25 ὡς ἔνι μάλιστα, καὶ τὰ πρὸς τῶν φυσικῶν δογματιζόμενα περὶ τοῦ προ-
 κειμένου παραθέσθαι. Ἀναξαγόραν μὲν γὰρ τὸν Κλαζομένιον τὴν
 θεωρίαν φάναι τοῦ βίου τέλος εἶναι, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν,
 λέγουσιν Ἡράκλειτόν τε τὸν Ἐφέσιον τὴν εὐαρέστησιν. Πυθαγόραν
 δὲ ὁ Ποντικὸς Ἡρακλείδης ἱστορεῖ τὴν ἐπιστήμην τῆς τελειότητος τῶν
 30 ἀρετῶν τῆς ψυχῆς εὐδαιμονίαν εἶναι παραδεδωκέναι· ἀλλὰ καὶ οἱ
 Ἀβδηροῖται τέλος ὑπάρχειν διδάσκουσι· Δημόκριτος μὲν, ἐν «τῷ Περὶ

συμπληρώνεται ἀπὸ τὰ τρία γένη τῶν ἀρετῶν¹. Ἐπομένως οὔτε ὁ φτωχός, οὔτε ὁ ἄσημος, οὔτε ὁ ἀσθενικός, οὔτε καὶ ὁ δοῦλος εἶναι κάποιος ἀπὸ αὐτούς. Ἐπίσης καὶ ὁ Ζήνων ὁ στωικός τέλος θεωρεῖ τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετή, ἐνῶ ὁ Κλεάνθης τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς συμφωνώντας μὲ τὴ φύση συλλογιζόμενος ὀρθά, πράγμα τὸ ὁποῖο δίδασκε ὅτι περιλαμβάνεται στὰ καταφύση. Κι ὁ Ἀντίπατρος ἐπίσης, ὁ γνώριμός του, ὑποθέτει ὅτι τὸ τέλος βρίσκεται στὴ συνεχῆ καὶ ἀπαράβατη ἐκλογή τῶν κατὰ φύση καὶ στὴ μὴ ἐκλογή τῶν παραφύση. Ὁ Ἀρχίδημος πάλι ἔτσι ἐξηγοῦσε πὼς εἶναι τὸ τέλος, ἐκλέγοντας τὰ μέγιστα καὶ κυριότατα ἀπὸ τὰ σύμφωνα μὲ τὴ φύση, πὺ δὲν εἶναι ἱκανὸς κανεὶς νὰ τὰ ὑπερβαίνει. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτούς ὁ Παναίτιος ἀποφάνθηκε ὅτι τέλος εἶναι νὰ ζεῖ κανεὶς σύμφωνα μὲ τις εὐκαιρίες πὺ μᾶς δίνονται ἀπὸ τὴ φύση.

Τέλος ὁ Ποσειδώνιος θέλει τὸ τέλος στὸ νὰ θεωρεῖ κανεὶς τὴν ἀλήθεια τῶν ὄλων καὶ νὰ κάνει τὸν ἑαυτό του κατὰ τὸ δυνατὸ ἔτσι, πὺ νὰ μὴν ὀδηγεῖται ἀπὸ τὸ ἄλογο μέρος τῆς ψυχῆς. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς νεώτερους Στωικοὺς διατύπωσαν τὴν ἄποψη, ὅτι τέλος εἶναι νὰ ζεῖ κανεὶς σὲ συμφωνία μὲ τὴν κατασκευὴ τῶν ἀνθρώπων. Νὰ σοῦ ἀναφέρω λοιπὸν τὸν Ἀ-ρίστωνα; Αὐτὸς εἶπε ὅτι τέλος εἶναι ἡ ἀδιαφορία· τὸ ἀδιάφορο ὅμως τὸ ἀφήνει ἔτσι ἀπλὰ ἀδιάφορο. Ἡ νὰ φέρω στὴ συζήτηση τὴ διδασκαλία τοῦ Ἡρίλλου; Ὁ Ἡρίλλος θέτει ὡς τέλος τὸ νὰ ζεῖ κανεὶς σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιστήμη. Μερικοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ νεώτεροι ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία θεωροῦν τέλος τὴν ἀσφαλῆ ἀποχὴ ἀπὸ τις φαντασίες. Κι ὁ Λύκος ἐξάλλου ὁ περιπατητικός τέλος ἔλεγε τὴν ἀληθινὴ χαρὰ τῆς ψυχῆς, ὅπως ὁ Λεύκιμος τὴ χαρὰ πὺ μᾶς δίνουν τὰ ὠραῖα. Ὁ Κριτόλαος, περιπατητικός κι αὐτός, ἔλεγε τὴν τελειότητα (τέλος) τοῦ βίου πὺ κυλᾶ ὁμαλὰ σύμφωνα μὲ τὴ φύση, δηλώνοντας τὴν προγονικὴ τελειότητα πὺ συμπληρώνεται ἀπὸ τὰ τρία γένη.

Δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀρκεστοῦμε σ' αὐτὰ καὶ νὰ σταματήσουμε, ἀλλὰ πρέπει νὰ φιλοδοξήσουμε, ὅσο περισσότερο μποροῦμε, νὰ παραθέσουμε γιὰ τὸ θέμα μας καὶ τί διδάσκουν οἱ φυσικοὶ φιλόσοφοι. Ὁ Ἀναξαγόρας λοιπὸν ὁ Κλαζομένιος λένε ὅτι τέλος τοῦ βίου λέγει τὴ θεωρία καὶ τὴν ἐλευθερία πὺ αὐτὴ μᾶς δίνει. Ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος θεωρεῖ τέλος τὴν εὐαρέστηση. Ὁ Ἡρακλείδης ἀπὸ τὸν Πόντο ἱστορεῖ, ὅτι ὁ Πυθαγόρας μᾶς ἔχει παραδώσει ὅτι εὐδαιμονία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς τελειότητος τῶν ἀρετῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀβδηρίτες διδάσκουν ὅτι ὑπάρχει τέλος. Ὁ Δη-

1. Τὰ κατὰ ψυχὴν, τὰ κατὰ σῶμα, τὰ ἐκτός.

τέλους», τὴν εὐθυμίαν, ἣν καὶ εὐεστῶ προσηγόρευσεν· καὶ πολλάκις ἐπιλέγει· “Τέρψις γὰρ καὶ ἀτερπὴ οὖρος τῶν περιηκμακότων”. Ἐκαταῖος δὲ αὐτάρκειαν, καὶ δὴ Ἀπολλόδοτος ὁ Κυζικηνὸς τὴν ψυχαγωγίαν, καθάπερ Ναυσιφάνης τὴν κατάπληξιν· ταύτην γὰρ ἔφη ὑπὸ 5 Δημοκρίτου ἀθαμβίην λέγεσθαι. Ἔτι πρὸς τούτοις Διότιμος τὴν παντέλειαν τῶν ἀγαθῶν, ἣν εὐεστῶ προσαγορεύεσθαι, τέλος ἀπέφηνεν. Πάλιν Ἀντισθένης μὲν τὴν ἀτυφίαν, οἱ δὲ Ἀννικέριοι καλούμενοι, ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς διαδοχῆς, τοῦ μὲν ὄλου βίου τέλος οὐδὲν ὠρισμένον ἔταξαν, ἐκάστης δὲ πράξεως ἴδιον ὑπάρχειν τέλος τὴν ἐκ τῆς 10 πράξεως περιγυνομένην ἡδονήν. Οὗτοι οἱ Κυρηναῖκοι τὸν ὄρον τῆς ἡδονῆς Ἐπικούρου, τουτέστι τὴν τοῦ ἀλγοῦντος ὑπεξαίρεσιν, ἀθετοῦσιν, νεκροῦ κατάστασιν ἀποκαλοῦντες· χαίρειν γὰρ ἡμᾶς μὴ μόνον ἐπὶ ἡδοναῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὀμιλίαις καὶ ἐπὶ φιλοτιμίαις· Ὁ δὲ Ἐπίκουρος πᾶσαν χαρὰν τῆς ψυχῆς οἶεται ἐπὶ πρωτοπαθούσῃ τῇ σαρκὶ γενέσθαι. 15 “Ὁ τε Μητρόδωρος ἐν τῷ «Περὶ τοῦ μείζονα εἶναι τὴν παρ’ ἡμᾶς αἰτίων πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων», “Ἀγαθόν”, φησί, “ψυχῆς τί ἄλλο, ἢ τὸ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπιμα;”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ΄.

20 **Τὸ μέγιστον κατὰ Πλάτωνα ἀγαθὸν ἐν τῇ κατὰ Θεὸν ὁμοιώσει κείται, εἰς δὲ καὶ συνάδουσι οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς.**

Ναὶ μὴν Πλάτων ὁ φιλόσοφος διπλὸν εἶναι τὸ τέλος φησὶν, τὸ μὲν μεθεκτόν τε καὶ πρῶτον ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον τοῖς εἶδεσιν, ὃ δὴ καὶ τὰ γαθὸν προσονομάζει, τὸ δὲ μετέχον ἐκείνου, καὶ τὴν ἀπ’ αὐτοῦ δεχόμε- 25 νον ὁμοιότητα, ὃ περὶ ἀνθρώπους γίνεται, τοὺς μεταποιουμένους ἀρετῆς τε καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Διὸ καὶ Κλεάνθης ἐν τῷ δευτέρῳ «Περὶ ἡδονῆς» τὸν Σωκράτην φησὶ παρ’ ἕκαστα διδάσκειν, ὡς ὁ αὐτὸς δίκαιός τε καὶ εὐδαιμόνων ἀνὴρ· καὶ τῷ πρώτῳ διελόντι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καταρᾶσθαι, ὡς ἀσεβὲς τι πρᾶγμα δεδρακότι· 30 ἀσεβεῖς γὰρ τῷ ὄντι οἱ τὸ συμφέρον ἀπὸ τοῦ δικαίου τοῦ κατὰ νόμον

μόκριτος λόγου χάρη, στο ἔργο του *Περὶ τέλους* ὀρίζει ὡς τέλος τὴν εὐθυμία, ποὺ τὴν ὀνομάζει εὐεστῶ. Καὶ συχνά προσθέτει: “Ἡ τέρψη καὶ ἡ ἀτερψία εἶναι ὁ ὄρος ἐκείνων ποὺ ἔφτασαν στὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ”. Ὁ Ἐκαταῖος λέγει τὴν αὐτάρκεια, καὶ ὁ Ἀπολλόδοτος ἀπὸ τὴν Κύζικο τὴν ψυχαγωγία, ὅπως καὶ ὁ Ναυσιφάνης τὴν κατάπληξη²· γιατί αὐτή, εἶπε, ἀπὸ τὸ Δημόκριτο λέγεται ἀθαμβία. Ἀκόμη ἐκτὸς ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Διότιμος ἀποφάνθηκε πὼς τέλος εἶναι ἡ παν-τελειότητα τῶν ἀγαθῶν, ποὺ προσαγορεύεται εὐεστῶ. Στὴ συνέχεια ὁ Ἀντισθένης βάζει ὡς τέλος τὴν ἀτυφία (ἔλλειψη τύφου, ἔπαρσης), ἐνῶ οἱ καλούμενοι Ἀννικέριοι, στὴ σειρά τῶν διαδόχων τῆς Κυρηναϊκῆς Σχολῆς, τέλος ὀρισμένο ὀλόκληρης τῆς ζωῆς δὲν ἔθεσαν, ἀλλὰ εἶπαν ὅτι κάθε πράξη ἔχει τὸ δικό της τέλος, τὴν ἡδονὴ ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν πράξη. Αὐτοὶ ἐδῶ οἱ Κυρηναῖκοι ἀθετοῦν τὸν ὄρο τῆς ἐπικουρίας ἡδονῆς, δηλαδὴ τὴ ὑπεξαίρεση ἐκείνου ποὺ ὑποφέρει, ἀποκαλώντας τὴν κατάστασι νεκροῦ· γιατί δὲν χαιρόμαστε μόνο μὲ τις ἡδονές, ἀλλὰ καὶ μὲ συναναστροφή καὶ μὲ φιλοδοξίες. Ἐνῶ ὁ Ἐπίκουρος νομίζει ὅτι κάθε χαρὰ τῆς ψυχῆς προκαλεῖται ἀπὸ προηγούμενο πάθος τῆς σάρκας. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του καὶ ὁ Μητροδώρος στὸ ἔργο του *Γιὰ τὸ ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε κυριότεροι αἵτιοι τῆς εὐδαιμονίας μας ἀπὸ ὅ,τι τὰ πράγματα*, “Ἀγαθὸ τῆς ψυχῆς, λέγει, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ εἶναι, παρὰ ἡ σταθερὴ κατάστασι τῆς σάρκας καὶ ἡ πιστὴ ἐλπίδα γι’ αὐτήν;”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΒ'.

**Τὸ μέγιστο ἀγαθὸ κατὰ τὸν Πλάτωνα συνίσταται
στὴν ὁμοίωσι μὲ τὸν Θεὸ καὶ συμφωνοῦν οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς.**

Καὶ ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος ὀρίζει πὼς εἶναι διπλὸ τὸ τέλος· τὸ ἓνα εἶναι μεθεκτὸ καὶ πρῶτο καὶ ὑπάρχει σ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ εἶδη (ιδέες) καὶ τὸ ὁποῖο τὸ ὀνομάζει βέβαια ἀγαθὸ, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι αὐτὸ ποὺ μετέχει τὸ πρῶτο καὶ δέχεται τὴν ὁμοιότητα μ' ἐκεῖνο καὶ παρουσιάζεται σιτοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἐπιδιώκουν τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κλεάνθης στὸ δεύτερο ἔργο του *Περὶ ἡδονῆς* λέγει, ὅτι ὁ Σωκράτης δίδασκε παντοῦ, γιατί ἦταν καὶ τὰ δύο, δίκαιος ὁ ἴδιος καὶ εὐτυχησμένος ἄνδρας, καὶ καταριόταν ἐκεῖνον ποὺ πρῶτος χῶρισε τὸ συμφέρον ἀπὸ τὸ δίκαιο, ἐπειδὴ εἶχε διαπράξει ἀσέβεια. Καὶ εἶναι ἀσεβεῖς πράγματα ὅσοι χωρίζουν τὸ συμφέρον ἀπὸ τὸ δίκαιο ποὺ προβλέπει ὁ νόμος. Ὁ

2. Ἡ ἐξήγησι τῆς λέξης δὲν εἶναι ὅπως τὴν ξέρομε (ἀ-θαμβος).

χωρίζοντες. Αὐτός δὲ ὁ Πλάτων τὴν εὐδαιμονίαν “Τὸ εὖ τὸν δαίμονα ἔχειν”, δαίμονα δὲ λέγεσθαι τὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡγεμονικόν, τὴν δὲ εὐδαιμονίαν τὸ τελειότατον ἀγαθὸν καὶ πληρέστατον λέγει. Ὅτε δὲ θίον ὁμολογούμενον καὶ σύμφωνον αὐτὴν ἀποκαλεῖ, καὶ ἔσθ' ὅτε τὸ
 5 κατ' ἀρετὴν τελειότατον· τοῦτο δὲ ἐν ἐπιστήμῃ τοῦ ἀγαθοῦ τίθεται, καὶ ἐν ἐξομοιώσει τῇ πρὸς τὸν Θεόν· ὁμοίωσιν ἀποφαινόμενος δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως εἶναι. Ἡ γὰρ οὐχ οὕτω τινὲς τῶν ἡμετέρων «τὸ μὲν κατ' εἰκόνα» εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εἰληφέναι τὸν ἄνθρωπον, «τὸ καθ' ὁμοίωσιν» δὲ ὕστερον κατὰ τὴν τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβά-
 10 νειν ἐκδέχονται;

Αὐτίκα ὁ Πλάτων, τὴν ὁμοίωσιν ταύτην μετὰ ταπεινοφροσύνης ἔσεσθαι τῷ ἐναρέτῳ διδάσκων ἐκεῖνό που ἐρμηνεύει· «Πᾶς ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται». Λέγει οὖν ἐν τοῖς Νόμοις· “Ὁ μὲν δὴ Θεός, ὡσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ μέσα καὶ τελευτὴν τῶν πάν-
 15 των ἔχων, εὐθεῖαν περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δὲ αἰεὶ ξυνέπεται δίκη, τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμωρός”. Ὁρᾷς ὅπως καὶ αὐτὸς εὐλάβειαν προσάγει τῷ θείῳ νόμῳ. Ἐπιφέρει γοῦν· “Ἡς ὁ μὲν εὐδαιμονήσειν μέλλον ἐχόμενος, ξυνέπεται ταπεινός καὶ κεκοσμημένος”. Εἶτα τούτοις τὰ ἀκόλουθα συνάψας, καὶ τῷ φόβῳ νο-
 20 θετήσας, ἐπιφέρει· “Τίς οὖν δὴ πρᾶξις φίλη καὶ ἀκόλουθος Θεῷ; μία καὶ ἓνα λόγον ἔχουσα ἀρχαῖον· ὅτι τῷ μὲν ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὄντι μετρίῳ, φίλον ἂν εἴη· τὰ δὲ ἄμετρα οὔτε ἀλλήλοις οὔτε τοῖς ἐμμέτροις· τὸν οὖν τῷ Θεῷ προσφιλῆ γενησόμενον, εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα καὶ αὐτὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίνεσθαι. Καὶ κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ μὲν
 25 σάφρων ἡμῶν θεῷ φίλος ὅμοιος γάρ· ὅτε μὴ σάφρων, ἀνόμοιός τε καὶ διάφορος”. Τοῦτο ἀρχαῖον εἶναι φήσας τὸ δόγμα, τὴν ἐκ τοῦ Νόμου εἰς αὐτὸν ἤκουσαν διδασκαλίαν ἠνίξατο.

Κἂν τῷ «Θεαιτήτῳ» τὰ κακὰ ἀμφὶ τὴν θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖν ἐξ ἀνάγκης δούς, ἐπιφέρει· “Διὸ καὶ πειραῖσθαι
 30 χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν, ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι”. Σπεύσειπὸς τε, ὁ Πλάτωνος ἀδελφιδούς, τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν ἔξιν

ἴδιος ἑξάλλου ὁ Πλάτων ἔλεγε εὐδαιμονία τὸ νὰ ἔχει καλῶς ὁ δαίμων, καὶ δαίμων λέγεται τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς· ἀκόμα λέγει ἡ εὐδαιμονία εἶναι τὸ τελειότατο καὶ πληρέστατο ἀγαθόν. Ἄλλοτε τὴν ἀποκαλεῖ βίον ὁμολογούμενον καὶ σύμφωνον καὶ μερικές φορές ὅτι τὸ τελειότατο εἶναι τὸ σύμφωνον μὲ τὴν ἀρετὴν· καὶ αὐτὸ τὸ θέτει στὴν ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ καὶ στὴν ἑξομοίωση μὲ τὸν Θεόν, λέγοντας ὅτι ὁμοίωση εἶναι τὸ δίκαιο καὶ τὸ ὅσιο συνοδευόμενον ἀπὸ φρόνησιν. Ἄλλὰ μήπως μερικοὶ ἀπὸ τοὺς δικοὺς μας δὲν παραδέχονται ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα» τὸ παίρνει ὁ ἄνθρωπος ἀμέσως κατὰ τὴ γέννησίν του, ἐνῶ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» πρόκειται νὰ τὸ λάβει ἀργότερα κατὰ τὴν τελείωσίν του;

Καὶ πάλι, ὁ Πλάτων διδάσκοντας ὅτι αὐτὴ ἡ ὁμοίωση θὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ τὸν ἐνάρετο μὲ ταπεινοφροσύνη, ἐρμηνεύει ἐκείνη κατὰ κάποιον τρόπο τὴν ῥήσιν· «Καθένας πού ταπεινώνει τὸν ἑαυτό του θὰ ὑψωθεῖ»¹. Λέγει λοιπὸν στοὺς *Νόμους* του· “Ὁ Θεὸς λοιπὸν, ὅπως λέγει καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, κρατώντας τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ μέσο καὶ τὴν κατάληξιν τῶν ὄλων, περιδιαβαίνοντας μέσα στὴ φύσιν προχωρεῖ κατ' εὐθείαν, καὶ τὸν ἀκολουθεῖ πάντοτε ἡ δίκη, πού τιμωρεῖ ὅσους ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ θεῖο νόμον”. Βλέπεις ὅτι καὶ αὐτὸς δείχνει εὐλάβεια στὸν θεῖο νόμον. Καὶ προσθέτει· “Τὴν ὅποια, ἔχοντας αὐτὸς πού μέλλει νὰ εὐτυχήσει, ἀκολουθεῖ ταπεινὰ καὶ κόσμια”. Ἐπειτα συνδέοντας μ' αὐτὰ τὰ ἀκόλουθά τους καὶ νουθετώντας μὲ τὸ φόβον προσθέτει· “Ποιὰ λοιπὸν πράξις εἶναι ἀγαπητὴ καὶ ἀρμόζουσα στὸν Θεόν; Εἶναι μία καὶ ἔχει μιὰ ἀρχαία δικαιολογία· ὅτι τὸ ὅμοιον μὲ τὸ ὅμοιον, ὅταν εἶναι μέτριον, αὐτὸ εἶναι τὸ ἀγαπητό· τὰ δίχως μέτρο οὔτε τὸ ἓνα στὸ ἄλλο εἶναι ἀγαπητά οὔτε τὰ μέτρια. Αὐτὸς λοιπὸν πού θὰ γίνῃ ἀγαπητὸς στὸν Θεόν, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς τέτοιος κατὰ δύναμιν. Καὶ μ' αὐτὴ τὴν λογικὴν ὁ φρόνιμος ἀπὸ ἡμῶν εἶναι φίλος στὸν Θεόν, γιατί εἶναι ὅμοιος του, ἐνῶ ὅποιος δὲν εἶναι φρόνιμος, εἶναι ἀνόμιος καὶ διάφορος”. Λέγοντας ὅτι αὐτὸ τὸ δόγμα εἶναι ἀρχαῖον, ἔκανε ὑπαινιγμὸν γιὰ τὴν διδασκαλίαν πού ἔφθασε σ' αὐτὸν ἀπὸ τὸν Νόμον.

Καὶ στὸν *Θεαίτητον* παραδεχόμενος ἑξανάγκησεν ὅτι τὰ κακὰ περιπολοῦν γύρω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν καὶ αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπον, προσθέτει· “Γι' αὐτὸ καὶ πρέπει νὰ ἐπιχειροῦμε νὰ φεύγομε ἀπὸ ἐδῶ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὅσο τὸ δυνατόν γρηγορώτερα. Ἡ φυγὴ αὐτὴ εἶναι ὁμοίωση μὲ τὸν Θεόν κατὰ τὸ δυνατόν, καὶ ἡ ὁμοίωση εἶναι δίκαιο καὶ ὅσιο νὰ γίνῃ μὲ σωφροσύνη”. Ὁ Σπεύσιππος, ὁ ἀνιψιὸς τοῦ Πλάτωνος, λέγει ὅτι ἡ εὐδαι-

1. Λουκᾶ 14, 11.

εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν, ἢ ἔξιν ἀγαθῶν, ἧς δὴ καταστάσεως ἅπαντας μὲν ἀνθρώπους ὄρεξιν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοὺς ἀγαθοὺς τῆς ἀοχλησίας εἶεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικάι. Ξενοκράτης τε ὁ Χαλκηδόνιος τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτῆ-
 5 σιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῇ δυνάμει. Εἶτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεται, φαίνεται λέγων τὴν ψυχὴν, ὡς δ' ὑφ' ᾧ, τὰς ἀρετάς, ὡς δ' ἐξ ᾧ, ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις καὶ τὰς σπουδαίας ἔξεις τε καὶ διαθέσεις καὶ κινήσεις καὶ σχέσεις, ὡς τούτων οὐκ ἄνευ τὰ σωματικά καὶ τὰ ἐκτός. Ὁ γὰρ Ξενοκράτους γνώριμος Πολέμων φαίνεται τὴν εὐδαι-
 10 μονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλόμενος ἀγαθῶν πάντων, ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. Δογματίζει γοῦν χωρὶς μὲν ἀρετῆς μηδέποτε ἂν εὐδαιμονίαν ὑπάρχειν, δίχα δὲ καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτός τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι.

Καὶ τὰ μὲν ᾧδε ἔχέτω· αἱ δὲ ἀντιρρήσεις αἱ πρὸς τὰς εἰρημένας δό-
 15 ξας κατὰ καιρὸν τεθήσονται· ἡμῖν δὲ αὐτοῖς εἰς τέλος ἀτελεύτητον ἀφικέσθαι πρόκειται, πειθομένοις ταῖς ἐντολαῖς, τουτέστι τῷ Θεῷ, καὶ κατ' αὐτὰς θιώσασιν· ἀνεπιλήπτως καὶ ἐπιστημόνως, διὰ τῆς τοῦ θεοῦ θελήματος γνώσεως, ἢ τε πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον ὡς οἶόν τε ἑξομοίωσις τέλος ἐστί, καὶ εἰς τὴν τελείαν νίοθεσίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποκατάστασις, δοξά-
 20 ζουσα αἰεὶ τὸν Πατέρα διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συγκληρονόμου καταξιώσαντος ἡμᾶς εἰπεῖν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος, συντόμως τὸ τέλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διαγράφων, λέγει· «Νυνὶ δέ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον». Δι-
 25 τὴν δὲ εἰδὼς τὴν ἐλπίδα, τὴν μὲν προσδοκωμένην, τὴν δὲ ἀπειλημένην, ἥδη τέλος διδάσκει τὴν τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασιν· «Ἡ γὰρ ὑπομονή», φησὶ, «δοκιμὴν, ἢ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἢ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν». Δι' ἣν ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ἐλπίδα ἀποκατά-
 30 στασις, ἣν ἀνάπαντι ἀλλαχοῦ λέγει ἀποκεῖσθαι ἡμῖν. Τὰ ὅμοια καὶ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ εὐροῖς ἄν, οὕτως ἔχοντα· «Ἡ ψυχὴ ἁμαρτάνουσα,

μονία εἶναι κατάσταση τέλεια στ' αὐτούς πού εἶναι σύμφωνοι μέ τή φύση, ἢ ἔξη τῶν ἀγαθῶν, τήν ὁποία κατάσταση ἐπιθυμοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλά τήν ἀπουσία ἐνοχλήσεων ἔχουν ὡς στόχο τους μόνο οἱ ἀγαθοί· οἱ ἀρετές εἶναι πού ἀπεργάζονται τήν εὐδαιμονία. Ὁ Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος ἐξηγεῖ τήν εὐδαιμονία ὡς κτήση τῆς οἰκείας ἀρετῆς καί τῆς δύναμης πού τήν ὑπηρετεῖ. Ἐπειτα ὡς πρὸς τὸ πού γίνεται φαίνεται πὼς ἐννοεῖ τήν ψυχή, ὡς πρὸς τὸ ἀπὸ ποιά ἐννοεῖ τις ἀρετές, ἐνῶ ὡς πρὸς τὸ ἀπὸ ποιά ὡς μέρη ἀποτελοῦνται, φαίνεται νὰ λέγει τις καλές πράξεις καί τις σημαντικές ἔξεις καί διαθέσεις καί τις κινήσεις καί τις σχέσεις· γιατί χωρὶς αὐτὲς δὲν γίνονται τὰ σωματικά καί τὰ ἐκτὸς τοῦ σώματος. Ὁ μαθητῆς τοῦ Ξενοκράτη Πολέμων φαίνεται νὰ θέλει τήν εὐδαιμονία νὰ εἶναι αὐτάρκεια ὅλων τῶν ἀγαθῶν κι ὄχι τῶν περισσότερων καί τῶν μέγιστων. Δογματίζει λοιπὸν ὅτι χωρὶς ἀρετὴ δὲν ὑπάρχει ποτὲ εὐδαιμονία, ἐνῶ δίχως τὰ σωματικά καί τὰ ἐκτὸς τοῦ σώματος ἢ ἀρετὴ εἶναι ἀπὸ μόνη τῆς ἀρκετῆ γιὰ τήν εὐδαιμονία.

Καὶ αὐτὰ βέβαια ἄς εἶναι ἔτσι, οἱ ἀντιρρήσεις ὅμως στὶς γνώμες πού ἀναφέραμε θὰ τεθοῦν ἐν καιρῷ. Ἐμεῖς ἔχομε μπροστά μας νὰ φτάσομε σ' ἕνα τέλος πού δὲν τελειώνει, ὑπακούοντας στὶς ἐντολές, δηλαδή στὸν Θεό, καί μέ ζωὴ σύμφωνη μ' αὐτὲς, ἀνεπίληπτα καί συνειδητὰ μέ τὴ γνώση τοῦ θείου θελήματος. Καί ἡ δυνατὴ πρὸς τὸν ὀρθὸ λόγο ἐξομοίωση εἶναι τέλος καί ἀποκατάσταση σὲ τέλεια υἰοθεσία μας μέσω τοῦ Υἱοῦ, ἀναγνωρίζοντας καί δοξάζοντας τὸν Πατέρα ὡς μεγάλο ἀρχιερέα, πού μᾶς ἀξίωσε νὰ ὀνομαστοῦμε ἀδελφοί καί συγκληρονόμοι. Καί ὁ Ἀπόστολος περιγράφοντας σύντομα τὸ τέλος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, λέγει· «Τώρα πιά ἐλευθερωμένοι ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καί ὑποδουλωμένοι στὸν Θεὸ ἐξασφαλίσате τοὺς καρπούς τῶν κόπων σας γιὰ τὸν ἁγιασμό σας, καί τὸ τέλος τῆς πορείας σας εἶναι ἡ αἰώνια ζωὴ»². Γνωρίζοντας ὅτι ἡ ἐλπίδα εἶναι διπλή, ἡ προσδοκώμενη καί αὐτὴ πού ἔχομε ἤδη λάβει³, ἤδη ὡς τέλος διδάσκει τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐλπίδας. Γιατί λέγει· «Ἡ ὑπομονὴ κατεργάζεται τὴν δοκιμασμένη ποιότητά μας, αὐτὴ τὴν ἐλπίδα, καί ἡ ἐλπίδα δὲν ἀπογοητεύει καί δὲν ντροπιάζει· ἐπειδὴ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἔχει χυθεῖ μέσα στὶς καρδιές μας μέσω τοῦ ἁγίου Πνεύματος πού μᾶς ἔχει δοθεῖ»⁴. Γι' αὐτὴ τὴν ἀγάπη μᾶς περιμένει καί ἀποκατάσταση στὴν ἐλπίδα, πού ἄλλοῦ τὴ λέγει ἀνάπαυση. Τὰ ὅμοια θὰ βρεῖς καί στὸν

3. Αὐτὴ πού προσδοκοῦμε νὰ πραγματοποιηθεῖ στὸν οὐρανό, κι αὐτὴ πού ἤδη ἐλάβαμε στὴν ἐδῶ ζωὴ, δηλαδή τὸν ἁγιασμό μας.

4. Ῥωμ. 5, 4-5.

αὐτὴ ἀποθανεῖται· καὶ ἀνὴρ, ὃς ἂν γένηται δίκαιος, καὶ ποιήσῃ κρῖμα καὶ δικαιοσύνην, ἐπὶ τὰ ὄρη οὐκ ἔφαγεν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἤρην ἐπὶ τὰ εἰδωλα οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον οὐκ ἐμίανεν καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν καιρῷ ἀκαθαρσίας αὐτῆς οὐ προσ-
 5 ἤλθεν» (οὐ γὰρ ἐφύβριστον τὴν ἀνθρώπου σπορὰν εἶναι βούλεται), «καὶ ἄνδρα», φησί, «μὴ κακώσῃ· ἐνεχύρασμα ὀφείλοντος ἀποδώσει· ἄρπαγμα οὐ μὴ ἄρπάσῃ· τὸν ἄρτον αὐτοῦ πεινῶντι δώσει, καὶ πλεονασμὸν οὐ λήψεται, ἐξ ἀδικίας ἀποτρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· κρῖμα ἀληθινὸν ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρὸς καὶ τοῦ πλησίον, ἐν τοῖς δικαιώμασί μου
 10 πορεύεται, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐφύλαξε, τοῦ ποιῆσαι ἀλήθειαν· δίκαιός ἐστι, ζωῆ ζήσεται, λέγει Ἰσραὴλ Κύριος». Ὁ τε Ἰσραὴλ τὸν μὲν πιστεύσαντα εἰς σεμνότητα θίου, τὸν γνωστικὸν δὲ εἰς ἐπίστασιν παρακαλῶν, μὴ τὴν αὐτὴν εἶναι ἀρετὴν ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ παριστάς, ὧ-
 δὲ φησι· «Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσα-
 15 σθε. Ἦνίκα δ' ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολειπέτω ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀνὴρ ἄνομος τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐπιστραφήτω πρὸς Κύριον, καὶ ἐλεηθήσεται», ἕως, «Καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς διανοίας μου».

«Ἡμεῖς» τοίνυν, κατὰ τὸν γενναῖον Ἀπόστολον, «ἐκ πίστεως» ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα· «ἐν γὰρ Χριστῷ οὔτε περιτομή τι ἰσχύ-
 20 ει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν πληροφορίαν τῆς ἐλπίδος», ἕως, «Κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα». Τὰ ὅμοια τῷ Παύλῳ ἢ πανάρετος Σοφία λέγει· «Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι πεποισθώς· ἢ
 25 γὰρ τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασις ὁμωνύμως «ἐλπίς» εἴρηται· διὰ τοῦ «κατασκηνώσει» τῇ λέξει παγκάλως προσέθηκε τὸ «πεποισθώς», δεικνύς τὸν τοιοῦτον ἀναπεπαῦσθαι, ἀπολαβόντα ἢ ἠλπιζεν ἐλπίδα· διὸ καὶ ἐπιφέρει, «Καὶ ἡσυχάσει ἀφόδως ἀπὸ παντὸς κακοῦ». Ἄντικρυς δὲ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ προτέρᾳ τῶν πρὸς Κορινθίους διαρρηθῆναι φησί·
 30 «Μμηταί μου γίνεσθαι, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ», ἵνα γένηται ἐκεῖνο· Εἰ ὑμεῖς ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ· ὑμεῖς οὖν μμηταί Χριστοῦ γίνεσθε, Χριστός δὲ Θεοῦ. «Τὴν ἐξομοίωσιν» τοίνυν «τῷ Θεῷ, εἰς ὅσον οἶόν τε ἦν δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι», σκοπὸν τῆς πίστεως

Ἰεζεκιήλ, πού ἔχουν ὡς ἔξῃς· «Ἡ ψυχὴ πού ἁμαρτάνει, ἐκείνη θὰ πεθάνει· κι ὁ ἄνθρωπος πού θὰ γίνει δίκαιος καὶ διατύπωσε δίκαιη κρίση, δὲν ἔφαγε στὰ βουνά, δὲν σήκωσε τὰ μάτια του στὰ εἰδωλα τῶν Ἰσραηλιτῶν καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ γείτονά του, δὲν μίλησε οὔτε πλησίασε γυναῖκα τὸν καιρὸ πού ἦταν ἀκάθαρτη» (γιατὶ δὲν θέλει νὰ εἶναι ἄτιμη ἢ σπορὰ τῶν ἀνθρώπων), «δὲν θὰ κάνει κακὸ σὲ ἄνθρωπο, θὰ ἐπιστρέψει τὸ ἐνέχυρο στὸν ὀφειλέτη του· θὰ δώσει τὸ ψωμί του στὸν πεινασμένο, δὲν θὰ πάρει παραπάνω ἀπὸ ὅ,τι ἔδωσε, θὰ κρατήσῃ τὸ χέρι του ἀπὸ ἀδικία, θὰ κρίνει ἀληθινὰ ἀνάμεσα σὲ κάποιον καὶ τὸ γείτονά του, θὰ πορευθεῖ στὰ πλαίσια τῶν ἀπαιτήσεων μου καὶ τὶς ἀπαιτήσεις μου τὶς φύλαξε γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀλήθεια, εἶναι δίκαιος καὶ θὰ ζήσει, λέγει ὁ Ἄδωναί ὁ Κύριος»⁵. Καὶ ὁ Ἡσαΐας αὐτὸν πού πίστεψε προτρέποντας τὸν σὲ σεμνότητα στὴ ζωὴ καὶ τὸ γνωστικὸ στὴν ἐπίταση τῆς προσοχῆς, δείχνοντας ὅτι δὲν εἶναι ἴδια ἡ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ, λέγει τὰ ἔξῃς· «Ζητήστε τὸν Κύριο καὶ ἐπικαλεστεῖτε τὸν ὅταν τὸν βρεῖτε. Κι ὅταν εἶναι κοντὰ σας, ἄς ἀφήσῃ ὁ ἄσεβῆς τοὺς δρόμους του· ἐπίσης καὶ ὁποῖος εἶναι ἄνομος ἄς ἀφήσῃ τοὺς δρόμους του κι ἄς ἐπιστρέψῃ στὸν Κύριο, καὶ θὰ ἔλεηθεῖ» ὡς τὸ σημεῖο· «Καὶ τὶς σκέψεις σας ἀπὸ τὴ διάνοιά μου»⁶.

Ἐμεῖς λοιπόν, κατὰ τὸν γενναῖο Ἀπόστολο, μὲ τὴν πίστη μας προσδοκοῦμε τὴν ἐλπίδα τῆς δικαιοσύνης. Γιατὶ στὴν πίστη μας στὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὔτε περιτομὴ ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστη πού ἐκδηλώνεται μὲ ἔργα ἀγάπης»⁷. «Κι ἐπιθυμοῦμε καθένας ἀπὸ σᾶς νὰ δείχνῃ τὸν ἴδιο ζῆλο ὡς τὸ τέλος γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐλπίδας», ὡς τὸ σημεῖο, «Σύμφωνα μὲ τὴ σειρά τοῦ Μελχισεδέκ πού ἔγινε ἀρχιερέας στὸν αἰῶνα»⁸. Τὰ ὅμοια μὲ τὸν Παῦλο λέγει τὸ ταμεῖο τῶν ἀρετῶν ἢ Σοφία· «Ὅποῖος ἀκούει ἐμένα, θὰ κατοικεῖ πιστεύοντας στὴν ἐλπίδα»⁹, γιατί ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἐλπίδας λέγεται μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα ἐλπίδα. Μὲ τὴ λέξη «κατασκηνώσει» πρόσθεσε πολὺ καλὰ τὴ λέξη «πιστεύοντας», δείχνοντας ὅτι αὐτὸς ἀναπαύθηκε, ἀφοῦ ἀπόλαυσε τὴν ἐλπίδα πού περίμενε. Γι' αὐτὸ καὶ προσθέτει· «Καὶ θὰ ἡσυχάσῃ δίχως φόβο ἀπὸ κάθε κακό». Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπόστολος βέβαια στὴν πρώτη πρὸς Κορινθίους λέγει ἀπερίφραστα· «Νὰ γίνεστε μιμητὲς μου, ὅπως κι ἐγὼ εἶμαι τοῦ Χριστοῦ»¹⁰, γιὰ νὰ γίνῃ ἐκεῖνο πού λέγει· «Ἄν ἐσεῖς εἶστε δικοί μου κι ἐγὼ εἶμαι τοῦ Χριστοῦ, κι ἐσεῖς γίνεστε μιμητὲς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ»¹¹. Σκοπὸ λοιπόν τῆς πίστεως θέτει «τὴν ἑξομοίωση πρὸς τὸν Θεὸ σὲ ὅσο βαθμὸ εἶναι

9. Παροιμ. 1,33.

10. Α' Κορ. 11,1.

11. Α' Κορ. 3,22-23.

ὑποτίθεται τέλος δὲ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας ἀποκατάστασιν. Ἐκ τούτων οὖν αἱ πηγαὶ τῶν περὶ τέλους δογματισάντων, ὡς προειρήκαμεν, βλύζουσιν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

5 Τὰ ἐκ τοῦ γάμου ὀφέλη καὶ οἱ τηρητέοι κανόνες.

Ἐπεὶ δὲ ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία ὑποπίπτειν γάμῳ δοκεῖ, καὶ περὶ τούτου διαληπτέον. Γάμος μὲν οὖν ἐστὶ σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἢ πρώτη κατὰ νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων σπορά. Ὁ γοῦν κωμικὸς Μένανδρος

10 “.... Παίδων, φησί, σπόρω τῶν γνησίων
Δίδωμί σοί γε τὴν ἔμαντοῦ θυγατέρα”.

Ζητοῦμεν δέ, εἰ γαμητέον ὅπερ τῶν κατὰ πρός τί πως ἔχειν ὀνομασμένων ἐστίν. Τινὶ γὰρ γαμητέον, ὅπερ καὶ πῶς ἔχοντι, καὶ τίνα, καὶ πῶς ἔχουσαν οὔτε γὰρ παντὶ γαμητέον, οὔτε πάντοτε, ἀλλὰ καὶ χρόνος ἐ-
15 στίν, ἐν ᾧ καθήκει, καὶ πρόσωπον, ᾧ προσήκει, καὶ ἡλικία, μέχρι τίνος. Οὔτε οὖν παντὶ γαμητέον πᾶσαν, οὔτε πάντοτε, ἀλλ' οὐδὲ παντελῶς καὶ ἀναίδην ἀλλὰ τὸ πῶς ἔχοντι, καὶ ὁποῖαν, καὶ ὁπότε δεῖ, καὶ χάριν παίδων, καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοίαν, καὶ μὴ βία ἢ ἀνάγκη στέργουσιν τὸν ἀγαπῶντα ἄνδρα. Ὅθεν ὁ Ἀβραάμ φησίν, ἐπὶ τῆς γυναικὸς σκη-
20 πτόμενος ὡς ἀδελφῆς «Ἀδελφή μοί ἐστὶν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρὸς ἐγένετο δέ μοι καὶ εἰς γυναῖκα», τὰς ὁμομητρίους μὴ δεῖν ἄγεσθαι πρὸς γάμον διδάσκων.

Ἐπίωμεν δὲ ἐν βραχεῖ τὴν ἱστορίαν. Πλάτων μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τάττει τὸν γάμον, ἐπισκευάσας τὴν ἀθανασίαν τοῦ γένους ἡ-
25 μῶν, καὶ οἶονεὶ διαμονὴν τινὰ παισὶ παίδων μεταλαμπαδευομένην. Δημόκριτος δὲ γάμον καὶ παιδοποιίαν παραιτεῖται διὰ τὰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἀηδίας τε καὶ ἀφορκὰς ἀπὸ τῶν ἀναγκαιοτέρων. Συγκατατάττεται δὲ αὐτῷ καὶ Ἐπίκουρος, καὶ ὅσοι ἐν ἡδονῇ καὶ ἀοχλησίᾳ, ἔτι δὲ καὶ ἀλυπία, τὰγαθὸν τίθενται. Ἐπι κατὰ μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἀδιάφο-
30 ρον ὅ τε γάμος, ἢ τε παιδοτροφία, κατὰ δὲ τοὺς ἐκ τοῦ Περιπάτου ἀγα-

1. Ὅχι ὁ δεῦτερος γάμος μετὰ τὸ θάνατο τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς συζύγους.

δίκαιο και ὅσοι νὰ γίνει μὲ φρόνηση», καὶ τέλος τὴν ἀποκατάσταση στὴν πίστη τῆς ἐπαγγελίας. Ἀπ' αὐτὰ λοιπὸν ἀναβλύζουν οἱ πηγές ποῦ ἀναφέραμε ἐκείνων ποῦ δογματίσαν γιὰ τὸ τέλος. Ἀλλὰ γι' αὐτὰ εἶπαμε ἀρκετὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΓ.

Τὰ ὀφέλη τοῦ γάμου καὶ οἱ τηρητέοι κανόνες.

Ἐπειδὴ ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία φαίνονται νὰ ἐμπίπτουν στὸ γάμο, πρέπει νὰ μιλήσουμε καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέμα. Γάμος λοιπὸν εἶναι ἔνωση τοῦ ἀνδρα καὶ τῆς γυναίκα, ἡ πρώτη¹, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, γιὰ τὴ γέννηση γνήσιων τέκνων σπορά. Ὁ κωμικὸς λοιπὸν Μένανδρος λέγει:

“... Γιὰ τὴ σπορὰ γνήσιων παιδιῶν
σοῦ δίνω τὴ θυγατέρα μου”.

Ζητοῦμε νὰ βροῦμε ἂν πρέπει νὰ συνάπτομε γάμο, ποῦ εἶναι ἀπὸ αὐτὰ ποῦ λέγονται πρὸς τι (σὲ σχέση μὲ κάτι). Κάποιος μπορεῖ νὰ συνάψει γάμο, πράγμα ποῦ σημαίνει καὶ σὲ ποιά κατάσταση εἶναι, καὶ μὲ ποιά νὰ τὸν συνάψει, καὶ πῶς νὰ εἶναι αὐτός. Γιατὶ δὲν μπορεῖ ὁ καθένας οὔτε πάντοτε, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ὁ χρόνος ὁ κατάλληλος καὶ τὸ κατάλληλο πρόσωπο, καὶ ὡς ποιά ἡλικία. Δὲν πρέπει ὁ καθένας νὰ παίρνει σὲ γάμο ὅποιαδήποτε, οὔτε ὅποτεδήποτε, οὔτε μὲ ὅποιοδήποτε τρόπο κι ἔτσι ἀπρόσεκτα. Ἀλλὰ νὰ λαμβάνεται ὑπόψη σὲ ποιά κατάσταση αὐτὸς βρίσκεται καὶ ποιά εἶναι ἡ γυναίκα, καὶ τότε πρέπει καὶ ὁ γάμος νὰ γίνει γιὰ τεκνοποιία, καὶ ἡ γυναίκα νὰ εἶναι ὁμοιά του σὲ ὅλα, καὶ νὰ μὴ δέχεται μὲ βία ἢ ἀπὸ ἀνάγκη τὸν ἀνδρα ποῦ τὴν ἀγαπᾷ. Γι' αὐτὸ ὁ Ἀβραὰμ ὑπερασπιζόμενος τὴν γυναίκα του ὡς ἀδελφή του λέγει: «Εἶναι ἀδελφή μου ἀπὸ πατέρα ὄχι ἀπὸ μητέρα· καὶ τὴν ἔλαβα ὡς σύζυγο»². Μ' αὐτὸ διδάσκει, ὅτι οἱ ὁμομήτριες ἀδελφές δὲν πρέπει νὰ λαμβάνονται ὡς σύζυγοι.

Ἄς δοῦμε σύντομα τὴν ἱστορία τοῦ πράγματος. Ὁ Πλάτων θέτει τὸ γάμο στὰ ἔκτος ἀγαθὰ, φροντίζοντας γιὰ τὴν ἀθανασία τοῦ γένους μας καὶ σὰν μιὰ συνέχεια ποῦ μεταλαμπαδεύεται ἀπὸ παιδιὰ σὲ παιδιὰ. Ὁ Δημόκριτος ἀποκλείει τὸ γάμο καὶ τὰ παιδιὰ, ἐπειδὴ προκαλοῦν πολλές πίκρες καὶ ἀποσποῦν ἀπὸ τὰ ἀναγκαιότερα. Μαζί του συντάσσεται καὶ ὁ Ἐπίκουρος καὶ ὅσοι ἐπιδιώκουν τὴν ἡδονὴ καὶ τὴν ἀποφυγὴ ἐνοχλήσεων, κι ἀκόμα θέτουν τὸ ἀγαθὸ στὴν ἀποφυγὴ τῆς λύπης. Ἀκόμη, κατ' αὐτοὺς ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὴ Στοὰ εἶναι πράγματα ἀδιάφορα καὶ ὁ

2. Γεν. 20, 12.

θόν. Συλλήβδην οὔτοι, μέχρι γλώττης ἀγαγόντες τὰ δόγματα, ἡδοναῖς ἐδουλώθησαν· οἱ μὲν παλλακίσιν, οἱ δὲ ἑταίραις, μεिरακίοις τε οἱ πλεῖστοι κεχρημένοι. Ἡ σοφὴ δὲ ἐκείνη τατρακτὺς ἐν τῷ κήπῳ μετὰ τῆς ἑταίρας ἔργοις ἐκύδαινον τὴν ἡδονήν. Οὐκ ἂν οὖν ἐκφύγοιεν τὴν βου-
 5 ζύγιον ἀράν, ὅσοι μὴ δοκιμάζοντες σφίσι συμφέρειν τινά, ἑτέροις ταῦτα παρακευλεύονται ποιεῖν, ἢ αὖ τοῦμπαλιν. Τοῦτο βραχέως ἡ Γραφή δεδήλωκεν, εἰρηκυῖα· «Ὁ μισεῖς, ἄλλω οὐ ποιήσεις». Πλὴν οἱ γάμον δοκιμάζοντες, Ἡ φύσις ἡμᾶς ἐποίησεν, φασίν, εὐθέτους πρὸς γάμον, ὡς δῆλον ἐκ τῆς σωμαίων κατασκευῆς, τῶν τε ἀρρένων καὶ τῶν θη-
 10 λειῶν, καὶ τὸ «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» συνεχῶς ἐπιβοῶνται.

Εἰ δὲ καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἀλλ' αἰσχρὸν γε αὐτοῖς δοκεῖ τὸ καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸν ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθέντα ἄνθρωπον ἀκρατέστερον εἶναι, ἃ τὴν ἐπιμιξίαν οὐ ποιεῖται πρὸς πολλὰ καὶ ἀναίδην, ἀλλὰ πρὸς ἐν καὶ ὁμόφυλον, οἷαι αἱ πελειάδες καὶ αἱ φάσσαι καὶ τὸ τρυγόνων γέ-
 15 νος καὶ ὅσα τούτοις παραπλήσια. Ἔτι φασίν, «Ὁ ἄτεκνος τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος ἀπολείπεται, ἄτε μὴ ἀντικαταστήσας τῇ χώρᾳ τὸν οἰκεῖον διάδοχον· τέλειος γὰρ ὁ πεποιηκὼς ἐξ αὐτοῦ τὸν ὅμοιον· μᾶλλον δέ, ἐπειδὴν κάκεινον τὸ αὐτὸ πεποιηκὸτα ἐπίδη, τουτέστιν, ὅταν εἰς τὴν αὐτὴν καταστήσῃ φύσιν τὸ τεκνωθὲν τῷ τεκνώσαντι».
 20 Γαμητέον οὖν πάντως καὶ τῆς πατρίδος ἔνεκα, καὶ τῆς τῶν παίδων διαδοχῆς, καὶ τῆς τοῦ κόσμου, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν, συντελειώσεως ἐπεὶ καὶ γάμον τινὰ οἰκτεῖρουσιν οἱ ποιηταὶ ἡμιτελῆ καὶ ἄπαιδα, μακαρίζουσι δὲ «τὸν ἀμφιθαλῆ». Αἱ δὲ σωματικαὶ νόσοι μάλιστα τὸν γάμον ἀναγκαῖον δεικνύουσι· ἢ γὰρ τῆς γυναικὸς κηδεμονία, καὶ τῆς παρα-
 25 μονῆς ἢ ἐκτένεια, τὰς ἐκ τῶν ἄλλων οἰκειῶν καὶ φίλων ἔοικεν ὑπερτίθεσθαι προσκαρτερέσεις, ὅσῳ τῇ συμπαθείᾳ διαφέρειν καὶ προσεδρεύειν μάλιστα πάντων προαιρεῖται· καὶ τῷ ὄντι κατὰ τὴν Γραφὴν ἀναγκαῖα βοήθης. Ὁ γοῦν κωμικὸς Μένανδρος, καταδραμῶν τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ τὰ χρήσιμα ἀντιτιθεῖς, ἀποκρίνεται τῷ εἰπόντι·

30 “... Πρὸς τὸ προᾶγμ' ἔχω κακῶς
 Ἐπαριστερωῶς γὰρ αὐτὸ λαμβάνεις...”.

Εἶτ' ἐπιφέρει·

“Τὰ δυσχερῆ τε καὶ τὰ λυπήσαντά σε
 Ὁρᾶς ἐν αὐτῷ· τὰ δ' ἀγάθ' οὐκ ἐπιβλέπεις”.

γάμος καὶ ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν. Κατὰ τοὺς Περιπατητικούς πάλι ὁ γάμος εἶναι ἀγαθὸ. Μαζὶ ὅλοι αὐτοὶ ἔφεραν τὰ δόγματά τους ὡς τὴ γλώσσα τους μόνο κι ἔγιναν δοῦλοι τῶν ἡδονῶν, γιατί ἄλλοι εἶχαν σχέση με παλλακίδες, ἄλλοι με ἑταῖρες, καὶ οἱ περισσότεροι με νεαρούς. Καὶ ἡ σοφὴ ἐκείνη τετράδα στὸν κῆπο μαζὶ με τὴ ἑταῖρα³ δόξαζαν με ἔργα τὴν ἡδονή. Δὲν θὰ ξεφύγουν τὴν βαρῦτατη κατάρα ὅσοι, ἐνῶ ἔχουν δοκιμάσει ὅτι κάποια πράγματα δὲν τοὺς συμφέρουν, προτρέπουν τοὺς ἄλλους νὰ τὰ κάνουν, ἢ πάλι τὸ ἀντίθετο. Αὐτὸ τὸ δήλωσε ἡ Γραφή σύντομα λέγοντας· «Αὐτὸ ποὺ μισεῖς, νὰ μὴ τὸ κάνεις σὲ ἄλλον»⁴. Ἐν τούτοις ὅσοι δοκιμάζουν τὸ γάμο λένε· Ἡ φύση μᾶς ἔκανε κατάλληλους γιὰ τὸ γάμο, ὅπως δηλώνει ἡ κατασκευή τοῦ σώματος, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καὶ προβάλλουν συνεχῶς καὶ τὸ «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»⁵.

Ἄν καὶ αὐτὰ ποὺ λένε εἶναι ἔτσι, ὥστόσο φαίνεται πὼς εἶναι αἰσχροῦ γι' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος ποὺ πλάστηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ εἶναι ἀκρατέστερος καὶ ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔρχονται σ' ἐπιμξία με πολλὰ καὶ ὅπως τύχει, ἀλλὰ με ἓνα καὶ ὁμόφυλο, ὅπως τὰ περιστέρια καὶ οἱ φάσσες καὶ τὰ τρυγόνια καὶ τὰ παρόμοια μ' αὐτά. Κι ἀκόμα λένε· “Ὁ ἄτεκνος ὑστερεῖ στὴ φυσικὴ τελειότητα, ἐπειδὴ δὲν δίνει στὴ χώρα τὸ διάδοχό του· γιατί τέλειος εἶναι ὁποῖος κάνει ἓνα ὁμοῖό του, ἢ καλύτερα ὅταν δεῖ κι ἐκεῖνον νὰ κάνει τὸ ἴδιο, δηλαδή ὅταν κάνει ἓνα παιδί ὁμοιο στὴ φύση με τὸν πατέρα”. Πρέπει λοιπὸν νὰ συνάπτομε γάμο ὅπωςδήποτε καὶ γιὰ τὴν πατρίδα καὶ γιὰ τὴ διαδοχὴ τῶν παιδιῶν καὶ γιὰ τὴν τελειότητα τοῦ κόσμου, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς. Οἱ ποιητὲς ἐκφράζουν λύπη γιὰ τὸν ἡμιτελῆ καὶ ἄτεκνο γάμο⁶, ἐνῶ μακαρίζουν ἐκεῖνον κατὰ τὸν ὁποῖο ζοῦν καὶ οἱ δύο σύζυγοι. Καὶ οἱ σωματικὲς ἀρρώστιες δείχνουν πολὺ καθαρὰ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ γάμου. Ἡ φροντίδα τῆς γυναίκας καὶ ἡ ἀδιάκοπη καρτερικότητά της φαίνεται νὰ ξεπερνᾶ τὴν ἀνοχὴ τῶν ἄλλων οἰκείων καὶ φίλων, ὅσο περισσότερο διαφέρει στὴ συμπάθεια καὶ θέλει νὰ ὑπηρετεῖ περισσότερο ἀπὸ ὅλους. Καὶ εἶναι πράγματι κατὰ τὴ Γραφή ἀπαραίτητη βοηθός⁷. Ὁ κωμικὸς λοιπὸν Μένανδρος, ποὺ κατηγορήσε τὸ γάμο, ἀλλὰ ἀντιπαρέθεσε καὶ τὰ χρήσιμά του, ἀποκρίνεται σ' ἐκεῖνον ποὺ εἶπε·

“... εἶμαι ἄσχημα διατεθειμένος γιὰ τὸ πράγμα·
τὸ παίρνεις στραβὰ κι ὄχι ἴσια”.

Κι ἔπειτα προσθέτει·

“Τὶς δυσκολίες κι αὐτὰ ποὺ σὲ λύπησαν
βλέπεις σ' αὐτόν, δὲν παρατηρεῖς ὅμως τὰ καλά του”.

4. Τωβίτ 4, 15.

5. Γεν. 1, 28.

6. Ὁμήρου Ἰλιάς Β, 700.

7. Γεν. 2, 18.

καὶ τὰ ἐξῆς. Βοηθεῖ δὲ ὁ γάμος καὶ ἐπὶ τῶν προβεβηκότων τῷ χρόνῳ, παριστάς τὴν γαμετὴν ἐπιμελουμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης παῖδας γηροβοσκούς ἐκτρέφων. Παῖδες δὲ ἀνδρί,

“Κατ’ αἶαν ὄντι κληδόνες γεγάσι·

5 Φελλοὶ δ’ ὡς ἄγουσι δίκτυον τὸν ἐκ θυθοῦ,
καὶ κλωστήρα σώζοντες λίνῳ”,

κατὰ τὸν τραγικὸν Σοφοκλέα. Οἷ τε νομοθέται οὐκ ἐπιτρέπουσι τὰς μεγίστας ἀρχὰς τοῖς μὴ γαμήσασι μετεῖναι. Αὐτίκα ὁ τῶν Λακῶνων νομοθέτης οὐκ ἀγαμίου μόνον ἐπιτίμιον ἔστησεν, ἀλλὰ μονογαμίου καὶ
10 ὀψιγαμίου καὶ μονοδιαιτησίας. Ὁ δὲ γενναῖος Πλάτων, καὶ τροφήν γυναικὸς ἀποτίνειν εἰς τὸ δημόσιον κελεύει τὸν μὴ γήμαντα, καὶ τὰς καθηκούσας δαπάνας ἀποδιδόναι τοῖς ἄρχουσιν· εἰ γὰρ μὴ γήμαντες οὐ παιδοποιήσονται, τὸ ὅσον ἐφ’ ἑαυτοῖς, ἀνδρῶν σπάνιν ποιήσουσιν, καὶ καταλύσουσι τὰς τε πόλεις, καὶ τὸν κόσμον τὸν ἐκ τούτων· τὸ δὲ
15 τοιοῦτον ἀσεβές, θείαν γένεσιν καταλύνοντων· ἤδη δὲ ἄνανδρον καὶ ἀσθενές, τὴν μετὰ γυναικὸς καὶ τέκνων φεύγειν συμβίωσιν· οὐ γὰρ ἡ ἀποβολὴ κακὸν ἐστὶ, τούτου πάντως ἡ κτῆσις ἀγαθόν· ἔχει δ’ οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἀλλὰ μὴν ἡ τῶν τέκνων ἀποβολὴ τῶν ἀνωτάτω κακῶν ἐστὶ, φασίν· ἡ οὖν τῶν τέκνων κτῆσις ἀγαθόν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ὁ γάμος

20 “Ἄνευ δὲ πατρός, φησί, τέκνον οὐκ εἶη ποτ’ ἄν·

Ἄνευ δὲ μητρός οὐδὲ συλλαβὴ τέκνου·

Πατέρα δὲ γάμος ποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ”.

Εὐχὴν οὖν μεγίστην καὶ Ὁμηρος τίθεται, ἄνδρα τε καὶ οἶκον, ἀλλ’ οὐχ ἀπλῶς, μετὰ ὁμοφροσύνης δὲ τῆς ἐσθλῆς. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων
25 γάμος ἐφ’ ἡδυπαθείᾳ ὁμονοεῖ, ὁ δὲ τῶν φιλοσοφούντων ἐπὶ τὴν κατὰ Λόγον ὁμόνοιαν ἄγει, ὁ μὴ τὸ εἶδος, ἀλλὰ τὸ ἦθος ἐπιτρέπων ταῖς γυναιξὶ κοσμεῖσθαι, μὴδ’ ὡς ἐρωμέναις χρῆσθαι ταῖς γαμεταῖς προστάτων τοῖς ἀνδράσι, σκοπὸν πεποιημένοις τὴν τῶν σωμάτων ὑβρίν· ἀλλ’ εἰς βοήθειαν παντὸς τοῦ βίου καὶ τὴν ἀρίστην σωφροσύνην περιποι-
30 εῖσθαι τὸν γάμον. Πυρῶν γὰρ, οἶμαι, καὶ κριθῶν τε αὐτὰ κατὰ τοὺς οἰκείους καιροὺς καταβαλλομένων σπερμάτων, τιμιώτερός ἐστιν ὁ σπειρό-

καὶ τὰ ἔξῃς. Ὁ γάμος ἀκόμα βοηθεῖ καὶ τοὺς προχωρημένους στὰ χρόνια, βάζοντας δίπλα τους τὴ σύζυγό τους νὰ τοὺς φροντίζει καὶ ἀνατρέφοντας τὰ παιδιὰ της νὰ τοὺς γηροκομίσουν. Τὰ παιδιὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο,

“Τὸν πεθαμένο ἄνθρωπο τὰ παιδιὰ ἀνακαλοῦν,
καὶ τὸν ἀνεβάζουν ἀπὸ τὰ βάθη ὅπως οἱ φελλοὶ τὸ δίχτυ,
φωτίζοντας τὸ κλωσμένο λινάρι”,

σύμφωνα μὲ τὸν τραγικὸ Σοφοκλῆ⁸. Ἀλλὰ καὶ οἱ νομοθέτες δὲν ἐπιτρέπουν στοὺς ἄγαμους ν' ἀναλαμβάνουν τὶς μέγιστες ἀρχές. Ἐπίσης ὁ νομοθέτης τῶν Λακῶνων δὲν ὄρισε μόνο ἐπιτίμιο ἀγαμίας, ἀλλὰ καὶ μονογαμίας καὶ ὄψιγαμίας καὶ μοναχικῆς ζωῆς. Ἐνῶ ὁ γενναῖος Πλάτων προσάξει ὅποιος δὲν ἔκανε γάμο, νὰ καταβάλλει στὸ δημόσιο τὴ διατροφή τῆς γυναίκας καὶ τὶς σχετικὲς ἀπαραίτητες δαπάνες νὰ τὶς παραδίδει στοὺς ἄρχοντες. Γιατί, ἂν δὲν κάνουν παιδιὰ ἐπειδὴ δὲν παντρεύτηκαν, θὰ προκαλέσουν ἔλλειψη ἀνδρῶν ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτοὺς καὶ θὰ ἐξαφανίσουν τὶς πόλεις καὶ τὸν κόσμον ποὺ ἀποτελοῦν. Κι αὐτὸ εἶναι ἀσέβεια, νὰ καταστρέφουν τὴ θεία γενεὰ, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀνανδρία καὶ ἀδυναμία ν' ἀποφεύγεις νὰ ζεῖς μὲ γυναῖκα καὶ παιδιὰ. Γιατί ἐκεῖνο ποὺ εἶναι κακὸ νὰ τὸ ἀποβάλλει κανεὶς, ἢ ἀπόκτησέ του εἶναι ὅπωςδὴποτε ἀγαθό. Ἐχει ἔτσι τὸ πρᾶγμα καὶ στὰ ἄλλα. Ἀλλὰ λένε, ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν παιδιῶν εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κακὰ· ἐπομένως ἡ ἀπόκτησή τους εἶναι ἀγαθό· κι ἂν αὐτὸ εἶναι ἀγαθό, εἶναι κι ὁ γάμος. Λέγει (ὁ ποιητής)

“Χωρὶς πατέρα δὲν ὑπάρχει ποτὲ παιδί,
χωρὶς τὴ μητέρα οὔτε κὰν σύλληψη παιδιοῦ.

Τὸν πατέρα τὸν κάνει ὁ γάμος ὅπως καὶ τὴ μητέρα ὁ ἄνδρας”.

Μέγιστη εὐχὴ γιὰ τὸν Ὀμηρο εἶναι “ἄνδρας καὶ σπίτι”, ὄχι ὅμως ἔτσι ἀπλά, ἀλλὰ μὲ τὴν καλὴ ὁμόνοια. Ὁ γάμος τῶν ἄλλων εἶναι μονοιασμένος γιὰ τὴν ἀπόλαυση, ἐνῶ ἐκείνων ποὺ φιλοσοφοῦν ὁδηγεῖ στὴν ὁμόνοια σύμφωνα μὲ τὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος θέλει ἀπὸ τὶς γυναῖκες νὰ μὴν περιποιῶνται τὴν ἐμφάνισή τους, ἀλλὰ τὸ ἦθος τους· οὔτε προστάζει στοὺς ἄνδρες νὰ χρησιμοποιοῦν τὶς γυναῖκες τους σὰν ἐρωμένες, βάζοντας σκοπὸ τους τὴν προσβολὴ τοῦ σώματος, ἀλλὰ νὰ φροντίζουν τὸ γάμο τους γιὰ βοήθεια ὅλης τῆς ζωῆς τους καὶ γιὰ τὴν ἀριστη σωφροσύνη. Γιατί ἀπὸ σιταριῶν καὶ κριθαριῶν σπόρους ποὺ σπέρνομε στὸν καιρὸ ποὺ πρέπει, πολυτιμότερος εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ σπείρεται, ποὺ εἶναι αἰτία νὰ φυτρῶνουν τὰ πάντα· ἀλλὰ καὶ ἐκείνους τοὺς σπόρους τοὺς καταβάλλουν

8. Οἱ στίχοι εἶναι ἀπὸ τοὺς Χρηφόρους τοῦ Αἰσχύλου 503.

μενος ἄνθρωπος, ᾧ πάντα φύεται· κἀκεῖνά γε καὶ νήφοντες καταβάλλουσι τὰ σπέρματα οἱ γεωργοί. Πᾶν οὖν, εἴ τι ρυπαρὸν καὶ μεμολυσμένον ἐπιτήδευμα, ἀφαγνιστέον τοῦ γάμου, ὡς μὴ ὄνειδισθείημεν τὴν τῶν ἀλόγων ζώων σύνοδον, τῆς ἀνθρωπίνης συζυγίας συνάδουσαν τῇ
5 φύσει μᾶλλον, κατὰ τὸν ὁμολογούμενον βορονθορόν. Τὰ γοῦν ἔνια αὐτῶν, ᾧ κελεύεται καιρῶ, εὐθέως ἀπαλλάττεται, καταλιπόντα τὴν δημιουργίαν τῇ διοικήσει. Τοῖς τραγωδοποιοῖς δὲ ἡ Πολυξένη, καίτοι ἀποσφαττομένη ἀναγέγραπται, ἀλλὰ καὶ θνήσκουσα, ὅμως πολλὴν πρόνοιαν πεποιῆσθαι “τοῦ εὐσχημόνως πεσεῖν”,

10 “Κρύπτουσ’, ἃ κρύπτειν ὄμματ’ ἀρρένων ἐχρῆν”.

Ἦν δὲ κἀκεῖνη γάμος ἢ συμφορὰ. Τὸ ὑποπεσεῖν οὖν καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθεσιν ἐσχάτη δουλεία· ὥσπερ ἀμέλει τὸ κρατεῖν τούτων ἐλευθερία μόνη. Ἡ γοῦν θεία Γραφή τοὺς παραβάντας τὰς ἐντολάς πεπρᾶσθαι λέγει τοῖς ἀλλογενέσι, τουτέστιν ἁμαρτίαις ἀνοικείαις
15 τῇ φύσει, ἄχρισ ἂν ἐπιστρέψαντες μετανοήσωσι. Καθαρὸν οὖν τὸν γάμον, ὥσπερ τι ἱερὸν ἄγαλμα, τῶν μαινόντων φυλακτέον· ἀνεγειρομένοις μὲν ἐκ τῶν ὕπνων μετὰ Κυρίου, ἀπιοῦσι δὲ εἰς ὕπνον μετ’ εὐχαριστίας, καὶ εὐχομένοις,

Ἦμὲν ὄτ’ εὐνάξῃ, καὶ ὄτ’ ἂν φάος ἱερὸν ἔλθῃ,

20 μαρτυρουμένοις τὸν Κύριον παρ’ ὄλον ἡμῶν τὸν βίον· τὸ μὲν θεοσεβεῖν τῇ ψυχῇ κεκτημένοις, τὸ σῶφρον δὲ μέχρι καὶ τοῦ σώματος ἄγουσιν. Θεοφιλὲς γὰρ τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς γλώττης ἐπὶ τὰ ἔργα τὸ κόσμιον διαχειραγωγεῖν· ὁδὸς δὲ ἐφ’ ἀναισχυντίαν ἢ αἰσχρολογία· καὶ τέλος ἀμφοῖν ἡ αἰσχρολογία. Ὅτι δὲ γαμεῖν ἡ Γραφή συμβουλεύει οὐδὲ ἀφίστασθαι
25 ποτε τῆς συζυγίας ἐπιτρέπει, ἀντικρὺς νομοθετεῖ· «Οὐκ ἀπολύσεις γυναῖκα, πλὴν εἰ μὴ ἐπὶ λόγῳ πορνείας»· μοιχείαν δὲ ἠγεῖται τὸ ἐπιγῆμαι ζῶντος θατέρου τῶν κεχωρισμένων. Ἀνύποπτον δὲ εἰς διαβολὴν δείκνυσι γυναῖκα τὸ μὴ καλλωπιζέσθαι, μηδὲ μὴν κοσμεῖσθαι πέρα τοῦ πρέποντος, εὐχαῖς καὶ δεήσεσι προσανέχουσιν ἐκτενωῶς τὰς μὲν ἐξό-
30 δους τῆς οἰκίας φυλαττομένην τὰς πολλὰς, ἀποκλείουσιν δ’ ὡς οἶόν θ’ ἑαυτήν τῆς πρὸς τοὺς οὐ προσήκοντας προσόψεως, προὔργιαίτερον τιθεμένην τῆς ἀκαιροῦ φλυαρίας τὴν οἰκουρίαν. «Ὁ δὲ ἀπολελυμένην λαμβάνων γυναῖκα μοιχᾶται», φησὶν· «ἐὰν γὰρ τις ἀπολύσῃ γυναῖκα,

οί γεωργοί με προσοχή πολλή. Κάθε λοιπόν βρόμικη και μολυσμένη εκδήλωση στο γάμο πρέπει να εξαγνισθεί, για να μην μας κατηγορήσουν ότι η συνένωση των αλόγων ζώων συνάδει καλύτερα στη φύση από την ανθρώπινη συζυγία, σύμφωνα με τον όμολογούμενο θορονθορό (σπερματολόγο). Μερικά από αυτά, τον διαταγμένο καιρό, απομακρύνονται άμεσα, αφήνοντας την πράξη της δημιουργίας για την διοίκηση. Στους τραγικούς ή Πολυξένη, παρόλου που παρουσιάζεται την ώρα της σφαγής της, παίρνει όμως και πεθαίνοντας πολλή προφύλαξη, ώστε να πεθάνει μ' αξιοπρέπεια,

“Κρύβοντας όσα έπρεπε να κρυφτούν απ' τών ανδρών τα μάτια”.

Ήταν και για εκείνη ο γάμος συμφορά. Να υποχωρήσει λοιπόν και να υποδουλωθεί στα πάθη είναι η έσχατη δουλεία· όπως αντίθετα το να τα υποτάξει είναι η μόνη έλευθερία. Η θεία Γραφή λοιπόν λέγει όσοι έπάτησαν τις έντολές πουλήθηκαν στους άλλοφύλους, δηλαδή σε άμαρτίες ανάρμοστες στη φύση, ώσπου να επιστρέψουν και να μετανοήσουν. Πρέπει λοιπόν να φυλαχτεί ο γάμος καθαρός, σαν ένα ιερό άγαλμα, από εκείνους που τον μολύνουν. Με τον Κύριο να σηκώνονται (οί έγγαμοι) από τον ύπνο και να πηγαίνουν στον ύπνο μ' ευχαριστία και προσευχές,

“Κι όταν πέφτει στο κρεβάτι κι όταν έρθει το άγιο φως”,

δίνοντας μαρτυρία στον Κύριο καθ' όλη τη ζωή μας· η θεοσέβεια να είναι κτήμα της ψυχής και η σωφροσύνη να φτάνει ακόμα κι ως το σώμα. Γιατί είναι αγαπητό στον Θεό να κατευθύνεται η σεμνότητα από τη γλώσσα πράγματι στα έργα· ο δρόμος προς την ανδριαντροπία είναι η αίσχρολογία, και τέλος και των δύο είναι η αίσχρολογία⁹. “Οτι η Γραφή συμβουλεύει να συνάπτεται γάμος κι ούτε επιτρέπει ν' αποχωρεί κανείς από τη συζυγία, το νομοθετεί καθαρά· «Δέν θα διώξεις τη γυναίκα σου, παρὰ μόνο για λόγους πορνείας»¹⁰. Μοιχεία θεωρεί το γάμο όταν ζεί κι ο άλλος από τους χωρισμένους. Έλεύθερη από υποψία και διαβολή παρουσιάζεται η γυναίκα αν δέν καλλωπίζεται ούτε στολίζεται πέρα από το πρόπον, αλλά επιδίδεται σε προσευχές και δεήσεις μακρές. Ν' αποφεύγει τις πολλές έξόδους από το σπίτι, ν' απαγορεύει, όσο γίνεται, στον έαυτό της να τη βλέπουν εκείνοι που δέν πρέπει, θεωρώντας ώφελιμότερη από την ακαιρη φλυαρία την παραμονή στο σπίτι· «Κι όποιος παίρνει γυναίκα που την αφήσε ο σύζυγός της γίνεται», λέγει, «μοιχός. Γιατί, αν κάποιος αφή-

9. Ίσως αίσχροπραξία, αίσχρουργία ή κάτι τέτοιο.

10. Ματθ. 5, 32. 19, 9. Μάρκ. 10, 11-12. Λουκά 16, 18.

μοιχᾶται αὐτήν», τουτέστιν, ἀναγκάζει μοιχευθῆναι. Οὐ μόνον δὲ ὁ ἀπολύσας αἷτιος γίνεται τούτου, ἀλλὰ καὶ ὁ παραδεξάμενος αὐτήν, ἀφορμὴν παρέχων τοῦ ἁμαρτῆσαι τῇ γυναικί· εἰ γὰρ μὴ δέχοιτο, ἀνακάμψει πρὸς τὸν ἄνδρα. Τί οὖν ὁ νόμος; Πρὸς ἀναστολὴν τῆς εὐεπιφο-
 5 ρίας τῶν παθῶν ἀναιρεῖσθαι προστάττει τὴν μοιχευθεῖσαν, καὶ ἐπὶ
 τούτῳ ἐλεγχθεῖσαν· ἔὰν δὲ ἱέρεια ᾦ, πυρὶ παραδίδοσθαι προστάττει.
 Λιθοβολεῖται δὲ καὶ ὁ μοιχός, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἵνα μηδὲ ὁ
 θάνατος αὐτοῖς κοινὸν ᾦ. Οὐ δὴ μάχεται τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ νόμος· συν-
 ἄδει δὲ αὐτῷ. Πῶς γὰρ οὐχί, ἑνὸς ὄντος ἀμφοῖν χορηγοῦ τοῦ Κυρίου;
 10 Ἡ γὰρ τοι πορνεύσασα ζῆ μὲν τῇ ἁμαρτία, ἀπέθανε δὲ ταῖς ἐντολαῖς· ἡ
 δὲ μετανοήσασα, οἷον ἀναγεννηθεῖσα κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ βίου,
 παλιγγενεσίαν ἔχει ζωῆς τεθηκυίας μὲν τῆς πόρνης τῆς παλαιᾶς, εἰς
 βίον δὲ παρελθούσης αὐθις τῆς κατὰ τὴν μετάνοιαν γεννηθείσης. Μαρ-
 τυρεῖ τοῖς εἰρημένοις διὰ Ἰεζεκιήλ τὸ Πνεῦμα, λέγον· «Οὐ βούλομαι
 15 τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι». Αὐτίκα λιθόλευστοι
 γίνονται, ὡς ἂν διὰ σκληροκαρδίαν ἀποθανόντες τῷ νόμῳ, ᾧ μὴ ἐπεί-
 σθησαν· τῇ δὲ ἱερείᾳ ἐπιτείνεται τὰ τῆς κολάσεως, ὅτι «ᾧ πλεῖον ἐδόθη,
 οὗτος καὶ πλεῖον ἀπαιτηθήσεται».

Περιγεγράφθω καὶ ὁ δεύτερος ἡμῖν ἐνθάδε «Στρωματεύς», διὰ
 20 τὸ μῆκός τε καὶ πλῆθος κεφαλαίων.

σει τῆ γυναίκα του κάνει τὴν ἴδια μοιχαλίδα»¹¹, δηλαδή τὴν ἀναγκάζει νὰ μοιχευθεῖ. Αἴτιος τῆς μοιχείας δὲν εἶναι μόνον ἐκεῖνος ποὺ ἄφησε τὴ γυναίκα του, ἀλλὰ κι αὐτὸς ποὺ τὴ δέχθηκε, δίνοντας ἀφορμὴ στὴ γυναίκα του ν' ἁμαρτήσῃ· γιατί, ἂν δὲν τὴ δεχόταν, θὰ ἐπέστρεφε στὸ σύζυγό της. Ὁ νόμος λοιπὸν τί λέει;¹² Γιὰ νὰ ἀνασταλεῖ ἢ εὐκολη φορὰ πρὸς τὰ πάθη προστάζει νὰ σκοτώνεται αὐτὴ ποὺ μοιχεύθηκε διαπιστωμένα, κι ἂν εἶναι σύζυγος ἱερέα¹³ προστάζει νὰ παραδίδεται στὴ φωτιά. Ἐπίσης λιθοβολεῖται, ὄχι ὅμως στὸν ἴδιο τόπο, γιὰ νὰ μὴν εἶναι οὔτε ὁ θάνατός τους κοινός. Ὁ νόμος δὲν μάχεται βέβαια τὸ Εὐαγγέλιο, ἀλλὰ συμφωνεῖ μ' αὐτό. Πῶς δηλαδή δὲν θὰ συμφωνοῦσε, ἀφοῦ καὶ τῶν δύο ὁ χορηγὸς εἶναι ἕνας; Αὐτὴ ποὺ πορνεύτηκε ζεῖ βέβαια γιὰ τὴν ἁμαρτία, πέθανε ὅμως γιὰ τὶς ἐντολές. Αὐτὴ ὅμως ποὺ μετανόησε, σὰ νὰ ἀναγεννήθηκε μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ βίου της, ἔχει ἀναγεννησιὰ ζωῆς, γιατί μὲ τὸ θάνατο τῆς παλαιᾶς πόρνῃς ἐπανῆλθε στὴ ζωὴ αὐτὴ ποὺ γεννήθηκε κατὰ τὴ μετάνοια. Γιὰ ὅσα εἶπαμε δίνει μαρτυρία μέσω τοῦ Ἰεζεκιήλ τὸ Πνεῦμα λέγοντας: «Δὲν ἐπιθυμῶ τὸ θάνατο τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐπιστρέψῃ»¹⁴. Ἀμέσως πεθαίνουν μὲ λιθοβολισμό, πεθαίνοντας κατὰ κάποιον τρόπο ἐξαιτίας τῆς σκληροκαρδίας τους γιὰ τὸ νόμο, στὸν ὁποῖο δὲν πείσθηκαν. Στὴ σύζυγο τοῦ ἱερέα ἢ τιμωρία γίνεται σκληρότερη, «γιατὶ ὅποιος ἔλαβε περισσότερα, ἀπὸ αὐτὸν καὶ περισσότερα θὰ ζητηθεῖ νὰ πληρώσει»¹⁵.

Ἐδῶ ἂς τελειώσῃ καὶ ὁ δεύτερος Στρωματεὺς, τοῦ ὁποίου εἶναι μεγάλο τὸ μῆκος καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν κεφαλαίων.

11. Ὁ. π.

14. Ἰεζ. 33, 11.

12. Λευϊτ. 20, 10. Δευτ. 22, 22.

15. Λουκᾶ 12, 48.

13. Λευϊτ. 29, 9.

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἀναίρεσις τῆς τοῦ Βασιλείδου δοξασίας περὶ ἐγκρατείας καὶ γάμου.

Οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Οὐαλεντῖνον, ἄνωθεν ἐκ τῶν θείων προβολῶν τὰς συζυγίας καταγαγόντες, εὐαρεστοῦνται γάμῳ, οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλείδου, "Πυθομένων", φασί, "τῶν ἀποστόλων μήποτε ἄμεινόν ἐστι τὸ μὴ γαμεῖν, ἀποκρίνασθαι λέγουσι τὸν Κύριον· Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον· εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης". Ἐξηγοῦνται δὲ τὸ ρητὸν ὧδέ πως "Φυσικὴν τινες ἔχουσι πρὸς γυναῖκα ἀποστροφήν ἐκ γενετῆς, οἷτινες, τῇ φυσικῇ ταύτῃ συγκράσει χρώμανοι, καλῶς ποιοῦσι μὴ γαμοῦντες. Οὗτοι, φασίν, εἰσὶν οἱ ἐκ γενετῆς εὐνοῦχοι. Οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης, ἐκεῖνοι οἱ θεατρικοὶ ἀσκηταί, οἷτινες διὰ τὴν ἀνθολκὴν τῆς εὐδοξίας κρατοῦσιν ἑαυτῶν, οἱ δὲ ἐκτετμημένοι κατὰ συμφορὰν εὐνοῦχοι γεγόνασι κατὰ ἀνάγκην. Οἱ τοίνυν κατὰ ἀνάγκην οὐ κατὰ λόγον εὐνοῦχοι γίνονται, οἱ δὲ ἔνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνουχίσαντες ἑαυτούς, διὰ τὰ ἐκ τοῦ γάμου, φασί, συμβαίνοντα, τὸν ἐπιλογισμὸν τοῦτον λαμβάνουσιν, τὴν περὶ τὸν πορισμὸν τῶν ἐπιτηδείων ἀσχολίαν δεδιότες. Καὶ τό, «Ἄμεινον γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι», μὴ εἰς πῦρ ἐμβάλῃς τὴν ψυχὴν σου, λέγειν τὸν Ἀπόστολον, νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀντέχων, καὶ φοβούμενος μὴ τῆς ἐγκρατείας ἀποπέσης πρὸς γὰρ τὸ ἀντέχειν γενομένη ψυχῇ, μερίζεται τῆς ἐλπίδος".

20 "Ἀντέχου τοίνυν", φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Ἰσίδωρος ἐν τοῖς «Ἠθικοῖς», μαχίμης γυναικός, ἵνα μὴ ἀποσπασθῆς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τό τε πῦρ ἀποσπερματίσας, εὐσυνειδήτως προσεύχῃ. Ὅταν δὲ ἡ εὐχαριστία σου,

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

Ἀντίκρουση τῆς γνώμης τοῦ Βασιλείδου γιὰ τὴν ἐγκράτεια καὶ τὸ γάμο.

Οἱ μαθητὲς τοῦ Οὐαλεντίνου, μεταφέροντας τὶς συζυγίες ἀπὸ ἄνω ἀπὸ τὶς θεῖες ὑποδείξεις, εὐχαριστοῦνται μὲ τὸ γάμο, ἐνῶ οἱ ὄπαδοί τοῦ Βασιλείδου λένε: “Ὅταν ζήτησαν νὰ μάθουν οἱ ἀπόστολοι μήπως εἶναι καλύτερα νὰ μὴν ἔρθουν σὲ γάμο, λένε ὅτι ὁ Κύριος ἀποκρίθηκε: «Δὲν μποροῦν ὅλοι νὰ καταλάβουν αὐτὸ τὸ λόγο· γιατί ὑπάρχουν εὐνοῦχοι ἄλλοι ἐκ γενετῆς κι ἄλλοι ἀπὸ ἀνάγκη»¹”. Τὸ λόγο αὐτὸν τὸν ἐξηγοῦν ὡς ἑξῆς: “Ἐχουν ἐκ γενετῆς μερικοὶ φυσικὴ ἀποστροφή πρὸς τὴ γυναῖκα· αὐτοί, σύμφωνα μὲ τὴ φυσικὴ ἰδιοσυγκρασία τους, κάνουν καλὰ πού δὲν συνάπτουν γάμο. Αὐτοὶ εἶναι, λένε, οἱ ἐκ γενετῆς εὐνοῦχοι. Οἱ ἔξ ἀνάγκης εἶναι ἐκεῖνοι οἱ θεατρικοὶ (ἐπιδεικτικοὶ) ἀσκητές, οἱ ὅποιοι συγκρατοῦν τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ τὴν ἔλξη τῆς δόξας, ἐνῶ σὲ ὅσους ἀπὸ κάποιο πάθημα ἀφαιρέθηκαν οἱ ὄρχεις, αὐτοὶ ἔγιναν εὐνοῦχοι ἀπὸ ἀνάγκη. “Ὅποιοι λοιπὸν γίνονται εὐνοῦχοι κατ’ ἀνάγκη, δὲν γίνονται σύμφωνα μὲ τὸ λόγο. Ἐκεῖνοι ὅμως πού εὐνοῦχισαν τὸν ἑαυτὸ τους γιὰ χάρη τῆς αἰώνιας βασιλείας, γιὰ τὶς συνέπειες, λένε, τοῦ γάμου παίρνουν αὐτὴ τὴν πρόνοια, ἐπειδὴ φοβοῦνται τὴν ἀσχολία τοῦ βιοπορισμοῦ. Κι ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου, «Εἶναι καλύτερος ὁ γάμος ἀπὸ τὸν διαρκῆ ἐρεθισμό»², σημαίνει νὰ μὴν ἀνάψεις φωτιὰ στὴν ψυχὴ σου, ἀντιστεκόμενος νύχτα καὶ μέρα, ἐπειδὴ φοβᾶσαι μήπως ξεφύγεις ἀπὸ τὴν ἐγκράτεια. Γιατί, ἂν ἡ ψυχὴ ἀγωνίζεται ν’ ἀντισταθεῖ, ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐλπίδα”.

Λέγει λοιπὸν κατὰ λέξιν ὁ Ἰσίδωρος στὰ *Ἠθικά* του: “Ν’ ἀντιστέκεσαι στὴ μαχητικὴ γυναῖκα, γιὰ νὰ μὴν ἀποσπασθεῖς ἀπὸ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ σὰν σπέρμα, ἀποβάλλοντας τὴ φωτιὰ, νὰ προσεύχεσαι μὲ ἀγαθὴ συν-

2. Α' Κορ. 7, 9.

φησίν, εἰς αἴτησιν ὑποπέση, καὶ στής τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. Ἄλλὰ νέος τίς ἐστὶν ἢ πένης ἢ κατωφερῆς, καὶ οὐ θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον· οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωριζέσθω· λεγέτω ὅτι Εἰσελήλυθα ἐγὼ εἰς τὰ ἅγια· οὐδὲν δύναμαι παθεῖν. Ἐὰν δὲ 5 ὑπόνοιαν ἔχη, εἰπάτω· Ἀδελφέ, ἐπίθες μοι τὴν χεῖρα, ἵνα μὴ ἁμαρτήσω καὶ λήψεται βοήθειαν, καὶ νοητὴν καὶ αἰσθητὴν· θελησάτω μόνον ἀπαρτῆσαι τὸ καλόν, καὶ ἐπιτεύξεται. Ἐνίοτε δὲ τῷ μὲν στόματι λέγομεν, Οὐ θέλομεν ἁμαρτῆσαι, ἢ δὲ διάνοια ἔγκειται ἐπὶ τὸ ἁμαρτάνειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβου οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἢ κόλασις αὐτῷ ἐλλογισθῇ. 10 Ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔχει τινὰ ἀναγκαῖα καὶ φυσικὰ μόνα· ἔχει τὸ περιβάλλεσθαι ἀναγκαῖον καὶ φυσικόν· φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ". Ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ βιούντων ὀρθῶς Βασιλειδιανῶν, ὡς ἦτοι ἐχόντων ἐξουσίαν καὶ τοῦ ἁμαρτεῖν διὰ τὴν τελειότητα, ἢ πάντως γε σωθησομένων φύσει, κἄν 15 νῦν ἁμάρτωσι, διὰ τὴν ἔμφυτον ἐκλογὴν· ἐπεὶ μηδὲ ταῦτα αὐτοῖς πράττειν συγχωροῦσιν οἱ προπάτορες τῶν δογμάτων. Μὴ τοίνυν ὑποδυόμενοι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν ἔθνεσιν ἀκρατεστάτων ἀκολαστότερον βιούντες, βλασφημίαν τῷ ὀνόματι προστριβέσθων· «Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι», ἕως, «Ἐν τὸ τέλος ἔσται 20 κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν».

Ἐγκράτεια τοίνυν σώματος ὑπεροψία, κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν ὁμολογίαν· οὐ μόνον γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ἃ ἐπιθυμεῖ ἢ ψυχὴ κακῶς, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαίοις, ἢ ἐγκράτεια ἀναστρέφεται. Ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν καὶ περὶ τὴν κτῆσιν καὶ περὶ 25 τὴν χρῆσιν καὶ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐγκράτεια. Οὐ διδάσκει δ' αὐτὴ σωφρονεῖν μόνον, ἢ γε παρέχει σωφροσύνην ἡμῖν, δύναμις οὕσα καὶ θεία χάρις. Τίνα οὖν τοῖς ἡμετέροις δοκεῖ περὶ τοῦ προκειμένου, λεκτέον. Ἡμεῖς εὐνουχίαν μὲν καὶ οἷς τοῦτο δεδώρηται ὑπὸ Θεοῦ μακαρίζομεν, μονογαμίαν δὲ καὶ τὴν περὶ τὸν ἕνα γάμον σεμνότητα θαυμάζομεν, 30 συμπάσχειν δὲ δεῖν λέγοντες καὶ ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζειν, μὴ ποτέ τις, δοκῶν καλῶς ἐστάναι, καὶ αὐτὸς πέση. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου γάμου, «Εἰ πυροῖ», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «γάμησον».

είδηση. Κι όταν ἡ εὐχαριστία σου, λέγει, ὀλισθήσει σὲ αἴτηση καὶ σταματήσεις, ἐπειδὴ δὲν κατόρθωσες τὸ ὑπόλοιπο, σύναψε γάμο γιὰ νὰ μὴν ἁμαρτήσεις. Ἄλλὰ εἶναι κάποιος νέος ἢ φτωχὸς ἢ κατώτερος καὶ δὲν θέλει κατὰ τὸν λόγο νὰ νυμφευθεῖ· αὐτὸς ἄς μὴ χωρίζει ἀπὸ ἓνα ἀδελφῶ. Ἄς λέγει· Εἰσῆλθα ἐγὼ στὰ ἅγια· δὲν μπορῶ νὰ πάθω τίποτε. Ἐὰν πάλι ἔχει ὑπόνοια, ἄς πει· Ἀδελφέ μου, βάλε τὸ χέρι σου ἐπάνω μου νὰ μὴν ἁμαρτήσω, καὶ θὰ λάβει βοήθεια καὶ ψυχικὴ καὶ σωματικὴ. Νὰ θελήσει μόνο νὰ ὀλοκληρώσει τὸ καλὸ, καὶ θὰ τὸ ἐπιτύχει. Μερικὲς φορές μὲ τὸ στόμα βέβαια λέμε, Δὲν θέλομε ν' ἁμαρτήσουμε, ὁ νοῦς μας ὅμως κλίνει στὴν ἁμαρτία. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀπὸ φόβο δὲν κάνει αὐτὸ πού θέλει, γιὰ νὰ μὴν τοῦ καταλογισθεῖ τιμωρία. Γενικὰ ὁ ἄνθρωπος ἔχει κάποια ἀναγκαῖα καὶ κάποια μόνο φυσικά· ἔχει τὴν ἐνδυση ἀναγκαῖα καὶ φυσικὴ· φυσικὴ εἶναι ἡ ἀφροδίσια ἀνάγκη ὄχι ὅμως ἀπαραίτητη». Παρέθεσα τοὺς λόγους αὐτοὺς γιὰ ἔλεγχο τῶν Βασιλειδιανῶν πού δὲν ζοῦνε ὀρθά, νομίζοντας ὅτι ἢ ἔχουν τὴν ἐξουσία νὰ ἁμαρτάνουν χάρις στὴν τελειότητά τους, ἢ θὰ σωθοῦν ὅπωςδήποτε σύμφωνα μὲ τὴ φύση ἀκόμα κι ἂν τώρα ἁμαρτήσουν ἐξαιτίας τῆς ἔμφυτης ἐκλογῆς, ἐπειδὴ οἱ προπάτορες τῶν δογμάτων οὔτε αὐτὸ δὲν τοὺς συγχωροῦν νὰ πράττουν. Νὰ μὴν ὑποδύονται λοιπὸν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ ζώντας πιὸ ἀκόλαστα ἀπὸ τοὺς ἀκρατέστερους ἐθνικοὺς νὰ προσάπτουν βλασφημία στὸ ὄνομα. Γιατὶ «Αὐτοὶ εἶναι ψευδαπόστολοι, δόλιοι ἐργάτες», ὡς τὸ σημεῖο, «τὸ τέλος τους θὰ εἶναι ἀντάξιο τῶν ἔργων τους»³.

Ἡ ἐγκράτεια λοιπὸν εἶναι περιφρόνηση τοῦ σώματος, σύμφωνα μὲ τὴν ὁμολογία στὸν Θεό. Ἡ ἐγκράτεια ἀναφέρεται ὄχι μονάχα στὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ καὶ στὰ ἄλλα πού ἐπιθυμεῖ κακῶς ἡ ψυχὴ, ἐπειδὴ δὲν ἀρκεῖται στὰ ἀπαραίτητα. Ὑπάρχει ἐγκράτεια καὶ γιὰ τὴ γλώσσα, καὶ γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἀγαθῶν, καὶ γιὰ τὴ χρήση τους, καὶ γιὰ τὴν ἐπιθυμία. Καὶ δὲν διδάσκει αὐτὴ μόνο νὰ σωφρονοῦμε, αὐτὴ πού μᾶς δίνει τὴ σωφροσύνη, ὄντας δύναμη καὶ θεία χάρις. Ἄς ποῦμε ὅμως πόσα δικά μας νομίζομε ὅτι πρέπει ν' ἀντιπαραθέσομε στὸ προκείμενο. Ἐμεῖς μακαρίζομε τὴν εὐνουχία καὶ ἐκείνους πού τὴν ἔλαβαν δῶρο ἀπὸ τὸν Θεό. Θαυμάζομε τὴ μονογαμία καὶ τὴ σεμνότητα τοῦ ἐνὸς γάμου. Λέμε ὅτι πρέπει νὰ συμπάσχουμε καὶ νὰ σηκώνομε ὁ ἓνας τὰ βάρη τοῦ ἄλλου⁴, μήπως κάποτε κάποιος, ἐνῶ νομίζει πὼς στέκεται καλά⁵, πέσει καὶ ὁ ἴδιος. Ἐνῶ γιὰ τὸν δεύτερο γάμο λέμε· «Ἄν ἐρεθίζεσαι», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «σύναψε γάμο»⁶.

4. Γαλ. 6, 2.

5. Α' Κορ. 10, 12.

6. Α' Κορ. 7, 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

*Ἀναίρεσις τῆς τοῦ Καρποκράτους καὶ Ἐπιφάνους
δοξασίας περὶ κοινοκτημοσύνης γυναικῶν.*

Οἱ δὲ ἀπὸ Καρποκράτους καὶ Ἐπιφάνους ἀναγόμενοι κοινὰς εἶναι
5 τὰς γυναῖκας ἀξιοῦσιν, ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος ἐρρῦη βλα-
σφημία. Ἐπιφάνης οὗτος, οὗ καὶ τὰ συγγράμματα κομίζεται, υἱὸς ἦν
Καρποκράτους, καὶ μητρὸς Ἀλεξανδρείας τοῦνομα· τὰ μὲν πρὸς πα-
τρὸς Ἀλεξανδρεύς, ἀπὸ δὲ μητρὸς Κεφαλλυνεύς. Ἐξῆσε δὲ τὰ πάντα
ἔτη ἑπτακαίδεκα, καὶ θεὸς ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τετίμηται, ἔνθα
10 αὐτῷ ἱερὸν ρυτῶν λίθων, βωμοί, τεμένη, μουσεῖον ὠκοδόμηται τε καὶ
καθιέρωται· καὶ συνιόντες εἰς τὸ ἱερὸν οἱ Κεφαλλῆνες κατὰ νουμηνίαν,
γενέθλιον ἀποθέωσιν θύουσιν Ἐπιφάνει· σπένδουσί τε καὶ εὐωχοῦν-
ται καὶ ὕμνοι λέγονται. Ἐπαιδεύθη μὲν οὖν παρὰ τῷ πατρὶ τὴν τε ἐγκύ-
κλιον παιδείαν καὶ τὰ Πλάτωνος, καθηγήσατο δὲ τῆς μοναδικῆς γνώ-
15 σεως, ἀφ' οὗ καὶ ἡ τῶν Καρποκρατιανῶν αἵρεσις.

Λέγει τοίνυν οὗτος ἐν τῷ Περι δικαιοσύνης· “Τὴν δικαιοσύ-
νην τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν τινὰ εἶναι μετ' ὀσιότητος. Ἴσος γέ τοι παντα-
χόθεν ἔκταθεις οὐρανός, κύκλω τὴν γῆν περιέχει πᾶσαν, καὶ πάντας ἡ
νύξ ἐπίσης ἐπιδείκνυται τοὺς ἀστέρας, τὸν τε τῆς ἡμέρας αἴτιον καὶ
20 πατέρα τοῦ φωτός ἡλιον ὁ Θεὸς ἐξέχεεν ἄνωθεν ἴσον ἐπὶ γῆς ἅπασι
τοῖς βλέπειν δυναμένοις (οἱ δὲ κοινῇ πάντες βλέπουσιν)· ἐπεὶ μὴ δια-
κρίνει πλούσιον ἢ πένητα ἢ δῆμον ἄρχοντα, ἄφρονάς τε καὶ τοὺς φρο-
νοῦντας, θηλείας, ἄρσενας, ἐλευθέρους, δούλους Ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀλό-
γων παρὰ τοῦτο ποιεῖται τι· πᾶσι δὲ ἐπίσης τοῖς ζώοις κοινὸν αὐτὸν ἐκ-
25 χέας ἄνωθεν, ἀγαθοῖς τε καὶ φαύλοις, δικαιοσύνην ἐμπεδοῖ, μηδενὸς
δυναμένου πλεῖον ἔχειν, μηδὲ ἀφαιρεῖσθαι τὸν πλησίον, ἵν' αὐτὸς τὸ
κάκεινον φῶς διπλασιάσας ἔχη. Ἥλιος κοινὰς τροφὰς ζώοις ἅπασιν
ἀνατέλλει· δικαιοσύνης τε τῆς κοινῆς ἅπασιν ἐπίσης δοθείσης, καὶ εἰς
τὰ τοιαῦτα βοῶν, γένος ὁμοίως γίνεται ὡς αἱ βόες, καὶ σὼν ὡς οἱ σῦες,
30 καὶ προβάτων ὡς τὰ πρόβατα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· δικαιοσύνη γὰρ ἐν
αὐτοῖς ἀναφαίνεται ἡ κοινότης Ἐπειτα κατὰ κοινότητα πάντα ὁμοίως

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

**Ἀντίκρουση τῆς γνώμης τοῦ Καρποκράτη καὶ τοῦ Ἐπιφάνη
περὶ κοινοκτημοσύνης γυναικῶν.**

“Ὅσοι προέρχονται ἀπὸ τὸν Καρποκράτη καὶ τὸν Ἐπιφάνη κρίνουν ὅτι πρέπει οἱ γυναῖκες νὰ εἶναι κοινές, ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ὁποίων πῆγασε ἡ μεγαλύτερη βλασφημία κατὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸς ὁ Ἐπιφάνης, ποὺ ἀναφέρονται καὶ τὰ συγγράμματά του, ἦταν γιὸς τοῦ Καρποκράτη καὶ τῆς Ἀλεξάνδρειας, ποὺ ἦταν τὸ ὄνομα τῆς μητέρας του. Ἀπὸ τὸν πατέρα του ἦταν ἀλεξανδρινός, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μητέρα του Κεφαλωνίτης. Ἐξῆσε δεκαεπτὰ ὅλα κι ὅλα ἔτη καὶ τιμήθηκε σὰν θεὸς στὴ Σάμη τῆς Κεφαλληνίας, ὅπου εἶχε κτιστεῖ καὶ καθιερώθηκε στὸ ὄνομά του ναὸς μὲ πελώριες πέτρες, βωμοί, ἱεροὶ χῶροι, καὶ μουσεῖο. Ἐκεῖ οἱ Κεφαλλῆνες μαζεύονται τὴν πρώτη κάθε μηνὸς καὶ κάνουν θυσίες στὸν Ἐπιφάνη γιὰ τὴ γενέθλια ἡμέρα τῆς ἀναχώρησής του στοὺς θεούς, κάνουν θυσίες καὶ σπονδές, διασκεδάζουν καὶ ψάλλουν ὕμνους. Διδάχθηκε ἀπὸ τὸν πατέρα του τὴν ἐγκύκλια παιδεία καὶ τὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα, κι ἔγινε ἀρχηγὸς τῆς γνώσης τῆς μονάδας, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προήλθε ἡ αἵρεση τῶν Καρποκρατιανῶν.

Λέγει λοιπὸν αὐτὸς στὸ ἔργο του *Περὶ δικαιοσύνης* “Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ εἶναι μιά κοινωνία μὲ ἰσότητα. Ἐκτεταμένος ὁ οὐρανὸς ἴσος σὲ κάθε κατεύθυνση, περιέχει κυκλικὰ ὅλη τὴ γῆ, καὶ ἡ νύχτα δείχνει ἐξίσου ὅλα τὰ ἀστρα. Καὶ τὸν αἴτιο τῆς ἡμέρας καὶ πατέρα τοῦ φωτός, τὸν ἥλιο, ὁ Θεὸς τὸν σκορπίζει ἴσα ἀπὸ ἄνω πάνω στὴ γῆ σὲ ὅσους μποροῦν νὰ βλέπουν (αὐτοὶ ὅλοι τὸν βλέπουν ἀπὸ κοινού), ἐπειδὴ δὲν διακρίνει πλούσιο ἢ φτωχὸ ἢ ἀρχηγὸ τοῦ λαοῦ, ἀφρονες καὶ φρόνιμους, γυναῖκες κι ἄνδρες, ἐλεύθερους καὶ δούλους. Ἀλλ’ οὔτε καὶ σ’ ἄλογα ζῶα κάνει κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ. Σκορπώντας τον λοιπὸν ἀπὸ ἄνω κοινὸν ἐξίσου σὲ ὅλα τὰ ζωντανά, σὲ ἀγαθοὺς καὶ φαύλους, ἐμπεδώνει τὴ δικαιοσύνη, καθὼς δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ἔχει περισσότερο, οὔτε ν’ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν γείτονά του, γιὰ νὰ ἔχει διπλάσιο τὸ φῶς ἀπὸ ἐκεῖνον. Ὁ ἥλιος κάνει νὰ γοῦν κοινές τροφές γιὰ ὅλα ὅσα ἔχουν ζωὴ, ἐπειδὴ δόθηκε ἐξίσου κοινὴ ἢ δικαιοσύνη σὲ ὅλους. Καὶ σ’ αὐτὰ τὸ εἶδος τῶν βοδιῶν γίνεται ὁμοία ὅπως τὰ βόδια, καὶ τῶν χοίρων ὅπως οἱ χοῖροι, καὶ τῶν προβάτων ὅπως τὰ πρόβατα καὶ ὅλα τὰ λοιπά. Γιατὶ δικαιοσύνη σ’ αὐτὰ ἐμφανίζεται ἡ κοινότητα. Ἐπειτα ἐξαιτίας τῆς κοινότητος σπέρνονται ὅλα ὁμοία κατὰ

κατὰ γένος σπείρεται· τροφή τε κοινή χαμαὶ νεμομένοις ἀνεῖται, πᾶσι τοῖς κτήνεσι καὶ πᾶσιν ἐπίσης, οὐδενὶ νόμῳ κρατουμένη, τῇ δὲ παρὰ τοῦ διδόντος κελεύσαντος χορηγία συμφώνως ἅπασι δικαιοσύνη παροῦσα.

5 Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τῆς γενέσεως νόμον ἔχει γεγραμμένον· μετεγράφη γὰρ ἂν· σπείρουσι δὲ καὶ γεννῶσιν ἐπίσης, κοινωνίαν ὑπὸ δικαιοσύνης ἔμφυτον ἔχοντες κοινή πᾶσιν ἐπίσης ὄφθαλμὸν εἰς τὸ βλέπειν ὁ ποιη-
 τῆς τε καὶ πατὴρ πάντων δικαιοσύνη νομοθετήσας τῇ παρ' αὐτοῦ πα-
 ρέσχεν, οὐ διακρίνας θήλειαν ἄρρενος, οὐ λογικὸν ἀλόγου, καὶ καθά-
 10 παξ οὐδενὸς οὐδέν· ἰσότητι δὲ καὶ κοινότητι μερίσας τὸ βλέπειν ὁμοίως ἐνὶ κελεύματι πᾶσι κεχάρισται. Οἱ νόμοι δέ, φησὶν, ἀνθρώπων ἀμαθίαν κολάζειν μὴ δυνάμενοι παρανομεῖν ἐδίδαξαν· ἢ γὰρ ἰδιότης τῶν νό-
 μων, τὴν κοινωνίαν τοῦ θείου νόμου κατέτεμε καὶ παρατρώγει, μὴ
 συνιεῖς τὸ τοῦ Ἀποστόλου ρητόν, λέγοντος, «Διὰ Νόμον τὴν ἁμαρτίαν
 15 ἔγνω», τὸ τ' ἐμὸν καὶ τὸ σὸν φησι διὰ τῶν νόμων παρεισελθεῖν μηκέτι εἰς κοινότητα (κοινὰ τε γάρ) καρπουμένων, μήτε γῆν, μήτε κτήματα, ἀλλὰ μηδὲ γάμον· κοινή γὰρ ἅπασιν ἐποίησε τὰς ἀμπέλους, αἰ μὴ στρουθόν, μήτε κλέπτην ἀπαρνοῦνται, καὶ τὸν σῖτον οὕτω καὶ τοὺς ἄλ-
 λους καρπούς. Ἡ δὲ κοινωνία παρανομηθεῖσα καὶ τὰ τῆς ἰσότητος ἐ-
 20 γέννησε θρεμμάτων καὶ καρπῶν κλέπτην. Κοινή τοίνυν ὁ Θεὸς ἅπαντα ἀνθρώπων ποιήσας, καὶ τὸ θῆλυ τῷ ἄρρενι κοινή συναγαγόν, καὶ πάνθ' ὁμοίως τὰ ζῶα κολλήσας, τὴν δικαιοσύνην ἀνέφηεν, κοινωνίαν μετ' ἰσότητος. Οἱ δὲ γεγονότες οὕτω, τὴν συνάγουσαν κοινωνίαν, τὴν γένε-
 σιν αὐτῶν ἀπληροποίησαν· καὶ φησιν, εἰ μίαν ἀγόμενος ἔχεται, δυναμέ-
 25 νων κοινωνεῖν ἀπάντων, ὥσπερ ἀπέφηνε τὰ λοιπὰ τῶν ζώων”.

Ταῦτα εἰπὼν κατὰ λέξιν, πάλιν ὁμοίως αὐταῖς ταῖς λέξεσιν ἐπιφέ-
 ρει· “Τὴν γὰρ ἐπιθυμίαν εὐτονον καὶ σφοδροτέραν ἐνεποίησε τοῖς ἄρ-
 ρεσιν εἰς τὴν τῶν γενῶν παραμονήν, ἣν οὔτε νόμος, οὔτε ἔθος, οὔτε
 ἄλλο τι τῶν ὄντων ἀφανῖσαι δύναται· Θεοῦ γὰρ ἐστὶ δόγμα”. Καὶ πῶς
 30 ἔτι οὗτος ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἐξετασθεῖν λόγῳ, ἀντικρυς καὶ τὸν νόμον καὶ
 τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τούτων καθαιρῶν; Ὁ μὲν γὰρ φησιν «Οὐ μοιχεύ-
 σεις», τὸ δέ, «Πᾶς ὁ προσβλέπων κατ' ἐπιθυμίαν, ἤδη ἐμοίχευσεν»,
 λέγει· τὸ γὰρ «Οὐκ ἐπιθυμήσεις», πρὸς τοῦ νόμου λεγόμενον, τὸν ἕνα

εἶδος. Καὶ κοινὴ τροφή βγαίνει γιὰ ὅλα τὰ ζῶα, ὅσα βόσκουν χάμω, καὶ σὲ ὅλα ἐξίσου, δικαιοσύνη πού δὲν κρατεῖται ἀπὸ κανένα νόμο, ἀλλὰ εἶναι παροῦσα σὲ ὅλα κατ' ἀναλογία, μὲ διαταγὴ ἐκείνου πού ἔδωσε τὴ χορηγία.

Ἄλλ' οὔτε ἡ γένεση ἔχει νόμο γραμμένο, γιατί μποροῦσε νὰ ξαναγραφεῖ, καὶ σπεύρουν καὶ γεννοῦν ἐξίσου ἔχοντας ἔμφυτη κοινωνία στὴ δικαιοσύνη. Καὶ ἔδωσε τὴν ὄραση γιὰ νὰ βλέπουν κοινὴ γιὰ ὅλους ἐξίσου, νομοθετώντας μὲ τὴ δικαιοσύνη του ὁ δημιουργὸς καὶ πατέρας ὄλων χωρὶς νὰ διακρίνει γυναῖκα ἀπὸ ἄνδρα, λογικὸ ἀπὸ ἄλογο, καὶ γενικὰ κανένα ἀπὸ κανένα, ἀλλὰ ἴσα καὶ κοινὰ μὲ μιὰ διαταγὴ χάρισε τὴν ὄραση μοιράζοντάς τὴν ὁμοία σὲ ὅλους. Οἱ νόμοι ὅμως, λέγει, μὴν μπορώντας νὰ τιμωρήσουν τὴν ἀγνοία τῶν ἀνθρώπων, δίδαξαν τὴν παρανομία. Γιατί ὁ ἐξατομικευτικὸς μερισμὸς τῶν νόμων κομμάτιασε καὶ κατατρώει τὴν κοινότητα τοῦ θείου νόμου, μὴ ἐννοώντας τὸ ρητὸ τοῦ Ἀποστόλου πού λέγει, «Γνώρισα τὴν ἁμαρτία μέσω τοῦ Νόμου»¹, καὶ οἱ ἐννοίες 'δικό μου' καὶ 'δικό σου' παρεισηλθάν μὲ τὸ νόμο, καὶ δὲν γίνεται πιά νομὴ ἀπὸ κοινοῦ (ἀφοῦ εἶναι κοινὰ) οὔτε γῆς οὔτε κτημάτων οὔτε γάμου, γιατί κοινὰ γιὰ ὅλους ἔκανε τὰ ἀμπέλια, πού οὔτε τὰ πουλιὰ ἀρνοῦνται οὔτε τὸν κλέφτη, καὶ τὸ σιτάρι ὁμοία καὶ τοὺς ἄλλους καρπούς. Ἡ κοινότητα ὅμως καὶ ἡ ἰσότητα παραβιάστηκαν καὶ γένησαν τὸν κλέφτη τῶν ζωντανῶν καὶ τῶν καρπῶν. Κάνοντας λοιπὸν ὁ Θεὸς κοινὰ ὅλα στὸν ἄνθρωπο καὶ ἐνώνοντας τὸ θηλυκὸ μὲ τὸ ἀρσενικὸ καὶ ὅλα ὁμοία τὰ ζῶα ἀνέδειξε τὴ δικαιοσύνη κοινότητα μὲ ἰσότητα. Ἐνῶ ἐκεῖνοι πού μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γεννήθηκαν ἀπαρνήθηκαν τὴν κοινότητα πού συντελεῖ στὴν γένεσή τους. Καὶ λέγει· Ὅποιος παίρνει μιὰ γυναῖκα, ὡς τὴν ἔχει, ἐνῶ μποροῦν νὰ ἔχουν κοινὰ τὰ πάντα, ὅπως ἔδειξαν τὰ λοιπὰ ζῶα».

Αὐτὰ εἶπε κατὰ λέξη κι ὁμοία πάλι μὲ τὶς ἴδιες λέξεις προσθέτει· «Τὴν ἐπιθυμία τὴν ἔβαλε ἔντονη καὶ σφοδρότερη στὰ ἀρσενικά, γιὰ τὴ διατήρηση τῶν εἰδῶν, πού δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀφανήσει οὔτε νόμος οὔτε συνήθεια οὔτε κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ ὄντα· γιατί εἶναι λόγος τοῦ Θεοῦ». Καὶ πῶς ἀκόμα θὰ τὸν ἐξετάσομε στὸ λόγο μας, ἀφοῦ ἀπερίφραστα μ' αὐτὰ πού λέγει ἀναιρεῖ καὶ τὸ νόμο καὶ τὸ Εὐαγγέλιο; Γιατί ὁ νόμος λέγει «Δὲν θὰ μοιχεύσεις»², ἐνῶ τὸ Εὐαγγέλιο· «Καθένας πού βλέπει μ' ἐπιθυμία, ἤδη ἔχει μοιχεύσει»³. Ἡ ἀπαγόρευση «δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις»⁴, ὅταν λέγεται ἀπὸ τὸ νόμο δείχνει τὸν ἕνα Θεὸ πού τὸν κηρύττουν ὁ νόμος, οἱ προφῆτες καὶ

1. Ρωμ. 7, 7. 3, 20.

2. Ἐξ. 20, 13.

3. Ματθ. 5, 28.

4. Ἐξ. 20, 17.

δείκνυσι Θεόν, διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον· λέγει γάρ, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον»· ὁ πλησίον δὲ οὐχ ὁ Ἰουδαῖος τῷ Ἰουδαίῳ· ἀδελφὸς γὰρ καὶ ταυτότης τοῦ Πνεύματος· λείπεται δὴ πλησίον τὸν ἄλλοεθνή λέγειν· πῶς γὰρ οὐ πλησίον, ὁ οἷός τε
 5 κοινωνῆσαι τοῦ Πνεύματος; Οὐ γὰρ μόνων Ἑβραίων, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ. Εἰ δὲ ἡ μοιχευθεῖσα καὶ ὁ εἰς αὐτὴν πορνεύσας θανάτῳ κολάζεται, δῆλον δήπου τὴν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον», περὶ τῶν ἐθνῶν διαγορεύειν, ἵνα τις, κατὰ νόμον καὶ τῆς τοῦ πλησίον καὶ τῆς ἀδελφῆς ἀποσχόμενος, ἀντι-
 10 κρυς ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου· «Ἐγὼ δὲ λέγω, Οὐκ ἐπιθυμήσεις». Ἡ δὲ τοῦ «Ἐγὼ» μορίου προσθήκη προσεχεστέραν δείκνυσι τῆς ἐντολῆς τὴν ἐνέργειαν. Καὶ ὅτι θεομαχεῖ ὁ τε Καρποκράτης, ὁ τ' Ἐπιφάνης ἐν αὐτῷ τῷ πολυθρῦλλῳ βιβλίῳ τῷ «Περὶ δικαιοσύνης» λέγων, ὧδέ πως ἐπιφέρει κατὰ λέξιν· “Ἐνθεν, ὡς γελοῖον εἰρηκότος τοῦ νομοθέτου,
 15 ρῆμα τοῦτο ἀκουστέον, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις», πρὸς τὸ γελοιότερον εἰπεῖν, «Τῶν τοῦ πλησίον»· αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν ἐπιθυμίαν δούς, ὡς συνέχουσαν τὰ τῆς γενέσεως, ταύτην ἀφαιρεῖσθαι κελεύει, μηδενὸς αὐτὴν ἀφελὼν ζῶον· τὸ δὲ «Τῆς» τοῦ πλησίον, «γυναϊκὸς» ιδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκάζων, ἔτι γελοιότερον εἶπεν”.

20 Καὶ ταῦτα μὲν οἱ γενναῖοι Καρποκρατιανοὶ δογματίζουσι· τούτους, φασὶ καὶ τινὰς ἄλλους ζηλωτὰς τῶν ὁμοίων κακῶν, εἰς τὰ δεῖπνα ἀθροιζομένους (οὐ γὰρ «ἀγάπην» εἶπομι' ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν), ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ κορεσθῆναι ἐν πλησμονῇ τῇ κυπρίῳ φασὶ, τὸ κατασχῦνον αὐτῶν τὴν πορνεικὴν ταύτην δικαιο-
 25 σύνην, ἐκποδῶν ποιησαμένους φῶς τῇ τοῦ λύχνου περιτροπῇ, μίγνυσθαι, ὅπως ἐθέλοιεν, αἷς βούλοιντο· μελετήσαντας δὲ ἐν τοιαύτῃ «ἀγάπῃ» τὴν κοινωνίαν, μεθ' ἡμέραν ἤδη παρ' ὧν ἂν ἐθελήσωσι γυναικῶν ἀπαιτεῖν τὴν τοῦ Καρποκρατείου (οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν θείου) νόμου ὑπακοήν. Τοιαῦτα δέ, οἶμαι, ταῖς κινῶν καὶ συνῶν καὶ τράγων λαγνεῖ-
 30 αἰς νομοθετεῖν τὸν Καρποκράτην ἔδει. Δοκεῖ δέ μοι καὶ τοῦ Πλάτωνος παρακηκοέναι ἐν τῇ «Πολιτείᾳ» φαιμένου, κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας πάντων· κοινὰς μὲν, τὰς πρὸ τοῦ γάμου, τῶν αἰτεῖσθαι μελλόντων, καθάπερ καὶ τὸ θέατρον κοινὸν τῶν θεωμένων, φάσκοντος τοῦ προκα-

τὸ Εὐαγγέλιο. Γιατὶ λέγει· «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις τὴ γυναῖκα τοῦ πλησίον». Ὁ πλησίον δὲν εἶναι ὁ Ἰουδαῖος γιὰ τὸν Ἰουδαῖο· γιατί εἶναι ἀδελφὸς μὲ τὸ ἴδιο Πνεῦμα. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ λέγει πλησίον τὸν ἄλλοεθνή. Πῶς δηλαδή δὲν εἶναι πλησίον αὐτὸς ποὺ μπορεῖ νὰ γίνεи κοινωνὸς τοῦ Πνεύματος; Γιατὶ ὁ Ἀβραάμ δὲν εἶναι μόνο τῶν Ἑβραίων πατέρας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν. Κι ἂν ἡ μοιχαλίδα κι αὐτὸς ποὺ πόρνευσε μαζί της τιμωροῦνται μὲ θάνατο⁵, εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἐντολὴ ποὺ λέγει, «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις τὴ γυναῖκα τοῦ πλησίον σου», λέγεται καὶ γιὰ τὰ ἔθνη, ὥστε, σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, ἀπέχοντας κανεὶς κι ἀπὸ τὴ γυναῖκα τοῦ πλησίον κι ἀπὸ τὴν ἀδελφή του, ν' ἀκούσει ρητὰ τὸν Κύριο νὰ τοῦ λέγει· «Ἐγὼ ὅμως λέγω, Δὲν θὰ τὴν ἐπιθυμήσεις». Ἡ προσθήκη τῆς λέξης «Ἐγὼ» φέρνει κοινότερα τὴν ἐνέργεια τῆς ἐντολῆς. Καὶ ὅτι θεομαχοῦν καὶ ὁ Καρποκράτης καὶ ὁ Ἐπιφάνης, φαίνεται ἀπὸ αὐτὰ ποὺ παραθέτει κατὰ λέξη στὸ ἴδιο τὸ πολυθρύλητο βιβλίον τὸ *Περὶ δικαιοσύνης* “Γι’ αὐτὸ ὡς πολὺ γελοῖος πρέπει ν’ ἀκουστῆ αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ νομοθέτη, «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις» μαζί μὲ τὸ ἀκόμα γελοϊότερο «ὄσα ἀνήκουν στὸν πλησίον σου». Γιατὶ ὁ ἴδιος ποὺ ἔδωσε τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὴ συνέχεια τῆς γένεσης, αὐτὸς προστάζει ν’ ἀφαιρεῖται, ἐνῶ δὲν τὴν ἔχει ἀφαιρέσει ἀπὸ κανένα ζῶο. Τὸ «τῆς γυναίκας» τοῦ πλησίον πάλι, μὲ τὸ ὁποῖο ὑποχρεώνει τὴν κοινότητα νὰ γίνεи ἰδιότητα (τὸ κοινὸ νὰ γίνεи ἴδιο), τὸ εἶπε ἀκόμα γελοιοδέστερα”.

Αὐτὰ βέβαια διδάσκουν οἱ σπουδαῖοι Καρποκρατιανοί. Αὐτοί, λένε, καὶ μερικοὶ ἄλλοι ζηλωτὲς τῶν ὁμοίων κακῶν, συναθροιζόμενοι στὰ δεῖπνα (γιατὶ δὲν θὰ ἔλεγα ἐγὼ τουλάχιστο «ἀγάπη» τὴ συνάθροισή τους), ἄνδρες μαζί καὶ γυναῖκες, ἀφοῦ, λένε, κορεσθοῦν μὲ ἀφθονὰ ἐρωτικὰ φαγητὰ, θγάζοντας ἀπὸ τὴ μέση αὐτὸ τὸ φῶς ποὺ ντρόπιαζε τὴν πορνική τους αὐτὴ δικαιοσύνη μὲ τὸ ἀναποδογύρισμα τοῦ λύχνου συνευρίσκονται ὅπως θέλουν καὶ μὲ ὅποιες θέλουν. Κι ἀφοῦ μελετήσουν σὲ μιὰ τέτοια «ἀγάπη» τὴν κοινότητα, τὴν ἡμέρα πιά ἀπαιτοῦν ἀπὸ ὅποιες γυναῖκες θελήσουν τὴν ὑπακοή στὸν Καρποκράτειο (δὲν εἶναι σωστὸ νὰ πῶ θεῖο) νόμο. Τέτοια νομίζω ἔπρεπε ὁ Καρποκράτης νὰ νομοθετῆ γιὰ τὴ λαγνεία τῶν σκυλιῶν, τῶν χοίρων καὶ τῶν τράγων. Καὶ νομίζω ἔχει παρερμηνεύσει καὶ τὸν Πλάτωνα ποὺ εἶπε στὴν *Πολιτεία* νὰ εἶναι οἱ γυναῖκες κοινὲς σὲ ὅλους. Νὰ εἶναι κοινὲς πρὶν ἀπὸ τὸ γάμο σ’ ἐκείνους ποὺ πρόκειται νὰ τὶς ζητήσουν, ὅπως καὶ τὸ θέατρο, λέγει, εἶναι κοινὸ στους θεατῆς. Κάθε γυναῖκα ὅμως εἶναι ἐκείνου ποὺ πρόλαβε καὶ τὴν πῆρε καὶ ὅποια ἔχει

5. Δευτ. 22, 22.

ταλαβόντος δὲ ἐκάστην ἐκάστου εἶναι, καὶ οὐκ ἔτι κοινήν τὴν γεγαμημένην. Ξάνθος δὲ ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις «Μαγικοῖς, “Μίγνυνται δέ”, φησὶν, “οἱ μάγοι μητράσι καὶ θυγατρᾶσι· καὶ ἀδελφαῖς μίγνυσθαι θεμιτὸν εἶναι, κοινὰς τε εἶναι τὰς γυναῖκας, οὐ βία καὶ λάθρα, ἀλλὰ συναινούντων ἀμφοτέρων, ὅταν θέλη γῆμαι ὁ ἕτερος τὴν τοῦ ἑτέρου”. Ἐπι τούτων οἶμαι καὶ τῶν ὁμοίων αἰρέσεων προφητικῶς Ἰούδαν ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἰρηκέναι· «Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι· ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν), ἕως, «Καὶ τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα».

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Μέχρι ποίου σημείου ὁ Πλάτων καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀρχαίων προέλαβον τοὺς Μαρκιωνίτας καὶ τοὺς λοιποὺς αἰρετικούς τοὺς ἀπέχοντας τοῦ γάμου, ὡς θεωροῦντες τὴν γυναῖκα πλάσμα φαῦλον καὶ φάσκοντες ὅτι οἱ ἄνθρωποι γεννῶνται πρὸς κόλασιν.

15 Ἦδη δὲ εἰ αὐτός τε ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, καθάπερ οὖν ὕστερον καὶ οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, κακὴν τὴν γένεσιν ὑπειλήφεσαν, πολλοῦ γε ἔδει κοινὰς αὐτὸν ὑποτίθεσθαι τὰς γυναῖκας. Ἄλλ’ οἱ μὲν ἀπὸ Μαρκίωνος φύσιν κακὴν ἔκ τε ὕλης κακῆς καὶ ἐκ δικαίου γενομένην Δημιουργοῦ, ᾧ δὴ λόγῳ μὴ βουλόμενοι τὸν κόσμον τὸν ὑπὸ τοῦ Δη-
20 μιουργοῦ γενόμενον συμπληροῦν, ἀπέχεσθαι γάμου βούλονται, ἀντιτασσόμενοι τῷ ποιητῇ τῷ σφῶν, καὶ σπεύδοντες πρὸς τὸν κεκληκότα ἀγαθόν, ἀλλ’ οὐ τόν, ὡς φασὶ, Θεὸν ἐν ἄλλῳ τρόπῳ· ὅθεν οὐδὲν ἴδιον καταλιπεῖν ἐνταῦθα βουλόμενοι, οὐ τῇ προαιρέσει γίνονται ἐγκρατεῖς, τῇ δὲ πρὸς τὸν πεποιηκότα ἔχθρα, μὴ βουλόμενοι χρῆσθαι τοῖς ὑπ’ αὐ-
25 τοῦ κτισθεῖσιν. Ἄλλ’ οὗτοί γε, ἀσεβεῖ θεομαχία τῶν κατὰ φύσιν ἐκστάντες λογισμῶν, τῆς μακροθυμίας καὶ χρηστότητος τοῦ Θεοῦ καταφρονοῦντες, εἰ καὶ μὴ γαμεῖν ἐθέλουσι, ἀλλὰ τροφαῖς χρῶνται ταῖς κτισταῖς, καὶ τὸν ἀέρα τοῦ Δημιουργοῦ ἀναπνέουσιν, αὐτοῦ τε ὄντες ἔργα καὶ ἐν τοῖς αὐτοῦ καταμένοντες, τὴν τε ξένην, ὡς φασὶ, γινώσκουσιν εὐ-
30 αγγελίζονται, κἂν κατὰ τοῦτο χάριν ἐγνωκέναι τῷ Κυρίῳ τοῦ κόσμου ὀφείλοντες, καθὸ ἐνταῦθα εὐηγγελίσθησαν.

Ἄλλὰ πρὸς μὲν τούτους, ὅποταν τὸν περὶ ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν λόγον, ἀκριδέστατα διαλεξόμεθα· οἱ φιλόσοφοι δὲ ὧν ἐμνήσθημεν,

κάνει γάμο δὲν εἶναι πιά κοινή. Ὁ Ξάνθος στὰ ἐπιγραφόμενα *Μαγικά* λέγει: “Ἐπιτρέπεται νὰ συνευρίσκονται οἱ μάγοι μὲ τὶς μητέρες καὶ τὶς θυγατέρες καὶ τὶς ἀδελφές τους, καὶ οἱ γυναῖκες νὰ εἶναι κοινές ὄχι κρυφά καὶ μὲ τὴ βία, ἀλλὰ μὲ τὴ συναίνεση καὶ τῶν δύο μερῶν, ὅταν ὁ ἕνας θέλει νὰ συνευρεθεῖ μὲ τὴ γυναῖκα τοῦ ἄλλου”. Γι’ αὐτὲς καὶ τὶς ὅμοιες αἰρέσεις νομίζω εἶπε ὁ Ἰούδας προφητικὰ στὴν ἐπιστολή του: «Ὅμοια καὶ αὐτοὶ βλέπουν στὰ ὄνειρά τους» (αὐτὸ πού βλέπουν στὸ ὄνειρο τὸ κάνουν πραγματικά), μέχρι, «Κι ἀπὸ τὸ στόμα τους βγαίνουν λόγια ὑπέρογκα»⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Ὡς ποιό βαθμὸ ὁ Πλάτων καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους πρόσλαβαν τοὺς Μαρκιωνῖτες καὶ τοὺς ἄλλους αἰρετικούς πού ἀπέχουν ἀπὸ τὸ γάμο, ἐπειδὴ θεωροῦν τὴ γυναῖκα πλάσμα φαῦλο κι ἐκτιμοῦν ὅτι οἱ ἄνθρωποι γεννιοῦνται γιὰ τιμωρία.

Ἄν τώρα κι ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ὅπως καὶ ἀργότερα οἱ Μαρκιωνῖτες, θεώρησαν τὴ γένεση κακό, ὅμως ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ θεωρήσει τὶς γυναῖκες ὡς κοινές. Ἄλλ’ οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Μαρκίωνα τὴ θεωροῦν κακὴ φύση πού ἐγίνε ἀπὸ κακὴ ὕλη καὶ ἀπὸ δίκαιο Δημιουργό, καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτό, μὴ θέλοντας νὰ συμπληρώσουν τὸν κόσμον πού ἐγίνε ἀπὸ τὸν Δημιουργό, θέλουν ν’ ἀπέχουν ἀπὸ τὸ γάμο, ἀντιτασσόμενοι στὸ δικό τους δημιουργό καὶ σπεύδοντας στὸν ἀγαθὸ πού τοὺς κάλεσε, ἀλλὰ ὄχι στὸν, ὅπως λένε, Θεό, μὲ ἄλλο τρόπο. Γι’ αὐτό, μὴ θέλοντας ν’ ἀφήσουν ἐδῶ τίποτε δικό τους, δὲν γίνονται ἐγκρατεῖς μὲ τὴ θέλησή τους, ἀλλὰ ἀπὸ ἔχθρα πρὸς τὸν ποιητὴ τους, ἀφοῦ δὲν θέλουν νὰ χρησιμοποιήσουν ὅσα αὐτὸς δημιούργησε. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἀπὸ ἀσεβῆ θεομαχία ἐγκαταλείποντας τοὺς φυσικοὺς λογισμοὺς, καταφρονώντας τὴ μακροθυμία καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἂν καὶ δὲν ἐπιθυμοῦν γάμο, χρησιμοποιοῦν ὡστόσο τροφὲς κτιστὲς καὶ ἀναπνέουν τὸν ἀέρα τοῦ Δημιουργοῦ, πού εἶναι ἔργα δικά του καὶ ζοῦνε μέσα στὰ δικά του, καί, ὅπως λένε, εὐαγγελίζονται τὴν ξένη γνώση, ἂν καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ ὀφείλουν νὰ χρωστοῦν χάρη στὸν Κύριο τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ ἐδῶ δέχθησαν τὸ εὐαγγέλιο.

Ἄλλὰ γι’ αὐτούς, ὅταν συζητήσομε τὸ λόγο περὶ τῶν ἀρχῶν, θὰ μιλήσομε λεπτομερῶς. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως πού ἀναφέραμε, ἀπὸ τοὺς ὁποίους

6. Ἰούδα 8-17.

παρ' ὧν τὴν γένεσιν κακὴν εἶναι ἀσεβῶς ἐκμαθόντες οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, καθάπερ ἰδίῳ δόγματι φρυάττονται, οὐ φύσει κακὴν βούλονται ταύτην εἶναι, ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τῇ τὸ ἀληθές διαδοῦση· κατάγουσι γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν, θεῖαν οὖσαν, καθάπερ εἰς κολαστήριον τὸν κό-
 5 σμον ἀποκαθαίρεσθαι δὲ ταῖς ἐνσωματουμέναις ψυχαῖς προσήκει κατ' αὐτούς. Κάστιν τὸ δόγμα τοῦτο οὐ τοῖς ἀπὸ Μαρκίωνος ἔτι, τοῖς δὲ ἐνσωματοῦσθαι καὶ μετενδεῖσθαι καὶ μεταγγίζεσθαι τὰς ψυχὰς ἀξιούσιν οἰκεῖον, πρὸς οὓς ἄλλος ἂν εἶη καιρὸς λέγειν, ὅπηνίκα ἂν περὶ ψυχῆς διαλαμβάνωμεν.

10 Ἡράκλειτος γοῦν κακίζων φαίνεται τὴν γένεσιν· “Ἐπειδὴν”, φησί, “γενόμενοι ζῶειν, ἐθέλουσι μόρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀναπαύεσθαι, καὶ παῖδας καταλείπουσι, μόρους γενέσθαι”. Δῆλος δὲ αὐτῷ συμφερόμενος καὶ Ἐμπεδοκλῆς, λέγων·

“Κλαῦσά τε καὶ κώκυσα, ἰδὼν ἀσυνήθεια χῶρον”.

15 Καὶ ἔτι·

“Ἐκ μὲν γὰρ ζῶων ἐτίθει νεκρά, εἶδε' ἀμείδων”.

Καὶ πάλιν·

“ὦ πόποιο! ἢ δειλὸν θνητῶν γένος ὧ δυσάνολβον·

Οἷων ἐξ ἐρίδων ἔκ τε στοναχῶν ἐγένεσθε;”.

20 Λέγει δὲ καὶ ἡ Σίβυλλα·

“Ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ σάρκινοι, οὐδὲν ἔόντες”.

Ὅμοίως τῷ γράφοντι ποιητῇ·

“Οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο”.

Ναὶ μὴν καὶ Θεόγνις τὴν γένεσιν δείκνυσι κακὴν, ὧδέ πως λέγων·

25 “Πάντων μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίοισιν ἄριστον,

Μηδ' ἔσορᾶν αὐγὰς ὀξέος ἡελίου·

Φύντα δ', ὅπως ὠκίστα πύλας αἰδίο περῆσαι”.

Ἀκόλουθα δ' αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς τραγωδίας ποιητῆς Εὐριπίδης γράφει·

“Ἐδει γὰρ ἡμᾶς, σύλλογον ποιουμένους,

30 Τὸν φύντα θρηνεῖν, εἰς ὃς ἔρχεται κακά·

Τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαυμένον,

Χαίροντας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων”.

Καὶ αὐτίς τὰ ὅμοια οὕτως ἐρεῖ·

“Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἔστι κατθανεῖν,

35 Τὸ κατθανεῖν δὲ τὸ ζῆν;”.

1. Ὅμηρου, Ὀδύσσεια Σ.

οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Μαρκίωνα ἔμαθαν ἀσεβῶς ὅτι ἡ γένεση εἶναι κακὴ, ὀργιάζουν καὶ φωνασκοῦν σὰ νὰ εἶναι δική τους διδασκαλία, καὶ δὲν θέλουν αὐτὴ νὰ εἶναι κακὴ ἀπὸ τὴ φύση της, ἀλλὰ τὸ ἀποδίδουν στὴν ψυχὴ ποὺ διέδωσε τὸ ἀληθές. Κατεβάζουν δηλαδή ἐδῶ τὴν ψυχὴ, ἐνῶ εἶναι θεία, ὅπως σὲ κολαστήριον στὸν κόσμον, καὶ κατ' αὐτοὺς πρέπει ν' ἀποκαθαίρονται οἱ ψυχές ποὺ μπαίνουν σὲ σῶμα. Καὶ τὸ δόγμα αὐτὸ δὲν προέρχεται ἀπὸ τοὺς ὄπαδούς τοῦ Μαρκίωνα, ἀλλ' ἀνήκει σ' ἐκείνους ποὺ θέλουν οἱ ψυχές νὰ εἰσέρχονται σὲ σώματα, νὰ προσδένονται καὶ νὰ μεταγγίζονται σ' αὐτά, πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ μιλήσομε μὲ ἄλλη εὐκαιρία, ὅταν θὰ μιλήσομε γιὰ τὴν ψυχὴ.

Ὁ Ἡρόκλητος λοιπὸν φαίνεται νὰ θεωρεῖ κακὴ τὴ γένεση. Γιατὶ λέγει· “Ἀφοῦ ἔρθουν στὴ ζωὴ θέλουν νὰ πεθάνουν, ἢ καλύτερα ν' ἀναπαύονται, καὶ ἀφήνουν παιδιὰ γιὰ νὰ πεθαίνουν». Φανερὰ συμφωνώντας μ' αὐτὸν καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς λέγει·

“Ἐκλαυσα καὶ θρήνησα, ὅταν εἶδα τὸν ἀσυνήθιστον χῶρον”.

Κι ἀκόμα·

“Ἀπὸ ζωντανὰ δημιουργοῦσε νεκρά, ἀλλάζοντας τὶς ὄψεις”.

Καὶ πάλι:

“ὦ! Πόσο δηλὸ εἶναι τὸ γένος τῶν θνητῶν, τὸ δυστυχημένο.

Ἀπὸ ποιὲς φιλονεικίαις καὶ ποιούσιν στεναγμούς γεννηθήκατε;”

Ἐπίσης καὶ ἡ Σίβυλλα λέγει·

“Ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ ἀπὸ σάρκα, εἶστε μηδέν”,

ὅμοια μὲ τὸν ποιητὴν ποὺ γράφει·

“Τίποτε πιὸ κακότυχο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον δὲ γέννησε ἡ γῆ”.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεόγνης βέβαια παρουσιάζει τὴ γένεση κακὴ, λέγοντας τὰ ἑξῆς·

“Τὸ ἄριστον ἀπὸ ὅλα γιὰ τοὺς θνητούς εἶναι νὰ μὴ γεννηθοῦν οὔτε νὰ βλέπουν τὸ φῶς τοῦ φλογεροῦ ἡλίου, καὶ ἂν γεννηθεῖ, νὰ περᾶσει τὸ ταχύτερον τὶς πύλες τοῦ ἄδης”.

Ἀνάλογα μ' αὐτὰ γράφει καὶ ὁ τραγικὸς ποιητὴς Εὐριπίδης·

“Ἐπρεπε ἐμεῖς νὰ κάνομε σὺνάξη

καὶ νὰ θρηνοῦμε τὸ ζωντανὸ σὲ πόσα κακὰ ἔρχεται·

ἐνῶ τὸν πεθαμένο ποὺ γλύτωσε ἀπὸ τὰ βάσανα

νὰ τὸν κηδεύομε ἀπὸ τὸ σπῆτι του μὲ χαρὲς καὶ τραγούδια”.

Καὶ πάλι τὰ ὅμοια θὰ τὰ πεῖ ἔτσι·

“Ποιὸς ξέρει ἂν ἡ ζωὴ εἶναι θάνατος καὶ ὁ θάνατος ζωὴ;”.

Ταῦτόν δὴ τούτοις φαίνεται καὶ Ἡρόδοτος ποιῶν λέγοντα τὸν Σόλωνα· «⁷ Ω Κροῖσε, πᾶς ἄνθρωπός ἐστι συμφορῆ»· καὶ ὁ μῦθος δὲ αὐτῶ σαφῶς ὁ περὶ τοῦ Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος οὐκ ἄλλο τι βούλεται, ἀλλ' ἢ ψέγειν μὲν τὴν γένεσιν, τὸν θάνατον δὲ ἐπαινεῖν.

5 «Οἷη περ φύλλων γενεή, τοιῆδε καὶ ἀνδρῶν»,

ἽΟμηρος λέγει. Πλάτων δὲ ἐν «Κρατύλῳ» Ὀρφεῖ τὸν λόγον ἀνατίθησι, τὸν περὶ τοῦ κολᾶσθαι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι· λέγει δὲ ὧδε· «Καὶ γὰρ σῆμά τινες φασὶν αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· καὶ διότι τοῦτο σημαίνει, ἃ ἂν σημαίνει ἡ ψυχὴ, καὶ ταύτη
10 σῆμα ὀρθῶς καλεῖσθαι. Δοκοῦσι μέντοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὀρφέα τοῦτο τὸ ὄνομα, ὡς δίκην διδούσης, ὧν δὴ ἔνεκα δίδωσιν». Ἄξιον δὲ καὶ τῆς Φιλολάου λέξεως μνημονεῦσαι· λέγει γὰρ ὁ Πυθαγόρειος ὧδε· «Μαρτυροῦνται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντις, ὡς διὰ τινος τιμωρίας ἃ ψυχὰ τῷ σώματι συνέζευκται, καὶ καθάπερ ἐν σώματι
15 τούτῳ τέθαιπται». Ἄλλὰ καὶ Πίνδαρος, περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίῃ μυστηρίων λέγων, ἐπιφέρει· «ἽΟλβιος, ὅστις ἰδὼν ἐκεῖνα, κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα· οἶδεν μὲν δίου τελευτάν, οἶδεν δὲ Διὸς δοτὸν ἀρχάν».

Πλάτων τε ἀκολούθως ἐν «Φαίδωνι» οὐκ ὀκνεῖ γράφειν ὧδε πως· «Καὶ οἱ τὰς τελετὰς δὲ ἡμῖν οὔτοι καταστήσαντες οὐκ ἄλλοτι»,
20 ἔως, «Μετὰ θεῶν τε οἰκήσει». Τί δὲ ὅταν λέγη, «ἽΕως ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν, καὶ συμπεφυρμένη ἡμῶν ἡ ψυχὴ ἢ μετὰ τοιούτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκεῖνο ἱκανῶς, οὐ ἐπιθυμοῦμεν»; οὐχὶ αἰτίαν καὶ μεγίστων κακῶν τὴν γένεσιν αἰνίσσεται; Καὶ τῷ «Φαίδωνι» ἐπιμαρτυρεῖ· «Κινδυνεύουσι γάρ, ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτόμενοι φιλοσοφίας,
25 λεληθέναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλοι αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι». Καὶ πάλιν· «Οὐκοῦν καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ φιλοσόφου ψυχὴ μάλιστα ἀτμιάζει τὸ σῶμα, καὶ φεύγει ἀπ' αὐτοῦ ζητεῖ δὲ αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίνεσθαι». Καὶ μήτι συνάδει τῷ θείῳ Ἀποστόλω, λέγοντι· «Ταλαίπαρος ἐγὼ ἄνθρωπος τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος
30 τοῦ θανάτου τούτου;», εἰ μὴ τὴν ὁμοφροσύνην τῶν εἰς κακίαν ὑποσεσυρμένων «σῶμα θανάτου» τροπικῶς λέγει.

Τὴν τε συνουσίαν, γενέσεως οὔσαν ἀρχήν, καὶ πρὸ τοῦ Μαρκιάνου

Τὸ ἴδιο μ' αὐτοὺς φαίνεται νὰ κάνει καὶ ὁ Ἡρόδοτος, παρουσιάζοντας τὸν Σόλωνα νὰ λέγει· “ὦ Κροῖσε, κάθε ἄνθρωπος εἶναι καὶ μὴ συμφορά”. Κι ὁ μῦθος του γιὰ τὸν Κλεόβιδα καὶ τὸ Βίτωνα τίποτε ἄλλο δὲν θέλει νὰ δείξει, παρὰ νὰ κατηγορήσει τὴ γέννηση καὶ νὰ ἐπαινέσει τὸ θάνατο.

“Ὅπως εἶναι ἡ γενιὰ τῶν φύλλων, τέτοιοι εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι”, λέγει ὁ Ὀμηρος². Ὁ Πλάτων πάλι στὸν Κρατύλο ἀναθέτει τὸ λόγο στὸν Ὀρφέα πὺ μιλᾷ γιὰ τὴν τιμωρία τῆς ψυχῆς μέσα στὸ σῶμα καὶ λέγει τοῦτα· “Γιατὶ λένε μερικοὶ ὅτι αὐτὸ εἶναι σῆμα (τάφος) τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ εἶναι θαμμένη κατὰ τὸ παρὸν κι ἐπειδὴ αὐτὸ σημαίνει, ὅ,τι σημαίνει ἡ ψυχὴ, καὶ γι’ αὐτὸ ὀρθὰ καλεῖται σῆμα. Καὶ οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Ὀρφέα φαίνεται ὅτι κυρίως ἔθεσαν αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἐπειδὴ τιμωρεῖται γιὰ ὅσα τιμωρεῖται”. Ἀξίζει νὰ ἀναφέρομε καὶ τὰ λόγια τοῦ Φιλόλαου· γιατί αὐτὸς ὁ Πυθαγόρειος λέγει τὰ ἑξῆς· “Δίνουν μαρτυρία καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι καὶ μάντις, ὅτι γιὰ κάποιες τιμωρίες ἡ ψυχὴ δέθηκε μαζί μὲ τὸ σῶμα καὶ σὰν σὲ τάφο ἔχει θαφτεῖ σ’ αὐτό”. Ἀλλὰ κι ὁ Πίνδαρος μιλώντας γιὰ τὰ μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας προσθέτει· «Καλότυχος, ὅποιος βλέποντάς τα ὅλα ἐκεῖνα κοινὰ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, ἔμαθε τὸ τέλος τῆς ζωῆς καὶ ἔμαθε τὴν ἀρχὴν τῆ δοσμένη ἀπὸ τὸν Δία”.

Στὴ σειρὰ αὐτὴ κι ὁ Πλάτων δὲν διστάζει νὰ γράψει στὸν Φαίδωνα κάπως ἔτσι· “Κι αὐτοὶ πὺ ἴδρυσαν αὐτὲς τίς τελετές”, μέχρι τό, “θὰ κατοικήσει μαζί μὲ τοὺς θεοὺς”. Τί πάλι ὅταν λέγει, “Ἐνόσω ἔχομε τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι ἀναμιγμένη σ’ αὐτὸ τὸ κακό, δὲν θ’ ἀποκτήσομε ποτὲ ἐπαρκῶς ἐκεῖνο πὺ ἐπιθυμοῦμε»; Δὲν ὑπαινίσσεται ὅτι αἰτία τῶν μέγιστων κακῶν εἶναι ἡ γένεση; Καὶ στὸν Φαίδωνα ἐπιβεβαιώνει ἐπίσης· “Κινδυνεύουν ὅσοι τυχαίνει ν’ ἀσχολοῦνται ὀρθὰ μὲ τὴν φιλοσοφία νὰ μὴ γίνουν ἀντιληπτοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν ἐπιδιώκουν, παρὰ νὰ πεθάνουν καὶ νὰ νεκρωθοῦν”. Καὶ πάλι· “Ἐπομένως κι ἐδῶ ἡ ψυχὴ τοῦ φιλοσόφου περιφρονεῖ κατεξοχὴν τὸ σῶμα καὶ φεύγει ἀπὸ αὐτὸ καὶ ζητεῖ νὰ μείνει μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς”. Καὶ μήπως δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν θεῖο Ἀπόστολο πὺ λέγει, «Ταλαίπωρος ἄνθρωπος πὺ εἶμαι· ποιὸς θὰ μὲ γλυτώσει ἀπὸ τὸ σῶμα αὐτὸ πὺ περιέχει τὸ θάνατο;», ἂν δὲν λέγει «σῶμα πὺ περιέχει τὸ θάνατο» μεταφορικὰ τὴν ὁμοφροσύνη ἐκείνων πὺ ἔχουν παρασυρθεῖ στὴν κακία;

Καὶ τὴ συνέντευξη, πὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γένεσης, φαίνεται ὅτι τὴν

2. Ἰλιάς, Ζ 146.

ἀποστρεφόμενος φαίνεται ἐν τῷ πρώτῳ τῆς «Πολιτείας» ὁ Πλάτων ἐπαινῶν γὰρ τὸ γῆρας, ἐπιφέρει, “Ὅτι εὖ ἴσθι, ὅτι ἔμοιγε ὅσον αἱ ἄλλαι αἱ κατὰ τὸ σῶμα ἡδοναὶ ἀπομαραίνονται, τοσοῦτον αὖξονται αἱ περὶ τοὺς λόγους ἐπιθυμίαι τε καὶ ἡδοναί”, τῆς τε τῶν ἀφροδισίων 5 χρήσεως ἐπιμνησθεῖς, “Εὐφήμει, ἄνθρωπε· ἀσμενέστατα μέντοι αὐτὸ ἀπέφυγον, ὥσπερ λυττῶντά τινα καὶ ἄγριον δεσπότην ἀποφυγῶν”. Πάλιν δ' ἐν τῷ «Φαίδωνι,» τὴν γένεσιν κακίζων, γράφει· “Ὁ μὲν οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἐσμεν οἱ ἄνθρωποι”. Καὶ αὖθις, “Οἱ δὲ δὴ, ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ 10 ὀσίως διῶναι, οὗτοί εἰσιν, οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων ἐν τῇ γῇ ἐλευθεροῦμενοί τε καὶ ἀπαλλαττόμενοι, ὥσπερ δεσμοτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἴκησιν ἀφικνούμενοι”. Ἄλλ' ὅμως οὕτως ἔχων, αἰσθεται τῆς διοικήσεως καλῶς ἐχούσης, καὶ φησιν· “Οὐ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, οὐδὲ ἀποδιδράσκειν”, καί, συνελόντι εἰπεῖν, κακὴν λογίζεσθαι τὴν ὕ- 15 λην, ἀφορμὴν οὐ παρέσχεν τῷ Μαρκίῳ, εὐσεβῶς αὐτὸς εἰπὼν περὶ τοῦ κόσμου τάδε· “Παρὰ μὲν γὰρ τοῦ συνθέντος πάντα τὰ καλὰ κέκτηνται, παρὰ δὲ τῆς ἔμπροσθεν ἕξεως, ὅσα χαλεπὰ καὶ ἄδικα ἐν οὐρανῷ γίνεται, ταῦτα ἐξ ἐκείνης αὐτὸς τε ἔχει καὶ τοῖς ζώοις ἐναπεργάζεται”. Ἔτι δὲ σαφέστερον ἐπιφέρει· “Τούτων δὲ αὐτῷ τὸ σωματοειδὲς τῆς 20 συγκράσεως αἴτιον, τὸ τῆς πάλαι ποτὲ φύσεως σύντροφον, ὅτι πολλῆς ἦν μετέχον ἀταξίας πρὶν εἰς τὸν νῦν κόσμον ἀφικέσθαι”.

Οὐδὲν δὲ ἦττον κἂν τοῖς «Νόμοις» ὀδύρεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, λέγων ὧδε· “Θεοὶ δὲ οἰκτεῖραντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο τὰς τῶν ἐορ- 25 τῶν ἀμοιβάς”. Ἐν τε τῇ «Ἐπινομίδι» καὶ τὰς αἰτίας τοῦ οἴκου δίδεισι, καὶ τάδε λέγει· “Ὡς ἐξ ἀρχῆς τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῶῳ, πρώτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κνουμένων ἕξεως, ἔπειτ' αὖ τὸ γίνεσθαι καὶ ἔτι τρέφεσθαι καὶ παιδεύεσθαι, διὰ πόνων μυρίων γίγνεται ξύμπαντα, ὡς φαμεν ἅπαντες”. Τί δέ; οὐχὶ καὶ Ἡράκλειτος θάνατον 30 τὴν γένεσιν καλεῖ; Πυθαγόρας δὲ καὶ τῷ ἐν «Γοργία» Σωκράτει ἐμφερῶς, ἐν οἷς φησι· “Θάνατός ἐστιν, ὅκόσα ἐγερθέντες ὀρέομεν ὅκόσα δὲ εὐδοντες, ὕπνος”. Ἄλλὰ τούτων μὲν ἅλις· ἐπειδὴν δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν, τότε καὶ τὰς ἐναντιότητας ταύτας, ἃς οἱ τε φιλόσοφοι αἰνίσσονται, οἱ τε περὶ Μαρκίῳνα δογματίζουσιν, ἐπισκεψώ- 35 μεθα. Πλὴν οὐκ ἀσαφῶς δεδειχθαι ἡμῖν νομίζω τὰς ἀφορμὰς τῶν

ἀποστρέφεται ὁ Πλάτων πρὶν ἀπὸ τὸ Μαρκίωνα στὸ πρῶτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* γιατί ἐπαινώντας τὰ γηρατειά, προσθέτει· “Νὰ ξέρεις καλά, ὅτι γιὰ μένα τουλάχιστο ὅσο ἀπομαραίνονται οἱ σωματικὲς ἡδονές, τόσο πληθαίνουν οἱ ἐπιθυμίες καὶ οἱ ἀπολαύσεις οἱ σχετικὲς μὲ τοὺς λόγους”. Καί μνημονεύοντας τὴν ἐπίδοση στὰ ἀφροδίσια λέγει: “Μίλα καλά, ἄνθρωπέ μου· μὲ πολλὴ εὐχαρίστηση γλύτωσα ἀπὸ αὐτό, σὰ ν’ ἀπέφυγα ἓνα λυσσασμένο ἀγριο δεσπότη”. Καὶ πάλι στὸν Φαίδωνα κατηγορώντας τὴ γένεση, γράφει· “Ὁ ἀπόρητος λόγος πού λέγεται γι’ αὐτά, ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἴμαστε σὲ κάποια φρουρά”. Καὶ πάλι· “Καὶ οἱ ἄλλοι, ὅσοι θεωρηθεῖ ὅτι ἔζησαν πάρα πολὺ ὅσια, αὐτοὶ εἶναι πού ἀπὸ αὐτοῦς τοὺς τόπους τῆς γῆς, ἐλευθερωμένοι κι ἀπαλλαγμένοι σὰν ἀπὸ φυλακῆ, φτάνουν ἄνω στὴν καθαρὴ κατοικία”. Ἄλλ’ ὅμως σ’ αὐτὴ τὴν κατάστασι κατανοεῖ ὅτι ἡ διοίκησι εἶναι ὀρθὴ καὶ λέγει· “Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἐλευθερώνεται ἀπὸ αὐτὴν οὔτε νὰ φεύγει”. Καὶ γιὰ νὰ τὸ πῶ μὲ συντομία, δὲν ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν Μαρκίωνα νὰ θεωρήσει τὴν ὕλη κακὴ, λέγοντας αὐτὸς μ’ εὐσέβεια γιὰ τὸν κόσμον τὰ ἑξῆς· “Ἀπὸ αὐτὸν πού τὰ κατασκεύασε ἔχουν ὅλα τὰ καλά· ἀπὸ τὴν προηγούμενη ὅμως κατάστασι ὅσα δυσάρεστα καὶ ἄδικα γίνονται στὸν οὐρανὸ, αὐτὰ τὰ ἔχει αὐτὸς ἀπὸ ἐκείνη καὶ τὰ ἀπεργάζεται καὶ στὰ ζῶα”. Καὶ πιὸ σαφέστερα προσθέτει· “Γι’ αὐτὰ αἴτιο εἶναι ἡ σωματοειδὴς σύγκρασι, πού συντροφεύει ἀπὸ παλιὰ τὴ φύσι, ἐπειδὴ μετεῖχε πολλῆς ἀταξίας, πρὶν καταλήξει στὸν τωρινὸν κόσμον”.

Δὲν θρηνεῖ λιγώτερο καὶ στοὺς Νόμους τὸ ἀνθρώπινο γένος μιλώντας ἔτσι· «Οἱ θεοὶ λυπήθηκαν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων πού γεννήθηκε γεμάτο πόνους καὶ ὄρισαν ὡς διακοπὲς τῶν κόπων τους τὶς ἀμοιβὲς τῶν ἔορτῶν”. Στὴν *Ἐπινομίδα* ἐξετάζει καὶ τὶς αἰτίες τοῦ οἴκτου του καὶ λέγει τὰ ἑξῆς· “Ὅτι εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δύσκολη ἡ γένεσι γιὰ κάθε ζῶον· νὰ βρεθοῦν δηλαδὴ πρῶτα στὴν κατάστασι ἐκείνων πού κυφοροῦνται, ἔπειτα νὰ γεννιοῦνται, καὶ ἀκόμα νὰ διατρέφονται καὶ νὰ ἐκπαιδεύονται, καὶ ὅλα νὰ γίνονται μὲ μύριους κόπους, ὅπως ὅλοι λέμε”. Ἄλλὰ τί; μήπως καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲν καλεῖ τὴ γένεσι θάνατο; Καὶ ὁ Πυθαγόρας στὸν Γοργία λέγει παρόμοια μὲ τὸν Σωκράτη μ’ αὐτὰ πού λέγει· “Θάνατος εἶναι ὅσα βλέπομε ὅταν ξυπνήσομε· ἐνῶ ὅσα βλέπομε κοιμούμενοι εἶναι ὕπνος”. Ἀρκετὰ ὅμως εἶπαμε γι’ αὐτὰ. Ὅταν θὰ μιλῆσομε γιὰ τὶς ἀρχές, τότε θὰ ἐξετάσομε καὶ τὶς ἀντιφάσεις αὐτές, πού ὑπαινίσσονται οἱ φιλόσοφοι καὶ διδάσκουν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Μαρκίωνα. Ἄλλὰ νομίζω δὲν ἔδειξα χωρὶς σαφήνεια, ὅτι τὶς ἀφορμὲς τῶν ξένων δογμάτων ὁ Μαρκίωνας τὶς ἔλαβε

ξένων δογμάτων τὸν Μαρκίωνα παρὰ Πλάτωνος ἀχαρίστως τε καὶ ἀμαθῶς εἰληφέναι. Ὁ δὲ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν προβαίνεται λόγος.

Ἐφάσκομεν δὲ τὴν δυσχρησίαν ὑφορωμένους Ἑλληνας, πολλὰ εἰς τὴν γένεσιν τῶν παίδων ἀποφθέγγασθαι. ἀθέως δὲ ἐκδεξαμένους ταῦτα τοὺς περὶ Μαρκίωνα, ἀχαριστεῖν τῷ Δημιουργῷ. Λέγει γὰρ ἡ τραγωδία:

“Τὸ μὴ γενέσθαι κρεῖττον, ἢ φῦναι βροτούς.

Ἐπειτα παῖδας σὺν πικραῖς ἀλγηδόσι

Τίκτω τεκοῦσα δ', ἦν μὲν ἀφρονας τέκω,

10 Στένω ματαίως, εἰσορῶσα μὲν κακούς,

Χρηστοὺς δ' ἀπολύουσ' ἦν δὲ καὶ σεσωσμένους,

Τήκω τάλαιναν καρδίαν ὄρωδία.

Τί τοῦτο δὴ τὸ χρηστόν; οὐκ ἀρκεῖ μίαν

Ψυχὴν ἀπολύειν, κάπειτ' οὐδ' ἔχειν πόνους;”

15 Καὶ ἔθ' ὁμοίως

“Ἐμοὶ γένοιτο καὶ πάλαι δοκεῖν,

Παῖδας φυτεύειν οὔ ποτ' ἀνθρώπους ἐχρήν,

Πόνους ὀρώντας εἰς ὄσους φυτεύομεν”.

Ἐν δὲ τοῖς αὐθις λεγομένοις καὶ τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν ἐναργῶς ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐπανάγει λέγων ἄδε:

“ὦ δυστυχεῖν φύς, καὶ κακῶς πεπραχέναι.

Ἄνθρωπος ἐγένου καὶ τὸ δυστυχές βίου

Ἐκεῖθεν ἔλαβες, ὅθεν ἅπασιν ἤρξατο

Τρέφειν ὃ τ' αἰθήρ, ἐνδιδούς θνητοῖς πνοάς.

25 Μὴ οὖν τὰ θνητά, θνητὸς ἂν, ἀγνωμόνει”.

Πάλιν δ' οὖν τὰ ὅμοια τούτοις ἄδε ἀποδίδωσι:

“Θνητῶν δ' ὄλβιος οὐδεὶς, οὐδ' εὐδαίμων

Οὐπω γὰρ ἔφυ τις ἄλυπος”.

Καὶ εἴτ' αὐθις

30 “Φεῦ, φεῦ, βροτείων πημάτων ὄσαι τύχαι,

“Ὅσαι τε μορφαί! τέρμα δ' οὐκ εἴποι τις ἂν”.

Καὶ ἔθ' ὁμοίως

“... τῶν γὰρ ἐν βροτοῖς

Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς διὰ τέλους εὐδαμονῶν”.

35 Ταύτη οὖν φασὶ καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἀπέχεσθαι ἀφροδισίων. Ἐμοὶ δὲ ἔμπαινον δοκοῦσι γαμῆν μὲν παιδοποιίας ἕνεκα, τῆς δὲ ἐξ ἀφροδισίων ἡδονῆς ἐθέλειν κρατεῖν μετὰ τὴν παιδοποιίαν. Ταύτη μυστικῶς

ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ εἶναι ἀχάριστος καὶ ἀμαθής. Ἐὰς προχωρήσει ὁμῶς ὁ λόγος μας γιὰ τὴν ἐγκράτεια.

Λέγαμε ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐπειδὴ διέβλεπαν τὴ δυσκολία ἀνατροφῆς, εἶπαν πολλὰ γιὰ τὴ γένεση τῶν παιδιῶν. Αὐτὰ τὰ δέχθησαν ἄθεα οἱ ὄπαδοι τοῦ Μαρκίωνα δείχνοντας ἀχαριστία στὸν Δημιουργό. Γιατὶ ἡ τραγωδία λέγει·

“Νὰ μὴ γεννηθοῦν εἶναι καλύτερο οἱ θνητοὶ παρὰ νὰ γεννηθοῦν.

Ἐπειτα παιδιὰ μὲ σκληροὺς πόνους
γεννῶ· κι ἂν γεννήσω παιδιὰ δίχως μυαλὸ
ἀναστενάζω μάταια, βλέποντάς τα ἀνάπηρα,
ἐνῶ ἔχω χάσει τὰ καλά. Κι ἂν τὰ σώσω,
λειώνει ἡ δυστυχησμένη ψυχὴ μου ἀπὸ τὸ φόβο.
Τί καλὸ εἶναι τοῦτο; Δὲν εἶναι ἀρκετὸ μὰ ψυχὴ
νὰ χάσεις καὶ μετὰ νὰ μὴν ἔχεις πόνους;”

Κι ἀκόμα ἄλλο ὅμοιο·

“Ἐγὼ ἔχω ἀπὸ παλιὰ τὴ γνώμη,
ὅτι δὲν ἔπρεπε οἱ ἄνθρωποι νὰ κάνουν παιδιὰ
βλέποντας γιὰ ποιά βάσανα τὰ δημιουργοῦμε”.

Καὶ σ' αὐτὰ πού ἀκολουθοῦν ἐπαναφέρει τὴν αἰτία τῶν κακῶν μ' σαφήνεια σὺς ἀρχὲς λέγοντας τὰ ἑξῆς·

“ὦ ἐσὺ ποῦ γεννήθηκες νὰ δυστυχεῖς κι ἔπραξες κακά.
Ἐγίνες ἄνθρωπος καὶ τὴ δυστυχία τῆς ζωῆς
τὴν ἔλαβες ἀπὸ ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἄρχισε γιὰ ὅλους
τὴν τρέφει ὁ αἰθέρας, δίνοντας ἀναπνοὴ στοὺς θνητοὺς.
Μὴ δείχνεις λοιπὸν ἀγνωμοσύνη στὰ θνητὰ, ἀφοῦ εἶσαι θνητός”.

Καὶ πάλι τὰ ὅμοια μ' αὐτὰ τ' ἀποδίδει ὡς ἑξῆς·

“Ἀπὸ τοὺς θνητοὺς κανένας δὲν εἶναι καλότυχος,
Γιατὶ δὲ γεννήθηκε ἄνθρωπος χωρὶς λύπη”.

Κι ἀμέσως πάλι:

“Ἀλλὶ καὶ τρισαλί, πόσες δυστυχίες βρίσκουν τοὺς ἀθρώπους
πόσων λογιῶν τέλος δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας”.

Καὶ παρακάτω ὅμοια:

“... ἀπὸ τοὺς θνητοὺς ἄνθρωπος
δὲν ὑπάρχει κανεὶς ποῦ εὐτύχισε ὡς τὸ τέλος”.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο λένε, ὅτι καὶ οἱ Πυθαγόρειοι ἀπέχουν ἀπὸ τὰ ἀφροδίσια. Ἀντίθετα ἔχω τὴ γνώμη ὅτι κάνουν γάμο γιὰ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν, καὶ τὴν ἡδονὴ ἀπὸ τὴν ἀφροδίσια σχέση τὴ σταματοῦν μετὰ τὴν παιδοποιΐα·

ἀπογορεύουσι κυάμοις χρῆσθαι, οὐχ ὅτι πνευματοποιόν, δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὄνειρους τεταραγμένους ποιεῖ τὸ ὄσπριον, οὐδὲ μὴν ὅτι ἀνθρώπου κεφαλῇ ἀπείκασται κύαμος, κατὰ τὸ ἐτύλλιον ἐκεῖνο·

Ἴσον τοι κυάμους τρώγειν κεφαλὰς τε τοκῆων,
5 μᾶλλον δὲ ὅτι κύαμοι ἐσθιόμενοι ἀτόκους ἐργάζονται τὰς γυναῖκας.
Θεόφραστος γοῦν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν «Φυσικῶν αἰτίων» τὰ κελύφη τῶν κυάμων, περὶ τὰς ρίζας τῶν νεοφύτων δένδρων περιτιθέμενα, ξηραίνειν τὰ φνόμενα ἱστορεῖ· καὶ αἱ κατοικίδια δὲ ὄρνιθες, συνεχῶς ταῦτα σιτούμεναι, ἄτοκοι γίνονται.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Προφάσεις, ἃς οἱ αἵρετικοὶ χρῶνται, ὅπως ἂν ἀπολαύωσι πᾶσάν τε ἐλευθερίαν καὶ ἡδονήν.

Τῶν δὲ ἀφ' αἰρέσεως ἀγομένων Μαρκίωνος μὲν τοῦ Ποντικοῦ ἐπεμνήσθημεν, δι' ἀντίταξιν τὴν πρὸς τὸν Δημιουργὸν τὴν χρῆσιν τῶν κο-
15 σμικῶν παραιτουμένου. Γίνεται δὲ αὐτῷ τῆς ἐγκρατείας αἴτιος, εἴ γε τοῦτο ἐγκράτειαν ρητέον, αὐτὸς ὁ Δημιουργός, πρὸς ὃν ὁ Θεομάχος οὗτος γίγας ἀνθιστάναι οἰόμενος, ἄκων ἐστὶν ἐγκρατής, κατατρέχων καὶ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλάσματος. Κἂν συγχρήσωνται τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ, λέγοντος τῷ Φιλίππῳ, «Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν
20 νεκρούς· σὺ δὲ ἀκολούθει μοι», ἀλλ' ἐκεῖνο σκοπεῖτωσαν, ὡς τὴν ὁμοίαν τῆς σαρκὸς πλάσιν καὶ Φίλιππος φέρει, νεκρὸν οὐκ ἔχων μεμιασμένον. Πῶς οὖν σαρκίον ἔχων, νεκρὸν οὐκ εἶχεν; Ὅτι ἐξανέστη τοῦ μνήματος τοῦ Κυρίου τὰ πάθη νεκρώσαντος, ζήσαντος δὲ Χριστῷ. Ἐπεμνήσθημεν δὲ καὶ τῆς κατὰ Καρποκράτην ἀθέσμου γυναικῶν κοινω-
25 νίας περὶ τε Νικολάου ρήσεως διαλεχθέντες, ἐκεῖνο παρελίπομεν Ὠραϊάν, φασὶ γυναῖκα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος, πρὸς τῶν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα, γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν ἀκόλουθον γὰρ εἶναί φασι τὴν προᾶξιν ταύτην ἐκείνη τῇ φωνῇ, τῇ ὅτι «παραχρήσασθαι τῇ σαρκί
30 δεῖ». Καὶ δὴ κατακολουθήσαντες τῷ γενομένῳ τῷ τε εἰρημένῳ ἀπλῶς καὶ ἀδασανίστως, ἐκπορνεύουσιν ἀναίδην οἱ τὴν αἴρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυνθάνομαι δ' ἔγωγε τὸν Νικόλαον μηδεμιᾶ ἑτέρα παρ' ἧν ἔγημεν,

ἔτσι ἀπαγορεύουν μυστικά νὰ χρησιμοποιοῦν κυάμους (κουκιά), ὄχι γιατί τὸ ὄσπριο προκαλεῖ ἀέρια καὶ εἶναι δύσπεπτο καὶ κάνει ταραγμένο τὸν ὕπνο, οὔτε ἐπειδὴ τὸ κουκὶ παρομοιάζεται μὲ ἀνθρώπινο κεφάλι σύμφωνα μ' ἐκεῖνο τὸ ποιηματάκι,

“Τὸ νὰ τρώς κουκιά εἶναι σὰ νὰ τρώς τὰ κεφάλια τῶν γονιῶν σου”, ἀλλὰ μάλλον ἐπειδὴ τὰ κουκιά κάνουν ἄτεκνες τὶς γυναῖκες ποὺ τὰ τρώνε. Ὁ Θεόφραστος στὸ πέμπτο βιβλίο τῶν *Φυσικῶν αἰτίων* ἱστορεῖ ὅτι τὰ τσόφλια τῶν κουκιῶν ὅταν τὰ βάλουν γύρω στὴ ρίζα τῶν νέων φυτῶν τῶν δένδρων τὰ ξηραίνουν. Καὶ οἱ κατοικίδιες ὄρνιθες, ὅταν συνεχῶς τρώνε ἀπὸ αὐτὰ, γίνονται στεῖρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

**Ποιῆς προφάσεις χρησιμοποιοῦν οἱ αἰρετικοὶ
γιὰ νὰ ἀπολαμβάνουν κάθε εἴδους ἐλευθερία καὶ ἡδονή.**

Ἀπὸ ἐκείνους ποὺ παρασύρθηκαν ἀπὸ τὶς αἱρέσεις μνημονεύσαμε τὸν Μαρκίωνα ἀπὸ τὸν Πόντο, ποὺ παραιτεῖται ἀπὸ τὴ χρήση τῶν κοσμικῶν ἀπὸ ἀντίδραση πρὸς τὸν Δημιουργό. Κι αἴτιος τῆς ἐγκράτειάς του, ἂν πρέπει αὐτὸ νὰ τὸ ποῦμε ἐγκράτεια, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργός πρὸς τὸν ὁποῖο, πιστεύοντες ὅτι ἀντιστέκεται αὐτὸς ὁ Θεομάχος γίγαντας, εἶναι ἐγκρατὴς χωρὶς τὴ θέλησή του, ἐπιτιθέμενος καὶ κατὰ τῆς κτίσης ὅλης καὶ κατὰ τοῦ πλάσματος. Κι ἂν χρησιμοποιήσουν τὸ λόγο τοῦ Κυρίου ποὺ λέγει στὸν Φίλιππο, «Ἐφησε τοὺς νεκροὺς νὰ θάψουν τοὺς νεκροὺς τοὺς· ἐσὺ ἀκολούθησέ με»¹, πρέπει ὡστόσο νὰ προσέξουν ἐκεῖνο, ὅτι καὶ ὁ Φίλιππος ἔχει τὴν ἴδια πλάση τῆς σάρκας, δὲν ἔχει ὅμως μέσα του νεκρὸ μολυσμένο. Πῶς λοιπόν, ἀφοῦ εἶχε σάρκα, δὲν εἶχε νεκρό; Ἐπειδὴ ἀναστήθηκε μέσα ἀπὸ τὸ μνήμα, κι ἔζησε γιὰ τὸν Χριστό, ἀφοῦ ὁ Κύριος νέκρωσε τὰ πάθη. Ἀναφέραμε καὶ τὴν ἄνομη κοινότητα τῶν γυναικῶν σύμφωνα μὲ τὸν Καρποκράτη. Κι ἐνῶ μιλῆσαμε γιὰ τὴ ρήση τοῦ Νικολάου, παραλείψαμε ἐκεῖνο· «Αὐτός, λένε, εἶχε ὡραία γυναῖκα καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Σωτήρα, ἐπειδὴ οἱ ἀπόστολοι τὸν κατηγορήσαν γιὰ ζηλοτυπία, ἔφερε μπροστὰ στοὺς παραβρισκόμενους τὴ γυναῖκα του κι ἐπέτρεψε νὰ τὴ πάρει ὅποιος ἤθελε. Γιατὶ λένε ἡ πράξις αὐτὴ συμφωνεῖ μ' ἐκεῖνο τὸ λόγο, ὅτι «πρέπει νὰ μὴ κάνομε πολὺ χρήση τῆς σάρκας». Ἀκολούθησαν λοιπόν αὐτὸ ποὺ ἔγινε καὶ εἰπώθηκε ἀπλὰ καὶ ἀβασάνιστα

1. Ματθ. 8, 22. Λουκᾶ 9, 60.

κεχρησθαι γυναικί τῶν τ' ἐκείνου τέκνων θηλείας μὲν καταγηραῖσαι παρθένους, ἄφθορον δὲ διαμεῖναι τὸν υἱόν. Ὡς οὕτως ἐχόντων, ἀποβολὴ πάθους ἦν, εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων ἢ τῆς ζηλοτυπουμένης ἐκκύκλησις γυναικίς καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν, τὸ
5 «παραχρησθαι τῇ σαρκί» ἐδίδασκεν. Οὐ γάρ, οἶμαι, ἐβούλοντο, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, «δυσὶ κυρίοις δουλεύειν», ἡδονῇ καὶ Θεῷ. Λέγουσι γοῦν καὶ τὸν Ματθίαν οὕτω διδάξαι. «Σαρκὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραχρησθαι, μηθὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονὴν ἀκόλαστον ἐνδιδόντα, ψυχὴν δὲ αὖξιν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως».

10 Εἰσὶν δ' οἱ τὴν πάνδημον Ἀφροδίτην κοινωνίαν μυστικὴν ἀναγορεύουσι, ἐνυβρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι λέγεται γάρ καὶ τὸ ποιεῖν τι κακὸν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ ἂν καὶ τὸ ἀγαθόν τι, ὁμωνύμως ἐργάζεσθαι. ὁμοίως δὲ καὶ «ἡ κοινωνία». ἀγαθὸν δὲ καὶ ἐν μεταδόσει ἀργυρίου καὶ τροφῆς καὶ στολῆς, οἱ δὲ καὶ τὴν ὅποιανδηποτοῦν ἀφροδισίων συμ-
15 πλοκὴν κοινωνίαν ἀσεβῶς κεκλήκασιν. Φασὶ γοῦν τινὰ αὐτῶν, ἡμέτερα παρθένω, ὡραία τὴν ὄψιν, προσελθόντα φάναι. Γέγραπται, «Παντὶ τῷ αἰτοῦντί σε δίδου». τὴν δὲ σεμνῶς πάνυ ἀποκρίνασθαι, μὴ συνιεῖσαν τὴν τάνθρώπου ἀσέλγειαν. Ἀλλὰ περὶ γάμου τῇ μητρὶ διαλέγου. Ὡς τῆς ἀθεότητος! καὶ τῶν τοῦ Κυρίου φωνῶν διαψεύδονται οἱ
20 τῆς ἀσελγείας κοινωνοί, οἱ τῆς λαγνείας ἀδελφοί, ὄνειδος οὐ φιλοσοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ θίου. οἱ παραχαράσσοντες τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ κατασκάπτοντες, ὡς οἷόν τε αὐτοῖς οἷ γε τρισάθλιοι τὴν τε σαρκίνην κατὰ τὴν συνουσιαστικὴν κοινωνίαν ἱεροφαντοῦσι, καὶ ταύτην οἶονται εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦς ἀνάγειν τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὰ
25 χαμαιτυπεῖα μὲν οὖν ἢ τοιάδε εἰσάγει κοινωνία. καὶ δὴ συμμετοχοὶ εἶεν αὐτοῖς οἱ σύες καὶ οἱ τράγοι. εἶεν δ' ἂν ἐν ταῖς μείζουσι παρ' αὐτοῖς ἐλπίσιν αἱ προεστῶσαι τοῦ τέγουσ πόρνοι, ἀναίδην εἰσδεχόμενοι τοὺς βουλομένους ἅπαντας.

«Ἔμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν, εἴ γε αὐτὸν ἠκούσατε,
30 καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὰ κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, ἀνανεοῦσθαι δὲ

καὶ ἐκπορνεύονται ἀνόητα ὅσοι ἀκολουθοῦν τὴν αἵρεσὴ του. Πληροφοροῦμαι ὅμως ἐγὼ ὅτι ὁ Νικόλαος δὲν πῆγε μὲ καμμὰ ἄλλη γυναῖκα πέρα ἀπὸ αὐτὴν ποὺ εἶχε νυμφευθεῖ· καὶ ἀπὸ τὰ παιδιὰ του οἱ κόρες του γέρασαν παρθένες, ἐνῶ ὁ γιὸς ἔμεινε ἀγαμος. Ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὰ ἦταν ἀποβολὴ τοῦ ἐλαττώματος, τὸ κυκλογῦρισμα, μπροστά στους ἀποστόλους, τῆς γυναίκας ποὺ εἶχε ἐπισύρει τὴ ζηλοτυπία· καὶ ἡ ἐγκράτεια ἀπὸ τὶς περιπόθητες ἡδονὲς δίδασκε τὸ “νὰ παραχρησιμοποιοῦμε τὴ σὰρκα”. Γιατὶ νομίζω δὲν ἤθελαν, σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ Σωτήρα, «νὰ δουλεύουν σὲ δύο κυρίους»², τὴν ἡδονὴ καὶ τὸν Θεό. Λένε βέβαια ὅτι καὶ ὁ Ματθίας δίδαξε τὰ ἴδια «Νὰ πολεμᾶς τὴ σὰρκα καὶ νὰ κάνεις παράχρησὴ της καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπεις τίποτε σ' αὐτὴν γιὰ ἡδονὴ ἀκόλαστη, ἀλλὰ νὰ ἐνισχύεις τὴν ψυχὴ σου μὲ τὴν πίστη καὶ τὴ γνώση.

Μερικοὶ ἀναγορεύουν τὴν πάνδημη Ἐφροδίτη ἑμυστική κοινωνία, προσβάλλοντας καὶ μὲ τὸ ὄνομα· γιατί καὶ τὸ νὰ κάνεις κάτι κακὸ λέγεται ὅτι ἐργάζεσαι τὸ κακὸ, ὅπως καὶ κάνοντας κάτι καλὸ, ἐργάζεσαι τὸ ἀγαθό. Ὁμοία καὶ “ἡ κοινωνία”· εἶναι ἀγαθὸ κατὰ τὴ μετάδοσι χρημάτων καὶ τροφῆς καὶ φορεμάτων· αὐτοὶ ὅμως καὶ τὴν ὁποιαδήποτε ἐρωτικὴ συμπλοκὴ τὴν ὀνόμασαν ἀσεβῶς “κοινωνία”. Λένε λοιπὸν πὼς κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς πῆγε σὲ μὰ δική μας παρθένο, ὡραία στὴν ὄψη, καὶ τῆς εἶπε· Ἔχει γραφεῖ, «Νὰ δίνεις σ' ὅποιον σοῦ ζητεῖ»³. Κι αὐτὴ πολὺ σεμνὰ ἀποκρίθηκε χωρὶς νὰ ὑποπτεύεται τὴν ἀσέλγεια τοῦ ἀνθρώπου· Γιὰ γάμο νὰ μιλήσεις μὲ τὴ μητέρα μου. Ἀλήθεια, τί ἀθεότητα! Διαστρέφουν καὶ τοῦ Κυρίου τὰ λόγια οἱ μέτοχοι τῆς ἀσέλγειας, οἱ ἀδελφοὶ τῆς λαγνείας, τὸ ὄνειδος ὄχι τῆς φιλοσοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ζωῆς, αὐτοὶ ποὺ παραχαράζουν τὴν ἀλήθεια, ἢ μᾶλλον ποὺ τὴν ἐκθεμελιώνουν, ὅσο ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτούς, αὐτοὶ οἱ τρισάθλιοι ποὺ ἱεροποιοῦν τὴ σαρκικὴ κατὰ τὴ συνουσία κοινωνία καὶ νομίζουν πὼς αὐτὴ θὰ τοὺς ἀνεβάσει στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ἡ κοινωνία τοῦ εἶδους αὐτοῦ εἰσάγει στὰ χαμαιτυπεῖα καὶ συμμετοχοὶ τοὺς σ' αὐτὰ εἶναι οἱ χοῖροι καὶ οἱ τράγοι. Κι ἡ μεγαλύτερή τους ἐλπίδα εἶναι οἱ προϊστάμενες τοῦ σπιτιοῦ πόρνες, ποὺ δέχονται ἀνεξέλεγκτα ὅλους ὅσους θέλουν νὰ μποῦν.

«Ἐσεῖς ὅμως δὲν διδαχθήκατε ἔτσι τὸν Χριστό, ἀφοῦ βέβαια ἀκούσατε γι' αὐτὸν καὶ διδαχθήκατε αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ χριστιανικὴ ἀλήθεια. Πετάξτε ἀπὸ ἐπάνω σας τὸν παλιὸ ἑαυτὸ σας, ποὺ φθείρεται μέσα στὶς ἀπατηλὲς ἐπιθυμίες του, καὶ ἀνανεώνεστε ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ νοῦ σας,

3. Ματθ. 5, 42. Λουκᾶ 6, 30.

τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας», κατὰ τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ Θεοῦ. «Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις, καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία»· καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἀγνεύειν μελετᾶν διδάσκων ὁ Ἀπόστολος, γράφει· «Τοῦτο γὰρ ἴστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος», καὶ τὰ 10 ἐξῆς, ἕως, «Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε».

Ἐρρῶν δὲ αὐτοῖς τὸ δόγμα ἔκ τινος ἀποκρύφου, καὶ δὴ παραθήσομαι τὴν λέξιν τὴν τῆς τούτων ἀσελγείας μητέρα· καὶ εἴτε αὐτοὶ τῆς βίβλου συγγραφεῖς, ὄρα τὴν ἀπόνοιαν, εἰ καὶ Θεοῦ διαψεύδονται δι' ἀκρασίαν· εἴτε ἄλλοις περιτυχόντες, τὸ καλὸν τοῦτο ἐνόησαν δόγμα, 15 διεστραμμένως ἀκηκοότες ἔχει δὲ οὕτω τὰ τῆς λέξεως “Ἐν ἦν τὰ πάντα· ἐπεὶ δὲ ἔδοξεν αὐτοῦ τῇ ἐνότητι μὴ εἶναι μόνῃ, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἐπίπνοια καὶ ἐκοινώνησεν αὐτῇ καὶ ἐποίησε τὸν ἀγαπητόν. Ἐκ δὲ τούτου ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἐπίπνοια, ἣ κοινωνήσας, ἐποίησε δυνάμεις, μήτε ὄραθῆναι, μήτε ἀκουσθῆναι δυναμένας”, ἕως, “ἐπ' ὀνόματος ἰδίου 20 οὐ ἐκάστην”. Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι, καθάπερ οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου, πνευματικὰς ἐτίθεντο κοινωνίας, ἴσως τις αὐτῶν τὴν ὑπόληψιν ἐπεδέξατο σαρκικῆς δὲ ὕβρεως κοινωνίαν εἰς προφητείαν ἁγίαν ἀνάγειν ἀπεγνωκότος ἐστὶ τὴν σωτηρίαν.

Τοιαῦτα καὶ οἱ ἀπὸ Προδίκου, ψευδωνύμως Γνωστικούς σφᾶς αὐτῶν 25 τοὺς ἀναγορεύοντες, δογματίζουσιν· υἱοὺς μὲν φύσει τοῦ πρώτου Θεοῦ λέγοντες αὐτούς, καταχράμενοι δὲ τῇ εὐγενείᾳ καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ, ζῶσιν ὡς βούλονται· βούλονται δὲ φιληδόνως κρατηθῆναι ὑπ' οὐδενὸς νενομικότες, ὡς ἂν «κύριοι τοῦ σάβδατου, καὶ ὑπεράνω παντὸς γένους πεφυκότες, βασιλῆιοι παῖδες βασιλεῖ δὲ φασί, νόμος ἄγραφος. Πρῶτον 30 μὲν, ὅτι οὐ ποιοῦσιν ἃ βούλονται πάντα· πολλὰ γὰρ αὐτοὺς κωλύσει καὶ ἐπιθυμοῦντας καὶ πειρωμένους καὶ ἃ ποιοῦσι δέ, οὐχ ὡς βασιλεῖς ἀλλ' ὡς μαστίγια ποιοῦσι· λάθρα γὰρ μοιχεύουσιν, τὸ ἀλῶσαι δεδιό-

καὶ νὰ ντυθεῖτε τὸ νέον ἄνθρωπο, ποὺ πλάστηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ νὰ ζεῖ μετὰ τὴν δικαιοσύνη καὶ τὴν ἀγιότητα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια»⁴, προσπαθώντας νὰ ἐξομοιωθεῖτε μετὰ τὸν Θεό. «Γίνεστε λοιπὸν μιμητὲς τοῦ Θεοῦ σὰν ἀγαπητὰ τοῦ παιδιὰ ποὺ εἶστε, καὶ βαδίζετε μετὰ ἀγάπη, ἔτσι ὅπως ὁ Χριστὸς σᾶς ἀγάπησε καὶ ἔδωσε τὴ ζωὴν του γιὰ μᾶς προσφορὰ καὶ θυσία, ποὺ τὴ δέχεται μὲ εὐχαρίστηση ὁ Θεός. Ἡ ἀκολασία καὶ κάθε εἶδος ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία οὔτε τὸ ὄνομα τους νὰ ἀκούγεται ἀνάμεσά σας, ὅπως ταιριάζει τοὺς ἀγίους, οὔτε καὶ λόγια αἰσχρὰ καὶ ἀνόητες φλυαρίες»⁵. Καὶ διδάσκοντας ὁ Ἀπόστολος νὰ προσέχομε νὰ ἔχομε ἀγνοῖα ἀκόμα καὶ στὴ φωνὴ μας, γράφει· «Αὐτὸ τὸ ξέρετε, ὅτι κάθε πόρνος» καὶ τὰ ἐξῆς ὡς τὸ «Καὶ μᾶλλον νὰ τὰ φανερώσετε»⁶.

Τὸ δόγμα τους πῆγασε ἀπὸ κάποιο ἀπόκρυφο καὶ θὰ παραθέσω καὶ τὰ λόγια ποὺ γέννησαν τὴν ἀσέλγειά τους. Καὶ εἴτε εἶναι αὐτοὶ οἱ συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου, κοίταξε τὴν ἀνοησία τους, ἐφόσον διαψεύδουν καὶ τὸν Θεὸ ἀπὸ τὴν ἀκράτειά τους· εἴτε πάλι συνάντησαν κάποιους ἄλλους καὶ ἀκουσαν διεστραμμένα τὴν ὠραία αὐτὴ διδασκαλία. Τὰ λόγια τους εἶναι τὰ ἐξῆς· «Τὰ πάντα ἦταν ἓνα· καὶ ἐπειδὴ φάνηκε καλὸ στὴν ἐνότητά του νὰ μὴν εἶναι μόνη, βγῆκε ἀπὸ αὐτὸν πνοὴ καὶ τὴν κοινώνησε καὶ ἔκανε τὸν ἀγαπητό. Ἐπειτα βγῆκε πνοὴ ἀπὸ αὐτὸν καὶ κοινωνώντας μαζί της ἔκανε τὶς δυνάμεις ποὺ δὲν μποροῦν οὔτε νὰ ἰδωθοῦν οὔτε ν' ἀκουστοῦν», ὡς τὰ λόγια «μετὰ ὄνομα κάθε μιὰ δικό της». Γιατί, ἂν καὶ αὐτοί, ὅπως οἱ μαθητὲς τοῦ Οὐαλεντίνου, ἔθεταν κοινωνίες πνευματικῆς, θὰ δεχόταν ἴσως κάποιος τὴν γνώμη τους. Τὸ νὰ ἀνάγει ὁμως τὴν κοινωνία σαρκικῆς ἡδονῆς σὲ προφητεία ἀγία, τὸ κάνει κάποιος ποὺ δὲν ἐλπίζει σωτηρία.

Τέτοια διδάσκουν καὶ οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Προδίκου, ποὺ ἀναγορεύουν ψευδῶς τοὺς ἑαυτοὺς τους γνωστικούς, καὶ λένε πὼς εἶναι ἐκ φύσεως υἱοὶ τοῦ πρώτου θεοῦ, καὶ κάνοντας κατάχρησιν τῆς εὐγενικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ζοῦν ὅπως θέλουν, καὶ ἡ θέλησή τους εἶναι σφραγισμένη ἀπὸ τὴν ἡδονή. Νομίζουν πὼς δὲν μπορεῖ νὰ τοὺς ἐμποδίσει τίποτε, σὰν κύριοι τοῦ Σαββάτου, ποὺ εἶναι καὶ γεννημένοι πάνω ἀπὸ κάθε γενιά, παιδιὰ βασιλικά, καὶ γιὰ τὸ βασιλιά, λένε, ὁ νόμος εἶναι ἀγραφός. Κατὰ πρῶτον, δὲν κάνουν ὅλα ὅσα θέλουν· γιὰτὶ εἶναι πολλὰ τὰ ἐμπόδια παρὰ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὶς ἀπόπειρές τους. Καὶ ὅσα κάνουν, δὲν τὰ κάνουν σὰν βασιλεῖς, ἀλλὰ σὰν δαρμένα κορμιά· γιὰτὶ λαθραῖα μοιχεύουν, ἐπειδὴ

5. Ἐφ. 5, 1-4.

6. Ἐφ. 5, 5-11.

τες, καὶ τὸ καταγνωσθῆναι ἐκκλίνοντες, καὶ φοβούμενοι κολασθῆναι. Πῶς δὲ ἐλεύθερον ἢ ἀκρασία καὶ ἢ αἰσχρολογία; «Πᾶς» γάρ, φησὶν, «ὁ ἁμαρτάντων δοῦλός ἐστιν», ὃ Ἀπόστολος λέγει. Ἄλλὰ πῶς κατὰ Θεὸν πολιτεύεται ὁ πάση ἐπιθυμίᾳ ἔνδοτον ἑαυτὸν παρασχών, τοῦ Κυρίου
 5 φήσαντος, «Ἐγὼ δὲ λέγω, Μὴ ἐπιθυμήσης»; Ἐκὼν δὲ τις ἁμαρτάνειν βούλεται, καὶ δόγμα τίθησι τὸ μοιχεύειν καὶ καθηδυπαθεῖν καὶ λυμάνεσθαι τοὺς ἄλλων γάμους, ὅπου γε καὶ τοὺς ἄλλους ἄκοντας ἁμαρτάνοντας ἐλεοῦμεν; Κἂν εἰς ξένον τὸν κόσμον ἀφιγμένοι ὡσι, πιστοὶ ἐν τῷ ἀλλοτρίῳ μὴ γενόμενοι, τὸ ἀληθὲς οὐχ ἔξουσιν. Ὑβρίζει δὲ τις ξένος
 10 πολίτας, καὶ τούτους ἀδικεῖ· οὐχὶ δὲ ὡς παρεπίδημος, τοῖς ἀναγκαίοις χρώμενος, ἀπρόσκοπος τοῖς πολίταις διαβιοῖ; Πῶς δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἔθνῶν μεμισημένοις, διὰ τὸ μὴ πράσσειν τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηγορευμένα, τουτέστι τοῖς ἀδίκους καὶ ἀκρατέσι καὶ πλεονέκταις καὶ μοιχοῖς τὰ αὐτὰ πράσσοντες, Θεὸν ἐγνωκέναι μόνοι λέγουσιν; Ἐχρῆν γάρ
 15 αὐτούς, καὶ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις παρόντας, καλῶς διοῦν, ἵνα δὴ τῷ ὄντι τὸ βασιλικὸν ἐνδείξωνται. Ἦδη δὲ καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις νομοθέταις καὶ τῷ θείῳ νόμῳ ἀπεχθάνονται, παρανόμως διοῦν ἐπανηρημένοι. Ὁ γοῦν «ἐκκεντήσας» τὸν πόρνον εὐλαβούμενος πρὸς τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς. «Καὶ εἰπόμεν», φησὶν ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ
 20 ἐπιστολῇ, «ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ», τουτέστι μετὰ τοῦ Θεοῦ, «καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· εἰ δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ φωτὶ, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας».

25 Πόθεν οὖν κρείττους εἰσὶ τῶν κοσμικῶν οἱ τοιαῦτα πράσσοντες, καὶ τοῖς χειρίστοις τῶν κοσμικῶν ὅμοιοι; ὅμοιοι γάρ, οἷμαι, τὰς φύσεις οἱ καὶ τὰς πράξεις ὅμοιοι. Ὦν δὲ ὑπερφέρειν κατὰ τὴν εὐγένειαν ἀξιοῦσι, τούτων καὶ τοῖς ἡθεσιν ὑπερέχειν ὀφείλουσιν, ὅπως τὸν εἰς τὴν φυλακὴν συγκλεισμὸν διαφύγωσιν. Ὦντως γάρ, ὡς ὁ Κύριος ἔφη,
 30 «Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ». Περὶ δὲ τῆς τῶν βρωμάτων ἐγκρατείας δείκνυται ἐν τῷ Δανιήλ· συνελόντι δ' εἰπεῖν, περὶ ὑπακοῆς ὁ Δαβὶδ ψάλλον λέγει· «Ἐν τίνι κατορθώσει νεώ-

φοβοῦνται μὴν πιαστοῦν καὶ προσπαθώντας νὰ ξεφύγουν τὴν κατηγορία καὶ τὴν τιμωρία. Πῶς λοιπὸν εἶναι ἐλεύθερη ἡ ἀκράτεια καὶ ἡ αἰσχρολογία; Γιατὶ λέγει ὁ Ἀπόστολος, «Καθένας ποὺ ἁμαρτάνει εἶναι δοῦλος»⁷. Καὶ πῶς πολιτεύεται κατὰ Θεὸν ὁποῖος παρέδωσε τὸν ἑαυτοῦ στὴ διάθεση κάθε ἐπιθυμίας, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Κύριος εἶπε, «Ἐγὼ ὅμως λέγω, νὰ μὴν ἐπιθυμήσεις»⁸; Τὸ νὰ θέλει κανεὶς ἐλεύθερα νὰ ἁμαρτάνει καὶ νὰ θέτει ὡς δόγμα του τὴ μοιχεία, τὴν παράδοση στὴν ἡδυπάθεια, καὶ τὴν καταστροφή τῶν γάμων τῶν ἄλλων, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ τοὺς ἄλλους ποὺ ἁμαρτάνουν χωρὶς νὰ θέλουν τοὺς ἐλεοῦμε; Κι ἂν φτάσουν στὸν ξένο κόσμον καὶ δὲν γίνουν πιστοὶ στὸ ξένο ἀγαθὸ, δὲν θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀλήθεια. Ὑβρίζει κάποιος φιλοξενούμενος τοὺς πολίτες καὶ τοὺς ἀδικεῖ. Σὰν παρεπίδημος δὲν ζεῖ χωρὶς νὰ προσκρούει στοὺς πολίτες, ἔχοντας τὰ ἀπαραίτητα τῆς ζωῆς; Καὶ πῶς, ἐπειδὴ δὲν πράττουν ὅσα οἱ νόμοι ἐπιτάσσουν καὶ στοὺς μισημένους ἀπὸ τὰ ἔθνη, δηλαδή στοὺς ἀδικούς καὶ ἀκρατεῖς καὶ πλεονέκτες καὶ μοιχοὺς, ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτοὶ μόνο γνωρίζουν τὸν Θεό, ἐνῶ πράττουν τὰ ἴδια; Γιατὶ ἔπρεπε κι ἀνάμεσα στοὺς ξένους ποὺ ζοῦσαν νὰ ζοῦν καλά, γιὰ νὰ δείξουν πραγματικὰ τὴ βασιλικὴ τους ιδιότητα. Τώρα ὅμως εἶναι μισητοὶ καὶ στοὺς ἀνθρώπινους νομοθέτες κι ἀπὸ τὸν θεῖο νόμο, ἐπειδὴ ἀποφάσισαν νὰ ζήσουν παράνομα. Ἐκεῖνος λοιπὸν ποὺ «λόγχισε» τὸν πόρνο παρουσιάζεται στοὺς Ἀριθμοὺς ἀπὸ τὸν Θεὸ ὅτι εἶναι εὐλαβής⁹. Κι ἂν ποῦμε, λέγει ὁ Ἰωάννης στὴν ἐπιστολή, «ὅτι ἔχομε κοινωνία μαζί του», δηλαδή μαζί μὲ τὸν Θεὸ «ἀλλὰ βαδίζομε στὸ σκότος, λέμε ψέματα, καὶ δὲν ἐκτελοῦμε τὴν ἀλήθεια. Ἄν ὅμως περπατᾶμε μέσα στὸ φῶς, τότε ἔχομε κοινωνία μαζί του καὶ τὸ αἷμα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ μᾶς καθαρίζει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία»¹⁰.

Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς κοσμικοὺς αὐτοὶ ποὺ κάνουν αὐτὰ τὰ πράγματα καὶ εἶναι ὅμοιοι μὲ τοὺς χειρότερους κοσμικοὺς; Γιατὶ εἶναι, νομίζω, ὅμοιοι στὶς φύσεις οἱ ὅμοιοι καὶ στὶς πράξεις. Ἀπὸ αὐτοὺς ὅμως ποὺ ἔχουν τὴν ἀξίωση ὅτι εἶναι ἀνώτεροι στὴν εὐγένεια, ἀπὸ αὐτοὺς ὀφείλουν νὰ ὑπερέχουν καὶ στὰ ἦθη, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸν ἐγκλεισμό τους στὴ φυλακὴ. Γιατὶ πράγματι, ὅπως ὁ Κύριος εἶπε, «Ἄν δὲν γίνει περισσότερη ἡ δικαιοσύνη σας ἀπὸ τὴν τῶν γραμματέων καὶ τῶν Φαρισαίων, δὲν θὰ μπεῖτε στὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»¹¹. Γιὰ τὴν ἐγκράτεια στὰ φαγητὰ μᾶς δείχνεται μέσα στὸν Δανιήλ¹². Γιὰ νὰ μιλῶ με συντομία, ψάλλοντας ὁ Δαβὶδ γιὰ τὴν ὑπακοή λέγει· «Πῶς θὰ πραγμα-

10. Α' Ἰω. 1, 6-7.

11. Ματθ. 5, 20.

12. Δαν. κεφ. 1.

τερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ;». Καὶ παραχρῆμα ἀκούει· «Ἐν τῷ φυλάσσεσθαι τὸν λόγον σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ». Ὁ τε Ἰερεμίας φησί· «Τάδε λέγει Κύριος· Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύσησθε». Ἐντεῦθεν ἄλλοι τινὲς κινήθεις, μικροὶ καὶ οὐτιδανοί, τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ διαφόρων 5 δυνάμεων πλασθῆναι λέγουσι, καὶ τὰ μὲν μέχρις ὀμφαλοῦ θειοδεστέρας τέχνης εἶναι, τὰ ἔνερθε δέ, τῆς ἥττονος, οὐδὲν χάριν ὀρέγεσθαι συνουσίας. Λέληθε δὲ αὐτούς, ὅτι καὶ τὰ ἀνωτέρω μέρη τῆς τροφῆς ὀριγνᾶται καὶ λαγνεύει τισίν· ἐναντιοῦνται δὲ καὶ τῷ Χριστῷ, πρὸς τοὺς Φαρισαίους εἰρηκότι, τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ «τὸν ἐκτός» ἡμῶν καὶ 10 «τὸν ἔσω» ἄνθρωπον πεποιημέναι. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὄρεξις οὐ τοῦ σώματος ἐστὶ, καὶν διὰ τὸ σῶμα γίνηται.

Ἄλλοι τινὲς, οὓς καὶ Ἀντιτάκτας καλοῦμεν, λέγουσιν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ὁ τῶν ὅλων Πατὴρ ἡμῶν ἐστὶ φύσει, καὶ πανθ', ὅσα πεποίηκεν, ἀγαθὰ ἐστίν· εἷς δὲ τις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων ἐπέσπειρεν τὰ ζιζάνια, 15 τὴν τῶν κακῶν φύσιν γεννήσας, οἷς καὶ δὴ πάντας ἡμᾶς περιέβαλεν, ἀντιτάξας ἡμᾶς τῷ Πατρὶ. Διὸ δὴ καὶ αὐτοὶ ἀντιτασσόμεθα τούτῳ εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς, ἀντιπράσσοντες τῷ βουλήματι τοῦ δευτέρου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος «Οὐ μοιχεύσεις» εἶρηκεν, ἡμεῖς, φασί, μοιχεύομεν ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Φαίημεν δ' ἂν καὶ πρὸς τούτους, ὅτι 20 τοὺς ψευδοπροφήτας καὶ τοὺς ὅσοι τὴν ἀλήθειαν ὑποκρίνονται, ἐξ ἔργων γινώσκεσθαι παρελήφαμεν. Εἰ διαβάλλεται δὲ ὑμῶν ἔργα, πῶς ἔτι τῆς ἀληθείας ἀντέχεσθαι ὑμᾶς ἐρεῖτε; Ἡ γὰρ οὐδὲν ἐστὶ κακόν, καὶ οὐκ ἔτι μέμψεως ἄξιον, ὃν αἰτιασθε ὡς ἀντιτεταγμένον τῷ Θεῷ, οὐδὲ κακοῦ τινος γέγονε ποιητικός· συναναιρεῖται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δέν- 25 δρον· ἢ, εἰ ἐστὶ τὸ πονηρὸν ἐν ὑπάρξει, εἰπάτωσαν ἡμῖν, τί λέγουσιν εἶναι τὰς δοθείσας ἐντολάς περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐγκρατείας, περὶ ὑπομονῆς, περὶ ἀνεξικακίας καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, φαύλας ἢ ἀστεί- ας; καὶ εἰ μὲν φαύλη εἶη, τὰ πλεῖστα ἀπαγορεύουσα ποιεῖν τῶν αἰ- σχρῶν ἢ ἐντολή, καθ' ἑαυτῆς νομοθετήσῃ ἢ κακία ἐπὶ καταλύσει τῆ 30 ἰδία, ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ ἀγαθὴ, ἀντιτασσόμενοι ταῖς ἀγαθαῖς ἐντο- λαῖς, ἀγαθῶ ἀντιτάσσεσθαι καὶ τὰ κακὰ πράσσειν ὁμολογοῦσιν.

Ἦδη δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτός, ᾧ πείθεσθαι ἀξιούσιν μόνον, τὸ μισεῖν καὶ τὸ λοιδορεῖν κεκάλυκεν καὶ, «Μετὰ τοῦ ἀντιδίκου βαδίζων, φίλος

τοποιήσει τὴν πορεία του ὁ νέος;». Κι ἀκούει ἀμέσως· «Ἐὰν φυλάει τὰ λό-
γο σου μὲ ὅλη του τὴν καρδιά του»¹³. Καὶ ὁ Ἱερεμίας λέγει· «Νὰ τί λέγει ὁ
Κύριος· Μὴ βαδίσετε τοὺς δρόμους πού βαδίζουν τὰ ἔθνη»¹⁴. Ἀπὸ ἐδῶ
ξεκινώντας μερικοί, μικροὶ καὶ τιποτένιοι, λένε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλα-
στεῖ ἀπὸ διάφορες δυνάμεις, κι ὅτι τὰ μέχρι τὸν ὀμφαλὸ δείχνουν θεϊκότε-
ρη τέχνη, ἐνῶ τὰ κάτω ἀπὸ αὐτόν, κατώτερη, καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πού
ἐπιθυμεῖ τὴ συνουσία. Λησμονοῦν ὅμως ὅτι καὶ τὰ ἀνώτερα μέρη ἀπαι-
τοῦν τροφή καὶ σὲ μερικές τροφές δείχνουν ἰδιαιτέρως ἀγάπη. Ἀντι-τίθε-
νται καὶ στὸν Χριστὸ πού εἶπε στοὺς Φαρισαίους, ὁ ἴδιος Θεὸς ἔπλασε
καὶ τὸν ἔξωτερικὸ καὶ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο¹⁵. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὄρεξη δὲν
εἶναι τοῦ σώματος, κι ἄς γίνεται γιὰ τὸ σῶμα.

Μερικοὶ ἄλλοι, πού τοὺς ὀνομάζουμε καὶ Ἀντιτάκτες, λένε ὅτι ὁ Θεὸς
τῶν ὄλων εἶναι κατὰ τὴ φύση πατέρα μας καὶ ὅλα ὅσα ἔκανε εἶναι ἀγαθὰ.
Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς πού δημιούργησε ἔσπειρε τὰ ζιζάνια καὶ γέννησε τὴ
φύση τῶν κακῶν, καὶ μέσα σ' αὐτὰ μᾶς περιτύλιξε ὅλους, ἀντιτάσσοντάς
μας στὸν Πατέρα. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς κι ἐμεῖς ἀντιτασσόμαστε σ' αὐτόν γιὰ
νὰ πάρομε ἐκδίκηση γιὰ τὸν Πατέρα, ἀντιπράττοντας στὸ θέλημα τοῦ
δευτέρου. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὸς εἶπε, «Δὲν θὰ μοιχεύσεις»¹⁶, ἐμεῖς, λένε,
μοιχεύουμε, γιὰ νὰ καταλύσουμε τὴν ἐντολὴ του. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε
καὶ σ' αὐτούς, ὅτι τοὺς ψευδοπροφῆτες καὶ ὅσους ὑποκρίνονται τὴν ἀλή-
θεια, παραλάβαμε ὅτι ἀναγνωρίζονται ἀπὸ τὰ ἔργα τους¹⁷. Ἄν ὅμως τὰ
ἔργα σας εἶναι διαβλητὰ, πῶς θὰ μᾶς πεῖτε ὅτι ἀκόμα ὑπερασπίζετε τὴν
ἀλήθεια; Ἡ δηλαδὴ δὲν ὑπάρχει κανένα κακό, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι
πλέον ἄξιός νὰ μέμφεται αὐτὸς πού τὸν κατηγορεῖτε ὅτι τάχα ἀντιστέκε-
ται στὸν Θεό, οὔτε ἔχει κάνει κάποιο κακό, γιατί ὅταν δὲν ὑπάρχει κακό,
δὲν ὑπάρχει καὶ δένδρο¹⁸, ἢ, ἂν ἔχει ὑπαρξὴ τὸ πονηρό, ἄς μᾶς ποῦν τί λέ-
νε πῶς εἶναι οἱ ἐντολές πού μᾶς δόθηκαν γιὰ τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἐγκρά-
τεια, τὴν ὑπομονή, τὴν ἀνεξικακία καὶ πῆς ὁμοιές τους· εἶναι φαῦλες ἢ
καλές; Κι ἂν εἶναι φαύλη ἡ ἐντολὴ πού ἀπαγορεύει νὰ διαπράττομε τὰ
περισσότερα ἀπὸ τὰ αἰσχρά, θὰ νομοθετήσῃ ἡ κακία κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ
της γιὰ τὴν ἴδια της τὴν κατάλυση, πράγμα ἀδύνατο. Ἄν πάλι εἶναι κα-
λή, ἀντιτασσόμενοι σὲς ἀγαθές ἐντολές, ἀντιτάσσονται στὸ ἀγαθὸ καὶ ὁ-
μολογοῦν ὅτι πράττουν τὰ αἰσχρά.

Ἦδη καὶ ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας, πού ἔχουν τὴν ἀξίωση ὅτι μόνο σ' αὐτόν
ὑπακούουν, ἐμποδίζει νὰ μισοῦμε καὶ νὰ κατηγοροῦμε· γιατί λέγει· «Πη-

16. Ἐξ. 20, 13.

17. Ματθ. 7, 16.

18. Ματθ. 7, 17-18.

αὐτοῦ πειράθητι ἀπαλλαγῆναι», φησίν. Ἡ τοίνυν καὶ τὴν Χριστοῦ
 παραίνεσιν ἀρνήσονται, ἀντιτασσόμενοι τῷ ἀντιτεταγμένῳ, ἢ φίλοι γι-
 νόμενοι, τούτῳ οὐκ ἀντιδικήσουσιν. Τί δαί; οὐκ ἴστε, ὧ γεννάδει (ὡς
 πρὸς παρόντας γὰρ εἶπομι' ἄν), ὅτι ταῖς καλῶς ἐχούσαις ἐντολαῖς μα-
 5 χόμενοι, τῇ ἰδίᾳ ἀνθίστασθε σωτηρία; Οὐ γὰρ τὰ διαγορευθέντα χρησί-
 μως, ἀλλ' ἐαυτοὺς καταστρέφετε. Καὶ ὁ μὲν Κύριος, «Τὰ ἀγαθὰ ὑμῶν
 ἔργα λαμψάτω», ἔφη, ὑμεῖς δὲ τὰς ἀσελγείας ὑμῶν ἐκφανεῖς ποιεῖτε.
 Ἄλλως τε εἰ τὰς ἐντολὰς καταλύειν τοῦ νομοθέτου θέλετε, τί δήποτε τὸ
 μὲν «Οὐ μοιχεύσεις» καὶ «Οὐ παιδοφθορήσεις» καὶ ὅσα εἰς ἐγκράτειαν
 10 συμβάλλεται, καταλύειν ἐπιχειρεῖτε δι' ἀκρασίαν τὴν σφῶν, οὐ κατα-
 λύετε δὲ χειμῶνα τὸν ὑπ' αὐτοῦ γενόμενον, ἵνα θέρος ποιήσητε μεσοῦν-
 τος ἔτι τοῦ χειμῶνος, οὐδὲ γῆν πλωτὴν, βατὴν δὲ θάλασσαν ἐργάζεσθε,
 καθάπερ οἱ τὰς ἱστορίας συνταξάμενοι, τὸν βάρβαρον ἐθελῆσαι Ξέρ-
 ξην; Τί δ' οὐχὶ πάσαις ταῖς ἐντολαῖς ἀντιτάσσεσθε; Εἰπόντος γάρ,
 15 «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», ὑμᾶς τοὺς ἀντιταγμένους ἐχρῆν μηδό-
 λως συνουσία χρησθαι. Καὶ εἰπόντος, «Ἐδωκα ὑμῖν ὄντα εἰς τροφὰς»
 καὶ ἀπολαύσεις, ὑμᾶς ἐχρῆν μηδενὸς ἀπολαύειν. Ἄλλὰ καί, «Ὁφθαλ-
 μὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ», λέγοντος, ὑμᾶς ἐχρῆν μὴ ἀποδιδόναι ἀντίταξιν
 ἀντιτάξει· καὶ τὸν κλέπτην κελεύσαντος «τετραπλοῦν» ἀποδιδόναι, ὑ-
 20 μᾶς ἐχρῆν καὶ προσδοῦναι τῷ κλέπτῃ· ὁμοίως τε αὖ καὶ τῇ, «Ἀγαπή-
 σεις τὸν Κύριον», ἐντολῇ ἀντιτασσομένων, ἔδει οὔτε τὸν ὅλων Θεὸν
 ἀγαπῆσαι. Καὶ πάλιν, εἰπόντος, «Οὐ ποιήσεις γλυπτόν, οὐδὲ χωνευτόν,
 ὑμᾶς ἀκόλουθον ἦν καὶ τὰ γλυπτὰ προσκυνεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεβεῖτε,
 ἀντιτασσόμενοι μὲν, ὡς φατε, τῷ Δημιουργῷ, τὰ δὲ ὅμοια ταῖς πόρταις
 25 καὶ τοῖς μοιχοῖς ἐξηλωκότες; Πῶς δὲ οὐκ αἰσθάνεσθε μείζονα ποιοῦν-
 τες, ὃν ὡς ἀσθενῆ νομίζετε; Εἴπερ, ὃ βούλεται, τοῦτο γίνεται, ἀλλ' οὐχὶ
 ἐκεῖνο, ὅπερ ἠθέλησεν ὁ ἀγαθός. Ἐμπαλιν γὰρ ἀσθενῆς δείκνυται πῶς
 ὑμῶν αὐτῶν ὁ ὑμέτερος, ὡς φατε, πατήρ.

Ἀναλέγονται δὲ καὶ οὗτοι ἔκ τινων προφητικῶν περικοπῶν λέξεις
 30 ἀπανθισάμενοι, καὶ συγκαττύσαντες κακῶς, κατ' ἀλληγορίαν εἰρημέ-
 νας, ἐξ εὐθείας λαβόντες. Γεγράφθαι γάρ φησιν· «Ἀντέστησαν Θεῷ,

19. Ματθ. 5, 25. Λουκᾶ 12, 58.

20. Ματθ. 5, 16.

21. Ἐκανε τὸν Ἑλλησποντο βατὸ καὶ τὸν Ἄθω θάλασσα (Σχολιαστής).

γαίνοντας μὲ τὸν ἀντίδικό σου, προσπάθησε νὰ τὸν ἀποχωρισθεῖς σὰν φίλος»¹⁹. Ἡ λοιπὸν θ' ἀρνηθοῦν καὶ τὴν προτροπὴ τοῦ Χριστοῦ ν' ἀντιτάσσονται στὸν ἀντίπαλο, ἢ θὰ γίνουν φίλοι καὶ δὲν θ' ἀντιδικήσουν μαζί του. Τί λοιπόν; Δὲν ξέρετε, καλοὶ μου (μιλῶ σὰ νὰ τοὺς ἔχω μπροστά μου), ὅτι πολεμώντας τὶς ὀρθὲς ἐντολές, ἀντιστέκεστε στὴν ἴδια σας τὴ σωτηρία; Δὲν καταστρέφετε τὰ χρήσιμα ποὺ σᾶς ἔχουν παραγγελθεῖ, ἀλλὰ καταστρέφετε τὸν ἑαυτὸ σας. Καὶ ὁ Κύριος βέβαια εἶπε, «Ἄς λάμπουν τὰ καλὰ σας ἔργα»²⁰, ἔσεῖς ὅμως κάνετε φανερὲς τὶς ἀσέλγειές σας. Ἐξάλλου, ἂν θέλετε νὰ καταλύσετε τὶς ἐντολές τοῦ νομοθέτη, γιατί τέλος πάντων ἐπιχειρεῖτε νὰ καταλύσετε τὸ «Δὲν θὰ μοιχεύσεις» καὶ «Δὲν θὰ διαφθείρεις παδί», καὶ ὅσα ἄλλα συντελοῦν στὴν ἐγκράτεια, ἕξαιτίας τῆς ἀκράτειάς σας; Δὲν καταλύετε τὸ χειμῶνα ποὺ ἐκεῖνος ἔκανε, γιὰ νὰ φέρετε τὸ καλοκαίρι στὴ μέση τοῦ χειμῶνα, οὔτε τὴ στεριά κάνετε πλωτὴ καὶ τὴ θάλασσα βαθὴ, ὅπως θέλησε νὰ κάνει ὁ βάρβαρος Ξέρξης²¹, ὅπως γράφουν οἱ συγγραφεῖς²² στὴ ἱστορία τους; Γιατί δὲν πολεμάτε ὅλες τὶς ἐντολές; Γιατί, ἀφοῦ εἶπε, «Νὰ αὐξάνεσθε καὶ πληθύνετε»²³, ἔσεῖς οἱ ἀντιτιθέμενοι δὲν ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιεῖτε καθόλου τὴ συνεύρεση. Κι ἀφοῦ εἶπε, «Σᾶς ἔδωσα τὰ πάντα γιὰ τὴν τροφή»²⁴ καὶ τὶς ἀπολαύσεις σας, ἔσεῖς δὲν ἔπρεπε ν' ἀπολαμβάνετε τίποτε. Ἀλλὰ κι ὅταν λέγει, «ὄφθαμό ἀντὶ ὀφθαμοῦ»²⁵, ἔσεῖς δὲν ἔπρεπε νὰ προβάλλετε ἀντίσταση στὸν ἀντιστεκόμενο. Καὶ ὅταν πρόσταζε, ὁ κλέφτης ν' ἀποδίδει τὰ κλοπιμαῖα «τετραπλάσια»²⁶, ἔσεῖς ἔπρεπε νὰ δώσετε κι ἄλλα ἐπιπλέον στὸν κλέφτη. Ὅμοια πάλι ἀντιτιθέμενοι καὶ στὴν ἐντολὴ «Θ' ἀγαπήσεις τὸν Κύριο»²⁷, δὲν ἔπρεπε ν' ἀγαπήσετε ἀκόμα οὔτε καὶ τὸν Θεὸ τῶν ὅλων. Καὶ πάλι λέγοντας, «Δὲν θὰ κάνεις μαρμάρينو ἀνδριάντα ἢ μπρούτζινο»²⁸, ἡ συνέπεια γιὰ σᾶς θὰ ἦταν νὰ λατρεύετε καὶ τὰ ἀγάλματα. Πῶς λοιπὸν δὲν ἀσεβεῖτε ἀντιτιθέμενοι, ὅπως λέτε, σὸ Διημουργὸ, ἀλλὰ ζηλεύετε τὰ ὅμοια μὲ τὶς πόρνες καὶ τοὺς μοναχοὺς; Πῶς δὲν αἰσθάνεστε ὅτι κάνετε μεγαλύτερο αὐτὸν ποὺ θεωρεῖτε ἀσθενῆ; Ἐφόσον βέβαια γίνεται αὐτὸ ποὺ θέλει ὁ ἀσθενής, κι ὄχι ἐκεῖνο ποὺ θέλησε ὁ ἀγαθός. Ἀντίθετα παρουσιάζεται ἀσθενής ὁ δικός σας, ὅπως λέτε, πατέρας.

Συλλέγουν κι αὐτοὶ ἀπὸ μερικὲς προφητικὲς περικοπές, κάνοντας ἀπάνθισμα μερικῶν λέξεων, καὶ ἀναμιγνύοντάς τις κακῶς, ἐνῶ ἔχουν εἰπωθεῖ ἀλληγορικά, τὶς ἐκλαμβάνουν κατὰ κυριολεξία. Γιατί ἔχει γρα-

22. Οἱ Ἡρόδ. 249, 251. Θουκιδ. Δ, 156. Ἀρριαν. 5, 103.

24. Γεν. 1, 29· 9, 2-3.

27. Δευτ. 6, 5.

25. Ἐξ. 21, 24.

28. Δευτ. 27, 15.

23. Γεν. 1, 28· 9, 1.

26. Ἐξ. 22, 1.

καὶ ἐσώθησαν». Οἱ δὲ καὶ «*Τῷ ἀναιδεῖ Θεῷ*» προστιθέασι· δέχονται δὲ ὡς βουλὴν παρηγγελμένην τὸ λόγιον τοῦτο, καὶ σωτηρίαν σφίσι λογίζονται, τὸ ἀνθίστασθαι τῷ *Δημιουργῷ*. «*Τῷ*» μὲν οὖν «*ἀναιδεῖ Θεῷ*» οὐ γέγραπται· Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχοι, τὸν κεκλημένον διάβολον, ὃ ἀνόη-
 5 τοι, ἐξακούσατε ἀναιδῆ, ἢ ὡς διαβάλλοντα τὸν ἄνθρωπον, ἢ ὡς κατηγορον τῶν ἁμαρτανόντων, ἢ ὡς ἀποστάτην. Ὁ γοῦν λαός, ἐφ' οὗ εἴρη-
 ται ἡ περικοπή, παιδευόμενοι ἐφ' οἷς ἡμαρτον βαρέως φέροντες, καὶ
 στένοντες, διεγόγγυζον τὴν εἰρημένην λέξιν· ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ἔθνη πα-
 ρανομοῦντα οὐ κολάζεται, αὐτοὶ δὲ μόνοι παρ' ἕκαστα κολοῦνται· ὡς
 10 καὶ Ἰερεμίαν εἰρηκένοι· «*Διὰ τί ὁδὸς ἀσεβῶν εὐοδοῦται;*», ὅμοιον
 τούτῳ τὸ παρὰ τῷ *Μαλαχία* τὸ προειρημένον. «*Ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν*»·
 χρηματιζόμενοι γὰρ οἱ προφήται, οὐ μόνον τινὰ ἀκούειν λέγουσι παρὰ τοῦ Θεοῦ,
 ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ διαγγέλλοντες δείκνυται κατὰ ἀνθυποφορὰν τὰ πρὸς τοῦ
 15 λαοῦ θρυλλούμενα, ὡς ἐπιζητήματά τινα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναφέροντες,
 ἐξ ὧν καὶ τὸ προκειμένον τυγχάνει ρητόν. Καὶ μὴ τι πρὸς τούτους ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς
 Ῥωμαίους ἐπιστολῇ ἀποτεινόμενος γράφει· «*Καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ
 καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι, Ποιήσωμεν τὰ κακά, ἵνα ἔλθῃ τὰ
 ἀγαθὰ, ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστιν;*»· Οὗτοί εἰσιν οἱ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν
 20 φωνῆς τόνῳ διαστρέφοντες τὰς *Γραφὰς* πρὸς τὰς ἰδίας ἡδονάς, καὶ
 τινων προσφιδῶν καὶ στιγμῶν μεταθέσει τὰ παραγγελθέντα σωφρόνως
 τε καὶ συμφερόντως διαζόμενοι πρὸς ἡδυπαθείας τὰς ἑαυτῶν· «*Οἱ πα-
 ροξύνοντες τὸν Θεὸν τοῖς λόγοις ὑμῶν*», ὁ *Μαλαχίας* φησί, «*καὶ εἶπατε·
 Πᾶς ὁ ποιῶν πονηρόν, ἀγαθὸς ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς ἠυδόκη-*
 25 *σεν· καὶ ποῦ ἔστιν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης;*».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀναφορὰ τῶν δύο εἰδῶν αἰρετικῶν, καὶ ἀναίρεσις αὐτῶν.

Πρῶτον, οἱ ἐπιτρέποντες τὰ πάντα πᾶσι.

Ἰν' οὖν μὴ, ἐπιπλεῖον ὀνυχίζοντες τὸν τόπον, πλειόνων ἀτόπων
 30 αἰρέσεων ἐπιμεμνήμεθα, μηδ' αὐ καθ' ἑκάστην αὐτῶν λέγειν πρὸς ἑκά-

φεί· «Ἀντιστάθηκαν στὸν Θεὸ καὶ σώθηκαν»²⁹. Αὐτοὶ προσθέτουν, «Στὸν ἀναιδῆ θεῶ». Δέχονται τὸ λόγο τοῦτο σὰν μιὰ ἐντολὴ καὶ θεωροῦν σωτηρία τους τὴν ἀντίσταση στὸν Δημιουργό. Ἡ φράση «στὸν ἀναιδῆ θεῶ» δὲν ἔχει βέβαια γραφεῖ. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἔτσι, ὡ ἀνόητοι, τὸν λεγόμενο διάβολο ἀκούσατε νὰ λέγεται ἀναιδῆς ἢ διαβολέας τοῦ ἀνθρώπου ἢ κατήγορος ὅσων ἁμαρτάνουν ἢ ἀποστάτης. Ὁ λαὸς λοιπὸν, στὸν ὁποῖο ἀπευθύνθηκε ἡ περικοπή, στενοχωρούμενοι ἐπειδὴ παιδεύονταν γιὰ ὅσα εἶχαν ἁμαρτήσῃ καὶ στενάζοντας, γόγγυζαν γιὰ τὸ λόγο ποὺ εἰπώθηκε, ὅτι τὰ ἄλλα ἔθνη δὲν τιμωροῦνται, ἐνῶ παρανομοῦν, καὶ αὐτοὶ μόνο ἀπὸ ὅλους παιδεύονται γιὰ τὸ κάθετι, ὅπως κι ὁ Ἰερεμίας ἔχει πεῖ, «Γιατί προοδεύουν οἱ ἀσεβεῖς;»³⁰, μὲ τὸ ὁποῖο ὅμοιο εἶναι ἐκεῖνο ποὺ εἶπε ὁ Μαλαχίας· «Ἀντιστάθηκαν στὸν Θεὸ καὶ σώθηκαν»³¹. Ἐμπνευσμένοι οἱ προφῆτες ἀπὸ τὸν Θεό, δὲν λένε μόνο μερικὰ ἀπὸ ὅσα ἀκούμε ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλὰ κι αὐτοὶ παρουσιάζονται νὰ διακηρύττουν ὑπὸ μορφή ἀπάντησης σ' αὐτὰ ποὺ διαδίδονται στὸ λαό, ἀναφέροντάς τα σὰν ἀναζητήσεις – ἐρωτήσεις τῶν ἀνθρώπων, κι ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ ρητὸ ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Καὶ μήπως ὁ Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Ῥωμαίους δὲν ἀπευθύνεται σ' αὐτοὺς γράφοντας, «Κι ὅχι ὅπως μᾶς βλαστημοῦν μερικοὶ καὶ ὅπως μᾶς κατηγοροῦν κάποιοι, ὅτι τάχα λέμε, Ἦς κάνομε τὰ αἰσχρά, γιὰ νὰ ἔρθουν τὰ ἀγαθὰ, ἢ τιμωρία τῶν ὁποίων εἶναι δίκαιη»³¹; Αὐτοὶ εἶναι ποὺ διαβάζοντας μὲ τὸν τόνο τῆς φωνῆς διαστρέφουν τὶς Γραφές ἀνάλογα μὲ τὴν εὐχαρίστησή τους καὶ μὲ ἀλλαγὴ μακρῶν καὶ βραχέων καὶ μετὰθεση τῆς στίξης τὶς φρόνιμες καὶ συμφέροσες ἐντολές τὶς παραβιάζουν ἔλκοντάς τις σ' αὐτὰ ποὺ τοὺς προκαλοῦν ἡδονή. Γιατί λέγει ὁ Μαλαχίας· «Σεῖς ποὺ ἐξοργίζετε τὸν Θεὸ μὲ τὰ λόγια σας, καὶ εἶπατε· Γιὰ ποῖο πράγμα τὸν ἐξοργίζομε; Μὲ τὸ νὰ λέτε, Καθένας ποὺ κάνει τὸ πονηρό, εἶναι ἀγαθὸς στὰ μάτια τοῦ Κυρίου καὶ δοκίμασε εὐχαρίστηση ἀπὸ αὐτούς· καὶ ποῦ εἶναι ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης;»³².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

Σημειώνονται δύο εἶδη αἵρετικῶν ποὺ ἀντικρούει.

Πρῶτα αὐτοὶ ποὺ ἐπιτρέπουν ὄλα σὲ ὄλους.

Γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρομε λοιπὸν, ἐξετάζοντας ἐξονυχιστικὰ τὸ θέμα, περισσότερες ἄτοπες αἱρέσεις, οὔτε πάλι, ἀναγκαζόμενοι νὰ μιᾶμε γιὰ

30. Ἰερ. 12, 1.

31. Μαλαχ. 3, 15.

32. Μαλαχ. 2, 17.

στην ἀναγκαζόμενοι, αἰσχνώμεθά τε ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ μῆκιστον τὰ ὑπομνήματα προάγωμεν, φέρε, εἰς δύο διελόντες πράγματα ἀπάσας τὰς αἱρέσεις, ἀποκρινώμεθα αὐτοῖς Ἡ γάρ τοι ἀδιαφόρως ζῆν διδάσκουσιν, ἢ, τὸ ὑπέρτονον ἄγουσαι, ἐγκράτειαν διὰ δυσσεβείας καὶ φι-
 5 λαπεχθημοσύνης καταγγέλλουσι. Πρότερον δὲ περὶ τοῦ προτέρου διαληπτέον τμήματος εἰ πάντα ἔξεστιν ἐλέσθαι βίον, δῆλον ὅτι καὶ τὸν μετ' ἐγκρατείας καὶ εἰ πᾶς βίος ἀκίνδυνος ἐκλεκτῶ, δῆλον ὅτι μετὰ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης πολὺ μᾶλλον ἀκίνδυνος· δοθείσης γὰρ ἐξουσίας «τῶ κυρίῳ τοῦ σαββάτου», εἶπερ ἀκολάστως διῶσαι, ἀνεύθυνον εἶναι,
 10 πολλῶ μᾶλλον ὁ κοσμίως πολιτευσάμενος οὐχ ὑπεύθυνος ἔσται. «Πάντα μὲν γὰρ ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει», φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ πάντα ἔξεστι, δῆλον ὅτι καὶ τὸ σωφρονεῖν

Ὡσπερ οὖν ὁ τῆ ἐξουσία εἰς τὸ κατ' ἀρετὴν διῶσαι συγχρησάμενος ἐπαινετός, οὕτω πολὺ μᾶλλον ὁ τὴν ἐξουσίαν ἡμῖν δεδωκῶς ἐλευθέραν
 15 καὶ κυρίαν καὶ συγχωρήσας ἡμῖν διοῦν ὡς βουλόμεθα, σεμνός καὶ προσκυνητός, μὴ ἐάσας δουλεύειν, ἡμῶν κατὰ ἀνάγκην τὰς αἱρέσεις καὶ τὰς φυγὰς. Εἰ δὲ τὸ ἀδεὲς ἑκάτερος ἔχει, ὃ τε ἀκρασίαν, ὃ τε ἐγκράτειαν ἐλόμενος, ἀλλὰ τὸ σεμνόν, οὐχ ὅμοιον. Ὁ μὲν γὰρ εἰς ἡδονὰς ἐξοκεῖλας σῶματι χαρίζεται, ὁ δὲ σώφρων τὴν κυρίαν τοῦ σώματος ψυχὴν ἐλευ-
 20 θεροῖ τῶν παθῶν. Κἂν ἐπ' ἐλευθερίᾳ κεκληῆσθαι λέγωσιν ἡμᾶς, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκὶ παρέχωμεν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰ δὲ ἐπιθυμία χαριστέον, καὶ τὸν ἐπονείδιστον βίον ἀδιάφορον ἡγητέον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἥτοι πάντα ταῖς ἐπιθυμίαις πειστέον, καὶ εἰ τοῦτο, τὰ ἀσελγέστατα καὶ ἀνοσιώτατα πρακτέον ἅπαντα, ἐπομέ-
 25 νους τοῖς ἀναπείθουσιν ἡμᾶς, ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν τινὰς ἐκκλινούμεν, καὶ οὐκ ἔτι ἀδιαφόρως βιωτέον, οὐδὲ ἀναίδην δουλευτέον τοῖς ἀτμοτάτοις μέρεσιν ἡμῶν, γαστρὶ καὶ αἰδοίοις, δι' ἐπιθυμίαν κολακευόντων τὸν ἡμέτερον νεκρόν. Τρέφεται γὰρ καὶ ζωοποιεῖται διακονουμένη εἰς ἀπόλαυσιν ἐπιθυμία, καθάπερ ἔμπαλιν κολουμένη μαραίνεται. Πῶς δέ

κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς σὲ σχέσηη μὲ κάθε μία, νὰ δοκιμάζομε ντροπὴ γι' αὐτοὺς κι ἐπεκτείνομε σὲ μεγάλο μῆκος τὰ ὑπομνήματά μας, ἔμπρὸς, ἄς χωρίσομε σὲ δύο κατηγορίες ὅλες τὶς αἰρέσεις κι ἄς ἀπαντήσομε σ' αὐτοὺς· ἢ διδάσκουν δηλαδή νὰ ζοῦμε χωρὶς καμμιά διάκριση, ἢ φτάνοντας στὴν ὑπερβολὴ ὑπόσχονται ἐγκράτεια μέσω δυσσέβειας καὶ μίσους. Καὶ πρῶτα θὰ μιλήσομε γιὰ τὴν πρώτη κατηγορία. Ἐπιτρέπεται νὰ ἐκλέξομε κάθε εἶδους βίο, προφανῶς καὶ τὸ βίο τῆς ἐγκράτειας. Κι ἂν κάθε βίος εἶναι ἀκίνδυνος γιὰ τὸν ἐκλεκτό, εἶναι φανερό πὼς ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ σωφροσύνη εἶναι πολὺ περισσότερο ἀκίνδυνος. Γιατί, ἂν δοθεῖ ἐξουσία «στὸν κύριο τοῦ σαββάτου», ἂν ζήσει μέσα στὴν ἀκολασία, νὰ εἶναι τελείως ἀνεύθυνος, πολὺ περισσότερο δὲν θὰ εἶναι ὑπεύθυνος ὅποιος πολιτεύθηκε κόσμος. Γιατί λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπονται, ἀλλὰ δὲν μοῦ συμφέρουν ὅλα»¹. Ἐπιτρέπονται, ἐπιτρέπεται προφανῶς καὶ τὸ νὰ σωφρονεῖ κανεὶς.

Ὅπως λοιπὸν αὐτὸς ποὺ χρησιμοποίησε τὴν ἐξουσία στὸ νὰ ζήσει σύμφωνα μὲ τὴν ἀρετὴ εἶναι ἐπαινετός, ἔτσι πολὺ περισσότερο ἄξιος σεβασμοῦ καὶ προσκύνησης εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐξουσία ἐλεύθερη καὶ πραγματικὴ καὶ ποὺ μᾶς παραχώρησε νὰ ζοῦμε ὅπως θέλομε, καὶ δὲν ἄφησε νὰ εἶναι οἱ προτιμήσεις μας καὶ οἱ ἀρνήσεις μας ὑποχρεωτικὲς καὶ κατ' ἀνάγκην. Ἐπιτρέπεται ὁ ἕνας κι ὁ ἄλλος δὲν ἔχουν νὰ φοβοῦνται τίποτε, κι αὐτὸς ποὺ προτίμησε τὴν ἀκράτεια κι αὐτὸς ποὺ ἐπέλεξε τὴν ἐγκράτεια, δὲν εἶναι ὅμως ἴδια ἡ τιμὴ καὶ στοὺς δύο. Γιατί αὐτὸς ποὺ ἐξόκειλε σὲ τὴν ἡδονὴς χαρίζεται στὸ σῶμα, ἐνῶ ὁ φρόνιμος ἐλευθερώνει ἀπὸ τὰ πάθη τὴν ψυχὴ ποὺ εἶναι ἡ κυρία τοῦ σώματος. Κι ἂν λένε ὅτι ἔχομε κληθεῖ γιὰ νὰ ἐλευθερωθοῦμε, νὰ μὴν δώσωμε τὴν ἐλευθερίαν πρόσχημα στὸ σῶμα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο². Ἐπιτρέπεται νὰ χαριστοῦμε στὴν ἐπιθυμία καὶ νὰ θεωρήσομε ὅτι ὁ βίος τῆς ἐντροπῆς εἶναι ἀδιάφορος, ὅπως λένε αὐτοί, ἢ πρέπει νὰ πειστοῦμε κατὰ πάντα σὲ τὴν ἐπιθυμίαν, κι ἂν εἶναι ἔτσι πρέπει νὰ κάνομε κάθε ἀσέλγεια καὶ κάθε ἀνοσιότητα, ἀκολουθώντας αὐτοὺς ποὺ μᾶς ἔχουν πείσει, ἢ πρέπει ν' ἀποφύγομε μερικὲς ἐπιθυμίες καὶ δὲν πρέπει πιά νὰ ζοῦμε χωρὶς νὰ κάνομε διάκριση, οὔτε χωρὶς ντροπὴ νὰ γίνομε δούλοι στὰ κατώτατα μέρη μας, στὴν κοιλιά καὶ τὰ γεννητικὰ ὄργανα, ποὺ ἐξαιτίας τῆς ἐπιθυμίας κολακεύουν τὸν νεκρό μας. Γιατί, ὅταν μὴ ἐπιθυμία ὑπηρετεῖται γιὰ τὴν ἀπόλαυση, τρέφεται καὶ ζωοποιεῖται, ἐνῶ πάλι ὅταν ἐμποδίζεται, μαραίνεται. Καὶ πὼς

2. Γαλ. 5, 13.

ἔστι δυνατόν, ἠττηθέντα τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν, ἔξομοιοῦσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ γνῶσιν ἔχειν Θεοῦ; Πάσης γὰρ ἡδονῆς ἐπιθυμία κατάρχει, ἐπιθυμία δὲ λύπη τις καὶ φροντίς, δι' ἔνδειαν ὀρεγομένη τινός Ὡστ' οὐκ ἄλλο τί μοι δοκοῦσιν οἱ τοῦτον ἐπανηρημένοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἢ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο, "Πρὸς τ' αἰσχεσιν ἄλγεα πάσχειν", ἐπίσπαστον ἑαυτοῖς αἰρούμενοι κακόν, νῦν καὶ ἐς ὕστερον.

Εἰ μὲν οὖν πάντα ἐξῆν καὶ μηδὲν ἦν δέος ἀποτυχεῖν τῆς ἐλπίδος διὰ πράξεις πονηρᾶς, ἴσως ἦν ἂν τις αὐτοῖς πρόφασις τοῦ θιοῦν κακῶς τε καὶ ἔλεεινῶς ἐπεὶ δὲ βίος τις ἡμῖν μακάριος δι' ἐντολῶν ἐπιδέδει-
 10 κται, ᾧ χρῆ πάντα ἐπομένους, μὴ παρακούοντας τῶν εἰρημένων τινός, μηδὲ ὀλιγωροῦντας τῶν προσηκόντων, κἂν ἐλάχιστον ἦ, ἔπεσθαι ἢ ἂν ὁ λόγος ἡγῆται εἰ σφαλεῖμεν αὐτοῦ, ἀθανάτῳ κακῶ περιπεσεῖν ἀνάγκη κατακολουθήσασι δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ, δι' ἧς ὀδεύουσιν οἱ πεπιστευ-
 κότες, ἔξομοιοῦσθαι κατὰ δύναμιν τῷ Κυρίῳ, οὐκ ἀδιαφόρως διωτέον,
 15 ἀλλὰ καθαρευτέον εἰς δύναμιν τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐπιμελητέον τε τῆς ψυχῆς ἢ πρὸς μόνῳ τῷ Θεῷ διατελεστέον. Καθαρὸς γὰρ ὢν καὶ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένος ὁ νοῦς, δεκτικὸς πῶς ὑπάρχει τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἀνισταμένης ἐν αὐτῷ τῆς θείας εἰκόνας «Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, ἀγνίζει», φησὶν, «ἑαυτόν, κα-
 20 θῶς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστιν». Θεοῦ δὲ γνῶσιν λαβεῖν τοῖς ἔτι ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγομένοις ἀδύνατον· οὐκοῦν οὐδὲ τῆς ἐλπίδος τυχεῖν, μηδεμίαν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν πεπονημένοις καὶ τοῦ μὲν ἀποτυγχάνοντος τοῦδε τοῦ τέλους ἢ τοῦ Θεοῦ ἄγνοια κατηγορεῖν ἔοικε, τὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν ἢ τοῦ βίου πολιτεία παρίστησιν. Παντάπασι γὰρ ἀδύνατον ἅμα τε καὶ
 25 ἐπιστήμονα εἶναι, καὶ τὴν τοῦ σώματος κολακείαν ἐπαισχύνεσθαι· οὐδὲ γὰρ συνάδειν ποτὲ δύναται τὸ ἀγαθὸν εἶναι τῇ ἡδονῇ, ἢ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθὸν ἢ καὶ μόνον καλὸν τὸν Κύριον, καὶ μόνον ἀγαθὸν τὸν Θεόν, καὶ μόνον ἐραστόν· «Ἐν Χριστῷ δὲ παριετιμῆθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκός, ἐν
 30 τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω

εἶναι δυνατόν νὰ ἠττηθεῖ κάποιος ἀπὸ τὶς σωματικὲς ἡδονές, καὶ νὰ ἔξομοιωθεῖ μὲ τὸν Κύριο ἢ νὰ ἔχει γνώση τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ σὲ κάθε ἡδονὴ προηγεῖται ἡ ἐπιθυμία, καὶ ἐπιθυμία εἶναι κάποια λύπη καὶ φροντίδα πού ποθεῖ κάτι πού τῆς λείπει. Ὡστε, ὅποιοι προτιμοῦν αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς, μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν κάνουν τίποτε ἄλλο, παρὰ αὐτὸ πού λέγεται, ὅτι «Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ντροπὴ δοκιμάζουν καὶ πόνο», διαλέγοντας γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους αὐτοθέλητο κακὸ, γιὰ τώρα καὶ ἀργότερα.

Ἄν λοιπὸν ἐπιτρέπονταν ὅλα καὶ δὲν ὑπῆρχε κανένας φόβος νὰ στερηθοῦμε ὅ,τι ἐλπίζομε ἀπὸ τὶς πονηρές μας πράξεις, ἴσως θὰ εἶχαν κάποια δικαιολογία νὰ ζοῦν ἐλεεινὰ καὶ ἄθλια. Ἐπειδὴ ὅμως μᾶς ἔχει παρουσιαστῆ ἓνας βίος μακάριος μέσω τῶν ἐντολῶν, πού πρέπει ν' ἀκολουθοῦμε ὅλοι, χωρὶς νὰ παραβαίνομε κάτι ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε οὔτε νὰ ἀδιαφοροῦμε γιὰ ὅσα πρέπει, ἀκόμα κι ἂν εἶναι κάτι ἐλάχιστο, ἃς ἀκολουθοῦμε ὅπως μᾶς ὀδηγεῖ ὁ λόγος. Ἄν κάνομε λάθος σ' αὐτόν, εἶναι ἀνάγκη νὰ πέσομε σὲ αἰώνια δυστυχία, ἐνῶ ἂν ἀκολουθήσομε τὴ θεία Γραφή, μὲ τὴν ὁποία ὀδηγοῦνται ὅσοι πίστεψαν, γιὰ νὰ ἔξομοιωθοῦμε μὲ τὸν Κύριο κατὰ δύναμη, δὲν πρέπει νὰ ζοῦμε ἀδιάκριτα, ἀλλὰ νὰ μένομε καθαροὶ ὡς πρὸς τὴ δύναμη τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ νὰ φροντίζομε τὴν ψυχὴ μας, ἐκτελώντας ὅ,τι μόνο ὀδηγεῖ πρὸς τὸ Θεῖο. Γιατὶ, ὅταν εἶναι καθαρὸς ὁ νοῦς καὶ ἀπαλλαγμένος ἀπὸ κάθε κακία, γίνεται κατὰ κάποιο τρόπο δεκτικὸς τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὀρθώνεται μέσα του ἡ θεία εἰκόνα. «Καὶ καθένας πού στηρίζει αὐτὴ τὴν ἐλπίδα στὸν Κύριο κάμνει ἄγνός», λέγει, «τὸν ἑαυτό του, ὅπως εἶναι ἐκεῖνος ἄγνός»³. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ λάβουν γνώση τοῦ Θεοῦ ὅσοι ἀκόμη κυριαρχοῦνται ἀπὸ τὰ πάθη. Ἐπομένως οὔτε τὴν ἐλπίδα μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν, χωρὶς νὰ ἔχουν καμμιά γνώση τοῦ Θεοῦ. Κι αὐτὸν πού δὲν πετυχαίνει αὐτὸ τὸ σκοπὸ, τὸν κατηγορεῖ ὅπως φαίνεται ἡ ἄγνοια τοῦ Θεοῦ, τὸ ν' ἀγνοοῦμε ὅμως τὸν Θεὸ τὸ κάνει ὁ τρόπος τῆς ζωῆς. Γιατὶ εἶναι τελείως ἀδύνατο συγχρόνως καὶ ἐπιστήμων νὰ εἶναι κανεὶς, καὶ τὴν κολακεία τοῦ σώματος νὰ μὴν ντρέπεται. Καθόσον δὲν εἶναι ποτὲ δυνατόν νὰ συμφωνήσει τὸ ἀγαθὸ πού προέρχεται ἀπὸ ἡδονή, μὲ ἐκεῖνο πού εἶναι ἀγαθὸ ἀπὸ μόνο του ἢ καὶ μὲ τὸ μόνο καλὸ τὸν Κύριο, καὶ τὸν μόνο ἀγαθὸ τὸν Θεό, καὶ τὸν μόνο ἀγαπητό. «Στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐλάβετε περιτομὴ ἀχειροποίητη, ἀποθέτοντας τὸ σαρκικὸ σῶμα, μὲ τὴν περιτομὴ τοῦ Χριστοῦ». «Ἄν λοιπὸν συναναστηθήκατε μαζὶ μὲ τὸν Χριστό, νὰ ζητεῖτε τὰ ἄνω, νὰ

4. Κολ. 2, 1.

ζητεῖτε, τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ».

Οὐχὶ δὲ πορνεία, ἦν ἀσκοῦσιν. «Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν, δι' ἧς ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοὶ ὀργὴν, θυμόν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν». Τὰ γὰρ τῆς πολιτείας ἐλέγχει σαφῶς τοὺς ἐγνωκότας τὰς ἐντολάς· ἐπεὶ οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ θίος· ἀπὸ δὲ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον, οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ πετάλων, γνωρίζεται. Ἡ γνῶσις οὖν ἐκ τοῦ καρποῦ καὶ τῆς πολιτείας, οὐκ ἐκ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἄνθους· οὐ γὰρ λόγον ψιλὸν εἶναι τὴν γνῶσιν φάμεν, ἀλλὰ τινα ἐπιστήμην θεῖαν· καὶ φῶς ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγενόμενον ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς ὑπακοῆς, τὸ πάντα κατὰ 15 δηλα ποιοῦν, τὰ τε ἐν γενέσει, αὐτόν τε τὸν ἄνθρωπον, ἑαυτόν τε γινώσκειν παρασκευάζον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπήβολον καθίστασθαι διδάσκον· ὡς γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τοῦτο ἐν τῷ κῶμῳ ἡ γνῶσις. Μηδὲ λεγόντων ἐλευθερίαν τὴν ὑπὸ ἡδονῆς δουλείαν, καθάπερ οἱ τὴν χολὴν γλυκεῖαν ἡμεῖς γὰρ ἐλευθερίαν μεμαθήκαμεν, ἦν ὁ Κύριος ἡμᾶς ἐλευθεροῖ μό- 20 νος, ἀπολύων τῶν ἡδονῶν τε καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ἄλλων παθῶν. «Ὁ λέγων Ἐγνώκα τὸν Κύριον, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστίν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἔστιν», Ἰωάννης λέγει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

25 Δευτέρα κατηγορία αἰρετικῶν ἐστὶ, οἱ ἀσκοῦντες ἐγκράτειαν, ἀλλ' ἔχοντες ἀσεβῆ περὶ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ δόξαν.

Τοῖς δὲ εὐφήμως δι' ἐγκρατείας ἀσεβοῦσιν εἰς τε τὴν κτίσιν καὶ τὸν ἅγιον Δημιουργόν, τὸν παντοκράτορα μόνον Θεόν, καὶ διδάσκουσι μὴ δεῖν παραδέχεσθαι γάμον καὶ παιδοποιίαν, μηδὲ ἀντεισάγειν τῷ κόσμῳ δυστυχήσαντας ἑτέρους, μηδὲ ἐπιχορηγεῖν τῷ θανάτῳ τροφήν,

φρονείτε τὰ ἄνω, κι ὄχι τὰ ἐπιγεια· γιατί ἔχετε πεθάνει καὶ ἡ ζωὴ σας μαζί μὲ τὸν Χριστὸ ἔχει κρυφτεῖ μέσα στὸν Θεό»⁵.

Μακριὰ λοιπὸν ἀπὸ τὴν πορνεία πού ἀσκοῦν ἄλλοι. «Νεκρῶστε λοιπὸν τὰ μέλη σας πρὸς κάθε τι πού εἶναι γήινο, τὴν πορνεία, τὴν ἀκαθαρσία, τὸ πάθος, τὴν ἐπιθυμία, πού ἐξαιτίας τους ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Ἄς ἀποθέσουν ἐπομένως κι αὐτοὶ τὴν ὀργή, τὸν θυμό, τὴν κακία, τὴ βλασφημία, καὶ τὴν αἰσχρολογία ἀπὸ τὸ στόμα τους, ἀφοῦ ἀποβάλλουν τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο μαζί μὲ τὶς ἐπιθυμίες του, καὶ φορέσουν τὸν νέο, πού ἀνανεώνεται σὲ ἐπίγνωση σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ δημιουργοῦ του»⁶. Καθόσον ὁ τρόπος ζωῆς φανερῶνει σαφῶς ἐκείνους πού ἔχουν γνώση τῶν ἐντολῶν· γιατί ὅ,τι λογῆς εἶναι ὁ λόγος, τέτοιος εἶναι καὶ ὁ βίος. Καὶ τὸ δένδρο γίνεται γνωστὸ ἀπὸ τοὺς καρπούς του, ὄχι ἀπὸ τὰ ἄνθη καὶ τὰ πέταλα. Ἡ γνώση λοιπὸν πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸν καρπὸ καὶ τὴν πολιτεία τοῦ καθενός, ὄχι ἀπὸ τὸ λόγο καὶ τὸ ἄνθος· γιατί δὲν λέμε ὅτι ἡ γνώση εἶναι λόγος ψιλός, ἀλλὰ μὰ ἐπιστήμη θεία. Καὶ τὸ φῶς ἐκεῖνο πού γεννιέται μέσα στὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ὑπακοή σὲ τὶς ἐντολές κάνει κατὰδηλα καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν, καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο προετοιμάζει νὰ γνωρίσει τὸν ἑαυτό του, καὶ τὸν διδάσκει πῶς νὰ πλησιάσει τὸν Θεό. Γιατί ὅ,τι εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς γιὰ τὸ σῶμα, αὐτὸ εἶναι ἡ γνώση μέσα στὸ νοῦ. Οὔτε νὰ λένε ἐλευθερία τὴ δουλεία στὴν ἡδονή, ὅπως αὐτοὶ πού λένε τὴ χολὴ γλυκιά. Γιατί ἐμεῖς ἔχομε μάθει τὴν ἐλευθερία, τὴν ὁποία μόνο ὁ Κύριος μᾶς δίνει, ἀποδεσμεύοντάς μας ἀπὸ τὶς ἡδονές, τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ ἄλλα πάθη. «Ὅποιος λέγει, Ἔχω γνωρίσει τὸν Κύριο, καὶ δὲν ἐκτελεῖ τὶς ἐντολές του, εἶναι ψεῦτης καὶ δὲν ὑπάρχει ἡ ἀλήθεια σ' αὐτόν»⁷, λέγει ὁ Ἰωάννης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'.

Δεύτερη κατηγορία αἵρετικῶν πού ἀσκοῦν ἐγκράτεια ἔχοντας ἀσεβῆ γνώμη περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων.

Ἐναντίον ἐκείνων πού ἀσεβοῦν θριαμβολογώντας μέσω τῆς ἐγκράτειας ἔναντι τῆς κτίσης καὶ τοῦ ἁγίου Δημιουργοῦ, τοῦ παντοκράτορα μόνου Θεοῦ, καὶ διδάσκουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ δεχόμαστε τὸ γάμο καὶ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν, οὔτε νὰ φέρνομε στὸν κόσμον στὴ θέση μας ἄλλους ὑποψήφιους γιὰ δυστυχία, οὔτε νὰ προμηθεύομε στὸ θάνατο τροφή, σ'

6. Κολ. 3, 5-10.

7. Α' Ἰω. 2, 4.

ἐκεῖνα λεκτέον· πρῶτον μὲν τὸ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου· «Καὶ νῦν ἀντί-
 χριστοὶ πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν ἐγκώκαμεν, ὅτι ἐσχάτη ὥρα ἐστίν. Ἐξ
 ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκει-
 σαν ἂν μεθ' ἡμῶν». Ἐπειτα καὶ διαστρεπτέον αὐτούς, τὰ ὑπ' αὐτῶν φε-
 5 ρόμενα διαλύοντας, ὧδέ πως “Τῇ Σαλώμῃ ὁ Κύριος πυνθανομένη, μέ-
 χρι πότε θάνατος ἰσχύσει”, οὐχ ὡς κακοῦ τοῦ βίου ὄντος καὶ τῆς κτίσε-
 ως πονηρᾶς, “Μέχρις ἂν, εἶπεν, ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίκτετε”, ἀλλ' ὡς τὴν
 ἀκολουθίαν τὴν φυσικὴν διδάσκων· γενέσει γὰρ πάντως ἔπεται καὶ
 φθορά. Τρυφῆς μὲν οὖν καὶ πάσης ἀκοσμίας ἡμᾶς ὁ νόμος ἐξάγειν
 10 προήρηται. Καὶ τοῦτό ἐστίν αὐτοῦ τέλος, ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμᾶς εἰς δικαιο-
 σσύνην ὑπάγειν, γάμους τε αἴρουμένους σώφρονας, καὶ παιδοποιίας,
 καὶ πολιτείας. Ὁ δὲ Κύριος οὐ καταλύειν τὸν νόμον ἀφικνεῖται, ἀλλὰ
 πληρῶσαι· πληρῶσαι δὲ οὐχ ὡς ἐνδεεῖ, ἀλλὰ τῷ τὰς κατὰ νόμον προφη-
 τείας ἐπιτελεῖς γενέσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ τὰ τῆς ὀρθῆς
 15 πολιτείας καὶ τοῖς δικαίως θεβιωκόσι πρὸ τοῦ νόμου διὰ τοῦ λόγου
 ἐκηρύσσετο. Οἱ τοίνυν πολλοί, τὴν ἐγκράτειαν οὐκ εἰδότες, σώματι
 πολιτεύονται, ἀλλ' οὐ πνεύματι. Γῆ δὲ καὶ σποδὸς τὸ σῶμα ἄνευ πνεύ-
 ματος, αὐτίκα μοιχείαν ἐξ ἐνθυμήσεως κρίνει ὁ Κύριος. Τί γάρ; οὐκ
 ἔστι καὶ γάμῳ ἐγκρατῶς χρῆσθαι, καὶ μὴ πειραῖσθαι διαλύειν ὁ «συνέ-
 20 ζευξεν ὁ Θεός»;

Τοιαῦτα γὰρ διδάσκουσιν οἱ τῆς συζυγίας μερισταί, δι' οὓς καὶ τὸ
 ὄνομα βλασφημεῖται. Μιαρὰν δὲ εἶναι τὴν συνουσίαν λέγοντες οὗτοι,
 οἱ τὴν σύστασιν καὶ αὐτοὶ ἐκ συνουσίας εἰλιφότες, πῶς οὐκ ἂν εἶεν μια-
 ροί; Τῶν δὲ ἀγιασθέντων ἅγιον, οἶμαι, καὶ τὸ σπέρμα Ἐγιάσθαι μὲν
 25 οὖν ἡμῖν ὀφείλει οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καὶ ὁ βίος,
 καὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ τίνι λόγῳ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἠγιάσθαι λέγει «τὴν
 γυναῖκα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἢ τὸν ἄνδρα ὑπὸ τῆς γυναικός»; Τὶ δὲ ἐστίν
 ὅπερ ὁ Κύριος εἶπε πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀποστασίου πυνθανομένους,
 «Εἰ ἐξεστὶν ἀπολύσαι γυναῖκα, Μωϋσέως ἐπιτρέψαντος»; «Πρὸς τὴν
 30 σκληροκαρδίαν ὑμῶν, φησὶν, ὁ Μωϋσῆς ταῦτα ἔγραψεν ὑμεῖς δὲ οὐκ
 ἀνέγνωτε, ὅτι τῷ πρωτοπλάστῳ ὁ Θεός εἶπεν, “Ἔσεσθε οἱ δύο εἰς σάρ-
 κα μίαν”; Ὡστε ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα χωρὶς λόγου πορνείας ποιεῖ

1. Α' Ἰω. 2, 18-19.

2. Ματθ. 5, 17.

3. Ματθ. 19, 6. Μάρκ. 10, 9.

αυτούς πρέπει να ποῦμε τὰ ἀκόλουθα. Πρῶτα βέβαια αὐτὰ πού λέγει ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης· «Καί τώρα παρουσιάστηκαν πολλοὶ ἀντίχριστοι· ἀπὸ αὐτὸ ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι εἶναι ἡ ἔσχατη ὥρα. Ἀποσχίστηκαν ἀπὸ ἡμῶν, ἀλλὰ δὲν ἦταν δικοὶ μας· ἂν ἦταν ἀπὸ ἡμῶν, θὰ εἶχαν μείνει μαζί μας»¹. Ἔπειτα καὶ νὰ τοὺς ἀνατρέψουμε, διαλύοντας αὐτὰ πού διαδίδουν κάπως ἔτσι· “Ὁ Κύριος, στὴ Σαλώμη πού ρώτησε, ὡς πότε θὰ ὑπάρχει ὁ θάνατος”, ὄχι ἐπειδὴ ὁ βίος εἶναι φαῦλος καὶ ἡ κτίση κακὴ, εἶπε, “ἕως ὅτου ἔσεῖς οἱ γυναῖκες θὰ γεννᾶτε”, γιὰ νὰ διδάξει τὴ φυσικὴ ἀκολουθία· γιὰτὶ στὴ γένεση ἀκολουθεῖ ὅπωςδὴποτε ἡ φθορά. Ὁ νόμος λοιπὸν θέλει νὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν τροφὴ καὶ κάθε ἀσχήμα. Καὶ ὁ σκοπὸς του εἶναι αὐτό, νὰ μᾶς ὀδηγήσει ἀπὸ τὴν ἀδικία στὴ δικαιοσύνη, ἐπιλέγοντας γάμους φρόνιμους, καὶ ἀπόκτηση παιδιῶν, καὶ τρόπο ζωῆς. Ὁ Κύριος ὅμως δὲν ἔρχεται γιὰ νὰ καταργήσῃ τὸ νόμο, ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸν συμπληρώσῃ»² καὶ νὰ τὸν συμπληρώσῃ ὄχι ἐπειδὴ εἶχε ἐλλείψεις, ἀλλὰ γιὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν κατὰ τὴν παρουσία του οἱ προφητεῖες τοῦ νόμου, ἐπειδὴ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθὴ πολιτεία κηρῦσσονταν μὲ τὸ λόγο καὶ σ' αὐτοὺς πού ἔζησαν πρὶν ἀπὸ τὸ νόμο. Οἱ πολλοὶ λοιπὸν, ἐπειδὴ δὲν γνώριζαν τὴν ἐγκράτεια, ζοῦσαν σωματικὰ καὶ ὄχι πνευματικὰ. Τὸ σῶμα ὅμως χωρὶς πνεῦμα εἶναι σταῆτη καὶ χῶμα· γι' αὐτὸ τὴ μοιχεία ὁ Κύριος τὴν κρίνει ἀπὸ τὴ σκέψη. Τί λοιπὸν; Δὲ μπορεῖ κανεὶς καὶ στὸ γάμο νὰ τηρήσῃ ἐγκράτεια καὶ νὰ μὴ θέλει νὰ διαλύσῃ «ὅ,τι συνέζευξε ὁ Θεός»³;

Αὐτὰ λοιπὸν διδάσκουν ὅσοι διασποῦν τὴ συζυγία, πού ἕξαιτίας τους βλασφημεῖται καὶ τὸ ὄνομά μας. Κι ἀφοῦ αὐτοὶ λένε, ὅτι ἡ συνουσία εἶναι μαρὴ, αὐτοὶ πού καὶ οἱ ἴδιοι ἔλαβαν τὴν ὑπαρξὴ τους ἀπὸ συνουσία, πῶς δὲν εἶναι κι αὐτοὶ μαροῖ; Ἀλλὰ ὅσοι ἀγιάσθηκαν, νομίζω, ἅγιο εἶναι καὶ τὸ σπέρμα αὐτῶν. Γιὰτὶ πρέπει νὰ ἔχει ἀγιασθεῖ ὄχι μόνο τὸ πνεῦμα μας, ἀλλὰ καὶ ἡ συμπεριφορὰ καὶ ὁ βίος καὶ τὸ σῶμα. Ἀλλιῶς μὲ ποιὸ νόημα λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅτι «Ἀγιάσθηκε ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα, καὶ ὁ ἄνδρας ἀπὸ τὴ γυναῖκα»⁴; Καὶ τί σημαίνει αὐτὸ πού εἶπε ὁ Κύριος σ' ἐκείνους πού ρώτησαν γιὰ τὸ διαζύγιο, «Ἄν ἐπιτρέπεται νὰ ἀφήσῃς τὴ γυναῖκα σου, πράγμα πού ὁ Μωϋσῆς ἐπέτρεψε»; «Ὁ Μωϋσῆς», λέγει, «τὰ ἔγραψε αὐτὰ ἕξαιτίας τῆς σκληρότητας τῆς καρδιᾶς σας»· ἀλλὰ ἔσεῖς δὲν διαβάσατε, ὅτι ὁ Θεὸς εἶπε στὸν πρωτόπλαστο «θὰ γίνετε οἱ δύο σας μὰ σάρκα». «Ὡστε, ὅποιος ἀφήνει τὴ γυναῖκα του χωρὶς τὸ λόγο τῆς πορνείας, τὴν κάνει νὰ μοιχευθεῖ»⁵. «Ἀλλὰ μετὰ τὴν

4. Α' Κορ. 7, 14.

5. Ματθ. 19, 3. Μάρκ. 10, 2.

αὐτὴν μοιχευθῆναι. Ἄλλὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, φησὶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται». Καὶ γὰρ περὶ τῆς κοιλίας καὶ τῶν βρωμάτων εἴηται· «Τὰ βρώματα τῆ κοιλία, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει», τούτους ἐπιρραπίζων τοὺς δίκην κά-
 5 πρων καὶ τράγων ζῆν οἰομένους, ἵνα μὴ ἀδεῶς ἐσθίωσιν καὶ ὀχεύωσιν. Εἰ γοῦν τὴν ἀνάστασιν ἀπειλήφασιν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀθετοῦσι τὸν γάμον, μηδὲ ἐσθιέτωσαν, μηδὲ πινέτωσαν· «καταργεῖσθαι» γὰρ ἔφη «τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα» ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ ἀναστάσει. Πῶς οὖν καὶ πεινῶσι καὶ διψῶσι καὶ τὴν σάρκα πάσχουσι,
 10 καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ὁ διὰ Χριστοῦ τελείαν τὴν προσδοκωμένην ἀνάστασιν λαβὼν οὐ πείσεται; Ἄλλ' οἱ καὶ τὰ εἰδῶλα σεβόμενοι βρωμάτων τε ἅμα καὶ ἀφροδισίων ἀπέχονται· «Οὐκ ἔστι δὲ ἡ βασιλεία Θεοῦ βρωσὶς καὶ πόσις», φησὶν. Ἀμέλει διὰ φροντίδος ἐστὶ καὶ τοῖς μάγοις, οἴνου τε ὁμοῦ καὶ ἐμψύχων καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, λατρεύουσιν ἀγγέλοις
 15 καὶ δαίμοσιν. Ὡς δὲ ἡ ταπεινοφροσύνη προότης ἐστίν, οὐχὶ δὲ κακουλία σώματος, οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια ψυχῆς ἀρετὴ, ἡ οὐκ ἐν φανερῶ, ἀλλ' ἐν ἀποκρύφῳ.

Εἰσὶ θ' οἱ πορνείαν ἀντικρυς τὸν γάμον λέγουσι καὶ ὑπὸ τοῦ διαδόλου ταύτην παραδίδοσθαι δογματίζουσι· μμειῖσθαι δ' αὐτοὺς οἱ μεγα-
 20 λουχοὶ φασὶ τὸν Κύριον, μήτε γήμαντα, μήτε τι ἐν τῷ κόσμῳ κτησάμενον, μᾶλλον παρὰ τοὺς ἄλλους νενοηκένοι τὸ Εὐαγγέλιον καυχώμενοι. Λέγει δὲ αὐτοῖς ἡ Γραφή· «Ὑπερηφάνοις ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Εἴτ' οὐκ ἴσασι τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ γῆμαι τὸν Κύριον· πρῶτον μὲν γάρ, τὴν ἰδίαν νύμφην εἶχεν, τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα
 25 δὲ οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν κοινός, ἵνα καὶ βοηθοῦ τινος κατὰ σάρκα δεηθῆ· οὐδὲ τεκνοποιήσασθαι ἦν αὐτῷ ἀναγκαῖον αἰδίδως μένοντι καὶ μόνῳ Υἱῷ Θεοῦ γεγονότι. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Κύριος λέγει· «Ὁ Θεὸς συνέξενξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω». Καὶ πάλιν· «Ὡσπερ δὲ ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε, ἦσαν γαμοῦντες, γαμίζοντες, οἰκοδομοῦντες, φυτεύοντες,
 30 καὶ ὡς ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶτ, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου». Καὶ ὅτι οὐ πρὸς τὰ ἔθνη λέγει, ἐπιφέρει· «ἼΑρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς». Καὶ πάλιν· «Οὐ-

ἀνάσταση», λέγει, «οὔτε νυμφεύονται οὔτε πανδρεύονται»⁶. Γιὰ τὴν κοιλιὰ τώρα καὶ τὰ φαγητὰ ἔχουν λεχθεῖ· «Τὰ φαγητὰ εἶναι γιὰ τὴν κοιλιὰ καὶ ἡ κοιλιὰ γιὰ τὰ φαγητὰ· ὁ Θεὸς ὅμως θὰ καταργήσῃ καὶ αὐτὴν καὶ αὐτὰ»⁷. Ὁ Θεὸς τοὺς ραπίζει αὐτούς, πού ὅμοια μὲ κάπρους καὶ τράγους νομίζουν ὅτι ζοῦν, γιὰ νὰ μὴν τρώνε καὶ νὰ μὴν συνουσιάζονται ἄφοβα. Ἄν ὅμως ἔχουν ἀναστηθεῖ, ὅπως λένε αὐτοί⁸, καὶ γι' αὐτὸ ἀθετοῦν τὸ γάμο, τότε οὔτε νὰ τρώγουν, οὔτε νὰ πίνουν, γιὰτὶ ὁ Ἀπόστολος εἶπε ὅτι κατὰ τὴν Ἀνάστασι «ἡ κοιλιὰ καὶ τὰ φαγητὰ θὰ καταργηθοῦν»⁹. Πῶς λοιπὸν καὶ πεινοῦν καὶ διψοῦν καὶ ἡ σάρκα τοὺς ὑποφέρει καὶ τὰ ἄλλα ὅσα δὲν θὰ πάθει ὅποιος ἔλαβε ἤδη τέλεια τὴν ἀνάστασι πού προσδοκοῦμε; Ἀλλὰ αὐτοί, πού καὶ τὰ εἶδωλα σέβονται, ἀπέχουν ἀπὸ φαγητὰ καὶ ἀφροδίσια. «Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι», λέγει, «φαγητὸ καὶ ποτό»¹⁰. Βέβαια καὶ οἱ μάγοι λατρεύουν ἀγγέλους καὶ δαίμονες καὶ φροντίζουν συγχρόνως ν' ἀπέχουν ἀπὸ τὸ κρασί καὶ τὰ ζωντανὰ καὶ τὰ ἀφροδίσια. Κι ὅπως ἡ ταπεινοφροσύνη εἶναι πραότητα καὶ ὄχι ταλαιπωρία τοῦ σώματος, ἔτσι καὶ ἡ ἐγκράτεια εἶναι ἀρετὴ τῆς ψυχῆς, πού δὲν φαίνεται, ἀλλὰ μένει κρυμμένη.

Ἐπὶ τὸν γάμο ὡς πορνεία καὶ δογματίζουν ὅτι παραδόθηκε ἀπὸ τὸν διάβολο, καὶ λένε αὐτοί οἱ μεγαλουσιάνοι, ὅτι μμοῦνται τὸν Κύριο, πού οὔτε γάμο ἔκανε οὔτε καὶ ἀπέκτησε κάτι ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, καυχώμενοι ὅτι κατενόησαν τὸ Εὐαγγέλιο καλύτερα ἀπὸ ἄλλους. Σ' αὐτούς ἡ Γραφὴ λέγει· «Ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται στοὺς ὑπερήφανους, ἐνῶ στοὺς ταπεινοὺς δίνει τὴν χάρι του»¹¹. Ἐπειτα δὲν γνωρίζουν τὴν αἰτία πού δὲν ἔκανε γάμο ὁ Κύριος· καὶ πρῶτον, εἶχε τὴ δική του νύφη, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία· καὶ ἔπειτα οὔτε ἦταν ἀνθρώπος κοινός, γιὰ νὰ χρειασθεῖ καὶ κάποιο βοηθὸ γιὰ σωματικὲς ἀνάγκες, οὔτε ἦταν ἀνάγκη νὰ κάνει παιδιά, ἀφοῦ αὐτὸς παραμένει στὸν αἰῶνα καὶ εἶναι ὁ μόνος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει· «Ἐνωσε ὁ Θεός, ὁ ἀνθρώπος νὰ μὴ χωρίσει»¹². Καὶ ἄλλου· «Ὅπως γινόταν στίς μέρες τοῦ Νῶε, πού ἔκαμναν γάμους ἄνδρες μὲ γυναῖκες, καὶ ἔχιζαν σπίτια, καὶ ὅπως στὸν καιρὸ τοῦ Λῶτ, ἔτσι θὰ εἶναι ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»¹³. Καὶ γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν μιᾶ πρὸς τὰ ἔθνη, προσθέτει· «Ἄραγε, ὅταν ἔρθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου θὰ βρεῖ πίστη πάνω στὴ γῆ;»¹⁴. Καὶ ἄλλου· «Ἀλλοίμονο σ' ἐκεῖνες πού θὰ ἐγκυμονοῦν καὶ σ'

9. Ρωμ. 9, 17.
Μάρκ. 10, 9.

10. Ρωμ. 14, 17.

11. Ἰακ. 4, 6. Α' Πέτρ. 5, 5.

13. Ματθ. 24, 37-39. Λουκᾶ 17, 26-28.

12. Ματθ. 19, 6.
14. Λουκᾶ 18, 8.

αὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις». Καίτοι καὶ ταῦτα ἀλληγορεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς καιροὺς ᾤρισεν, «οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ», ἵνα διαμένη κατὰ τὰς γενεὰς ὁ κόσμος.

5 Τὸ δέ, «Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον· εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐγεννήθησαν οὕτως καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω»· οὐκ ἴσασιν, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ ἀποστασίου ρῆσιν, πυθομένων τινῶν, ὅτι, «ἐὰν οὕτως ἢ ἡ αἰτία τῆς γυναικός, οὐ συμφέρει τῷ ἀνθρώπῳ γαμῆσαι», τότε ὁ Κύριος ἔφη· «Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται». Τοῦτο γὰρ οἱ πυνθανόμενοι μαθεῖν ἐβουλήθησαν, εἰ συγχωρεῖ καταγνωσθείσης ἐπὶ πορνείᾳ γυναικός καὶ ἐκβληθείσης, ἕτεραν γῆμαι. Φασὶ δὲ καὶ ἀθλητὰς οὐκ ὀλίγους ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, δι' ἄσκησιν
15 σωματικὴν ἐγκρατευομένους, καθάπερ τὸν Κροτωνιάτην Ἄστυλον, καὶ Κρίσωνα τὸν Ἰμεραῖον καὶ Ἀμοιβεὺς δὲ ὁ κιθαρωδός, νεόγαμος ᾧν, ἀπέσχετο τῆς νύμφης ὃ τε Κυρηναῖος Ἀριστοτέλης, Λαῖδα ἐρῶσαν ὑπεώρα μόνος ὁμωμοκῶς οὖν τῇ ἐταίρᾳ, ἢ μὴν ἀπάξειν αὐτὴν εἰς πατρίδα, εἰ συμπράξειεν αὐτῷ τινα πρὸς τοὺς ἀνταγωνιστάς, ἐπειδὴν
20 διεπράξατο, χαριέντως ἐκτελῶν τὸν ὄρκον, γραψάμενος αὐτῆς ὡς ὅτι μάλιστα ὁμοιοτάτην εἰκόνα, ἀνέστησεν εἰς Κυρήνην, ὡς ἱστορεῖ Ἰστρος ἐν τῷ Περὶ ἰδιότητος ἄθλων. Ὡστ' οὐδ' ἡ εὐνουχία ἐνάρετον, εἰ μὴ δι' ἀγάπην γίνοιτο τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτίκα περὶ τῶν βδελυσσομένων τὸν γάμον Παῦλος ὁ μακάριος λέγει· «Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαμονίων, κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων». Καὶ πάλιν λέγει· «Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω ἐν ἐθελοθηρησκείᾳ ταπεινοφροσύνης καὶ ἀφειδία σώματος.» Ὁ δὲ αὐτὸς κάκεινα γράφει· «Δέδεσαι γυναικί· Μὴ ζῆτει λύσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός· Μὴ ζῆτει
30 γυναῖκα». Καὶ πάλιν· «Ἐκαστος δὲ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, ἵνα μὴ πειράζη ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς».

15. Ματθ. 24, 19. Μάρκ. 13, 17. Λουκᾶ 21, 23.

17. Ματθ. 19, 11-12.

18. Ματθ. 19, 11.

16. Πράξ. 1, 7.

19. Α' Τιμ. 4, 1-3.

ἐκεῖνες ποὺ θὰ θηλάζουν τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες»¹⁵. Ἐν καὶ βέβαια κι αὐτὰ ἔχουν ἀλληγορική σημασία. Γι' αὐτὸ δὲν ὄρισε οὔτε τοὺς καιροὺς «τοὺς ὁποίους ὁ Πατέρας ἔχει στὴν ἐξουσία του»¹⁶, γιὰ νὰ παραμένει ὁ κόσμος μέσω τῶν γενεῶν.

Καὶ αὐτὸ πάλι τὸ, «Δὲν ἐννοῦν ὅλοι αὐτὸν τὸ λόγο· γιατί ὑπάρχουν εὐνοῦχοι ἀπὸ τότε ποὺ γεννήθηκαν, καὶ ὑπάρχουν εὐνοῦχοι ποὺ τοὺς εὐνούχισαν οἱ ἄνθρωποι, ὅπως καὶ ὑπάρχουν εὐνοῦχοι ποὺ αὐτοευνουχίσθηκαν γιὰ χάρη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ὅποιος μπορεῖ ἄς τὸ καταλάβει»¹⁷, δὲν γνωρίζουν, ὅτι μετὰ τὰ ὅσα εἶπε γιὰ τὸ διαζύγιο, ὅταν μερικοὶ ζητοῦσαν νὰ μάθουν ἀκόμα ὅτι «ἂν εἶναι ἔτσι τὸ πρᾶγμα, δὲν συμφέρει στὸν ἄνθρωπο νὰ κάνει γάμο», τότε ὁ Κύριος εἶπε· «Δὲν καταλαβαίνουν ὅλοι τὸν λόγο αὐτὸ, ἀλλὰ ἐκεῖνοι στοὺς ὁποίους δόθηκε ἡ ἱκανότητα»¹⁸. Αὐτὸ δηλαδὴ θέλησαν νὰ μάθουν ἐκεῖνοι ποὺ τὸν ρωτοῦσαν, ἂν ἐπιτρέπει, ὅταν μὰ γυναῖκα καταδικαστεῖ γιὰ πορνεία καὶ ὁ ἄνδρας τῆς τὴν διώξει, νὰ πάρει ἄλλη σύζυγο. Λένε ἀκόμα ὅτι καὶ πολλοὶ ἄθλητὲς ἀπέχουν ἀπὸ ἀφροδισιακὰ, ἐγκρατευόμενοι γιὰ τὴ σωματικὴ τους ἄσκηση, ὅπως ὁ Ἄστυλος ἀπὸ τὸν Κρότωνα καὶ ὁ Κρίσων ἀπὸ τὴν Ἰμέρα. Καὶ ὁ Ἀμοιβέας ὁ κιθαρωδός, ἐνῶ ἦταν νεόνυμφος, ἔκανε ἀποχὴ ἀπὸ τὴν γυναῖκα του. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὴν Κυρήνη ἦταν ὁ μόνος ποὺ περιφρονοῦσε τὴ Λαΐδα ποὺ ἦταν ἐρωτευμένη μαζί του, καὶ εἶχε ὀρκιστεῖ στὴν ἑταῖρα, ὅτι σίγουρα θὰ τὴν πάρει στὴν πατρίδα του, ἂν τὸν βοηθοῦσε κάποιος ἐναντίον τῶν ἀνταγωνιστῶν του, κι ὅταν τὸ πέτυχε, ἐκτελῶντας μὲ χιούμορ τὸν ὄρκο του, ἀφοῦ ζωγράφησε μὰ ὅσο γίνεται πανόμοια εἰκόνα, τὴν ἔστησε στὴν Κυρήνη, ὅπως ἱστορεῖ ὁ Ἱστρος στὸ βιβλίο του *Περὶ ιδιότητος ἄθλων*. Ὡστε οὔτε ὁ εὐνουχισμὸς εἶναι ἀρετὴ ἂν δὲν γίνει ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος γιὰ ὅσους ἀποκρούουν τὸ γάμο λέγει· «Στοὺς ὑστεροὺς καιροὺς θ' ἀποστατήσουν μερικοὶ ἀπὸ τὴν πίστη καὶ θὰ προσκολληθοῦν σὲ ἀπατηλὰ πνεύματα καὶ διδασκαλίες δαιμονικῆς, ποὺ ἀπαγορεύουν τὸ γάμο κι ἐπιβάλλουν ἀποχὴ ἀπὸ φαγητὰ»¹⁹. Κι ἄλλοῦ πάλι λέγει· «Κανένας νὰ μὴ σᾶς κατακρίνει, ἐπειδὴ συμπεριφέρεσθε μὲ ταπεινοφροσύνη καὶ δὲν λογαριάζετε τὸ σῶμα»²⁰. Ὁ ἴδιος ἐπίσης γράφει καὶ αὐτὰ· «Ἐκανες γάμο; Μὴ ζητᾶς τὴ λύση του· λύθηκε ὁ γάμος σου; μὴ ζητᾶς ἄλλη γυναῖκα»²¹. Καὶ πάλι· «Καθένας νὰ ἔχει τὴ δική του γυναῖκα, γιὰ νὰ μὴ σᾶς πειράζει ὁ Σατανᾶς»²².

20. Κολ. 2, 18-23.

21. Α' Κορ. 7, 27.

22. Α' Κορ. 2, 5.

Τί δέ; οὐχί καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι εὐχαρίστως τῆς κτίσεως μετελάμ-
 βανον; Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο, γήμαντες ἐγκρατῶς. Καὶ τῷ μὲν
 Ἑλίᾳ οἱ κόρακες ἔφερον τροφήν, ἄρτους καὶ κρέα· καὶ Σαμουήλ δὲ ὁ
 προφήτης, ὃν καταλελοίπει κωλεὸν ἐξ ὧν ἤσθιε, φέρων ἔδωκε τῷ
 5 Σαοὺλ φαγεῖν. Οἱ δὲ καὶ τούτους ὑπερφέρειν λέγοντες πολιτεία καὶ δῖα
 οὐδὲ συγκριθῆναι ταῖς ἐκείνων πράξεσι δυνήσονται. «Ὁ μὴ ἐσθίων»
 τοῖνυν «τὸν ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· ὁ δὲ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ
 κρινέτω· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο». Ἄλλὰ καὶ ὁ Κύριος περὶ
 ἑαυτοῦ λέγων, «Ἦλθε», φησὶν, «Ἰωάννης, μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ
 10 λέγουσι, Δαμόνιον ἔχει· ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πί-
 νων, καὶ λέγουσιν· Ἴδου ἄνθρωπος φάγος καὶ οἰνοπότης, φίλος τελω-
 νῶν καὶ ἁμαρτωλός». Ἦ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἀποδοκιμάσουσι; Πέ-
 τρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο· Φίλιππος δὲ καὶ τὰς
 θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκεν. Καὶ ὁ γε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινι ἐπι-
 15 στολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύειν σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὸ τῆς
 ὑπηρεσίας εὐσταλές. Λέγει οὖν ἐν τινι ἐπιστολῇ· «Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν
 ἀδελφὴν γυναικα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι;». Οὗτοι μὲν,
 οἰκείως τῇ διακονίᾳ ἀπερισπάστῳ τῷ κηρύγματι προσανέχοντες, οὐχ
 ὡς γαμετάς, συνδιακόνους ἐσομένας πρὸς τὰς οἰκουροὺς γυναῖκας, δι'
 20 ὧν καὶ εἰς τὴν γυναικωνῆτιν ἀδιαβλήτως παρεισεδύετο ἡ τοῦ Κυρίου
 διδασκαλία.

Ἴσμεν γὰρ καὶ ὅσα περὶ διακόνων γυναικῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ πρὸς Τι-
 μόθεον ἐπιστολῇ ὁ γενναῖος διατάσσεται Παῦλος. Ἄλλὰ μὴν ὁ αὐτὸς
 οὗτος κέκραγεν, ὡς «οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσὶς καὶ πόσις»,
 25 οὐδὲ μὴν ἀποχὴ οἴνου καὶ κρεῶν, «ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ
 χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Τίς αὐτῶν, μηλωτὴν καὶ ζώνην δερματίνην
 ἔχων, περιέρχεται ὡς Ἑλίᾳ; Τίς δὲ σάκκον περιβέβληται, γυμνὸς τὰ
 ἄλλα καὶ ἀνυπόδετος, ὡς Ἡσαΐας, ἢ περίζωμα μόνον λινοῦν, ὡς Ἰε-
 ρεμίας; Ἰωάννου δὲ τὴν ἔνστασιν τὴν γνωστικὴν τοῦ βίου τίς μμήσε-
 30 ται; Ἄλλὰ καὶ οὕτω βιοῦντες, ἠὲχαρίστουν τῷ κτίσαντι οἱ μακάριοι
 προφῆται. Ἦ δὲ Καρποκράτους δικαιοσύνη καὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ τὴν

Τί λοιπόν; Μήπως και οί παλαιοί δίκαιοι δέν χρησιμοποιοῦσαν τή κτίση μ' εὐχαρίστηση; Ἄλλοι ἀπέκτησαν καί παιδιὰ ζώντας μ' ἐγκράτεια. Καί στόν Ἡλία βέβαια πηγαιναν τροφή τὰ κοράκια ψωμιά καί κρέατα²³, καί ὁ Σαμουήλ ὁ προφήτης τὸ κομμάτι τοῦ μηροῦ ποῦ εἶχε ἀφήσει ἀπὸ ἐκεῖνο ποῦ ἔτρωγε, τὸ ἔδωσε στόν Σαοῦλ νὰ τὸ φάει. Αὐτοὶ ὅμως, ἐνῶ λέγουν ὅτι ὑπερέχουν κι ἀπ' αὐτοὺς στόν βίο καί τὴν πολιτεία τους, οὔτε κὰν νὰ συγκριθοῦν μποροῦν μὲ τὶς πράξεις ἐκείνων. «Ὅποιος λοιπόν δέν τρώει, νὰ μὴν περιφρονεῖ ἐκεῖνον ποῦ τρώει· κι αὐτὸς ποῦ τρώει, νὰ μὴν κρίνει ἐκεῖνον ποῦ δέν τρώει· γιατί τὸν ἔχει δεχθεῖ ὁ Θεός»²⁴. Ἄλλὰ καί ὁ Κύριος μιλώντας γιὰ τὸν ἑαυτό του λέγει· «Ἦρθε ὁ Ἰωάννης ποῦ δέν τρώει οὔτε πίνει, καί λένε Ἔχει δαιμόνιο· ἦρθε ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ποῦ καί τρώει καί πίνει, καί λένε· Νὰ ἕνας φαγᾶς καί πότης, φίλος τῶν τελωνῶν καί τῶν ἁμαρτωλῶν»²⁵. Καί βέβαια ἀποδοκιμάζουν καί τοὺς ἀποστόλους. Ὁ Πέτρος καί ὁ Φίλιππος ἔκαναν παιδιά, καί ὁ Φίλιππος πάντρεψε καί τὶς θυγατέρες του. Καί ὁ Παῦλος δέν διστάζει σὲ κάποια ἐπιστολή του νὰ ἀναφέρει τὴ σύζυγό του, ποῦ δέν τὴν περιέφερε μαζί του, γιατί δέν εἶχε μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ ὑπηρεσία. Λέγει λοιπόν στὴν ἐπιστολή αὐτή· «Δέν ἔχομε δικαίωμα νὰ ἔχομε μαζί μας μιὰ γυναῖκα ὡς ἀδελφή, ὅπως καί οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι;»²⁶. Αὐτοὶ λοιπόν, προσέχοντας, σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τῆς διακονίας, νὰ εἶναι ἀπερίσπαστο τό κήρυγμά τους, εἶχαν μαζί τους γυναῖκες ὄχι ὡς συζύγους, ἀλλὰ σὰν ἀδελφές, ποῦ μαζί μὲ τοὺς ἀποστόλους αὐτὲς θὰ συνδιακονοῦσαν γιὰ τὶς γυναῖκες ποῦ ἔμεναν στὸ σπίτι, καί μέσω αὐτῶν εἰσχωροῦσε ἀδιάβλητα ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου καί στόν γυναικωνίτη.

Ξέρομε βέβαια καί ὅσα γιὰ τὶς διακόνισσες ὀρίζει στὴ δεύτερη ἐπιστολή πρὸς τὸν Τιμόθεο ὁ μέγας Παῦλος. Ὁ ἴδιος ὡστόσο φώναζε· «δέν εἶναι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ φαγητὸ καί πιωτὸ» οὔτε ἀποχὴ ἀπὸ κρασί καί κρέας, «ἀλλὰ δικαιοσύνη καί εἰρήνη καί χαρὰ μὲ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος»²⁷. Ποιὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἔχοντας προβειὰ καί δερμάτινη ζώνη γυρίζει ὅπως ὁ Ἡλίας²⁸; Καί ποιὸς εἶναι ντυμένος μ' ἕνα σάκκο καί γυμνὸς κατὰ τὰ ἄλλα καί ξυπόλυτος, ὅπως ὁ Ἡσαΐας, ἢ μόνο μὲ ἕνα περιζωμα μάλλινο, ὅπως ὁ Ἱερεμίας; Καί τοῦ Ἰωάννη τὴ γνωστικὴ ἐναντίωση πρὸς τὴ ζωὴ ποιὸς θὰ τὴ μμηθεῖ; Ἄλλὰ καί μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ζωῆς εὐχαριστοῦσαν τὸν Κύριο οἱ μακάριοι προφῆτες. Ἡ δικαιοσύνη ὅμως τοῦ Καρποκράτη καί ἐκείνων ποῦ ἴδια μ' αὐτὸν ἀκολουθοῦν τὴν ἀκόλαστη

26. Α' Κορ. 9, 5.

27. Ρωμ. 14, 17.

28. Γ' Βασ. 19, 13. 19. Δ' Βασ. 1, 8.

ἀκόλαστον μετιόντων κοινωνίαν, ὧδέ πως καταλύεται· ἅμα γὰρ τῷ φάναι, «Τῷ αἰτοῦντί σε δός», ἐπιφέρει· «Καὶ τὸν θέλοντα δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς», ταύτην διδάσκων τὴν κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ τὴν λάγνον. Πῶς δὲ ὁ αἰτῶν καὶ λαμβάνων καὶ δανειζόμενος, ἀπὸ μηδενὸς ὑπάρχοντος τοῦ ἔχοντος καὶ διδόντος καὶ δανειζόντος; Τί δ'; ὅταν ὁ Κύριος φῆ, «Ἐπέινασα, καὶ ἐχορτάσατέ με· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με», εἶτα ἐπιφέρει· «Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε». Οὐχὶ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ νομοθετεῖ; «Ὁ διδούς πτωχῷ δανεῖζει Θεῶν», καί, «Μὴ ἀπόσχη εὖ ποιεῖν ἐνδεεῖ», φησὶν. Καὶ πάλιν· «Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις μὴ ἐκλιπέτωσάν σε», εἶπεν. «Πενία» δὲ «ἄνδρα ταπεινοῦ, χεῖρες δὲ ἀνδρείων πλουτίζουσιν». Ἐπιφέρει δέ· Ἦ δ' ἄν, «ὅς οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, ἀποδεκτὸς γίνεται», καί, «Λύτρον ψυχῆς ἀνδρός, ὁ ἴδιος πλοῦτος κρίνεται». Οὐχὶ διασαφεῖ ἄντικρυς, ὡς οὖν ἐξ ἐναντίων ὁ κόσμος σύγκειται, ὥσπερ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ, οὕτω καὶ τῶν διδόντων, καὶ τῶν λαμβανόντων; Πάλιν τε αὖ ὅταν εἴπῃ, «Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πωλήσας τὰ ὑπάρχοντα, δός πτωχοῖς», ἐλέγχει τὸν καυχώμενον ἐπὶ τῷ πάσας τὰς ἐντολάς ἐκ νεότητος τετηρηκέσθαι· οὐ γὰρ πεπληρώκει τό, «Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν»· τότε δέ, ὑπὸ τοῦ Κυρίου συντελειούμενος, ἐδιδάσκετο δι' ἀγάπην μεταδιδόναι. Καλῶς οὖν πλουτεῖν οὐ κεκάλυκεν, ἀλλὰ γὰρ τὸ ἀδίκως καὶ ἀπλήστως πλουτεῖν· «Κτησίς γὰρ ἐπιστευδομένη μετὰ ἀνομίας ἐλάττων γίνεται. Εἰσὶ γὰρ οἱ σπείροντες πλείονα ποιοῦσι, καὶ οἱ συνάγοντες ἐλαττοῦνται», περὶ ὧν γέγραπται· 25 «Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα»· ὁ μὲν γὰρ σπείρων καὶ πλείονα συνάγων οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τῆς ἐπιγείου καὶ προσκαιροῦ μεταδόσεως τὰ οὐράνια κτώμενος καὶ τὰ αἰώνια· ἕτερος δὲ ὁ μηδενὶ μεταδιδούς, «κενῶς καὶ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζει», περὶ οὗ γέγραπται «Συνάγων 30 τοὺς μισθοὺς, συνήγαγεν εἰς δεσμὸν τετραυπημένον». Τούτου «τὴν χώραν εὐφορῆσαι» λέγει ἐν τῇ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος ἔπειτα τοὺς καρποὺς

29. Ματθ. 5, 42.

30. Ματθ. 25, 35-36, 40.

31. Παρμ. 19, 17.

32. Παρμ. 3, 27.

33. Παρμ. 3, 3.

34. Παρμ. 10, 4.

35. Παρμ. 13, 8.

κοινωνία, νὰ πῶς καταλύεται. Ἄμεσως δηλαδή μόλις εἶπε, «Δῶσε σ' ὅποιον σοῦ ζητᾶ», προσθέτει· «Καὶ μὴν ἀποστραφεῖς ἐκεῖνον πού θέλει νὰ σοῦ δανειστεῖ»²⁹. Αὐτὴ τὴ σχέση διδάσκει, ὄχι τὴ σχέση τῆς λαγνείας. Καὶ πῶς μπορεῖ νὰ ὑπάρχει αὐτὸς πού ζητᾶ καὶ λαμβάνει καὶ δανίζεται, χωρὶς νὰ ὑπάρχει κανένας πού ἔχει καὶ δίνει καὶ δανίζει; Τί λοιπόν; ὅταν ὁ Κύριος λέγει, «Πείνασα, καὶ χορτάσατε τὴν πείνα μου· δίψασα, καὶ μοῦ δώσατε νὰ πιῶ· ἦμουν ξένος, καὶ μὲ περιμαζέψατε, γυμνὸς καὶ μὲ ντύσατε», κι ἔπειτα προσθέτει «Ὅ,τι κάνατε σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσήμαντους, τὸ κάνατε γιὰ μένα»³⁰; τὰ ἴδια αὐτὰ δὲν τὰ νομοθετεῖ καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη; Γιατὶ λέγει· «Ὅποιος δίνει σὲ φτωχό, δανίζει τὸν Θεό»³¹ καὶ «Μὴν ἀρνηθεῖς νὰ κάνεις καλὸ σ' ἐκεῖνον πού ἔχει ἀνάγκη»³². Καὶ πάλι λέγει· «Οἱ ἐλεημοσύνες καὶ ἡ πίστη νὰ μὴ σοῦ λείπουν»³³. «Ἡ φτώχεια ταπεινώνει τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ τὰ χέρια τοῦ ἐργατικοῦ τὸν πλουτίζουν»³⁴. Καὶ προσθέτει· «Ἐκεῖνος πού δὲν ἔδωσε τὰ χρήματά του μὲ τόκο εἶναι ἀποδεκτός»· καὶ «Ὡς λύτρο γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου κρίνεται ὁ πλοῦτος του»³⁵. Δὲν διασαφηνίζει ὀλοκάθαρα ὅτι, ὅπως ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀντίθετα, ἀπὸ θερμὸ καὶ ψυχρὸ, ξηρὸ καὶ ὑγρὸ, ἔτσι ἀποτελεῖται κι ἀπὸ αὐτοὺς πού δίνουν κι αὐτοὺς πού λαμβάνουν; Καὶ πάλι ὅταν λέγει, «Ἄν θέλεις νὰ εἶσαι τέλειος, πούλησε τὰ ὑπάρχοντά σου καὶ δός τα στοὺς φτωχοὺς»³⁶, ἐλέγχει ἐκεῖνον πού καυχίεται ὅτι ἀπὸ μικρὸς φύλαξε ὅλες τὶς ἐντολές· γιατί δὲν εἶχε ἐκπληρώσει τὴν ἐντολή, «Θ' ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτό σου»³⁷, καὶ τότε ὀδηγούμενος στὴν τελείωσή του ἀπὸ τὸν Κύριο διδασκόταν νὰ μεταδίδει ἀπὸ ἀγάπη. Πολὺ σωστὰ λοιπόν δὲν ἀπαγόρευσε τὸν πλουτισμό, ἀλλὰ τὸν ἀδικο καὶ ἀπληστο πλουτισμό. Γιατὶ «Ἡ ἀπόκτηση κτημάτων μὲ ἀνομία, ἐλαττώνεται»³⁸. «Εἶναι αὐτοὶ πού σπέρνουν πολλαπλάσια, ἐνῶ αὐτοὶ πού συνάγουν, συνάγουν ἐλαττωμένα»³⁹, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχει γραφεῖ· «Σκόρπισε, ἔδωσε στοὺς φτωχοὺς, ἡ δικαιοσύνη του μένει στὸν αἰῶνα»⁴⁰. Ἐκεῖνος πού σπέρνει καὶ συνάγει περισσότερα εἶναι αὐτὸς πού μὲ τὴν ἐπίγεια πρόσκαιρη μετάδοση ἀποκτᾶ τὰ οὐράνια καὶ αἰώνια, ἐνῶ ὁ ἄλλος πού δὲν δίνει σὲ κανέναν «μαζεύει κενοὺς θησαυροὺς στὴ γῆ, ὅπου τὸ σαράκι καὶ ἡ σκουριὰ τὰ καταστρέφουν»⁴¹, γιὰ τὸν ὁποῖον ἔχει γραφεῖ «Ὅποιος μαζεύει τοὺς μισθοὺς, τοὺς μαζεύει σὲ τρύπιο σάκκο»⁴². Αὐτοῦ τὰ χωράφια λέγει στὸ Εὐαγγέλιο ὁ Κύριος ὅτι ἔκαναν μεγάλη σοδειά⁴³. Ἐπειτα

36. Ματθ. 19, 21. Μάρκ. 10, 21. Λουκᾶ 18, 22. 37. Ματθ. 22, 39. Μάρκ. 12, 31.

Λουκᾶ 10, 27. 38. Παρμ. 13, 11. 39. Παρμ. 11, 24. 40. Ψαλμ. 111, 9.

41. Ματθ. 6, 19.

42. Ἄγγ. 1, 6.

43. Λουκᾶ 12, 16-20.

ἀποθέσθαι βουληθέντα, οἰκοδομησόμενον ἀποθήκας μείζονας, κατὰ τὴν προσωποποιίαν εἰπεῖν πρὸς ἑαυτόν, «Ἔχεις ἀγαθὰ πολλὰ ἀποκείμενά σοι εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου. Ἄφρον οὖν, ἔφη· ταύτη γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σου· ἃ οὖν ἠτοίμασας, τίνι γένηται;».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Ἐν τίνι ἢ κατὰ Χριστὸν ἐγκράτεια ὑπερτέρα τῆς τῶν φιλοσόφων.

Ἡ μὲν οὖν ἀνθρωπίνη ἐγκράτεια, ἢ κατὰ τοὺς φιλοσόφους, λέγω τοὺς Ἑλλήνων, τὸ διαμάχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ μὴ ἐξυπηρετεῖν αὐτῇ
 10 εἰς τὰ ἔργα, ἐπαγγέλλεται· ἢ καθ' ἡμᾶς δέ, τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν, οὐχ ἵνα τις ἐπιθυμῶν καρτερῇ, ἀλλ' ὅπως καὶ τοῦ ἐπιθυμεῖν ἐγκρατεύηται. Λαβεῖν δὲ ἄλλως οὐκ ἔστι τὴν ἐγκράτειαν ταύτην, ἢ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο εἶπεν «Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσετε ὑμῖν». Ταύτην ἔλαβε τὴν χάριν καὶ ὁ Μωϋσῆς, τὸ ἐνδεές σῶμα περικειμένος, ἵνα τεσσαράκοντα ἡμέρας μῆτε
 15 πεινάσῃ, μῆτε διψήσῃ. Ὡς δὲ ὑγιαίνειν ἄμεινον τοῦ νοσοῦντα περὶ ὑγείας διαλέγεσθαι, οὕτω τὸ εἶναι φῶς τοῦ περὶ φωτὸς λαλεῖν, καὶ ἢ κατὰ ἀλήθειαν ἐγκράτεια τῆς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων διδασκομένης. Οὐ γὰρ ὅπου φῶς, ἐκεῖ σκότος, ἔνθα δὲ ἔστιν ἐπιθυμία ἐγκαθεξομένη, μόνη τυγχάνουσα, κἂν τῇ ἐνεργείᾳ ἡσυχάζῃ τῇ διὰ τοῦ σώματος, τῇ
 20 μνήμῃ συνουσιάζει πρὸς τὸ μὴ παρόν. Καθόλου δὲ ἡμῖν προεῖτω ὁ λόγος περὶ τε γάμου, περὶ τε τροφῆς, καὶ τῶν ἄλλων, μηδὲν κατ' ἐπιθυμίαν ποιεῖν, θέλειν δὲ μόνα ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα. «Οὐ γάρ ἐσμεν ἐπιθυμίας τέκνα, ἀλλὰ θελήματος» καὶ τὸν ἐπὶ παιδοποιία γήμαντα ἐγκράτειαν ἀσκεῖν χρῆ, ὡς μηδὲ ἐπιθυμεῖν τῆς γυναικὸς τῆς ἑαυτοῦ, ἣν ἂ
 25 γαπαῖν ὀφείλει, σεμνῶ καὶ σώφρονι παιδοποιούμενος θελήματι. Οὐ γὰρ «τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιῆσθαι εἰς ἐπιθυμίας» ἐμάθομεν· «εὐσχημόνως δὲ ὡς ἐν ἡμέρᾳ», τῷ Χριστῷ καὶ τῇ Κυριακῇ τῇ φωτεινῇ ἀγωγῇ, «περιπατοῦντες, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ ἔρισι καὶ ζήλοις». Ἀλλὰ γὰρ οὐ μόνον περὶ τι ἐν εἶδος τὴν ἐγκράτειαν

θέλοντας ν' ἀποθηκεύσει τοὺς καρποὺς οἰκοδομώντας μεγαλύτερες ἀποθήκες μιλάει στὸν ἑαυτό του προσωποποιημένο καὶ λέγει· «Ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ ποὺ σοῦ φτάνουν γιὰ πολλὰ χρόνια· φάγε, πιές καὶ εὐφραίνου. Καὶ τοῦ λέγει· «Ἀνόητε, αὐτὴ τὴ νύχτα ἀπαιτοῦν ἀπὸ ἐσένα τὴν ψυχὴ σου· αὐτὰ ποὺ ἐτοίμασες σέ ποιὸν θά μείνουν;»⁴⁴.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

Σὲ τί ὑπερτερεῖ ἡ χριστιανικὴ ἐγκράτεια ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ.

Ἡ ἀνθρώπινη λοιπὸν ἐγκράτεια, ποὺ διδάσκουν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι ἐννοῶ, διακηρύσσει τὴ διαμάχη μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴ μὴ ἐξυπηρέτησή της στὴν πράξη. Ἡ δική μας διδάσκει νὰ μὴν ἐπιθυμεῖ κανεὶς, ὅχι νὰ δείχνει καρτερίαν ἐπιθυμώντας, ἀλλὰ νὰ συγκρατεῖται κι ἀπὸ τὸ νὰ ἐπιθυμεῖ. Γαί γιὰ νὰ ἐπιτύχομε αὐτὴ τὴν ἐγκράτεια δὲν γίνεται ἀλλιῶς, παρὰ μόνο μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ εἶπε· «Νὰ ζητεῖτε, καὶ θὰ σᾶς δοθεῖ αὐτὸ ποὺ ζητᾶτε»¹. Αὐτὴ τὴ χάρη ἔλαβε κι ὁ Μωϋσῆς, μέσα στὸ ταπεινὸ ἀκόμα σῶμα, ὥστε ἐπὶ σαράντα ἡμέρες οὔτε νὰ πεινάσει οὔτε νὰ διψάσει. Κι ὅπως εἶναι προτιμότερο νὰ εἶσαι ὑγιὴς ἀπὸ τὸ νὰ εἶσαι ἄρρωστος καὶ νὰ μιᾶς περὶ ὑγείας, ἔτσι εἶναι καὶ τὸ νὰ ὑπάρχει φῶς ἀπὸ τὸ νὰ μιᾶς γιὰ τὸ φῶς, ἔτσι καὶ ἡ ἀληθινὴ ἐγκράτεια ἀπὸ ἐκείνη ποὺ διδάσκουν οἱ φιλόσοφοι. Δὲν σημαίνει βέβαια, ὅτι ὅπου ὑπάρχει φῶς ἐκεῖ ὑπάρχει σκοτάδι. Ὅπου ὅμως ὑπάρχει ἐπιθυμία μόνιμα ἐγκατεστημένη, ἀκόμα κι ἂν δὲν ἐνεργεῖ μὲ τὸ σῶμα, μὲ τὴ μνήμη ὥστόσο συνευρίσκεται μὲ ἐκεῖνο ποὺ δὲν εἶναι παρόν.

Ἄς προχωρήσει ὅμως γενικὰ ὁ λόγος μας καὶ γιὰ τὸ γάμο, καὶ γιὰ τὴν τροφή, καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα νὰ μὴν κάνομε τίποτε ἀπὸ ἐπιθυμία, ἀλλὰ νὰ θέλομε μόνο τὰ ἀναγκαῖα. Γιατὶ δὲν εἴμαστε τέκνα τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ τοῦ θελήματος. Κι ἐκεῖνος ποὺ ἔκανε γάμο γι' ἀπόκτηση παιδιῶν, πρέπει νὰ ἐγκρατεῖται, ὥστε οὔτε κὰν τὴ γυναῖκα του νὰ ἐπιθυμεῖ, ποὺ ὀφείλει νὰ τὴν ἀγαπᾶ κάνοντας τὰ παιδιά του μὲ σεμνότητα καὶ σωφροσύνη. Γιατὶ μάθαμε «νὰ μὴ λαμβάνομε πρόνοια γιὰ τὶς ἐπιθυμίες τῆς σάρκας», ἀλλὰ «νὰ περπατᾶμε μὲ εὐπρέπεια ὅπως ἀρμόζει στὴν ἡμέρα», στὸν Χριστὸ δηλαδή καὶ στὴ φωτεινὴ ἀγωγή τοῦ Κυρίου, «ζώντας μακριὰ ἀπὸ κραιπάλες καὶ μέθες, ἀπὸ τὴν ἀσύδοτη κι ἀκόλαστη ζωὴ, ἀπὸ τὶς φιλονικίες καὶ φθόνους»². Ὡστόσο δὲν πρέπει νὰ ἐντοπίζομε τὴν ἐγκράτεια μόνο σὲ

1. Ματθ. 7, 7.

2. Ρωμ. 13, 12-14.

συνορᾶν προσήκει, τουτέστι τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ γὰρ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ὅσα σπαταλῶσα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, οὐκ ἀρκούμενη τοῖς ἀναγκαί-
οις, περιεργαζομένη δὲ τὴν χλιδήν.

Ἐγκράτειά ἐστιν ἀργυρίου καταφρονεῖν, τρυφῆς, κτήσεως, θέας
5 καταμεγαλοφρονεῖν, στόματος κρατεῖν, κυριεύειν λογισμῶ τῶν πο-
νηρῶν. Ἦδη δὲ καὶ ἄγγελοί τινες, ἀκρατεῖς γενόμενοι, ἐπιθυμίᾳ ἁλόν-
τες, οὐρανόθεν δεῦρο καταπεπτώκασιν. Οὐαλεντίνος δὲ ἐν τῇ πρὸς
Ἀγαθόποδα ἐπιστολῇ, "Πάντα, φησὶν, ὑπομείνας, ἐγκρατῆς ἦν, θεότη-
τα Ἰησοῦς εἰργάζετο ἡσθιε καὶ ἔπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδούς τὰ βρώμα-
10 τα. Τοσαύτη ἦν αὐτῷ ἐγκρατείας δύναμις, ὥστε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν
τροφὴν ἐν αὐτῷ· ἐπεὶ τὸ φθείρεσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν". Ἡμεῖς μὲν οὖν
δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον καὶ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν ἐγκράτειαν
ἀσπαζόμεθα, τὸν νεῶν τοῦ Πνεύματος ἀγιάζοντες καλὸν γὰρ «διὰ τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἐννουχίζειν ἑαυτὸν» πάσης ἐπιθυμίας, «καὶ
15 καθαρίζειν τὴν συνείδησιν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ
ζῶντι». Οἱ δὲ διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὴν σάρκα τῆς κατὰ γάμον συν-
αλλαγῆς καὶ τῆς τῶν καθηκόντων βρωμάτων μεταλήψεως ἀχαρίστως
ἀπαλλάττεσθαι ποθοῦντες ἀμαθεῖς τε καὶ ἄθεοι, ἀλόγως ἐγκρατενόμε-
νοι, καθάπερ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων ἔθνῶν. Βραχυμᾶναι γοῦν οὔτε ἔμ-
20 ψυχον ἐσθίουσιν, οὔτε οἶνον πίνουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν αὐτῶν καθ' ἑκάστην
ἡμέραν, ὡς ἡμεῖς, τὴν τροφήν προσίενται, ἔνιοι δ' αὐτῶν διὰ τριῶν ἡ-
μερῶν, ὡς φησὶν Ἀλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ ἐν τοῖς Ἰνδικοῖς· κα-
ταφρονοῦσι δὲ θανάτου, καὶ παρ' οὐδὲν ἠγοῦνται τὸ ζῆν· πείθονται
γὰρ εἶναι παλιγγενεσίαν· ἃ δὲ σέβουσιν Ἡρακλέα καὶ Πᾶνα. Οἱ κα-
25 λούμενοι δὲ Σεμνοὶ τῶν Ἰνδῶν γυμνοὶ διαιτῶνται τὸν πάντα θῖον· οὔ-
τοι τὴν ἀλήθειαν ἀσκοῦσι, καὶ περὶ τῶν μελλόντων προμηνύουσι, καὶ
σέβουσι τινὰ πυραμίδα, ὑφ' ἣν ὀστέα τινὸς Θεοῦ νομίζουσιν ἀπο-
κεῖσθαι. Οὔτε δὲ οἱ Γυμνοσοφισταί, οὔθ' οἱ λεγόμενοι Σεμνοὶ γυναιξί
χρῶνται· παρὰ φύσιν γὰρ τοῦτο καὶ παράνομον δοκοῦσι, δι' ἣν αἰτίαν
30 σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοῦς τηροῦσι· παρθενεύουσι δὲ καὶ Σεμναί. Δοκοῦσι δὲ
παρατηρεῖν τὰ οὐράνια, καὶ διὰ τῆς τούτων σημειώσεως τῶν μελλόν-
των προμαντεύεσθαι τινὰ.

μιὰ κατηγορία, δηλαδή τὰ ἀφροδισιακά, ἀλλὰ νὰ ἔχομε ὑπόψη καί τὰ ἄλλα, ὅσα ἀχόρταγα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ, χωρὶς νὰ ἀρκεῖται στὰ ἀναγκαῖα, ἀλλὰ ἐπιδιώκοντας τὴ χλιδὴ.

Ἐγκράτεια εἶναι ἡ καταφρόνηση τῶν χρημάτων, ἡ περιφρόνηση τῆς τροφῆς, τῆς ἀπόκτησης, τῆς ἐπίδειξης, τὸ νὰ κρατεῖ κανεὶς τὸ στόμα του καὶ νὰ κυριαρχεῖ μὲ τὸ λογικὸ στὰ αἰσchrά. Ἦδη καὶ μερικοὶ ἄγγελοι, ὅταν ἄφησαν τὴν ἐγκράτεια, αἰχμαλωτισμένοι ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία, ἔπεσαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐδῶ στὴ γῆ. Ὁ Οὐαλεντῖνος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀγαθόποδα λέγει· “Ἀφοῦ ὑπέμεινε τὰ πάντα, ἦταν ἐγκρατῆς ὁ Ἰησοῦς, οἰκοδομοῦσε τὴ θεότητά του· ἔτρωγε καὶ ἔπινε μ' ἰδιαίτερο τρόπο, χωρὶς ν' ἀποδίδει τις τροφές. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμή του γιὰ τὴν ἐγκράτεια, ὥστε καὶ ἡ τροφὴ νὰ μὴ χωνευτεῖ μέσα του· γιὰ αὐτὸς δὲν εἶχε τὴ φθορὰ”. Ἐμεῖς λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀγάπη μας πρὸς τὸν Κύριο καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ καλὸ ἀσπαζόμεστε τὴν ἐγκράτεια, ἀγιάζοντας τὸ ναὸ τοῦ Πνεύματος. Γιὰ εἶναι καλὸ «γιὰ χάρη τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν νὰ εὐνουχίζομε τὸν ἑαυτὸ μας»³ ἀπὸ κάθε ἐπιθυμία, «καὶ νὰ καθαρίζομε τὴ συνείδησή μας ἀπὸ τὰ νεκρὰ ἔργα γιὰ νὰ λατρεύομε τὸν ζωντανὸ Θεό»⁴. Ἐνῶ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἄθεοι ποθοῦν ἀπὸ τὸ μῖσος τους πρὸς τὴ σάρκα ν' ἀπαλλαγοῦν ἀχάριστοι ἀπὸ τὴ διαδικασία τοῦ γάμου καὶ τὴ μετάληψη τῶν ἀπαραίτητων τροφίμων, ἐπιχειρῶντας παράλογη ἐγκράτεια, ὅπως τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔθνη. Οἱ Βραχμάνες λοιπὸν οὔτε ζωντανὸ τρῶνε οὔτε κρασί πίνουν, ἀλλὰ ἓνα μέρος ἀπὸ αὐτοὺς καθημερινὰ παίρνουν τὴν τροφὴ ὅπως ἐμεῖς, ἐνῶ μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς κάθε τρεῖς ἡμέρες, ὅπως λέγει ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Πολυῖστωρ στὰ *Ἰνδικά*. Καταφρονοῦν τὸ θάνατο καὶ θεωροῦν μηδὲν τὴ ζωὴ· γιὰ εἶναι πεπεισμένοι, ὅτι ὑπάρχει ἀναγέννηση. Ἄλλοι πάλι λατρεύουν τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Πάνα. Ἀπὸ τοὺς Ἰνδοὺς οἱ λεγόμενοι Σεμνοὶ ζοῦνε γυμνοὶ ὅλη τους τὴ ζωὴ· αὐτοὶ ἀναζητοῦν καὶ λένε τὴν ἀλήθεια καὶ προφητεύουν γιὰ τὰ μελλοντικά, καὶ προσκυνοῦν μιὰ πυραμίδα, πού πιστεύουν ὅτι κρύβει τὰ ὀστά κάποιου θεοῦ. Οὔτε ὅμως οἱ Γυμνοσοφιστῆς οὔτε οἱ Σεμνοὶ πλησιάζουν γυναῖκες, γιὰ τὸ θεωροῦν πράγμα παρὰ τὴ φύση καὶ παρὰ τὸ νόμο· γι' αὐτὸ τὸ λόγο κρατοῦν τὸν ἑαυτὸ τους ἀγνό· παρθένης διατηροῦνται καὶ οἱ Σεμνές, οἱ γυναῖκες. Θεωροῦν καλὸ νὰ παρατηροῦν τὰ οὐράνια καὶ μὲ τὴν ἐπισήμανσή τους νὰ προμαντεύουν μερικὰ ἀπὸ τὰ μελλοντικά.

4. Ἐβρ. 9, 14.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἐξήγησις ῥήσεων τῆς Ἀγ. Γραφῆς, τῶν ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν προβαλλομένων πρὸς μομφὴν τοῦ γάμου. Πρῶτον τὸ τοῦ Ἀποστόλου Ρωμ. 6, 14 ὄχυροὶ ἀπὸ δεδισμένην τῶν αἰρετικῶν ἐρμηνείαν.

5 Ἐπεὶ δὲ οἱ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσάγοντες, διαζομενοὶ τινὰς ὀλίγας Γραφάς, συνηγορεῖν αὐτῶν τῇ ἡδυπαθείᾳ οἴονται, ἀτὰρ δὴ κάκεινῃν, «Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν», καὶ τινὰς ἄλλας τοιαύτας, ὧν ἐπὶ τοιούτοις μεμνησθαι οὐκ εὐλογον (οὐ γὰρ ἐπισκευάζω ναῦν πειρατικήν), φέρε δὴ διὰ βραχέων
 10 διακόψωμεν αὐτῶν τὴν ἐγχείρησιν· αὐτὸς γὰρ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος τῇ προειρημένη λέξει ἐπιφέρων ἀπολύσεται τὸ ἔγκλημα· «Τί οὖν; ἁμαρτήσωμεν, ὅτι οὐκ ἐσμεν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο». Οὕτως ἐνθέως καὶ προφητικῶς καταλύει παραχρῆμα τὴν σοφιστικὴν τῆς ἡδονῆς τέχνην. Οὐ συνίεισιν οὖν, ὡς ἔοικεν, ὅτι «Τοὺς πάντας ἡμᾶς
 15 φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ θήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος διὰ τοῦ σώματος πρὸς ᾧ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν», ἵνα ἃ διὰ τοῦ σώματος ἔπραξέ τις, ἀπολάβῃ. «Ὡστε, εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις», οὐκ ἔτι ἁμαρτητική. «Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν», ἀπελουσάμεθα τὸν βίον τὸν παλαιόν· «Ἴδου γὰρ γέγονε καινά», ἀγνεῖα ἐκ πορ-
 20 νείας, καὶ ἐγκράτεια ἐξ ἀκρασίας, δικαιοσύνη ἐξ ἀδικίας. «Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; ἢ τίς κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαν; τίς μερίς πιστῶ μετ' ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετ' εἰδώλων; Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, καθαρῖσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύμα-
 25 τος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἐκθεσις ῥήσεως τοῦ Χριστοῦ πρὸς Σαλώμην, ἣν οἱ αἰρετικοὶ προβάλλουσι ὡς μομφὴν τοῦ γάμου.

Οἱ δὲ ἀντιτασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφήμου ἐγκρα-

1. Ρωμ. 6, 14.

2. Ρωμ. 6, 15.

3. Β' Κορ. 5, 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Ἐξήγηση χωρίων τῆς Ἀγ. Γραφῆς πού προσκομίζουν οἱ αἵρετικοὶ γιὰ νὰ ψέξουν τὸ γάμο. Πρῶτα τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου Ρωμ. 6,14 ὑπερασπίζει ἀπὸ τὴν διασμένη ἐξήγηση τῶν αἵρετικῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτοὶ πού εἰσάγουν τὴν ἀδιαφορία, παρερμηνεύοντας κάποια λίγα χωρία τῆς Γραφῆς, νομίζουν ὅτι αὐτὰ συνηγοροῦν στὴν ἡδυπάθειά τους, καὶ μάλιστα ἐκεῖνο πού λέγει, «Δὲν θὰ σᾶς κυριέψει ἡ ἁμαρτία, γιατί δὲν σᾶς ἐξουσιάζει πιά ὁ νόμος, ἀλλὰ σᾶς σκεπάζει ἡ χάρις»¹, καὶ κάποια ἄλλα παρόμοια πού δὲν εἶναι σωστὸ νὰ μνημονεύουμε τώρα, γιατί δὲν ἐπισκευάζω πλοῖο πειρατικό, ἐμπρὸς, μὲ λίγα λόγια ἄς ἀνατρέψουμε τοὺς συλλογισμοὺς τους. Γιατὶ ὁ ἴδιος ὁ μέγας Ἀπόστολος, συμπληρώνοντας τὸ προηγούμενο χωρίο, θὰ διαλύσει τὴν κατηγορία. «Τί λοιπόν; Θὰ ἁμαρτήσουμε ἐπειδὴ δὲν εἴμαστε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ νόμο, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴ σκέπη τῆς χάριτος; Μακριὰ μὰ τέτοια σκέψη»². Ἔτσι θεϊκὰ καὶ προφητικὰ διαλύει ἀμέσως τὴ σοφιστικὴ τέχνη τῆς ἡδονῆς. Δὲν κατανοοῦν λοιπὸν, ὅπως φαίνεται, ὅτι «πρέπει ὅλοι ἐμεῖς νὰ παρουσιαστοῦμε μπροστὰ στὸ θῆμα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ λάβει ὁ καθένας ἀνάλογα μ' αὐτὰ πού ἔπραξε σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ, εἴτε ἀγαθὸ εἴτε κακόν»³, γιὰ ν' ἀπολαύσει ὁ καθένας ὅσα ἔπραξε σ' αὐτὴ τὴ ζωὴ. «ἽΩστε, ὅποιος ἀνήκει στὸν Χριστό, εἶναι καινούργια κτίση», πού πιά δὲν ἁμαρτάνει· «τὰ παλαιὰ πέρασαν»· λουστήκαμε κι ἀποβάλαμε τὴν παλαιὰ ζωὴ. «Τώρα ὅλα εἶναι καινούργια»⁴· ἡ ἀγνότητα ἀντικατέστησε τὴν πορνεία, ἡ ἐγκράτεια τὴν ἀκράτεια, ἡ δικαιοσύνη τὴν ἀδικία. «Γιατὶ τί σχέση ἔχει ἡ δικαιοσύνη μὲ τὴν ἀνομία; ἢ τί τὸ κοινὸ τὸ φῶς μὲ τὸ σκοτάδι; Ποιὰ συμφωνία μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ Χριστὸς μὲ τὸν Βελίαρ; Τί τὸ κοινὸ μερίδιο ἔχει ὁ πιστὸς μὲ τὸν ἄπιστο; Πῶς μπορεῖ νὰ συνυπάρξει ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ μὲ τῶν εἰδώλων;»⁵. Ἐχοντας λοιπὸν αὐτὲς τὶς ὑποσχέσεις, ἄς καθαριστοῦμε ἀπὸ κάθε μολυσμὸ σαρκικὸ καὶ πνευματικόν, ὀλοκληρώνοντας τὴν ἁγία ζωὴ μὲ φόβο Θεοῦ»⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'.

Ἐκτίθεται ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὴ Σαλώμη, πού οἱ αἵρετικοὶ παρουσιάζουν ὅτι ἀποτελεῖ μομφὴ τοῦ γάμου.

ἽΟποιοι ἀντιτάσσονται στὴν κτίση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ σεμνὴ ἐγκράτεια

4. Β' Κορ. 5, 17.

5. Β' Κορ. 6, 14-16.

6. Β' Κορ. 7, 1.

τείας κάκεινα λέγουσι τὰ πρὸς Σαλώμην εἰρημένα, ὧν πρότερον ἐμνή-
 σθημεν· φέρεται δέ, οἶμαι, ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγελίῳ. Φασὶ
 γάρ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· ¹“Ἦλθον καταλύσαι τὰ ἔργα τῆς θη-
 λείας”· θηλείας μὲν τῆς ἐπιθυμίας, ἔργα δὲ γέννησιν καὶ φθοράν. Τί
 5 οὖν ἂν εἴποιεν; Κατελύθη ἡ διοίκησις αὕτη; Οὐκ ἂν φήσαιεν· μένει γὰρ
 ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ὁ κόσμος· Ἄλλ' οὐκ ἐψεύσατο ὁ Κύριος· τῷ
 ὄντι γὰρ τὰ τῆς ἐπιθυμίας κατέλυσεν ἔργα, φιλαργυρίαν, φιλονεικίαν,
 φολοδοξίαν, γυναικομανίαν, παιδερασίαν, ὀψοφαγίαν, ἄσωτίαν, καὶ
 τὰ τούτοις ὅμοια. Τούτων δὲ ἡ γένεσις φθορὰ τῆς ψυχῆς, εἴ γε «νεκροί
 10 τοῖς παραπτώμασι» γινόμεθα· καὶ αὕτη ἡ θήλεια ἀκρασία ἦν. Γένεσιν
 δὲ καὶ φθορὰν τὴν ἐν κτίσει προηγουμένως γίνεσθαι ἀνάγκη μέχρι
 παντελοῦς διακρίσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐκλογῆς, δι' ἣν καὶ αἱ τῷ
 κόσμῳ συμπεφυρμένα οὐσίαι τῇ οἰκειότητι προσνέμονται. Ὅθεν εἰκό-
 τως, περὶ συντελείας μηνύσαντος τοῦ Λόγου, ἡ Σαλώμη φησί· “Μέχρι
 15 τίνος οἱ ἄνθρωποι ἀποθανοῦνται;” Ἄνθρωπον δὲ καλεῖ ἡ Γραφή δι-
 χῶς, τὸν τε φαινόμενον, καὶ τὴν ψυχὴν· πάλιν τε αὖ τὸν σωζόμενον καὶ
 τὸν μὴ. Καὶ θάνατος ψυχῆς ἡ ἁμαρτία λέγεται. Διὸ καὶ παρατετηρημέ-
 νως ἀποκρίνεται ὁ Κύριος· “Μέχρις ἂν τίκτωσιν αἱ γυναῖκες”, τουτέστι
 μέχρις ἃ αἱ ἐπιθυμίαι ἐνεργῶσι. «Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ
 20 ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος εἰς
 πάντας ἀνθρώπους διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρτον καὶ ἐβασίλευσεν ὁ
 θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως», φησὶν ὁ Ἀπόστολος φυσικῇ δὲ
 ἀνάγκῃ θείας οἰκονομίας γενέσει θάνατος ἔπεται, καὶ συνόδῳ ψυχῆς
 καὶ σώματος ἡ τούτων διάλυσις ἀκολουθεῖ. Εἰ δὲ ἔνεκεν μαθήσεως καὶ
 25 ἐπιγνώσεως ἡ γένεσις, ἀποκαταστάσεως δὲ ἡ διάλυσις, ὡς δὲ αἰτία θά-
 νάτου διὰ τὸ τίκτειν ἡ γυνὴ νομίζεται, οὕτω καὶ ζωῆς διὰ τὴν αὐτὴν αἰ-
 τίαν λεχθήσεται ἡγεμών. Αὐτίκα ἡ προκατάρξασα τῆς παραβάσεως
 «ζωὴ» προσηγορεύθη διὰ τὴν τῆς διαδοχῆς αἰτίαν, τῶν τε γεννωμέ-
 νων, τῶν τε ἁμαρτανόντων γίνεται, ὁμοίως δικαίων ὡς καὶ ἀδίκων, μή-
 30 τηρ, ἐκάστου ἡμῶν ἑαυτὸν δικαιοῦντος, ἢ ἔμπαιλιν ἀπειθῆ κατασκευά-
 ζοντος. Ὅθεν οὐχ ἡγοῦμαι ἔγωγε μυσάττεσθαι τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν τὸν
 Ἀπόστολον, ὀπηνίκα ἂν φῆ· «Ἄλλ' ἐν πάσῃ παρρησίᾳ, ὡς πάντοτε, καὶ
 νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ

προβάλλουν κι εκείνα πού ειλώθηκαν στη Σαλώμη, πού ἀναφέραμε προηγουμένως, πού ὑπάρχουν, νομίζω, στο κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγέλιο. Λένε δηλαδή, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας εἶπε: “Ἦρθα νὰ καταργήσω τὰ ἔργα τῆς γυναίκα”, ἐνοώντας μὲ τὸ “τῆς γυναίκα” τὴν ἐπιθυμία, καὶ μὲ τὸ “ἔργα” τὴ γέννηση καὶ τὴ φθορά. Τί μποροῦν λοιπὸν νὰ ἰσχυριστοῦν; “Ὅτι καταργήθηκε αὐτὴ ἡ τάξη; Δὲν θὰ μποροῦσαν νὰ τὸ ποῦν· γιατί ὁ κόσμος παραμένει μὲ τὴν ἴδια διεκδυέρνιση. Ὁ Κύριος ὅμως δὲν εἶπε ψέματα· γιατί πράγματι κατάργησε τὰ ἔργα τῆς ἐπιθυμίας, φιλαργυρία, φιλονεικία, φιλοδοξία, γυναικομανία, παιδεραστία, πολυφαγία, ἀσωτία καὶ ὅσα εἶναι ὅμοια μ' αὐτά. Ἡ ὑπαρξη αὐτῶν σημαίνει φθορὰ τῆς ψυχῆς, ἐφόσον γινόμεστε «μὲ τὰ παραπτώματά μας νεκροί»¹. Καὶ ἡ γυναίκα αὐτὴ ἦταν ἡ ἀκράτεια. Ἡ γέννηση καὶ ἡ φθορὰ ἦταν ἀνάγκη νὰ γίνεται στὴν κτίση ὡς τὴν τέλεια διάκριση καὶ ἀποκατάσταση τῆς ἐκλογῆς, ἐξαιτίας τῆς ὁποίας καὶ οἱ ἀναμιγμένες μὲ τὸν κόσμο οὐσίες ἀποκαθίστανται κατὰ κατηγορία. Γι' αὐτό, ἐπειδὴ ὁ Λόγος μίλησε περὶ συντελείας, δικαιολογημένα ἡ Σαλώμη ρώτησε: “Ὡς πότε θὰ πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι;”. Ὁ ἄνθρωπος στὴ Γραφὴ νοεῖται διπλά· ὁ φαινόμενος σωματικὰ καὶ ἡ ψυχὴ του, κι ἀπὸ ἄλλη ἄποψη αὐτὸς πού σώζεται καὶ αὐτὸς πού δὲν σώζεται. Καὶ ἡ ἁμαρτία λέγεται θάνατος τῆς ψυχῆς. Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος ἀπαντᾷ προσεκτικὰ: «Μέχρι πού θὰ γεννοῦν οἱ γυναῖκες», δηλαδή ὅσο ἐνεργοῦν οἱ ἐπιθυμίες. «Ἡ ἁμαρτία μπῆκε στὸν κόσμο μέσω ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ μέσω τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος ἀπλώθηκε σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐπειδὴ ὅλοι ἁμάρτησαν. Καὶ βασίλεψε ὁ θάνατος ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ ὡς τὸν Μωϋσῆ»², λέγει ὁ Ἀπόστολος. Κατὰ φυσικὴ ἀναγκαιότητα τῆς θείας οἰκονομίας στὴ γέννηση ἔπεται ὁ θάνατος καὶ τὴν ἔνωση ψυχῆς καὶ σώματος ἀκολουθεῖ ἡ διάλυσή τους. Ἄν τώρα ἡ γέννηση γίνεται μὲ σκοπὸ τὴ μάθηση καὶ τὴν ἐπίγνωση, καὶ ἡ διάλυση γιὰ τὴν ἀποκατάσταση, κι ἂν ἡ γυναίκα θεωρεῖται αἰτία ἐπειδὴ γεννᾷ, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο θὰ ὀνομασθεῖ καὶ ἡγεμὼν τῆς ζωῆς. Κι αὐτὴ πού ἔκανε τὴν ἀρχὴ τῆς παράδρασης ὀνομάσθηκε «ζωή»³ γιὰ τὸ λόγο τῆς διαδοχῆς, κι ἐκείνων πού γεννιοῦνται κι ἐκείνων πού ἁμαρτάνουν⁴, ὅμοια καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων γίνεται μητέρα, ἐνῶ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς σώζει τὸν ἑαυτό του ἢ ἀντίθετα τὸν κάνει ἀπειθῆ. Γι' αὐτὸ ἐγὼ δὲν νομίζω ὅτι ὁ Ἀπόστολος ἀποστρέφεται αὐτὴ τὴ ζωὴ τῆς σάρκα, ὅταν λέγει: «Ἀλλὰ ὅπως πάντοτε, ἔτσι καὶ τώρα θ' ἀγωνισθῶ μὲ πολὺ θάρρος, ὥστε νὰ δοξασθεῖ ὁ Χριστὸς μὲ τὸ δικό μου σῶμα,

2. Ρωμ. 5, 12-14.

4. Γεν. 3, 20.

3. Ἴσως “ἀποθανόντων”.

θανάτου· ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, καὶ τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, τί αἰρήσομαι, οὐ γνωρίζω· συνέχομαί τε ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῶ γὰρ κρεῖττον· τὸ δὲ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ ἀναγκαιό-
5 τερον δι' ὑμᾶς»· ἐνδείξατο γὰρ, οἶμαι, διὰ τούτων σαφῶς τῆς μὲν ἐξό-
δου τοῦ σώματος τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην τελείωσιν εἶναι, τῆς δὲ ἐν
σαρκὶ παρουσίας τὴν εὐχάριστον διὰ τοὺς σωθῆναι δεομένους ὑπομο-
νήν.

Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὰ ἐξῆς τῶν πρὸς Σαλώμην εἰρημένων ἐπιφέρουσιν
10 οἱ πάντα μᾶλλον, ἢ τῷ κατὰ τὴν ἀλήθειαν εὐαγγελικῶ στοιχήσαντες
κανόνι; Φαμένης γὰρ αὐτῆς· “Καλῶς οὖν ἐποίησα μὴ τεκοῦσα”, ὡς οὐ
δεόντως τῆς γενέσεως παραλαμβανομένης, ἀμείβεται λέγων ὁ Κύριος·
“Πᾶσαν φάγε βοτάνην· τὴν δὲ πικρίαν ἔχουσαν μὴ φάγῃς”· σημαίνει
γὰρ καὶ διὰ τούτων, ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης, κατὰ κώλυσιν
15 ἐντολῆς, ἥτοι τὴν ἐγκράτειαν ἢ καὶ τὸν γάμον· καὶ ὅτι ὁ γάμος συνερ-
γάζεται τι τῇ κτίσει, προσδιασαφῶν. Μὴ ποτ' οὖν ἀμαρτημά τις ἠγεί-
σθω τὸν γάμον τὸν κατὰ Λόγον, εἰ μὴ πικρὰν ὑπολαμβάνει παιδοτρο-
φίαν· πολλοῖς γὰρ ἔμπαιβιν ἀτεκνία λυπηρότατον· μὴτ' αὖ πικρὰ ἢ παι-
δοποιία φαίνεται τινι, μεταπερισπῶσα τῶν θείων διὰ τὰς χρειώδεις
20 ἀσχολίας. Μὴ φέρων δ' οὗτος εὐκόλως τὸν μονήρη βίον, ἐπιθυμεῖ τοῦ
γάμου· ἐπεὶ τὸ εὐάρεστον μετὰ σωφροσύνης ἀδλαδές, καὶ κύριος ἔ-
καστος ἡμῶν τυγχάνει τῆς περὶ τέκνων γονῆς αἰρέσεως. Συνορῶ δ'
ὅπως τῇ προφάσει τοῦ γάμου οἱ μὲν ἀπισχημένοι τούτου μὴ κατὰ τὴν
ἀγίαν γινῶσιν εἰς μισθανθρωπίαν ὑπερρύησαν, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης οἴ-
25 χεται παρ' αὐτοῖς· οἱ δέ, ἐνσχεθέντες καὶ ἠδυπαθήσαντες τῇ τοῦ νό-
μου συμπεριφορᾷ, ὡς φησὶν ὁ Προφήτης, παρωμοιώθησαν τοῖς κτή-
νεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἐκθεσις μυστικῶς τῆς τοῦ Χριστοῦ ρήσεως Ματθ. 18,20.

30 Τίνες δὲ «οἱ δύο καὶ τρεῖς ὑπάρχουσιν, ἐν ὀνόματι Χριστοῦ συνα-

εἴτε μὲ τῆ ζωῆ μου εἴτε μὲ τὸ θάνατό μου. Γιατὶ ζωὴ γιὰ μένα εἶναι ὁ Χριστός καὶ τὸ νὰ πεθάνω εἶναι κέρδος. Ἄφοῦ ὅμως καὶ ἡ ζωὴ μου μέσα στὸ σῶμα εἶναι γιὰ μένα καρπὸς ἔργου, δὲν ξέρω τί νὰ διαλέξω. Κυριαρχοῦμαι κι ἀπὸ τὰ δύο· ἔχω καὶ τὴν ἐπιθυμία νὰ φύγω ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ ζῶ μαζί μὲ τὸ Χριστό, πού εἶναι τὸ πολὺ καλύτερο· ὅμως τὸ νὰ παραμείνων στὴ ζωὴ εἶναι τὸ πιὸ ἀπαραίτητο γιὰ σᾶς»⁵. Νομίζω ὅτι ὁ Ἀπόστολος μὲ αὐτὰ μᾶς δείχνει, ὅτι τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὸ σῶμα ὀλοκλήρωση εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, ἐνῶ τῆς παρουσίας μας ἐδῶ στὴ γῆ εἶναι ἡ πρόθυμη ὑπομονὴ γιὰ χάρη ἐκείνων πού ἔχουν ἀνάγκη σωτηρίας.

Ἄλλὰ τί; μήπως δὲν προσκομίζουν καὶ τὰ ἐξῆς ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν πρὸς τὴ Σαλώμη, αὐτοὶ πού σ' ὀτιδήποτε ἄλλο στοίχησαν, παρὰ στὸν εὐαγγελικὸ κανόνα τῆς ἀλήθειας; Ὅταν δηλαδὴ αὐτὴ εἶπε, “Ἐκανα λοιπὸν καλὰ πού δὲν γέννησα”, ἐπειδὴ δὲν χρησιμοποίησε ὅπως ἔπρεπε τὸ γεγονὸς τῆς γέννησης, τῆς ἀπάντησε καὶ τῆς εἶπε ὁ Κύριος· “Φάγε κάθε χόρτο, μὴ φᾶς ὅμως τὸ πικρό”. Μὲ αὐτὰ δηλώνει ὅτι εἶναι στὴν ἐξουσία μας καὶ δὲν μᾶς ὑποχρεώνει καμμιὰ ἀπαγόρευση ἐντολῆς ἢ τὴν ἐγκράτεια ἢ τὸ γάμο· κι ἐπιπλέον διασαφηνίζει, ὅτι ὁ γάμος εἶναι συνεργάτης τῆς δημιουργίας. Νὰ μὴ θεωρεῖ λοιπὸν ποτέ κανεὶς ἀμάρτημα τὸ γάμο τὸν σύμφωνο μὲ τὸν Λόγο, ἂν δὲν θεωρεῖ ὅλο πίκρες τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν· γιατί σὲ πολλούς, ἀντίθετα, λυπηρότατη εἶναι ἡ ἀτεκνία. Οὔτε πάλι νὰ φαίνεται σὲ κάποιον ὅλο πίκρα ἢ ἀπόκτηση παιδιῶν, ἐπειδὴ ἀποσπᾶ ἀπὸ τὰ θεῖα μὲ τὶς ἀπαραίτητες ἀσχολίες. Κι αὐτός, ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρει εὐκόλα τὴ μοναχικὴ ζωὴ, ἐπιθυμεῖ τὸ γάμο. Ἡ εὐχαρίστηση, ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ σωφροσύνη, δὲν βλάπτει κι εἶναι στὴν ἐξουσία τοῦ καθενός μας νὰ προτιμήσει νὰ κάνει παιδιά. Βλέπω ὅμως ὅτι μὲ τὴν πρόφαση τοῦ γάμου, ὅσοι τήρησαν ἀποχὴ ἀπὸ αὐτὸν ὄχι σύμφωνα μὲ τὴν ἀγία γνώση, γλίστρησαν στὴ μισανθρωπία καὶ ἐξαφανίστηκε ἀπὸ αὐτοὺς ἡ ἀγάπη· ἐνῶ ὅσοι κυριεύθηκαν ἀπὸ αὐτὸν κι ἐπιδόθηκαν στὴν ἀπόλαυση τῆς ἡδονῆς μὲ κάποια συνεπικουρία τοῦ νόμου, ὅπως λέγει ὁ προφήτης, ἔγιναν παρόμοιοι μὲ κτήνη⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Ἐκθέτει μὲ μυστικὸ τρόπο τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ Ματθ. 18,20.

Ποιοὶ «εἶναι αὐτοὶ οἱ δύο καὶ τρεῖς πού συνάγονται στὸ ὄνομα τοῦ

6. Ψαλμ. 48, 21.

γόμενοι», παρ' οἷς «μέσος ἐστὶν ὁ Κύριος»; ἢ οὐχὶ ἄνδρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνον τοὺς τρεῖς λέγει; ὅτι ἀνδρὶ γυνὴ διὰ Θεοῦ ἀρμόζεται. Ἀλλὰ κἂν εὐζωνός τις εἶναι θέλη, οὐχ αἰρούμενος τὴν παιδοποιίαν διὰ τὴν ἐν παιδοποιίᾳ ἀσχολίαν, Μενέτω, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἄγαμος, «ὡς κἀγώ». Βούλεσθαι γὰρ λέγειν τὸν Κύριον, ἐξηγοῦνται, μετὰ μὲν τῶν πλειόνων, τὸν Δημιουργὸν εἶναι τὸν γενεσιουργὸν Θεόν, μετὰ δὲ τοῦ ἐνός, τοῦ ἐκλεκτοῦ, τὸν Σωτῆρα, ἄλλου δηλονότι Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ Υἱὸν πεφυκότεν. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἔστι μὲν καὶ μετὰ τῶν σωφρόνως γημάτων καὶ τεκνοποιησάντων ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ, ἔστι δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἐγ-
 10 κρατευσσαμένου λογικῶς ὁ αὐτὸς ὡσαύτως Θεός. Εἶεν δ' ἂν καὶ ἄλλως· οἱ μὲν τρεῖς θυμὸς τε καὶ ἐπιθυμία καὶ λογισμὸς, σὰρξ δὲ καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα κατ' ἄλλον λόγον· τάχα δὲ καὶ τὴν κλήσιν τὴν τε ἐκλογὴν δευτέραν, καὶ τρίτον τὸ εἰς τὴν πρώτην τιμὴν κατατασσόμενον γένος, αἰνίσσεται ἢ προειρημένη τριάς μεθ' ἧν ἡ πανεπίσκοπος τοῦ Θεοῦ δύνα-
 15 μιν ἀμερῶς μεριστή. Ὁ τοίνυν ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργείας τῆς ψυχῆς ἐν δέοντι χρώμενος ἐπιθυμεῖ μὲν τῶν κατ' ἀλλήλων, μισεῖ δὲ τὰ βλάπτοντα, καθὼς αἱ ἐντολαὶ προστάττουσιν· «Ἐνευλογήσεις» γὰρ, φησί, «τὸν εὐλογοῦντα, καὶ καταράσῃ τὸν καταρώμενον». Ὅταν δέ, καὶ τούτων ὑπερναβάς, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἔργῳ ἀγαπήσῃ τὴν κτίσιν
 20 διὰ τῶν ἀπάντων Θεόν τε καὶ ποιητὴν, γνωστικῶς διώσεται, ἔξιν ἐγκρατείας ἄπονον περιπεποιημένος κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐξομοίωσιν, ἐνώσας τὴν γνῶσιν, πίστιν, ἀγάπην, εἰς ἧν ἐνθέδε τὴν κρίσιν, καὶ πνευματικὸς ὄντως, ἀπαράδεκτος τῶν κατὰ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διαλογισμῶν πάντη πάντως, ὁ κατ' εἰκόνα ἐκτελούμενος τοῦ Κυ-
 25 ρίου πρὸς αὐτοῦ τοῦ τεχνίτου ἀνθρώπου τέλειος, ἄξιός ἤδη τοῦ ἀδελφὸς πρὸς τοῦ Κυρίου ὀνομάζεσθαι· φίλος ἅμα οὗτος καὶ υἱὸς ἐστίν. Οὕτως «οἱ δύο καὶ οἱ τρεῖς» ἐπὶ τὸ αὐτὸ «συνάγονται,» τὸν γνωστικὸν ἀνθρώπον. Εἶη δ' ἂν καὶ ἡ ὁμόνοια τῶν πολλῶν ἀπὸ τῶν τριῶν ἀριθμουμένη, μεθ' ἧν ὁ Κύριος, ἡ μία Ἐκκλησία, ὁ εἷς ἀνθρώπος, τὸ γένος
 30 τὸ ἐν. Ἡ μῆτι μετὰ μὲν τοῦ ἐνός τοῦ Ἰουδαίου ὁ Κύριος νομοθετῶν ἦν, προφητεύων δὲ ἤδη καὶ τὸν Ἱερεμίαν ἀποστέλλων εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἔθνων διὰ τῆς προφητείας καλῶν, συνῆγε λαοὺς τοὺς δύο· τρίτος δὲ ἦν ἐκ τῶν δυεῖν «κτιζόμενος» εἷς «εἷς καινὸν ἀνθρώπον, ᾧ δὴ

1. Ματθ. 18, 20. 2. Α' Κορ. 7, 7. 3. Μὲ ἄλλες λέξεις καὶ ἄλλη σειρά· λογιστικὸ, ἐπιθυμητικὸ, θυμοειδὲς (νόησις, ἐπιθυμία, συναίσθημα).

Χριστοῦ», πού ἀνάμεσά τους «βρίσκεται ὁ Κύριος»¹; Ἡ μήπως τρεῖς λέγει τὸν ἄνδρα, τὴ γυναῖκα καὶ τὸ παιδί, ἐπειδὴ ἡ γυναῖκα δένεται μὲ τὸν ἄνδρα διὰ τοῦ Θεοῦ; Ἀλλὰ ἂν θέλει κανεὶς νὰ εἶναι ἐλεύθερος καὶ δὲν θέλει νὰ κάνει παιδιὰ γιὰ τὶς φροντίδες πού ἔχουν «Ἄς μένει», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «ἀγαμος «ὅπως ἐγώ»². Ὁ Κύριος θέλει νὰ πεί, ἐξηγοῦν, ὅτι μαζί μὲ τοὺς πολλοὺς ὁ Δημιουργὸς εἶναι ὁ γενεσιουργὸς Θεός, ἐνῶ μαζί μὲ τὸν ἕνα, τὸν ἐκλεκτό, τὸν Σωτήρα, πού εἶναι δηλαδὴ Υἱὸς ἄλλου Θεοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Τὸ πράγμα ὅμως δὲν εἶναι ἔτσι. Ἀλλὰ ὁ Θεός εἶναι μέσω τοῦ Υἱοῦ καὶ μὲ ἐκείνους πού ἔχουν κάνει μὲ σωφροσύνη γάμο καὶ παιδιὰ, καὶ ὁ ἴδιος ἐπίσης Θεός εἶναι καὶ μαζί μ' ἐκεῖνον πού τήρησε ἐγκράτεια μετὰ λόγου. Θὰ μπορούσαν ἀλλιῶς οἱ τρεῖς νὰ εἶναι ὁ θυμὸς, ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ λογισμὸς³, καὶ μὲ ἄλλη διαίρεση ἡ σάρκα, ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Ἴσως ὑπαινίσσεται ἡ τριάδα πού ἀναφέρθηκε καὶ τὴν κλήση καὶ τὴν ἐκλογή δεύτερη καὶ τρίτο τὸ γένος πού κατατάσσεται στὴν πρώτη τάξη, μέσα στὴν ὁποία ἡ παντεπόπτρια δύναμη τοῦ Θεοῦ μερίζεται ἀμερῶς. Ὅποιος λοιπὸν χρησιμοποιεῖ τὶς φυσικὲς ἐνέργειες τῆς ψυχῆς ἐκεῖ πού πρέπει ἐπιθυμεῖ τὶς ὠφέλιμες καὶ μισεῖ τὶς βλαβερές, ὅπως προστάζουν οἱ ἐντολές· γιὰ τὴν λέγει, «θὰ εὐλογήσεις ἐκεῖνον πού εὐλογεῖ καὶ θὰ καταραστεῖς αὐτὸν πού καταριέται»⁴. Καὶ ὅταν ξεπερνώντας τα κι αὐτά, τὸ θυμὸ καὶ τὴν ἐπιθυμία, ἀγαπήσει ἔμπρακτα τὴν κτίση ἐξαιτίας τοῦ Θεοῦ καὶ ποιητῆ τῶν ὅλων, θὰ ζήσει τὸν βίον τοῦ γνωστικοῦ, ἀποκτώντας ἐγκράτεια χωρὶς κόπο, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξομοίωσή του μὲ τὸν Σωτήρα, ἐνώνοντας τὴ γνώση, τὴν πίστη, τὴν ἀγάπη, ἔχοντας στὸ ἐξῆς μία ἀπλή κρίση καὶ ὄντως πράγματι πνευματικὴ, χωρὶς νὰ προσφέρεται στοὺς διαλογισμοὺς τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας μὲ κανένα τρόπο, αὐτὸς πού γίνεται τέλειος ἄνθρωπος σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν τεχνίτη, ἄξιός πιά νὰ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Κύριο ἀδελφός, καὶ αὐτὸς εἶναι μαζί φίλος καὶ Υἱός. Ἔτσι «οἱ δύο καὶ οἱ τρεῖς συνάγονται» στὸ ἴδιο, στὸν γνωστικὸ ἄνθρωπο. Καὶ ἡ ὁμόνοια τῶν πολλῶν θὰ μπορούσε νὰ ἀριθμηθεῖ ἀπὸ τοὺς τρεῖς, μὲ τοὺς ὁποίους μαζί εἶναι ὁ Κύριος, ἡ μία Ἐκκλησία, ὁ ἕνας ἄνθρωπος, τὸ ἕνα γένος. Ἡ μήπως δὲν νομοθετοῦσε ὁ Κύριος μαζί μὲ τὸν ἕνα Ἰουδαῖο, ἐνῶ ἤδη προφητεύοντας καὶ στέλνοντας τὸν Ἱερεμία στὴ Βαβυλώνα, ἀλλὰ καὶ καλώντας τοὺς ἐθνικοὺς μὲ τὴν προφητεία, συνῆγε τοὺς δύο λαοὺς, καὶ τρίτος ἦταν ὁ ἀπὸ τοὺς δύο «κιζόμενος» ἕνας «σὲ καινούργιο ἄνθρωπο, μέσα στὸν ὁποῖο περ-

4. Γεν. 12, 3.

ἐμπεριπατεῖ τε καὶ κατοικεῖ» ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ; Νόμος τε ὁμοῦ καὶ προφῆται σὺν καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς μίαν συνάγονται γινῶσιν. Οὐκοῦν οἱ διὰ μῖσος μὴ γαμοῦντες, ἢ δι' ἐπιθυμίαν ἀδιαφόρως τῇ σαρκὶ καταχρώμενοι, οὐκ ἐν ἀριθμῷ τῶν σωζομένων ἐκείνων, μεθ' ὧν ὁ Κύριος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ὁ Νόμος καὶ αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἀσύμφωναί εἰσι.

Τούτων ὧδε ἐπιδεδειγμένων, φέρε, ὅποσαι τούτοις τοῖς κατὰ τὰς αἱρέσεις σοφισταῖς ἐναντιοῦνται Γραφαὶ ἤδη παραθῶμεθα τὸν κανόνα τῆς κατὰ λόγον τηρουμένης ἐγκρατείας μηνύοντες. Ἐκάστη δὲ τῶν αἱρέσεων τὴν οἰκείως ἐνισταμένην Γραφὴν ὁ συνιῶν ἐπιλεγόμενος κατὰ καιρὸν, χρήσεται πρὸς κατάλυσιν τῶν παρὰ τὰς ἐντολάς δογματιζόντων. Ἄνωθεν μὲν οὖν ὁ νόμος, ὥσπερ προειρήκαμεν, τό, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον», τῆς τοῦ Κυρίου προσεχοῦς κατὰ τὴν Νέαν Διαθήκην φωνῆς, προσαναπεφώνηκε, τῆς αὐτῆς αὐτοπροσώπως λεγούσης «Ἐκούσατε τοῦ νόμου παραγγέλλοντος Οὐ μοιχεύσεις ἐγὼ δὲ λέγω Οὐκ ἐπιθυμήσεις». Ὅτι γὰρ σωφρόνως ἐβούλετο ταῖς γαμεταῖς χρῆσθαι τοὺς ἄνδρας ὁ νόμος καὶ ἐπὶ μόνῃ παιδοποιίᾳ, δῆλον ἐκ τοῦ κωλύειν μὲν τῇ «αἰχμαλώτῳ» παραχρῆμα ἐπιμίγνυσθαι τὸν ἄγαμον, ἐπιθυμήσαντος δὲ ἅπαξ, τριάκοντα πενθεῖν ἐπιτρέπειν ἡμέρας, κειραμένη καὶ τὰς τρίχας εἰ δὲ μηδ' οὕτω μαραίνοιτο ἢ ἐπιθυμία, τότε παιδοποιεῖσθαι, δεδοκμασμένης τῆς ὁρμῆς τῆς κυριευούσης κατὰ τὴν προθεσμίαν τοῦ χρόνου, εἰς ὄρεξιν εὐλογον. Ὅθεν οὐ δεῖξειας ἐγκύμονι πλησιάσαντα τῶν πρεσβυτέρων τινὰ κατὰ τὴν Γραφὴν, ἀλλ' ὕστερον μετὰ τε τὴν κνοφορίαν, μετὰ τε τὴν τοῦ τεχθέντος γαλακτουχίαν εὗροις ἂν πάλιν πρὸς τῶν ἀνδρῶν γινωσκομένας τὰς γυναῖκας. Αὐτίκα τοῦτον εὐρήσεις τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τοῦ Μωϋσεῶς πατέρα φυλάσσοντα, τριετίαν διαλιπόντα μετὰ τὴν τοῦ Ἀαρῶν ἀποκύησιν, γεννήσαντα τὸν Μωϋσέα Ἡ τε αὖ Λευϊτικὴ φυλὴ, τοῦτον φυλάσσουσα τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐκ Θεοῦ, ἐλάττων τὸν ἀριθμὸν παρὰ τὰς ἄλλας εἰς τὴν προκατηγγελημένην εἰσῆλθε γῆν οὐ γὰρ ραδίως αὐξάνει γένος εἰς πολυπλη-

πατεῖ καὶ κατοικεῖ», στήν ἴδια τὴν Ἐκκλησία; Ὁ νόμος ἀπὸ κοινοῦ καὶ οἱ προφῆτες, μαζὶ καὶ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο συνάγονται σὲ μία γνώση στοῦ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως ὅσοι δὲν κάνουν γάμο ἀπὸ μίσος ἢ ἀπὸ ἐπιθυμία, χρησιμοποιοῦντας κακῶς καὶ ἀδιάφορα τὴ σὰρκα, δὲν περιέχονται στὸν ἀριθμὸ ἐκείνων πού σῶζονται, μαζὶ μὲ τοὺς ὁποίους εἶναι ὁ Κύριος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'.

Ὁ Νόμος καὶ οἱ ἐντολὲς τοῦ Χριστοῦ δὲν βρίσκονται σὲ ἀσυμφωνία.

Ἄφοῦ παρουσιάσαμε τὰ προηγούμενα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐμπρὸς ἃς παραθέσομε τώρα μὲ ποιῆς ρήσεις ἐναντιώνονται οἱ Γραφές στοὺς σοφιστὲς τῶν αἰρέσεων, δηλώνοντας τὸν κανόνα τῆς ἐγκράτειας πού τηρεῖται σύμφωνα μὲ τὸ λόγο. Κι ἐπιλέγοντας ὁποῖος καταλαβαίνει γιὰ κάθε μιά αἵρεση τὴ Γραφή πού ἀντίστοιχα ἀντιτίθεται, θὰ τὴ χρησιμοποιῆσει γιὰ ἀναίρεση ὅσων δογματίζουν παρὰ τὶς ἐντολές. Ἄπὸ παλαιὰ λοιπὸν ὁ νόμος, ὅπως ἀναφέραμε, διατύπωσε τὴν ἐντολὴ «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις τὴ γυναῖκα τοῦ πλησίον σου»¹, προαναγγέλλοντας τὸ λόγο τοῦ Κυρίου στήν Καινὴ Διαθήκη πού λέγει μὲ τὸ ἴδιο του τὸ στόμα· «Ἀκούσατε ὅτι ὁ νόμος παραγγέλλει, Δὲ θὰ μοιχεύσεις· Ἐγὼ ὅμως λέγω· Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις»². Ὅτι ὁ νόμος ἤθελε νὰ συμπεριφέρονται οἱ ἄνδρες μὲ σωφροσύνη στὶς γυναῖκες τους καὶ μόνο γιὰ τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν, γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ἀπαγορεύει στὸν ἄγαμο νὰ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ ἀμέσως μὲ τὴν αἰχμάλωτη³. Μιά καὶ τὴν ἐπιθύμησε, θὰ τῆς ἐπιτρέψει νὰ πενθήσει (τοὺς δικούς της) ἐπὶ τριάντα ἡμέρες κουρευόντας τὰ μαλλιά της. Κι ἂν οὔτε ἔτσι σβῆσει ἡ ἐπιθυμία του, τότε πιά νὰ κάνει παιδὶ μαζὶ της, ἄφοῦ ἔχει δοκιμαστῆ ἡ ὁρμὴ του κατὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα κι ἔγινε λελογισμένη ἡ ἐπιθυμία. Γι' αὐτὸ δὲν θὰ ἀποκαλύψεις σύμφωνα μὲ τὴ Γραφή κάποιον ἀπὸ τοὺς πρεσβυτέρους πού πλησίασε μὰ ἔγκυο, ἀλλὰ ἀργότερα μετὰ τὸ τέλος τῆς κήσης, μετὰ τὴν ἀποκοπὴ ἀπὸ τὸ θηλασμὸ τοῦ παιδιοῦ θὰ βρεῖς πάλι τὶς γυναῖκες νὰ ἔρχονται σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἄνδρες τους. Αὐτὸ τὸν κανόνα θὰ βρεῖς νὰ τηρεῖ καὶ ὁ πατέρας τοῦ Μωϋσῆ, νὰ κάνει διάλειμμα γιὰ τρία χρόνια μετὰ τὴ γέννηση τοῦ Ἰσαακ, ὅποτε γέννησε τὸν Μωϋσῆ. Ἡ Λευϊτικὴ ἐξάλλου φυλὴ, πού κρίνει αὐτὸν τὸν φυσικὸ νόμο πού ἔδωσε ὁ Θεός, ἤρθε μὲ ἐλαττωμένο ἀριθμὸ ἀπὸ τὶς ἄλλες φυλὲς πού μπῆκαν στὴ γῆ τῆς ἐπαγγελίας. Γιατὶ δὲν αὐξάνει εὐκολα σὲ

2. Ματθ. 5, 27-28.

3. Δευτ. 21, 11-13.

θίαν, σπειράντων μὲν τῶν ἀνδρῶν τῶν τὸν κατὰ τοὺς νόμους γάμον ἀναδεδεγμένων, ἀναμενόντων δὲ οὐ τὴν κυφορίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γαλακτουχίαν.

Ὅθεν εἰκότως καὶ ὁ Μωϋσῆς, κατ' ὀλίγον εἰς ἐγκράτειαν προβιδά-
 5 ζων τοὺς Ἰουδαίους, τριῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ ἐξῆς ἀπεσχημένους ἀφρο-
 δισίου ἡδονῆς, προσέταξεν ἐπακούειν τῶν θείων λόγων. «Ἡμεῖς οὖν
 ναοὶ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐ-
 τοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου
 λαός», ἐὰν κατὰ τὰς ἐντολὰς πολιτευώμεθα, εἴτε ὁ καθ' ἕκαστον ἡμῶν,
 10 εἴτε καὶ ἄθροά ἢ Ἐκκλησία. «Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορί-
 σθητε, λέγει Κύριος καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι
 ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ
 θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ». Οὐ τῶν γεγαμηκότων, ὡς
 φασιν, ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν πορνείᾳ βιούντων ἔτι, πρὸς δὲ καὶ τῶν
 15 προειρημένων αἰρέσεων ἀφορισθῆναι, ὡς ἀκαθάρτων καὶ ἀθέων, κε-
 λεύει προφητικῶς ἡμᾶς. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ὁμοίους ἀπο-
 τεινόμενος τοῖς εἰρημένοις, «Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας», φη-
 σίν, «ἀγαπητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἀπὸ παντὸς μολυ-
 σμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ».
 20 «Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω· ἡρμოსάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρί, παρθέ-
 νον ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ». Ἐκκλησία δὲ ἄλλον οὐ γαμεῖ, τὸν
 νυμφίον κεκτημένη· ἀλλ' ὁ καθ' ἕκαστον ἡμῶν, ἦν ἂν βούληται κατὰ
 τὸν νόμον γαμεῖν, τὸν πρῶτον λέγω γάμον, ἔχει τὴν ἐξουσίαν. «Φοβοῦ-
 μαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν ἐν τῇ πανουργίᾳ, φθαρηῇ τὰ
 25 νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν», σφόδρα εὐλα-
 βῶς καὶ διδασκαλικῶς εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος. Διὸ καὶ ὁ θαυμάσιος Πέ-
 τρος φησίν «Ἀγαπητοί, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους,
 ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυ-
 χῆς, τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν καλὴν ἔχοντες ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὅτι οὕτως
 30 ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιοῦντας, φμιοῦν τὴν τῶν ἀφρόνων
 ἀνθρώπων ἀγνωσίαν, ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς
 κακίας τὴν ἀλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δούλοι Θεοῦ». Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Παῦ-
 λος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ γράφει· «Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ

πληθυσμό μιά φυλή, ὅταν οἱ ἄνδρες πλησιάζουν τὶς γυναῖκες τοὺς σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τοῦ γάμου καὶ δὲν περιμένουν τὴ γέννηση μόνο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποθηλασμό.

Γι' αὐτὸ εὐλογοῦν καὶ ὁ Μωϋσῆς, ὁδηγώντας σιγὰ σιγὰ τοὺς Ἰουδαίους στὴν ἐγκράτεια, πρόσταξε ν' ἀκοῦνε τοὺς θεῖους λόγους στὸ ἕξις ὑστερα ἀπὸ τριῶν ἡμερῶν ἀποχὴ ἀπὸ τὴν ἀφροδίσια ἡδονή. «Ἐμεῖς λοιπὸν εἴμαστε ναοὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶπε ὁ προφήτης, ὅτι θὰ κατοικήσω στὴν ψυχὴ τους καὶ ἐκεῖ θὰ περπατήσω καὶ θὰ εἶμαι ὁ Θεὸς τους, καὶ αὐτοὶ θὰ εἶναι λαὸς μου», ἂν πολιτευόμαστε σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολές, εἴτε ἕνας ἕκαστος ἀπὸ ἐμᾶς εἴτε καὶ ἡ Ἐκκλησία στὸ σύνολό της. «Γι' αὐτὸ βγεῖτε ἀπὸ ἀνάμεσα τους καὶ σταθεῖτε χωριστά», λέγει ὁ Κύριος μὴν ἔρθετε σ' ἐπαφὴ μὲ ἀκάθαρτο, καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς δεχθῶ, θὰ γίνω πατέρας καὶ ἐσεῖς θὰ γίνετε υἱοὶ καὶ θυγατέρες μου, λέγει ὁ Κύριος ὁ παντοκράτορας⁵. Ὁχι νὰ χωριστοῦμε ἀπὸ τοὺς ἔγγαμους, ὅπως ἰσχυρίζονται, ἀλλὰ προστάζει νὰ χωριστοῦμε ἀπὸ τὰ ἔθνη ποὺ ζοῦν μέσα στὴν πορνεία, καὶ ἀκόμα νὰ χωριστοῦμε ἀπὸ τὶς αἱρέσεις ποὺ ἀναφέραμε, ἐπειδὴ εἶναι ἀθεες καὶ ἀκάθαρτες. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἀπευθυνόμενος στοὺς ὁμοίους μ' αὐτοὺς ποὺ εἶπαμε λέγει: «Ἐχοντας λοιπὸν, ἀγαπητοὶ μου, αὐτὲς τὶς ἐπαγγελίες, ἃς καθάρισουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀπὸ κάθε τι ποὺ σπιλώνει τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ, ζώντας τὴν ἅγια ζωὴ μὲ φόβο Θεοῦ»⁶. «Σᾶς ζηλεύω μὲ ζήλια Θεοῦ, γιατί σᾶς ἐμπιστεύθηκα σ' ἕναν ἄνδρα γιὰ νὰ παρουσιαστεῖτε στὸν Χριστὸ σὰν ἄγνη παρθένα»⁷. Ἡ Ἐκκλησία δὲν παίρνει ἄλλο ἄνδρα, ἀφοῦ ἔχει τὸν δικό της, ἀλλ' ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς ἔχει τὴν ἐξουσία νὰ πάρει σύζυγο ὅποια θέλει σύμφωνα μὲ τὸ νόμο, καὶ ἐννοῶ σὲ πρῶτο γάμο». «Ἀλλὰ φοβᾶμαι μήπως, ὅπως τὸ φίδι ἐξαπάτησε μὲ πανουργία τὴν Εὐά, διαφθοροῦν τὰ νοήματά σας καὶ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τοῦ Χριστοῦ»⁸, εἶπε μὲ πολλὴ εὐλάβεια καὶ διδασκαλικὸ τρόπο ὁ Ἀπόστολος. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ θαυμάσιος Πέτρος λέγει: «Ἀγαπητοὶ μου, σὰν περαστικοὶ καὶ πρόσκαιροι ποὺ εἴστε, σᾶς παρακαλῶ, ἀποφεύγετε τὶς ἀμαρτωλὲς ἐπιθυμίες ποὺ ἀντιμάχονται τὴν ψυχὴ σας. Ἡ διαγωγή σας ἀνάμεσα στοὺς εἰδωλολάτρεις νὰ εἶναι γεμάτη καλωσύνη. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ καλὸ ποὺ κάνομε νὰ φιμῶνομε τὴν ἄγνοια τῶν ἀνόητων ἀνθρώπων νὰ ζεῖτε ὡς ἐλεύθεροι, χωρὶς νὰ ἔχετε ὡς προκάλυμμα τῆς κακίας τὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ ὡς δοῦλοι Θεοῦ»⁹. Ὁμοια καὶ ὁ Παῦλος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Ῥωμαίους γράφει: «Ἐμεῖς ποὺ πεθάναμε γιὰ τὴν

7. Β' Κορ. 11, 2.

8. Β' Κορ. 11, 3.

9. Α' Πέτρ. 2, 11-12, 15-16.

ἀμαρτία, πῶς ἔτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; Ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπον συνεσιαυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας», ἕως, «Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἀμαρτία».

Καὶ δὴ ἐνταῦθα γενόμενος, δοκῶ μοι μὴ παραλείψειν ἀνεπισημεί-
 5 ωτον, ὅτι τὸν αὐτὸν Θεὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου ὁ
 Ἀπόστολος κηρύσσει· τὸ γὰρ, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις», ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ
 γεγραμμένον, τῷ νόμῳ περιτίθησιν ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ, ἕνα
 εἰδῶς τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρύξαντα, καὶ τὸν δι' αὐτοῦ εὐαγ-
 γελισθέντα Πατέρα. Φησὶ γάρ· «Τί ἐροῦμεν; Ὁ νόμος ἀμαρτία; Μὴ
 10 γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ διὰ νόμου· τὴν τε γὰρ ἐ-
 πιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις». Καὶ οἱ
 ἀντιτασσόμενοι τῶν ἑτεροδόξων, προσαποτεινόμενον τὸν Παῦλον τῷ
 Κτίστῃ, εἰρηκέναι ὑπολάβωσι τὰ ἐξῆς· «Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί,
 τουτέστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν», ἀλλ' ἀναγινωσκόντων τὰ προειρη-
 15 μένα, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα· προεῖπε γάρ, «Ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἀμαρ-
 τία», δι' ἣν ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, «Ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκί μου ἀγα-
 θόν». Ἐπομένως ἐπήγαγεν· «Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω, τοῦτο ἐγὼ ποιῶ, οὐκ ἔτι
 ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοί ἀμαρτία», ἣτις, «ἀντι-
 στρατευομένη τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νοός μου», φησὶν, «αἰχμαλω-
 20 τίζει με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. Ταλαί-
 πωρος ἐγὼ ἄνθρωπος τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τού-
 του;»· πάλιν τε αὖ (κάνει γὰρ οὐδ' ὅπως τις οὖν ὠφελῶν) οὐκ ὀκνεῖ
 ἐπιλέγειν· «Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος ἠλευθέρωσε με ἀπὸ τοῦ νόμου
 τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου», ἐπεὶ «διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Θεὸς κατέκρινε
 25 τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν
 τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα». Πρὸς τούτοις
 ἔτι ἐπισαφηνίζων τὰ προειρημένα, ἐπιβοᾷ· «Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι'
 ἀμαρτίαν», δηλῶν, ὡς ὅτι μὴ νεῶς, τάφος δ' ἐστὶν ἔτι τῆς ψυχῆς ὀπηνί-
 κα γὰρ ἁγιασθῇ τῷ Θεῷ, «Τὸ Πνεῦμα», ἐποίσει, «τοῦ ἐγείραντος ἐκ νε-
 30 κρῶν Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὃς ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν
 διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν».

10. Ρωμ. 6, 2.6-13.

11. Ρωμ. 7, 7.

12. Ρωμ. 7, 18.

13. Ρωμ. 7, 17.

ἁμαρτία, πῶς θὰ ζήσομε ἀκόμα μαζί της; Γιατί ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος σταυρώθηκε μαζί με τὸν Χριστό, γιὰ νὰ καταργηθεῖ ἡ ἁμαρτία» ὡς τὸ σημεῖο, «Οὔτε νὰ χρησιμοποιεῖτε τὰ μέλη σας ὡς ὄπλα ἀδικίας πρὸς χάρη τῆς ἁμαρτίας»¹⁰.

Φτάνοντας ἐδῶ θεωρῶ καλὸ νὰ μὴν ἀφήσω χωρὶς νὰ ἐπισημάνω ὅτι ὁ Ἀπόστολος κηρύσσει τὸν ἴδιο Θεό, τόσο μετὰ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες, ὅσο καὶ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο. Τὴν ἐντολὴ «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις», γραμμένη στὸ Εὐαγγέλιο, τὴν ἀποδίδει στὸ νόμο στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή, ὥστε νὰ μάθομε ὅτι εἶναι ἓνας ὁ Πατέρας πὺν κήρυξε μετὰ τὸ νόμο καὶ τοὺς προφῆτες καὶ αὐτὸς πὺν μέσω αὐτοῦ κηρύχθηκε στὸ Εὐαγγέλιο. Γιατί λέγει· «Τί θὰ ποῦμε; Ὁ νόμος εἶναι ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο. Ἄλλὰ τὴν ἁμαρτία δὲν τὴ γινώρισα ἀλλιῶς, παρὰ μόνο μέσω τοῦ νόμου· καὶ τὴν ἐπιθυμία δὲν τὴν ἤξερα, ἂν ὁ νόμος δὲν ἔλεγε, Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις»¹¹. Κι ἂν οἱ ἀντίπαλοί μας ἀπὸ τοὺς ἀλλόδοξους ὑποθέσουν ὅτι ὁ Παῦλος ἀποτεινόμενος στὸν Θεὸ ἔχει πεῖ τὰ ἐξῆς, «Γνωρίζω ὅτι δὲν κατοικεῖ μέσα μου, δηλαδή στὴ σὰρκα μου, ἀγαθό»¹², ἃς διαβάσουν ὅσα εἰπώθηκαν προηγουμένως κι ὅσα ἀκολουθοῦν. Γιατί εἶπε πρὶν· «Ἄλλὰ ἡ ἁμαρτία πὺν κατοικεῖ μέσα μου»¹³, καὶ σύμφωνα μ' αὐτὸ μποροῦσε νὰ πεῖ ὅτι «Δὲν κατοικεῖ στὴ σὰρκα μου ἀγαθό»¹³. Στὴ συνέχεια εἶπε· «Κι ἂν αὐτὸ πὺν δὲν θέλω, αὐτὸ ἐγὼ κάνω, τότε δὲν τὸ κάνω ἐγὼ αὐτό, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία πὺν κατοικεῖ μέσα μου». Αὐτὴ ἀντιστρατεύεται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νοῦ μου» λέγει, «καὶ μ' αἰχμαλωτίζει στὸ νόμο τῆς ἁμαρτίας, πὺν ὑπάρχει μέσα στὰ μέλη μου. Εἶμαι ἓνας ταλαίπωρος ἄνθρωπος ἐγὼ. Ποιὸς θὰ μ' ἐλευθερώσει ἀπὸ αὐτὸ τὸ σῶμα πὺν περιέχει τὸ θάνατο;»¹⁴. Καὶ ἄλλη φορὰ (δὲν κουράζεται νὰ εὐεργετῆ μετὰ ὅποιοδήποτε τρόπο) δὲν διστάζει νὰ προσθέτει· «Ὁ νόμος τοῦ πνεύματος μ' ἐλευθέρωσε ἀπὸ τὸ νόμο τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου». Γιατί «Ὁ Θεὸς μέσω τοῦ Υἱοῦ καταδίκασε τὴν ἁμαρτία γιὰ τὴ σὰρκα, γιὰ νὰ ἐκπληρωθεῖ ἡ ἀπαίτηση τοῦ νόμου ἀπὸ ἐμᾶς, πὺν δὲν ζοῦμε σύμφωνα μετὰ τὴ σὰρκα, ἀλλὰ μετὰ τὸ πνεῦμα»¹⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ διασφηνίζοντας ἀκόμα περισσότερο ὅσα εἶπαμε προηγουμένως φωνάζει· «Τὸ σῶμα εἶναι νεκρὸ ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας», δηλώνοντας, ὅτι δὲν εἶναι ναός, ἀλλὰ τάφος τῆς ψυχῆς. Ὅταν ὁμως ἀγιασθεῖ γιὰ τὸν Θεὸ «Τὸ πνεῦμα», θὰ προσθέσει, «ἐκείνου πὺν ἀνέστησε τὸν Ἰησοῦ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς κατοικεῖ μέσα σας. Αὐτὸς θὰ ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματά σας μέσω τοῦ Πνεύματος πὺν κατοικεῖ μέσα σας»¹⁶.

14. Ρωμ. 7, 20, 23, 24.

15. Ρωμ. 8, 2-4.

16. Ρωμ. 8, 10-11.

Αὐθις οὖν, τοῖς φιληδόνοις ἐπιπλήττων, ἐκεῖνα προστίθησι· «Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκός, θάνατος. Ὅτι οἱ κατὰ σάρκα ζῶντες τὰ τῆς σαρκός φρονοῦσιν, καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκός ἔχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες» οὐχ, ὡς τινες
 5 δογματίζουσι, «Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται,» ἀλλ' ὡς προειρηκάμεν. Εἶτα πρὸς ἀντιδιαστολὴν τούτων τῇ Ἐκκλησίᾳ φησὶν· «Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἶπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύ-
 10 νην. Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται ἐσμέν οὐ τῇ σαρκὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν· εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ». Καὶ πρὸς τὴν εὐγένειαν καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τὴν καταπτύστως ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων εἰσαγομένην, ἐπ' ἀ-
 15 σελγείᾳ καυχωμένων, ἐπιφέρει λέγων· «Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλεί-
 ας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἄβδᾶ ὁ Πατήρ»· τουτέστιν, εἰς τοῦτο ἐλάδομεν, ἵνα γινώσκωμεν τοῦ-
 τον, ᾧ προσευχόμεθα, τὸν τῷ ὄντι Πατέρα, τὸν τῶν ὄντων μόνον Πατέ-
 ρα, τὸν εἰς σωτηρίαν παιδεύοντα ὡς πατέρα, καὶ τὸν φόβον ἀπειλεῖ

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἐρμηνεία τῆς ρήσεως Α' Κορ. 7, 5, 39, 40, ὡς καὶ ἄλλων
 τινῶν ρήσεων τῆς Γραφῆς τῷ ἰδίῳ θέματι ἀφορουσῶν.

Ἡ δὲ ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν σχολάζουσα τῇ προσευχῇ συζυγία ἐγκρατείας ἐστὶ διδασκαλία· προσέθηκε γὰρ τὸ μὲν «ἐκ συμφώνου»,
 25 ἵνα μὴ τις διαλύσῃ τὸν γάμον, «πρὸς καιρὸν δέ», ὡς μὴ, κατὰ ἀνάγκην ἐπιτηδεύων τὴν ἐγκράτειαν ὁ γήμας, ὀλισθήσῃ ποτὲ εἰς ἁμαρτίαν, φειδοῖ μὲν τῆς ἑαυτοῦ συζυγίας, ἐπιθυμία δὲ ἀλλοτρίᾳ περιπεσῶν. Ὡς λό-
 γῳ καὶ τὸν ἀσχημονεῖν ἑαυτὸν ἐπὶ τῇ παρθενοτροφίᾳ ὑπολαμβάνοντα καλῶς εἰς γάμον ἐκδώσειν τὴν θυγατέρα ἔλεγεν. Ἡ πρόθεσις τε ἐκά-

Καί πάλι ἐπιπλήττοντας τούς φιλήδονους προσθέτει τὰ ἑξῆς· «Τὸ φρόνημα τῆς σάρκας εἶναι θάνατος. Ὅσοι ζοῦν σύμφωνα μὲ τὴ σάρκα ἔχουν φρονήματα σαρκικά. Τὸ φρόνημα τῆς σάρκας εἶναι ἔχθρα πρὸς τὸν Θεό· γιατί δὲν ὑποτάσσεται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ. Κι ὅσοι ζοῦν μέσα στὴ σάρκα», ὄχι ὅπως διδάσκουν ὠρισμένοι, «δὲν μποροῦν ν' ἀρέσουν στὸν Θεό», ἀλλ' εἶναι ὅπως τὸ ἔχομε πεῖ προηγουμένως. Ἐπειτα πρὸς ἀντιδιαστολή μὲ αὐτὰ λέγει στὴν Ἐκκλησία· «Ἐσεῖς ὅμως δὲν ζεῖτε σαρκικά ἀλλὰ πνευματικά, ἐφόσον κατοικεῖ μέσα σας πνεῦμα Θεοῦ. Ἄν ὅμως δὲν ἔχει κάποιος Πνεῦμα Χριστοῦ, αὐτὸς δὲν εἶναι δικός του. Ἄν ὅμως εἶναι μέσα μας ὁ Χριστὸς, τὸ σῶμα εἶναι νεκρὸ γιὰ τὴν ἁμαρτία, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ζωὴ γιὰ δικαιοσύνη. Ἄρα λοιπὸν, ἀδελφοί μου, δὲν εἴμαστε ὀφειλέτες στὴ σάρκα, γιὰ νὰ ζοῦμε σύμφωνα μὲ τὴ σάρκα· γιατί, ἂν ζεῖτε σύμφωνα μὲ τὴ σάρκα, σᾶς περιμένει θάνατος· ἂν ὅμως ζεῖτε πνευματικά καὶ θανατώνετε τὶς πράξεις τοῦ σώματος, θὰ ζήσετε. Ὅσοι ὀδηγοῦνται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ εἶναι οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ». Καί σχετικά μὲ τὴν εὐγενὴ καταγωγή καὶ τὴν ἐλευθερία ποὺ οἱ ἀλλόδοξοι εἰσάγουν μὲ τρόπο κατάπτυστο, καθὼς καυχιοῦνται γιὰ τὴν ἀσέλγειά τους, προσθέτει τὰ ἑξῆς· «Δὲν ἐλάβατε πνεῦμα δουλείας γιὰ νὰ φοβᾶστε, ἀλλὰ ἐλάβατε πνεῦμα υἰοθεσίας σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο φωνάζομε Ἀββᾶ, πατέρα μας»¹⁷, δηλαδή γι' αὐτὸ τὸ ἐλάβαμε, γιὰ νὰ γνωρίζομε αὐτόν, στὸν ὁποῖο προσευχόμαστε, τὸν πραγματικὸ Πατέρα, τὸν μόνο Πατέρα τῶν ὄντων, αὐτὸν ποὺ μᾶς παιδεύει γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς σωτηρίας σὰν πατέρας καὶ μᾶς ἀπειλεῖ μὲ τὸ φόβο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'.

Ἑρμηνεία τοῦ χωρίου Α' Κορ. 7, 5, 39, 40 καὶ ἄλλων χωρίων τῆς Γραφῆς ποὺ ἀφοροῦν στὸ ἴδιο θέμα.

Ἡ συζυγία τώρα ποὺ μὲ σύμφωνη γνώμη σχολάζει πρὸς καιρὸ γιὰ προσευχὴ ἀποτελεῖ διδασκαλία ἐγκράτειας· γιατί πρόσθεσε τὴ φράση, «μὲ σύμφωνη γνώμη» γιὰ νὰ μὴ διαλύσει κανένας τὸ νόμο, ἐνῶ τὸ «πρόσκαιρα»¹, γιὰ νὰ μὴ συμβεῖ, ἀσκώντας ἀναγκαστικὴ ἐγκράτεια ὁ ἕγγαμος, νὰ ὀλισθήσει κάποτε στὴν ἁμαρτία κι ἔτσι ἀπὸ σεβασμὸ στὴ συζυγία του μπλεχθεῖ σὲ ἐπιθυμία ξένη. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁποῖος νομίζει, ὅτι θὰ ἀσημονήσῃ μὲ τὴν παρθένο ποὺ συντηρεῖ, θὰ κάνει καλά, ἔλεγε, νὰ δώσει σὲ

1. Α' Κορ. 7, 5.

στου, τοῦ τε ἑαυτὸν εὐνουχίσαντος, τοῦ τε αὐτῷ γάμῳ διὰ παιδοποιίαν
 συζεύξαντος, ἀνένδοτος πρὸς τὸ ἦττον διαμένειν ὀφείλει. Εἰ μὲν γὰρ
 ἐπιτεῖναι οἷός τε ἔσται τὸν θῖον, μείζονα ἀξίαν ἐν Θεῷ αὐτὸς ἑαυτῷ
 περιποιήσεται, καθαρῶς ἅμα καὶ λελογισμένως ἐγκρατευσάμενος· εἰ δὲ
 5 ὑπερβάς ὃν εἴλετο κανόνα εἰς μείζονα δόξαν, ἔπειτα ἀποπέση πρὸς τὴν
 ἐλπίδα· ἔχει γὰρ ὡσπερ ἡ εὐνουχία, οὕτω καὶ ὁ γάμος ἰδίας λειτουρ-
 γίας καὶ διακονίας, τῷ Κυρίῳ διαφερούσας, τέκνων λέγω κήδεσθαι καὶ
 γυναικὸς πρόφασις γάρ, ὡς ἔοικεν, τῷ κατὰ γάμον τελείῳ ἢ τῆς συζυ-
 γίας οἰκειότης γίνεται, τὴν πρόνοιαν πάντων ἀναδεδειγμένῳ κατὰ τὸν
 10 οἶκον τὸν κοινόν· αὐτίκα φησὶν «Ἐπισκόπους» δεῖ καθίστασθαι τοὺς
 ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης προϊστασθαι μελετήσαν-
 τας.

«Ἐκαστος» οὖν «ἐν ᾧ ἐκλήθη» ἔργῳ τὴν διακονίαν ἐκτελείτω, ἵνα
 ἐλεύθερος ἐν Χριστῷ γένηται, τὸν οἰκειὸν τῆς διακονίας ἀπολαμβάνων
 15 μισθόν. Πάλιν τε αὐτῷ, περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος, ἀλληγορία χρώμε-
 νος «Ἡ γὰρ ὑπανδρὸς γυνή», φησί, «τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ»,
 καὶ τὰ ἐξῆς αὐθὶς τε· «Ἡ γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον ζῆ χρόνον ὁ ἀνὴρ αὐ-
 τῆς· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, ἐλευθέρῃ ἐστὶν γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μα-
 καρία δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτως μείνῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην». Ἄλλ' ἐπὶ μὲν
 20 τῆς προτέρας περικοπῆς, «Ἐθνατώθητε», φησί, «τῷ νόμῳ», οὐ τῷ γά-
 μῳ, «εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρω, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι», νύμφην καὶ
 Ἐκκλησίαν, ἣν ἀγνὴν εἶναι δεῖ τῶν τε ἔνδον ἐννοιῶν τῶν ἐναντίων τῇ
 ἀληθείᾳ, τῶν τε ἔξωθεν πειραζόντων, τουτέστι τῶν τὰς αἰρέσεις μετιόν-
 των καὶ πορνεύειν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἀνδρὸς ἀναπειθόντων, τοῦ παντοκρά-
 25 τορος Θεοῦ· «Ἴνα μὴ, ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν», τὴν λεγομένην «ζω-
 ῆν», καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς κατὰ τὰς αἰρέσεις λίχνου πανουργίας παραδῶ-
 μεν τὰς ἐντολάς.

Ἡ δευτέρα δὲ περικοπὴ μονογαμίαν ἴστησιν· οὐ γάρ, ὡς τινες ἐξη-
 γήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τὴν σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπι-
 30 πλοκὴν μηνύεσθαι ὑποτοπητέον· τῶν γὰρ ἀντικρὺς διαδόλῳ προσα-
 πτόντων τὴν τοῦ γάμου εὐρεσιν ἀθέων ἀνθρώπων ἐπίνοιαν κατηγορεῖ

γάμο τὴν κοπέλλα. Καὶ ἡ πρόθεση καθενός, τόσο ἐκείνου ποὺ εὐνούχισε τὸν ἑαυτό του, ὅσο κι ἐκείνου ποὺ ἔκανε γάμο γιὰ τὴ γέννηση παιδιῶν, ὀφείλει νὰ παραμείνει ἀνυποχώρητη στὸ χειρότερο. Ἐὰν δηλαδή εἶναι σὲ θέση νὰ παρατείνει τὴ ζωὴ του, θὰ προσδώσει στὸν ἑαυτό του μεγαλύτερη ἀξία μπροστὰ στὸν Θεό, ἂν τηρήσει καθαρὴ καὶ λελογισμένη ἐγκράτεια. Ἐὰν ὅμως παραβῆ τὸν κανόνα ποὺ ἐπέλεξε γιὰ νὰ δοξαστεῖ περισσότερο, ἔπειτα θὰ χάσει τὴν ἐλπίδα του. Γιατὶ ἔχει, ὅπως ἡ εὐνουχία ἔτσι κι ὁ γάμος, δικές του ἀσχολίες καὶ διακονίες, ποὺ λαμβάνει ὑπόψη ὁ Κύριος, ἐννοῶ τὴ φροντίδα τῶν παιδιῶν καὶ τῆς γυναίκας· γιατί, ὅπως φαίνεται, αἰτία τῆς τελειότητος τοῦ γάμου, ποὺ μέσα στὸ κοινὸ σπιτικὸ προνοεῖ γιὰ ὅλα, γίνεται ἡ οἰκειότητα τῆς συζυγίας. Καὶ πάλι λέγει· «Ἐπίσκοποι» πρέπει νὰ γίνονται ὅσοι μελέτησαν ἀπὸ τὸ δικὸ τους σπίτι νὰ προΐστανται ὅλης τῆς Ἐκκλησίας»³.

Καθένας λοιπὸν στὸ ἔργο «στὸ ὅποιο ἔχει κληθεῖ» νὰ ἐκτελεῖ τὴ διακονία του, γιὰ νὰ γίνῃ ἐλεύθερος μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ νὰ παίρνῃ τὸν ἀντίστοιχο μὲ τὴ διακονία του μισθό. Καὶ πάλι μιλώντας γιὰ τὸ νόμο λέγει ἀλληγορικᾶ· «Ἡ ἐγγαμῆ γυναίκα ἔχει δεθεῖ μὲ τὸ νόμο μὲ τὸν ἄνδρα τῆς ποὺ εἶναι ἐν ζωῇ»⁴ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλι· «Ἡ γυναίκα ἔχει δεσμευθεῖ ὅσο χρόνο ζεῖ ὁ ἄνδρας τῆς· ἂν ὁ ἄνδρας τῆς πεθάνῃ, εἶναι ἐλεύθερη νὰ κάνει ἄλλο γάμο, μόνο ὅπως τὸν θέλει ὁ Κύριος. Μακάρια ὅμως εἶναι ἂν μείνῃ ἔτσι, κατὰ τὴ γνώμη μου βέβαια»⁵. Ἀλλὰ πάνω στὴν προηγούμενη περικοπὴ λέγει· «Ἐχετε πεθάνῃ γιὰ τὸ νόμο» ὄχι γιὰ τὸ γάμο «γιὰ νὰ γίνετε ἐσεῖς ἐνός ἄλλου, ἐκείνου ποὺ ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς»⁶, νύμφη καὶ Ἐκκλησία, ἡ ὅποια πρέπει νὰ εἶναι ἀγνή καὶ σὺς ἐσωτερικὲς τῆς ἐννοίᾳς τὶς ἀντίθετες στὴν ἀλήθεια, κι ἀπὸ τοὺς ἐξωτερικοὺς πειραστές τῆς, δηλαδή ἐκείνους ποὺ δημιουργοῦν τὶς αἱρέσεις καὶ θέλουν νὰ τὶς πείσουν νὰ πορνεύσουν ἐγκαταλείποντας τὸν ἕνα ἄνδρα, τὸν παντοκράτορα Θεό. «Κι ἔτσι ὅπως τὸ φίδι ἐξαπάτησε τὴν Εὐά»⁷, τὴ λεγόμενη ζωὴ, νὰ ὀδηγηθοῦμε κι ἐμεῖς στὴν παράβαση τῶν ἐντολῶν ἀπὸ τὴ φαῦλη κακουργία τῶν αἱρέσεων.

Ἡ δευτέρα περικοπὴ στερεώνει τὴ μονογαμία. Δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσομε, ὅπως ἐξήγησαν μερικοί, ὅτι ἡ δέσμευση τῆς γυναίκας μὲ τὸν ἄνδρα σημαίνει σύνδεσμο τῆς σάρκας μὲ τὴ φθορά. Γιατὶ ἀποδίδει τὴν εὐρεση τοῦ γάμου σὲ ἔμπνευση αὐτῶν ποὺ ἀπερίφραστα τὴ συνδέουν μὲ τὸ διάβολο, ἀνθρώπων δηλαδή ἄθεων, καὶ κινδυνεύει νὰ βλασφημεῖται ὁ νομο-

6. Ρωμ. 7, 4.

7. Β' Κορ. 11, 3.

καὶ κιδνννεύει βλασφημεῖσθαι ὁ νομοθέτης. Τατιανὸν οἶμαι τὸν Σύρον
 τὰ τοιαῦτα τολμᾶν δογματίζειν. Γράφει γοῦν κατὰ λέξιν ἐν τῷ Περι
 τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα καταρτισμοῦ· «Συμφωνίαν μὲν οὖν
 ἀρμόζει προσευχῆ, κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν. Πάνυ γοῦν
 5 δυσωπητικῶς διὰ τῆς συγχωρήσεως εἶργει· πάλιν γὰρ «ἐπὶ ταῦτό» συγ-
 χωρήσας «γενέσθαι διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν», τὸν πεισθησό-
 μενον «δυσὶ κυρίοις μέλλειν δουλεύειν» ἀπεφήνατο διὰ μὲν συμφωνίας
 Θεῶ, διὰ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας ἀκρασία καὶ πορνεία καὶ διαβόλω».
 Ταῦτα δὲ φησι, τὸν Ἀπόστολον ἐξηγούμενος Σοφίζεται δὲ τὴν ἀλή-
 10 θειαν, δι' ἀληθοῦς ψεῦδος κατασκευάζων· ἀκρασίαν μὲν γὰρ καὶ πορ-
 νείαν διαβολικὰ εἶναι πάθη καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, γάμου δὲ τοῦ
 σώφρονος μεσιτεύει συμφωνία, ἐπὶ τε τὴν εὐχὴν ἐγκρατῶς ἄγουσα, ἐπὶ
 τε τὴν παιδοποιίαν μετὰ σεμνότητος νυμφεύουσα.

Γνώσις γοῦν καὶ ὁ τῆς παιδοποιίας καιρὸς πρὸς τῆς Γραφῆς εἴρη-
 15 ται, ἐπειδὴν φη· «Ἔγνω δὲ Ἀδὰμ Εὐάν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συλ-
 λαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν· καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ· Ἐξανέ-
 στησε γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἕτερον ἀντὶ Ἄβελ». Ὁρᾶς, εἰς τίνα βλα-
 σφημοῦσιν οἱ μυσσαττόμενοι τὴν σώφρονα σποράν, καὶ τῷ διαβόλῳ
 προσάπτεσθαι γένεσιν· οὐ γὰρ Θεὸν ἀπλῶς προσεῖπεν ὁ τῆ τοῦ ἄρθρου
 20 προτάσει τὸν παντοκράτορα δηλώσας. Ἡ δὲ ἐπιφορὰ τοῦ Ἀποστόλου·
 «Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε» διὰ τὸν Σατανᾶν, ἐκεῖνο προανακό-
 πτει, μὴ εἰς ἐπιθυμίας ἐτέρας ἐκτραπήναι ποτε· οὐ γὰρ ἀποκρούεται
 τέλεον, τὰς τῆς φύσεως ὀρέξεις δυσωποῦσα, ἢ πρόσκαιρος συμφωνία,
 δι' ἣν εἰσάγει πάλιν τὴν συζυγίαν τοῦ γάμου οὐκ εἰς ἀκρασίαν καὶ
 25 πορνείαν καὶ τὸ τοῦ διαβόλου ἔργον, ἀλλ' ὅπως μὴ ὑποπέση ἀκρασία
 καὶ πορνεία καὶ διαβόλω. Χωρίζει δὲ καὶ τὸν παλαιὸν ἄνδρα καὶ τὸν
 καινὸν ὁ Τατιανός, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς φάμεν «παλαιὸν» μὲν «ἄνδρα»
 τὸν νόμον, «καινὸν» δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ
 λέγοντες, πλην οὐχ ἢ βούλεται ἐκεῖνος, καταλύων τὸν νόμον ὡς ἄλλου
 30 Θεοῦ, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἀνὴρ καὶ Κύριος, παλαιὰ καινίζων, οὐ πολυγαμίαν
 ἔτι συγχωρεῖ (τότε γὰρ ἀπῆτει ὁ Θεός, ὅτε αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνειν
 ἐχρῆν), μονογαμίαν δὲ εἰσάγει διὰ παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ οἴκου κη-
 δεμονίαν, εἰς ἣν βοηθὸς ἐδόθη ἡ γυνή, καὶ εἴ τιτι ὁ Ἀπόστολος δι'

θέτης. Εἶναι, νομίζω, ὁ Τατιανὸς ὁ Σύρος πού τολμᾷ νὰ διδάσκει αὐτὰ τὰ πράγματα. Γράφει λοιπὸν κατὰ λέξη στὸ ἔργο του *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα καταρτισμοῦ* “Ἡ συμφωνία συνδέεται μὲ τὴν προσευχή· ἡ κοινωνία διαλύει τὴν παρενόχληση τῆς φθορᾶς. Μὲ πολλὴ περίσκεψη λοιπὸν τὴν ἐμποδίζει μὲ παραχώρηση. Γιατὶ πάλι παραχωρώντας «νὰ βρεθοῦν μαζί ἕξαιτίας τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς ἀδυναμίας νὰ συγκρατηθοῦν», διακήρυξε ὅτι αὐτὸς πού θὰ πεισθεῖ «μέλλει νὰ γίνεῖ δοῦλος δύο κυρίων», τοῦ Θεοῦ χάρις στὴ συμφωνία, καὶ τοῦ διαβόλου ἕξαιτίας τῆς ἀσυμφωνίας μὲ τὴν ἀκράτεια καὶ τὴν πορνεία⁸”. Αὐτὰ λέγει ἐξηγώντας τὰ λόγια τοῦ Ἀποστόλου. Κατασοφίζεται τὴν ἀλήθεια, κατασκευάζοντας ψεῦδος ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Γιατὶ ἡ ἀκράτεια καὶ ἡ πορνεία ὁμολογοῦμε κι ἐμεῖς ὅτι εἶναι πάθη διαβολικά, ἐνῶ στὸ φρόνιμο γάμο μεσολαβεῖ ἡ κοινὴ συμφωνία, πού μὲ τὴν ἐγκράτεια ὁδηγεῖ στὴν προσευχὴ καὶ συνάπτει μὲ σεμνότητα γιὰ τὴ γέννηση παιδιῶν.

Γνώση λοιπὸν ὀνομάζεται ἀπὸ τὴ Γραφή καὶ ὁ καιρὸς τῆς γέννησης παιδιῶν, ὅταν λέγει· «Γνώρισε ὁ Ἀδὰμ τὴν Εὐᾶ, τὴ γυναῖκα του, καὶ συνέλαβε καὶ γέννησε γιό, καὶ τὸ ὄνομα πού τοῦ ἔδωσαν ἦταν Σήθ· γιατί ὁ Θεὸς τοῦ ἔδωσε ἄλλο παιδί στὴ θέση τοῦ Ἄβελ⁹». Βλέπεις ποιὸν βλασφημοῦν ὅσοι ἀποκρούουν τὴ σάφρονα παιδοποιῖα καὶ ἀποδίδουν τὴ γέννηση στὸ διάβολο· γιατί δὲν εἶπε ἀπλῶς ἑθεὸς αὐτὸς πού δήλωσε μὲ τὴν πρόταξη τοῦ ἀρθοῦ ὅ· τὸν παντοκράτορα. Καὶ ἡ προσθήκη τοῦ Ἀποστόλου, «Καὶ πάλι νὰ συννευρίσκεσθε» ἕξαιτίας τοῦ Σατανᾶ, κάνει προανακοπὴ τῆς ἐκτροπῆς κάποτε σὲ ἄλλες ἐπιθυμίες. Γιατὶ ἡ πρόσκαιρη συμφωνία δὲν ἀποκρούει τέλεια, σεβόμενη τίς φυσικὲς ὀρέξεις, χάριν τῆς ὁποίας παρουσιάζει πάλι τὴ συζυγία τοῦ γάμου ὄχι βέβαια ὡς ἀκράτεια καὶ πορνεία καὶ ἔργο τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴν ὑποπέσει στὴν ἀκρασία, τὴν πορνεία καὶ τὸ διάβολο. Ὁ Τατιανὸς διακρίνει τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο καὶ τὸν καινούργιο, ὄχι ὅμως ὅπως τὸ λέμε ἐμεῖς· «παλαιὸ ἄνθρωπο» βέβαια τὸ νόμο, καὶ «καινούργιο» τὸ Εὐαγγέλιο, λέμε κι ἐμεῖς καὶ συμφωνοῦμε μαζί του, ὄχι ὅμως ὅπως θέλει ἐκεῖνος, καταργώντας τὸ νόμο σὰν ἑνὸς ἄλλου θεοῦ, ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἄνδρας καὶ Κύριος πού ἀνακαινίζει τὰ παλαιά, δὲν ἐπιτρέπει πιά τὴν πολυγαμία (γιατὶ τὴν ἀπαιτοῦσε τότε ὁ Θεός, ὅταν χρειαζόταν ν’ αὐξηθοῦν καὶ νὰ πληθύνουν), ἀλλὰ εἰσάγει τὴ μονογαμία γιὰ γέννηση παιδιῶν καὶ τὴ διοίκησι τοῦ σπιτιοῦ, γιὰ τὴν ὁποία δόθηκε βοήθος ἡ γυναῖκα. Καὶ ἂν σὲ κάποιον ὁ

8. Α' Κορ. 7, 5.

9. Γεν. 4, 25.

ἀκρασίαν καὶ πύρωσιν κατὰ συγγνώμην δευτέρου μεταδίδωσι γάμον ἐπεὶ καὶ οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ Διαθήκην (οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου), οὐ πληρεῖ δὲ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα· δόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ, μείνας ἐφ' 5 ἑαυτοῦ, καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἄχραντον φυλάσσω, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ πειθόμενος εὐαρέστως, καθ' ἣν ἀπερίσπαστος τῆς τοῦ Κυρίου γέγονε λειτουργίας. Οὐδὲ μὴν τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ συζυγίαν κοίτης, ὁμοίως ὡς πάλαι, βαπτίζεσθαι καὶ νῦν προστάσσει ἡ θεία διὰ Κυρίου πρόνοια· οὐ γὰρ ἐπάναγκες παιδοποιίας ἀφίστησι τοὺς πιστεύον- 10 τας, δι' ἑνὸς βαπτίσματος εἰς τὸ παντελὲς τῆς ὁμιλίας ἀπολούσας ὁ Κύριος, εἰ καὶ τὰ πολλὰ Μωϋσέως δι' ἑνὸς περιλαβῶν βαπτίσματος

Ἄνωθεν οὖν ὁ νόμος τὴν ἀναγέννησιν ἡμῶν προφητεύων, διὰ σαρκικῆς γενέσεως, ἐπὶ τῇ γεννητικῇ τοῦ σπέρματος προσέφερε τὸ βάπτισμα, οὐ δδελυσσόμενος ἀνθρώπου γένεσιν· ὁ γὰρ φαίνεται γεννη- 15 θεὶς ἄνθρωπος, τοῦτο δύναται ἢ τοῦ σπέρματος καταβολῇ. Οὐκοῦν αἱ πολλαὶ συνουσίαι γόνιμοι, ἀλλ' ἢ τῆς μήτρας παραδοχῇ τὴν γένεσιν ὁμολογεῖ, ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλαττομένου τοῦ σπέρματος εἰς ἔμβρυον. Πῶς δὲ ὁ μὲν γάμος παλαιὸς μόνον καὶ νόμου εὔρημα, ἄλλοιός δὲ ὁ κατὰ τὸν Κύριον γάμος, τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμῶν τη- 20 ρουμένου; «Οὐ» γὰρ «ἂν ὁ συνέξενεν ὁ Θεός, διαλύσειέ ποτε ἄνθρωπος» εὐλόγως πολὺ δὲ πλέον ἄπερ ὁ Πατὴρ προσέταξε, τηρήσῃ ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς νομοθέτης, ἅμα καὶ εὐαγγελιστής, οὐ μάχεται ποτε ἑαυτῷ. Ζῆ γὰρ ὁ νόμος, πνευματικὸς ὢν καὶ γνωστικῶς νοούμενος ἡμεῖς δ' «ἐθανατώθημεν τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ εἰς 25 τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἑτέρω, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι», τῷ ὑπὸ τοῦ νόμου προφητευθέντι, «ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ». Διὸ «ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή».

Ἐθανατώθημεν οὖν τῷ νόμῳ, τουτέστι τῇ ὑπὸ τοῦ νόμου δηλουμένη ἁμαρτία, ἣν δείκνυσιν, οὐ γεννᾷ ὁ νόμος, διὰ τῆς προστάξεως τῶν 30 ποιητέων, καὶ ἀπαγορεύσεως τῶν οὐ ποιητέων, ἐλέγχων τὴν ὑποκειμένην ἁμαρτίαν, «ἵνα φανῇ ἁμαρτία». Εἰ δὲ ἁμαρτία γάμος ὁ κατὰ νόμον,

Ἄπόστολος, ἕξαιτίας ἀκράτειας καὶ ἐρεθισμοῦ, κατὰ τὴ δική του γνώμη παραχωρεῖ καὶ δεῦτερο γάμο, κι αὐτὸς δὲν ἀμαρτάνει σύμφωνα μὲ τὴ Διαθήκη (γιατὶ δὲν ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸ νόμο), δὲν ἱκανοποιεῖ ὅμως τὴν ἐπιτεταμένη τελειότητα τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας. Τὸν ἔξασφαλίζει ὅμως οὐράνια δόξα, ἂν μείνει ὅπως εἶναι καὶ φυλάγοντας ἀγνή τὴ συζυγία πού διέλυσε ὁ θάνατος καὶ ὑπακούοντας καλοδιάθετα στὴ θεία οἰκονομία, κατὰ τὴν ὁποία γίνεται ἀπερίσπαστος λειτουργὸς τοῦ Κυρίου. Οὔτε βέβαια προστάζει τώρα ἡ θεία πρόνοια τοῦ Κυρίου, ὅποιος βγαίνει ἀπὸ τὴν κλίνη τῆς γυναίκας του νὰ κάνει λουτρό, ὅπως παλαιά. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀπαραίτητο. Συγκρατεῖ τοὺς πιστοὺς ἀπὸ τὴ δημιουργία παιδιῶν, ἀποπλύνοντας ὁ Κύριος τελείως μ' ἓνα λουτρό τὴ συνεύρεση, ἂν καὶ βέβαια τὰ πολλὰ βαπτίσματα τοῦ Μωϋσῆ τὰ περιέλαβε σὲ ἓνα.

Ἄπὸ παλαιὰ λοιπὸν ὁ νόμος, προφητεύοντας τὴν ἀναγέννησή μας μὲ σαρκικὴ δημιουργία, πρόσφερε στὴ γεννητικὴ ἱκανότητα τοῦ σπέρματος τὸ βάπτισμα, ἐπειδὴ δὲν ἀπέκρουε τὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου. Γιατὶ ὅ,τι φαίνεται σὰν ἄνθρωπος πού ἔχει γεννηθεῖ, αὐτὸ τὸ πετυχαίνει ἢ καταβολὴ τοῦ σπέρματος. Δὲν εἶναι γόνιμες οἱ πολλὲς συνευρέσεις, ἀλλὰ ἡ ἀνταπόκριση τῆς μήτρας ὁμολογεῖ τὴ γένεση, μὲ τὸ νὰ διαπλάθεται τὸ σπέρμα σὲ ἔμβρυο μέσα στὸ ἐργαστήριον τῆς φύσης. Πῶς λοιπὸν γάμος εἶναι μόνο ὁ παλαιὸς καὶ εὐρημα τοῦ νόμου, καὶ εἶναι διάφορος ὁ γάμος σύμφωνα μὲ τὸν Κύριο, ἐνῶ διατηρεῖται σὲ σχέση μ' ἐμᾶς ὁ ἴδιος Θεός; Γιατὶ εὐλόγα «ἐκεῖνο πού ὁ Θεὸς ἔδωσε μὲ συζυγία, δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὸ διαλύσει ποτὲ ὁ ἄνθρωπος»¹⁰ καὶ πολὺ περισσότερο ἐκεῖνα πού πρόσταξε ὁ Πατέρας, θὰ τὰ τηρήσει καὶ ὁ Υἱός. Κι ἂν εἶναι ὁ ἴδιος νομοθέτης μαζί καὶ εὐαγγελιστής, δὲν πολεμᾷ ποτὲ τὸν ἑαυτὸ του. Γιατὶ ὁ νόμος εἶναι ζωντανός, ἐπειδὴ εἶναι πνευματικὸς καὶ νοεῖται γνωστικά. Ἐνῶ ἐμεῖς γίναμε νεκροὶ γιὰ τὸ νόμο μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ συζηυχθοῦμε μὲ ἄλλον, ἐκεῖνον πού ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς, καὶ τὸν ὁποῖο προφήτεψε ὁ νόμος, «γιὰ νὰ δώσουμε καρποὺς στὸν Θεό»¹¹. Γι' αὐτὸ «ὁ νόμος εἶναι ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ εἶναι ἅγια καὶ δίκαιη καὶ ἀγαθὴ»¹².

Γίναμε λοιπὸν νεκροὶ γιὰ τὸ νόμο, δηλαδή γιὰ τὴν ἁμαρτία πού τὴ φανερώνει ὁ νόμος, πού τὴ φανερώνει, ἀλλὰ δὲν τὴ γεννᾷ ὁ νόμος· προστάζοντας ὅσα πρέπει νὰπραχθοῦν κι ἀπαγορεύοντας ὅσα δὲν πρέπει νὰπραχθοῦν, ἐλέγχει τὴν ὑποκείμενη ἁμαρτία «γιὰ νὰ φανεῖ ὅτι εἶναι ἁμαρτία. Ἄν ὅμως ὁ γάμος ὁ νόμιμος εἶναι ἁμαρτία, δὲν γνωρίζω πῶς θὰ πεῖ

11. Ρωμ. 7, 4.

12. Ρωμ. 7, 12.

οὐκ οἶδα πῶς τις ἐρεῖ Θεὸν ἐγνωκέναι, λέγων τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ἁμαρτίαν εἶναι· «ἀγίου» δὲ ὄντος τοῦ «νόμου», ἅγιος ὁ γάμος. Τὸ μυστήριον τοίνυν τοῦτο εἰς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄγει ὁ Ἀπόστολος καθάπερ «τὸ γεννώμενον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν, οὕτω τὸ ἐκ πνεύματος πνεῦμα, οὐ μόνον κατὰ τὴν ἀποκύψιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μάθησιν. Αὐτίκα «ἅγια τὰ τέκνα»· αἱ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ τῶν Κυριακῶν λόγων, νυμφευσάντων τὴν ψυχὴν. Πορνεία γοῦν καὶ γάμος κεχώρισται· ἐπεὶ μακρὰν ἀφέστηκε τοῦ Θεοῦ ὁ διάβολος «Καὶ ὑμεῖς οὖν ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντῳ». Συνεξακούεται γὰρ προσεχῶς, ὑπηκόους γενομένους ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου τῷ αὐτῷ Κυρίῳ ὑπακούομεν, πόρρωθεν παρακλενομένῳ. Καὶ μήτι ἐπὶ τῶν τοιούτων εἰκότως «τὸ Πνεῦμα ἄντικρος λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης, καὶ διδασκαλίας διαμονίῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν συνείδησιν, καὶ κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς, καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύ-
20 ξεως».

Ἐπίναγκες μὲν οὖν οὐ κωλυτέον γαμεῖν, οὐδὲ μὴν κρεωφαγεῖν ἢ οἰνοποτεῖν γέγραπται γάρ· «Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πίνειν οἶνον, ἐὰν διὰ προσκόμματος ἐσθίῃ»· καὶ· «Καλὸν μένειν, ὡς καὶ γώ»· ἀλλ' ὃ τε χρώμενος μετ' εὐχαριστίας, ὃ τε αὐτὸ μὴ χρώμενος, καὶ αὐτὸς μετ' εὐχαριστίας, μετὰ τε ἐγκρατοῦς ἀπολαύσεως, βιούτω κατὰ λόγον. Καὶ καθόλου πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου, σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν διδάσκουσαι, περὶ τε γάμων, περὶ τε παιδοποιίας, περὶ τε οἴκου διοικήσεως, μυρίας ὄσας ἐντολὰς περιέχουσαι, οὐδαμοῦ γάμον ἠθέτησαν τὸν σάφρονα, ἀλλὰ τὴν ἀκολουθίαν σώζουσαι τοῦ νόμου πρὸς τὸ
30 Εὐαγγέλιον, ἀποδέχονται ἑκάτερον, τὸν τε εὐχαρίστως τῷ Θεῷ γάμῳ κεκρημένον σωφρόνως, τὸν τε εὐνουχίᾳ, ὡς ὁ Κύριος βούλεται, συμβι-
σύντα, καθὼς «ἐκλήθη ἕκαστος» ἐλόμενος ἀπταιίστως καὶ τελείως. «Καὶ

13. Ἰω. 3, 6.

14. Ρωμ. 7, 4.

15. Α' Τιμ. 4, 1-5.

16. Ρωμ. 14, 21.

κάποιος ὅτι γνωρίζει τὸν Θεό, ἂν λέγει ὅτι ἡ προσταγὴ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἁμαρτία· κι ἂν εἶναι «ἅγιος ὁ νόμος», εἶναι ἅγιος καὶ ὁ γάμος. Τὸ μυστήριο λοιπὸν αὐτὸ ὃ Ἀπόστολος τὸ ἀνάγει στὸν Χριστὸ καὶ τὴν Ἐκκλησία· ὅπως «ὅ,τι γεννᾶ ἡ σὰρκα εἶναι σὰρκα, ἔτσι κι ὅ,τι γεννᾶ τὸ πνεῦμα εἶναι πνεῦμα»¹³, ὄχι μόνο στὴ γέννηση ἀλλὰ καὶ στὴ μάθηση. Γι' αὐτὸ «εἶναι ἅγια τὰ παιδιά», οἱ εὐαρεστήσεις δηλαδή τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ποὺ νυμφεύθηκαν τὴν ψυχὴ. Χωρίστηκαν λοιπὸν ἡ πορνεία καὶ ὁ γάμος, ἐπειδὴ βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Θεὸ ὁ διάβολος. «Καὶ ἐσεῖς γίνατε νεκροὶ γιὰ τὸ νόμο μαζί μὲ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ δεθεῖτε μ' ἓναν ἄλλο, Ἐκεῖνον ποὺ ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς»¹⁴. Γιατὶ μᾶς ἀκούει πολὺ γρήγορα, ἀφοῦ γίναμε ὑπήκοοι. Ἐπειδὴ σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ νόμου ὑπακούομε στὸν ἴδιο Κύριο, ποὺ ἀπὸ μακριὰ μᾶς δίνει τὶς ἐντολές. Καὶ μήπως γι' αὐτὰ εἶναι ποὺ εὐλογα «λέγει τὸ Πνεῦμα ρητά, ὅτι σὲ ὕστερους καιροὺς θ' ἀποστατήσουν μερικοὶ ἀπὸ τὴν πίστη, προσέχοντας σὲ πνεύματα πλάνης καὶ ὑποκριτικὲς διδασκαλίες δαιμονίων ποὺ ψευδολογοῦν, μὲ πυρωμένη συνείδηση, ποὺ ἐμποδίζουν τὸ γάμο, ἐπιβάλλουν ἀποχὴ ἀπὸ φαγητά, τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς δημιούργησε νὰ τὰ γεύονται εὐχαριστώντας οἱ πιστοὶ καὶ γνῶστες τῆς ἀλήθειας, ὅτι κάθε δημιούργημα τοῦ Θεοῦ εἶναι καλὸ καὶ τίποτε δὲν πρέπει ν' ἀπορρίπτεται ἂν λαμβάνεται μ' εὐχαριστία· γιατί ἐξαγιαάζεται μὲ τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσευχὴ»¹⁵.

Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ μὴν ἐμποδίζεται ὁ γάμος οὔτε τὸ νὰ τρῶμε κρέας ἢ νὰ πίνουμε κρασί. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ, «Εἶναι καλὸ νὰ μὴν τρῶς κρέας, οὔτε νὰ πίνεις κρασί ἂν τρῶς δημιουργώντας πρόσκομμα»¹⁶, καὶ «Εἶναι καλὸ νὰ γίνεις ὅπως ἐγώ»¹⁷. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος ποὺ κάνει χρῆση «εὐχαριστώντας», κι αὐτὸς ποὺ δὲν κάνει χρῆση, πάλι εὐχαριστώντας καὶ μὲ ἀπόλαυση κυβερνημένη ἀπὸ τὴν ἐγκράτεια νὰ ζεῖ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο. Καὶ γενικὰ ὅλες οἱ ἐπιστολές τοῦ Ἀποστόλου διδάσκοντας τὴ σωφροσύνη καὶ τὴν ἐγκράτεια σχετικὰ μὲ τοὺς γάμους, τὴ γέννηση παιδιῶν, καὶ τὴ διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ, καὶ περιέχοντας μύριες ὅσες ἐντολές, πουθενὰ δὲν ἀρνοῦνται τὸν σῶφρονα γάμο, ἀλλὰ διατηρώντας τὴν ἀκολουθία τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιο, ἀποδέχονται καὶ τοὺς δύο, κι ἐκεῖνον ποὺ ζεῖ μὲ σωφροσύνη τὸ γάμο του εὐχαριστώντας, καὶ ἐκεῖνον ποὺ ζεῖ ὅπως θέλει ὁ Κύριος μὲ τὴν εὐνουχία του, «ἔτσι ὅπως καθένας ἔχει κληθεῖ»¹⁸, κάνοντας τὴν ἐπιλογὴ του ἀπρόσκοπα καὶ τέλεια. «Καὶ ἐπαινοῦνταν ἡ

17. Α' Κορ. 7, 8.

18. Α' Κορ. 7, 20. 24.

ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν», φησὶν ὁ προφήτης, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτὸς δοξάζων. Κατατρέχει δέ τις γενέσεως, φθαρτὴν καὶ ἀπολλυμένην λέγων καὶ διάζεται τις, ἐπὶ τεκνοποιίας λέγων εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα· «Ἐπὶ γῆς μὴ θησαυρίζειν, 5 ὅπου σῆς καὶ βρωσις ἀφανίζει», καὶ τὰ τοῦ προφήτου προσπαρατιθέναι τούτοις οὐκ αἰσχύνεται· «Πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς βρώσεται ὑμᾶς».

Ἄλλ' οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν τῇ Γραφῇ, ὅτι φθαρτὰ ἡμῖν τὰ σώματα καὶ φύσει ρευστά. Τάχα δ' ἂν, καὶ οἷς διελέγετο, ὡς ἁμαρτωλοῖς, 10 προφητεύει φθοράν. Ὁ Σωτῆρ δὲ οὐ περὶ τεκνοποιίας εἶρηκεν, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν κοινωνίας προτρέπων τοὺς κτᾶσθαι μόνον τὴν τοῦ πλούτου περιουσίαν, ἐπικουρεῖν δὲ τοῖς δεομένοις μὴ βουλομένους. Διὸ φησιν· «Ἐργάζεσθε μὴ τὴν ἀπολλυμένην βρωσιν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον», Ὁμοίως δὲ κἀκεῖνο κομίζουσι τὸ ρητόν, «Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος 15 ἐκείνου», τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, «οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται». Ἄλλὰ τὸ ἐρώτημα τοῦτο καὶ τοὺς πυνθανομένους αὐτοὺς ἐὰν ἀναπεμπάσῃται τις, οὐκ ἀποδοκιμάζοντα τὸν γάμον εὐρήσει τὸν Κύριον, θεραπεύοντα δὲ τὴν κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας προσδοκίαν. Τὸ δέ, «Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου», οὐ πρὸς ἀντιδιαστο- 20 λὴν τῶν ἄλλου τινὰς αἰῶνος υἱῶν εἶρηκεν, ἀλλ' ἐπίσης τῶ· Οἱ ἐν τούτῳ γενόμενοι τῶ αἰῶνι, διὰ τὴν γένεσιν υἱοὶ ὄντες, γεννῶσι καὶ γεννῶνται· ἐπεὶ μὴ ἄνευ γενέσεώς τις τόνδε τὸν βίον παρελεύσεται· ἀλλ' ἦδε ἡ γένεσις, τὴν ὁμοίαν ἐπιδεχομένη φθοράν, οὐκ ἔτι ἀναμένει τὸν ἄπαξ τοῦδε τοῦ βίου κεχωρισμένον. «Εἷς μὲν οὖν ὁ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐ- 25 ρανοῖς», ἀλλὰ καὶ ἀπάντων Πατὴρ κατὰ δημιουργίαν αὐτός. «Μὴ κалέσητε οὖν ὑμῖν ἐπὶ τῆς γῆς πατέρα», φησὶν οἶον· Μὴ αἷτιον ἠγήσησθε τὸν σπεύραντα, ὑμᾶς τὴν κατὰ σάρκα σποράν τῆς οὐσίας ὑμῶν, ἀλλὰ συναίτιον γενέσεως, μᾶλλον δὲ διάκονον γενέσεως. Οὕτως οὖν ἐπιστραφέντας ἡμᾶς αὐθις ὡς τὰ παιδιά γενέσθαι βούλεται, τὸν ὄντως 30 Πατέρα ἐπιγνόντας, δι' ὕδατος ἀναγεννηθέντας, ἄλλης ταύτης οὐσης ἐν τῇ κτίσει σποράς. Ναί φησιν· «Ὁ ἄγαμος μερμινᾶ τὰ τοῦ Κυρίου, ὁ

19. Σοφ. 3, 19.

21. Ἦσ. 50, 9.

20. Ματθ. 6, 19.

22. Ἰω. 6, 27.

χώρα τοῦ Ἰακώβ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη χώρα»¹⁹, λέγει ὁ προφήτης, δοξάζοντας τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματός του. Ἐπιτίθεται κάποιος κατὰ τῆς γέννησης λέγοντας, ὅτι εἶναι φθαρτὴ καὶ καταστρέφεται, καὶ διαστρέφει τὸ χωρίο λέγοντας πὼς ἔχει λεχθεῖ ἀπὸ τὸ Σωτήρα γιὰ τὴν τεκνοποιία, «Νὰ μὴ θησαυρίζει κανεὶς πάνω στὴ γῆ, ὅπου τὸ σαράκι κι ὁ σκόρος τὰ ἀφανίζουν»²⁰, καὶ δὲν ντρέπεται νὰ παραθέσει κοντὰ σ' αὐτὰ καὶ τὰ λόγια τοῦ προφήτη· «Ὅλοι ἐσεῖς θὰ παλιώσετε σὰν τὸ ροῦχο, καὶ θὰ σᾶς φάει ὁ σκόρος»²¹.

Ἄλλὰ οὔτε κι ἐμεῖς βέβαια ἀντιτασσόμαστε στὴ Γραφή, ὅτι τὰ σώματά μας εἶναι φθαρτὰ καὶ ρευστὰ κατὰ τὴ φύση. Τάχα σὰ νὰ προφητεύει φθορὰ καὶ γι' αὐτοὺς μὲ τοὺς ὁποίους ὁμιλοῦσε, ἐπειδὴ ἦταν ἁμαρτωλοί. Ὁ Σωτήρας ὅμως δὲν μιλοῦσε γιὰ γέννηση παιδιῶν, ἀλλὰ προέτρεπε νὰ μεταδίδουν καὶ νὰ μοιράζονται τὰ ἀγαθὰ τους ἐκείνους πού μόνο ἤθελαν νὰ τὰ ἀποκτοῦν, ἀλλὰ δὲν ἤθελαν νὰ βοηθοῦν ὅσους εἶχαν ἀνάγκη. Γι' αὐτὸ καὶ λέγει· «Νὰ ἐργάζεστε ὄχι γιὰ τὸ φαγητὸ πὸ καταστρέφεται, ἀλλὰ γιὰ ἐκεῖνο πὸ μένει στὴν αἰώνια ζωὴ»²³. Προσκομίζουν ἐπίσης ἐκεῖνο τὸ ρητό· «Οἱ υἱοὶ ἐκείνου τοῦ αἵωνα δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὸ γάμο»²³. Ἄλλὰ τὸ ἐρώτημα αὐτὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τοὺς ἴδιους πὸ κάνουν τὸ ἐρώτημα, ἂν τοὺς ἐξετάσει κανεὶς, θὰ βρεῖ ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἀποδοκιμάζει τὸ γάμο, ἀλλὰ δίνει φάρμακο γιὰ τὴν προσδοκία τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας κατὰ τὴν ἀνάσταση. Ἡ φράση πάλι «οἱ υἱοὶ τοῦ αἵωνα τούτου»²⁴, δὲν εἰπώθηκε πρὸς ἀντιδιαστολὴ μὲ τοὺς υἱοὺς κάποιου ἄλλου αἵωνα, ἀλλὰ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴ φράση, «ὅσοι ἔζησαν σ' αὐτὸν ἔδω τὸν αἵωνα», κι ἐπειδὴ γεννήθηκαν εἶναι υἱοὶ, γεννοῦν καὶ γεννιοῦνται, ἐπειδὴ κανένας δὲν θὰ περάσει ἀπὸ τὴ ζωὴ αὐτὴ χωρὶς γέννηση, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ γέννηση πὸ ἐπιδέχεται τὴν ὅμοια φθορὰ, δὲν ἀναμένει ἐκεῖνον πὸ μιὰ φορὰ ἀποχωρίστηκε ἀπὸ αὐτὸν τὸ βίο. «Ἐνας εἶναι ὁ Πατέρας σας στὸν οὐρανὸ» ἀλλὰ καὶ πατέρας ὄλων κατὰ τὴ δημιουργία ὁ ἴδιος. «Νὰ μὴν καλέσετε λοιπὸν κανένα πατέρα σας ἐπάνω στὴ γῆ»²⁵, λέγει. Σὰ νὰ λέγει δηλαδή· Νὰ μὴ θεωρήσετε ὡς αἴτιο τῆς γέννησής σας ἐκεῖνον πὸ προκάλεσε τὴν κατὰ σάρκα γέννηση τῆς ὑπαρξῆς σας, ἀλλὰ ὡς συναίτιο, ἢ μᾶλλον ὑπὲρ ἡ τῆς γέννησής σας. Ἔτσι λοιπὸν θέλει νὰ στραφοῦμε πίσω καὶ νὰ γίνομε πάλι ὅπως τὰ παιδιά, ἀναγνωρίζοντας τὸν ἀληθινὸ Πατέρα μας, ἀναγεννημένοι μέσω τοῦ βαπτίσματος, κι αὐτὴ εἶναι μιὰ σπορὰ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴν τῆς φύσης. Ναί, λέγει· «ὁ ἀγα-

23. Λουκᾶ 20, 35.

24. Ὁπ. π.

25. Ματθ. 23, 9.

δὲ γαμήσας, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί». Τί δέ; οὐκ ἔξεστι καὶ τῇ γυναικί
κατὰ Θεὸν ἀρέσκοντας, εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ; οὐχὶ δὲ ἐφεῖται καὶ τῷ
γεγαμηκότι, σὺν καὶ τῇ συζυγίᾳ, μερμινᾶν τὰ τοῦ Κυρίου; Ἀλλὰ καθά-
περ «Ἡ ἄγαμος μερμινᾶ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ
5 τῷ πνεύματι», οὕτω καὶ ἡ γεγαμημένη τὰ τοῦ ἀνδρός καὶ τὰ τοῦ Κυρί-
ου μερμινᾶ ἐν Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι ἄμφω
γὰρ ἅγιοι ἐν Κυρίῳ, ἡ μὲν ὡς γυνή, ἡ δὲ ὡς παρθένος. Πρὸς ἐντροπὴν
δὲ καὶ ἀνακοπὴν τῶν εὐεπιφόρων εἰς τὸ δεύτερον γάμον ἀρμοδίως ὁ
Ἀπόστολος ὑπέροτονον φθέγγεται, καὶ αὐτίκα φησί· «Πᾶν ἁμάρτημα
10 ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὃ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει».

Εἰ δὲ πορνεῖαν τὸν γάμον τολμᾷ τις λέγειν, πάλιν ἐπὶ τὸν νόμον καὶ
τὸν Κύριον ἀνατρέχων, βλασφημεῖ· ὡς γὰρ ἡ πλεονεξία πορνεία λέγε-
ται, τῇ αὐταρκεῖᾳ ἐναντιουμένη, καὶ ὡς εἰδωλολατρία ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς
τοὺς πολλοὺς ἐπινέμησίς ἐστι Θεοῦ, οὕτως ἡ πορνεία ἐκ τοῦ ἐνὸς
15 γάμου εἰς τοὺς πολλοὺς ἐστιν ἔκπτωσις τριχῶς γάρ, ὡς εἰρήκαμεν, ἢ τε
πορνεία, ἢ τε μοιχεία παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λαμβάνεται. Ἐπὶ τούτων ὁ
προφήτης φησί· «Ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε». Καὶ πάλιν· «Κα-
τεμιάνθης ἐν γῆ ἄλλοτρία»· τὴν τε κοινωνίαν μιανὰν ἡγούμενος, τὴν
ἄλλοτρίῳ σώματι συμπλακεῖσαν, καὶ μὴ τῷ κατὰ συζυγίαν εἰς παιδο-
20 ποιίαν διδομένῳ. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος, «Βούλομαι οὖν», φησί,
«νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν
διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. Ἦδη γάρ τινες ἐξετράπησαν
ὀπίσω τοῦ Σατανᾶ». Ναι μὴν καὶ τὸν τῆς μιᾶς γυναικὸς ἄνδρα πάνυ
ἀποδέχεται, κἂν πρεσβύτερος ἦ, κἂν διάκονος, κἂν λαϊκός, ἀνεπιλή-
25 πτως γάμῳ χρώμενος «Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας».

Πάλιν τε αὖ ὁ Σωτὴρ τοὺς Ἰουδαίους, «γενεὰν» εἰπὼν «πονηρὰν
καὶ μοιχαλίδα», διδάσκει μὴ ἐγνωκότας νόμον, ὡς ὁ νόμος βούλεται
«παραδόσει δὲ τῇ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων» κατη-
κολουθηκότας, μοιχεύειν τὸν νόμον, οὐχ ὡς ἄνδρα καὶ κύριον τῆς παρ-
30 θενίας αὐτῶν δεδομένον. Τάχα δὲ καὶ ἐπιθυμίαις δεδουλωμένους ἄλλο-
κότοις οἶδεν αὐτούς, δι' ἃς καὶ συνεχῶς δουλούμενοι ταῖς ἁμαρτίαις,
ἐπιπράσκοντο τοῖς ἄλλοφύλοις ἐπεὶ παρὰ γε τοῖς Ἰουδαίοις οὐκ ἦσαν

μος μεριμνᾷ γιὰ τὸν Κύριο, ἐνῶ ὁ ἔγγαμος πῶς ν' ἀρέσει στὴ γυναίκα του²⁶. Τί λοιπόν; Δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀρέσουμε καὶ στὴ γυναίκα μας, ὅπως ὀρίζει ὁ Θεός, καὶ νὰ εὐχαριστοῦμε τὸν Θεό; Δὲν ἐπιτρέπει στὸν ἔγγαμο μαζὶ μὲ τὶς φροντίδες τοῦ γάμου νὰ μεριμνᾷ καὶ γιὰ τὸν Κύριο; Ἄλλὰ ὅπως «Ἡ ἄγαμη μεριμνᾷ γιὰ τὸν Κύριο, γιὰ νὰ εἶναι ἅγια καὶ στὸ σῶμα καὶ στὸ πνεῦμα»²⁷, ἔτσι καὶ ἡ ἔγγαμη μεριμνᾷ καὶ γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ γιὰ τὸν Κύριο ὅπως θέλει ὁ Κύριος, γιὰ νὰ εἶναι ἅγια καὶ στὸ σῶμα καὶ στὸ πνεῦμα. Γιατὶ καὶ οἱ δύο εἶναι ἅγιες γιὰ τὸν Κύριο, ἢ μία ὡς γυναίκα, ἐνῶ ἡ ἄλλη ὡς παρθένα. Ἄλλὰ γιὰ νὰ ἐντραποῦν καὶ νὰ συγκρατηθοῦν οἱ εὐεπίφοροι στὸν δεῦτερο γάμο, ὁ Ἀπόστολος μιλώντας κατάλληλα καὶ σὲ ὑψηλὸ τόνο λέγει καὶ πάλι· «Κάθε ἁμάρτημα εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα, ὁποῖος ὅμως πορνεὺς ἁμαρτάνει στὸ ἴδιο του τὸ σῶμα»²⁸.

Ἄν τώρα τολμᾷ κάποιος νὰ λέγει τὸ γάμο πορνεία, ἀνατρέχοντας πάλι στὸ νόμο καὶ τὸν Κύριο, βλέπομε ὅτι βλασφημεῖ. Ὅπως δηλαδὴ ἡ πλεονεξία λέγεται πορνεία καὶ εἶναι ἀντίθετη στὴν αὐτάρκεια καὶ ὡς εἰδωλολατρία εἶναι ἐπέκταση τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν ἕνα στοὺς πολλούς, ἔτσι ἡ πορνεία εἶναι ἔκπτωση ἀπὸ τὸν ἕνα στοὺς πολλούς γάμους. Γιατὶ ὅπως εἶπαμε καὶ ἡ πορνεία καὶ ἡ μοιχεία χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο μὲ τριπλὴ ἔκδοχή. Γι' αὐτὰ ὁ προφήτης λέγει· «Ἐχετε πουληθεῖ γιὰ τὶς ἁμαρτίες σας»²⁹. Καὶ πάλι· «Καταμολύνθηκες στὴν ξένη γῆ». Θεωρεῖ δηλαδὴ μαρὴ καὶ τὴ σχέση πού ἐμπλέκεται μὲ ξένο σῶμα καὶ δὲν δίνεται σὲ συνεύρεση μὲ τὸ σύζυγο γιὰ τὴ γέννηση παιδιῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Θέλω λοιπὸν οἱ νεώτερες νὰ συνάπτουν γάμο, νὰ κάνουν παιδιά, νὰ κυβερνοῦν σπῆτι, νὰ μὴ δίνουν καμμιά ἀφορμὴ στὸν ἀντικείμενο πρὸς κατηγορία. Ἦδη μερικὲς ἔχουν ἐκτραπεί καὶ ἀκολουθοῦν τὸ Σατανᾶ»³⁰. Καὶ βέβαια ἀποδέχεται καὶ τὸν ἄνδρα τῆς μᾶς γυναίκας εἴτε πρεσβύτερος εἶναι εἴτε διάκονος εἴτε λαϊκὸς πού συμπεριφέρεται ἀνεπίληπτα στὸ γάμο· «καὶ θὰ σωθεῖ μὲ τὴ γέννηση παιδιῶν»³¹.

Καὶ πάλι ὁ Σωτῆρας ὅταν εἶπε τοὺς Ἰουδαίους, «γενεὰ πονηρὴ καὶ μοιχαλίδα»³², διδάσκει ὅτι δὲν γνώρισαν τὸ νόμο, ὅπως θέλει ὁ νόμος, «Ἄλλὰ ἀκολουθώντας τὴν παράδοση τῶν πρεσβυτέρων καὶ τὶς παραγγελίες τῶν ἀνθρώπων», παραβαίνουν τὸ νόμο, σὰ νὰ μὴν τοὺς ἔχει δοθεῖ ὡς ἄνδρας καὶ κύριος τῆς παρθενίας τους. Ἴσως καὶ νὰ θεωρεῖ πῶς εἶναι ὑποχείριοι σὲ ἀλλόκοτες ἐπιθυμίες, πού ἔξαιτίας τους ὑποδηλώνονται στὶς ἁμαρτίες τους καὶ γι' αὐτὸ πουλιοῦνταν στοὺς ἀλλόφυλους· καθόσον

30. Α' Τιμ. 5, 14-15. 31. Α' Τιμ. 2, 15. 32. Ματθ. 12, 39. 16, 4. Μάρκ. 8, 38.

ἀποδεδειγμένοι γυναῖκες κοιναί, ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχεία ἀπηγόρευτο. Ὁ δὲ εἰπὼν «Γυναῖκα ἔγημα, καὶ οὐ δύναμαι ἔλθειν εἰς τὸ δεῖπνον τὸ θεῖον, ὑπόδειγμα ἦν εἰς ἔλεγχον τῶν διὰ ἡδονὰς ἀφισταμένων τῆς θείας ἐντολῆς ἐπεὶ τούτῳ τῷ λόγῳ οὐθ' οἱ πρὸ τῆς παρουσίας δίκαιοι, οὐθ' οἱ 5 μετὰ τὴν παρουσίαν γεγαμηκότες, κἂν ἀπόστολοι ᾧσι, σωθήσονται. Κἂν ἐκεῖνο προκομίσωσιν αὐθις, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησὶν· «Ἐπαλαιώθην ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου»· ἐχθροὺς τὰς ἁμαρτίας ἀκουέτωσαν. Μία δέ τις ἁμαρτία, οὐχ ὁ γάμος, ἀλλ' ἡ πορνεία· ἐπεὶ καὶ τὴν γένεσιν εἰπάτωσαν ἁμαρτίαν, καὶ τὸν τῆς γενέσεως κτίστην.

10

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἀποκρίσις εἰς τοὺς λόγους τοῦ αἰρετικοῦ Ἰουλίου Κασσιανοῦ, καὶ εἰς τὸ ἐκ τοῦ ἀποκρύφου εὐαγγελίου προβαλλόμενον χωρίον.

Τοιούτοις ἐπιχειρεῖ καὶ ὁ τῆς δοκίσεως ἐξάρχων Ἰούλιος Κασσιανός ἐν γούν τῷ «Περὶ ἐγκρατείας ἢ Περὶ εὐνουχίας» κατὰ λέξιν φησὶν 15 «Καὶ μηδεὶς λεγέτω, ὅτι ἐπειδὴν τοιαῦτα μόρια ἔσχομεν, ὡς τὴν μὲν θήλειαν οὕτως σχηματίσθαι, τὸν δὲ ἄρρενα οὕτως, τὴν μὲν πρὸς τὸ δέχεσθαι, τὸν δὲ πρὸς τὸ ἐνσπείρειν, συγκεχωρηθῆσθαι τὸ τῆς ὁμιλίας παρὰ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦν παρὰ Θεοῦ, εἰς ὃν σπεύδομεν, ἢ τοιαύτη διασκευή, οὐκ ἂν ἐμακάρισεν τοὺς εὐνούχους, οὐδ' ἂν ὁ προφήτης εἰρή- 20 κει, «μὴ εἶναι ξύλον ἄκαρπον» αὐτούς, μεταλαβὼν ἀπὸ τοῦ δένδρου ἐπὶ τὸν κατὰ προαίρεσιν ἄνθρωπον, ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐννοίας εὐνουχίζοντα». Καὶ ἔτι ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἀθέῳ δόξῃ, ἐπιφέρει· «Πῶς δὲ οὐκ ἂν καὶ εὐλόγως τις αἰτιῶτο τὸν Σωτῆρα, εἰ μετέπλασεν ἡμᾶς, καὶ τῆς πλάνης ἀπήλλαξε, καὶ τῆς κοινωνίας τῶν μορίων καὶ προσθεμάτων 25 καὶ αἰδοίων;», τὰ παραπλήσια τῷ Τατιανῷ κατὰ τοῦτο δογματίζων ὁ δ' ἐκ τῆς Οὐαλεντίνου ἐξεφοίτησε σχολῆς Διὰ τοῦτό τοι ὁ Κασσιανός φησι· «Πυνθανομένης τῆς Σαλώμης, πότε γνωσθήσεται τὰ περὶ ἧ ἤ- ρετο, ἔφη ὁ Κύριος Ὅταν τὸ τῆς αἰσχύνης ἔνδυμα πατήσητε, καὶ ὅταν γένηται τὰ δύο ἓν, καὶ τὸ ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας, οὔτε ἄρρεν οὔτε θῆ- 30 λυ». Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς παραδιδόμενοις ἡμῖν τέτταρσιν Εὐαγγε-

στοὺς Ἰουδαίους δὲν ἦταν ἀποδεδειγμένα κοινὲς γυναῖκες, ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχεῖα ἀπαγορευόταν. Ἐκεῖνος ποὺ εἶπε, «Ἐκανα τὸ γάμο μου καὶ δὲν μπορῶ νὰ ρθῶ»³³ στὸ θεῖο δεῖπνο, εἶναι ὑπόδειγμα ἐλέγχου ἐκείνων ποὺ γιὰ χάρη τῶν ἡδονῶν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴ θεία ἐντολή. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οὔτε οἱ δίκαιοι πρὶν ἀπὸ τὴν ἔλευση τοῦ Χριστοῦ οὔτε ὅσοι ἔκαναν τὸ γάμο τους μετὰ τὴν ἔλευση, ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἀπόστολοι, θὰ σωθοῦν. Κι ἂν ἀκόμα προσκομίσουν ἐκεῖνο τὸ «Ἐχω παλιώσει ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς ἐχθροὺς μου»³⁴, ποὺ λέγει καὶ ὁ προφήτης. Ὡς ἐχθροὺς νὰ ἐννοήσουν τίς ἀμαρτίες. Μία ἀμαρτία ὑπάρχει, ὄχι ὁ γάμος, ἀλλ' ἡ πορνεία. Ἀλλιῶς ἄς ποῦν ἀμαρτία καὶ τὴ γέννηση καὶ τὸ δημιουργὸ τῆς γέννησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'.

Ἀπάντηση στοὺς λόγους τοῦ αἰρετικοῦ Ἰούλιου Κασσιανοῦ· ὁμοίως στὸ χωρίο ποὺ προσκομίζει ἀπὸ ἀπόκρυφο Εὐαγγέλιο.

Τέτοια ἐπιχειρήματα φέρνει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἵρεσης Κασσιανός. Στὸ ἔργο του λοιπὸν *Περὶ ἐγκρατείας* ἢ *Περὶ εὐνουχίας* λέγει κατὰ λέξη· «Κι ἄς μὴν πεῖ κανεῖς, ἐπειδὴ ἔχομε τέτοια γεννητικὰ μόρια, ὥστε νὰ ἔχει σχηματισεῖ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ γυναῖκα καὶ κατὰ τὸ δικό του τρόπο ὁ ἄνδρας, ἢ μία δηλαδὴ νὰ δέχεται, καὶ ὁ ἄλλος νὰ ἐνεργεῖ, ὅτι ἔχει συγχωρηθεῖ ἢ γενετήσια συνουσία ἀπὸ τὸν Θεό. Ἄν δηλαδὴ ἦταν ἀπὸ τὸν Θεό, στὸν ὁποῖο σπεύδομε νὰ τὴν ἀποδώσομε, αὐτὴ ἢ διασκευὴ, δὲν θὰ μακάριζε τοὺς εὐνούχους. Οὔτε ὁ προφήτης θὰ ἔλεγε «Νὰ μὴν πεῖς αὐτόν, ξύλο ἄκαρπο»¹, κάνοντας μεταφορὰ ἀπὸ τὸ δένδρο στὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν ἐλεύθερη προαίρεση ποὺ εὐνουχίζει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκέψη». Καὶ ὑπερασπιζόμενος ἀκόμα ἐντονώτερα τὴν ἄθεη γνώμη προσθέτει· «Πῶς δὲν θὰ κατηγοροῦσε κανεῖς δικαιολογημένα τὸν Σωτῆρα, ἂν μᾶς μετέπλασε καὶ μᾶς ἀπάλλαξε καὶ ἀπὸ τὴν πλάνη κι ἀπὸ τὴν ἔνωση τῶν μορίων καὶ τῶν ἀνδρικῶν καὶ τῶν γυναικείων;». Σ' αὐτὸ τὸ θέμα διδάσκει παραπλήσια μὲ τὸν Τατιανό. Αὐτὸς ὅμως προέρχεται ἀπὸ τὴ σχολὴ τοῦ Οὐαλεντίνου. Γι' αὐτὸ κι ὁ Κασσιανὸς λέγει· «Ὅταν ρώτησε ἡ Σαλώμη, πότε θὰ γίνουν γνωστὰ ὅσα ρώτησε, ὁ Κύριος εἶπε· Ὅταν καταπατήσετε τὸ ἔνδυμα τῆς ντροπῆς κι ὅταν τὰ δύο γίνουν ἓνα, καὶ ὁ ἄνδρας μὲ τὴ γυναῖκα δὲν εἶναι πιά οὔτε ἀρσενικὸ οὔτε θηλυκὸ». Πρῶτον λοιπὸν στὰ τέσσερα εὐαγγέλια ποὺ μᾶς παραδίδονται δὲν ἔχομε αὐτὸ τὸ ρητό,

34. Ψαλμ. 6, 8.

1. Ἦσ. 56, 3.

λίους οὐκ ἔχομεν τὸ ρητόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους· ἔπειτα δὲ ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ, ὅτι θυμὸν μὲν ἄρρενα ὄρμην, θήλειαν δὲ τὴν ἐπιθυμίαν αἰνίττεται, οἷς ἐνεργήσασι μετάνοια ἔπεται καὶ αἰσχύνη. Ὅταν οὖν, μήτε τις θυμῷ, μήτ' ἐπιθυμία χαρισάμενος, ἃ δὴ καὶ ἐξ ἔθους καὶ τροφῆς κακῆς αὐξήσαντα ἐπισκιάζει καὶ ἐγκαλύπτει τὸν λογισμόν, ἀλλ' ἀποδυσάμενος τὴν ἐκ τούτων ἀχλύν, ἐκ μετανοίας καταισχυνηθείς, πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἐνώσει κατὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπακοήν, τότε, ὡς ὁ Παῦλός φησιν, «Οὐκ ἓν ἐν ἡμῖν οὐκ ἄρρεν, οὐ θῆλυ». Ἀποστᾶσα γὰρ τοῦδε τοῦ σχήματος, ᾧ διακρίνεται τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, ψυχὴ μετατίθεται εἰς ἔνωσιν, οὐθ' ἕτερον οὔσα. Ἠγεῖται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος Πλατωνικώτερον, θείαν οὔσαν τὴν ψυχὴν ἄνωθεν, ἐπιθυμία θηλυνηθεῖσαν δεῦρο ἤκειν εἰς γένεσιν καὶ φθοράν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Σχόλια εἰς τὰς ρήσεις Β' Κορ. 11, 3 καὶ Ἐφ. 4, 24.

15 Αὐτίκα διάζεται τὸν Παῦλον ἐκ τῆς ἀπάτης τὴν γένεσιν συνιστάναι λέγειν διὰ τούτων· «Φοβοῦμαι δὲ μή, ὡς ὁ ὄφεις Εὐαν ἐξηπάτησεν, φθαρεῖ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν». Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τὰ «πεπλανημένα» ὁμολογουμένως «ἦλθε»· πεπλανημένα δὲ οὐκ ἄνωθεν εἰς τὴν δεῦρο γένεσιν, κτιστὴ γὰρ ἡ γένεσις καὶ κτίσις τοῦ Παντοκράτορος, ὅς οὐκ ἂν ποτε ἐξ ἀμεινόνων εἰς τὰ χεῖρω κατάγοι ψυχὴν, ἀλλ' εἰς τοὺς πεπλανημένους τὰ νοήματα, εἰς ἡμᾶς, ὁ Σωτὴρ ἀφίκετο, ἃ δὴ ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς παρακοῆς ἐφθάρη, φιληδονούντων ἡμῶν, τάχα που προλαβόντος ἡμῶν τὸν καιρὸν τοῦ πρωτοπλάστου, καὶ πρὸ ὥρας τῆς τοῦ γάμου χάριτος ὀρεχθέντος καὶ 20 διαμαρτόντος ὅτι «Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν», οὐκ ἀναμείνας τὸν καιρὸν θελήματος Ὁ αὐτὸς οὖν ἦν ὁ Κύριος, καὶ τότε κρίνων τὴν προλαβοῦσαν τὸν γάμον ἐπιθυμίαν. Ὅταν οὖν ὁ Ἀπόστολος εἶπη, «Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτιζόμενον», ἡμῖν λέγει, τοῖς πεπλασμένοις ὑπὸ τῆς τοῦ 30 Παντοκράτορος βουλήσεως ὡς πεπλάσμεθα. «Παλαιὸν» δέ, οὐ πρὸς

ἀλλὰ στὸ εὐαγγέλιο κατ' Αἰγυπτίους· ἔπειτα νομίζω πὼς ἀγνοεῖ, ὅτι μὲ τὸ θυμὸ ὑπαινίσσεται τὴν ἀνδρική ὁρμὴ καὶ μὲ τὴ θήλεια τὴν ἐπιθυμία, τὰ ὅποια ἐνεργήματα ἀκολουθοῦν μετάνοια καὶ ντροπὴ. Ὅταν λοιπὸν κάποιος δὲν χαριστεῖ οὔτε στὸν θυμὸ οὔτε στὴν ἐπιθυμία, τὰ ὅποια καὶ ἀπὸ συνήθεια καὶ κακὴ τροφὴ αὐξανόμενα ἐπισκιάζουν καὶ καλύπτουν τὸ λογισμό, ἀλλά, ἀποβάλλοντας τὴ σκοτεινιά πού προκαλοῦν, μετανοή-σει γεμάτος ντροπὴ, θὰ ἐνώσει πνεῦμα καὶ ψυχὴ μὲ τὴν ὑπακοή του στὸ Λόγο, καὶ τότε λέγει ὅπως ὁ Παῦλος· «Σ' ἐμᾶς πιά δὲν ὑπάρχει οὔτε ἀρσε-νικὸ οὔτε θηλυκό»². Γιατί, ὅταν ἀπομακρυνθεῖ ἡ ψυχὴ ἀπὸ αὐτὸ τὸ σχῆμα, ὅπου ὑπάρχει ἡ διάκριση ἀρσενικοῦ καὶ θηλυκοῦ, μεταφέρεται σὲ ἔνωση χωρὶς νὰ ὑπάρχει κανένα ἀπὸ τὰ δύο. Αὐτὸς ἐδῶ ὅμως ὁ γενναῖος νομίζει πλατωνικότερα ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ὅτι ἡ ψυχὴ, πού εἶναι θεία ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἐκθηλυμένη ἤρθε ἐδῶ γιὰ νὰ γεννηθεῖ καὶ νὰ πεθάνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'.

Σχόλιο στὰ χωρία Β' Κορ. 11, 3 καὶ Ἐφ. 4, 24.

Ἄλλὰ ἀναγκάζει τὸν Παῦλο νὰ λέγει, ὅτι ἡ γένεση συνίσταται ἀπὸ τὴν ἀπάτη μὲ τὰ ἐξῆς λόγια· «Φοβᾶμαι μήπως, ὅπως τὸ φίδι ἔξαπάτησε τὴν Εὐα, διαφθαροῦν οἱ σκέψεις σας καὶ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ἀπλό-τητα τοῦ Χριστοῦ»¹. Ἄλλὰ καὶ ὁ Κύριος ὁμολογουμένως «ἤρθε γιὰ τὰ πλανημένα». Καὶ πλανημένα ὄχι ἀπὸ τὴν ἄνω γένεση σ' αὐτὴν ἐδῶ. Γιατί ἡ γένεση εἶναι κτιστὴ καὶ δημιουργία τοῦ Παντοκράτορα, πού δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ κατεβάσει ποτὲ τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὰ καλύτερα στὰ χειρότε-ρα. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρας ἤρθε σ' αὐτοὺς πού ἔχουν πλανημένες σκέψεις, δη-λαδὴ σ' ἐμᾶς, πού οἱ σκέψεις μας εἶχαν διαφθαρεῖ μὲ παρακοὴ στίς ἐν-τολές ἐξαιτίας τῆς φιληδονία μας. Προλαβαίνοντας κατὰ κάποιον τρόπο ὁ πρωτόπλαστος τὸν καιρὸ καὶ ἐπιθυμώντας πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τῆ χάρη τοῦ γάμου καὶ χάνοντάς την, ἐπειδὴ «Καθένας πού βλέπει μιά γυναίκα ἐπιθυμώντας την, ἤδη ἔγινε μοιχὸς μαζί της»², μὴ περιμένοντας τὴν ὥρα τοῦ θελήματος. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ὁ Κύριος ἦταν καὶ τότε πού ἔκρινε τὴν ἐπιθυμία πού προσηγήθηκε ἀπὸ τὸ γάμο. Ὅταν λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος λέ-γει, «Φορέσατε τὸν καινούργιο ἄνθρωπο, πού οἰκοδομεῖται σύμφωνα μὲ τὸν Θεό»³, τὸ λέγει σ' ἐμᾶς πού πλαστήκαμε ἀπὸ τὴ βούληση τοῦ Παντο-κράτορα ἔστι πού πλαστήκαμε. Τὴ λέξη «παλαιὸ» δὲν τὴν ἀναφέρει στή

1. Β' Κορ. 11, 3.

2. Ματθ. 5, 28.

3. Ἐφ. 4, 24.

γένεσιν καὶ ἀναγέννησίν φησιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν θίον τὸν τε ἐν παρακοῇ, τὸν τε ἐν ὑπακοῇ. «Χιτῶνας» δὲ «δερματίνους» ἡγεῖται ὁ Κασσιανὸς τὰ σώματα, περὶ ὧν ὕστερον καὶ τοῦτον καὶ τοὺς ὁμοίως αὐτῶ δογματίζοντας, πεπλανημένους ἀποδείξομεν, ὅταν περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως τὴν ἐξήγησιν ἐπομένως τοῖς προλεχθῆναι δεομένοις, μεταχειριζόμεθα. Ἐπεὶ φησίν, οἱ ὑπὸ τῶν γηϊνῶν βασιλευόμενοι καὶ γεννῶσι, καὶ γεννῶνται, «Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανῶ, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα», Καλῶς οὖν εἰρηῆσθαι καὶ ταῦτα ἴσμεν ἡμεῖς· ἐπεὶ ὡς ξένοι καὶ παρεπιδημοῦντες πολιτεύεσθαι ὀφείλομεν· οἱ γαμοῦντες ὡς
 10 μὴ γαμοῦντες· οἱ κτώμενοι, ὡς μὴ κτώμενοι· οἱ παιδοποιοῦντες, ὡς θνητοὺς γεννῶντες, ὡς καταλείψοντες τὰ κτήματα, ὡς καὶ ἄνευ γυναικὸς διωσόμενοι, ἐὰν δέη· οὐ προσπαθῶς τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἀπάσης καὶ μεγαλοφρονοῦντες

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

15 Ἑρμηνεία τῶν ῥήσεων Α' Κορ. 7,1, Λουκᾶ 14,26, Ἠσ. 56,2.3.

Αὐθίς τε, ὅταν φῆ· «Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι, διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω», οἷον ἐπέξηγούμενος, πάλιν λέγει· «Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς». Οὐ γὰρ τοῖς ἐγκρατῶς χρωμένοις τῷ γάμῳ ἐπὶ παιδοποιία μόνῃ, «διὰ τὴν ἀκρασίαν»,
 20 φησίν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πέρα παιδοποιίας προβαίνειν ἐπιθυμοῦσιν, ὡς μὴ πολὺ ἐπινεύσας ὁ δι' ἐναντίας, ἐκκυμήνη τὴν ὄρεξιν εἰς ἀλλοτρίας ἡδονάς. Τάχα δὲ ἐπὶ τοῖς δικαίως βιοῦσιν ἀνθίσταται διὰ ζῆλον καὶ ἀντιφιλονεικεῖ, ὑπάγεσθαι τούτους τῷ ἑαυτοῦ τάγματι βουλόμενος, ἀφορμὰς δι' ἐγκρατείας ἐπιπόνου παρέχειν τούτοις βούλεται. Εἰκότως οὖν
 25 φησι· «Κρεῖττον γαμεῖν ἢ πυροῦσθαι», ὅπως «ὁ ἀνὴρ ἀποδιδῶ τῇ γυναικί τὴν ὀφειλήν, καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, καὶ μὴ ἀποστερῶσιν ἀλλήλους» τῆς διὰ τῆς θείας εἰς γένεσιν δοθείσης βοηθείας. «Ὅς δ' ἂν μὴ μισήσῃ», φασί, «πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα, ἐμὸς εἶναι μαθητῆς οὐ δύναται». Οὐ τὸ γένος μισεῖν παρακελεύεται, «Τίμα» γάρ,

4. Γεν. 3, 21.

5. Φιλ. 3, 20.

6. Α' Πέτρ. 2, 11.

1. Α' Κορ. 7, 1-2.

γέννηση και την αναγέννηση, ἀλλὰ στὸ βίο τόσο τῆς παρακοῆς ὅσο και τῆς ὑπακοῆς. «Χιτῶνες δερμάτινους»⁴ θεωρεῖ ὁ Κασσιανὸς τὰ σώματα, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἀποδείξομε ὕστερα ὅτι βρίσκονται σὲ πλάνη καὶ αὐτὸς καὶ ἐκεῖνοι ποὺ διδάσκουν ὅμοια μ' αὐτόν, ὅταν τὴν ἐξήγηση γιὰ τὴ γένεση τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐκθέσομε σὲ συμφωνία μ' αὐτὰ ποὺ εἶπαμε προηγουμένως. Ἐπειδὴ, λέγει, ὅσοι διέπονται ἀπὸ τὰ γῆινα καὶ γεννοῦν καὶ γεννιοῦνται, «Ἐμεῖς ἀντίθετα εἴμαστε πολῖτες τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ ὅπου καὶ περιμένομε νὰ ρθεῖ ὁ Σωτῆρας μας»⁵, ἐμεῖς λοιπὸν γνωρίζομε ὅτι καὶ αὐτὰ ἔχουν ὀρθὰ λεχθεῖ, καθόσον ὀφείλομε νὰ ζοῦμε ὡς ξένοι καὶ παρεπίδημοι⁶. "Ὅσοι κάνουν γάμο νὰ ζοῦν σὰ νὰ μὴν ἔχουν κάνει· ὅσοι ἀποκτοῦν πράγματα, σὰ νὰ μὴν τὰ ἀποκτοῦν, ὅσοι κάνουν παιδιά, νὰ ἔχουν τὴν ἰδέα ὅτι γεννοῦν θνητοῦς, καὶ ὅτι θὰ τοὺς ἀφήσουν τὰ κτήματά τους, καὶ ὅτι ἂν χρειαστεῖ μπορεῖ νὰ ζήσουν καὶ χωρὶς γυναίκα. Νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν τὰ κτήματά τους μὲ πάθος, ἀλλὰ εὐχαριστώντας μὲ κάθε τρόπο καὶ μὲ ἀνώτερο φρόνημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'

Ἐξήγηση τῶν χωρίων Α' Κορ. 7, 1· Λουκᾶ 14, 26· Ἦσ. 56, 2, 3.

Καὶ πάλι ὅταν λέγει, «Εἶναι καλὸ ὁ ἄνθρωπος νὰ μὴν ἀγγίζει γυναίκα, ἀλλὰ γιὰ τίς πορνεῖες ἃς ἔχει καθένας τὴ γυναίκα του»¹, σὰ νὰ ἐξηγῆ τὸ λόγο προσθέτει πάλι· «Γιὰ νὰ μὴ σᾶς πειράζει ὁ Σατανᾶς»². Δὲν λέγει δηλαδὴ σ' ἐκείνους ποὺ δείχνουν ἐγκράτεια στὸ γάμο ἀποβλέποντας μόνο στὴ δημιουργία παιδιῶν τὸ «γιὰ τὴν ἀκρασίαν», ἀλλὰ σ' ἐκείνους ποὺ ἐπιθυμοῦν νὰ προχωρήσουν καὶ πέρα ἀπὸ τὴ γέννηση παιδιῶν, γιὰ νὰ μὴν ἔρθει ὀρμητικὸς ὁ ἀντίπαλος καὶ φουρτουριάσει τὴν ἐπιθυμία σὲ ξένες ἡδονές. Γιατὶ ὀρθώνεται ἴσως ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ζοῦν δίκαια καὶ ἀντιφιλονεικεῖ ἀπὸ ζήλεια, θέλοντας νὰ τοὺς φέρει στὴν παράταξή του καὶ παρέχοντάς τους ἀφορμὲς μὲ ἐπίπονη ἐγκράτεια. Εὐλόγα λοιπὸν λέγει, «Εἶναι καλύτερος ὁ γάμος, παρὰ νὰ καίγεται κανεὶς ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία»³, «γιὰ νὰ ἀποδίδει ὁ ἄνδρας τὴν ὀφειλή του στὴ γυναίκα καὶ ἡ γυναίκα στὸν ἄνδρα, καὶ νὰ μὴν στεροῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον»⁴ ἀπὸ τὴ βοήθεια γιὰ τὴ γέννηση παιδιῶν ποὺ δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεό. «Ὅποιος», λέγει, «δὲν μισήσει πατέρα ἢ μητέρα ἢ γυναίκα ἢ παιδιά, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μαθητῆς μου»⁵. Δὲν προστάζει νὰ μισοῦμε τὸ γένος μας, γιὰτὶ λέγει «Νὰ

2. Ὁπ. π. 5.

3. Α' Κορ. 7, 9.

4. Α' Κορ. 7, 3-4.

5. Λουκᾶ 14, 26.

φησί, «πατέρα καὶ μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται», ἀλλά, μὴ ἀπάγου, φησὶν, ἀλόγοις ὄρμαϊς, μηδὲ μὴν τοῖς πολιτικοῖς ἔθεσι συνάπτου· οἶκος μὲν γὰρ ἐκ γένους συνίσταται, πόλεις δὲ ἐξ οἴκων, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος τοὺς περὶ γάμον ἀσχολουμένους «κόσμῳ ἀρέσκειν» ἔφη. Πάλιν ὁ 5 Κύριός φησιν· «Ὁ γήμας μὴ ἐκβαλλέτω, καὶ ὁ μὴ γαμήσας μὴ γαμείτω», ὁ κατὰ πρόθεσιν εὐνουχίας ὁμολογήσας μὴ γῆμαι, ἄγαμος διαμενέτω. Ἀμφοτέροις γοῦν ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου τὰς καταλλήλους δίδωσιν ἐπαγγελίας, ὧδέ πως λέγων· «Μὴ λεγέτω ὁ εὐνούχος, ὅτι ξύλον εἰμί ξηρόν· τάδε λέγει ὁ Κύριος τοῖς εὐνούχοις 10 Ἐὰν φυλάξητε τὰ σάββατά μου, καὶ ποιήσητε πάντα ὅσα ἐντέλλομαι, δώσω ὑμῖν τόπον κρείττονα υἱῶν καὶ θυγατέρων»· οὐ γὰρ μόνον ἡ εὐνουχία δικαιοῖ, οὐδὲ μὴν τὸ τοῦ εὐνούχου σάββατον, ἐὰν μὴ ποιήση τὰς ἐντολάς· Τοῖς γαμήσασιν δὲ ἐπιφέρει, καὶ φησιν· «Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ πονέσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν, ὅτι σπέρ- 15 μα εὐλογημένον ἐστὶν ὑπὸ Κυρίου». Τῷ γὰρ κατὰ Λόγον τεκνοποιησάμενῳ καὶ ἀναθρεψαμένῳ καὶ παιδεύσαντι ἐν Κυρίῳ, καθάπερ καὶ τῷ διὰ τῆς ἀληθοῦς κατηγήσεως γεννήσαντι, κεῖται τις μισθός, ὥσπερ καὶ τῷ ἐκλεκτῷ σπέρματι. Ἄλλοι δὲ «κατάραν» τὴν παιδοποιίαν ἐκδέχονται, καὶ οὐ συνιεῖσι κατ' αὐτῶν ἐκείνων λέγουσαν τὴν Γραφήν. Οἱ γὰρ 20 τῷ ὄντι τοῦ Κυρίου ἐκλεκτοὶ οὐ δογματίζουσιν, οὐδὲ τεκνοποιοῦσι τὰ εἰς κατάραν, ὥσπερ αἱ αἰρέσεις.

Εὐνούχος τοίνυν οὐχ ὁ κατηναγκασμένος τὰ μόρια, οὐδὲ μὴν ὁ ἄγαμος εἴρηται, ἀλλ' ὁ ἄγονος ἀληθείας. Ξύλον οὗτος ξηρόν ἦν πρότερον· ὑπακούσας δὲ τῷ Λόγῳ καὶ φυλάξας τὰ σάββατα κατὰ ἀποχὴν 25 ἁμαρτημάτων καὶ ποιήσας τὰς ἐντολάς, ἐντιμότερος ἔσται τῶν ἄνευ πολιτείας ὀρθῆς λόγῳ μόνῳ παιδευομένων. «Τεχνία», φησὶν, «ὀλίγον ἔτι μεθ' ὑμῶν εἰμι», ὁ Διδάσκαλος. Διὸ καὶ Παῦλος, Γαλάταις ἐπιστέλλων, φησί· «Τεχνία μου, οὗς πάλιν ᾠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστός ἐν ὑμῖν». Πάλιν τε αὖ Κορινθίοις γράφων, «Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδια- 30 γαγοὺς ἔχητε ἐν Χριστῷ», λέγει, «ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας ἐν γὰρ Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα». Διὰ τοῦτο «οὐκ εἴσε-

6. Ἐξ. 20, 12.

7. Α' Κορ. 7, 34.

8. Α' Κορ. 7, 10-11.

9. Ἡσ. 56, 34.5.

σέβεσαι τὸν πατέρα σου καὶ τὴ μητέρα σου γιὰ νὰ καλοτυχήσεις»⁶, ἀλλὰ νὰ μὴν παρασύρεσαι ἀπὸ ἄλογες ὁρμές, οὔτε ν' ἀκολουθεῖς συνήθειες κοσμικές. Γιατὶ τὸ σπίτι συνίσταται ἀπὸ τὸ γένος καὶ οἱ πόλεις ἀπὸ τὰ σπίτια. "Ὅπως κι ὁ Παῦλος εἶπε ὅτι, ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὸ γάμο, «ἀρέσουν στὸν κόσμον»⁷. Πάλι ὁ Κύριος λέγει: «Ὅποιος ἔκανε γάμο νὰ μὴν διώχνει τὴ γυναῖκα του, κι ὅποιος δὲν ἔκανε γάμο νὰ μὴν κάνει»⁸. "Ὅποιος δηλαδή ὁμολόγησε ἀπὸ πρόθεση εὐνουχίας ὅτι δὲν θὰ κάνει γάμο, ἄς μείνει ἄγαμος. Καὶ στοὺς δύο λοιπὸν ὁ ἴδιος Κύριος μέσω τοῦ προφήτη Ἡσαΐα δίνει τὶς κατάλληλες ὑποσχέσεις μιλώντας κάπως ἔτσι: «Νὰ μὴ λέγει ὁ εὐνούχος, ὅτι εἶμαι ξύλο ξερὸ· ἀκοῦστε τί λέγει ὁ Κύριος στοὺς εὐνούχους. "Ἄν φυλάξετε τὰ σάββατά μου καὶ ἐκτελέσετε ὅλες τὶς ἐντολές μου, θὰ σᾶς δώσω καλύτερα δῶρα, ἀπὸ γιούς καὶ θυγατέρες»⁹. Γιατὶ δὲ σώζει μόνη τῆς ἡ εὐνουχία οὔτε τὸ σάββατο τοῦ εὐνούχου, ἂν δὲν ἐφαρμόσει τὶς ἐντολές. Στοὺς ἔγγαμους προσθέτει καὶ λέγει: «Οἱ ἐκλεκτοὶ μου δὲν θὰ κοπιᾶσουν μάταια, οὔτε θὰ κάνουν παιδιά τῆς κατάρρας, γιατί εἶναι γενιὰ εὐλογημένη ἀπὸ τὸν Κύριο»¹⁰. Γιατὶ γι' αὐτὸν ποὺ ἔκανε παιδιά καὶ τὰ ἀνάθρεψε σύμφωνα μὲ τὸν Λόγο καὶ τὰ ἔδωσε παιδεῖα Κυρίου, ὅπως καὶ γιὰ ἐκεῖνον ποὺ γέννησε μὲ τὴν ἀληθινὴ κατήχηση, τὸν περιμένει κάποιος μισθός, καθὼς καὶ στὸ ἐκλεκτὸ σπέρμα. "Ἄλλοι ἀποδέχονται τὴ γέννηση τῶν παιδιῶν ὡς κατάρρα καὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι ἡ Γραφή μιλάει ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἰδίων. Γιατὶ οἱ πραγματικοὶ ἐκλεκτοὶ τοῦ Κυρίου δὲν διδάσκουν οὔτε κάνουν παιδιά προορισμένα γιὰ τὴν κατάρρα, ὅπως οἱ αἱρέσεις.

Εὐνούχος λοιπὸν δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ στερεῖται τὰ γεννητικὰ μόρια, οὔτε βέβαια ὁ ἄγαμος, ἀλλὰ ὁ ἄγονος τῆς ἀλήθειας. Ξύλο ξερὸ ἦταν αὐτὸς προτύτερα. "Ἄν ὁμως ὑπακούσει στὸν Λόγο καὶ φυλάξει τὰ σάββατα μὲ ἀποχή ἀπὸ ἁμαρτήματα καὶ ἐφαρμόσει τὶς ἐντολές, θὰ τιμηθεῖ περισσότερο ἀπὸ ἐκείνους ποὺ παιδεύονται μὲ τὸ λόγο μόνο χωρὶς ὀρθὴ πολιτεία. «Παιδιά μου», λέγει ὁ Δάσκαλος, «γιὰ λίγο ἀκόμα θὰ εἶμαι μαζί σας»¹¹. Γι' αὐτὸ κι ὁ Παῦλος γράφοντας τὴν ἐπιστολὴ στοὺς Γαλάτες λέγει: «Παιδιά μου, ποὺ πάλι δοκιμάζω τοὺς πόνους τῆς γέννας γιὰ σᾶς, ὥσπου νὰ λάβει μέσα σας μορφή ὁ Χριστός»¹². Καὶ πάλι γράφοντας στοὺς Κορινθίους λέγει: «Μπορεῖ νὰ ἔχετε μύριους παιδαγωγούς ὡς πρὸς τὴν πίστη στὸν Χριστό, δὲν ἔχετε ὁμως πολλοὺς πατέρες. Γιατὶ ἐγὼ σᾶς γέννησα μέσω τοῦ Εὐαγγελίου στὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ»¹³. Γι' αὐτὸ «Δὲν θὰ

10 Ἡσ. 65, 23.

11. Ἰω. 13, 33.

12. Γαλ. 4, 19.

13. Α' Κορ. 4, 15.

λεύσεται εὐνουῆχος εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ», ὁ ἄγονος καὶ ἄκαρπος καὶ πολιτεία καὶ λόγῳ ἀλλ' «οἱ» μὲν «εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς» ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας «διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν», μακάριοι οὗτοί εἰσιν, οἱ τοῦ κόσμου νηστεύοντες.

5 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

Σχόλιον εἰς τὰς ρήσεις Ἱερ. 20,14· Ἰωβ 14,3· Ψαλμ. 50,5· Α' Κορ. 9,27.

«Ἐπικατάρατος δὲ ἡ ἡμέρα ἐν ἧ ἔτέχθην· καὶ μὴ ἔστω ἐπενκτέα», ὁ Ἱερεμίας φησὶν οὐ τὴν γένεσιν ἀπλῶς ἐπικατάρατον λέγων, ἀλλ' ἀποδυσπετῶν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τοῦ λαοῦ καὶ τῇ ἀπειθείᾳ· ἐπιφέρει
 10 γοῦν «Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθην, τοῦ βλέπειν κόπους καὶ πόνους, καὶ διετέλεσαν ἐν αἰσχύνῃ αἱ ἡμέραι μου;». Αὐτίκα πάντες οἱ κηρύσσοντες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀπείθειαν τῶν ἀκουόντων, ἐδιώκοντό τε καὶ ἐκινδύνευον. «Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐγένετο ἡ μήτρα τῆς μητρὸς μου τάφος, ἵνα μὴ ἴδω τὸν μόχθον τοῦ Ἰακώβ καὶ τὸν κόπον τοῦ γένους Ἰσραήλ;», Ἐ-
 15 σδρας ὁ προφήτης λέγει. «Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου», Ἰωβ φησιν, «οὐδ' εἰ μία ἡμέρα ἡ ζωὴ αὐτοῦ». Λεγέτωσαν ἡμῖν, ποῦ ἐπόρνευσεν τὸ γεννηθὲν παιδίον, ἢ πῶς ὑπὸ τὴν τοῦ Ἀδάμ ὑποπέπτωκεν ἄραν τὸ μηθὲν ἐνεργῆσαν; Ἀπολείπεται δὲ αὐτοῖς, ὡς ἔοικεν, ἀκολούθως λέγειν τὴν γένεσιν εἶναι κακὴν, οὐ τὴν τοῦ σώματος μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς
 20 ψυχῆς, δι' ἣν καὶ τὸ σῶμα. Καὶ ὅταν ὁ Δαβὶδ εἶπῃ, «Ἐν ἁμαρτίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἀνομίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου», λέγει μὲν προφητικῶς μητέρα τὴν Εὐάν, ἀλλὰ «ζῶντων Εὐὰ μήτηρ» ἐγένετο· καὶ εἰ «ἐν ἁμαρτίαις συνελήφθην», ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐν ἁμαρτίᾳ, οὐδὲ μὴν ἁμαρτία αὐτός. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ὁ ἐπιστρέφων ἐξ ἁμαρτίας ἐπὶ τὴν πίστιν, ἀπὸ
 25 τῆς συνηθείας τῆς ἁμαρτωλοῦ οἶον μητρὸς ἐπὶ τὴν ζωὴν ἐπιστρέφει, μαρτυρήσει μοι εἰς τῶν δώδεκα προφητῶν φήσας, «Εἰ δῶ πρωτότοκα ὑπὲρ ἀσεβείας καρπὸν κοιλίας μου, ὑπὲρ ἁμαρτίας ψυχῆς μου», οὐ διαβάλλει τὸν εἰπόντα· «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», ἀλλὰ τὰς πρώτας ἐκ γενέσεως ὀρμάς, καθ' ἃς Θεὸν οὐ γινώσκομεν, ἀσεβείας λέγει. Εἰ δέ τις
 30 κατὰ τοῦτο λέγει κακὴν γένεσιν, καὶ κατ' ἐκεῖνο εἰπάτω ἀγαθὴν, καθὸ

14. Δευτ. 23, 4.

15. Ματθ. 19, 12.

1. Ἱερ. 20, 14.

2. Ἱερ. 20, 18.

εἰσέλθει εὐνοῦχος στήν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ»¹⁴, ὁ ἄγονος καὶ ἄκαρπος καὶ στὸν τρόπο ζωῆς καὶ στὴ διδασκαλία, ἀλλὰ «ὅσοι εὐνοῦχισαν τὸν ἑαυτό τους» ἀπὸ κάθε ἁμαρτία «γιά τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν»¹⁵ αὐτοὶ εἶναι οἱ μακάριοι, ποὺ νηστεύουν ἀπὸ τὸν κόσμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'.

Σχόλιο στὰ χωρία: Ἱερ. 20, 14· Ἰώβ 14, 3· Ψαλμ. 50, 5· Α' Κορ. 9, 27.

«Καταραμένη νὰ εἶναι ἡ ἡμέρα ποὺ γεννήθηκα· καμμιά εὐχή ἄς μὴ γίνει γι' αὐτή»¹, μᾶς λέγει ὁ Ἱερεμίας. Καὶ δὲν λέγει ἀπλῶς καταραμένη τὴ γένεση, ἀλλὰ ἀγανακτῶντας γιὰ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀνυπακοή του προσθέτει· «Γιατί δηλαδή γεννήθηκα; Γιὰ νὰ βλέπω κόπους καὶ θάσανα, καὶ οἱ ἡμέρες μου γιὰ νὰ περάσουν μέσα στὴ ντροπή;»². Ἐξάλλου ὅλοι ὅσοι κηρύσσουν τὴν ἀλήθεια ἐξαιτίας τῆς ἀνυπακοῆς τῶν ἀκροατῶν τους ὑπέφεραν διωγμοὺς καὶ κινδύνους. «Γιατί δὲν ἔγινε τάφος μου ἢ κοιλιὰ τῆς μητέρας μου, γιὰ νὰ μὴ δῶ τὸν μόχθο τοῦ Ἰακώβ καὶ τὸν κόπο τῆς γενιᾶς τοῦ Ἰσραήλ;»³, λέγει ὁ Ἔσδρας ὁ προφήτης. «Κανένας δὲν εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ἁμαρτία», λέγει ὁ Ἰώβ, «ἀκόμα κι ἂν εἶναι ἡ ζωὴ του μία ἡμέρα»⁴. Ἄς μᾶς ποῦνε ποῦ πόρνευσε τὸ παιδί ποὺ γεννήθηκε; Ἡ πῶς βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὴν κατάρα τοῦ Ἀδάμ αὐτὸ ποὺ δὲν ἔκανε τίποτε; Δὲν ἀπομένει σ' αὐτούς, ὅπως φαίνεται, παρὰ νὰ ποῦν κατὰ λογικὴν ἀκολουθία, ὅτι ἡ γένεση εἶναι κακὴ, ὄχι μόνο τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς, γιὰ τὴν ὁποία ὑπάρχει καὶ τὸ σῶμα. Καὶ ὅταν λέγει ὁ Δαβίδ, «Μέσα σὺς ἁμαρτίες μὲ συνέλαβε ἡ μητέρα μου καὶ μέσα σὲ ἄνομιες μὲ γέννησε»⁵, λέγει προφητικὰ μητέρα τὴν Εὐα, ἀλλὰ «ἡ Εὐα» ὑπῆρξε «μητέρα ὅσων ζοῦνε», καὶ ἂν «ἡ σύλληψή του ἔγινε μέσα σὺς ἁμαρτίες», δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος μέσα στὴν ἁμαρτία οὔτε ἦταν ὁ ἴδιος ἁμαρτία. Κι ἂν τώρα καθένας ποὺ ἐπιστρέφει ἀπὸ τὴν ἁμαρτία στὴν πίστη, ποὺ ἀπὸ τὴν ἁμαρτωλὴ συνήθεια σὰν ἀπὸ μητέρα ἐπιστρέφει στὴ ζωὴ, μάρτυράς μου θὰ γίνει ἓνας ἀπὸ τοὺς δώδεκα προφῆτες ποὺ εἶπε· «Ἄν δώσω τὰ πρωτότοκά μου γιὰ χάρη τῆς ἀσέβειας, τὸν καρπὸ τῆς κοιλιᾶς μου γιὰ χάρη τῆς ἁμαρτίας τῆς ψυχῆς μου»⁶. δὲν κατηγορεῖ Ἐκεῖνον ποὺ εἶπε, «Ν' αὐξάνεσθε καὶ νὰ πληθύνετε»⁷, ἀλλὰ λέγει τίς πρώτες ὁρμές ποὺ ἔχομε ἀπὸ τὴ γέννησή μας. Κι ἂν γι' αὐτὸ λέγει κανεὶς κακὴ τὴ γένεση, νὰ τὴ χαρακτηρίσει ἀγαθὴ καὶ σύμφωνα μ' ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖο γνωρίζομε τὴν

3. Δ' Ἔσδρ. 5, 35. 4. Ἰώβ 14, 4-5. 5. Ψαλμ. 50, 7. 6. Μιχ. 6, 7. 7. Μιχ. 6, 7.

ἐν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν γινώσκομεν· «Ἐκνίψατε δικαίως, καὶ μὴ ἁμαρ-
 τάνετε· ἄγνωσίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι», δηλαδή οἱ ἁμαρτάνοντες·
 «Ἐπειδὴ ἡ πάλη ἡμῖν οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματι-
 κά». Δυνατοὶ δὲ ἐκπειράσαι «οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους» διὰ τοῦ-
 5 το αἰ συγγνωμαί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος· «Αὐτό μου τὸ σῶμα ὑποπι-
 ἀζω καὶ δουλαγωγῶ», φησὶν· «ὅτι πᾶς ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρα-
 τεύεται», ἀντὶ τοῦ, εἰς πάντα ἐγκρατεύεται· οὐ πάντων ἀπεχόμενος,
 ἀλλ' οἷς ἔκρινεν ἐγκρατῶς χρώμενος· «ἐκεῖνοι μὲν, ἵνα φθαρόν στέφα-
 νον λάβωσιν, ἡμεῖς δέ, ἵνα ἄφθαρόν», νικῶντες ἐν τῇ πάλῃ, οὐχὶ δέ
 10 ἀπονητὶ στεφανούμενοι. Ἦ δὴ τινες καὶ τῆς παρθένου τὴν χήραν εἰς
 ἐγκράτειαν προτείνουσι, καταμεγαλοφρονήσασαν ἧς πεπεύραται ἡδο-
 νῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

15 **Οἱ τὸν γάμον οἰόμενοι κακὸν καὶ τὴν γένεσιν,
 οὗτοι ψέγουσι τὴν τε κτίσιν καὶ τὴν οἰκονομίαν.**

Εἰ δὲ ἡ γένεσις κακὸν, ἐν κακῷ λεγόντων οἱ βλάσφημοι τὸν γενέσε-
 ως μετείληφόντα Κύριον, ἐν κακῷ τὴν γεννήσασαν Παρθένον. Οἴμοι
 τῶν κακῶν! βλασφημοῦσι τὸ δούλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μυστήριον τῆς
 κτίσεως, τὴν γένεσιν διαβάλλοντες. Διὰ ταῦτα ἡ «δόκησις» Κασσιανῶ·
 20 διὰ ταῦτα καὶ Μαρκίωνι, ναὶ μὴν καὶ Οὐλαεντίνῳ τὸ σῶμα τὸ ψυχικόν
 ὅτι, φασίν, ὁ ἄνθρωπος «παρωμοιώθη τοῖς κτήνεσιν», εἰς συνδυασμὸν
 ἀφικνούμενος. Ἄλλ' ὅταν ἐπιβαίνειν ἀλλοτριᾷ κοίτῃ, ὀργήσας ὡς
 ἀληθῶς, θελήσῃ, τότε τῷ ὄντι ὁ τοιοῦτος ἐκθηριούται· «Ἴπποι θηλυ-
 μανεῖς ἐγενήθησαν, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτι-
 25 ζον». Κἂν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων τὴν ἐπιτήδευσιν τῆς συμβουλίας ὁ
 ὄφις εἰληφῶς, καὶ παραπείσας τῇ κοινωνίᾳ τῆς Εὐας συγκαταθέσθαι
 τὸν Ἀδάμ, λέγῃ, ὡς ἂν μὴ φύσει ταύτῃ κεχρημένων τῶν πρωτοπλά-
 στων, ὡς ἀξιοῦσί τινες ἡ κτίσις πάλιν βλασφημεῖται, ἀσθενεστέρους
 τοὺς ἀνθρώπους τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως πεποιηκυῖα, οἷς κατηκολού-

8. Α' Κορ. 15, 34.

10. Α' Κορ. 7, 5.

9. Ἐφ. 6, 12.

11. Α' Κορ. 9, 27.25.

ἀλήθεια. «Τὸ δίκαιο εἶναι νὰ συνέλθετε καὶ νὰ μὴν ἁμαρτάνετε· γιατί μερικοὶ ἔχουν ἄγνοια Θεοῦ»⁸, δηλαδή ὅσοι ἁμαρτάνουν. «Ἐπειδὴ ἀντίπαλοὶ μας δὲν εἶναι ἡ σὰρκα καὶ τὸ αἷμα, ἀλλὰ τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας»⁹. Καὶ ἔχουν τὴ δύναμη «νὰ μᾶς βάλουν σὲ πειρασμὸ οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκοτίου»¹⁰. γι' αὐτὸ δίνεται καὶ ἡ συγγνώμη. Γι' αὐτὸ λέγει καὶ ὁ Παῦλος· «Τὸ ἴδιο μου σῶμα ταλαιπωρῶ καὶ τοῦ φέρομαι ὅπως σὲ δοῦλο, γιατί καθένas ἀθλητῆς ἐγκρατεύεται ὅλα», ἀντὶ τοῦ, Κάνει ἐγκράτεια σὲ ὅλα· δὲν ἀπέχει ἀπὸ ὅλα, ἀλλὰ σὲ ὅποια ἔκρινε ὀρθὸ φέρεται μ' ἐγκράτεια· «οἱ ἀθλητὲς βέβαια γιὰ νὰ λάβουν φθαρτὸ στέφανο, ἐνῶ ἐμεῖς ἀφθαρτο»¹¹, ἔπειτα ἀπὸ νίκη στὴν πάλη, κι ὄχι νὰ πάρομε τὸ στεφάνι χωρὶς νὰ σκονίσουμε τὰ πόδια μας στὸ στίβο. Γι' αὐτὸ καὶ μερικοὶ προτάσσουν ἀπὸ τὴν παρθένο γιὰ ἐγκράτεια τὴ χήρα, πὺ περιφρόνησε μὲ γενναιότητα τὴν ἡδονὴ πὺ εἶχε δοκιμάσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ'.

**Ὅποιοι θεωροῦν κακὸ τὸ γάμο καὶ τὴ γένεση
αὐτοὶ ψέγουν καὶ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἴδια τὴν οἰκονομία.**

Ἄν ἡ γένεση εἶναι κακὸ, ἄς ποῦν οἱ βλάσφημοι ὅτι βαρύνεται ἀπὸ τὸ κακὸ ὁ Κύριος πὺ προῆλθε ἀπὸ γέννηση, κι ὅτι βαρύνεται ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ ἡ Παρθένο πὺ τὸν γέννησε. Ἄλλοίμονο γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ κακὰ! Βλασφημοῦν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ μυστήριον τῆς δημιουργίας, ὅσοι κατηγοροῦν τὴ γέννηση. Ἀποτέλεσμα αὐτῶν ἡ αἵρεση τῆς Δοκίσεως τοῦ Κασσιανοῦ, ἐπίσης καὶ τοῦ Μαρκίωνα, ὅπως βέβαια καὶ τὸ ψυχικὸ σῶμα τοῦ Οὐαλεντίνου. Γιατὶ λένε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος «ἔγινε ὅμοιος μὲ τὰ κτήνη»¹ φτάνοντας στὴ συνεύρεση. Ἄλλὰ ὅταν θελήσει ν' ἀνεβεῖ στὴν ξένη κλίνη, ἔξω ἀπὸ τὰ λογικά του ἀληθινὰ, τότε πραγματικὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς γίνεται θηρίο· «Ἐγιναν ἄλογα ξετρελλαμένα γιὰ θηλυκά, καὶ καθένas χρεμέτιζε βλέποντας τὴ γυναῖκα τοῦ πλησίον»². Κι ἂν προβάλει, ὅτι τὸ φίδι εἶχε λάβει ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα τὸ λόγο τῆς συμβουλῆς του, παραπείθοντας τὸν Ἀδὰμ νὰ συγκατατεθεῖ σὲ σύμπραξη μὲ τὴν Εὐα, καὶ ὅτι δὲν τὴν χρησιμοποίησαν οἱ πρωτόπλαστοι ἀπὸ τὴ φύση τους, ὅπως λένε μερικοὶ, πάλι βλασφημεῖται ἡ κτίση, κάνοντας τοὺς ἀνθρώπους ἀσθενέστερους ἀπὸ τὴ φύση τῶν ἀλόγων, τὰ ὅποια ἀκολούθησαν οἱ πρωτόπλαστοι

1. Ψαλμ. 48, 13. 21.

2. Ἱερ. 5, 8.

θησαν οἱ πρωτόπλαστοι τοῦ Θεοῦ. Εἰ δὲ ἢ μὲν φύσις ἦγεν αὐτούς, ὡς κατὰ τὰ ἄλογα, πρὸς παιδοποιίαν, ἐκινήθησαν δὲ θάπτον ἢ προσηκόν ἦν, ἔτι νέοι πεφυκότες, ἀπάτη παραχθέντες· δικαία μὲν ἢ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς οὐκ ἀναμείναντας τὸ βούλημα· ἀγία δὲ ἡ γένεσις, δι' ἣν ὁ κόσμος συνέστηκεν, δι' ἣν αἱ οὐσίαι, δι' ἣν αἱ φύσεις, δι' ἣν ἄγγελοι, δι' ἣν δυνάμεις, δι' ἣν ψυχαί, δι' ἣν ἐντολαί, δι' ἣν νόμος, δι' ἣν τὸ Εὐαγγέλιον, δι' ἣν ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ. «Καὶ πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· καὶ ὁ μὲν χόρτος ξηραίνεται, τὸ δὲ ἄνθος καταπίπτει· ἀλλὰ τὸ ρῆμα τοῦ Κυρίου μένει», τὸ χροῖσαν τὴν ψυχὴν καὶ ἐνώσαν τῷ πνεύματι. Πῶς δ' ἄνευ τοῦ σώματος ἢ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ἡμᾶς οἰκονομία τέλος ἐλάμβανεν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν σαρκὶ μὲν ἀηδῆς διελήλυθεν καὶ ἄμορφος, εἰς τὸ ἀειδὲς καὶ ἀσώματον τῆς θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων; «Δένδρον γὰρ ζωῆς», φησὶν ὁ προφήτης, «ἐν ἐπιθυμίᾳ ἀγαθῇ γίνεται», διδάσκων ἐπιθυμίας ἀστείους καὶ καθαρὰς τὰς ἐν τῷ ζῶντι Κυρίῳ. Ἦδη δὲ ἐθέλουσι τὴν ἀνδρὸς κατὰ γάμον πρὸς γυναῖκα ὁμιλίαν, «γνῶσιν» εἰρημένην, ἁμαρτίαν εἶναι· ταύτην γὰρ ὑπὸ τῆς βρώσεως μηνύεσθαι «τοῦ ξύλου τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ», διὰ τῆς τοῦ «ἔγνω» σημασίας παράβασιν ἐντολῆς διδάσκουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας γνῶσις βρωσίς ἐστι τοῦ ξύλου μεταλαβεῖν τὸν σῶφρονα γάμον. Προεῖρηται δὲ ἡμῖν ὡς καὶ καλῶς καὶ κακῶς ἔστι χρῆσασθαι τῷ γάμῳ· καὶ τοῦτ' ἐστι τὸ ξύλον «τῆς γνώσεως», ἐὰν μὴ παρανομῶμεν τὸν γάμον. Τί δέ; οὐχὶ ὁ Σωτὴρ, ὥσπερ τὴν ψυχὴν, οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα ἰᾶτο τῶν παθῶν; Οὐκ ἂν δέ, εἰ ἐχθρὰ ἢ σὰρξ ἦν τῆς ψυχῆς, ἐπετείχιζεν αὐτῇ τὴν ἐχθρὰν δι' ὑγιείας ἐπισκιάζων. «Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαὶ οὐ δύναται· οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ· ἡ γὰρ ἁμαρτία, «φθορὰ» οὕσα, οὐ δύναται κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῆς «ἀφθαρσίας», ἥτις ἐστὶ δικαιοσύνη. «Οὕτως ἀνόητοι,» φησὶν, «ἐστέ; Ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖτε;».

3. Ἦσ. 40, 6-8.

4. Παρμ. 13, 12.

τοῦ Θεοῦ. Ἐάν ὅμως ἡ φύση τοὺς ὠθοῦσε στὴν ἀπόκτηση ἀπογόνων, ὅπως καὶ τὰ ἄλογα, καὶ κινήθηκαν γρηγορώτερα ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε, ἐνῶ ἀκόμα ἦταν νέοι παρασυρμένοι ἀπὸ τὴν ἀπάτη, εἶναι δίκαιη ἡ κρίση τοῦ Θεοῦ γι' αὐτοὺς πού δὲν περίμεναν τὴν ἐκδήλωση τοῦ θελήματός του. Εἶναι ὅμως ἅγια ἡ γέννηση πού χάρη σ' αὐτὴν ὑπάρχει ὁ κόσμος, χάρη σ' αὐτὴν ὑπάρχουν οἱ οὐσίαι, χάρη σ' αὐτὴν οἱ φύσεις, χάρη σ' αὐτὴν οἱ ἄγγελοι, οἱ δυνάμεις, οἱ ψυχές, οἱ ἐντολές, ὁ νόμος, τὸ Εὐαγγέλιο, χάρη σ' αὐτὴν ὅλη ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ. «Κάθε σάρκα εἶναι χόρτο καὶ κάθε ἀνθρώπινη δόξα σάν τὸ λουλουδι τοῦ φυτοῦ· τὸ χόρτο ξηραίνεται καὶ τὸ λουλουδι φυλλορροεῖ· ἀλλὰ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου μένει»³, πού ἔχρισε τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἔνωσε μὲ τὸ πνεῦμα. Πῶς ὅμως χωρὶς τὸ σῶμα θὰ ὀλοκληρωνόταν ἡ οἰκονομία τῆς σύστασης τῆς Ἐκκλησίας γιὰ χάρη μας, τὴ στιγμὴ πού καὶ ὁ ἴδιος, ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἦρθε χωρὶς εἶδος καὶ μορφή καὶ διδάσκοντάς μας ν' ἀποβλέπομε στὴ θεία αἰτία, τὴν ἀμορφη καὶ ἀσώματη; Γιατὶ λέγει ὁ προφήτης, «Τὸ δένδρο τῆς ζωῆς προκαλεῖ ἐπιθυμία ἀγαθὴ»⁴, διδάσκοντας ὅτι ὑπάρχουν καλὲς καὶ καθαρὲς ἐπιθυμίαι ὅσες ἀναφέρονται στὸν ζῶντα Κύριο. Αὐτοὶ ὅμως τώρα θέλουν τὴ γαμήλια συνουσία τοῦ ἀνδρα μὲ τὴ γυναῖκα πού εἰπώθηκε «γνώση»⁵ νὰ εἶναι ἁμαρτία, γιατί αὐτὴ δηλώνεται ἀπὸ τὸ ὅτι ἔφαγαν «ἀπὸ τὸ δένδρο τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ»⁶, καὶ μὲ τὴ σημασία τοῦ ρήματος «γνώρισε» (ἔγνω) ὑπογραμμίζει τὴν παράβαση τῆς ἐντολῆς. Ἐάν εἶναι ἔτσι, καὶ ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας εἶναι βρώση ἀπὸ τὸ δένδρο τῆς ζωῆς. Γιατὶ μπορεῖ νὰ μεταλάβει ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ δένδρο ὁ γάμος μὲ σωφροσύνη. Γιατὶ ἔχομε προαναφέρει, ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὁ γάμος καὶ καλὰ καὶ ἄσχημα. Κι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι «τὸ δέντρο τῆς γνώσης», ἂν δὲν παραβαίνομε τοὺς νόμους τοῦ γάμου. Ἐλλὰ τί; Μήπως ὁ Σωτῆρας δὲν θεράπευε ὅπως τὴν ψυχὴ, ἔτσι καὶ τὸ σῶμα ἀπὸ τὰ πάθη του; Ἐάν ἦταν ἡ σάρκα ἐχθρὸς τῆς ψυχῆς, δὲν θὰ ἐνίσχυε τὸν ἐχθρὸ τῆς ἐξασφαλίζοντάς του τὴν ὑγεία· «Τοῦτο σᾶς λέγω, ἀδελφοί μου, ὅτι σάρκα καὶ αἷμα δὲν μποροῦν νὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· οὔτε κληρονομεῖ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσία»⁷. Ἐἡ ἁμαρτία δηλαδή, ἐπειδὴ εἶναι ἄφθορά, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀφθαρσία, πού εἶναι δικαιοσύνη. «Τόσο ἀνόητοι», λέγει, «εἴστε; ἀρχίσατε πνευματικὰ, καὶ τώρα καταλήγετε νὰ ὑπηρετεῖτε τὴ σάρκα»⁸.

5. Γεν. 4, 1 «Ὁ Ἀδὰμ ἔγνω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ».

6. Γεν. 3, 5.

7. Α' Κορ. 15, 50. 1.

8. Γαλ. 3, 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄

Δύο ἀποφευκτέαι δοξασίαι· τῶν κηρυττόντων ἀπέχεσθαι τοῦ γάμου ἐκ μίσους πρὸς τὸν κτίστην, καὶ τῶν εὐρισκόντων ὧδε εὐκαιρον συγχωρεῖν ἀνοσίους ἀπολαύσεις.

5 Τὴν δικαιοσύνην τοίνυν καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ σωτηρίου, σεμνὴν οὕσαν καὶ βεβαίαν, οἱ μὲν ἐπέτειναν, ὡς ἐπεδείξαμεν, βλασφήμως ἐκδεχόμενοι μετὰ πάσης ἀθεότητος τὴν ἐγκράτειαν, ἐξὸν ἐλέσθαι τὴν εὐνουχίαν κατὰ τὸν ὑγιῆ κανόνα μετ' εὐσεβείας, εὐχαριστοῦντα μὲν ἐπὶ τῇ δοθείσῃ χάριτι, οὐ μισοῦντα δὲ τὴν κτίσιν, οὐδὲ ἐξουθενοῦντα τοὺς
10 γεγαμηκότας· κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτιστὴ καὶ ἡ εὐνουχία· ἄμφω δὲ εὐχαριστοῦντων ἐν οἷς ἐτάχθησαν, εἰ γινώσκουσι καὶ ἐφ' οἷς ἐτάχθησαν. Οἱ δὲ ἀφηνιάσαντες, ἐξύβρισαν, «ἵπποι θηλυμανεῖς» τῷ ὄντι «γε- νόμενοι, καὶ ἐπὶ τὰς τῶν πλησίον χρεμετίζοντες», αὐτοὶ τε ἀκατασχέτως ἐχόμενοι, καὶ τοὺς πλησίον ἀναπειθόντες φιληδονεῖν, ἀθλίως ἐπαίον-
15 τες ἐκείνων τῶν Γραφῶν· «Τὸν σὸν κληρὸν βάλε ἐν ἡμῖν· κοινὸν δὲ θαλάντιον κτησώμεθα πάντες, καὶ μαρσίπτιον ἐν γεννηθῆτω ἡμῖν». Διὰ τούτους ὁ αὐτὸς προφήτης, συμβουλεύων ἡμῖν, λέγει· «Μὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν· ἔκκλινον τὸν πόδα σου ἐκ τῶν τρίβων αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς αὐτοὶ γὰρ αἱμάτων μετέχον-
20 τες, θησαυρίζουσιν ἐαυτοῖς κακά· τουτέστι, τῆς ἀκαθαρσίας ἀντιποιοῦμενοι καὶ τοὺς πλησίον τὰ ὅμοια ἐκδιδάσκοντες, «πολεμισταί, πλη- κται ταῖς οὐραῖς αὐτῶν», κατὰ τὸν προφήτην, ὃς κέρκους Ἑλληνες καλοῦσιν. Εἶεν δ' ἂν, οὐς αἰνίσσεται ἡ προφητεία, καταφερεῖς, ἀκρα- τεῖς, οἱ ταῖς οὐραῖς αὐτῶν πολεμισταί, σκότους καὶ «ὀργῆς τέκνα» μι-
25 αιφόνιοι, αὐτῶν τε αὐθένται, καὶ τῶν πλησίον ἀνδροφόνιοι· «Ἐκκαθά- ρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα», ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐμ- βοᾷ. Καὶ πάλιν ἀσχάλλων ἐπὶ τοιούτοις τισί, διατάττεται, «Μὴ συνανα- μίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρονος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοῖδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνε-
30 σθίειν. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον», λέγει, «ἵνα Θεῷ ζήσω.

1. Ἱερ. 5, 8.

3. Παρμ. 1, 15-17.

2. Παρμ. 1, 14.

4. Ἀποκ. 9, 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'

Δύο ἀποφευκτέες γνῶμες· ἐκείνων πού κηρύττουν ἀποχή ἀπὸ τὸ γάμο ἀπὸ μίσος τοῦ δημιουργοῦ, κι ἐκείνων πού βρῖσκουν ἐδῶ εὐκαιρία νὰ συγχωροῦν ἀνόσιες ἀπολαύσεις.

Τὴ δικαιοσύνη λοιπὸν καὶ τὴν ἁρμονία τῆς σωτηρίας, πού εἶναι σεμνή καὶ βέβαιη, ἄλλοι, ὅπως δείξαμε, τὴν ἐπέτειναν ἀποδεχόμενοι τὴν ἐγκράτεια μὲ τρόπο βλάσφημο καὶ καθε ἀθεΐα, ἐνῶ μποροῦσαν νὰ ἐπιλέξουν μ' εὐσέβεια τὸν εὐνουχισμό σύμφωνα μὲ τὸν ὀρθὸ κανόνα, πού εὐχαριστεῖ βέβαια γιὰ τὴ χάρη πού δόθηκε, δὲν μισεῖ ὅμως τὴ δημιουργία, οὔτε ἐξευτελίζει τοὺς ἔγγαμους. Γιατὶ δημιούργημα εἶναι ὁ κόσμος, δημιούργημα καὶ ὁ εὐνουχισμός. " Ἄς εὐχαριστοῦν καὶ οἱ δύο γι' αὐτὴ τους τὴ θέση, ἂν γνωρίζουν καὶ ποιὸ εἶναι αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο τάχθηκαν. Αὐτοὶ ὅμως ἀφηνίασαν κι ἔφθασαν στὴν ὕβρη, καταντώντας πραγματικὰ «ἄλογα ξετρελλαμένα γιὰ θηλυκὸ καὶ χρεμετίζοντας γιὰ τὶς γυναῖκες τῶν πλησίον τους»¹. Κυριαρχημένοι οἱ ἴδιοι ἀπὸ ἀκράτητη ὀρμὴ καὶ πετυχαίνοντας νὰ πείσουν καὶ τοὺς ἄλλους νὰ ριχτοῦν στὶς ἡδονές, ἀκούοντας ἄθλια ἐκείνες τὶς Γραφές· «Δῶσε μας τὴν κληρονομιά σου· ἄς ἔχομε ὅλοι κοινὸ χρηματοφυλάκιο καὶ μία σακκούλα»². Γι' αὐτοὺς ὁ ἴδιος προφήτης μᾶς συμβουλεύει καὶ μᾶς λέγει· «Νὰ μὴν περπατήσεις στὸ δρόμο μαζί τους· ἀπομάκρυνε τὰ βήματά σου ἀπὸ τοὺς δρόμους τους. Δὲν στήνουν ἀδίκαια στὰ φτερωτὰ τὰ δίχτυα τους· γιατί αὐτοὶ, μετέχοντας σὲ αἱματοχυσίες, θησαυρίζουν γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους δεινὰ»³. Διεκδικώντας δηλαδὴ ἀκαθαρσία καὶ διδάσκοντας τοὺς γείτονές τους τὰ ὅμοια, εἶναι σύμφωνα μὲ τὸν προφήτη «πολεμιστές, χτυποῦν μὲ τὶς οὐρές τους»⁴, τὶς ὁποῖες οὐρές οἱ Ἕλληνες τὶς λένε κέρκους. Αὐτοὺς πού ὑπαινίσσεται ἡ προφητεία θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι οἱ ἐπιρρεπεῖς στὴν ἡδονή, οἱ ἀκρατεῖς, οἱ πολεμιστές μὲ τὶς οὐρές τους, τοῦ σκοταδιοῦ καὶ «τῆς ὀργῆς τέκνα», μολυσμένοι φονιάδες, προστάτες τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ δολοφόνοι τῶν γειτόνων τους «Καθαρίστε λοιπὸν τὸ παλαιὸ προζύμι γιὰ νὰ γίνετε νέο ζυμάρι»⁵ μᾶς φωνάζει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πάλι δυσσαρεστημένος ἀπὸ κάτι τέτοιους, παραγγέλλει· «Μὴ συναναστρέφεστε ἐκεῖνον πού λέγεται ἀδελφός καὶ εἶναι ἡ πόρνος ἡ πλεονέκτης ἡ εἰδωλολάτρης ἡ κακολόγος ἡ μέθυσος ἡ ἄρπαγας· μ' αὐτὸν μαζί οὔτε νὰ τρώτε»⁷. Γιατὶ λέγει, «Ἐγὼ πέθανα γιὰ τὸ νόμο μὲ βάση τὸ νόμο, γιὰ νὰ ζήσω γιὰ τὸν Θεό. Συσταυρώθηκα μὲ τὸν

5. Ἐφ. 2, 3.

6. Α' Κορ. 5, 7.

7. Α' Κορ. 5, 11.

Χριστῶ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ», ὡς ἔζων κατὰ τὰς ἐπιθυμίας «ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός», διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ὑπακοῆς ἀγνώως καὶ μακαριῶς. Ὡστε τότε μὲν ἔζων ἐν σαρκὶ σαρκικῶς, «ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ».

5 «Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε», τῆς ἐναντίας πολιτείας ἀποτρέπων ἡμᾶς, ὁ Κύριος λέγει· ἐπεὶ «ἡ καταστροφή ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ· καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ ὁδοὶ πάντων τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα». «Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ», φησὶν ὁ Κύριος «καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη, ἢ ἓνα τῶν ἐκλεκτῶν
10 μου σκανδαλίσει· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς θάλασσαν, ἢ ἓνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι». «Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται δι' αὐτούς». Ὁθεν γενναίως ὁ Ἀπόστολος, «Ἐγραψα ὑμῖν», φησὶν, «ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις», ἕως «Τὸ δὲ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ
15 Κύριος τῷ σώματι». Καὶ ὅτι οὐ τὸν γάμον πορνείαν λέγει, ἐπιφέρει· «Ἡ οὐκ οἶδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἐν σώμα ἔστιν;». Ἡ πόρνη τις ἐρεῖ τὴν παρθένον, πρὶν ἢ γῆμαι; «Καὶ μὴ ἀποστερεῖτε», φησὶν, «ἀλλήλους, εἰ μὴ ἐκ συμφώνου πρὸς καιρόν», διὰ τῆς «ἀποστερεῖτε» λέξεως τὸ ὀφείλημα τοῦ γάμου τὴν παιδοποιίαν ἐμφαίνων, ὅπερ ἐν
20 τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλωσεν, εἰπὼν· «Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλὴν ἀποδιδότω· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί», μεθ' ἧν ἔκτισιν κατὰ τὴν οἰκουρίαν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν βοηθός. Καὶ ἔτι σαφέστερον εἰπὼν· «Τοῖς γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ
25 καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. Τοῖς δὲ λοιποῖς λέγω ἐγώ, οὐχ ὁ Κύριος· Εἴ τις ἀδελφός», ἕως «νῦν δὲ ἁγία ἐστὶ».

Τί δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες καὶ τοῦ γάμου, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου, μονονουχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταύτας εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ

8. Γαλ. 2. 19-20.

10. Παρμ. 1, 18-19.

9. Ματ. 10, 5.

11. Ματθ. 26, 24.

Χριστό, καὶ δὲν ζῶ πιά ἐγώ», ὅπως ζοῦσα σύμφωνα μὲ τις ἐπιθυμίες, «ἀλλὰ ζεῖ μέσα μου ὁ Χριστός» μὲ τὴν ὑπακοή σὲ τὴν ἐντολὴ μὲ τρόπο ἅγιο καὶ μακάριο. Ὡστε τότε ζοῦσα σαρκικὰ μὲ τὴ σάρκα, «ἐνῶ αὐτὸ πού τώρα ζῶ μὲ τὸ σῶμα εἶναι ζωὴ τῆς πίστεως στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ»⁸.

«Σὲ δρόμο τῶν ἐθνῶν μὴν πορευθεῖτε καὶ μὴν μπεῖτε σὲ πόλη τῶν Σαμαρειτῶν»⁹, λέγει ὁ Κύριος, ἀποτρέποντάς μας ἀπὸ τὸν ἀντίθετο τρόπο ζωῆς. Γιατὶ «ἡ καταστροφή τῶν ἀνθρώπων πού παραβαίνουν τὸ νόμο εἶναι ὀδυνηρὴ, κι αὐτοὶ εἶναι οἱ δρόμοι ἐκείνων πού πραγματοποιοῦν παράνομες πράξεις»¹⁰. «Ἐλλοίμονο σ' ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπο», λέγει ὁ Κύριος· «θὰ ἦταν καλύτερο γι' αὐτὸν νὰ μὴν εἶχε γεννηθεῖ, παρὰ νὰ σκανδαλίσει ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς μου»¹¹. «Θὰ ἦταν καλύτερο γι' αὐτὸν νὰ τοῦ δινόταν μυλόπετρα καὶ νὰ καταποντιζόταν στὴ θάλασσα, παρὰ νὰ διαφθεῖρει ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς μου»¹². «Γιατὶ ἐξαιτίας αὐτῶν βλασφημεῖται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ»¹³. Γι' αὐτὸ ὁ Ἀπόστολος τονίζει ρητὰ· «Σὰς ἔγραψα στὴν ἐπιστολὴ νὰ μὴ συναναστρέφεστε μὲ πόρνους»¹⁴, ὡς τὸ σημεῖο, «Τὸ σῶμα δὲν ἔγινε γιὰ τὴν πορνεία, ἀλλὰ εἶναι γιὰ νὰ δοξάζομε τὸν Κύριο καὶ ὁ Κύριος γιὰ νὰ δοξάσει τὸ σῶμα»¹⁵. Καὶ γιὰ νὰ δείξει ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸ γάμο πορνεία, προσθέτει· «Ἡ δὲν γνωρίζετε ὅτι ὁποῖος συνδέεται μὲ μιὰ πόρνη ἀποτελεῖ μαζί της ἕνα σῶμα;»¹⁶. Ἡ θὰ πεῖ κάποιος πόρνη τὴ παρθένο προτοῦ τὴν πάρει σὲ γάμο; «Καὶ μὴ στερεῖτε», λέγει, «ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, παρὰ μόνο πρὸς στιγμὴ καὶ μὲ κοινὴ συμφωνία»¹⁷, δηλώνοντας μὲ τὸ ρῆμα «ἀποστερεῖτε» τὸ χρέος τοῦ γάμου, τὴν ἀπόκτηση παιδιῶν, πράγμα πού τὸ δήλωσε μὲ τὰ προηγούμενα λέγοντας· «Ὁ ἄνδρας ἂς ἀποδώσει στὴ γυναῖκα του τὸ χρέος του, ὅμοια καὶ ἡ γυναῖκα στὸν ἄνδρα»¹⁸. Μετὰ τὴν πληρωμὴ αὐτὴ εἶναι βοηθὸς στὴ φροντίδα τοῦ σπιτιοῦ καὶ στὴν πίστη στὸν Χριστό. Καὶ μὲ ἀκόμα μεγαλύτερη σαφήνεια λέγει· «Στοὺς ἔγγαμους δίνω ἐντολή, ὄχι ἐγώ, ἀλλὰ ὁ Κύριος, Ἡ γυναῖκα νὰ μὴ χωρίζεται ἀπὸ τὸν ἄνδρα της. Ἄν ὅμως χωρίσει, νὰ μείνει ἄγαμη, ἢ νὰ συνδιαλλαγῆ μὲ τὸν ἄνδρα της καὶ ὁ ἄνδρας νὰ μὴν ἀφήνει τὴν γυναῖκα του. Στοὺς ἄλλους τὰ λέγω ἐγώ, ὄχι ὁ Κύριος. Ἄν κάποιος ἀδελφός», ὡς τὸ «τώρα ὅμως εἶναι ἅγια»¹⁹.

Τί ἀπαντοῦν σ' αὐτὰ ὅσοι ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ γάμου καὶ τοῦ νόμου, ἐπειδὴ ἐπιτρέπεται ἀπὸ τὸ νόμο μόνο καὶ ὄχι καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη; Τί ἔχουν νὰ ποῦν γι' αὐτοὺς τοὺς νόμους ὅσοι θεωροῦν σιχαμερὰ τὴ

12. Ματθ. 18, 6έ.

13. Ρωμ. 2, 24.

14. Α' Κορ. 5, 11.

15. Α' Κορ. 6, 13.

16. Α' Κορ. 6, 16.

17. Α' Κορ. 7, 5.

18. Α' Κορ. 7, 3-4.

19. Α' Κορ. 10-14.

τὴν σποράν καὶ τὴν γένεσιν μυσσαττόμενοι; Ἐπεὶ καὶ τὸν «ἐπίσκοπον τοῦ οἴκου καλῶς προϊστάμενον» νομοθετεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀφηγεῖσθαι, οἴκον δὲ Κυριακὸν μιᾶς γυναικὸς συνίστησι συζυγία. «Πάντα οὖν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς» λέγει· «τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμίανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις». Ἐπὶ δὲ τῆς παρὰ τὸν κανόνα ἡδονῆς· «Μὴ πλανᾶσθε», φησὶν· «οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὐ μέθυσοι, οὐ λοῖδοροὶ, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ἡμεῖς μὲν ἀπελουσάμεθα», οἱ ἐν τούτοις γενόμενοι, οἱ δὲ εἰς ταύτην ἀπολούοντες τὴν ἀσέλγειαν ἐκ σωφροσύνης εἰς πορνείαν βαπτίζουσι, ταῖς ἡδοναῖς καὶ τοῖς πάθεσι χαρίζεσθαι δογματίζοντες, ἀκρατεῖς ἐκ σωφρόνων εἶναι διδάσκοντες, καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν σφῶν ταῖς τῶν μοριῶν ἀναισχυντίαις προσανέχοντες ἀποκηρύκτους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐγγράφους, τοὺς φοιτητὰς παρασκευάζοντες ἀποκηρύκτους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐγγράφους, τοὺς φοιτητὰς παρασκευάζοντες, ψευδωνύμου γνώσεως προσηγορία, τὴν εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος ὁδοπορίαν ἐπανηρημένοι. «Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐφήμα· εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε, ὅσα καὶ ἐμάθετε· ἃ καὶ παρελάβετε καὶ ἠκούσατε καὶ ἴδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ἡμῶν».

Καὶ ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὰ ὅμοια λέγει· «Ὡστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν· τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε· διότι γέγραπται· «Ἄγιοι ἔσεσθε, διότι ἐγὼ ἅγιος».

Ἄλλὰ γὰρ πέρα τοῦ δέοντος ἢ πρὸς τοὺς ψευδωνύμους τῆς γνώσεως ὑποκριτὰς ἀναγκαῖα λεγομένη ἀντιλογία εἰς μακρὸν ἀπήγαγεν ἡμᾶς, καὶ ἐξέτεινε τὸν λόγον ὅθεν καὶ ὁ τρίτος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεὺς τοῦτο ἔχει τὸ πέρας.

σπορά και τῆ γέννηση; Ἐπειδὴ και «ὁ ἐπίσκοπος, ἀφοῦ κυβερνήσει καλά τὸ σπίτι του»²⁰, νομοθετεῖ νὰ γίνει προϊστάμενος τῆς Ἐκκλησίας και σπίτι τοῦ Κυρίου συνιστᾶ ἡ συζυγία μᾶς γυναίκα. «Ὅλα λοιπὸν καθαρὰ για τοὺς καθαρούς», λέγει, «ἐνῶ για τοὺς μολυσμένους και ἄπιστους δὲν εἶναι τίποτε καθαρὸ, ἀλλὰ ἔχει μολυνθεῖ και ὁ νοῦς τους και ἡ συνείδησή τους»²¹. Για τὴν παρὰ τὸν κανόνα ἡδονὴ λέγει: «Νὰ μὴν πλανᾶσθε οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτρεις, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλθακοί, οὔτε παιδεραστές, οὔτε πλεονέκτες, οὔτε κλέφτες, οὔτε μέθυσοι, οὔτε ὑβριστές, οὔτε ἄρπαγες θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· κι ἐμεῖς βέβαια καθαριστήκαμε»²², πὺ εἶχαμε βρεθεῖ σ' αὐτὰ. Ὅσοι ὅμως καθαρῖζουν για νὰ ὀδηγήσουν σ' αὐτὴ τὴν ἀσέλγεια, βαφτίζου για τὴ μεταβολὴ ἀπὸ τὴ σωφροσύνη στὴν πορνεία. Διδάσκου να χαρίζομαστε στὶς ἡδονὲς και στὰ πάθη, γινόμενοι ἀπὸ σώφονες ἀκρατεῖς και ἔξαρτώντας τὴν ἐλπίδα τους ἀπὸ τὶς ἀσχημίες τῶν γεννητικῶν τους ὀργάνων· κάνουν τοὺς μαθητὲς τους ν' ἀποκηρῦσσονται ἀπὸ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, και ὄχι νὰ ἐγγράφονται σ' αὐτὴν. Μὲ τὸ ὄνομα τῆς ψευδῶνυμης γνώσης ἐπανεκλέγου τὴν πορεία στὸ ἐξώτερο σκότος. «Τέλος, ἀδελφοί, ὅσα εἶναι ἀληθινὰ, ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα ἀνεπίληπτα, ὅποια ἀρετὴ ὑπάρχει κι ὅποια ἀξιέπαινη ἐνέργεια, αὐτὰ νὰ σκέφτεστε, ὅσα μάθατε· ἐκεῖνα πὺ παρελάβατε και ἀκούσατε και εἶδατε ἀπὸ ἐμένα, αὐτὰ νὰ κάνετε· και ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης θὰ εἶναι μαζί σας»²³.

Κι ὁ Πέτρος στὴν ἐπιστολὴ του λέγει τὰ ὅμοια: «Ὅστε ἡ πίστη και ἡ ἐλπίδα σας νὰ ἀναφέρονται στὸν Θεό, τώρα πὺ ἔχετε καθαρῖσει τὶς ψυχές σας μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὑπακούοντας στὴν ἀλήθεια»²⁴. «Ὅς τέκνα ὑπακοῆς νὰ μὴ συμμορφώνεσθε μὲ τὶς προηγούμενες ἐπιθυμίες τῆς ἀγνοίας σας, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ Ἐκεῖνον τὸν ἅγιο πὺ σᾶς κάλεσε, και νὰ γίνετε κι ἐσεῖς ἅγιοι σὲ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς σας. Διότι ἔχε γραφεῖ: Νὰ γίνετε ἅγιοι, γιατί ἐγὼ εἶμαι ἅγιος»²⁵.

Ἄλλὰ ἡ πέρα ἀπὸ τὸ ἀπαραίτητο ἀντίρρηση πρὸς τοὺς ψευδῶνυμους ὑποκριτὲς τῆς γνώσης μᾶς πῆγε πολὺ μακριὰ και ἔδωσε μᾶκρος στὸ λόγο μας. Γι' αὐτὸ και ὁ τρίτος στρωματεὺς τῶν γνωστικῶν ὑπομνημάτων μας σύμφωνα για τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία σταματᾶ ὡς ἐδῶ.

20. Α' Τιμ. 3, 2. 4. Τιτ. 1, 6.

21. Τιτ. 1, 15.

22. Α' Κορ. 6, 9-11.

23. Φιλ. 4, 8-9.

24. Α' Πέτρ. 1, 21-22.

25. Α' Πέτρ. 1, 14-16.

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Τὰ θέματα τοῦ λόγου.

Ἀκόλουθον δ' ἄν, οἶμαι, περί τε μαρτυρίου διαλαβεῖν, καὶ τίς ὁ τέλειος, οἷς ἐμπεριληφθήσεται κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τῶν λεχθησομένων τὰ παρεπόμενα, καὶ ὡς ὁμοίως τε φιλοσοφητέον δούλω τε καὶ ἐλευθέρῳ, καὶ ἄνθρωπος ἢ γυνὴ τὸ γένος τυγχάνη· τὰ τε ἐξῆς, περί τε πίστεως καὶ 5 περί τοῦ ζητεῖν, προσαιποπληρώσαντες, τὸ συμβολικὸν εἶδος παραθησόμεθα, ἵν', ὡς ἐν ἐπιδρομῇ τὸν ἠθικὸν συμπερανώμενοι λόγον, κεφαλαιωδῶς παραστήσωμεν τὴν εἰς Ἑλληνας ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας διαδοθεῖσαν ὠφέλειαν. Μεθ' ἣν ὑποτύπωσιν ἢ τε πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους κατ' ἐπιτομὴν τῶν Γραφῶν ἔκθε- 10 σις παραδοθήσεται, καὶ ὅσα ἐν τοῖς πρὸ τούτου Στρωματεῦσι κατὰ τὴν τοῦ προομιῶν εἰσβολὴν ἐν ἐνὶ προθεμένους τελειώσειν ὑπομνήματι, τῷ πλήθει τῶν πραγμάτων ἀναγκαίως δουλεύσασι, περιλαβεῖν οὐκ ἐξεγένετο. Ἐπὶ τούτοις ὕστερον, πληρωθείσης ὡς ἐνὶ μάλιστα τῆς κατὰ τὰ προκείμενα ἡμῖν ὑποτυπώσεως, τὰ περὶ ἀρχῶν φυσιολογηθέντα τοῖς τε 15 Ἑλλησι, τοῖς τε ἄλλοις βαρβάροις, ὅσον ἤκον εἰς ἡμᾶς αἱ δόξαι, ἐξιστορητέον, καὶ πρὸς τὰ κυριώτατα τῶν τοῖς φιλοσόφοις ἐπινενοημένων ἐγχειρητέον. Οἷς ἐπόμενον ἂν εἴη, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς θεολογίας, τὰ περὶ προφητείας παραδεδομένα διαλαβεῖν· ὡς καὶ τὰς Γραφάς, αἷς πεπιστεύκαμεν, κυρίας οὔσας ἐξ ἀυθεντίας παντοκρατορικῆς ἐπιδεί- 20 ξαντας, προϊέναι δι' αὐτῶν εἰρμῶ δύνασθαι, καὶ ἀπάσαις ἐντεῦθεν ταῖς αἰρέσεσιν, ἕνα δεικνύναι Θεόν, καὶ Κύριον παντοκράτορα, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν, πρὸς δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Εὐαγγελίου γνησίως κηρυγμένον. Πολλαὶ δὲ ἡμᾶς αἱ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεις ἐκδέχονται, πειρωμένους τὰ τε ὑπ' αὐτῶν προκομιζόμενα ἐγγράφως

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

Τὰ θέματα τοῦ λόγου.

Σειρὰ ἔχει, νομίζω, νὰ μιλήσω καὶ γιὰ τὸ μαρτύριο καὶ ποιὸς εἶναι ὁ τέλειος. Σ' αὐτὰ θὰ συμπεριληφθοῦν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀπαιτήση ὅσων θὰ λεχθοῦν, τὰ ἐπακόλουθα αὐτῶν, ὅπως ὅμοια καὶ τί πρέπει νὰ φιλοσοφήσει ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος, εἴτε ἄνδρας εἶναι εἴτε γυναῖκα. Καὶ ἀφοῦ συμπληρώσωμε ὅσα ἔρχονται στὴ συνέχεια καὶ γιὰ τὴν πίστη καὶ γιὰ τὴν ἀναζήτηση, θὰ παραθέσωμε τὰ χωρία πού μιλοῦν συμβολικά, ὥστε, ἀφοῦ ὀλοκληρώσωμε ἐν συντομία τὸν ἀναφερόμενο στὰ ἡθῆ λόγο, νὰ δείξωμε περιληπτικὰ τὴν ὠφέλεια πού διαδόθηκε στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τὴ βαρβαρική φιλοσοφία. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὸ τὸ σχεδίασμα θὰ δοθεῖ ἡ σύντομη ἔκθεσις τῶν Γραφῶν τόσο πρὸς τοὺς Ἕλληνες ὅσο καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ θὰ παραδοθοῦν ἐπίσης καὶ ὅσα στοὺς πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ἐδῶ Στωματεῖς, σύμφωνα μὲ τὸ προοίμιον πού προτάχθηκε, εἶχαμε βέβαια τὴν πρόθεσιν νὰ τελειώσωμε σ' ἓνα ὑπόμνημα, ὄντας ὅμως ὑποχέριον κατ' ἀνάγκην στὸ πλῆθος τῶν στοιχείων, δὲν στάθηκε δυνατὸ νὰ τὰ περιλάβωμε. Ἐπειτ' ἀπὸ αὐτὰ, κι ἀφοῦ ὅσο γίνεται περισσότερο συμπληρωθεῖ τὸ σχεδίασμά μας σύμφωνα μ' αὐτὰ τὰ θέματα, πρέπει νὰ ἐξιστορήσωμε ὅσα φιλοσόφησαν οἱ Ἕλληνες γιὰ τὶς φυσικὰς ἀρχὰς καὶ οἱ ἄλλοι βάρβαροι, ὅσο ἔφτασαν οἱ γνῶμες τοὺς σ' ἡμᾶς, καὶ νὰ συζητήσωμε τοὺς κυριότερους συλλογισμοὺς τῶν φιλοσόφων. Σ' αὐτὰ θὰ εἶναι λογικὸ ἀκόλουθον, μετὰ τὴν ἀναδρομὴν στὴ θεολογίαν, νὰ πραγματευθοῦμε ὅσα ἔχουν παραδοθεῖ γιὰ τὴν προφητείαν, καὶ ἐπίσης, ἀφοῦ παρουσιάσωμε καὶ τὶς Γραφάς, σὶς ὁποῖες πιστέψαμε, νὰ ἀντιλοῦν τὸ κῆρος τοὺς ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν τοῦ Παντοκράτορα, νὰ μπορέσωμε νὰ προχωρήσωμε μέσῳ αὐτῶν μὲ λογικὸ εἶρμόν, καὶ σὲ ὅλες τὶς αἱρέσεις καὶ νὰ δείξωμε ἀπὸ ἐδῶ ἓνα Θεὸν καὶ κύριον παντοκράτορα πού ἔχουν κηρύξει γνήσια ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆταις κι ἀκόμα καὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Μᾶς περιμένουν ὅμως πολλὰς ἀντιρρήσεις πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους στὴν προσπάθειάν μας νὰ καταρρίψωμε μὲ γραπτὰ

διαλύεσθαι, πείθειν τε αὐτοὺς καὶ ἄκοντας, δι' αὐτῶν ἐλέγχοντας τῶν Γραφῶν.

Τελειωθείσης τοίνυν τῆς προθέσεως ἡμῖν ἀπάσης, ἐν οἷς εἰάν θελήσῃ τὸ Πνεῦμα ὑπομνήμασι πρὸς τὴν κατεπεύγουσαν ἐξυπηρετούμενοι 5 χρειάν (πολλοὶ γὰρ ἢ τῶν προλεγομένων ὀφείλεσθαι τῆς ἀληθείας ἀνάγκη), τότε δὴ τὴν τῷ ὄντι γνωστικὴν φυσιολογίαν μέτειμεν, τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μεγάλων μνηθέντες μυστηρίων, ὡς μηδὲν ἐμποδῶν τῇ θείᾳ ὄντως ἱεροφαντίᾳ γίνεσθαι, προκεκαθαρμένων καὶ προδιατετυπωμένων τῶν προῖστορηθῆναι καὶ προπαραδοθῆναι δεόντων. Ἡ γοῦν 10 κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα γνωστικῆς παραδόσεως φυσιολογία, μᾶλλον δὲ ἐποπτεία, ἐκ τοῦ περὶ κοσμογονίας ἤρτηται λόγου, ἐνθένδε ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὸ θεολογικὸν εἶδος. Ὅθεν εἰκότως τὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως ἀπὸ τῆς προφητευθείσης ποιησόμεθα γενέσεως, ἐν μέρει καὶ τὰ τῶν ἑτεροδόξων παρατιθέμενοι, καὶ ὡς οἷόν τε ἡμῖν διαλύεσθαι 15 πειρώμενοι. Ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν γεγράφεται, ἦν Θεός γε ἐθέλη, καὶ ὅπως ἂν ἐμπνέῃ· νυνὶ δὲ ἐπὶ τὸ προκειμένον μετιτέον καὶ τὸν ἠθικὸν ἀποπληρωτέον λόγον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Διατί τὰ βιβλία ταῦτα Στρωματεῖς ὀνομάζονται.

20 Ἔστω δὲ ὑμῖν τὰ Ὑπομνήματα, ὡς πολλάκις εἵπομεν, διὰ τοὺς ἀναίδην ἀπειρώως ἐντυγχάνοντας, ποικίλα, ὡς αὐτό που τοῦνομά φησι, «διεστρωμένα», ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα, ἕτερον μὲν τι κατὰ τὸν εἰρμόν τῶν λόγων μνηύοντα, ἐνδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι· «Χρυσόν γὰρ οἱ διζήμενοι», φησὶν Ἡράκλειτος, «γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι, 25 καὶ εὐρίσκουσιν ὀλίγον», οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ ὄντως γένους τὸ συγγενὲς μεταλλεύοντες εὐρήσουσι τὸ πολὺ ἐν ὀλίγῳ· εὐρήσει γὰρ τὸν συνήσονται ἓνα ἢ γραφή. Συλλαμβάνουσι μὲν οὖν πρὸς τε ἀνάμνησιν, πρὸς τε ἔμφασιν ἀληθείας τῷ οἴῳ τε ζητεῖν μετὰ λόγου οἱ τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς. Δεῖ δὲ καὶ ὑμᾶς τούτοις προσεκπονεῖν καὶ προσεφευρί- 30 σκειν ἕτερα· ἐπεὶ καὶ τοῖς ὁδὸν ἀπιούσιν, ἦν οὐκ ἴσασι, ἀρκεῖ τὴν φέρουσαν ὑποσημῆναι μόνον, βαδιστέον δὲ τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη, καὶ τὴν λοιπὴν ἑαυτοῖς ἐξευρητέον. Ὅσπερ, φασί, καὶ δούλω τινὶ χρωμένῳ

τὰ ἐπιχειρήματὰ τους καὶ νὰ τοὺς πείσομε ἀκόμα καὶ χωρὶς νὰ θέλουν, ἐλέγχοντάς τους μὲ τὶς ἴδιες τὶς Γραφές.

Κι ὅταν τελειώσει ὅλη ἡ ἔκθεσή μας, σὲ ὅποια ὑπομνήματα θελήσει τὸ Πνεῦμα, ἀνταποκρινόμενοι στὴν κατεπείγουσα ἀνάγκη (γιατί εἶναι τελείως ἀπαραίτητος ἓνας πρόλογος προτοῦ μιλήσομε γιὰ τὴν ἀλήθεια), τότε λοιπὸν θ' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸν πράγματι γνωστικὸ λόγον τῆς φύσης, ἀφοῦ μνηθοῦμε στὰ μικρὰ πρὶν ἀπὸ τὰ μεγάλα μυστήρια, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχει κανένα ἐμπόδιο γιὰ τὴ θεία πραγματικὰ ἐξήγηση τῶν ἱερῶν, ἀφοῦ πρῶτα καθάρομε καὶ διαμορφώσομε αὐτὰ πού πρέπει νὰ προεκτεθοῦν καὶ νὰ παραδοθοῦν. Ὁ λόγος λοιπὸν γιὰ τὴ φύση, σύμφωνα μὲ τὸν κανόνα τῆς ἀλήθειας στὴ γνωστικὴ παράδοση, ἢ μᾶλλον ἢ ἐποπτεία, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ λόγο περὶ κοσμογονίας, ἀνεβαίνοντας ἀπὸ αὐτὰ στὸ θεολογικὸ εἶδος. Γι' αὐτὸ εἶναι φυσικὸ νὰ κάνομε τὴν ἀρχὴ τῆς παράδοσης ἀπὸ τὴ γένεση πού προανήγγειλαν οἱ προφῆτες, παραθέτοντας κατὰ ἓνα μέρος καὶ τὶς γνώμες τῶν ἑτεροδόξων, προσπαθώντας ὅσο μᾶς εἶναι δυνατὸ νὰ τὶς καταρρίψομε. Ἀλλὰ αὐτὰ σὲ λίγο θὰ ἔχουν γραφεῖ, ἂν θέλει ὁ Θεός, καὶ ὅπως μᾶς φωτίσει. Τώρα ἄς προχωρήσομε στὸ θέμα μας κι ἄς ὀλοκληρώσομε τὸν λόγο μας περὶ τῶν ἠθῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

Γιατί αὐτὰ τὰ διβλία λέγονται Στρωματεῖς.

Θὰ εἶναι τὰ Ὑπομνήματὰ μας, ὅπως εἶπαμε πολλές φορές, γιὰ ὅσους τὰ διαβάσουν ἔτσι ἀφρόντιστα καὶ δίχως πείρα, διάφορα, ὅπως λέγει τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα, «διαστρωμένα», πηγαίνοντας συνεχῶς ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, προμηνύοντας ἄλλο μὲ τὸν εἰρμὸ τῶν λόγων, καὶ ἄλλο τελικὰ παρουσιάζοντας. Γιατί λέγει ὁ Ἡράκλειτος, “Ὅποιοι ἀναζητοῦν χρυσάφι, σκάβουν πολὺ χῶμα, καὶ βρίσκουν λίγο χρυσάφι». Ὅσοι ὅμως σκάβουν γιὰ τὸ συγγενικὸ μέταλλο τοῦ πραγματικοῦ χρυσοῦ, θὰ βροῦν τὸ πολὺ μέσα στὸ λίγο· γιατί ἡ Γραφή θὰ βρεῖ τὸν ἓνα πού καταλαβαίνει. Οἱ Στρωματεῖς τῶν ὑπομνημάτων βοηθοῦν καὶ στὴν ἀνάμνηση καὶ στὴ φανέρωση τῆς ἀλήθειας σ' ἐκεῖνον πού μετὰ λόγου τὴ ζητεῖ. Πρέπει ὅμως κι ἐσεῖς οἱ ἴδιοι νὰ κοπιάζετε καὶ νὰ βρίσκετε κι ἄλλα κοντὰ σ' αὐτά, γιατί καὶ γι' αὐτοὺς πού βαδίζουν σὲ δρόμο πού δὲν γνωρίζουν εἶναι ἀρκετὸ νὰ τοὺς ὑποδείξει κανεὶς μόνο ποιά εἶναι ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ μετὰ τὴν ὑπόδειξη αὐτὴ πρέπει νὰ περπατήσουν καὶ νὰ βροῦν οἱ ἴδιοι τὸν ὑπόλοιπο. Ὅπως κάπο-

ποτέ, τί ἂν ποιῶν τὸν δεσπότην ἀρέσαιτο, ἀνειπεῖν τὴν Πυθίαν· “Εὐρήσεις, εἰάν ζητήσης”. Χαλεπὸν οὖν τῷ ὄντι, ὡς ἔοικεν, λανθάνον καλὸν ἐξευρεῖν· ἐπεὶ «τῆς ἀρετῆς ἰδρῶς πρόκειται·

“... Μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἴμος ἐς αὐτήν,

5 Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ’ εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ρηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἑοῦσα”.

«Στενὴ» γὰρ τῷ ὄντι καὶ «τεθλιμμένη ἢ ὁδὸς» Κυρίου, καὶ «βιαστῶν ἐστὶν ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ». “Οθεν, «Ζήτει», φησί, «καὶ εὐρήσεις», τῆς βασιλικῆς ὄντως ἐχόμενος ὁδοῦ καὶ μὴ παρεκτρέχων. Εἰκότως οὖν
10 πολὺ τὸ γόνιμον ἐν ὀλίγῳ σπερμάτων ἐμπεριεχομένων τῆδε τῇ πραγματεία δογμάτων, ὥσπερ «τὸ παμβότανον τοῦ ἀγροῦ», φησὶν ἡ Γραφή. Ἡ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν κυρίαν ἔχουσιν οἱ τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς, ἀτεχνῶς κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ἀπηνθισμένην προσφορὰν, περὶ ἧς ὁ Σοφοκλῆς γράφει·

15 “Ἦν μὲν γὰρ οἶος μαλλός, ἦν δὲ κάμπέλων
Σπονδὴ τε, καὶ ράξ εὖ τεθησαυρισμένη·
Ἐνὴν δὲ συμμιγῆς ὄλαις παγκαρπία,
Λίπος τ’ ἐλαίου, καὶ τὸ ποικιλῶτατον
Ξανθῆς μελίσης κηρόπλαστον ὄργανον”.

20 Αὐτίκα οἱ Στρωματεῖς ἡμῶν, κατὰ τὸν γεωργὸν Τιμοκλέους τοῦ κωμικοῦ, «σῦκα, ἔλαιον, ἰσχάδας, μέλι προσοδεύουσι, καθάπερ ἐκ παμφόρου χωρίου», δι’ ἣν εὐκαρπίαν ἐπιφέρει·

“Σὺ μὲν εἰρεσιώνην, οὐ γεωργίαν λέγεις”·

ἐπιφανεῖν γὰρ εἰώθεσαν Ἀθηναῖοι·

25 “Εἰρεσιώνη σῦκα φέρει καὶ πίονας ἄρτους,
Καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀναψήσασθαι”.

Χρὴ τοίνυν πολλάκις, ὡς ἐν τοῖς πλοκάνοις, διασειόντας καὶ ἀναρριπτοῦντας τὴν πολυμιγίαν σπερμάτων, τὸν πυρὸν ἐκλέγειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ’.

30 Εἰς τί συνίσταται ἡ τοῦ ἀνθρώπου ὑπεροχή.

Οἱ πολλοὶ δὲ τῆ τῶν χειμῶνων καταστάσει ὁμοίαν ἔχουσι τὴν διά-

1. Ματθ. 7, 14. 11, 12. 7, 7.

2. Ἰωβ 5, 25.

3. Βλαστός ἐλιᾶς

τε, λένε, κι ἓνας δοῦλος ζήτησε χρησμό, τί μπορούσε νὰ κάνει γιὰ νὰ γίνει ἀρεστός στὸν κύριό του· καὶ ἡ Πυθία τοῦ εἶπε· “Θὰ τὸ βρεῖς, ἂν τὸ ἀναζητήσεις”. Εἶναι λοιπὸν πράγματι δύσκολο νὰ βρεῖς ἓνα καλὸ πού εἶναι κρυμμένο· γιατί μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἀρετὴ ὑπάρχει ἰδρώτας·

“Μακρὺς κι ἀνηφορικὸς δρόμος ὁδηγεῖ σ' αὐτήν.

Καὶ τραχὺς στὴν ἀρχή· ὅταν ὅμως φτάσει στὴν ἀκρῆ,

Ἔπειτα γίνεται εὐκόλος ἀπὸ δύσκολος πού ἦταν”.

Εἶναι πράγματι «στενὸς καὶ γεμάτος θλίψεις ὁ δρόμος» τοῦ Κυρίου, καὶ «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἀνήκει στοὺς βιαστές»¹. Γι' αὐτὸ λέγει, «Ἐσὺ ἀναζήτησε, καὶ θὰ βρεῖς» βαδίζοντας τὴν πραγματικὰ βασιλικὴ ὁδὸ καὶ μὴ βγαίνοντας ἀπὸ αὐτήν. Εὐλόγα λοιπὸν ὑπάρχουν σὲ λίγο χῶρο πολλὰ σπέρματα δογμάτων πού περιέχονται σ' αὐτὴ τὴν πραγματεία, ὅπως «τὸ παμβότανο τοῦ ἀγροῦ», λέγει ἡ Γραφή². Ἔτσι κυριολεκτεῖ ἡ ἐπιγραφή Στρωματεῖς τῶν ὑπομνημάτων, ὅμοια μ' ἐκείνη τὴν ἄτεχνη παλαιὰ προσφορά –ἀπάνθισμα–, γιὰ τὴν ὁποία λέγει ὁ Σοφοκλῆς·

“Ἦταν μαλλὶ προβάτου κι ἀμπελιοῦ
σπονδὴ καὶ τσαμπιὰ καλὰ βαλμένα,
κι ἦταν ἀνάμικτη μὲ ὄλα παγκαρπία,
λίπος λαδιοῦ καὶ πολυποίκιλος κάματος
τῆς ξανθῆς μέλισσας σταλάζοντας ἀπὸ τὴν κερήθρα”.

Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Στρωματεῖς μου, σύμφωνα μὲ τὸν γεωργὸ τοῦ κωμικοῦ Τιμοκλέους, “σύκα, λάδι, σταφίδες, μέλι παράγουν, σὰν ἀπὸ γονιμότατο χωράφι”, γιὰ τὴν ὁποία ἀφθονία καρπῶν προσθέτει·

“Ἐσὺ μᾶς λές γιὰ τὴν εἰρεσιώνη³, ὄχι γιὰ τὴ γεωργία·
γιατί οἱ Ἀθηναῖοι συνήθιζαν νὰ φωνάζουν
Ἢ εἰρεσιώνη φέρνει σύκα καὶ ἀφράτα ψωμιά
καὶ μέλι σὲ κούπα καὶ λάδι ν' ἀλειφτεῖς”.

Πρέπει λοιπὸν πολλὲς φορές, ὅπως στὰ κόσκινα, ταράζοντας καὶ ἀναπηδώντας τὸ μίγμα τῶν διαφόρων σπερμάτων, νὰ διαλέγεις τὸ σιτάρι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ.

Σὲ τί συνίσταται ἡ ἀληθινὴ ὑπεροχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ πολλοὶ ἔχουν διάθεση ὅμοια μὲ τὴν κακοκαιρία, ἀσταθῆ κι ἀπερίστολισμένος μὲ μαλλιά, φέροντας καρπούς κρεμασμένους. Ἐπίσης καὶ τραγοῦδι.

θεσιν, ἀνέδραστόν τε καὶ ἀλόγιστον· «Πολλὰ ἀπιστία δέδρακεν ἀγαθὰ,
 πίστις κακά»· ὃ τε Ἐπίχαρμος, «Μέμνασο ἀπιστεῖν», φησὶν· «ἄρθρα
 ταῦτα τῶν φρενῶν». Αὐτίκα τὸ μὲν ἀπιστεῖν τῇ ἀληθείᾳ θάνατον φέρει,
 ὡς τὸ πιστεύειν, ζωὴν· ἔμπαλιν δέ, τὸ πιστεύειν τῷ ψεύδει, ἀπιστεῖν δέ
 5 τῇ ἀληθείᾳ, εἰς ἀπώλειαν ὑποσύρει· Ὁ αὐτὸς λόγος ἐπὶ τε ἐγκρατείας
 καὶ ἀκρασίας· ἐγκρατεῦσθαι μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, κακίας ἔργον,
 ἀπέχεσθαι δὲ ἀδικίας, σωτηρίας ἀρχή· Ἡ μοι δοκεῖ τὸ Σάββατον δι'
 ἀποδοχῆς κακῶν ἐγκράτειαν αἰνίσσεσθαι· Καὶ τί ποτ' ἐστίν, ᾧ διαφέρει
 θηρίων ἄνθρωπος, τούτου τε αὖ οἱ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι σοφώτεροι; «Ἡ-
 10 λάττωσας αὐτόν», φησὶ, «βραχύ τι παρ' ἀγγέλους»· οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Κυ-
 ρίου ἐκδέχονται τὴν γραφήν, καίτοι κάκεῖνος σάρκα ἔφερεν, ἐπὶ δὲ τοῦ
 τελείου καὶ γνωστικοῦ, τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι ἐλαττουμένου παρὰ
 τοὺς ἀγγέλους· Οὐκ οὐν ἄλλο τι σοφίαν παρὰ τὴν ἐπιστήμην λέγω· ἐπεὶ
 μὴ διαφέρει ζωὴ ζωῆς κοινὸν γὰρ τῇ φύσει τῇ θνητῇ, τουτέστι τῷ ἀν-
 15 θρώπῳ, πρὸς τὸ ἀθανασίας κατηξιωμένον, τὸ ζῆν, ἔξιν θεωρίας τε καὶ
 ἐγκρατείας, θατέρου διαφέροντος ἢ μοι δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας σοφὸν
 μὲν εἶναι τὸν Θεὸν λέγων μόνον (ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς
 Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ γράφει· «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη
 γνωρισθέντος μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ»), ἑαυτὸν δέ, διὰ
 20 φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν, φιλόσοφον· «Διελέγετο γοῦν Μωϋσεῖ», φη-
 σὶν, «ὁ Θεὸς ὡς φίλος φίλῳ». Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς τῷ Θεῷ σαφὲς αὐτίκα
 τὴν ἀλήθειαν γεννᾷ, ὁ γνωστικὸς δὲ ἀληθείας ἐρα· «Ἴθι», φησὶ, «πρὸς
 τὸν μύρμηκα, ᾧ ὀκνηρὸν, καὶ μελίττης γενοῦ μαθητῆς», ὁ Σολομῶν λέ-
 γει· εἰ γὰρ ἐκάστου τῆς οἰκειᾶς φύσεως ἔργον ἔν, καὶ βοὸς ὁμοίως, καὶ
 25 ἵππου, καὶ κυνός, τί ἂν φήσαμεν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔργον τὸ οἰκεῖον;
 Ἔοικεν δ', οἶμαι, κενταύρῳ, Θετταλικῷ πλάσματι, ἐκ λογικοῦ καὶ ἀλό-
 γου συγκεῖμενος, ψυχῆς καὶ σώματος· Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα γῆν τε ἐργά-
 ζεται καὶ σπεύδει εἰς γῆν, τέταται δὲ ἢ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν· ἢ γε διὰ
 φιλοσοφίας τῆς ἀληθοῦς παιδευομένη, πρὸς τοὺς ἄνω σπεύδει συγγε-
 30 νεῖς, ἀποστραφεῖσα τῶν τοῦ σώματος ἐπιθυμιῶν, πρὸς τε ταύταις πό-
 νου τε καὶ φόβου· καίτοι πρὸς ἀγαθοῦ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸν

σκεπτη. “Ἡ ἀπιστία ἔφερε πολλὰ ἀγαθὰ, ἐνῶ ἡ πίστις κακὰ”· καὶ ὁ Ἐπιχαρμος λέγει· “Νὰ θυμᾶσαι νὰ μὴν πιστεύεις· αὐτὰ εἶναι λόγια τοῦ νοῦ”. Τὸ νὰ μὴν πιστεύεις ὅμως φέρνει στ' ἀλήθεια θάνατο, ὅπως ἡ πίστις φέρνει ζωὴ· καὶ τὸ ἀντίθετο τὸ νὰ πιστεύεις τὸ ψεῦδος καὶ νὰ μὴν πιστεύεις στὴν ἀλήθεια φέρνει τὴν ἀπώλεια. Τὸ ἴδιο ἰσχύει γιὰ τὴν ἐγκράτεια καὶ τὴν ἀκράτεια· τὸ νὰ συγκρατεῖσαι ἀπὸ ἀγαθὰ ἔργα εἶναι ἔργο κακίας, ἐνῶ τὸ νὰ ἀπέχεις ἀπὸ τὴν ἀδικία εἶναι ἀρχὴ σωτηρίας. Γι' αὐτὸ μοῦ φαίνεται ὅτι τὸ Σάββατο μὲ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ ὑπαινίσσεται τὴν ἐγκράτεια. Καὶ τί τέλος πάντων εἶναι ἐκεῖνο ὡς πρὸς τὸ ὁποῖο διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ θηρία καὶ οἱ ἄγγελοι πάλι τοῦ Θεοῦ εἶναι σοφώτεροι ἀπὸ αὐτόν; «Τὸν ἔπλασες», λέγει, «λίγο κατώτερο ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους»¹. Δὲν δέχονται ὅμως αὐτὸ τὸ χωρίο τῆς Γραφῆς γιὰ τὸν Κύριο, ἂν καὶ βέβαια καὶ ἐκεῖνος εἶχε σὰρκα, ἀλλὰ γιὰ τὸν τέλειο γνωστικό, πού εἶναι κατώτερος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ ὡς πρὸς τὸ χρόνο καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔνδυμα (σῶμα). Λέγοντας σοφία δὲν ἐννοῶ τίποτε ἄλλο, παρὰ γνώση· ἐπειδὴ δὲν διαφέρει ἡ ζωὴ ἀπὸ τῆ ζωῆ. Γιατὶ εἶναι κοινὸ γνῶρισμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου, πού ἔχει ἀξιωθεί τὴν ἀθανασία, τὸ νὰ ζεῖ, ἔχοντας τὴν ἔξη τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἐγκράτειας, πού διαφέρουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐπὶ αὐτῆ τὴν ἀποψη μοῦ φαίνεται κι ὁ Πυθαγόρας λέγει, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μόνον σοφός, κι ὅτι ὁ ἴδιος ἐξαιτίας τῆς φιλίας του πρὸς τὸν Θεὸ εἶναι φιλόσοφος. Ἔτσι κι ὁ Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Ῥωμαίους γράφει· «Ποῦ ἔγινε γνωστὸ σ' ὅλα τὰ ἔθνη γιὰ νὰ τὸ ἀκούσουν καὶ νὰ πιστέψουν τὸν μόνον σοφὸ Θεὸ μέσω τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»². «Συνομιλουσε», λέγει, «ὁ Θεὸς μὲ τὸν Μωϋσῆ, ὅπως φίλος πρὸς φίλο»³. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν πού εἶναι σαφῆς στὸν Θεὸ γεννᾷ τὴν ἀλήθεια, καὶ ὁ γνωστικός ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθεια «Πήγαινε στὸ μυρμήγκι, ὀκνηρέ, καὶ γίνε μαθητὴς τῆς μέλισσας»⁴ λέγει ὁ Σολομών. Γιατὶ, ἂν τὸ ἔργο τῆς φύσης καθενὸς εἶναι ἓνα, καὶ τοῦ βοδιοῦ ὅμοια καὶ τοῦ ἄλογου καὶ τοῦ σκύλου, ποιὸ θὰ ποῦμε ὅτι εἶναι τὸ οἰκεῖο ἔργο τοῦ ἀνθρώπου; Μοιάζει, μοῦ φαίνεται, μὲ τὸν κένταυρο, τὸ θεσσαλικὸ ἐκεῖνο πλάσμα τῆς φαντασίας, πού ἀποτελεῖται ἀπὸ λογικὸ καὶ ἄλογο στοιχεῖο, ἀπὸ ψυχὴ δηλαδή καὶ σῶμα. Ἄλλὰ τὸ σῶμα καλλιεργεῖ τὴ γῆ καὶ σπεύδει πρὸς τὴ γῆ, ἐνῶ ἡ ψυχὴ ἀνατείνεται πρὸς τὸν Θεό, ἡ ὁποία, ἂν παιδευθεῖ μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφία, σπεύδει πρὸς τοὺς ἄνω συγγενεῖς της, ἀφοῦ ἀποστραφεῖ ἀπὸ τὴς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος καὶ μαζὶ μ' αὐτὲς κι ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὸ φόβο, ἂν καὶ

2. Ῥωμ. 16, 26-27.

3. Ἐξ. 33, 11.

4. Παρμ. 6, 6.8.

φόβον ἐδείξαμεν. Εἰ γὰρ «διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας», ὡς οἱ κατα-
 τρέχοντες τοῦ νόμου φασί, καὶ «ἄχρι νόμου ἁμαρτία νεκρά», ἀντάδο-
 μεν αὐτοῖς ὅταν γὰρ ἀφέλης τὸ αἴτιον τοῦ φόβου τὴν ἁμαρτίαν, ἀφεί-
 λες τὸν φόβον· πολὺ δὲ ἔτι κόλασιν, ὅταν ἀπῆ τὸ πεφυκὸς ἐπιθυμεῖν.
 5 «Δικαίῳ γὰρ οὐ κεῖται νόμος», ἡ Γραφή φησιν. Καλῶς οὖν Ἡράκλει-
 τος, «Δίκης ὄνομα», φησίν, «οὐκ ἂν ἤδεσαν, εἰ ταῦτα μὴ ἦν», Σωκρά-
 τος δὲ «νόμον ἔνεκα ἀγαθῶν οὐκ ἂν γενέσθαι».

Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔγνωσαν οἱ κατήγοροι, ὡς ὁ Ἀπόστολός φησιν,
 ὅτι, «Ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, κακὸν οὐκ ἐργάζεται· τὸ γὰρ, «Οὐ φο-
 10 νεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολή, ἐν τούτῳ
 μόνῳ ἀνακεφαλαιοῦται τῷ λόγῳ, τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς
 σεαυτόν». Ταύτη που, «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου», φησίν, «ἐξ
 ὅλης καρδίας σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν». Εἰ δὴ
 «ὁ τὸν πλησίον ἀγαπῶν κακὸν οὐκ ἐργάζεται», καὶ «πᾶσα ἐντολή ἐν
 15 τούτῳ ἀνακεφαλαιοῦται, τῷ, Ἀγαπᾶν τὸν πλησίον», αἱ τὸν φόβον
 ἐπαρτῶσαι ἐντολαὶ ἀγάπην, οὐ μῖσος κατασκευάζουσι· οὐκ οὖν πάθος
 τοῦ φόβου γεννητικὸς ὁ νόμος. «Ὡστε ὁ νόμος ἅγιος» καὶ τῷ ὄντι
 «πνευματικὸς ἐστι», κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Δεῖ δὴ, ὡς ἔοικε, τὴν γε τοῦ
 σώματος φύσιν, καὶ τῆς ψυχῆς οὐσίαν πολυπραγμονήσαντας, τὸ ἑκατέ-
 20 ρου τέλος καταλαδέσθαι, καὶ μὴ τὸν θάνατον ἠγεῖσθαι κακόν. «Ὅτε
 γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «ἐλεύθεροι ἦτε τῆ
 δικαιοσύνη. Τίνα οὖν καρπὸν εἶχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ
 γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος νῦν δέ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας,
 δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ
 25 τέλος ζωὴν αἰώνιον· τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας θάνατος, τὸ δὲ χάρι-
 σμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν». Κιν-
 δυνεύει τοίνυν δεδειχθαι θάνατος μὲν εἶναι ἢ ἐν σώματι κοινωνία τῆς
 ψυχῆς ἁμαρτητικῆς οὐσης, ζωὴ δὲ ὁ χωρισμὸς τῆς ἁμαρτίας. Πολλοὶ
 δὲ οἱ ἐν ποσὶ χάρακες καὶ τάφροι τῆς ἐπιθυμίας, τά τε ὀργῆς καὶ θυμοῦ

5. Ρωμ. 3, 20.

8. Α' Τιμ. 1, 9.

6. Ρωμ. 5, 13.

9. Ρωμ. 13, 8.

7. Ρωμ. 7, 6.

βέβαια δείξαμε, ὅτι καὶ ἡ ὑπομονὴ καὶ ὁ φόβος συντελοῦν στὸ ἀγαθό. Γιατί, ἂν «μέ τὸ νόμο κατορθώνεται ἡ γνώση τῆς ἁμαρτίας»⁵, ὅπως λένε οἱ κατήγοροι τοῦ νόμου, «ἡ ἁμαρτία ὑπῆρχε ὅσο ἴσχυε ὁ νόμος στὸν κόσμο»⁶. Ἄλλὰ ἐμεῖς ἀντιτάσσομε σ' αὐτοὺς «ἡ ἁμαρτία χωρὶς τὸ νόμο εἶναι νεκρή»⁷. Γιατί, ὅταν ἀφαιρέσεις τὸ αἷτιο τοῦ φόβου, τὴν ἁμαρτία, ἀφαιρέσεις τὸ φόβο· καὶ πολὺ περισσότερο ἀφαιρεῖται ἡ τιμωρία, ὅταν ἀπουσιάσει αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖο γεννιέται ἡ ἐπιθυμία. Γιατί ἡ Γραφὴ λέγει· «ὁ νόμος δὲν ἔχει ἰσχὺ γιὰ τὸν δίκαιο»⁸. Ὁρθὰ λοιπὸν λέγει ὁ Ἡράκλειτος· «Δὲν θὰ ἦξεραν τὸ ὄνομα τῆς Δικαιοσύνης ἂν δὲν ὑπῆρχαν αὐτὰ»· καὶ ὁ Σωκράτης· «Ὁ νόμος δὲν θὰ γινόταν ἐξαιτίας τῶν ἀγαθῶν».

Ἄλλὰ οἱ κατήγοροι δὲν κατάλαβαν οὔτε αὐτό, ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅτι «Ὁποῖος ἀγαπάει τὸν πλησίον του»⁹, δὲν κάνει τὸ κακό. Γιατί τὸ «Δὲν θὰ σκοτώσεις, δὲν θὰ μοιχεύσεις, δὲν θὰ κλέψεις» καὶ ὅποια ἄλλη ἐντολή, ἀνακεφαλαιώνεται μέσα σ' αὐτὸν τὸ λόγο, τὸ «Θ' ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτό σου». Ὡς πρὸς αὐτὴν βέβαια λέγει· «Θ' ἀγαπήσεις τὸν Κύριο τὸν Θεό σου μὲ ὅλη τὴν καρδιά σου, καὶ Θ' ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὅπως τὸν ἑαυτό σου»¹⁰. Ἄν λοιπὸν «ὅποῖος ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του δὲν κάνει κακό», καὶ «κάθε ἐντολή ἀνακεφαλαιώνεται σ' αὐτό, τὸ ν' ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του», τότε οἱ ἐντολές πού ἐπισείουν τὸ φόβο δημιουργοῦν ἀγάπη, ὄχι μίσος· δὲν γεννᾷ λοιπὸν ὁ νόμος τὸ πάθος τοῦ φόβου. «Ὡστε ὁ νόμος εἶναι ἅγιος» καὶ πράγματι «πνευματικός»¹¹, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀπόστολο. Πρέπει λοιπὸν, ὅπως φαίνεται, ἀφοῦ ἐξετάσαμε λεπτομερῶς τὴ φύση τοῦ σώματος καὶ τὴν οὐσία τῆς ψυχῆς, νὰ καταλάβομε τὸ τέλος τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου, καὶ νὰ μὴ θεωροῦμε τὸ θάνατο κακό. Γιατί λέγει ὁ Ἀπόστολος· «Ὅσον καιρὸ ἦσατε δούλοι τῆς ἁμαρτίας, ἦσατε ἐλεύθεροι ὡς πρὸς τὴ δικαιοσύνη. Ποιὸ κέρδος λοιπὸν εἶχατε τότε ἀπὸ τὰ ἔργα σας, γιὰ τὰ ὁποῖα τώρα ντρέπεσθε; Γιατί τὸ τέλος ἐκείνων ἦταν ὁ θάνατος. Τώρα ὅμως ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ ὄντας δούλοι τοῦ Θεοῦ, ἔχετε τὸν καρπὸ τῆς καινούργιας ζωῆς, πού εἶναι ὁ ἁγιασμός, καὶ τέλος τῆς πορείας ἡ αἰώνια ζωὴ. Τὰ κέρδη τῆς ἁμαρτίας εἶναι ὁ θάνατος, ἐνῶ τὸ δῶρο πού χαρίζει ὁ Θεὸς εἶναι ἡ αἰώνια ζωὴ στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ»¹². Ἀποδείχθηκε λοιπὸν σχεδὸν ὅτι θάνατος εἶναι ἡ κοινωνία τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα, ἡ ὁποία ἔχει τὴν τάση γιὰ ἁμαρτία, καὶ ζωὴ ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Ὑπάρχουν μέσα στὰ πόδια μας πολλὰ ἀναχώματα καὶ τάφροι τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὰ βάραι-

10. Λουκᾶ 10, 27. Ματθ. 22, 37. 39.

11. Ρωμ. 7, 12. 14.

12. Ρωμ. 6, 20-24.

θάραθρα, ἃ διαπηδᾶν ἀνάγκη καὶ πᾶσαν ἀποφεύγειν τὴν τῶν ἐπι-
βουλῶν ἀνασκευήν, τὸν μηκέτι «δι' ἐσόπτρου» τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ
κατοψόμενον

“Ἡμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
5 Ἀνέρος, εὐτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἡμαρ ἔλῃσι”.

«Δούλους» δὲ τοὺς ὑπὸ ἁμαρτίαν καὶ «ταῖς ἁμαρτίαις πεπραμέ-
νους», τοὺς φιληδόνους καὶ φιλοσωμάτους, οἶδεν ἡ Γραφή· καὶ θηρία
μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους τοὺς «παρομοιωθέντας τοῖς κτήνεσι, θηλυμανεῖς
ἵππους, ἐπὶ τὰς τῶν πλησίον χρεμετίζοντας». «Ὁνος ὑβριστῆς» ὁ ἀ-
10 κόλαστος «λύκος ἄγριος», ὁ πλεονεκτικός, καὶ «ὄφις» ὁ ἀπατεών. Ὁ
τοῖνν τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς χωρισμός, ὁ παρ' ὄλον τὸν δίον με-
λετώμενος, τῷ φιλοσόφῳ προθυμίαν κατασκευάζει γνωστικὴν, εὐκό-
λως δύνασθαι φέρειν τὸν τῆς φύσεως θάνατον, διάλυσιν ὄντα τῶν πρὸς
τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς δεσμῶν. «Ἐμοὶ γὰρ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ γὰρ τῷ
15 κόσμῳ», λέγει· διῶ δὲ ἤδη, ἐν σαρκὶ ὢν, ὡς «ἐν οὐρανῷ πολιτευόμε-
νος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Ἐπαινος τοῦ μαρτυρίου.

Ὅθεν εἰκότως καλούμενος ὁ γνωστικὸς ὑπακούει ραδίως, καὶ τῷ
20 τὸ σωματίον αἰτοῦντι φέρων προσδίδωσι, καὶ τὰ πάθη προαποδύμε-
νος τοῦ σαρκίου ταῦτα, οὐχ ὑβρίζων τὸν πειράζοντα, παιδεύων δέ,
οἶμαι, καὶ ἐλέγχων,

“Ἐξ οἴης τιμῆς, καὶ οἴου μήκεος ὄλβου”,

ὡς φησιν Ἐμπεδοκλῆς, ὧδε λιπῶν μετὰ θνητῶν ἀναστρέφεται. Οὗτος
25 ὡς ἀληθῶς μαρτυρεῖ, αὐτῷ μὲν τὸ εἶναι πιστῷ γνησίῳ πρὸς τὸν Θεόν,
τῷ πειράζοντι δὲ μάτην ἐξηλωκένας τὸν δι' ἀγάπης πιστόν· τῷ δ' αὖ
Κυρίῳ τὴν ἔνθεον πρὸς τὴν διδασκαλίαν πειθῶ, ἧς οὐκ ἀποστήσεται
θανάτου φόβῳ· ναὶ μὴν καὶ τοῦ κηρύγματος τὴν ἀλήθειαν συμβεδαιοῖ
ἔργῳ, δυνατόν εἶναι δεικνύς τὸν πρὸς ὃν σπεύδει Θεόν. Θαυμάσαις ἂν
30 τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἐναργῶς διδάσκειν εὐχαρίστως ἐνούμενος πρὸς

13. Α' Κορ. 13, 12.

14. Ὁμήρου, Ὀδύσσεια P, 322.

15. Ρωμ. 6, 17-20.

θρα τῆς ὀργῆς καὶ τοῦ θυμοῦ, πού πρέπει νὰ τὰ ὑπερπηδᾷ καὶ ν' ἀποφεύγει κἀθε παγίδα ἀπὸ ἐπιβολὴ ἐκεῖνος πού δὲν μπορεῖ ἀκόμα νὰ δεῖ «μέσα ἀπὸ τὸν καθρέφτη»¹³ τὴ γνῶση τοῦ Θεοῦ.

“Γιατὶ τὸ ἡμῖς τῆς ἀρετῆς ὁ βροντηχτῆς Δίας παίρνει τοῦ ἀνθρώπου ἂν βρεῖ αὐτὸν ἢ ἡμέρα τῆς δουλείας”¹⁴.

«Ὡς δούλους» γνωρίζει ἡ Γραφή «ἐκείνους πού εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῆς ἁμαρτίας»¹⁵, καὶ «τοὺς πουλημένους στὴν ἁμαρτία»¹⁶, τοὺς φιλήδονους καὶ φιλοσώματους· καὶ θηρία μᾶλλον παρὰ ἀνθρώπους, «ἐκείνους πού ἔγιναν ὅμοιοι μὲ τὰ κτήνη, ἄλογα ξετρελλαμένα γιὰ θηλυκό, πού χρεμετίζουν γιὰ τὶς γυναῖκες τῶν γειτόνων τους»¹⁷. «Ὁνος ὑβριστῆς» εἶναι ὁ ἀκόλαστος, «λύκος ἄγριος» ὁ πλεονέκτης, καὶ «ὄφεις» ὁ ἀπατεώνας. Ὁ χωρισμὸς λοιπὸν τοῦ σώματος ἀπὸ τὴν ψυχὴ, πού ἐπιδιώκεται ὀλόκληρη τὴ ζωὴ, δημιουργεῖ στὸν φιλόσοφο προθυμία γιὰ γνῶση, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ὑποφέρει εὐκόλα τὸ θάνατο τῆς φύσης μας, πού εἶναι διάλυση τῶν δεσμῶν τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα. Γιατὶ λέγει· «Γιὰ μένα ὁ κόσμος ἔχει σταυρωθεῖ κι ἐγὼ γιὰ τὸν κόσμο»¹⁸. Μὰ τώρα ζῶ, ἐνῶ εἶμαι μέσα στὸ σῶμα, «σὰ νὰ πολιτεύομαι στὸν οὐρανό»¹⁹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

Ἔπαινος τοῦ μαρτυρίου.

Γι' αὐτὸ εἶναι εὐλόγο πού ὑπακούει εὐκόλα ὁ γνωστικὸς ὅταν καλεῖται καὶ φέρνει καὶ παραδίνει τὸ σαρκίό του σ' ἐκεῖνον πού τοῦ τὸ ζητᾷ, καὶ ἀποβάλλοντας αὐτὰ τὰ πάθη τῆς σάρκας του, χωρὶς νὰ ὑβρίζει ἐκεῖνον πού τὸν ὑποβάλλει σὲ πειρασμό, ἀλλὰ παιδεύοντας νομίζω κι ἐλέγχοντάς τον,

“Ἀπὸ ποιά τιμὴ καὶ ποιά εὐτυχία”,

ὅμως λέγει ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ἀφήνοντάς τον ἐδῶ νὰ συναναστρέφεται μὲ θνητούς. Αὐτὸς ἀληθινὰ ἐπιβεβαιώνει γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅτι εἶναι γνήσια πιστὸς στὸν Θεό, γιὰ ἐκεῖνον πού τὸν πειράζει ὅτι μάταια ζήλεψε τὸν πιστὸ ἀπὸ ἀγάπη, ἐνῶ γιὰ τὸν Κύριο δεβαιώνει τὴν ἔνθεη γιὰ τὴ διδασκαλία πειθῶ, ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν θ' ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ φόβο τοῦ θανάτου. Ἀλλὰ δέβαια ἔμπρακτα συμβεβαιώνει καὶ τὴν ἀλήθεια τοῦ κηρύγματος, δείχνοντας πὼς εἶναι δυνατὸς ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ὁποῖο σπεύδει. Καὶ θὰ θαυμάσει τὴν ἀγάπη του, πού διδάσκει μὲ σαφήνεια, καθὼς ἀπὸ τὴ μὰ

16. Ρωμ. 7, 14. 17. Ψαλμ. 48, 13-21. Ἱερ. 5, 8έ. 18. Γαλ. 6, 14. 19. Φιλ. 2, 20.

τὸ συγγενές, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τοὺς ἀπίστους δυσωπῶν. Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρνεῖσθαι Χριστὸν διὰ τὴν ἐντολὴν ἐκκλίνει, ἵνα δὴ φόβῳ μάρτυς γένηται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐλπίδι δωρεῶν ἠτοκμασμένων πιπράσκων τὴν πίστιν, ἀγάπῃ δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀσμενέστατα τοῦδε
 5 τοῦ θείου ἀπολυθήσεται· χάριν ἴσως καὶ τῷ τὴν αἰτίαν παρασχομένῳ τῆς ἐνθένδε ἐξόδου, καὶ τῷ τὴν ἐπιβουλὴν τεχνασασμένῳ ἐγνωκῶς, πρόσφασιν εὐλογον λαβῶν, ἣν οὐκ αὐτὸς παρέσχεν, ἑαυτὸν ἐπιδειξάει ὅς ἐστι, τῷ μὲν δι' ὑπομονῆς, δι' ἀγάπης δὲ Κυρίῳ, δι' ἧς ἀνεδείκνυτο τῷ Κυρίῳ καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τὴν προαίρεσιν τοῦ μαρτυρησαντος εἰδό-
 10 τι. Εὐθαρσῆσας τοίνυν πρὸς φίλον τὸν Κύριον, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ σῶμα ἐκὼν ἐπιδέδωκεν, πρὸς δὲ καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς οἱ δικασταὶ προσεδόκησαν, ἔρχεται, «φίλε κασίγνητε» ποιητικῶς γε ἀκούσας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, διὰ τὴν τοῦ θείου ὁμοιότητα. Αὐτίκα «τελείωσιν» τὸ μαρτύριον καλοῦμεν, οὐχ ὅτι «τέλος» τοῦ θείου ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν, ὡς οἱ λοι-
 15 ποί, ἀλλ' ὅτι «τέλειον» ἔργον ἀγάπης ἐνεδείξατο· καὶ οἱ παλαιοὶ δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι, τῶν ἐν πολέμῳ ἐπιθανόντων τὴν τελευτὴν ἐπαινοῦσιν, οὐ τὸ διαίως ἀποθνήσκειν συμβουλεύσαντες, ἀλλ' ὅτι ὁ κατὰ πόλεμον τελευτῶν ἀδεῆς τοῦ θανεῖν ἀπήλλακται, ἀποτμηθεὶς τοῦ σώματος, καὶ οὐ προκαμῶν τῇ ψυχῇ, οὐδὲ καταμαλακισθεὶς, οἷα περὶ τὰς νόσους
 20 πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι· ἀπαλλάττονται γὰρ θηλυκευόμενοι καὶ ἰμειρόμενοι τοῦ ζῆν· διὰ ταῦτα οὐδὲ καθαρὰν ἀπολύουσιν τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὥσπερ μολυβδίδας τὰς ἐπιθυμίας μεθ' ἑαυτῆς φερομένην, εἰ μὴ τινες τούτων ἐλλόγμοι κατ' ἀρετὴν γεγόνασιν. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ἐν πολέμῳ μετ' ἐπιθυμιῶν ἀποθνήσκουσιν, οὐδὲν οὗτοι διαφέροντες, εἰ καὶ νόσῳ κατε-
 25 μαραίνοντο.

Εἰ τοίνυν ἡ πρὸς Θεὸν ὁμολογία μαρτυρία ἐστὶ, πᾶσα ἡ καθαρῶς πολιτευσασμένη ψυχὴ μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ταῖς ἐντολαῖς ἐπακηκουῖα, μάρτυς ἐστὶ καὶ βίῳ καὶ λόγῳ, ὅπως ποτὲ τοῦ σώματος ἀπαλλάττηται· οἷον αἷμα τὴν πίστιν ἀνὰ τὸν θίον ἅπαντα, πρὸς δὲ καὶ τὴν
 30 ἐξοδὸν προσχέουσα. Αὐτίκα ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν «Ὅς ἂν καταλείψῃ πατέρα ἢ μητέρα ἢ ἀδελφούς», καὶ τὰ ἐξῆς, «ἐνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ ὀνόματός μου», μακάριος οὗτος· οὐ τὴν ἀπλῆν

ένώνεται μ' εὐχαρίστηση πρὸς ὅ,τι εἶναι συγγενικό του, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποκρούοντας καὶ τοὺς ἄπιστους μὲ τὸ τίμο αἷμα του. Αὐτὸς λοιπὸν ἀποφεύγει ν' ἀρνηθεῖ τὸν Χριστὸ ἀπὸ φόβο ἐξαιτίας τῆς ἐντολῆς, ὥστε νὰ γίνει μάρτυρας ἀπὸ φόβο. Οὔτε ἐξάλλου πουλάει τὴν πίστη μὲ τὴν ἐλπίδα τῶν δωρεῶν ποὺ ἔχουν ἐτοιμασθεῖ, ἀλλὰ θὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ αὐτὸν τὸν βίο μὲ πολλή χαρὰ ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν Κύριο. Ἀναγνωρίζοντας ἴσως χάρη καὶ σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔδωσε τὴν αἰτία τῆς ἐξόδου ἀπὸ ἐδῶ καὶ σ' ἐκεῖνον ποὺ μηχανεύθηκε τὴν ἐπιβουλή ἔχοντας εὐλογη πρόφαση, ποὺ δὲν βρῆκε ὁ ἴδιος νὰ δείξει ποιὸς εἶναι ὁ ἑαυτὸς του, στὸν ἕνα μὲ τὴν ὑπομονή, στὸν Κύριο μὲ τὴν ἀγάπη, μὲ τὴν ὁποία γινόταν γνωστὸς στὸν Κύριο, ποὺ γνώριζε τὴν προαίρεση τοῦ μάρτυρα καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή του. Παίροντας λοιπὸν θάρρος πρὸς τὸν Κύριο ὡς φίλο, γιὰ χάρη τοῦ ὁποίου παρέδωσε ἐκοῦσια καὶ τὸ σῶμα του καὶ ἐπὶ πλέον καὶ τὴν ψυχὴ του, ὅπως περιμέναν οἱ δικαστές, ἔρχεται ἀκούοντας μ' ἔκφραση ποιητικὴ νὰ τοῦ λέγει ὁ Σωτήρας μας «ἀγαπητέ μου ἀδελφέ», χάρη στὴν ὁμοιότητα τῆς ζωῆς. Ἐπίσης καλοῦμε τὸ μαρτύριο «τελείωση», ὄχι γιὰτὶ ἔλαβε τὸ τέλος ἢ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως λένε οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ ἐπειδὴ παρουσίασε τέλειο ἔργο ἀγάπης. Καὶ οἱ παλαιοὶ Ἕλληνες ἐπαινοῦν τὸ τέλος ἐκείνων ποὺ πέθαναν στὸν πόλεμο, δὲν συμβουλεύουν βέβαια τὸν βίαιο θάνατο, ἀλλὰ γιὰτὶ ὁποῖος πέθανε στὴ μάχη, πέθανε χωρὶς τὸ φόβο τοῦ θανάτου, μὲ κρεουρημένο σῶμα χωρὶς νὰ ὑποφέρει προηγουμένως στὴν ψυχὴ, οὔτε λιγοψυχώντας, ὅπως παθαίνουν οἱ ἄνθρωποι ὅταν ἀρρωστήσουν. Γιὰτὶ πεθαίνουν κάνοντας σὰν ἀδύναμες γυναῖκες καὶ ποθώντας τὴ ζωὴ. Γι' αὐτὸ οὔτε καὶ τὴν ψυχὴ τους δὲν ἀποδεσμεύουν καθαρῆ, ἀλλὰ σὰ νὰ κουβαλάει τίς ἐπιθυμίες σὰν βαρῦδια, ἂν δὲν ἔγιναν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐξέχοντες στὴν ἀρετῆ. Ὑπάρχουν βέβαια καὶ ἐκεῖνοι ποὺ πεθαίνουν στὸν πόλεμο γεμάτοι ἐπιθυμίες· αὐτοὶ δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὸ ἂν εἶχαν ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τὴν ἀρρώστια.

Ἄν λοιπὸν ἡ ὁμολογία στὸν Θεὸ εἶναι μαρτυρία, κάθε ψυχὴ ποὺ ἔζησε καθαρὰ μ' ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὑπάκουσε σὲς ἐντολές, εἶναι μάρτυρας μὲ τὸ βίο καὶ τὸ λόγο, μ' ὁποιοδήποτε τρόπο κι ἂν ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ σῶμα, χύνοντας σὰν αἷμα τὴν πίστη σ' ὄλο του τὸ βίο καὶ ἀκόμα καὶ στὴν ἐξοδο. Βέβαια καὶ ὁ Κύριος λέγει στὸ Εὐαγγέλιο· «Ὁποῖος ἐγκαταλείψει πατέρα ἢ μητέρα ἢ ἀδελφὴ» καὶ τὰ ἐξῆς «γιὰ χάρη τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ ὀνόματός μου»¹, αὐτὸς εἶναι μακάριος· δὲν δίνει τὴν ἀπλή

1. Ματθ. 19, 29-30.

ἐμφαίνων μαρτυρίαν, ἀλλὰ τὴν γνωστικὴν, ὡς κατὰ τὸν κανόνα τοῦ
 Εὐαγγελίου πολιτευσάμενον, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης (γνώσιν
 γὰρ σημαίνει ἢ τοῦ ὀνόματος εἶδησις, καὶ ἢ τοῦ «Εὐαγγελίου νόησις,
 ἀλλ' οὐ ψιλὴν τὴν προσηγορίαν) ἀπολιπεῖν μὲν γένος τὸ κοσμικόν,
 5 ἀπολιπεῖν δὲ οὐσίαν καὶ κτῆσιν πᾶσαν, διὰ τὸ ἀπροσπαθῶς βιοῦν.
 «Μήτηρ» γοῦν ἢ πατρὶς καὶ τροφὸς ἀλληγορεῖται, «πατέρες» δὲ οἱ νό-
 μοι οἱ πολιτικοί, ἃ δὴ ὑπεροπτεόν εὐχαρίστως τῷ μεγαλόφρονι δι-
 καίῳ, ἔνεκεν τοῦ φίλου γενέσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν
 τοῦ ἀγιάσματος, καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι πεποιήκασιν.

10 Εἶτα Ἡράκλειτος μὲν φησιν· «Ἀρηιφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄν-
 θρωποι» καὶ Πλάτων ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς Πολιτείας γράφει· “Τῶν δὲ
 δὴ ἀποθανόντων ἐπὶ στρατείας, ὅς ἂν εὐδοκμήσας τελευτήσῃ, ἄρ' οὐ
 πρῶτον μὲν φήσομεν τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πάντων γε μάλιστα”.
 Τὸ δὲ χρυσοῦν γένος πρὸς θεῶν ἐστὶ, τῶν κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν ἀπλανῆ
 15 σφαῖραν, οἱ μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσι τῆς κατ' ἀνθρώπους προ-
 νοίας. Τινὲς δὲ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ Κυρίου παρακηκοότες, ἀσεβῶς ἄμα
 καὶ δειλῶς φιλοζωοῦσι, μαρτυρίαν λέγοντες ἀληθῆ εἶναι τὴν τοῦ ὄντως
 ὄντος γνώσιν Θεοῦ (ὅπερ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν), φονέα δὲ εἶναι αὐ-
 τὸν ἑαυτοῦ καὶ αὐθέντην, τὸν διὰ θανάτου ὁμολογήσαντα· καὶ ἄλλα
 20 τοιαῦτα δειλίας σοφίσματα εἰς μέσον κομίζουσι. Πρὸς οὓς εἰρήσεται,
 ὁπότεν καιρὸς ἀπαιτῆ· διαφέρονται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀρχάς. Λέγομεν δὲ
 καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐπιτηδῆσαντας τῷ θανάτῳ (εἰσὶ γὰρ τινες οὐχ ἡμέτεροι,
 μόνου τοῦ ὀνόματος κοινωνοί, οἱ δὴ αὐτοὺς παραδιδόντες σπεύδουσι,
 τῇ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ἀπεχθεία οἱ ἄθλιοι θανατῶντες), τούτους ἐξά-
 25 γειν ἑαυτοὺς ἁμαρτύρως λέγομεν, κἂν δημοσίᾳ κολάζωνται. Οὐ γὰρ
 τὸν χαρακτῆρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πιστοῦ, τὸν ὄντως Θεὸν μὴ
 γνωρίσαντες, θανάτῳ δὲ ἑαυτοὺς ἀποδιδόασιν κενῷ, καθάπερ καὶ οἱ
 τῶν Ἰνδῶν Γυμνοσοφισταὶ ματαίῳ πυρὶ. Ἐπεὶ δ' οἱ ψευδῶνυμοι οὗτοι
 τὸ σῶμα διαβάλλουσι, μαθέτωσαν, ὅτι καὶ ἢ τοῦ σώματος εὐαρμοστία
 30 συμβάλλεται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὴν εὐφυΐαν. Δι' ὃ ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Πο-
 λιτείας ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅν μάλιστα ἐπιδοῶνται μάρτυρα τὴν γένεσιν
 κακίζοντα, “Ἐπιμελεῖσθαι σώματος” δεῖν “ψυχῆς ἔνεκα ἁρμονίας”, δι'

μαρτυρία, ἀλλὰ τὴ μαρτυρία τοῦ γνωστικοῦ ἀνθρώπου, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία του ἦταν σύμφωνη μὲ τὸν κανόνα τοῦ Εὐαγγελίου, μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν Κύριο (γιατί τὸ νόημα τοῦ ὀνόματος εἶναι γνώση καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἡ νόηση, ἀλλ' ὄχι μιὰ ἀπλή προσηγορία) ν' ἀφήσει τὸ κοσμικὸ του γένος, ν' ἀφήσει καὶ ὅλη τὴν περιουσία καὶ τὰ κτήματά του ἐπειδὴ ζεῖ ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ πάθη. Ἡ λέξις «Μητέρα» ἀλληγορικὰ σημαίνει πατρίδα καὶ τροφός, καὶ «πατέρας» οἱ νόμοι τῆς πόλης, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τὰ περιφρονήσει μ' εὐχαρίστηση ὁ μεγαλόψυχος δίκαιος, μὲ σκοπὸ νὰ γίνεи φίλος τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἐπιτύχει θέση στὰ δεξιὰ τοῦ ἁγιάσματος, ὅπως ἔκαναν καὶ οἱ ἀπόστολοι.

Ἐπειτα ὁ Ἡράκλειτος λέγει: «Τοὺς νεκροὺς τοῦ πλέμου τοὺς τιμοῦν θεοὶ καὶ ἄνθρωποι». Καὶ ὁ Πλάτων στὸ πέμπτο βιβλίον τῆς *Πολιτείας* γράφει: «Ἀπὸ ἐκείνους ποὺ σκοτώνονται στὴ μάχη, ἂν κάποιος ἔχει ἔνδοξο τέλος, δὲν θὰ ποῦμε τάχα πὼς εἶναι πρῶτος τοῦ χρυσοῦ γένους; Βεβαιότατα». Καὶ τὸ χρυσὸ γένος εἶναι βέβαια μαζί μὲ τοὺς θεοὺς ποὺ εἶναι στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν σφαῖρα τὴν ἀπλανῆ, ποὺ ἔχουν κυρίως τὴν ἡγεμονία τῆς πρόνοιας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς, ποὺ εἶχαν παρακούσει τὸν Κύριο, δείχνουν ἀσεβῆ καὶ δειλὴ ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἀληθινὴ μαρτυρία εἶναι ἡ γνώση τοῦ πράγματι ὑπάρχοντος Θεοῦ (πράγμα ποὺ κι ἐμεῖς ὁμολογοῦμε), κι ὅτι αὐτὸς εἶναι φονέας τοῦ ἴδιου τοῦ ἑαυτοῦ καὶ κύριος, αὐτὸς ποὺ ὁμολόγησε μὲ τὸ θάνατο. Φέρνουν στὴ μέση κι ἄλλα τέτοια σοφίσματα δειλίας. Γι' αὐτοὺς θὰ γίνεи λόγος, ὅταν τὸ ἀπαιτεῖ ὁ καιρὸς· γιατί ἔχουν διαφορετικὴ ἄποψη ἀπὸ ἐμᾶς σχετικὰ μὲ τὶς ἀρχές. Δεχόμεστε κι ἐμεῖς ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ ὀρμησαν στὸ θάνατο (γιατί ὑπάρχουν μερικοὶ ὄχι δικοὶ μας, ποὺ εἶναι μέτοχοι μὲ μᾶς μόνο στὸ ὄνομα, οἱ ὁποῖοι σπεύδουν νὰ παραδώσουν τὸν ἑαυτό τους ἀπὸ τὴν ἀπέχθειά τους, οἱ ἄθλιοι, στὸν Δημιουργό, ποθώντας τὸ θάνατο), αὐτοὶ λέμε βγάζουν τοὺς ἑαυτοὺς των ἀπὸ τὴ ζωὴ χωρὶς νὰ εἶναι μάρτυρες, ἔστω κι ἂν τιμωροῦνται δημόσια. Γιατί δὲν διασώζουν τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ μαρτυρίου τοῦ πιστοῦ, ἀφοῦ δὲν γνώρισαν τὸν ἀληθινὸ Θεό. Καὶ ἀποδίδουν τὸν ἑαυτό τους σὲ θάνατο κενό, ὅπως καὶ οἱ γυμνοὶ σοφιστὲς τῶν Ἰνδῶν σὲ μάταιη φωτιά. Ἐπειδὴ ὅμως αὐτοὶ οἱ ψευδώνυμοι γνωστικοὶ διαβάλλουν τὸ σῶμα, ἄς μάθουν ὅτι ἡ ἁρμονικὴ κατάσταση τοῦ σώματος βοηθεῖ τὴ διάνοια στὴν εὐφυΐα. Γι' αὐτὸ στὸ τρίτον βιβλίον τῆς *Πολιτείας* ὁ Πλάτων εἶπε, τὸν ὁποῖο μάλιστα ἐπικαλοῦνται ὡς μάρτυρα κατήγορο τῆς γένεσης, ὅτι «Πρέπει νὰ περιποιεῖται κανεὶς τὸ σῶμα

οὐ̄ διοῦν τε ἔστι, καὶ ὀρθῶς διοῦν, καταγγέλλοντα τῆς ἀληθείας τὸ κήρυγμα· διὰ γὰρ τοῦ ζῆν καὶ τῆς ὑγιείας ὀδεύοντες, ἐκμανθάνομεν τὴν γνῶσιν. Ὡ̄ δὲ οὐδὲ τὸ τυχόν προσελθεῖν ἔστιν εἰς ὕψος ἄνευ τοῦ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις εἶναι, καὶ δι' αὐτῶν πάντα ποιεῖν τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν 5 συντείνοντα, τὸ εὖ̄ ζῆν τούτῳ πῶς οὐχ αἰρετέον; ἐν γοῦν τῷ ζῆν, τὸ εὖ̄ ζῆν κατορθοῦται, καὶ εἰς ἕξιν ἀιδιότητος παραπέμπεται ὁ διὰ σώματος μελετήσας εὐζωΐαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

*Περὶ τῆς καταφρονήσεως πόνου τε καὶ πτωχείας,
ὡς καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων.*

10

Θαυμάζειν δὲ ἄξιον καὶ τῶν Στοϊκῶν, οἵτινές φασι, μηδὲν τὴν ψυχήν ὑπὸ τοῦ σώματος διατίθεσθαι, μήτε πρὸς κακίαν ὑπὸ τῆς νόσου, μήτε πρὸς ἀρετὴν ὑπὸ τῆς ὑγιείας, ἀλλ' ἀμφοτέρωτα ταῦτα λέγουσιν ἀδιάφορα εἶναι. Καίτοι καὶ Ἰώβ, ἐγκρατείας ὑπερβολῇ καὶ πίστεως 15 ὑπεροχῇ πένης μὲν ἐκ πλουσίου, ἄτιμος δὲ ἐξ ἐνδόξου, αἰσχρὸς δὲ ἐκ καλοῦ, καὶ νοσερὸς ἐξ ὑγειינוῦ γενόμενος, ἡμῖν τέ ἐστι παράδειγμα ἀγαθὸν ἀναγεγραμμένος, δυσωπῶν τὸν πειράσαντα, εὐλογῶν τὸν πλάσαντα, φέρων οὕτω τὰ δεύτερα, ὡς καὶ τὰ πρότερα, διδάσκων εὖ̄ μάλα τοῖς περιστάτικοις ἅπασιν οἷόν τε εἶναι καλῶς χρῆσθαι τὸν γνωστικόν. 20 Καὶ ὅτι γε εἰκόνες τὰ παλαιὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἡμεδαπὰ ἐπανορθώματα ἔκκεινται, ἐμφαίνων ὁ Ἀπόστολος, «Ὡστε τοὺς δεσμούς μου», φησί, «φανερὸς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄλῳ τῷ πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας, τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόδως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ 25 λαλεῖν»· ἐπεὶ καὶ τὰ μαρτύρια ἐπιστροφῆς ἐστὶ παραδείγματα, ἐνδόξως ἡγιασμένα. «Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν ἐγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν τῆς παρακλήσεως». Ἔοικε δὲ πως, παρούσης ἀληθόνοσ, ἢ ψυχῆ νεύειν ἀπ' αὐτῆς καὶ τίμιον ἡγεῖσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς 30 παρούσης ὀδύνης. Ἀμέλει κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ μαθημάτων ραθυμεῖ, ὀτηνίκα καὶ αἱ ἄλλαι ἀπημέληνται ἀρεταί. Καὶ οὐ δῆπου τὴν ἀρε-

του γιὰ χάρη τῆς ἁρμονίας τῆς ψυχῆς” κι ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτᾶται ὁ βίος καὶ ὁ ὀρθὸς βίος, ἀναγγέλλοντας τὸ κήρυγμα τῆς ἀλήθειας· γιὰτὶ μὲ τὴν πορεία τῆς ζωῆς καὶ τὴν ὑγεία ἀποκτοῦμε τὴ γνώση. Αὐτὸς ὅμως ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ προσεγγίσει ὅποιοδῆποτε ὕψος χωρὶς νὰ διαθέτει τὰ ἀναγκαῖα πράγματα καὶ μὲ αὐτὰ νὰ κάνει ὅλα ὅσα συντελοῦν στὴ γνώση, πῶς αὐτὸς δὲν θὰ διαλέξει τὸν ὀρθὸ τρόπο νὰ ζεῖ; Ὁ ὀρθὸς λοιπὸν τρόπος ζωῆς κατορθώνεται μέσα στὴ ζωὴ, καὶ παραπέμπεται στὴν κατάστασι τῆς αἰδιότητος ὅποιος ἀσκήθηκε στὴν ὀρθὴ ζωὴ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄.

Ἡ καταφρόνησι τοῦ πόνου, τῆς φτώχειας καὶ ἄλλων ἐξωτερικῶν πραγμάτων.

Ἄξιοι θαυμασμοῦ εἶναι καὶ οἱ Στωϊκοί, ποὺ λένε, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ἐπιρραζέται καθόλου ἀπὸ τὸ σῶμα, οὔτε πρὸς τὴν κακία ἀπὸ τὴν ἀρρώστια, οὔτε πρὸς τὴν ἀρετὴ ἀπὸ τὴν ὑγεία, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο αὐτὰ λένε πῶς εἶναι ἀδιάφορα. Ἄν καὶ βέβαια καὶ ὁ Ἰῶβ ἀπὸ ὑπερβολικὴ ἐγκράτεια καὶ ἀνώτερο βαθμὸ πίστις, ἀφοῦ ἔγινε ἀπὸ πλούσιος φτωχός, ἀπὸ λαμπρὸς μηδαμνός, ἄσχημος ἀπὸ ὠραῖος, ἀπὸ ὑγιῆς ἀρρωστος, ἔχει καταγραφεῖ γιὰ μᾶς σὰν ἓνα παράδειγμα ἀγαθό, κάνοντας νὰ ντραπεῖ τὸ πνεῦμα ποὺ τὸν πείραξε κι εὐλογώντας τὸν πλάστη του, ὑποφέροντας τὰ δευτέρα ὅμοια μὲ τὰ πρῶτα, καὶ διδάσκοντας πολὺ καλά, ὅτι ὁ γνωστικὸς μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοῦν καλῶς ὅλες τὶς περιστάσεις τῆς ζωῆς του. Καὶ ὅτι τὰ παλαιὰ κατορθώματα ὑπάρχουν εἰκόνες γιὰ τὴ δικὴ μας διόρθωσι, αὐτὸ δηλώνοντας ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ἔτσι ὅσοι ὑπηρετοῦν στὸ πραιτώριο καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔμαθαν ὅτι εἶμαι φυλακισμένος, ἐπειδὴ κηρύττω τὸν Χριστό, καὶ οἱ περισσότεροὶ ἀδελφοὶ ἀντλώντας ἀπὸ τὰ δεσμά μου ἐμπιστοσύνη στὸν Κύριο, μὲ μεγαλύτερη τόλμη κηρύττουν χωρὶς φόβο τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ»¹. Γιὰτὶ καὶ τὰ μαρτύρια εἶναι παραδείγματα γιὰ ἐπιστροφή, ποὺ ἀγιάστηκαν μὲ τρόπο λαμπρό. «Ὅσα λέγει ἡ Γραφὴ ἔχουν γραφεῖ γιὰ νὰ μᾶς διδάσκουν, ὥστε μὲ τὴν ὑπομονὴ καὶ τὴν ἐνθάρρυνσι ποὺ δίνει ἡ Γραφὴ νὰ στηριχθεῖ ἡ ἐλπίδα μας»². Φαίνεται κατὰ κάποιον τρόπο πῶς ὅταν δοκιμάζομε ἓνα πόνον, ἡ ψυχὴ θέλει νὰ τὸν ἀπομακρύνει, καὶ θεωρεῖ πολὺτιμη τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ὀδύνη. Καὶ ἀκριβῶς τὶς ὥρες ἐκεῖνες δείχνει καὶ γιὰ τὰ μαθήματα ἀδιαφορία, ὅταν παραμελήθη-

1. Φιλ. 1, 13-14.

2. Ρωμ. 15, 4.

τὴν αὐτὴν πάσχειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ νοσεῖ ἡ ἀρετὴ· ὁ δὲ ἀμφοῖν μετε-
σχηκῶς, ἀρετῆς καὶ νόσου, ὑπὸ τοῦ κατεπεύγοντος θλίβεται· καὶ μὴ
καταμεγαλοφρονῶν τύχη ὁ μηδέπω τὴν ἕξιν τῆς ἐγκρατείας περιποιη-
σάμενος, ἐξίσταται, ἴσον τε εὐρίσκεται τῷ φεύγειν τὸ μὴ οὐ ὑπομεῖναι.

5 Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πενίας· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ τῶν ἀναγκαίων,
τῆς θεωρίας, λέγω, καὶ τῆς καθαρᾶς ἀναμαρτησίας, ἀπασχολεῖν διάζε-
ται τὴν ψυχὴν, περὶ τοὺς πορισμοὺς διατρίβειν ἀναγκάζουσα, τὸν μὴ
ὄλον ἑαυτὸν δι' ἀγάπης ἀνατεθεικότα τῷ Θεῷ· ὥσπερ ἔμπαλιν ἢ τε ὑγι-
εια καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδείων ἀφθονία ἐλευθέραν καὶ ἀνεμπόδιστον φυλάσ-
10 σει τὴν ψυχὴν, καὶ εὖ χρῆσθαι τοῖς παροῦσι γινώσκουσιν· «Θλίψιν»
γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «τῇ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τοιούτοι. Ἐγὼ δὲ ὑ-
μῶν φείδομαι· θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι πρὸς τὸ εὖσχημον καὶ
εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως.» Τούτων οὖν ἀνθεκτέον οὐ δι'
αὐτά, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶμα· ἡ δὲ τοῦ σώματος ἐπιμέλεια διὰ τὴν ψυχὴν
15 γίνεται, ἐφ' ἣν ἡ ἀναφορὰ. Ἐν ταύτῃ γὰρ μαθεῖν ἀνάγκη τὸν γνω-
στικῶς πολιτευόμενον τὰ προσήκοντα· ἐπεὶ τό γε μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν
ἀγαθὸν ὠμολόγηται, ἐκ τοῦ κακᾶς εἶναί τινος ἡδονᾶς τούτῳ τῷ λόγῳ
ἀναφαίνεται τὸ ἀγαθὸν κακόν, καὶ τὸ κακὸν ἀγαθόν. Ἐπειτα δέ, εἰ
τινὰς μὲν αἰρούμεθα τῶν ἡδονῶν, τινὰς δὲ φεύγομεν, οὐ πᾶσα ἡδονὴ
20 ἀγαθόν.

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀλγηδόνων ὁ αὐτὸς λόγος, ὧν τὰς μὲν ὑπο-
μένομεν, τὰς δὲ φεύγομεν. Ἡ δὲ αἵρεσις καὶ φυγὴ κατ' ἐπιστήμην
γίνεται· ὥστε τὴν ἐπιστήμην εἶναι τὸ ἀγαθόν, οὐ τὴν ἡδονὴν, δι' ἣν
ἔστιν ὅτε καὶ τὴν ποιὰν ἡδονὴν αἰρησόμεθα. Αὐτίκα ὁ μάρτυς ἡδονὴν
25 τὴν δι' ἐλπίδος διὰ τῆς παρούσης ἀλγηδόνης αἰρεῖται. Εἰ δὲ κατὰ μὲν
δίψαν ἢ ἀλγηδῶν νοεῖται, κατὰ τὴν πόσιν δὲ ἡδονή, ποιητικὴ τῆς ἡδο-
νῆς ἢ ἀλγηδῶν ἢ προὔπαρξασα γίνεται, ἀγαθοῦ δὲ ποιητικὸν τὸ κα-
κὸν οὐκ ἂν γένοιτο· οὐθέτερον οὖν κακόν. Ὁ μὲν οὖν Σμικωνίδης, καθά-
περ καὶ Ἀριστοτέλης γράφει·

30 “Υγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ,
δεύτερον δ', εὐφυᾶ καλὸν γενέσθαι·
τρίτον δέ, πλουτεῖν ἀδόλως”.

καν και οί άλλες ἀρετές. Και δὲν λέμε βέβαια ὅτι πάσχει ἡ ἴδια ἡ ἀρετή, γιατί ἡ ἀρετή δὲν ἀρρωσταίνει. Ὅποιος ὁμως μετέχει και τὰ δύο, τὴν ἀρετή και τὴ νόσο, καταθλίβεται μὲ ἐκεῖνο πού τὸν περιμένει, κι ἂν δὲν τύχει νὰ εἶναι μεγαλόψυχος αὐτὸς πού ποτὲ δὲν εἶχε ἀποκτήσει τὴν ἐγκράτεια, ἐκδιώκεται ἀπὸ τὴ θέση του και βρῖσκεται στὸ ἴδιο σημεῖο τὸ νὰ μὴν ὑπομείνει μὲ τὸ νὰ φύγει.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει και γιὰ τὴ φτώχεια, ἐπειδὴ κι αὐτὴ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα, γιὰ τὴ θεωρία ἐννοῶ και τὴν καθαρὴ ἀναμαρτησία. Ὑποχρεώνει τὴν ψυχὴ ν' ἀπασχολεῖται, ἀναγκάζει νὰ χάνει τὸν καιρὸ του σὲ προμήθειες ἐκεῖνον πού δὲν ἔχει ἀφιερῶσει στὸν Θεὸ ὅλο τὸν ἑαυτό του μὲ ἀγάπη. Ὅπως ἀντίθετα και ἡ ὑγεία και ἡ ἀφθονία τῶν ἀπαραίτητων φυλάει ἐλεύθερη και ἀνεμπόδιστη τὴν ψυχὴ και νὰ ξέρει πῶς νὰ διαχειριστεῖ καλὰ τὰ παρόντα «Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «θὰ δοκιμάσουν πόνο στὴ σάρκα. Ἐγὼ ὁμως σᾶς λυπᾶμαι. Θέλω νὰ εἶστε χωρὶς φροντίδες, γιὰ νὰ κατευθύνετε τὴ ζωὴ σας χωρὶς περισπασμοὺς πρὸς ἐκεῖνο πού ταιριάζει και εἶναι ἀρεστὸ στὸν Κύριο»³. Αὐτὰ πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε ὄχι γι' αὐτὰ καθεαυτὰ, ἀλλὰ γιὰ τὸ σῶμα· ἡ ἐπιμέλεια πάλι τοῦ σώματος γίνεται γιὰ τὴν ψυχὴ, στὴν ὁποία ἀναφέρεται. Μ' αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθει ὅσα πρέπει ὅποιος πολιτεύεται μὲ τὸν τρόπο τοῦ γνωστικοῦ. Τὸ ὅτι ἡ ἡδονὴ δὲν εἶναι ἀγαθὸ ἔχει γίνει ἀποδεκτό, ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι μερικὲς ἡδονὲς εἶναι κακὲς. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν λόγο παρουσιάζεται τὸ ἀγαθὸ κακὸ και τὸ κακὸ ἀγαθὸ. Κι ἔπειτα, ἂν ἐκλέγομε μερικὲς ἀπὸ τὶς ἡδονὲς και μερικὲς τὶς ἀποφεύγομε, ἄρα δὲν εἶναι κάθε ἡδονὴ ἀγαθὸ.

Τὸ ἴδιο ἰσχύει και γιὰ τοὺς πόνους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλους ὑπομένομε κι ἄλλους ἀποφεύγομε. Ἡ ἐκλογὴ και ἡ ἀποφυγὴ γίνεται μ' ἐπιστήμη. Ὡστε τὸ ἀγαθὸ εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ὄχι ἡ ἡδονὴ, και μὲ τὴν ἐπιστήμη κάθε φορὰ θὰ ἐκλέξομε και τὴν ὁποια ἡδονὴ. Κι ὁ μάρτυρας πάλι τὴν ἡδονὴ πού ἐλπίζει τὴν ἐκλέγει μὲ τὸν παρόντα πόνο. Κι ἂν ὁ πόνος ἐννοεῖται στὴ δίψα και στὴν πόση ἡ ἡδονὴ, ὁ προηγούμενος πόνος εἶναι αὐτὸς πού προκαλεῖ τὴν ἡδονὴ. Νὰ προκαλέσει ὁμως ἡ κακία τὸ ἀγαθὸ, δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνει αὐτό· κανένα λοιπὸν ἀπὸ τὰ δύο, πόνος και ἡδονὴ, δὲν εἶναι κακὸ. Ὁ Σιμωνίδης λοιπὸν, ὅπως και ὁ Ἀριστοτέλης, γράφει·

“Ἡ ὑγεία εἶναι τὸ πρῶτο ἀγαθὸ γιὰ τὸ θνητό,
τὸ δεύτερο νὰ ἔχει ἀρμονικὰ πλασμένο σῶμα,
τὸ τρίτο νὰ ἔχει πλουτήσῃ χωρὶς ἀπάτες”⁴.

4. Ἐχει και 4ο στίχο “Τέταρτον, ἡβᾶν μετὰ τῶν φίλων”.

Καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θέογνις

“Χρῆ πενήν φεύγοντα, καὶ εἰς βαθυκήτητα πόντον
 Ριπτεῖν, καὶ πετρώων, Κύρνε, κατ’ ἠλιβάτων”.

Ἐμπαλιν δὲ Ἀντιφάνης ὁ κωμικός

5 “Ὁ Πλοῦτος”, φησί, “πλέον θατέρου βλέποντας
 παραλαβῶν, τυφλοὺς ποιεῖ”.

Αὐτίκα πρὸς τῶν ποιητῶν τυφλὸς ἐκ γενετῆς κηρύττεται·

“Καὶ οἱ γείνατο κοῦρον, ὃς οὐκ ἠλέκτορα εἶδεν”,
 φησὶν ὁ Χαλκιδεὺς Εὐφορίων.

10 “Κακὸν οὖν ἦν τὸ παιδεύμ’ εἰς εὐανδρίαν

ἽΟ πλοῦτος ἀνθρώποισιν, αἵ τ’ ἄγαν τρυφαί”,

ἐν τῷ Ἀλεξάνδρω ὁ Εὐριπίδης πεποίηκεν. Εἴρηται γε· “Ἡ πενία
 σοφίαν λάχε, διὰ τὸ συγγενές. Ἄ φιλοχρηματία δὲ οὐ Σπάρταν μόνον,
 ἀλλὰ πᾶσαν πόλιν ἔλοι ἄν”. “Οὐκ οὐκ μόνον τοῦτο νόμισμα, λευκὸς
 15 ἄργυρος ἢ χρυσός, ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρετὴ βροτοῖς”, ὡς φησὶν ὁ Σο-
 φοκλῆς

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ’.

Σχολία τινὰ περὶ τῶν Μακαρισμῶν.

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ ἅγιος καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν
 20 αἰσθητῶν, τὴν πενίαν, καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἔταξεν
 εἰπὼν γάρ, «Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης», σαφῶς
 ἡμᾶς διδάσκει ἐν πάσῃ περιστάσει τὸν μάρτυρα ζητεῖν, ὃς, εἴαν πτωχὸς
 ἢ διὰ δικαιοσύνην, «μαρτυρεῖ» δικαιοσύνην ἀγαθὸν εἶναι, ἣν ἠγάπη-
 σεν· «κἂν πεινῆ, κἂν διψῆ διὰ δικαιοσύνην», μαρτυρεῖ δικαιοσύνην τὸ
 25 ἄριστον τυγχάνειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κλαίων καὶ ὁ πενθῶν διὰ δικαιο-
 σύνην μαρτυρεῖ τῷ θελτίστῳ νόμῳ εἶναι καλῶ. Ὡς οὖν «τοὺς δεδιωγμέ-
 νους», οὕτω δὲ καὶ «τοὺς πεινῶντας καὶ τοὺς διψῶντας διὰ δικαιοσύ-
 νην», μακαρίους λέγει, ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον, ὃν οὐδὲ
 λμὸς διακόψαι ἴσχυσεν. Κἂν «τὴν δικαιοσύνην αὐτὴν πεινῶσι, μακά-
 30 ριοι». «Μακάριοι» δὲ καὶ «οἱ πτωχοὶ» εἴτε «πνεύματι» εἴτε περιουσίᾳ,
 διὰ δικαιοσύνην δηλονότι. Μή τι οὖν οὐχ ἀπλῶς τοὺς πένητας, ἀλλὰ
 τοὺς ἐβελήσαντας διὰ δικαιοσύνην πτωχοὺς γενέσθαι, τούτους μακα-
 ρίζει, τοὺς καταμεγαλοφρονήσαντας τῶν ἐνταῦθα τιμῶν εἰς περιποίη-

Καὶ ὁ Θεόγνης ἀπὸ τὰ Μέγαρα·

“Πρέπει ἀποφεύγοντας τὴ φτώχεια, καὶ στὸ βαθὺ τὸν πόντο
μὲ τὰ κῆτη νὰ ριχτεῖς, Κύρνε, καὶ στὰ βράχια τ' ἀπότομα”.

Ἀντίθετα ὁ κωμικὸς Ἀντιφάνης λέγει·

“Ὁ Πλοῦτος παίρνοντας ἐκείνους πού βλέπουν
περισσότερο ἀπὸ ἄλλους, τοὺς κάνει τυφλοὺς”.

Ἀπὸ τοὺς ποιητὲς πάλι κηρύσσεται τυφλὸς ἐκ γενετῆς·

“Καὶ τοῦ γέννησε γιὸ πού δὲν εἶδε τὸν ἥλιο”,

λέγει ὁ Εὐφορίων ἀπὸ τὴ Χαλκίδα.

“Κακὴ λοιπὸν ἦταν διδαχὴ γιὰ τὴν ἀνδρεία

ὁ πλοῦτος στοὺς ἀνθρώπους, κι οἱ ὑπερβολικὲς ἀπολαύσεις”,

στιχουργεῖ ὁ Εὐριπίδης στὸν Ἀλέξανδρο. Ἔχει βέβαια εἰπωθεῖ· “Ἡ φτώ-
χεια συνάντησε τὴ σοφία λόγῳ συγγένειας. Ἡ φιλοχρηματία ὅμως ὄχι
μόνο τὴ Σπάρτη, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ κυριέψει κάθε πόλη”. “Δὲν εἶναι στοὺς
ἀνθρώπους νομίσματα μόνο τὸ ἄσπρο ἀσήμι καὶ ὁ χρυσός· εἶναι καὶ ἡ ἀ-
ρετή”, ὅπως λέγει ὁ Σοφοκλῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ.

Μερικὰ σχόλια γιὰ τοὺς μακαρισμούς.

Ὁ Σωτήρας μας ὁ ἅγιος κατέταξε τόσο στὰ πνευματικὰ ὅσο καὶ στὰ
αἰσθητὰ τὴ φτώχεια καὶ τὸν πλοῦτο καὶ τὰ ὅμοιά τους. Γιατὶ λέγοντας
«Μακάριοι ὅσοι καταδιώχθηκαν γιὰ δικαιοσύνη»¹, μᾶς διδάσκει σαφῶς
σὲ κάθε περίσταση νὰ ζητοῦμε τὸν μάρτυρα. Αὐτός, ἂν εἶναι φτωχὸς ἀπὸ
δικαιοσύνη, «μαρτυρεῖ» ὅτι ἡ δικαιοσύνη πού ἀγάπησε εἶναι ἀγαθό. «Κι
ἂν πεινάει καὶ διψάει γιὰ δικαιοσύνη», μαρτυρεῖ ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι
ἄριστο. Ὅμοια κι αὐτὸς πού κλαίει καὶ πενθεῖ γιὰ τὴ δικαιοσύνη μαρ-
τυρεῖ γιὰ τὸν καλύτερο νόμο ὅτι εἶναι καλός. Ὅπως λοιπὸν «ἐκεῖνοι πού
καταδιώχθηκαν», ἔτσι καὶ ἐκεῖνοι «πού πεινοῦν καὶ διψοῦν γιὰ τὴ δι-
καιοσύνη» τοὺς λέγει μακάριους, αὐτὸς πού ἀποδέχεται τὸν γνήσιο πόθο
πού δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ τὸν σταματήσει οὔτε ἡ πείνα. Κι ἂν «πεινοῦν
τὴν ἴδια τὴ δικαιοσύνη εἶναι μακάριοι»². «Μακάριοι εἶναι καὶ οἱ φτωχοὶ»
εἴτε στὸ «φρόνημα»³ εἴτε στὴν περιουσία, γιὰ δικαιοσύνη βέβαια. Μήπως
λοιπὸν δὲν μακαρίζει ἀπλῶς τοὺς φτωχοὺς, ἀλλ' ἐκείνους πού θέλησαν νὰ
γίνουν φτωχοὶ γιὰ τὴ δικαιοσύνη, ἐκείνους δηλαδή πού ἔδειξαν μεγάλη
περιφρόνηση πρὸς τὶς ἐδῶ τιμὲς γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἀγαθοῦ; Ὅμοια

1. Μαθ. 5, 10.

2. Μαθ. 5, 6.

3. Μαθ. 5, 3.

σιν τὰγαθοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς καλοὺς τὸ ἦθος καὶ τὸ σῶμα δι' ἀγνεΐ-
 αν γενομένους, τοὺς τε εὐγενεῖς καὶ ἐνδόξους, τοὺς διὰ δικαιοσύνην εἰς
 υἴοθεσίαν ἐληλακότας, καὶ διὰ τοῦτο «εἰληφότας ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ
 γενέσθαι, καὶ ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων περιπατεῖν», κυριεύειν τε
 5 καὶ δαμώνων καὶ τῆς «τοῦ Ἀντικεμένου» στρατιᾶς. Καὶ ὅλως ἡ Κυ-
 ριακὴ ἄσκησις ἀπάγει τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος εὐχαρίστως, εἴ γε καὶ
 αὐτὴ αὐτὴν κατὰ μετάθεσιν ἀποσπᾷ. «Ὁ γὰρ ἐρῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ
 ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν», ἦν μόνον τὸ ἐπίκληρον
 ἡμῶν ἐπιβάλωμεν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀφθαρσίᾳ. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐπί-
 10 γνωσις τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἐστὶ κοινωνία ἀφθαρσίας. Ὁ τοίνυν ἐπιγινώ-
 σκων κατὰ τὸν τῆς μετανοίας λόγον ἁμαρτωλὸν «τὴν ψυχὴν, ἀπολέσει»
 αὐτὴν τῆς ἁμαρτίας, ἣς ἀπέσπασται· «ἀπολέσας» δέ, «εὐρήσει» κατὰ
 τὴν ὑπακοήν, τὴν ἀναξήσασαν μὲν τῇ πίστει, ἀποθανοῦσαν δὲ τῇ ἁ-
 μαρτία. Τοῦτ' οὖν ἐστὶ τὸ εὐρεῖν τὴν ψυχὴν, τὸ «γινῶναι ἑαυτόν».

15 Τὴν δὲ μεταστροφὴν τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα οἱ μὲν Στωϊκοὶ ἐκ μεταβολῆς
 φασὶ γενέσθαι, μεταβαλούσης τῆς ψυχῆς εἰς σοφίαν, Πλάτων δὲ «τῆς
 ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἀμείνω περιαγωγὴν λαβούσης, καὶ μεταστροφὴν ἐκ
 νυκτερινῆς τινος ἡμέρας». Αὐτίκα εὐλογον ἐξαγωγὴν τῷ σπουδαίῳ
 συγχωροῦσι καὶ οἱ φιλόσοφοι, εἴ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτω τηρήσει-
 20 εν αὐτῶν, ὡς μηκέτι ἀπολελεῖφθαι αὐτῷ μηδὲ ἐλπίδα τῆς πράξεως. Ὁ
 δὲ ἐκδισσάμενος δικαστὴν ἀρνεῖσθαι τὸν ἠγαπημένον διελέγχειν μοι
 δοκεῖ τὸν φίλον τῷ Θεῷ, καὶ τὸν μὴ. Ἐνταῦθα οὐδὲ σύγκρισις ἔτι ἀπο-
 λείπεται, τί ἂν τις καὶ μᾶλλον ἔλοιτο, ἀπειλήν ἀνθρωπίνην, ἢ τὴν ἀγά-
 πην τοῦ Θεοῦ· καὶ πῶς ἢ τῶν κακῶν πράξεων ἀποχὴ μείωσις τε καὶ
 25 σβέσις τῶν κακῶν εὐρίσκεται, καθαιρουμένης τῆς ἐνεργείας αὐτῶν διὰ
 τῆς ἀπραξίας καὶ τοῦτ' ἐστὶ, «Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δὸς
 πτωχοῖς καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι»· τουτέστιν, τοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λε-
 γομένοις ἔπου. «ὑπάρχοντα» δὲ φασὶ τινες αὐτὸν εἰρηκέναι τὰ ἐν τῇ
 ψυχῇ ἀλλότρια· καὶ πῶς τοῖς πτωχοῖς ταῦτα διανέμεται, οὐκ ἔχουσιν εἰ-
 30 πεῖν ἀλλ' ὁ Θεὸς γὰρ πάντα πᾶσι μερίζει κατ' ἀξίαν, δικαίας οὔσης τῆς
 οἰκονομίας. Καταφρονήσας οὖν, φησὶ τῶν ὑπαρχόντων, ἃ ὁ Θεὸς
 μερίζει διὰ τῆς σῆς μεγαλειότητος, ἔπου τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις,

καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔγιναν καλοὶ στὸ ἦθος καὶ στὸ σῶμα χάρη στὴν ἀγνεία, καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ ἔνδοξους, ἐκείνους ποὺ προχώρησαν γιὰ τὴ δικαιοσύνη τους στὴν υἱοθεσία καὶ γι' αὐτὸ «ἔλαβαν τὴ δυνατότητα νὰ γίνουν παιδιά τοῦ Θεοῦ, νὰ πατοῦν πάνω σὲ φίδια καὶ σκορπιούς», νὰ κυριαρχοῦν καὶ στοὺς δαίμονες καὶ «στὶς στρατιές τοῦ Ἀντικειμένου»⁴. Καὶ γενικὰ ἡ σύμφωνη μὲ τὸν Κύριο ἄσκηση ἀπομακρύνει εὐχάριστα τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἂν βέβαια κι αὐτὴ ἡ ἴδια ἀποσπᾷ τὸν ἑαυτὸ της μὲ τὴ μετάβασή της ἀπὸ αὐτά. Γιατί, «Ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν ψυχὴ του θὰ τὴ χάσει· κι ὁποῖος τὴ χάσει, θὰ τὴ βρεῖ»⁵, ἂν μόνο ἀποθέσομε τὴν ἀδυναμία μας πάνω στὴν ἀφθαρσία τοῦ Θεοῦ. Θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ, ποὺ εἶναι μετοχὴ στὴν ἀφθαρσία. Ὅποιος λοιπὸν παραδέχεται ἁμαρτωλὴ τὴν ψυχὴ του σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς μετάνοιάς του, «θὰ χάσει τὴν ψυχὴ» αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει ἀποσπασθεῖ. Κι «ἀφοῦ τὴ χάσει, θὰ βρεῖ» μὲ τὴν ὑπακοὴ αὐτὴν ποὺ ξαναέζησε μὲ τὴν πίστη κι ἔχει πεθάνει γιὰ τὴν ἁμαρτία. Αὐτὸ λοιπὸν σημαίνει τὸ νὰ βρεῖς τὴν ψυχὴ σου, τὸ «νὰ γνωρίσεις τὸν ἑαυτὸ σου».

Ἡ μεταστροφή στὰ θεῖα λένε οἱ Στωικοί, ὅτι προῆλθε ἀπὸ μεταβολὴ τῆς ψυχῆς στὴ σοφία. Ὁ Πλάτων πάλι λέγει, ὅτι εἶναι “στροφή ποὺ ἔλαβε ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ καλὰ καὶ ἐπιστροφή ἀπὸ κάποια νυχτερινὴ ἡμέρα”. Ἀκόμα οἱ φιλόσοφοι ἀποδέχονται γιὰ τὸν σπουδαῖο ἄνθρωπο, τὸν χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα γιὰ σοβαρὸ λόγο, ἂν κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς φυλαχθεῖ μὲ τέτοιο τρόπο ἀπὸ τὴν πράξη, ὥστε νὰ μὴν τοῦ ἀπομένει πιά οὔτε ἐλπίδα γιὰ νὰ πράξει. Καὶ ὁ δικαστὴς ποὺ μᾶς ὠθεῖ διὰ τῆς βίας ν' ἀρνηθοῦμε ἐκεῖνον ποὺ ἀγαπᾷμε, νομίζω ὅτι ἀποκαλύπτει ποιὸς εἶναι φίλος τοῦ Θεοῦ καὶ ποιὸς ὄχι. Ἐδῶ πιά δὲν ἀπομένει οὔτε σύγκριση τί νὰ προτιμήσει κανένας, τὴν ἀπειλὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἢ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὶς κακὲς πράξεις ἀποδεικνύεται κατὰ κάποιο τρόπο μείωση καὶ διαγραφὴ τῶν κακῶν μὲ ἀδρανοποίηση τῆς ἐνέργειας μέσω τῆς ἀπραξίας· κι αὐτὸ σημαίνει ἡ συμβουλή, «πούλησε τὰ ὑπάρχοντά σου καὶ μοίρασε τα στοὺς φτωχοὺς, καὶ ἔλα καὶ ἀκολούθησέ με»⁶, δηλαδὴ ἀκολούθησε τὰ λεγόμενα τοῦ Κυρίου. «Ὑπάρχοντα» μερικοὶ ἐξηγοῦν ὅτι εἶπε ὅσα ἀλλότρια της περιέχει ἡ ψυχὴ. Ἀλλὰ πῶς αὐτὰ μοιράζονται στοὺς φτωχοὺς, δὲν μποροῦν νὰ ποῦν. Ὁ Θεὸς ὅμως μοιράζει τὰ πάντα σύμφωνα μὲ τὴν ἀξία καθενός, γιατί ἡ οἰκονομία του εἶναι δίκαιη. Ἀφοῦ περιφρονήσεις λοιπὸν, λέγει, τὰ ὑπάρχοντά σου, ποὺ ὁ Θεὸς μοιράζει μὲ

5. Ἰω. 12, 25. Ματθ. 10, 39.

6. Ματθ. 19, 21.

σπεύδων πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος ἄνοδον, οὐκ ἀποχῆ κακῶν μόνον δικαιοθεῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ Κυριακῇ τελειωθείς εὐποιία. Αὐτίκα τὸν καυχώμενον τελείως τὰ ἐκ τοῦ νόμου προστάγματα πεπληρωκέναι διήλεγχε, μὴ τὸν πλησίον ἀγαπήσαντα· εὐεργεσίαν δὲ ἀγάπη ἐπαγγέλλεται, ἢ κυριεύουσα τοῦ Σαββάτου κατ' ἐπανάβασιν γνωστικῆν.

Δεῖν δ', οἶμαι, μήτε διὰ φόβου κολάσεως, μήτε διὰ τινος ἐπαγγελίαν δόσεως, δι' αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαθόν, προσεληλυθέναι τῷ σωτηρίῳ λόγῳ. Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἴστανται τοῦ ἀγιάσματος, οἱ δὲ διὰ τῆς τῶν φθαρτῶν δόσεως οἰόμενοι ἀντικαταλλάσσεσθαι τὰ τῆς ἀφθαρσίας, ἐν τῇ
 10 «τῶν θυεῖν ἀδελφῶν» παραβολῇ «μίσθιοι» κέκληνται. Καὶ μήτι γε ἐνταῦθα τὸ «καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα» ἀνακύπτει, ἵν' οἱ μὲν κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ὁμοίωσιν συμπολιτεύωνται, οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἰστάμενοι κατὰ τὴν τούτων εἰκόνα. Τρία τοίνυν ἐστὶν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, μιᾶς ρίζης ἀμφοῖν ὑποκειμένης, αἰρέσεως δὲ οὐκ ἴσης, μᾶλλον δὲ τῆς
 15 κατὰ τὴν αἵρεσιν διαφορᾶς οὐκ ἴσης. Διαφέρει δ', οἶμαι, τὸ κατὰ μίμησιν ἐλέσθαι τοῦ κατὰ γνῶσιν ἐλομένου, ὡς τὸ πεπυρωμένον καὶ τὸ πεφωτισμένον. Φῶς οὖν τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν ὁμοιότητος ὁ Ἰσραήλ, ὁ δὲ ἄλλος εἰκῶν. Τί δὲ βούλεται ἢ «τοῦ Λαζάρου» παραβολὴ τῷ Κυρίῳ, πλουσίου καὶ πένητος εἰκόνα δεικνύουσα; Τί δέ, «Οὐδεὶς δύναται δυοῖ
 20 δουλεύειν κυρίοις, Θεῷ καὶ μαμωνᾷ», τὴν φιλαργυρίαν οὕτως ὀνομάσαντος τοῦ Κυρίου; Αὐτίκα εἰς τὴν κλῆσιν τοῦ δείπνου οἱ φιλοκτήμονες κληθέντες οὐκ ἀπαντῶσιν· οὐ διὰ τὸ κεκτηῖσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ προσπαθῶς κεκτηῖσθαι. «Αἱ ἀλάπεκες ἄρα φωλεοὺς ἔχουσι», τοὺς ἀμφὶ τὸν μεταλευόμενον καὶ γεωρυχούμενον διατρίβοντας πλοῦτον κακοήθεις
 25 ἀνθρώπους καὶ γηγενεῖς, ἀλάπεκας προσεῖπεν. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου· «Ἐπάγετε, εἶπατε τῇ ἀλάπεκι ταύτῃ· Ἴδου ἐκβάλλω δαμόνια, καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι». «Πτερινὰ γὰρ οὐρανοῦ», τοὺς οὐρανῶ τῶν ἄλλων ὀρνέων διακεκομμένους, καθαροὺς τῷ ὄντι, τοὺς εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ Λόγου γνῶσιν πτη-
 30 τικούς, προσεῖπεν· οὐ γὰρ δὴ μόνον πλοῦτου καὶ δόξης καὶ γάμου, ἀλλὰ καὶ πενίας, τῷ μὴ φέρωντι μυρίαὶ φροντίδες. Καὶ μὴν ταύτας ἐν τῇ

τῆ δική σου μεγαλειότητα, ἀκολούθησε τὰ λόγια μου, σπεύδοντας πρὸς τὴν πνευματικὴ ἄνοδο, καὶ θὰ ἔχεις δικαιοθεΐ ὄχι μόνο μὲ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ θὰ γίνεις τέλειος καὶ μὲ τὴν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου εὐεργετικότητά σου. Κι εὐθύς ἀποκάλυπτε, ὅτι αὐτός πού εἶχε ἐκπληρώσει τέλεια τὰ προστάγματα τοῦ νόμου, δὲν εἶχε ἀγαπήσει τὸν πλησίον του. Εὐεργεσία ἐπαγγέλλεται ἡ ἀγάπη πού γίνεται κυρία τοῦ Σαβδάτου μὲ τὴ γνωστικὴ ἀνωτερότητά της.

Πρέπει λοιπόν, κατὰ τὴ γνώμη μου, οὔτε ἀπὸ φόβο τιμωρίας οὔτε ἀπὸ ὑπόσχεση δωρεᾶς, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἀγαθὸ τὸ ἴδιο νὰ προσέρχεται κανεὶς στὸν σωτήριο λόγο. Αὐτοὶ στέκονται στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ ἀγιαστηρίου, ἐνῶ ὅσοι νομίζουν, ὅτι μὲ τὴν προσφορὰ φθαρτῶν μποροῦν ν' ἀντικατασταθοῦν τὰ ἄφθαρτα, καλοῦνται «μισθωτοὶ στὴν παραβολὴ τῶν δύο ἀδελφῶν»⁷. Καὶ μήπως ἐδῶ ἀνακύπτει τὸ «καθ' ὁμοίωσιν καὶ κατ' εἰκόνα»⁸, ὥστε ἐκεῖνοι πού στέκονται στὰ δεξιὰ νὰ πολιτεύονται σύμφωνα μὲ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ Σωτήρα, ἐνῶ ὅσοι στέκονται στ' ἀριστερὰ σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τους; Τρία λοιπόν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια κι ἔχουν τὰ δύο κοινὴ ρίζα, χωρὶς ὅμως ἴση προτίμηση, ἢ μᾶλλον δὲν εἶναι ἴση ἢ διαφορὰ κατὰ τὴν προτίμηση. Καὶ νομίζω διαφέρει τὸ νὰ προτιμᾶς μὲ τὴ μίμηση ἀπὸ αὐτὸ πού προτιμᾶς μὲ γνώση, ὅπως τὸ πυρωμένο ἀπὸ τὸ φωτισμένο. Φῶς λοιπόν τῆς ὁμοιότητας σύμφωνα μὲ τὴ Γραφὴ εἶναι ὁ Ἰσραήλ, ἐνῶ ὁ ἄλλος εἶναι εἰκόνα. Καὶ τί νόημα ἔχει ἡ παραβολὴ τοῦ Κυρίου γιὰ τὸν Λάζαρο⁹, πού δείχνει τὴν εἰκόνα τοῦ πλούσιου καὶ τοῦ φτωχοῦ; Τί ἐπίσης τό, «Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ ὑπηρετεῖ δύο κυρίους, τὸν Θεὸ καὶ τὸν μαμωνᾶ»¹⁰, ὀνομάζοντας μαμωνᾶ ὁ Κύριος τὴ φιλαργυρία; Στὴν πρόσκληση πάλι γιὰ τὸ δεῖπνο ὅσοι ἀγαποῦν τὰ κτήματά τους δὲν ἀπαντοῦν¹¹· ὄχι γιατί εἶχαν κτήματα, ἀλλὰ γιατί ἦταν προσκολλημένοι μὲ πάθος σ' αὐτά. «Οἱ ἄλεπουδες ἔχουν φωλιές»¹². Ὀνόμασε ἄλεπουδες τοὺς κακὴθεις ἀνθρώπους καὶ γήινους πού ἀσχολοῦνται μὲ τὸν πλοῦτο πού σκάβουν κι ἐξορίσσουν ἀπὸ τὴ γῆ. Τὸ ἴδιο λέγει καὶ γιὰ τὸν Ἡρώδη· «Πηγαίνετε καὶ πεῖτε σ' αὐτὴ τὴν ἄλεπού. Ὅριστε, θγάζω δαιμόνια κι ἐπιτελῶ θεραπεῖες σήμερα καὶ αὔριο καὶ τὴν τρίτη μέρα γίνεται ἡ τελείωσή μου»¹³. «Πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ»¹⁴ ὀνόμασε ἐκείνους πού διακρίνονται ἀπὸ τὰ ἄλλα οὐράνια πουλιά, καὶ εἶναι πράγματι καθαροί, καὶ πετᾶνε πρὸς τὴ γνώση τοῦ οὐράνιου Λόγου. Γιατί ἔχει ἄπειρες φροντίδες ὄχι μόνο ὁ πλοῦτος κι ἡ δόξα κι ὁ γάμος, ἀλλὰ καὶ ἡ φτώχεια γιὰ ἐκεῖνον πού δὲν τὴν ὑποφέ-

11. Ματθ. 22, 2ε. Λουκᾶ 14, 16ε.

13. Λουκᾶ 13, 32.

12. Ματθ. 8, 20. Λουκᾶ 9, 58.

14. Ματθ. 8, 20. Λουκᾶ 9, 58.

παραβολῇ τοῦ τετραμεροῦς σπόρου ἠνίξατο τὰς μερίμνας. «τὸ σπέρμα τοῦ Λόγου» φήσας «τὸ εἰς ἀκάνθας» καὶ φραγμοὺς πεσόν, «συμπνιγῆναι» ὑπ' αὐτῶν, καὶ μὴ καρποφορῆσαι δυναθῆναι.

Μαθεῖν οὖν ἀνάγκη ὅπως ἐκάστῳ τῶν προσπιπτόντων χρηστέον, 5 ὡς δι' εὐζωίας γνωστικῆς εἰς ἕξιν αἰδίου συνασκηθῆναι ζωῆς. «Εἶδον» γάρ, φησί, «τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· καὶ παρῆλθον», λέγει ἡ Γραφή, «καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν καὶ ἐξήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὐρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἰδὲ εὐθύτητα· ὅτι ἔστιν ἐγκατάλεμμα ἀνθρώπῳ εἰρηνικῶ». Οὗτος 10 δ' ἂν εἴη ὁ ἀνυποκρίτως ἐξ ὅλης καρδίας πιστεύων, καὶ πάσῃ τῇ ψυχῇ γαληνιῶν. «Ὁ γὰρ λαὸς ὁ ἕτερος τοῖς χεῖλεσι τιμᾶ, ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἄπεστιν ἀπὸ Κυρίου». «Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλογοῦσι, τῇ δὲ καρδία αὐτῶν καταρῶνται». «Ἠγάπησαν αὐτόν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσση αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα 15 μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστώθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ». Διὰ τοῦτο «ἄλλα γενηθήτω πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια», «καὶ γλώσσαν μεγαλορήμονα, τοὺς εἰπόντας Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγαλυνοῦμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἔστι· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστιν; Ἀπὸ ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος θήσομαι 20 ἐν σωτηρίῳ, παρησιάσομαι ἐν αὐτῷ». Ταπεινοφρονούντων γάρ ἐστιν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. «Μὴ θησαυρίζετε τοῖνυν «ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζει, καὶ κλέπται διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι», τάχα μὲν τοὺς φιλοκτῆμονας ὀνειδίζων, λέγει ὁ Κύριος τάχα δὲ καὶ τοὺς ἀπλῶς μερμηνητάς τε καὶ 25 φροντιστάς ἤδη δὲ καὶ τοὺς φιλοσωμάτους Ἐρωτες γάρ, καὶ νόσοι, καὶ οἱ φαῦλοι διαλογισμοί, «διορύσσουσι» τὸν λογισμόν καὶ τὸν ὅλον ἄνθρωπον, «ὁ» δὲ τῷ ὄντι «θησαυρός» ἡμῶν, ἔνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ· ἐπεὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς δικαιοσύνης παραδίδωσιν, ἐμφαίνων δεῖν ἀποδιδόναι τῇ συνηθείᾳ τῆς παλαιᾶς ἀναστροφῆς τὰ ὑπ' αὐτῆς ἡμῖν 30 περικτηθέντα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνατρέχειν, ἔλεον αἰτουμένους. Οὗτός ἐστι τῷ ὄντι «βαλάντιον μὴ παλαιούμενον», ἐφόδιον ζωῆς αἰδίου, «θη-

15. Ψαλμ. 37, 35-37.

17. Ψαλμ. 61, 5.

16. Ἦσ. 29, 13.

18. Ψαλμ. 77, 36-37.

ρει. Τίς φροντίδες αὐτὲς ὑπαινίχθηκε στὴν παραβολὴ τοῦ τετραπλοῦ σπόρου, λέγοντας, «Ὁ σπόρος τοῦ Λόγου ποὺ ἔπεσε στ' ἀγκάθια» καὶ στὸ φράχτη καὶ «τὸν ἔπνιξαν» καὶ δὲν μπόρεσε νὰ καρποφορήσει.

Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ μάθομε πῶς πρέπει ν' ἀντιμετωπίζομε κάθε τι ποὺ μᾶς τυχαίνει, ὥστε μὲ ὀρθὴ ζωὴ γνωστικοῦ ν' ἀσκηθοῦμε στὴν κατάσταση τῆς αἰώνιας ζωῆς. Γιατὶ λέγει· «Εἶδα τὸν ἀσεβῆ νὰ ὑψώνεται καὶ νὰ ἐπαίρεται ὅπως οἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου· καὶ πέρασα», λέγει ἡ Γραφή, «καὶ νά, δὲν ὑπῆρχε τίποτε. Τὸν ἀναζήτησα καὶ δὲν ὑπῆρχε οὔτε ὁ τόπος του. Νά τηρεῖς ἀκακία καὶ νά προσέχεις νά εἶσαι εὐθύς, διότι κάτι καλὸ ἀφήνει πίσω του ὁ εἰρηνικὸς ἄνθρωπος»¹⁵. Κι αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ πιστεύει ἀνυπόκριτα μὲ ὅλη τὴν καρδιά του κι εἶναι γαλήνιος σ' ὅλο τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του. Γιατὶ «Ὁ ἄλλος λαὸς τιμᾷ μὲ τὰ χεῖλη του, ἡ καρδιά του ὅμως εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν Κύριο»¹⁶. «Εὐλογοῦν μὲ τὸ στόμα τους καὶ ἡ καρδιά τους ἐκπέμπει κατάρεις»¹⁷. «Τὸν ἀγάπησαν μὲ τὸ στόμα τους, καὶ ἡ γλῶσσα τους ἔλεγε ψέματα· ἡ καρδιά τους δὲν εἶχε εὐθύτητα ἀπέναντί του, οὔτε ἔμειναν πιστοὶ στὴ διαθήκη του»¹⁸. Γι' αὐτὸ «Ἄς μείνουν χωρὶς λαλιὰ ὅλα τὰ δόλια χεῖλη»¹⁹ «καὶ ἡ γλῶσσα μὲ τὰ μεγάλα λόγια, ὅσων εἶπαν· «Θὰ δώσομε μεγάλη εὐγλωττία στὴ γλῶσσα μας, τὰ χεῖλη μας τὰ ὀρίζομε ἐμεῖς. Ποιὸς εἶναι ὁ Κύριός μας; Ἀπὸ τὴν ταλαιπωρία τῶν φτωχῶν κι ἀπὸ τὸ στεναγμὸ τους τώρα θὰ ἀναστηθῶ, λέγει ὁ Κύριος· θὰ τοὺς ἐξασφαλίσω τὴ σωτηρία τους καὶ θὰ παρουσιάσω μ' αὐτὴ τὴ δύναμή μου»²⁰. Γιατὶ ὁ Χριστὸς ἀνήκει σ' ἐκείνους ποὺ εἶναι ταπεινόφρονες, ὄχι σ' ἐκείνους ποὺ ὀρθώνονται ἐναντίον τοῦ ποιμνίου του. «Μὴ μαζεύετε» λοιπὸν «θησαυροὺς πάνω στὴ γῆ, ὅπου τοὺς καταστρέφει τὸ σαράκι κι ὁ σκόρος, καὶ οἱ κλέφτες σκάβουν καὶ τοὺς κλέβουν»²¹, λέγει ὁ Κύριος κατηγορώντας ἴσως ἐκείνους ποὺ ἀγαποῦν τὰ κτήματα, ἴσως καὶ ἐκείνους ποὺ ἀπλὰ μεριμνοῦν καὶ φροντίζουν, καὶ βέβαια καὶ ὅσους ἀγαποῦν τὸ σῶμα. Γιατὶ ἔρωτες κι ἀσθένειες καὶ φαῦλοι διαλογισμοὶ «σκάβουν» τὸ λογισμὸ καὶ ὅλο τὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ ὁ πραγματικὸς «θησαυρός» μας εἶναι ἐκεῖ ποὺ ὑπάρχει συγγένεια μὲ τὸ νοῦ, ἐπειδὴ παραδίδει τὴν κοινωνικότητα τῆς δικαιοσύνης, δείχνοντας ὅτι πρέπει ν' ἀποδίδονται στὴ συνήθεια τῆς παλιᾶς συναναστροφῆς τ' ἀποκτήματά μας ἀπὸ αὐτὴν καὶ νὰ σπεύδομε πρὸς τὸν Θεὸ ζητώντας τὸ ἔλεός του. Αὐτὸς ὁ θησαυρὸς εἶναι πράγματι «βαλάντιο ποὺ δὲν παλιώνει», ἔφόδιο γιὰ τὴν αἰώνια ζωὴ, «θησαυρὸς ποὺ δὲν λείπει ἀπὸ τὸν οὐρανό»²², γιατί λέγει ὁ

19. Ψαλμ. 30, 19.

20. Ψαλμ. 11, 4-6.

21. Ματθ. 6, 19.

22. Λουκᾶ 12, 33.

σαυρός ἀνέκλειπτος ἐν οὐρανῶ», ὅτι «Ἐλεῶν ἐλεήσω, ὃν ἂν ἐλεῶ», φησὶ Κύριος λέγουσι δὲ ταῦτα καὶ τοῖς θέλουσι διὰ τὴν δικαιοσύνην πτωχεῦσαι ἀκηκόασι γὰρ διὰ τῆς ἐντολῆς, ὅτι «πλατεῖα καὶ εὐρύχωρος ὁδὸς ἀπάγει εἰς τὴν ἀπώλεια, καὶ πολλοὶ οἱ διερχόμενοι δι' αὐ-
 5 τῆς». Οὐ περὶ ἄλλου τινός, ἀλλὰ περὶ ἀσωτίας καὶ φιλογυννίας, φιλοδοξίας, φιλαρχίας, καὶ τῶν ὁμοίων διαλέγεται παθῶν. «Ἄφρον» γάρ, οὕτως ἔφη, «ὅτι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἀπαιτοῦσί σου τὴν ψυχὴν ἃ δὲ ἤτοίμασας αὐτῇ, τίνοι γένηται;». Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐντολῆς ὧδε ἔχει κατὰ λέξιν· «Φυλάσσεσθε» τοίνυν «ἀπὸ πάσης πλεονεξίας ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύ-
 10 ειν τινὰ τὰ ὑπάρχοντα ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ «Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, εἰάν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ» τὴν δὲ «ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῆ; ἢ τί δώσει ἄνθρωπος ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ;». Διὰ τοῦτο λέγω· «Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τὸ σῶμα τί περιβάλητε· ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος». Καὶ πάλιν·
 15 «Οἶδε γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὅτι χρήζετε τούτων ἀπάντων». Ζητεῖτε δὲ «πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιοσύνην»· ταῦτα γὰρ «μεγάλα», τὰ δὲ «μικρά», καὶ περὶ τὸν βίον, ταῦτα «προστεθήσεται ὑμῖν». Ἄρ' οὐκ ἀντικρὺς τὸν γνωστικὸν μεθέπειν ἡμᾶς παρακελεύεται βίον, ἔργω τε καὶ λόγῳ ζητεῖν τὴν ἀλήθειαν προτρέπει;

20 Πλούσιον τοίνυν οὐ τὴν δόσιν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν λογιζέται ὁ παιδεύων τὴν ψυχὴν Χριστός. Ζακχαῖον τοίνυν, οἱ δὲ Μαθθίαν φασίν, ἀρχιτελώνην, ἀκηκόοτα τοῦ Κυρίου καταξιώσαντος πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, «Ἴδου τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι ἐλεημοσύνην», φάναί, «Κύριε· καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, τετραπλοῦν ἀποδίδωμι»·
 25 ἐφ' οὗ καὶ ὁ Σωτὴρ εἶπεν «Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν σήμερον, τὸ ἀπολωλὸς εὔρεν». Πάλιν τε αὐτὸν θεασάμενος εἰς τὸ γαζοφυλάκιον «τὸν» μὲν «πλούσιον» ἀναλόγως τῇ κτήσει βεβληκότα, «τὴν» δὲ «χῆραν» χαλκοῦς δύο, «πλεῖον» ἔφη «τὴν χῆραν βεβληκέναι πάντων»· ὁ μὲν γὰρ «ἀπὸ τοῦ περισσεύματος», ἡ δὲ «ἐκ τῆς ὑστερήσεως» συνεισηγήνε-
 30 κεν. Ὅτι δὲ πάντα ἐπὶ τὴν παιδείαν τῆς ψυχῆς ἀνήγαγεν, «Μακάριοι», φησίν, «οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν». Πραεῖς δὲ εἰσὶν οἱ τὴν ἄπιστον μάχην τὴν ἐν τῇ ψυχῇ καταπεπαικότες, θυμοῦ

23. Ἐξ. 33, 19. 24. Ματθ. 7, 13. 25. Τῆς ψυχῆς εἶναι ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ πλουσίου· «ψυχὴ μου, ψυχὴ μου, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ» Λουκᾶ 12, 19-21. 26. Λουκᾶ 12, 15.

Κύριος· «Θὰ ἐλεήσω, ναι θὰ ἐλεήσω αὐτὸν ποὺ ἐλεῶ»²³. Λένε τὰ ἴδια καὶ σ' ἐκείνους ποὺ θέλουν νὰ εἶναι φτωχοὶ γιὰ τὴ δικαιοσύνη· γιατί ἔχουν ἀκούσει τὴν ἐντολὴ νὰ λέγει· «Πλατὺς κι εὐρὺχωρος δρόμος ὁδηγεῖ στὴν ἀπώλεια καὶ εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι ποὺ τὸν βαδίζουν»²⁴. Δὲν μιλάει βέβαια γιὰ ἄλλο, παρὰ γιὰ ἀσωτία, γιὰ ἀγάπη γιὰ τὶς γυναῖκες, φιλοδοξία, φιλαρχία καὶ τὰ ὅμοια πάθη. Γιατί λέγει· «Ἀνόητε, αὐτὴ τὴ νύχτα σοῦ ζητοῦν τὴν ψυχὴ σου· κι αὐτὰ ποὺ εἰσέλασες γι' αὐτήν, θὰ πᾶνε σὲ ποιόν;»²⁵. Ἡ ἐντολὴ βέβαια κατὰ λέξη ἔχει ὡς ἐξῆς· «Νὰ φυλάγεστε» λοιπὸν «ἀπὸ κάθε πλεονεξία· γιατί ἡ ζωὴ τοῦ καθενὸς δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν περίσσεια τῶν ὑπαρχόντων του»²⁶. «Γιατί τί ἔχει νὰ ὠφεληθεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἂν κερδίσει ὅλο τὸν κόσμον καὶ ζημιωθεῖ τὴν ψυχὴ του; ἢ τί ἀντάλλαγμα θὰ δώσει ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴν ψυχὴ του;»²⁷. «Γι' αὐτὸ σᾶς λέγω, νὰ μὴ ἀπασχολεῖ τὴν ψυχὴ σας, τί θὰ φᾶτε, οὔτε τί θὰ φορέσετε. Γιατί ἡ ψυχὴ ἔχει μεγαλύτερη ἀξία ἀπὸ τὴν τροφή, καὶ τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ φόρεμα»²⁸. Καὶ πάλι· «Γιατί ὁ πατέρας σας γνωρίζει ὅτι ἔχετε ἀνάγκη ἀπ' ὅλα αὐτά. Γι' αὐτὸ νὰ ζητᾶτε πρῶτα τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ τὴ δικαιοσύνη». Γιατί αὐτὰ εἶναι “τὰ μεγάλα”, ἐνῶ “τὰ μικρά”, ποὺ ἀφοροῦν τὸν βίον, «αὐτὰ θὰ σᾶς δοθοῦν ὡς ἐπιπρόσθετα»²⁹. Ἄραγε δὲν μᾶς παραγγέλλει ὀλοφάνερα ν' ἀκολουθοῦμε τὸν βίον τοῦ γνωστικοῦ καὶ δὲν μᾶς προτρέπει νὰ ζητοῦμε τὴν ἀλήθεια στὰ ἔργα καὶ στὰ λόγια;

Τὸν πλούσιο λοιπὸν ὄχι ἀπὸ αὐτὰ ποὺ δίνει, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προαίρεσή του τὸν κρίνει ὁ παιδαγωγὸς τῆς ψυχῆς μας Χριστός. Ὁ Ζακχαῖος λοιπὸν –ἄλλοι τὸν λένε Ματθία– ὁ ἀρχιτελώνης, ὅταν ἀκουσε τὸν Κύριο νὰ τὸν θεωρεῖ ἄξιο νὰ μεταβεῖ στὸ σπίτι του, εἶπε· «Νὰ, τὰ μισὰ ὑπάρχοντά μου τὰ δίνω ὡς ἐλεημοσύνη, Κύριε· κι ἂν συκοφάντησα κάποιον, τοῦ ἐπιστρέφω ὅσα τοῦ πῆρα στὸ τετραπλάσιο». Καὶ ὁ Σωτῆρας τοῦ ἀπάντησε «Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἦρθε σήμερα καὶ βρῆκε τὸ χαμένο πρόβατο»³⁰. Καὶ πάλι ὅταν εἶδε στὸ κουτὶ εἰσφορῶν τὸν πλούσιο νὰ ρίχνει ἀνάλογα μὲ τὴν περιουσία του καὶ τὴ χήρα δυὸ χάλκινα νομίσματα, εἶπε· «Ἡ χήρα ἔρριξε περισσότερα ἀπὸ ὅλους· γιατί αὐτὸς ἔρριξε τὸ περισσευμά του, ἐνῶ αὐτὴ ἔδωσε τὴν εἰσφορὰ της ἀπὸ τὸ ὑστέρημά της»³¹. Ὅτι τὰ πάντα τὰ ἀνέφερε τελικὰ στὴν παιδεία τῆς ψυχῆς, νὰ τί λέγει· «Μακάριοι ὅσοι εἶναι πρᾶοι, γιατί αὐτοὶ θὰ κληρονομήσουν τὴ γῆ»³². Καὶ πρᾶοι εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ σταμάτησαν τὴν ἀπιστη μάχη μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας

27. Ματθ. 16, 26. 28. Ματθ. 6, 31. Λουκᾶ 12, 22-23. 29. Ματθ. 6, 32-33. Λουκᾶ 12, 30-31.

30. Λουκᾶ 19, 8-9.

31. Λουκᾶ 21, 1. Ματθ. 12, 41.

32. Ματθ. 5, 5.

καὶ ἐπιθυμίας καὶ τῶν τούτοις ὑποβεβλημένων εἰδῶν. Πραεῖς δὲ τοὺς κατὰ προαίρεσιν, οὐκ κατ' ἀνάγκην ἐπαινεῖ «Εἰσι» γὰρ παρὰ Κυρίῳ καὶ μισθοὶ καὶ «μόναι πλείονες», κατὰ ἀναλογίαν βίων. «Ὅς γὰρ ἂν δέξηται», φησί, «προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου 5 λήψεται· καὶ ὅς ἂν δέξηται δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται· καὶ ὅς ἂν δέξηται ἓνα τῶν μαθητῶν τούτων τῶν μικρῶν, μισθὸν οὐκ ἀπολέσει». Πάλιν τε αὖ, τὰς κατ' ἀξίαν διαφορὰς τῆς ἀρετῆς, εὐγενεῖς ἀμοιβὰς διὰ τῶν ὠρῶν τῶν οὐχ ὁμοίων τὸν ἀριθμὸν πρὸς δέ, καὶ τοῦ ἐκάστῳ τῶν ἐργατῶν ἀποδοθέντος ἴσου μισθοῦ, τουτέστι τῆς 10 σωτηρίας, ἣν «τὸ δηνάριον» αἰνίσσεται, τὸ ἐπίσης δίκαιον μεμήνηκε διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασαμένων.

Ἐργάζονται μὲν οὖν κατὰ τὰς μονὰς τὰς ἀναλόγους, ὧν κατηξιώθησαν γερῶν, συνεργοὺς τῆς ἀρρήτου οἰκονομίας καὶ λειτουργίας “Οἱ δὲ δὴ ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τῷ ὀσίως διῶναι προσκεκληθῆσθαι”, 15 φησὶν ὁ Πλάτων, “οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε μὲν τῶν ἐν τῇ γῇ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλαττόμενοι, ὥσπερ δεσμοτηρίων, ἄνω δὲ εἰς καθαρὰν οἴκησιν ἀφικνούμενοι”. Διὰ σαφεστέρων τε αὖ τὸ αὐτὸ ὧδέ πως λέγει “Τούτων δὲ αὐτῶν οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ ἱκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε σωματῶν ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον”· καίτοι σχήματά τινα 20 περιτίθησι, ταῖς μὲν ἀέρινα αὐτῶν, ταῖς δὲ καὶ πύρινα. Ἔτι ἐπιφέρει “Καὶ εἰς οἰκήσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὐδὲ ράδιον δηλῶσαι, οὐδὲ ὁ χρόνος ἱκανὸς ἐν τῷ παρόντι”. Ὅθεν εἰκότως «Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται»· οἱ γὰρ μετανοήσαντες ἐφ' οἷς κακῶς προβεβιάκασιν, εἰς «τὴν κλήσιν» παρέσσονται· 25 τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ «παρακληθῆναι». Τοῦ μετανοοῦντος δὲ τρόποι δύο· ὁ μὲν κοινότερος φόβος ἐπὶ τοῖςπραχθεῖσιν, ὁ δὲ ἰδιαίτερος ἢ δυσωπία ἢ πρὸς ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς ἐκ συνειδήσεως. Εἴτ' οὖν ἐνταῦθα, εἴτε καὶ ἀλλαγῇ (ἐπεὶ μηδεὶς τόπος ἀργὸς εὐποιίας Θεοῦ), πάλιν φησὶν· «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται». Ὁ δὲ ἔλεος οὐχ ἦ τινες 30 τῶν φιλοσόφων ὑπειλήφασιν, λύπη ἐπ' ἀλλοτρίαις συμφοραῖς μᾶλλον δὲ ἀστεϊόν τί ἐστι, ὡς οἱ προφήται λέγουσιν· «Ἔλεον» γὰρ, φησί, «θέ-

και ὅσων παθῶν ἀνήκουν σ' αὐτὴν τὴν κατηγορία. Καὶ ἐπαινεῖ τοὺς πρῶτους κατὰ προαίρεση, ὄχι τοὺς ἀπὸ κάποια ἀνάγκη. Γιατί ὑπάρχουν κοντὰ στὸν Κύριο καὶ ἀμοιβές καὶ «κατοικίες περισσότερες»³³, ἀνάλογα μὲ τοὺς διάφορους βίους. Γιατί λέγει· «Ὅποιος δεχθεῖ κάποιον ὡς προφήτη, θὰ λάβει μισθὸ προφήτη· ὅποιος δεχθεῖ πάλι κάποιον ὡς δίκαιο, θὰ λάβει μισθὸ δικαίου· κι ὅποιος δεχθεῖ ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀσήμαντους μαθητές, δὲν θὰ χάσει τὸ μισθὸ του»³⁴. Καὶ ἄλλοῦ πάλι γιὰ τὶς ἀξιολογικὲς διαφορὲς τῆς ἀρετῆς, γιὰ τὶς ὁποῖες ὑπάρχουν εὐγενεῖς ἀμοιβές μὲ τὶς ὥρες πού δὲν εἶναι ἴσες στὸν ἀριθμὸ. Κι ἐπιπλέον καὶ μὲ τὸν ἴσο μισθὸ πού δόθηκε στὸν κάθε ἐργάτη, δηλαδὴ τῆς σωτηρίας, τὴν ὁποία ὑπαινίσσεται «τὸ δηνάριο», ἐξήγγειλε τὴν ἰσότητα τῆς δικαιοσύνης μ' ἐκείνους πού ἐργάστηκαν κατὰ τὶς μὴ ὠρισμένες ὥρες³⁵.

Θὰ ἐργασθοῦν λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὶς θέσεις πού ἀντιστοιχοῦν σ' αὐτοὺς ἀνάλογα μὲ τὰ βραβεῖα, γιὰ τὰ ὁποῖα κρίθηκαν ἄξιοι, πού συνεργοῦν στὴ θεία οἰκονομία καὶ λειτουργία. “Ὅποιοι λοιπὸν ἀποδειχθεῖ ὅτι κλήθηκαν καὶ ἔζησαν μὲ ξεχωριστὴ ὁσιότητα”, λέγει ὁ Πλάτων, «αὐτοὶ εἶναι πού ἐλευθερώνονται καὶ ἀπαλλάσσονται ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὑπόγεια μέρη, πού μοιάζουν μὲ δεσμοτῆρια, καὶ φτάνουν ἐπάνω, σὲ καθαρὴ διαμονή”. Σαφέστερα πάλι ἐκθέτει τὸ ἴδιο ὡς ἐξῆς· “Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἴδιους ὅσοι καθαρίσθηκαν ἐπαρκῶς μὲ τὴ φιλοσοφία, ζοῦνε τελείως χωρὶς σώματα σ' ὅλο τὸν ἔπειτα χρόνον”. Ἄν καὶ βέβαια δίνει μερικὲς μορφές σὲ ἄλλους ἀπὸ αὐτοὺς ἀέρινα, καὶ σὲ ἄλλους πύρινα σώματα. Προσθέτει ἀκόμα· “καὶ σὲ κατοικίες θὰ φτάσουν ἀκόμα καλύτερες ἀπὸ αὐτές, πού δὲν εἶναι εὐκόλο οὔτε νὰ τὶς περιγράψει κανεὶς, οὔτε ὁ χρόνος φτάνει γιὰ τὸ παρόν”³⁶. Γι' αὐτὸ δικαιολογημένα, «Εἶναι μακάριοι ὅσοι πενθοῦν, ἐπειδὴ αὐτοὶ θὰ παρηγορηθοῦν»³⁷. Ὅσοι δηλαδὴ μετανόησαν γιὰ τὶς προηγούμενες παρανομίες τους, θὰ παρευρεθοῦν στὸ προσκλητήριον· γιὰ αὐτὸ σημαίνει τὸ «θὰ παρα-κληθοῦν» (παρηγορηθοῦν). Δυὸ τρόποι μετάνοιας ὑπάρχουν· ὁ κοινότερος εἶναι ὁ φόβος γιὰ ὅσα ἔχουνπραχθεῖ· ὁ πιὸ ἐξατομικευμένος ἢ ντροπὴ πού νιώθει ἢ ψυχὴ συνειδητοποιώντας τὰ λάθη τῆς. Εἴτε λοιπὸν μὲ τὸν ἓνα τρόπο μπορεῖ νὰ γίνῃ ἡ μετάνοια, εἴτε μὲ τὸν ἄλλο (γιατὶ σὲ καμμιά περίπτωσι δὲν ἀδρανεῖ ἡ εὐεργετικότητα τοῦ Θεοῦ). Λέγει λοιπὸν πάλι· «Μακάριοι ὅσοι ἔλεοῦν, γιὰ αὐτοὶ θὰ ἐλεηθοῦν»³⁸. Τὸ ἔλεος βέβαια δὲν εἶναι, ὅπως λένε οἱ φιλόσοφοι, λύπη γιὰ τὶς συμφορὲς τῶν ἄλλων, ἀλλὰ εἶναι μᾶλλον μιὰ κομπηὴ διατύπωση, ὅπως

36. Πλάτωνος, *Φαίδων*, 114, b, c.

37. Ματθ. 5, 4.

38. Ματθ. 5, 7.

λω, καὶ οὐ θυσίαν». Ἐλεήμονας δ' εἶναι βούλεται οὐ μόνον τοὺς ἔλεον ποιῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐθέλοντας ἐλεεῖν, κἂν μὴ δύ-νωνται, οἷς κατὰ προαίρεσιν τὸ ἐνεργεῖν πάρεστιν· ἐνίοτε γὰρ βουλόμεθα δι' ἀργυρίου δόσεως ἢ διὰ σωματικῆς σπουδῆς ἔλεον ποιῆσαι, ὡς δεομένῳ ἐπαρκέ-
 5 σαι, ἢ νοσοῦντι ὑπουργῆσαι, ἢ ἐν περιστάσει γενομένῳ παραστῆναι, καὶ οὐχ οἷοί τέ ἐσμεν, ἢτοι διὰ πενίαν, ἢ νόσον, ἢ γῆρας (φυσικὴ γὰρ νόσος καὶ τοῦτο) ἐξυπηρετῆσαι τῇ προαιρέσει, ἐφ' ὧν ὀρμώμεθα, μὴ δυνηθέντες ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν ὃ βεβουλήμεθα. Τῆς αὐτῆς τιμῆς μετέ-
 χουσι τοῖς δυνηθεῖσιν οἱ βεβουλημένοι, ὧν ἡ προαίρεσις ἴση, κἂν πλεο-
 10 νεκτῶσιν ἕτεροι τῇ περιουσίᾳ.

Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀπαγόντων εἰς τὴν τελείωσιν τῆς σωτηρίας ὁδοὶ εὐρί-
 σκονται δύο, ἔργα καὶ γνῶσις, μακαρίους εἶπεν «τοὺς καθαρούς τὴν
 καρδίαν, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται». Κἂν τῷ ὄντι τὸ ἀληθὲς σκοπῶ-
 μεν, ἡ γνῶσις τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς κάθαρσίς ἐστι, καὶ ἐνέργειά
 15 ἐστὶν ἀγαθή. Ἀγαθὰ γοῦν τὰ μὲν αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τὰ δὲ μετέχοντα
 τῶν ἀγαθῶν, ὡς τὰς καλὰς πράξεις φαμέν. Ἄνευ δὲ τῶν μεταξὺ, ἃ δὴ
 ὕλης ἐπέχει τάξιν, οὐθ' αἱ ἀγαθαὶ οὐθ' αἱ κακαὶ συνίστανται πράξεις
 οἷον ζωῆς λέγω, καὶ ὑγιείας, τῶν τε ἄλλων τῶν ἀναγκαίων ἢ περιστα-
 τικῶν. Καθαροὺς οὖν κατὰ τὰς σωματικὰς ἐπιθυμίας καὶ τοὺς ἀγίους
 20 διαλογισμοὺς τοὺς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἀφικνουμένους εἶναι βούλε-
 ται, ὅταν μηδὲν ἔχη νόθον ἐπιπροσθοῦν τῇ δυνάμει ἑαυτοῦ τὸ ἡγεμονι-
 κόν. Ὅταν τοίνυν ἐνδιατριψῇ τῇ θεωρίᾳ, τῷ Θεῷ καθαρῶς ὁμιλῶν, ὃ
 γνωστικῶς μετέχων τῆς ἀγίας ποιότητος, προσεχέστερον ἐν ἔξει γίνε-
 ται ταυτότητος ἀπαθοῦς, ὡς μηκέτι ἐπιστήμην ἔχειν καὶ γνῶσιν κεκτῆ-
 25 σθαι, ἐπιστήμην δὲ εἶναι καὶ γνῶσιν.

Μακάριοι τοίνυν οἱ εἰρηνοποιοί· τὸν ἀντιστρατηγοῦντα νόμον τῷ
 φρονήματι τοῦ νοῦ ἡμῶν, τοῦ θυμοῦ τὰς ἀπειλὰς, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τὰ
 δελέατα, τὰ τε ἄλλα πάθη, ὅσα πολεμεῖ τὸν λογισμόν, τιθασσεύσαντες
 καὶ ἐξηρεμώσαντες οἱ μετ' ἐπιστήμης ἔργων τε ἀγαθῶν καὶ λόγου ἀλη-
 30 θοῦς καταδιώσαντες εἰς υἰοθεσίαν ἀποκατασταθήσονται τὴν προφιλε-
 στέραν. Εἴη δ' ἂν ἡ τελεία εἰρηνοποίησις, ἢ ἐπὶ παντὶ τῷ συμβαίνοντι

λένε οί προφῆτες. Γιατί λέγει· «Ἐλεος θέλω, καὶ ὄχι θυσία»³⁹. Ἐλεήμονες θέλει νὰ εἶναι ὄχι μόνο ὅποιοι ἐλεοῦν, ἀλλὰ κι αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ ἐλεοῦν, ἔστω κι ἂν δὲν μποροῦν, στοὺς ὁποίους ἡ ἐνέργεια ὑπάρχει στὴν προαίρεσή τους. Κάποτε δηλαδή θέλομε νὰ ἐλεήσομε μὲ λίγα χρήματα ποὺ θὰ δώσομε ἢ μὲ κάποια σωματικὴ ἐργασία, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσομε τὴν ἀνάγκη κάποιου ἢ νὰ ὑπηρετήσομε κάποιον ποὺ εἶναι ἀσθενὴς ἢ νὰ τοῦ παρασταθοῦμε σὲ μιὰ δύσκολη στιγμή, καὶ δὲν μποροῦμε εἴτε ἀπὸ φτώχεια, ἢ γιατί εἴμαστε ἄρρωστοι, ἢ ὑπὸ γηρατειά (γιατί κι αὐτὰ εἶναι φυσικὴ ἀρρώστια) νὰ βοηθήσομε τὴν προαίρεσή μας σὲ πράγματα τὰ ὁποῖα ὠθοῦμαστε, χωρὶς νὰ μπορέσομε νὰ φέρομε σὲ πέρας αὐτὸ ποὺ θελήσαμε. Τὴν ἴδια τιμὴ ἀπολαμβάνουν μὲ ὅσους μπόρεσαν καὶ ὅσοι θέλησαν, τῶν ὁποίων ἡ προαίρεση εἶναι ἰσόβαθμη, ἔστω κι ἂν πλεονεκτοῦν ἄλλοι ὡς πρὸς τὴν παρουσίαν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπάρχουν δύο δρόμοι ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ὀλοκλήρωση τῆς σωτηρίας, τὰ ἔργα καὶ ἡ γνώση, ὠνόμασε «μακάριους ἐκείνους ποὺ εἶναι καθαροὶ στὴν καρδιά, ἐπειδὴ αὐτοὶ θὰ δοῦν τὸν Θεό»⁴⁰. Κι ἂν πράγματι ὁ στόχος μας εἶναι τὸ ἀληθές, ἡ γνώση εἶναι ἡ κάθαρση τοῦ ἡγεμονικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς καὶ ἐνέργεια ἀγαθῆ. Ἀγαθὰ βέβαια εἶναι τὰ αὐτὰ καθεαυτὰ ἀγαθὰ, καὶ δεύτερα ὅσα μετέχουν τὰ ἀγαθὰ, ὅπως λέμε τίς καλὲς πράξεις. Χωρὶς τὰ ἐνδιάμεσα, ποὺ ἔχουν θέση ὕλης, δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἀγαθὲς οὔτε κακὲς πράξεις· ἐννοῶ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ὑγείαν καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα ἢ συγκυριακά. Θέλει νὰ εἶναι λοιπὸν ὅσοι φτάνουν στὴν ἐπίγνωση τοῦ Θεοῦ καθαροὶ ὡς πρὸς τίς σωματικὲς ἐπιθυμίες καὶ τοὺς ἁγίους διαλογισμοὺς, ὅταν τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς δὲν ἔχει τίποτε τὸ νόθο ποὺ νὰ ἐμποδίζει τὴ δύναμή του. Ὅταν λοιπὸν ἀσχοληθεῖ πολὺ μὲ τὴ θεωρία, συνομιλῶντας καθαρὰ μὲ τὸ Θεῖο, ὅποιος μετέχει γνωστικὰ στὴν ἀγιότητα πλησιάζει περισσότερο τὴν ἔξω τῆς ἀπαθοῦς ταυτότητος, ὥστε νὰ μὴν ἔχει πιά ἐπιστήμη καὶ νὰ μὴν κατέχει γνώση, ἀλλὰ εἶναι ἐπιστήμη καὶ γνώση.

«Μακάριοι λοιπὸν ὅσοι μοχθοῦν γιὰ τὴν εἰρήνην»· αὐτοὶ ἔχουν τιθασεύσει κι ἔχουν κάνει νὰ ἡρεμήσει τὸ νόμο ποὺ ἀντιστρατεύεται στὸ φρόνημα τοῦ νοῦ μας, τίς ἀπειλὲς τοῦ θυμοῦ, τὰ δελεάσματα τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὰ ἄλλα πάθη. Ὅσοι πέρασαν τὴ ζωὴ τους μὲ ἀγαθὰ ἔργα καὶ ἀληθῆ λόγο θ' ἀποκαταταθοῦν στὴν πρὸ προσφιλῆ σ' αὐτοὺς υἰοθεσία. Καὶ θὰ εἶναι ἡ τέλεια εἰρηνολογία, αὐτὴ ποὺ σὲ ὁποιοδήποτε περιστατικὸ θὰ

40. Ματθ. 5, 8.

41. Ματθ. 5, 9.

ἄτρεπτον φυλάσσουσα «τὸ εἰρηνικόν», ἀγίαν τε καὶ καλὴν τὴν διοίκησιν λέγουσα, ἐν ἐπιστήμῃ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καθεστῶσα, δι' ἧς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἐναντιότητος ἀρμονίαν κτίσεως καλλίστην λογίζεται. «Εἰρηνοποιούσι» δὲ καὶ τοὺς ἐνταῦθα πολεμουμένους 5 τοῖς τῆς ἁμαρτίας στρατηγήμασι, μεταδιδάσκοντες ἐπὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν εἰρήνην μετιέναι. Κεφάλαιον δ', οἶμαι, πάσης ἀρετῆς Κύριος παιδεύων ἡμᾶς, τὸ δεῖν γνωστικώτερον δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θανάτου καταφρονεῖν.

«Μακάριοι», φησὶν, «οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτοὶ 10 υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται», ἢ, ὡς τινες τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια, «Μακάριοι», φησὶν, «οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης, ὅτι αὐτοὶ ἔσονται τέλειοι», καί, «Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκα ἐμοῦ, ὅτι ἔξουσι τόπον, ὅπου οὐ διωχθήσονται»· καί, «Μακάριοί ἐστε ὅταν οἱ ἄνθρωποι μισήσωσιν ὑμᾶς, ὅταν ἀφορίσωσιν, ὅταν ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς 15 πονηρόν, ἕνεκα τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου»· ἐὰν μὴ βδελυσσώμεθα δηλονότι τοὺς διώκοντας, καὶ ὑπομένωμεν τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, μὴ μισοῦντες αὐτούς. βράδιον ἢ προσεδοκήσαμεν πεπειραῖσθαι διανοούμενοι, ἀλλὰ κάκεῖνο γινώσκοντες, πρόφασιν εἶναι μαρτυρίου τὸν ὄντινον πειρασμόν.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Μακάριοί εἰσι οἱ ἐκχέοντες τὸ ἑαυτὸν αἷμα διὰ τὸν Θεόν.

Εἶτα ὁ μὲν ψευσάμενος, καὶ ἑαυτὸν ἄπιστον δείξας, καὶ μεταστὰς εἰς τὴν τοῦ διαβόλου στρατείαν, ἐν τίνι, οἴομεθα, ἐστὶ κακῶ; ψεύδεται 25 τοίνυν τὸν Κύριον, μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτοῦ διέψευσται ἐλπίδα, ὅς οὐ πιστεύει τῷ Θεῷ· οὐ πιστεύει δὲ ὁ μὴ ποιῶν ἃ ἐνετείλατο. Τί δέ; οὐχ ἑαυτὸν ἀρνεῖται, ὁ ἀρνούμενος τὸν Κύριον; Οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῆς κυρίας τὸν δεσπότην, ὃ γε καὶ στερίσκων αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκεῖνον οἰκειότητος; Ὁ τοίνυν ἀρνούμενος τὸν Σωτῆρα, ἀρνεῖται τὴν ζωὴν· ὅτι «ζωὴ ἦν τὸ 30 φῶς». Ὀλιγοπίστους τούτους οὐ λέγει, ἀλλ' ἀπίστους καὶ ὑποκριτάς τὸ μὲν ὄνομα ὑπογεγραμμένους, τὸ δὲ εἶναι πιστοὺς ἀρνούμενους. Πιστὸς δὲ εἴρηται, καὶ δοῦλος, καὶ φίλος. Ὡστε, εἴ τις ἑαυτὸν ἀγαπᾷ, ἀγαπᾷ

διατηρεῖ ἀμετάβλητη τὴν εἰρηνικὴ διάσταση, ὁμολογώντας ἅγια καὶ καλὴ τὴ διοίκηση, ἐγκατεστημένη στὴν ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων, μὲ τὴν ὁποία θεωρεῖ κάλλιστη ἁρμονία τὶς ἐναντιότητες μέσα στὸν κόσμο. Κάνουν εἰρηνικούς κι αὐτοὺς ποὺ ἐδῶ δέχονται πόλεμο ἀπὸ τὴν ἁμαρτία μὲ τὰ στρατηγήματά της, διδάσκοντας νὰ προχωροῦν στὴν πίστη καὶ στὴν εἰρήνη. Τὸ κεφάλαιο κάθε ἀρετῆς, στὴν ὁποία μᾶς παιδεύει ὁ Κύριος, εἶναι νομίζω ὅτι πρέπει ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ μὲ τρόπο πιὸ γνωστικὸ νὰ καταφρονοῦμε τὸ θάνατο.

«Μακάριοι», λέγει, «ὅσοι καταδιώχθηκαν γιὰ χάρη τῆς δικαιοσύνης, γιατί αὐτοὶ θὰ ὀνομαστοῦν υἱοὶ τοῦ Θεοῦ»⁴², ἢ, ὅπως μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ μεταθέτουν τὰ νοήματα τῶν Εὐαγγελίων, καὶ λένε, “Μακάριοι ὅσοι καταδιώκονται γιὰ δικαιοσύνη, γιατί αὐτοὶ θὰ γίνουν τέλειοι”· καὶ “Μακάριοι ὅσοι διώχθηκαν γιὰ χάρη μου, γιατί θὰ ἔχουν τόπο ἀπὸ ὅπου δὲν θὰ τοὺς καταδιώξει κανεὶς”· καὶ «Μακάριοι εἶστε, ὅταν σᾶς μισήσουν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν σᾶς ἀφορίσουν καὶ ὅταν δυσφημήσουν τὸ ὄνομά σας ὡς κακό, γιὰ χάρη τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»⁴³. Ἄν δὲν ἀποστρεφόμεστε δηλαδή ἐκείνους ποὺ μᾶς καταδιώκουν, καὶ ὑπομείνομε τὶς τιμωρίες ποὺ μᾶς ἐπιβάλλουν χωρὶς νὰ τοὺς μισοῦμε, κάνοντας τὴ σκέψη ὅτι δοκιμάζομε τὸν πειρασμὸ ἀργότερα ἀπὸ ὅ,τι περιμέναμε, καὶ γνωρίζοντας καὶ ἐκεῖνο, ὅτι δηλαδή ὁ ὁποιοσδήποτε πειρασμὸς εἶναι ἀφορμὴ μαρτυρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Μακάριοι εἶναι ὅσοι χύνουν τὸ αἷμα τους γιὰ τὸν Θεό.

Ἐπειτα αὐτὸς ποὺ εἶπε ψέματα κι ἀπέδειξε τὸν ἑαυτὸ του ἄπιστο καὶ βρέθηκε στὸ στρατόπεδο τοῦ διαβόλου, ποιά συμφορὰ, νομίζομε, ὅτι τὸν βρῆκε; Λέγει δηλαδή ψέματα στὸν Κύριο, ἢ καλύτερα ἔχει διαψευσθεῖ στὴν δική του ἐλπίδα, ἐκεῖνος ποὺ δὲν πιστεύει στὸν Θεό. Καὶ δὲν πιστεύει ἐκεῖνος ποὺ δὲν ἐκτελεῖ τὶς ἐντολές ποὺ ἔλαβε. Τί ὅμως; Δὲν ἀρνεῖται τὸν ἑαυτὸ του ὁποῖος ἀρνεῖται τὸν Κύριο; Δὲν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν Κύριο τὴν κυριότητά του, αὐτὸς ποὺ στερεῖ τὸν ἑαυτὸ του ἀπὸ τὴν οἰκειότητά του μ' ἐκεῖνον; Ὅποιος λοιπὸν ἀρνεῖται τὸν Σωτῆρα, ἀρνεῖται τὴ ζωὴ, γιατί «ἡ ζωὴ εἶναι τὸ φῶς»¹. Αὐτοὺς δὲν τοὺς λέγει ὀλιγόπιστους², ἀλλὰ ἄπιστους καὶ ὑποκριτές. Ἐχουν τὸ ὄνομα³ ὡς ἐπιγραφή, ἀρνοῦνται ὅμως νὰ εἶναι πιστοὶ. Ὁ πιστὸς ὅμως λέγεται καὶ δοῦλος καὶ φίλος. Ὡστε, ὁποῖος

1. Ἰω. 1, 4.

2. Ματθ. 6, 30.

3. Τοῦ Χριστιανοῦ, τοῦ πιστοῦ.

τὸν Κύριον, καὶ ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν, ἵνα σώσῃ τὴν ψυχὴν. Καί τοι
 κὰν ὑπαραποθήνης τοῦ πλησίον δι' ἀγάπην, πλησίον δὲ ἡμῶν τὸν Σω-
 τῆρα ὑπολάβῃς («Θεὸς γὰρ ἐγγίζων», ὁ σώζων, πρὸς τὸ σωζόμενον ἐ-
 λέχθη), θάνατον ἐλόμενος διὰ ζωὴν, καὶ σεαυτοῦ μᾶλλον ἢ ἐκείνου ἐνε-
 5 κεν παθῶν. Καὶ μήτι διὰ τοῦτο ἀδελφὸς εἴρηται; ὁ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς
 τὸν Θεὸν παθῶν, διὰ τὴν ἰδίαν ἔπαθε σωτηρίαν· ὁ τε αὖ διὰ τὴν ἰδίαν
 ἀποθνήσκων σωτηρίαν, διὰ τὴν ἀγάπην ὑπομένει τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ
 αὐτὸς «ζωὴ» ὢν, δι' οὗ ἔπαθεν, παθεῖν ἠθέλησεν, ἵνα τῷ πάθει ζήσωμεν
 αὐτοῦ.

10 «Τί με λέγετε Κύριε, Κύριε», φησί, «καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω;». Ὁ μὲν
 γὰρ «τοῖς χεῖλεσιν ἀγαπῶν λαός, τὴν δὲ καρδίαν μακρὰν ἔχων ἀπὸ τοῦ
 Κυρίου», ἄλλος ἔστιν, ἄλλω πεπεισμένος· καὶ τούτῳ ἐκὼν ἑαυτὸν
 πέπρακεν, ὅσοι δὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ Σωτῆρος ἐπιτελοῦσιν, καθ' ἐκάστην
 πράξιν «μαρτυροῦσι», ποιοῦντες μὲν ὃ θέλει, ἀκολούθως δὲ ὀνομάζον-
 15 τες τὸν Κύριον, καὶ δι' ἔργου «μαρτυροῦντες» ᾧ πείθονται εἶναι, οἱ
 «τὴν σάρκα σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς παθήμασι σταυρώσαντες· Εἰ
 ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν», λέγει. «Ὁ σπείρων εἰς τὴν
 σάρκα ἑαυτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθορὰν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦ-
 μα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον». Τοῖς δὲ ἀθλίοις τῶν ἀν-
 20 θρώπων θάνατος εἶναι ὁ βιαιότατος, ἢ δι' αἵματος μαρτυρία τοῦ Κυ-
 ρίου δοκεῖ, οὐκ εἰδόσι, τῆς ὄντως οὔσης ζωῆς ἀρχὴν εἶναι τὴν τοιαύ-
 την τοῦ θανάτου πύλην· καὶ οὔτε τὰς τιμὰς τὰς μετὰ θάνατον τῶν ὀσί-
 ως θεβιωκότων, οὔτε τὰς κολάσεις τῶν ἀδίκως καὶ ἀσελγῶς πεπολιτευ-
 μένων συνεῖναι βούλονται, οὐκ ἐν τῶν ἡμετέρων μόνον λέγω Γραφῶν
 25 (σχεδὸν γὰρ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ ταῦτα μηνύουσιν), ἀλλ' οὐδὲ τῶν οἰκεί-
 ων ἐθέλουσιν ὑπακοῦσαι λόγων. Θεανὸν γὰρ ἡ Πυθαγορικὴ γράφει·
 “Ἦν γὰρ τῷ ὄντι τοῖς κακοῖς εὐνοχία ὁ βίος, πονηρευσαμένοις, ἔπειτα
 τελευτῶσιν, εἰ μὴ ἦν ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος”. Καὶ Πλά-
 των ἐν Φαίδωνι· “Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ”,
 30 καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκ ἔστιν οὖν κατὰ τὸν Αἰσχύλου Τήλεφον νοεῖν “ἀπλῆν,
 οἶμον εἰς αἴδου φέρειν”. ὁδοὶ δὲ πολλαὶ καὶ ἀπάγουσαι ἁμαρτία. Πο-

ἀγαπᾶ τὸν ἑαυτό του, ἀγαπᾶ τὸν Κύριο καὶ ὁμολογεῖ τὴ σωτηρία, γιὰ νὰ σώσει τὴν ψυχὴ του. Καὶ βέβαια μπορεῖ ἀκόμα καὶ νὰ πεθάνει γιὰ τὸν πλησίον σου⁴ ἀπὸ ἀγάπη, καὶ πλησίον μας νὰ θεωρήσεις τὸν Σωτῆρα (Γιατὶ «Θεὸς ποὺ εἶναι κοντὰ μας» ὀνομάστηκε αὐτὸς ποὺ σώζει σὲ σχέση πρὸς ἐκεῖνον ποὺ σώζει), προτιμώντας τὸ θάνατο γιὰ τὴ ζωὴ, καὶ πάσχοντας γιὰ τὸν ἑαυτό σου μᾶλλον, παρὰ γιὰ χάρη ἐκείνου. Καὶ μῆπως δὲν ὀνομάστηκε γι' αὐτὸ ἀδελφός; Αὐτὸς ποὺ ἔπαθε ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεό, ἔπαθε στὴν πραγματικότητά γιὰ τὴν ἴδια του τὴ σωτηρία. Κι αὐτὸς πάλι ποὺ πεθαίνει γιὰ τὴ δική του σωτηρία, ὑπομένει γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Κυρίου. Ἐπειδὴ αὐτὸς, ὄντας ὁ ἴδιος «ζωή», θέλησε νὰ πάθει ὅ,τι ἔπαθε, γιὰ νὰ ζήσομε ἡμεῖς μὲ τὸ δικό του πάθος.

«Γιατί μὲ λέτε, Κύριε, Κύριε», λέγει, «καὶ δὲν κάνετε ὅ,τι σᾶς λέγω;»⁵. Ὁ λαὸς «ποὺ ἀγαπᾶ μὲ τὰ χεῖλη, ἀλλὰ ἔχει τὴν καρδιά του μακριὰ ἀπὸ τὸν Κύριο»⁶, εἶναι ἄλλος λαὸς, πιστεύει σὲ ἄλλον, καὶ σ' αὐτὸν πούλησε μὲ τὴ θέλησή του τὸν ἑαυτό σου, ἐνῶ ὅσοι ἐκτελοῦν τὶς ἐντολὲς τοῦ Σωτῆρα μὲ κάθε τους πράξη «μαρτυροῦν» κάνοντας αὐτὸ ποὺ θέλει καὶ ἔπειτα ἐπικαλοῦνται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, καὶ «μαρτυροῦν» ἔμπρακτα σ' ἐκεῖνον ποὺ πιστεύουν ὅτι ἀνήκουν, ὅσοι «σταύρωσαν τὴ σάρκα μὲ τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ πάθη της. Ἐὰν ζοῦμε μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος, πρέπει νὰ βαδίζομε σύμφωνα μὲ τὸ Πνεῦμα»⁷, λέγει. «Ὅποιος σπέρνει στὸν ἄγρο τῆς σαρκὸς του, θὰ θερίσει ἀπὸ τὴ σάρκα του φθορὰ, ἐνῶ ὅποιος σπέρνει στὴν περιοχὴ τοῦ Πνεύματος, ἀπὸ τὸ Πνεῦμα θὰ θερίσει ζωὴ αἰώνια»⁸. Στους δυστυχημένους ἀνθρώπους ἡ μαρτυρία τοῦ Κυρίου μὲ τὸ αἷμα τους φαίνεται νὰ εἶναι ὁ σκληρότατος θάνατος, καὶ δὲν γνωρίζουν, ὅτι ἡ πύλη αὐτοῦ τοῦ θανάτου εἶναι ἀρχὴ τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Καὶ δὲν θέλουν νὰ καταλάβουν οὔτε τὶς μετὰ θάνατον τιμὲς ἐκείνων ποὺ ἔζησαν μὲ ἀγιότητα, οὔτε τὶς τιμωρίες ὧν ἔζησαν μέσα στὶς ἀδικίες καὶ τὶς ἀσέλγειες, ὄχι μόνο ἀπὸ τὶς δικές μας Γραφές (γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μήνυμα ὅλων σχεδὸν τῶν ἐντολῶν), ἀλλὰ δὲν θέλουν νὰ πιστέψουν οὔτε τοὺς λόγους τῶν δικῶν τους. Γιατὶ ἡ Θεανὼ ἡ Πυθαγορικὴ γράφει: “Ἦταν στ' ἀλήθεια ὁ βίος τῶν κακῶν ποὺ ἔπραξαν τὰ φαῦλα εὐωχία, κι ἔπειτα στὸ τέλος τους, ἂν δὲν ἦταν ἀθάνατη ἡ ψυχὴ, ὁ θάνατος θὰ ἦταν κέρδος”. Καὶ ὁ Πλάτων στὸν *Φαίδωνα* λέγει: “Ἄν ὁ θάνατος ἦταν καθολικὴ ἀπαλλαγὴ” καὶ τὰ ἑξῆς. Δὲν πρέπει λοιπὸν, σύμφωνα μὲ τὸν *Τήλεφο* τοῦ Αἰσχύλου νὰ σκεφτοῦμε ὅτι “ἀπλὸς δρόμος ὁδηγεῖ στὸν ἄδη”· πολλοὶ

5. Λουκᾶ 6, 46.

6. Ἦσ. 29, 13.

7. Γαλ 5, 24-25.

8. Γαλ 6, 8.

λυπλανεῖς τούτους, ὡς ἔοικε, τοὺς ἀπίστους διακωμωδῶν Ἀριστοφάνης: “Ἄγετε”, φησὶν, “ἄνδρες ἀμαυρόβιοι, φύλλων γενεᾷ προσόμοιοι, ὀλιγοδρανέες, πλάσματα κηροῦ, σκιοειδέα φύλ’, ἀμενηνοί, ἀπτῆνες, ἐφημέριοι”. Καὶ ὁ Ἐπίχαρμος: “Ἄντα φύσις ἀνθρώπων, 5 ἀσκοὶ πεφτυσημένοι”. Ἡμῖν δὲ ὁ Σωτὴρ εἶρηκεν: «Τὸ πνεῦμα, πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ, ἀσθενής»· διότι «τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν», ὁ Ἀπόστολος ἐξηγεῖται: «τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναται». Καὶ ἐπεκδιηγούμενος, ἐπιφέρει, «ἵνα μὴ, ὡς Μαρκίων, ἀχαρίστως 10 ἐκδέξῃται τις τὴν δημιουργίαν κακὴν. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι’ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην». Πάλιν τε αὐτὸς: «Εἰ γὰρ κατὰ σὰρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· λογίζομαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς· εἶπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν, 15 ὡς συγκληρονόμοι Χριστοῦ. Οἶδαμεν δέ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι, ὅτι οὓς προέγνω, καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὓς δὲ προώρισεν, τούτους καὶ ἐκάλεσεν· οὓς δὲ ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν· οὓς δὲ 20 ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασεν».

Ὅρας δι’ ἀγάπην διδασκομένην μαρτυρίαν; Κἂν δι’ ἀμοιβὴν ἀγαθῶν ἐθελήσης μαρτυρῆσαι, ἀκούσῃ πάλιν: «Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἔστιν ἐλπίς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι’ ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα». «Ἄλλ’ εἰ 25 καὶ πάσχομεν διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι», φησὶν ὁ Πέτρος. «Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε· Κύριον δὲ τὸν Χριστὸν ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἔτοιμοι δὲ αἰεὶ πρὸς ἀπολογία πάντι τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος· ἀλλὰ μετὰ πραύτητος καὶ φόβου, συνείδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλεῖσθε, καταί- 30 σχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες τὴν καλὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν Χριστῷ».

εἶναι οἱ δρόμοι καὶ οἱ ἁμαρτίες πού ὀδηγοῦν ἐκεῖ. Πολυπλάνητους, ὅπως φαίνεται, διακωμωδώντας αὐτούς τούς ἄπιστους ὁ Ἀριστοφάνης λέγει: «Ἐμπρός, σκοτεινοβίωτοι ἄνθρωποι, ὅμοιοι μὲ τῆ γενιὰ τῶν φύλλων, χωρὶς δύναμη μέσα σας, πλάσματα κέρινα, γενιὰ τῶν ἴσκιων, ἀνίσχυροι, χωρὶς δύναμη γιὰ ἀνάτραση, ὄντα μιᾶς μέρας»⁹. Καὶ ὁ Ἐπίχαρμος λέγει: «Αὐτὴ εἶναι ἡ φύση τῶν ἀνθρώπων, φουσκωμένα ἄσκια». Σ' ἐμᾶς ὅμως ὁ Σωτήρας μας μᾶς εἶπε: «Εἶναι πρόθυμο τὸ πνεῦμα, ἡ σὰρκα ὅμως εἶναι ἀδύναμη»¹⁰, γιὰτι «τὸ φρόνημα τῆς σὰρκας εἶναι ἔχθρα πρὸς τὸν Θεό», ἐξηγεῖ ὁ Ἀπόστολος, «γιὰτι δὲν ὑποτάσσεται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ· οὔτε βέβαια καὶ μπορεῖ· κι ὅποιοι ζοῦν ζωὴ σαρκική δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀρέσουν στὸν Θεό». Καὶ προχωρώντας τὴν ἀνάλυσή του προσθέτει: γιὰ νὰ μὴ δεχθεῖ κανεὶς, ὅπως ὁ Μαρκίων, μὲ ἀχαριστία, ὅτι ἡ δημιουργία εἶναι κακὴ. «Ἄν ὅμως εἶναι μέσα μας ὁ Χριστός, τὸ σῶμα εἶναι νεκρὸ γιὰ τὴν ἁμαρτία, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ζωὴ χάρις στὴ δικαιοσύνη». Καὶ πάλι: «Γιὰτι, ἂν ζεῖτε κατὰ σὰρκα, σᾶς περιμένει θάνατος· γιὰτι σκέφτομαι, ὅτι τὰ παθήματα τοῦ τωρινοῦ καιροῦ δὲν εἶναι ἄξια τῆς δόξας πού πρόκειται νὰ μᾶς ἀποκαλυφθεῖ, ἐὰν βέβαια συμπάσχουμε, ὥστε καὶ νὰ συνδοξασθοῦμε ὡς συγκληρονόμοι μαζί μὲ τὸν Χριστό. Καὶ γνωρίζουμε ὅτι ἔρχονται ὅλα δεξιὰ γι' αὐτούς πού ἀγαποῦν τὸν Θεό, γι' αὐτούς πού κλήθηκαν σύμφωνα μὲ τὴν πρόθεσή τους, γιὰτι ἐκείνους πού γνώρισε ἀπὸ πρὶν, αὐτούς καὶ προόρισε νὰ εἶναι σύμμορφοι μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ του, γιὰ νὰ εἶναι αὐτὸς πρωτότοκος μέσα σὲ πολλοὺς ἀδελφούς. Καὶ ὅποιους προόρισε, αὐτούς καὶ κάλεσε, κι ὅποιους κάλεσε, αὐτούς καὶ δικαίωσε· κι ὅποιους δικαίωσε, αὐτούς καὶ δόξασε»¹¹.

Βλέπεις πῶς ἀπὸ ἀγάπη μᾶς διδάσκει τὸ μαρτύριο; Κι ἂν θελήσεις νὰ μαρτυρήσεις γιὰ ἀμοιβὴ σου μὲ ἀγαθὰ, θ' ἀκούσεις πάλι: «Γιὰτι σωθήκαμε μὲ τὴν ἐλπίδα, κι ἐλπίδα πού τὴ βλέπεις δὲν εἶναι ἐλπίδα. Αὐτὸ πού βλέπει κάποιος, γιὰτι νὰ ἐλπίζει πῶς θὰ τὸ δεῖ;. Κι ἂν ἐλπίζουμε αὐτὸ πού δὲν βλέπομε, τὸ περιμένομε μὲ ὑπομονή»¹². «Ἄλλὰ κι ἂν χρειαστεῖ νὰ ὑποφέρετε γιὰ τὴ δικαιοσύνη, νὰ μακαρίζετε τὸν ἑαυτὸ σας», λέγει ὁ Πέτρος: «Νὰ μὴ φοβηθεῖτε ἀπὸ τίς ἀπειλές τους, οὔτε νὰ ταραχθεῖτε. Νὰ τιμᾶτε τὸν Χριστὸ τὸν Κύριο μεσ' ἀπὸ τίς καρδιές σας, καὶ νὰ εἴστε πάντοτε ἔτοιμοι ν' ἀπολογηθεῖτε σωστὰ σὲ ὅποιον ζητεῖ ἀπὸ σᾶς τὸ λόγο τῆς ἐλπίδας σας· ἀλλὰ μὲ πραότητα βέβαια καὶ φόβο κι ἔχοντας συνείδηση καθαρὴ, ὥστε, αὐτοὶ πού δυσφημοῦν τὴν καλὴ σας χριστιανικὴ συμπεριφορὰ, θὰ

11. Ρωμ. 8, 7, 8, 10, 13, 17, 18, 28, 29, 30.

12. Ρωμ. 8, 24-25.

Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιοῦντας, εἰ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιοῦντας». Κἄν τις ἐρεσχελῶν λέγη· Καὶ πῶς οἷόν τέ ἐστι τὴν σάρκα τὴν ἀσθενῆ πρὸς τὰς δυνάμεις καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἐξουσιῶν ἀνθίστασθαι; ἀλλ' ἐκεῖνο γνωρίζετω, ὅτι, τῷ Παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ
 5 θαρροῦντες, ἀντιπολιτευόμεθα ταῖς ἀρχαῖς τοῦ σκότους καὶ τῷ θανάτῳ. «Ἔτι σου λαλοῦντος, «φησὶν», ἐρεῖ· Ἴδου πάρειμι». Ὅρα τὸν ἀήτητον βοηθόν, τὸν ὑπερασπίζοντα ἡμῶν. «Μὴ ξενίζεσθε τοίνυν», ὁ Πέτρος λέγει, «τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένη, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαίνοντος, ἀλλὰ καθὸ κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ πα-
 10 θήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρῆτε ἀγαλλιώμενοι. Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. Καθάπερ γέγραπται, Ὅτι ἕνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπή-
 15 σαντος ἡμᾶς».

“Ἄ δ' ἐκπύθεσθαι τῆς ἐμῆς χρήσεις φρενός,
 Οὐτ' ἂν καταίθων, οὔτε κρατὸς ἐξ ἄκρου
 Δεινούς καθείς πρίονας εἰς ἄκρους πόδας,
 Πύθοι' ἂν, οὐδ' εἰ δεσμὰ πάντα προβάλοις”

20 ἀφόδως ἀνδριζομένη παρὰ τῇ τραγωδίᾳ λέγει γυνή. Ἡ τε Ἀντιγόνη τοῦ Κρεοντείου καταφρονοῦσα κηρύγματος, θαρσοῦσά φησιν·

“Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύσσων τάδε;”.

Θεὸς δὲ ἡμῖν κηρύσσει, καὶ πιστέον αὐτῷ· «Καρδιά γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γοῦν ἡ Γρα-
 25 φή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ κατασχνυθήσεται». Εἰκότως οὖν Σιμωνίδης γράφει· “Ἔστι τις λόγος, τὰν ἀρετὰν νέειν δυσσεμβάτοις ἐπὶ πέτραις νῦν δέ μιν θοὰν χῶρον ἄγνόν ἀμφέπειν· οὐδὲ πάντων βλεφάρους θνατῶν ἐσοπτός, ᾧ μὴ δακέθυμος ἰδρῶς ἐνδοθεν μόλη, ἱκῆτ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας”. Καὶ ὁ Πίνδαρος “Νέων δὲ μέριμνα, σὺν πόνοις
 30 ἐλισσόμεναι, δόξαν εὐρίσκουσι· λάμπει δὲ χρόνῳ ἔργα μετ' αἰθέρα λαμπευθέντα”. Ταύτης τῆς ἐννοίας καὶ Αἰσχύλος ἐπιλαβόμενος, φησί·

ντρο-πιαστοῦν γι' αὐτὰ πού σᾶς κατηγοροῦν. Γιατί εἶναι καλύτερα νὰ ὑποφέρετε κἀνοντας τὸ καλὸ (ἂν εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ), παρὰ πράττοντας τὸ κακό»¹³. Κι ἂν κάποιος εἰρωνευόμενος μᾶς πεῖ· «Καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ἀντιστέκεται ἢ σάρκα ἢ ἀδύναμη στὶς δυνάμεις καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἔξουσιῶν¹⁴; ἃς γνωρίζει ἐκεῖνο, ὅτι, παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὸν Παπτοκράτορα καὶ τὸν Κύριο, ἀντιμαχόμεστε τὶς ἀρχές τοῦ σκοτοῦ καὶ τὸ θάνατο. «Ἐνῶ ἐσὺ μιᾶς ἀκόμα», λέγει, «θὰ σοῦ πεῖ· Εἶμαι ἐδῶ παρῶν»¹⁵. Πρόσεχε τὸν ἀήτητο βοηθό, τὸν ὑπερασπιστή μας. «Μὴν παραξενεύεστε λοιπόν», λέγει ὁ Πέτρος, «γιὰ τὴ δοκιμασία σας μὲ τὴ φωτιά σὰ νὰ ἦταν κάτι παράξενο. Ἀντίθετα νὰ χαίρεστε πού συμμετέχετε στὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ, γιατί ἔτσι θὰ γεμίσετε χαρὰ κι ἀγαλλίαση, ὅταν ἀποκαλυφθεῖ ἡ δόξα του. Εἶστε μακάριοι ἂν σᾶς ὄνειδίζουν στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Γιατί τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μ' ὄλη τὴ μεγαλοπρέπειά του ἀναπαύεται σ' ἐσᾶς»¹⁶. Ὅπως ἔχει γραφεῖ· «Ὅτι γιὰ χάρη σου πεθαίνομε ὄλη τὴν ἡμέρα, μᾶς λογάριασαν γιὰ πρόβαρα σφαγῆς. Ἀλλὰ σὲ ὄλα αὐτὰ ἐμεῖς βγαίνομε νικητὲς μὲ τὴ βοήθεια ἐκείνου πού μᾶς ἀγάπησε»¹⁷.

“Αὐτὰ πού θέλεις ἀπὸ τὴν ψυχὴ μου νὰ μάθεις,
οὔτε ἂν μὲ κατακόψεις, οὔτε ἀπ' τὴν κορφή τῆς κεφαλῆς μου
τὰ φοβερὰ πριόνια ὡς τὶς ἄκρες τῶν ποδιῶν ἂν κατεβάσεις,
θὰ σοῦ πῶ, οὔτε ἂν μὲ ὄλα μὲ δέσεις τὰ δεσμά”,

λέγει στὴν τραγωδία μὰ γυναῖκα ἄφοβα, μὲ ἦθος ἀνδρικό. Καὶ ἡ Ἀντιγόνη, καταφρονώντας τὸ διάταγμα τοῦ Κρέοντα, λέγει μὲ θάρρος·

“Δὲν εἶναι ὁ Δίας πού μου δίνει αὐτὴ τὴ διαταγή;”

Ὁ Θεὸς μᾶς προστάζει καὶ πρέπει νὰ πειστοῦμε σ' αὐτόν. «Γιατί μὲ τὴν καρδιά πιστεύει κανεὶς ὅ,τι παρέχει δικαίωση, ἐνῶ μὲ τὸ στόμα ὁμολογεῖ γιὰ τὴ σωτηρία του. Γι' αὐτὸ λέγει ἡ Γραφή· Ὅποιος πιστεύει σ' αὐτόν, δὲν θὰ ντροπιαστεῖ»¹⁸. Εὐλόγα λοιπόν γράφει ὁ Σιμωνίδης· “Υπάρχει ἓνας λόγος, ὅτι ἡ ἀρετὴ κατοικεῖ σὲ δυσανάβατους βράχους· ἀλλὰ αὐτὴ γρήγορα διατρέχει χῶρο ἀγνό· οὔτε μποροῦν ὄλα τῶν θνητῶν τὰ μάτια νὰ τὴ δοῦν, ἂν δὲν ἀναβλύσει ἀπὸ μέσα τους ἰδρώτας πού δαγκάνει τὴν καρδιά, ἂν δὲν φτάσει στὸ τέρμα τῆς ἀνδρείας». Καὶ ὁ Πίνδαρος γράφει· “Τῶν νέων οἱ φροντίδες, πηδώντας μέσα ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες, συναντοῦν τὴ δόξα· γιὰ καιρὸ λάμπουν τὰ ἔργα σὶν λαμπρὸ αἰθέρα”. Τὴν ἴδια ἔννοια διατυπώνοντας καὶ ὁ Αἰσχύλος, λέγει·

16. Α' Πέτρ. 4, 12-14.

17. Ρωμ. 8, 36-37.

18. Ρωμ. 10, 11-12.

“... Τῷ πονοῦντι δ’ ἐκ θεῶν

Ὁφείλεται τέκνωμα τοῦ πόνου κλέος”.

“Μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας λαγχάνουσι”,
καθ’ Ἡράκλειτον.

5 “Τίς δ’ ἐστὶ δούλος, τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὢν;”

«Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον,
ἀλλὰ δυνάμεως καὶ ἀγάπης καὶ σωφρονισμοῦ· μὴ οὖν ἐπαισχυνθῆς τὸ
μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ», τῷ Τιμοθέῳ
γράφει. Εἴη δ’ ἂν ὁ τοιοῦτος, «ὁ κολλώμενος τῷ ἀγαθῷ», κατὰ τὸν
10 Ἀπόστολον, «ἀποστρυγῶν τὸ πονηρὸν, ἀγάπην ἔχων ἀνυπόκριτον· ὁ
γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν». Εἰ δὲ ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος
οὗτός ἐστιν, ᾧ μαρτυροῦμεν, ὥσπερ οὖν ἐστὶ, τὴν ἐλπίδα ἡμῶν ὁμολο-
γοῦμεν, εἰς τὴν ἐλπίδα σπεύδοντες, ὁ δὲ μέγιστον τῆς «ἀγαθωσύνης,
πεπληρωμένοι», φησί, «πάσης τῆς γνώσεως». Ἰνδῶν οἱ φιλόσοφοι
15 Ἀλεξάνδρῳ λέγουσι τῷ Μακεδόνι· “Σώματα μὲν μετάξεις ἐκ τόπου εἰς
τόπον, ψυχὰς δ’ ἡμετέρας οὐκ ἀναγκάσεις ποιεῖν ἢ μὴ βουλόμεθα. Πῦρ
ἀνθρώποις μέγιστον κολαστήριον· τούτου ἡμεῖς καταφρονοῦμεν”.
Κάντεϋθεν Ἡράκλειτος ἐν ἀντὶ πάντων κλέος ἤρειτο, τοῖς δὲ πολλοῖς
παραχωρεῖν ὁμολογεῖ κεκορηθῆσθαι οὐχ ὥσπερ κτήνεσι

20 “Τοῦ σώματος γὰρ οὐνεχ’ οἱ πολλοὶ πόνοι·
Τοῦδ’ εἵνεκ’ οἶκον στεγανὸν ἐξευρήκαμεν,
Λευκὸν τ’ ὀρύττειν ἄργυρον, σπεῖρειν τε γῆν.
Τὰ τ’ ἄλλ’, ὅσ’ ἡμεῖς ὀνόμασι γινώσκομεν”.

Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς ἡ ματαιοπονία αὕτη αἰρετή, ἡμῖν δὲ ὁ Ἀπό-
25 στολός φησι· «Τοῦτο δὲ γινώσκομεν, ὅτι ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἡμῶν
συνεσταύρωται, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δου-
λεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ». Ἐρ’ οὐκ ἐμφανῶς κάκεῖνα ἐπιφέρει ὁ
Ἀπόστολος, δεικνύς τὸν καταιοχυμὸν τῆς πίστεως παρὰ τοῖς πολλοῖς·
«Δοκῶ γάρ, ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς
30 ἐπιθανατίους· ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ
ἀνθρώποις ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ
γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν,

“... Σ’ ὅποιον μοχθεῖ, ἀπ’ τοὺς θεοὺς τοῦ ὀφείλεται καρπὸς τοῦ μόχθου του ἢ δόξα”.

“Μεγαλύτερες τύχες πετυχαίνουν μεγαλύτερα μερίδια”, σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόκλητο.

“Ποιὸς δούλος ὑπάρχει πού δὲν τὸν νοιάζει ὁ θάνατος;”

«Γιατὶ ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἔδωσε πνεῦμα δουλείας γιὰ νὰ φοβόμαστε πάλι, ἀλλὰ πνεῦμα δύναμης κι ἀγάπης καὶ σωφροσύνης. Μὴ ντραπεῖς λοιπὸν τὸ μαρτύριο τοῦ Κυρίου μας, οὔτε ἐμένα τὸν φυλακισμένο γιὰ χάρι του»¹⁹, γράφει στὸν Τιμόθεο. Αὐτὸς θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κατὰ τὸν Ἀπόστολο ἐκεῖνος «πού προσκολλᾶται στὸ ἀγαθό», «πού μισεῖ τὸν πονηρό, ἔχοντας ἀνυπόκριτη ἀγάπη»²⁰· γιατί «ὅποιος ἀγαπᾷ τὸν ἄλλο, ἐκπλήρωσε τὸ νόμο»²¹. Κι ἂν «ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδας» εἶναι αὐτὸς γιὰ τὸν ὁποῖο μαρτυροῦμε, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἶναι, ὁμολογοῦμε τὴν ἐλπίδα μας, σπεύδοντας πρὸς τὴν ἐλπίδα μας, κι αὐτὸ πού εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο· «Γεμάτοι ἀπὸ ἀγαθωσύνη», λέγει, «γεμάτοι ἀπὸ κάθε γνώση»²². Οἱ φιλόσοφοι τῶν Ἰνδῶν λένε στὸν Ἀλέξανδρο τὸν Μακεδόνα· “Τὰ σώματά μας θὰ τὰ μεταφέρεις ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, τὶς ψυχές μας ὅμως δὲν θὰ τὶς ἀναγκάσεις νὰ κάνουν αὐτὸ πού δὲν θέλομε. Ἡ φωτιὰ εἶναι ἡ μέγιστη τιμωρία γιὰ τοὺς ἀνθρώπους· αὐτὴν ὅμως ἐμεῖς τὴν περιφρονοῦμε”. Ἀπὸ αὐτὸ ὁ Ἡρόκλητος προτίμησε μία δόξα ἀντὶ ὅλων, ἐνῶ στοὺς πολλοὺς ὁμολογεῖ ὅτι παραχωρεῖ νὰ χορταίνουν ὄχι σὰν τὰ ζῶα.

“Τὰ πολλὰ βάσανα προέρχονται ἀπὸ τὸ σῶμα·

γι’ αὐτὸ βρήκαμε τὴν κατοικία μὲ στέγη,

τρόπο νὰ ἐξορύσσομε ἀσήμι, νὰ σπέρνομε τὴ γῆ,

κι ὅλα τὰ ἄλλα ὅσα γνωρίζομε μὲ τὸ ὄνομά τους”.

Οἱ πολλοὶ προτιμοῦν αὐτὴ τὴ ματαιοπονία, ἀλλὰ σ’ ἐμᾶς ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Αὐτὸ γνωρίζομε· ὅτι ὁ παλαιὸς ἑαυτὸς μας πέθανε στὸ σταυρὸ μαζί μὲ τὸν Χριστό, γιὰ νὰ καταργηθεῖ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ὥστε νὰ μὴν εἴμαστε πιά δούλοι τῆς ἁμαρτίας»²³. Μήπως δὲν λέγει φανερὰ κι αὐτὰ ὁ Ἀπόστολος, γιὰ νὰ δείξει τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς πίστεως ἀπὸ τοὺς πολλοὺς; «Μοῦ φαίνεται πὼς ὁ Θεὸς ἔβαλε ἐμᾶς τοὺς ἀποστόλους στὴν τελευταία βαθμίδα σὰν μελλοθάνατους στὸ στάδιο. Γιατὶ γίναμε θέαμα στὸν κόσμον καὶ στοὺς ἀγγέλους καὶ στοὺς ἀνθρώπους... Μέχρι αὐτὴ τὴν ὥρα καὶ πεινοῦμε καὶ διψοῦμε καὶ περιφερόμαστε γυμνοὶ καὶ ξυλοδαρμένοι, χωρὶς σπίτι καὶ μόνιμη στέγη, κοπιᾶζοντας συνεχῶς, δουλεύοντας μὲ τὰ

22. Ρωμ. 15, 13-14.

23. Ρωμ. 6, 6.

ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσί· λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα· δυσφημούμενοι, παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγεννήθημεν». Τοιαῦτα καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐν Πολιτείᾳ·

“Κὰν στρεβλῶται ὁ δίκαιος, κὰν ἐξορύττηται τὸ ὄφθαλμῷ, ὅτι εὐδαίμων ἔσται.” Οὕκουν ἐπὶ τῇ ψυχῇ τὸ τέλος ἔξει ποτὲ ὁ γνωστικός κείμενον, ἀλλ’ ἐπ’ αὐτῷ τῷ εὐδαιμονεῖν αἰεὶ καὶ τῷ μακαρίῳ εἶναι, βασιλικῶ τε φίλῳ τοῦ Θεοῦ· κὰν ἀτιμία τις περιβάλλῃ τοῦτον, φυγῇ τε καὶ δημεύσει καὶ ἐπὶ πᾶσι θανάτῳ, οὐκ ἀποσπασθήσεται ποτε τῆς ἐλευθερίας καὶ κυριωτάτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, «ἢ πάντα στέγει καὶ πάντα ὑπομένει»· καλῶς πάντα τὴν θείαν διοικεῖν πρόνοιαν πέπτισται ἢ ἀγάπη.

«Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς μμηταί μου γίνεσθε», φησὶν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος βαθμὸς τῆς σωτηρίας ἢ μετὰ φόβου διδασκαλία, δι’ ἣν ἀπεχόμεθα τῆς ἀδικίας· δεῦτερος δὲ ἡ ἐλπίς, δι’ ἣν ἐφιέμεθα τῶν βελτίστων· τελειοῖ δὲ ἡ ἀγάπη, ὡς προσῆκόν ἐστι, γνωστικῶς ἤδη παιδεύουσα. Ἕλληνες γάρ, οὐκ οἶδ’ ὅπως, ἀνάγκη δεδωκότες ἀλόγῳ τὰ συμβαίνοντα, ἄκοντες πείθεσθαι ὁμολογοῦσιν. Ὁ γοῦν Εὐρωπίδης λέγει·

“Ἄ γ’ οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
 Ἔφν μὲν οὐδεὶς ὅστις οὐ πονεῖ βροτῶν
 Θάπτει τε τέκνα, καὶ ἕτερα σπείρει νέα,
 20 Αὐτὸς τε θνήσκει· καὶ τὰδ’ ἄχθονται βροτοί”.

Εἶτα ἐπιφέρει·

“... Ταῦτα δεῖ

Στέγειν, ἅπερ δεῖ κατὰ φύσιν· δεῖ δ’ ἐκπεραῖν
 Οὐδὲν οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς”.

25 Πρόκειται δὲ τοῖς εἰς τελείωσιν σπεύδουσιν ἢ γνῶσις ἢ λογικὴ, ἥς θεμέλιος ἢ ἀγία τριάς, «πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μείζων τε τούτων ἢ ἀγάπη». Ἀμέλει «Πάντα ἔξεστιν, ἀλλ’ οὐ πάντα συμφέρει· πάντα ἔξεστιν, ἀλλ’ οὐ πάντα οἰκοδομεῖ», φησὶν ὁ Ἀπόστολος καί· «Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ ἑτέρου», ὡς ποιεῖν ὁμοῦ καὶ διδάσκειν δύνασθαι, οἰκοδομοῦντα καὶ ἐποικοδομοῦντα. Ὅτι μὲν γάρ «τοῦ Κυρίου ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς», ὁμολόγηται, ἀλλ’ ἡ συνειδήσις τοῦ ἀσθενοῦντος ὑποφέρεται. «Συνειδήσιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ,

ἴδια μας τὰ χέρια. Μᾶς κακολογοῦν καὶ τοὺς ἀπαντοῦμε μὲ καλὰ λόγια· μᾶς καταδιώκουν καὶ δείχνομε ὑπομονή· μᾶς συκοφαντοῦν καὶ παρακαλοῦμε φιλικά· γίναμε σὰν τὰ σκουπίδια ὄλου τοῦ κόσμου»²⁴. Τέτοια εἶναι ὅσα λέγει καὶ ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία* «Κι ἂν στρέφουν τὰ μέλη του, καὶ ἂν βγάλουν τὰ μάτια του, ὁ δίκαιος θὰ εἶναι εὐτυχής». Ὁ γνωστικός λοιπὸν δὲν ἔχει ποτὲ ὡς σκοπὸ τοῦ τῆ μακροβιότητά, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴν παντοτινὴ εὐδαιμονία καὶ τὴ μακαριότητά του καὶ τὴ φιλία του μὲ τὸν Θεό. Κι ἂν κάποιος τοῦ φερθεῖ ἀτιμωτικά, τοῦ ἐπιβάλλει ἔξορία καὶ δήμευση, καὶ πάνω ἀπ' ὅλα θάνατο, δὲν θ' ἀποσπασθεῖ ποτὲ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν πάνω ἀπὸ ὅλα ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ «ἢ ὅποια ὅλα τὰ δέχεται καὶ ὑπομένει τὰ πάντα»²⁵. Ἡ ἀγάπη ἔχει πειστεῖ ὅτι καλῶς διοικεῖ ἡ θεία Πρόνοια τὰ πάντα. «Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν», λέγει, «νὰ γίνετε μιμητὲς μου»²⁶. Πρῶτος λοιπὸν βαθμὸς σωτηρίας εἶναι ἡ διδασκαλία πού τῆ στηρίζει ὁ φόβος καὶ κάνει ν' ἀπέχομε ἀπὸ τὴν ἀδικία· δεύτερος βαθμὸς εἶναι ἡ ἐλπίδα, πού μᾶς κάνει νὰ ἐπιθυμοῦμε τὰ βέλτιστα· τὴν τελείωση φέρνει ἡ ἀγάπη, ὅπως πρέπει, πού παιδεύει ἤδη μὲ τρόπο γνωστικό. Οἱ Ἕλληνες, δὲν ξέρω πῶς, ἀποδίδοντας σὲ ἀνάγκη ἄλογη ὅσα συμβαίνουν, ὁμολογοῦν ὅτι πείθονται χωρὶς νὰ θέλουν. Ὁ Εὐριπίδης λοιπὸν λέγει·

“Αὐτὲς λοιπὸν τίς παραινέσεις μου δέξου, γυναίκα·
κανένας θνητὸς δὲ γεννήθηκε πού δὲν δοκίμασε τὸν πόνο·
θάφτει τὰ παιδιὰ του καὶ ἄλλα νέα γεννᾶ,
καὶ ὁ ἴδιος πεθαίνει. Αὐτὰ εἶναι τῶν θνητῶν τὰ βάσανα”.

Κι ἔπειτα προσθέτει·

“... Αὐτὸν πρέπει

νὰ τὰ ὑπομένομε, ἀφοῦ θέλει ἡ φύση· πρέπει νὰ τὰ περνοῦμε·
τίποτε δὲν εἶναι δεινὸ ἀπὸ ὅσα εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τοὺς θνητούς”.

Αὐτοὶ πού σπεύδουν στὴν τελείωση ἔχουν μπροστά τους τὴ λογικὴ γνώση, πού θεμέλιό της εἶναι ἡ ἀγία τριάδα «πίστη, ἐλπίδα, ἀγάπη· ἡ ἀνώτερη ἀπὸ αὐτὲς εἶναι ἡ ἀγάπη»²⁷. Βέβαια «Ὅλα ἐπιτρέπονται, ἀλλὰ δὲν μοῦ συμφέρουν ὅλα· ὅλα ἐπιτρέπονται, ἀλλὰ δὲν οἰκοδομοῦν ὅλα», λέγει ὁ Ἀπόστολος, καὶ πάλι· «Κανένας νὰ μὴν ψάχνει γιὰ τὸ δικό του καλό, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἄλλου»²⁸, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ πράττει μαζὶ καὶ νὰ διδάσκει, οἰκοδομώντας καὶ ἐποικοδομώντας. Γιατὶ ὁμολογεῖται ὅτι «Τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ γῆ καὶ ὅ,τι τὴ γεμίζει»²⁹, ἀλλὰ σκανδαλίζεται ἡ συνείδηση τοῦ ἀδύνατου. «Καὶ συνείδηση ἐννοῶ ὄχι αὐτοῦ τοῦ ἴδιου,

27. Α' Κορ. 13, 13.

28. Α' Κορ. 10, 25. 24.

29. Α' Κορ. 10, 26.

ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης
 συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐ-
 χαριστώ; Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν
 Θεοῦ ποιεῖτε». «Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρα-
 5 τευόμεθα· τὰ γὰρ ὄπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ
 τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων· λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ
 πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Κυρίου». Τούτοις ὁ
 γνωστικὸς τοῖς ὄπλοις κορυσσόμενος ᾧ Κύριε, φησί, δὸς περίστασιν,
 καὶ λάβε ἐπίδειξιν ἴτω τὸ δεινὸν τοῦτο· κινδύνων ὑπερφρονῶ διὰ τὴν
 10 πρὸς σὲ ἀγάπην·

“Ὅθ’ οὖνεκ ἀρετῆ τῶν ἐν ἀνθρώποις μόνη,

Οὐκ ἐκ θυραίων τὰπίχειρα λαμβάνει·

Αὐτὴ δ’ ἑαυτὴν ἄθλα τῶν πόνων ἔχει”.

«Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι,
 15 σπλάγχνα οἰκτιρῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μα-
 κροθυμίαν· ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, τὴν ἀγάπην, ὅ ἐστι σύνδεσμος τῆς τε-
 λειότητος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν,
 εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε», οἱ ἐν σώμα-
 τι ἔτι ὄντες, καθάπερ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι, ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταρα-
 20 ξίαν καρποῦμενοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἴσοι πρὸς τὸ μαρτύριόν εἰσι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ
 γυναῖκες καὶ ἄνδρες, δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι.

Ἐπεὶ οὐ μόνον Αἰσάπιοι, καὶ Μακεδόνες καὶ Λάκωνες στρεβλού-
 25 μενοι ἐκαρτέρουν, ὡς φησὶν Ἐρατοσθένης ἐν τοῖς «Περὶ ἀγαθῶν καὶ
 κακῶν», ἀλλὰ καὶ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ἀναγκαζόμενος κατειπεῖν τι τῶν
 ἀπορρήτων, ἀντέσχε πρὸς τὰς βασάνους, οὐδὲν ἐξομολογούμενος, ὅς
 γε καὶ τελευτῶν, τὴν γλῶσσαν ἐκτρώγων, προσέπτυσσε τῷ τυράννῳ, ὃν
 οἱ μὲν Νέαρχον, οἱ δὲ Δήμυλον προσαγορεύουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ Θεό-
 30 δοτος ὁ Πυθαγόρειος ἐποίησε, καὶ Παῦλος ὁ Λακύνδου γνώριμος, ὡς
 φησὶ Τιμόθεος ὁ Περγαμηνὸς ἐν τῷ «Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρεί-
 ας», καὶ Ἀχαικὸς ἐν τοῖς «Ἠθικοῖς». Ἀλλὰ καὶ Πρόστουμος ὁ Ρωμαῖος,

30. Α' Κορ. 10, 28-31.

31. Β' Κορ. 10, 3-5.

32. Κολ. 3, 12, 14-15.

ἀλλὰ τοῦ ἄλλου. Καὶ γιὰ τὴν ἑλευθερίαν μου κρίνεται ἀπὸ ἄλλη συνείδηση; Ἐάν ἐγὼ εἶμαι μέτοχος χάριτος, γιὰ τὴν νὰ μὲ βλασφημοῦν γιὰ αὐτὸ πὸ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Εἴτε λοιπὸν τρώτε, εἴτε πίνετε, εἴτε κάνετε κάτι, ὅλα νὰ τὰ κάνετε γιὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ»³⁰. «Γιὰ τὴν, ἐνῶ ζοῦμε μέσα στὸν κόσμον, δὲν πολεμοῦμε μὲ ὅπλα σαρκικά. Καθόσον τὰ ὅπλα μὲ τὰ ὁποῖα πολεμοῦμε δὲν εἶναι σαρκικά, ἀλλὰ ἔχουν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸ γκρέμισμα τῶν ὀχυρωμάτων, ἀνατρέποντας ψευδεῖς συλλογισμοὺς καὶ κάθε τι πὸ ὀρθώνεται κατὰ τῆς γνώσης τοῦ Κυρίου»³¹. Μὲ αὐτὰ τὰ ὅπλα ἐξασφαλισμένος ὁ γνωστικὸς λέγει· Δῶσε μου, Κύριε, μὴ εὐκαιρία, καὶ λάβε ἀπόδειξιν ἵνα ἔρθῃ αὐτὸ τὸ δεινὸν περιφρονῶ τοὺς κινδύνους γιὰ χάριν τῆς ἀγάπης σου·

“Γιὰ τὴν ἄρετὴν μόνον ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα
δὲν παίρνει τὸ βραβεῖο ἀπὸ τὴν ἀσπίδες,
ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἴδια εἶναι τὸ βραβεῖο τῶν μόχθων τῆς”.

«Σὰν ἐκλεκτοὶ λοιπὸν τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἀγαπημένοι, ντυθεῖτε φιλεῦσπλαχνία, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνη, πραότητα, μακροθυμία, καὶ πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἀγάπη, πὸ εἶναι ὁ σύνδεσμος τῆς τελειότητος μεταξὺ σας. Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, στὴν ὁποῖα ἔχετε κληθεῖ ὅλοι σὰν ἓνα σῶμα, ἵνα κατευθύνει τὴν καρδίαν σας. Καὶ μὴν ξεχνᾶτε νὰ εὐχαριστεῖτε»³², ἔσεῖς πὸ εἶστε ἀκόμα μέσα στὸν κόσμον, ὅπως οἱ παλαιοὶ δίκαιοι, κερδίζοντας ἀπάθεια ψυχῆς καὶ ἀταραξία ἀπὸ πάθη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'.

Μέσα στὴν Ἐκκλησία εἶναι ἐξίσου ὑποψήφιοι γιὰ τὸ μαρτύριον οἱ γυναῖκες μὲ τοὺς ἄνδρες καὶ οἱ δοῦλοι μὲ τοὺς ἐλεύθερους.

Ἐπειδὴ ὄχι μόνον οἱ Αἰσώπιοι¹ καὶ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ Λάκωνες ὑπέμειναν καρτερικὰ τὴν στρέβλωσιν τῶν μελῶν τους, ὅπως λέγει ὁ Ἐρατοσθένης στὸ βιβλίον του *Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν*, ἀλλὰ καὶ ὁ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ἀναγκαζόμενος νὰ μαρτυρήσῃ κάτι ἀπὸ τὰ ἀπόρητα, ἔδειξε ἀντοχὴν στὰ βασανιστήρια καὶ δὲν ἀποκάλυψε τίποτε, καὶ πεθαίνοντας, μάσησε τὴν γλῶσσαν του καὶ τὴν ἔφτυσε στὸν τύραννον, πὸ ἄλλοι Νέαρχον καὶ ἄλλοι Δήμυλον τὸν ὀνομάζουν. Τὸ ἴδιον ἔκανε καὶ ὁ Θεόδοτος ὁ Πυθαγόρειος καὶ ὁ Παῦλος ὁ μαθητὴς τοῦ Λακύνδου, ὅπως λέγει ὁ Τιμόθεος ὁ Περγαμηνὸς στὸ βιβλίον του *Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας* καὶ ὁ Ἀχαικὸς στὰ *Ἠθικά*. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πόστουμος ὁ Ρωμαῖος, πὸ εἶχε συλλη-

1. Ἴσως καλύτερα Αἰσάτιοι ἢ Ἀσάτιοι.

ληφθείς ὑπὸ Πευκετίωνος, οὐχ ὅπως τι τῶν κεκρουμένων οὐκ ἐδήλω-
 σεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ πυρός θείς, καθάπερ εἰς χαλκὸν κατέ-
 θηκεν, ἀτρέπτω πάνυ τῷ παραστήματι. Τὰ γὰρ Ἀναξάρχου σιωπῶ,
 “Πτίσσε”, ἐκβοῶντος, “τὸν Ἀναξάρχου θύλακον· Ἀνάραρχον γὰρ οὐ
 5 πτίσσεις”, ὀπηνίκα πρὸς τοῦ τυράννου ὑπέροις σιδηροῖς ἐπίσσετο.

Οὐτ’ οὖν ἢ τῆς εὐδαιμονίας ἐλπίς, οὐθ’ ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη,
 δυσανασχετεῖ πρὸς τὰ ὑποπίπτοντα, μένει δὲ ἐλευθέρα· κἂν θηρίοις
 τοῖς ἀγριωτάτοις, κἂν τῷ παμφάγῳ ὑποπέσῃ πυρί, κἂν κατακτείνεται
 βασάνοις τυραννικαῖς, ταῖς θείαις ἀπαρτωμένη φιλίαις, ἀδούλωτος
 10 ἄνω περιπολεῖ, τὸ σῶμα παραδοῦσα τοῖς τούτου μόνου ἔχεσθαι δυνα-
 μένοις. Λέγεται δὲ ἔθνος βάρβαρον, οὐκ ἄγευστον φιλοσοφίας· προ-
 σβύτην αἰροῦνται πρὸς Ζάμολξιν ἥρωα κατ’ ἔτος. Ὁ δὲ Ζάμολξις ἦν
 τῶν Πυθαγόρου γνωρίμων. Ἀποσφάττεται οὖν ὁ δοκιμώτατος κριθεῖς,
 ἀνιωμένων τῶν φιλοσοφησάντων μὲν, οὐχ αἰρεθέντων δέ, ὡς ἀποδεδο-
 15 κμασμένων εὐδαιμόνος ὑπηρεσίας. Μεστὴ μὲν οὖν πᾶσα ἢ Ἐκκλησία
 τῶν μελετησάντων τὸν ζῶπυρον θάνατον εἰς Χριστὸν παρ’ ὄλον τὸν
 βίον, καθάπερ ἀνδρῶν, οὕτω δὲ καὶ γυναικῶν σωφρόνων. Ἐξεστι γὰρ
 τῷ καθ’ ἡμᾶς πολιτενομένῳ καὶ ἄνευ γραμμάτων φιλοσοφεῖν, κἂν βάρ-
 βαρος ἦ, κἂν Ἕλλην, κἂν δούλος, κἂν γέρον, κἂν παιδίον, κἂν γυνή·
 20 κοινή γὰρ ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, τῶν γε ἐλομένων, ἢ σωφροσύνη.
 Ὡμολόγηται δ’ ἡμῖν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ γένος ἕκαστον, τὴν αὐτὴν
 καὶ ἰσχεῖν ἀρετὴν. Οὐκ ἄλλην τοίνυν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα φύσιν
 ἔχειν ἢ γυνή, ἄλλην δὲ ὁ ἀνὴρ φαίνεται, ἀλλ’ ἢ τὴν αὐτὴν· ὥστε καὶ τὴν
 ἀρετὴν. Εἰ δὲ ἀνδρὸς ἀρετὴ σωφροσύνη δῆπουθεν καὶ δικαιοσύνη, καὶ
 25 ὅσαι ταύταις ἀκόλουθοι νομίζονται, ἀνδρὶ μόνῳ ἐναρέτῳ εἶναι προσή-
 κει, γυναικὶ δὲ ἀκολάστῳ καὶ ἀδίκῳ. Ἀλλὰ ἀπρεπὲς τοῦτο καὶ λέγειν
 σωφροσύνης οὖν ἐπιμελητέον καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς
 ἀπάσης, ὁμοίως μὲν γυναικί, ὁμοίως δὲ ἀνδρὶ, ἐλευθέρῳ τε καὶ δούλῳ·
 ἐπειδὴ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως συμβέβη-
 30 κεν. Τὸ μὲν τοίνυν τὴν αὐτὴν εἶναι φύσιν τοῦ θήλεος πρὸς τὸ ἄρρεν,
 καθὸ θῆλύ ἐστιν, οὐ φαμέν πάντως γὰρ τινα καὶ διαφορὰν ὑπάρχειν
 προσῆκεν ἑκατέρῳ τούτων, δι’ ἣν τὸ μὲν θῆλυ αὐτῶν, τὸ δὲ ἄρρεν γέ-
 γονεν· τὸ γοῦν κυοφορεῖν καὶ τὸ τίκτειν τῇ γυναικὶ προσεῖναί φαμεν,

φθεῖ ἀπὸ κάποιον Πευκετίωνα, ὄχι μόνο δὲν φανέρωσε κάτι ἀπὸ τὰ μυστικά, ἀλλὰ καὶ τὸ χέρι του βάζοντας στὴ φωτιὰ καὶ κρατώντας το ὅπως γίνεται μὲ τὸ χαλκὸ, δὲν ἔδειξε στὴ στάση τὴ παραμικρὴ μεταβολή. Ἀποσιωπῶ τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Ἀνάξαρχο, πού φώναξε, “Χτύπα τὸ ἀσκή τοῦ Ἀνάξαρχου· γιατί τὸν Ἀνάξαρχο δὲν τὸν χτυπᾶς”, ὅταν τὸν χτυποῦσε ὁ τύραννος μὲ σιδερένιο γουδοχέρι.

Οὔτε λοιπὸν ἡ ἐλπίδα τῆς εὐδαιμονίας, οὔτε ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ δυσανασχετεῖ σ' αὐτὰ πού τῆς λαχαίνουν, ἀλλὰ μένει ἐλεύθερη. Κι ἂν πέσει στὰ πιὸ ἄγρια θηρία καὶ στὴ φωτιὰ πού κατατρῶει τὰ πάντα, κι ἂν θανατώνεται μὲ μαρτύρια τυραννικὰ, θαρρώντας στὴ θεία φιλία, ἀδούλωτη περιπολεῖ ἄνω, παραδίνοντας τὸ σῶμα μόνο σ' ἐκείνους πού μποροῦν νὰ τὸ κρατήσουν. Λένε γιὰ ἓνα λαὸ βαρβάρων, πού δὲν εἶναι ὅμως ἄγευστος ἀπὸ φιλοσοφία, ὅτι διαλέγουν ἓνα πρεσβευτὴ στὸν ἥρωα Ζάμολξη κάθε χρόνο. Ὁ Ζάμολξης ἦταν ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Πυθαγόρα. Σφάζουν αὐτὸν πού κρίθηκε ὡς ὁ πιὸ δόκιμος, καὶ λυποῦνται ὅσοι φιλοσόφησαν (ἢ φιλοτιμήθηκαν), ἀλλὰ δὲν ἐκλέχθηκαν, γιατί δὲν κρίθηκαν ἀξιοὶ γιὰ μᾶ καλότυχη ὑπηρεσία. Εἶναι γεμάτη λοιπὸν ὅλη ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ ἐκείνους πού ὅλη τὴ ζωὴ τους μελέτησαν τὸ θάνατο πού διεγείρει γιὰ τὸν Χριστό, ὅπως οἱ ἄνδρες ἔτσι καὶ οἱ γυναῖκες οἱ φρόνιμες. Γιατὶ μπορεῖ αὐτὸς πού ζεῖ ὅπως ἐμεῖς καὶ χωρὶς γραμματικὲς γνώσεις νὰ φιλοσοφεῖ, εἴτε βάρβαρος εἶναι, εἴτε Ἕλληνας, εἴτε δοῦλος, εἴτε γέροντας, εἴτε παιδί, εἴτε γυναῖκα. Καθόσον ἡ σωφροσύνη εἶναι κοινὴ σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, σὲ ὅσους βέβαια τὴν διάλεξαν. Εἶναι παραδεκτὸ ἀπὸ ἐμᾶς, ὅτι κάθε γένος ἔχει τὴ δική του φύση, ἄρα ἔχει καὶ τὴν ἴδια ἀρετὴ. Δὲν φαίνεται νὰ ἔχει λοιπὸν, ἀφοῦ εἶναι ἄνθρωποι, ἄλλη φύση ἢ γυναῖκα καὶ ἄλλην ὁ ἄνδρας· ἔχουν τὴν ἴδια φύση, καὶ ἄρα καὶ τὴν ἀρετὴ. Κι ἂν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη, κι ὅσες ἄλλες θεωροῦνται ὅτι τις ἀκολουθοῦν, εἶναι ἀρετὲς τοῦ ἀνδρα, τότε ἡ ἀρετὴ εἶναι ἴδιο τοῦ ἐνάρετου μόνο ἀνδρα, καὶ τῆς γυναῖκας τῆς ἀκόλαστης καὶ ἀδικῆς. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ πράγμα εἶναι ἀπρεπὲς καὶ νὰ τὸ πεῖ κανεὶς. Πρέπει λοιπὸν νὰ φροντίζουν γιὰ τὴ σωφροσύνη καὶ τὴ δικαιοσύνη καὶ γιὰ ὅλες τις ἄλλες ἀρετὲς ὅμοια οἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες, ὁ δοῦλος κι ὁ ἐλεύθερος, ἐπειδὴ συμβαίνει νὰ εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ γιὰ τὴν ἴδια φύση. Δὲν λέμε ὅτι ἡ γυναῖκα, καθότι εἶναι γυναῖκα, ἔχει τὴν ἴδια φύση μὲ τὸν ἄνδρα· ὅπως δὴποτε ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει καὶ κάποια διαφορὰ σὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο, γιὰ τὴν ὁποία διαφορὰ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γυναῖκα, καὶ τὸ ἄλλο ἄνδρας. Ἡ κυοφο-

καθὸ θήλεια τυγχάνει, οὐ καθὸ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ μηδὲν ἦν τὸ διάφορον ἀνδρὸς καὶ γυναικός, τὰ αὐτὰ ἂν ἐκάτερον αὐτῶν ἔδρα τε καὶ ἔπασχευ.

Ἡ μὲν τοίνυν ταυτόν ἐστι καθὸ ψυχῆ, ταύτη ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀφίξεται ἀρετὴν· ἡ δὲ διάφορον, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἰδιότητα, ἐπὶ τὰς κηήσεις καὶ τὴν οἰκουρίαν. «Θέλω» γὰρ «ὑμᾶς», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός, κεφαλὴ δὲ γυναικός ὁ ἀνὴρ· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐκ γυναικὸς ἀνὴρ, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Πλὴν οὔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ». Ὡς γὰρ σάφρονα τὸν ἄνδρα, καὶ τῶν ἡδονῶν κρείττονα δεῖν εἶναί φαμεν, οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα σάφρονα τε ὁμοίως ἀξιώσαμεν εἶναι, καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς διαμάχεσθαι μεμελετηκυῖαν. «Λέγω δέ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε», ἡ Ἀποστολικὴ συμβουλεύει ἐντολή· «Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός. Ταῦτα οὖν ἀντίκειται», οὐχ ὡς κακὸν ἀγαθῷ, ἀλλ' ὡς συμφερόντως μαχόμενα. Ἐπιφέρει γοῦν· «Ἴνα μὴ, ἃ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. Φανερά δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅτινά ἐστι, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρία, φαρμακεῖαι, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθειαι, διχوستασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστιν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἐγκράτεια, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης». «Σάρκα», οἶμαι, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὡς «πνεῦμα» τοὺς δικαίους εἶρηκεν. Ναι μὴν τὸ τῆς ἀνδρείας πρὸς τὸ εὐθαρσὲς καὶ ὑπομονητικὸν παραληπτέον, ὡς τῷ «τύπτοντι τὴν σιαγόνα παραταθῆναι τὴν ἑτέραν, καὶ τῷ τὸ ἱμάτιον αἶροντι, καὶ τοῦ χιτῶνος παραχωρεῖν», θυμοῦ κρατοῦντας ἐρωμένως. Οὐ γὰρ τινὰς Ἀμαζόνας τὰ πολεμικὰ ἀνδρείας ἀσκοῦμεν τὰς γυναῖκας, ὅπου γε καὶ τοὺς ἄνδρας εἰρηνικοὺς εἶναι βουλόμεθα. Ἀκούω δ' ἔγωγε καὶ Σαυρομάτιδας 30 γυναῖκας πολέμῳ χρωμένας ἀνδρῶν οὐκ ἔλαττον· καὶ Σακίδας ἄλλας, αἱ τοξεύουσιν εἰς τοῦπίσω, φεύγειν προσποιούμεναι, τοῖς ἀνδράσιν ἐπίσης. Οἶδα καὶ τὰς πλησίον τῆς Ἰβηρίας γυναῖκας ἔργῳ καὶ πόνῳ

ρία δηλαδή και ἡ γέννα ἀρμόζουν στή γυναίκα, καθότι εἶναι γυναίκα, και ὄχι καθότι εἶναι ἄνθρωπος. Ἐάν ὁ ἄνδρας και ἡ γυναίκα δὲν εἶχαν καμμιά διαφορά, καθένας τους θὰ ἐνεργοῦσε και θὰ ἔπασχε τὰ ἴδια.

Ἀπὸ τὸ ὅτι ὅμως εἶναι ἴδιοι, καθότι ἔχουν ψυχή, γι' αὐτὸ τὸ λόγο θὰ φτάσουν και στήν ἴδια ἀρετή· ὡς πρὸς τὴ σωματικὴ ὅμως διαφορά ἡ γυναίκα θὰ ἔχει τὴν κυοφορία και τὸ νοικοκυριὸ τοῦ σπιτιοῦ. Γιατὶ λέγει ὁ Ἀπόστολος: «Θέλω νὰ ξέρετε, ὅτι κεφαλὴ κάθε ἄνδρα εἶναι ὁ Χριστός, ἐνῶ κεφαλὴ τῆς γυναίκας εἶναι ὁ ἄνδρας· γιατί δὲν ἔγινε ὁ ἄνδρας ἀπὸ τὴν γυναίκα, ἀλλὰ ἡ γυναίκα ἀπὸ τὸν ἄνδρα. Ὅμως στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου δὲν γίνεται οὔτε γυναίκα χωρὶς ἄνδρα, οὔτε ἄνδρας χωρὶς γυναίκα»². Ὅπως λοιπὸν λέμε ὅτι ὁ ἄνδρας πρέπει νὰ εἶναι φρόνιμος και νὰ νικᾷ τις ἡδονές, ἔτσι ὅμοια πρέπει νὰ ἀξιῶσμε νὰ εἶναι και ἡ γυναίκα φρόνιμη και ἀσκημένη νὰ πολεμᾷ τις ἡδονές. «Σᾶς λέγω νὰ βαδίζετε σὰν πνευματικοὶ ἄνθρωποι, και νὰ μὴν ἐκτελέσετε τὴν ἐπιθυμία τῆς σάρκας», συμβουλεύει ἡ ἀποστολικὴ ἐντολή· «γιατὶ οἱ ἐπιθυμίες τῆς σάρκας στρέφονται κατὰ τοῦ πνεύματος, ἐνῶ τὸ πνεῦμα κατὰ τῆς σάρκας. Εἶναι ἀντίθετα αὐτὰ τὰ δύο», ὄχι ὡς κακὸ πρὸς τὸ ἀγαθὸ, ἀλλὰ μάχονται γιὰ νὰ πλεονεκτήσουν. Προσθέτει λοιπὸν· «Γιὰ νὰ μὴν κάνετε αὐτὰ πὸν θέλετε». Τὰ ἔργα τῆς σάρκας εἶναι φανερά και εἶναι ἡ πορνεία, ἡ ἀκαθαροσία, ἡ ἀσέλγεια, ἡ εἰδωλολατρία, οἱ μαγεῖες, οἱ ἔχθρες, οἱ φιλονεικίες, οἱ ζήλειες, οἱ θυμοί, οἱ ραδιουργίες, οἱ διχόνοιες, οἱ αἰρέσεις, οἱ φθόνοι, τὰ μεθύσια, οἱ κραιπάλες και τὰ ὅμοια. Σᾶς προλέγω, ὅπως και σᾶς προεἶπα, ὅτι ὅποιοι πρᾶτουν τέτοια πράγματα δὲν θὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὁ καρπὸς τοῦ Πνεύματος εἶναι ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρησιμότητα, ἐγκράτεια, καλωσύνη, πίστη, πραότητα»³. «Σάρκα» νομίζω εἶπε τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὅπως και «πνεῦμα» τοὺς δίκαιους. Ἀνδρεία βέβαια πρέπει νὰ θεωρήσμε τὸ θάρρος και τὴν ὑπομονή, ὅπως λέγει τὸ χωρίο, «Σ' ἐκεῖνον πὸν σὲ χτυπᾷ στὸ μάγουλο, νὰ τοῦ στρέψεις και τὸ ἄλλο, και σ' ἐκεῖνον πὸν σοῦ παίρνει τὸ ἱμάτιο, δώστου και τὸν χιτῶνα»⁴, συγκρατώντας δυναμικὰ τὸ θυμὸ. Γιατὶ δὲν ἀσκοῦμε τις γυναῖκες νὰ γίνουν Ἀμαζόνες, γυναῖκες στὰ πολεμικά, ἀφοῦ και οἱ ἄνδρες θέλομε νὰ εἶναι εἰρηνικοί. Ἐχω ἀκούσει ὅτι και οἱ γυναῖκες τῶν Σαρματῶν πολεμοῦν ὄχι κατώτερα ἀπὸ τοὺς ἄνδρες· και ἄλλες πάλι, οἱ Σακίδες, πὸν τοξεύουν πρὸς τὰ πίσω, ἐνῶ προσποιοῦνται πὸς φεύγουν, ἐξίσου μὲ τοὺς ἄνδρες. Ξέρω ὅτι και οἱ γυναῖκες κοντὰ στήν Ἰβηρία ἐπιδίδονται σὲ ἔργα και

3. Γαλ. 5, 16-17. 19-22.

4. Λουκᾶ 6, 29.

χρωμένας ἀνδρικῶ· κἂν πρὸς τὸ ἀποκύνει γένωνται, οὐδὲν ἀνιείσας τῶν πρακτέων· ἀλλ' ἐν αὐτῇ πολλάκις τῇ ἀμίλλῃ τῶν πόνων, ἢ γυνὴ ἀποκνήσασα, τὸ βρέφος ἀνελομένη, οἴκαδε φέρει. Ἦδη γοῦν αἱ γυναῖκες οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἀρρένων καὶ οἰκουροῦσι, καὶ θηρεύουσι, καὶ 5 τὰς ποιμένας φυλάττουσι.

“Κρηῖσσα κύων ἐλάφοιο κατ' ἴχνιον ἔδραμε γοργῶς”.

Φιλοσοφητέον οὖν καὶ ταῖς γυναῖξιν ἐμπερῶς τοῖς ἀνδράσι, κἂν βελτίους οἱ ἄρρενες τὰ πρῶτα ἐν πᾶσι φερόμενοι τυγχάνωσιν, ἐκτὸς εἰ 10 μὴ καταμαλακισθεῖεν. Ἀναγκαῖον οὖν σύμπαντι τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει παιδεία τε καὶ ἀρετὴ, εἴ γε ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν σπεύδοιεν. Καὶ πῶς οὐ μάτην Εὐριπίδης ποικίλως γράφει, ποτὲ μὲν, “Πᾶσα γὰρ ἀνδρὸς κακίων ἄλογος, κἂν ὁ κράτιστος γήμη τὴν εὐδοκίμουσαν”, ποτὲ δέ, “Πᾶσα γὰρ δούλη ἐστὶν ἀνδρὸς ἢ σῶφρων γυνή, ἢ δὲ μὴ 15 σῶφρων ἀνοία τὸν ξύνοντα ὑπερφέρει”;

“... Οὐ μὲν γὰρ κρεῖσσον καὶ ἄρειον,
Ἦ ὄθ' ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχητον
Ἀνὴρ ἠδὲ γυνή...”.

Κεφαλὴ τοίνυν τὸ ἡγεμονικόν. Εἰ «δὲ Κύριος κεφαλὴ τοῦ ἀνδρός, 20 κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ», κύριος ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς, εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Διὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους γράφει· «Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ· αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίους ἀνδράσιν ὡς τῷ Κυρίῳ· ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας αὐτὸς ὁ σωτὴρ τοῦ σώματος ἀλλ' ὡς ἡ Ἐκ- 25 κλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτως καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίους ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν οὕτω καὶ οἱ ἄνδρες ὀφείλουσιν ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα· ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν».

30 Κἂν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς, «Αἱ γυναῖκες», φησὶν, «ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκει ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας καὶ

ασχολίες ανδρικές. Ἄκόμα καὶ κατὰ τὴν ἐγκυμοσύνη τους δὲν ἀφήνουν καμμιά ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τους. Ἄλλὰ πολλές φορές καὶ μέσα στοὺς ἀλλεπάλληλους πόνους τῆς γένεσης, ὅταν γεννήσουν, παίρνουν τὸ νεογνὸ καὶ τὸ πᾶνε στὸ σπίτι. Νὰ λοιπὸν ποὺ οἱ γυναῖκες καθόλου λιγότερο ἀπὸ τοὺς ἄνδρες καὶ τὸ σπίτι φροντίζουν, καὶ κυνηγοῦν, καὶ τὰ κοπᾶδια τους φυλάγουν.

“Κρητικιά σκύλα ἔτρεξε γρήγορα στὰ ἴχνη τοῦ ἔλαφιου”.

Πρέπει λοιπὸν οἱ γυναῖκες νὰ φιλοσοφοῦν παρόμοια μὲ τοὺς ἄνδρες, ἀκόμα κι ἂν καλύτερα οἱ ἄνδρες τυχαίνει νὰ πρωτεύουν σὲ ὅλα, ἐκτὸς ἂν ἔχουν ἐκθηλυθεῖ τελείως. Εἶναι λοιπὸν ἀναγκαῖα γιὰ ὁλόκληρο τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἡ παδεία καὶ ἡ ἀρετή, ἂν βέβαια ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν εὐδαιμονία. Πῶς ἐπομένως ὁ Εὐριπίδης δὲν ματαιολογεῖ γράφοντας πότε ἔτσι καὶ πότε ἄλλιῶς; ἄλλοτε λέγοντας, “Κάθε γυναῖκα εἶναι χειρότερη ἀπὸ τὸν ἄνδρα, ἀκόμα κι ἂν ὁ ἄριστος πάρει σύζυγο τὴν πιὸ καλὴ”, κι ἄλλοτε γράφει· “Κάθε φρόνιμη γυναῖκα εἶναι δούλη τοῦ ἄνδρα, ἐνῶ ἡ μὴ φρόνιμη ξεπερνᾷ τὸ σύντροφό της στὴν ἀνοησία”;

“... Δὲν ὑπάρχει καλύτερο καὶ ὠραιότερο,

ἀπὸ τὸ νὰ κυβερνοῦν τὸ σπίτι τους μὲ ὁμοφροσύνη
ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναῖκα...”

Κεφαλὴ εἶναι λοιπὸν τὸ μέρος τῆς ψυχῆς ποὺ ἡγεμονεύει. Κι «ἂν ὁ Κύριος εἶναι κεφαλὴ τοῦ ἄνδρα καὶ ὁ ἄνδρας κεφαλὴ τῆς γυναῖκας» εἶναι ὁ ἄνδρας κύριος τῆς γυναῖκας, ἐπειδὴ «εἶναι εἰκόνα καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ»⁵. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν ἐπιστολὴ στοὺς Ἐφεσίους γράφει· «Νὰ ὑποτάσσεσθε ὁ ἕνας στὸν ἄλλο μὲ φόβο τοῦ Θεοῦ. Οἱ γυναῖκες νὰ ὑποτάσσονται στοὺς ἄνδρες τους ὅπως στὸν Κύριο, γιὰ τὸν ὅτι ὁ ἄνδρας εἶναι κεφαλὴ τῆς γυναῖκας, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἴδιος καὶ σωτήρας τοῦ σώματός του (τῆς Ἐκκλησίας). Ἄλλὰ ὅπως ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται στὸν Χριστό, ἔτσι καὶ οἱ γυναῖκες νὰ ὑποτάσσονται στοὺς ἄνδρες τους σὲ ὅλα. Οἱ ἄνδρες ν' ἀγαπᾶτε τὶς γυναῖκες σας, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς ἀγάπησε τὴν Ἐκκλησία. Ἔτσι καὶ οἱ ἄνδρες ὀφείλουν ν' ἀγαποῦν τὶς γυναῖκες τους, σὰν τὸ ἴδιο τους τὸ σῶμα. Ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν γυναῖκα του, ἀγαπᾷ τὸν ἑαυτὸ του. Γιατὶ ποτὲ κανένας δὲν μίσησε τὴν σάρκα του»⁶. Καὶ στὴν ἐπιστολὴ στοὺς Κολοσσαεῖς λέγει· «Οἱ γυναῖκες, νὰ ὑποτάσσεσθε στοὺς ἄνδρες ὅπως πρέπει στὸν Χριστό. Οἱ ἄνδρες, ν' ἀγαπᾶτε τὶς γυναῖκες σας καὶ νὰ μὴν τὶς φέρνεστε σκληρά. Τὰ παιδιά, νὰ ἀκοῦτε τοὺς γονεῖς σας σὲ

6. Ἐφ. 5, 21-29.

μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γὰρ εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίας, φοβούμενοι τὸν Κύριον καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε, ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε· ὁ γὰρ ἄδικος κομίζεται ὃ ἠδίκησεν καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία. Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὐκ ἔστι Ἕλλην καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντα ἐν πᾶσι Χριστός.

Εἰκῶν δὲ τῆς οὐρανίου Ἐκκλησίας ἢ ἐπίγειος, ὅπερ εὐχόμεθα καὶ «ἐπὶ γῆς γενέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανῷ». «Ἐνδυσάμενοι σπλάγχνα οἰκτιροῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐὰν τις πρὸς τινὰ ἔχη μομφήν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔχαρίσατο ἡμῖν, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἡ ἀγάπη, ὃ ἔστι σύνδεσμος τῆς τελειότητος καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραδευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε». Οὐδὲν γὰρ κωλύει πολλάκις τὴν αὐτὴν παρατίθεσθαι Γραφὴν εἰς ἐντροπὴν Μαρκίωνος, ἣν πως μεταβάλλεται πεισθεῖς εὐχάριστον δεῖν μαθὼν τὸν πιστὸν εἶναι τῷ δημιουργῷ Θεῷ, τῷ καλέσαντι ἡμᾶς, καὶ εὐαγγελισσαμένῳ ἐν σώματι. Σαφῆς ἡμῖν ἐκ τούτων ἢ ἐκ πίστεως ἐνότης καὶ τίς ὁ τέλειος, δέδεικται ὥστε καὶ ἀκόντων τινῶν καὶ τὰ πλεῖστα ἐνισταμένων, κἂν κολάσεις ἐπαρτῶνται πρὸς τοὺς ἀνδρός, ἢ πρὸς τοῦ δεσπότη, φιλοσοφήσει ὃ τε οἰκέτης, ἢ τε γυνή. Ναι μὴν καὶ ἐλεύθερος, κἂν τυράννου θάνατος ἀπειλῆται τούτῳ, κἂν ἐπὶ δικαστήρια ἄγῃται καὶ εἰς κινδύνους ἐσχάτους περιέλκηται, περὶ τε τῆς κτήσεως ἀπάσης κινδυνεύση, οὐκ ἀφέξεται τῆς θεσοεβείας οὐδ' ὀπωσιουῖν· οὐδὲ ἀπαυδήσει ποτέ, ἢ μὲν γυνὴ φαύλῳ συνοκουῖσα ἀνδρὶ, ὃ δὲ υἱός, ἐὰν φαῦλον ἔχη πατέρα, ἢ πονηρὸν

ὅλα. Οἱ πατέρες, νὰ μὴν ἐρεθίζετε τὰ παιδιὰ σας, γιὰ νὰ μὴν χάσουν τὸ θάρρος τους. Οἱ δοῦλοι, νὰ ὑπακούετε σὲ ὅλα σ' αὐτοὺς ποὺ σᾶς ἐξουσιάζουν σωματικά, ὄχι γιὰ τὰ μάτια, ὅπως κάνουν αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ ἀρέσουν τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μὲ εἰλικρινῆ καρδιὰ καὶ μὲ φόβο Κυρίου. Κι ὅποια ἐργασία κι ἂν κάνετε, νὰ τὴν κάνετε μὲ τὴν ψυχὴ σας, γιατί εἶστε δοῦλοι τοῦ Κυρίου καὶ ὄχι ἀνθρώπων, γνωρίζοντας ὅτι θὰ πάρετε ἀπὸ τὸν Κύριο τὴν ἀνταμοιβή σας, ποὺ εἶναι ἡ κληρονομία τῆς βασιλείας του. Γιατὶ στὴν πραγματικότητα ὑπηρετεῖτε τὸν Χριστό. Ὁ ἀδίκος βέβαια θὰ λάβει τὴν ἀντίστοιχη τιμωρία, καὶ δὲν ἰσχύει διάκριση προσώπων ἀπὸ τὸν Θεό. Οἱ κύριοι νὰ δίνετε τοὺς δούλους σας ὅ,τι εἶναι δίκαιο καὶ σωστό· μὴν ξεχνᾶτε ὅτι κι ἐσεῖς ἔχετε Κύριο στὸν οὐρανό, ὅπου δὲν ὑπάρχει Ἑλληνας καὶ Ἰουδαῖος, περιτομὴ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ ὅλα καὶ μέσα σὲ ὅλα εἶναι ὁ Χριστός»⁷.

Ἡ ἐπίγεια Ἐκκλησία εἶναι εἰκόνα τῆς οὐράνιας. Γι' αὐτὸ καὶ προσευχόμεστε «νὰ ἐφαρμοστεῖ καὶ στὴ γῆ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅπως στὸν οὐρανό»⁸. «Μὲ τὴν ψυχὴ γεμάτη εὐσπλαχνία, χρησιότητα, ταπεινοφροσύνη, πραότητα, μακροθυμία, μὲ ἀνοχὴ ἔναντι τῶν ἄλλων καὶ γιὰ συγγνώμη μεταξὺ σας, ἂν ἔχει κάποιος νὰ κατηγορήσει γιὰ κάτι ἓναν ἄλλο. Ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς συγχώρησε ἐμᾶς, ἔτσι νὰ κάνομε κι ἐμεῖς. Πάνω ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἃς βασιλεύει ἡ ἀγάπη, ποὺ εἶναι αὐτὸ ποὺ συνδέει ὅλους πρὸς ἀπόκτηση τῆς τελειότητας. Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ, στὴν ὁποία ἔχετε κληθεῖ σὰν ἓνα σῶμα, ἃς κυριαρχεῖ στὶς καρδιές σας, καὶ νὰ τὸ εὐχαριστεῖτε γιὰ ὅλα»⁹. Γιατὶ τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ παραθέτομε πολλές φορές τὸ ἴδιο χωρίο, γιὰ νὰ καταντροπιασθεῖ ὁ Μαρκίων, μήπως πεισθεῖ καὶ ἀλλάξει, μαθαίνοντας ὅτι ὁ πιστὸς πρέπει νὰ εὐγνωμονεῖ τὸν δημιουργὸ Θεό, ποὺ μᾶς κάλεσε καὶ κήρυξε σὲ ὅλους μας ἐνωμένους σὲ σῶμα τὸ Εὐαγγέλιο. Ἀπὸ αὐτὰ γίνεται σαφὴς ἡ ἐνότητα τῆς πίστεως μας, κι ἀποδείχθηκε ποῖος εἶναι ὁ τέλειος, ὥστε ἀκόμα κι ἂν μερικοὶ χωρὶς νὰ θέλουν φέρνουν πολλές ἐνοστάσεις, κι ἂν ἀπειλοῦνται τιμωρίες ἀπὸ τὸ σύζυγό τους ἢ ἀπὸ τὸν κύριό τους, ν' ἀναγκαστεῖ νὰ φιλοσοφήσει τόσο ὁ δούλος, ὅσο καὶ ἡ σύζυγος. Καὶ βέβαια καὶ ὁ ἐλεύθερος, κι ἂν ἀκόμα ὁ τύραννος τὸν ἀπειλεῖ μὲ θάνατο, κι ἂν ὀδηγεῖται στὰ δικαστήρια καὶ σέρνεται τοὺς ἔσχατους κινδύνους, κι ἂν κινδυνεύει ὅλη ἡ περιουσία του, νὰ μὴ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴ θεοσέβεια οὔτε κατὰ τὸ παραμικρό. Οὔτε ποτὲ θ' ἀπαυδήσει ἢ γυναικα νὰ συγκατοικεῖ μ' ἓνα φαῦλο ἄνδρα, οὔτε ὁ γιὸς ἂν ἔχει φαῦλο πατέρα,

8. Ματθ. 6, 10. Λουκᾶ 11, 2.

9. Κολ. 3, 12-15.

δεσπότην ὁ οἰκέτης, τῆς ἀρετῆς ἐχόμενοι γενναίως· ἀλλ' ὡς ἀνδρὶ ἀποθνήσκει καλὸν ὑπὲρ τε ἀρετῆς, ὑπὲρ τε ἐλευθερίας, ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ, ὡσαύτως καὶ γυναικί· οὐ γὰρ τῆς τῶν ἀρρένων φύσεως τοῦτο ἴδιον, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν. Πιστῶς οὖν καὶ ὁ πρεσβύτερος, καὶ ὁ νέος, καὶ ὁ οἰκέτης, ὑπακούων ταῖς ἐντολαῖς, βιώσεται τε καί, ἐὰν δέη, τεθνήξεται, ὅπερ ἂν εἶη διὰ θανάτου ζωοποιηθῆναι. Ἴσμεν γοῦν καὶ παῖδας, καὶ γυναῖκας, καὶ οἰκέτας πολλάκις, ἀκόντων πατέρων καὶ δεσποτῶν καὶ ἀνδρῶν, βελτίστους γεγονέναι.

Οὐκ οὖν ἔλαττον προθυμεῖσθαι χρὴ τοὺς μέλλοντας θεοσεβῶς
 10 ζῆσειν, ἐπειδὴν εἴργειν αὐτούς τινες δοκῶσιν, ἀλλὰ πολὺ πλεον οἶμαι προσήκειν σπεύδειν τε καὶ ἀγωνίζεσθαι διαφερόντως, ὅπως ἂν, μὴ ἠττηθέντες, ἀποπέσωσι τῶν ἀρίστων καὶ ἀναγκαιοτάτων βουλευμάτων. Οὐ γὰρ οἶμαι σύγκρισιν ἐπιδέχεσθαι, πότερον ἄμεινον, θιασώτην γενέσθαι τοῦ Παντοκράτορος, ἢ τὸ τῶν δαιμόνων ἐλέσθαι σκότος. Τὰ μὲν
 15 γὰρ ἄλλων ἔνεκα πραττόμενα ἡμῖν ἐκάστοτε πράξαιμεν ἂν, εἰς ἐκείνους ἀποβλέπειν πειρώμενοι, ὧν ἔνεκα γίνεσθαι δοκεῖ, μέτρον ἡγούμενοι τοῦτο τὸ ἐν ἐκείνοις κεχαρισμένον· ἃ δὲ αὐτῶν μᾶλλον ἢ τινῶν ἐτέρων, ταῦτα ἂν ἡμῖν γίγνοιτο μετὰ τῆς ἴσης σπουδῆς, ἐὰν τε ἀρέσκειν τισὶ δοκῆ, ἐὰν τε καὶ μὴ. Εἰ δὲ τῶν ἀδιαφόρων ἕνια τοιαύτην εἵληχε
 20 τιμὴν, ὥστε καὶ ἀκόντων τινῶν αἰρετὰ εἶναι δοκεῖν, πολὺ δὲ πλεον τὴν ἀρετὴν περιμάχητον νομιστέον· μὴ εἰς ἄλλο τι ἀφορῶντας, ἀλλὰ εἰς αὐτὸ τὸ καλῶς πραχθῆναι δυνάμενον, ἐὰν τε ἐτέροις δοκῆ τισιν, ἐὰν τε καὶ μὴ. Καλῶς οὖν καὶ Ἐπίκουρος Μενοικεῖ γράφων· “Μήτε νέος τις ὧν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν
 25 οὔτε γὰρ ἄωρος οὐδεὶς ἐστίν, οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. Ὁ δὲ λέγων, μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὥραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὥραν, ὁμοίος ἐστὶ τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρεῖναι τὴν ὥραν, ἢ μηκέτ' εἶναι τὴν ὥραν. Ὡστε φιλοσοφητέον καὶ νεωτέρῳ καὶ γέροντι· τῷ μὲν, ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ
 30 τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δέ, ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιὸς ἢ διὰ τὴν ἀφοβίαν τῶν μελλόντων”.

ἢ ὁ δοῦλος ἂν ἔχει κακὸ κύριο, ἂν εἶναι προσκολλημένοι σθεναρὰ στήν ἀρετή. Ἄλλά, ὅπως εἶναι τιμὴ στὸν ἄνδρα νὰ πεθαίνει γιὰ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἐλευθερία καὶ τὸν ἑαυτό του, τὸ ἴδιο καὶ ἡ γυναῖκα. Γιατὶ δὲν εἶναι αὐτὸ ἰδιότητα τῆς φύσης τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ τῶν καλῶν. Ὁ γέροντας λοιπὸν καὶ ὁ νέος καὶ ὁ δοῦλος, ἂν ὑπακούει στὶς ἐντολὰς σὰν πιστὸς, θὰ ζήσει, κι ἂν χρειαστεῖ θὰ πεθάνει, πὺ σημαίνει θὰ ζωοποιηθεῖ μὲ τὸ θάνατο. Ξέρομε βέβαια καὶ παιδιὰ καὶ γυναῖκες καὶ δούλους συχνά, χωρὶς νὰ θέλουν οἱ πατέρες καὶ οἱ ἀφέντες τους καὶ οἱ ἄνδρες τους, πὺ ἔγιναν καλύτεροι.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ δείχνουν λιγότερη προθυμία ὅσοι μέλλουν νὰ ζήσουν μὲ σεβασμὸ τοῦ Θεοῦ, ὅταν νομίζουν ὅτι τοὺς ἐμποδίζουν μερικοί, ἀλλὰ νομίζω ὅτι πολὺ περισσότερο πρέπει νὰ σπεύδουν καὶ ν' ἀγωνίζονται μὲ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον, μήπως τυχὸν νικηθοῦν καὶ δὲν μποροῦν πιά νὰ κάνουν τίς ἀριστες καὶ ἀναγκαιότατες σκέψεις. Γιατὶ δὲν νομίζω ὅτι χωρεῖ σύγκριση, γιὰ νὰ βρεθεῖ ποιοὸ εἶναι τὸ καλύτερο, νὰ γίνεῖ κανεὶς ἀκόλουθος τοῦ Παντοκράτορα, ἢ νὰ διαλέξει τὸ σκοτάδι τῶν δαιμόνων. Γιατὶ αὐτὰ πὺ πράττομε γιὰ χάρη ἄλλων, θὰ τὰ πράττομε κάθε φορὰ, προσπαθώντας ν' ἀποβλέπομε σ' ἐκείνους, πὺ γιὰ χάρη τους φαίνεται πὺς γίνονται, θεωρώντας ὡς μέτρο αὐτὸ πὺ ἔχει σ' ἐκείνους συγχωρηθεῖ. Ἐνῶ αὐτὰ πὺ πράττομε γιὰ μᾶς τοὺς ἴδιους μᾶλλον, παρὰ γιὰ κάποιους ἄλλους, αὐτὰ μποροῦν νὰ γίνονται ἀπὸ ἐμᾶς μὲ ἴση προθυμία, εἴτε φαίνεται ν' ἀρέσουν σὲ μερικοὺς εἴτε ὄχι. Ἄν λοιπὸν σὲ μερικά ἀπὸ τὰ ἀδιάφορα τοὺς ἔλαχε τέτοια τιμὴ, ὥστε καὶ παρὰ τὴ θέληση μερικῶν νὰ θεωροῦνται ὅτι πρέπει νὰ προτιμηθοῦν, πολὺ περισσότερο περιμάχητο βραβεῖο πρέπει νὰ νομοστεῖ ἡ ἀρετὴ, χωρὶς ν' ἀποβλέπουν σὲ τίποτε ἄλλο, ἀλλὰ στὴ δυνατότητα τὴν ἴδια νὰπραχθεῖ καλά, εἴτε ἀρέσει σὲ μερικοὺς ἄλλους εἴτε δὲν ἀρέσει. Ὁρθὰ λοιπὸν καὶ ὁ Ἐπίκουρος γράφει στὸν *Μενοικέα*: "Οὔτε ὅταν εἶναι νέος κάποιος νὰ διστάζει νὰ φιλοσοφήσει, οὔτε ὅποιος εἶναι γέροντας νὰ θεωρήσει κόπο τὴ φιλοσοφία, οὔτε ὅτι γιὰ τὸν ἕνα εἶναι ἀκόμα καιρὸς, ἐνῶ γι' ἄλλον ὅτι εἶναι παράκαιρο πιά νὰ ἐπιδιώξει τὴν ψυχικὴ του ὑγεία. Αὐτὸς πὺ λέγει, ὅτι δὲν εἶναι ἀκόμα καιρὸς νὰ φιλοσοφήσει, ἢ ὅτι πέρασε ὁ καιρὸς, μοιάζει μ' ἐκείνον πὺ λέγει, ἢ ὅτι δὲν ἦρθε ἀκόμα ὁ καιρὸς, ἢ δὲν ὑπάρχει πιά καιρὸς γιὰ εὐδαιμονία." Ὡστε πρέπει νὰ φιλοσοφεῖ καὶ ὁ νέος καὶ ὁ γέροντας· ὁ ἕνας γεράζοντας γιὰ νὰ εἶναι νέος στὰ ἀγαθὰ γιὰ χάρη ὅσων ἔχουν γίνεῖ, ἐνῶ ὁ ἄλλος γιὰ νὰ εἶναι νέος καὶ ταυτόχρονα γέροντας, ἐπειδὴ δὲν φοβᾶται τὰ μελλοντικά".

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Συλλογή καὶ διασάφησις τῶν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ
λεχθέντων περὶ τῶν δωρεῶν τοῦ μαρτυρίου.

Περὶ δὲ τοῦ μαρτυρίου διαρρήδην ὁ Κύριος εἶρηκεν (κατὰ τὰ δια-
5 φόρως γεγραμμένα συντάξομεν). «Λέγω δὲ ὑμῖν. Πᾶς ὃς ἐὰν ὁμο-
λογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ὁμολογήσῃ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Τὸν δὲ ἀρνη-
σάμενόν με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν
τῶν ἀγγέλων». «Ὅς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, ἢ τοὺς ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ
10 γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλίδι καὶ ἁμαρτωλῷ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐπαισχυνθήσεται αὐτόν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ
τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ». «Πᾶς οὖν ὅστις ἐὰν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπρο-
σθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς
μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς». «Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τὰς συναγωγὰς καὶ
15 τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ προμερομνᾶτε πῶς ἀπολογηθῆτε, ἢ τί
εἴπητε· τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, τί δεῖ εἰ-
πεῖν». Τοῦτον ἐξηγούμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων, ὁ τῆς Οὐαλεντίνου
σχολῆς δοκιμώτατος, κατὰ λέξιν φησὶν, «Ὁμολογίαν εἶναι τὴν μὲν ἐν
τῇ πίστει καὶ πολιτείᾳ, τὴν δὲ ἐν φωνῇ. Ἡ μὲν οὖν ἐν φωνῇ ὁμολογία
20 καὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν γίνεται, ἣν μόνην, φησὶν, ὁμολογίαν ἡγοῦνται
εἶναι οἱ πολλοί· οὐχ ὑγιῶς δύνανται δὲ ταύτην τὴν ὁμολογίαν καὶ οἱ
ὑποκριταὶ ὁμολογεῖν. Ἀλλ' οὐδὲ εὐρεθήσεται οὗτος ὁ λόγος καθολικῶς
εἰρημένος οὐ γὰρ πάντες οἱ σωζόμενοι ὁμολόγησαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς
ὁμολογίαν, καὶ ἐξῆλθον. Ἐξ ὧν Ματθαῖος, Φίλιππος, Θωμᾶς, Λευῖς,
25 καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ ἔστιν ἡ διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογία οὐ καθολικὴ,
ἀλλὰ μερικὴ. Καθολικὴ δὲ ἣν νῦν λέγει, τὴν ἐν ἔργοις καὶ πράξεσι κα-
ταλλήλοισ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ἐπιτετα δὲ ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἡ
μερικὴ, ἡ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐὰν δέῃ, καὶ ὁ λόγος αἴρη· ὁμολογήσει γὰρ
οὗτος καὶ τῇ φωνῇ ὀρθῶς, προσμολογήσας πρότερον τῇ διαθέσει. Καὶ
30 καλῶς ἐπὶ μὲν τῶν ὁμολογούντων, «ἐν ἐμοί,» εἶπεν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀρνούμε-
νων τὸ «ἐμέ» προσέθηκεν. Οὗτοι γὰρ, καὶ τῇ φωνῇ ὁμολογήσωσιν αὐ-
τόν, ἀρνοῦνται αὐτόν, τῇ πράξει μὴ ὁμολογοῦντες μόνοι δ' ἐν αὐτῷ ὁ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Ἔσα ὁ Χριστὸς εἶπε γιὰ τὶς δωρεές τοῦ μαρτυρίου,
τὰ συλλέγει ὅλα μαζί καὶ τὰ διευκρινίζει.

Γιὰ τὸ μαρτύριο ρητὰ μίλησε ὁ Κύριος καὶ θὰ συγκεντρώσωμε τὰ διά-
σπαρτα ἐδῶ κι ἐκεῖ· «Σᾶς λέγω· Καθένας πού θὰ μὲ ὁμολογήσει μπροστά
στοὺς ἀνθρώπους, θὰ τὸν ὁμολογήσει καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μπροστά
στοὺς ἀγγέλους τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖνον ὅμως πού μὲ ἀρνήθηκε μπροστά
στοὺς ἀνθρώπους, θὰ τὸν ἀρνηθῶ κι ἐγὼ μπροστά στοὺς ἀγγέλους»¹.
Γιατί, «Ὅποιος νιώσει ντροπὴ γιὰ μένα ἢ τοὺς λόγους μου στὴ γενεὰ αὐ-
τῆ τῆ μοιχαλίδα καὶ ἁμαρτωλή, θὰ ντραπεῖ γι' αὐτὸν καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀν-
θρώπου, ὅταν θὰ ἔρθει μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα του μὲ τὴ συνοδεία τῶν
ἀγγέλων»². «Ὁ καθένας λοιπὸν πού θὰ μὲ ὁμολογήσει μπροστά στοὺς ἀν-
θρώπους, θὰ ὁμολογήσω κι ἐγὼ γι' αὐτὸν μπροστά στὸν Πατέρα μου τὸν
οὐράνιο»³. «Ὅταν σᾶς πᾶνε σὶς συναγωγές καὶ τὶς ἀρχές καὶ τὶς ἐξουσίες
μὴν φροντίζετε ἀπὸ πρὶν πῶς θ' ἀπολογηθεῖτε ἢ τί θὰ πεῖτε. Γιατί τὸ ἅγιο
Πνεῦμα θὰ σᾶς διδάξει τὴν ὥρα αὐτὴ τί πρέπει νὰ πεῖτε»⁴. Αὐτὸ τὸ χωρίο
ἐξηγώντας ὁ Ἡρακλέων, ὁ ἐπισημότερος ἐκφραστής τῆς αἵρεσης τοῦ Οὐ-
αλεντίνου, λέγει κατὰ λέξη· «Ἡ ὁμολογία γίνεται ἀπὸ τὴ μιὰ μὲ τὴν πίστη
καὶ τὴν πολιτεία, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τὴ φωνὴ καὶ τὸ λόγο. Ἡ ὁμολογία μὲ
τὸ λόγο γίνεται καὶ μπροστά σὶς ἐξουσίες, κι αὐτὴν μόνο, λέγει, θεωροῦν
οἱ πολλοὶ ὁμολογία, ὄχι ὀρθά. Αὐτὴ τὴν ὁμολογία μποροῦν νὰ τὴν κά-
νουν καὶ οἱ ὑποκριτές. Ἄλλὰ καὶ οὔτε θὰ βρεθεῖ αὐτὸς ὁ λόγος νὰ ἔχει
ἰσχὺ καθολικὴ· γιὰτὶ βέβαια ὅλοι ὅσοι σώζονται δὲν ἔκαναν τὴν ὁμολογία
μὲ τὸ λόγο, καὶ πέθαναν. Ἀνάμεσά τους συγκαταλέγονται ὁ Ματθαῖος, ὁ
Φίλιππος, ὁ Θωμᾶς, ὁ Λευὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Καὶ ἡ ὁμολογία μὲ τὴ φωνὴ
δὲν εἶναι καθολικὴ, ἀλλὰ μερικὴ. Καθολικὴ εἶναι αὐτὴ πού τώρα τὴ λέει
κάποιος κι ἐκδηλώνεται μὲ κατάλληλα γιὰ τὴν πίστη του ἔργα καὶ πρά-
ξεις. Ἔρχεται δευτέρη σ' αὐτὴν τὴν ὁμολογία καὶ ἡ μερικὴ, ἡ ὁμολογία
μπροστά σὶς ἐξουσίες, ἂν χρειαστεῖ καὶ τὸ ἐπιβάλλει ὁ λόγος· γιὰτὶ αὐτὸς
θὰ ὁμολογήσει καὶ μὲ τὸ λόγο ὀρθά, ἀφοῦ ὁμολόγησε πρῶτα μὲ τὴ διάθε-
σή του. Καὶ καλὰ εἶπε γι' αὐτοὺς πού ὁμολογοῦν τὸ «γιὰ μένα» (στ' ὄνομά
μου), ἐνῶ γιὰ ἐκείνους πού ἀρνοῦνται τὸ «ἐμένα». Γιατί αὐτοί, ἀκόμα κι
ἂν τὸν ὁμολογήσουν μὲ τὴ φωνή, τὸν ἀρνοῦνται, ἀφοῦ δὲν τὸν ὁμολογοῦν
μὲ τὴν πράξη. Μόνοι ὁμολογοῦν στὸ ὄνομά του ἐκεῖνοι πού, μαζί μὲ τὴν

2. Μάρκ. 8, 38.

3. Μάρκ. 10, 32.

4. Λουκᾶ 12, 11-12.

μολογοῦσιν οἱ ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ὁμολογία καὶ πράξει βιοῦντες, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἐνειλημμένος αὐτοῦς, καὶ ἐχόμενος ὑπὸ τούτων. Διόπερ «ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐδέποτε δύναται». Ἀρνοῦνται δὲ αὐτὸν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ εἶπεν· “Ὁς ἀρνήσεται ἐν ἐμοί”, ἀλλ', «ἐμέ». 5 Οὐδεὶς γάρ ποτε, ὧν ἐν αὐτῷ, ἀρνεῖται αὐτόν. Τὸ δὲ «ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων», καὶ τῶν σωζομένων, καὶ τῶν ἐθνικῶν δὲ ὁμοίως, παρ' οἷς μὲν καὶ τῇ πολιτεία, παρ' οἷς δὲ καὶ τῇ φωνῇ· διόπερ ἀρνήσασθαι αὐτὸν οὐδέποτε δύναται· ἀρνοῦνται δὲ αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ”.

Ταῦτα μὲν ὁ Ἡρακλέων καὶ τὰ μὲν ἄλλα φαίνεται ὁμοδοξεῖν ἡμῖν 10 κατὰ τὴν περικοπὴν ταύτην· ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἐπέστησεν, ὅτι, εἰ καὶ μὴ πράξει τινὲς καὶ τῷ βίῳ «ὠμολόγησαν τὸν Χριστὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων», τὸ μέντοι κατὰ φωνὴν ὁμολογεῖν ἐν δικαστηρίοις, καὶ μέχρι θανάτου βασανιζομένους μὴ ἀρνεῖσθαι, ἀπὸ διαθέσεως πεπιστευκέναι φαίνονται. Διάθεσις δὲ ὁμολογουμένη, καὶ μάλιστα ἢ μηδὲ θανάτῳ τρε- 15 πομένη, ὑφ' ἓνα πάντων τῶν παθῶν, ἃ δὴ διὰ τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας ἐγεννᾶτο, ἀποκοπὴν ποιεῖται· ἔστι γάρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ἀθρόα κατὰ τὴν προᾶξιν μετάνοια, καὶ ἀληθῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογία, ἐπιμαρτυροῦσης τῆς φωνῆς. Εἰ δὲ τὸ «Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς» ἐν ἡμῖν μαρτυρεῖ, πῶς ἔτι ὑποκριταί, οὓς φωνῇ μόνῃ μαρτυρεῖν εἴρηκεν; 20 Δοθήσεται δὲ τισιν, ἐὰν συμφέρη, ἀπολογῆσασθαι, ἵνα διὰ τε τῆς μαρτυρίας, διὰ τε τῆς ὁμολογίας ὠφελῶνται οἱ πάντες, ἰσχυροποιούμενοι μὲν οἱ κατ' Ἐκκλησίαν, θαυμάζοντες δὲ καὶ εἰς πίστιν ὑπαγόμενοι οἱ ἐξ ἐθνῶν τὴν σωτηρίαν πολυπραγμονήσαντες, οἱ λοιποὶ δέ, ὑπ' ἐκπλήξεως κατεχόμενοι. Ὡστε τὸ ὁμολογεῖν ἐκ παντός δεῖ· ἐφ' ἡμῖν γάρ· ἀπολο- 25 γεῖσθαι δὲ οὐκ ἐκ παντός· οὐ γὰρ καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῖν. «Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται»· ἐπεὶ τίς οὐκ ἂν τῶν εὖ φρονούντων βασιλεύειν ἐν Θεῷ, ἀλλ' οὐ δουλεύειν ἔλοιτο; «Θεὸν οὖν ὁμολογοῦσί» τινες «εἰδέναι», κατὰ τὸν Ἀπόστολον, «τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται· βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι». Οἱ δέ, κἂν 30 τοῦτο μόνον ὁμολογήσωσιν, ἐν τι κατεπράξαντο ἐπὶ τέλει ἔργον ἀγαθόν.

ὁμολογία τους γι' αὐτόν, ζοῦν καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ὁμολογία τους, καὶ ὁμολογεῖ κι αὐτὸς ἐκείνους, ποὺ τοὺς ἀγκαλιάζει καὶ τὸν ἀγκαλιάζουν. Γι' αὐτὸ «ποτέ δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ τὸν ἑαυτὸ του»⁵. Ἐνῶ τὸν ἀρνοῦνται ὅσοι δὲν εἶναι μαζί μ' αὐτόν· γιατί δὲν εἶπε, «Ὅποιος διατυπώσει ἀρνηση γιὰ ἐμένα, ἀλλὰ «ὅποιος ἀρνηθεῖ ἐμένα». Γιατὶ κανένας ποτέ, ποὺ εἶναι μαζί μ' αὐτόν, δὲν τὸν ἀρνεῖται. Κι αὐτὸ τὸ «μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους» καὶ τοὺς σωζόμενους, καὶ ὅμοια καὶ τοὺς ἐθνικοὺς σημαίνει ποὺ τὸν ὁμολογοῦν καὶ μὲ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους καὶ μὲ τὰ λόγια. Γι' αὐτὸ δὲν μποροῦν οὐδέποτε νὰ τὸν ἀρνηθοῦν, ἐνῶ τὸν ἀρνοῦνται ὅσοι δὲν εἶναι μαζί μ' αὐτόν».

Αὐτὰ βέβαια λέγει ὁ Ἡρακλέων. Καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα φαίνεται ἀπὸ αὐτὴν τὴν περικοπὴ ὅτι ἔχει τὴν ἴδια γνώμη μ' ἐμᾶς, δὲν ἐπισήμανε ὅμως ἐκεῖνο· ὅτι, ἂν καὶ μερικοὶ δὲν «ὁμολόγησαν τὸν Χριστὸ μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους» μὲ τὴν πράξη τους καὶ τὸ βίο τους, ἡ ὁμολογία τους ὡστόσο στὰ δικαστήρια καὶ ἡ μὴ ἀρνησὶ τους, ἂν καὶ βασανίζονταν μέχρι θανάτου, δείχνει ὅτι εἶχαν πιστέψει ὀλόψυχα. Κι αὐτὴ ἡ ὀλόψυχη διάθεση ποὺ ὁμολογεῖται καὶ μάλιστα ποὺ δὲν τὴ μεταβάλλει οὔτε ὁ θάνατος, πραγματοποιεῖ τὴν ἀποκοπὴ ὅλων μαζί τῷ παθῶν, ποὺ γεννᾷ ἡ σωματικὴ ἐπιθυμία. Γιατὶ συμβαίνει, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, στὸ τέλος τοῦ βίου ἀθρόα ἐμπρακτὴ μετάνοια καὶ ἀληθινὴ ὁμολογία στὸν Χριστὸ, ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ μὲ τὰ λόγια. Καὶ ἂν «τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατέρα» μαρτυρεῖ γιὰ μᾶς, πῶς εἴμαστε ἀκόμα ὑποκριτὲς ἐμεῖς, ποὺ εἶπε ὅτι μαρτυροῦμε μόνο μὲ τὴ φωνή; Θὰ δοθεῖ σὲ μερικοὺς, ἂν συμφέρει, ν' ἀπολογηθοῦν, ὥστε καὶ μὲ τὴ μαρτυρία καὶ μὲ τὴν ὁμολογία νὰ ὠφελοῦνται ὅλοι, οἱ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ νὰ γίνονται ἰσχυροί, ἐνῶ οἱ ἐθνικοὶ μὲ τὸ νὰ τοὺς θαυμάζουν καὶ νὰ ὀδηγοῦνται στὴν πίστη μετὰ ἀπὸ ἔντονη ἐπιζήτηση τῆς σωτηρίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι νὰ μένουν κατάπληκτοι. Ὡστε ἡ ὁμολογία πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ ὅλους· γιατί εἶναι στὴν ἐξουσία μας· ν' ἀπολογηθεῖ ὅμως γιὰ τὴν πίστη του δὲν εἶναι τοῦ καθενός· γιατί δὲν εἶναι κι αὐτὸ στὴν ἐξουσία μας· «Ὅποιος ὑπομείνει μέχρι τὸ τέλος, αὐτὸς θὰ σωθεῖ»⁶. Γιατὶ ποιὸς φρόνιμος δὲν θὰ προτιμοῦσε νὰ βασιλεύει κοντὰ στὸν Θεό, παρὰ νὰ εἶναι ἀκόμη δοῦλος; «Ὁμολογοῦν βέβαια» μερικοὶ, κατὰ τὸν Ἀπόστολο, «ὅτι γνωρίζουν τὸν Θεό, μὲ τὰ ἔργα τους ὅμως τὸν ἀρνοῦνται, ὄντας βδελυροὶ καὶ ἀπειθεῖς καὶ ἀνίκανοι γιὰ κάθε καλὸ ἔργο»⁷. Οἱ ἄλλοι, ἔστω κι ἂν αὐτὸ μόνο ὁμολογήσουν, ἔπραξαν στὸ τέλος τῆς ζωῆς τους ἓνα κάποιο καλὸ ἔργο.

6. Ματθ. 24, 13.

7. Τίτ. 1, 16.

Ἔοικεν οὖν τὸ μαρτύριον ἀποκάθαρσις εἶναι ἁμαρτιῶν μετὰ δόξης. Αὐτίκα ὁ Ποιμὴν φησὶν· «Ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου θηρίου, εἴαν ἡ καρδία ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος». Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· «Ἐξητήσατο ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς», λέγει, «σινιάσαι ἐγὼ 5 δὲ παρητησάμην». Μόνος τοίνυν ὁ Κύριος διὰ τὴν τῶν ἀπίστων ἀποκάθαρσιν, «ἔπιε τὸ ποτήριον», ὃν μμούμενοι οἱ ἀπόστολοι, ὡς ἂν τῶ ὄντι γνωστικοὶ καὶ τέλειοι, ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν, αἷς ἔπηξαν, ἔπαθον. Οὕτως οὖν καὶ οἱ κατ' ἴχνος τὸ ἀποστολικὸν πορευόμενοι γνωστικοὶ ἀναμάρτητοί γε εἶναι ὀφείλουσι, καὶ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον 10 ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον· ἴν', εἰ καλοῖη περίστασις, ὑπὲρ Ἐκκλησίας, ἀσκανδάλιστοι τὰς θλίψεις ὑπομένοντες, «τὸ ποτήριον πῖωσιν». Ὅσοι δὲ ἔργῳ μὲν παρὰ τὸν βίον, λόγῳ δὲ ἐν δικαστηρίῳ μαρτυροῦσι, κἂν ἐλπίδα ἐκδεχόμενοι, κἂν φόβον ὑφορώμενοι, βελτίους οὗτοι τῶν στόματι μόνον ὁμολογούντων τὴν σωτηρίαν. Ἀλλ' εἰ καὶ ὑπερβαίη τις ἐπὶ τὴν 15 ἀγάπην, τῶ ὄντι μακάριος οὗτος καὶ γνήσιος μάρτυς, τελείως ὁμολογήσας, καὶ ταῖς ἐντολαῖς, καὶ τῶ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου, ὃν ἀγαπήσας, ἀδελφὸν ἐγνώρισεν, ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδούς διὰ τὸν Θεόν, οἷον παρακαταθήκην εὐγνωμόνως καὶ ἀγαπητικῶς ἀποδιδούς τὸν ἀπαιτούμενον ἄνθρωπον.

20

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Δριμυτάτη ἐπίπληξις κατὰ τῶν παραδιδομένων τοῖς δικασταῖς.

Ἐπὶ δ' ἔμπαλιν εἶπη· «Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγεται εἰς τὴν ἄλλην», οὐχ ὡς κακὸν τὸ διώκεσθαι παραινεῖ φεύγειν, οὐδ' ὡς θάνατον φοβουμένους, διὰ φυγῆς ἐκκλίνειν προστάττει τοῦτον, 25 βούλεται δὲ ἡμᾶς μηδενὶ αἰτίους μηδὲ συναιτίους κακοῦ τινος γίνεσθαι, σφίσιν τε αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῶ διώκοντι καὶ τῶ ἀναιροῦντι· τρόπον γάρ τινα προσαγγέλλει ἑαυτὸν περιόσασθαι· ὁ δὲ παρακούων, τολμηρὸς καὶ ριψοκίνδυνος. Εἰ δὲ ὁ ἀναιρῶν «ἄνθρωπον Θεοῦ» εἰς Θεὸν ἁμαρτάνει, καὶ τοῦ ἀποκτινύντος αὐτὸν ἔνοχος καθίσταται ὁ ἑαυτὸν

Φαίνεται λοιπόν ότι τὸ μαρτύριο εἶναι ἀποκάθαρση ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες μὲ δόξα. Ἐπίσης καὶ ὁ Ποιμὴν λέγει· «Θὰ διαφύγετε τὸν κατασπαραγμὸν σας ἀπὸ τὸ ἄγριο θηρίο, ἂν ἡ καρδιά σας εἶναι καθαρὴ καὶ ἄσπιλη». Ἄλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος λέγει· «Σᾶς ζήτησε ὁ Σατανὰς νὰ σᾶς περάσει ἀπὸ κόσκινο· ἐγὼ ὅμως παρακάλεσα νὰ μὴν γίνεи αὐτό»⁸. Μόνος του λοιπόν ὁ Κύριος γιὰ τὴν ἀποκάθαρση ἐκείνων πού τὸν ἐπιβουλεύονταν καὶ τῶν ἄπιστων «ἤπιε τὸ ποτήριον»⁹, τὸν ὁποῖον μιμούμενοι οἱ Ἀπόστολοι, σὰν πραγματικοὶ γνωστικοὶ καὶ τέλειοι, ἔπαθαν γιὰ χάρη τῶν Ἐκκλησιῶν πού ἴδρυσαν. Ἔτσι λοιπόν καὶ οἱ γνωστικοὶ πού βαδίζουν πάνω στὰ χνάρια τ' ἀποστολικά ὀφείλουν νὰ εἶναι ἀναμάρτητοι καὶ ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν Κύριο ν' ἀγαποῦνε καὶ τὸν πλησίον τους, ὥστε, ἂν τὸ καλέσει ἡ περίστασις γιὰ χάρη τῆς Ἐκκλησίας, ὑπομένοντας ἀσκανδάλιστοι τὶς θλίψεις, «νὰ πιοῦν τὸ ποτήριον». Ὅσοι ὅμως μαρτυροῦν μὲ τὰ ἔργα τους κατὰ τὴν πορεία τῆς ζωῆς τους καὶ μὲ τὸ λόγο τους στὸ δικαστήριον, εἴτε περιμένουν ἐκπλήρωση τῆς ἐλπίδας, εἴτε εἶναι κυριευμένοι ἀπὸ κάποιο φόβον, αὐτοὶ εἶναι καλύτεροι ἀπὸ ἐκείνους πού ὁμολογοῦν μὲ τὸ στόμα μόνο τὴ σωτηρία. Ἄλλὰ κι ἂν κάποιος προχωρήσει στὴν ἀγάπη, εἶναι πράγματι αὐτὸς μακάριος καὶ γνήσιος μάρτυρας, πού ἔκανε τέλεια ὁμολογία καὶ γιὰ τὶς ἐντολές καὶ γιὰ τὸν Θεὸ μέσω τοῦ Κυρίου, τὸν ὁποῖο, ἀφοῦ τὸν ἀγάπησε, τὸν ἀναγνώρισε ὡς ἀδελφὸ του, παραδίδοντας ὅλο τὸν ἑαυτό του ἕξαιτίας τοῦ Θεοῦ, σὰν παρακαταθήκη, ἀποδίδοντας μὲ εὐγνωμοσύνη καὶ ἀγάπη τὸν ἄνθρωπον πού τοῦ ἀπαιτεῖται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Αὐστηρὴ ἐπίπληξις ἐναντίον ὄσων παραδίνονται στοὺς δικαστές.

Καὶ ὅταν πάλι λέγει· «Ὅταν σᾶς καταδιώξουν στὴ μία πόλη, πηγαίνετε στὴν ἄλλη»¹, δὲν παρακινεῖ σὲ φυγὴ ἐπειδὴ ἡ καταδίωξις εἶναι κακὴ, οὔτε προστάζει, ἐπειδὴ φοβόμαστε τὸ θάνατον, νὰ τὸν παρακάμτομε μὲ τὴ φυγὴ, ἀλλὰ ἀπλῶς θέλει νὰ μὴ γίνουμε σὲ κανένα αἴτιον ἢ συναίτιον κάποιου κακοῦ, καὶ στὸν ἴδιον ἑαυτό μας, κι ἐπιπλέον σ' ἐκεῖνον πού μᾶς καταδιώκει καὶ σ' ἐκεῖνον πού θέλει νὰ μᾶς θανατώσει· παραγέλλει δηλαδὴ κατὰ κάποιο τρόπο νὰ τηροῦμε ἀπόστασις ἀσφάλειας, ἐνῶ ὅποιος παρακούει εἶναι ὑπερβολικὰ τολμηρὸς κι ἀπερίσκεπτος μπροστὰ στὸν κίνδυνον. Κι ἂν ὅποιος σκοτῶνει «ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ» ἁμαρτάνει στὸν Θεόν, κι ὁ

1. Ματθ. 10, 23.

προσάγων τῷ δικαστηρίῳ, οὗτος δ' ἂν εἶη ὁ μὴ περιστελλόμενος τὸν
 διωγμὸν, ἀλώσιμον διὰ θράσος παρέχων ἑαυτὸν· οὗτός ἐστι, τὸ ὅσον
 ἐφ' ἑαυτῷ, ὁ συνεργὸς γινόμενος τῇ τοῦ διώκοντος πονηρίᾳ. Εἰ δὲ καὶ
 προσερεθίζοι, τέλεον αἷτιος, ἐκκαλούμενος τὸ θηρίον. Ὡς δ' αὐτως, κἂν
 5 αἰτίαν μάχης παράσχη τινά, ἢ ζημίας, ἢ δίκης, ἢ ἔχθρας, ἀφορμὴν
 ἐγέννησε διωγμοῦ. Διὰ τοῦτ' οὖν μηδενὸς ἀντέχεσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ
 προστέτακται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ «τῷ αἴροντι τὸ ἱμάτιον, καὶ τὸν χιτῶνα
 προσδιδόναι»· οὐχ ἵνα ἀπροσπαθεῖς διαμένωμεν μόνον, ἀλλ' ὡς μή,
 ἀντιποιοῦμενοι, τοὺς ἐπιδικαζομένους ἐφ' ἑαυτοὺς ἀγριαίνωμεν, καὶ δι'
 10 ἡμῶν ἐπὶ τὴν τοῦ ὀνόματος διακινῶμεν βλασφημίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

**Ἀποκρίσις τῇ κατηγορίᾳ· Εἰ ὁ Θεὸς ὑμῶν κήδεται,
 τί δήποτε διώκεσθε;**

Ναί φασιν· Εἰ κήδεται ἡμῶν ὁ Θεός, τί δήποτε διώκεσθε καὶ φο-
 15 νεύεσθε; ἢ αὐτὸς ὑμᾶς εἰς τοῦτο ἐκδίδωσιν; Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ὑπο-
 λαμβάνομεν τοῖς περιστατικοῖς περιπίπτειν ἡμᾶς τὸν Κύριον βουλη-
 θῆναι, ἀλλὰ προφητικῶς τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα προειρηκέναι, ὡς
 διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διωχθησόμεθα, φονευθησόμεθα, ἀνασκινδυλευθη-
 σόμεθα· ὥστ' οὐ διώκεσθαι ἠθέλησεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἃ πεισόμεθα προεμή-
 20 νυσε διὰ τῆς τοῦ συμβήσεσθαι προαγορεύσεως, εἰς καρτερίαν γυμνα-
 σίας, ἢ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγείλατο· καίτοι οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πολ-
 λῶν κολαζόμεθα. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, φασί, κακοῦργοι τυγχάνοντες, δικαίως
 ὑπίσχουσι τὴν τιμωρίαν. Ἄκοντες οὖν μαρτυροῦσιν ἡμῖν τὴν δικαιοσύ-
 νην τοῖς διὰ δικαιοσύνην ἀδίκως κολαζομένοις. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἄδικον
 25 τοῦ δικαστοῦ τῆς προνοίας ἄπτεται· δεῖ γὰρ κύριον εἶναι τὸν κριτὴν
 τῆς ἑαυτοῦ γνώμης μὴ νευροσπαστούμενον ἀψύχων δίκην ὀργάνων,
 ἀφορμὰς ἴσως μόνον παρὰ τῆς ἔξωθεν αἰτίας λαμβάνοντα. Δοκιμᾶ-
 ζεται γοῦν ἐν ᾧ κρίνει, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, κατὰ τε τὴν τῶν αἵρετῶν
 ἐκλογὴν, κατὰ τε τὴν ὑπομονήν. Κἂν μὴ ἀδικῶμεν, ἀλλ' ὡς ἀδικοῦσιν
 30 ἡμῖν ὁ δικαστὴς ἀφορεῖ· οὐ γὰρ οἶδε τὰ καθ' ἡμᾶς, οὐδὲ θέλει μαθεῖν

ποιος ὁδηγεῖ τὸν ἑαυτό του στὸ δικαστήριον γίνεται ἔνοχος γιὰ ἐκεῖνον ποὺ θέλει νὰ τὸν σκοτώσει, αὐτὸς εἶναι ὁποῖος δὲν φυλάγεται ἀπὸ τὸ διωγμὸ, ἀλλὰ ἀπὸ θρασύτητα παραδίνει τὸν ἑαυτό στὴν καταστροφή. Αὐτὸς εἶναι, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἴδιο, ποὺ γίνεται συνεργὸς τῆς κακίας τοῦ διώκτη του. Κι ἂν ἐπιπλέον ἐξαγριώνει προκαλώντας τὸ θηρίο, εἶναι ἀποκλειστικὸς ἔνοχος. "Ὁμοια κι ἂν γίνῃ αἴτιος γιὰ κάποια μάχη ἢ κάποια ζημία ἢ δίκη ἢ ἔχθρα, προκάλεσε ἀφορμὴ διωγμοῦ. Γι' αὐτὸ ἔχομε ἐντολὴ νὰ μὴν προσκολλόμαστε σὲ κανένα ἀπὸ τὰ πράγματα τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὸν ποὺ μᾶς παίρνει τὸ ἱμάτιο νὰ τοῦ δίνομε καὶ τὸ χιτῶνα»². "Ὅχι μονάχα γιὰ νὰ μένομε ἐλεύθεροι ἀπὸ πάθη, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀπόστασή μας νὰ μὴν ἐξαγριώνομε ἐναντίον μας τοὺς ἀντιδίκους καὶ διαμέσου μας προκαλοῦμε τὴ βλασφημίαν τοῦ ὀνόματός μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ'.

**Ἀπάντηση στὴν κατηγορίαν· Ἐάν ὁ Θεὸς σᾶς φροντίζει,
γιατί τέλος πάντων διώκεσθε;**

Ναί, λένε· Ἐάν ὁ Θεὸς φροντίζει γιὰ σᾶς, γιατί σᾶς καταδιώκουν καὶ θέλουν νὰ σᾶς σκοτώσουν; Ἡ μήπως ὁ ἴδιος σᾶς παραδίδει σ' αὐτὴ τὴ δίωξη; Ἐμεῖς ὅμως δὲν νομίζομε ὅτι θέλησε ὁ Κύριος νὰ ὑποπίπτομε σ' αὐτὰ τὰ περιστατικά, ἀλλὰ προανήγγειλε προφητικὰ ὅσα ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν, ὅτι δηλαδή θὰ καταδιωθοῦμε, θὰ φονευθοῦμε, θὰ καρφωθοῦμε σὲ παλούκια. Ὡστε δὲν θέλησε νὰ διωκόμαστε, ἀλλὰ προμήνυσε τί θὰ πάθομε, προλέγοντας ὅσα ἐπρόκειτο νὰ συμβοῦν, γιὰ νὰ ἀσκηθοῦμε μὲ τις ταλαιπωρίες στὴν ὑπομονή, γιὰ τὴν κληρονομίαν ποὺ μᾶς ὑποσχέθηκε, ἂν καὶ βέβαια δὲν τιμωρούμαστε μόνοι, ἀλλὰ μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ ἐκεῖνοι, λένε, εἶναι κακοῦργοι καὶ δίκαια ὑφίστανται τὴν τιμωρίαν. Χωρὶς νὰ θέλουν λοιπὸν μαρτυροῦν τὴ δική μας δικαιοσύνη, ἐμεῖς ποὺ τιμωρούμαστε ἀδίκως. Ἀλλ' οὔτε ἡ ἀδικία τοῦ δικαστῆ ἀγγίζει τὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ. Γιατί πρέπει ὁ κριτὴς νὰ εἶναι κύριος τῆς γνώμης του. Νὰ μὴν εἶναι νευρόσπαστος, καθὼς τὰ ἀψυχα ὄργανα, ποὺ παίρνουν ἴσως μονάχα ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ αἰτία. Μπαίνει σὲ δοκιμασία δηλαδή τὴν ὥραν ποὺ κρίνει, ὅπως κι ἐμεῖς κατὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν προσημητέων καὶ κατὰ τὴν ὑπομονή. Καὶ μολονότι δὲν ἀδικοῦμε, ὁ δικαστὴς μᾶς βλέπει σὰν ὑποπτους ἀδικίας. Γιατί δὲν γνωρίζει τὰ δικά μας, οὔτε θέλει νὰ

2. Λουκᾶ 6, 29.

προλήψει δὲ συναπάγεται κενῆ· διὸ καὶ κρίνεται. Διώκουσι τοίνυν ἡμᾶς, οὐκ ἀδίκους εἶναι καταλαβόντες, ἀλλ' αὐτῶ μόνῳ τῷ Χριστιανούς εἶναι τὸν βίον ἀδικεῖν ὑπολαμβάνοντες, αὐτούς τε οὕτω πολιτευομένους, καὶ τοὺς ἄλλους τὸν ὅμοιον αἰρεῖσθαι βίον προτρεπομένους.

5 Διὰ τί δὲ οὐ βοηθεῖσθε διωκόμενοι; φασί. Τί γὰρ καὶ ἀδικούμεθα ὡς πρὸς ἡμᾶς αὐτούς, θανάτῳ ἀπολλυόμενοι πρὸς τὸν Κύριον, καὶ καθάπερ ἡλικίας μεταβολήν, οὕτω δὲ καὶ βίου ἐναλλαγὴν ὑπομένοντες; Εἰ δὲ εὖ φρονοῖμεν, χάριν εἰσόμεθα τοῖς τὴν ἀφορμὴν τῆς ταχείας ἀποδημίας παρεσχημένοις, εἰ δι' ἀγάπην μαρτυροῖμεν· εἰ δὲ μή, φαῦλοί τινες
10 ἄνδρες εἶναι τοῖς πολλοῖς ἐδοκοῦμεν ἡμεῖς. Εἰ ἤδεσαν δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν, πάντες μὲν ἂν ἐπεπήδων τῇ ὁδῷ· ἐκλογὴ δὲ οὐκ ἂν ἦν. Ἀλλὰ γὰρ ἡ ἡμετέρα πίστις, «φῶς» οὕσα «τοῦ κόσμου», ἐλέγχει τὴν ἀπιστίαν. «Ἐμὲ μὲν γὰρ Ἄνυτός τε καὶ Μέλιτος ἀποκτείνειεν μέντ' ἂν, βλάβειε δ' ἂν οὐδ' ὀπωσιουῖν· οὐ γὰρ οἶμαι θεμιτὸν εἶναι τὸ ἄμεινον πρὸς τοῦ χεί-
15 ρονος βλάβεσθαι». Ὡστε θαρροῦντα ἡμῶν ἕκαστον λέγειν· «Κύριος ἐμοὶ βοηθός οὐ φοβηθήσομαι τί ποιήσει μοι ἄνθρωπος. Δικαίων γὰρ ψυχαὶ ἐν χειρὶ Θεοῦ· καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτῶν βάσανος».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

**Ἀναίρεσις τῆς τοῦ Βασιλείδου δοξασίας
20 ὅτι τὸ μαρτύριον εἰδός τι κολάσεώς ἐστι.**

Βασιλείδης δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ τῶν «Ἐξηγητικῶν» περὶ τῶν κατὰ τὸ μαρτύριον κολαζομένων, αὐταῖς λέξεσι τάδε φησί· «Φημί γὰρ τό, ὅπόσοι ὑποπίπτουσι ταῖς λεγομέναις θλίψεσιν, ἧτοι ἡμαρτηκότες ἐν ἄλλοις λανθάνοντες παισίμασιν, εἰς τοῦτο ἄγονται τὸ ἀγαθὸν χρηστό-
25 τητι τοῦ περιάγοντος, ἄλλα ἐξ ἄλλων ὄντως ἐγκαλούμενοι, ἵνα μὴ ὡς κατάδικοι ἐπὶ κακοῖς ὁμολογουμένοις πάθωσι, μηδὲ λοιδορούμενοι ὡς ὁ μοιχός, ἢ ὁ φονεύς, ἀλλ' ὅτι Χριστιανοὶ πεφυκότες ὅπερ αὐτούς παρηγορήσει μηδὲ πάσχειν δοκεῖν. Κἂν μὴ ἡμαρτηκῶς δ' ὅλως τις ἐπὶ

1. Πρ. 9, 2. 19, 9. 23.

2. Ματθ. 5, 14.

3. Πλάτωνος, Ἀπολογία Σωκράτους.

μάθει, ἀλλὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ μιὰ κοῦφια προκατάληψη, καὶ γι' αὐτὸ κρίνεται. Μᾶς καταδιώκουν λοιπόν, ὄχι ἐπειδὴ κατάλαβαν πὼς εἴμαστε ἄδικοι, ἀλλ' ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι προκαλοῦμε ἀδικία στὴ ζωὴ ἀπλὰ καὶ μόνο ἐπειδὴ εἴμαστε Χριστιανοί, ζώντας αὐτὸν τὸν τρόπο ζωῆς καὶ προτρέποντας καὶ τοὺς ἄλλους νὰ προτιμοῦν τὴν ἴδια ζωή.

Καὶ γιατί δὲν βοηθεῖστε πού καταδιώκεσθε; Καὶ ποιά ἀδικία παθαίνομε, κατὰ τὴν ἀποψή μας, ἀφοῦ μὲ τὸ θάνατο εἴμαστε ἐλεύθεροι νὰ μεταβοῦμε πρὸς τὸν Κύριο καὶ νὰ ὑποστοῦμε, ὅπως τὴν ἀλλαγὴ τῆς ἡλικίας, ἔτσι καὶ τὴν ἀλλαγὴ στὴ ζωή; Ἄν σκεπτόμαστε ὀρθά, θὰ ἀναγνωρίσομε χάρη σ' ἐκείνους πού μᾶς ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴ τῆς γρήγορης ἀποχώρησής μας, ἂν μαρτυροῦμε γιὰ τὴν ἀγάπη. Ἀλλιῶτικα θὰ δίναμε στοὺς πολλοὺς τὴν ἐντύπωση, ὅτι εἴμαστε κάποιοι φαῦλοι ἄνθρωποι. Κι ἂν γνώριζαν κι αὐτοὶ τὴν ἀλήθεια, θὰ ὀρμοῦσαν κι αὐτοὶ στὸν δικό μας δρόμο¹. Ἀλλὰ ἡ πίστη ἢ δική μας, πού εἶναι «φῶς τοῦ κόσμου»², ἀποδεικνύει τὴν ἀπιστία. “Ἐμένα ὁ Ἄννας καὶ ὁ Μέλιτος μποροῦν βέβαια νὰ μὲ θανατώσουν, ἀλλὰ νὰ μὲ βλάψουν καθόλου· γιατί δὲν εἶναι δυνατὸ, νομίζω, τὸ καλύτερο νὰ βλάπτεται ἀπὸ τὸ χειρότερο”³. Ὡστε μὲ θάρρος νὰ λέγει καθένας ἀπὸ μᾶς: «Βοηθός μου εἶναι ὁ Κύριος· δὲν θὰ φοβηθῶ τί θὰ μοῦ κάνει ἄνθρωπος»⁴. Γιατὶ «Οἱ ψυχὲς τῶν δικαίων βρίσκονται μέσα στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν θὰ τοὺς ἀγγίξει κανένα βασανιστήριον»⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ'.

Ἀντίκρουση τῆς γνώμης τοῦ Βασιλείδη, ὅτι τὸ μαρτύριο εἶναι εἶδος τιμωρίας.

Ὁ Βασιλείδης στὸ εἰκοστὸ τρίτο βιβλίο τῶν Ἐξηγητικῶν του, γι' αὐτοὺς πού βασανίζονται στὸ μαρτύριο λέγει αὐτολεξεί τὰ ἑξῆς: “Ἡ γνώμη μου δηλαδὴ εἶναι ἡ ἑξῆς: Ὅσοι ὑποπίπτουν στὶς λεγόμενες θλίψεις, ἢ διαφεύγουν τὴ σύλληψη ἔχοντας ἁμαρτήσῃ σὲ ἄλλες παραβάσεις, ὀδηγοῦνται σ' αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ ἀπὸ καλωσύνη ἐκείνου πού τοὺς ὀδηγεῖ, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα κατηγοροῦνται γι' ἄλλους λόγους, ὥστε νὰ μὴ τιμωρηθοῦν ὡς κατάδικοι γιὰ ἀποδεδειγμένα κακά, οὔτε νὰ ἀκοῦν τίς κατηγορίες, ὅπως ‘ὁ μοιχός’, ‘ὁ φονιάς’, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι Χριστιανοί, πράγμα πού θὰ τοὺς παρηγορήσει, νομίζοντας ὅτι οὔτε κἀν ὑποφέρουν. Κι ἂν φτάσει κανένας στὸ πάθος χωρὶς νὰ ἔχει ἁμαρτήσῃ καθόλου, σπά-

4. Ψαλμ. 118, 6.

5. Σοφ. Σολ. 3, 1.

τὸ παθεῖν γένηται, σπάνιον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος κατ' ἐπιβουλήν δυνά-
 μεώς τι πείσεται, ἀλλὰ πείσεται ὡς ἔπασχε καὶ τὸ νήπιον τὸ δοκοῦν οὐχ
 ἡμαρτηκέναι". Εἴθ' ὑποβάς, πάλιν ἐπιφέρει· "Ὡς οὖν τὸ νήπιον οὐ
 προημαρτηκός, ἢ ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ, τῷ δὲ τὸ
 5 ἡμαρτηῆσαι ἔχον, ἐπὶ ὑποβληθῆ τῷ παθεῖν, εὐεργετεῖται τε, πολλὰ
 κερδαῖνον δύσκολα· οὕτως δὴ, κἂν τέλειος μηδὲν ἡμαρτηκῶς ἔργω
 τύχη, πάσχη δὲ καὶ πᾶθῃ, ταῦτ' ἔπαθεν ἐμφερῶς τῷ νηπίῳ· ἔχων μὲν ἐν
 ἑαυτῷ τὸ ἁμαρτητικόν, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὸ ἡμαρτηκέναι μὴ λαβών,
 οὐχ ἡμάρτανεν. "Ὡστ' οὐκ αὐτῷ τὸ μὴ ἁμαρτηῆσαι λογιστέον. Ὡς γὰρ ὁ
 10 μοιχεῦσαι θέλων μοιχός ἐστι, κἂν τοῦ μοιχεῦσαι μὴ ἐπιτύχη, καὶ ὁ
 ποιῆσαι φόνον θέλων ἀνδροφόνος ἐστί, κἂν μὴ δύνηται φονεῦσαι,
 οὕτως δὲ καὶ τὸν ἀναμάρτητον, ὃν λέγω, ἐὰν ἴδω πάσχοντα, κἂν μηδὲν
 ἢ κακὸν πεπραχώς, κακὸν ἐρῶ τὸ θέλειν ἁμαρτάνειν. Πάντ' ἐρῶ γὰρ
 μᾶλλον, ἢ κακὸν τὸ προνοοῦν ἐρῶ". Εἴθ' ὑποβάς, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου
 15 ἄντικρου, ὡς περὶ ἀνθρώπου, λέγει· "Ἐὰν μέντοι παραλιπῶν τούτους
 ἅπαντας τοὺς λόγους, ἔλθῃς ἐπὶ τὸ δυσωπεῖν με, διὰ προσώπων τινῶν,
 εἰ τύχοι, λέγων, Ὁ δεῖνα οὖν ἡμαρτεν· ἔπαθεν γὰρ ὁ δεῖνα· ἐὰν μὲν
 ἐπιτρέψῃς, ἐρῶ· Οὐχ ἡμαρτεν μὲν, ὅμοιος δὲ ἦν τῷ πάσχοντι νηπίῳ· εἰ
 μέντοι σφοδρότερον ἐκδιάσαιο τὸν λόγον, ἐρῶ, Ἐάνθρωπον, ὄντιν' ἂν
 20 ὀνομάσῃς, ἄνθρωπον εἶναι, δίκαιον δὲ τὸν Θεόν· «Καθαρός γὰρ οὐ-
 δεῖς», ὥσπερ εἶπέ τις, «ἀπὸ οὐρανοῦ».

Ἄλλὰ τῷ Βασιλείδῃ ἢ ὑπόθεσις προαμαρτησασάν φησι τὴν ψυχὴν
 ἐν ἑτέρῳ θίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα, τὴν μὲν ἐκλεκτὴν ἐπιτί-
 μως διὰ μαρτυρίου, τὴν ἄλλην δὲ καθαιρομένην οἰκεία κολάσει. Καὶ
 25 πῶς τοῦτο ἀληθές, ἐφ' ἡμῖν κειμένου τοῦ ὁμολογήσαι καὶ κολασθῆναι,
 ἢ μὴ; λύεται γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀρνησομένου ἢ κατὰ τὸν Βασιλείδην πρόνοια.
 Ἐρῶ τοίνυν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ κρατηθέντος ὁμολογητοῦ· Πότερον; μαρτυ-
 ρήσει καὶ κολασθήσεται κατὰ τὴν πρόνοιαν, ἢ οὐ; Ἀρνούμενος γὰρ, οὐ
 κολασθήσεται· εἰ δὲ καὶ τῆς ἀποβάσεως καὶ τοῦ μὴ δεῖν κολασθῆναι
 30 τοῦτον φήσει τὴν ἀπάλειαν τῶν ἀρνησομένων ἐκ προνοίας, ἄκων προσ-
 μαρτυρήσει. Πῶς δὲ ἔτι μισθὸς ὁ ἐνδοξότατος ἐν οὐρανῷ ἀπόκειται τῷ

νιο βέβαια, ὅμως οὔτε αὐτὸς θὰ πάθει τίποτε ἀπὸ τὶς ἐπιβουλές τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ θὰ πάθει ὅ,τι θὰ ἔπασχε καὶ τὸ νήπιο πού εἶναι φανερό ὅτι δὲν εἶχε ἀμαρτήσῃ". Ἐπειτα προχωρώντας λίγο λέγει· "Ὅπως λοιπὸν τὸ νήπιο, πού δὲν ἔχει ἀμαρτήσῃ προηγουμένως ἢ πού δὲν ἔχει ἀμαρτήσῃ στὴν πράξη καθ' ὅλου, ἔχει ὅμως τὴν τάση γιὰ ἀμαρτία, ἂν ὑποβληθεῖ σὲ τιμωρία εὐεργετεῖται κερδίζοντας πολλὰ δύσκολα, ἔτσι κι ἂν κάποιος τέλειος τύχει νὰ μὴν ἔχει διαπράξῃ κάποια ἀμαρτία, τιμωρεῖται ὅμως καὶ θὰ τιμωρηθεῖ, ἔπαθε ὅμοια μ' αὐτὸ πού ἔπαθε τὸ νήπιο. Εἶχε τὴν τάση γιὰ ἀμαρτία, ἐπειδὴ ὅμως δὲν βρῆκε ἀφορμὴ ν' ἀμαρτήσῃ, δὲν ἀμάρτησε. Ὡστε δὲν πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη γιὰ λογιαριασμό του τὸ ὅτι δὲν ἀμάρτησε. Γιατί, ὅπως ἐκεῖνος πού θέλει νὰ μοιχεύσῃ εἶναι μοιχός, ἔστω κι ἂν δὲν προχωρήσῃ στὴν πράξη τῆς μοιχείας, κι ὅποιος θέλει νὰ διαπράξῃ φόνο εἶναι φονιάς, ἔστω κι ἂν δὲν μπορεῖ νὰ σκοτώσῃ, ἔτσι κι ὁ ἀναμάρτητος πού λέγω· ἂν τὸν δῶ νὰ τιμωρεῖται, ἐνῶ δὲν ἔχει πράξῃ κανένα κακό, ἐγὼ θὰ τὸν χαρακτηρίσω κακό, ἐπειδὴ θέλει νὰ ἀμαρτήσῃ. Γιατὶ προτιμῶ νὰ πῶ τὰ πάντα, παρὰ νὰ πῶ ὅτι εἶναι κακὴ ἢ πρόνοια". Ἐπειτα λίγο παρακάτω μιλά καὶ γιὰ τὸν Κύριο ἀπερίφραστα, σὰν γιὰ κάποιον ἄνθρωπο, λέγοντας· "Ἄν ὅμως παραλείψῃς ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους καὶ φτάσῃς στὸ νὰ μὲ ἐλέγχεις μὲ ὅποιο τύχει παράδειγμα προσώπων, λέγοντας· Ὁ τάδε λοιπὸν ἀμάρτησε, γιατί ὅμως ἔπαθε ὁ τάδε; ἂν μοῦ ἐπιτρέπῃς θὰ σοῦ πῶ· Δὲν ἀμάρτησε βέβαια, ἀλλὰ ἦταν ὅμοιος μὲ τὸ νήπιο πού πάσχει. Κι ἂν ὁ ἔλεγχός του γίνῃ ἐντονώτερος, θὰ τοῦ πῶ· Εἶναι ἄνθρωπος αὐτὸς πού θὰ ὀνομάσῃς ἄνθρωπο, ἐνῶ δίκαιος εἶναι ὁ Θεός. Γιατί, ὅπως εἶπε κάποιος, «κανένας δὲν εἶναι καθαρὸς ἀπὸ ρύπο»².

Ἄλλὰ ἡ θεωρία τοῦ Βασιλείδη λέγει, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει προαμαρτήσῃ σὲ ἄλλη ζωὴ, κι ἐδῶ ὑπομένει τὴν τιμωρία· ἡ ἐκλεκτὴ ψυχὴ τιμητικὰ μὲ μαρτύριο, ἐνῶ ἡ ἄλλη καθαίρεται μὲ ἀντίστοιχη τιμωρία. Πῶς ὅμως αὐτὸ ἀληθεύει, ἀφοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς νὰ ὁμολογήσομε καὶ νὰ τιμωρηθοῦμε ἢ ὄχι; Στὴν περίπτωση πού θ' ἀρνηθεῖ κάποιος, ἢ πρόνοια, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Βασιλείδης, διαλύεται· Θὰ τὸν ρωτήσω λοιπὸν γιὰ τὸν ὁμολογητὴ πού φυλακίστηκε· Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο; θὰ μαρτυρήσῃ καὶ θὰ τιμωρηθεῖ σύμφωνα μὲ τὴν πρόνοια, ἢ ὄχι; Γιατί, ἂν ἀρνηθεῖ, δὲν θὰ τιμωρηθεῖ· ἂν ὅμως καὶ τὴν ἔκβαση καὶ τὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ τιμωρηθεῖ τὰ προβάλλει ὡς ἀπώλεια ἀπὸ τὴν πρόνοια ἐκείνων, πού θ' ἀρνηθοῦν, θὰ μαρτυρήσῃ μὴ θέλοντας. Πῶς λοιπὸν περιμένει τὸν μάρτυρα στὸν οὐρα-

2. Ἰωβ 14, 4.

μαρτυρήσαντι διὰ τὸ μαρτυρῆσαι; Εἰ δὲ τὸν ἁμαρτητικὸν οὐκ εἶασεν ἡ πρόνοια ἐπὶ τὸ ἁμαρτεῖν ἔλθειν, ἄδικος γίνεται κατ' ἄμφω καὶ τὸν διὰ δικαιοσύνην εἰς κόλασιν ἐλκόμενον μὴ ρυομένη, καὶ τὸν ἀδικεῖν ἐθελήσαντα ρυσαμένη· τοῦ μὲν ποιήσαντος δι' ὧν ἐβουλήθη, τῆς δὲ κωλυσάσης τὸ ἔργον, καὶ μὴ δικαίως περιεπούσης τὸν ἁμαρτητικόν. Πῶς δὲ οὐκ ἄθεος, θειάζων μὲν τὸν διάβολον, ἄνθρωπον δὲ ἁμαρτητικὸν τολμήσας εἰπεῖν τὸν Κύριον; Πειράζων γὰρ ἡμᾶς ὁ διάβολος, εἰδὼς μὲν ὅ ἐσμεν, οὐκ εἰδὼς δὲ εἰ ὑπομενοῦμεν, ἀλλὰ ἀποσεῖσαι τῆς πίστεως ἡμᾶς βουλόμενος, καὶ ὑπάγεσθαι ἑαυτῷ πειράζει· ὅπερ καὶ μόνον ἐπιτέτραπται αὐτῷ, διὰ τε τὸ ἡμᾶς ἐξ ἑαντῶν σώζεσθαι δεῖν, ἀφορμὰς παρὰ τῆς ἐντολῆς εἰληφότας, διὰ τε τὸν καταισχυμμόν τοῦ πειράσαντος καὶ ἀποτυχόντος, διὰ τε τὴν ἰσχυροποίησιν τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τε τὴν συνείδησιν τῶν θαυμασάντων τὴν ὑπομονήν. Εἰ δὲ τὸ μαρτύριον ἀνταπόδοσις διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία, δι' ἧς τὸ μαρτύριον, συνεργοὶ ἄρα αὐταὶ κολάσεως, ἧς τίς ἂν ἄλλη μείζων ἀπέμψασις γένοιτο;

Ἄλλὰ πρὸς μὲν τὰ δόγματα ἐκεῖνα, εἰ μετενσωματοῦται ἡ ψυχὴ, καὶ περὶ τοῦ διαβολοῦ κατὰ τοὺς οἰκείους λεχθήσεται καιροῦς νυνὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα προσθῶμεν· Ποῦ ἔτι ἡ πίστις, κατὰ ἀνταπόδοσιν τῶν προημαρτημένων τοῦ μαρτυρίου γινομένου; Ποῦ δὲ ἡ ἀγάπη ἢ πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὴν ἀλήθειαν διωκομένη καὶ ὑπομένουσα; Ποῦ δὲ ἔπαινος ὁμολογήσαντος, ἢ ψόγος ἀρνησαμένου; Εἰς τί δὲ ἔτι χρησίμη ἢ πολιτεία ἢ ὀρθή, τὸ νεκρῶσαι τὰς ἐπιθυμίας καὶ μηδὲν τῶν κτισμάτων μισεῖν; Εἰ δέ, ὡς αὐτός φησιν ὁ Βασιλείδης, ἐν μέρος ἐκ τοῦ λεγομένου θελήματος τοῦ Θεοῦ ὑπειλήφαμεν, «τὸ ἠγαπηκέναι ἅπαντα», ὅτι λόγον ἀποσώζουσι πρὸς τὸ πᾶν ἅπαντα, ἕτερον δέ, «τὸ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν», καὶ τρίτον, «μισεῖν μηδὲ ἓν», θελήματι τοῦ Θεοῦ καὶ κολάσεις ἔσονται, ὅπερ ἀσεβὲς ἐννοεῖν. Οὔτε γὰρ ὁ Κύριος θελήματι ἔπαθε τοῦ Πατρὸς, οὔθ' οἱ διωκόμενοι βουλήσει τοῦ Θεοῦ διώκονται· ἐπεὶ δυεῖν θάτερον, ἢ καλόν τι ἔσται διαγμός διὰ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀθῶοι οἱ διατιθέντες καὶ θλίβοντες Ἄλλὰ μὴν οὐδὲν ἄνευ θελή-

νό, ἐπειδὴ μαρτύρησε, ὁ λαμπρότατος μισθός; Κι ἂν αὐτὸν ποὺ ἤθελε ν' ἁμαρτήσῃ δὲν τὸν ἄφησε ἢ πρόνοια νὰ φτᾶσῃ στὴ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας, γίνεται ἄδικη καὶ ἀπὸ τὶς δύο ἀπόψεις· κι ἐπειδὴ δὲν γλυτώνει αὐτὸν ποὺ σύρεται στὴν τιμωρία γιὰ χάρη τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπειδὴ ἔσωσε αὐτὸν ποὺ θέλησε νὰ ἀδικήσῃ. Γιατὶ ἐκεῖνος ἔκανε ὅ,τι ἤθελε, ἐνῶ ἡ Πρόνοια ἐμπόδισε τὸ ἔργο καὶ δὲν προστάτεψε δίκαια αὐτὸν ποὺ ἤθελε ν' ἁμαρτήσῃ. Καὶ πῶς δὲν εἶναι ἄθεος, κάνοντας θεὸ τὸν διάβολο, καὶ τολμώντας νὰ πεῖ τὸν Κύριο ἄνθρωπο ποὺ θέλει ν' ἁμαρτάνει; Γιατὶ ὁ διάβολος μᾶς βάζει σὲ πειρασμό, γνωρίζοντας βέβαια τί εἴμαστε, μὴ γνωρίζοντας ὅμως ἂν θὰ ὑπομείνομε, καὶ θέλει νὰ μᾶς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὴν πίστη καὶ νὰ μᾶς πάρει στὴν ἐξουσία του, πράγμα ποὺ μόνο τοῦ ἔχει ἐπιτραπεί· κι ἐπειδὴ ἐμεῖς πρέπει νὰ σωθοῦμε ἀπὸ μόνοι μας, παίρνοντας βοήθεια ἀπὸ τὴν ἐντολή, καὶ γιὰ τὸν κατατροπιασμό ἐκείνου ποὺ μᾶς ἔβαλε σὲ πειρασμό κι ἀπέτυχε, καὶ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ γιὰ τὴ συνείδηση ἐκείνων ποὺ θαύμασαν τὴν ὑπομονή. Κι ἂν τὸ μαρτύριο εἶναι ἀνταπόδοση μὲ τιμωρία, καὶ ἡ πίστη καὶ ἡ διδασκαλία εἶναι αὐτές, ποὺ ἔξαιτίας τους γίνεται τὸ μαρτύριο, ἄρα κι αὐτὲς συνεργοῦν στὴν τιμωρία, ἀπὸ τὴν ὁποία ποιά ἄλλη μεγαλύτερη ἀντίφαση θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει;

Ἄλλὰ γιὰ τὶς διδασκαλίες ἐκεῖνες, ἂν στὴν ψυχὴ δηλαδὴ συμβαίνει μετενσάρκωση, καὶ σχετικὰ μὲ τὸ διάβολο, θὰ γίνῃ λόγος ὅταν ἔρθῃ ἡ ὥρα τους. Τώρα ἂς προσθέσομε σὲ ὅσα ἔχομε πεῖ κι αὐτά· Σὲ τί ὠφελεῖ ἡ πίστη, ἐὰν τὸ μαρτύριο γίνεται γιὰ τὴν ἀνταπόδοση προηγούμενων ἁμαρτημάτων; Καὶ ποῦ πηγαίνει ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ Θεό, ποὺ διώκεται γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ ὑπομένει; Καὶ ποῦ ὁ ἔπαινος ἐκείνου ποὺ ὁμολόγησε καὶ ἡ μομφὴ ἐκείνου ποὺ ἀρνήθηκε; Καὶ σὲ τί εἶναι χρήσιμη ἡ ὀρθὴ πολιτεία, ἡ νέκρωση τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τὸ νὰ μὴ μισοῦμε κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα; Ἄν ὅμως, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεῖδης, ἓνα μέρος τοῦ λεγόμενου θελήματος τοῦ Θεοῦ ἔχομε θεωρήσει «τὴν ἀγάπη ὅλων», ἐπειδὴ τὰ πάντα διατηροῦν μὴ λογικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ πᾶν, ἓνα ἄλλο τὸ «νὰ μὴν ἐπιθυμοῦμε τίποτε», καὶ τρίτο τὸ «νὰ μὴ μισοῦμε οὔτε ἓνα δημιουργήμα», μὲ θέληση τοῦ Θεοῦ θὰ συμβοῦν καὶ τιμωρίες, πράγμα ποὺ εἶναι ἀσέβεια καὶ νὰ τὸ σκεφτοῦμε. Γιατὶ οὔτε ὁ Κύριος μὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα, οὔτε ὅσοι διώκονται, διώκονται μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ. Γιατὶ πρέπει νὰ συμβαίνει τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο· ἢ εἶναι κάτι καλὸ ὁ διωγμός, ἀφοῦ εἶναι βούληση τοῦ Θεοῦ, ἢ εἶναι ἀθῶοι αὐτοὶ ποὺ μᾶς προκαλοῦν τοὺς διωγμούς καὶ

ματος τοῦ Κυρίου τῶν ὅλων. Λείπεται δὴ συντόμως φάναι τὰ τοιαῦτα συμβαίνειν μὴ κωλύσαντος τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ μόνον σώζει καὶ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ

Οὐ τὸ ἐνεργεῖν τοίνυν αὐτὸν τὰς θλίψεις οἶσθαι χρὴ (μὴ γὰρ εἶη 5 τοῦτο ἐννοεῖν!), ἀλλὰ μὴ κωλύειν τοὺς ἐνεργοῦντας, πεπεῖσθαι προσῆ-
κεν, καταχρησθῆναι τε εἰς καλὸν τοῖς τῶν ἐναντίων τολμήμασιν· «Καθελῶ
γοῦν», φησί, «τὸν τοῖχον, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα», παιδευτικῆς
τέχνης τῆς τοιάδε αὐτῆς οὔσης προνοίας ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων διὰ τὰς
οἰκείας ἐκάστου ἁμαρτίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων διὰ
10 τὰς ἡμῶν. Αὐτίκα ὁ Θεῖος Ἀπόστολος «Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ
Θεοῦ», φησὶν, «ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας,
εἰδέναί ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ,
μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν Κύριον
τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ,
15 διότι ἔκδικος ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων, καθὼς καὶ προείπομεν
ὑμῖν καὶ διεμαρτυράμεθα. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθα-
σία, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ
τὸν Θεόν, τὸν καὶ δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς». Διὰ τοῦ-
τον οὖν τὸν ἁγιασμὸν ἡμῶν οὐκ ἐκωλύθη παθεῖν ὁ Κύριος.

20 Εἰ τοίνυν, ἀπολογούμενός τις αὐτῶν, λέγοι κολάζεσθαι μὲν τὸν
μάρτυρα διὰ τὰς πρὸ τῆσδε τῆς ἐνσωματώσεως ἁμαρτίας, τὸν καρπὸν
δὲ τῆς κατὰ τόνδε τὸν βίον πολιτείας αὐθις ἀπολήψεσθαι, οὕτω γὰρ
διατετάχθαι τὴν διοίκησιν, πευσόμεθα αὐτοῦ, εἰ ἐκ προνοίας γίνεται ἢ
ἀνταπόδοσις. Εἰ μὲν γὰρ μὴ εἶη τῆς θείας διοικήσεως, οἴχεται ἢ οἰκο-
25 νομία τῶν καθαρσίων, καὶ πέπτωκεν ἢ ὑπόθεσις αὐτοῖς εἰ δὲ ἐκ προ-
νοίας τὰ καθάρσια, ἐκ προνοίας καὶ αἱ κολάσεις. Ἡ πρόνοια δέ, εἰ καὶ
ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος, ὡς φάναι, κινεῖσθαι ἄρχεται, ἀλλ' ἐγκατεσπάρη ταῖς
οὐσίαις σὺν καὶ τῇ τῶν οὐσιῶν γενέσει πρὸς τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ. Ὡν
οὕτως ἐχόντων, ἀνάγκη ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἢ τὴν κόλασιν μὴ εἶναι ἄδι-
30 κων, καὶ δικαιοπραγοῦσιν οἱ καταδικάζοντες καὶ διώκοντες τοὺς μάρ-
τυρας, ἢ ἐκ θελήματος ἐνεργεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς διαγμούς. Οὐκ
ἔτι οὖν ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἐπισυμβαίνει τοῖς πρά-

μᾶς θλίβουν. Ὡστόσο τίποτε δὲν γίνεται χωρὶς τὴ θέληση τοῦ Κυρίου τῶν ὄλων. Ἐπομένει λοιπὸν νὰ ἐκθέσουμε μὲ συντομία αὐτὰ ποὺ γίνονται χωρὶς νὰ τὰ ἐμποδίσει ὁ Θεός. Γιατὶ αὐτὸ μονάχα σώζει καὶ τὴ πρόνοια καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ νομίζομε ὅτι αὐτὸς προκαλεῖ τὶς θλίψεις (εἴθε νὰ μὴ συμβεῖ νὰ τὸ σκεφτοῦμε αὐτό), δὲν ἐμποδίζει ὅμως, πρέπει νὰ ἔχομε πεισθεῖ, ἐκείνους ποὺ τὶς ἐνεργοῦν καὶ χρησιμοποιεῖ σὰ καλὸ τὰ τολμήματα τῶν ἀντιπάλων· γιατί λέγει· «Θὰ γκρεμίσω τὸν τοῖχο του (ἀμπελιοῦ) καὶ θὰ τοῦ καταπατοῦν τὰ πάντα»³. Ἡ πρόνοια αὐτὴ ἔχει παιδευτικὸ χαρακτήρα· στὴν περίπτωση τῶν ἄλλων γιὰ τὶς ἁμαρτίες τοῦ καθενός, ἐνῶ στὴν περίπτωση τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων γιὰ τὶς δικές μας. Γι' αὐτὸ ὁ θεῖος Ἀπόστολος λέγει· «Αὐτὸ εἶναι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, νὰ γίνετε ἅγιοι, ν' ἀπέχετε ἀπὸ τὴν πορνεία, νὰ ξέρει ὁ καθένας σας νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα του ἅγια καὶ τιμημένα, ὄχι μὲ τὰ πάθη τῆς ἐπιθυμίας, ὅπως τὰ ἔθνη ποὺ δὲν γνωρίζουν τὸν Κύριο. Νὰ μὴ θέλετε στὸ θέμα αὐτὸ νὰ ξεπερνᾶτε τὸν ἀδελφὸ σας καὶ νὰ πλεονεκτεῖτε ἀπὸ αὐτόν, διότι ὁ Κύριος εἶναι τιμωρὸς ὄλων αὐτῶν. Ὅπως καὶ σᾶς τὸ εἶπαμε ἤδη καὶ σᾶς βεβαιώσαμε. Ὁ Θεὸς δὲν μᾶς κάλεσε γιὰ νὰ πέφτομε στὴν ἀκαθαρσία, ἀλλὰ γιὰ νὰ μᾶς ἀγιάσει. Ὅποιος λοιπὸν ἀθετεῖ, δὲν ἀθετεῖ ἄνθρωπο, ἀλλὰ τὸν Θεό, αὐτὸν ποὺ μᾶς ἔχει δώσει καὶ τὸ Πνεῦμα του»⁴. Γι' αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἀγιασμό μας δὲν ἐμποδίστηκε νὰ πάθει ὁ Κύριος.

Ἄν λοιπὸν ἀπολογούμενος κάποιος ἀπὸ αὐτοῦς λέγει, ὅτι ὁ μάρτυρας τιμωρεῖται γιὰ τὶς ἁμαρτίες ποὺ ἔκανε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνσωμάτωσή του σ' αὐτὸ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ἀνταπόδοση γιὰ τὴν πολιτεία του στὸν κόσμον αὐτὸ θὰ τὴν πάρει ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν, γιατί ἔτσι ἔχει διευθετηθεῖ τὸ πρᾶγμα, θὰ τοῦ ζητήσομε νὰ μᾶς πει, ἂν ἡ ἀνταπόδοση γίνεται ἀπὸ τὴν πρόνοια. Ἄν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ θεία διοίκηση, χάνεται ἡ οἰκονομία τῆς κάθαρσης καὶ καταπίπτει ἡ θεωρητικὴ βάση της. Ἄν ὅμως ἡ κάθαρση περιλαμβάνεται στὴν πρόνοια, ἡ πρόνοια προβλέπει καὶ τὶς τιμωρίες. Καὶ ἡ πρόνοια, ἂν καί, γιὰ νὰ πῶ ἔτσι, ξεκινᾶ ἀπὸ τὸν ἄρχοντα, ὅμως ἔχει ἐγκατασπαρεῖ μέσα σὰ ὄντα ταυτόχρονα μὲ τὴ γένεσή τους ἀπὸ τὸν Θεὸ τῶν ὄλων. Ἄν ἔχουν ἔτσι αὐτὰ τὰ πρᾶγματα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσουν, ἢ ὅτι ἡ τιμωρία δὲν εἶναι ἀδίκη καὶ ὅτι πράττουν δίκαια ὅσοι καταδικάζουν καὶ καταδιώκουν τοὺς μάρτυρες, ἢ ὅτι καὶ οἱ διωγμοὶ γίνονται μὲ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Δὲν συμβαίνει λοιπὸν ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος στοὺς

3. Ἦσ. 5, 5.

4. Α' Θεσσ. 4, 3-8.

γμασιν ὡς ὁ ἰὸς τῷ σιδήρῳ, ἀλλ' ἐκ βουλήσεως ἰδίας προσέρχεται τῇ ψυχῇ. Καὶ περὶ μὲν τούτων πολὺς ὁ λόγος, ὅσον ἐν ὑστέρω σκοπεῖν ἀποκείσεται κατὰ καιρὸν διαλαμβάνουσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

5 Ἐλεγχος τῶν φαντασιοπληξιῶν Βαλεντίνου περὶ ἀφανισμοῦ τοῦ θανάτου.

Οὐαλεντίνος δὲ ἐν τινι ὁμιλίᾳ κατὰ λέξιν γράφει: “Ἀπ' ἀρχῆς ἀθά-
νατοὶ ἐστε, καὶ τέκνα ζωῆς αἰωνίας· καὶ τὸν θάνατον ἠθέλετε μερίσα-
σθαι εἰς ἑαυτούς, ἵνα δαπανήσητε αὐτὸν καὶ ἀναλώσητε, καὶ ἀποθάνη
10 ὁ θάνατος ἐν ὑμῖν καὶ δι' ὑμῶν. Ὅταν γὰρ τὸν μὲν κόσμον λύητε, ὑμεῖς
δὲ μὴ καταλύησθε, κυριεύετε τῆς κτίσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἀπάσης”.
Φύσει γὰρ σωζόμενον γένος ὑποτίθεται καὶ αὐτὸς ἐμφερῶς τῷ Βασι-
λειίδῃ· ἄνωθεν δὲ ἡμῖν δεῦρο τοῦτο δὴ τὸ διάφορον γένος, ἐπὶ τὴν τοῦ
θανάτου καθαίρεσιν ἤκειν, θανάτου δὲ γένεσιν ἔργον εἶναι τοῦ κτίσαν-
15 τος τὸν κόσμον. Διὸ καὶ τὴν Γραφὴν ἐκείνην οὕτως ἐκδέχεται: «Οὐδεὶς
ᾔψεται τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ ζήσεται», ὡς θανάτου αἰτίου. Περὶ
τούτου τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα αἰνίττεται, γράφων αὐταῖς λέξεσιν: “Ὅπόσον
ἐλάττων ἢ εἰκῶν τοῦ ζῶντος προσώπου, τοσοῦτον ἦσσαν ὁ κόσμος τοῦ
ζῶντος Αἰῶνος. Τίς οὖν αἰτία τῆς εἰκόνης; Μεγαλωσύνη τοῦ προσώ-
20 που, παρεσχημένου τῷ ζωγράφῳ τὸν τύπον, ἵνα τιμηθῇ δι' ὀνόματος
αὐτοῦ· οὐ γὰρ αὐθεντικῶς εὐρέθη μορφή, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐπλήρωσαν
τὸ ὑστερήσαν ἐν πλάσει. Συνεργεῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀόρατον εἰς πί-
στιν τοῦ πεπλασμένου”, τὸν μὲν γὰρ δημιουργὸν ὡς Θεὸν καὶ Πατέρα
κληθέντα, «εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ» καὶ «Προφήτην» προσεῖπεν
25 «ζωγράφον» δὲ τὴν Σοφίαν, ἧς τὸ πλάσμα ἢ εἰκῶν, εἰς δόξαν τοῦ ἀο-
ράτου· ἐπεὶ ὅσα ἐκ συζυγίας προέρχεται, πληρώματά ἐστιν· ὅσα δὲ ἀπὸ
ἐνός, εἰκόνες. Ἐπεὶ δὲ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, ἢ ἐκ μεσότητος
ψυχῇ ἔρχεται, τὸ διαφέρον· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐμφύσημα τοῦ διαφέρον-
τος πνεύματος, καὶ καθ' ὅλου ὃ ἐμπνεῖται τῇ ψυχῇ τῇ εἰκόνι τοῦ
30 πνεύματος· καὶ καθόλου τὰ ἐπὶ τοῦ Δημιουργοῦ λεγόμενα τοῦ κατ'

ἀνθρώπους, καθὼς λένε αὐτοί, ὅπως ἡ σκουριά στὸ σίδηρο, ἀλλὰ μὲ δική τους θέληση προσβάλλει τὴν ψυχὴ. Ἄλλὰ γι' αὐτὰ ἀπομένει πολὺς λόγος, πού θὰ γίνεῖ ἀργότερα, ὅταν τὰ διαπραγματευθοῦμε στὴν ὥρα τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'.

Ἐλεγχος τῶν φαντασιοπληξιῶν τοῦ Βαλεντίνου περὶ ἀφανισμοῦ τοῦ θανάτου.

Ὁ Οὐαλεντίνος σὲ μιὰ ὁμιλία του γράφει κατὰ λέξη· “Εἶστε ἀθάνατοι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ παιδιὰ τῆς αἰώνιας ζωῆς καὶ θέλατε νὰ μοιραστεῖτε τὸ θάνατο μεταξὺ σας, γιὰ νὰ δαπανήσετε καὶ νὰ ἐξαντλήσετε καὶ νὰ πεθάνει ὁ θάνατος μέσα σ' ἐσᾶς καὶ μέσω σας. Γιατί, ὅταν διαλύετε τὸν κόσμον, κι ἐσεῖς δὲν καταλύεσθε, γίνεστε κύριοι ὅλης τῆς δημιουργίας καὶ τῆς φθορᾶς”. Ὑποθέτει δηλαδή κι αὐτός, παρόμοια μὲ τὸν Βασιλεῖδη, ἓνα γένος πού σώζεται ἀπὸ τὴ φύση του. Κι αὐτὸ τὸ διαφορετικὸ γένος μᾶς ἔρχεται ἐδῶ ἀπὸ ἄνω, μὲ σκοπὸ τὴν καθάρωση τοῦ θανάτου, ἐνῶ ἡ γένεση τοῦ θανάτου εἶναι ἔργο τοῦ δημιουργοῦν τοῦ κόσμου. Γι' αὐτὸ καὶ μ' αὐτὸ τὸ νόημα δέχεται κι ἐκεῖνο τὸ χωρίο τῆς Γραφῆς· «Κανένας δὲν πρόκειται νὰ δεῖ τὸ πρόσωπο τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ζήσει»¹, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι αἴτιος τοῦ θανάτου. Γι' αὐτὸν τὸν Θεὸ κάνει ἐκεῖνο τὸν ὑπαινιγμὸ, γράφοντας ἐπὶ λέξη· “Ὅσο μειονεκτεῖ ἡ εἰκόνα ἀπὸ τὸ ζωντανὸ πρόσωπο, τόσο κατώτερος εἶναι ὁ κόσμος αὐτὸς ἀπὸ τὸν ζῶντα αἰῶνα. Ποιὰ εἶναι λοιπὸν ἡ αἰτία τῆς εἰκόνας; Ἡ μεγαλωσύνη τοῦ προσώπου πού ἔδωσε στὸ ζωγράφο τὸ πρότυπο, γιὰ νὰ τιμηθεῖ μὲ τὸ ὄνομά του. Γιατί δὲν βρέθηκε ἡ μορφή ἀπὸ μόνη της μὲ δική της δύναμη, ἀλλὰ συμπλήρωσαν τὸ ὄνομα πού ὑστέρησε στὴ δημιουργία. Βοηθεῖ καὶ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀόρατος στὴν πίστη τοῦ δημιουργήματος”. Τὸν δημιουργὸ λοιπὸν πού ὀνομάστηκε Θεὸς καὶ Πατέρας, «εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ», τὸν ὀνόμασε καὶ «Προφήτη», ἐνῶ ζωγράφο εἶπε τὴ Σοφία, τῆς ὁποίας πλάσμα εἶναι ἡ εἰκόνα, πρὸς δόξα τοῦ ἀόρατου, ἐπειδὴ ὅσα προέρχονται ἀπὸ σύζευξη, εἶναι συμπληρώματα, ἐνῶ ὅσα ἀπὸ ἓνα, εἶναι εἰκόνες. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ φαινόμενο αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει, ἔρχεται ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ ἐνδιάμεσο πού εἶναι διάφορο, κι αὐτὸ εἶναι τὸ ἐμφύσημα τοῦ Πνεύματος πού διαφέρει, καὶ γενικὰ αὐτὸ πού ἐμφυσᾶται στὴν ψυχὴ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Πνεύματος. Καὶ γενικὰ ὅσα λέγονται γιὰ τὸ Δημιουργὸ πού ἔχει γίνεῖ κατ' εἰκόνα, αὐτὰ

1. Ἐξ. 33, 20.

εἰκόνα γενομένου, ταῦτ' ἐν εἰκόνας αἰσθητῆς μοίρᾳ ἐν τῇ γενέσει περι-
 ἄνθρωπογονίαν προπεφητεῦσθαι λέγουσι· καὶ δὴ μετάγουσι τὴν ὁμοι-
 ότητα καὶ ἐφ' ἑαυτούς, ἄγνωστον τῷ Δημιουργῷ τὴν τοῦ διαφέροντος
 ἐπένθεσιν πνεύματος γεγενῆσθαι παραδιδόντες

5 Ὅταν μὲν οὖν περὶ τοῦ ἑνα εἶναι τὸν Θεόν, τὸν διὰ νόμου καὶ προ-
 φητῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον, διαλαμβάνωμεν, καὶ πρὸς τοῦτο
 διαλεξόμεθα· ἀρχικὸς γὰρ ὁ λόγος· πρὸς δὲ τὸ κατεπεῖγον ἀπαντητέον.
 Εἰ ἐπὶ τὸ καταλῦσαι θάνατον ἀφικνεῖται τὸ διαφέρον γένος, οὐχ ὁ
 Χριστὸς τὸν θάνατον κατήργησεν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁμοούσιος
 10 λεχθεῖη· εἰ δ' εἰς τοῦτο κατήργησεν, ὡς μὴ τοῦ διαφέροντος ἄπτεσθαι
 γένους, οὐχ οὗτοι τὸν θάνατον καταργοῦσιν οἱ ἀντίμμοι τοῦ Δημιουρ-
 γοῦ, οἱ τῆς ἐκ μεσότητος ψυχῆς τῇ σφετέρᾳ εἰκόνι ἐμφυσῶντες τὴν ζω-
 ῆν τὴν ἄνωθεν, κατὰ τὴν τοῦ δόγματος αἵρεσιν· κἂν διὰ τῆς μητρὸς
 τοῦτο συμβαίνειν λέγωσιν, ἀλλὰ κἂν εἰ σὺν Χριστῷ καταστρατεύεσθαι
 15 τοῦ θανάτου λέγοιεν, ὁμολογούντων τὸ δόγμα τὸ κεκρυμμένον, ὡς τῆς
 θείας τοῦ Δημιουργοῦ κατατρέχειν τολμῶσι δυνάμεως, τὴν κτίσιν τὴν
 αὐτοῦ, ὡς κρείττους ἐπανορθούμενοι, πειρώμενοι σώζειν τὴν ψυχικὴν
 εἰκόνα, ἣν αὐτὸς ρύσασθαι τῆς φθορᾶς οὐ κατίσχυσεν. Εἴη δ' ἂν καὶ ὁ
 Κύριος ἀμείνων τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν ποτε ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ
 20 διαφιλονεικοῖη, καὶ ταῦτα ἐν θεοῖς Ὅτι δὲ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ Υἱοῦ Πα-
 τῆρ, ὁ Δημιουργὸς τῶν συμπάντων, ὁ παντοκράτωρ Κύριος, εἰς ἐκεί-
 νων ἀνεβαλόμεθα τὴν σκέψιν, καθ' ἣν πρὸς τὰς αἵρέσεις ὑπεσχήμεθα
 διαλέξασθαι, τοῦτον εἶναι μόνον δεικνύντες τὸν ὑπ' αὐτοῦ κεκηρυγμέ-
 νον. Ἄλλ' ἡμῖν γε ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν τῶν θλίψεων ὑπομονὴν γρά-
 25 φων· «Καὶ τοῦτο», φησὶν, «ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χρι-
 στοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν
 τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Εἴ
 τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινω-
 νία Πνεύματος, εἴ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χα-
 30 ράν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἐν
 φρονοῦντες. Εἰ δὲ σπένδεται ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς πίστε-
 ως χαίρων καὶ συγχαίρων», πρὸς οὓς ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ, τοὺς

κατὰ τὸ μέρος αἰσθητῆς εἰκόνας κατὰ τὴ γέννηση γύρω ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν, λένε, προφητευθεῖ. Καὶ βέβαια μεταφέρουν τὴν ὁμοιότητα καὶ στὸν ἑαυτό τους, παραδίδοντας ὅτι ἔγινε ἐν ἀγνοία τοῦ Δημιουργοῦ ἢ ἐπένθεση (προσθήκη) τοῦ διάφορου πνεύματος.

“Ὅταν λοιπὸν μιλάμε γιὰ τὸ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας, αὐτὸν ποὺ κηρύσσει ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆτες καὶ τὸ Εὐαγγέλιο, θὰ συζητήσομε καὶ γι’ αὐτὸ τὸ θέμα. Τώρα πρέπει ν’ ἀπαντήσομε σ’ αὐτὸ ποὺ ἐπείγει. Ἄν τὸ διαφορετικὸ γένος φτάνει ἐδῶ γιὰ νὰ καταλύσει τὸ θάνατο, τότε δὲν εἶναι ὁ Χριστὸς ποὺ κατήργησε τὸ θάνατο, ἐκτὸς ἂν χαρακτηριστεῖ κι αὐτὸς ὁμοούσιός τους. Κι ἂν τὸν κατάργησε γι’ αὐτὸ τὸ σκοπὸ, ὥστε νὰ μὴν ἀγγίζει τὸ διαφορετικὸ γένος, δὲν καταργοῦν τὸ θάνατο αὐτοὶ οἱ ὑποκαταστάτες τοῦ Δημιουργοῦ, ποὺ ἀπὸ τὴν ψυχὴ, τὴν προερχόμενη ἀπὸ τὴ μεσότητά, ἐμφυσοῦν στὴν εἰκόνα τους τὴν ἀπὸ ἀνω ζωὴ σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τῆς αἵρεσης; Καὶ εἴτε λένε ὅτι αὐτὸ συμβαίνει μέσω τῆς μητέρας, ἀλλὰ καὶ εἴτε λένε ὅτι μαζὶ μὲ τὸν Χριστὸ συστρατεύονται κατὰ τοῦ θανάτου, ἃς φανερώσουν τὴν κρυφὴ διδασκαλία τους, ὅτι τολμοῦν νὰ ἐπιτεθοῦν στὴ θεία δύναμη τοῦ Δημιουργοῦ, ἐπειδὴ εἶναι δυνατώτεροι νὰ ἐπανορθώσουν τὴ δημιουργία του, προσπαθώντας νὰ σώζουν τὴν ψυχικὴ εἰκόνα, ποὺ αὐτὸς δὲν κατόρθωσε νὰ τὴ σώσει ἀπὸ τὴ φθορά. Καὶ θὰ μπορούσε ὁ Κύριος νὰ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸν δημιουργὸ Θεό· γιατί δὲν εἶναι δυνατὸ ποτέ ὁ γιὸς νὰ φιλονικεῖ μὲ τὸν πατέρα, καὶ μάλιστα ὅταν πρόκειται γιὰ θεούς. Ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Πατέρας τοῦ Υἱοῦ, ὁ Δημιουργὸς τῶν πάντων, ὁ παντοκράτορας Κύριος, τὸ ἀναβάλαμε γιὰ ἐκείνη τὴν συζήτηση, ὅπου ὑποχρεθήκαμε ὅτι θὰ συζητήσομε σχετικὰ μὲ τὶς αἵρέσεις, δείχνοντας ὅτι μόνο αὐτὸς εἶναι ποὺ ἔχει κηρυχθεῖ ἀπὸ αὐτόν. Ἄλλὰ σ’ ἐμᾶς ὁ Ἀπόστολος γράφοντας γιὰ τὴν ὑπομονὴ σὺς θλίψεις λέγει· «Κι αὐτὸ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεό, γιατί σ’ ἐσᾶς δόθηκε τὸ χάρισμα ὄχι μόνο νὰ πιστεύετε στὸν Χριστό, ἀλλὰ καὶ νὰ ὑποφέρετε γι’ αὐτόν, διεξάγοντας τὸν ἴδιο ἀγώνα, ποὺ εἶδατε νὰ κάνω κ ἐγὼ καὶ ἀκοῦτε ὅτι τὸν συνεχίζω. Ἄν λοιπὸν ὑπάρχει κάποια ἐνθάρρυνση στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἂν ὑπάρχει κάποια παρηγοριὰ ἀγάπης, ἂν ὑπάρχει κάποια συμμετοχὴ στὸ Πνεῦμα, ἂν διακατέχετε ἀπὸ εὐσπλαχνία καὶ οἰκτιρομύς, ὀλοκληρῶστε τὴ χαρὰ μου μὲ τὸ νὰ ἔχετε τὸ ἴδιο φρόνημα, τὴν ἴδια ἀγάπη, μὰ ψυχὴ κι ἕνα φρόνημα»². Κι ἂν προσφέρει τὴ δική του σπονδὴ στὴ θυσία καὶ στὸ λειτούργημα ποὺ ἐπιτελεῖ γιὰ χάρι τῆς πίστεως νιώθοντας

2. Φιλίπ. 1, 29-30. 2, 1-2.

Φιλιππησίους «συμμετόχους τῆς χάριτος» καλῶν, πῶς αὐτοὺς «συμψύχους» καὶ ψυχικοὺς λέγει· Ὁμοίως καὶ περὶ Τιμοθέου καὶ ἑαυτοῦ γράφων, «οὐδένα γὰρ ἔχω», φησὶν, «ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μερμνήσει· οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Μὴ τοίνυν «ψυχικοὺς» ἐν ὀνειδούς μέρει λεγόντων ἡμᾶς οἱ προειρημένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες ἤδη γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς τῆ νέα προφητεία μὴ προσέχοντας «ψυχικοὺς» καλοῦσιν, πρὸς οὓς ἐν τοῖς «Περὶ προφητείας» διαλεξόμεθα. Ἀγάπην οὖν ἀσκεῖν τὸν τέλειον χρῆ, κἀνθένδε ἐπὶ τὴν θεῖαν φιλίαν σπεύδειν, δι' ἀγάπην ἐκτελοῦντα τὰς ἐντολάς. Τὸ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἀγαπᾶν τὸ κακὸν λέγει, οὐδὲ ἀσεβειαν ἢ μοιχείαν ἢ κλοπὴν, ἀλλὰ τὸν κλέπτην καὶ τὸν ἀσεβῆ καὶ τὸν μοιχόν, οὐ καθὸ ἁμαρτάνει, καὶ τῆ ποιᾶ ἐνεργεία μολύνει τὴν ἀνθρώπου προσηγορίαν, καθ' ὃ δὲ ἄνθρωπός ἐστι καὶ ἔργον Θεοῦ. Ἀμέλει τὸ ἁμαρτάνειν ἐνεργεία κεῖται, οὐκ οὐσία· διὸ οὐδὲ ἔργον Θεοῦ Ἐχθροὶ δὲ οἱ ἁμαρτάνοντες εἴρηνται Θεοῦ, οἱ ἐχθροὶ δὲ τῶν ἐντολῶν, αἷς μηδὲ ὑπακηκόασι, γενόμενοι ὥσπερ φίλοι οἱ ὑπακηκοότες, οἱ μὲν διὰ τὴν οἰκείωσιν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τὴν ἐκ προαιρέσεως προσαγορευθέντες οὐθὲν γὰρ ἢ ἔχθρα οὐδ' ἢ ἁμαρτία ἄνευ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ ἁμαρτάνοντος καὶ «τὸ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν», οὐχ ὡς ἀλλοτριῶν τῶν ἐπιθυμητῶν ὄντων, πόθον μὴ ἔχειν διδάσκει, καθάπερ ὑπειλήφασιν οἱ τὸν Κτίστην ἄλλον εἶναι παρὰ τὸν πρῶτον Θεὸν δογματίζοντες οὐθ' ὡς ἐβδελυγμένης καὶ κακῆς οὐσῆς τῆς γενέσεως (ἄθεοι γὰρ αἱ δόξαι αὐται), «ἀλλότρια» δὲ ἡμεῖς φάμεν τὰ τοῦ κόσμου, οὐχ ὡς ἄτοπα, οὐδ' ὡς οὐχὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντων Κυρίου, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ καταμένομεν ἐν αὐτοῖς τὸν πάντα αἰῶνα κτήσει ὄντα ἀλλότρια, καὶ τῶν κατὰ διαδοχὴν ὑπάρχοντα· χρῆσει δὲ ἐκάστου ἡμῶν ἴδια, δι' οὓς καὶ ἐγένετο· πλὴν ἐφ' ὅσον γε αὐτοῖς ἀναγκαῖον συμπαρεῖναι. Κατὰ φυσικὴν τοίνυν ὄρεξιν χρηστέον τοῖς κεκωλυμένοις καλῶς, πᾶσαν ὑπερέκπτωσιν καὶ συμπάθειαν παραιτου-
30 μένους.

χαρὰ καὶ συμμετέχοντας στή χαρὰ ἐκείνων, πρὸς τοὺς ὁποίους γίνεται ὁ λόγος ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο, τοὺς Φιλιππησίους, καλώντας τους συμμετόχους τῆς χάριτος³, πῶς αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζει «ὁμόψυχους» καὶ «ψυχικούς»; Ὅμοια γράφοντας καὶ γιὰ τὸν Τιμόθεο καὶ τὸν ἑαυτὸ του λέγει: «Γιατὶ κανέναν ἄλλο δὲν ἔχω τόσο ἐμπιστο, πού νὰ φροντίζει πραγματικά γιὰ σᾶς. Ὅλοι φροντίζουν γιὰ ὅσα ἀρέσουν τὸν ἑαυτὸ τους, ὄχι στὸν Ἰησοῦ Χριστό»⁴.

Νὰ μὴ μᾶς λένε λοιπὸν ὀνειδιστικά «ψυχικούς» ὅσοι προαναφέρθηκαν, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ οἱ Φρύγες. Γιατὶ κι αὐτοὶ τώρα ὅσους δὲν προσέχουν στή νέα προφητεία τοὺς καλοῦν «ψυχικούς»· γι' αὐτοὺς θὰ μλήσομε στὰ *Περὶ προφητείας*. Ὁ τέλειος πιστὸς λοιπὸν πρέπει νὰ ἀσκεῖ ἀγάπη κι ἀπὸ ἐδῶ νὰ σπεύδει πρὸς τὴ θεία φιλία, ἐκτελώντας τὶς ἐντολὲς ἀπὸ ἀγάπη. Μὲ τὸ ν' ἀγαπᾶ τοὺς ἐχθρούς, δὲν λέγει νὰ ἀγαπᾶ τὸ κακὸ, οὔτε τὴν ἀσέβεια ἢ τὴ μοιχεία ἢ τὴν κλοπή, ἀλλὰ τὸν κλέφτη καὶ τὸν ἀσεβῆ καὶ τὸν μοιχό· ὄχι ἐπειδὴ ἀμαρτάνει καὶ μὲ τὴν ὁποία ἐνέργειά του μολύνει τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι ἄνθρωπος καὶ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Βέβαια τὸ νὰ ἀμαρτάνει κανεὶς ὀφείλεται στὴν ἐνέργεια, ὄχι στὴν οὐσία· γι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι ἀμαρτάνουν ἔχουν ὀνομασθεῖ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἐχθροὶ τῶν ἐντολῶν, σὶς ὁποῖες οὔτε κὰν ὑπάκουσαν. Ὅπως ὅσοι ὑπάκουσαν σ' αὐτὲς εἶναι φίλοι, κι ὀνομάστηκαν φίλοι, αὐτοὶ ἐξαιτίας τῆς οἰκείωσης τῶν ἐντολῶν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐχθροὶ, λόγω τῆς ἀποξένωσής τους ἀπὸ αὐτὲς μὲ τὴν ἐλεύθερη θέλησή τους. Γιατὶ ἡ ἐχθρα καὶ ἡ ἀμαρτία δὲν εἶναι τίποτε δίχως τὸν ἐχθρὸ καὶ τὸν ἀμαρτάνοντα. Καὶ ἡ ἐντολή «νὰ μὴν ἐπιθυμεῖς τίποτε», δὲν διδάσκει νὰ μὴν ἔχομε πόθο, ἐπειδὴ τὰ ἐπιθυμητὰ εἶναι ἀλλότρια, ὅπως ὑπέθεσαν ὅσοι δογματίζουν ὅτι ὁ Δημιουργὸς εἶναι διάφορος ἀπὸ τὸν πρῶτο Θεό, οὔτε ἐπειδὴ ἡ γένεση εἶναι βδελυρὴ καὶ κακῆ (γιατὶ οἱ γνῶμες αὐτὲς εἶναι ἄθεες). Καὶ ἀλλότρια λέμε ἐμεῖς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου, ὄχι γιατί εἶναι παράλογα, οὔτε σὰ νὰ μὴ εἶναι ἔργα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Κυρίου τῶν ὅλων, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν παραμένομε σ' αὐτὰ γιὰ ὅλη τὴν αἰωνιότητα· εἶναι ἀλλότρια κατὰ τὴν κτήση καὶ τὰ παραδίδομε ὁ ἓνας στὸν ἄλλο διαδοχικά· ὡς πρὸς τὴ χρήση εἶναι τοῦ καθενὸς ἀπὸ ἐμᾶς γιὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἔγιναν, ὅμως ὅσον καιρὸ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τὰ ἔχομε μαζί μας. Ἐπομένως ὅσα μᾶς ἔχουν ἐμποδιστεῖ πρέπει νὰ τὰ χρησιμοποιοῦμε ὀρθά, σύμφωνα μὲ τὴ φυσικὴ ἐπιθυμία, καὶ ν' ἀποφεύγομε κάθε ὑπερβολὴ καὶ συμπάθεια γι' αὐτὰ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἡ ἀγάπη πρὸς πάντας, ἔτι δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς.

Ἔσθη καὶ χρησιότης; «Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθρούς ὑμῶν», λέγει. «εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεασζόντων ὑμῖν», καὶ τὰ ὅμοια οἷς προστίθῃσιν. «Ἴνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς», τὴν ἐξομοίωσιν τὴν πρὸς Θεὸν αἰνισσόμενος. Πάλιν δ' αὖ φησιν. «Ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχύ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ». «Ἀντίδικος» δὲ οὐ τὸ σῶμα, ὡς τινες βούλονται, ἀλλ' ὁ διάβολος καὶ οἱ τούτῳ ἐξομοιούμενοι, ὁ «συνοδεύων»
 10 ἡμῖν δι' ἀνθρώπων τῶν ζηλούντων τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπιγεῖῳ τῷδε δέῳ. Οὐχ οἷόν τε οὖν μὴ παθεῖν τὰ ἐχθίστα τοὺς ὁμολογοῦντας μὲν ἑαυτοὺς εἶναι τοῖς τοῦ Χριστοῦ, ἐν δὲ τοῖς τοῦ διαδόλου καταγινομένους ἔργοις γέγραπται γάρ. «Μὴ ποτε παραδῶ σε τῷ κριτῇ», ὁ κριτῆς δὲ τῷ ὑπηρετῇ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαδόλου. «Πέπεισμαι γάρ, ὅτι οὔτε θάνατος»,
 15 ὁ κατ' ἐπιφορὰν τῶν διωκόντων, «οὔτε ζωὴ», ἢ κατὰ τὸν βίον τοῦτον, «οὔτε ἄγγελοι», οἱ ἀποστάται, «οὔτε ἀρχαί»: ἀρχὴ δὲ τῷ Σατανᾷ, ὁ βίος ὃν εἴλετο. τοιαῦται γὰρ αἱ κατ' αὐτὸν ἀρχαί τε καὶ ἐξουσίαι τοῦ σκότους «οὔτε τὰ ἐνεστῶτα», ἐν οἷς ἐσμεν κατὰ τὸν τοῦ βίου χρόνον, ὡς τοῦ μὲν στρατιώτου ἢ ἐλπίς, τοῦ ἐμπόρου δὲ τὸ κέρδος «οὔτε ὕψωμα,
 20 οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα», κατ' ἐνέργειαν τὴν οἰκειάν ἀνθρώπῳ, ἀντιπράττει τῇ πίστει τοῦ προαιρουμένου. «κτίσις» δὲ συνωνύμως καὶ ἐνέργεια λέγεται, ἔργον ἡμέτερον οὕσα. ἢ τοιάδε ἐνέργεια, «οὐ δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν». Ἐχεις συγκεφαλαίωσιν γνωστικοῦ μάρτυρος.

25

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ ἀποφυγῆς τοῦ σκανδάλου.

«Οἶδαμεν δὲ ὅτι πάντες γινῶσιν ἔχομεν», τὴν κοινήν ἐν τοῖς κοινοῖς, καὶ τὴν ὅτι εἷς Θεὸς πρὸς πιστοὺς γὰρ ἐπέστελλεν. ὅθεν ἐπιφέρει. «Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἢ γινῶσις», ἐν ὀλίγοις παραδιδόμενη. Εἰσὶ δέ, οἱ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ'.

Ἡ ἀγάπη πρὸς ὄλους, ἀκόμα καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς.

Καὶ πόση ἢ καλωσύνη; «Νῦν ἀγαπάτε», λέγει, «τοὺς ἐχθροὺς σας, νὰ δίνετε εὐχὲς σ' ὅσους σᾶς καταριοῦνται, καὶ νὰ προσεύχεστε γιὰ ἐκείνους ποὺ σᾶς κάνουν κακό»¹, καὶ τὰ ὅμοια, στὰ ὅποια προσθέτει· «γιὰ νὰ γίνετε παιδιά τοῦ οὐράνιου Πατέρα σας»², ὑπονοώντας τὴν ἐξομοίωσή μας πρὸς τὸν Θεό. Καὶ πάλι λέγει· «Νὰ εἶσαι φυλικὸς πρὸς τὸν ἀντίδικό σου ἀμέσως, ὅσο εἶσαι μαζί του στὸ δρόμο»³. Ἀντίδικος δὲν εἶναι τὸ σῶμα, ὅπως θέλουν μερικοί, ἀλλὰ ὁ διάβολος κι ὅσοι ἐξομοιώνονται μ' αὐτόν, αὐτὸς ποὺ μᾶς συνοδεύει μὲ ἀνθρώπους ποὺ μιμοῦνται τὰ ἔργα του σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἐπίγεια ζωὴ. Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸ νὰ μὴν πάθουν τὰ πιὸ μισητὰ πάθη ὅσοι ὁμολογοῦν βέβαια ὅτι ἀνήκουν στὸν Χριστό, καταγίνονται ὅμως μὲ τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ· «Μήπως κάποτε σὲ παραδώσει στὸ δικαστή», κι ὁ δικαστὴς στὸν ὑπηρέτη τῆς ἐξουσίας τοῦ διαβόλου. «Γιατὶ εἶμαι ἀπολύτως βέβαιος, πὼς οὔτε ὁ θάνατος», ποὺ θέλουν νὰ μᾶς προκαλέσουν οἱ διῶκτες μας, «οὔτε ἡ ζωὴ» σ' αὐτὸν τὸν κόσμον, «οὔτε ἄγγελοι», οἱ ἀποστάτες, «οὔτε ἀρχές», ἀρχὴ ἐννοεῖται γιὰ τὸν Σατανᾶ, ἡ ζωὴ ποὺ προτίμησε νὰ ζήσει· γιὰ τὴν τέτοιες εἶναι οἱ σχετικὲς μὲ αὐτὸν ἀρχές καὶ οἱ ἐξουσίες τοῦ σκότους. «Οὔτε τὰ παρόντα», μέσα στὰ ὅποια ὑπάρχομε κατὰ τὸ χρόνο τῆς ζωῆς μας, ὅπως ἡ ἐλπίδα τοῦ στρατιώτη, τὸ κέρδος τοῦ ἐμπόρου, «οὔτε ὕψος, οὔτε βάθος, οὔτε κανένα ἄλλο δημοῦργημα» σύμφωνα μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἐνεργοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀντιπράττει στὴν πίστη ἐκείνου ποὺ θέλει μὲ τὴν προαίρεσή του. Τὸ κτίσμα λέγεται κατὰ συνωνυμία καὶ ἐνέργεια, καὶ εἶναι ἔργο δικό μας. Ἡ τέτοια ἐνέργεια «δὲν θὰ μπορέσει νὰ μᾶς χωρίσει ἀπὸ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ποὺ ὑπάρχει στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ τὸν Κύριό μας»⁴. Ἔχεις τὴ σύνοψη τοῦ γνωστικοῦ μάρτυρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ'.

Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ σκανδάλου.

«Γνωρίζομε, ὅτι ὄλοι ἔχομε γνώση», τὴ γνώση τὴν κοινὴ γιὰ τὰ κοινὰ πράγματα, καὶ τὴ γνώση ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἕνας, ἔγραφε σ' ἐπιστολὴ του στοὺς πιστούς· γι' αὐτὸ προσθέτει· «Ἀλλὰ γνώση δὲν ἔχουν ὄλοι», γιὰ τὴν

2. Ματθ. 5, 45.

3. Ματθ. 5, 25.

4. Ρωμ. 8, 38-39.

φασι τὴν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων γνῶσιν οὐκ ἐν πᾶσι φέρειν, «μήπως ἡ
 ἐξουσία ἡμῶν πρόσκομμα τοῖς ἀσθενέσι γένηται· ἀπόλλυται γὰρ ὁ
 ἀσθενῶν τῇ σῆ γνώσει». Καὶ φάσκωσι, «Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμε-
 νον ἀγοράζειν δεῖ», κατὰ πεῦσιν ἐπάγοντες, τό, «Μηδὲν ἀνακρίνον-
 5 τες», ἐπίσης τῷ ἀνακρίνοντας, γελοῖαν ἐξήγησιν παραθήσονται· ὁ γὰρ
 Ἀπόστολος, «Πάντα», φησί, «τὰ ἄλλα ὠνεῖσθε ἐκ μακέλλου, μηδὲν
 ἀνακρίνοντας», καθ' ὑπεξαίρεσιν τῶν δηλουμένων κατὰ τὴν ἐπιστολὴν
 τὴν καθολικὴν τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, «σὺν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος», τῇ γεγραμμένη μὲν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, δια-
 10 κομισθεῖν δὲ εἰς τοὺς πιστοὺς δι' αὐτοῦ διακονοῦντος τοῦ Παύλου· ἐ-
 μύνησαν γὰρ «ἐπάναγκες ἀπέχεσθαι δεῖν εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος,
 καὶ πνικτῶν, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν διατηροῦντας ἑαυτοὺς, εὖ πράξειν».
 Ἔτερον οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Ἀποστόλου· «Μὴ οὐκ ἔχομεν
 ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα
 15 περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ
 Κηφᾶς; Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ», φησὶν, «ἀλλὰ πάντα
 στέγομεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ», ἥτοι
 φορτία περιάγοντες, δέον εὐλύτους εἰς πάντας εἶναι· ἢ ὑπόδειγμα τοῖς
 θέλουσιν ἐγκρατεῦσθαι γινόμενοι, μὴ οἰκοδομούμενοι εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ
 20 παρατιθέμενα ἐσθίειν, καὶ ὡς ἔτυχεν ὁμιλεῖν τῇ γυναικί· μάλιστα δὲ
 τοὺς τηλικαύτην οἰκονομίαν πεπεισμένους ὑπόδειγμα τοῖς μανθάνου-
 σιν ἄχραντον ἐκκεῖσθαι προσήκει· «Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων,
 πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα», φησὶν, «ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω. Καὶ πᾶς
 δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται· Ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ
 25 πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τὴν συνείδησιν» οὖν ἀφεκτέον, ὧν ἀφεκτέον.
 «Συνείδησιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ»· γνωστικὴ γὰρ· ἀλλὰ τὴν τοῦ
 ἐτέρου, ἵνα μὴ κακῶς οἰκοδομηθῆ, ἀμαθία μιμούμενος ὃ μὴ γινώσκει,
 καταφρονητὴς ἀντὶ μεγαλόφρονος γινόμενος. «Ἔτι γὰρ ἡ ἐλευθερία

1. Α' Κορ. 8, 1. 7. 9. 11.

2. Α' Κορ. 10, 25.

3. Πράξ. 15, 28-29.

παραδίδεται σὲ λίγους. Μερικοὶ λένε, ὅτι ἡ γνώση γιὰ τὰ θυσιαζόμενα ζῶα στὰ εἶδωλα δὲν μεταδίδεται σὲ ὅλους, «μήπως ἡ ἐξουσία μας γίνει πρόσκομμα στὸ ὁποῖο θὰ σκοντάψουν οἱ ἀδύνατοι. Γιατὶ μὲ τὴ δική σου γνώση ὁ ἀσθενὴς χάνεται»¹. Κι ἂν λένε «ὅτι κάθετι πού πουλιέται στὸ κρεοπωλεῖο πρέπει νὰ τὸ ἀγοράζουμε», προσθέτοντας μὲ τρόπο ἐρωτηματικὸ τό, «χωρὶς νὰ τὸ ἐξετάζουμε καθόλου»², ἐξ ἴσου μὲ τὸ «ἐξετάζουμε» θὰ παραθέσουν μιὰ γελοία ἐξήγηση. Γιατὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ὅλα τὰ ἄλλα νὰ τὰ ἀγοράζετε ἀπὸ τὸ κρεοπωλεῖο χωρὶς νὰ ἐξετάζετε τίποτε», μὲ ἐξαίρεση ἐκείνων πού δηλώνονται στὴν καθολικὴ ἐπιστολὴ ὄλων τῶν ἀποστόλων «μὲ τὴν συγκατάθεση τοῦ ἁγίου Πνεύματος» πού ἔχει γραφεῖ βέβαια στὶς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, δόθηκε ὅμως στοὺς πιστοὺς μὲ τὴ φροντίδα τοῦ ἴδιου τοῦ Παύλου. Γιατὶ τοὺς ἐμήνυσαν, ὅτι «πρέπει καὶ εἶναι μεγάλη ἀνάγκη ν' ἀπέχουν ἀπὸ τὰ θυσιαζόμενα στὰ εἶδωλα, καὶ ἀπὸ τὸ αἷμα τους, καὶ ἀπὸ ὅσα θανατώνονται μὲ πνιγμό, καὶ ἀπὸ τὴν πορνεία, ἀπὸ τὰ ὁποῖα φυλάγοντας καθαρὸ τὸν ἑαυτὸ τους, θὰ ἔπρατταν ὀρθά»³. Ἄλλο λοιπὸν εἶναι αὐτὸ πού ἔχει λεχθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο· «Δὲν ἔχομε τάχα ἐξουσία νὰ συντηρούμαστε ἀπὸ αὐτοὺς πού ὑπηρετοῦμε; Δὲν ἔχομε δικαίωμα νὰ παίρνομε μαζί μας μιὰ ἀδελφὴ σύζυγο, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ ὁ Κηφᾶς; Ὅμως ποτὲ δὲν χρησιμοποίησαμε», λέγει, «αὐτὴν τὴν ἐξουσία, ἀλλὰ ὑπομένομε τὰ πάντα γιὰ νὰ μὴν προκαλέσουμε ἐμπόδιο στὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Χριστοῦ»⁴, δηλαδή, περιφέροντας φορτία, ἐνῶ πρέπει νὰ εἴμαστε εὐκίνητοι γιὰ νὰ πᾶμε σὲ ὅλους. Ἡ δίνοντας τὸ παράδειγμα σ' ὅσους θέλουν ν' ἀσκήσουν ἐγκράτεια, χωρὶς νὰ τοὺς διδάσκομε νὰ μὴ τρῶνε μὲ δυσαρέσκεια τὸ φαγητὸ πού τοὺς παραθέτουν, καὶ νὰ μὴ μιλοῦν ἀπρόσεκτα στὶς γυναῖκες. Γιατὶ πρέπει κατεξοχὴ αὐτοὶ πού πιστεύουν στ' αὐτὴ τὴν οἰκονομία νὰ γίνονται ὑπόδειγμα ἄψογο γι' αὐτοὺς πού τοὺς μαθαίνουν. Γιατὶ λέγει, «Ἐνῶ εἶμαι ἐλεύθερος ἀπὸ ὅλα, ἔκανα τὸν ἑαυτὸ μου δοῦλο ὄλων, γιὰ νὰ τοὺς κερδίσω ὅλους. Καὶ καθένας πού συμμετέχει σὲ ἀγῶνες ἀσκεῖ ἐγκράτεια σὲ ὅλα. Ἀλλὰ ἡ γῆ εἶναι τοῦ Κυρίου καὶ ὅλα ὅσα βρῖσκονται σ' αὐτὴ. Γιὰ χάρι τῆς συνείδησης»⁵ λοιπὸν ν' ἀπέχομε ἀπὸ ὅσα πρέπει ν' ἀπέχομε. «Καὶ λέγοντας «συνείδηση» δὲν ἐννοῶ τὴ δική σου», γιατί αὐτὴ εἶναι προικισμένη μὲ γνώση, «ἀλλὰ τοῦ ἄλλου», γιὰ νὰ μὴν οἰκοδομηθεῖ λαθεμένα, ἀντιγράφοντας ἀπὸ ἀμάθεια αὐτὸ πού δὲν γνωρίζει, καὶ ἀντὶ μεγάλου ψυχος γίνει καταφρονητῆς. «Γιατὶ δηλαδή ἡ ἐλευθερία μου νὰ κρίνεται

4. Α' Κορ. 9, 4-5. 12.

5. Α' Κορ. 9, 19. 25. καὶ 10, 28.

μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὗ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Πάντα οὖν ὅσα ποιεῖτε, εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε», ὅσα ὑπὸ τὸν κανόνα τῆς πίστεως ποιεῖν ἐπιτέτραπται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ'.

5 *Αἱ περὶ εὐσταθείας, ὑπομονῆς καὶ χάριτος ρήσεις τῆς Γραφῆς αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὸν μάρτυρα.*

«Καρδιά μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ κατασχυνθήσεται· τουτέστι τὸ ρῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν· ὅτι ἐὰν ὁμο-
10 λογήσης τὸ ρῆμα ἐν τῷ στόματί σου ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ». Ἐντικρυς τελείαν δικαιοσύνην ὑπογράφει, ἔργω τε καὶ θεωρίᾳ πεπληρωμένην. «Εὐλογητέον οὖν τοὺς διώκοντας· Εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταραῖσθε· ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως
15 ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀγιότητι καὶ εὐλικρινείᾳ Θεὸν ἔγνωμεν», δι' ὀλίγης ταύτης προφάσεως τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον ἐνδεικνύμενοι, ὅτι «οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ». Ταῦτα μὲν περὶ τῆς γνώσεως ὁ Ἀπόστολος, τὴν δὲ κοινὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως «ὁσμὴν γνώσεως» εἶρηκεν ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους «Ἐνθι
20 γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μένει», μὴ ἀνακαλυπτόμενον κατὰ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστροφήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνάστασιν ἔδειξε τοῖς διορθῶν δυναμένοις, τὴν ἔτι ἐν σαρκὶ τοῦ θίου ἔρποντος ἐπὶ κοιλίαν. Ἐνθεν καὶ «γεννήματα ἐχιδνῶν» τοὺς τοιούτους ἐκάλεσε, τοὺς φιληδότους, τοὺς
25 γαστροὶ καὶ αἰδοίους δουλεύοντας, καὶ τὰς ἀλλήλων διὰ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἀποτέμνοντας κεφαλὰς. «Τεκνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσση», Ἰωάννης τελείους εἶναι διδάσκων, «ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ· ἐν τούτῳ γνωσόμεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν». Εἰ δὲ «ἀγάπη ὁ Θεός,» ἀγάπη καὶ ἡ θεοσέβεια, «φόβος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ· ἀλλ' ἡ τε-
30 λεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα

ἀπὸ μιᾶ ἄλλη συνείδηση; "Ἄν ἐγὼ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ τρώγω ὅ,τι θέλω, γιατί νὰ μὲ κακολογοῦν γι' αὐτὸ πού ἐγὼ εὐχαριστῶ τὸν Θεό. "Ὅλα λοιπὸν ὅσα κάνετε, νὰ τὰ κάνετε γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ»⁶, ὅσα ἐπιτρέπεται νὰ κάνετε ἀπὸ τὸν κανόνα τῆς πίστεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ'.

Ποιά χωρία τῆς Γραφῆς, πού μιλοῦν γιὰ σταθερότητα, ὑπομονή καὶ χάρη, ἀφοροῦν στὸ μάρτυρα.

«Ἡ ὀλόψυχη πίστη ὁδηγεῖ στὴ δικαίωση καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως ὁδηγεῖ στὴ σωτηρία. Γιατὶ λέγει ἡ Γραφή· "Ὅποιος πιστεύει σ' αὐτόν, δὲ θὰ ντροπιαστεῖ, δηλαδὴ στὸ λόγο πού διδάσκομε. Γιατί, ἂν ὁμολογήσεις ρητὰ τὸν Κύριο Ἰησοῦ Χριστὸ καὶ πιστέψεις μὲ τὴν καρδιά σου, ὅτι ὁ Θεὸς τὸν ἀνέστησε ἀπὸ τοὺς νεκρούς, θὰ σωθεῖς»¹. Περιγράφει στὸ ἔπακρον τέλεια δικαιοσύνη, γεμάτη πράξη καὶ θεωρία. «Πρέπει νὰ λέτε καλὰ λόγια γιὰ τοὺς διώκτες σας. Νὰ λέτε καλὰ λόγια καὶ νὰ μὴν καταριέστε. Γιατὶ ἡ καύχησή μας εἶναι αὐτή, ἡ μαρτυρία τῆς συνείδησής μας, ὅτι γνωρίσαμε τὸν Θεὸ μὲ τὴν ἀγιότητα καὶ τὴν εἰλικρινειὰ μας». Μὲ τὴ μικρὴ αὐτὴ ἐνέργεια δείξαμε τὸ ἔργο τῆς ἀγάπης, ὅτι «δὲν ζήσαμε μέσα στὸν κόσμο μὲ σοφία κοσμική, ἀλλὰ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ»². Αὐτὰ λέγει βέβαια ὁ Ἀπόστολος γιὰ τὴ γνώση, ἐνῶ τὴν κοινὴ διδασκαλία τῆς πίστεως τὴν ὀνόμασε «ὀσμὴ γνώσεως»³ στὴ δευτέρα ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους. «Μέχρι τὴ σημερινὴ ἡμέρα μένει τὸ ἴδιο κάλυμμα γιὰ τοὺς πολλοὺς κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης»⁴, πού δὲν ὑποσύρεται κατὰ τὴν ἐπιστροφή πρὸς τὸν Κύριο. Γι' αὐτὸ ἔδειξε καὶ τὴν ἀνάσταση σ' αὐτοὺς πού μποροῦν νὰ διακρίνουν, τὴν ἀνάσταση πού εἶναι ἀκόμα μέσα στὴ σάρκα, ἐνῶ ὁ βίος σέρνεται πάνω στὴν κοιλιὰ. Ἀπὸ αὐτὸ ὀνόμασε αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους καὶ «γεννήματα ἐχιδνῶν»⁵, τοὺς φιλήδονους, τοὺς δούλους τῆς κοιλιᾶς καὶ τῶν γεννητικῶν, καὶ πού ἐξαιτίας κοσμικῶν ἐπιθυμιῶν κόβουν ὁ ἓνας τὸ κεφάλι τοῦ ἄλλου. «Παιδιά μου, νὰ μὴν ἀγαπᾶμε μὲ τὰ λόγια καὶ τὴ γλῶσσα», λέγει ὁ Ἰωάννης, διδάσκοντας νὰ εἴμαστε τέλειοι, «ἀλλὰ μὲ ἔργα καὶ ἀλήθεια· ἀπὸ αὐτὸ θὰ γνωρίσομε, ὅτι εἴμαστε γεννήματα τῆς ἀλήθειας»⁶. Κι ἂν «ὁ Θεὸς εἶναι ἀγάπη» καὶ ἀγάπη εἶναι καὶ ἡ θεοσέβεια, «φόβος δὲν ὑπάρχει στὴν ἀγάπη, ἀλλὰ ἡ τέλεια ἀγάπη διώχνει τὸ φόβο»⁷. «Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, νὰ τηροῦμε τίς ἐντολές του»⁸.

4. Β' Κορ. 3, 14.

5. Ματθ. 3, 7.

6. Α' Ἰω. 3, 18-19.

7. Α' Ἰω. 4, 18.

τάς ἐντολάς αὐτοῦ τηρῶμεν». Πάλιν τε αὖ τῷ γνωστικῷ ποθοῦντι γενέσθαι γέγραπται, «Ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν, ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πίστει, ἐν ἀγνεΐᾳ». Πίστεως γάρ, οἶμαι, τελειότης πρὸς τὴν κοινὴν διαστέλλεται πίστιν.

5 Καὶ δὴ γνωστικοῦ κανόνα ὁ θεῖος Ἀπόστολος διὰ τοσῶνδε παρίστησιν, τοῦτο μὲν γράφων· «Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἶμι, αὐτάρκης εἶναι· οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινῆν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με». Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς ἐν-
10 τροπὴν ἄλλοις διαλεγόμενος, οὐκ ὀκνεῖ λέγειν· «Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων, τοῦτο μὲν ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφομένων γενηθέντες. Καὶ γὰρ τοῖς δε-
15 σμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξασθε, γινώσκοντες ἔχειν ἑαυτοὺς κρείττονα ὑπαρξιν καὶ μένουσαν. Μὴ ἀποβάλητε οὖν τὴν παρησΐαν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μεγάλην μισθαποδοσίαν· ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεΐαν, ἵνα, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν· ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονεῖ. Ὁ δὲ δίκαιός μου ἐκ πίστεως ζήσεται·
20 καὶ ἐὰν ὑποστεύληται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἔσμεν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς». Εἰτά σοι σμῆνος ὑποδειγμάτων θεῶν παρίστησιν. «Ἡ γὰρ οὐ πίστει», φησί, «δι' ὑπομονῆς κατώρθωσαν οἱ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν λαβόντες, ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς· Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν
25 φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς. Καὶ πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ»· ἀπολείπεται νοεῖν τὸ κατὰ παρασιώπησιν
30 εἰρημένον, «μόνοι». Ἐπιφέρει γοῦν· «Περὶ ἡμῶν κρείττον τι προειδομένου τοῦ Θεοῦ» (ἀγαθός γὰρ ἦν), «ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, τοσοῦτον ἔχοντες περικεῖμενον ἡμῖν νέφος» ἅγιον

Και πάλι γι' αὐτὸν ποὺ ποθεῖ νὰ γίνεῖ γνωστικὸς ἔχει γραφεῖ· «Ἀντίθετα, νὰ γίνεις ὑπόδειγμα γιὰ τοὺς πιστοὺς μὲ τὸ λόγῳ σου, μὲ τὴ συμπεριφορὰ σου, μὲ τὴν ἀγάπη, μὲ τὴν πίστη, μὲ τὴν ἀγνότητά σας»⁹. Ἡ τελειότητα τῆς πίστεως διαστέλλεται, νομίζω, πρὸς τὴν κοινὴ πίστη.

Μὲ αὐτὰ ὁ θεὸς Ἀπόστολος μᾶς δίνει τὸ πρότυπο τοῦ γνωστικοῦ, γράφοντας τὸ ἑξῆς· «Ἐγὼ ἔμαθα νὰ ἀρκοῦμαι σὲ ὅσα ἔχω. Μπορῶ νὰ ζήσω καὶ μὲ στερήσεις καὶ μὲ ἀφθονία. Ἐχω μάθει ν' ἀντιμετωπίζω κάθε φορὰ ὅποιαδήποτε κατὰστασι· καὶ χορτάτος νὰ εἶμαι καὶ νὰ πεινῶ· μπορῶ τὰ πάντα χάρη σ' Ἐκεῖνον ποὺ μὲ δυναμώνει»¹⁰. Αὐτὸ μιλώντας καὶ μὲ ἄλλους δὲν διστάζει νὰ τὸ πεῖ γιὰ νὰ τοὺς κάνει νὰ ντραποῦν· «Νὰ θυμᾶστε τίς ἡμέρες ποὺ πέρασαν, κατὰ τίς ὁποῖες, ἀφοῦ βαπτισθήκατε, ὑπομείνετε ἀγωνιζόμενοι πολλὰ παθήματα, ἄλλοτε γενόμενοι δημόσιο θέαμα μὲ χλευασμοὺς καὶ θλίψεις, καὶ ἄλλοτε παραστεκόμενοι δίπλα σ' ἐκείνους ποὺ ὑπέφεραν. Πραγματικὰ πονέσατε μαζί μου γιὰ τὴ φυλάκισή μου, καὶ δεχθήκατε μὲ χαρὰ τὴ διαρπαγὴ τῶν ὑπαρχόντων σας, γνωρίζοντας ὅτι ἔχετε γιὰ τὸν ἑαυτὸ σας περιουσία καλύτερη καὶ μόνιμη. Μὴ χάσετε λοιπὸν τὸ θάρρος σας, ποὺ τὸ περιμένει μεγάλη ἀνταμοιβή. Ἐχετε ἀνάγκη ἀπὸ ὑπομονή, ὥστε, ἀφοῦ κάνετε τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ν' ἀπολαύσετε ὅ,τι σᾶς ὑποσχέθηκε. Γιατί λίγο ἀκόμα καὶ θὰ φτάσει Ἐκεῖνος ποὺ ἔρχεται, καὶ δὲν θ' ἀργήσει. Ὁ δίκαιος θὰ ζήσει χάρη τὴν πίστη του, ἂν ὅμως ὑποχωρήσει, ἢ ψυχὴ μου δὲν θὰ βρεῖ εὐχαρίστηση σ' αὐτόν. Ἐμεῖς ὅμως δὲν εἴμαστε ἄνθρωποι ποὺ ὑποχωροῦν γιὰ νὰ χαθοῦν, ἀλλ' εἴμαστε ἄνθρωποι πίστεως γιὰ νὰ σώσομε τὴν ψυχὴ μας»¹¹. Ἐπειτα σοῦ παρουσιάζει πλῆθος θείων παραδειγμάτων· Γιατί λέγει· «Μήπως μὲ πίστη καὶ ὑπομονὴ δὲν ἔπραξαν λαμπρὰ κατορθώματα, ὅσοι δοκίμασαν τοὺς ἐμπαιγμοὺς καὶ τὸ μαστίγιον καὶ ἀκόμα τὰ δεσμᾶ καὶ τὴ φυλακή; Λιθοβολήθηκαν, πέρασαν διάφορες δοκιμασίες, θανατώθηκαν μὲ ξίφος. Περιπλανήθηκαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μὲ προβειῆς καὶ δέρματα γιδιῶν, πέρασαν στερήσεις, γεμάτοι θλίψεις καὶ κακουχίες, αὐτοὶ πρὸς τοὺς ὁποῖους δὲν ἦταν ἄξιος ὁ κόσμος. Πλανήθηκαν σὶς ἐρημίες καὶ στὰ βουνὰ καὶ στὰ σπήλαια καὶ σὶς τρύπες τῆς γῆς. Καὶ ὅλοι αὐτοί, ἐνῶ εἶχαν τὴ μαρτυρίαν τῆς πίστεως, δὲν ἀπόλαυσαν τὴν ὑπόσχεση τοῦ Θεοῦ»· ἀπομένει νὰ ἐννοήσομε αὐτὸ ποὺ ἔχει λεχθεῖ μὲ ἀποσιώπησι, τὸ «μόνοι». Προσθέτει λοιπὸν· «Γιὰ μᾶς ὁ Θεὸς πρόβλεψε κάτι καλύτερο» (ἐπειδὴ ἦταν ἀγαθός)· «ὥστε νὰ μὴ φτάσουν ἐκεῖνοι στὴν τελειότητα χωρὶς ἡμᾶς. Ἐχοντας λοιπὸν καὶ ἡμεῖς γύρω μας ἕνα τόσο μεγά-

9. Α' Τιμ. 4, 12.

10. Φιλίπ. 4, 11-13.

11. Ἐβρ. 10, 32-39.

καὶ διειδὲς «μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν».

Ὅτι μὲν οὖν μίαν σωτηρίαν λέγει ἐν Χριστῷ τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν, σαφῶς μὲν εἶρηκεν πρότερον· οὐδὲν δὲ ἦττον καὶ Περί Μωϋσέως λέγων, ἐπιφέρει· «Μεῖζονα πλοῦτον ἠγησάμενος τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεῖς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὄρων ἐκαρτέρησεν». Ἡ θεία Σοφία περὶ τῶν μαρτύρων λέγει· «ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἢ ἔξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ· καὶ γὰρ ἐν ὄψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης». Εἶτα ἐπάγει, κάθαρσιν ἔνδοξον τὸ μαρτύριον διδάσκουσα· «Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλα εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέπειρασεν αὐτούς», τουτέστιν, εἰς δοκίμιον καὶ δυσωπίαν τοῦ πειράζοντος εἶασεν αὐτοὺς πειρασθῆναι, «καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ, υἱοὺς κληθῆναι» δηλονότι. «Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ ἐδοκίμασεν αὐτούς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσίας προσεδέξατο αὐτούς καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμπουσι, καὶ ὡς σπινθῆρες ἐν καλάμῃ διαδραμοῦνται· κρινουῖσιν ἔθνη, καὶ κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄

Ῥῆσις τοῦ ἀγίου Κλήμεντος ἐκ τῆς Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, προβαλλομένη πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

25 **Ναὶ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος Κλήμης, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει· «Τίς γάρ, παρεπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν πίστιν ὑμῶν οὐκ ἐδοκίμασεν, τὴν τε σάφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ**

12. Ἐβρ. 11, 36-40. 12, 1-2. 13. Ἐβρ. 11, 26-27. 14. Σοφ. Σολ. 3, 2-4.
15. Σοφ. Σολ. 3, 5-8. 1. Ἔχει λεχθεῖ στὸν Γ' Στρωματέα, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι πατέρες

λο νέφος μαρτύρων» ἅγιο καὶ λαμπρὸ, «ἄφοῦ τινάξομε ἀπὸ πάνω μας κάθε φορτίο καὶ τὴν πάντα πρόθυμη ἁμαρτία, ἃς τρέχομε ὑπομονητικὰ τὸν ἀγώνα πού ἔχομε μπροστά μας, ἀποβλέποντας στὸν Ἰησοῦ Χριστὸ, τὸν ἀρχηγὸ τὴν πίστεώς μας καὶ τελειωτὴ αὐτῆς»¹².

“Ὅτι λοιπὸν λέγει, ὅτι εἶναι ἴδια ἡ σωτηρία στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ γιὰ τοὺς δίκαιους καὶ γιὰ μᾶς, τὸ εἶπε μὲ σαφήνεια προηγουμένως. Ἄλλὰ τὸ ἴδιο μιλώντας καὶ γιὰ τὸν Μωϋσῆ λέγει· «Θεωρώντας μεγαλύτερο πλοῦτο ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς Αἰγύπτου, τὸν ἐξευτελισμὸ στ’ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, γιατί ὁ νοῦς του ἦταν στὴν ἀνταπόδοση τῆς ἀμοιβῆς. Ἀπὸ πίστη ἐγκατέλειψε τὴν Αἴγυπτο χωρὶς νὰ φοβηθεῖ τὸ θυμὸ τοῦ βασιλιᾶ, καὶ ἔδειξε καρτερία, γιατί ἔβλεπε ὡς παρόντα μπροστά του τὸν ἀόρατο»¹³. Ἡ θεία Σοφία λέγει γιὰ τοὺς μάρτυρες· «Τοὺς εἶδαν οἱ ἄφρονες καὶ νόμισαν ὅτι θὰ πεθάνουν· ἡ ἐξοδὸς τους θεωρήθηκε κακοποίηση καὶ ἡ πορεία τους μακριὰ ἀπὸ μᾶς συντριβή. Αὐτοὶ ὅμως τώρα ζοῦνε μὲ εἰρήνη. Γιατί, ἂν καὶ στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων φαίνονται νὰ ὑποφέρουν, ἡ ἐλπίδα τους ὅμως εἶναι γεμάτη ἀθανασία»¹⁴. Ἐπειτα προσθέτει, διδάσκοντας ὅτι τὸ μαρτύριο εἶναι ἔνδοξη κάθαρση· «Κι ἐνῶ ἔχουν παιδευθεῖ λίγο μόνο, θὰ τοὺς γίνουν μεγάλες εὐεργεσίες· γιατί ὁ Θεὸς τοὺς ὀδηγοῦσε στὸν πειρασμό· δηλαδή τοὺς ἄφησε νὰ πέσουν στὸν πειρασμό, γιὰ νὰ δοκιμαστῆ καὶ νὰ ντραπεῖ ἐκεῖνος πού τοὺς ἔβαλε στὸν πειρασμό· «Καὶ τοὺς βρῆκε ἄξιους τοῦ ἑαυτοῦ του», νὰ ὀνομαστοῦν δηλαδή υἱοὶ του. «Σὰν τὸ χρυσὸ στὸ χωνευτήρι τοὺς δοκίμασε καὶ τοὺς δέχθηκε ὡς τέλειο θύμα τῆς θυσίας ὀλοκαρπώσεως, καὶ στὸν καιρὸ τῆς ἐπίσκεψῆς τους ἀπὸ τὸν Κύριο θὰ ἀστράψουν καὶ θὰ περάσουν σὰν τὴ σπίθα ἀνάμεσα στὶς καλαμιές· θὰ κρίνουν τὰ ἔθνη καὶ θὰ ὑποτάξουν λαοὺς καὶ θὰ γίνει γι’ αὐτοὺς ὁ Κύριος βασιλιάς τους στοὺς αἰῶνες»¹⁵.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΖ’.

Ἐδάφιο τοῦ ἁγ. Κλήμεντος ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ του πρὸς Κορινθίους, πού ἀναφέρεται στὴν ἀπόδειξη τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου.

Στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Κορινθίους ὁ ἀπόστολος¹ Κλήμης, δίνοντας μας κι αὐτὸς ἓνα τύπο τοῦ γνωστικοῦ πιστοῦ, λέγει· “Ποιὸς δηλαδή πού ἔμεινε κάποιον καιρὸ μαζί σας δὲν δοκίμασε τὴ σταθερὴ καὶ γεμάτη ἀπὸ κάθε ἀρετὴ πίστη σας, δὲν θαύμασε τὴ φρόνιμη κι εὐπρεπῆ εὐσέβειά

καλοῦσαν τοὺς ἀποστολικούς πατέρες Ἄποστόλους.

ἐθαύμασεν, καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἦθος οὐκ ἐκήρυ-
 ξεν, καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνώσιν οὐκ ἐμακάρισεν; Ἀπροσωπο-
 λήπτως γὰρ πάντα ἐποιεῖτε, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις τοῦ Θεοῦ ἐπορεύε-
 σθε», καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτ' ἐμφανέστερον, «Ἀτενίσωμεν οὖν εἰς τοὺς τελεί-
 5 ως λειτουργήσαντας αὐτοῦ τῇ μεγαλοπρεπεῖ δόξῃ. Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς,
 ἐν ὑπακοῇ δίκαιος εὐρεθεῖς, μετετέθη· καὶ Νῶε, ὃς πιστεύσας διεσώθη·
 καὶ Ἀβραάμ, ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν «φίλος Θεοῦ», πατὴρ δὲ τοῦ
 Ἰσαὰκ προσηγορεύθη. Διὰ φιλοξενίαν καὶ εὐσέβειαν Λὼτ ἐσώθη ἐκ
 Σοδόμων· διὰ πίστιν καὶ φιλοξενίαν ἐσώθη Ραὰβ ἡ πόρνη, δι' ὑπο-
 10 μονὴν καὶ πίστιν ἐν δέρμασιν αἰγείοις καὶ μηλωταῖς καὶ τριχῶν καμη-
 λείων πλέγμασιν περιεπάτησαν, κηρύσσοντες τὴν βασιλείαν τοῦ Χρι-
 στοῦ. Λέγομεν δὲ Ἡλίαν καὶ Ἐλισσαῖον, Ἰεζεκιήλ τε καὶ Ἰωάννην,
 τοὺς προφήτας. Ὁ γὰρ τοι «φίλος Θεοῦ διὰ πίστιν ἐλευθέρων κληθεῖς
 Ἀβραάμ οὐκ ἐπῆρθη τῇ δόξῃ, μετριοπαθῶν δὲ ἔλεγεν· «Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ
 15 καὶ σποδός». Περί τε τοῦ Ἰὼβ οὕτως γέγραπται· «Ἰὼβ δὲ ἦν δίκαιος
 καὶ ἀμεμπτος, ἀληθινὸς καὶ θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ».
 Οὗτος ὁ νικήσας δι' ὑπομονῆς τὸν πειράσαντα, καὶ μαρτυρήσας ἅμα
 καὶ μαρτυρηθεῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃς ταπεινοφροσύνης ἀντέχεται, «καὶ
 λέγει· Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, οὐδ' εἰ μιᾶς ἡμέρας ἢ ζωῆ αὐτοῦ».
 20 Μωϋσῆς, «ὁ πιστὸς θεράπων ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ», πρὸς τὸν χρηματί-
 ζοντα ἐκ τῆς βάτου εἶπεν· «Τίς εἰμι ἐγώ, ὅτι μὲ πέμπεις; Ἐγὼ δὲ εἰμι
 ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος», φωνὴν Κυρίου διὰ γλώσσης ἀνθρω-
 πίνης διακονῆσαι. Καὶ πάλιν· «Ἐγὼ δὲ εἰμι ἀτμίς ἀπὸ χύτρας Θεὸς
 γὰρ ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν». Ναὶ μὴν
 25 καὶ Δαβίδ, ἐφ' οὗ μαρτυρῶν ὁ Κύριος λέγει· «Εὗρον ἄνδρα κατὰ τὴν
 καρδίαν μου, Δαβίδ, τὸν τοῦ Ἰεσσαί· ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ ἔχρισα αὐτόν»·
 ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεόν· «Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, κατὰ τὸ
 μέγα ἔλεός σου, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρισμῶν σου ἐξάλειψον τὸ
 ἀνόμημά μου· ἐπιπλεῖον πλῆθόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς
 30 ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ
 ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαντός».

**Ἐπειτα τὴν οὐχ ὑποπίπτουσαν Νόμῳ αἰνιττόμενος ἁμαρτίαν,*

2. Ἰακ. 2, 23.

3. Γεν. 18, 27.

4. Ἰὼβ 1, 1.

5. Ἰὼβ 14, 4-5.

6. Ἐβρ. 3, 5.

σας στο Χριστό, δὲν κήρυξε τὸ γενναιόδωρο ἦθος τῆς φιλοξενίας σας, καὶ δὲν μακάρισε τὴν τέλεια κι ἀλάνθαστη γνώση; Γιατί σέ ὅ,τι ἐκάνατε δὲν ὑπῆρχε προσωποληψία· πάντα βαδίζατε μέσα στο νόμο τοῦ Θεοῦ” καὶ τὰ παρακάτω. Κι ἔπειτα πιὸ ἐμφαντικά: “Ἄς ἀποβλέψομε λοιπὸν σ’ αὐτοὺς ποὺ ὑπηρετήσαν τέλεια τὴ μεγαλόπρεπη δόξα του.” Ἄς πάρουμε τὸν Ἐνώχ, ποὺ δίκαιος μέσα στὴν ὑπακοή του μεταφέρθηκε στὴν ἄλλη ζωὴ· τὸν Νῶε ποὺ σώθηκε ἀφοῦ πίστεψε· τὸν Ἀβραάμ ποὺ γιὰ τὴν πίστη του καὶ τὴ φιλοξενία ὀνομάστηκε «φίλος τοῦ Θεοῦ»² καὶ πατέρας τοῦ Ἰσαάκ. Γιὰ τὴ φιλοξενία του καὶ τὴν εὐσέβειά του σώθηκε ὁ Λῶτ στὰ Σόδομα. Γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴ φιλοξενία της σώθηκε ἡ πόρνη Ραάβ· μὲ ὑπομονὴ καὶ πίστη φορώντας δέρματα γιδιῶν καὶ προβάτων καὶ πλεχτὰ ἀπὸ τρίχες καμήλας ἔζησαν, κηρύσσοντας τὴ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Ἐννοῶ τὸν Ἡλία καὶ τὸν Ἐλισσαῖο, τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ τὸν Ἰωάννη, τοὺς προφῆτες. Ὁ Ἀβραάμ δηλαδὴ ποὺ γιὰ τὴν ἀβίαστη πίστη του ὀνομάστηκε «φίλος τοῦ Θεοῦ» δὲν φούσκωσε ἀπὸ δόξα, ἀλλὰ ἔλεγε μὲ μετριοφροσύνη· «Ἐγὼ εἶμαι χῶμα καὶ στάχτη»³. Γιὰ τὸν Ἰώβ γράφονται τὰ ἑξῆς· «Ὁ Ἰώβ ἦταν δίκαιος καὶ ἄψογος, ἀληθινὸς καὶ θεοσεβής, καὶ ἀπειχε ἀπὸ κάθε κακό»⁴. Αὐτὸς εἶναι ποὺ νίκησε μὲ τὴν ὑπομονὴ του ἐκεῖνον ποὺ τὸν πείραζε, ποὺ μαρτύρησε τὸν Θεὸ καὶ μαρτυρήθηκε ἀπὸ αὐτόν. Κράτησε τὴν ταπεινοφροσύνη του «καὶ εἶπε· Κανένας δὲν εἶναι καθαρὸς, χωρὶς ρύπο, ἀκόμα κι ἂν διαρκέσει ἡ ζωὴ του μὰ μόνο μέρα»⁵. Ὁ Μωϋσῆς, «ὁ πιστὸς ὑπηρετῆς σὲ ὅλο τὸν οἶκο του»⁶ σ’ Ἐκεῖνον ποὺ τοῦ ἀπαντοῦσε ἀπὸ τὴ βάτο εἶπε· «Ποιὸς εἶμαι ἐγὼ καὶ μὲ ἀποστέλλεις; Εἶμαι ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος»⁷, γιὰ νὰ ὑπηρετήσω τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ μὲ ἀνθρώπινη γλῶσσα. Καὶ πάλι· «Ἐγὼ εἶμαι ἀχνὸς ἀπὸ τὴ χύτρα. Γιατί ὁ Θεὸς εἶναι ἀντίθετος στοὺς ὑπερήφανους, ἐνῶ στοὺς ταπεινοὺς δίνει χάρη»⁸. Καὶ γιὰ τὸν Δαβὶδ ἐπίσης μαρτυρώντας ὁ Κύριος λέγει· «Βρῆκα ἕναν ἄνθρωπο ὅπως τὸν ἠθελε ἡ καρδιά μου, τὸν Δαβὶδ, τὸν γιὸ τοῦ Ἰεσσαί, τὸν ὁποῖο ἔχρισα μὲ ἅγιο λάδι»⁹. Ἀλλὰ κι αὐτὸς λέγει στὸν Θεό· «Ἐλέησέ με, Θεέ μου, σύμφωνα μὲ τὸ μεγάλο ἔλεός σου, καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ἀμέτρητους οἰκτιρμούς σου ἔξαφάνισε τὴν ἀνομία μου. Πλύνε με ἀκόμα περισσότερο γιὰ νὰ βγεῖ ἡ ἀνομία μου καὶ καθάρισέ με ἀπὸ τὴν ἁμαρτία μου· ἀναγνωρίζω ἐγὼ τὴν ἁμαρτία μου καὶ ἡ ἁμαρτία μου εἶναι μπροστὰ στὰ μάτια μου γιὰ πάντα»¹⁰.

Ἐπειτα κάνοντας ὑπαινιγμὸ γιὰ τὴν ἁμαρτία ποὺ δὲν τὴν περιλαμ-

7. Ἐξ. 3, 11. 4, 10. 8. Ἰακ. 4, 6. Α' Πέτρ. 4, 5. 9. Ψαλμ. 88, 21. 10. Ψαλμ. 50, 1-4.

γνωστικῶς μετριοπαθῶν, ἐπιφέρει· «Σοὶ μόνῳ ἤμαρτον, καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα». Λέγει γάρ που ἡ Γραφή· «Πνεῦμα Κυρίου, λύχνος, ἐρευνῶν τὰ ταμιεῖα τῆς γαστροῦς». Καὶ ὅσω τις διακαιοπραγῶν γνωστικώτερος γίνεται, προσεχέστερον τούτῳ τὸ Πνεῦμα τὸ φωτεινόν.

5 «Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν λέληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα· τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγω», τὸν τῷ παντοκρατορικῷ θελήματι ἐπίσκοπον τῆς καρδίας ἡμῶν, «οὗ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἠγιασθη. Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους τιμήσωμεν τοὺς νέους,

10 παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ». Μακάριος γάρ, ὃς ἂν διδάσκη καὶ ποιῇ τὰ τοῦ Κυρίου κατ' ἀξίαν· μεγαλόφρονος δὲ ἐννοίας ἐστίν, καὶ θεωρητικῆς τῆς ἀληθείας. Τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν διορθώσωμεθα· τὸ ἀξιαγάπητον ἦθος τῆς ἀγνείας, φησί, ἐνδειξάσθωσαν· τὸ ἀκέραιον τῆς πραῦτητος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν· τὸ ἐπιεικὲς

15 τῆς γλώσσης αὐτῶν διὰ τῆς σιγῆς φανερὸν ποιησάτωσαν· τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἴσην παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ἡμῶν τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαβέτωσαν, μαθέτωσαν τί ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἀγνή παρὰ Θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος τοῦ Κυρίου καλὸς καὶ μέγας,

20 σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφομένους ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ· ἐρευνητῆς γὰρ ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμημάτων, οὗ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ὅταν θέλη, ἀνέλει αὐτήν. Ταῦτα δὲ πάντα βεβαιοῖ ἡ ἐν Χριστῷ πίστις. «Δεῦτε, τέκνα», ὁ Κύριος λέγει· «ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν

25 ἀγαθᾶς».

Εἶτα ἐβδομάδος καὶ ὀδογάδος μυστήριον γνωστικὸν ἐπιφέρει· «Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλή σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον· ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν». Γνωσιν γὰρ αἰνίττεται διὰ τούτων μετὰ τε ἀποχῆς κα-

30 κῶν, μετὰ τε ἐνεργείας ἀγαθῶν, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ τελειοῦσθαι διδάσκων. «Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. Ἐκέκραξε δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε, καὶ

βάνει ὁ Νόμος, μὲ μετριοπάθεια γνωστικοῦ, προσθέτει· «Σὲ σένα μόνο ἀμάρτησα, σὲ σένα ἔκανα τὸ πονηρό»¹¹. Γιατὶ λέγει κάπου ἡ Γραφή· «Τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου εἶναι λύχνος, ποὺ ἐρευνᾷ τὰ ταμεῖα τῆς κοιλιᾶς»¹². Καὶ ὅσο περισσότερο γνωστικός γίνεται κανεὶς μὲ τὰ δίκαια ἔργα του, τόσο πλησιέστερά του ἔρχεται τὸ φωτεινὸ Πνεῦμα. «Τὸσο πολὺ πλησιάζει ὁ Κύριος τοὺς δίκαιους καὶ δὲν τοῦ διαφεύγει τίποτε ἀπὸ τὶς ἔννοιες καὶ τοὺς διαλογισμοὺς ποὺ κάνομε· Ἐννοῶ τὸν Κύριο Ἰησοῦ», ποὺ μὲ τὸ παντοκρατορικὸ θέλημά του ἐπισκοπεῖ τὴν καρδιά μας, «τὸ αἷμα τοῦ ὁποίου προσφέρθηκε θυσία γιὰ μᾶς. Ἄς ντραποῦμε λοιπὸν ὅσους προσηγήθηκαν ἀπὸ ἐμᾶς, ἄς σεβαστοῦμε τοὺς γεροντότερους, ἄς τιμήσομε τοὺς νέους καὶ ἄς διδαχθοῦμε ἀπὸ τὴν παιδεία τοῦ Θεοῦ». Γιατὶ εἶναι μακάριος ὁποῖος διδάσκει καὶ ἐκετελεῖ τὶς ἐντολὲς τοῦ Κυρίου ὅπως τοῦ ἀξίζει· ἔχουν ὑψηλὸ νόημα καὶ εἶναι γιὰ ἀληθινὸ θεωρητικὸ. Τὶς γυναῖκες μας ἄς τὶς διορθώσομε νὰ γίνουν καλύτερες· ἄς παρουσιάσουν, λέγει, τὸ ἀξιαγάπητο ἦθος τῆς ἀγνότητος· ἄς ἀποδείξουν τὴ θέλησή τους γι' ἀπλότητα καὶ πραότητα· ἄς κάνουν φανερὸ τὸ μέτρο τῆς γλώσσας τους μὲ τὴ σιγή· τὴν ἀγάπη τους νὰ μὴν τὴν παρέχουν σ' ὅποιους τὶς ἀρέσουν, ἀλλὰ νὰ τὴ μοιράζουν ἐξίσου σ' ὅλους ὅσοι φοβοῦνται τὸν Θεό. Τὰ παιδιὰ μας νὰ παιδευθοῦν στὴν παιδεία τοῦ Χριστοῦ· ἄς μάθουν πόσο ἰσχύει ἡ ταπεινοφροσύνη στὸν Θεό, τί μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει ἀπὸ τὸν Θεὸ ἡ ἀγνή ἀγάπη, πόσο καλὸς καὶ σημαντικὸς εἶναι ὁ φόβος τοῦ Κυρίου, ποὺ σώζει ὅσους ζοῦνε μαζί του μὲ ὁσιότητα καὶ καθαρὴ καρδιά· γιατί ἐρευνᾷ τὶς ἔννοιες καὶ τὶς σκέψεις μας· ἡ πνοή του εἶναι μέσα μας καὶ ὅταν θέλει τὴν ἀφαιρεῖ. Αὐτὰ ὅλα τὰ βεβαιώνει ἡ πίστη στὸν Χριστό· «Ἐλᾶτε, παιδιὰ μου», λέγει ὁ Κύριος· «ἀκοῦστε με· θὰ σᾶς διδάξω τὸ φόβο τοῦ Κυρίου. Ποιὸς εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ θέλει τὴ ζωὴ, ποὺ θέλει νὰ δεῖ ἀγαθὲς ἡμέρες;».

Ἐπειτα προσθέτει τὸ γνωστικὸ μυστήριον τῆς ἐφτάδας καὶ τῆς ὀχτάδας· «Ἐμπόδισε τὴ γλώσσα σου ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ τὰ χεῖλη σου ἀπὸ δολερὰ λόγια. Ἀπομακρύνσου ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ κάνε τὸ ἀγαθὸ· ἀναζήτησε τὴν εἰρήνην καὶ ἐπιδιώξε τὴν». Μὲ αὐτὰ ὑπαινίσσεται γνώση καὶ μαζὶ ἀποχή ἀπὸ τὰ κακά, διδάσκοντας νὰ γίνομε τέλειοι στὰ ἔργα καὶ στὸ λόγο. «Τὰ μάτια τοῦ Κυρίου παρακολουθοῦν προστατευτικὰ τοὺς δίκαιους καὶ τ' αὐτιά του δέχονται τὴ δέησή τους. Ἄλλὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυρίου εἶναι στραμμένο ἀπειλητικὰ πρὸς ὅσους κάνουν τὸ κακὸ, γιὰ νὰ ἐξολοθρεύσει τὴν ἀνάμνησή τους ἀπὸ τὴ γῆ. Φώναξε, καὶ ὁ Κύριος τὸν ἄκουσε καὶ τὸν

11. Ψαλμ. 50, 6.

12. Παροιμ. 20, 27.

ἐκ πασῶν τῶν θλίψεων ἐρρύσατο αὐτόν. Πολλαὶ μὲν γὰρ μάστιγες τῶν ἁμαρτωλῶν, τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κύριον ἔλεος κυκλώσει». Πλήθους ἐλέου περιέχεσθαι τὸν ἐλπίζοντα γνησίως λέγει· ὅτι, ὁ ἐν τῇ «πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ» γέγραπται, «διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ ἀσύνητος καὶ 5 ἐσκοτισμένη διάνοια ἡμῶν ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς. Διὰ τοῦτου ἠθέλησαν ὁ Δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γεύσασθαι». Ρητότερον καὶ τὸ τῆς γνώσεως ἰδίωμα ἐμφαίνων, ἐπήγαγεν· «Προδήλων οὖν ὄντων ἡμῖν τούτων, καὶ ἐκκεκυφότες εἰς τὰ βάθη τῆς θείας γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ Δεσπότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσε, κατὰ και- 10 ροὺς τεταγμένους. Ὁ σοφὸς τοίνυν ἐνδεικνύσθω τὴν σοφίαν αὐτοῦ, μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑφ' ἐτέρου αὐτὸν μαρτυρεῖσθαι· ὁ ἀγνὸς τῇ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω, γινώσκων, ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐπιχορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. Ὁρᾶτε, ἀδελφοί, ὅσω πλείονος κατηξιώθημεν γνώσεως, 15 τοσοῦτω ὑποκειμέθα μᾶλλον κινδύνῳ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Περὶ χάριτος, ὡς καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν χρηζόντων καταστολήν.

«Ἡ σεμνὴ οὖν τῆς φιλανθρωπίας ἡμῶν καὶ ἀγνή ἀγωγή», κατὰ τὸν Κλήμεντα, «τὸ κοινωφελὲς ζητεῖ», ἐάν τε μαρτυρῇ, ἐάν τε καὶ παι- 20 δεύῃ ἔργῳ τε καὶ λόγῳ· διττῷ δὲ τούτῳ, ἀγράφῳ τε καὶ ἐγγράφῳ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον· αὕτη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ὕψος ἀνάγει· «Αγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν»· ἀγάπη πάντα ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· ἀγάπη κολλᾷ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ 25 Θεοῦ· δίχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ· τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἐστὶν ἐξήγησις, φησί· Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὐρεθῆναι, εἰ μὴ οὖς ἂν αὐτὸς καταξιώσῃ ὁ Θεός;». Αὐτίκα ὁ ἀπόστολος Παῦλος «Ἐὰν τὸ σῶμά μου ἐπιδῶ», φησὶν, «ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, χαλκός εἰμι ἢ χῶν, καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον». Ἦν μὴ ἐκ διαθέσεως ἐκλεκτῆς δι' ἀγάπης γνωστι- 30 κῆς μαρτυρήσω, λέγει, φόβῳ δὲ εἵπερ οὖν καὶ μισθῷ προσδοκωμένῳ,

ἀπάλλαξε ἀπὸ ὅλες τις θλίψεις του»¹³. Γιατὶ «εἶναι πολλὰς οἱ μάστιγες τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐνῶ ὅσους ἐλπίζουν στὸν Κύριο θὰ τοὺς περικυκλώσει τὸ ἔλεός του»¹⁴. Λέγει ὅτι πλῆθος ἐλέους προστατεύει ὅποιον ἐλπίζει γνήσια. Συμβαίνει ὅ,τι ἔχει γραφεῖ στὴν ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Κορινθίους: “Μὲ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ἡ ἀσύνητη καὶ σκοτισμένη διάνοιά μας ἀναθάλλει στὸ φῶς. Μὲ αὐτὸ θέλησε ὁ Κύριος νὰ γευθοῦμε τὴν ἀθάνατη γνῶση”. Θέλοντας νὰ δείξει πιὸ καθαρὰ τὴν ἰδιότητα τῆς γνῶσης, πρόσθεσε: “Ἐπειδὴ αὐτὰ μᾶς εἶναι ὀλοφάνερα καὶ ἔχομε ἐνσκύψει στὰ βάθη τῆς θείας γνῶσης, ὀφείλομε νὰ πράττομε τὰ πάντα μὲ τάξη, ὅσα ὁ Κύριος διέταξε νὰ πράττομε, σύμφωνα μὲ ὀρισμένους καιροὺς. Ὁ σοφὸς λοιπὸν ἄς δείχνει τὴ σοφία του, ὄχι μὲ λόγια μόνο, ἀλλὰ μὲ ἀγαθὰ ἔργα. Ὁ ταπεινὸς ἄς μαρτυρεῖ ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ μὲ τὴ μαρτυρία ποὺ δίνει γι’ αὐτὸν κάποιος ἄλλος. Ὁ ἄγνός στή σάρκα νὰ μὴν ἀλαζονεύεται, ἀφοῦ γνωρίζει ὅτι ἄλλος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τοῦ χορηγεῖ τὴν ἐγκράτεια. Προσέχετε, ἀδελφοί μου· γιὰ ὅσο περισσότερη γνῶση γίναμε ἄξιοι, τόσο περισσότερο ὑποκείμεθα σὲ κίνδυνο”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΗ'.

Ἡ χάρις καὶ οἱ ἐπιθυμίαι ποὺ πρέπει νὰ κατασταλοῦν.

“Ἡ σεμνὴ λοιπὸν καὶ ἀγνή ἐκδήλωση τῆς φιλοξενίας μας”, σύμφωνα μὲ τὸν Κλήμεντα, “ἐπιζητεῖ τὸ ὠφέλιμο γιὰ ὅλους”, εἴτε δίνει μαρτυρία, εἴτε παιδεύει μὲ ἔργο καὶ λόγο διπλό, προφορικὸ καὶ γραπτὸ. Τὸ νόημα τῆς ἀγάπης εἶναι αὐτὸ, ν’ ἀγαπᾶς τὸν Θεὸ καὶ τὸν πλησίον σου. “αὐτὴ ἀνεβάζει στὸ ἀνεκδιήγητο ὕψος. «Ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν»¹. Ἡ ἀγάπη ἀνέχεται τὰ πάντα, μακροθυμεῖ γιὰ ὅλα· ἡ ἀγάπη μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Θεό, κάνει τὰ πάντα νὰ ὁμονοοῦν. Μὲ τὴν ἀγάπη βρῆκαν τὴν τελείωσή τους ὅλοι οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ. Χωρὶς ἀγάπη τίποτε δὲν εἶναι ἀρεστὸ στὸν Θεό· αὐτῆς τῆς τελειότητος λέγει δὲν ὑπάρχει ἐξήγηση. Ποιὸς εἶναι ἱκανὸς νὰ βρεθεῖ μέσα σ’ αὐτήν, παρὰ μόνο ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὸν καταξιώσει ὁ Θεός;”. Ἐπίσης καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγει: «Ἄν παραδώσω τὸ σῶμα μου στὸ θάνατο, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἀγάπη, εἶμαι χάλκινο σκεῦος ποὺ ἤχη καὶ κύμβαλο ποὺ ἀλαλάζει»². Ἄν δὲν μαρτυρήσω, λέγει, ἀπὸ διάθεση ξεχωριστὴ καὶ ἀγάπη γνωστικὴ, ἀλλὰ ἀπὸ φόβο καὶ γιὰ προσδοκώμενη ἀμοιβὴ ὁμολογήσω τὸν Κύριο κουνώντας μόνο τὰ χεῖλη

1. Ἰακ. 5, 20. Α' Πέτρ. 4, 8.

2. Α' Κορ. 13, 1. 3.

ἐπικροτῶν τὰ χεῖλη εἰς μαρτυρίαν Κυρίου ὁμολογήσω Κύριον, κοινός εἰμι, ἄνθρωπος, ἠχῶν τὸν Κύριον, οὐ γινώσκων. Ἔστι γὰρ καὶ ὁ λαὸς ὁ τοῖς χεῖλεσιν ἀγαπῶν ἔστι καὶ ἄλλος παραδιδούς τὸ σῶμα, ἵνα καυθήσεται. «Κὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου», φησὶν, οὐ κατὰ τὸν τῆς 5 κοινωνίας τῆς ἀγαπητικῆς λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀνταποδόσεως ἢ παρὰ τοῦ εὐεργετουμένου ἀνθρώπου ἢ παρὰ τοῦ ἐπηγγελμένου Κυρίου, «κὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάναι», καὶ τὰ ἐπισκοτοῦντα ἀποβαλεῖν πάθη, μὴ «δι' ἀγάπην δὲ» πιστωθῶ τῷ Κυρίῳ, «οὐθέν εἰμι,» ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς μαρτυροῦντος εἰς πλη- 10 θος, καὶ τὸ μηδὲν διαφέρων λογιζόμενος. «Αἱ γενεαὶ δὲ πᾶσαι ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆσδε τῆς ἡμέρας παρῆλθον, ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἔχουσι χώραν εὐσεβῶν, οἱ φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ Χριστοῦ Ἡ ἀγάπη ἀμαρτάνειν οὐκ ἐᾷ, ἣν δὲ καὶ περιπέση ἄκων τοιαύτη τινὶ περιστάσει διὰ τὰς παρεμ- 15 πτώσεις τοῦ Ἀντικειμένου, μμησάμενος τὸν Δαβὶδ, ψαλεῖ· «Ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ἀρέσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, φέροντα κέρατα καὶ ὄπλᾶς. Ἰδέτωσαν πτωχοί, καὶ εὐφρανθήτωσαν». Λέγει γάρ· «Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ τὰς εὐχὰς σου, καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξά- 20 σεις με· θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετρομμένον». «Ἀγάπη» τοίνυν καὶ «ὁ Θεός» εἴρηται, ἀγαθὸς ὢν, οὐ «ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται», μήτε ἀδικοῦσα, μήτε ἀνταδικοῦσά ποτε, ἀγαθοποιουσα δὲ πρὸς πάντα ἀπαξιαπλῶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ.

«Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη», καθάπερ ὁ Χριστός, τουτέστιν ἡ 25 παρουσία τοῦ ἀγαπῶντος ἡμᾶς Κυρίου, καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ἀγαπητικὴ ἡμῶν διδασκαλία τε καὶ πολιτεία. Ἀγάπη γοῦν τὸ μὴ μοιχεῦσαι καὶ τὸ μὴ ἐπιθυμῆσαι τῆς τοῦ πλησίον τελειοῦται, φόβῳ πρότερον κεκωλυμένον. Τὸ αὐτὸ γοῦν ἔργον διαφορὰν ἴσχει, ἢ διὰ φόβον γενόμενον, ἢ δι' ἀγάπην τελεσθέν, καὶ ἦτοι διὰ πίστεως, ἢ καὶ γνωστικῶς ἐν- 30 εργούμενον. Εἰκότως γοῦν καὶ τὰ τούτων διάφορα τῷ μὲν γνωστικῷ ἠτοῦμασται, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὐς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη», τῷ δὲ ἀπλῶς πεπιστευκότι μαρτυρεῖ «ἑκατον-

για τὴ μαρτυρία τοῦ Κυρίου, εἶμαι ἓνας κοινὸς ἄνθρωπος, ποὺ ἀπληγεῖ τὸν Κύριο, ἀλλὰ δὲν τὸν γνωρίζει. Ὑπάρχει καὶ ὁ λαὸς ποὺ ἀγαπᾷ μὲ τὰ χεῖλη, ὑπάρχει καὶ ἄλλος ποὺ παραδίδει τὸ σῶμα του γιὰ νὰ καεῖ. «Κι ἂν ἐφοδιάσω κάποιον φτωχὸ μὲ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά μου»³, λέγει, ὄχι ὅμως ἀπὸ κοινωνία ἀγαπητικὴ, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὸ λόγο ἀνταπόδοσης ἢ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ εὐεργετήθηκα, ἢ ἀπὸ τὸν Κύριο ποὺ ὑποσχέθηκε τὴν ἀνταμοιβή, «ἀκόμα κι ἂν ἔχω ὅλη τὴν πίστη, ὥστε νὰ μετακινήσω ὄρη»⁴, καὶ ἀποβάλλω ὅλα τὰ πάθη ποὺ μὲ σκοτίζουν, ἀλλὰ δὲν γίνω πιστὸς στὸν Κύριο ἀπὸ ἀγάπη, δὲν εἶμαι τίποτε σὲ σύγκριση μ' αὐτὸν ποὺ μαρτυρεῖ γνωστικᾶ στὸ πλήθος καὶ δὲν τὸ θεωρεῖ τίποτε ξεχωριστό. «Πέρασαν ὅλες οἱ γενεές ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ μέχρι σήμερα, ἀλλ' ὅσοι τελειώθηκαν μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, βρίσκονται στὴ χώρα τῶν εὐσεβῶν, ποὺ θὰ φανερωθοῦν ὅταν ἔρθει ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἀγάπη δὲν ἀφήνει ν' ἁμαρτήσομε· κι ἂν τυχὸν βρεθεῖ σὲ μιὰ δύσκολη στιγμή μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ ἔχθρου, μιμούμενος τὸν Δαβὶδ θὰ ψάλλει· «Θὰ ὑμνήσω τὸν Κύριο καὶ θὰ εὐχαριστηθεῖ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι ἂν τοῦ προσφέρω νεαρὸ μοσχάρι ποὺ μόλις βγάζει κέρατα καὶ ὀπλές. Ἄς δοῦν οἱ φτωχοὶ κι ἄς εὐφρανθοῦν»⁵. Γιατὶ λέγει· «Πρόσφερε στὸν Θεὸ θυσία δοξολογίας κι ἐκπλήρωσε στὸν Κύριο τὸ τάξιμό σου, καὶ τότε ἐπικαλέσου με τὴν ἡμέρα τῆς θλίψης σου, καὶ θὰ σὲ σώσω καὶ θὰ μὲ δοξάσεις»⁶. «Γιατὶ θυσία στὸν Θεὸ εἶναι ἡ συντριβὴ τῆς καρδιᾶς»⁷. Ἀγάπη λοιπὸν λέγεται καὶ ὁ Θεός⁸, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθός, τοῦ ὁποῖου «ἡ ἀγάπη δὲν προκαλεῖ κακὸ στὸν πλησίον»⁹, δὲν ἀδικεῖ, οὔτε ἀνταποδίδει ἀδικία, ἀλλὰ παρέχει τὸ καλὸ σὲ ὅλους γενικᾶ κατὰ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.

«Ἡ ἀγάπη λοιπὸν εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου»⁹, ὅπως ὁ Χριστός, δηλαδή ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ποὺ μᾶς ἀγαπᾷ, καὶ ἡ διδασκαλία μας ποὺ περιέχει τὴν ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ πολιτεία μας. Μὲ τὴν ἀγάπη λοιπὸν κατορθώνει κανεὶς τώρα τὸ νὰ μὴ μοιχεύσει καὶ τὸ νὰ μὴν ἐπιθυμήσει τὴ γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, ἐνῶ πρῶτα ἐμποδιζόταν ἀπὸ τὸ φόβο. Ἡ ἴδια λοιπὸν πράξη παρουσιάζεται νὰ ἔχει διαφορὰ· ἢ γίνεται ἀπὸ φόβο, ἢ τελεῖται ἀπὸ ἀγάπη· καὶ γίνετε εἴτε ἀπὸ πίστη ἢ γνωστικᾶ. Καὶ δικαιολογημένα ἔχει ἐτοιμαστῆ διαφορετικὴ ἀμοιβή· γιὰ τὸν γνωστικὸ «ὅσα δὲν ἔχουν δεῖ μάτια κι αὐτιά δὲν ἀκουσαν καὶ δὲν ἀνέβηκαν στὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου»¹⁰, ἐνῶ γιὰ τὸν ἀπλὸ πιστὸ βεβαιώνει ὅτι θὰ δώσει «ἐκατὸ φορές περισσότερα» ἀπὸ ὅσα ἄφησε ἐδῶ, ὑπόσχεση ποὺ συνέβη

7. Ψαλμ. 50, 17.

8. Ἰω. 4, 8, 16.

9. Ρωμ. 13, 10.

10. Α' Κορ. 2, 9. Ἦσ. 65, 4

ταπλασίονα» ὧν ἀπολέλοιπεν, ἦν ἐπαγγελίαν εἰς σύνεσιν ἀνθρώπων πίπτειν συμβέβηκεν. Ἐνταῦθα γενόμενος, ἀνεμνήσθη τινὸς φάσκοντος ἑαυτὸν γνωστικόν. Ἐξηγούμενος γὰρ τό, «Ἐγὼ δὲ λέγω· Ὁ ἐμβλέψας τῇ γυναικὶ πρὸς ἐπιθυμίαν ἤδη μεμοίχευκεν», οὐ ψιλὴν τὴν ἐπιθυμίαν ἠξίου κρίνεσθαι, ἀλλὰ ἐὰν τῇ ἐπιθυμίᾳ τὸ κατ' αὐτὴν ἔργον περαιτέρω τῆς ἐπιθυμίας χωροῦν ἐν ἑαυτῇ ἐκτελῆται, ἧ γὰρ ὄναρ τῇ φαντασίᾳ συγκαταχρῆται ἤδη καὶ τῷ σώματι. Λέγουσιν οὖν οἱ τὰς ἱστορίας συνταξάμενοι Βοκχόριδος τοῦ δικαίου κρίσιν τοιάνδε· Ἐρῶν ἑταίρας νεανίας πείθει μισθῷ τινὶ ὠρισμένῳ τὴν παῖδα ἀφικέσθαι τῇ ὑστεραίᾳ
10 πρὸς αὐτόν. Προλαβούσης ὄναρ τῆς ἐπιθυμίας τὴν παῖδα, παρ' ἐλπίδα κορεσθεῖς, ἤκουσαν τὴν ἐρωμένην κατὰ τὸ τεταγμένον, εἶργει τῆς εἰσόδου. Ἡ δέ, ἐκμαθοῦσα τὸ γεγονός, ἀπῆτει τὸν μισθόν, καὶ τῆδὲ πῶς αὐτὴ τὴν ἐπιθυμίαν τῷ ἐραστῇ πεπληρωκέναι λέγουσα. Ἦκον οὖν ἐπὶ τὸν κριτὴν. Τὸ θαλάντιον οὗτος τοῦ μισθώματος τὸν νεανίσκον προτείνειν
15 κελεύσας, ἐν ἡλίῳ δέ, τὴν ἑταίραν λαβέσθαι προσέταξε τῆς σκιάς χαριέντως εἶδωλον μισθώματος ἀποδιδόναι κελεύσας εἰδώλου συμπλοκῆς.

Ὀνειρώττει μὲν οὖν τις, συγκαταθεμένης τῇ φαντασίᾳ τῆς ψυχῆς ὕπαρ δὲ ὄνειρώττει ὁ πρὸς ἐπιθυμίαν βλέπων, οὐ μόνον ὡς ἐκεῖνος ἔλεγεν ὁ δῆθεν γνωστικός, ἐὰν ἅμα τῇ ὄψει τῆς γυναικὸς συλλάβῃ κατ'
20 ἔννοιαν τὴν ὁμιλίαν· τοῦτο γὰρ ἤδη ἔργον ἐστὶν ἐπιθυμίας, ὡς ἐπιθυμίας ἀλλ' ἐὰν εἰς κάλλος σώματος βλέψῃ τις, ὁ Λόγος φησί, καὶ αὐτῷ ἡ σὰρξ εἶναι κατ' ἐπιθυμίαν δόξῃ καλὴ, σαρκικῶς ἰδὼν καὶ ἁμαρτητικῶς, δι' οὗ τεθαύμακε, κρίνεται. Ἐμπαλιν γὰρ ὁ δι' ἀγάπην τὴν ἀγνὴν προσβλέπων τὸ κάλλος, οὐ τὴν σάρκα ἠγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν καλὴν, τὸ
25 σῶμα, οἶμαι, ὡς ἀνδριάντα θαυμάσας, δι' οὗ κάλλους ἐπὶ τὸν τεχνίτην καὶ τὸ ὄντως καλὸν αὐτὸς αὐτὸν παραπέμπει· σύμβολον ἁγίου τὸν χαρακτῆρα τῆς δικαιοσύνης τὸν φωτεινὸν ἐπιδεικνύμενος τοῖς ἐφεστῶσι τῇ ἀνόδῳ ἀγγέλοις, τὸ χρίσμα τῆς εὐαρεστήσεως λέγω, τὴν ποιότητα τῆς διαθέσεως τὴν ἐπικειμένην τῇ ψυχῇ κατ' ἐπιχώρησιν τοῦ
30 ἁγίου Πνεύματος γεγαναωμένη. Ταύτην τὴν δόξαν τὴν ἐκλάμπασαν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωϋσέως ὁ λαὸς οὐχ οἷός τε ἦν προσβλέπειν· διὸ καὶ κάλυμμα ἐλάμβανε τῆς δόξης πρὸς τοὺς σαρκικῶς θεωμένους. Τοὺς μὲν

νά ταιριάζει στην αντίληψη τῶν ἀνθρώπων¹¹. Σ' αὐτὸ τὸ χωρίο φτάνοντας θυμήθηκα κάποιον ποὺ ἔλεγε ὅτι ἦταν γνωστικός· γιατί ἐξηγώντας τὸ λόγο, «Ἐγὼ ὅμως λέγω· Ὅποιος δεῖ τὴ γυναῖκα μὲ ἐπιθυμία, ἤδη ἔχει διαπράξει τὴ μοιχεία»¹², δὲν δεχόταν νὰ κρίνεται ἢ ἐπιθυμία ἀπλῶς, ἀλλὰ ἂν μὲ τὴν ἐπιθυμία ἐκτελεῖται τὸ ἔργο τῆς προχωρώντας πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία, ἢ ὅποια στὸ ὄνειρο χρησιμοποιοῖ μαζί τὴ φαντασία καὶ τὸ σῶμα. Λένε λοιπὸν ἐκεῖνοι ποὺ συνέγραψαν τὶς ἱστορίες γιὰ τὸν δίκαιο Βοκχόριδα, ὅτι ἔκανε μιὰ τέτοια κρίση. Ἐνας νεαρὸς ποὺ ἐπιθυμοῦσε μιὰ ἐταίρα, ἔπεισε μὲ μιὰ ὀρισμένη ἀμοιβὴ τὴν κοπέλλα νὰ πάει τὴν ἄλλη μέρα στὸ σπίτι του. Ἡ ἐπιθυμία ὅμως στὸν ὕπνο του πρόλαβε τὴν κοπέλλα, καὶ ἀφοῦ ἀπροσδόκητα ἱκανοποιήθηκε, ὅταν ἦρθε κατὰ τὴ συμφωνία ἢ κοπέλλα ποὺ ἐπιθυμοῦσε δὲν τῆς ἄνοιγε νὰ μπεῖ. Κι αὐτὴ ὅταν ἄκουσε τί εἶχε συμβεῖ, ζητοῦσε τὴν ἀμοιβή της λέγοντας, ὅτι κι ἔτσι εἶχε ἱκανοποιήσει τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἔραστῆ της. Πῆγαν λοιπὸν στὸν κριτὴ. Αὐτὸς διέταξε τὸν νεαρὸ νὰ προτείνει τὸ χρηματοφυλάκιό του στὸν ἥλιο καὶ τὴν ἐταίρα νὰ πιάσει στὴ σκιά του· ἔδωσε δηλαδή ἐντολὴ μ' ἔξυπνο τρόπο ν' ἀποδοθεῖ εἰκονικὸς μισθὸς γιὰ εἰκονικὴ συνεύρεση¹³.

Βλέπει λοιπὸν κανεὶς ὄνειρα μὲ τὴ συγκατάθεση τῆς ψυχῆς του στὴ φαντασία, καὶ βλέπει ὄνειρα ξυπνητὸς ὅποιος κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία, ὄχι μονάχα ὅπως ἔλεγε ἐκεῖνος ὁ δῆθεν γνωστικός, ὅτι δηλαδή μὲ τὸ ποὺ θὰ δεῖ τὴ γυναῖκα, θὰ συλλάβει μὲ τὴ φαντασία του τὴ συνουσιακὴ πράξη. Γιατί αὐτὸ εἶναι ἔργο τῆς ἐπιθυμίας ὡς ἐπιθυμίας. Ἄν ὅμως κάποιος ρίξει τὸ βλέμμα του στὸ σωματικὸ κάλλος, ὁ Λόγος λέγει, καὶ τοῦ φανεῖ ὅτι ἡ σάρκα εἶναι κατὰ τὴν ἐπιθυμία του καλὴ, ἐπειδὴ κοίταξε σαρκικὰ καὶ μὲ διάθεση ἀμαρτίας, κρίνεται γι' αὐτὸ ποὺ ἔχει θαυμάσει. Ἀντίθετα πάλι, ὅποιος προσβλέπει στὸ κάλλος ἀπὸ ἀγάπη ἀγνή, δὲν θεωρεῖ καλὴ τὴ σάρκα, ἀλλὰ τὴν ψυχὴ. Ἐνῶ τὸ σῶμα, νομίζω, ἀφοῦ τὸ θαυμάσει σὰν ἀνδριάντα, μέσα ἀπὸ τὴν ὁμορφιά του παραπέμπει τὸν ἑαυτὸ του στὸν τεχνίτη τοῦ σώματος καὶ στὸ πραγματικὰ καλὸ, δείχνοντας στοὺς ἀγγέλους ποὺ ἐπιβλέπουν τὴν ἄνοδο ἅγιο σύμβολο τὴ σφραγίδα τὴ φωτεινὴ τῆς δικαιοσύνης, ἐννοῶ τὸ χρίσμα τῆς εὐαρέστησης, τὴν ποιότητα τῆς διάθεσης, ἢ ὅποια καταλαμβάνει τὴν ψυχὴ ποὺ ἀστράφτει ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὴ τὴ λάμψη ποὺ ἀστράψε στὸ πρόσωπο τοῦ Μωϋσῆ ὁ λαὸς δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἀντικρύσει¹⁴. Γι' αὐτὸ καὶ χρησιμοποιοῦσε ἓνα κάλυμμα τῆς λάμψης γιὰ ὅσους τὸν ἔβλε-

13. Τὴ διήγηση ἀναφέρει καὶ ὁ Πλούταρχος στὸν *Βίο Δημητρίου*.

14. Ἐξ. 34, 29.

γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τῶν κοσμικῶν κατέχουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦν-
 τες τοῖς σφετέροις βαρυνμένους πάθεσι, τὸν δὲ γυμνὸν μὲν τῶν ὑποπι-
 πτόντων τῷ τέλει, πλήρη δὲ γνώσεως καὶ τῆς ἐξ ἔργων δικαιοσύνης,
 συνευχόμενοι παραπέμπουσι, τὸν ἄνδρα σὺν καὶ τῷ ἔργῳ μακαρίσαν-
 5 τες «Καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορρηθήσεται», τοῦ ζωτικῆς ξύλου, τοῦ
 «κατὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων» τεθραμμένου. Καρποφόροις δὲ ὁ
 δίκαιος ἀπεικάζεται δένδροις, οὐ μόνον τοῖς κατὰ τὴν τῶν μεταρσίων
 θυσίαν. Ἦσαν δὲ κἂν ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ οἱ
 τῶν ἱερείων μωμοσκοποῖ. Ὁρεξιν οὖν ἐπιθυμίας διακρίνουσιν οἱ περὶ
 10 ταῦτα δεινοί· καὶ τὴν μὲν ἐπὶ ἡδοναῖς καὶ ἀκολασίᾳ τάττουσιν, ἄλογον
 οὔσαν, τὴν δὲ ὄρεξιν ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἀναγκαίων, λογικὴν ὑπάρ-
 χουσιν κίνησιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

15 *Γυναῖκες καὶ ἄνδρες δύνανται μεταλαβεῖν τῆς τελειότητος,
 ὡς αἱ ἐκτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ ἡρωίδες.*

Ταύτης τοι τῆς τελειότητος ἔξεστιν ἐπίσης μὲν ἀνδρὶ, ἐπίσης δὲ καὶ
 γυναικὶ μεταλαβεῖν. Αὐτίκα οὐχ ὁ Μωϋσῆς μόνος ἀκούσας παρὰ τοῦ
 Θεοῦ· «Λελάληκα πρὸς σὲ ἅπαξ καὶ δῖς, λέγων· Ἐώρακα τὸν λαὸν τοῦ-
 20 τον, καὶ ἰδοὺ ἐστὶ σκληροτράχηλος· ἔασόν με ἐξολοθρεῦσαι αὐτούς, καὶ
 ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω σε εἰς
 ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο»· ἀποκρίνεται
 δεόμενος, μὴ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν· «Μη-
 25 δαμῶς, Κύριε· ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ καὶ ἐξάλειψον ἐκ
 βίβλου ζώντων». Ὁση τελειότητος τοῦ συναποθανεῖν ἐβελήσαντος τῷ
 λαῷ, ἢ σώζεσθαι μόνος· Ἀλλὰ καὶ Ἰουδίθ, ἡ ἐν γυναιξὶ τελειωθεῖσα, ἐν
 συγκλεισμῷ τῆς πόλεως γενομένης, δεηθεῖσα τῶν πρεσβυτέρων, εἰς μὲν
 τὴν παρεμβολὴν τῶν ἄλλοφύλων ἐξέρχεται, τοῦ παντὸς καταφρονήσα-
 σα κινδύνου ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἑαυτὴν ἐπιδουῖσα τοῖς πολεμίοις ἐν πί-
 30 στει Θεοῦ· λαμβάνει δ' εὐθύς τὰπίχειρα τῆς πίστεως, ἀριστεύουσα γυνή

15. Ψαλμ. 1, 3.

16. Ἦ, Ὁχι μόνο ἐκεῖνα ποὺ πᾶνε ψηλά ἀπὸ φυσικοῦ τους.

παν σαρκικά· Ὅσοι δηλαδή πού φέρνουν μαζί τους κάποια κοσμικά στοιχεῖα τούς κρατοῦν ἐκεῖνοι πού ἀπαιτοῦν ἀπό αὐτούς φόρο, ἐπειδὴ τούς βαραίνουν τὰ πάθη τους. Ἐνῶ ἐκεῖνον πού εἶναι γυμνός ἀπό αὐτὰ πού ἐπιδέχονται φορολόγηση καὶ γεμάτος ἀπό γνώση καὶ ἔργα δικαιοσύνης, προσευχόμενοι ὅλοι μαζί τὸν προπέμπουν, μακαρίζοντας τὸν ἄνδρα μαζί μὲ τὸ ἔργο του· «Καὶ ἡ φυλλωσιά του δὲν θὰ μαδήσει», ἡ φυλλωσιά τοῦ δέντρου τοῦ ζωντανοῦ, πού μεγαλώνει «ἐκεῖ πού τρέχουν τὰ νερά». Ὁ δίκαιος παρομοιάζεται μὲ δέντρα καρποφόρα¹⁵, ὄχι μόνο μ' ἐκεῖνα τὰ ἄκαρπα πού χρησιμοποιοῦνται κατὰ τὴ θυσία¹⁶. Γιατί ὑπῆρχαν καὶ κατὰ τὶς προσφορὲς τῶν θυσιῶν κατὰ τὸ νόμο ἐκεῖνοι πού παρατηροῦσαν τὰ ἐλαττώματα τῶν θυμάτων. Οἱ δεινοὶ σ' αὐτὰ διακρίνουν τὴν ὄρεξη ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία· κι αὐτὴ τὴν κατατάσσουν στὶς ἡδονὲς καὶ στὴν ἀκολασία, ἐπειδὴ στερεῖται λογικῆς, ἐνῶ τὴν ὄρεξη στὰ φυσικὰ ἀναγκαῖα, ἐπειδὴ εἶναι τάση λογικῆ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΘ'.

**Γυναῖκες κι ἄνδρες μποροῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν τελειότητα
ὅπως οἱ ἐκτὸς τοῦ χριστιανισμοῦ ἡρώιδες.**

Αὐτὴν τὴν τελειότητα μποροῦν νὰ τὴν ἐπιτύχουν ἐξίσου οἱ ἄνδρες καὶ οἱ γυναῖκες. Ἐξάλλου δὲν ἄκουσε μόνο ὁ Μωϋσῆς ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ τοῦ λέγει· «Σοῦ μίλησα μία καὶ δύο φορές καὶ σοῦ εἶπα· Βλέπω ὅτι αὐτὸς ἐδῶ ὁ λαὸς εἶναι σκληροτράχηλος· ἄφησέ με νὰ τοὺς ἐξαφανίσω καὶ νὰ σθῆσω τὸ ὄνομά τους κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανό· καὶ θὰ κάνω ἐσένα λαὸ μεγάλο καὶ θαυμαστό, πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅ,τι εἶναι αὐτός»¹. Καὶ ἀπαντᾷ παρακαλώντας τον νὰ μὴ σκέπτεται μόνο γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ αὐτόν, ἀλλὰ νὰ ἔχει ὑπόψη τὴν κοινὴ σωτηρία· «Ὁχι Κύριε· συγχώρεσε τὴν ἁμαρτία αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, ἀλλιῶς διάγραψε κι ἐμένα ἀπὸ τὸ βιβλίο τῶν ζωντανῶν»². Πόσο μεγάλη ἦταν πραγματικὰ ἡ τελειότητα ἐκείνου πού θέλησε νὰ πεθάνει μαζί μὲ τὸ λαό του, παρὰ νὰ σωθεῖ αὐτὸς μόνος. Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἰουδίθ, πού πέτυχε τὴν τελειότητα μεταξὺ τῶν γυναικῶν, ὅταν εἶχε πολιορκηθεῖ ἡ πόλη, παρακάλεσε τοὺς πρεσβυτέρους καὶ πῆγε στὸ στρατόπεδο τῶν ἀλλοφύλων. Περιφρονώντας κάθε κίνδυνο παραδίνεται γιὰ χάρη τῆς πατρίδας τῆς στοὺς ἐχθροὺς μὲ πίστη στὸν Θεὸ καὶ παίρνει ἀμέσως τὴν ἀνταμοιβὴ τῆς πίστεως τῆς, ἀριστεύοντας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τῆς

1. Δευτ. 9, 13-14.

2. Ἐξ. 32, 32.

κατὰ τοῦ πολεμίου τῆς πίστεως, κυρία τῆς Ὀλοφέρνηου γενομένη κε-
 φαλῆς Πάλιν τε αὖ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθήρ, ρυομένη τὸν Ἰσραὴλ
 τυραννικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ σατράπου ὠμότητος, μόνη γυνὴ νη-
 στείας τεθλιμμέναις πρὸς μυρίας ὀπλισαμένας ἀντετάξετο δεξιάς, τυ-
 5 ραννικὸν διὰ πίστεως ἀναλύουσα δόγμα· καὶ δὴ τὸν μὲν ἐτιθάσσευσεν,
 ἀνέστειλε δὲ τὸν Ἀμάν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῇ τελείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσει
 ἀπαθῆ διεφύλαξεν. Σιωπῶ γὰρ Σουσιάνναν καὶ τὴν Μωϋσέως ἀδελφὴν,
 ὡς ἡ μὲν συνεστρατήγησε τῷ προφήτῃ, πασῶν ἐξάρχουσα τῶν κατὰ σο-
 10 καὶ μέχρι θανάτου χωροῦσα, πρὸς τῶν ἀκολάστων ἐραστῶν κατακρινο-
 μένη, μάρτυς ἀγνείας ἔμεινεν ἀρρεπῆς.

Ναὶ μὴν Δίων ὁ φιλόσοφος Λυσιδίῃν τινὰ γυναῖκα ἱστορεῖ, δι'
 ὑπερβολὴν αἰδοῦς, αὐτῷ χιτῶνι λούεσθαι. Φιλωτέραν δέ, ὀπότε μέλλοι
 εἰσιέναι τὴν πύelon, ἡσυχῇ ἐπαναστέλλεσθαι τὸν χιτῶνα, καθόσον τὰ
 15 γυμνά τὸ ὕδωρ ἔσκεπεν· εἶτα κατ' ὀλίγον αὐθις ἀνιούσαν, ἐπενδύσα-
 σθαι. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἡ Ἀττικὴ,
 συνειδυῖα αὐτῇ τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ
 Ἰππάρχου ἐπιβουλήν; οὐδ' ὀπωστιοῦν ἐξεῖπεν, εὖ μάλα στρεβλουμένη.
 Φασὶ δὲ καὶ τὰς Ἀργολικὰς, ἡγουμένης αὐτῶν Τελεσίλλης τῆς ποιη-
 20 τρίας, Σπαρτιάτας τοὺς ἀλκίμους τὰ πολέμια φανείσας μόνον τρέψα-
 σθαι, καὶ ἐκείναις τὸ ἀδεὲς τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι. Τὰ ὅμοια
 λέγει καὶ ὁ τὴν «Δαναΐδα» πεποιηκὼς ἐπὶ τῶν Δαναοῦ θυγατέρων ὧδε·

“Καὶ τότε ἄρ ὠπλίζοντο θοῶς Δαναοῖο θύγατρες

Πρόσθεν εὐρρεῖος ποταμοῦ Νεῖλοιο ἄνακτος”.

25 καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄδουσι δὲ οἱ λοιποὶ τῶν ποιητῶν τὴν Ἀταλάντης ἐν θήρᾳ
 ὠκύτητα, καὶ τὴν Ἀντικλείας φιλοσοργίαν, καὶ τὴν Ἀλκήστιδος φι-
 λανδρίαν, καὶ τὴν Μακαρίας καὶ τῶν Ὑακινθίδων εὐψυχίαν. Τί δαί;
 οὐχὶ Θεανὼ μὲν ἡ Πυθαγορικὴ εἰς τοσοῦτον ἤκεν φιλοσοφίας, ὡς πρὸς
 τὸν περιέργως ἀπιδόντα καὶ εἰπόντα, «Καλὸς ὁ πῆχυς», «Ἄλλ' οὐ δη-
 30 μόσιος», ἀποκρίνασθαι. Τῆς αὐτῆς φέρεται σεμνότητος κάκεινο τὸ
 ἀπόφθεγμα· ἐρωτηθεῖσα γάρ, “Ποσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρός εἰς τὸ Θε-

3. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀπὸ τὴν Προύσα Δίωνα τὸν Χρυσόστομο, ἐπὶ Τραϊανοῦ αὐτο-

πίστη της, παίρνοντας τὸ κεφάλι τοῦ Ὀλοφέρνη. Ἄλλη πάλι πού ἔγινε τέλεια στήν πίστη ἦταν ἡ Ἐσθήρ, πού ἔσωσε τοὺς Ἰσραηλίτες ἀπὸ τὴν τυρανικὴ ἐξουσία καὶ τὴν ὠμότητα τοῦ τυράνου. Ἦταν ἡ μόνη γυναῖκα πού ταλαιπωρημένη ἀπὸ νηστεῖες ἀντιστάθηκε σὲ ἀμέτρητες δυνάμεις ὀπλισμένες, καὶ μὲ τὴν πίστη της κατέλυσε τὸ διάταγμα τοῦ τυράνου, κάνοντας τὸν τύραννο νὰ ἡμερέψει, ἐνῶ συγκράτησε τοὺς Ἀμανίτες, καὶ μὲ τὴν τέλεια παρὰκλησή της στὸν Θεὸ φύλαξε τοὺς Ἰσραηλίτες σώους καὶ ἀβλαβεῖς. Δὲν ἀναφέρω τὴ Σουσάννα καὶ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Μωϋσῆ. Ἡ μία ἔγινε συστράτηγος τοῦ προφήτη, πρώτη ἀπὸ ὅλες τὶς Ἑβραῖες γυναῖκες τὶς φημισμένες γιὰ τὴ σοφία τους· ἡ ἄλλη ἀπὸ ὑπερβολικὴ σεμνότητα καὶ προχωρώντας ὡς τὸ θάνατο, καταδικασμένη ἀπὸ ἀκόλαστους ἔραστὲς, ἔμεινε ἀκλόνητη μάρτυς τῆς ἀγνείας.

Ἄλλὰ κι ὁ Δίων ὁ φιλόσοφος ἀναφέρει κάποια γυναῖκα Λυσιδίκη, πού ἀπὸ ὑπερβολικὴ ντροπὴ λουζόταν φορώντας τὸν χιτῶνα της. Καὶ κάποια Φιλωτέρα, πού, ὅταν ἦταν νὰ μπεῖ σὶς λουτρό, ἀνέβαζε ἡσυχὰ τὸ ροῦχο της, ὅσο τὸ νερὸ σκέπαζε τὰ γυμνά μέρη, κι ἔπειτα λίγο λίγο πάλι καθὼς σηκωνόταν (κατέβαζε τὸ ροῦχο) καὶ ντυνόταν. Ἡ Λέαινα πάλι ἡ Ἀθηναία δὲν ὑπέφερε μὲ ἀνδρικό φρόνημα βασανιστήρια, ἐπειδὴ γνώριζε τὴ συνωμοσία τοῦ Ἀρμόδιου καὶ Ἀριστογείτονα κατὰ τοῦ Ἰππάρχου; Δὲν μίλησε ὅμως καθόλου, παρόλου βέβαια πού στρέβλωναν ἀλύπητα τὰ μέλη της. Λένε ἐπίσης ὅτι καὶ οἱ Ἀργεῖες γυναῖκες μ' ἐπικεφαλῆς τὴν Τελέσιλλα, τὴν ποιήτρια, μόλις ἐμφανίστηκαν ἔτρεψαν ἀμέσως σὲ φυγὴ τοὺς δυνατοὺς στὰ πολεμικὰ Σπαρτιάτες, δείχνοντας τὴν ἀφοβία τους στὸν πόλεμο. Τὰ ὅμοια λέγει κι ὁ ποιητὴς τῆς Δαναΐδας γιὰ τὶς κόρες τοῦ Δαναοῦ ὡς ἑξῆς:

«Καὶ τότε ὀπλίζονταν γρήγορα τοῦ Δανοῦ οἱ κόρες
στὶς ὄχθες τοῦ θεϊκοῦ Νείλου τοῦ ποταμοῦ τοῦ πλατύρροου»,
καὶ τὰ ἑξῆς. Ψάλλουν καὶ οἱ λοιποὶ ποιητὲς τὴν ταχύτητα σὶς κινήσεις τῆς Ἀταλάντης καὶ τὴ φιλοσοφία τῆς Ἀντίκλειας καὶ τῆς Ἀλκηστὴς τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνδρα της, καθὼς καὶ τῆς Μακαρίας καὶ τῶν Ὑακινθίδων τὴ γενναιότητα. Ἄλλὰ τί; Δὲν εἶχε φθάσει ἡ Θεανὼ ἡ πυθαγορικὴ σὲ τέτοιο βαθμὸ φιλοσοφίας, ὥστε σ' ἐκεῖνον πού τὴν κοίταξε μὲ περίεργο βλέμμα καὶ τῆς εἶπε, “Ὡραῖο τὸ μπράτσο σου”, ἀπάντησε, “Ἄλλ' ὄχι δημόσιο”. Τὴν ἴδια σεμνότητα βεβαιώνει καὶ τὸ ἄλλο ἀπόφθεγμα. Ὅταν δηλαδὴ τὴ ρώτησαν, “Σὲ πόσες μέρες μετὰ τὴ συνεύρεση μὲ ἄνδρα μὰ

σμοφόριον κάτεισιν Ἐπὶ μὲν τοῦ ἰδίου καὶ παραχρημα», ἔφη, «ἀπὸ δὲ
 τοῦ ἀλλοτρίου οὐδεπώποτε». Ναὶ μὴν καὶ Θεμιστώ, ἡ Ζωΐλου, ἡ Λαμ-
 ψακηνή, ἡ Λεοντέως γυνὴ τοῦ Λαμψακηνοῦ, τὰ Ἐπικούρεια ἐφιλοσό-
 φει, καθάπερ Μυῖα, ἡ Θεανοῦς θυγάτηρ, τὰ Πυθαγόρεια καὶ Ἀριγνώ-
 5 τη, ἡ τὰ περὶ Διονυσίου γραψαμένη· αἱ γὰρ Διοδώρου, τοῦ Κρόνου
 ἐπικληθέντος, θυγατέρες πᾶσαι διαλεκτικαὶ γεγόνασιν, ὡς φησι Φίλων
 ὁ διαλεκτικὸς ἐν τῷ «Μενεξένῳ», ὧν τὰ ὀνόματα παρατίθεται τάδε·
 Μενεξένη, Ἀργεία, Θεόγνις, Ἀρτεμισία, Παντάκλεια. Μέννηται καὶ
 Κυνηκῆς τινος Ἰππαρχία δὲ ἐκαλεῖτο, ἡ Μαρωνίτις, ἡ Κράτητος γυνή,
 10 ἐφ' ἧ καὶ τὰ γυνογάμεια ἐν τῇ Ποικίλῃ ἐτετέλεστο. Ἀρήτη δὲ ἡ Ἀρι-
 στίππου, Κυρηναϊκῆ, τὸν Μητροδίδακτον ἐπικληθέντα ἐπαίδευσεν
 Ἀρίστιππον. Παρὰ Πλάτωνί τε ἐφιλοσόφουν Λασθένεια ἡ Ἀρκαδία,
 καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία· Ἀσπασίας γὰρ τῆς Μιλησίας, περὶ ἧς καὶ οἱ
 κωμικοὶ πολλὰ δὴ καταγράφουσι, Σωκράτης μὲν ἀπέλαυσεν εἰς φιλο-
 15 σοφίαν, Περικλῆς δὲ εἰς ρητορικὴν. Παραπέμπομαι τοίνυν τὰς ἄλλας
 διὰ τὸ μῆκος τοῦ λόγου, μήτε τὰς ποιητρίδας καταλέγων, Κόρινναν καὶ
 Τελέσιλλαν, Μυῖαν τε καὶ Σαλφῶν ἡ τὰς ζωγράφους, καθάπερ Εἰρήνην
 τὴν Κρατίνου θυγατέρα, καὶ Ἀναξάνδραν τὴν Νεάλκους, ὡς φησι Δί-
 20 δυμος ἐν Συμποσιακοῖς Ἡ δὲ Κλεοβούλου θυγάτηρ, τοῦ σοφοῦ καὶ
 Λινδίων μοναρχοῦντος, τῶν ξένων τῶν πατρῶων οὐκ ἠδεῖτο ἀπονί-
 πτειν τοὺς πόδας ἐπεὶ καὶ ἡ τοῦ Ἀβραάμ γυνὴ Σάρρα ἡ μακαρία, αὐτὴ
 τοὺς «ἐγκρουφίας» παρεσκεύασε τοῖς ἀγγέλοις καὶ βασιλικαὶ κόραι
 παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὰ πρόβατα ἔνεμον· ὅθεν καὶ ἡ παρ' Ὀμήρῳ
 Ναυσικᾶ ἐπὶ τοὺς πλυννοὺς ἦει. Ἔλοιτ' ἂν οὖν ἡ σώφρων, πρῶτον μὲν
 25 πείθειν τὸν ἄνδρα κοινωνὸν αὐτῇ γίνεσθαι τῶν πρὸς εὐδαμονίαν φε-
 ρόντων· εἰ δὲ ἀδυνάτως ἔχοι, μόνῃ σπενδέτω ἐπ' ἀρετὴν, πάντα μὲν τῷ
 ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου προᾶξαι ποτε, πλὴν ὅσα εἰς
 ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζεται. Ἀλλὰ καί, εἰ καὶ τις
 εἴργοι τῆς τοιαύτης διαθέσεως ἀνυποκρίτως ὁρμῶσαν, ἦτοι γυναῖκα, ἡ
 30 καὶ θεράπαιναν, οὐκ ἄλλο τι φαίνεται τοτηνικάδε δρῶν ὁ τοιοῦτος, ἢ
 δικαιοσύνης μὲν καὶ σωφροσύνης ἀπάγειν προηρημένος, ἄδικον δὲ
 ἅμα καὶ ἀκόλαστον παρασκευάζειν βεβουλημένος τὸν οἶκον τὸν

5. Ἐορτὴ τῆς Μήμητρας στήν Ἀθήνα.

γυναίκα μπορεῖ νὰ λάβει μέρος στὰ Θεσμοφόρια⁵, εἶπε· «Ἄν εἶναι μέ τὸ δικό της ἄνδρα, ἀμέσως· ἂν εἶναι μέ ἄλλον, ποτέ». Ἄλλὰ κι ἡ Θεμιστώ, ἡ κόρη τοῦ Ζωίλου, ἀπὸ τῆ Λάμψακο, ἡ γυναίκα τοῦ Λεοντέα τοῦ Λαμψακηνοῦ, ἀκολουθοῦσε τὴν ἐπικούρεια φιλοσοφία, ὅπως ἡ Μυία, ἡ κόρη τῆς Θεανοῦς, τὴν πυθαγόρεια. Καὶ ἡ Ἀριγνώτη, πού ἔγραψε τὰ σχετικὰ μέ τὸν Διονύσιο. Οἱ θυγατέρες ἐδηλαδὴ τοῦ Διοδώρου, πού ἐπονομάστηκε Κρόνος, ὅλες ἔγιναν φιλόσοφοι, ὅπως λέγει ὁ διαλεκτικὸς Φίλων στὸν Μενέξινό του, ὅπου παραθέτει καὶ τὰ ὀνόματά τους ὡς ἐξῆς· Μενεξένη, Ἀργεία, Θεόγνις, Ἀρτεμισία, Παντάκλεια. Ἔχω στὸ νοῦ μου καὶ κάποια Κυνική φιλόσοφο, πού τὴν ἔλεγαν Ἰππαρχία Μαρωνίτιδα, καὶ ἦταν γυναίκα τοῦ Κράττητα, πού στὸ ὄνομά της τελέστηκαν καὶ τὰ κυνογάμμα στὴν Ποικίλη Στοά. Ἡ Ἀρήτη, ἡ κόρη τοῦ Ἀριστίππου, Κυρηναϊκὴ φιλόσοφος, δίδαξε τὸν Ἀρίστιππο, πού ἐπονομάστηκε Μητροδίδακτος. Κοντὰ στὸν Πλάτωνα φιλοσοφοῦσαν ἡ Λασθένεια ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία, καὶ ἡ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία. Τῆς Ἀσπασίας ἀπὸ τὴ Μίλητο, πού πολλὰ τὴ φορτώνουν οἱ κωμικοὶ ποιητές, ὁ Σωκράτης ἀπόλαυσε τὴ φιλοσοφία της, ἐνῶ ὁ Περικλῆς τὴ ρητορική. Ἀφήνω βέβαια καὶ ἄλλες ἐξαιτίας τοῦ μήκους τοῦ λόγου μου, ἀλλ' οὔτε τις ποιήτριες ἀναφέρω, τὴν Κόριννα, τὴν Τελέσιλλα, τὴ Μυία καὶ τὴ Σαπφώ, οὔτε τις ζωγράφους, ὅπως τὴν Εἰρήνη, τὴν κόρη τοῦ Κρατίνου, καὶ τὴν Ἀναξάνδρα, τὴν κόρη τοῦ Νεάλκου, ὅπως λέγει ὁ Δίδυμος στὰ Συμποσιακά. Ἡ κόρη τοῦ Κλεοβούλου, τοῦ σοφοῦ μονάρχη τῆς Λίνδου, δὲν δίσταζε νὰ πλύνει τὰ πόδια τῶν φιλοξενουμένων τοῦ πατέρα της. Ἄλλὰ καὶ ἡ μακάρια Σάρρα, ἡ γυναίκα τοῦ Ἀβραάμ, ἐτοίμασε ἡ ἴδια γιὰ τοὺς ἀγγέλους τὰ σταχτόψωμα⁶. Ἄλλὰ καὶ κόρες βασιλιάδων τῶν Ἑβραίων ἔβοσκαν πρόβατα. Ἔτσι κι ἡ Ναυσικά στὸν Ὅμηρο πήγαινε ἐκεῖ πού ἔπλυναν τὰ ροῦχα. Θὰ προτιμοῦσε λοιπὸν ἡ φρόνιμη γυναίκα, πρῶτα νὰ πείσει τὸν ἄνδρα της νὰ τῆς γίνεῖ κοινωνός σὲ ὅσα συντελοῦν στὴν εὐδαιμονία, κι ἂν αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο, νὰ ἐπιδοθεῖ μόνη της στὴν ἀρετὴ, ὑπακούοντας στὸν ἄνδρα της σὲ ὅλα, γιατί δὲν θὰ ἔκανε ποτὲ τίποτε χωρὶς τὴ συγκατάθεση ἐκείνου, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα πού θεωροῦνται ὅτι ὠφελοῦν στὴν ἀρετὴ καὶ στὴ σωτηρία. Ἄλλὰ κι ἂν κάποιος ἐμποδίζει ἀπὸ αὐτὴ τὴ διάθεση πού κάνει νὰ ὀρμᾷ αὐθόρμητα μιὰ γυναίκα ἢ μιὰ ὑπηρέτρια, δὲν φαίνεται τίποτε ἄλλο αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ κάνει τότε, ἀπὸ τὸ νὰ θέλει νὰ τὴν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴ σωφροσύνη καὶ νὰ κάνει τὸ σπίτι του ἄδικο καὶ ἀκόλαστο μαζί. Δὲν

5. Ἑορτὴ τῆς Δήμητρας στὴν Ἀθήνα.

6. Γεν. 18, 6.

ἑαυτοῦ. Οὐχ οἷόν τ' οὖν ἔστιν ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν ὄψωυν ἐλλόγιμον γενέσθαι, μὴ μαθήσει, μήτε μελέτη τε καὶ ἀσκήσει προσχρησαμένους, τὴν δὲ ἀρετὴν οὐκ ἐπ' ἄλλοις τισὶν εἶναί φασιν ἢ πάντων μάλιστα ἐφ' ἡμῖν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα εἶργειν δύναται τις προσπολεμῶν, τὸ δ' ἐφ' ἡμῖν, οὐδαμῶς, οὐδ' ἂν μάλιστα ἐνίσταται· θεόσδοτον γὰρ τὸ δῶρον, καὶ οὐχ ὑποπίπτον ἄλλω τινί. Ὅθεν ἀκολασία μὲν οὐκ ἄλλου τινὸς ἂν δοξάζοιτο εἶναι κακόν, ἢ τοῦ ἀκολασταίνοντος, σωφροσύνη δὲ ἀγαθὸν αὐτοῦ τοῦ σωφρονεῖν δυναμένου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

10 Τὸ ἔργον τῆς ἠθικῆς γυναικός.

Φίλανδρον μετὰ σεμνότητος ὑπογράφει γυναῖκα Εὐριπίδης, παραινῶν

“... Εὐλογεῖν
Δ', ὅταν τι λέξῃ, χρὴ δοκεῖν, κἂν μὴ λέγῃ,
15 Κἀκπονεῖν,
Ἄν τῶ ξυνόντι πρὸς χάριν μέλλῃ λέγειν”.
Καὶ αὐθὶς πούτοις τὰ ὅμοια:

“... Ἡδύ δ', ἦν κακὸν
Πράξῃ τι, συσκυθροπάξειν πόσει ἄλοχον,
20 Ἐν κοινῷ λύπης τε ἡδονῆς τ' ἔχειν μέρος”.

Τό τε πρῶτον καὶ φιλότητος ὡδέ πως ὑποδεικνύειν, κἂν ταῖς συμφοραῖς ἐπιφέρει:

“Σοὶ δ' ἔγωγε καὶ νοσοῦντι συννοσοῦσ' ἀνέξομαι,
Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω”.

25 Καί:

“... Οὐδέν ἐστί μοι
Πικρόν μετὰ γὰρ τῶν φίλων εὐτυχεῖν τι χρὴ.
Τί γὰρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο πλὴν τόδε;”

«Ἀγιάζεται» γοῦν καὶ γάμος κατὰ «Λόγον» τελειούμενος, ἂν ἢ
30 συζυγία ὑποπίπτῃ τῷ Θεῷ, καὶ διοικῆται μετὰ «ἀληθινῆς καρδίας ἐν
πληροφορία πίστεως, ἡγνισμένων τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πο-

εἶναι λοιπὸν δυνατὸ ἕνας ἄνδρας ἢ μιὰ γυναίκα νὰ γίνει ἀξιόλογος, ἂν δὲν χρησιμοποιοῖ ἐπιβοηθητικὰ τὴ μάθηση, τὴ μελέτη, καὶ τὴν ἀσκησι. Καὶ ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι στὴν ἐξουσία κανενὸς ἄλλου, νομίζομε, ἀλλὰ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον στὴ δική μας⁷. “Ὅλα τὰ ἄλλα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὰ καταπολεμήσει καὶ νὰ τὰ ἐμποδίσει, ὅ,τι ὅμως βρῖσκεται στὴν ἐξουσία μας εἶναι ἀδύνατο, μὲ ὅση δύναμη κι ἂν ἀντισταθεῖ. Γιατὶ τὸ δῶρο εἶναι ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ δὲν ὑπόκειται σὲ κανέναν ἄλλον. Γι’ αὐτὸ ἡ ἀκολασία δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς εἶναι κάποιου ἄλλου κακό, παρὰ μονάχα ἐκείνου πὺ ζεῖ ἀκόλαστα, καὶ ἡ σωφροσύνη πάλι ὅτι εἶναι ἀγαθὸ ἐκείνου μονάχα πὺ μπορεῖ νὰ εἶναι φρόνιμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Κ'.

Τὸ ἔργο τῆς ἠθικῆς γυναίκας.

Τὴ γυναίκα πὺ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα τῆς περιγράφει ὁ Εὐριπίδης, συμβουλεύοντας

“... καὶ νὰ τὸν ἐπαινεῖ (τὸν ἄνδρα τῆς)

ὅταν λέγει κάτι, πρέπει νὰ νομίζει, κι ἂν δὲ λέγει τίποτε,

... καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ ταιριάζει

ὅσα στὸ σύζυγὸ τῆς θὰ φανοῦν εὐχάριστα ὅταν εἶναι νὰ τὰ πεῖ”.

Καὶ κάπου ἄλλοῦ πάλι λέγει τὰ ὅμοια μ’ αὐτὰ:

“... Εἶναι εὐχάριστο στὸν ἄνδρα, ἂν ἕνα

κακό κάνει νὰ λυπηθεῖ μαζί μὲ τὸν ἄνδρα κι ἡ γυναίκα,

καὶ νὰ μετέχουν ἀπὸ κοινοῦ στὴ λύπη καὶ στὴ χαρὰ”.

Ἐπίσης καὶ τὴν πραότητα καὶ τὴ φιλοστοργία ὑποδεικνύει καὶ κατὰ τὶς συμφορές, προσθέτοντας τὰ ἑξῆς:

“Ἐγὼ μ’ ἐσένα μαζί θὰ ὑποφέρω ὅταν ὑποφέρεις,

καὶ θὰ σηκώσω τὰ δικά σου κακά.

“... Τίποτε δὲν εἶναι γιὰ μένα

ὀδυνηρό· μαζί μὲ τοὺς φίλους πρέπει νὰ εὐτυχοῦν.

Τί ἄλλο εἶναι ἢ φιλία παρὰ αὐτό;”

«Ἀγιαζεται» λοιπὸν καὶ ὁ γάμος ὅταν γίνεται τέλειος σύμφωνα μὲ «τὸ Λόγο», ἂν ὁ δεσμὸς τῆς συζυγίας ἀφήνεται στὸν Θεὸ καὶ κυβερνᾶται «μὲ ἄδολη καρδιά, γεμάτη πίστη, σὲ ἄνθρώπους μὲ ἐξαγνισμένες καρδιές ἀπὸ συνείδηση πονηρῆ καὶ μὲ σῶμα λουσιμένο στὸ καθαρὸ νερό, καὶ πὺ

7. Βλ. Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον.

νηρᾶς, καὶ λελουμένων τὸ σῶμα καθαρῶ ὕδατι, καὶ ἐχόντων τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγειλάμενος». Χρῆ δὲ τὸν εὐδαίμονα γάμον οὔτε πλούτῳ ποτέ, οὔτε κάλλει κρίνεσθαι, ἀλλ' ἀρετῇ.

“... Οὐδεμίαν”,

5 φησὶν ἡ τραγωδία,

“Ὦνησε κάλλος εἰς πόσιν ξυνάορον,

Ἄρετῇ δὲ ὦνησε πολλάς παῖσα γὰρ ἀγαθὴ γυνή,

Ὅστις ἀνδρὶ συντέτηκε, σωφρονεῖν ἐπίσταται”.

Εἶτα οἷον παραινέσεις διδοῦσά φησι·

10 “Πρῶτα μὲν γε τοῦθ' ὑπάρχει, κἂν ἄμορφος ἦ πόσις,

Χρῆ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γε νοῦν κεκτημένη.

Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ κρίνειν ἐστίν, ἀλλὰ νοῦς”,

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πάνυ γὰρ κυρίως ἡ Γραφή «βοηθὸν» εἶπε τὴν γυναῖκα δεδούσθαι τᾶνδρὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Δῆλον οὖν, οἶμαι, ὡς ἔκα-
 15 στον τῶν προσπιπτόντων λυπηρῶν πρὸς τᾶνδρὸς κατὰ τὴν οἰκουρίαν, λόγῳ θεραπεύειν μετὰ πειθοῦς προαιρήσεται. Εἰ δὲ μὴ ὑπακούοι, τότε ἤδη πειράσεται, καθόσον οἷόν τέ ἐστὶν ἀνθρωπίνη φύσει, ἀναμάρτητον διεξάγειν βίον, εἴαν τε ἀποθνήσκῃ δέη μετὰ τοῦ λόγου, εἴαν τε ζῆν, συλλήπτορα καὶ κοινωνὸν τῆς τοιαύτης πράξεως τὸν Θεὸν εἶναι νομί-
 20 ζουσα, τὸν τῷ ὄντι παραστάτην καὶ σωτήρα, εἰς τε τὸ παρὸν, εἰς τε τὸ μέλλον, στρατηγὸν τε καὶ ἡγεμόνα πάσης πράξεως ἐκεῖνον πεποιημένη, σωφροσύνην μὲν καὶ δικαιοσύνην ἔργον ἡγουμένη, τὸ θεοφιλὲς δὲ ποιουμένη τέλος. Χαριέντως γοῦν ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος δεῖν εἶναί φησι τὰς «πρεσβυτίδας ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖ,
 25 μὴ διαδόλους, μὴ οἶνω πολλῶ δεδουλωμένας, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας φιλάνδρους εἶναι, φιλοτέκνους, σώφρονας, ἀγνάς, οἰκουρούς, ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰδίῳις ἀνδράσιν, ἵνα μὴ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ βλασφημηθῆται. Μᾶλλον δέ», φησὶν, «εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον, ἐπισκοποῦντες μὴ
 30 τις πόρνος, ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια, καὶ μὴ τις ρίζα πικρίας, ἄνω φύουσα, ἐνοχλῆ, καὶ δι' αὐτῆς μιανθῶσιν οἱ πολλοί». Εἶθ' οἷον κολοφῶνα ἐπιθεῖς τῷ περὶ γά-

1. Α' Τιμ. 4, 5. Ἑβρ. 10, 22-23.

2. Ἀπὸ ἀποσπάσματα στίχων τοῦ Εὐριπίδη.

κρατοῦν τὴν ὁμολογία τῆς ἐλπίδας· γιατί εἶναι ἀξιόπιστος Ἐκεῖνος πού ἔδωσε τὴν ὑπόσχεση»¹. Ὁ εὐτυχισμένος γάμος δὲν πρέπει νὰ κρίνεται οὔτε ἀπὸ τὸν πλοῦτο, οὔτε ἀπὸ τὴν ὁμορφιά, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀρετή. Ἡ τραγωδία λέγει·

“... Καμμιά

δὲν τὴν ὠφέλησε ἡ ὁμορφιά τοῦ σύντροφου ἀνδρα τῆς,
ἡ ἀρετὴ ὅμως ὠφέλησε πολλές. Κάθε καλὴ γυναίκα
πού συνδέθηκε μ' ἕναν ἄνδρα, ξέρει νὰ εἶναι φρόνιμη”.

Κι ὕστερα, δίνοντας κατὰ κάποιο τρόπο συμβουλή, λέγει·

“Αὐτὸ μετράει πρῶτα, κι ἂν ὁ ἄνδρας δὲν εἶναι ὁμορφος,
πρέπει νὰ νομίζει πὼς εἶναι ὁμορφος ὅποια ἔχει νοῦ.

Γιατὶ δὲν εἶναι τὸ μόνο αὐτὸ πού κρίνει, ἀλλὰ ὁ νοῦς”,

καὶ ὅσα ἀκολουθοῦν. Γιατὶ πάρα πολὺ ὀλοφάνερα ἡ Γραφή εἶπε ὅτι ἡ γυναίκα δόθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ στὸν ἄνδρα ὡς βοηθός³. Εἶναι λοιπὸν φανερό, νομίζω, ὅτι κάθε δυσάρεστο πού συμβαίνει ἀπὸ τὸν ἄνδρα κατὰ τὴν παραμονή του στὸ σπίτι, θὰ προτιμήσει νὰ τὸ θεραπεύσει μὲ κάποιο πειστικὸ λόγο. Κι ἂν δὲν ὑπακούει, τότε πιά θὰ προσπαθήσει, ὅσο γίνεται στὴν ἀνθρώπινη φύση, νὰ ζήσει ζωὴ χωρὶς ἁμαρτία, εἴτε πρέπει νὰ πεθάνει μὲ τὸ λόγο, εἴτε νὰ ζεῖ, θεωρώντας βοηθὸ καὶ συμμετοχο στὴν πράξη αὐτὴ τὸν Θεό, τὸν πραγματικὸ παραστάτη καὶ σωτήρα καὶ στὸ παρὸν καὶ στὸ μέλλον, κάνοντας ἐκεῖνον ὁδηγὸ καὶ ἀρχηγὸ σὲ κάθε πράξη τῆς, ἐνῶ ἔργο τῆς τὴ σωφροσύνη καὶ τὴ δικαιοσύνη, πραγματοποιώντας τὸν θεάρεστο σκοπὸ. Πολὺ ἐπιτυχημένα λοιπὸν ὁ Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Τίτο λέγει ὅτι πρέπει νὰ μένουν «οἱ ἡλικιωμένες σὲ ἱερὸ ἴδρυμα, νὰ μὴ διαβάλλουν, νὰ μὴν εἶναι ὑποδουλωμένες στὸ κρασί, γιὰ νὰ συμβουλεύουν τίς νέες ν' ἀγαποῦν τοὺς ἄνδρες τους καὶ τὰ παιδιά τους, νὰ εἶναι φρόνιμες, ἀγνές, ν' ἀγαποῦν τὸ σπίτι, νὰ εἶναι καλές, καὶ νὰ ἀκοῦνε τοὺς ἄνδρες τους, γιὰ νὰ μὴ βλασφημεῖται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ»⁴. Καὶ μᾶλλον, λέγει, «νὰ ἐπιδιώκετε τὴν εἰρήνη μὲ ὅλους καὶ τὸν ἁγιασμό, χωρὶς τὸν ὁποῖο δὲν θὰ δεῖ κανένας τὸν Κύριο. Νὰ προσέχουν μήπως κανένας πόρνος, ἢ βέβηλος ὅπως ὁ Ἡσαῦ, πού γιὰ τὸ φαγητὸ πρόσφερε τὰ πρωτοτόκια του, καὶ μήπως ξεφυτρώνοντας καμμιά ρίζα πικρίας προκαλέσει ἐνοχλήσεις καὶ μέσω αὐτῆς μανθοῦν οἱ πολλοί»⁴. Κι ἔπειτα ἐπιθέτοντας σὰν στεφάνι στὸ ζήτημα τοῦ γάμου προσθέτει· «Γιατὶ ὁ γάμος πρέπει νὰ εἶναι τίμος σὲ ὅλα καὶ ἡ κλίνη ἀμόλυντη· τοὺς πόρνους καὶ τοὺς μοιχοὺς θὰ

3. Γεν. 2, 20.

4. Τίτου 2, 3-5.

5. Ἐβρ. 12, 13-16.

μου ζητήματι, ἐπιφέρει· «Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός». Ἐνὸς δὲ σκοποῦ καὶ ἐνὸς δὲ τέλους ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ δεδειγμένου, τὸν τέλειον ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φησι· «Ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον, λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τὸ δοκίμιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμιώτερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου εὔρεθῆ, εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε· εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρῶντες, πιστεύοντες δέ, ἀγαλλιᾶσθε χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ καὶ δεδοξασμένῳ, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν». Διὸ καὶ Παῦλος καυχᾶται διὰ Χριστὸν γεγονέναι «ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Περιγραφή τοῦ τελείου καὶ ἀληθοῦς γνωστικοῦ.

Ἐνταῦθα τὸ τέλειον εὐρίσκω πολλαχῶς ἐκλαμβανόμενον κατὰ τὸν
 15 ἐν ἐκάστη κατορθοῦντα ἀρετῇ. Τελειοῦται γοῦν τις καὶ ὡς εὐλαθής, καὶ ὡς ὑπομονητικός, καὶ ὡς ἐγκρατής, καὶ ὡς ἐργάτης, καὶ ὡς μάρτυς, καὶ ὡς γνωστικός πάντα δὲ ὁμοῦ τέλειος οὐκ οἶδ' εἴ τις ἀνθρώπων, ἔτι ἄνθρωπος ὢν, πλὴν μόνον ὁ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπον ἐνδυσάμενος, καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἶη τέλειος; Ὅς ἀποχὴν κακῶν ἐπαγγέλλεται·
 20 ὁδὸς δὲ ἐστὶν αὕτη ἐπὶ τε τὸ Εὐαγγέλιον, ἐπὶ τε τὴν εὐποιίαν. Ἀλλὰ νομικοῦ μὲν τελείωσις γνωστικὴ Εὐαγγελίου πρόσληψις, ἵνα γένηται ὁ κατὰ νόμον τέλειος· οὕτω γὰρ προεθέσπισεν ὁ κατὰ νόμον Μωϋσῆς, ἀκουῖσαι δεῖν, ἵνα ἐκδεξάμεθα κατὰ τὸν Ἀπόστολον πλήρωμα νόμου τὸν Χριστόν. Ἐν Εὐαγγελίῳ δὲ ἤδη προκόπτει ὁ γνωστικός, οὐ βαθμῶ
 25 χρησάμενος τῷ νόμῳ μόνον, συνιείς δὲ αὐτὸν καὶ νοήσας ὡς παρέδωκε τοῖς Ἀποστόλοις ὁ τὰς Διαθήκας δεδωκῶς Κύριος. Εἰ δὲ καὶ πολιτεύσαιτο ὀρθῶς (ὥσπερ οὖν ἀδύνατον, δυσεργεῖα γινῶσιν ἐπακολουθεῖν), μάρτυς τε ἐπὶ τοῖσδε ὀρθότατα ὁμολογήσας δι' ἀγάπην γένοιτο, πλείο-

τούς κρίνει ὁ Θεός»⁵. Κι ἀφοῦ ἔχει δειχθεῖ ἓνας σκοπὸς κι ἓνα τέλος τέλειο γιὰ τὸν ἄνδρα καὶ τὴ γυναῖκα, ὁ Πέτρος λέγει στὴν ἐπιστολὴ του· «Λίγο ἀκόμα τώρα, ἂν χρειαστεῖ, θὰ λυπηθεῖτε μὲ κάθε λογῆς πειρασμούς, ὥστε ἡ δοκιμασμένη πίστη σας, πολυτιμότερη ἀπὸ τὸ χρυσάφι πὺ εἶναι φθαρτό καὶ δοκιμάζεται μὲ τὴ φωτιά, νὰ βρεθεῖ ἄξια γιὰ ἔπαινο καὶ τιμὴ καὶ δόξα, ὅταν φανερωθεῖ Ἰησοῦς Χριστός, πὺ χωρὶς νὰ τὸν ξέρετε τὸν ἀγαπᾶτε, καὶ τὸν ὁποῖον, ἐνῶ τώρα δὲν τὸν βλέπετε, τὸν πιστεύετε ὁμως καὶ σᾶς πλημμυρίζει μὲ χαρὰ ἀνεκκλάλητη καὶ τιμημένη, ἀποκομίζοντας τὸ τέλος τῆς πίστες, πὺ εἶναι ἡ σωτηρία τῶν ψυχῶν»⁷. Γι' αὐτὸ κι ὁ Παῦλος καυχιέται καὶ λέγει, ὅτι γιὰ χάρη τοῦ Χριστοῦ «ἔχω μοχθήσει περισσότερο ἀπὸ ὅλους, ἔχοντας δεχθεῖ ἀσήκωτα χτυπήματα καὶ ἀντιμετωπίζοντας πολλὰς φορές καὶ τὸ θάνατο»⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΑ'.

Περιγραφή τοῦ τέλειου καὶ ἀληθινοῦ γνωστικοῦ.

Ἐδῶ βρίσκω τὸν τέλειο μὲ πολλὰς ἐκδοχές, σύμφωνα μ' αὐτὴν πὺ πετυχαίνει σὲ κάθε ἀρετῇ. Φτάνει λοιπὸν κάποιος στὴν τελειότητα καὶ ὡς εὐλαβῆς καὶ ὡς ὑπομονητικὸς καὶ ὡς ἐγκρατῆς καὶ ὡς ἐργάτης καὶ ὡς μάρτυρας καὶ ὡς γνωστικὸς. Τὸ νὰ εἶναι σὲ ὅλα μαζὶ τέλειος δὲν γνωρίζω ἂν ὑπάρχει κανένας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ὅσο εἶναι ἀκόμα ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἀπὸ Ἐκεῖνον μόνο πὺ ντύθηκε γιὰ μᾶς τὴν ἀνθρώπινη φύση, ἂν καὶ βέβαια κατὰ νόμο ἄπλό. Ποιὸς λοιπὸν μπορεῖ νὰ εἶναι τέλειος; Ὁποῖος ὑπόσχεται ὅτι θὰ τηρήσει ἀποχὴ ἀπὸ ἁμαρτίες, καὶ ὁ δρόμος αὐτὸς ὀδηγεῖ στὸ Εὐαγγέλιο καὶ στὰ καλὰ ἔργα. Ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ νόμου γνωστικὴ τελείωση εἶναι ἡ πρόσληψη τοῦ Εὐαγγελίου, γιὰ νὰ γίνει τέλειος ὁ ἄνθρωπος πὺ ζοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ νόμο. Γιατὶ ἔτσι νομοθέτησε ἀπὸ πρὶν ὁ Μωϋσῆς, ὅτι πρέπει ν' ἀκούσει κανεὶς¹, γιὰ νὰ δεχθεῖ, κατὰ τὸν Ἀπόστολο, ὡς πλήρωμα τοῦ νόμου² τὸν Χριστό. Στὸ Εὐαγγέλιο ὁμως τώρα ὁ γνωστικὸς προκόπτει, χωρὶς νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ νόμο μόνο ὡς ἀναβαθμὸ, ἀλλὰ ἀντιλαμβάνομενος καὶ νοώντας τον ὅπως τὸν παρέδωσε στοὺς Ἀποστόλους ὁ Κύριος πὺ ἔδωσε τὶς Διαθήκες του. Κι ἂν τύχει νὰ πολιτευθεῖ ὀρθὰ (γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπακολουθεῖ γνώση στὴν κακὴ συμπεριφορά), κι ἔπειτ' ἀπὸ αὐτὸ γίνει μάρτυρας, ἀφοῦ ὁμολογήσει ὀρθότατα ἀπὸ ἀγάπη, θὰ λάβει τὴ μεγαλύτερη ἀξία πὺ γίνεται ἀνάμεσα

1. Πράξ. 3, 22. 7, 37.

2. Ρωμ. 10, 4. Ματθ. 5, 17.

να τὴν ἀξίαν ὡς ἐν ἀνθρώποις λαμβάνων· οὐδ' οὕτως φθάσει τέλειος ἐν σαρκὶ κληθεὶς· ἐπεὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην προεἴληφεν ἢ συμπεραίωσις τοῦ βίου, φθάσαντος ἤδη τοῦ γνωστικοῦ μάρτυρος τὸ τέλειον ἔργον ἐνδείξασθαι καὶ παραστήσαι κυρίως δι' ἀγάπης γνωστικῆς εὐχαρισθέντος αἵματος, παραπεμπομένου τὸ πνεῦμα· μακάριος δ' ἐνθεν ἂν εἶη, τέλειός τε ἐν δίκῃ κηρυχθείη, «ἵνα ἢ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν», ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος μόνον τὸ προαιρετικὸν καὶ τὴν ἀγάπην σώζωμεν· «ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκα-
10 ταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι».

Χρὴ γὰρ τοὺς σπεύδοντας εἰς συντελείωσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀπόστολον, «μηδενίαν ἐν μηδενὶ διδόναι προσκοπήν, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάναι ἑαυτούς, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ». Ἔστω δὲ κατεπακολούθημα, πείθεσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις· καὶ γὰρ τούτοις εὐλογον, διὰ
15 τὰς ἐπηρεαζούσας βλασφημίας· Ἡ δὲ διασύστασις «ἐν ὑπόμομφῃ πολλῇ», ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρησιότητι, ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ», ἵνα ᾧμεν ναοὶ Θεοῦ, «καθαρισθέντες ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ
20 σαρκὸς καὶ πνεύματος». «Κἀγὼ», φησὶν, «εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Ἐπιτελοῦμεν οὖν, φησὶν, ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ». Εἰ γὰρ καὶ λύπην ὁ φόβος γεννᾷ, «Χαίρω», λέγει, «οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι εὐπαθεῖς ἐστὶ εἰς μετάνοιαν. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ
25 Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν· ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται, ἢ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. Ἴδου γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατειργάσατο ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν;
30 Ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἄγνους εἶναι τῷ πράγματι».

Ταῦτα γνωστικῆς ἀσκήσεως προγυμνάσματα· Ἐπεὶ δὲ ὁ παντο-

3. Β' Κορ. 4, 7-9.

4. Β' Κορ. 6, 3-7.

στούς ανθρώπους. Ἄλλὰ κι ἔτσι δὲν θὰ φθάσει νὰ ὀνομαστεῖ τέλειος ὅσο εἶναι μέσα στὴ σὰρκα, γιατί αὐτὴ τὴν προσηγορίαν τὴν ἔχει λάβει ἀπὸ πρὶν τὸ τελικὸ κλείσιμο τοῦ βίου, ὅταν θὰ ἔχει φτάσει πιά ὁ γνωστικὸς μάρτυρας νὰ παρουσιάσει τὸ τέλειο ἔργο του καὶ νὰ προσφέρει κυριολεκτικὰ μὲ γνωστικὴ ἀγάπη κι εὐχαριστίες τὸ αἷμα του, προπέμποντας τὸ πνεῦμα του. Ἀπὸ ἐδῶ θὰ εἶναι μακάριος καὶ θὰ κηρυχθεῖ τέλειος στὴν κρίση, «ὥστε ἡ ὑπερβολικὴ δύναμη νὰ εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ νὰ μὴν προέρχεται ἀπὸ ἐμᾶς», ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος, διασώζοντας ἑμεῖς μόνο τὸ προαιρετικὸ καὶ τὴν ἀγάπη· «Ἄν καὶ πιεζόμεστε ἀπὸ παντοῦ, ὅμως δὲν στενοχωρούμαστε· εἴμαστε σὲ ἀδιέξοδο, ἀλλὰ δὲν χάνομε τὴν ἐλπίδα μας· μᾶς καταδιώκουν, ἀλλὰ δὲν μᾶς ἐγκαταλείπει ὁ Θεός· μᾶς βάζουν κάτω, ἀλλὰ δὲν χάνομε τὸν ἀγῶνα»³.

Πρέπει δηλαδή ὅσοι σπεύδουν πρὸς τὴν τελείωση, κατὰ τὸν ἴδιο Ἀπόστολο, «νὰ μὴ φέρνομε κανένα πρόσκομμα σὲ κανένα, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ συστήνομε τοὺς ἑαυτοὺς μας ὄχι στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ στὸν Θεό». Κι ἄς εἶναι ὡς συνέπεια ἡ ὑπακοὴ καὶ στοὺς ἀνθρώπους, πράγμα εὐλογο γιὰ τὶς βλασφημίες πού ἐπηρεάζουν κακά. Καὶ ἡ σύστασή μας νὰ γίνεται «μὲ τὴν πολλὴ ὑπομονὴ μας, μὲ τὶς θλίψεις καὶ τὶς δυσχέρειες, τὶς στενοχώριες, τὶς κακοποιήσεις, τὶς φυλακίσεις, μὲ τὶς ἐναντίον μας ἐξεγέρσεις, μὲ ταιλαιπωρίες, μὲ ἀγρυπνίες, μὲ τὴν πείνα. Κι ἀκόμα μὲ τὴν ἀγιότητα, τὴ γνώση, τὴ μακροθυμία, τὴν καλωσύνη, μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, μὲ τὴν ἀνυπόκριτη ἀγάπη, μὲ τὸ λόγο τῆς ἀλήθειας, μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ»⁴, «γιὰ νὰ εἴμαστε ναοὶ τοῦ Θεοῦ, καθαρισμένοι ἀπὸ κάθε μολυσμὸ τῆς σάρκας καὶ τοῦ πνεύματος». «Καὶ ἐγώ», λέγει, «θὰ σᾶς δεχτῶ καὶ θὰ σᾶς γίνω πατέρας, καὶ ἐσεῖς θὰ εἴστε γιὰ μένα υἱοὶ καὶ θυγατέρες, λέγει ὁ Κύριος ὁ παντοκράτορας». «Ἄς πραγματοποιοῦμε τὴν ἀγιωσύνη μὲ φόβο τοῦ Θεοῦ»⁵. Γιατί, ἂν καὶ ὁ φόβος γεννᾷ λύπη, «Χαίρομαι» λέγει, «ὄχι γιατί λυπηθήκατε, ἀλλὰ λυπηθήκατε γιὰ μετάνοια. Ἡ λύπη σας ἦταν κατὰ Θεόν, γιὰ νὰ μὴν πάθετε καμμιά ζημία ἀπὸ ἐμᾶς· γιατί ἡ κατὰ Θεόν λύπη προκαλεῖ μετάνοια ὀριστικὴ γιὰ τὴ σωτηρία, ἐνῶ ἡ λύπη τοῦ κόσμου ἐτοιμάζει τὸ θάνατο. Δὲν βλέπετε αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ κατὰ Θεόν λύπη πόση προθυμία σᾶς προξένησε, πόση ἀνάγκη γι' ἀπολογία, πόση ἀγανάκτηση, πόσο φόβο, πόσο πόθο, πόσο ζῆλο, πόση ἐπιθυμία τιμωρίας τοῦ κακοῦ; Μὲ ὅλα αὐτὰ ἀποδείξατε ὅτι εἴστε ἀθῶοι ἀπὸ αὐτὴ τὴν κατηγορία»⁶.

Αὐτὰ εἶναι τὰ προγυμνάσματα τῆς γνωστικῆς ἄσκησης. Κι ἐπειδὴ ὁ

5. Β' Κορ. 7,1. 6,16-17. 19.

6. Β' Κορ. 7, 9-11.

κράτωρ Θεός αὐτός «ἔδωκεν τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας, τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς, τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσομεν πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως 5 καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ»· σπενυστέον ἀπανδροῦσθαι γνωστικῶς καὶ τελειοῦσθαι ὡς ὅτι μάλιστα ἔτι ἐν σαρκὶ καταμένοντα, ἐκ τῆς τελείας ἐνθένδε ὁμοφροσύνης μελετήσαντας συνδραμεῖν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τῷ ὄντι τελείας εὐγενείας 10 τε καὶ συγγενείας εἰς «τὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ», τὸ ἐκ «καταρτισμοῦ» τελείως ἀπληρωμένοι. Ἦδη συνορῶμεν ὅπη καὶ ὅπως καὶ ὅποτε ὁ θεῖος Ἀπόστολος τὸν «τέλειον» λέγει, καὶ ὡς τελείων ἐμφαίνει διαφορὰς Πάλιν τε αὖ· «Ἐκάστῳ δίδοται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον· ᾧ μὲν γὰρ δίδοται διὰ τοῦ πνεύματος κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, 15 ἑτέρῳ ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ προφητεία, ἄλλῳ διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἐρμηνεία γλωσσῶν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ κατὰ τὸ βούλεται». Ὡν οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν προφητῆται ἐν προφητεία 20 τέλειοι, οἱ δίκαιοι δὲ ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ οἱ μάρτυρες ἐν ὁμολογίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν κηρύγματι, οὐκ ἀμέτοχοι μὲν τῶν κοινῶν ἀρετῶν, κατορθοῦντες δὲ ἐν οἷς ἐτάχθησαν· ἐπεὶ τίς ἂν εὖ φρονῶν εἴποι τὸν προφήτην οὐ δίκαιον; Τί γάρ; οὐχὶ καὶ οἱ δίκαιοι, ὥσπερ Ἀβραάμ, προεφήτευσαν;

25 “Ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε Θεὸς πολεμῆϊα ἔργα,

Ἄλλῳ δ’ ὄρχηστὴν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ αἰοιδὴν”,

Ὁμηρος λέγει· «Ἄλλ’ ἕκαστος ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ· ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως», οἱ ἀπόστολοι δὲ ἐν πᾶσι πεπληρωμένοι. Εὐρήσεις γοῦν, ἣν θελήσης ἐκ τῶν πράξεων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τὴν 30 γνῶσιν, τὸν βίον, τὸ κήρυγμα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀγνείαν, τὴν προφητείαν. Ἰστέον μέντοι, ὅτι εἰ καὶ ὁ Παῦλος τοῖς χρόνοις νεάζει, εὐθέως μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν ἀκμάσας ἀλλ’ οὖν ἢ γραφὴ αὐτῷ ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἤρηται Διαθήκης ἐκειῖθεν ἀναπνέουσα καὶ λαλοῦσα· ἢ

ἴδιος ὁ παντοκράτορας Θεὸς «ἔδωσε σὲ ἄλλους τὸ χάρισμα τοῦ ἀποστόλου, σὲ ἄλλους τοῦ προφήτη, σὲ ἄλλους τοῦ εὐαγγελιστῆ, σὲ ἄλλους τοῦ ποιμένα καὶ τοῦ δασκάλου, γιὰ τὸν καταρτισμὸ τῶν πιστῶν καὶ γιὰ τὸ ἔργο τῆς διακονίας, ὥστε νὰ οἰκοδομεῖται τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὥσπου νὰ καταλήξομε ὅλοι στὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπίγνωσης τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, σὲ τέλειο ἄνδρα, ποὺ μέτρο τῆς τελειότητάς του εἶναι ὁ Χριστός»⁷. Πρέπει νὰ σπεύσομε λοιπὸν νὰ ἀνδρωθοῦμε γνωστικῶς καὶ νὰ γίνομε τέλειο ὅσο γίνεται ζώντας μέσα στὸν κόσμον τῆς σάρκα, μελετώντας ἀπὸ τὴν τέλεια ἐδῶ ὁμοφροσύνη νὰ συνδράμομε στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς πραγματικῆς τελείας εὐγένειας καὶ συγγένειας «στὸ πλήρωμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ «ἀπὸ τὸν καταρτισμὸ» εἶναι τέλεια ἀπαρτισμένο. Τώρα πιά βλέπομε καθαρὰ ποῦ καὶ πῶς καὶ πότε ὁ θεῖος Ἀπόστολος μιλάει γιὰ τὸν τέλειο καὶ παρουσιάζει τὶς διαφορὰς τῶν τέλειων. Καὶ πάλι· «Καὶ γίνεται ἀτομικῶς στὸν καθένα ἡ φανέρωση τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀνάλογα μὲ τὸ τί τοῦ συμφέρει· σὲ ἄλλον δίδεται μέσῳ τοῦ Πνεύματος λόγος, σὲ ἄλλον λόγος γνώσης σύμφωνα μὲ τὸ ἴδιο Πνεῦμα, σὲ ἄλλον πίστη μὲ τὸ ἴδιο Πνεῦμα, σὲ ἄλλον χαρίσματα θεραπείας μὲ τὸ ἴδιο Πνεῦμα, σὲ ἄλλον ἢ ἐνέργεια θαυμάτων, σὲ ἄλλον προφητεία, σὲ ἄλλον διάκριση πνευμάτων, σὲ ἄλλον εἶδη γλωσσῶν. Κι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐνεργεῖ τὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἀπονέμοντας τὸ χάρισμα στὸν καθένα χωριστὰ, ὅπως αὐτὸ θέλει»⁸. Ἄφοῦ ἔτσι εἶναι τὸ πράγμα, οἱ προφῆτες εἶναι τέλειοι στὴν προφητεία, οἱ δίκαιοι στὴ δικαιοσύνη, οἱ μάρτυρες στὴν ὁμολογία τῆς πίστεως τους, ἄλλοι τέλειοι στὸ κήρυγμα, χωρὶς νὰ εἶναι βέβαια ἀμέτοχοι στὶς κοινὲς ἀρετὲς, ἀλλὰ πετυχαίνουν ἐκεῖ ποὺ ἔχουν ταχθεῖ. Γιατὶ ποιὸς φρόνιμος ἄνθρωπος θὰ πεῖ, ὅτι ὁ προφήτης δὲν εἶναι δίκαιος; Τί δηλαδή; Δὲν προφήτευσαν καὶ οἱ δίκαιοι ὅπως Ἀβραάμ;

“Σὲ ἄλλον ἔδωσε ὁ Θεὸς πολεμικὰ ἔργα,

σὲ ἄλλον χορό, σὲ ἄλλον κιθάρα καὶ τραγούδι”⁹,

λέγει ὁ Ὅμηρος. «Ἄλλὰ καθένας ἔχει δικό του χάρισμα ἀπὸ τὸν Θεό· ὁ ἓνας ἔτσι, ὁ ἄλλος ἄλλιῶς»¹⁰. Οἱ ἀπόστολοι ὅμως εἶναι τέλειοι σὲ ὅλα. Θὰ βρεῖς λοιπὸν, ἂν θελήσεις, ἀπὸ τὶς πράξεις καὶ τὰ συγγράμματά τους, τὴ γνώση, τὸ βίον, τὸ κήρυγμα, τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἀγνεία, τὴν προφητεία. Πρέπει ὅμως νὰ γνωρίζομε ὅτι, ἂν καὶ ὁ Παῦλος εἶναι νεώτερος, ἀφοῦ ἡ ἀκμὴ του εἶναι μετὰ τὴν ἀνάληψη τοῦ Κυρίου, ἐν τούτοις ἡ συγγραφή του ἔξαρτᾶται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἀπὸ ἐκεῖ παίρνει ἀναπνοή καὶ

7. Ἐφ. 4, 11-13.

8. Α' Κορ. 12, 7-11.

9. Ὅμ. Ἰλ. Ν, 730.

10. Α' Κορ. 7, 7.

γὰρ εἰς Χριστὸν πίστις καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γνῶσις ἐξηγήσις ἐστὶ καὶ τοῦ νόμου πλήρωσις καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται τοῖς Ἑβραίοις· «Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ συνῆτε»· τουτέστιν, ἐὰν μὴ πιστεύσητε τῷ διὰ νόμου προφητευθέντι καὶ ὑπὸ νόμου θεσπισθέντι, οὐ συνήσετε τὴν Διαθήκην 5 τὴν Παλαιάν, ἣν αὐτὸς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξηγήσατο παρουσίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ὁ τέλειος ἢ ὁ ὄντως γνωστικός οὐδὲ διὰ φόβον τιμωρίας ἐνεργεῖ, οὐδὲ δι' ἐλπίδα ἀμοιβῆς, ἀλλὰ μόνον δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀγαθόν.

Ὁ δὴ συνιών καὶ διορατικός οὗτός ἐστιν ὁ γνωστικός Ἔργον δὲ 10 αὐτοῦ οὐχ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν (ἐπιβάθρα γὰρ αὕτη προκοπῆς μεγίστης), οὐδὲ μὴν ποιεῖν τι ἀγαθόν, ἥτοι διὰ φόβον· γέγραπται γάρ· «Ποῦ φύγω, καὶ ποῦ κρυθήσομαι ἀπὸ προσώπου σου; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν ἀπέλθω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου· ἐὰν καταβῶ εἰς ἀδύσσοις, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου», ἀλλ' οὐδὲ δι' 15 ἐλπίδα τιμῆς ἐπηγγελμένης εἴρηται γάρ· «Ἴδού Κύριος, καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ᾧ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ᾧ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν», μόνη δ' ἡ δι' ἀγάπην εὐποιία, ἡ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρετὴ τῷ γνωστικῷ. Αὐτίκα 20 ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ λέλεκται, «Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου», αἴτημα τὸ βασιλικώτατον διδάσκων αἰτεῖσθαι, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἀμισθί, ἵνα δὴ ἡμεῖς κληρονομήσωμεν καὶ κτησώμεθα τὸν Κύριον. Ἐμπαλιν γάρ, χρείας τινὸς ἔνεκεν, ἵνα μοι τόδε γένηται, καὶ τόδε μὴ γένηται, τῆς ἐπιστήμης 25 ἐφίεσθαι τῆς περὶ τὸν Θεόν, οὐκ ἴδιον γνωστικοῦ· ἀπόχρη δ' αὐτῷ αἰτία τῆς θεωρίας ἢ γνῶσις αὐτή. Τολμήσας γὰρ εἶπομι' ἄν, οὐ διὰ τὸ σώζεσθαι βούλεσθαι τὴν γνῶσιν αἰρήσεται ὁ δι' αὐτὴν τὴν θεῖαν ἐπιστήμην μεθέπων τὴν γνῶσιν· τὸ μὲν γὰρ νοεῖν ἐκ συνασκήσεως εἰς τὸ αἰεὶ νοεῖν ἐκτείνεται· τὸ δὲ αἰεὶ νοεῖν οὐσία τοῦ γινώσκοντος, κατὰ ἀνά- 30 κρασιν ἀδιάστατον γενομένη, καὶ αἰδῖος θεωρία, ζῶσα ὑπόστασις

11. Ἦσ. 7, 9.

1. Ψαλμ. 138, 7-10.

2. Ἦσ. 40, 10. 62, 11. Ψαλμ. 61, 12. Ἀποκ. 22, 12. Ρωμ. 2, 6.

λαλιά. Γιατί ἡ πίστη στὸν Χριστὸ καὶ ἡ γνώση τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἐξήγηση τοῦ νόμου καὶ συμπλήρωσή του, καὶ γι' αὐτὸ ἔχει λεχθεῖ στους Ἑβραίους: «Ἄν δὲν πιστέψετε, δὲν θὰ καταλάβετε»¹. Δηλαδή, ἂν δὲν πιστέψετε σ' Ἐκεῖνον ποὺ προφήτεψε ὁ νόμος καὶ ποὺ νομοθέτησε ὁ νόμος, δὲν θὰ καταλάβετε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ ὁ ἴδιος ἐξήγησε κατὰ τὴν προσωπική του παρουσία ἐδῶ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΒ'.

Ὁ τέλειος ἢ ὁ πραγματικὰ γνωστικός οὔτε ἀπὸ φόβο τιμωρίας ἐνεργεῖ, οὔτε μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀμοιβῆς, παρὰ μόνο γιὰ τὸ ἴδιο τὸ ἀγαθὸ.

Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ καταλαβαίνει καὶ διακρίνει εἶναι ὁ γνωστικός. Καὶ ἔργο του δὲν εἶναι ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὸ κακὸ (γιατὶ αὐτὴ εἶναι βαθμίδα μέγιστης προκοπῆς), οὔτε νὰ κάνει κάποιο καλὸ, δηλαδή ἀπὸ φόβο· γιατί ἔχει γραφεῖ: «Ποῦ νὰ φύγω καὶ ποῦ νὰ κρυφτῶ ἀπὸ τὰ μάτια σου; Ἄν ἀνεβῶ στὸν οὐρανὸ, ἐσὺ εἶσαι ἐκεῖ· ἂν φύγω μακριὰ στὰ πέρατα τῆς θάλασσας, ἐκεῖ συναντῶ τὴ δεξιὰ σου· ἂν κατεβῶ στὴν ἄβυσσο, ἐκεῖ εἶναι τὸ πνεῦμα σου»¹. Οὔτε πάλι νὰ ἐνεργεῖ ἐλπίζοντας σὲ ὑποσχεμένη τιμὴ. Γιατὶ ἔχει γραφεῖ: «Ὁ Κύριος εἶναι ἐδῶ, καὶ ὁ μισθὸς ποὺ δίνει μπροστὰ του, γιὰ νὰ ἀμείψει τὸν καθένα ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα του»², «ὅσα δὲν εἶδαν μάτια, καὶ αὐτιά δὲν ἄκουσαν, καὶ δὲν σκέφτηκε νοῦς ἀνθρώπου, τὰ ὅποια ἐτοίμασε ὁ Θεὸς γιὰ ἐκείνους ποὺ τὸν ἀγαποῦν»³. Ὁ γνωστικός προτιμᾷ τὴν ἐνέργεια καλῶν πράξεων μόνο, ἀπὸ ἀγάπη, γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ καλὸ. Καὶ πάλι ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ἔχει λεχθεῖ στὸν Κύριο: «Ζήτησέ μου, καὶ θὰ σου δῶσω τὰ ἔθνη ὡς κληρονομία σου»⁴. Διδάσκει ἔτσι νὰ ζητοῦμε τὸ βασιλικότατο αἶτημα, τὴ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς ἀμοιβή, γιὰ νὰ κληρονομήσομε ἐμεῖς καὶ ν' ἀποκτήσομε τὸν Κύριο. Γιατὶ ἀντίθετα, τὸ νὰ ἐπιθυμεῖ κανεὶς τὴν ἐπιστήμη τοῦ Θεοῦ γιὰ κάποια ἀνάγκη, γιὰ νὰ τοῦ γίνεαι αὐτὸ καὶ νὰ μὴ τοῦ γίνεαι ἐκεῖνο, δὲν εἶναι γνώρισμα τοῦ γνωστικοῦ· ἡ ἴδια ἡ γνώση εἶναι ἐπαρκὴς αἰτία γι' αὐτὸν τῆς θεωρίας. Γιατὶ θὰ τολμοῦσα νὰ πῶ, ὅτι δὲν θὰ προτιμήσει νὰ θελήσει τὴ γνώση γιὰ τὴ σωτηρία, ὁποῖος ἐπιδιώκει τὴ γνώση γιὰ τὴν ἴδια τὴ θεία ἐπιστήμη. Γιατὶ τὸ νοεῖν μὲ τὴν ἄσκηση ἐπεκτείνεται στὸ πάντοτε νοεῖν, καὶ τὸ πάντοτε νοεῖν εἶναι ἡ οὐσία τοῦ προικισμένου μὲ γνώση, ποὺ γίνεται μὲ ἀνάκραση ἀδιάστατη καὶ θεωρία αἰώνια, μένοντας ὑπόστασι ζωντανή. Ἄν λοιπὸν κά-

3. Α' Κορ. 2, 9.

4. Ψαλμ. 2, 8.

μένει. Εἰ γοῦν τις καθ' ὑπόθεσιν προθείη τῷ γνωστικῷ, πότερον ἐλέσθαι βούλοιο τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν σωτηρίαν τὴν αἰώνιον· εἶη δὲ ταῦτα κεχωρισμένα, παντὸς μᾶλλον ἐν ταυτότητι ὄντα· οὐδὲ καθοτιοῦν διστάσας, ἔλοιτ' ἂν τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὴν αἰρετὴν κρί-
5 νας εἶναι τὴν ἐπαναβεβηκυῖαν τῆς πίστεως δι' ἀγάπην εἰς γνώσιν ιδιότη-
τητα.

Αὕτη τοίνυν ἡ πρώτη ἀγαθοποιία τοῦ τελείου, ὅταν μὴ διὰ τι χρει-
ῶδες τῶν εἰς αὐτὸν συντεινόντων γίνηται, κρίναντος δ' ὅτι καλὸν τὸ ἀ-
γαθὸν ποιεῖν, ἐκτενῶς ἢ ἐνέργεια φερομένη ἐν πᾶσι πράξει ἀγαθύ-
10 νηται, οὐκ ἐφ' ὧν μὲν, ἐφ' ὧν δ' οὐ, ἀλλ' ἐν ἕξει εὐποιίας κατασταῖσα,
μήτε διὰ δόξαν ἔτι, ἢ, ὡς φασὶν οἱ φιλόσοφοι, τὴν εὐκλειαν, μήτε διὰ
μισθὸν εἴτε παρὰ ἀνθρώπων εἴτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίω-
σιν τοῦ Κυρίου τὸν θῖον ἐκτελοῖη. Κῆν πως ἀγαθοεργοῦντι αὐτῷ ἐναν-
τίον τι ἀπαντήσῃ, ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀντιμισθίαν ἀμνησικακῶς προήσε-
15 ται, ἐπὶ «δικαίους καὶ ἀδίκους» δίκαιος καὶ ἀγαθὸς γινόμενος. Τοιού-
τοις τισὶν ὁ Κύριος λέγει· «Γίνεσθε ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν τέλειος». Τούτῳ
τέθηκεν ἡ σὰρξ, ζῆ δὲ αὐτὸς ὁ μόνος, ἀφιερῶσας τὸν τάφον εἰς ναὸν
ἅγιον Κυρίου, τὴν παλαιὰν ἁμαρτητικὴν ψυχὴν ἐπιστρέψας πρὸς Θεόν.
Οὐκ ἐγκρατὴς οὗτος ἔτι, ἀλλ' ἐν ἕξει γέγονεν ἀπαθείας, σχῆμα θεῖον
20 ἐπενδύσασθαι ἀναμένων. «Ἐὰν ποιήσῃς», φησὶν, «ἐλεημοσύνην, μη-
δεὶς γνωσκέτω· καὶ ἐὰν νηστεύσῃς, ἄλειψαι, ἵνα ὁ Θεὸς ὁ μόνος γινώ-
σκῃ», ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἷς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλεῶν, ὅτι ἐλεεῖ, γινώ-
σκειν ὀφείλει· ἔσται γὰρ οὕτω ποτὲ μὲν οἰκτίρων, ἄλλοτε δὲ οὐ. Ἐπὶ
δὲ ἐν ἕξει ποιήσῃ τὸ εὐεργετικόν, φύσιν ἀγαθοῦ μμηθήσεται, ἢ δὲ διάθε-
25 σις καὶ φύσις ἔσται καὶ συνάσκησις. Οὐ δεῖ δὲ ἀρθέντας μετατεθῆναι,
ἀλλὰ βαδίζοντας ἀφικέσθαι οἱ δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἔστι «τὸ ἐλκυσθῆναι ὑπὸ
τοῦ Πατρὸς», διὰ πάσης «τῆς στενῆς» διελθόντας «ὁδοῦ», τὸ ἄξιον γε-
νέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν, ἀκωλύτως ἀν-
δραμεῖν· κἂν μισῶσι τὸν ἐκλεκτὸν τινες, οἶδεν οὗτος τὴν ἄγνοιαν αὐτῶν,
30 οἰκτιρῶν τῆς ἀμαθίας τὴν γνώμην αὐτῶν.

Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὕτη ἀγαπᾷ, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκει
τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κτίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ τιμῶν. Εἴ γε

ποιος, ὡς ὑποθέσομε, προτείνει στὸν γνωστικὸ τί ἀπὸ τὰ δύο θὰ ἤθελε νὰ διαλέξει, τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴ σωτηρία τὴν αἰώνια, τὰ ὅποια εἶναι χωρισμένα ἀπὸ κάθε ἄλλο μέσα στὴ δική τους ταυτότητα, χωρὶς νὰ διστάσει καθόλου θὰ διάλεγε τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, κρίνοντας ὅτι εἶναι προτιμητέα γι' αὐτὴν τὴν ιδιότητα, πὺ τοποθετεῖται πάνω ἀπὸ τὴν πίστη, ἀπὸ ἀγάπη γιὰ γνώση.

Αὕτὴ ἡ πρώτη ἀγαθὴ πράξη τοῦ τέλειου, ὅταν δὲν γίνεται γιὰ κάτι πὺ τοῦ χρειάζεται γιὰ τὶς ἀνάγκες του, ἀλλὰ κρίνοντας ὅτι εἶναι καλὸ νὰ πράττει τὸ ἀγαθὸ, ἢ ἐνέργεια πηγαίνοντας σὲ κάθε πράξη γίνεται ἀγαθὴ, χωρὶς νὰ γίνεται ἐπιλογὴ πὺ θὰ πάει καὶ πὺ ὄχι. Ἐξοὺ γίνετ' ἔξω ἀγαθοεργίας, οὔτε γιὰ τὴ δόξα πιά γίνεται, ἢ, ὅπως λένε οἱ φιλόσοφοι, γιὰ τὴν εὐκλεία, οὔτε γιὰ ἀμοιβὴ εἴτε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους εἴτε ἀπὸ τὸν Θεό, ἀλλὰ γιὰ νὰ τελειώσει τὴ ζωὴ του κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ὁμοίωση μὲ τὸν Θεό. Κι ἂν πράττοντας τὸ καλὸ συναντήσῃ κάτι ἀντίξοο, θὰ τὸ περάσῃ χωρὶς μνησικακία, ἐπειδὴ ἡ ἀντιμισθία εἶναι καλὴ σὲ «δίκαιους καὶ ἄδικους»⁵, γενόμενος δίκαιος καὶ ἀγαθός. Γιὰ μερικοὺς τέτοιους λέγει ὁ Κύριος: «Νὰ γίνετ' ἄριστοι, ὅπως ὁ Πατέρας σας»⁶. Γι' αὐτὸν ἔχει πεθάνει ἡ σὰρκα καὶ ζεῖ αὐτὸς μόνος, καθιερώνοντας τὸν τάφο σὲ ναὸ ἅγιον τοῦ Κυρίου, ἐπιστρέφοντας τὴν παλαιὰ ψυχὴ μὲ τὴν τάση τῆς ἁμαρτίας στὸν Θεό. Αὐτὸς δὲν εἶναι πιά ἐγκρατής, ἀλλὰ ἔφτασε στὴν ἔξω τῆς ἀπάθειας, ἀναμένοντας νὰ φορέσῃ τὸ θεῖο σχῆμα. «Ἐάν κάποιος», λέγει, «κάνει ἐλεημοσύνη, νὰ μὴν τὸ ξέρετ' κανεὶς· κι ἂν νηστεύσῃ, ἄλειψε τὸ πρόσωπό σου γιὰ νὰ τὸ γνωρίζῃ μόνο ὁ Θεός»⁷ καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξοὺ καὶ αὐτὸς πὺ ἐλεεῖ ὀφείλει νὰ μὴ γνωρίζῃ ὅτι ἐλεεῖ. Γιατὶ θὰ εἶναι ἄλλες φορὲς σπλαχνικὸς κι ἄλλες ὄχι. Ἐάν ὅμως τὴν εὐεργετικὴν τὴν τάση τὴ σταθεροποιήσῃ σὲ ἔξω, θὰ μμηθεῖ τὴ φύση τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐὰν διάθεση καὶ ἡ φύση θὰ εἶναι καὶ συνάσκησις. Ἐξοὺ δὲν πρέπει νὰ πηδήσομε γιὰ νὰ μετατεθοῦμε, ἀλλὰ βαδίζοντας νὰ φτάσομε ὅπου πρέπει. Γιατὶ αὐτὸ σημαίνει τὸ «νὰ ἐλκυσθοῦμε ἀπὸ τὸν Πατέρα»⁸, ἀφοῦ περάσομε ἀπὸ ὅλη «τὴ στενὴ ὁδὸ», τὸ νὰ γίνετ' ἄξιος νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν Θεό τὴ δύναμη τῆς χάριτος νὰ περάσῃ χωρὶς ἐμπόδια. Κι ἂν μερικοὶ μισοῦν τὸν ἐκλεκτό, γνωρίζῃ τὴν ἀγνοιά τους καὶ λυπᾶται τὴν ἀμάθεια τῆς γνώμης τους.

Δικαιολογημένα λοιπὸν αὕτὴ ἡ γνώση ἀγαπᾶ, καὶ ὅσους ἀγνοοῦν τοὺς διδάσκει καὶ τοὺς παιδεύει νὰ τιμοῦν ὅλη τὴ δημιουργία τοῦ παντο-

6. Ματθ. 5, 48.

7. Ματθ. 6, 2. 17.

8. Ἰω. 6, 44. Ματθ. 7, 13-14.

ἀγαπᾶν μεμάθηκε τὸν Θεόν, οὐχ ἕξει τὴν ἀρετὴν ἀπόβλητον οὗτος οὐδαμῶς, οὔτε ὕπαρ, οὔτε ὄναρ, οὐδὲ κατὰ φαντασίαν τινά· ἐπεὶ μηδ' ἐξίσταται ποθ' ἑαυτῆς ἢ ἕξις, ἀποπεσοῦσα τοῦ ἕξις εἶναι. Εἴτ' οὖν ἕξις ἢ γνῶσις, εἴτε διάθεσις εἶναι λέγοιτο· τῷ γὰρ μὴ παρεισιέναι ποτὲ ἐν-
 5 νοίας διαφόρους, ἀναλλοίωτον τὸ ἡγεμονικὸν μένον, οὐ προσλαμβάνει τινὰ ἑτεροίωσιν φαντασιῶν, τὰς ἐκ τῶν μεθημερινῶν κινήσεων ἀνειδω-
 λοποιίας ὄνειρῶντιον διὰ τοῦτό τοι καὶ ὁ Κύριος «ἐγρηγορέναι» πα-
 ραγγέλλει, ὥστε μηδὲ ὄναρ ἡμῶν παθαίνεσθαι ποτε τὴν ψυχὴν· ἀλλὰ
 καὶ τῆς νυκτὸς τὴν πολιτείαν, ὡς ἐν ἡμέρα ἐνεργουμένην, καθαρὰν καὶ
 10 ἀκηλίδωτον διαφυλάττειν προστάττει· αὕτη γὰρ ἢ κατὰ δύναμιν ἐξο-
 μοίωσις πρὸς Θεόν, τὸ φυλάττειν τὸν νοῦν ἐν τῇ κατὰ τὰ αὐτὰ σχέσει·
 αὕτη δὲ νοῦ σχέσις ὡς νοῦ, ἢ δὲ ποικίλη διάθεσις γίνεται τῇ πρὸς τὰ
 ὑλικά προσπαθεία. Ἡ μοι δοκοῦσιν «εὐφρόνην» κεκληκέναι «τὴν
 νύκτα», ἐπειδὴ τῆς νυκτὸς ἢ ψυχὴ πεπαυμένη τῶν αἰσθήσεων, συννεύει
 15 πρὸς αὐτήν, καὶ μᾶλλον μετέχει «τῆς φρονήσεως». Διὰ ταῦτ' οὖν καὶ αἱ
 τελεταὶ γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς
 συστολὴν ἀπὸ τοῦ σώματος. «Ἄρ' οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς οἱ λοιποὶ,
 ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν· οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύ-
 δουσι, καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτὸς μεθύουσι. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες,
 20 νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαί-
 αν ἑλπίδα σωτηρίου».

Ἔτι δ' αὖ περὶ ὕπνου λέγουσι, τὰ αὐτὰ χρὴ καὶ περὶ θανάτου
 ἐξακούειν· ἑκάτερος γὰρ δηλοῖ τὴν ἀπόστασιν τῆς ψυχῆς, ὁ μὲν μᾶλ-
 λον, ὁ δὲ ἥττον, ὅπερ ἐστὶ καὶ παρὰ Ἡρακλείτου λαβεῖν· “Ἄνθρωπος
 25 ἐν εὐφρόνῃ φάος ἄπτεται ἑαυτῷ ἀποθανῶν, ἀποσβεσθεὶς ζῶν δέ, ἄπτε-
 ται τεθνεῶτος εὐδῶν ἀποσβεσθεὶς ὄψεις ἐγρηγορῶς, ἄπτεται εὐδον-
 τος”. «Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον», κατὰ τὸν Ἀπόστολον
 «ὅτι ὥρα ὑμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι· νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἢ
 σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν· ἢ νύξ προέκοψεν, ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν.
 30 Ἀποθάμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκοτοῦς, ἐνδυσάμεθα δὲ τὰ ὄπλα τοῦ
 φωτός». «Ἡμέραν» δὲ τὸν Υἱὸν ἀλληγορεῖ καὶ φῶς, τὰς τε αὖ παραγγε-
 λίας «ὄπλα φωτός», μεταφορικῶς. Ταύτη τοι λελουμένους φασὶ δεῖν ἐπι-

κράτορα Θεοῦ. Κι ἂν βέβαια ἔμαθε ν' ἀγαπᾶ τὸν Θεό, ἡ ἀρετὴ του δὲν θὰ εἶναι καθόλου ἀπόβλητη, οὔτε στὸν ὕπνο, οὔτε στὸν ξύπνιο του, οὔτε σὲ κάποια φαντασία· γιατί ποτὲ δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της ἢ ἔξη, παύοντας νὰ εἶναι ἔξη. Εἴτε λοιπὸν ἡ γνώση λέγεται ὅτι εἶναι ἔξη, εἴτε διάθεση, μένοντας τὸ ἡγεμονικὸ μέρος ἀναλλοίωτο, μὲ τὸ νὰ μὴν παρεισέρχονται σ' αὐτὸ ποτὲ ἔννοιες διάφορες, δὲν προσλαμβάνει καμμιά διαφοροποίηση φαντασιῶν, ἀλλὰ ὄνειρεύεται τὶς καθημερινὲς κινήσεις εἰκονοπλασίας. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος παραγγέλλει «νὰ εἴμαστε ξύπνιοι»⁹, ὥστε οὔτε στ' ὄνειρο νὰ ταράζεται ἡ ψυχὴ μας. Ἀλλὰ καὶ τὴ ζωὴ μας τὴ νύχτα, σὰ νὰ γίνεται τὴ μέρα, προστάζει νὰ τὴ διαφυλάττομε καθαρὴ καὶ ἀκηλίδωτη. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ σύμφωνη μὲ τὴ δύναμή μας ἑξομοίωση μὲ τὸν Θεό, τὸ νὰ διατηρεῖ κανεὶς τὸ νοῦ του στὴ σχέση τοῦ ἴδιου μὲ τὸν ἑαυτὸ του. Αὐτὴ εἶναι ἡ σχέση τοῦ νοῦ ὡς νοῦ, ἐνῶ ἡ ποικίλη διάθεση δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν προσκόλλησιν στὰ ὑλικά. Γι' αὐτὸ νομίζω κάλεσαν «τὴ νύχτα εὐφρόνη», ἐπειδὴ τότε ἡ ψυχὴ, διακόπτοντας τὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων, συγκεντρώνεται στὸν ἑαυτὸ της καὶ μετέχει περισσότερο «στὴ φρόνηση». Γι' αὐτὸ λοιπὸν κι οἱ τελετὲς γίνονται κατ' ἑξοχὴν τὴ νύχτα, δηλώνοντας τὴ συστολὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα. «Ἄρα λοιπὸν ἄς μὴν κοιμόμαστε ὅπως οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ ἄς εἴμαστε ἄγρυπνοι καὶ προσεκτικοί· γιατί ὅσοι κοιμοῦνται, κοιμοῦνται τὴ νύχτα, κι ὅσοι μεθοῦν, μεθοῦν τὴ νύχτα· ἐμεῖς ὅμως, πού εἴμαστε ἄνθρωποι τῆς ἡμέρας, ἄς εἴμαστε νηφάλιοι, ντυμένοι μὲ τὸ θώρακα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης, καὶ περικεφαλαῖα φορώντας τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας»¹⁰.

Κι ὅσα πάλι λένε γιὰ τὸν ὕπνο, τὰ ἴδια χρειάζεται νὰ λέγονται καὶ γιὰ τὸ θάνατο· γιατί καθένας δηλώνει τὴν ἀπόστασιν τῆς ψυχῆς, ὁ ἕνας περισσότερο, ὁ ἄλλος λιγότερο, πράγμα πού μπορούμε νὰ τὸ δοῦμε καὶ στὸν Ἡρόκλειτο· «Ὁ ἄνθρωπος τὴ νύχτα, παύοντας νὰ βλέπει, ἀνάβει φῶς γιὰ τὸν ἑαυτὸ του· ὅσο ζεῖ, στὸν ὕπνο του πλησιάζει στὸ νεκρὸ, στὸν ξύπνο του πλησιάζει στὸν κοιμισμένο». «Εἶναι μακάριοι ὅσοι γνωρίζουν τὸν Κύριο», κατὰ τὸν Ἀπόστολο, «γιατὶ εἶναι ὥρα νὰ σηκωθοῦμε ἀπὸ τὸν ὕπνο· τώρα εἶναι καλύτερα σ' ἐμᾶς ἡ σωτηρία ἀπὸ ὅ,τι ὅταν πιστέψαμε· ἡ νύχτα προχώρησε, πλησιάζει ἡ μέρα. Ἄς ἀποθέσομε λοιπὸν τὰ ἔργα τοῦ σκοτόυς, κι ἄς φορέσομε τὰ ὄπλα τοῦ φωτός»¹¹. «Ἡμέρα» καὶ «φῶς» καλεῖ ἀλληγορικὰ τὸν Υἱό· οἱ παραγγελίες γιὰ ἐνδυση «μὲ τὰ ὄπλα τοῦ φωτός» λέγονται μεταφορικά. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο λένε, ὅτι πρέπει νὰ πηγαίνομε στὶς

10. Α' Θεσσ. 5, 6-8.

11. Ρωμ. 13, 11-12.

τὰς ἱεροποιῖας καὶ τὰς εὐχὰς ἰέναι, καθαρούς καὶ λαμπρούς, καὶ τοῦτο μὲν συμβόλου χάριν γίνεσθαι, τὸ ἔξωθεν κεκοσμηθῆναι τε καὶ ἠγνίσθαι. Ἄγνεῖα δέ ἐστι φρονεῖν ὅσια· καὶ δὴ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βαπτίσματος εἶη ἄν, καὶ ἡ ἐκ Μωϋσέως παραδεδομένη τοῖς ποιηταῖς ᾧδέ πως

5 “Ἡ δ’ ὕδριναμένη, καθαρὰ χροῖ ἵματ’ ἔχουσα·
Ἡ Πηνελόπη ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἔρχεται·

... Τηλέμαχος δέ,

Χεῖρας νιψάμενος πολιῆς ἀλός, εὐχετ’ Ἀθήνη”.

Ἔθος τοῦτο Ἰουδαίων, ὡς καὶ τὸ πολλάκις ἐπὶ κοίτη βαπτίζεσθαι. Εὐ
10 γοῦν κἀκεῖνο εἴρηται·

“Ἴσθι μὴ λουτρῶ, ἀλλὰ νόῳ καθαρός”.

Ἄγνεῖα γάρ, οἶμαι, τελεία ἡ τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἔργων, καὶ τῶν διανοη-
μάτων, πρὸς δὲ καὶ τῶν λόγων εἰλικρίνεια, καὶ τελευταῖα ἡ κατὰ τὰ
ἐνύπνια ἀναμαρτησία. Ἰκανὴ δέ, οἶμαι, ἀνθρώπῳ κάθαρσις μετάνοια
15 ἀκριβῆς καὶ βεβαία, εἴ γε, κατεγνωκότες ἑαυτῶν ἐπὶ ταῖς προγενομέ-
ναις πράξεσι, προϊέμεν εἰς τὸ πρόσθεν, «μετὰ ταῦτα νοήσαντες», καὶ
τὸν νοῦν ἐξαναδύντες τῶν τε κατ’ αἴσθησιν τερπόντων, καὶ τῶν πρό-
σθεν πλημμελημάτων. Εἰ γοῦν τὴν ἐπιστήμην ἐτυμολογεῖν χρή, καὶ
ἀπὸ τῆς «στάσεως» τὴν ἐπιβολὴν αὐτῆς ληπτέον ὅτι ἴστησιν ἡμῶν ἐν
20 τοῖς πράγμασι τὴν ψυχὴν, ἄλλοτε ἄλλως πρότερον φερομένην· ὡσαύ-
τως καὶ τὴν πίστιν ἐτυμολογητέον, τὴν περὶ τὸ ὄν στάσιν τῆς ψυχῆς
ἡμῶν.

Ἡμεῖς δὲ τὸν αἰεὶ καὶ ἐν πᾶσι δίκαιον ποθοῦμεν μαθεῖν, ὅς, μήτε
τὴν ἐκ τοῦ νόμου δεδιῶς κόλασιν, μήτε τὴν τῶν συνόντων καὶ ἐπεξιόν-
25 των τοῖς πλημμεληθεῖσι μισοπονηρίαν εὐλαβοῦμενος, μήτε τὴν ἐξ
αὐτῶν τῶν ἀδικουμένων κίνδυνον ὑφορώμενος, διαμένει δίκαιος ὁ
γὰρ διὰ ταῦτα τοῦ πράττειν τι τῶν ἀδίκων ἀπεχόμενος οὐχ ἔκῶν χρη-
στός, φόβῳ δὲ ἀγαθός. Καὶ ὁ γε Ἐπίκουρος “ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τινὶ
βούλεσθαι” φησὶ τὸν κατ’ αὐτὸν σοφόν· “πίστιν γὰρ λαβεῖν περὶ τοῦ
30 λαθεῖν οὐ δύνασθαι”. Ὡστε, εἰ ἐπιστήσεται λήσειν, ἀδικήσει κατ’ αὐ-
τόν. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ σκοτεινὰ δόγματα· εἰ δὲ καὶ ἐλπίδι τῆς ἐπὶ δι-
καίῳις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀμοιβῆς ἀφέξεται τις τοῦ ἀδικεῖν, οὐδ’ οὕτως

ιεροπραξίες και τις προσευχές πλυμένοι, καθαροί και λαμπροί. Και αυτό δάβαια γίνεται για χάρη συμβολισμού, τὸ νὰ στολιστεῖ και νὰ ἀγνιστεῖ κανεὶς ἑξωτερικά, ἀγνεία ὅμως εἶναι νὰ ἔχει κανεὶς φρονήματα ἱερὰ και ὄσια. Και ἡ εἰκόνα τοῦ βαπτίσματος μπορεῖ νὰ εἶναι κι αὐτὴ πού ἀπὸ τὸν Μωϋσῆ ἔχει παραδοθεῖ στοὺς ποιητὲς ὡς ἑξῆς:

“Κι αὐτὴ ἀφοῦ πλύθηκε και φόρεσε ροῦχα καθαρά,
ἡ Πηνελόπη προχωρεῖ γιὰ τὴν προσευχή
..... κι ὁ Τηλέμαχος

ἔπλυνε τὰ χέρια του στὴ θάλασσα και προσευχήθηκε στὴν Ἀθηνᾶ”¹².
Αὐτὴ ἦταν συνήθεια τῶν Ἰουδαίων, ὅπως και τὸ νὰ πλένονται πολλές φορές στὸ κρεβάτι. Καλῶς λοιπὸν ἔχει λεχθεῖ κι ἐκεῖνο:

“Νὰ εἶσαι καθαρὸς ὄχι ἀπὸ τὸ λουτρὸ, ἀλλὰ στὸ νοῦ”.

Γιατὶ νομίζω ἀγνεία τέλεια εἶναι ἡ ἀγνεία τοῦ νοῦ και τῶν ἔργων και τῶν σκέψεων, κι ἐπιπλέον ἡ εἰλικρίνεια τῶν λόγων, και τέλος ἡ ἀναμαρτησία στὰ ὄνειρα. Ἀρκετὴ κάθαρση γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι, νομίζω, ἡ μετάνοια ἡ λεπτομερὴς και σταθερὴ, πού γίνεται ὅταν, καταδικάζοντας τὸν ἑαυτὸ μας γιὰ τὶς προηγούμενες πράξεις μας, προχωρήσομε πρὸς τὰ ἔμπροσ, «ἀφοῦ σκεφθοῦμε ἔπειτα» και ἀνασύρομε τὸ νοῦ μας ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πού μᾶς εὐχαριστοῦν και τὰ προηγούμενα ἁμαρτήματά μας. Ἄν λοιπὸν πρέπει νὰ ἐτυμολογήσομε τὴν ἐπιστήμη, και ἀπὸ “τὴ στάση” πρέπει νὰ πάρσομε τὴν ἐξήγησή της, ἐπειδὴ “στήνει” τὴν ψυχὴ μας στὰ πράγματα, ἐνῶ ἄλλοτε πρωτύτερα φερόταν διαφορετικά. Ἰὸ ἴδιο πρέπει νὰ ἐτυμολογήσομε και τὴν πίστη ὡς τὴ στάση τῆς ψυχῆς μας γύρω ἀπὸ τὸ ὄν.

Ἐμεῖς ὅμως ποθοῦμε νὰ μάθομε τὸν πάντοτε και σὲ ὅλα δίκαιο, αὐτὸν πού χωρὶς νὰ φοβᾶται τὴν τιμωρία τοῦ νόμου, οὔτε νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ μῖσος στοὺς κακοὺς ἐκείνων πού συναναστρέφεται και ψέγουν τὰ ἁμαρτήματά του, οὔτε νὰ ὑπολογίζει τὸν κίνδυνο ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀδικούμενους, παραμένει δίκαιος. Γιατὶ, ὅποιος γιὰ τὰ παραπάνω ἀπέχει ἀπὸ τὸ νὰ κάνει κάτι ἀδικο, δὲν εἶναι ἐκούσια καλός, ἀλλὰ καλός ἀπὸ φόβο. Και ὁ Ἐπίκουρος βέβαια σὲ κάποιον “πού ἤθελε ν’ ἀδικήσει γιὰ κέρδος” λέγει, ὅτι ὁ κατὰ τὴ γνώμη του σοφὸς “δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψει, ὅτι μπορεῖ νὰ κάνει λάθη”. Ὡστε, ἂν μάθει ὅτι θὰ κάνει λάθος, σύμφωνα μὲ τὴ γνώμη του θ’ ἀδικήσει. Τέτοιες εἶναι οἱ σκοτεινὲς διδασκαλίες. Κι ἂν κάποιος και μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀμοιβῆς ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ τὶς δίκαιες πράξεις του ἀπόσχει ἀπὸ τὴν ἀδικία, οὔτε κι ἔτσι πάλι δὲν εἶναι καλὸς θέλο-

12. Βλ. Ὀμήρου, Ὀδύσσεια, Δ 751. Ρ 48, 58. Α 11. Β 261.

ἐκὼν χρηστεύεται· ὡς γὰρ ἐκεῖνον ὁ φόβος, οὕτω τοῦτον ὁ μισθὸς δικαιοῦ, μᾶλλον δὲ δίκαιον εἶναι δοκεῖν δείκνυσι.

Τὴν δὲ ἐλπίδα τὴν μετὰ θάνατον οὐ μόνον οἱ τὴν βάρβαρον σοφίαν μετιόντες ἴσασι, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς καλήν, τοῖς δὲ φαύλοις ἔμπαλιν, ἀλλὰ
 5 καὶ οἱ Πυθαγόρειοι· τέλος γὰρ κακεῖνοι τὴν ἐλπίδα ὑπηγόρευον τοῖς φιλοσοφοῦσιν, ὅπου γε καὶ ὁ Σωκράτης ἐν Φαίδωνι “μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος φησὶ τὰς καλὰς ψυχὰς ἐνθένδε ἀπιέναι”· καὶ πάλιν τοὺς πονη-
 ροὺς κακίζων, ἀντιτίθησι “Ζῶσι γὰρ μετὰ κακῆς ἐλπίδος”, λέγων. Συνάδειν τούτῳ καὶ ὁ Ἡράκλειτος φαίνεται, δι’ ὧν φησι περὶ τῶν
 10 ἀνθρώπων διαλεγόμενος “Ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσσα οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοκέουσιν”. Θεῖως οὖν ὁ Παῦλος Ῥωμαίοις ἀντικρὺς ἐπιστέλλει· « Ἡ θλιψὶς ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα· ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει», δι’ ἐλπίδα μὲν γὰρ τὴν μέλλουσαν ἢ ὑπομονή. Ἐλπίς δὲ ὁμωνύμως καὶ ἡ τῆς ἐλπίδος ἀπόδο-
 15 σίς τε καὶ ἀποκατάστασις, ἢ καὶ «οὐ καταισχύνει», μὴ ὀνειδιζομένη ἔτι. Ὁ δὲ ψιλῆ κλήσει, καθὸ κέκληται, ὑπακούων οὔτε διὰ φόβον οὔτε διὰ ἡδονὰς ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἵεται· οὐ γὰρ περισκέπτεται, εἴ τι λυσιτελεῖς ἔξωθεν ἔπεται κέρδος ἢ ἀπόλαυσις αὐτῶ· ἀγάπη δὲ τοῦ ὄντως ὄντος ἐραστοῦ ἐλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ δέον ἀγόμενος, θεοσεβεῖ. Ὅθεν οὐδ’ εἰ
 20 καθ’ ὑπόθεσιν ἐξουσίαν λάβοι παρὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμώρητός τε ὢν, οὐδ’ εἰ καὶ μισθὸν τὰ μακάρων ἀγαθὰ λήψεσθαι ἐπὶ τοῖσδε ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ’ εἰ καὶ λήσεσθαι τὸν Θεὸν ἐφ’ οἷς πράττει πεισθεῖη (ὅπερ ἀδύνατον), προᾶξαι τι παρὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν ἐθελήσαι ποτ’ ἂν, τὸ ὄντως καλὸν καὶ αἰρετὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ
 25 ταύτῃ ἀγαπητὸν εἶναι ἄπαξ ἐλόμενος. Οὐ γὰρ ἐν γαστρὸς βορᾶ τὸ χρηστὸν εἶναι διειλήφαμεν. Ἀκήκοε δ’ ἐκεῖνος, ὡς βρωῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει, οὐδὲ μὴν γάμος, ἀλλ’ οὐδὲ ἀποχὴ γάμου ἐν ἀγνωσίᾳ, ἀλλὰ τὸ κατ’ ἀρετὴν ἔργον τὸ γνωστικόν· ἐπεὶ καὶ ὁ κύων τὸ ζῶον τὸ ἄλογον, ἐγκρατὲς λεγέσθω, τὸν ἐπαιρόμενον τὴν βακτηρίαν δεδιός, καὶ διὰ
 30 τοῦτο τοῦ ὄψου ἀπεχόμενον. Τῶν τοιούτων, εὖ ἴσθι, ὅτι περιαιρεθεῖσα

ντας. Γιατί, ὅπως ἐκείνον ὁ φόβος, ἔτσι καὶ αὐτὸν τὸν κάνει δίκαιο ἢ ἀμοιβή, ἢ καλύτερα δείχνει αὐτὸν νὰ φαίνεται δίκαιος.

Τὴν ἐλπίδα τώρα τὴ μεταθανάτια δὲν τὴ γνωρίζουν μόνο ὅσοι ἀσκοῦν τὴ βαρβαρική σοφία, πὺ εἶναι καλὴ γιὰ τοὺς ἀγαθοὺς, κι ἀντίθετα κακὴ γιὰ τοὺς κακοὺς, ἀλλὰ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι. Γιατὶ καὶ ἐκεῖνοι σὲ ὅσους φιλοσοφοῦσαν ὑπαγόρευαν ὡς τέλος τὴν ἐλπίδα, ὅπου ἀκριβῶς καὶ ὁ Σωκράτης στὸν Φαίδωνα λέγει ὅτι, “μὲ ἀγαθὴ ἐλπίδα οἱ καλὲς ψυχὲς φεύγουν ἀπὸ ἐδῶ”· καὶ πάλι, κακίζοντας τοὺς πονηροὺς, ἀντιτάσσει· “Γιατὶ ζοῦνε μὲ ἐλπίδα κακὴ”. Φαίνεται νὰ συμφωνεῖ μαζί του κι ὁ Ἡράκλειτος μὲ ὅσα λέγει μιλώντας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους· “τοὺς ἀνθρώπους ὅταν πεθάνουν τοὺς περιμένουν πράγματα ἀνέλπιστα γι’ αὐτοὺς καὶ ἀπροσδόκητα”. Μὲ θεῖο τρόπο ὁ Παῦλος γράφει καθαρὰ στοὺς Ρωμαίους· «Οἱ θλίψεις σφυρηλατοῦν τὴν ὑπομονή, ἢ ὑπομονὴ τὴ δοκιμὴ, καὶ ἡ δοκιμὴ τὴν ἐλπίδα, καὶ ἡ ἐλπίδα δὲν διαψεύδει ὥστε νὰ ντραπεῖ κανεὶς»¹³. Ἡ ὑπομονὴ δηλαδὴ εἶναι γιὰ τὴ μέλλουσα ἐλπίδα. Καὶ ἡ ἐλπίδα εἶναι ὁμώνυμη μὲ τὴν ἀπόδοση καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐλπίδας, ἢ ὁποῖα καὶ δὲν σὲ διαψεύδει γιὰ νὰ ντραπεῖς, ἐπειδὴ δὲν ὄνειδίζεται πιά. Ὅποιος ὅμως μὲ ἀπλῆ κλήση, καθότι ἔχει κληθεῖ, ὑπακούει, αὐτὸς βαδίζει πρὸς τὴ γνώση οὔτε ἀπὸ φόβο, οὔτε γιὰ ἡδονή· γιὰτὶ δὲν πολυσκέφτεται, ἀν ἀκολουθεῖ γι’ αὐτὸν κάποιον ἐξωτερικὸ ὠφέλιμο κέρδος ἢ κάποια ἀπόλαυση, ἀλλὰ ἐλκόμενος ἀπὸ ἀγάπη τοῦ πραγματικοῦ ἔραστοῦ καὶ ὀδηγούμενος στὸ δέον, γίνεται θεοσεβής. Γι’ αὐτό, κι ἂν ἀκόμα ὑποτεθεῖ ὅτι ἔχει λάβει ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴν ἀδεια νὰ πράττει ὅσα ἔχει ἀπαγορεύσει καὶ νὰ εἶναι ἀτιμώρητος, κι ἂν ἐπιπλέον λάβει ὑπόσχεση ὅτι θὰ λάβει ὡς μισθὸ τὰ ἀγαθὰ τῶν μακάριων ἀνδρῶν, ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν πιστέψει πῶς γιὰ ὅσα πράττει θὰ διαφύγει τὴν προσοχὴ τοῦ Θεοῦ (πράγμα ἀδύνατο), οὔτε τότε θὰ ἦταν δυνατὸ ποτὲ νὰ θελήσει νὰ πράξει κάτι παρὰ τὸν ὀρθὸ λόγο, ἐπειδὴ προτίμησε ἀπὸ μόνος του μὰ γιὰ πάντα αὐτὸ πὺ εἶναι πραγματικὰ καλὸ καὶ αἰρετὸ καὶ γι’ αὐτὸ ἀγαπητό. Γιατὶ δὲν δεχθήκαμε, ὅτι τὸ καλὸ βρῖσκεται στὴν τροφὴ τῆς κοιλιᾶς. Ἐχει ἀκούσει ἐκεῖνος ὅτι δὲν θὰ μᾶς παρουσιάσει ἡ τροφή¹⁴, οὔτε βέβαια ὁ γάμος, ἀλλ’ οὔτε καὶ ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὸ γάμο ἀπὸ ἀγνοια, ἀλλὰ ἡ σύμφωνη μὲ τὴν ἀρετὴ γνωστικὴ πράξις. Γιατὶ τότε καὶ ὁ σκύλος, τὸ ἄλογο ζῶο, ἃς λεχθεῖ ἐγκρατής, ἐπειδὴ φοβᾶται αὐτὸν πὺ σηκώνει τὸ ραβδί του, καὶ γι’ αὐτὸ ἀπέχει ἀπὸ τὸ φαῖ του. Πρέπει νὰ γνωρίζεις καλά, ὅτι τὴν πρόθεση αὐτῶν τὴν δείχνει τὸ ἂν

14. Α' Κορ. 8, 8.

ἢ ὑπόσχεσις ἢ προεπηγγελμένη, καὶ ὁ φόβος περιγραφεῖς ὁ ἐπηπειλη-
μένος, καὶ χωρισθεῖς ὁ κίνδυνος ὁ ἐπηρτημένος, τὴν πρόθεσιν ἐλέγχει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Συνέχεια ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ κεφαλαίου ΚΒ'.

5 Οὐ γὰρ αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ πράγματος οἰκειοῦται, ὡς τῷ ὄντι γνω-
στικῶς καταλαβέσθαι, καλὰ μὲν εἶναι πάντα, ὅσα εἰς χρῆσιν ἡμῶν ἐκτί-
σθη, ὡς γάμον, φέρε εἰπεῖν, καὶ παιδοποιίαν, μετὰ σωφροσύνης παρει-
λημμένα, καλοῦ δὲ εἶναι ἄμεινον τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομοίωσιν ἀπαθῆ
καὶ ἐνάρετον γενέσθαι. Τοῖς δὲ ἔξωθεν εὐχρήστοις ἢ δυσχρήστοις προσ-
10 αγομένοις, τῶν μὲν ἀπέχονται, τῶν δ' οὐ. Ἀλλὰ καὶ ὧν ἀφίστανται μυ-
σαττόμενοι, ταῦτα φαίνονται τὴν κτίσιν καὶ τὸν Δημιουργὸν διαβάλλ-
οντες, κἂν τῷ δοκεῖν πιστῶς ἀναστρέφονται, τὴν κρίσιν ἔχουσιν ἀνό-
σιον. Τὸ δέ, «Οὐκ ἐπιθυμήσεις», οὔτε ἀνάγκης τῆς ἐκ φόβου δεῖται, τῆς
διαζομένης ἀπέχεσθαι τῶν ἡδέων, οὔτε μισθοῦ, τοῦ δι' ἐπαγγελίας,
15 ἀναπειθοντος ἀνακόπτειν τὰς ὁρμὰς. Οὔτε τὴν ὑπακοὴν διὰ τὴν ἐντο-
λήν, διὰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αἰροῦνται οἱ διὰ τῆς ἐπαγγελίας ὑπακηκο-
ότες τῷ Θεῷ, δελέατι ἡδονῆς ἡρημένοι. Οὐδὲ μὴν ἢ τῶν αἰσθητῶν ἀπο-
στροφή τὴν τὰ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκείωσιν ἀκολούθως ποιοίῃ ἂν ἔμπαλιν
δέ, ἢ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκείωσις κατὰ φύσιν περιαγωγὴ τῷ γνωστικῷ
20 ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν γίνεται, κατ' ἐκλογὴν τῶν καλῶν τὰγαθὸν ἐλομένῳ
γνωστικῶς, θαυμάζοντι μὲν τὴν γένεσιν καὶ ἀγιάζοντι τὸν ποιητὴν,
ἀγιάζοντι δὲ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομοίωσιν. Ἀτὰρ ἐγὼ ἐμὲ λύσομαι
τῆς ἐπιθυμίας, φῆσαι, διὰ τὴν πρὸς σὲ οἰκείωσιν, Κύριε· καλὴ γὰρ ἢ
κτισθεῖσα δὴ οἰκονομία, καὶ πάντα εὖ διοικεῖται, οὐδὲν ἀναιτίως γίνε-
25 ται. Ἐν τοῖς σοῖς εἶναί με δεῖ, Παντοκράτορ· κἂν ἐνταῦθα ὧ, παρὰ σοί
εἰμι· ἀδεῆς δ' εἶναι θέλω, ἵνα σοι συνεγγίξω δυνηθῶ, ὀλίγοις καὶ ἀρ-
κειῖσθαι, μελετῶν τὴν σὴν ἐκλογὴν τὴν δικαίαν τῶν καλῶν ἀπὸ τῶν ὁ-
μοίων.

Μυστικώτατα καὶ ὀσιώτατα ὁ Ἀπόστολος, διδάσκων ἡμᾶς τὴν
30 ἀληθῶς εὐχάριστον ἐκλογὴν, οὐ κατ' ἀπεκλογὴν τῶν ἐτέρων ὡς φαύ-

ἀκυρωθεῖ ἢ ὑπόσχεση ποῦ δόθηκε γι' αὐτὰ ἀπὸ πρῖν, καὶ ἂν ἀφαιρεθεῖ ὁ ἐπαπειλούμενος φόβος καὶ ἀπομακρυνθεῖ ὁ κίνδυνος ποῦ ἐπικρέμεται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΓ.

Συνέχεια στὸ θέμα τοῦ κεφαλαίου ΚΒ.

Γιατὶ δὲν ἐξοικειώνεται μὲ τὴν ἴδια τὴ φύση τοῦ πράγματος, ὥστε νὰ καταλάβει πράγματι γνωστικά, ὅτι τὰ πάντα εἶναι καλά, ὅσα δημιουργήθηκαν γιὰ χρῆση μας, ὁ γάμος, φέρ' εἰπεῖν, καὶ ἡ γέννηση παιδιῶν, ὅταν ἀσκοῦνται μὲ σωφροσύνη, ποῦ εἶναι καλά, ἀλλὰ καλύτερο εἶναι νὰ γίνει ἡ ἐξομοίωση μὲ τὸ Θεῖο ἀπαθὴς καὶ ἐνάρετη. Κι ἀπὸ ὅσα ἐξωτερικὰ εὐχρηστα ἢ ἄχρηστα τοὺς ἔρχονται, ἀπὸ ἄλλα ἀπέχουν κι ἀπὸ ἄλλα ὄχι. Ἀλλὰ κι ἀπὸ ὅσα τὰ ἀποστρέφονται κι ἀπέχουν, σ' αὐτὰ φαίνονται ὅτι κατηγοροῦν τὴ δημιουργία καὶ τὸν Δημιουργό. Κι ἂν ἀκόμη φαινομενικὰ τὰ χρησιμοποιοῦν μὲ πίστη, ὅμως ἡ κρίση τους εἶναι ἀνόσια. Ἡ ἐντολὴ «Δὲν θὰ ἐπιθυμήσεις» οὔτε τὸν ἀναγκασμὸ τοῦ φόβου χρειάζεται, ποῦ ἐκδιάζει ἀποχὴ ἀπὸ τὰ εὐχάριστα, οὔτε τὸν μισθὸ τὸν ὑποσχεμένο, ποῦ πείθει ν' ἀνακόπτονται οἱ ὀρμές. Οὔτε διαλέγουν τὴν ὑπακοὴ ἐπειδὴ τὴ ζητεῖ ἡ ἐντολὴ, ἀλλὰ ἐξαιτίας τῆς ὑπόσχεσης, ὅσοι ἔχουν ὑπακούσει στὸν Θεὸ μὲ τὴν ἐπαγγελία, ἐκλογὴ ποῦ ἔγινε μὲ τὸ δέλεαρ τῆς ἡδονῆς. Οὔτε βέβαια ἡ ἀποστροφή τῶν αἰσθητῶν παρέχει ὑποχρεωτικά τὴν οἰκείωση τῶν νοητῶν. Ἀντίθετα, ἡ οἰκείωση μὲ τὰ νοητὰ σύμφωνα μὲ τὴ φύση γίνεται ἀπομάκρυνση τοῦ γνωστικοῦ ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἐκλέγοντας γνωστικά τὸ ἀγαθὸ κατὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν καλῶν μὲ θαυμασμὸ πρὸς τὴ δημιουργία, καὶ ἀγιάζοντας τὸν δημιουργὸ καὶ τιμώντας ἐπίσης καὶ τὴν ἐξομοίωση μὲ τὸ Θεῖο. Ἀλλ' ἐγὼ θ' ἀπαλλάξω τὸν ἑαυτό μου ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία, λέγει, χάρη στήν ἐξοικείωση μου μ' ἐσένα, Κύριε¹. Γιατὶ εἶναι καλὴ ἡ οἰκονομία ποῦ ἔγινε καὶ ὅλα διοικοῦνται καλά, καὶ τίποτε δὲν γίνεται χωρὶς λόγο. Μέσα στὰ δικά σου δημιουργήματα, Παντοκράτορα, πρέπει νὰ εἶμαι. Κι ἂν ἀκόμα εἶμαι ἐδῶ, εἶμαι κοντὰ σου. Θέλω νὰ εἶμαι χωρὶς φόβο, γιὰ νὰ μπορέσω νὰ σὲ πλησιάσω, νὰ ἀρκοῦμαι στὰ λίγα, μελετώντας τὴ δίκαιη ἐκλογὴ σου τῶν καλῶν ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς ὅμοιους.

Μὲ πολὺ μυστικὸ καὶ ὄσιο τρόπο καὶ θεῖος Ἀπόστολος, διδάσκοντάς μας τὴν ἐκλογὴ ποῦ ἔχει ἀληθινὴ χάρη, ὅτι δὲν εἶναι ἀποκλεισμὸς τῶν

1. Πρὸβλ. τὸ ὁμηρικὸ "Ἄτὰρ ἐγὼν αὐτὸς ἐμὲ λύσομαι".

λων, ἀλλ' ὡς καλῶν καλλίονα ποιεῖσθαι, μεμήνηκεν εἰπὼν· «Ὡστε καὶ ὁ γαμίζων τὴν παρθένον αὐτοῦ καλῶς ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ γαμίζων κρεῖσσον ποιεῖ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως». Ἴσμεν δὲ τὰ μὲν δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα, τὰ δὲ ἀναγκαῖα εὐπόριστα 5 γεγενῆσθαι φιλαγάθως παρὰ τοῦ Θεοῦ Διόπερ ὁ Δημόκριτος εὖ λέγει, ὡς “ἡ φύσις τε καὶ διδαχὴ παραπλήσιόν ἐστι”, καὶ τὴν αἰτίαν συντόμως προσαποδεδώκαμεν· καὶ γὰρ ἡ διδαχὴ μεταρρυθμίζει τὸν ἄνθρωπον, μεταρρυθμοῦσα δὲ φυσιοποιεῖ, καὶ διήνεγκεν οὐδέν, ἢ φύσει πλασθῆναι τοιόνδε, ἢ χρόνῳ καὶ μαθήσει μετατυπωθῆναι. Ἄμφω δὲ ὁ 10 Κύριος παρέσχηται· τὸ μὲν κατὰ τὴν δημιουργίαν, τὸ δὲ κατὰ τὴν ἐκ τῆς Διαθήκης ἀνάκτισίν τε καὶ ἀνανέωσιν. Τὸ δὲ συμφέρον τῷ κυριώτερω, τοῦτο αἰρετώτερον, κυριώτατον δὲ πάντων ἡ διάνοια. Οὕτω τοίνυν τῷ ὄντι καλὰ φαίνεται ἡδίστα, παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζεται ὃν ποθεῖ καρπὸν, τὴν τῆς ψυχῆς εὐστάθειαν. «Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων», φησὶν, «ἀνα- 15 παύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποithῶς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντός κακοῦ. Ἴσθι πεποithῶς ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου καὶ τῇ διανοίᾳ σου ἐπὶ τῷ Θεῷ». Τούτῳ δυνατὸν τῷ τρόπῳ τὸν γνωστικὸν ἤδη γενέσθαι Θεόν. «Ἐγὼ εἶπα· θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου».

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, τῶν σοφῶν τὰς ψυχὰς θεοὺς γίνεσθαι, 20 ὧδέ πως γράφων·

“Εἰς δὲ τέλος, μάντις τε καὶ ὑμνοπόλοι καὶ ἰητροί,

Καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλονται·

Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι θεοὶ τιμῆσι φέριστοι”.

Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἀπλῶς οὗτος κατ' ἰδέαν πλάσσεται τοῦ συμφυοῦς 25 πνεύματος οὐδὲ γὰρ ἀνείδεος, οὐδ' ἀσχημάτιστος ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ δημιουργεῖται, ἔνθα μυστικῶς ἀνθρώπου ἐκτελεῖται γένεσις, κοινῆς οὐσης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς οὐσίας ὁ δὲ τις ἄνθρωπος κατὰ τύπωσιν τὴν ἐγγινομένην τῇ ψυχῇ, ὧν ἂν αἰρήσῃται, χαρακτηρίζεται. Ἡ καὶ τὸν Ἀδὰμ τέλειον μὲν ὡς πρὸς τὴν πλάσιν γεγονέναι 30 φαμέν· οὐδὲν γὰρ τῶν χαρακτηριζόντων τὴν ἀνθρώπου ἰδέαν τε καὶ μορφήν ἐνδεδέησεν αὐτῷ· ὁ δὲ ἐν τῷ γίνεσθαι τὴν τελείωσιν ἐλάμβανε, καὶ δι' ὑπακοῆς ἐδικαιούτο, τοῦτο ἦν ἀπανδρούμενον, τὸ ἐπ' αὐτῷ

ἄλλων, γιατί τάχα εἶναι φαῦλοι, ἀλλά γιὰ νὰ ἐκλέξομε ἀνάμεσα στὰ καλὰ τὰ καλύτερα, μᾶς τὸ δήλωσε αὐτὸ λέγοντας· «Ὡστε, καὶ ἐκεῖνος ποὺ παντρεύει τὴν παρθένο του, κάνει καλὰ, καὶ ἐκεῖνος ποὺ δὲν τὴν παντρεύει, κάνει καλύτερα, ὥστε νὰ ἔχει ἀπερίσπαστα σεμνὴ καὶ τιμητικὴ παρουσία κοντὰ στὸν Κύριο»². Γνωρίζομε ὅτι τὰ δύσκολα ἀποκτώμενα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα, ἐνῶ στὰ ἀναγκαῖα ἔχει δοθεῖ ἀπὸ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἡ δυνατότητα νὰ ἀποκτῶνται εὐκόλα. Γι' αὐτὸ σωστὰ λέγει ὁ Δημόκριτος ὅτι «ἡ φύση καὶ ἡ διδαχὴ εἶναι παραπλήσια», καὶ τὸ λόγο τὸν ἔχομε πεῖ μὲ συντομία. Γιατὶ ἡ διδασκαλία μεταρρυθμίζει τὸν ἄνθρωπο, καὶ μεταρρυθμίζοντάς τον τοῦ ἀποδίδει τὴ φύση του. Καὶ δὲν ὑπάρχει διαφορὰ ἢ νὰ πλαστεῖ κάποιος τέτοιος ἀπὸ τὴ φύση, ἢ ν' ἀλλάξει μορφή μὲ τὸ χρόνο καὶ τὴ μάθηση. Καὶ τὰ δύο τὰ ἔχει δώσει ὁ Κύριος, τὸ ἓνα κατὰ τὴ δημιουργία, καὶ τὸ ἄλλο κατὰ τὴν ἀναδημιουργία καὶ ἀνανέωση ἀπὸ τὴ Διαθήκη. Καὶ προτιμότερο εἶναι αὐτὸ ποὺ συμφέρει στὸ κυριότερο, καὶ κυριότερο ἀπὸ ὅλα εἶναι ἡ διάνοια. Ἔτσι λοιπὸν καλὰ πράγματι φαίνονται τὰ πιὸ εὐχάριστα, καὶ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του προσπορίζεται τὸν καρπὸ ποὺ ποθεῖ, τὴν εὐστάθεια τῆς ψυχῆς. Γιατὶ λέγει· «Ὅποιος μὲ ἀκούει, θ' ἀναπαυθεῖ εἰρηνικὰ μ' ἐμπιστοσύνη, καὶ θὰ ἡσυχάσει ἄφοβα ἀπὸ κάθε κακό»³. «Ἐχε πεποίθηση στὸν Θεὸ μὲ ὅλη τὴν καρδιά σου καὶ ὅλη τὴ διάνοιά σου»⁴. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μπορεῖ ὁ γνωστικὸς νὰ γίνεθεὸς. «Ἐγὼ εἶπα· Εἴστε θεοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ Ὑψίστου»⁵. Ἐπίσης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς λέγει, ὅτι οἱ ψυχῆς τῶν σοφῶν γίνονται θεοί, γράφοντας ὡς ἑξῆς·

“Στὸ τέλος, μάντις καὶ ποιητὲς ὕμνων καὶ γιατροὶ
καὶ ὄδηγοὶ τῶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων γίνονται.

Ἄπὸ αὐτοὺς ἀναβλαστάνουν θεοὶ ποὺ τιμῶνται ἑξαιρετικά”.

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος πλάθεται ἀπλῶς σύμφωνα μὲ τὴν ἰδέα τοῦ σύμφυτου πνεύματός του· γιατί δὲν δημιουργεῖται χωρὶς εἶδος καὶ σχῆμα μέσα στὸ ἐργαστήρι τῆς φύσης, ὅπου ἐπιτελεῖται μυστικὰ ἡ γένεση τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ εἶναι κοινὴ καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ οὐσία. Καὶ ὁ ὅποιοςδήποτε ἄνθρωπος χαρακτηρίζεται ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς τυπώνονται στὴν ψυχὴ αὐτὰ ποὺ θὰ διαλέξει. Ἔτσι καὶ ὁ Ἀδὰμ λέμε βέβαια πῶς ἔγινε τέλειος ὡς πρὸς τὴν πλάση· γιατί ἀπὸ ὅσα χαρακτηρίζουν τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου δὲν τοῦ ἔλειψε τίποτε. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἔπαιρνε κατὰ τὴν πορεία τῆς τελείωσής του καὶ δικαιούταν μὲ τὴν ὑπακοή, αὐτὸ ἦταν ποὺ τὸν ἔκανε ἄνδρα, αὐτὸ ποὺ ἦταν στὴν ἐξουσία του. Ἡ εὐθύνη ἦταν ἐκείνου ποὺ διά-

3. Παρμ. 1, 33.

4. Παρμ. 3, 5.

5. Ψαλμ. 81, 6.

κείμενον· αἰτία δὲ ἐλομένου, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ κωλυθὲν ἐλομένου· ὁ Θεὸς ἀναίτιος Διττὴ γὰρ ἡ γένεσις, ἢ μὲν τῶν γεννωμένων, ἢ δὲ τῶν γινομένων. Καὶ ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἀνδρεία, ἐμπαθοῦς ὄντος, φασί, κατὰ τὴν οὐσίαν, ἄφοβον καὶ ἀήττητον τὸν μετέχοντα αὐτῆς ποιεῖ, καὶ
 5 ἔστι δορυφόρος τοῦ νοῦ ὁ θυμὸς ἐν ὑπομονῇ καὶ καρτερίᾳ καὶ τοῖς ὁμοίοις, ἐπὶ δὲ τῇ ἐπιθυμίᾳ τάττεται καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ σωτήριος φρόνησις. Θεὸς δὲ ἀπαθής, ἄθυμός τε καὶ ἀνεπιθύμητος. Καὶ οὐ ταύτη ἄφοβος, ἢ τὰ δεινὰ ἐκκλίνει· οὐδὲ μὴν σώφρων, ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν ἄρχει, οὔτε γὰρ ἂν περιπέσοι τινὶ δεινῷ ἢ τοῦ Θεοῦ φύσις, οὔτε φεύγει ὁ Θεὸς
 10 δειλίαν ὥσπερ οὐδὲ ἐπιθυμήσει, ἵνα καὶ ἄρξη ἐπιθυμίας.

Μυστικῶς οὖν ἐφ' ἡμῶν καὶ τὸ Πυθαγόρειον ἐλέγετο, “ἓνα γενέσθαι καὶ τὸν ἄνθρωπον δεῖν” ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς εἷς, ἑνὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἀμετάτρεπτον τοῦ αἰεὶ «θεῖν» τὰ ἀγαθὰ ἔξιν. Αὐτίκα ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐπιθυμίας συνανήρει καὶ τὸν θυμόν, τιμωρίας ὄντα
 15 ἐπιθυμίαν καθόλου γὰρ τὸ παθητικὸν παντὶ γένει ἐπιθυμίας. Εἷς δὲ τὴν ἀπάθειαν θεούμενος ἄνθρωπος ἀχράντως μοναδικὸς γίνεται. Καθάπερ οὖν οἱ ἐν θαλάττῃ ἀπὸ ἀγκύρας τονούμενοι ἔλκουσι μὲν τὴν ἀγκυραν, οὐκ ἐκείνην δὲ ἐπισπῶνται, ἀλλ' ἐαυτοὺς ἐπὶ τὴν ἀγκυραν οὕτως οἱ κατὰ τὸν γνωστικὸν βίον ἐπισπώμενοι τὸν Θεὸν ἐαυτοὺς ἔλα-
 20 θον προσαγόμενοι πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸν γὰρ ὁ θεραπεύων ἐαυτὸν θεραπεύει. Ἐν οὖν τῷ θεωρητικῷ βίῳ ἐαυτοῦ τις ἐπιμελεῖται, θρησκευὼν τὸν Θεόν, καὶ διὰ τῆς ἰδίας εἰλικρινοῦς καθάρσεως ἐποπτεύει τὸν Θεὸν ἅγιον ἀγίως ἢ γὰρ σωφροσύνη ἐν παραστάσει γενομένη, ἐαυτὴν ἐπισκοποῦσα καὶ θεωροῦσα ἀδιαλείπτως, ἐξομοιοῦται κατὰ δύναμιν Θεῷ.

Αἰτία καὶ σκοπὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιβαλλομένων ποινῶν.

Αὐτίκα τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν, οὐπερ ἐπίσης αὐτοῦ τε κύριοί ἐσμεν καὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῷ, ὡς τὸ φιλοσοφεῖν, ἢ μὴ, καὶ τὸ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν. Διὰ γοῦν τὸ ἑκατέρου τῶν ἀντικειμένων ἐπίσης εἶναι ἡμᾶς
 30 κυρίους, δυνατὸν εὐρίσκεται τὸ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ δὴ αἱ ἐντολαὶ οἷαί τε γενέσθαι, καὶ μὴ γενέσθαι ὑφ' ἡμῶν, οἷς εὐλόγως ἔπεται ἔπαινός τε καὶ

λεξε, και μάλιστα εκεινου που διαλεξε το απαγορευμενο· ο Θεος εινα ανευθυνος. Γιατι η γενεση εινα διπλη· μια αυτων που γεννιουνται, και η αλλη εκεινων που γινονται. Και η ανδρεια βεβαια του ανθρωπου, λενε, που εινα γεματος παθη κατα την ουσια, κανει αφοβο και αηττητο αυτον που τη μετεχει, και εινα ο θυμος δορυφορος του νου με την υπομονη και την καρτερια και τα ομοια· στην επιθυμια ομως κατατάσσεται και η σωφροσυνη και σωτηρια φρόνηση. Ο Θεος εινα χωρις παθη, χωρις οργη και επιθυμίες. Και δεν εινα αφοβος ετσι, οπως κανεις αποφευγει τα δεινα, ουτε φρόνιμος ετσι, οπως κυβερνα κανεις τις επιθυμίες. Γιατι η φύση του Θεου δεν μπορει να πέσει σε κανένα δεινό, ουτε ο Θεος αποφευγει τη δειλία, οπως και δεν θα επιθυμήσει, ωστε να εξουσιάσει την επιθυμια του.

Με μυστικό λοιπόν τρόπο λεγόταν για μας και η ρήση του Πυθαγόρα “ο ανθρωπος πρέπει να γίνει ένας”, επειδή και ο ιδιος ο αρχιερέας εινα ένας, και εινα ένας και ο Θεος σύμφωνα με την αμετάτρεπτη εξη του οτι πάντοτε “θειν” (τρέχουν) τα αγαθά. Αλλά και ο Σωτήρας μαζί με την επιθυμια εκοβε και το θυμό, που εινα επιθυμια τιμωρίας· γιατι η παθητικότητα γενικά υπάρχει σε κάθε ειδος επιθυμίας. Κι όταν με την απάθειά του ο ανθρωπος θεώνεται χωρις κανένα μόλυσμα, γίνεται μοναδικός. “Οπως λοιπόν οι θαλασσινοι παίρνοντας δύναμη από την άγκυρα, τραβούν βεβαια την άγκυρα, δεν σέρνουν ομως εκείνη, αλλά η άγκυρα τους τραβάει, ετσι και στον γνωστικό βίο, όσοι προσπαθούν να σύρουν κοντά τους τον Θεό δεν πρόσεξαν οτι εινα οι ιδιοι που σύρονται προς τον Θεό· γιατι οποιος υπηρετεί τον Θεό, υπηρετεί τον εαυτό του. Στον θεωρητικό λοιπόν βίο φροντίζει κανεις τον εαυτό του, όταν λατρεύει τον Θεό, και με την ειλικρινή κάθαρσή του εποπτεύει τον άγιο Θεό με αγιότητα. Γιατι η σωφροσυνη, όταν μας παραστέκεται, επισκοπώντας και θεωρώντας αδιάλειπτα τον εαυτό της, εξομοιώνεται δυνάμει με τον Θεό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΔ'.

Αιτία και σκοπός των ποινών που επιβάλλει ο Θεός.

Επίσης το αυτεξούσιό μας εινα αυτό κατα το οποίο εξίσου εχομε στην εξουσία μας κάτι και το αντίθετό του, οπως το να φιλοσοφούμε η όχι, και το να πιστεύουμε η όχι. Με το να ειμαστε λοιπόν καθενός από αυτά τα δύο αντικείμενα εξίσου κύριοι, βρίσκομε οτι εινα δυνατο το αυτεξούσιο. Και μάλιστα οτι οι εντολές εινα δυνατο να γίνουν η να μη γίνουν από

ψόγος· οἱ τ' αὐτὸν κολαζόμενοι ἕνεκεν τῶν γενομένων αὐτοῖς ἁμαρτημάτων ἐπ' αὐτοῖς μόνοις κολάζονται· παρῆλθε γὰρ τὰ γενόμενα, οὐδὲ ἀγέννητον γένοιτ' ἂν ποτε τὸ γενόμενον. Ἀφίενται γοῦν πρὸς τοῦ Κυρίου αἰ πρὸ τῆς πίστεως, οὐχ ἵνα μὴ ὧσι γενόμενα, ἀλλ' ὡς μὴ γενόμενα.

5 Πλὴν οὐδὲ πάσας ὁ Βασιλείδης φησί, μόνας δὲ τὰς ἀκουσίους καὶ κατὰ ἄγνοιαν ἀφίεσθαι, καθάπερ ἀνθρώπου τινός, ἀλλ' οὐ Θεοῦ, τὴν τοσαύτην παρεχομένου δωρεάν. Τούτῳ φησὶν ἡ Γραφή· «Υπέλαβες, ἄνομε, ὅτι ἔσομαί σοι ὅμοιος». Ἀλλ' εἰ καὶ ἐπὶ ταῖς ἐκουσίους κολαζόμεθα, οὐχ ἵνα μὴ γένωνται γενόμενα, ἀλλ' ὅτι ἐγένοντο, τιμωρούμεθα.

10 Κόλασις δὲ τὸν ἁμαρτήσαντα οὐκ ὠφελεῖ εἰς τὸ μὴ πεποιηκέναι, ἀλλ' εἰς τὸ μηκέτι ἁμαρτάνειν, μηδὲ μὴν ἄλλον τινὰ τοῖς ὁμοίοις περιπτεσεῖν. Ἐνταῦθα οὖν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διὰ τρεῖς ταύτας παιδεύει αἰτίας· πρῶτον μὲν, ἵν' αὐτὸς ἀμείνων αὐτοῦ γένηται ὁ παιδευόμενος· εἰσέπειτα, ὅπως οἱ δι' ὑποδειγμάτων σωθῆναι δυνάμενοι προανακρούωνται νοουθετού-

15 μενοι καὶ τρίτον, ὡς μὴ ὁ ἀδικούμενος εὐκαταφρόνητος ᾗ, καὶ ἐπιτήδειος ἀδικεῖσθαι. Δύο δὲ καὶ τρόποι τῆς ἐπανορθώσεως· ὁ μὲν διδασκαλικός, ὁ δὲ κολαστικός, ὃν καὶ παιδευτικὸν εἰρήκαμεν· ἰστέον μὲν τοι τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν τοῖς ἁμαρτήμασι περιπίπτοντας, τούτους εἶναι τοὺς παιδευομένους· τὰ μὲν γὰρ προενεργηθέντα ἀφείθη, τὰ δὲ ἐπι-

20 γινόμενα ἐκκαθαίρεται. Περὶ τῶν ἀπίστων εἴρηται, «λελογίσθαι τούτους ὡς χροῦν, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ σταγόνα τὴν ἀπὸ κάδου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἡ ὄντως τελειότης ἐν τῇ γνώσει καὶ τῷ θείῳ ἔρωτι κεῖται.

25 “Ὁλβιος, ὅστις τῆς ἱστορίας ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν ἐπιπημοσύνη, μήτ' εἰς ἀδίκους πράξεις ὁρμῶν, ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως κόσμον ἀγήρω, πῆ τε συνέστη, καὶ ὄπη, καὶ ὅπως, τοῖς δὲ τοιούτοις, οὐδέ ποτ' αἰσχροῦν ἔργων μελέτημα προσίξει”. Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων “τὸν τῶν ἰδεῶν θεωρητικὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζήσεσθαι

30 φησι· νοῦς δὲ χώρα ἰδεῶν· νοῦς δὲ ὁ Θεός”. Τὸν ἀοράτου Θεοῦ θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῶντα εἴρηκεν. Καὶ ἐν τῷ «Σοφιστῇ» δὲ τὸν

μᾶς, στίς ὅποιες ἀκολουθεῖ ὁ ἔπαινος καὶ ἡ μομφή. Κι ὅσοι τιμωροῦνται ἕξαιτίας τῶν ἀμαρτημάτων πού διέπραξαν, τιμωροῦνται ἕξαιτίας τους καὶ μόνο· ὅσα ἔγιναν πέρασαν, καὶ ποτὲ δὲν θὰ μποροῦσε ὅ,τι ἔγινε νὰ μὴν ἔχει γίνει. Συγχωροῦνται λοιπὸν ἀπὸ τὸν Κύριο οἱ πρὶν ἀπὸ τὴν πίστη ἀμαρτίες, ὄχι γιὰ νὰ εἶναι μὴ γενόμενες, ἀλλὰ σὰν μὴ γενόμενες. Ὅμως ὁ Βασιλείδης λέγει, ὅτι οὔτε ὅλες συγχωροῦνται, ἀλλὰ μόνο οἱ ἀκούσιες καὶ ὅσες προέρχονται ἀπὸ ἀγνοια· σὰ νὰ παρέχει αὐτὴ τὴ δωρεὰ κάποιος ἀνθρώπος καὶ ὄχι ὁ Θεός. Σ' αὐτὸν ἀπαντᾷ ἡ Γραφή· «Υπέθεσες, ἀνομε ἄνθρωπε, ὅτι θᾶ γίνω ὅμοιός σου»¹. Ἀλλὰ, ἂν καὶ τιμωρούμαστε γιὰ τὰ ἐκούσια σφάλματά μας, ὄχι γιὰ νὰ μὴ γίνουν, ἀφοῦ ἔγιναν, ἀλλὰ τιμωρούμαστε ἐπειδὴ ἔγιναν. Ἡ τιμωρία δὲν ὠφελεῖ αὐτὸν πού ἀμάρτησε στὸ νὰ μὴν ἔχει ἀμαρτήσῃ, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἀμαρτήσῃ στὸ μέλλον οὔτε νὰ πέσει στὰ ἴδια παραπτώματα καὶ κάποιος ἄλλος. Ἐδῶ λοιπὸν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς παιδεύει γιὰ τὶς ἕξις τρεῖς αἰτίες· πρῶτον, γιὰ νὰ γίνει ὁ παιδευόμενος καλύτερος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Δεύτερο, μὲ σκοπὸ ὅσοι μποροῦν νὰ σωθοῦν μὲ τὸ παράδειγμα νὰ προετοιμάζονται μὲ τὴ νουθεσία. Καὶ τρίτο, γιὰ νὰ μὴν περιφρονεῖται ὁ ἀδικούμενος καὶ γίνεται κατάλληλος γιὰ ἀδικία. Καὶ οἱ τρόποι τῆς ἐπανόρθωσης εἶναι δύο· ὁ ἓνας διδακτικός, ὁ ἄλλος τιμωρητικός, πού τὸν εἶπαμε καὶ παιδευτικό. Πρέπει ὅμως νὰ ξέρομε, ὅτι αὐτοὶ πού πέφτουν σὲ ἀμάρτημα μετὰ τὸ βάπτισμα, αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι πού παιδεύονται. Ὅσα δηλαδὴ ἔγιναν προηγουμένως συγχωρήθηκαν, ἐνῶ ὅσα θὰ γίνουν καθαίροντα. Γιὰ τοὺς ἄπιστους ἔχει λεχθεῖ· «Αὐτοὶ θεωρήθηκαν σὰν σκόνη πού σηκώνει ὁ ἄνεμος ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς, καὶ σταγόνα πού στάζει ἀπὸ τὸν κάδο»².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΕ'.

Ἡ ἀληθινὴ τελειότητα βρίσκεται στὴ γνώση καὶ στὸν ἔρωτα τοῦ Θεοῦ.

“Καλότυχος ὅποιος ἔχει γνώση τῆς ἱστορίας, καὶ οὔτε τοὺς πολίτες βλάπτει, οὔτε ὀρμᾶ σὲ πράξεις ἀδικες, ἀλλὰ, βλέποντας καθαρὰ τὴν ἀθάνατη φύση τοῦ ἀγέραστου κόσμου, γιὰ ποιὸ λόγο ἔλαβε ὑπαρξῆ, μὲ ποιὴς συνθήκες καὶ μὲ ποιὸ τρόπο, δὲν κυριεύονται αὐτοὶ ποτὲ ἀπὸ φροντίδα γιὰ αἰσχροῦ ἔργα». Εὐλόγα λοιπὸν κι ὁ Πλάτων λέγει ὅτι “ὁ Θεωρητικὸς τῶν ἰδεῶν θὰ ζήσει ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὡς θεός. Χώρα τῶν ἰδεῶν εἶναι ὁ νοῦς, καὶ νοῦς εἶναι ὁ Θεός”. Ὁ θεωρητικὸς τοῦ ἀόρατου Θεοῦ

1. Ψαλμ. 49, 21.

2. Ψαλμ. 1, 4. Ἦσ. 40, 15.

Ἐλεάτην ξένον, διαλεκτικὸν ὄντα, ὁ Σωκράτης «θεὸν» ὠνόμασεν·
 “οἷους τοὺς θεοὺς ξείνοισιν εὐικότας ἀλλοδαποῖσιν, ἐπιφοιτῶντας τοῖς
 ἄστεσιν”. Ὅταν γὰρ ψυχὴ γενέσῃς ὑπεξαναθάσῃ, καθ’ ἑαυτὴν γε ἦ
 καὶ ὁμιλῇ τοῖς εἶδεσιν· οἷός ἐστιν ὁ ἐν τῷ «Θεαιτήτῳ» κορυφαῖος,
 5 οἷον ἄγγελος ἤδη γενόμενος, σὺν Χριστῷ τε ἔσται, θεωρητικὸς ὢν, αἰεὶ
 τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ σκοπῶν, τῷ ὄντι.

“Οἷος πεπνυμένος, τοί δ’ ὡς σκιαί αἴσσουσιν”.

Νεκροὶ γὰρ τοὺς ἑαυτῶν θάπτουσι νεκρούς. Ὅθεν Ἱερεμίας λέγει·
 «Πληρώσω αὐτὴν νεκρῶν γηγενῶν, οὓς ἔπαισεν ἡ ὀργή μου». Ὁ μὲν
 10 οὖν Θεός, ἀναπόδεικτος ὢν, οὐκ ἔστιν ἐπιστημονικὸς, ὁ δὲ Υἱὸς σοφία
 τέ ἐστι, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἀλήθεια, καὶ ὅσα ἄλλα τούτῳ συγγενῆ. Καὶ
 δὴ καὶ ἀπόδειξιν ἔχει καὶ διεξοδὸν, πᾶσαι δὲ αἱ δυνάμεις Πνεύματος,
 συλλήθδην μὲν ἐν τι πρᾶγμα γενομένηαι, συντελοῦσιν εἰς τὸ αὐτό, τὸν
 Υἱόν· ἀπαρέμφατος δὲ ἐστὶ τῆς περὶ ἐκάστης αὐτοῦ τῶν δυνάμεων
 15 ἐννοίας. Καὶ δὴ οὐ γίνεται ἀτεχνῶς ἐν ὧς ἐν, οὐδὲ πολλὰ ὡς μέρη ὁ
 Υἱός, ἀλλ’ ὡς πάντα ἐν, ἐνθεν καὶ πάντα· κύκλος γὰρ ὁ αὐτὸς πασῶν
 τῶν δυνάμεων εἰς ἐν εἰλουμένων καὶ ἐνουμένων· διὰ τοῦτο «Α καὶ Ω» ὁ
 Λόγος εἴρηται, οὐ μόνου τὸ τέλος ἀρχὴ γίνεται, καὶ τελευτᾶ πάλιν ἐπὶ
 τὴν ἄνωθεν ἀρχὴν, οὐδαμοῦ διάστασιν λαβῶν. Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν
 20 καὶ τὸ δι’ αὐτοῦ πιστεῦσαι μοναδικόν ἐστι γενέσθαι, ἀπεριορίστως
 ἐνούμενον ἐν αὐτῷ· τὸ δὲ ἀπιστῆσαι διστάσαι ἐστὶ, καὶ διασπῆναι, καὶ
 μερισθῆναι. «Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος· Πᾶς υἱὸς ἀλλογενῆς, ἀπερί-
 τμητος καρδία, καὶ ἀπερίτμητός ἐστι σαρκί, τουτέστιν, ἀκάθαρτος
 σῶματί τε καὶ πνεύματι, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ἅγια ἀπὸ τῶν ἄλλο-
 25 γενῶν ἐν μέσῳ οἴκου Ἰσραὴλ, ἀλλ’ ἦ οἱ Λευῖται». «Ἀλλογενεῖς» δὲ εἴ-
 ρηκεν τοὺς μὴ πιστεῦσαι βουληθέντας, ἀλλ’ ἀπιστεῖν ἐθέλοντας. Μόνοι
 τοίνυν οἱ καθαρῶς βιούντες ἱερεῖς ὄντως τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο πασῶν
 περιτεμνομένων τῶν φυλῶν, ἀγιώτεραι ἐλογίσθησαν αἱ εἰς ἀρχιερεῖς τε
 καὶ βασιλεῖς καὶ προφῆτας χρίουσαι. Ὅθεν μηδὲ ἄπτεσθαι νεκρῶν
 30 αὐτοῖς κελεύει, μηδ’ ἐπεισιέναι κατοικομένοις· οὐχ ὡς μιαινοῦ τοῦ σώ-
 ματος ὄντος, ἀλλ’ ὡς τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀπειθείας σαρκικῆς τε οὐσης
 καὶ ἐνσωμάτου καὶ νεκρᾶς, καὶ διὰ τοῦτο βδελυκτῆς. Μόνῳ οὖν πατρὶ

1. Ὀμήρου Ὀδύσσεια, Κ 495.

2. Ματθ. 8, 22.

3. Ἱερ. 33, 5.

εἶπε ὅτι θὰ ζεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ὡς θεός. Καὶ στὸν Σοφιστή, τὸν ξένο ἀπὸ τὴν Ἑλέα, πού ἦταν διαλεκτικός, ὁ Σωκράτης τὸν ὀνόμασε θεό: «Ὅπως οἱ θεοί, ὅμοιοι μὲ ἀλλοδαποὺς ξένους, ἐπισκέπτονται τὶς πόλεις». Γιατί, ὅταν ἡ ψυχὴ, ὑπερβαίνοντας τὴ γένεση, εἶναι μόνη μὲ τὸν ἑαυτὸ της καὶ μιᾶ μὲ τὶς ἰδέες, ὅπως εἶναι ὁ κορυφαῖος μέσα στὸν Θεαίτητο, πού ἔγινε πιά σὰν ἄγγελος, θὰ εἶναι μαζὶ μὲ τὸν Χριστό, ἐπειδὴ εἶναι θεωρητικός καὶ πάντοτε ἔχει σκοπὸ τοῦ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, πραγματικὰ

Αὐτὸς μόνος ἔχοντας ψυχὴ, ἐνῶ οἱ ἄλλοι κινοῦνται σὰν σκιές»¹.

Γιατί «οἱ νεκροὶ θάβουν τοὺς νεκροὺς τοὺς»². Γι' αὐτὸ ὁ Ἱερεμίας λέγει: «Θὰ τὴ γεμίσω μὲ νεκροὺς βγαλμένους ἀπὸ τὴ γῆ, πού τὴ χτύπησε ἡ ὀργή μου»³. Ὁ Θεὸς λοιπὸν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀποδειχθεῖ, δὲν γίνεται ἀντικείμενο ἐπιστήμης, ἐνῶ ὁ Υἱὸς εἶναι σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ ἀλήθεια καὶ ὅσα ἄλλα συγγενεύουν μ' αὐτὰ, καὶ ἔχει καὶ ἀπόδειξη καὶ συλλογισμό. Ὅλες οἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος, ἀφοῦ γίνουν ὅλες μαζὶ ἓνα πράγμα, κατευθύνονται σὲ ἓνα, τὸν Υἱό, καὶ δὲ δηλώνεται μὲ τὴν ἔννοια γιὰ κάθε μιᾶ ἀπὸ τὶς δυνάμεις του. Καὶ βέβαια δὲν γίνεται ἀπλᾶ ἓνα, ὡς ἓνα πού εἶναι, οὔτε πάλι πολλὰ, γιατί ὁ Υἱὸς ἔχει μέρη, ἀλλὰ γίνεται ἓνα ὡς σύνολο ὅλων, ἀπ' ὅπου εἶναι καὶ ὅλα. Γιατί εἶναι ὁ κύκλος ἓνας ὅλων τῶν δυνάμεων πού συγκεντρώνονται καὶ ἐνώνονται σὲ ἓνα: γι' αὐτὸ ὁ Λόγος ὀνομάστηκε Α καὶ Ω⁴, τοῦ μόνου πού τὸ τέλος γίνεται ἀρχὴ καὶ καταλήγει πάλι στὴν πρώτη ἀρχὴ του, χωρὶς νὰ ἔχει διασπαστεῖ πουθενά. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ νὰ πιστέψει κανεὶς σ' αὐτὸν καὶ μέσω αὐτοῦ, σημαίνει νὰ γίνεῖ μοναδικός, ἐνωμένος ἀδιάσπαστα μέσα σ' αὐτόν: ἐνῶ τὸ ν' ἀπιστήσῃ κανεὶς σημαίνει νὰ διστάσῃ, νὰ ρθεῖ σὲ διάσταση, νὰ μεριστεῖ. «Γι' αὐτὸ ὁ Κύριος λέγει τὰ ἐξῆς: Κάθε γιὸς ἀπὸ ἄλλη φυλὴ, πού ἔχει καρδιὰ ἀπερίτμητη, καὶ εἶναι καὶ στὴ σὰρκα ἀπερίτμητος, δηλαδή ἀκάθαρος στὸ σῶμα καὶ στὸ πνεῦμα, δὲν θὰ μπεῖ στὰ ἅγια κανένας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀλλόφυλους ἀνάμεσα στοὺς Ἰσραηλίτες, ἀλλὰ μόνο οἱ Λευῖτες»⁵. «Ἀλλόφυλους» λέγει ὅσους δὲν θέλησαν νὰ πιστέψουν, ἀλλὰ θέλουν νὰ μείνουν ἄπιστοι. Μόνο λοιπὸν ὅσοι ζοῦν καθαροὶ εἶναι ἱερεῖς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Γι' αὐτὸ, ἐνῶ κάνουν περιτομὴ ὅλες οἱ φυλές, θεωροῦνται πρὸ ἁγίες ὅσες βγάζουν μὲ τὸ χρίσμα ἀρχιερεῖς ἢ βασιλεῖς καὶ προφῆτες. Γι' αὐτὸ τοὺς διατάζει οὔτε κἀν νὰ ἀγγίζουσιν νεκρούς, οὔτε νὰ μπαίνουν στὸ σπίτι ἐκείνου πού πέθανε: ὄχι γιατί τάχα τὸ σῶμα εἶναι μαρό, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀμαρτία καὶ ἡ ἀνυπακοή εἶναι σαρκικὴ καὶ σωματικὴ καὶ νεκρὴ, καὶ γι'

4. Ἀποκ. 1, 8.

5. Ἱεζ. 44, 9-10.

καὶ μητέρι, υἱῷ τε καὶ θυγατρὶ, τελευτήσαντι ἐπιτέτραπται ἐπεισιέναι τὸν ἱερέα· ὅτι συγγενεῖς οὗτοι σαρκὸς καὶ σπέρματος μόνοι, παρ' ὧν τὴν προσεχῆ αἰτίαν τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου καὶ ὁ ἱερεὺς εἴληφεν. Καθαρίζονται δὲ καὶ οὗτοι ἡμέραις ἑπτὰ, δι' ὧσων ἡ γένεσις τελειοῦται· τῇ ἑβδόμῃ γὰρ ἡ ἀνάπαυσις θρησκευέται· τῇ δὲ ὀγδόῃ «ἰλασμὸν προσφέρει», ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ γέγραπται, καθ' ὃν ἰλασμὸν τὸ λαβεῖν ἐστὶ τὴν ἐπαγγελίαν. Τέλειος δ', οἶμαι καθαρισμός, ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον πίστις ἰλεως, καὶ ἡ δι' ὑπακοῆς πάσης ἀγνεία, σὺν καὶ τῇ ἀποθέσει τῶν κοσμικῶν εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῆς ψυχῆς εὐχάριστον τοῦ σκήνους ἀπόδοσιν.

Εἶτ' οὖν ὁ χρόνος εἶη ὁ διὰ τῶν ἑπτὰ περιόδων τῶν ἀριθμουμένων εἰς τὴν ἀκροτάτην ἀνάπαυσιν ἀποκαθιστάς· εἶτε ἑπτὰ οὐρανοί, οὓς τινες ἀριθμοῦσι κατ' ἐπανάδασιν· εἶτε καὶ ἡ ἀπλανῆς χώρα, ἡ πλησιάζουσα τῷ νοητῷ κόσμῳ ὀγδοῆς λέγοιτο, πλὴν ἐξαναδῦναι γενέσεώς τε καὶ ἁμαρτίας χρῆναι λέγει τὸν γνωστικόν. Ἐπὶ γοῦν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις τὰ ἱερεῖα ὑπὲρ ἁμαρτιῶν θύεται, ἔτι γὰρ τροπῆς εὐλάβεια, καὶ τῆς ἑβδόμης ἄπτεται περιφορᾶς. Ἰὼβ δὲ ὁ δίκαιος, «Αὐτός», φησί, «γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ»· οὐ κτημάτων γυμνός· τοῦτο μὲν γὰρ μικρόν τε καὶ κοινόν· ἀλλ' ὡς δίκαιος γυμνὸς ἄπεισι κακίας τε καὶ ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως θιώσασιν ἀειδοῦς εἰδώλου· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ εἰρημένον· «Ἐὰν μὴ στραφέντες γένησθε ὡς τὰ παιδία», καθαροὶ μὲν τὴν σάρκα, ἅγιοι δὲ τὴν ψυχὴν, κατὰ ἀποχὴν κακῶν ἔργων, δεικνύντες ὅτι τοιούτους ἡμᾶς εἶναι βούλεται, οἷους καὶ γεγέννηκεν ἐκ μήτρας ὕδατος γένεσις γὰρ, γένεσιν διαδεχομένη, κατὰ προκοπὴν ἀπαθανατίζειν βούλεται· «Τῶν δὲ ἀσεβῶν ὁ λύχνος σβεσθήσεται». Ναι μὴν τὴν κατὰ τε σῶμα, κατὰ τε ψυχὴν ἀγνείαν, ἣν μέτεισιν ὁ γνωστικός, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς, εὐπρεπῶς τῇ ἐπαναλήψει χρησάμενος ἐμήνυσεν, τὸ ἀδιάφθορον τοῦ τε σώματος, τῆς τε ψυχῆς διαγράφων ἐπὶ τῆς Ρεβέκκας ᾧδέ πως «Ἡ δὲ παρθένος ἦν καλή· ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν». Ρεβέκκα δὲ ἐρμηνεύεται «Θεοῦ δόξα», Θεοῦ δὲ δόξα ἀφθαρσία. Αὕτη ἡ τῷ ὄντι δικαιοσύνη, μὴ πλεο-

αὐτὸ εἶναι καὶ ἄξια νὰ τῆ σιχαίνεται κανεῖς. Μόνο λοιπὸν στὸν πατέρα του καὶ τῆ μητέρα, τὸ γιὸ καὶ τὴν κόρη ὅταν πεθάνει ἐπιτρέπεται νὰ μπεῖ ὁ ἱερέας. Γιατὶ μόνοι αὐτοὶ εἶναι συγγενεῖς κατὰ σάρκα καὶ αἷμα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἱερέας ἔχει λάβει τὴν ἄμεση αἰτία τῆς εἰσόδου στὴ ζωὴ. Κι αὐτοὶ ὅμως καθαρίζονται ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρες, σὲ ὅσες μέρες δηλαδὴ ὀλοκληρώθηκε ἡ δημιουργία· τὴν ἑβδομὴ τιμᾶται ἡ ἀνάπαυση· τὴν ὀγδὴ «προσφέρει θυσία ἐξιλασμοῦ»⁶, ὅπως ἔχει γραφεῖ στὸν Ἰεζεκιήλ, κατὰ τὸν ὁποῖο ἴλασμο ἔχει ληφθεῖ ἡ ἔπαγγελία. Τέλειος ὅμως καθαρισμὸς εἶναι, νομίζω, ἡ διαμέσου τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν φιλόανθρωπη πίστη στὸ Εὐαγγέλιο καὶ ἡ ἀγνεία μὲ πλήρη ὑπακοὴ μαζὶ καὶ ἡ ἀπόθεση τῶν κοσμικῶν πραγμάτων μὲ τὴν πρόθυμη ὅλο εὐχαριστία ἀπόδοση τοῦ σκηνώματος λόγῳ τῆς ἀπόλαυσης ποὺ δοκίμασε ἡ ψυχὴ.

Εἴτε λοιπὸν εἶναι ὁ χρόνος, ποὺ μέσα ἀπὸ τὶς μετρούμενες ἑπτὰ περιόδους ἀποκαθιστᾶ στὴν ἀκρότατη ἀνάπαυση, εἴτε εἶναι ἑπτὰ οὐρανοί, τοὺς ὁποίους μερικοὶ μετροῦνε κατὰ κλιμάκωση, εἴτε καὶ ἡ ἀπλανῆς χώρα ποὺ πλησιάζει τὸν νοητὸ κόσμον εἶναι αὐτὴ ποὺ λέγεται ὀγδὴ ἡμέρα, πρέπει, λέγει, ὁ γνωστικὸς νὰ ἀναδυθεῖ ἀπὸ τὴ δημιουργία καὶ τὴν ἁμαρτία. Στὶς ἑπτὰ λοιπὸν ἡμέρες θυσιάζονται σφάγια γιὰ τὶς ἁμαρτίες, γιατί ὑπάρχει ἀκόμα φόβος γιὰ μεταβολὴ καὶ πλησιάζει τὴν ἑβδόμη περιφορὰ. Ὁ Ἰὼβ ὁ δίκαιος λέγει· «Γυμνὸς βγῆκα ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μητέρας μου, καὶ γυμνὸς θὰ φύγω γιὰ ἐκεῖ»⁷. Ὁχι βέβαια γυμνὸς ἀπὸ πράγματα, γιατί τοῦτο εἶναι μικρὸ καὶ κοινὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ σὰν δίκαιος ποὺ ἦταν, θὰ φύγει γυμνὸς ἀπὸ κακία καὶ ἁμαρτία κι ἀπὸ τὸ ἄμορφο εἶδωλον ποὺ συνοδεύει ἐκείνους ποὺ ἔζησαν μέσα στὴν ἀδικία. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ λόγου· «Ἄν δὲν ἀλλάξετε, ὥστε νὰ γίνετε σὰν τὰ παιδιά»⁸, καθαροὶ στὴ σάρκα καὶ ἅγιοι στὴν ψυχὴ μὲ τὴν ἀποχὴ ἀπὸ τὰ κακὰ ἔργα, δείχνοντας ὅτι θέλει νὰ εἴμαστε τέτοιοι, ὅπως μᾶς γέννησε ἀπὸ τὴ μήτρα τοῦ νεροῦ. Γιατὶ ἡ γένεση ποὺ διαδέχεται τὴ γένεση, θέλει νὰ μᾶς κάνει μὲ τὴν προκοπὴ μας ἀθάνατους. Ἐνῶ «ὁ λύχνος τῶν ἀσεβῶν θὰ σβῆσει»⁹. Τὴν ἀγνεία βέβαια τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, ποὺ τηρεῖ ὁ γνωστικὸς, χρησιμοποιώντας τὴν ἐπανάληψη κομψά, μᾶς τὴ δήλωσε ὁ πάνσοφος Μωυσῆς, περιγράφοντας, μὲ παράδειγμα τῆ Ρεβέκκα, τὸ ἀδιάφθορον σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ ὡς ἐξῆς· «Ἡ κοπέλλα ἦταν ὁμορφή· ἄνδρας δὲν εἶχε κοιμηθεῖ μαζὶ τῆς»¹⁰. Τὸ ὄνομα Ρεβέκκα ἐρμηνεύεται «δόξα Θεοῦ», καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀφθαρσία. Αὐτὴ ἡ πραγματικὴ δικαιοσύνη, νὰ μὴν ἔχεις δηλαδὴ

7. Ἰὼβ 1, 21.

8. Ματθ. 18, 3.

9. Ἰὼβ 21, 17.

10. Γεν. 24, 16.

νεκτεῖν θατέρω, ὅλον δὲ εἶναι ἡγιασμένον νεῶν τοῦ Κυρίου. Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶν εἰρήνη βίου καὶ εὐστάθεια, ἐφ' ἣν ὁ Κύριος ἀπέλυε, λέγων· «Ἀπελθε εἰς εἰρήνην». «Σαλήμ» γὰρ ἐρμηνεύεται «εἰρήνη», ἧς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀναγράφεται βασιλεύς, ὃν φησι Μωϋσῆς «Μελχισεδέκ,
5 βασιλεύς Σαλήμ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ τὸν οἶνον καὶ τὸν ἄρτον» τὴν ἡγιασμένην διδούς τροφήν εἰς τύπον εὐχαριστίας. Καὶ δὴ ἐρμηνεύεται ὁ Μελχισεδέκ, «βασιλεύς δίκαιος», συνωνυμία δὲ ἐστὶ δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης.

Βασιλείδης δὲ ὁ ἀποστατήσας, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θυγατέρα
10 αὐτῆς τὴν εἰρήνην ὑπολαμβάνει ἐν ὄγδοάδι μένειν ἐνδιατεταγμένας. Μετιτέον δὴ ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων ἐπὶ τὰ προφανέστερα ἠθικά· ὁ γὰρ περὶ ἐκείνων λόγος, μετὰ τὴν ἐν χερσὶ πραγματείαν ἔψεται. Αὐτὸς οὖν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἀτεχνῶς κατὰ τὴν τραγωδίαν μυσταγωγεῖ

“Ορῶν ὄρωντας, καὶ δίδωσιν ὄργια”.

15 Κἂν πύθῃ,

“Τάδε ὄργια εἴ τιν' εἰδέαν ἔχεταιί σοι”,

ἀκούσῃ πάλιν,

“Ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέναί βροτοῖς”.

Κἂν πολυπραγμονῆ τις ὅποια εἶη, αὐθις ἀκουσάτω·

20 “Οὐ θέμις ἀκοῦσαί σ'· ἔστιν δ' ἄξι' εἰδέναί·

Ἄσεβειαν ἀσκοῦντ', ὄργι' ἐχθαίρει Θεοῦ”.

Ὁ Θεὸς δὲ ἄναρχος, ἀρχὴ τῶν ὅλων παντελής, ἀρχῆς ποιητικός. Ἡ μὲν οὖν ἐστὶν οὐσία, ἀρχὴ τοῦ ποιητικοῦ τόπου· καθόσον ἐστὶ τὰγαθόν, τοῦ ἠθικοῦ· ἢ αὐτὴ ἐστὶ νοῦς, τοῦ λογικοῦ καὶ κριτικοῦ τόπου· ὅθεν καὶ
25 διδάσκαλος μόνος, ὁ μόνος ὑψίστου ἀγνοῦ Πατρός, ὁ παιδεύων τὸν ἄνθρωπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'.

Περιγραφή τοῦ τελείου καὶ ἀληθοῦς γνωστικοῦ.

Οὐκ οὖν εὐλόγως οἱ κατατρέχοντες τῆς πλάσεως καὶ κακίζοντες τὸ
30 σῶμα· οὐ συνορῶντες τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου ὀρθὴν πρὸς τὴν

περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄλλο, καὶ ὅλος νὰ εἶσαι ἅγιος ναὸς τοῦ Κυρίου. Ἡ δικαιοσύνη λοιπὸν εἶναι εἰρήνη καὶ σταθερότητα τοῦ βίου, σ' αὐτὴν ποὺ ἔστειλε ὁ Κύριος λέγοντας· «Πήγαινε στὴν εἰρήνη»¹¹. Γιατί ἡ λέξη “Σαλήμ” ἐρμηνεύεται “εἰρήνη”. Καὶ τῆς Σαλήμ ὁ Σωτῆρας μας ἀναφέρεται βασιλιάς, ὅπως λέγει ὁ Μωϋσῆς· «Μελχισεδέκ, βασιλιάς τῆς Σαλήμ, ὁ ἱερέας τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, αὐτὴ ποὺ δίνει τὸν ἄρτο καὶ τὸν οἶνο»¹², τὴν ἁγιασμένη τροφή εἰς τύπον εὐχαριστίας. Ἐρμηνεύεται λοιπὸν ὁ Μελχισεδέκ “βασιλιάς δίκαιος”, ποὺ εἶναι τὸ συνώνυμο τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς εἰρήνης.

Ὁ ἀποστάτης ὅμως Βασιλείδης ὑποθέτει, ὅτι τὴ δικαιοσύνη καὶ ἡ θυγατέρα τῆς ἡ εἰρήνη παραμένουν διατεταγμένες μέσα στὴν ὀχτάδα. Ἄς περάσομε λοιπὸν ἀπὸ τὰ φυσικώτερα σὰ πιὸ προφανῆ ἠθικά. Γιατί ὁ λόγος μας γιὰ τὰ φυσικὰ θ' ἀκολουθήσει μετὰ τὴν πραγματεία ποὺ ἔχομε σὰ χέρια μας. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ὁ Σωτῆρας μᾶς μυσταγωγεῖ ἀπλὰ σ' αὐτὰ ποὺ λέγει ἡ τραγωδία·

“Βλέποντας αὐτοὺς ποὺ τὸν βλέπουν καὶ δίνει τις ἱερὲς τελετές”.

Κι ἂν ρωτήσεις νὰ μάθεις,

“Κι αὐτὲς οἱ ἱερὲς τελετές ποιὸ εἶναι τὸ νόημα ποὺ ἔχουν;”

Θ' ἀκούσεις πάλι·

“Δὲν λέγονται σέ θνητοὺς ποὺ δὲν ἔχουν μέσα τους τὸν Βάκχο”.

Κι ἂν κάποιος ἐξετάσει καλύτερα ποιὰ εἶναι, θ' ἀκούσει πάλι·

“Δὲν εἶναι θεμιτὸ νὰ τ' ἀκούσεις· ἀξίζει ὅμως νὰ τὰ ξέρεις·

“Ὅποιος εἶναι ἀσεβῆς μοσεῖ τις ἱερὲς τελετές τοῦ Θεοῦ”.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἀναρχος, τέλεια ἀρχὴ τῶν ὅλων, καὶ ποιητὴς τῆς ἴδιας τῆς ἀρχῆς. Καθόσον δηλαδὴ εἶναι οὐσία, εἶναι ἀρχὴ τοῦ δημιουργικοῦ χώρου· καθόσον εἶναι ἀγαθὸ, εἶναι ἀρχὴ τοῦ ἠθικοῦ· καθόσον εἶναι νοῦς, εἶναι ἀρχὴ τοῦ λογικοῦ καὶ κριτικοῦ χώρου. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ὁ μόνος δάσκαλος ὁ μόνος Υἱὸς τοῦ ὑψίστου Πατρός, ποὺ παιδεύει τὸν ἄνθρωπο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΚΣΤ'.

Μὲ ποιὸ τρόπο ὁ ἀληθινὰ τέλειος χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα καὶ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου.

Ἄδικαιολόγητα ἐπομένως ἐνεργοῦν ὅσοι ἐπιτίθενται στὴν πλάση καὶ κατηγοροῦν τὸ σῶμα, ἐπειδὴ δὲν βλέπουν καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώ-

12. Γεν. 14, 18. Ἑβρ. 7, 1-2.

οὐρανοῦ θέαν γενομένην, καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων ὀργανοποιίαν πρὸς γνῶσιν συντείνουσαν, τὰ τε μέλη καὶ μέρη πρὸς τὸ καλόν, οὐ πρὸς ἡδονὴν εὐθετα. Ὅθεν ἐπιδεκτικὸν γίνεται τῆς τιμιωτάτης τῷ Θεῷ ψυχῆς τὸ οἰκητήριον τοῦτο, καὶ Πνεύματος ἁγίου κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τε καὶ 5 σώματος ἁγιασμόν καταξιούται, τῷ τοῦ Σωτῆρος καταρτισμῷ τελειούμενον. Καὶ δὴ ἡ ἀντακολουθία τῶν τριῶν ἀρετῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον εὐρίσκεται τὸν γνωστικόν, ἠθικῶς τε καὶ φυσικῶς, καὶ λογικῶς περὶ τὸ Θεῖον πραγματευόμενον. Σοφία μὲν γάρ, ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων, δικαιοσύνη δὲ συμφωνία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν, ὁσιότης 10 δὲ θεραπεία τοῦ Θεοῦ. Εἰ δέ τις διαβάλλεσθαι τὴν σάρκα καὶ δι' αὐτῆς τὴν γένεσιν φάσκοι, παραθεῖς Ἡσαΐαν λέγοντα· «Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄνθος ἐξέπεσεν· τὸ δὲ ρῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα»· ἀκουσάτω ἐρμηνεύοντος τὸ ζητούμενον διὰ Ἱερεμίου τοῦ Πνεύματος· «Καὶ διέ- 15 σπειρα αὐτοῦ ὡς φρύγανα πετώμενα ὑπὸ ἀνέμου εἰς ἔρημον· οὗτος ὁ κληρὸς καὶ μερὶς τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς, λέγει Κύριος. Ὡς ἐπελάθου μου, καὶ ἤλπισας ἐπὶ ψεύδεσι· καὶ γὰρ ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου, μοιχεία σου, καὶ χρεμετισμὸς σου», καὶ τὰ ἐξῆς.

Τοῦτο γάρ «τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου», καὶ «τὸ κατὰ σάρκα περιπα- 20 τεῖν», καὶ «σαρκικούς εἶναι» κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐν ἁμαρτίαις ὄντας. Κρεῖττον μὲν τοῦ ἀνθρώπου ὠμολόγηται ἡ ψυχὴ, ἥττον δὲ τὸ σῶμα· ἀλλ' οὔτε ἀγαθὸν ἡ ψυχὴ φύσει, οὔτε αὖ κακὸν φύσει τὸ σῶμα· οὐδὲ μὴν, ὃ μὴ ἐστὶν ἀγαθόν, τοῦτο εὐθέως κακόν. Εἰσὶ γὰρ οὖν καὶ μεσότη- 25 τές τινες καὶ προηγμένα, καὶ ἀποπροηγμένα ἐν τοῖς μέσοις. Ἐχρῆν δὴ οὖν τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν αἰσθητοῖς γενομένην, ἐκ διαφόρων συνεστάναι, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐναντίων, σώματός τε καὶ ψυχῆς. Ἀεὶ τοίνυν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις, ὡς ἀμείνους, τῷ κρεῖττονι τῷ πνεύματι κυρίῳ προσά- 30 πτονται, αἱ δὲ φιλήδονοι καὶ ἁμαρτητικαί, τῷ ἥττονι τῷ ἁμαρτητικῷ περιτίθενται. Αὐτίκα ἡ τοῦ σοφοῦ τε καὶ γνωστικοῦ ψυχὴ, οἷον ἐπιξε-

1. Ἦσ. 40, 6. 7.

2. Ἱερ. 13, 24-27.

3. Ἰακ. 1, 10. Α' Πέτρο. 1, 24.

που είναι ὀρθή γιὰ νὰ βλέπει τὸν οὐρανό, καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν αἰσθήσεων καὶ ὀργάνων ποὺ συντείνουν στὴ γνώση, κι ὅτι τὰ μέλη καὶ τὰ μέρη του εἶναι κατάλληλα γιὰ τὸ καλὸ κι ὄχι γιὰ τὴν ἡδονή. Γι' αὐτὸ γίνεται κατάλληλο νὰ δεχθεῖ τὴν τιμώτατη γιὰ τὸν Θεὸ ψυχὴ τὸ κατοικητήριο αὐτὸ καὶ γίνεται ἄξιο νὰ δεχθεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα κατὰ τὸν ἁγιασμὸ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καθὼς γίνεται τέλειο μὲ τὸν καταρτισμὸ ποὺ παρέχει ὁ Σωτῆρας. Καὶ βέβαια ἡ διαδοχικὴ ἀκολουθία τῶν τριῶν ἀρετῶν βρῖσκεται στὸν ἄνθρωπο τὸν γνωστικό, ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸν Θεὸ κατὰ τρόπο ἠθικό, φυσικό καὶ λογικό. Ἡ σοφία δηλαδή εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων· δικαιοσύνη εἶναι ἡ συμφωνία τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, ἐνῶ ὁσιότητα ἡ θεραπεία τοῦ Θεοῦ. Ἄν κάποιος τώρα λέγει, ὅτι διαβάλλεται ἡ σὰρκα παραθέτοντας τὸν Ἡσαΐα ποὺ γράφει, «Κάθε σὰρκα εἶναι χόρτο, καὶ ὅλη ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι σὰν τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου· τὸ χόρτο ξεράθηκε καὶ τὸ ἄνθος ἔπεσε, ὁ λόγος ὁμῶς τοῦ Κυρίου μένει στὸν αἰῶνα»¹, ἃς ἀκούσει τὸ Πνεῦμα νὰ ἐρμηνεύει τὸ ζήτημα μέσω τοῦ Ἰερεμία· «Καὶ τοὺς σκόρπισε σὰν φρύγανα ποὺ τὰ σπρώχνει στὴν ἔρημο ὁ ἄνεμος. Αὐτὸς εἶναι ὁ κλῆρος σας καὶ τὸ μερίδιό σας γιὰ τὴν ἀνυπακοή σας, λέγει ὁ Κύριος. Μὲ ξέχασες καὶ στήριξες τὶς ἐλπίδες σου σὲ ψεύδη. Κι ἐγὼ θ' ἀποκαλύψω μπροστὰ στὰ μάτια σου ὅσα σοῦ μέλλονται, καὶ θὰ φανεῖ ἡ ἀτιμία σου, ἡ μοιχεία σου καὶ ὁ χρεμετισμὸς σου»², καὶ τὰ παρακάτω.

Αὐτὸ δηλαδή «τὸ ἄνθος τοῦ χόρτου»³ καὶ «τὸ νὰ περπατεῖ κανεὶς κατὰ σὰρκα»⁴ καὶ «τὸ νὰ εἴμαστε σαρκικοί»⁵, εἶναι, κατὰ τὸν Ἀπόστολο, ὅσοι ζοῦν μέσα στὴν ἁμαρτία. Ἀνώτερο βέβαια συστατικὸ μέρος τοῦ ἀνθρώπου δεχθήκαμε ὅτι εἶναι ἡ ψυχὴ, ἐνῶ κατώτερο τὸ σῶμα. Ἄλλ' οὔτε ἡ ψυχὴ εἶναι ἀγαθὸ ἀπὸ τὴ φύση της, οὔτε τὸ σῶμα ἀπὸ τὴ φύση του κακό· οὔτε βέβαια, ὅ,τι δὲν εἶναι ἀγαθὸ, εἶναι ἀμέσως κακό. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ μερικὰ μέσα, καὶ σ' αὐτὰ τὰ μέσα μερικὰ εἶναι ἄπροσηγμένα⁶ καὶ μερικὰ ἄποπροσηγμένα⁶. Ἐπρεπε λοιπὸν ἡ σύνθεση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ γίνεται μέσα στὰ αἰσθητὰ, νὰ συγκροτεῖται ἀπὸ διάφορα καὶ ὄχι ἀπὸ ἀντίθετα, σῶμα δηλαδή καὶ ψυχὴ. Πάντοτε λοιπὸν οἱ καλὲς πράξεις, ὡς καλύτερες, προσάπτονται στὸ καλύτερο καὶ διευθύνον πνεῦμα, ἐνῶ οἱ πράξεις τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἁμαρτίας ἀποδίδονται στὸ κατώτερο μὲ τὴν ἁμαρτητικὴ διάθεση. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ σοφοῦ γνωστικοῦ, σὰν φιλοξενούμενη τοῦ

4. Β' Κορ. 10, 2.

5. Α' Κορ. 3, 3.

6. Στὴ γλώσσα τῶν Στωϊκῶν «προσηγμένα» εἶναι ὅσα ἔχουν ἀξία, ἐνῶ «ἀποπροσηγμένα» ὅσα δὲν ἔχουν ἀξία.

παθῶς, ὅσον οὐδέπω, ἐὰν ὁ καιρὸς τῆς ἀποδημίας καλῆ, ἀπολείπουσα τὸ σκῆνος «Πάροικος», φησίν, «ἐν τῇ γῆ καὶ παρεπίδημος ἐγὼ εἰμι μεθ' ὑμῶν». Καὶ ἐντεῦθεν ξένην τὴν ἐκλογὴν τοῦ κόσμου ὁ Βασιλείδης εἰληφέναι λέγει, ὡς ἂν ὑπερκόσμιον φύσει οὔσαν. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· 5 ἐνὸς γὰρ τὰ πάντα Θεοῦ καὶ οὐκ ἂν τις εἴη φύσει τοῦ κόσμου ξένος, μιᾶς μὲν τῆς οὐσίας οὔσης, ἐνὸς δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἐκλεκτὸς ὡς ξένος πολιτεύεται, κτητά τε καὶ ἀπόκτητα εἰδῶς πάντα, ὅσα δὲ τριττὰ εἶναι ἀγαθὰ οἱ περιπατητικοὶ θέλουσι, χρῆται αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι, ὡς τις μακρὰν στελλόμενος ἀποδημίαν πανδοχείοις καὶ ταῖς παρ' ὁδὸν 10 οἰκήσεσιν, ἐπιμελούμενος μὲν καὶ κοσμηκῶν, τὸν τόπον ἔνθα καταλύει, ἀπολιπῶν δὲ τὴν οἰκήσιν καὶ τὴν κτησιν, καθάπερ καὶ τὴν χρῆσιν, ἀπροσπαθῶς, προθύμως τῷ ἀπάγοντι τοῦ βίου συνεπόμενος, οὐδαμῶς ὀπίσω κατ' οὐδεμίαν ἀφορμὴν ἐπιστρεφόμενος· εὐχαριστήσας μὲν ἐπὶ τῇ παροικίᾳ, εὐλογῶν δὲ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, τὴν μονὴν ἀσπαζόμενος τὴν ἐν 15 οὐρανῷ. «Οἶδαμεν γάρ, ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῆ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦντες, εἴ γε, καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους», 20 ὡς ὁ Ἀπόστολός φησιν. «Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον ἐκδημηῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημηῆσαι πρὸς τὸν Θεόν». Ἐν συγκρίσει δὲ τὸ μᾶλλον, ἡ δὲ σύγκρισις ἐπὶ τῶν καθ' ὁμοίωσιν ὑποπιπτόντων, ὡς ὁ ἀνδρειότερος ἀνδρείων ἀνδρειότερος, δειλῶν δὲ ἀνδρειότατος Ὅθεν ἐπήγαγεν· «Διὸ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐκδημοῦντες, εἴτε ἐνδημοῦντες», εὐάρεστοι 25 εἶναι αὐτῷ, τῷ ἐνὶ δηλονότι Θεῷ, οὗ τὰ πάντα ἔργον τε καὶ κτίσις, ὃ τε κόσμος καὶ τὰ ὑπερκόσμια

Ἄγαμαι τὸν Ἐπίχαρμον, σαφῶς λέγοντα· “Εὐσεβῆς κῶ πεφνηκῶς, οὐ πάθοις γ' οὐδὲν κακὸν κατθανών· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐρανόν” καὶ τὸν μελοποιὸν ἄδοντα· “Ψυχαὶ δ' ἀσεβῶν ὑπουράνιοι γαῖα

7. Γέν. 23, 4. Ψαλμ. 38, 13.

8. Β' Κορ. 5, 1-3. 7.

σώματος, φέρεται σ' αὐτὸ σεμνὰ καὶ μὲ σεβασμό, χωρὶς νὰ δεῖ σ' αὐτὸ καμμιά προσκόλλησι, ὥστε νὰ μὴ θέλει νὰ ἐγκαταλείψει τὸ σκῆνωμά της, ἂν τὸ καλεῖ ὁ καιρὸς τῆς ἀναχώρησις· γιατί λέγει· «Πάροικος εἶμαι στῆ γῆ καὶ παρεπίδημος εἶμαι ἐγὼ μαζί μ' ἐσᾶς»⁷. Καὶ ἀπὸ αὐτὰ λέγει ὁ Βασιλείδης, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔλαβε τὴν ἐκλογὴν ὡς ξένη τοῦ κόσμου, ἀφοῦ εἶναι κατὰ τὴ φύση της ὑπερκόσμια. Ἀλλὰ τὸ πράγμα δὲν εἶναι ἔτσι. Γιατί τὰ πάντα εἶναι ἐνὸς Θεοῦ καὶ τίποτε δὲν εἶναι ξένο κατὰ τὴ φύση ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀφοῦ εἶναι μία ἢ οὐσία καὶ ἓνας ὁ Θεός. Ἀλλὰ ὁ ἐκλεκτὸς πολιτεύεται ὡς ξένος, γνωρίζοντας ὅτι ὅλα μπορεῖ ν' ἀποκτηθοῦν καὶ νὰ χαθοῦν, καὶ ὅσα οἱ Περιπατητικοὶ θέλουν νὰ εἶναι τρίτα μαζί μὲ τὰ ἄλλα δύο ἀγαθὰ, τὰ χρησιμοποιοῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα του, ὅπως κάποιος ποὺ εἶναι σὲ μακρὰ ἀποδημία χρησιμοποιοῦν τὰ πανδοχεῖα καὶ παρόμοια καταλύματα, φροντίζοντας βέβαια καὶ γιὰ τὰ κοσμικά, τὸν τόπον ὅπου καταλύει, ἐγκαταλείποντας ὅμως τὴν κατοικία καὶ τὴν κτῆσι καθὼς καὶ τὴν χρῆσιν τους, χωρὶς πάθη ἀκολουθώντας πρόθυμα ἐκεῖνον ποὺ τὸν παίρνει ἀπὸ τὴ ζωὴ, χωρὶς νὰ ἐπιστρέφει μὲ κανένα λόγο καὶ καμμιά ἀφορμὴ πίσω, ἀλλὰ εὐχαριστώντας γιὰ τὴν ἐδῶ παροικία, καὶ δοξολογώντας γιὰ τὴν ἔξοδο, ἀποδέχεται μὲ χαρὰ τὴν διαμονὴν του στὸν οὐρανόν. «Γιατί γνωρίζομε πῶς, ἂν ἡ ἐπίγεια κατοικία μας, τὸ σκῆνωμα τοῦ σώματός μας, διαλυθεῖ, ἔχομε κατοικία ἀπὸ τὸν Θεόν, οἰκία ἀχειροποίητη αἰώνια στὸν οὐρανόν. Γι' αὐτὸ καὶ στεναζόμε τῶρα, ποθώντας σφοδρὰ νὰ ντυθοῦμε τὴν οὐράνια κατοικία μας, τὸ οὐράνιο σῶμα μας, τὸ ὁποῖο, ἂν τὸ ντυθοῦμε, δὲν θὰ βρεθοῦμε γυμνοί. Γιατί περπατοῦμε τῶρα μὲ τὴν πίστη, δὲν βλέπομε τὴν πραγματικότητά», ὅπως λέγει ὁ Ἀπόστολος⁸. «Ἐπιθυμοῦμε περισσότερο νὰ ἐκδημήσομε ἀπὸ αὐτὸ τὸ σῶμα καὶ νὰ ἐνδημήσομε στὸν Θεόν»⁹. Τὸ “μᾶλλον” χρησιμοποιοῦται στῆ σύγκριση καὶ ἡ σύγκριση μπαίνει ἀνάμεσα σὲ ὅσα εἶναι ὅμοια· ὅπως δηλαδὴ ἀνδρειότερος εἶναι ὁ πιὸ ἀνδρεῖος ἀπὸ τοὺς ἀνδρεῖους, ἐνῶ ἀνδρειότατος εἶναι σὲ σχέση μὲ τοὺς δειλοὺς. Γι' αὐτὸ πρόσθεσε· «Γι' αὐτὸ ἀγωνιζόμεσθε μὲ ζῆλον εἴτε ἐκδημώντας ἀπὸ αὐτὸν εἴτε ἐνδημώντας σ' αὐτὸν νὰ τοῦ εἶμασθε εὐάρεστοι»¹⁰, δηλαδὴ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, ποὺ τὰ πάντα εἶναι ἔργο του καὶ δημιουργία του, τόσο ὁ κόσμος, ὅσο καὶ τὰ ὑπερκόσμια.

Θαυμάζω τὸν Ἐπίχαρμο ποὺ λέγει καθαρά· “Ἄν ἔχεις νοῦ εὐσεβῆ, δὲν θὰ πάθεις κανένα κακὸ ὅταν πεθάνεις· τὸ πνεῦμα διαμένει ἄνω, στὸν οὐρανόν”. Θαυμάζω ἐπίσης καὶ τὸν λυρικό ποιητὴ ποὺ ψάλλει· “Οἱ ψυχῆς

9. Β' Κορ. 5, 8.

10. Β' Κορ. 5, 8-9.

πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φονίοις, ὑπὸ ζεύγλαις ἀφύκτοις κακῶν, εὐσεβῶν
 δὲ ἐπουράνιοι νάουσι μολπαῖς μάκαρα, μέγαν ἀείδουσ' ἐν ὕμνοις».
 Οὐκουν οὐρανόθεν καταπέμπεται δεῦρο ἐπὶ τὰ ἥττω ψυχῇ· ὁ Θεὸς γὰρ
 ἐπὶ τὰ ἀμείνω πάντα ἐργάζεται· ἀλλ' ἢ τὸν ἄριστον ἐλομένη βίον ἐκ
 5 Θεοῦ καὶ δικαιοσύνης γῆς οὐρανὸν ἀνταλλάσσειται. Εἰκότως οὖν γνώ-
 σεως ἐπίβολος ὁ Ἰωβ γινόμενος «Νῦν οἶδα», εἶπεν, «ὅτι πάντα δύνα-
 σαι, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν. Τίς γὰρ ἀπαγγέλλει μοι ἃ οὐκ ἤδειν, μεγά-
 λα καὶ θαυμαστά, ἃ οὐκ ἠπιστάμην; Ἐγὼ δὲ ἐφάυλισα ἑμαυτὸν, ἠγη-
 σάμενος ἑμαυτὸν εἶναι γῆν καὶ σποδόν». Ὁ γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ ὢν ἁμαρτη-
 10 τικός τέ ἐστι, «καὶ γῆ καὶ σποδός», ὁ δ' ἐν γνώσει καθεστώς, ἐξομοιού-
 μενος Θεῷ εἰς ὅσον δύναται, ἤδη πνευματικός, καὶ διὰ τοῦτο ἐκλεκτός.

Ὅτι δὲ τοὺς ἀνοήτους καὶ ἀπειθεῖς «γῆν» καλεῖ ἡ Γραφή, σαφές
 ποιήσει Ἰερεμίας ὁ προφήτης κατὰ Ἰωακείμ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ
 λέγων «Γῆ, γῆ, ἄκουε λόγον Κυρίου· γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἐκκή-
 15 ρυκτον ἄνθρωπον». Ἄλλος δ' αὖ προφήτης φησὶν· «Ἄκουε, οὐρανέ,
 καὶ ἐνωτίζου, γῆ, τὴν σύνεσιν», ἀκοὴν εἰπὼν, καὶ «οὐρανὸν» τὴν του
 γνωστικοῦ ψυχῆν, τὴν του οὐρανοῦ καὶ τῶν θείων θείαν ἐπανηρη-
 μένου, καὶ ταύτη Ἰσραηλίτην γεγονέναι· ἔμπαλιν γὰρ αὐτὸν ἐλόμενον
 τὴν ἀμαθίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν, γῆν εἶρηκεν· καὶ τὸ «Ἐνωτίζου»
 20 ἀπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἀκοῆς, τῶν ὠτων, προσηγόρευσε, τὰ σαρκικὰ
 τοῖς προσανέχουσι τοῖς αἰσθητοῖς ἀπνεύμας. Οὗτοί εἰσι περὶ ὧν Μι-
 χαίας ὁ προφήτης λέγει· Ἀκούσατε, λαοί, λόγον Κυρίου, οἱ συνοικοῦν-
 τες ὀδύναις». Καὶ ὁ Ἀβραάμ, «Μηδαμῶς», εἶπεν, «Κύριος ὁ κρίνων
 τὴν γῆν», ἐπεὶ ὁ ἀπιστήσας, κατὰ τὴν σωτήριον φωνήν, «ἤδη κέκρι-
 25 ται»· γέγραπται δὲ καὶ ταῖς «Βασιλείαις» ἢ κρίσις καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ
 Κυρίου ὧδε ἔχουσα· Δικαίων εἰσακούει ὁ Θεὸς ἀσεβεῖς δὲ οὐ σώζει,
 παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι εἰδέναί αὐτούς τὸν Θεόν· ἄτοπα γὰρ οὐ συντε-
 λέσει ὁ Παντοκράτωρ. Τί πρὸς ταύτην ἔτι φθέγγονται τὴν φωνὴν αἱ
 αἰρέσεις, ἀγαθὸν Θεὸν τὸν παντοκράτορα κηρυττούσης τῆς Γραφῆς,
 30 καὶ ἀναίτιον κακίας τε καὶ ἀδικίας, εἶγε ἢ μὲν ἀγνοια διὰ τὸ μὴ γινώ-
 σκειν φύεται, ὁ Θεὸς δέ, «οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖ. Οὗτος γὰρ ἐστι», φησὶν,

11. Σὲ σχόλιο τῆς PG Migne ἀποδίδεται στὸν Πίνδαρο.

12. Ἰωβ 42, 2-3. 6.

13. Ἰερ. 22, 29-30.

14. Ἦσ. 1, 2.

15. Μιχ. 1, 2.

16. Γεν. 18, 25.

τῶν ἀσεβῶν κάτω ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, στῆ γῆ πετοῦν σὲ ματωμένους τόπους, δεμένοι στὸ ζυγὸ τῶν δεινῶν ποὺ δὲν ξεφεύγονται· τῶν εὐσεβῶν ὅμως κατοικοῦν στὸν οὐρανὸ καὶ μὲ ἄσματα καὶ ὕμνους ψάλλουν τὸν μακάριο, τὸ μεγάλο»¹¹. Δὲν στέλνεται λοιπὸν ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἡ ψυχὴ ἐδῶ στὰ χειρότερα, γιατί ὁ Θεὸς ἐργάζεται πάντοτε τὰ πρὸς τὸ καλύτερο· ἀλλ' αὐτὴ ποὺ διάλεξε τὸν ἀριστο βίῳ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ τῆ δικαιοσύνη ἀνταλλάσσει τὸν οὐρανὸ μὲ τῆ γῆ. Εὐλόγα λοιπὸν ὁ Ἰώβ, ποὺ ἔγινε κάτοχος τῆς γνώσης, εἶπε· «Τώρα κατάλαβα, ὅτι μπορεῖς τὰ πάντα, καὶ τίποτε δὲν εἶναι γιὰ σένα ἀδύναμο. Ποιὸς μοῦ ἀναγγέλλει ὅσα δὲν ἤξερα, μεγάλα καὶ θαυμαστά, ποὺ δὲν τὰ γνώριζα; Ἐγὼ ὅμως ἐξουθένωσα τὸν ἑαυτὸ μου, θεωρώντας ὅτι εἶμαι χῶμα καὶ στάχτη»¹². «Ὁποῖος δηλαδὴ βρίσκεται στὴν ἄγνοια ἔχει τὴν τάση ν' ἀμαρτάνει καὶ εἶναι «χῶμα καὶ στάχτη», ὅποῖος ὅμως ἀποκτᾶ τὴ γνώση, ἐξομοιώνεται μὲ τὸν Θεὸ ὅσο μπορεῖ, καὶ γίνεται ἤδη πνευματικὸς καὶ γι' αὐτὸ ἐκλεκτός.

«Ὅτι ἡ Γραφὴ καλεῖ «γῆ» τοὺς ἀνόητους καὶ ἀνυπάκοους, θὰ τὸ κάνει σαφὲς ὁ Ἱερεμίας ὁ προφῆτης λέγοντας κατὰ τοῦ Ἰωακείμ καὶ τῶν ἀδελφῶν του· «Γῆ, γῆ, ἄκου τὸ λόγο τοῦ Κυρίου, γράψε αὐτὸν τὸν ἄνδρα, ἓναν ἄνθρωπο ἀποδοκιμαστέο»¹³. Ἄλλος προφῆτης πάλι λέγει· «Ἄκου, οὐρανέ, καὶ ἀφουγκράσου γῆ»¹⁴, λέγοντας «ἀκοή» καὶ «οὐρανὸ» τὴν ψυχὴ τοῦ γνωστικοῦ, ποὺ προτίμησε τὴ θεὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν θείων κι ἔτσι ἔγινε Ἰσραηλίτης. Γιατὶ ἀντίθετα, ἐπειδὴ αὐτὸς διάλεξε τὴν ἄγνοια καὶ τὴ σκληροκαρδία τὸν εἶπε γῆ. Καὶ τὸ «ἀφουγκράσου» τὸ εἶπε ἀπὸ τὰ ὄργανα τῆς ἀκοῆς, τὰ αὐτιά (ἐν -ωπίζου < ὦτα) γιὰ ἐκείνους ποὺ προσέχουν τὰ αἰσθητὰ ἀπονέμοντας τὰ σαρκικά. Αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ προφῆτης Μιχαίας λέγει· «Ἀκοῦστε, λαοί, τὸ λόγο τοῦ Κυρίου, ἔσεῖς ποὺ ζεῖτε συντροφιά μὲ τοὺς πόνους»¹⁵. Καὶ ὁ Ἀβραάμ εἶπε· «Ποτὲ (δὲν θὰ κάνεις κάτι τέτοιο) ἐσὺ ὁ Κύριος ποὺ κρίνεις τὴν οἰκουμένη»¹⁶. Ἐπειδὴ αὐτὸς δὲν ἔδειξε ἀπιστία, κατὰ τὴ φωνὴ τοῦ Σωτήρα, «ἤδη ἔχει κριθεῖ»¹⁷. Ἐχει γραφεῖ καὶ στὶς Βασιλεῖες ὅτι ἡ κρίση καὶ ἡ ἀπόφαση τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ ἐξῆς· Ὁ Θεὸς ἀκούει τοὺς δίκαιους, καὶ δὲν σώζει τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπειδὴ αὐτοὶ δὲν θέλουν νὰ γνωρίσουν τὸν Θεό. Γιατὶ παράλογα πράγματα δὲν θὰ κάνει ὁ Παντοκράτορας¹⁸. Τί ἔχουν νὰ ποῦν οἱ αἰρέσεις γι' αὐτὸ τὸ λόγο, στιγμὴ ποὺ ἡ Γραφὴ κηρύττει ἀγαθὸ Θεὸ τὸν Παντοκράτορα καὶ ἀνεύθυνο γιὰ τὴν κακία καὶ τὴν ἀδικία, ἂν ἡ ἄγνοια ἀναφύεται ἀπὸ ἔλλειψη γνώσης, καὶ ὁ Θεὸς «δὲν κάνει τίποτε παράλογο»;

17. Ἰω. 3, 18.

18. Ἰώβ 36, 6. 34, 12.

«ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν αὐτοῦ σώζων». «Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ», κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σαφῶς δὲ ἔτι ὁ προφήτης τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν προκοπὴν τὴν γνωστικὴν διὰ τούτων διδάσκει. «Καὶ νῦν, Ἰσραήλ, τί Κύριος ὁ Θεός σου αἰτεῖται παρὰ σου, 5 ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ἀγαπᾶν αὐτόν, καὶ λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ», αἰτεῖται παρὰ σου, τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν σωτηρίαν.

Τί τοίνυν οἱ Πυθαγόριοι βουλόμενοι «μετὰ φωνῆς εὐχεσθαι» κελεύουσιν; ἔμοι δοκεῖ, οὐκ ὅτι τὸ Θεῖον ᾤοντο μὴ δύνασθαι τῶν ἡσυχῆ 10 φθεγγομένων ἐπαῖειν, ἀλλ' ὅτι δικαίας ἐβούλοντο εἶναι τὰς εὐχάς, ἃς οὐκ ἂν τις αἰδεσθεῖη ποιεῖσθαι πολλῶν συνειδότην. Ἡμεῖς δὲ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς κατὰ καιρὸν προϊόντος τοῦ λόγου διαληψόμεθα, τὰ δὲ ἔργα κεκραγότερα ἔχειν ὀφείλομεν, «ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦντες. Λαμψάτω γὰρ σου τὰ ἔργα, καὶ ἴδου ἄνθρωπος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ πρὸ προσώπου 15 αὐτοῦ. Ἴδου γὰρ ὁ Θεός, καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ». Θεὸν χρὴ μιμεῖσθαι, εἰς ὅσον δύναμις, τῷ γνωστικῷ. Ἐμοὶ δὲ καὶ οἱ ποιηταὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς παρὰ σφίσι "θεοειδέας" προσαγορεύειν δοκοῦσι, καὶ "δίους" καὶ "ἀντιθέους" καὶ "Διὶ μῆτιν ἀταλάντους, καὶ θεοῖς ἐναλίγκια μῆδε" ἔχοντας, καὶ θεοεικέλους, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν περιτρώγοντες". Ὁ 20 μὲν οὖν Εὐριπίδης "Χρῦσαι δέ μοι πτέρυγες περὶ νάτω", φησί, «καὶ τὰ Σειρήνων ἐρόεντα πέδιλα ἀρμόζεται· βάσομαί τ' ἐς αἶθέρα πολὺν ἀερθείς, Ζηνὶ προσμίξων!».

Ἐγὼ δὲ ἂν εὐξαίμην τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ περῶσαί με εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν· λέγουσι γὰρ καὶ οἱ Στωϊκοί, τὸν μὲν οὐρανὸν 25 κυρίως πόλιν, τὰ δὲ ἐπὶ γῆς ἐνταῦθα οὐκ ἔτι πόλεις λέγεσθαι μὲν γὰρ, οὐκ εἶναι δέ· σπουδαῖον γὰρ ἡ πόλις, καὶ ὁ δῆμος ἀστεῖόν τι σύστημα, καὶ πλῆθος ἀνθρώπων ὑπὸ νόμου διοικούμενον, καθάπερ ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ Λόγου, ἀπολιόρητος, ἀτυράννητος πόλις ἐπὶ γῆς· θέλημα θεῖον ἐπὶ γῆς, ὡς ἐν οὐρανῷ. Εἰκόνας τῆσδε τῆς πόλεως καὶ οἱ ποιηταὶ κτί- 30 ζουσι γράφοντες· αἱ γὰρ Ὑπερβόριοι καὶ Ἀρμιάσπιοι πόλεις, καὶ τὰ Ἠλύσια πεδία, δικαίων πολιτεύματα· ἴσμεν δὲ καὶ Πλάτωνος «πόλιν, παράδειγμα ἐν οὐρανῷ κεμένην».

19. Ἦσ. 45, 21.

20. Ἐβρ. 6, 10.

21. Δευτ. 10, 12.

22. Ρωμ. 13, 13.

Γιατί λέγει· «Αὐτός εἶναι ὁ Θεός μας καί δέν ὑπάρχει ἄλλος νά σώζει ἐκτός ἀπό αὐτόν»¹⁹. «Γιατί δέν ὑπάρχει ἀδικία στόν Θεό», κατά τόν Ἀπόστολο²⁰. Καί ἀκόμα μέ σαφήνεια ὁ προφήτης διδάσκει τήν ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ καί τήν γνωστική προκοπή μέ τὰ ἑξῆς· «Καί τώρα, Ἰσραηλίτες, τί ζητᾷ ὁ Κύριος ἀπό ἐσᾶς, παρὰ νά φοβᾶστε τόν Κύριο τόν Θεό σας, καί νά βαδίζετε σέ ὅλους τούς δρόμους τούς δικούς του, νά τόν ἀγαπᾶτε καί μόνο αὐτόν νά λατρεύετε»²¹, ζητεῖ ἀπό σᾶς πού ἔχετε τήν ἐξουσία νά διαλέξετε τή σωτηρία.

Τί θέλουν λοιπόν οἱ Πυθαγόρειοι καί προστάζουν “ἡ προσευχή νά γίνεται μέ φωνή”; Ἐχω τή γνώμη ὅτι, ὄχι γιατί νόμιζαν πώς τό Θεῖο δέν μπορεῖ ν’ ἀκούσει ὅσους μιλοῦνε σιγά, ἀλλά γιατί ἤθελαν οἱ προσευχές νά εἶναι δίκαιες, ὥστε νά μὴν ντρέπεται κανένας νά τις κάνει ἐνῶ θά ἀκούγουν πολλοί. Ἐμεῖς θά κάνομε λόγο γιά τήν προσευχή προχωρώντας ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα. Πρέπει ὅμως νά εἶναι τὰ ἔργα μας τέτοια πού νά φωνάζουν «σάν νά βαδίζομε τήν ἡμέρα»²². «Γιατί πρέπει νά λάμπουν τὰ ἔργα σου»²³, καί «Νά ὁ ἄνθρωπος καί τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ. Νά ὁ Θεός καί τὰ ἔργα αὐτοῦ»²⁴. Πρέπει νά μιμεῖται τόν Θεό μέ ὄση δύναμη ἔχει ὁ γνωστικός. Ἐγὼ βλέπω ὅτι καί οἱ ποιητές τούς ἐκλεκτούς συμπολίτες τους τούς ἀποκαλοῦν ‘θεοειδεῖς’ καί ‘θείους’ καί ‘ισόθεους’, καί ‘ισόσταθμους’ στή σκέψη μέ τό Δία, καί ὅτι παρόμοιες σκέψεις ἔχουν μέ τούς θεούς καί θεόμοιαστους, πιπιλώνοντας λίγο λίγο τό κατ’ εἰκόνα καί ὁμοίωση²⁵. Ὁ Εὐριπίδης λοιπόν λέγει· “Ἐχω στήν πλάτη χρυσές φτεροῦγες! καί στά πόδια μου τῶν Σειρήνων τὰ χαριτωμένα σαντάλια! ταιριάζω στόν τετράψηλο αἰθέρα, σηκώνομαι, γιά ν’ ἀνταμώσω τό Δία”!

Ἐγὼ ὅμως θά εὐχόμουν τό Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ νά μέ φτερώσει γιά τή δική μου Ἱερουσαλήμ. Γιατί καί οἱ Στωϊκοί λένε τόν οὐρανό, ὅτι εἶναι ἡ κύρια πόλη τους, ἐνῶ αὐτές ἐδῶ στή γῆ ὅτι δέν εἶναι πόλεις· λέγονται βέβαια, ἀλλά δέν εἶναι. Σπουδαῖα εἶναι ἡ πόλη καί ὁ δῆμος εἶναι ὠραία συγκέντρωση καί πλῆθος ἀνθρώπων πού διοικοῦνται ἀπό τό νόμο, ὅπως ἡ Ἐκκλησία ἀπό τό Λόγο, πού εἶναι πόλη πού δέν πολιορκεῖται οὔτε καταπιέζεται ἀπό τύραννο πάνω στή γῆ· τό θέλημα τοῦ Θεοῦ στή γῆ ὅπως καί στόν οὐρανό. Καί οἱ ποιητές χτίζουν εἰκόνες αὐτῆς τῆς πόλης στά γραπτά τους. Οἱ πόλεις δηλαδή οἱ Ὑπερβόρειες καί οἱ Ἀριμάσπιες καί τὰ Ἠλύσια πεδία εἶναι οἱ πολιτεῖες τῶν δικαίων. Γνωρίζομε καί τοῦ Πλάτωνα “τήν πόλη, πού κεῖται ὡς παράδειγμα στόν οὐρανό”.

23. Ματθ. 5, 16.

24. Ἦσ. 62, 11.

25. Γεν. 1, 26.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί αριθμοί παραπέμπουν κατά σειρά για τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στοῦ κεφάλαιο, τὸν στίχο καὶ τὴ σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιὰ τὰ ὀνόματα καὶ πράγματα ἀπλῶς στὴ σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			*Ἐξοδος		
1	26	470. 592	3	11	536
	28	336. 374		16	220
	29	374	4	10	536
	31	256	10	12	272
	27	12		28	272
2	18	336		34	272
	20	554	16	36	252
3	5	438.	19	20	408
	21	430	20	12	432
4	1	438		13	350. 372
	16	254		13-16	234
	25	416		17	264. 350. 406
9	1	374	21	24	374
	2-3	374	22	1	374
12	3	404	23	4-5	288
14	18	584	28	3	36
16	6	44	31	2-5	36
17	4	200		6	36
18	6	550	32	32	546
	22-23	254	33	11	222. 452.
	25	490		13	208
	27	536		19	476
20	12	334		20	520
23	4	588	34	2	254
24	6	272		29	544
	16	582			
33	6	298			
	10	272			
	11	220. 298	11	-	268
46	27	160	18	1-5	248

Λευϊτικόν

19	9	286			Βασιλειῶν	
	13	286	1	8		390
	22	286				
	23	286			Ἔσδρας Δ'	
20	10	342				
29	9	342	5	35		434
					Τωβίτ	
15	30	296	4	15		336
25	8	370			Ψαλμοὶ	
					Δευτερονόμιον	
4	9	272	1	1		268
6	5	374		2		270
8	2-5	192		3		346
	11	192		4		270. 578
	18	296		5		270
9	13-14	546	2	5-6		270
10	12	592	2	8		562
13	4	298	5	7-8		262
19	-	268	6	8		426
	21	294	7	10		264
20	5-7	282	8	6		452
21	11-13	376	11	4-6		472
22	1-3	288	30	19		472
	5	282	31	1-2		268
	22	342		10		540
	22	352	33	12-19		540
23	2-3	20	37	35-37		472
	4	434	38	13		588
	8	288	48	10-11		64
24	10-11	286		13		436. 456
	14-15	286		17-18		262
	19	286		21		402. 436. 456
25	4	294	49	14-15		542
26	17-18	296		21		578
27	15	374	50	1-4		536
32	21	244		6		538
				7		434
				9		18
				14		18
				17		542
				61		562
17	6	390	77	36-37		472
			81	1		320
				6		320. 574
19	13	390	88	21		536
	19	390	93	11		34
			102	8		272
					Βασιλειῶν Α'	
					Βασιλειῶν Γ'	

102	13	262	3	12	206
110	4	272		23	38. 40. 206
	10	234. 238		27	392
111	9	302. 399	4	8-9	40
117	18	192		10-11	40
	19	52		18	40
	20	52		21	40
118	6	512	5	3-5	42
	9	372		8-9	42
125	5	262		11	42
127	1	262		16	210
138	7-10	562		20	44
				22	274
	Ἰώδ		6	1-2	272
1	1	536		6-8	46. 452
	21	582		8α	46
5	13	34		23	200
	25	450	7	2	242
14	4	514.	8	9	26. 76.
	4-5	434. 536		10	76
21	17	582		11	76
34	12	590		17	284
36	6	590		443	104
42	2-3	590	9	10	284
	6	590		12	116
				16-17	116
	Παροιμίαι Σολομώντος			18α	118
1	2-3	208	10	4	392
	3-6	208		4-5	238
	7	236. 238.		8	238
	8	104		10	204
	14	440		12	48
	15-17	440		17	48
	17-18	236		21	254
	18-19	442		31	64. 280
	33	242. 332. 574	11	1	280
2	2	12		6	262
	21-22	300		7	284
3	1	12		13	264
	3	392		14	254
	5	574		24	392
	5-6	206		26	286
	7	206	13	6	262
	11-12	46		8	392
				11	392

13	12	438	6	33	226
14	6	64	15	9	224
	8	300	19	22	64
	16	242			
	21	288			
	23	290	6	6	478
	26	242			
	27	288			
15	8	280	1	2	590
16	8	292	6	7	434
	21	280			
17	3	290			
	6	222	2	4	210
	12	290			
19	11	290			
	17	392	3	19	422
	23	284			
20	27	538			
	28	286	1	6	392
21	11	122			
	26	300			
22	3-4	192	2	17	376
24	3	278	3	15	376
27	21	278			
	23	116			
28	5	192	1	2	590
	14	274		11	280
29	3	22		19	110
			5	5	518
				21	238
1	16-18	76	6	6-7	72
7	12	76		9	218
			7	9	18.210.562
			29	13	264
1	7	40		14	34
3	1	512	32	8	270
	2-4	534	40	6	586
	5-8	534		7	586
7	17	206		6-8	438
	20	206		10	562
	21	206		15	578
			45	21	592
			50	1	424
1	1	38		9	422
	27	272	53	1	226

53	3	224	44	27		582
	5	266				
54	1	230			Δαυιήλ	
55	1	20	1	-		370
56	3	426	2	27-28		36
	5	432	8	13-14		166
	6-7	332	9	24		144
	9	332. 422		27		144. 166
	34	432	12	11-12		166
58	6	280		12		166
	9	486			Ίουδιθ	
61	1-2	164				
62	11	462. 592	8	27		236
64	4	216			Ματθαῖος	
	19	216				
65	1	208	1	17		168
	1-2	246	3	7		530
	4	542	4	23		46
	23	432	5	2		290
66	2	300		3		466
				4		476
				5		222. 474
				6		466
5	8	436. 440. 456		6-7		290
10	2	372		7		476
12	1	376		8	252. 312.	478
13	24-27	586		9		478
17	10	264		10	466.	480
20	14	434		13		56
	18	434		14		512
22	29-30	590		15		22
23	23	206		16	374.	592
	24	206		17	384.	556
25	2	268		19		296
29	19	268		20		370
33	5	580		25	374.	526
				27-28		406
				28	252. 264. 268. 350. 370.	428
13	11	268		28		544
18	4	332		32		340
	9	332		42	366.	392
33	11	236. 342		44		526
	18	236		45	526.	564
	23	236		48		564
	32	236		6		564
44	9-10	580		6		16. 46

6	9	16	18	3	582
	10	500		6	442
	19	392. 422. 472		12	188
	24	366. 470		19	390
	30	480		20	404
	31	474		32	12
	32-33	474	19	3	384
	33	178		6	384. 386. 418
7	6	72. 208		9	340
	7	68. 312. 394. 450		11	388
	13	474		11-12	344. 388
	13-14	564		12	396. 434
	14	450		21	392. 468
	17	372		24	222
	17-18	372		29	544
8	20	34. 470		29-30	458
	22	364. 580	20	1ξ.	476
9	13	478		16	112
	29	252		22	508
	37-38	16	21	31	220
10	5	442		33	122
	8	20	22	2	470
	23	508		14	112
	25	278		30	386
	26	24		37	454
	27	74		39	392. 454
	39	306. 468	23	5	66
	41-42	476		8	216
11	12	450		9	422
	15	226		37	40. 272.
	27	196		39-40	272
	28-30	224	24	13	506
12	7	478		19	388
	37	62		37-39	386
	39	424		42	566
	41	474		45	226
13	4	50	25	21	226
	13	12		30	12
	32	50		35	274
15	8	264		35-36	392
	11	252		40	274. 392
	19	252	26	24	442
16	4	424		41	484
	26	474			
17	20	250	1	40	27ξ

Μάγνος

17	19		22	7	20	410
20	29		210		23	410
		Πράξεις			24	410
				8	2-4	410
1	7		388		5-10	412
3	22		556		7-8	484
5	1-2		172		9	320
7	37		556		10-11	410
9	2		512		10-13	484
15	28-29		528		12-15	412
19	9		512		15	488
	23		512		17-18	484
		Ρωμαίους			24-25	484
					28-29	484
1	4		120		30	484
	17		230		36-37	486
	22		194		526	526
2	6		116	9	17	386
	14		246.562	10	2-3	244
	24		442		4	244.556
3	20		236.350.454		8-9	530
4	3		52.230		10-11	530
	7-8		268		11-12	486
5	3-5		570		14-15	226
	4-5		330		17	226
	7		482		20	246
	12-14		400		21	246
	13		454	11	11	246
6	2		410	12	2	244
	6		488		9	488
	6-13		410		9-10	244
	14		266.398		18-21	244
	15		398	13	8	454.488
	16		370		10	542
	17-20		456		11-12	566
	20-24		454		12-14	394
	22		330		13	592
7	2		414	14	3	390
	4		414.416.420		17	386.390
	6		454		21	420
	7		350.410	15	4	462
	12		416		13-14	488
	12-14		454	16	26-27	452
	14		224.456			
	17		410			
	18		410			
					Κορινθίους Α'	
				1	9	228

1	19	34. 106	9	4-5	528
	20	108		5	388. 390
	21	108		12	528
	22	32		19	528
	24	108. 122. 188		20-21	26
2	2	388		25	436. 528
	9	216. 542. 562		27	436
	10	208	10	3	320
	14	74		12	346
3	3	586		14	442
	8-9	18		15	228
	19-20	34. 66		23	378
	22-23	332		24-25	490
4	9	490		26	490
	13	490		28	492. 528
	15	432		29-31	530
	16	490		31	492
5	7	440	11	1	332
	11	440		3	496. 498
6	9-11	444		7	498
	13	378. 386. 442		8	496
	16	442		11	496
	18	424		17-28	14
7	1-2	430		23	556
	3-4	430. 442		31-32	20
	5	412. 416. 436. 442		32	192
	7	404. 560	12	7-11	560
	8	420	13	1-3	540
	9	344. 346. 430		2	542
	10-11	432		3	542
	14	384		7	490
	20-24	420		12	114
	27	388		13	490
	28	464	14	9-11	98
	32	464		13	98
	33	424	15	1	438
	34	424		32-33	78
	35	432. 464. 574		34	436
	38	574		50	320
	1	528	Κορινθίους B'		
8	1-2	72	1	12	530
	3	72	2	14	530
	7	270. 528	3	14	530
	8	570	4	7-9	558
	9	528	5	1-3	588
	11	528			

5	7		588	3	10		38
	8		588		10-11		104
	8-9		588	4	11-12		24
	10		398		11-13		560
	17		398		14		56
6	3-7		558		18		108
	4		14		20-24		368
	14-16		398		24		428
	16-17		558		24-25		110
	19		558		27-28		110
7	1	398.	408.		28		110
	9-11		558	5	1-4		368
8	12-13		300		5-11		368
10	2		586		21-29		498
	3		492	6	11		306
	4-5		306		12		436.
	5		492				486
	11		14		Φιλιππησίους		
11	2		408	1	13-14		462
	3	408.	414.		20-24		402
	13-15		346		29-30		522
16	17-18		408	2	1-2		522
					10-11		180
					17		524
					20		456
2	19-20		442		20-21		524
3	3		438	3	20		430
	19		186	4	8-9		444
	23-24		186		11-13		532
	24	40.	236.				
	28		428		Κολοσσαεῖς		
4	19		432	1	28		26
	27		230	2	1		380
5	5-6		332		4		68
	13		378		18-23		388
	16-17		496	3	1-3		500
	19-22		496		4		382
	26		58		5-10		500
6	2		346		12		492
	8-9		14		12-15		500
	10		18		14-15		492
	14	302.	456		18-25		500
					Θεσσαλονικεῖς Α'		
2	3		440	1	5		120
	5		400	2	5-7		16
3	3-4		198				

2	13	70	8	5	320
4	3-8	518	9	14	396
	9	250	10	22-23	554
5	6-8	566		26-27	260
	Τιμόθεον Α'			32-39	532
1	5	194	11	1-2	210
	7	194		3-4	214
	8	194		6	210
	9	454		25	214
	18-19	232		26-27	534
2	15	424		32	214
3	2	444	12	36-40	534
	4	444	13	13-16	554
	4-5	414		4	556
4	1-3	388		Ἰακώβου	
	1-5	420	1	10	586
	5	554	2	23	536
	12	532	4	6	386. 536
5	14-15	424	5	20	540
	18	294		Πέτρου Α'	
	21	14	1	6-9	556
	3-5	54		14-16	444
	20-21	254		21-24	444
	Τιμόθεον Β'			24	586
1	7-8	488	2	11	430
2	1-2	12		11-12	408
	13	506		15-16	408
	14	66		24	266
	16-17	66	3	14	486
	18	386		17	486
	23	68	4	5	536
3	2	106		8	268. 540
	Τίτον			12	486
1	10	56		14	486
	12-13	78	5	5	386
	15	444		Ἰωάννου Α'	
	16	506	1	6-7	370
2	3-5	554	2	4	382
	Ἑβραίους			18-19	384
1	1	38	3	18-19	530
3	5	536	4	18	530
6	10	592	5	3	532
	11	332		Ἰούδα	
	20	332		8-17	354
7	1-2	222. 584			

2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

Α

Ἄσρων: 134. 154. 406.
 Ἄβαρις ὁ Ὑπερβόρεος: 152.
 Ἄβατθάν: 132.
 Ἄβδαδωναί: 154.
 Ἄβδαδωναῖος: 136.
 Ἄβδίας: 136.
 Ἄβδιού: 154.
 Ἄβελ: 214. 246. 416.
 Ἄβιάθα: 134.
 Ἄβιμέλεχ: 132. 134.
 Ἄβισύμ: 136.
 Ἄβραάμ: 42. 44. 52. 70. 154. 158. 166. 220.
 230. 254. 270. 302. 334. 352. 550. 560.
 590.
 ἄγαθοποιία: 564.
 Ἄγαθόπου: 396.
 ἄγαθοεργία: 452.
 ἄγαθότης: 246. 276. 286. 518.
 ἄγαθωσύνη: 488.
 ἄγάπη: 70. 72. 194. 202. 232. 242. 244. 246.
 248. 256. 258. 268. 284. 288. 300. 330.
 332. 352. 368. 388. 392. 396. 402. 404.
 454. 456. 458. 460. 464. 470. 480. 482.
 484. 488. 490. 492. 494. 496. 508. 516.
 522. 524. 526. 530. 532. 538. 540. 542.
 544. 558. 562. 564. 566.
 Ἄγαρ: 42. 44.
 Ἄγαμέμνων: 126.
 ἄγανάκτησις: 558.
 Ἄγγαῖος: 142. 146. 148. 154.
 ἄγγελος, -οί: 504.
 Ἄγγελος (Μιχαίας) 146. 148. 154.
 Ἄγησίλαος: 136.
 ἄγιασμα: 460. 470.
 ἄγιασμός: 330. 454. 518. 554. 486.
 ἄγιωσύνη: 398. 408. 496. 558.
 ἄγνεία: 246. 468. 532. 538. 548. 560. 568. 582.
 Ἄγνη: 94.
 ἄγνοια: 12. 48. 52. 102. 240. 258. 262. 276.
 304. 564. 590.

ἄγνωσία: 408. 436. 570.

ἄγχινοια: 46.

Ἄδάμ: 154. 158. 160. 162. 238. 298. 400. 416.
 434. 436. 542. 574.

ἄδιαφορία: 324.

ἄδίκημα: 264.

ἄδικία: 108. 122. 144. 190. 236. 266. 268. 332.
 384. 398. 410. 452. 490. 590. 592.

Ἄδμητος ὁ Θετταλός: 130. 150.

ἄδολεσχία: 264.

ἄδοξία: 236. 308.

Ἄδριανός: 162. 164.

Ἄζαρίας: 142.

ἄζηλία: 288.

Ἄθάμας: 262.

ἄθανασία: 334. 452. 534.

ἄθεότης: 56. 284. 366. 440.

Ἄθηνα: 190.

Ἄθηναί: 126. 156.

Ἄθηναῖοι: 126. 156. 182.

ἄθυμία:

Ἄθυρία: 124.

Αἴας: 266.

Αἰγιαλεύς: 124.

Αἰγίας: 126.

Αἰγλώμ: 132.

Αἰγύπτιος, -οί: 80. 84. 86. 90. 92. 94. 96. 124.
 128. 130. 146. 148. 152. 154. 172. 178.
 180. 288.

Αἰγυπτος: 22. 44. 88. 94. 124. 128. 134. 140.
 158. 170. 172. 248. 534.

αἰδιότης: 462.

Αἰήτος: 94.

Αἰλῖς (διάλεκτος ἑλληνική): 160.

Αἰνείας: 156.

Αἰολος: 92.

αἵρεσις: 52. 56. 74. 104. 108. 116. 120. 236.
 250. 254. 268. 274. 280. 364. 376. 378.
 406. 408. 414. 432. 496. 522.

αἵρεσις Καρποκρατιανῶν: 348.

αἰρετικός, -οί: 116. 212. 460.

Αἰσθήρ: 142.

- αίσχρολογία: 340. 370. 382.
 αίσχροτης: 368.
 Αίσχύλος: 262. 482. 486.
 αίσχρῆνη: 426. 428.
 αἰχμαλωσία: 140. 142. 146. 160.
 ἀκαθαρσία: 368. 382. 440. 496.
 ἀκακία: 258. 472.
 * Ακαστος: 136.
 * Ακηλί: 142.
 * Ακίκαρος: 88.
 * Ακλυών: 152.
 ἀκολασία: 546. 552.
 * Ακουσίλαος: 78. 124.
 ἀκρασία: 104. 284. 292. 368. 370. 374. 378.
 398. 400. 416. 418. 430. 452.
 * Ακρίσιος: 126. 130.
 ἀκροβυστία: 116. 332. 500.
 * Ακταῖος: 126.
 ἀλαζονεία: 296.
 * Αλεξάνδρεια: 158. 168. 348.
 * Αλέξανδρος: 88. 156.
 * Αλέξανδρος ὁ Μακεδών: 146. 152. 156.
 158. 168. 178. 466. 488.
 * Αλέξανδρος ὁ Πολύιστωρ: 148. 396.
 ἀλήθεια: 10. 14. 28. 30. 32. 40. 46. 50. 52.
 54. 56. 58. 60. 62. 68. 72. 74. 76. 78. 100.
 104. 106. 108. 110. 114. 118. 120. 122.
 190. 194. 196. 202. 204. 208. 214. 218.
 224. 226. 234. 236. 246. 250. 254. 260.
 276. 278. 332. 366. 368. 372. 396. 414.
 416. 420. 434. 436. 438. 444. 448. 452.
 456. 462. 470. 474. 512. 516. 530. 558.
 580.
 * Αλησις: 548.
 * Ακλιδιάδης: 224.
 * Αλκμαίων: 96. 152.
 * Αλκμάν: 98.
 * Αλλόδιοι: 90.
 * Αλύατος: 84.
 ἀλυπία: 334.
 * Αμαζόνες: 156. 496.
 ἀμαθία: 48. 308. 528. 564.
 * Αμαμή: 136.
 * Αμάν: 548.
 * Αμανῖται: 132.
 ἁμάρτημα,- τα: 102. 192. 228. 252. 260. 264.
 274. 424. 432. 434. 578.
 ἁμαρτία: 18. 112. 144. 166. 186. 194. 214.
 224. 236. 258. 260. 266. 268. 270. 272.
 276. 294. 312. 318. 330. 340. 342. 350.
 370. 398. 400. 410. 412. 418. 420. 424.
 426. 434. 438. 454. 456. 480. 482. 484.
 488. 508. 518. 524. 540. 546. 580. 582.
 586. 586.
 ἁμαρτωλός,- οί: 236. 268. 270. 312. 342. 390.
 422. 434. 468. 496. 534. 536. 540.
 * Αμασία: 138.
 * Αμβρακούμ: 140. 142. 154.
 ἁμεριμνία: 316.
 ἄμλλα: 486. 498.
 ἄμοσία: 288.
 ἄμνησικακία: 288.
 ἄμνηστία: 290.
 * Αμοιβεύς, καθαρωδός: 388.
 * Αμυκος: 94.
 * Αμφιάραος ὁ Ἀθηναῖος: 150.
 * Αμφιάρεως: 152.
 * Αμφίλητος: 150.
 * Αμφίων: 130. 148.
 * Αμώς: 138. 140. 154.
 * Αμώσιος: 124.
 ἀναγέννησις: 418. 430.
 ἀναισχυντία: 340. 444.
 * Ανακρέων: 98.
 ἀναμαρτησία: 228. 464. 568.
 * Ανανίας: 136. 140. 142. 302.
 * Αναξαγόρας: 80. 96. 214. 324.
 * Αναξάνδρα: 550.
 * Ανάξαρχος: 50. 82. 494.
 * Αναξιμανδρος: 80.
 * Αναξιμένης: 80.
 ἀναρχία: 132.
 ἀνασκησία: 260.
 ἀνάστασις: 78. 386. 530.
 ἀνάστασις νεκρῶν: 422.
 * Ανάχαρις: 78. 90. 96.
 ἀνδρεία: 118. 184. 278. 282. 486. 496. 576.
 * Ανδρων: 148.

ἀνειδωλοποιία: 566.
 ἀνεξικακία: 372.
 Ἄνθια: 266.
 ἀνθρωπογονία: 128. 522.
 Ἄνιαι: 152.
 Ἄννα: 154.
 Ἄννικέριοι: 326.
 ἀνομία: 260. 266. 392. 398. 434. 536.
 ἀνταπόδοσις: 500. 516. 518. 542.
 Ἄντιγόνη: 486.
 Ἄντικείμενος: 222. 468. 542.
 Ἄντικλεια: 548.
 Ἄντιλοχος: 98.
 ἀντιμυσθία: 564.
 Ἄντιόπη: 182.
 Ἄντιπατρος: 324.
 Ἄντισθένης: 82. 84. 304. 326.
 Ἄντιτάκται: 372.
 Ἄντιφάνης: 96. 466.
 Ἄντιφών: 98.
 Ἄντωνίνος: 158. 162. 164. 166.
 ἀνυπαρξία: 258.
 Ἄνυτος: 512.
 Ἄξιοθέα: 550.
 ἀσκλησία: 330. 334.
 ἀπάθεια: 242. 492. 564. 576.
 ἀπαιδευσία: 48.
 ἀπαλοτριωσις: 524.
 ἀπαρχή: 286. 294.
 ἀπάτη: 68. 70. 228. 248. 308. 366. 428.
 ἀπείθεια: 246. 262. 302. 434. 460. 580.
 Ἄπυς: 94. 128.
 ἀπιστία: 190. 210. 212. 230. 232. 258. 452.
 512.
 Ἄπιων: 124.
 ἀπληστία: 222.
 ἀπλότης: 258. 408. 500.
 ἀποκάθαρσις: 508.
 ἀποκάλυψις: 196.
 ἀποθέωσις: 126. 128. 156.
 Ἄπολλόδοτος ὁ Κυζικηνός: 326.
 Ἄπολλόδωρος: 82. 98. 126. 136.
 Ἄπόλλων: 128. 130. 152. 184.
 Ἄπολλώνιος: 128.

ἀπόνιοι: 368.
 ἀπραξία: 468.
 ἀπώλεια: 452. 474.
 Ἄραβες: 94.
 Ἄρατος: 112.
 Ἄρωναῦται: 150. 152.
 Ἄργος: 128. 152. 178.
 Ἄργώ: 156.
 ἀρετή: 48. 68. 106. 118. 178. 180. 182. 194.
 202. 220. 224. 236. 246. 256. 258. 278.
 280. 298. 300. 322. 324. 328. 330. 332.
 378. 386. 444. 450. 462. 464. 466. 476.
 480. 494. 498. 502. 550. 554. 556. 560.
 570. 586.
 Ἄρητη: 550.
 Ἄριγνώτη: 550.
 Ἄρμασπιοι: 592.
 Ἄρισταίας ὁ Προκοννήσιος: 152.
 Ἄρισταῖος: 150.
 Ἄρίστανδρος ὁ Τελμσεύς: 152.
 Ἄρίσταρχος: 80. 136.
 Ἄριστέας: 128.
 Ἄρίστιππος: 128. 314. 550.
 Ἄριστόβουλος: 90. 168.
 Ἄριστογείτων: 548.
 Ἄριστόδημος: 96.
 Ἄριστόξενος: 80.
 Ἄριστοτέλης: 54. 78. 80. 82. 88. 96. 106. 152.
 190. 196. 216. 322. 388. 464. 484.
 Ἄριστων ὁ Θεπταλός: 150. 306. 324.
 Ἄρκαδικά: 124. 128.
 Ἄρκας: 150.
 Ἄρκεσίλαος: 82.
 Ἄρκτίνος: 150.
 Ἄρμόδιος: 548.
 ἄρμονία: 76. 96. 94. 184. 480.
 ἄρπαγμα: 332.
 Ἄρπεδονάπτται: 88.
 ἄρσενοκοῖται: 444.
 Ἄρσης: 146.
 Ἄρταξέρξης: 142. 146. 168.
 Ἄρτάπανος: 172.
 Ἄρτεμις: 130.
 Ἄρτεμοῖα: 550.

Ἄρχελαος: 82.
 Ἄρχεμαχος: 138.
 Ἄρχιας: 150.
 Ἄρχιλοχος 10. 98. 150.
 Ἄσαμᾶν: 136.
 ἀσέβεια: 66. 434. 524.
 ἀσέλγεια: 236. 366. 368. 374. 394. 412. 496.
 Ἄσια: 76. 128. 158. 168.
 Ἄσκάνιος: 156.
 Ἄσκληπιός: 94. 128. 152.
 Ἄσπασία: 550.
 Ἄσσύριοι: 20. 90. 94. 138. 140. 142. 146.
 ἀστρονομία: 114.
 Ἄστυάγης: 82.
 Ἄστυλος ὁ Κροτωνιάτης: 388.
 ἀσχημοσύνη:
 ἀσωτία: 400. 474.
 Ἄταλάντη: 548.
 ἀταραξία: 492.
 Ἄτθις (διάλεκτος ἑλληνική): 160.
 Ἄττικά: 124. 126.
 ἀτυμία: 266. 490.
 Ἄτλαντίς: 128.
 Ἄτλας: 92. 94. 126.
 Ἄτόσσα: 96.
 ἀτυφία: 326.
 αὐτάρχεια: 326. 330.
 ἀτύχημα: 264.
 ἀτυχία: 266.
 Αὐγουστος: 158. 162. 164.
 αὐτάρχεια: 424.
 ἀφθαρσία: 206. 320. 438. 468. 470. 582.
 ἀφθονία: 288.
 ἀφοβία: 242.
 ἀφροδίσα: 318. 346. 360. 362. 366. 386. 388.
 396.
 Ἄφροδίτη: 304. 366.
 ἀφροσύνη: 42. 176.
 Ἄχαάβ: 136.
 Ἄχάζ: 138.
 Ἄχιας: 134. 136. 154.
 Ἄχιλλεύς: 92. 102.
 Ἄχιμέλεχ: 132.
 Ἄωδ: 132.

B

Βαβυλών: 36. 88. 138. 142. 144. 146. 156.
 168. 170. 302. 404.
 Βαθουήλ: 138. 140.
 Βάκιδες (Βοιώπιος καὶ Ἄρκας): 150.
 Βάκτροι: 90.
 Βάκχοι: 112.
 βάπτισμα: 154. 164. 212. 240. 418. 568.
 βάπτισμα αἰρετικόν: 118.
 Βαράκ: 132. 214.
 Βαρνάβας: ~~232. 238. 258. 284.~~ 312.
 βασιλεία Θεοῦ: 72. 220. 370. 386. 390. 444.
 450. 496.
 βασιλεία τῶν οὐρανῶν: 388. 396. 434. 474.
 βασιλεία Χριστοῦ: 536. 542.
 Βασιλειδιανοί: 346.
 Βασιελίδης: 164. 212. 228. 238. 308. 310.
 344. 512. 514. 520. 578. 584. 588.
 Βάτος: 152.
 Βαύων: 84.
 βδέλυγμα: 280.
 βδέλυγμα ἐρημώσεως: 144. 146. 166.
 Βεδρῦκοι: 94.
 Βελίαρ: 398.
 Βενήρ: 132.
 Βενιαμείν: 160.
 Βεσελεήλ: 36.
 Βηδᾶν: 132.
 Βηερεί: 138.
 Βηθλεέμ: 132.
 Βήρωσσο: 142.
 Βίας ὁ Πριηνεύς: 78. 80.
 Βίτων: 358.
 βλασφημία: 54. 62. 346. 348. 382. 510. 558.
 Βοιώ: 150.
 Βόκχορις: 544.
 Βόσπορος: 94.
 Βούδδ(ττ)ας: 90.
 Βουζί: 140. 154.
 βουλή: 270.
 βούλημα τοῦ Θεοῦ: 436. 580.
 βούλησις: 278.
 Βραχιμᾶναι: 86. 90. 92. 396.

Βρῆνος: 152.
 Βροντῖνος: 150.
 Βωλεάς: 132.

Γ

Γάδ: 134. 154.
 Γάϊος Ἰούλιος Νέπωσ: 154. 160. 162.
 γαλακτουχία: 406. 408.
 Γαλάται: 88. 90. 432.
 Γάλβας: 146. 162. 166.
 Γάλεος: 152.
 γάμος: 90. 334. 336. 340. 344. 346. 354. 370.
 382. 384. 388. 394. 396. 402. 408. 412.
 414. 418. 420. 422. 424. 426. 428. 432.
 438. 552. 554. 556. 570. 572.
 Γανυμήδης: 156.
 Γεδεών: 132. 214.
 Γέθ: 138.
 γένεσις: 358. 360. 362. 384. 428.
 Γερμανικός Κλαύδιος Καίσαρ: 158.
 Γερμανοί: 90.
 Γέται: 86.
 γεωμετρία: 118.
 Γλαῦκος: 156. φνώμη: 318.
 γνώσις: 30. 44. 54. 62. 72. 74. 76. 78. 104. 120.
 190. 194. 202. 206. 208. 212. 218. 228.
 234. 236. 246. 248. 250. 252. 254. 256.
 268. 276. 284. 306. 330. 366. 380. 382.
 406. 416. 438. 444. 460. 462. 468. 470.
 478. 488. 490. 526. 528. 540. 558. 560.
 562. 564. 566. 578. 586. 590.
 γνώσις ψευδώνυμος: 254.
 γνωστικός: 76.
 Γοθολία: 136.
 Γοθονήλ: 130.
 Γοργίας: 360.
 Γύγης: 138.
 γυναικομανία: 400.
 Γυμνοσοφισταί: 396. 460.

Δ

Δαβίδ: 132. 134. 140. 144. 148. 166. 168. 214.

262. 268. 370. 434. 536. 542.
 δαιμόνιον: 102. 312. 388. 390. 470.
 δαίμων,- νες: 154. 160. 242. 312. 386. 502.
 Δαναός: 98. 126. 548.
 Δανιήλ: 36. 142. 144. 154. 166. 302. 370.
 Δαρδανία: 126.
 Δάρδανος: 126.
 Δαρεῖος: 82. 84. 142.
 Δαρεῖος ὁ Ὑστάσπου: 146. 148.
 Δάτις: 182.
 Δεβδώρα: 154.
 δειλία: 460.
 Δεινόμαχος: 322.
 δεισιδαιμονία: 242.
 Δελφοί: 88. 130. 184. 190.
 Δεμαίνετος: 150.
 Δέρκυλος: 126.
 Δευκαλίων: 124. 154.
 Δῆλος: 152.
 Δημήτηρ: 128.
 Δημήτριος (ὁ Φαληρεύς): 158. 168.
 Δημόδοκος: 114. 148.
 Δημόκριτος: 82. 86. 88. 324. 326. 334. 574.
 Δημοφών: 126. 158.
 Δήμυλος: 492.
 διάβολος: 100. 102. 104. 110. 258. 306. 312.
 376. 416. 420. 480. 526.
 διάθεσις: 504. 506. 540. 566.
 διάκρισις πνευμάτων: 560.
 διαπαραιτιδή: 554.
 Δίδυμος: 80. 98. 550.
 Διευχίδης: 140.
 διθύραμβος: 96.
 δικαιοπραγία: 250.
 δικαιοσύνη: 16. 24. 38. 44. 52. 62. 68. 70. 72.
 90. 92. 110. 116. 118. 120. 144. 190. 192.
 194. 208. 230. 232. 244. 246. 262. 274.
 278. 280. 286. 290. 302. 332. 348. 350.
 368. 370. 372. 376. 384. 390. 392. 398.
 412. 438. 440. 466. 468. 472. 484. 494.
 510. 516. 530. 544. 546. 550. 554. 560.
 582. 584. 586. 590.
 δικαίωμα,- τα: 332.
 Διογένης: 70. 82. 316.

Διόδωρος: 82. 98. 322. 550.
 Διόνυσος: 76. 98. 146. 150. 182. 550.
 Διονύσιος ἼΑλικαρνασσεύς: 124.
 Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος: 126.
 Διονύσιος ὁ Καρχηδόνιος: 150.
 Διονυσοφάνης: 98.
 Διόσκουροι: 128.
 Διότιμος: 326.
 διχοστασία: 496.
 διωγμός: 510. 516. 518.
 Δίων: 548.
 δόγμα: 488.
 δόλος: 268.
 δόξα: 262. 308. 486. 536. 582.
 δόξα Θεοῦ: 178. 484.
 δόξασοφία: 108.
 Δομετιανός: 158. 160. 162.
 Δορυσσαῖος: 136.
 δουλεία: 112. 340. 488.
 Δοῦρις: 158.
 δύναμις Θεοῦ: 68. 106. 108. 154. 176. 194.
 196. 206. 246. 250. 254. 558. 576.
 δυμένεια: 190.
 δυσγένεια: 236.
 συσέβεια: 378.
 δυσέργεια: 556.
 δυσπιστία: 230.
 δυσχρηστία: 362.
 δωρεά: 578.
 Δωρίς (διάλεκτος ἑλληνική): 160.
 Δωρόθεος: 152.

E

Ἑβραῖοι: 40. 82. 122. 124. 130. 134. 142. 154.
 168. 174. 176. 180. 182. 250. 284. 352.
 548. 550. 562.
 Ἑβρώμ: 132.
 Ἑβρών: 132.
 ἐγκράτεια: 42. 178. 202. 232. 258. 278. 280.
 282. 288. 302. 304. 344. 3346. 362. 364.
 366. 370. 372. 374. 378. 384. 386. 394. 396.
 398. 402. 404. 406. 408. 412. 420. 426. 430.
 436. 440. 452. 462. 464. 496. 540.

Ἑγκρατηταί: 90.
 Ἑγλώμ: 132.
 Ἑδέμ: 254.
 Ἑζεκίας: 138. 140.
 Ἑζεκιήλος: 174.
 ἐθελοθησκεία: 388.
 εἰδωλόθυτον: 528.
 εἰδωλολατρία: 312. 424. 496.
 εἰδωλον: 140. 284. 386.
 εἰκόν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν: 296. 302.
 382. 470. 542. 564. 592.
 εἰλικρίνεια: 568.
 Εἰραμος: 134.
 Εἰρήνη ἢ Κρατίνου: 550.
 εἰρήνη: 40. 72. 178. 194. 206. 222. 224. 240.
 254. 284. 288. 292. 316. 390. 444. 480.
 496. 500. 534. 554. 584.
 εἰρηνοποιήσις: 478.
 Ἑκαταῖος: 326.
 ἐκδίκησις: 558.
 ἐκούσιον: 264.
 Ἑκτωρ: 102.
 Ἑλεάτης: 220.
 ἔλεγχος:
 ἐλεημοσύνη: 194. 272. 286. 392. 474. 564.
 Ἑλένη: 156.
 Ἑλενος: 152.
 ἔλεος: 276. 476. 478. 540.
 ἐλευθερία: 220. 316. 318. 324. 368. 378. 408.
 412. 490. 502. 528.
 Ἑλευσίς: 126. 358.
 Ἑλικών: 88.
 Ἑλισσαῖος: 136. 138. 536.
 Ἑλλάνικος: 90. 96. 126. 150.
 Ἑλλάς: 84. 92. 168. 178.
 Ἑλλάς Μεγάλη: 20.
 Ἑλλην,- ες: 26. 28. 30. 34. 52. 54. 74. 76. 78. 82.
 84. 90. 94. 96. 102. 106. 108. 110. 112. 114.
 116. 120. 122. 128. 130. 148. 150. 154. 160.
 172. 182. 190. 198. 202. 210. 214. 220. 232.
 250. 270. 278. 292. 316. 362. 394. 440. 458.
 490. 494. 500.
 Ἑλληνικά: 158.
 ἐλπῖς: 194. 202. 212. 228. 242. 282. 306. 330.

332. 380. 444. 458. 462. 484. 488. 490.
508. 554. 566. 570.
Ἐμπεδοκλῆς: 152. 356. 456. 494. 574.
Ἐμπεδοτικός: 152.
ἐμπειρία: 182. 276.
ἐμφύσημα: 520.
ἐνδελέχεια: 312.
ἐνδελεχισμός: 166.
ἐνέργεια: 102. 194.
Ἐνώχ: 536.
ἔξις: 308. 566.
ἐξομοίωσις: 302. 330. 368. 526. 566. 572.
ἐπαγγελία: 70. 408. 572.
ἐπαινος: 102.
ἐπιβουλή: 122. 204.
Ἐπιγένης ὁ Θεσπεύς: 150.
ἐπίγνωσις: 70. 106. 112. 244. 260. 382. 400.
454.
ἐπιείκεια:
ἐπιθυμία: 178. 236. 252. 264. 288. 304. 306.
310. 312. 334. 346. 360. 370. 378. 380.
382. 394. 400. 402. 404. 410. 428. 442.
444. 476. 506. 518. 544. 546. 572. 576.
ἐπιθυμῖαι σαρκικαί: 408. 422. 478.
ἐπικουρία: 300.
Ἐπίκουρος: 10. 82. 84. 98. 218. 316. 322.
326. 334. 502. 568.
Ἐπιμενίδης: 80. 152.
Ἐπιμξία: 336.
Ἐπιμθεύς: 126.
ἐπινέμησις: 424.
ἐπιτημοσύνη: 578.
ἐπίπνοια: 154.
ἐπιπόθησις: 558.
ἐπιστήμη: 38. 202. 214. 218. 224. 232. 250.
258. 276. 382. 452. 564. 580.
Ἐπιφάνης: 348. 352.
ἐπαχαιρεκακία: 290.
Ἐπίχαρμος: 82. 226. 452. 484. 588.
Ἐρατοσθένης: 98. 138. 156. 158. 492.
ἐριθεία: 496.
Ἐριφύλη: 266.
ἔρις: 54. 394. 496.
Ἐρμάς: 200. 204.

Ἐρμῆς: 86. 128. 152. 152.
Ἐρμῆπιος: 92.
Ἐρυθραία: 130. 150.
ἔρωσις: 304. 318. 472.
ἔρωσις θεῖος: 578.
Ἐσδρας: 142. 144. 168.
Ἐσθήρ: 548.
Εὔα: 408. 414. 416. 428. 436.
Εὐαίνετος: 158.
Εὐανδρος: 130.
εὐβουλία: 272.
εὐγένεια: 220. 296. 298.
εὐδαιμονία: 178. 188. 292. 298. 320. 328.
330. 494. 498. 502. 550.
Εὐδημος: 82.
εὐδοξία: 344.
Εὐδοξος: 86.
εὐεργεσία: 38. 62. 236. 470.
εὐζωία: 462.
Εὐθύδημος: 218.
εὐθυμία: 326.
εὐκλεια: 564.
εὐλάβεια: 234. 246. 276. 280. 316. 320. 328.
582.
Εὐμηλος: 150.
Εὐμόλπος: 126.
εὐνοια: 300.
εὐνουχία: 346. 388. 414. 420. 426. 432. 440.
εὐνοῦχος, -οι: 344.
εὐορκεῖν:
εὐπίθεια: 226.
εὐποία: 52. 62. 86. 110. 194. 232. 296. 470.
476. 556. 562. 564.
Εὐπόλεμος: 160.
εὐπραγία: 192.
Εὐρυπίδης: 56. 92. 152. 182. 356. 466. 490.
498. 552. 592.
Εὐρύστρατος: 80.
Εὐρώπη: 78.
Εὐρωπος: 124.
εὐσέβεια: 180. 248. 278. 284. 286. 440. 534.
536.
εὐστάθεια: 574. 584.
εὐσχημοσύνη:

εὐτρεψία: 260.
 εὐφημία: 284.
 Εὐφορίων: 466.
 Εὐφορος: 160.
 Εὐφράτης: 140.
 εὐφρόνη: 566.
 εὐφροσύνη: 18.
 εὐχαριστία: 420. 584.
 εὐχή: 592.
 Ἐφορος: 154. 158. 190.
 Ἐφραΐμ: 132. 134.
 ἔχθρα: 290. 300. 354. 510. 524.

Z

Ζακχαῖος: 474.
 Ζάλευκος: 98. 190.
 Ζάμολξις: 494.
 Ζαχαρίας: 142. 146. 148. 154.
 Ζαχαρίας (πατὴρ Ἰωάννου): 164.
 Ζεὺς: 126. 318.
 ζῆλος: 394. 496. 558.
 ζῆλος ἀρετῆς: 298.
 ζῆλος Θεοῦ: 244.
 ζηλοτυπία: 290. 364.
 Ζήνων ὁ Ἐλεάτης: 492.
 Ζήνων ὁ Κιπρεύς: 82. 318. 320. 324.
 Ζοροδάβελ: 142. 146.
 Ζωΐλου: 550.
 Ζώπυρος: 150.
 Ζωροάστρης: 88. 152.
 ζωή: 480. 482. 484.
 ζωὴ αἰώνιος: 256. 330. 454. 482.

H

Ἅγισίδουλος: 80. 96.
 Ἅγησίλαος: 82.
 ἡδονή: 42. 58. 66. 104. 218. 234. 260. 284.
 288. 290. 292. 298. 304. 306. 308. 312. 314.
 316. 320. 322. 326. 334. 336. 360. 362. 366.
 376. 378. 380. 382. 398. 408. 426. 430. 436.
 444. 464. 496. 546. 570. 572. 586.
 ἡδυπάθεια: 316. 338. 376. 398.

Ἥλι: 132. 134.
 Ἥλιος: 136. 154. 390. 536.
 Ἥλύσια πεδία: 592.
 ἡμερότης: 284. 292.
 Ἥρα: 184.
 Ἡρακλεῖδαι: 156. 158.
 Ἡρακλείδης: 324.
 Ἡράκλειτος: 84. 88. 114. 148. 210. 218. 226.
 324. 356. 360. 448. 460. 488. 566.
 Ἡρακλέων: 504. 506.
 Ἡρακλῆς: 92. 126. 128. 130. 148. 156. 178.
 396.
 Ἡρίλος: 324.
 Ἡρόδοτος: 80. 84. 94. 146. 358.
 Ἡρόδωρος: 92.
 Ἡροφίλη: 130.
 Ἡρώδης: 470. Ἡσαΐας: 72. 138. 140. 154.
 244. 270. 280. 332. 390. 432.
 Ἡσαῦ: 554.
 Ἡσίοδος: 36. 50. 80. 94. 128. 130. 136. 138.

Θ

Θαλῆς ὁ Μιλήσιος: 76. 78. 80. 82. 84. 148.
 214.
 Θάμαρ: 44.
 Θάμυρις: 96.
 θάνατος: 236. 342. 358. 360. 410. 454. 482.
 522. 558. 566. 570.
 Θάσος: 150.
 Θέαγης: 152.
 Θεανώ: 98. 482. 548. 550.
 θέλημα Θεοῦ: 68. 194. 220. 244. 270. 330.
 408. 468. 486. 518. 532. 560. 592.
 Θέμης: 98.
 Θεμιστοκλῆς: 82.
 Θεμιστώ: 550.
 Θέσγης: 356. 466.
 Θεόγνης: 550.
 Θεόδοτος: 492.
 Θεοκλύμενος: 152.
 θεολογία: 76.
 θεομαχία: 354.
 Θεόπομπος: 10. 80. 138. 154.

θεοσέβεια: 38. 52. 192. 210. 240. 256. 284.
500. 530.
Θεόφραστος: 82. 96. 210. 364.
Θέσπις: 98.
θεωρία: 248. 250. 278.
Θῆβαι: 126. 128. 152. 156.
Θησεύς: 126. 156. 156.
θλίψις: 236. 300. 464. 508. 512. 518. 522. 558.
Θρᾶκες: 86. 94. 96.
Θρασωνίδης: 266.
Θρασύβουλος: 182.
Θράσυλλος: 156.
θυμός: 58. 178. 260. 382. 404. 428. 454. 474.
478. 496. 576.
θυσία: 92. 144. 260. 280. 292. 294. 368. 478.
534. 542. 546.
θυσιαστήριον: 136.
Θωύθ: 86.

I

Ἰαβεΐμ: 132.
Ἰακώβ: 44. 154. 160. 220. 422. 434.
Ἰάκωβος: 22.
Ἰαμβος: 98.
Ἰαμῖδαι: 152.
Ἰαμος: 152.
Ἰᾶς (διάλεκτος ἑλληνική): 160
Ἰάσων: 126.
Ἰθηρία: 496.
Ἰδαῖοι Δάκτυλοι: 94. 156.
Ἰδη: 156.
Ἰδμων: 152.
Ἰεβλαῖ: 136.
Ἰεζεκιήλ: 88. 142. 154. 270. 330. 342. 536.
582.
Ἰερεμίας: 66. 140. 144. 154. 372. 390. 404.
434. 580. 586.
Ἰεροδοάμα: 134.
Ἰεροπούα: 568.
Ἰεροσυλία: 264.
Ἰερουσαλήμ-Ἰεροσόλυμα: 40. 76. 144. 146.
160. 164. 166. 592.
Ἰεροφαντία: 448.

Ἰέρων: 82.
Ἰερώνυμος ὁ περιπατητικός: 322.
Ἰερωσύνη: 220.
Ἰοῦ: 136.
Ἰεσσαί: 134.
Ἰεφθάε: 132. 214.
Ἰεχωνίας: 140.
Ἰησοῦς (Ναυῆ): 130. 134. 146. 154.
Ἰκάριος: 98.
Ἰλασμός: 582.
Ἰλιακά: 130. 148.
Ἰλιον: 98. 128. 138. 140. 148. 152. 156.
Ἰλλυριοί: 94.
Ἰναχος: 98. 124. 128. 154. 166.
Ἰνδοί: 90. 92. 320. 460. 488.
Ἰνώ: 126.
Ἰού: 154.
Ἰουδαία: 90. 144. 160.
Ἰουδαῖοι: 88. 92. 108. 124. 142. 144. 148.
154. 160. 194. 202. 244. 246. 352. 404.
408. 424. 446. 500. 568.
Ἰούδας (γενάρχης): 36. 44. 132. 134. 136.
160.
Ἰουδίθ: 546.
Ἰούλιος Καῖσαρ: 164.
Ἰοφών: 34.
Ἰππαρχία: 550.
Ἰππαρχος: 548.
Ἰππασος: 70.
Ἰππίας: 182.
Ἰππόδαμος: 300.
Ἰππόδοτος: 80.
Ἰπποκράτης: 322.
Ἰππώ: 150.
Ἰππώναξ: 10. 98.
Ἰσαάκ: 44. 154. 158. 220. 536.
Ἰσαυροί: 94.
Ἰσις: 128.
Ἰσίδωρος, αἵρετικός, υἱὸς Βασιλείδου: 310.
344.
Ἰσθμα: 156.
Ἰσότης: 350.
Ἰσραήλ: 44. 134. 138. 246. 248. 268. 332. 434.
470. 548. 580. 590. 592.

Ἰσραηλίται: 230.
 Ἰστρος: 128. 388.
 Ἰταλία: 80. 94. 96.
 Ἰταλικά: 154.
 Ἰτανός: 94.
 Ἰφίτος: 156.
 Ἰώ: 94.
 Ἰωάβας: 142.
 Ἰωακείμ: 140. 172.
 Ἰωάν: 138.
 Ἰωάννης (ὁ Βαπτιστής): 154. 164. 390. 536.
 Ἰωάννης (Εὐαγγελιστής): 22. 268. 370.
 382. 384. 530.
 Ἰωᾶς: 132. 136.
 Ἰωασαφάτ: 136.
 Ἰωάζας: 140.
 Ἰώδ: 302. 434. 462. 536. 590.
 Ἰωδαέ: 136.
 Ἰωήλ: 138. 140. 154.
 Ἰων: 150.
 Ἰωνᾶς: 138. 142. 154.
 Ἰωνία: 82. 156.
 Ἰωράμ: 136.
 Ἰωσαβαία: 136.
 Ἰωσεδέκ: 146.
 Ἰώσηπος: 166.
 Ἰωσίας: 140.

Κ

Κάδμος: 94. 126. 128. 130.
 κάθαρσις: 478.
 Κάϊν: 214. 254. 272.
 Καίσαρ: 90.
 κακία: 30. 102. 104. 224. 228. 236. 242. 264.
 266. 294. 296. 304. 358. 372. 380. 382.
 408. 452. 462. 582. 590.
 κακουχία: 386.
 Καλῖνος: 150.
 Καλιφῶν: 322.
 καλοκαγαθία: 48. 62. 290.
 Κάλχας: 150.
 Καμβύσης: 146.
 Καππαδόκες: 94.

Καρία: 152.
 Καρνεάδης: 82.
 Κάρμαλος: 130.
 Καρποκράτης: 348. 352. 364. 390.
 Καρποκρατιανοί: 348. 352.
 κάρπωσις: 286.
 καρτερία: 180. 278. 280. 510. 576.
 Καρχηδόνοι: 94. 94.
 Κασιανός: 122. 160. 426. 430. 436.
 Κάστωρ: 128.
 κατακλυσμός: 126. 154. 156. 158.
 κατάρα: 432.
 καχεξία: 312.
 Κέβης: 84.
 Κέκροψ: 124. 126.
 Κέλμυς: 94.
 κενοδοξία: 66.
 Κεφαλληνία: 152. 348.
 κήρυγμα: 462. 560.
 Κηφᾶς: 528.
 Κιλκία: 152.
 κίνδυνος: 500. 546. 572.
 Κινύρας ὁ Κύπριος: 150.
 Κλαζομένος: 96.
 Κλεάνθης: 82. 324. 326.
 Κλέαρχος: 86.
 Κλείταρχος: 158.
 Κλέοβις: 358.
 Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος: 78. 80. 550.
 Κλεομένης: 80. 262.
 Κλεοπάτρα: 146.
 Κλεοφῶν ὁ Κορίνθιος: 150. 220.
 Κλήμης Ρώμης: 52. 534. 540.
 κληρονομία: 500.
 κλοπή: 524.
 κολακεία: 382.
 κόλασις: 102. 568.
 Κολοσσαεῖς: 498.
 Κομήτης ὁ Κρήσις: 150.
 Κόμοδος: 158. 162. 164. 166.
 Κονουφίς: 86.
 Κόρη: 126.
 Κόρινα: 550.
 Κορίνθιοι: 322. 432.

Κορώνη: 152.
 κοσμοότης: 184.
 κοσμογονία: 448.
 κοσμοποιία: 240.
 Κράντωρ: 82.
 Κρατύλος: 358.
 Κράτης: 82. 138. 316. 550.
 Κρατίνος: 550.
 Κρής, - τες: 78. 124.
 Κρήτη: 124. 126.
 κρίσις: 260. 278.
 Κρίσων ὁ Ἴμεραῖος: 388.
 Κριταί: 158.
 Κριτόλαος: 82. 234. 324.
 Κροῖσος: 84. 358.
 Κρόνος: 200. 550.
 Κροτωνιάτης: 96.
 Κρότωπος: 126. 154.
 Κτησίας: 124.
 Κυαξάρης: 82.
 Κύδιππος: 96.
 Κύκλωπες: 152.
 Κύπρος: 94.
 Κυρήνη: 388.
 Κύρος: 82. 142. 146.
 κωμωδία: 98.

Λ

Λαβιδώθ: 132.
 λαγνεία: 366.
 Λάζαρος: 470.
 Λάθουρος: 146.
 Λαῖος: 266.
 Λαῖς: 388.
 Λαῖτος: 134.
 Λακεδαιμόνιοι: 78. 96. 98. 136. 140.
 Λάκωνες: 492.
 Λαμψακηνή: 550.
 Λασκίων: 152.
 Λασθένεια ἡ ἄρκαδία: 550.
 Λάσσοι: 96-98.
 Λάχεσις: 86.
 Λέαυα ἡ Ἀτακή: 548.

Λέανδρος: 80.
 Λεοντῖνος Γοργίας: 68.
 Λέσχης ὁ Λέσβιος: 150.
 Λευῖς: 504.
 Λευῖται: 580.
 Λεύκιμος: 324.
 Λεύκιππος: 82.
 Λεῦκτρα: 156.
 Λέων: 128.
 Λητώ: 128.
 Λίβανος: 472.
 Λιδύη: 162.
 λιθοτομία: 94.
 Λῖνος: 36. 76. 130.
 λογικόν:
 λογισμός: 404.
 Λουκᾶς: 164.
 Λουπέρκιον: 130.
 Λυγκεύς: 98. 126. 128.
 Λυδοί: 82. 84.
 Λύκος ὁ περιπατητικός: 324.
 Λυκοῦργος: 98. 130. 136. 140. 156. 184. 190.
 Λύκων: 82.
 λύπη: 272. 380. 558.
 λύπη κατὰ Θεόν: 558.
 Λυσιδίκη: 548.
 Λώτ: 264. 302. 386. 536.

Μ

Μαγνήται: 150.
 Μαδιηναῖοι: 132. 284.
 Μακαρία: 548.
 Μακεδόνες: 148. 168. 178. 492.
 Μακέτις (Σίδυλλα): 150.
 μακροθυμία: 232. 354. 496. 500.
 Μαλαχίας: 376.
 Μανασσῆς: 132. 140.
 μαντική: 94.
 Μαντώ: 150. 152.
 Μαραθών: 182.
 Μαρδοχαῖος: 142.
 Μαρία (Θεοτόκος): 166.
 Μαριάμ ἡ προφήτις: 154. 176.

Μαρκίων: 240. 354. 356. 358. 360. 362. 364.
436. 484. 500.
Μᾶρκος Αὐρήλιος: 164.
Μαρσύας: 94. 96.
μαρτυρία: 506.
μαρτύριον: 504. 508. 516. 534.
Μαρωνίτις: 550.
ματαιοπονία: 56. 488.
Ματθαῖος: 166. 504.
Ματθίας: 248. 366. 474.
μεγαλόνοια: 284.
μεγαλοφροσύνη: 286.
μεγαλωσύνη: 520.
Μέγαρα: 152.
Μεγαρικά: 140.
Μεγασθένης: 90.
μέθη: 394. 496.
Μελακόμας: 84.
Μελικέρτη: 156.
Μέλιτος: 512.
μέλος: 96.
Μελχί: 172.
Μελχισεδέκ: 222. 332. 584.
Μέμφις: 128.
Μένανδρος: 134. 334.
Μενέλαος: 138. 140. 148. 304.
Μενεξένη: 550.
Μενεσθεύς: 126.
Μενοιεύς: 504.
μέριμνα: 472. 486.
Μεσοποταμία: 130.
μετάνοια: 154. 202. 212. 228. 232. 234. 242.
246. 258. 260. 262. 268. 272. 312. 342.
428. 468. 506. 558. 568.
μετοικεσία: 140. 168.
Μήδεια: 94. 266.
Μῆδοι: 82. 138.
Μητρόδωρος: 82. 326.
Μίδας: 150.
Μιλτιάδης: 182.
Μινώταυρος: 156.
Μίνως: 126. 184. 190.
Μισαήλ: 142. 154.
μισανθρωπία: 402.

μισθαποδοσία: 534.
μισθαγνία: 288.
μισθός: 540.
μισοπονηρία: 568.
μῖσος: 48. 258. 396. 406. 454.
Μιχαίας: 136. 138. 140. 154. 590.
Μνήσαρχος: 80.
μοιχεία: 236. 308. 340. 384. 424. 426. 524.
586.
μολυσμός: 558.
μονογαμία: 346. 414.
μοσχοποιία: 272.
Μουνυχία: 182.
Μουσαῖος: 126. 130. 148.
μουσική: 94. 114. 118. 130.
Μούσα: 88.
Μόψος: 150. 152.
Μυῖα: 550.
μυστήριον: 46. 72. 196. 198. 262. 358. 420.
436. 448. 538.
μωρία: 108.
μωρολογία: 368.
Μύσων ὁ Χηνεύς: 78.
Μωαδίται: 132.
Μωυσῆς: 36. 78. 88. 92. 98. 122. 124. 126.
128. 130. 134. 140. 142. 148. 154. 160.
170. 172. 174. 178. 180. 184. 186. 188.
190. 194. 200. 208. 220. 222. 238. 244.
248. 268. 272. 278. 298. 384. 394. 400.
406. 408. 418. 452. 534. 536. 544. 546.
548. 556. 568. 582. 584.

N

Ναβουχοδονόρ: 142. 146. 160. 168.
Ναζαράτος: 88.
Νάθαν: 134. 154.
Ναούμ: 142. 154.
Ναρθηκφόροι: 112.
Ναυσικά: 550.
Ναυσιφάνης: 82. 326.
Νεάλκης: 550.
Νεάνθης: 80.
Νεεμίας: 142.

Νεῖλος: 548.
 Νέρδας: 162.
 Νέρων: 144. 162. 166.
 Νεχάω: 140.
 Νεχεφρῆς: 172.
 νηστεία: 548.
 Νικανδρος: 138.
 Νικάτωρ: 92.
 Νικίας ὁ Καρύσιος: 150.
 Νικόλαος, αἰρετικός: 314. 364.
 Νινευῖται: 138.
 Νίνος: 314.
 Νιώθη: 126.
 νομοθεσία: 184.
 νόμος: 194. 200. 342. 406. 410. 414. 420. 424.
 442. 454. 470. 522. 562.
 νόμος τῆς ἁμαρτίας: 410.
 Νουμάς: 88. 90.
 Νουμήνιος: 170.
 Νυμφόδωρος: 128.
 Νῶε: 154. 246. 298. 386. 536.
 Νώροπος: 94.

Ξ

Ξάνθος: 150. 354.
 Ξενοκράτης: 82. 224. 330.
 Ξενοφάνης: 80.
 Ξέρξης: 146. 156. 374.

Ο

ὁδὸς τῆς ἀληθείας: 206.
 Ὀδρῦσαι: 86.
 ὀδύνη: 58. 462. 590.
 Ὀδυσσεύς: 92. 152.
 Ὄζιας: 136. 138.
 Ὄζιοῦς: 132.
 Ὄθων: 146. 162. 166.
 οἶησις: 198. 254.
 οἰκείωσις: 524. 572.
 οἰκονομία θεία: 114. 180. 220. 400. 418. 476.
 572.
 Οἰνώνη: 152.

Ὀλδᾶ: 154.
 ὀλιγοχρηματία: 222.
 ὀλοκαύτωμα: 294.
 Ὀλοφέρνης: 548.
 Ὀλυμπιάς, - ἄδες: 98. 130. 138. 146. 148.
 150. 156. 184.
 Ὀλυμπος: 92. 94. 96.
 Ὀμηρος: 36. 80. 84. 126. 130. 136. 138. 244.
 300. 338. 550. 560.
 ὀμογνωμοσύνη: 244.
 ὀμοίωσις: 328. 588. 592.
 ὀμολογία: 504. 506.
 ὀμόνοια: 186. 242. 244. 290. 338. 404. 540.
 ὀμοφροσύνη: 338. 358. 560.
 ὄνειδισμός: 534.
 ὄνειδος: 114.
 Ὀνομάκριτος: 148. 152.
 ὄπλα τοῦ φωτός: 566.
 ὀργανοποιία: 586.
 ὀργή: 382. 440. 454. 580.
 ὀργή τοῦ Θεοῦ: 382.
 Ὀρθαγόρας, μάντις: 154.
 ὄρκος: 92. 388.
 ὄρμη: 428. 432. 434.
 Ὀρφεύς: 76. 84. 126. 130. 148. 150. 152. 358.
 ὀσιότης: 110. 178. 348. 368. 586.
 Οὐαλεντίνος: 212. 238. 310. 344. 368. 396.
 426. 436. 504. 520.
 Οὐάφρης: 146. 148.
 Οὐεσπεσιανός: 146. 158. 162. 166.
 Οὐιτέλλιος: 146. 162. 166.
 Οὐρί: 36.
 Οὐρίας: 140. 154.
 Ὀχοζίας: 136.
 ὀμοφαγία: 400.

Π

πάθος: 262. 282. 308. 312. 320. 378. 380. 382.
 416. 438. 474. 542.
 παιδεία: 30. 38. 42. 44. 46. 48. 70. 72. 76. 120.
 200. 204. 206. 208. 234. 236. 266. 272.
 498. 538.
 παιδεία ἐγκύκλιος: 114. 120.

παιδεία κοσμική: 42. 44.
 παιδραστία: 400.
 παίδευσις: 226.
 παιδοποιία: 42. 90. 304. 334. 362. 382. 384.
 394. 402. 404. 406. 414. 416. 418. 420.
 424. 430. 432. 438. 442. 572.
 παιδοτροφία: 334.
 Παλαιστίνη 22. 86.
 παλιγγενεσία: 342. 396.
 Παμφυλία. 152.
 Πᾶν: 396.
 Παναίτιος: 324.
 πανουργία: 34. 56. 208. 408. 414.
 Παντάκλεια: 550.
 παράδοσις: 400.
 παρακοή: 430.
 παρανομία: 276.
 παρθενία: 424.
 παρθενοτροφία: 412.
 Παρμενίδης: 82.
 παρρησία: 204. 400.
 Πάσχα: 140. 142. 254.
 Παῦλος: 12. 22. 68. 78. 110. 186. 194. 312.
 332. 388. 390. 408. 410. 428. 432. 436.
 492. 528. 540. 556. 560. 570.
 πειθώ: 54. 218. 256. 456.
 Παῦλος, φιλόσοφος, 492.
 πειρασμός: 60. 106. 480. 486. 556.
 Πεισιστρατίδα: 148.
 Πεισίτρατος: 150.
 Πελαγός: 124.
 Πέλσιψ: 156.
 Πενθεύς: 74.
 πενία: 308. 392. 464. 466. 478.
 Περίανδρος: 78. 80.
 Πέριθος: 96.
 Περικλῆς: 550.
 περιτομή: 380. 500.
 Πέρσαι: 84. 90. 96. 142. 146. 168. 170. 178.
 182.
 Περσεύς: 126. 156.
 Πέτρος: 22. 172. 200. 270. 390. 408. 444.
 484. 486. 556.
 Πευκετίων: 494.

πιθανολογία: 68.
 πικρία: 554.
 Πίνδαρος: 66. 98. 122. 128. 200. 220. 358.
 486.
 πίστις: 12. 30. 38. 44. 46. 48. 52. 58. 60. 64. 68.
 70. 108. 112. 116. 120. 122. 186. 194.
 202. 204. 206. 210. 212. 214. 216. 218.
 224. 226. 228. 230. 232. 234. 244. 246.
 250. 252. 254. 256. 258. 286. 294. 302.
 314. 320. 332. 334. 366. 386. 388. 392.
 404. 420. 434. 442. 444. 452. 458. 462.
 468. 480. 488. 490. 496. 504. 512. 516.
 530. 534. 536. 538. 542. 546. 548. 552.
 556. 560. 562. 564. 566. 568. 578. 588.
 Πιττακός ὁ Μιτυληναῖος: 78. 80.
 πλάνη: 56. 300. 420.
 Πλάτων: 20. 58. 64. 68. 78. 82. 84. 86. 112. 114.
 124. 160. 162. 168. 170. 184. 186. 196. 198.
 200. 216. 218. 222. 224. 248. 256. 298. 306.
 326. 328. 334. 338. 348. 354. 358. 360. 362.
 460. 476. 482. 490. 550. 578.
 πλεονεξία: 192. 212. 368. 424. 474.
 πλημμέλημα: 258. 260. 270. 568.
 πλοῦτος: 308. 466. 554.
 Ποιμήν (τοῦ Ἑρμῆ): 246. 508.
 Πόλεμος Πελοποννησιακός: 156.
 Πολέμων: 82. 330.
 Πολύαρος ὁ Θάσιος: 152.
 Πολυδεΐης: 128.
 Πολύιδος: 152.
 Πολυκράτης: 84.
 πολυμαθία: 30. 32. 88.
 πολυξένη: 340.
 πολυπραγμοσύνη:
 Πολύφημος: 152.
 πονηρία: 64. 190.
 πόνος: 308.
 πορνεία: 340. 368. 382. 384. 386. 388. 398.
 408. 416. 420. 424. 426. 430. 442. 444. 496.
 518. 528.
 Ποσιδώνιος: 324.
 Πόστουμος ὁ Πωμαῖος: 492.
 Πραξίδαμος: 80.
 Πραξιφάνης: 98.

πράοτης: 288. 386. 492. 496. 500.
 πράξις: 484. 538.
 προαίρεσις: 76. 102. 210. 212. 228. 264. 354.
 426. 458. 474. 476. 478. 524.
 πρόγνωσις: 94. 240. 250. 256.
 Πρόδικος: 88. 150. 368.
 πρόθεσις: 278.
 Προΐτος: 126.
 προκοπή: 562.
 πρόληψις: 218.
 Προμηθεύς: 106. 126. 128.
 πρόνοια: 30. 44. 68. 70. 100. 104. 142. 192.
 310. 394. 414. 460. 490. 510. 516. 518.
 προπαιδεία: 40. 42. 46. 48. 50. 122.
 προσαρτήματα: 310.
 προσδοκία: 230.
 προσευχή: 412. 416.
 προσπάθεια: 566.
 προσωποληψία: 500.
 πρωτόπλαστος: 384.
 πρωτοτόκια: 554.
 προφητεία: 38. 108. 110. 114. 168. 178. 208.
 220. 224. 226. 232. 256. 300. 368. 404.
 440. 560.
 Πτολεμαῖος 124. 156
 Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανής: 146.
 Πτολεμαῖος ὁ Εὐεργέτης: 146.
 Πτολεμαῖος ὁ Λαγοῦ: 146. 168.
 Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος: 146. 168.
 Πτολεμαῖος ὁ Φιλομήτωρ: 146.
 Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ: 146. 160.
 Πυθαγόρας: 20. 66. 80. 84. 86. 88. 98. 130.
 148. 150. 152. 170. 226. 280. 292. 324.
 360. 452.
 Πυθαγόρειοι: 310. 354. 362. 570. 592.
 Πυθία: 450.
 Πυθοκλῆς ὁ Σάμος: 154.
 Πύρρων: 82.

P

Ραάβ: 536.
 ραθυμία:
 Ραμνούσιος: 98.
 Ραφαήλ: 142.
 Ρεδέκκα: 44. 154. 582.

Ριησός: 132.
 Ροδοάμ: 136.
 Ρωμαῖοι: 88. 90. 158. 292. 376. 408. 410. 452.
 570.
 Ρώμη: 130. 156. 160. 164.
 Ρωμύλος: 164.

Σ

Σαδών: 134.
 Σακίδες: 496.
 Σαλαθιήλ: 146.
 Σαλήμ: 584.
 Σαλμανασάρ: 138.
 Σαλώμη: 384. 398. 400. 402. 426.
 Σαμαΐας: 136. 140. 154.
 Σαμαναῖοι: 90.
 Σαμάρεια: 134. 136. 138. 160.
 Σαμαρεῖται: 442.
 Σάμη Κεφαλληνίας: 348.
 Σαμουήλ: 132. 134. 140. 154. 158. 214. 390.
 Σαμψών: 132. 214.
 Σαούλ: 132. 134. 390.
 Σαπφώ: 550.
 Σαραπίων: 88.
 Σαρδανάπαλος: 178.
 σάρκωσις: 100.
 Σαρμάναι: 90.
 Σάραπις (Σοροάπις): 128.
 Σάρρα: 42. 44. 142. 154. 550.
 Σατανᾶς: 112. 388. 430.
 Σάραπις (Σοροάπις): 128.
 Σάτυρος: 94.
 Σαυρομάτιδες: 496.
 Σεδεκίας: 136. 140. 142.
 Σειρήναι: 66.
 Σέλευκος: 92.
 Σεμέλη: 128.
 Σεμίραμις: 96.
 Σεμνοὶ τῶν Ἰνδῶν: 396.
 σεμνότης: 32. 184. 258. 278. 318. 332. 346.
 416. 548. 552.
 Σεναχηρείμ: 160.
 Σεχνούφις: 86.
 Σήθ: 416.
 Σηλώμ: 134.

Σήμ: 158.
 Σθένελος: 126.
 Σίδυλλα: 88. 130. 150.
 Σίδυλλαι (ή Σαμία, ή Κολοφωνία, ή Κυ-
 μαία, ή Έρυθραία, ή Φυτώ, ή
 Ταραξάνδρα, ή Μακέτις, ή Θεταλή, ή
 Θεσπρωτίς): 150.
 Σιδόνιοι: 96.
 Σιδών: 88.
 Σικελία: 82. 152.
 Σικελοί: 96.
 Σιμωνίδης: 150. 464. 486.
 Σισάρας: 132.
 Σισαρίων: 98.
 Σκάμων: 96.
 Σκηνή: 142.
 σκληροκαρδία: 108. 342. 384.
 Σκύθαι: 500.
 Σόδομα: 302. 536.
 Σολομών: 10. 20. 40. 48. 116. 134. 136. 138.
 140. 148. 208. 222. 224. 226. 272. 452.
 Σόλων: 34. 80. 84. 86. 98. 130. 198. 358.
 Σορόαπις (Σάραπις): 128.
 Σουσάννα: 548.
 σοφία: 36. 38. 64. 68. 72. 76. 100. 104. 106. 108.
 116. 142. 180. 194. 206. 224. 226. 234. 236.
 238. 250. 254. 272. 280. 314. 332.
 σοφία Θεοῦ: 108. 122. 208. 246. 284. 520.
 534. 586.
 σοφία τοῦ κόσμου: 66. 204.
 σοφιστής, -αί: 30. 32.
 Σοφοκλής: 338. 450. 466.
 Σοφονίας: 140. 154.
 Σπάρτη: 152. 466.
 Σπεύσιππος: 82. 220. 328.
 σταυρός: 302. 306.
 στενοχωρία: 558.
 Στησίχορος: 98.
 Στρατόδημος: 78-80.
 Στράτων: 78. 82. 96.
 Στρωματεῖς: 28. 30. 32. 446.
 Στωϊκοί: 68. 592.
 συγγνώμη: 260. 262. 418.
 σύγγνωσις: 30.

συγκατάθεσις: 256. 258.
 Συμεών: 154.
 συμπάθεια: 336. 524.
 Σύμων (ὁ μάγος): 254.
 συμφορά: 340. 344. 552.
 συναίσθησις: 38.
 σύνεσις: 106. 216. 232.
 συντυχία: 114.
 Συρακοῦσαι: 150.
 Συρία: 20.
 Σωκράτης: 82. 102. 112. 152. 316. 326. 360.
 454. 550. 570. 580.
 Σωσίβιος: 138.
 Σωτάδας: 80.
 σπηρία: 192. 194. 212. 228. 232. 246. 274. 280.
 290. 312. 320. 368. 374. 376. 412. 452. 476.
 478. 482. 490. 506. 508. 530. 534. 550. 556.
 558. 562. 564. 566. 592.
 σωφρονισμός: 488.
 σωφροσύνη: 178. 184. 278. 280. 284. 320.
 338. 346. 378. 402. 420. 444. 494. 550.
 552. 556. 572. 576.

T

ταλαιπωρία: 194. 472.
 Τάνταλος: 128.
 ταπεινοφροσύνη: 328. 386. 388. 492. 500.
 536. 538.
 Τάραξάνδρα: 150.
 Τατιανός: 122. 124. 416.
 Τειρεσίας: 152.
 τεκνοποιία: 422. 424.
 τελειότης: 48. 324. 336. 346. 418. 492. 500.
 540. 578.
 τελείωσις: 236. 248. 402. 458. 490. 556.
 Τελεσίλλη: 548. 550.
 Τέλμσος: 152.
 Τελχῖνος: 124.
 Τερθρεία: 68.
 Τερλμσεῖς: 94.
 Τέρπανδρος: 96. 150.
 τέχνη ἐριστική καὶ σοφιστική: 64.
 Τήλεμος: 152.

Τήλεφος: 482.
 Τιδέριος Κάισαρ: 162. 164.
 Τίμαιος: 10. 82. 88. 124. 154. 186.
 τιμή: 102.
 Τιμόθεος: 14. 232. 254. 390. 488. 524.
 Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος: 98.
 Τιμόθεος ὁ Περγαμηνός: 492.
 Τιμόξενος ὁ Κερκυραῖος: 150.
 Τίμων: 82.
 τιμωρία: 190. 292. 480. 510.
 Τιτανίδες: 98.
 Τιτανομαχία: 92.
 Τίτος (Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ): 162.
 Τίτος: 78. 554.
 Τιτύος: 128.
 Τληπόλεμος: 126.
 τόλμη: 68.
 Τουσκανοί: 94.
 Τοῦσκοι: 94.
 Τραϊανός: 162. 164.
 Τριόπας: 126.
 Τριπτόλεμος: 126.
 Τροία: 156. 158.
 τρυφή: 40. 64. 254. 308. 316. 320. 384. 396.
 466.
 Τρωγλοδῦται: 94.
 Τρωϊκά: 124. 126. 150.
 τυμβωρυχία: 264.
 Τύριοι: 148.
 Τυρρηνοί: 94.
 τύφος: 254.
 Τωθήτ: 142.
 Τωδίας: 142.

Υ

Ὑακινθίδαι: 548.
 ὕδρις: 368.
 υἱοθεσία: 194. 276. 330. 412. 468. 478.
 ὕπακοή: 62. 218. 244. 266. 306. 352. 370. 382.
 430. 442. 444. 452. 468. 536. 572. 574.
 582.
 Ὑπερδόρσοι: 90. 592.
 ὑπερηφανία: 296.

ὑπεροψία: 346.
 Ὑπέρων: 148.
 ὑπόκρισις: 420.
 ὀποκριτής,- αἱ: 506.
 ὑπομονή: 44. 180. 232. 278. 280. 282. 284.
 288. 302. 330. 372. 402. 452. 458. 462.
 484. 510. 516. 522. 532. 534. 536. 558.
 570. 576.

Φ

Φαέθων: 126. 154.
 Φαίαιες: 148.
 Φαῖδρα: 266.
 Φαῖδρος: 222.
 Φαίδων: 358. 360. 482.
 Φανείας: 150. 158.
 Φανοθέας: 98.
 φαντασία: 116. 566.
 Φαραώ: 174.
 Φαρισσαῖος: 370.
 φαρμακεία: 496.
 φαρμακοποιία: 190.
 Φερεκύδης: 78. 80. 130.
 Φήμος: 148.
 Φημονόη: 130. 152.
 Φθιωτικά: 124.
 φθόνος: 54. 190. 496.
 φθορά: 320. 384. 400. 414. 416. 422. 428. 438.
 484. 520. 522.
 φιλαδελφία: 244.
 φιλανδρία: 548.
 φιλανθρωπία: 244. 286. 288. 292. 540.
 φιλαργυρία: 400. 470.
 φιλαρχία: 474.
 φιλαυτία: 204.
 φιλία: 276. 300. 452. 494.
 Φιλιππησίοι: 524.
 Φιλιππικά: 138.
 Φίλιππος (Ἀθηνῶν) 146.
 Φίλιππος ἀπόστολος: 364. 390. 504.
 Φίλιππος Μακεδονίας: 156.
 φιλογυνία: 474.
 φιλοδοξία: 400. 474.

Φιλόλαος: 358.
 φιλονεικία: 58. 68. 400.
 φιλοξενία: 242. 244. 536.
 Φιλοπάτωρ: 146.
 φιλοσοφία: 16. 28. 30. 38. 40. 42. 46. 50. 52.
 54. 58. 60. 68. 70. 74. 76. 78. 80. 82. 84.
 90. 92. 96. 100. 106. 108. 112. 114. 116.
 118. 120. 122. 172. 194. 196. 202. 206.
 248. 250. 254. 308. 326. 358. 366. 452.
 476. 494.
 φιλοσοφία ἑλληνική: 100.
 φιλοσοφία κοσμική: 44.
 Φιλοστέφανος: 96.
 φιλοστοργία: 242. 244. 276. 548.
 φιλοτεχνία: 242-244.
 φιλοτιμία: 114.
 φιλοφροσύνη: 224.
 φιλοχρηματία: 174. 466.
 Φιλόχορος: 152.
 Φίλων: 44. 90. 160. 172. 298.
 Φίλων ὁ διαλεκτικός: 550.
 φλυαρία: 68.
 φόβος: 306. 412. 484. 488. 508. 518. 540. 542.
 568. 570. 572.
 φόβος θεῖος: 206.
 φόβος Θεοῦ: 194. 202. 234. 236. 238. 240.
 242. 258. 398. 454. 458. 558.
 φόβος Κυρίου: 234. 242. 256. 272. 284. 538.
 Φοίνικες: 94. 142. 172.
 Φοινίκη: 134. 140. 148.
 Φόρβας: 126.
 Φορμίων ὁ Λάκων: 152.
 Φορωνεύς: 126.
 φρόνησις: 38. 118. 180. 184. 194. 196. 208.
 214. 224. 226. 276. 278. 280. 282. 328.
 566. 576.
 φροντίς: 204.
 Φρύγες: 92. 94. 162. 524.
 Φρυγία: 126. 130.
 Φυλή: 182.
 Φυλισαίμ: 132.

Φύσκων: 146.
 Φυτώ: 150.
 Φωκείς: 152.
 φῶς: 480.
 φῶς ἀληθινόν: 72.

X

Καλδαῖοι: 84. 86. 92. 140. 172. 302.
 Χάλεβ: 130.
 Χαμαιλέων: 78. 190.
 χαμαιτυπεῖα: 366.
 Χαναάν: 132. 136. 248.
 χαρά: 272. 324. 390.
 χάρισμα: 454. 560.
 Χαρμίδης: 86.
 Χεδρών: 134.
 Χείρων ὁ Κένταυρος: 92. 150.
 Χελκίας: 140.
 Χίλων: 80. 80.
 Χίος: 136.
 Χουσαχάφ: 130.
 χρηστομάθεια: 28.
 χρηστότης: 284. 288. 496. 500. 512. 526. 558.
 Χριστιανός: 220.
 Χρύσιππος: 82.

Ψ

ψευδαπόστολοι: 346.
 ψευδοπροφήται: 104. 372.
 ψεῦδος: 58. 74. 104. 110. 116. 218. 254. 258.
 308. 416. 586.
 ψόγος: 212.
 ψυχαγωγία: 30. 66. 326.

Ω

ὠγιγος: 124.
 ὠρ: 36.
 ὠσηέ: 138. 140. 154.
 ὠχος: 146.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	5-8
ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	10-593
1. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Α'	10-201
2. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Β'	202-343
3. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Γ'	344-445
4. ΣΤΡΩΜΑΤΕΥΣ Δ'	446-593
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	595-623
1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς.	595-605
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων.	606-623

Φωτοστοιχειοθεσία: «ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ» ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Μενελάου 3 – Τηλ. 283 880 – Θεσσαλονίκη

Ἐκτύπωση Ὀφσετ: GRAFO – Τηλ. 281 188. Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Ἄφοι ΒΑΡΟΥΣΙΑΔΗ, Λαχανᾶ 17, Τηλ. 839 414 – Θεσ/νίκη

Κεντρικὴ διάθεση: Βιβλιοπωλεῖο Ε. ΜΕΡΕΤΑΚΗ

Μενελάου 3 – Θεσσαλονίκη – Τηλ. 283 880 – (Οἰκίας 696 653)